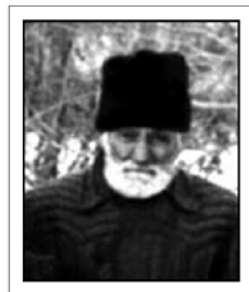

Boris Druță

Sub Steaua lui David, cu Dumnezeu

*Acea țară este bogată care
își poate apăra evreii...*

*Bunelul Nică a lui Gheorghe
a lui Andrei, a Axintoaei Druță
(1873-1969)*

Lectori: **Eugenia David, Sara Șpitalnic, Maria Moroz-Ciocanu**
Coperta, grafică: **Veronica Druță**
Machetare: **Andrei Dorgan**

Ediția a II-a

Israel, lacrimă de dor

Pe-aripa Asiei prezinți un diamant,
O lacrimă de aur parcă ești.
În valul-zvîcnet al Mediteranei
Înțelepciunea stelelor găsești.

Peregrinări și izgoniri, sfidare...
Învins păreai că ești în drumul tău,
Dar te salvezi cu viața din drapelul
Sub Steaua lui David, cu Dumnezeu!

Cum Moise te-a salvat de la robie,
Tu te-ai întors pe mare și pe jos
De-ai revenit la propria-ți ființă
Cu Eu-l tău etern și glorios!

De-atunci dușmanii vrut-au nu o dată
Să-ți demoleze visul care-l ai,
Iar tu prin suferinți ne-nchipuite
Refaci măreț o Patrie de rai.

Ce greu și crunt ți-i drumul din robie,
Tot escortat de teroriști și huiduieli,
Dar tu renaști ca pasărea măiastră,
Te faci azi mai puternic decât ieri.

Aproapele lui Dumnezeu, dar și al Morții,
Popor visînd întruna fericire!
Învingi povara vremilor și-a sorții
Tot luminînd prezentul cu iubire.

Mîndrește-te! Istoria ta de... Lacrimi.
Mediterana te-adună din povești
Etern un diamant de-nțelepciune,
Cu tinerețea stelelor cerești...

Израиль, слеза золотая

Ты как узор на крыльях мотылька,
Меж Азией и Средиземноморьем,
Над сушей здесь проносятся века,
А небо с морем красотою спорят.

И звезды отражаются волной,
И небо эти волны отражает.
Теперь Израиль навсегда со мной,
Как на щеке слезинка золотая.

Изгои и паломники бредут
По древним тропам, где поют акриды.
На флагах никогда не меркнет тут
Шестиконечная Звезда Давида.

И Моисей выводит свой народ
Из рабства, и уже разверзлись воды,
Но только вера посуху пройдет
К земле обетованья и свободы.

Путь из Египта долог и тяжел,
Кругом враги, грядущее туманно.
Но кто не вышел... тот бы не дошел
До изумрудных пастбищ Ханаана.

Пусть разум изнемог, бессильна плоть
И страшно оглянуться из руины,
Теперь ведет, Израиль, сам Господь
Уж пять тысячелетий с половиной.

И для евреев нет судьбы иной, -
Идти вперед, ползти, изнемогая...
И эта доля навсегда со мной,
Как на щеке слезинка золотая.

Вольный перевод с румынского
Александры Юнко

*Dedic această carte copiilor mei:
Daniela, Victor, Nelly, Veronica, Radu, Petrică, Elena, Sorin,
Nicoleta și Valeria*

PREFAȚĂ

A îndrăzni să scrii despre un popor precum sunt evreii e un act de mare curaj și un mare risc. Nu sunt istoric, nici cercetător științific. Ca reprezentant al omului simplu, am încercat să studiez file ale poporului evreu și să le împărtășesc cititorilor. Multe materiale le-am cules din reviste, enciclopedii, altele din internet și nu pretind a avea vreun drept de autor. Unele file sunt inedite, ale mele. Am avut multiple întâlniri cu reprezentanți ai intelectualității evreiești din Basarabia, am studiat unele capitole ale istoriei acestui popor din ținut, cercetând istoria tragediei poporului evreu în timpul celui de-al doilea război mondial (1939-1945), am făcut deplasări prin nenumărate localități din *Moldova și Ucraina*, pe urmele catastrofei. Regret că nu am găsit sprijin financiar pentru a face o călătorie la *Tel-Aviv* la muzeul *Iad-Vased* și la Washington, la muzeul Holocaustului. Dacă îmi va permite viața, o voi face. Am studiat o temă durută, precum este problema cimitirelor din Basarabia. Apoi am însălat multe portrete ale intelectualilor de la noi care au adus o contribuție enormă la dezvoltarea vieții spirituale și economice a Basarabiei. În prezenta carte veți mai găsi povestirile mele și poezii ca s-o închei cu piese muzicale. Analizând cele scrise azi, pot spune cu destulă încredere că m-am străduit să arăt luminosul, sublimul și frumosul unei etnii care se îmbină armonios cu celelalte din Basarabia. Doresc să dau un exemplu copiilor mei pentru ca în viitorul lor și al generațiilor viitoare să ia totdeauna ceea ce este bun de la prietenii lor evrei și să se învețe a trăi bine și tolerant.

După apariția cărților „*Flori de dor pentru Șalom!*”, în anul 2004, „*Pandurii tristeții*”, 2010, (o bună parte a cărora sunt incluse în acest volum) deseori primeam și continui să primesc replici din partea unor consângeni, ironizând că prea laud o etnie care pe lângă toate mai are și păcatele sale. Chiar afirmă că aceste scrieri sunt niște dulcegării, oarecum exagerate. Nu sunt de acord cu aceste aprecieri subiective. Mi-am asigurat responsabilitatea de a scrie, de a găsi în exclusivitate pozitivul în miezul unei etnii care e veche de când lumea. Purced dintr-o pornire sinceră și sunt conștient că fac un lucru bun. Am o anumită experiență de viață, o biografie care m-a purtat prin diverse obstacole și încercări ale vieții, înțelegând că este un lucru dificil de a vorbi despre istoria unei națiuni cum sunt evreii. E mai greu să crezi decât să distrugi, să taci decât să strigi, să potolești decât să aprinzi, să cînți decât să urli... Vreau să contribui la sporirea frumosului din noi, la cultivarea unei toleranțe față de ceea ce am obținut de la un popor în decursul istoriei noastre. Deci, iată cartea și sentimentele mele față de evrei.

Oamenii din generația mea, din păcate, n-au avut de unde să-l citească integral pe B.P.Hașdeu ori să studieze alte cărți științifice privind istoria, cultura, modul de viață al evreilor. Noi am trăit împreună

cu evreei timpuri mohorâte, iar morala acelor vremi nu numai că nu stimula studierea adevărată a trecutului, ci, dimpotrivă, interzicea categoric „idealizarea trecutului”, proslăvind, și nu numai în politică, viitorul luminos al omenirii. Orbiți de această propagandă oribilă, care ni se părea că nu va mai lua sfârșit, ne-am pomenit la acest început de mileniu... iarăși antrenați într-un război mondial, care se deosebește de cele anterioare doar prin cinismul și cruzimea oamenilor. Ați ghicit desigur că mă refer la terorism. Din nefericire, centrul acestei confruntări pare să se afle exact acolo unde s-a aflat „în primii secolii ai creștinătății”. Istoria se repetă? Și noi observăm din nou durere și lacrimi pe fețele chinuite ale evreilor. A câta oară în lunga noastră istorie!

De câte ori trec pe stradala *Ierusalim* și dau cu ochii de monumentul dedicat jertfelor Holocaustului din Chișinău sînt cutremurat de emoții. Îmi stăruie în minte spusele părinților mei, care în 1941 au văzut cum în preajma Teleneștilor, ziua în amiaza mare, grupuri de soldați împușcau fără milă bătrîni, copii, femei –oameni absolut nevinovați - numai pentru faptul că erau evrei de naționalitate...

Vin adesea la acest monument al durerii împreună cu copiii mei și le povestesc fragmente din mărturisirile părinților referitor la Holocaustul care, cred, trebuie să fie studiat în școli, ca să nu se mai repete fascismul, chiar dacă istoria are meteahna de a se repeta.

Atît pînă la așa-numita «eliberare», cît și după genocidul sovietic săvîrșit asupra basarabenilor, reprezentanții lui Israel au trăit compact în majoritatea tîrgurilor din Basarabia. Evreei, din momentul stabilirii lor pe aceste meleaguri, au contribuit la făurirea a ceea ce, de fapt, au năruit alții. Mai ales după cel de al doilea război mondial, din 1939-1945, în timpul căruia au fost masacrați peste 6 milioane, evreei aidoma păsării Pheonix, au renăscut ca din cenușă și, cu toată jertfîrea, ne-au ajutat pe noi, moldovenii.

După război, în Basarabia a pornit tăvălugul deportărilor și al colectivizării forțate. Simultan, a fost pusă la cale o foamete pustiitoare, așa încît ceea ce azi numim Republica Moldova semăna mai mult cu un deșert vlăguit de arșiță. Firește, în plan economic și social s-a creat un vacuum, în mod cronic n-ajungeau medici, învățători, juriști, mai ales în localitățile rurale. În acele condiții de criză au dat năvală fel de fel de specialiști comuniști de probitate îndoielnică care mai mult furau și beau decît ajutau poporul băștinaș.

Așa numiții „upolnomocinîie” (împuterniciți) torturau și înăbușeau totul ce

mai respira românește. Și numai evreii, printre care, din fericire, numeroși intelectuali de viță-veche, oameni adevărați, cu verticalitatea neclintită, revenind din hăul pribegiilor fără capăt, și-au pus inima și sufletul la restabilirea a ceea ce părea de nerestabil. Generația mea ține bine minte cum prin anii '50-'80 ai secolului trecut școlile medii și instituțiile de învățământ superior, spitalele, sistemul comercial erau completate cu cadre evreiești bine pregătite. Tîrgurile noastre musteau de intelectuali evrei, cu școli selecte absolvite în vechiul regat, care au contribuit la renașterea păturii intelectuale din societatea basarabeană. În timp ce alții ne deznaționalizau și ne asimilau, intelectualii evrei, în școli, ne învățau limba maternă, fizica, matematica, muzica, astronomia, arta plastică..., ne lecuiau prin spitale părinții, frații și surorile bolnave, ne asigurau cu mărfuri în magazine, într-un cuvînt, ameliorau viața socială din ținut. Diaspora evreiască constituia o adevărată nestemată pe pămîntul chinuit al Basarabiei de-atunci. Astfel, datorită aportului oamenilor de cultură evrei, a apărut prima generație de intelectuali moldoveni de după război și cele ulterioare. În paginile adunate între aceste coperte am încercat să însăilez, cu tot coloritul lor pestriț, chipurile și caracterele inconfundabile doar ale cîtorva persoane de naționalitate evreiască, pe care am avut norocul să le cunosc în copilărie și în anii de școală, dar și din mărturiile părinților și bunicilor. Regret foarte mult că pe mulți am uitat cum îi cheamă și în prezenta cărțuție le-am pus niște nume convenționale, dar sper ca istoria să mă ierte, căci, după mine, contează faptele, oamenii care au făcut bine. Oricît de paradoxal ar părea, dorința de a scrie mi-a venit după ce am înțeles că majoritatea din diaspora evreiască de la Telenești, și nu numai, a emigrat fie acasă, pe Pămîntul Făgăduinței care i-a așteptat întotdeauna, fie în străinătăți albastre, dar, la sigur, dintr-o cu totul altă motivație decît cea pe care o adoptă neamul nostru impus de prăpastia sărăciei.

Am admirat dintotdeauna caracterul evreilor: hotărîți și insistenți, învîrtăreți, descurcăreți și șmecheri de să dea Domnul și moldovenilor cei cu mintea de pe urmă. Îmi dau bine seama ce risc îmi asum, cînd încerc să vorbesc despre un popor activ. Am făcut-o conștient și sincer, convins că noi, românii basarabeni, trebuie să le rămînem recunoscători tuturor popoarelor care la nevoie ne-au întins o mîină de ajutor.

În accepția mea, e o tragedie însuși faptul că în satele și orașele noastre, alțadată populate compact de evrei, azi locuiește altă lume care lasă să se năruie sinagogile, micvele, să se acopere cu paragină și uitare cimitirele, iar pietrele tomboleze concresec cu brazdele pămîntului, din care obținem o roadă ce nu ne mai asigură existența. Trista realitate a Basarabiei este că, prin majoritatea acestor localități, au rămas o sumedenie de cimitire neîngrijite, părăsite, uitate. Aș dori ca prezenta lucrare să vă îndemne a gîndi cu mintea evreului.

E cartea care demult trebuia să fie publicată și consider că este doar un început de bun augur, fiindcă sute și mii de intelectuali de la noi gîndesc ca și mine: poporul evreu a lăsat pentru totdeauna în solul chinuitei noastre Basarabii seminte de omenie și înțelepciune sfîntă. Îndemn pe toți să nu uite acest lucru. Lumea cea trecută prin soarta, prin biografia mea, a lăsat amprentele unei memorii care este vie și va rămîne aprinsă ca lumînarea în conștiința spiritualității noastre cît va exista pămîntul cu legile lui în adevărata lume a frumosului. La acest îndemn vreau să se alătore cu dor și iubire de *Șalom!* generația de mîine. Prin intermediul acestei cărți vă îndemn să veniți cu copiii Dumneavoastră la monumentul memoriei jertfelor evreiești de pe stradela *Ierusalim* din Chișinău, să vă aplecați frunțile în memoria oamenilor uciși fără nici o vină. Să vă îndrumați copiii pentru a nu admite repetarea flagelului, dezastrului. O generație care are tendința de a distruge un neam, un popor este ea însăși sortită la autodistrugere...

Să nu admitem declanșarea masacrelor, urii, răzmerițelor, neînțelegerii printre cei care ne înconjoară. Și acest colț al memoriei să fie de învățătură în fața tuturor timpurilor, să fim conștienți că acolo unde persistă răul, el trebuie să-i pună în gardă pe oameni, indiferent de timp și de țară...

* * *

În fine, vreau să vorbesc despre prietenii evrei ai familiei noastre care m-au îndrumat, mi-au fost învățători. La Telenești, precum am mai spus, prin anii '50-'70 ai secolului trecut era o comunitate evreiască unde auzai o vorbă cu filc, plină de înțelepciune, presărată cu seminte de umor original, specific. Cînd glumește evreul pe seama prostiei sale, la fel e un farmec. Analizînd acele vremi îndepărtate, în mijlocul cărora mi-am alinat copilăria, am ajuns la convingerea că n-ar fi rău să deprindem de la evrei a cultiva cultul familiei, al dragostei și grijii față de copii, îndeosebi față de bătrîni, de tradiția, religia, limba și cultura neamului. De la un popor cu o istorie multimilenară, neapărat avem ce învăța. Să învățăm de la evrei. Dorul și patima de a-și iubi Patria, indiferent de distanța geografică și de timpul ce te înstrăinează de pămîntul strămoșesc, tendința biblică de a întregi și îmbogăți Pămîntul Făgăduinței. Cine altul decît poporul evreu a fost supus pustiirilor, masacrării, cînd părea că nu mai există nici o șansă de supraviețuire. Dar El, prin aceste enorme greutăți, învingea vitregiile istoriei, renăștea, călăuzindu-se de Cartea sfîntă a Torei, fără a se pierde printre alte neamuri, precum s-a întîmplat cu atîtea altele în lume... Suferind un cataclism ordinar, poporul evreu peste numai cîteva file îngălbenite ale istoriei, devenind și mai activ, se face mai puternic, demn de admirație pentru noile generații. Numai ambiția de a învinge greutățile a făcut ca poporul evreu să-și mențină credința, limba, graiul, tendința de a găsi ieșire spre marile descoperiri cu marile sale personalități.

Mă întristează faptul că astăzi diaspora evreiască aproape că a dispărut din orașelele și orașele Basarabiei, nicăieri nu se mai aude limba *idiș* plină de colorit și farmec. Regret că la timpul când era posibil nu i-am studiat mai amănunțit pe evrei (istoria aflării lor în Basarabia, inclusiv la Telenești, obiceiurile, datinile, folclorul etc.) ca această carte să fie mai bogată, mai consistentă. Scriu aceste file la chemarea sufletului meu. Freământul codrilor, mireasma florilor, licărirea stelelor de seară, dimpreună cu amintirile copilăriei, mereu să deplîngă, să condamne crimele săvârșite acum 60 de ani, într-un timp al nebuniei popoarelor civilizate...

Agresiunea umană iar se vrea, cu insistență, în capul mesei, pereclitînd generații de azi și de mîine cu tendința de a le lipsi de viitor... Activitatea diasporii evreilor a plecat în valurile istoriei, nu și în ale uitării. Păstrez cu sfințenie amintirea despre acei intelectuali, oameni simpli, îngăduitori și spirituali, care mi-au dorit totdeauna binele. Este o mare fericire că i-am cunoscut și un mare regret că au plecat și n-a rămas aproape nici unul. Realizarea acestei cărți precum am menționat am făcut-o din proprie dorință.

Prezint cartea ca un document pentru generațiile de mîine, pentru copiii mei: Daniela, Victor, Nelly, Veronica, Radu, Petrică, Elena, Sorin, Nicoleta și Valeria, și-i îndemn poarte stima și respectul față de trecut și față de tot binele adus pe pămîntul nostru de către evrei.

Autorul, 2004-2011

O carte despre un popor de la care avem multe de învățat

Cartea scriitorului Boris Druță, *Sub Steaua lui David, cu Dumnezeu* a cărei creație este atât de variată, m-a impresionat puternic, răvășindu-mi sufletul. Această lucrare a scos la iveală sentimente adânc ascunse, dar calde și plăcute, legate de majoritatea întâlnirilor pe care le-am avut pe parcursul vieții cu evreii. Întâlniri nemijlocite sau prin intermediul cărților.

Prima întâlnire cu evreul, de care sunt legate și primele conștientizări a prezenței mele în lume, a avut loc în casa părintească, în anii imediat ce au urmat după război. Pe evreu îl chema Ițec, era din orașelul Securenii, plasat la 4 km de satul meu de baștină Clocușna. Acesta umbla prin sat și cosea sau cârpea cojoace și cojocele. Rămăsese singur, deși avuse pe timpuri soție și două fiice, despre care nu aducea niciodată vorba. Deaceea rămânea în

*Savantul Vasile
Țapoc*

familia „clientului” atâta timp, cât avea de lucru. Era vesel, glumeț, îndeosebi cu copiii gazdei, dar cu privirea permanent tristă.

Această primă întâlnire, mi-a revenit în memorie, când am luat cunoștință de conținutul cărții asupra căreia meditam. Anterior această amintire apărea de fiecare dată când venea vorba de filosoful și psihiatrul austriac de origine evreiască Victor Emil Frankl, autorul *Logoterapiei*. Acesta pune la temeiul vindecării omului același principiu pe care-l recomanda și strămoșul nostru dac Zamolxis: „înainte de a-ți vindeca trupul, însănătoșește-ți sufletul” aplicând procedura tratamentului sufletului prin *logos*, adică prin înțelepciune. Această terapie V.Frankl și-o aplicase sieși când, ieșind din lagărul de concentrare, în care prin minune a rămas viu, a aflat zguduitoarea veste, că de acest noroc nu au avut parte copiii și soția. De la disperare l-a salvat pe V.Frankl anume *Logoterapia*, pe care ulterior a propagat-o în întreaga lume, vindecând și multe alte vieți disperate. Aveau ceva comun acești doi evrei, care nu s-au cunoscut niciodată: Ițec de la Securenii cu V.Frankl, originar din Viena, și de la care am învățat că în orice condiții trebuie să rămânem oameni, pe care ar putea miza comunitatea.

Îmi produce satisfacție să-mi amintesc că printre prietenii tinereții mele a fost Boris Așchinadze la Clocușna și Dima Șehter, originar din Bălți, în timpul serviciului militar. Ambii erau „băieți de nădejde” în toate situațiile vieții și de la care am învățat să țin mult la prietenia pe care ți-o acordă cineva.

Printre mulți alți evrei, care au influențat și ei, derând cu alți oameni de cultură români, ruși și de alte naționalități, au fost prof.univ. dr.hab, Natan Solomonovici Griumbaum, care mi-a fost profesor de limbă latină și Lev Borisovici Șteinman conf. dr. de filosofie la Universitatea de Stat din Republica Moldova și profesorul universitar doctorul habilitat David Izrailevici Dubrovski de la Universitatea „M.V.Lomonosov” din Moscova, cu care am întreținut discuții de maximă importanță pentru ulterioara mea activitate de cercetare în filosofie.

Dar cel mai mult m-au impresionat și au influențat asupra vieții mele spirituale cărțile a trei mari personalități de obârșie evreiască: Nicolaie Steinhardt, care a petrecut mai mulți ani în pușcăriile din România „socialistă”, cu *Jurnalul fericii*”, scris în anii de detenție (politică) 1959-1964; *Eseurile biblice* ale șef rabinului dr. Moses Rosen, personalitate de elită culturală ce veghează asupra păstrării demnității Comunității evreiești din România și marele filosof al contemporaneității Martin Buber prin lucrarea *Eu și Tu*, lucrare de mare valoare nu doar pentru filosofia teoretică, speculativă, ci, în primul rând, pentru filosofia vieții.

Dată fiind importanța deosebită a filosofiei lui M.Buber mă voi opri pe scurt doar asupra caracterizării esenței ei. El consideră că omul a fost creat

pentru a trăi într-un univers tridimensional: numai aici îi este dat să poată accede la plenitudine, cu condiția de a se angaja total. Universul tridimensional al lui M.Buber este simbolizat prin profetul-trecut, eul-prezent și Mesia-viitor. Profetul-trecut conferă omului rădăcinile sale care permit sevei să urce în trunchiul lui; cât durează viața unui om, istoria traversează eul prezent; dimensiunea lui Mesia-viitor, a proiectării eului dincolo de sine însuși, a proiectării umanității de ea însăși, este la fel de indispensabilă omului ca și oxigenul pe care-l respiră. Grație acestei dimensiuni, energia pe care omul și-o trage din rădăcinile sale devine manifestă. Aici e concentrată semnificația gândirii lui M.Buber: cele trei dimensiuni care, în viziunea evreiască, sunt constitutive universului uman, rămân lipsite de valoare cât timp nu dialoguează între ele. Punerea în dialog a celor trei dimensiuni, în dialog autentic, nu va fi niciodată efectivă, cât timp va tinde să se limiteze la speculativ. **Dialogul autentic între trecut, prezent și viitor este dialogul trăit**, încercat de fiecare dintre noi oră de oră, clipă de clipă, de-a lungul întregii vieți pe această lume. Este, fără urmă de îndoială, marele învățământ pe care M.Buber l-a reținut din iudaism: „**Thora este Thora vieții**”.

Această viață a trăit-o M. Buber și a împărtășit-o poporului său și întregii omeniri. De ea e înduioșat scriitorul Boris Druță și încearcă s-o repună în practică ca mod de viață în mediul basarabean contemporan, prin lucrarea sa de factură enciclopedică *Sub Steaua lui David, cu Dumnezeu*. Altfel spus el încearcă să ne ofere modelul evreiesc de gândire și, principalul, de trăire ale acestor gândiri în mod autentic, fără a ne lăsa dominați de condițiile nefavorabile în care ne aflăm. Sper sincer să-i reușească.

Lucrarea mai prezintă și un omagiu adus acelor evrei, care pe parcursul istoriei contemporane n-au rămas indiferenți față de soarta poporului care i-a acceptat și cu care au conviețuit și au contribuit la dezvoltarea culturii, învățământului și științei, menținând prin toate acestea trează speranța noastră spre o altă viață.

Prin toate acestea, ca și prin faptul că scriitorul B.Druță nu practică o literatură de „modă sezonieră”, care din start e sortită depășirii, ci rămâne devotat paradigmei buberiene a aprofundării și propagării tradițiilor noastre culturale, bazate pe valori perene ale limbii, credinței religioase și adevărului istoric, lucrarea lui B.Druță *Sub Steaua lui David, cu Dumnezeu* are o valoare educativă incontestabilă. Urâm cititorilor acestei lucrări, pătrunsă de idei filosofice existențiale, bun venit în universul spiritual, pus la dispoziția noastră prin lucrarea prezentă, de talentatul și neobositul scriitor Boris Druță.

**Profesor universitar, doctor habilitat
în filosofie Vasile Țapoc.**

Evreii

Evreii

Evreii (studii cognitive)

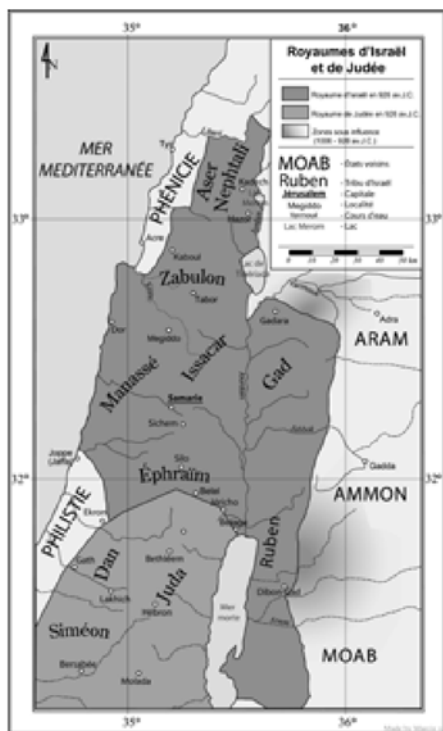
Aș dori să trec în revistă câte ceva din literatura științifică despre această entitate descendenții căreia sunt și în Moldova. Materialul propus este cognitiv, extras din diferite izvoare informaționale, la care nu pretind să am vreun drept de autor. Consider că este folositor pentru cititorii basarabeni de a cunoaște mai multe despre poporul evreu.

Evreu (învechit: israelit) este un termen care denumește, în limba română, adepții religiei iudaice sau mozaice și apartenenței la poporul evreu.

Potrivit mitologiei evreiești, din punct de vedere etnic, evreii sunt descendenții neamului care îi are printre strămoși pe patriarhul biblic Iacob, numit și Israel, fiul lui Isac, dar și fiii altor popoare care s-au convertit la iudaism și s-au alipit de poporul evreu. Etnia evreiască îi include astăzi atât pe „evreii practicanți”, cei care observă legile biblice și rabinice, cunoscute ca *mișvot*, cât

și pe evreii nepracticanți sau practicanți în parte ai cultului, pe evreii agnostici și ateï, dar care se consideră evrei în sensul cultural sau național, fiind numiți „evrei laici”.

Cuvântul **evreu** (există în limba română și varianta azi arhaică „ovreu”) provine din limba ebraică. Cuvântul ebraic עברי (ivri) este înrudit cu verbul עבר „a trece”. Mitologia evreiască leagă acest nume de Eber (ebr. 'Ever), un strămoș al lui Avraam (Abraham, ebr. Avraham), urmaș al lui Sem (ebr. Şem) sau de faptul că vechii evrei au venit în Canaan „de **dincolo** (ever) de rîu (Iordan sau poate Eufrat). Denumirea veche **Israelit** (în varianta de pronunțare slavă și germană -,izraelit”) provine din etnonimul ebraic, בני ישראל, „fiii lui Israel”, unde Israel are semnificația de „a luptat cu Dumnezeu” (aluzie la lupta lui Iacob cu îngerul) sau poate „Luptătorul lui Dumnezeu”.

Harta regatelor Iudeei și Israelului așa cum au existat potrivit Bibliei în 926 î.e.c. (granițele sunt doar indicative)

Variantele etnonimice românești vechi ori regionale, devenite azi mai mult peiorative, bazate pe rădăcina slavizată jid- și sufixate cu -ov (jidov) și -an (jidan) provin din numele propriu ebraic devenit etnonim, יהודה, Iehuda (Mulțumire lui Iahu, sau Iahve, adică lui Dumnezeu) (יהוה די, **iehudî** fiind cuvântul cu care evreii se denumesc pe ei înșiși în ebraică). (Variantele din urmă „jidov”, și mai ales „jidan” au ajuns să fie preferate în trecut de literatura de propagandă antisemită în limba română). Nume asemănătoare, dar fără conotație peiorativă, s-au păstrat în numeroase limbi - polonă (Żyd), maghiară (zsidó), germană (Jude), engleză (Jew), franceză (Juif sau juif), spaniolă (judío), *ladi-no* (djudío), arabă (yahud) sau idiș (Id sau Yid). Varianta **iudeu** (astăzi preponderentă în limbaj liturgic creștin și în textele despre evreii antici) are aceeași origine, dar a intrat în limba română prin intermediul latinei și elinei.

Denumirea „evreu” care a intrat în uz în limba română modernă e asemănătoare cu denumirea folosită astăzi în limbile italiană (ebreo), rusă (yevrey), sârbă, bulgară și greacă (evréos).

Denumirea „israelian” desemnează pe cetățenii statului evreiesc modern Israel, majoritatea evrei, dar și de alte naționalități minoritare - arabi, cerkezi, armeni etc.

Originea poporului evreu

Un fragment din anul 1213 î.e.c. din Egipt cu menționarea poporului evreu

Poporul evreu este originar din Orientul Apropiat, îndeosebi din regiunea numită în antichitate Țara lui Israel. Poporul evreu e numit în limba ebraică עם ישראל, „poporul (lui) Israel”, cu atestări arheologice din perioade antice (cea mai veche a fost găsită în Egipt și e datată în jurul anului 1213 î.e.c.)

În Scrisorile de la Amarna este amintit un popor cu numele de *habiru/apiru*. Există teorii care, pe baza unor date și a similitudinii etnonimice, consideră că evreii preistorici și antici ar fi fost identici cu acesta sau poate unul dintre triburile poporului *habiru*.

Potrivit tradiției sale, poporul evreu ar avea la bază 13 triburi, cu legături de familie din antichitate, cu aceeași limbă și religie. Străinii convertiți în

trecut la religia evreilor, religia mozaică, s-au asimilat. Religia mozaică sau iudaică, așa cum s-a cristalizat ea după distrugerea celui de-al doilea Templu, nu a practicat misionariatul printre alte popoare și grupuri confesionale. În istoria evreilor sunt câteva perioade în care populații au fost asimilate ca urmare a adoptării religiei iudaice. Prima a fost iudaizarea amoriților, un popor canaanit, care era înrudit cu evreii. Familia regală a țării Adiabene (ce coincidea în mare parte cu Siria de altădată și cu o parte din Kurdistanul de astăzi) s-a convertit la iudaism în prima jumătate a secolului I, și, împreună cu ea, s-au convertit și o parte din supușii ei. Noii evrei din Adiabene i-au ajutat pe evreii din Iudeea în timpul războaielor cu romanii, iar membrii familiei regale amintite au fost înmormântați la Ierusalim.

În diaspora, evreii și-au păstrat tradițiile, limba și religia. Cultul religios s-a dezvoltat cuprinzând și tradiții care nu făcuseră parte din ritualul religios din epoci mai vechi. Ritualul religios a păstrat și limba ebraică, (asociată cu sora ei, limba arameică, ce devenise în vremea perșilor ahemenizi „lingua franca” a Orientului Apropiat), utilizată mereu ca limbă a cultului, chiar și în lungile perioade istorice în care în viața de zi cu zi limba uzuală era alta. Din limba ebraică provin un număr de împrumuturi lexicale în alte limbi, cuvinte și expresii mai ales religioase (ex. *sâmbătă*, *mană*, *aleluia*, *amin*, *jubileu*, *heruvim*, *serafim*, *serafic*, *osana* etc.). La aceasta au contribuit prezența comunităților evreiești în diaspora, dar mai ales răspândirea creștinismului și scrierilor sale sacre, Vechiul și Noul Testament (comunitățile creștine primordiale au fost evreiești).

Religia iudaică, în forma ei ortodoxă, asemănător cu alte culte religioase - creștine, musulmane etc nu permite căsătorii cu practicantii altor culte, decât prin convertirea partenerilor de cuplu - în cazul acesta, la iudaism. Din cauza căsătoriilor în interiorul comunității, ca și în cazul altor etnii și obști religioase, în colectivitățile evreiești au apărut uneori și unele boli ereditare foarte rare care se manifestă aproape numai la evrei și care au fost mai bine depistate și studiate datorită contribuției medicilor și cercetătorilor evrei. Evreii căsătoriți cu străini erau în trecut excluși din comunitate și s-au asimilat în sânul altor popoare. Deoarece statutul social-politic al evreilor diasporeni a fost timp de secole inferior (de exemplu, în România, până după primul război mondial, li s-a refuzat cetățenia română) statutul băștinașilor, numărul străinilor cooptați în comunitățile evreiești, prin convertire religioasă, a fost în multe perioade neglijabil.

Hazarii

Istoricul evreu român Meyer Abraham Halevy reamintește că familia regală, aristocrația și o parte din poporul hazar s-au convertit la iudaism la

Războinic hazar (ori avar), cu un captiv. Desen după un basorelief de pe un vas de aur din Tezaurul de la Sănnicolaul Mare.

mijlocul secolului al VIII-lea. În hanatul Hazaria trăiau evrei imigrați din Persia și din Imperiul Bizantin unde au fost persecutați în secolele VI-X (în 632 iudaismul a fost interzis și în 720 s-a încercat o botezare forțată a evreilor). Nu există date istorice cu privire la numărul aproximativ de evrei imigrați și convertiți. În preajma strămutării triburilor ungare în Pannonia, li s-au alăturat trei triburi hazare, supranumite *kavari* (pe grecește *kavaroii*; potrivit cronicii *De administrando imperio* de Constantin VII Porfirogenetul și altor izvoare). Decenii mai târziu, în timpul domniei ducelui Tokșun (Taksony) (mijlocul sec. X), pe teritoriul noii Ungarii au fost admise alte grupuri de hazari. Kavarii se presupune că erau de confesiune mozaică, însă probabil neobservantă a Talmudului. Potrivit

izvoarelor, plecarea lor din est a fost o consecință a unei revolte (eșuate) față de han. În noua patrie, Pannonia, kavarii au fost asimilați curând de populația maghiarofonă și au fost creștinați. Hazarii care și-au păstrat religia mozaică au fost asimilați de comunitățile evreiești din Europa de est. Cercetări genetice moderne susțin că populația evreiască așkenază are de asemeni o oarecare ascendență turcică. În baza acestor studii a fost avansată ipoteza că hazarii (al căror idiom probabil era o variantă veche a limbii ciuvașe din familia de limbi turcice) ar fi reprezentat circa 11%-12% din străbunii evreilor așkenazi.

Istoria antică

Istoria evreilor, din perioada antică, e descrisă în Biblia evreiască și cunoscută prin ea în toată lumea. Descoperiri arheologice au întărit diverse date care apar în Biblie, dar perioada mai veche, a primului Templu, nu are încă destule dovezi arheologice și sunt istorici care cred că o parte din narațiunea istorică biblică ar avea mai mult un caracter mitologic.

Regatul Unit

După tradiția evreiască 13 triburi de evrei, formate din descendenții celor 12 fii ai lui Israel (tribul lui Iosif s-a divizat în două triburi, după fiii lui, Menașe și Efraim), au cucerit Țara Israel, au colonizat-o și, după o perioadă în care

Templul lui Solomon din Ierusalim. Ilustrație bazată pe imaginație și pe detalii biblice

nu aveau o conducere centrală, au format un regat condus de regele Șaul. Lui Șaul i-a urmat regele David. Acesta a cucerit orașul Salem (în ebraică Șalem), căruia i-a fost schimbat numele în Ierusalim și care a devenit capitala evreilor. Fiul lui David, Solomon, a construit la Ierusalim Templul, care urma să fie unic în religia evreilor.

Iehuda și Israel

După moartea lui Solomon, statul a fost împărțit în două regate, Iudeea (Iehuda, Iuda) și Israel.

În anul 733 î.e.c. Teglath-Phalasar III (*Tiglat Pileser* sau *Tukulti-apil-Eșarra*), regele Asiriei a cucerit Regatul Israel, l-a distrus și a exilat o mare parte din populația evreiască. În anul 586 î.e.c. Iudeea a avut aceeași soartă și, după cucerirea Ierusalimului, regele Babilonului, Nabucodonosor (sau în ebraică Nevuhadnețar) a exilat o mare parte din populația evreiască. După aceste exiluri de masă evreii surghiuniți au continuat să-și păstreze religia și să aștepte venirea unor timpuri prielnice pentru revenirea în patrie, unde să reconstruiască Ierusalimul și Templul.

Arcul lui Titus la Roma - în care este reprezentată victoria romanilor în războiul împotriva evreilor

Întoarcerea evreilor din exil

În 539 î.e.c., împăratul persan Cyrus a cucerit Babilonul și a dat permis tuturor popoarelor deportate să se întoarcă în țările lor și să-și refacă templele distruse. Mulți evrei s-au întors în Israel și au refăcut Ierusalimul și Templul. Repatrierea evreilor s-a petrecut în patru etape, ultima în jurul anului 445 î.e.c.

Regatul Hasmoneilor

În 167 î.e.c., evreii s-au răscolat împotriva stăpânirii greco-siriene, care încerca să reprime religia evreiască și să-i oblige pe enoriași să aducă în tem-

plul lor ofrande și pentru zeitățile grecilor. Revolta a fost inițiată și condusă de familia preotului evreu *Matatiahu Ha-Hașmonai*. Fiii lui, luptători viteji porecliți *macabei* (*Makabim*), au condus evreei la victorie și independență, iar unul dintre ei, *Șimon*, a fondat noul regat evreiesc, neacceptând însă titlul de rege. Șimon a fost mare preot și întâistător pe plan politic, dar urmașii lui s-au intitulat regi. Regatul hasmoneilor a legat o alianță cu Imperiul Roman și, treptat, romanii și-au mărit influența și după debarcarea în țară a legiunilor lui Pompei în anul 63 î.e.c. au transformat în cele din urmă regatul într-o țară vasală. O perioadă semnificativă în istoria țării și a poporului a fost domnia aliatului Romei, regele Irod cel Mare, care a construit, între altele multe construcții, și o versiune mai impunătoare a Templului din Ierusalim. După moartea sa, începând din anul 6 e.n țara a fost guvernată de prefecti romani, în paralel cu regi locali. În anul 41 încă a mai fost încoronat un rege evreu, Herodes Agrippa I (Irod Agrippa I), loial romanilor, dar după moartea sa în anul 44, guvernarea țării a trecut în mâinile unui procurator roman.

Primul război evreo-roman

În anul 66 a izbucnit o mare revoltă evreiască, numită și Primul război evreo-roman. Luptele între evrei și romani au continuat șapte ani și s-au terminat cu victoria zdrobitoare a romanilor. Romanii au distrus zeci de orașe evreiești, între care Ierusalimul cu Templul, sute de mii de evrei au murit în lupte sau au fost trimiși la Roma în sclavie.

Detalii pe Arcul lui Titus. Sclavi evrei duc tezaurul jefuit de romani din Templul de la Ierusalim

Al doilea război evreo-roman

În anul 132 a izbucnit Revolta lui Bar Kohba, denumită uneori și al doilea război evreo-roman. Revolta evreilor a reușit la început și timp de trei ani evreei au menținut, în condiții vitrege, o structură politică independentă. Consecințele înfrângerii au fost în cele din urmă foarte grele pentru ei. Ierusalimul, interzis accesului evreilor, s-a transformat pentru un timp în Aelia Capitolina, fiind numit astfel în onoarea împăratului roman Aelius Hadrianus.

Diaspora evreilor

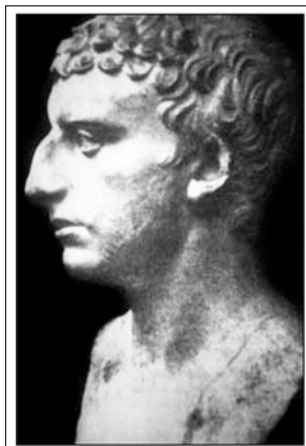
Nu toți evreii exilați de Tiglat Pileser și de Nabucodonosor s-au întors în Israel după edictul de eliberare dat de împăratul Cyrus, o parte din ei au rămas pe meleagurile pe care fuseseră exilați. Pe această cale s-au format comunități evreiești în multe locuri, unde majoritatea evreilor și-a păstrat religia. Evreii emigrați îndeosebi în provinciile ale Imperiului Roman au fondat de asemeni comunități, aflate în legătură cu rudele rămase în Israel. Când își puteau permite, plecau în pelerinaj la Ierusalim.

Prizonierii evrei luați în robie în primul război evreo-roman au ajuns în diverse locuri pe cuprinsul imperiului roman și au fondat comunități evreiești, cum a fost cazul romanoșilor din peninsula Balcanică. Titus Flavius Iosephus, istoriograf evreu încetățenit la Roma, a scris despre 97.000 de sclavi evrei aduși în peninsula Italică. Cercetări genetice recente indică proveniența unei majorități a evreilor așkenazi din comunitatea evreiască a Romei antice.

Din peninsula Italică, evreii s-au răspândit în zonele centrale și apusene ale Europei. După creștinarea europenilor, capii bisericilor au inițiat persecuții și prigoane împotriva evreilor, intenționând să-i constrângă pe această cale să accepte botezul. Participanții la diverse cruciade s-au dedat la masacre prin comunități evreiești aflate în calea cruciaților spre Ierusalim. Monarhi creștini cu intenția de a-și însuși averile evreilor i-au expulzat pe aceștia din țările în care comunitățile evreiești ființaseră timp de secole. Astfel, din cauza valorilor de expulzare, mare parte din evreimea vest-europeană a ajuns în Europa de est, unde în unele perioade s-a bucurat de un regim mai tolerant. Numeroși evrei est-europeni poartă nume de familie care păstrează amintirea unor locuri din Spania, Italia, Franța, Germania etc., de unde strămoșii lor au fost alungați în evul mediu (Alcalay, Gaster, Benveniste, Perez, Luria; Rappaport/Rappaport; Șapiro/Șapira, (H)Alper(i)n/Alperowitz/Galperin, Ginsburg/Ginzburg, Ul(l)mann, Warburg, Hildesheimer ș.a.m.d.).

Limbile evreilor în diaspora

În comunitățile din diaspora, evreii au adoptat limbile locale, iar în sinagogă și școlile religioase se foloseau de limba ebraică și pe plan secundar de limba semită înrudită aramaica. Cu timpul, evreii și-au dezvoltat limbi parti-

*Josephus Flavius - istoric
roman de origine evreiască*

culare derivate din unele limbi locale și au inclus o parte de lexic și locuțiuni din ebraică. Limba idiș este germana sudică medievală (foarte apropiată de dialectele bavarez și șvab), cu o parte de vocabular de origine ebraică, slavă și cu elemente romanice. Limba ladino este un dialect spaniol-ebraic bazat pe castiliana medievală. Iavanica vorbită în trecut de evreii romanoși era bazată pe greacă și ebraică. Alte limbi cu caracter mixt similar au apărut în Maroc, Kurdistan, Georgia etc. Multe sunt pe cale de dispariție din cauză că le dispar vorbitorii nativi.

Cultura evreiască în diaspora

Deși erau împrăștiați și răspândiți printre alte popoare, evreii au reușit să-și dezvolte în continuare cultura proprie. Filosofii, teologii, poeții, scriitorii și alți creatori evrei din diaspora s-au folosit de limba ebraică, de limbile popoarelor majoritare lângă care au trăit și uneori (în muzică, literatură, publicistică) și de limbile evreiești locale (idiș, ladino etc.), cu diferențe de la o epocă la alta. Filosofi evrei ca Giaonul din Vilnius, Moise Maimonide, Joseph Albo, Isaac Abravanel, Nachman Krochmal, Baruch Spinoza, Moses Mendelssohn, Martin Buber, Emmanuel Levinas și alții au fost influenți în cultura și în general.

Monumentul lui Shalem Alehem la Kiev

În Evul Mediu, poeți evrei, ca Solomon ibn Gabirol, Yehuda Halevi, Immanuel Romano, Yehuda Alharizi, Moșe ibn Ezra, Avraham ibn Ezra au scris poezii în limba ebraică, în care își exprimau și dorul de Ierusalim și melegurile patriei îndepărtate. În continuare au apărut poeți ebraici ca Moșe Haim Luzzatto, Naphtali Herz Weisel, Meir Halevi Letteris, Jehuda Leib Gordon și alții. La sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului XX, când s-a revenit la folosirea zilnică a limbii ebraice, în special printre sioniștii emigrați în Palestina sau care se pregăteau să emigreze, a crescut numărul poezilor, prozatorilor și filosofilor care scriau în limba ebraică.

În limba idiș, a evreilor din Europa și din America de Nord, s-au exprimat sute de poeți, dramaturgi și scriitori

evrei — de la Mendele Moïher Sforim, Abraham Goldfaden, Sholem Aleichem (sau Șalom Alehem), Ițic Leib Peretz, Sholem Asch până la Itzik Manger, Isaac Bashevis Singer și Israel Joshua Singer. Unii dintre acești autori au scris în ambele limbi, idiș și ebraică.

În limba ladino au fost create multe cântece religioase, de dragoste, proverbe și zicători, rugăciuni și basme, s-au publicat și unele cărți cu caracter enciclopedic sau de literatură romanțată.

În țări cu obști evreiești numeroase s-a dezvoltat de asemeni ziaristica evreiască, în special în limbile idiș, ebraică și ladino, dar și în limbile locale. În București au apărut circa 170 de periodice evreiești, în diferite limbi.

„Războiul limbilor”

În Țara Israel (Palestina), în anul 1904, sub dominația otomană, existau 26 școli evreiești, dar numai șase dintre ele cu limba de predare ebraică. Limbile folosite erau idișul, ladino, araba, germana și franceza. Ebraica era folosită numai ca limbă de ritual și era învățată ca atare în școlile religioase tradiționale, împreună cu aramaica talmudică. Noii imigranți sioniști au reluat limba ebraică pentru uzul cotidian, dar nu toți evreii din Palestina erau sioniști. În 1908, o societate sionistă de binefacere din Germania a hotărât să înființeze la Haifa *Școala tehnică superioară* (Institutul politehnic), dar cu limba de predare germană. Din acest motiv s-a ivit o mare polemică între evreii locali, dispută la care au luat parte și asociații și societăți evreiești din întreaga lume. Societatea fondatoare a fost blamată, iar filantropii au hotărât la un moment dat să nu mai sprijine inițiativa. Disputa a fost supranumită „războiul limbilor” și s-a terminat în 1914, când societatea inițiatore a revenit asupra primei decizii și a acceptat limba de predare ebraică. Ulterior, treptat, aproape toate școlile evreiești au adoptat ebraica.

Cine este evreu?

Întrucât statutul de evreu este recunoscut atât enoriașilor de confesiune mozaică, cât și descendenților din părinți evrei, chiar dacă sunt ateii sau agnostici, răspunsul la întrebarea „cine este evreu?” este adesea dificil de dat. Astfel, evreii karaiți recunosc numai pe descendenții pe linie paternă, evreii ortodocși numai pe linie maternă, evreii reformați recunosc ca evrei pe copiii oricărui părinte, mamă sau tată. În țările unde numele de familie este cel al tatălui și unde copiii purtau un nume de familie evreiesc după tată, ei erau considerați evrei de către ne-evrei și, uneori, de către autoritățile statale, chiar dacă după legea religioasă (Halaha) rabinii ortodocși nu îi recunoșteau ca evrei veritabili.

Există desigur și evrei convertiți la alte religii. În trecut, evreii convertiți nu mai erau recunoscuți ca evrei, dar în epoca modernă se caută și câteodată se găsesc căi de conviețuire sub același titlu etnic.

Samariteni

După exilul populației evreiești din țara lor în anul 586 î.Hr., un număr de evrei au rămas în Țara Israel, îndeosebi populația rurală. Lângă aceștia au fost colonizate diverse populații aduse de babilonieni; membri ai acestor popoare s-au amestecat cu evreii rămași pe pământul

Samariteni într-o fotografie din anul 1900

lor. Samaritenii au fost o asemenea populație cu caracter mixt. Reveniți din exil, evreii au început să reclădească Ierusalimul și Templul. Samaritenii s-au oferit să ajute la reconstrucție, dar evreii reînțorși din exil au refuzat ajutorul sub motiv că nu puteau fi primiți din cauza căsătoriilor cu cei de alte origini etnice. După ce au fost respinși, samaritenii și-au clădit templu propriu pe muntele Grizim, lângă centrul lor, orașul antic Samaria. Samaritenii moderni, în prezent o comunitate minusculă – câteva sute de persoane- se consideră evrei, dar nu sunt recunoscuți ca atare de către autoritățile rabinice ortodoxe din Israel.

Israeliții noi - Novus Israel - (Creștinii)

Primii creștini s-au ridicat din rândurile populației evreiești din Palestina (Țara Israelului), care includea și etnii semite locale asimilate de evrei. Răspândirea creștinismului printre eleni, romani și alte popoare până atunci politeiste a determinat adâncirea disensiunilor grave dintre evreii care continuau ritul iudaic tradițional și discipolii lui Iisus Hristos, care se considerau la început evrei, ba chiar ca cei mai autentici. Noua credință, misionară, cu mesaj

Sinagoga karaită din Orașul Vechi la Ierusalim

mesianic particular și făcând numeroase reforme, unele adaptate la obiceiurile altor popoare - de pildă renunțarea la circumcizie și la restricțiile alimentare rituale iudaice (la interzicerea consumului cărnii de porc) etc. – s-a răspândit pe o scară largă în Imperiul Roman și în afara lui. Conflictul dintre cele două comunități, evreii tradiționali, inițial majoritari în Palestina, dar deveniți minoritari în Imperiul Roman, și „noii israeliți”, creștinii, s-a ascuțit și mai mult, atât din motive de identitate etnică cât și statală. Evreii tradiționali, în prima fază a propagării noii religii în Palestina, împreună cu autoritățile locale romane, i-au prigonit pe cei care erau judecați drept impostori, eretici și provocatori de dezordine. Adepții evrei ai creștinismului și cu atât mai mult prozelitii creștini de alte etnii nu mai acordau însemnătate existenței statale și tradiției etnice particulare evreiești (iudaice) și s-au atașat tot mai mult de caracterul universal al noii religii, devenită în câteva secole credința dominantă a populației greco-romane și în cele din urmă a întregului imperiu roman. Aceste evenimente au fost printre primele motive ale ostilității Bisericii în ascensiunea ei, față de evreii rămași, în minoritate, la cultul mozaic tradițional. Purtătoare a statutului de „israeliți autentici”, în calitatea de purtători veritabili al mesajului profeților evrei, Biserica a ajuns să nege legitimitatea credinței și identității etnico-politice a poporului Israelului antic, despre care credea că ar fi în dizgrația divină. Dogma creștină considera creștinătatea drept *Noul Israel*. Schimbări în această concepție au fost adoptate în biserica catolică de către Conciliul Vatican II, care a recunoscut filiația creștinismului din “bunul măslin” al poporului evreu și credinței sale.

Karaiți

În secolul al VIII-lea, la Bagdad, discordia dintre discipolii Talmudului și evreii care îl respingeau a cauzat scindarea în două tabere, cei care respectau învățătura rabinilor talmudici pe de o parte și cei care nu acceptau Talmudul, karaiții, pe de altă parte. Centrele karaiților erau în Egipt și în Palestina (Eretz Israel), în special la Ierusalim. După ce cruciații au cucerit Ierusalimul și au omorât numeroși evrei, karaiții supraviețuitori s-au refugiat în Imperiul Bizantin, iar de acolo în Crimeea.

Karaiții sunt recunoscuți ca evrei, dar în timpul celui de al doilea război mondial, când naziștii au făcut cercetări cu privire la statutul lor religios, au existat rabini care au declarat, ca să-i salveze de la moarte, că membrii obștii karaite nu erau evrei autentici. Totuși, unii karaiți nu au vrut să-și renege originea și au mers la moarte împreună cu restul evreilor. După război, unii ideologi comuniști s-au folosit de aceste declarații în scop propagandistic, pentru a nega existența unui popor evreu și a susține că evreii nu ar fi decât o comunitate religioasă.

Portretul desenat al unei femei din Beta Israel, publicat în cartea *Călătorie în Abisinia de Lefebvre. Sfârșitul secolului al XIX-lea*

Evreii falași convertiți la creștinism în secolele XIX și XX se numesc **falașmura**, adică „falași convertiți”.

Evreii din Etiopia

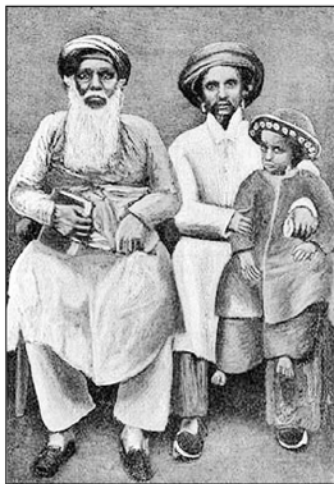
În Etiopia existau comunități evreiești din antichitate. James Bruce, care a vizitat Etiopia în anul 1770, în căutarea izvoarelor Nilului, a scris că aceste comunități evreiești se numeau *Beit Israel (Casa lui Israel)* încă din secolul al IV-lea, nume pe care îl purtau evreii care au refuzat creștinarea.

După secolul al XV-lea, când un rege creștin a legiferat ca numai creștinii să poată fi moștenitori de terenuri, acești evrei au fost porecliți **falași**, termen folosit pentru indivizii neposessori de pământ, nomazii.

„Negrii evrei” (sectă americană)

O sectă în sânul populației afro-americane din Chicago și din Liberia, numită African Hebrew Israelite Nation of Jerusalem și condusă de Ben Carter, s-a autoprezentat, în urma unei revelații divine relatate de Carter în al șaselea deceniu al secolului XX, ca fiind „adevărații evrei”. Mulți din membrii acestei secte au sosit în Israel cu viză turistică și s-au stabilit clandestin în orașul Dimona. Din cauza ideologiei lor teologice foarte diferite precum și din cauza poligamiei, acești imigranți nu sunt recunoscuți ca evrei.

Recent însă s-au făcut demersuri vizând o mai bună integrare a lor prin conferirea statutului de rezidenți ai țării și acțiuni ale primăriei orașului Dimona pentru normalizarea condiției zonei lor de domiciliu. O parte din membrii comunității lor din Israel, care cuprinde circa două mii de persoane, s-au convertit oficial la

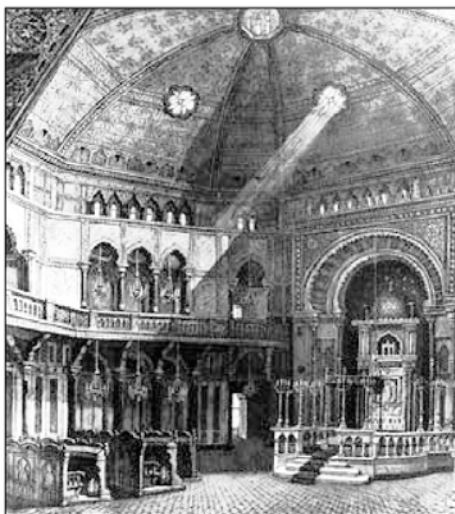

Bene Israel din Cochîn în costum tradițional

iudaism și se asimilează în masa poporului evreu israelian.

Converțiții

În peninsula Iberică, în Evul Mediu, existau multe comunități evreiești. Populația evreiască a colaborat cu cuceritori mauri și era o parte importantă din administrația locală. După izgonirea maurilor, regii creștini au impus evreilor religia creștină și evreii care n-au acceptat conversiunea au fost exilați din Spania și din Portugalia. Mulți dintre evreii exilați au primit adăpost în Imperia Otomană și s-au răspândit prin ea - o parte au ajuns până la voievodatele române și au inițiat comunități evreiești la București și în alte orașe. Evreii converțiți au devenit o parte din populația locală,

Sinagoga turcească la Viena - sinagoga evreilor de rit spaniol

deși existau legi discriminatoare pentru cei care nu erau de origine creștină, cu timpul s-au asimilat și numai analize genetice moderne mai pot dovedi originea evreiască. Nu toți evreii converțiți au rămas creștini, în prima etapă mulți dintre acești converțiți continuau cultul mozaic în taină și erau vânați de Inchiziție. O parte din acești evrei clandestini au părăsit peninsula Iberică și au revenit la cultul mozaic în regiuni mai tolerante.

Legea israeliană

Conform principiului Halahei (codul legilor religioase evreiești ortodoxe), preluat de legea votată în Kneset (Parlamentul israelian) în anul 1950, *un evreu este, prin definiție, cineva care:*

- *s-a născut dintr-o mamă evreică* (adică, ceea ce contează este linia maternă) sau,
- *o persoană care s-a convertit la iudaism conform legii evreiești.*

În schimb, „Legea reînțoarcerii” acordă cetățenia israeliană oricărei persoane de origine evreiască ajunsă în Israel și nu în baza criteriilor de mai sus. Cetățenia israeliană o poate obține orice persoană cu un părinte sau un bunic evreu, precum și soțiile sau soții acestor persoane, chiar dacă nu au origine evreiască, și copiii acestor cupluri.

Evreii în raport cu religia iudaică - Rituri

Termenul de rit când se referă la evrei (în limba ebraică, *minhag* sg., *minhaghim* pl.) e paralel, dar în mică măsură, cu creștinismul, unde între altele există ritul catolic, cel ortodox, riturile protestante etc. La evrei, aceste „*minhaghim*” (grupuri de rit) nu reprezintă diferențe teologice, spre deosebire de riturile din creștinism, ci particularități culturale sau istorice, bazate în primul rând pe o apartenență geografică comună (mai mult sau mai puțin) și mai ales pe tradiții comune în liturghie (*nosah*). Cele mai mari „*minhaguri*” sunt așkenaz și oriental (“mizrahi”) - sefarz. Și din punct de vedere al practicii religioase, deosebirile dintre acestea sunt mult mai mici decât cele dintre riturile creștine catolic, ortodox și protestant sau dintre riturile sunit și šiit ale musulmanilor. Ritul evreilor sefarzi și cel al evreilor orientali este foarte asemănător - amândouă fiind de obicei reunite sub denumirea de sefarzi în sens larg.

Alte obști evreiești sunt relativ mici și au istorie și particularități deosebite: karaim (evreii carați); evreii etiopieni supranumiți *Beta Israel* și porecliți „*fa-lași*” de către ceilalți etiopieni; evreii din Cochîn etc. Cea mai mică și în același timp străveche sectă evreiască - oficial nerecunoscută ca atare de rabinatul ortodox israelian - sunt samaritenii.

Sinagoga mare din Bagdad

În lumea evreiască, ortodoxia (a nu se confunda cu ritul creștin numit de asemenea *ortodox*) se împarte în rituri, „*minhaghim*” - subgrupuri care se suprapun mai mult sau mai puțin zonelor de origine.

Cele două rituri principale sunt:

- *așkenaziți* sau “așkenazi”, care provin din vestul, centrul și estul Europei și au vorbit multă vreme limba idiș. Rostirea acestor persoane în limba ebraică în uzul

Sinagoga mare din Bagdad

liturgic, mai ales în trecut și în comunitățile ultraortodoxe, precum și, în mică măsură, în limba de zi de zi în Israel are anumite particularități, fiind influențată mai ales de graiurile limbii idiș - ca în pronunțarea consoanelor ch (h) și r și uneori în intonație.

- *sefarzi* (spanioli); grupul își are obârșia în Peninsula Iberică, iar limba

uzuală i-a fost timp de secole limba ladino, supranumită iudeo-spaniola. Ebraica în rostirea lor a fost adoptată ca pronunția ebraică modernă oficială. Evreii sefarzi au fost izgoniți din Spania și Portugalia în 1492 și respectiv 1498. Au primit azil în Imperiul Otoman, inclusiv în Balcani (Bosnia, Macedonia, Bulgaria, Țara Românească etc), în Turcia și Grecia, în Palestina și Siria, în Egipt și în Maroc; de asemenea în Olanda, Anglia și America.

Evreii „orientali” („mizrahim”) sau sefarzi în sensul larg se numesc majoritatea evreilor din nordul Africii, din Yemen, din Irak (babilonieni), din Caucaz, Iran, Buhara și din restul Asiei. Un rit asemănător au și evreii italieni și evreii greci de dinaintea venirii sefarzilor din Spania, denumiți romanoți.

Această împărțire, deși se estompează în timp prin multitudinea de căsătorii mixte, își păstrează rezonanțele culturale și socio-economice, cu o oarecare valoare în studiile sociologice și antropologice, cuprinzând și pe evreii nepracticanți și pe cei nereligioși.

Există și în iudaismul *ortodox așkenaz* o minoritate de comunități „ultrareligioase”, fundamentaliste sau „habotnice” (termenul are la origine noțiunea *habad*, v. mai jos), al căror stil de viață este mai apropiat de cel din târgușoarele, numite *ștel* în limba idiș, și din ghetourile evreiești de la sfârșitul evului mediu și începutul epocii moderne din estul și centrul Europei, opus în diverse grade influențelor modernității, educației generale etc. Ele acordă o pondere foarte mare activității de învățare a textelor sfinte, uneori - mai ales în Israel - în detrimentul tuturor celorlalte activități, și acceptă în anumite limite adoptarea inovațiilor utile din domeniul tehnicii și al regulilor politicii.

În cadrul lor se disting: - comunitățile hasidice diverse, adunate în jurul curților unor dinastii de rabini numiți „țadikim” sau „admorim”. Cea mai cunoscută, mai activă, ceva mai deschisă față de aspirațiile naționale și față de însușirea de discipline din învățământul general, este cea numită „Habad”.

- comunitățile mitnagdimilor sau ale evreilor așa-ziși lituanieni (litaim) opuse hasidimilor.

- evreii religioși moderni - care îmbină modernitatea (uneori și atașamentul la sionism, ca evreii național religioși din curentul „*Mizrahi*”) și practicarea preceptelor legii iudaice;

- evreii așa-ziși tradiționaliști, „*massortim*” (a nu se confunda cu iudaismul conservator, *yahadut massortit*), frecvenți în comunitățile evreilor israelieni originari din Orient (*mizrahim*), dar și între urmașii evreilor așkenazi proveniți din estul și centrul Europei, care sunt atașați tradiției ortodoxe - de exemplu frecventează sinagogile mai ales sâmbăta și de sărbători, respectă alimentația rituală, dar nu observă cu strictețe toate prescripțiile religiei (de pildă sâmbăta și de sărbători circulă cu automobilele, scriu, joacă fotbal, deschid aparatele electrice, inclusiv televizoarele etc.)

Curentele religioase reformiste - reformat și conservator - au apărut în sec. XIX pe teritoriul Ungariei (spre exemplu, până astăzi o mare parte dintre evreii din Ungaria, Slovacia, Serbia și Transilvania aparțin ritului numit neolog) și al Germaniei (Frankfurt, Berlin, Breslau), dar predomină mai ales în America de Nord. În Israel, congregațiile reformată (iudaism progresist) sau *yahadut mitkademet* și conservatoare (iudaism așa-zis „tradițional”, *yahadut massortit*) au încă un număr foarte redus de membri și nu sunt recunoscute ca legitime de instituțiile rabinice oficiale. În schimb ele se bucură de o deplină libertate a cultului. Șef rabinatul Israelului - încă bicefal - așkenaz și sefard, care deține monopolul în domeniul convertirii la iudaism, al stării civile - căsătoriei și divorțului - și în domeniul rânduieilor de înmormântare religioasă pentru evreii din Israel, precum majoritatea absolută a evreilor israelieni practicanți - aparțin curentului ortodox.

În ultimii ani există tendința crescândă spre unirea forurilor oficiale rabinice așkenaz și sefard într-unul singur. Astfel, la Tel Aviv s-au suprimat funcțiile de șef rabin sefard și așkenaz al orașului și a fost ales în prezent un singur șef rabin din rândurile clericilor din ambele rituri.

Chiar dacă după tradiția familiei mulți evrei se consideră ca aparținând la ritul ortodox, conservator sau reformat, majoritatea acestora sunt „nepracticanți” sau **laici**, asemănător cu majoritatea populației din multe țări occidentale. Unii din ei pot fi ateii sau agnostici.

Există și o mișcare continuă de trecere a unui număr de evrei din categoria celor practicanți stricți ai religiei spre cea a populației laice - proces numit uneori, în traducere aproximativă “întoarcere la întrebări”. (**Hazará bișeelá** חזרה בשאלה). Această denumire este de fapt o replică la termenul procesului invers de „întoarcere la răspuns” sau „la pocăință” (**Hazará bitšuvá** חזרה בתשובה) prin care numeroși evrei laici, nepracticanți, sau tradiționaliști se întorc la practica ortodoxă strictă a religiei, uneori și sub imboldul unor activități misionare în sânul poporului evreu ale unor predicatori carismatici așkenazi sau sefarzi-orientali sau ale hasidimilor Habad sau Braslav.

Grupuri mici de evrei , mai ales în rândurile tineretului, se alătură unor curente sectare mai recente, ca Institutele de Kabala, unor secte de inspirație New Age, cu influențe budiste sau hinduiste - ale unor guru originari din India sau locali, de asemenea filialele locale ale Bisericii scientologice (la evrei -numite «centre scientologice») etc.

De asemenea în ultimul timp există în rândurile evreilor laici un trend al creșterii interesului pentru studiul moștenirii spirituale iudaice, de la Biblie și până la literatura și filosofia evreiască modernă, în cadrul unor cercuri sau comunități ale așa numitului iudaism laic sau iudaism umanist. Un precedent în trecut al acestui curent l-au reprezentat încercările din unele kibuțim socialiste sau social-demo-

crate, de adaptare a ceremoniilor religioase, ca de pildă ale celor de sâmbătă sau de sărbători, la particularitățile noului stil de viață laic și de reflectare a istoriei și ideologiilor recente în textele rituale folosite (de pildă adaptarea textelor din așa numitele Hagada de Pesah la istoria particulară a fiecărui kibuț).

În lume au existat și continuă să existe unele grupuri mai mari sau mai mici de evrei care s-au convertit în diverse circumstanțe la alte religii. De exemplu *maranii* (marranos) sau așa-numiții „conversos” sau “noi creștini”, din Peninsula Iberică, care, pentru a nu fi expulzați, au consimțit să primească botezul în rit romano-catolic, unii din ei doar în mod formal. Evrei adepți ai falsului Mesia Șavtai Țvi (Shavtay Tzvi) din Imperiul Otoman au fost nevoiți să treacă în cele din urmă la Islam și au creat așa numita comunitate „*dönme*”.

Cunoscute în istorie sunt și cazurile evreilor convertiți la Islam (Jadid al-Islam „Noii musulmani”) din Mashhad în Iran și ale așa-numiților *falașmura*, convertiți la creștinismul monofizit în Etiopia. În Israel există grupuscule de evrei „mesi-anici” (adică creștini) aparținând unor rituri creștine protestante al căror cult îl practică în limba ebraică, păstrând și unele simboluri și sărbători din iudaism.

Din punct de vedere rasial și etnic, în ciuda tendinței relativ restrânse la misio-narism și prozelitism, evreii sunt, ca și multe alte popoare, eterogeni. În cursul istoriei, fiind și dispersați în regiuni foarte diferite, au cunoscut în mod evident (mai ales înainte de răspândirea creștinismului și a Islamului) perioade de amestec prin prozelitism, atât în Europa, cât și în Africa, Caucaz și Asia (de exemplu cazuri de convertire la iudaism în Italia și în peninsula iberică, hazarii, unele triburi berbere și arabe, populații etiopiene, din Asia centrală, India etc.).

După emancipare, în societatea modernă, evreii au cunoscut procentaje crescânde de asimilare de diverse grade, precum și creșterea ponderii familiilor mixte.

Antisemitism

Existența evreilor ca minoritate etnică și religioasă care refuza să se asimileze și să renunțe la religia, cultura și obiceiurile naționale evreiești s-a lovit, de-a lungul istoriei, de ostilitatea reprezentanților religiilor majoritare, creștine, dar uneori și a cultelor idolatre sau islamic, ceea ce a dus uneori la masacre, pogromuri, campanii de convertire forțată și expulzări în masă, legislații restrictive și discriminatorii împotriva evreilor. Autoritățile religioase și laice ale popoarelor majoritare au impus evreilor un statut inferior, uneori exercitând presiuni asupra lor ca să-i determine să se asimile-

Masacru al unor evrei, în prima cruciadă. Miniatură dintr-o Biblie (sec. al XIII-lea)

ze. Guvernanții i-au exploatat pe evrei economic (impozite suplimentare) și le-au interzis exercitarea mai multor meserii, împingându-i spre îndeletniciri și meserii cu statut social inferior sau interzise enoriașilor religiei populației majoritare (de exemplu cămătăria).

Evreii și comunismul, evreii și mișcările de protest și revoluționare

Statutul inferior impus evreilor din Europa, discriminarea lor economică și prigonirea religioasă au întreținut la evrei sentimente de nemulțumire, în mod asemănător cu alte minorități aflate vreodată în situații similare. În aceste împrejurări, după ieșirea din ghetouri, deseori tineri evrei au fost tentați să se alăture unor mișcări revoluționare din rândul popoarelor lângă care trăiau, și să participe la încercările de schimbare a regimurilor politice și sociale cu speranța că un nou tip de societate și de guvernare le vor oferi o viață mai bună și mai onorabilă. Din aceste motive au fost mulți evrei care au privit cu simpatie Marea Revoluție Franceză și revoluțiile de la 1848, însuflețite de lozincile de „Libertate, Egalitate, Fraternitate”. Din aceleași motive au fost mulți evrei și printre primii revoluționari liberali, socialiști, socialdemocrați, comuniști și anarhiști, printre activiștii sindicaliști, feminiști, și pentru drepturi civile ale minorităților etnice, rasiale, sexuale și ale altor pături oprimate.

În același timp, marea masă de evrei a fost atrasă cu timpul de mișcări politice devenite mai conformiste, convenționale sau „main stream” (liberale, conservatoare, social democrate, etc), în măsura în care acestea li s-au adresat, în mod asemănător cu majoritatea locuitorilor țărilor în care trăiau.

Sionismul

Sionismul [de la Muntele Sion (Țion), nucleul așezării davidice în Ierusalim] este mișcarea de emancipare națională a evreilor cu scopul readunării din împrăștiere (în ebraică galut) și revenirii în țara strămoșească, în Țara Israel (în ebraică Ereț Israel), pentru restabilirea unei vieți evreiești independente și, în continuare, re-crearea și consolidarea unui stat evreiesc,

Cuvântul sionism provine de la numele propriu ebraic Tzion (ציון), transliterat și Sion. Acesta este unul din numele sub care e menționat în Biblie orașul Ierusalim și una din colinele pe care este clădit - muntele Sion.

Numele sionism a fost folosit prima dată în 1890 de austriacul Nathan Birnbaum, de profesie editor, cel care a fondat prima mișcare studentească naționalistă evreiască, Kadimah. (În cele din urmă Birnbaum avea să se întoarcă împotriva sionismului, devenind secretar general al mișcării haredite anti-sioniste Agudat Israel)

De la fondarea Statului Israel, termenul „sionist” are și conotația de susținător al Israelului ca stat național evreiesc. În cadrul sionismului, ca și în cadrul popoului evreu, co-există diverse curente politice, uneori contradictorii, care toate susțin tânărul stat Israel și care sunt grupate sub numele de sionism, de exemplu sionismul religios, sionismul revizionist, sau sionismul muncitoresc. Astfel termenul se mai folosește și pentru programe specifice ale acestor ideologii, cum ar fi încurajarea emigrării și a integrării evreilor în Israel (vezi și aliyah).

Termenul „sionist” este folosit și în mod peiorativ în atacuri la adresa evreilor și a Israelului. Apologeții antisemitismului, din dreapta și din stânga hărții politice, folosesc deseori mai ales după Holocaust cuvântul „sionist” în locul celui de „evreu”, pentru a nu fi acuzați de antisemitism. O tradiție în acest sens s-a creat încă dinainte și în cercurile comuniste staliniste și troțkiste, și cele anarhiste, precum și în propaganda antisemită promovată de anumite cercuri conducătoare și intelectuale din lumea arabă și musulmană, și de simpatizanții acestora. Drept critică la adresa antisemitismului camuflat ca antisionism se poate argumenta că de fapt dușmănia gratuită față de țara unui popor nu poate fi separată de dușmănia gratuită față de acel popor. Această observație nu delegitimizează însă critica constructivă, chiar aspră, de pe poziții echilibrate, față de politica unei țări.

Sionismul nu se confundă cu teritorialismul, o altă mișcare naționalistă evreiască, astăzi de domeniul istoriei, ce-și propunea crearea unei patrii a evreilor, dar nu neapărat în Palestina.

Context istoric

Dorința evreilor de a se reîntoarce în țara strămoșească a rămas o temă universală în tradiția evreiască din timpul marii revolte evreiești și a distrugerii Ierusalimului de către romani în anul 70, al revoltei lui Bar-Kohba din 135, și al începutului diasporei evreilor imediat după aceea. Cele două revolte eșuate, precum și alte inițiative cu rezultat similar, au slăbit încrederea evreilor că visul lor se va împlini ca urmare a unei acțiuni umane, speranțele lor punându-se din ce în ce mai mult în Providența divină.

Evreii au continuat să locuiască în Palestina și după revolta lui Bar-Kohba; comunități evreiești vibrante au existat acolo neîntrerupt în ultimele două milenii. Talmudul de la Ierusalim este un exemplu al continuității culturii evreiești în Palestina. Declinul evreilor palestinieni a fost treptat și s-a întins de-a lungul mai multor secole, sub influența dominației bizantine, a cuceririlor arabilor (anii 600), cruciaților (sec. XI), și a ineficienței administrației a Imperiului Otoman (sec. XV - XX). Spre sfârșitul acestei epoci, fertilitatea pământurilor în Palestina scăzuse dramatic, iar economia țării era multă vreme foarte înapoiată.

În ciuda acestui declin, au existat mai multe mișcări proto-sioniste, ce au avut ca rezultat revitalizarea anumitor comunități evreiești, cum ar fi cea din Safed.

Populația acesteia se compunea din evrei care au fugit de persecuțiile din partea regatelor catolice, ce au urmat Reconquistei Peninsulei Iberice. În acea perioadă, de exemplu, în Portugalia, din ordinul regelui Manuel I, evrei au fost forțați fie să se convertească la creștinism, fie să plece. În urma acestei politici au apărut evreii „marrano”(conversos)

Aliyah, imigrarea în Israel, a fost considerată dintotdeauna ca o faptă de laudă printre evrei, fiind prevăzută și în cele 613 porunci (mitvot). Aparent, conform scrierilor sale, și Maimonides considera reîntoarcerea în Israel ca pe o chestiune de importanță extremă pentru evrei. Începînd din Evul Mediu, mai mulți evrei celebri, împreună cu discipolii lor, au emigrat în Țara Israel, printre ei Nahmanides, Iehiel din Paris cu mai mulți studenți ai săi, Iosef Karo, Menahem Mendel din Vitebsk cu 300 de discipoli, precum și peste 500 de perushim (discipoli) ai rabinului Elia ben Solomon Zalman din Vilnius.

Dorința de repatriere izvorăște din străvechea tradiție evreiască: atât în cele trei rugăciuni zilnice cât și de sărbători evreii, se roagă pentru revenirea în Țara Sfântă, în care și-au cristalizat în antichitate existența statală și specificul cultural-religios, își urează să sărbătorească Paștele viitor în Ierusalimul reclădit, iar la nunți mirele sparge un pahar reînoid jurământul de 2.500 de ani al străbunilor trimiși în robie de urgia babiloneană :

Dacă te voi uita, Ierusalime, să-și uite dreapta mea destoinicia ei!

Să mi se lipească limba de cerul gurii, dacă nu-mi voi aduce aminte de tine, dacă nu voi face din Ierusalim culmea bucuriei mele! (Psalmul 137, 5-6)

ebraică אֶם אֶשְׁכַּח יְרוּשָׁלַיִם שְׁכַח יְמִינִי מִן הַשָּׁמַיִם וְשָׁכַח יְמִינִי מִן הַשָּׁמַיִם

תְּכַרְכַּר אֶת אֶמְלִי כִּי אֶשְׁכַּח יְרוּשָׁלַיִם וְשָׁכַח יְמִינִי מִן הַשָּׁמַיִם

Spontan și neorganizat, evrei singuri, sau familii, plecau spre Țara Israelului, în pofida condițiilor grele de viață din patria săracă și nedezvoltată și a ostilității autorităților.

Au fost și încercări organizate de revenire în Țara Promisă, care s-au soldat cu tragedii și dezamăgiri:

În anul 1648, marea schismă a falsului Mesia Sabbatai Tsevi, sau Șabtai Țvi A.

Schisma lui Jacob Frank, (1726-1791)

Sionismul modern

Termenul sionism a fost folosit pentru prima oară de Nathan Birnbaum (1864–1937, jurnalist evreu-austriac - la Primul congres sionist din 1897 a fost ales secretar general al Organizației sioniste mondiale) în 1890 pentru mișcarea pre-sionistă Hovevei Țion și adoptat apoi de dr. Theodor Herzl la Primul Congres Sionist, ținut în 1897 la Basel. Acest congres avea ca obiectiv soluționarea pro-

blemei evreiești, prin crearea (reînființarea) statului evreiesc în Palestina, ca un unic răspuns rezonabil față de amplificarea anti-semitismului central-european și francez.

Augmentarea naționalismului european, formarea statelor naționale independente în locul imperiilor care cuprindeau mai multe naționalități, au declanșat și naționalismul evreiesc laic. Populația evreiască n-a reacționat uniform, printre evrei existând mai multe curente:

curentul asimilaților, care se înstrăinaseră de iudaism (spre exemplu Franz Kafka, Solomon Maimon și chiar Theodor Herzl);

curentul convertiților fie, de voie (spre exemplu Heinrich Heine, Abraham Mendelssohn) fie, de nevoie, pentru a putea obține o funcție oficială (Gustav Mahler, Heimann Hariton Tiktin) curentul cosmopolit (de ex. Rosa Luxemburg, Eduard Bernstein

Primul congres sionist

Venit la Paris ca reporter al ziarului „Neue Freie Presse”, dr. Theodor Herzl, provenit dintr-o familie asimilată de evrei unguri, a fost profund impresionat de tenebroasa Afacere Dreyfus și de valul de antisemitism statal, al armatei, al protipendadei politice, al mediei și al populației franceze care a provocat și a susținut această atmosferă. Herzl a ajuns la concluzia că emanciparea, libertatea politică și asigurarea drepturilor cetățenești ale evreilor sunt posibile exclusiv prin reunirea dezideratelor politice, laice și religioase într-un cadru statal independent. În consecință, și ca o continuare a mișcării pre-sioniste Hovevei Țion (rabinul dr. Țvi Hirș Kalișer, Iehuda Hai Alkalai, Moses Hess ș.a. Katowice, 1881) dr. Theodor Herzl a început o activitate febrilă de a pune premisele unui stat evreiesc. La Primul Congres Sionist, ținut în 1897 la Basel el a lansat sintagma „sionism” ca denumire a mișcării pentru realizarea acestui ideal. Despre Afacerea Dreyfus: a fost unul din semnificativele momente istorice din istoria contemporană a Franței, care a polarizat societatea franceză, vreme de decenii, în adepții sau adversarii ei. Alfred Dreyfus a fost militar, căpitan în armata franceză, de origine evreiască, care în anul 1894 a fost condamnat pe nedrept, de către un tribunal militar francez, pentru spionaj în favoarea Germaniei.

Când Dreyfus a cerut să fie re judecat, susținând că este nevinovat, opinia publică franceză s-a împărțit în două. Naționaliștii, partidele de dreapta și conservatorii s-au împotrivit, fiind de părere că armata nu a putut (în proces) să greșească, iar dacă Dreyfus ar fi re judecat, onoarea națiunii franceze ar fi pătată. Fiind antisemiți, ei erau atât de porniți și pentru că Dreyfus era evreu. Liberalii și partidele de stânga i-au luat apărarea, afirmând că soarta unui singur om este mai importantă decât onoarea armatei. În 1906 va fi reabilitat, ceea ce arată că

Franța era o democrație liberală. Afacerea Dreyfus a avut un impact foarte puternic asupra mass-mediei și literaturii franceze, fiind instrumentalizat și în lupta politică dintre stânga și dreapta franceză. Spre exemplu, Marcel Proust, care era evreu, era de partea lui Dreyfus și și-a ironizat personajele din romanul În căutarea timpului pierdut pentru aerul lor anti-dreyfusard. În literatura română, un alt scriitor evreu, Mihael Sebastian, a comentat adesea această situație, precizând care era poziția adevărată a lui Marcel Proust, într-o polemică cu colegul său de generație, Anton Holban.

La începutul secolului XX provincia otomană Palestina, zona cuprinsă între marea Mediterană la vest, râul Iordan la est, podișul Golan la nord și pustiul Sinai la sud cuprindea o populație de puțin peste 400.000 de locuitori: circa 300.000 arabi, 80-90.000 evrei, 10-15.000 druzi și cerchezi, 17.000 creștini (nearabi) și 10-20.000 personal administrativ și militar otoman (majoritatea turci). În cadrul acestui amestec de populații existau relații de colaborare și bună vecinătate, dar și animozități cu unele izbucniri violente. Antropologic, unitatea socială și de autoritate arabă era familia (în arabă hamula) care cuprindea între sute și mii de membri - mărimea hamulei determina și poziția ei în stratificarea socială. Interesele hamulei erau strict locale-regionale.

Tentativele lui Herzl pe lângă Înalta Poartă (a sultanului) de a crea un stat evreiesc autonom în Palestina nu au dat rezultatele scontate. Cu toate că la apariția mișcării sioniste, Palestina era o provincie otomană sub-dezvoltată și sub-populată, cu o populație de mai puțin de jumătate milion de locuitori, planurile sioniste erau incompatibile cu interesele pan-islamiste și politica tradițională a Imperiului Otoman de a nu încuraja tendințele de emancipare națională ale grupărilor etnice pe care le cuprindea.

Soluția a fost oferită cu generozitate de Marea Britanie pentru care colaborarea cu evreii, atât cei din Marea Britanie (vezi activitatea științifică de valoare strategică a prof. Haim Weizmann) cât și a locuitorilor din Palestina - rețeaua de spionaj pro-britanic NILI, condusă de agronomul de origine română dr. Aaron Aaronsohn (n. 1876 Bacău, România, - d. 1919, părinții săi au fost printre evreii-români intemeietorii localității Zichron Yaakov), Legiunea evreiască, (în engleză The Jewish Legion și în ebraică Hagdud Haivri) care a luptat contra turcilor în Campania Gallipoli (1915), etc.) se încadra în planurile sale colonialiste în care fiecare ajutor era salutar în cadrul războiului care se pregătea.

În cadrul mișcării de renaștere națională au colaborat și rivalizat evreii cu orientări politice diferite: naționaliști romantici, liberali și socialiști clasici, evreii religioși cu evreii laici, bigoți cu ateii

Congresul sionist de la Focșani

În zilele 30 și 31 decembrie 1881, la Focșani s-a deschis primul congres sio-

nist al Uniunilor Sioniste din România.

Scopul sioniștilor era recolonizarea teritoriilor din Țara Israel. La congres au participat 56 de delegați care au reprezentat 33 de organizații sioniste locale, organizații care reprezentau aproximativ 70.000 de activiști evrei, o treime din evreii români.

Președintele congresului a fost Samuel Pineles din Galați, iar secretarul congresului a fost David Rintzler. La congresul din Focșani a fost intonat pentru prima oară imnul Hatikva, azi imnul oficial al statului Israel.

Sioniști neevrei

Mulți neevrei, indivizi, grupări, congregații, din motive religioase, romantice, dintr-un spirit de dreptate istorică, din compasiune față de împilarea și suferințele evreilor și chiar din interese politice au sprijinit revenirea evreilor în Țara Promisă:

dorul nestins al evreilor de patria pierdută, ca ca un exemplu mimetic de exprimare a propriei opresiuni, de la opera „Nabucodonosor” a lui Verdi la “negro spirituals” inspirate din Psalmi și preluate de trubadurii moderni protestatari, ca Peet Seeger, Joan Baez ș.a. (“We Shall Overcome”), „...pe malurile Babilonului ne-am așezat și am plâns amintindu-ne de Sion...”;

congregația japoneză Makoya;

grupări și personalități chineze (Sun Yat-sen)

comunități creștine: evangheliste, adventiste, etc.

politicieni, ca lordul Balfour, autorul „Declarației Balfour” prin care Marea Britanie se obliga să creeze „un cămin național” poporului evreu în Palestina, Mahatma Gandhi, Președintele Harry Truman ș.a.

Antisionismul

Harta statului evreu (conturul roșu), conform Acordului Feisal-Weizmann (1919) și prezentată la Conferința de pace de la Paris (1919). Linia neagră cuprinde granițele actuale ale Israelului, inclusiv Autoritatea Națională Palestiniană

Sionismul politic-herzelian a fost combătut prin vorbe și fapte de persoane, grupări și state care s-au aflat în contradicție cu această mișcare de renaștere națională.

Începutul conflictului arabo-israelian

Interesele coloniale britanice

După cucerirea Orientului Mijlociu de la turci, caldele relații de simpatie, promisiunile prim-ministrului britanic, lordului Balfour de acordare de drepturi politice și de a crea „un cămin național evreiesc în Palestina” - prin Declarația

Balfour (1917), remenționate în documentele Conferinței de la San Remo (1920) care au dus la obținerea de către Marea Britanie a mandatului conferit de Liga Națiunilor (1922), în urma obligațiilor britanice de a crea “a national home for the Jewish people” în PalestinaD - au început să se răcească. Hotărârea evreilor de a-și crea un stat independent și fără dădăcie britanică și incoruptibilitatea personalităților cheie din conducerea sionistă și a „ișuvului” (evreii din Palestina) i-au făcut pe britanici să mizeze pe cartea arabă, mai ușor de controlat. Establishment-ul britanic s-a dezis lesne de promisiunile de ordin tactic, pe altarul strategiei colonialiste britanice, revenind la vechea sa metodă, dezbină-i ca să-i poți domina (în latină divide et impera, inițind și sprijinind grupări insurecționiste arabe cu scopul de a îndrepta tendințele de emancipare națională arabe contra mișcării sioniste și de a-i elimina pe evreii din Palestina (vezi masacrele antievreiești din Jaffa, Hebron, etc.). În anii ‘20 ai secolului trecut, din inspirația și cu sprijinul britanic, prin amplificarea și canalizarea ideologiei panarabiste și a unor frecșuri etnice preexistente s-a declanșat Conflictul arabo-israelian.

„Cărțile albe” britanice

În 1920, Churchill a publicat un articol programatic explicativ (care a succedat declarației Balfour), că evreii s-au divizat în comuniști și sioniști.

„Declarația Balfour” devenise un impediment politic care submina interesele coloniale britanice în țările arabe și a fost - practic - anulată de britanici prin cele trei „Cărți albe”, documente care interziceau libera emigrare a evreilor în Palestina, permițând intrarea unui număr limitat de evrei, pe baza unor autorizații speciale și personale.

I. Cartea albă a lui Churchill (în engleză The Churchill White Paper, sau The British White Paper of 1922) din 3 iunie 1922 a fost primul pas în această direcție. Declarația lui Winston Churchill, ministrului britanic al coloniilor, către Parlament clarifica cum vede Britania „Declarația Balfour din 1917”, în lumina faptului că „promisiunea de creere a unui cămin național pentru poporul evreu în Palestina a devenit controvertată”.

Conferința de la Londra din februarie 1939, la palatul St. James Delegația arabă palestiniană (dela st. la dr.) Fuad Saba, Iakub Al-Ghussein, Musa Al-Alami, Amin Tamimi, Jamal Al-Husseini, Auni Abdul Hadi, George Antonious și Alfred Roch. În fața lor, Sir Neville Chamberlain, Lord Halifax și Malcolm MacDonald

II. Cartea albă a lordului Passfield (Sidney Webb, Lord Passfield, secretarul de stat britanic al coloniilor) din 1 octombrie 1930, (în engleză Passfield White Paper) a fost un document care venea să clarifice interesele britanice pro-arabe din Palesina mandatară, să preia ca bază „Correspondența McMahon–Hussein” din 14 iulie 1915-30 inuarie 1916 (în engleză The McMahon–Hussein Corres-

pondence), dintre Hussein bin Ali, Șeriful din Meca și Sir Henry McMahon, Înalțul comisar britanic în Egipt privind promisiunile arabe de a se răscula de partea britanicilor și contra Imperiului Otoman - răsccoală care nu a avut loc - și modul de împărțire a teritoriilor care vor fi cucerite și rezultatul anchetei comisiei britanice Hope-Simpson (1929), abandonând Declarația Balfour, stipulările Ligii Națiunilor din mandatul acordat și chiar Foaia Albă a lui Churchill. Documentul era un manifest anti-sionist care limita drastic libertățile evreilor în Palestina, accesul la Zidul Plângerii, Histadrutul (Uniunea sindicatelor evreiești) și libera emigrare a evreilor spre Palestina. Crearea unui „cămin național evreiesc în Palestina” devenea „o opție de luat în considerație”, dar nu mai constituia misiunea centrală a mandatului britanic.

Față de protestele organizațiilor sioniste la Liga Națiunilor, Ramsay MacDonald a formulat o declarație de „moderare”, o clarificare a acestei Cărți albe, atât în fața Parlamentului, cât și într-o scrisoare către Haim Weizmann (1931).

III. Cartea albă a lui MacDonald (în engleză The White Paper of 1939, sau MacDonald White Paper), elaborată de Malcolm MacDonald, „Secretarul de stat al coloniilor” și inspirată de prim-ministrul britanic Neville Chamberlain, publicată la 9 noiembrie 1938 și aprobată de Parlament în mai 1939, după declanșarea holocaustului, interzicea pîntr-un embargo draconic emigrarea evreilor spre Palestina mandatară. Acest embargo permitea o cotă de 10.000 de emigranți pe an pe o perioadă de 5 ani (între 1940-1944) plus o cotă extraordinară și neexpandabilă de 25.000 de „refugiați de urgență”. Documentul mai prevedea „reglementarea” (interzicerea) cumpărării-vânzării de pământ între arabi și evrei.

Aceste documente au determinat „ișuv-ul” (colectivitatea evreiască organizată din Palestina mandatară) să declanșeze „Alia-Bet”, organizația de emigrare ilegală și o serie de activități contrare politicii oficialităților mandatară, care, alături de acțiunile populației arabe, au dus la lichidarea mandatului britanic, la returnarea sa Organizației Națiunilor Unite și la retragerea oficialităților și trupelor britanice din Palestina.

În ultima perioadă a mandatului britanic în Palestina, trupele și administrația britanică, devenite ostile imigrației evreilor, în ciuda Holocaustului din Europa, a prigoanei ce l-a precedat și a consecințelor sale, au avut de suferit de pe urma unor acțiuni de represalii ale mișcărilor subterane evreiești palestinieniene Irgun, Stern și Haganah. Între anii 1918 și 1948, populația evreiască din Palestina a crescut de la 83.000 de cetățeni, la 650.000, creștere rezultată din înmulțirea naturală și, mai ales, din emigrarea ilegală (așa numita „Alia Bet”) a evreilor din toată lumea., în pofida blocadei impuse de britanici prin Foile albe în vremurile cele mai critice pentru evreii din Europa, pe care-i așteptau ghetourile, lagărele

și crematoriile, iar lumea liberă le închisese calea de scăpare. (vasele cu emigranți evrei din România, „Struma” și „Mefcure”, după ce li s-a interzis acostarea în Palestina, au fost torpilate de submarine germane ajunse în zonă printr-o ciudată coincidență).

Regiunea Autonomă Evreiască în cadrul URSS

Regiunea Autonomă Evreiască (în rusă : Еврейская автономная область, idiș : טנגעג עמאָטאָנאָמער אַרעבישע אָרט – Idișer Oitonome Gegnt) este o regiune autonomă – situată în Districtul Federal Oriental Îndepărtat, la granița cu Republica Populară Chineză, cu o suprafață de 36.000 km² (cam cât Moldova), dar o populație de numai 190.915 locuitori (în 2002), dintre care numai aproximativ 1,2% sunt evrei. Restul populației este format din ruși (aproximativ 90%) și ucrainieni. Capitala regiunii este Birobidjan.

Regiunea administrativă a fost fondată în 1928, din ordinul lui Stalin, cu ajutorul Komzet-ului (rusă Комитет по земельному устройству еврейских трудящихся, КОМЗЕТ - Comitetul pentru colonizarea în teritoriul a evreilor muncitori), ca un teritoriu național evreiesc. Această acțiune era în spiritul politicii naționalităților promovată de Stalin, în conformitate cu care fiecare grup național din Uniunea Sovietică trebuia să primească un teritoriu în care să-și dezvolte în mod autonom cultura, în cadrul general socialist. De asemenea, această unitate teritorială ar fi trebuit să răspundă la două presupuse amenințări la adresa sovietelor: iudaismul, (care se opunea politicii oficiale ateiste), și sionismul, al cărui țel suprem era crearea unui stat evreiesc în Palestina. Ideea lui Stalin era să creeze un Sion sovietic, cu o cultură evreiască socialistă. Limba națională urma să fie limba idiș - scrisă cu litere chirilice, limba ebraică fiind interzisă - ideologia comunistă ateistă trebuind să înlocuiască valorile tradiționale iudaice.

Conform teoriei staliniste a rezolvării problemei naționale, un grup poate să fie o națiune doar dacă - în afară de o limbă comună, o cultură comună, o istorie=tradiție comună, aspirații comune de viitor - ocupă și un teritoriu comun și, cum nu exista un teritoriu evreiesc, evreii nu erau considerați o națiune și nu aveau drepturi naționale. Pentru comuniștii sovietici evrei rezolvarea acestei dileme ideologice era crearea unei regiuni autonome, considerând că un Cămin național evreiesc sovietic va fi o alternativă ideologică la sionism, care considerau că problema evreiască putea fi rezolvată numai prin crearea unui teritoriu evreiesc în „Țara Promisă”, Palestina. Birobidjanul devenea astfel un argument propagandistic împotriva sionismului, o ideologie care rivaliza cu marxismului printre evreii de stânga. Propaganda sovietică a izbutit să atragă mai multe mii de evrei veniți în Birobidjan din afara Uniunii Sovietice, inclusiv câteva sute de deziluzionați de experiența sionistă din Palestina.

Posibil că antisemitismul l-a îndemnat pe Stalin să-și colonizeze evrei la capătul lumii, în îndepărtatul Birobidjan, într-un fel de ghetou, pentru a se debarasa de o populație jenantă, efervescentă, turbulentă, posibil deasemenea, că intențiile staliniste erau benefice, o încercare sinceră de a crea o regiune autonomă care să răspundă la aspirațiile naționale evreiești, trebuie să luăm în considerare și posibilitatea unei toane de moment a dictatorului, Stalin nu a avut prieteni, sau sfetnici adevărați și nu s-a destăinuit în scris, sau verbal, așa că adevărul a rămas ocult.

Primii coloniști evrei au sosit prin anii '30 ai secolui trecut, regiunea a fost promovată la statutul de regiune autonomă, iar campania propagandistică pentru convingerea unui număr cât mai mare de evrei să se mute în zonă a fost intensificată. Printre instrumentele propagandistice sovietice s-au aflat afișele, romane, ziarul idiș „Der Birobidzhaner Shtern” (Биробиджанер Штерн - ברענא שדזיבירביריך שטערן, „Steaua Birobidjanului»), o trupă de teatru, sau filmul în idiș Căutătorii fericirii, care descria povestea unei familii evreiești americane, care fugise de criza economică, care lovise lumea capitalistă, pentru a-și construi o viață nouă în Birobidjan, toate, conform cerințelor realismului socialist, proslăveau minunata viață socialistă din regiune.

Falimentarul experiment Birobidjan a fost stopat cu prima campanie stalinistă de epurări. Cosmopolit fără țară (în rusă : безродный космополит) a fost un eufemism sovietic folosit în timpul campaniei antisemite staliniste din perioada 1948–1953, care a culminat cu „demascarea complotului doctorilor evrei”, o conspirație inscenată care ar fi urmat să elimine fizic conducerea Uniunii Sovietice prin otrăvire. Termenul și persecuțiile i-au vizat direct pe evrei, totuși, acest fapt nu a fost niciodată recunoscut oficial, pentru a evita acuzațiile de antisemitism de stat, ceea ce ar fi fost împotriva principiilor marxiste ale „Fraternității între popoare” și ale Internaționalismului proletar.

Liderii evreilor din URSS au fost arestați și executați, iar școlile evreiești au fost închise. Izbucnirea celui de-al doilea război mondial a pus capăt proiectului Birobidjan. Eforturile în această direcție au fost stopate cu deosebire, odată cu declanșarea celui de-al doilea val al epurărilor staliniste și a scandalului complotului doctorilor și cu fondarea statului modern Israel. Încă odată, conducătorii evrei sovietici au fost arestați și s-au făcut eforturi pentru distrugerea urmelor de cultură evreiască din zonă. Până și colecțiile iudaice ale bibliotecilor locale au fost distruse prin ardere. În anii care au urmat, ideea unei regiuni autonome evreiești a fost dată uitării.

Anumiți cercetători, precum Louis Rapoport, Jonathan Brent sau Vladimir Naumov, afirmă chiar că Stalin ar fi conceput un plan pentru strămutarea tuturor evreilor în Birobidjan, după modelul deportărilor tătarilor din Crimeea, germa-

nilor de pe Volga sau a cecenilor. Așa-numitul Complot al doctorilor nu ar fi fost decât evenimentul premergător al acestui plan de deportare. Dacă a fost așa, planul a fost întrerupt de moartea lui Stalin din 5 martie 1953.

După „glasnost” majoritatea evreilor din Birobidjan s-au împrăștiat, alegând de preferință Israelul. În 1991, Regiunea Autonomă Evreiască a fost trecută de sub jurisdicția Krainei Habarovsk sub jurisdicția federației, dar evreii rămași nu mai reprezentau decât ceva mai mult de 1% din populația locală. Totuși, din nou a început să se învețe în școlile evreiești, ziarul Birobidzhaner Shtern a reînceput să publice o ediție în idiș, iar mai multe posturi de radio emit în limba idiș.

Antisioniștii evrei

Antisionismul evreiesc s-a situat la cei doi antipodi ai spectrului politic:

- Antisionismul evreiesc religios;
- Antisionismul evreiesc de stânga.

Antisionismul evreiesc religios

Din primul moment, evreimea habotnică, care așteaptă de două milenii, zi-de-zi, ca Marele Templu din Ierusalim să se pogoare din cer, împreună cu Mesia și cu o serie de alte minuni benefice, blamează sionismul ca o blasfemie, ca o încercare laică de a-L pune pe Atotputernic în fața unor fapte împlinite, situație incompatibilă cu iertarea și eliberarea supremă. Rabinul Yisroel Weiss afiliat grupării Jews United Against Zionism a declarat într-un interviu (transmis de Fox News):

„...(Referitor la) transformarea Iudaismului din spiritualitate, dintr-o religie, în materialism, cu scopul naționalist de a deține o bucată de pământ, toate autoritățile rabinice consideră că aceasta este în antiteză cu tot ceea ce reprezintă iudaismul - și este în mod explicit interzis de Tora, deoarece noi (evreii) suntem în exil din poruncă dumnezeiască.”

Dintre teologii iudaici reprezentativi în combaterea sionismului se pot menționa rabinul Samson Raphael Hirsch, rabinul Joel Teitelbaum, conducătorul marii curți hasidice de Satu Mare, rabinul Michael Dov Weissmandl ș.a. Rabinii ortodocși din mișcarea iudaică Neturei Karta (care numără 2-300 de membri) au pus anatema pe sioniști, colaborând demonstrativ și provocativ cu factorii cei mai anti-israelieni: Rabinul Hirsch a fost numit „ministru al problemelor evreiești” în „guvernul” lui Yaser Arafat, o delegație a plecat la Teheran să-l felicite pe Mahmud Ahmadinejad pentru discursul său la ONU, etc.

Dintre evreii religioși s-a separat o numeroasă fracțiune de religioși-sioniști, conduși - printre alții - de Ițhac Hacoheh Kuk (1856-1935) primul Șef-rabin al Israelului, și care consideră crearea Israelului ca un semn divin al începutului Ispășirii și Iertării, după care va veni și Mesia.

Antisionismul evreiesc de stânga

La cealaltă extremă se află antisionismul de stânga, care respinge mișcărilor

naționale burgheze ca un impediment față de internaționalismul proletar. Cercurile marxiste, troțkiste, anarhiste, antiglobalizante, etc. și-au însușit o linie ideologică sinusoidală de sprijinire selectivă a unora din mișcările de eliberare națională din diversele continente, sionismul aparținând celor blamate sub diverse pretexte

Lista evreilor care aparțin de aceste curente/cercuri/partide este lungă și cuprinde nume celebre, pornind de la antisionismul Bundist și până la grupări isreliene „post-sioniste”, ca „Mațpen” și din 1988,unii din așa numiții „Noii istorici” {mai puțin Benny Morris și Tom Segev, dar mai ales Avi Shlaim,, Hillel Cohen, Simha Flapan, Ilan Pappé ș.a.) Poziția actuală față de vechiul conflict arabo-israelian a istoricilor apropiați în trecut sau în prezent de cea comunistă sau anarhistă, este lipsită de echivoc: pro-palestiniană și anti-israeliană (antisionistă).

Plenul Adunării Generale a ONU a adoptat, la 10 noiembrie 1975, rezoluția nr. 3379, prin care sionismul a fost declarat ideologie rasistă. Această rezoluție s-a bazat pe voturile statelor arabe, ale blocului statelor comuniste și ale „țărilor nealiniatelor”. Rezoluția - adoptată cu 72 voturi pentru și 35 împotriva (32 abțineri) - a fost revocată la 16 decembrie 1991 prin rezoluția ONU nr. 46/86.

Note

A Ca urmare a unei interpretări contestate a unei fraze din cartea „Zohar” de mistică evreiască, într-o perioadă deosebit de grea pentru evreii europeni (în anul 1648 s-a încheiat Războiul de Treizeci de Ani, s-au declanșat pogromurile cazacului Bogdan Hmelnițki în Ucraina și Polonia, creștini terifițați de „anul Satanei - 1.666 - care se apropia, conform cu Apocalipsa după Sfântul Ioan se purificau ucigând evrei) un tânăr kabalist de 22 de ani, fiul rabinului șef din Smirna, Sabbatai Tsevi, sau Șabtaï Țvi s-a proclamat Mesia. Ulterior, el a trecut la mahomedanizm, provocând o mare schismă între evrei.

B Schisma lui Jacob Frank (1726-1791) a apărut ca o urmare a șabtaizmului. Acest nou „Mesia înșelător” a activat în Europa de est {Polonia, România}. „Frankismul” a propovăduit libertinajul, abandonarea percepțelor religiei și moralei iudaice, considerând că faza următoare păcatului absolut este mântuirea. Rezultatul acestei schisme a fost că majoritatea adeptilor lui Frank s-au creștinat. Printre urmașii frankismului se numără mama lui Adam Mickiewicz (Encyclopaedia Judaica, art. Mickiewicz, Adam.), Chopin (Chopin’s biography at The Fryderyk Chopin Institute “Unverified hypotheses were formerly advanced that she issued from a family of Polish Frankists”) ș.a.

Legiunea Evreiască - Insigna de chipiu: menora și cuvântul ebraică המדק - Kadima C În decembrie 1914 Zeev Jabotinski și Iosef Trumpeldor au lansat chemarea formării unor unități de luptători evrei, voluntari în cadrul armatei britanice, the Zion Mule Corps, cu scopul de a contribui la eliberarea Palestinei de sub ocupația otomană. Legiunea evreiască din armata britanică (în engleză The

Jewish Legion) a fost formată în timpul primului război mondial, în anii 1914-1915 și era constituită din 5 batalioane, batalioanele 38 - 42 de „Pușcași Regali” (“Royal Fusiliers”). Britanicii au acceptat ca militarii evrei să poarte însemne distinctive speciale: pe semnul de pe mânecă apărea steagul alb-albastru sionist și inscripția „Palestina E.I.” (adică, Eretz Israel, Statul Israel).

D Mandatul britanic pentru Palestina (în engleză The British Mandate for Palestine, Palestine Mandate, sau British Mandate of Palestine) a constituit baza legală a administrației britanice în Palestina, acordat de către Liga Națiunilor la data de 24 iulie 1922 și devenit executiv la 26 septembrie 1923. El se baza pe „Declarația Balfour” (1917) și pe rezoluțiile Conferinței San Remo din 25 aprilie 1920.[40] Conform mandatului, Palestina urma să fie împărțită în două zone administrative autonome, Transiordania, sub conducerea familiei Hașemite din Hijaz, conform cu „Corespondența McMahon–Hussein” din 14 iulie 1915-30 ianuarie 1916 (în engleză The McMahon–Hussein Correspondence), dintre Hussein bin Ali, Șeriful din Meca și Sir Henry McMahon, Înaltul comisar britanic în Egipt și Palestina, administrată de britanici în scopul fondării „Căminului Național Evreiesc” „...până se vor putea ține pe picioare” (în engleză until such time as they are able to stand alone)

„Whereas the Principal Allied Powers have also agreed that the Mandatory should be responsible for putting into effect the declaration originally made on November 2nd, 1917 (Balfour Declaration), by the Government of His Britannic Majesty, and adopted by the said Powers, in favour of the establishment in Palestine of a national home for the Jewish people, it being clearly understood that nothing should be done which might prejudice the civil and religious rights of existing non-Jewish communities in Palestine, or the rights and political status enjoyed by Jews in any other country.”

E ‘Uniunea generală a muncitorilor evrei din Lituania, Polonia și Rusia (în franceză Union générale des travailleurs juifs de Lituanie, de Pologne et de Russie, în idiș Algemeyner Yidisher Arbeter Bund in Lite, Poyln un Rusland, אָטײל װאָ יליופּ, דנאַלסור װאָ יליופּ, אָטײל װאָ דנובסרעטייבראָ רעשידיי רענימגאַצ, в еврейский рабочий союз в Литве, Польше и России), mai cunoscută sub numele de Bund (בונד, Бунд) este o mișcare socialistă evreiască creată la data de 7 octombrie 1897 la Vilna, atunci în Imperiul Rus. Bundul s-a dorit de la fondare a fi o parte integrantă din mișcarea social-democrată rusă, mai presus de apartenența națională. În realitate, el a devenit un partid comunist deopotrivă antisionist și antibolșevic, care și-a pierdut membrii în holocaust și în gulagurile sovietice. În timpul celui de Al doilea război mondial și al Războiului rece Bundul a participat la guvernul polonez în exil. Astăzi mai există mici cercuri bundiste în SUA, Canada și Australia, membre în Internaționala Socialistă.

Din istoria evreilor din Moldova

Este constatat că evreii locuiesc pe teritoriul Moldovei din cele mai vechi timpuri. În vechea Dacie ei au apărut în veacul I al erei noastre. Se cunoaște că Decebal a oferit evreilor orașul *Talimus* și alte privilegii.

Mulți evrei au venit pe teritoriul nostru împreună cu romanii. Precum consideră Nicolae Iorga, o mare parte din evrei au părăsit mai apoi meleagurile noastre din cauza invaziilor trupelor barbare. Apoi, primele nume de evrei se întâlnesc în cronicile gospodarilor moldoveni din secolele XIV–XV... Pe teritoriul actualei R.Moldova, numărul evreilor a început vertiginos să crească în secolul XIX, iar în primul sfert al secolului XX în Basarabia numărul evreilor atingea cifra de peste **250 000**. Oameni de afaceri, negustori, meșteșugari, muncitori, latifundiști, oameni de profesii libere, au adus o mare contribuție la dezvoltarea economică în ținut.

Prezintă interes istoria evreilor din Chișinău, oraș care pentru prima oară se menționează în cronici cu anul 1466. Despre locuirea aici a evreilor se amintește în „Cronica veche a romano-moldo-valahilor” («Хроника стародавности романо-молдо-влахов») a lui Dimitrie Cantemir, care se referă la începutul secolului XVIII. Despre existența comunității evreiești ne mărturiseste și „Statutul frăției funerare evreiești din târgușorul Chișinău” din 1777 («Устав еврейского погребального братства местечка Кишинэу»).

La acea vreme în Chișinău locuiau 540 de evrei. În 1812 în oraș a fost construită o mare sinagogă, cu puțin timp mai pe urmă s-a deschis spitalul, iar în 1838 prima școală cu o largă programă de învățământ general. În 1858, de rînd cu două școli de stat și una particulară pentru femei, existau 46 de hedere, iar din 1860 exista deja eșiva hasidă (хасидская ешива), una din primele la sudul Imperiului Rus. În 1867 în Chișinău locuiau deja 18 mii de evrei. În afară de sinagogi existau și 28 case de rugăciuni. În 1897 evreii orașului atinseseră cifra de circa 50 de mii și constituiau 45,9 procente din toată populația Chișinăului.

În 1898 conform Comunității coloniale evreiești din 38 de întreprinderi industriale-comerciale, 29 aparțineau evreilor. Din 5 tipografii ale Chișinăului, 4 aparțineau evreilor. Între populația evreiescă îndeosebi era dezvoltată industria textilă și de prelucrare a lemnului. Evreii se mai ocupau cu comercializarea produselor agricole, stofei și îmbrăcăminte, industriei de transport. Evreii erau hamali, lucrători sezonieri la plantațiile de vii.

Arhitectura Moldovei totdeauna îmbina în sine cele mai frumoase tradiții ale elementelor arhitectonice naționale și ale popoarelor din vecinătate. Se construia cîte ceva, dar puțin, deoarece acest meleag în decursul istoriei deseori devenea un teatru al operațiunilor militare. De multe ori casele evreilor erau supuse distrugerii și vandalizărilor de către răuvoitori. O construcție de-

osebită a fost sinagoga corală construită la 1913 pe lângă „Talmud Tora” din mijloacele adunate de la organizațiile evreiești. Era o construcție de piatră cu o suprafață generală de 1350 metri pătrați, cu acoperiș de tinichea și avea trei încăperi. Fațada ei era ornamentată cu un decor bogat, arcade și carnze. La început construcția servea ca o casă de rugăciuni pentru elevii de la „Talmud Tora”, apoi ca cea mai prestigioasă și principala sinagogă din oraș. În anii puterii sovietice a fost reprofilată ca încăperea teatrului rus „A.P.Cehov”, care există și azi.

Un interes deosebit reprezintă sinagoga sticlarilor care a fost construită în anii 80 ai secolului XIX din mijloacele societății evreiești specializați în fabricarea sticlei. Deschiderea ei oficială a avut loc la 31 august 1888. Ea se află pe strada Habad-Liubavici. Clădirea s-a reparat de nenumărate ori, dar aspectul ei inițial și l-a păstrat și în ziua de azi. La momentul de față unica sinagogă ce funcționează la Chișinău.

«Сенная» (De fîn) sinagoga exista din 1886. Actualmente, din 1992 această încăpere este transmisă în arendă organizației de iluminare religioasă „Agudas Isroel” din Moldova.

Aceasta este tot ce a rămas din 65 de sinagogi și case de rugăciuni, care cândva aparțineau organizațiilor evreiești din Chișinău. Rabinul Țirelson în 1911 a alcătuit o listă a tuturor sinagogilor și caselor de rugăciuni din Chișinău care s-a păstrat pînă în zilele noastre. Pînă la 1940 comunitățile evreiești, instituțiile de partid și sociale care existau în Basarabia au fost închise. Autoritățile române au interzis activitatea organizațiilor sioniste și școlile cu predare în ivrit. În schimb, cultura în idiș nu a fost supusă represiilor. La Chișinău funcționau școli cu predare în această limbă, a fost creat teatrul evreiesc și se edita ziarul „Basaraber ștern”, se transmiteau emisiuni radiofonice în limba idiș. Cu toate acestea în 1940-1941 sovieticii au arestat mii de evrei din Moldova pe care i-au deportat în Siberia. Apogeul acestor represii comuniste a avut loc în ziua de 13 iunie 1941.

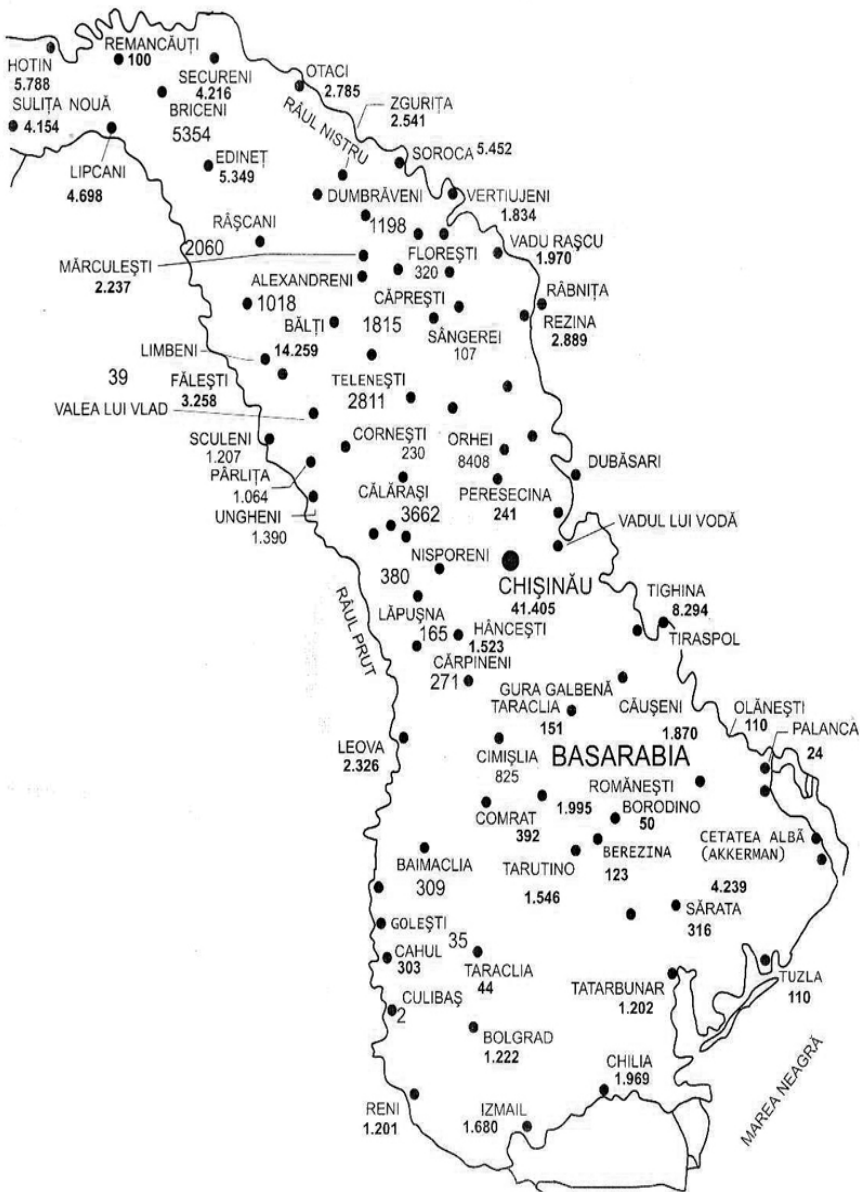
Trupele germano-române au invadat Basarabia la finele lunii iulie 1941. Mulți evrei au reușit să se evacueze, iar cei rămași în marea majoritate au fost exterminați. După iulie 1941 partea cea mai mare a Basarabiei a fost declarată parte componentă a regatului României, iar altă regiune, Transnistria, era guvernată vremelnic de către români. La sfîrșitul lui iulie 1941 guvernatorul Basarabiei generalul Voiculescu a emis un ordin de creare a lagărelor de concentrare și ghetouri pentru populația evreiască la Chișinău, Edineț, Mărculești, Vertiujeni, Limbeni, Rîșcani, Orhei, Cahul, Rublenița ș.a. Conform datelor în aceste locuri ale suferințelor au fost mînați circa 80 000 de oameni, mulți dintre care au fost exterminați.

În septembrie 1941 s-a început deportarea evreilor din Basarabia în ghetourile din Transnistria, circa 75 000 de oameni. Mii dintre ei au fost nimiciți în drum. Dintre cei mînați în ghetourile Transnistriei a supraviețuit doar 1/3.

Evreii Basarabiei au jucat un rol important în mișcarea de rezistență anti-nazistă. În septembrie 1941 pentru organizarea mișcării de partizani în Moldova au fost trimiși de către sovietici Centrul de partid republican fondat în evacuare. Din 9 membri ai acestui Centru, 5 erau evrei. Unul din conducătorii ilegalității de rezistență de la Chișinău a fost evreul B.Deici. După război, viața culturală a evreilor nu a fost restabilită. Mulți evrei au pătimit în timpul campaniei antisemite din URSS, culminația căruia a fost „dosarul medicilor”. La Chișinău au fost arestați mulți evrei medici. Conform recensămîntului din 1959 în Moldova locuiau 95 107 de oameni (3,3% din toată populația republicii, care constituia cel mai mare procent de densitate de evrei din toate republicile unionale)) Circa 50% de evrei au numit idișul limba lor natală. Mai mare procentul era numai în Lituania (69%). La finele anilor 1950 în Moldova s-a declanșat o goană după evreii religioși. În 1959 a fost închisă ultima sinagogă din Bălți, apoi în 1960 cea din Fălești. În multe localități au fost închise cimitirele evreiești.

Evreii din Moldova se deosebeau printr-un mare procent de persoane cu studii superioare. Conform datelor în anii 1961-1962 în Moldova se numărau 1225 de evrei studenți (6.4%, cel mai mare procent pe URSS), În 1966 din 500 colaboratori științifici ai Academiei de Științe a R.Moldova, 49 de persoane erau evrei (circa 10%). Evreii au adus un mare aport în dezvoltarea culturii Moldovei: compozitorii D.G. Gherșfeld (primul Director al Conservatorului de Stat, autorul primei opere moldovenești „Grozovan”), S.Zlatov (Gold, 1893-1969), Serghei Lunchevici, scriitorii L.Corneanu (Corenfeld, 1909-1957), pictorul Șneer Kogan (1880-1940), C.Condrea (Con, 1920-2009) . E.Bauh, pictorii M.Gamburd (1903-1954). Conform recensămîntului din 1970 în Moldova locuiau 98 072 de evrei (2,7% din întreaga populație).Moldova era unica republică unională unde din 1959 populația evreiască a crescut. Procentul populației care a declarat că limba natală este idișul (44,6%) a scăzut, dar continua să fie cel mai mare din URSS. De la 1960 evreii Moldovei au jucat un rol important în lupta cu repatrierea în Israel. Conform recensămîntului din 1979 în Moldova locuiau 80 000 de evrei (2% din populație).

Cauza principală de scădere a numărului evreilor era emigrarea în masă. Din 1987 odată cu declanșarea procesului de glasnosti și perestroica a început să se amelioreze viața culturală a evreilor. Totodată au început să se manifeste și unele tendințe antisemite prin demonstrații, lozinci, slogane anti-evreiești, vandalizarea mormintelor la cimitirele evreiești, articole antisemite în presa

Situația demografică a evreilor din Basarabia până la 1940

de la Chișinău. După recensământul din 1989 în Moldova locuiau 65 900 de evrei. Înrautățirea bruscă economică din Moldova, extremele antisemite, conflictul din Transnistria din 1992 a ameliorat brusc plecarea evreilor din Moldova în Israel, SUA, Germania și alte state. Așadar în 1989 în Israel s-au repatriat 1470 evrei din Moldova, în 1990 aproximativ 11 926, în 1991 – 15 452, în 1992 – 4 305 evrei, 1993 – 2 173, 1994 – 1 907, 1995 – 2407, 1996 – 1953, 1997 – 1396, 1998 – 1 194, 2000 – 1774, 2001 – 959, 2002 – 538 evrei. În total în anii 1989-2002 din Moldova în Israel au fost repatriați 48 800 de oameni. În 2000 populația evreiască din Moldova o constituia 5 500 de oameni.

Astăzi în Moldova activează mai multe organizații evreiești. În 1997 Societatea republicană a culturii evreiești a fost transformată în Asociația organizațiilor și comunităților evreiești din R.Moldova în care intră orașele: Bălți, Tighina, Dubăsari, Cahul, Chișinău, Comrat, Orhei, Rîbnița, Soroca, Tiraspol, în care locuiesc majoritatea covârșitoare de evrei din Moldova.

La Chișinău funcționează Liceul Tehnic „Teodor Herțel” și liceul „RAM-BAM”, în care învață peste 500 de elevi, Colegiul pedagogic evreiesc și grădinița de copii nr.68 „Habad Liubavici”. Din 1991 funcționează biblioteca de carte evreiască „Ițic Mangher”.

În alte comunități evreiești funcționează școli duminicale. În Moldova se editează ziarul săptămînal „Istoki jizni”. Activează filialele organizațiilor evreiești internaționale Djoint care acordă ajutor financiar sistemului de ajutoare de binefacere „Hesed Iehuda” care funcționează în toate comunitățile evreiești. În restaurarea vieții religioase o mare contribuție și-o aduce mișcarea hasizilor Habada, reprezentantul căreia Z.Leib este rabinul principal al Chișinăului și al Moldovei. Relațiile diplomatice dintre Moldova și Israel au fost stabilite în anul 1992. Israelul în Moldova este reprezentat de către ambasadorul din Ucraina. Relațiile dintre țările noastre sunt foarte bune.

Evreii în viața mea

Copilăria mi-am petrecut-o mai mult în locul de baștină al mamei mele, Telenești. Satul Inești, unde m-am născut, se află la o aruncătură de băț de acest tîrg basarabean, unde la acei ani locuia o considerabilă diasporă evreiască. Mama mă lua de mînuță și, mai ales în zilele de sîmbătă, mergeam la Telenești unde vizitam prietenele copilăriei sale. Îmi spunea că a învățat cu multe evreice în școala românească. Adică pînă în anul 1940. Mama mea era născută în 1922 și toată copilăria, adolescența și-a petrecut-o în tîrgul Teleneștilor. La acea vreme în localitatea dată locuiau foarte multe familii de evrei. La Telenești, ca pretutindeni, erau familii de evrei înstărite, dar și din cele nevoiașe. Mama descria cu lux de amănunte momente din viața cu tradițiile laice și religioase ale evreilor. Înțelegea și chiar rupea

cîteva fraze în idiș, iar cînd se întîlnea cu prietenele *Haia, Etila, Ester, Buzea...* nu se mai săturau de vorbă. Discutau îndeosebi despre viața din trecut, necunoscută mie și de foarte multe ori plîngeau ca la mort cînd se refereau la războiul trecut, cînd zeci, sute de oameni au fost împușcați fără milă de către oștirile române și germane la marginea Ineștilor, ziua în amiaza mare, în văzul tuturor, numai pentru aceea că... erau evrei! După ce se mai potoleau, pomenindu-i pe cei dispăruți, că-rona le purtau o amintire frumoasă, mama și prietenele ei treceau la cele obișnuite. Discutau aprins despre felul cum se fac mîncărurile, cum se amenajează o casă ca să fie confortabilă, cum se potolesc soții cînd vin seara obosiți de la serviciu. Eu le ascultam cu gura căscată și mă bucuram că o am pe mama alături și pe femeile acelea care deseori îmi dădeau să mîncînc copturi delicioase și dulceață de gutui, prune, cireșe... Cînd mă săturam să stau în mijlocul femeilor, ieșeam în stradă sau în ogradă și mă jucam cu băieței și fete de evrei... Acele timpuri demult apuse mi-au rămas în amintire ca cele mai frumoase clipe. Peste tot întîlneam fețe zîmbitoare ale bătrînilor așa cum o fac peste tot cînd au în față copii. Și de la ei mă alegeam cu vorbe frumoase și ceva dulciuri care mă făceau fericit. Din copilărie și pînă în zilele noastre -- totdeauna am avut o deosebită predilecție și simpatie față de poporul evreu care a contribuit substanțial la dezvoltarea plaiului nostru. Adesea, în ultimii ani, mă potopesc aduceri-aminte, apoi realitatea... E uimitor faptul că doar în cîteva decenii tîrgurile și orașele basarabene, ba și sate întregi de evrei s-au golit. Astăzi la Telenești și nu numai, unde prin anii 30-40 constituiau majoritatea populației, nu mai există nici un reprezentant al acestei etnii. Într-un almanah demografic, intitulat „Despre evreii din Moldova”, care reflectă situația din anii 30 ai secolului trecut, citim următoarele: „Evreii locuiesc pe teritoriul nostru din timpurile cele mai vechi. În perioada pogromului tragic din 1903, evreii constituiau 11,8% din populația Basarabiei.” Însă, în urma multor evenimente tragice, populația evreiască a scăzut considerabil și la momentul de față numărul evreilor din Republica Moldova abia atinge cifra de 20 000 mii. Și această cifră cu fiecă an descrește. Dacă pînă la anul 1940 în Basarabia funcționau peste 65 mari case de rugăciuni (sinagogi), activau liber organizații sioniste, se editau ziare și reviste în idiș, existau Federația societăților evreiești, școli profesionale evreiești, apoi în fosta URSS orice manifestare a renașterii conștiinței naționale evreiești *de facto* era interzisă.

Procesul de renaștere a vieții culturii, tradițiilor evreiești a fost posibil numai după 1991, cînd Republica Moldova și-a declarat independența. La prima etapă un mare rol l-a jucat Decretul Președintelui R.Moldova „Despre măsurile de asigurare a dezvoltării culturii naționale evreiești și satisfacerea necesităților poporului evreu din Republica Moldova”. O importanță primordială, însă, a avut-o crearea Asociației culturale a evreilor și deschiderea reprezentanței culturale „Djo-

it" în Moldova. La Chișinău a avut loc primul congres ale evreilor descendenți din fosta URSS, care actualmente locuiesc în diferite țări ale lumii. La Chișinău apar cu regularitate zărele „Vocea noastră” și „Izvoare”, almanahul literar „Ramura de aur a Ierusalimului”, emisiunile radiotelevizate „Pe stradela evreiască” și „Viața evreiască”, care trezesc un viu interes nu numai în Moldova, ci și departe de hotarele ei.” Pe harta anexă la acest almanah este reliefată situația demografică a Basarabiei, unde se menționează numărul reprezentanților acestei etnii până la anul 1940. Printre altele, descoper că la Telenești în acea perioadă locuiau și munceau circa 2911 suflete... Din spusele supraviețuitorilor la acea vreme în acest târg basarabean funcționau mai multe sinagogi și o sinagogă mare.... Acum, la începutul secolului XXI, precum am mai menționat, la Telenești nu mai locuiește nici un evreu, iar ultima sinagogă care a funcționat tot timpul până au plecat evreii, s-a ruinat de la sine... Această situație tristă mă neliniștește ani în șir, deoarece am fost acela care din copilărie le-am cunoscut traiul, tradițiile, prietenia și nu mă voi liniști atâta timp cât sunt viu și le păstrez amintirea. Am conturat mai multe portrete ale evreilor intelectuali, precum și ale evreilor obișnuiți, de diferite profesii, care au locuit la Telenești și mai locuiesc în alte localități ale multipătimatei noastre Basarabii. În cele ce urmează aș vrea să mărturisesc cum în decursul vieții mele, după ce am trecut prin copilărie și adolescență, am comunicat cu evreii.

În anul 1972, după absolvirea școlii medii din Telenești (*actualmente liceul „Lucian Blaga”*), am venit pentru prima oară la Chișinău, devenind elev al unei școli profesionale de meserii. Deoarece școala nu avea posibilitate să ne asigure cu cămin, m-am pornit în căutarea gazdei. După mult zbucium, m-am pomenit pe strada Slobozia din spatele monumentului „G.I.Kotovski”, și o bătrânică pe nume Roza Lvovna Rabinovici m-a primit în gazdă. Am stat la ea mai mult de jumătate de an, dar am păstrat în amintire atâtea momente frumoase despre ea! Bătrâna se îmbrăca exact ca mamele noastre de la țară, își acoperea capul cu o șalincă și se tot plimba prin ogradă, parcă măsurându-și cu pașii câținei anii rămași să mai calce iarbă verde. Avea obraji încrețiți, o piele albă, cu nuanțe de rumeneală, cu ochi deștepți și zîmbitori. Aflînd că sunt de la Telenești, mă întreba mereu dacă îl cunosc pe cutare sau cutare evreu de acolo. Știam cîte ceva, firește, dar nu pe toată lumea. Mă urmărea curioasă, apoi stăteam cu dînsa la vorbă. Era dorită de a comunica. Aflînd de la mine că nutresc gîndul să devin scriitor, discutam mult despre literatura rusă și universală. Pricepeam că Roza Lvovna în anii ei a citit mai mult decît mine. Ea, însă, asculta cu luare-aminte impresiile mele despre cutare sau cutare lectură și în cele din urmă mă lăuda zicându-mi că în viață o să ajung om vestit. De ce? Fiindcă iubesc cartea. Odată m-a rugat cu insistență să-i citesc ceva din compunerile mele și să încerc a-i traduce. Bătrâna se născuse și își petrecuse tinerețea la Odesa și nu cunoștea bine româna... După multă ezitare i-am citit

cîteva versuri în original, apoi, în măsura în care cunoşteam rusa, i-am tradus...

M-a ascultat iar cu luare-aminte şi a mai confirmat o dată că mă aşteaptă un viitor frumos. M-a sfătuit să citesc în continuare şi să învăţ din cele scrise în cărţi. Viaţa, zicea, o să te înveţe legile ei practice. Fiind găzduşul ei, o mai ajutam la trebi, îi depozitam lemnele şi cărbunii într-un şopron micuţ de lângă casă. Îmi spunea că nimic nu e mai îngrozitor decît frigul iernii. Locuia într-o casă veche de făcătură moldovenească, cu prispă şi deregi în pridvor. Vorbea mai mult ruseşte, iar cu vecinii din ogradă, evrei şi ei, în idiş. Se mişca încet, greoi, ofta mereu şi îmi era milă de ea. Îşi amintea despre grozăviile războiului trecut, despre cazuri de canibalism întîlnite în anii de foame din 1946-1947 la Chişinău. Lucrase soră medicală la un spital traumatologic....Avusese o familie frumoasă, dar fără copii. Cu toate acestea a trăit o viaţă fericită, alături de soţul ei, medic militar. În partea dreaptă a uşii de la intrare era o *mezuză* pe care dînsa cînd intra şi ieşea din casă punea mîna, o săruta şi rostea nişte rugăciuni în idiş, înţelese numai de ea. În colţul odăii unde la moldoveni stau icoanele atîrnase o fotografie de unde ne priveau ochii unui bărbat chipeş, cu arma la umăr, în haine militare...Vorbea despre el ca despre o comoară pierdută pentru totdeauna... Soţul ei decedase cu vreo douăzeci de ani în urmă dar ea nu se putea împăca cu acest gînd. A avut mulţi pretendenţi, care i-au cerut mîna şi inima, însă ea nu l-a trădat pe Naum al ei, înmormîntat... de două ori la cimitirul evreiesc central din Chişinău. Accentua mereu că a fost înmormîntat de două ori... Într-o zi, văzînd că n-o întreb cum s-a întîmplat aşa ceva, a considerat că e cazul să-mi dezvăluie adevărul.... Soţul ei a fost înmormîntat pe locul unde azi, în vecinătatea fabricii de încălţăminte „Zorile”, este situat parcul de cultură şi odihnă ... Cînd sovieticii au vandalizat şi demolat cea mai mare parte a cimitirului, făcînd acolo parc de odihnă, ea a strămutat osemintele soţului în partea de sus, unde se aflau morminte noi, loc pe care comuniştii nu l-au atins. De aceea ea pe Naum l-a înmormîntat de două ori! Bătrîna Roza mă frapa cu mîntea ei lucidă, îmi recomanda să citesc operele lui Lermontov, Gogol, Tolstoi şi în special pe cele ale lui Puşkin. Avea o carte de poezii a marelui poet rus şi recitea întruna parcă unul şi acelaşi vers. Mi-au rămas în memorie următoarele rînduri:

*Брожу ль я вдоль улиц шумных,
Вхожу ль во многолюдный храм,
Сижусь меж юношей безумных,
Я предаюсь своим мечтам.*

*Я говорю: промчатся годы,
И сколько здесь ни видно нас,*

*Мы все сойдем под вечным своды—
И чей-нибудь уж близок час.*

*Гляжу ль на дуб уединенный,
Я мыслю: патриарх лесов
Переживет мой век забвенный,
Как пережил он век отцов.*

Bătrîna ştia pe dinafară fragmente întregi din „*Evgjeni Oneghin*”, din alte lucrări. De atunci, datorită ei am îndrăgît opera lui Puşkin, deşi ulterior m-a cam dezamăgît atitudinea poetului faţă de moldoveni. Atunci m-am convins: dacă Puşkin nu se năştea şi nu crea în secolul XIX, nu ar fi putut scrie asemenea opere minunate, căci limba rusă auzită pe străzile Chişinăului se deosebea mult de cea din creaţia marelui poet. Roza Lvovna îmi povestea că în tinereţe la Odesa lumea era împătimită de Puşkin. Mi se destăinuia că în frageda-i juneţe a avut o dragoste mare, neîmplinită... Apoi îmi relata cu deosebită mîndrie despre soţul ei, un om minunat, şi-l deplîngea. Nu au avut copii, dar la bătrîneţe se mutase cu traiul la Chişinău, la o nepoată. Nepoata, însă, nu avea mare grîjă de ea. În timpul scurt cît am stat în gazdă, la bătrînă, nu am văzut să-i vină vreo rudă pe ospeţe... Stăruia o toamnă de aur. Cu cer senin şi frunze îngălbenite, pe care vîntul le împrăştia prin ograda ei mică. Roza Lvovna îmi înşira peripetii interesante din veacul XIX şi din veacul XX. Cică soţul ei a fost asistentul medicului la Kuialnic, pe timpul cînd Eminescu s-a tratat acolo. Te pomeneşti că o fi adevărat, doar dînsa în 1972 avea peste 80 de ani, şi între ea şi soţul ei era o uriaşă diferenţă de vîrstă. Zicea că bărbatul ei a stat de vorbă cu Eminescu şi a contribuit la vindecarea lui. Nu am putut verifica spusele ei., dar cert e că ştia cîteva traduceri în ruseşte din Eminescu. Ne mai povestise că Grigore Kotovski ce avea monumentul din preajma casei ei, nu a fost “erou legendar al poporului moldovenesc”, precum se scrie în manualele şcolare. A fost un tîlhar, bandit. Un pungaş de drumul mare. Soţul ei cu întreaga familie a pătimit din cauza acestui “erou”! Ne destăinuia nişte lucruri despre acest bandit călare pe cal, din vecinătatea gării, de ni se ridica părul măciucă. Aveam impresia că bătrîna glumeşte. Şi aşa am crezut pînă cînd nu am luat cunoştinţă, peste mulţi ani, de dosarele penale la arhiva de stat din Chişinău... Da, multe adevăruri aflam noi de la ea, pe care aveam să le verificăm cu ani...

Apoi, peste mahalaua Melestiului din Chişinău se abătu o... toamnă cumplită... cu multe frunze şi multă zăpadă, vifornîte şi troiene. După cîteva zile zăpada se topea şi iarăşi frunzele dominau învîlurîndu-se pe caldarîmul străzii. Oricum era frig. În sobă mereu ardeau vreascurile şi în cele două încăperi ale gazdei era cald şi comod. Dimineaţa mergeam la lecţii, iar cînd mă întorceam acasă o găseam pe stăpînă aşezată pe un scaun din prag, încotoşmănată, de parcă mă aştepta ca o mamă. Îmi spunea toate noutăţile ce le auzea la radio după care mă ruga să merg la magazinul din preajmă să-i cumpăr demîncare. Pînă în seară odăile celea mici erau învîluite de moleşeală. Bătrîna dormea în odaia mică, iar eu, împreună cu un coleg de şcoală, în cea mare cu două geamuri oblonite. Se trezea în timpul cînd noi trebuia să mergem la culcare. Mai dorea să ne mai treacă de urît. Călătorise mult prin lume, împreună cu soţul

a trecut prin chinurile evacuației în Asia Mijlocie. Femeile din Uzbekistan, zicea, umblau cu fețele acoperite, dar manifestau o mare compasiune față de cei evacuați, împărțind cu ei puținul ce-l aveau. Adesea, bătrîna își ascundea lacrimile printre ridurile adînci ale obrazilor. După care ochii i se limpezeau. Precum am spus, iertată să-mi fie lipsa de modestie, pe mine ea mă simpatiza în mod deosebit. Uneori se lăuda vecinilor, și ei evrei în etate, că ține la gazdă un viitor scriitor... Pe bătrîna o interesa uneori și politica! Suferea foarte mult că politica externă a URSS era orientată împotriva tînărului stat Israel. Nu putea nicidecum să priceapă de ce zi și noapte se toarnă atîtea lături în capul evreilor și al Israelului. Comenta cu durere în suflet proaspetele evenimente de la Mînhen petrecute în septembrie 1972, cînd arabii au săvîrșit un act terorist împotriva sportivilor care nu aveau nici o vină. Indignarea ei era ca în zicala românească „ Să taci nu poți, să spui n-ai cui”. O amărau și nepoatele care au locuit o vreme la ea, dar s-au dovedit a fi niște ușuratece... Într-o zi mi-a spus că are încredere deplină în mine, așa că îmi înapoiază pașaportul pe care mi-l luase amanet în momentul cînd am convenit să-i fiu gazdaș. Simțeam că mă are tot mai aproape de inimă cu fiecare zi și chiar ne împrietenisem. Nu o slăbeam cu întrebările mele curioase și bătrîna care, am uitat să spun, semăna puțin cu mama mea îmi răspundea cu mare plăcere. Am aflat despre despărțirea ei de marea sa dragoste în parcul central din Odessa. Acel băiat chipeș, cînd pleca la război (pare-se ruso-japonez din 1904), a întrebat-o: „Crezi că dragostea există?”, la care Roza i-a răspuns cu aceleași cuvinte pe care le-am auzit de la soția lui Ihil Șraibman: „ M-am convins că dragostea nu este o invenție a poeților...” Așa s-a întîmplat că tînărul nu s-a mai întors de la bătălie și Roza Lvovna nu l-a uitat. Chiar dacă soțul a iubit-o și a respectat-o toată viața. Mă convingea că dragostea nu se uită dacă este sinceră și adevărată...

Starea sănătății bătrînei se înrăutățea, dar ea credea că va învinge boala. Se scula anevoios din pat, sprijinindu-se în două cîrje și cu aceleași mișcări greoaie aducea în ordine așternutul. Cearșafurile și așternutul totdeauna erau curate. Apoi mergea la bucătărie. Ba spăla vesela, ba gătea mîncare dietetică. Prefera legumele fierte.... De la o vreme, de cum venea noaptea, bolile din trupul ei șubrezit se agravau și începea să se vaicăre, ca în cele din urmă să strige disperată, trezindu-mă. Alergam în odaia care ne despărțea printr-un paravan, și ea mă ruga să-i dau cutare sau cutare medicament de pe masa de alături. Ochii ei erau plini de suferință și se plîngea că are senzația că cineva îi perforează burta cu o sabie. Uneori striga atît de tare, încît mă speriam (aveam doar 17 ani și jumătate), crezînd că îndată o să moară. Mă îmbrăcam repede și o luam la fugă printre hudîțele întortocheate ale mahalalei cu cocioabe de la vremea ceea (orășenii o botezaseră “Șanhai”), unde locuiau cu preponderență

familiei de evrei, treceam pe la spatele monumentului lui „G.Kotovski”, traversam bulevardul Negruzzi pe la semafor și ajungeam la o cabină telefonică, chemînd alarmat salvarea, anunțînd că moare un om... Curînd venea ambulanța cu niște medici somnoroși, îi administrau vreo două injecții, supărați că deja ani în șir pacienta le dă bătaie de cap în loc să se interneze la un azil, precum i s-a propus. După plecarea ambulanței, bătrîna mă chema lîngă patul ei, îmi zîmbea chinuită și mă îndemna să iau din dulapul din tindă un borcan cu dulceață făcută de ea și să mă servesc. Eram la anii adolescenței și preferam dulcelețurile, îmi plăceau cele de prune și de gutui. Apoi mă puneam să scriu rețeta într-un caiet. De la ea am deprins această îndeletnicire și astăzi după rețeta ei fac pentru copii dulcelețuri de prune, de caise, de gutui. Tot de la ea am învățat cum se conservează fructele și legumele în borcane pentru iarnă, lucru foarte răspîndit la acea vreme printre orășeni... După cîtăva vreme de conversație, mi se închideau ochii de somn. Adormea și bătrîna. A doua zi dimineața mă trezeam cu greu și plecam la lecții, lăsînd-o pe Roza Lvovna dormind, sforîind subțire, ca s-o găsească tot în pat cînd reveneam acasă. Ultima ei rugămintă a fost să-i depozitez niște deșeuri forestiere, aduse în ograda ei de către lucrătorii de la primărie, care aveau grijă să asigure bătrînii cu de foc pentru iarnă. Eu și prietenul meu am muncit o zi întregă, stivind lemnele în șopron. Bucuroasă, mi-a spus odată că îi pare rău că nu m-a cunoscut mai înainte, că moldovenii sunt un popor harnic și cumsecade, că evreii și românii totdeauna s-au înțeles. Și-a amintit că pînă la 1940, deși locuia cu soțul la Odesa, românii din România Mare le permiteau evreilor să aibă școli, licee, teatre, universități. După care făcea o concluzie ciudată:” Ce naiba le-a trebuit evreilor să lupte împotriva românilor, să-i dorească pe ruși?!! În vreme ce în România Mare înflorea cultura, limba idiș, tot ce era evreiesc, la Odesa aveau loc represiile staliniste....” Nu pricepeam concluziile Rozei Lvovna, școala sovietică învățîndu-mă să urască tot ce este românesc. Ni se inocula ideea că pînă la 1940 Basarabia s-a aflat sub jugul teribil al regimului burghezo-moșieresc. Bătrîna judeca limpede și spunea despre politica externă a URSS ceea ce gîndea, fără a evita teme despre care cu voce tare nu se vorbea. Condamna politica agresivă a URSS împotriva Israelului, antisemitismul. Îmi spunea de niște familii alde Șceranski, Bucovski... Nu știam ce înseamnă asta și, abia într-o seară cînd se părea că bătrînei i se făcuse mai bine, am tras cu urechea că în dormitorul ei se aude vocea comentatorului politic ce venea de la un tranzistor portativ „Alpinist” al postului de radio „BBC” în limba rusă. Auzeam cum se vorbea de politica expansionistă a URSS față de invazia în Cehoslovacia, față de evreii din Țară care au devenit disidenți politici și stau în pușcăriile rusești.

Toamna se termina. Nu mai ningeam ca la mijlocul lui noiembrie. Peste Chi-

șinău începură să domine ploile, iar prin ograda mică scînteiau la lumina din prag ultimile frunze. Am adus din parcul de pe Aleea clasicilor un mănunchi de frunze îngălbenite de arșar și le-am aninat cu o ață lîngă lampa din odaia mea în loc de abajur. Roza Lvovna admira romantismul meu copilăresc și deja cu greu ieșea din odaia ei, se așeza pe scaunul de la masa mea și se lamenta că nimeni din rude nu are grijă de ea, că nepoatele îi așteaptă doar moartea ca să pună mîna pe casa unde își au viză de reședință... Luna noiembrie se călători și veni luna decembrie 1972. La Chișinău se lăsă cu adevărat iarna cu ninsori abundente. Degrabă trebuia să plecăm în vacanța scurtă a sărbătorilor de iarnă. Bătrîna stătea tot timpul la fereastră, cînd ieșeam din casă și cînd mă întorceam, presimțind că este ultima iarnă din viața ei. Apoi se așeza pe un scăunel josuț în odaia ei și mînca morcov, sfeclă roșie și cartofi fierți. Într-una din seri boala ei se agravă și ea nu se mai văieta, ci răcnea de se cutremurau pereții. Era înainte de plecarea mea în vacanța de Anul Nou pentru o săptămînă la Inești. Stînd palidă în pat, m-a chemat, mi-a luat mîna în palmele ei chinuite, m-a privit cu o dragoste maternă și mi-a spus: „ Să înveți mai departe. Să nu te mărginești cu această școală de meserii. Nu ești tu de sudor electric. Vei deveni un om mare, dar să citești, să înveți cît mai mult”... La plecare, bănuind că ar putea să se stingă în săptămîna cît voi lipsi, i-am promis că îi voi aduce copturi de la mama. A zîmbit și mi-a zis că va fi bucuroasă să mă revadă. După o mică ezitare mi-a dat o cheie de la casa ei și a spus, dacă la reîntoarcere nu o voi găsi, să deschid ușa. Nu achitasem gazda pentru luna precedentă, dar ea mi-a declarat că mă scutește de această datorie. E un cadou de la ea cu ocazia sărbătorilor de iarnă. Și a adăugat printre altele:” În dulapul din tindă ai să găsești multe borcane cu dulceață, învelite în hîrtie de ziar. Sunt toate ale tale...” La despărțire am făcut focul în sobă, am adus o căldare de apă proaspătă de la robinetul din ogradă și am plecat. La Inești i-am spus mamei despre bunătatea bătrînei Roza Lvovna. Mama, care totată viața s-a avut de bine cu evreicele din Telenești, a dat îngăduitoare din cap, afirmînd că evreicile sunt cele mai bune femei din lume...A copt, a fiert, a scos din cuptor un iepure, spunînd că-i carne dietetică. La întoarcere spre Chișinău mi-a dat și alte bunătăți pentru Roza Lvovna. Afară ninge și peste tot se înălțau troiene. Am ajuns cu greu în capitală. Cînd am intrat pe poarta casei, în ogradă spre pragul casei bătrînei nu ducea nici o urmă. Am avut o grea presimțire. Era în amurg și în ferestrele mici și joase nu se vedea nici o lumină. La ușă atîrna lacățul. Am descuiat. În casă stăruia frigul. Patul pe care dormea bătrîna era gol, dar așternut frumos. Al meu la fel. Am aprins focul în sobă și cînd se făcu cald sosi prietenul cu care stăteam la gazdă. Am întrebat de vecini unde e bătrîna Roza Lvovna și ei ne-au răspuns că a fost internată la spital. Chiar a doua zi după plecarea noas-

tră... că ... a murit și a fost înmormântată în sectorul evreiesc de la cimitirul ce se află pe strada „Doina”. Noutatea m-a zdrobit și am început să plîng. Eu și prietenul de studii nu știam ce să facem. Va trebui să ne găsim altă gazdă sau o să trăim mai departe acolo? Se lăsă noaptea, prietenul a invitat niște cunoscuți de ai lui. Am scos tot ce adusesem de acasă și am făcut o masă de pomenire. Am servit cîteva pahare și continuam să lăcramez, amintindu-mi de buna mea prietenă... Ne-am culcat într-un tîrziu. Dimineața am plecat la școală, iar cînd am revenit ne așteptau două femei tinere și un milițian cu mutra serioasă. Femeile ne-au adus la cunoștință că sunt nepoatele Rozei Lvovna și ne-au poruncit să ne luăm catrafusele și într-o oră să părăsim gazda. Am încercat să le rugăm să ne mai lase puțin pînă ne vom găsi alt cămin, însă femeile și complicele lor, milițianul, ne-au dat pur și simplu afară. Cu pernele subțioară și cu celelalte buclucuri am ieșit pentru ultima dată din casa care ne primise cu ospitalitate și unde am simțit prima plăcere și primul farmec al vieții orășenești în compania unei bătrîne inteligente și curate ca lacrima, dar care deja părăsise această lume zbuciumată. Pînă a ieși pe poarta de scîndură prăvălită ca și cum ar fi fost una din cele din fundătura Ineștilor, am întreat-o pe una din nepoate unde, în ce sector al țintirimumului este înmormântată Roza Lvovna. Vroiam să depun cîteva pietricele și un buchețel de flori în semn de recunoștință. Nepoata, însă, trufașă și agresivă, mi-a zis să-mi caut de drum... Numai peste două zile, după ce am dormit cu prietenul la gara feroviară am grăit o gazdă pe strada Petru Movilă 17, din preajma casei Uniunii Scriitorilor, la niște ruși, veterani de război... Dar aceasta este o cu totul altă istorie.

Așa s-a încheiat scurta poveste cu Roza Lvovna, scumpa și neprețuita prietenă a adolescenței mele, care mi-a rămas în memorie ca o bunică adevărată. Doar eu nu am avut parte de bunică nici pe linie maternă, nici pe linie paternă. De aceea, cînd am scris primul meu roman „Acoperiș deasupra ploii”, am descris-o și pe bătrîna Roza Lvovna Rabinovici. Acum aș fi scris mai bine despre ea. Am mai căpătat ceva măiestrie... De multe ori hoinăresc printre mormintele pozițiilor evreiești de la cimitirul „Sfîntul Lazăr” din Chișinău, dar nicidecum nu găsesc locul unde Roza Lvovna își doarme somnul de veci. Probabil nimeni nu i-a ridicat nici un monument, nu i-a lipit o fotografie. Poate greșesc. Poate și impresiile mele despre rudele ei sunt greșite. Cine știe? Vre-mea este nemiloasă și ascunde multe taine, fără a da răspuns la multe întrebări care se nasc în copilărie și nu le află răspunsul pe tot parcursul vieții.

Au trecut cîteva luni, am absolvit școala tehnico-profesională ca în primăvara anului 1973 să fiu înrolat în armata sovietică. Primele 6 luni am făcut cătănia în orașul Kamîșin de pe malul Volgăi, regiunea Volgograd. Pe lîngă studierea meseriei de meteorolog în aviație, nimerisem în plutonul de muzi-

canți al unității. M-am aflat în acest oraș rus o primăvară, o vară și o jumătate de toamnă. Printre camarazii mei a fost și **Vladimir Vainștein**, un evreu, inteligent, originar din orașul Krasnodon, regiunea Lugansk (fostul Voroșilovgrad) din Ucraina. Volodea, pe lângă faptul că mînuia cu iscusință percuția în fanfara militară, mai era și un pictor original. Cunoștea bine istoria muzicii și fredona întruna simfonia nr.40 de Mozart, ne povestea ca să-l ascultăm cu gurile căs-cate despre Rafael, Leonardo da Vinci, Picasso, Van Deik, peredvijnici... După mărșăluiala absurdă din acele zile, cînd aveam ore de răgaz, se așeza cuminte în fața vreunuia dintre camarazi și schița portrete în creion. A încercat să-mi picteze portretul, dar s-a oprit zicîndu-mi că am o configurație specifică și nu a mai continuat. Avea o față serioasă, ochi concentrați și medita mereu ca un filosof. Precum aflasem ulterior de la el, ajunsese fără voia lui în armată. Era mai mare decît mine cu vreo cinci ani. Odată mi-a explicat că întrerupsese învățatura la institut și venise să mărșăluiască pe o căldură teribilă a verii la Kamîșin numai din cauză că... este evreu. La Institutul unde învăța, cînd au trecut la cursurile superioare, a venit la ei un colaborator de la securitate și i-a declarat că nu e permis ca el să aibă acces la disciplinele legate de secretele de stat, pentru că are un unchi care a emigrat în Israel! Delicat, i s-a spus să-și întrerupă învățatura și să plece la armată... După demobilizare își va putea continua studiile. Părea ceva absurd pentru mine, dar Volodea mă bătu prietenește pe umăr și nu mă lăsă să cad în meditații filosofice. Vroia să nu dau însemnătate cuvintelor lui confidențiale. Nu era cazul... Cazul era să nu mă supăr că nu mi-a realizat portretul. Dînsul a lăsat în caietul meu de ostaș cîteva schițe grafice pe care le păstrez și azi... Ostaș disciplinat și dibaci, Volodea îndeplinea cu strictețe toate ordinele șefilor. Desena întruna placarde cu inscripții patriotice, pe care comenduirea le afîrna la fiecă pas, pentru a educa în soldați... dragostea față de idealul omenirii – zidirea comunismului!... Cînd era vorba de glume, Volodea spunea cu țîlc și tact cîteva din cele mai elevate și nu prea gusta glumele pipărate ale camarazilor care făceau ce făceau și o întorceau la bancurile despre evrei. Era 1973, cînd se declanșase un nou război între Egipt și Israel. Arabii năzuiau să-și ieie revanșa pentru campania **Tel-Avivului din 1967**. Ofițerii sovietici la lecțiile politice jubilai. (*Mai tîrziu am înțeles că în acel teatru al războiului participase sovieticii în modul cel mai direct împotriva israeliților*). Condamnau, ironizau și cu orice ocazie vorbeau despre israeliți ca despre niște monștri, niște extraterestri ai răului pe pămînt. Peste tot afîrnau placarde cu maimuțe în căști pe care era desenată steaua lui David, înarmate pînă în dinți, cu cizmele însîngerate tăpșind, chipurile, pămînturile arabe, iar desubt stătea scris cu litere de-o șchioapă în semn de ironie „Velikii Israeli”. Pe Volodea lucrurile acestea îl întristau, cu atît mai mult că

unii dintre camarazii noștri, lipsiți de tact și de bun simț, îl porecleau pe de-a dreptul „*Jid*” (jidan, evreu). Fiind un om cu verticalitate, nu-și punea mintea cu acei instigatori, ațîțatori de vrajbe naționaliste și șovine, care erau vădite la acele vremi în armata sovietică, unde slavii se considerau cu un cap mai sus decît celelalte minorități. El își încrunta fruntea, se vedea cum îi joacă nervos bulzii obrajilor, dar nu reproșa. Simțeam cît de greu îi vine să suporte toate aceste înjosiri. În orele libere stăteam alături pe bancă și mai discutam despre istorie, miturile antice, muzică, literatură... Cunoștea foarte multe, iar pe mine oamenii deștepți totdeauna m-au atras. Unii dintre camarazii de arme ne priveau cu invidie sau răutate și ziceau că stăm ca două babe la taifas. Precum am mai spus, Volodea știa să treacă cu vederea aceste vădite dușmăni și își căuta de ale sale. Era sîrguincios chiar și la lucrările cele mai grele. Cît privește meseria de a picta și cea de muzicant nu exista nici un dubiu. Le îndeplinea impecabil pe toate. Îmi devenise prieten și părea că nu ne vom despărți. Dar venea vremea cînd aveam să terminăm „ucebca” (școala de meserii militare) și trebuia să fim împrăștiați care și încotro pe tot întinsul Impriului sovietic unde se aflau unitățile militare ale forțelor aeriene. Spre finele lui octombrie am rugat pe toți camarazii de pluton să-mi lase într-un caiet cîteva cuvinte de adio. Spre deosebire de ceilalți, Volodea a refuzat să facă vreo însemnare. Mi-a lămurit că mai bine să păstrăm amintirea virtual decît s-o confirmăm prin ceva scris. Nu i-am reproșat. Îl stimam ca pe un frate mai mare și la începutul lui noiembrie, pe o zi friguroasă cu lapoviță și ninsoare, ne-am despărțit. L-am lăsat la poarta unității, el încă nu primise repartizarea și ne-am despărțit pentru totdeauna. Mai tîrziu nu am mai aflat nimic despre el. Probabil că *Volodea Vainștein* s-a demobilizat, a revenit acasă în sînul familiei și fiind insistent, talentat, o fi emigrat peste hotare debarasîndu-se de antisemitismul ce domina în viața cotidiană a URSS. Poate actualmente prosperă în afaceri undeva prin Israel, SUA, Canada sau Australia. Cine știe. Aș vrea să-l revăd, să ne amintim acele vremi ale tinereții noastre, să-i arat cărțile, copertile pictate de fiica Veronica și să-l rog să-și dea cu părerea. Sunt convins că și fiicei mele i-ar plăcea mult să discute cu el.

Revenind acasă după serviciul militar, am mers ca să învăț la facultatea de Drept a Universității de Stat. Aici, colegi evrei nu am avut. La acea vreme, precum am înțeles mai tîrziu, evreei nu erau admiși la această facultate în Moldova și nu numai...

Odată cu încheierea studiilor, după mult zbcucium, am reușit să mă angajez la un trust de reparație a obiectelor comunale din Chișinău. În fruntea colectivului era un singur moldovean Semion Margine, restul erau ruși, ucraineni, printre ei și cîțiva evrei localnici cu care, chiar din primele zile, am găsit lim-

baj comun și ne-am împăcat de minune. Mi-i amintesc cu drag pe *Vladimir Țimmerman, Alexandru Zisliș, Iacov Fradliș. Ghita Moiseevna (din păcate nu am memorizat numele de familie)... Lilia Șlemova* (poate încurc numele de familie și rog ca rudele să mă ierte. Aș dori să mă refer puțin la Lilia Șlemova. Era o femeie tânără, se îmbrăca cu gust, la modă. Avea o familie frumoasă, creștea pare-mi-se o fiică. Dar peste vreo cinci ani de la despărțirea noastră, am auzit că s-a îmbolnăvit grav. S-a stins din viață în urma cancerului la sân... La cimitirul de pe strada Doina din Chișinău stă și azi un monument de pe tombola căruia urmăresc trecătorii ochii deștepți ai Liliei sculptați în granit negru... Acești evrei erau foarte deștepți și eu, ca jurist începător, multe lucruri nu pricepeam în construcție și mă ajutau și mă încurajau... Eram tânăr specialist, puține cunoșteam în domeniul economiei și, grație ajutorului lor, am deprins munca, am învățat multe. Contabilul Zilberman (i-am uitat numele), îmi lămură cum se încasează datoriile financiare de la agenții economici. I se alătură și contabilă Ghita Moiseevna, o femeie josuță, cu ochi focoși, hotărâtă și plină de viață. Cel mai mult însă am învățat de la **Boris Makler**, un bărbat cu care semănă la caracter. A locuit la o gazdă în vecinătatea unui veceu public din oraș, apoi, când a mai scăpat de greutate și de problema locuinței, primind apartament, a parvenit o problemă și mai grea din viața lui de familie. Divorțul. Nu știu ce s-a întâmplat, dar l-am ajutat să alcătuiască o acțiune în instanța de judecată. În afară de aceste probleme, preferam să stau ore în șir cu el la taifas. Era un om interesant, plin de umor. Locuia departe de locul serviciului, dar în majoritatea zilelor nu se folosea de transportul public. Mergea pe jos kilometri întregi, ca în decursul zilei să fie bine dispus, parcă ascunzându-și grijile după un zîmbet sincer și buna dispoziție. Știa multe bancuri, anecdote. Cartea lui de căpății părea că este “*Vișelul de aur*” și “*Cele douăsprezece scaune*” ale lui Ilf și Petrov, din care cita fraze întregi, imitând comportamentul de filfizon al eroului romanelor Ostap Bender.

Alt intelectual evreu era Yurie Vanșencher de o cumsecădenie și o bunătate rară, inginer, de care mă apropiasem mult. Spre deosebire de ceilalți evrei, cunoștea la perfecție româna și dialogam cu el în limba mea maternă. Se împrietenise Yurie Efimovici (așa îi ziceam) cu ruda mea Valentin Druță, șeful trustului de reparații comunale din Telenești. Prietenia lor era frumoasă și **Yurie (Țalîk) Vanșencher** îl vizita frecvent, de câteva ori a fost la hram în sat la noi cu soția. După plecarea mea de la acel trust multă vreme nu am avut posibilitatea să-l întâlnesc. Abia peste vreo 10 ani, locuind pe strada Petru Zadnipru din Chișinău,

Yurie Vanșencher

am descoperit că este vecinul meu. Îl întâlneam pe o alee de plopi din curtea blocului, plimbându-se cu soția Lidia, cu care a conviețuit 59 de ani. Îl vedeam des și la Centrul de cultură evreiască din Chișinău. Mi se părea bolnav, tras la față, plângându-se că Leova, unicul fecior, locuiește la Odesa și nu e lângă el. Am înțeles că are și nepoți mari, care la fel nu locuiesc la Chișinău și îl vizitează rar. Într-o zi l-am întâlnit în autobus. Era mîhnit, neajutorat, cu ochii triști. Se ducea la policlinica de la Ciocana. Mi-a spus cu voce stinsă că i-a decedat soția. Acum la Chișinău e singur singurel. Noroc de Asociația evreiască, care îl invită la diferite întruniri și adunări. E unica lui mîngîiere. Mi-a dat numărul de telefon și m-a rugat să-i telefonez cînd voi dispune de timp. La sfîrșitul anilor 2008 începutul lui 2009 i-am făcut cîteva vizite la domiciliu. Locuia într-un apartament cu trei odăi de planificare nouă. În casă era curățel. I-am dus o damigeană cu vin roșu și am stat la un pahar de vorbă cu el. Am vorbit îndelung multe, ne-am adus aminte de vremurile trecute, de tovarășii de la trustul serviciilor comunale. Erau plecați cu toții în străinătate: Israel, SUA, Australia, Germania... M-a servit cu bucate gustoase și m-am mirat că e un atît de bun culinar. Mi-a răspuns că o femeie vine în fiecare săptămînă, îi gătește și-i face curățenie. Era un povestitor cult, avea o bibliotecă bogată. La cei 83 de ani împliniți *Yurie Vanșencher* mărturisea că nu-și simte bătrînețea. Vorbea frumos și cumpătat românește. Tatăl lui a fost un meșter iscusit la fabricarea vinului. Copilăria și-a petrecut-o în sudul Basarabiei. Apoi a urmat războiul, foamea... Modest de felul său, nu intra în detalii. Nu îndrăzneam să-l întreb. Odată mi s-a plîns că are probleme cu Leova... Nu a specificat detalii despre fiul lui, care atingea respectabila vîrstă de 60 de ani. Intuiam că este necazul care-l macină... Uneori făceam plimbări de seară pe bulevardul Mircea cel Bătrîn, îmi povestea multe peripeții petrecute în timpurile grele ale războiului cînd a fost nevoit să se evacueze în Asia Mijlocie. Se bucura ca un copil, cînd îi povesteam despre evreii și tradițiile lor văzute în copilărie la Telenești și mă destăinuiam în privința noii mele cărți pe care o scriam la acea vreme. Simțeam că e sincer și discret ca un adevărat prieten. Simțeam căldură părintească din partea lui. Dacă se ivea vreo întrebare neclară pentru mine, putea să stea în afara orelor de muncă sfătuiindu-mă, îndrumîndu-mă... Reveneam deseori cu firul amintirilor la vremea cînd eram mai tineri și mai puternici...

După serviciul petrecut la ministerul gospodăriei comunale, o vreme am activat la Biroul Republican de inventariere tehnică (serviciul cadastral de azi), unde l-am cunoscut pe inginerul geodezist *Mark Lvovici Șihvarg*, un evreu modest, ce avea mereu probleme cu stomacul. Prin anii aceia în timpul prînzului o cam dădeam în sindrofii. Ba la unul e ziua de naștere, ba altul se căsătorea, ori pur și simplu ne adunam cu toții la un pahar de vorbă și de bău-

Am lucrat într-un colectiv cu Mark Șihvarg, primul din stânga

tură. Ispitelor e greu să le ții piept. Oricât de mult se împotriva Marc Lvovici, în cele din urmă dădea și el câte un pahar două de dușcă, ca peste o zi să se vaicăre de dureri. Dar în timpul sindrofiilor se simțea bine, prindea curaj și prefera să ne spună multe bancuri din umorul bogat al evreilor. Îl ascultam cu plăcere. Țin minte următorul banc: „Avram le trimite telegramă rudelor cu următorul conținut: “Sara nițeluș e bolnavă... Înfirmarea va avea loc miercuri!”. Sau” Cică era o familie exagerat de zgîrcită. Când muri Hună au trimis telegramă rudelor în Israel, cu următorul text” Iosika mort”. Cei din Israel, să nu se cheltuie mult, le-au răspuns îndoliaților doar atât: „Of!”. Când mă întâlneam cu el, îmi zîmbea și știind că intenționez să devin scriitor, neapărat zicea: „Trebuie mai întâi să stai câțiva ani prin biblioteci în lecturi, apoi să te apuci de scris. Fără lecturi serioase nu vei putea deveni scriitor de valoare”. Îi răspundeam că citesc mult. Dînsul iarăși zîmbea și-mi spunea:” Deci, sfatul meu te ajută!”. Pe atunci scriam povestirea „Zi un marș că vine tata”. Aflînd despre ce scriu, m-a sfătuit ca în episodul cînd tata servea mampasele din fișic, să menționez că fișicul era din... certificatul lui medical... Am ținut cont de sfatul lui Mark Lvovici... Curînd am fost transferat la alt serviciu și nu mai țin minte unde s-a angajat Mark Șihvarg. Poate o fi emigrat, însă unde nu știu. De la Biroul republican de inventariere am trecut la Ministerul gospodăriei comunale. Problema locuinței (ca totdeauna) era foarte dificilă. Stăteam la gazdă cu familia: soția și un copil. În cadrul Ministerului salariul era mic, în schimb îmi surîdea perspectiva de a mă pricopsi cu un acoperiș deasupra capului. Mi-amintesc că în această privință m-au ajutat miniștrii adjuncți, evreii

Petr Prasol și Constantin Cernei. Amîndoi au pus cuvînt pentru mine, ca însuși ministrul Nicanor Polojenco să-mi repartizeze o cameră în căminul troleibusistilor și să-mi ofere posibilitatea de a construi trei odăi într-o cooperativă de construcție. Nu-i voi uita niciodată. Știu că și C.Cernei și P.Prasol odihnesc în cimitire, și mă rog ca Dumnezeu să-i aibă în pază pentru binele care mi l-au făcut. Datorită lor am devenit orășean în toată legea.

Tot prin anii aceia făceam primele încercări literare. În cadrul redacției „Moldova” l-am cunoscut și am colaborat cu Alexandru Gromov, un evreu elevat, instruit, spiritual, vorbea româna la perfecție, originar din orașul Ismail. Cînd mă vedea intrînd în incinta redacției, cu mersul meu timid și foile cu vreo povestire sau nuvelă însăilată pe ele, mă saluta ca pe un vechi prieten și spunea tare, ca să-l audă ceilalți colaboratori: „Acest băiat este viitorul de mîine al literaturii moldovenești!”. Mă invita la el în birou și de la întîmpinarea cordială trecea la creațiile mele. Mă cobora la fiecare frază, la fiecare cuvîntel scris de mine și-mi demonstra convingător cîte cuvinte nelalocul lor am folosit, cîte fraze am amplasat stîngaci în context, mă chestiona de ce mă exprim anume așa în cutare sau cutare pasaj.... Era un proces migălos de lucru asupra unei bucați literare. Și îmi dădeam tot mai mult seama că literatura nu este o sărbătoare, ci o salahorie de întemnițat. Curgeau șiroaie de sudori de pe mine. Parcurgeam de la un capăt la altul povestioara sau nuvela adusă în ajun citită cu mare atenție. Am învățat de la el multe lucruri bune. Avea școală românească și cunoștea la perfecție munca de ziarist și scriitor. În 1980, împreună cu poetul Anatol Ciocanu, la fel redactor literar în cadrul revistei “Moldova” a contribuit pentru prima oară la apariția numelui meu pe firmamentul literaturii basarabene. Insistase să-mi fie publicată și fotografia, ca nu cumva să fiu confundat cu Marele Ion Druță. După ce-am debutat în 1980 cu o poezioară, anul viitor, la fel cu concursul lui Alexandru Gromov și Anatol Ciocanu, a apărut pe paginile revistei “Moldova” una din primele mele povestiri umoristice „Nichita cu microfonul”. Curînd Alexandru Gromov a publicat în această revistă un articol de critică literară, semnat de Anatol Ciocanu referitor la modesta mea creație... În cadrul redacției l-am cunoscut și pe fotoziaristul Izea Zemșman, un om de o ținută profesională exemplară, fotografiile căruia reflectau diverse aspecte ale vieții cotidiene a oamenilor din Moldova. Lucrările acestui artist, cu berze avîntate în zbor pe cerul de la cotitura Răutului din preajma Orheiul vechi, cu “*Farfuria turcului*” de la mănăstirea din pădurea satului Rudi de pe malul Nistrului, cu drumuri, cu chipuri de moldoveni harnici și moldovence frumoase demonstrau o măiestrie deosebită.

O rubrică aparte ilustrată de Izea Zemșman „De la Naslavcea la Giurgiu-lești” descria și Moldova de la extrema nordică la cea sudică. Adesea îl ve-

deam pe neobositul fotograf ieșind din laboratorul său întunecat și odihnindu-se pe coridorul lung de la etajul 5 al Casei Presei. Dînd cu ochii de mine, mă saluta prietenește și acel zîmbet parcă mă îndemna cu tot dinadinsul: „La muncă, frate!” Fotografiiile maestrului creau o atmosferă de toleranță, de prospețime, rod și bunătate, precum a fost și rămîne în imagini țărișoara noastră. Pasionat de creație, prezentam cîte un manuscris dorind să aflu părerea unor experți și să-mi văd numele între copertele unei reviste. Pe atunci a publica ceva era foarte greu și de prestigiu. Calea de la masa de scris pînă la mirosul proaspăt al cernelei tipografice era lungă și anevoioasă, fiindcă erau sute de doritori de a-și face un nume, de a se prezenta publicului și, desigur, de a intra în posesia unui onorariu. Îmi aduc aminte că după acele „realizări” ale mele, maestrul Alexandru Gromov, văzîndu-mă într-o zi pe coridoarele „Casei Presei”, mi-a vorbit cu multă seriozitate:

– Să nu pierzi vigilența, tinere. Citește, stofă scriitoricească ai. Ești puțin cam agramat, dar noi toți am trecut prin aceasta.

Am încercat să-l ispitesc, făcînd-o pe naivul:

– Ce s-ar cuveni să mai scriu ca să lichidez lacunele, maestre? Ce le mai lipsește acelor bucăți literare?

– Prozei dumitale îi lipsește poanta! zise el zîmbitor. Trebuie să lucrezi, să lucrezi, să lucrezi!!!

A mai trecut o vreme și într-o bună zi am luat cîteva sticle de șampanie, de vin, ceva de ale gurii și m-am prezentat la revista „Moldova” să pun un aldămaș, cum se obișnuia pe la redacții în toate timpurile după ce erai publicat. Pe atunci se citea foarte mult și fiecare nume era memorizat. Știam că lui Anatol Ciocanu, M.Gh.Cibotaru, Alexandru Bantoș, scriitori și jurnaliști consacrați, le place să servească un vin bun la un pahar de vorbă. Maestrul Gromov, văzînd cîte gustoșenii am pus pe masă, a exclamat teatral:

– Tinere, asta este poanta ce lipsește în bucățile dumitale literare! Să fii sănătos.

Mai apoi, după ce am prins să public și în alte reviste, am devenit buni amici și de fiecare dată cînd mă întîlnea fie în stradă, fie la redacție, mă saluta, îmi strîngea mîna și-mi mărturisea:

– Te citesc, tinere! Ai pană. Scrii bine. Ai făcut progrese! Satul dumitale Inești- Ineasca a devenit o adevărată găselniță. Mă bucur de succesele dumitale. Vei deveni un adevărat scriitor cu timpul...Ține-o așa. Și ascultă-l pe maestrul Cosmescu. El o să te îndrumeze. Se simte influența dumnealui.

La acea vreme am început să vizitez casa maestrului *Alexandru Cosmescu* care mă citea și-mi dădea sfaturi prețioase, recomandîndu-mi vreo povestire sau nuvelă ziarelor și revistelor timpului. Deși se pensionase și se simțea din

ce în ce mai prost cu sănătatea, îmi telefona fericitându-mă de fiecare dată când găsea ceva bun în realizările mele literare. Ultima oară când l-am întâlnit în stradă mi-a spus foarte mîhnit:

– Privește, tinere, la ce a ajuns lumea! Cărțile cele mai interesante, pe care cîndva le căutam ziua în amiaza mare, acum sunt ignorate. Caută prin mormanele de maculatură și vei găsi în ele cele mai bune creații. Te-aș sfătui să-ți încropești o bibliotecă personală. Din aceste cărți, care acum au ajuns la valoarea cutiilor de chibrituri... Și să mai știi că asemenea lucrări, ca cele ale autorilor *Herve Bazan*, *E.M. Remark*, *Leon Feuchtwanger*, *E.Hemingway*... degrabă nu se vor edita în Moldova... Colecționează-le și ține-le pe rafturi acasă. Vei vedea cît de utile îți vor fi în activitatea dumitale de scriitor...

I-am urmat sfatul și astăzi în casa în care locuiesc dispun de rafturi doldora de volume literare, inclusiv ale autorilor recomandați.

În cadrul aceleiași redacții l-am cunoscut pe poetul consacrat *Anatol Gugel*, un om modest la vorbă, care foarte rar se avînta în discuții, dar după multă frămîntare spunea ceva înțelept, ce mă făcea să mă întorc la masa de scris cu și mai multă ardoare. Îi citisem de multe ori versurile și mă străduiam să pătrund în lumea cuvintelor. Anatol Gugel învățase la liceu, împreună cu Alexandru Cosmescu și ambii, foloseau acea miriadă de cuvinte fermecătoare ale limbii române în scrierile lor. Mi-amintesc cu cîtă pasiune am descoperit versurile lui A.Gugel în volumul intitulat „Scoica sarmatică”. Cartea lui de versuri pare că te ducea într-o lume îndepărtată și senină. Mai îndepărtată decît antichitatea, amintindu-ne că pe teritoriul dintre Nistru și Prut era cîndva adîncul unei mări liniștite și domoale... Nu am devenit cu Anatol Gugel atît de apropiat ca și cu Alexandru Gromov, însă totdeauna cînd mă vedea îmi zîmbea amabil și îmi făcea cîteva obiecții pe marginea celor prezentate la redacția literară.

De rînd cu pasiunea mea pentru literatură, din septembrie 1985, am devenit avocat licențiat. La acea vreme, în cadrul corpului de avocați ai Chișinăului și ai republicii activau mulți evrei, cu școală veche, care posedau paralel limba rusă (procedurile judecătorești se făceau în majoritatea lor covîrșitoare în limba “fratelui mai mare”), cunoșteau tot atît de bine și româna. Acești avocați de la Chișinău m-au învățat a scrie corect acțiuni de chemare în judecată, ape-uri, recursuri, demersuri, cereri în instanțe. La baroul avocaților din Chișinău activau nume de prestigiu ca: *Efim Muzîcanski*, *Iacov Rojanski*, *Alexandru Guzgold* (în tinerețe făcuse studii la Paris și vorbea fluent franceza), *Rima Barșai*, *Liubovi Leibovici*, *Stela Maghina*, *Ilia Sonin*, *Emil Brat*, *Abram Kesler*, *Mark Dorofeev* și mulți alții. Cu Marc Dorofeev am lucrat într-un birou. Era un bărbat mereu tuns chilug, cu ochii vii, fața mare și roșie, era competent, ingenios, plin de umor. Preferam să stau de vorbă cu el. În tim-

Cu Alexandra Nimirovscaia, Chișinău 1991.

ei. Majoritatea covârșitoare a avocaților evrei prin anii '90 ai secolului trecut au emigrat care în Israel, care în SUA, Australia, Europa occidentală, Germania și alte țări. Din păcate, nu am nici o informație și bănuiesc că mulți dintre ei astăzi nu mai sunt în viață. Oricum le ducem lipsa și îi pomenim cu recunoștință pentru măiestria lor neîntrecută de a lucra cu oamenii, cunoscători ai multor secrete ale institutului de apărare - avocatura.

Nu pot trece cu vederea o filă din biografia mea, când am fost ajutat de două femei evreice. În anul 1991, din anumite considerente ale soartei, m-am pomenit fără acoperiș deasupra capului. Atunci am cunoscut-o pe **Șura Nemirovscaia**, o domnișoară isteată și jovială, ce lucra la Fabrica de producere a pielii artificiale din Chișinău. Șura, împreună cu mama ei pe nume Raia, așteptau să emigreze în Israel. Aflind că nu am locuință, fără pic de ezitare mi-au vîndut la un preț rezonabil apartamentul lor cu o odaie situate pe strada Zelinski din capitală. În scurtele întrevederi, pînă la plecarea lor, mătușa Raia îmi istorisea cu durere că fabrica, unde mai lucrează Șura, se află chiar pe locul unde cîndva era situat cimitirul vechi din Chișinău. La începutul anilor '60 a secolului trecut comuniștii l-au demolat și au construit pe acel loc edificii administrative și un parc de cultură și odihnă. Șura lucra din greu într-un laborator al fabricii. Din salariul ei mizerabil de atunci, o ajuta și pe mama, o femeie suferindă.. Tatăl ei murise demult și o duceau cam greu.

În apartamentul de pe strada Zelinski din vecinătatea magazinului „Busuicoc” totul era prea modest.

*Mătușa Raia Nimirovscaia,
mama Alexandrei.*

pul foamei din Ucraina a participat la procesele de judecare, apărînd persoanele vinovate de acte de canibalism. Cunoștea bine limba ucraineană, deseori pleca peste Nistru, în Ucraina ca să participe la diferite procese. Avocații evrei erau specialiști tacticoși, buni oratori, cu o bogată experiență și astăzi mulți dintre colegii mei își amintesc cu drag despre

Le-am dat banii solicitați, în ajunul plecării spre aeroport, al căror valoare echivalau cu prețul a două valize! Acea sumă derizorie peste noapte se devalorizase. Însă ele nici nu au încercat să redresăm situația. Fără nici o părere de rău mi-au dat cheia de la apartament, urîndu-mi viață bună. În acea zi le-am petrecut la aeroport și ne-am fotografiat mai întâi în centrul orașului, apoi în incinta oficiului de înregistrare a actelor stării civile, mimînd, pentru orice eventualitate, că ne-am înscris și constituiam o familie, pentru a dovedi unor potențați ai zilei, în caz de necesitate, că am fost o familie și apartamentul trece automat în posesia mea. Această șmecherie juridică, după ce ele au plecat, m-a făcut proprietarul apartamentului fără nici un dubiu. Păstrez și astăzi acele fotografii, unde eu și Șura suntem tineri și frumoși. Le-am căutat ani de-a rândul să le transmit aceste fotografii, dar fără nici un rezultat. A rămas în inima mea amintirea luminoasă despre femeile acestea extraordinare, care, cînd îmi era cel mai greu, mi-au întins o mînă de ajutor... În ziua plecării lor pe calea aerului în Israel la loc de trai permanent, le-am însoțit la aeroport, petrecîndu-le cu multă căldură și m-am întors în apartamentul 18 de pe str. Zelinski 32/1 unde am locuit mai mult de 3 ani.

Mai tîrziu am aflat că mătușa Raia s-a stins din viață pe pămîntul fîgăduinței, iar Șura s-a căsătorit... Regret mult că am pierdut orice legătură cu ea... După aceea am făcut un schimb reușit cu o nouă doamnă evreică, al cărei soț a fost pictorul principal al teatrului moldovenesc de operă și balet... Acea evreică inteligentă și inimoasă a acceptat schimbul apartamentului ei cu garsoniera mea de la Botanica, eu trecînd în 3 odăi, de tip modern, la

Ciocana. Nu-mi amintesc numele doamnei care a schimbat apartamentul cu mine la un contract convenabil. Soțul ei murise și ea se grăbea să plece la fiica, nepotul și ginerele deja stabiliți cu traiul în Israel. Datorită generozității acelei femei m-am pricopsit cu apartament modern aproape degeaba. La despărțire mi-a zis binevoitoare: „Văd că ai copii mulți și așa vrea să conștientizezi că îți las o adevărată bogăție! Să trăiești și să mă pomenești, băiatule!” Cînd sosi ziua plecării ei spre Tel Aviv, mi-a lăsat mobilierul din apartament și un pian „Bielarus” într-o stare excelentă.

Теленештская
רחוב תלנשטי יאליצא די טלנעשטער גאזעט
ОБЩЕИЗРАИЛЬСКАЯ ГАЗЕТА «ЗЕМЛЯЧЕСТВО ВЫХОДЦОВ ИЗ ТЕЛЕНЕШТ» №9 Апрель 2008г.

От редактора
ХРОНИКА

К 60-летию Израиля

Тель-Авив. Миллионы не перестают и удивляются, как это произошло. Тель-Авив. Миллионы не перестают и удивляются, как это произошло. Тель-Авив. Миллионы не перестают и удивляются, как это произошло.

Pgina de ziar al evreilor descendenți din Teleneshți editat în Israel

A zis că acest instrument muzical îl dăruiește ca amintire copiilor mei. La începutul anilor 90 ai secolului trecut se declanșase cea mai masivă emigrare a evreilor în Israel. Tot atunci am început să abordez tema, descriind faptele acestui popor, contribuția lui enormă la dezvoltarea conștiinței noastre naționale pe parcursul veacurilor, în special în perioada postbelică, când se crease un adevărat vacuum de cadre naționale și locul lor l-au luat cu entuziasm și ardoare sutele și miile de intelectuali evrei. O parte din acele materiale le-am introdus în această carte. În pornirea mea frumoasă eram încurajat și de părinții mei. Tata își dădea seama că încerc să abordez o temă dificilă, m-a îndemnat ca înainte de a scrie ceva despre evreii din Basarabia, să mă documentez și să consult bătrînii care au trecut prin calvarul războiului. Eram martorul plecării evreilor din Moldova și mă copleșise o mare tristețe. Mi-am zis că voi face tot ce depinde de mine ca să las o cronică a vieții a sentimentelor mele față de acest popor. După exodul masiv de la începutul anilor '90 ai secolului trecut evreii au dispărut din majoritatea țărilor și satelor basarabene. Am devenit mai săraci. În Teleneștii copilăriei mele au rămas doar două cimitire în totală paragină, iar sinagoga s-a dărîmat din cauza aceleiași indiferențe și a dezagregărilor naturale... Conștient că lucrurile sunt irecuperabile, m-am încumetat să reiau legătura cu evreii, pămîntenii mei din copilărie, stabiliți acum în Israel și în alte țări ale lumii. Mi-au trimis din Israel, spre surprinderea mea, cîteva numere ale revistei „*Teleneștskaia ulița*” de o ținută poligrafică impecabilă, redactorul căreia este *Menahem (Monea) Vainboim*. Din această publicație am aflat multe noutăți, am regăsit portretele foștilor evrei teleneșteni. M-au impresionat în mod deosebit articolele despre *Ilia Tehman, Ruvim Loçș, Motl Homschi* și alții. M-a bucurat faptul că pe paginile acestei reviste ce apare în Israel au fost publicate materiale elogioase la adresa mea, odată cu apariția cărții „*Flori de dor pentru Șalom*”. Au fost publicate versurile cîntecului „*Evrei, milie evrei*” și o scrisoare adresată lui *Israel Tehman*, prietenul copilăriei mele, căruia atunci, în anii îndepărtați îi ziceam *Sunik*... Mi-a părut bine că evreii teleneșteni din toată lumea au preluat inițiativa de a aduce în ordine cimitirul evreiesc din mahalaua Puțuleuca a Teleneștilor. Am mai aflat de la *Sunik* precum că în huma teleneșteană își doarme somnul de veci străbunicul Președintelui Curții Constituționale din Franța și alte personalități. Vroiam ca generațiile noi ale moldovenilor dintre dealurile ce îngeamănă satul meu cu Teleneștii să știe că odinioară aici au conviețuit armonios cu băștinașii evreii. Evreii care, risipiți în diferite colțuri ale lumii, ne vorbesc de bine. De bine, fiindcă oriunde s-ar afla ei simt permanenta nostalgie și dor după leagănul copilăriei lor. Nu am întîlnit evreu teleneștean care s-a stabilit cu traiul în străinătate ca să nu-mi vorbească de dorul ce-l copleșește după baștina strămoșilor.

Doar la Telenești s-au născut, au trăit și își dorm somnul de veci mii de evrei, ai căror urmași, sunt convins, se vor întoarce odată și odată la vatra părinților și buneilor lor... În vara anului 2007 la Chișinău m-am întâlnit cu **Sunik Tezman**, medic experimentat, care a vegheat sănătatea teleneștenilor circa 20 de ani. Acum e stabilit cu traiul în Israel. El mi-a spus că a pornit repararea, mai bine zis curățarea de gunoaie a cimitirului. I-am acordat un interviu. M-a filmat pentru prietenii din Israel. Am chemat pămîntenii mei să contribuie la crearea unui muzeu al evreilor de la Telenești. Sunic era același om vesel, plin de virtuți, fiind foarte bucuros că m-a întâlnit. Cu două veri înainte la Chișinău a fost **Maisea Kogan**, fiica marelui meu pedagog, Benjamin Moiseevici. Atunci am planificat și peste un an a fost editată la editura „Pontos” cartea pentru micuți „Visul din oglindă sau povestiri pentru mai târziu”, al cărei prim „citor” după Maisea am fost eu... Am scris la carte și o prefață. Maisea la rîndul ei a adăugat la prefața cărții următoarele cuvinte: „Istorioara apariției cărții sau /și un buchet de cuvinte în memoria tatălui nostru.

În anul 1979, tatăl era deja la odihna binemeritată, cum li se zice altfel pensionarilor, cînd tam-nisam începu să aștearnă pe hîrtie un fel de notițe pe marginea unor momente și episoade din viața nepoțeilor. Prima creație de inspirație proprie a fost un cîntec de leagăn în idiș, care i-a venit în timp ce o liniștea și o adormea pe micuța și drăgălașa noastră Ester.

Apoi, cu pasiunea caracteristică întregii sale vieți, a început să însăileze o

Familia Kogan în Israel

serie de povestioare pe care ulterior a avut norocul să le publice într-o revistă evreiască.

Traducându-le în limba română, pe care nu numai că a cunoscut-o, dar a și iubit-o mult, tatăl a început să scrie în această a doua sa limbă maternă.

După război s-a consacrat în întregime activității pedagogice, lucrând învățător de limba română (moldovenească) la școala medie din Telenești. Muncea cu foarte mult devotament, întrunind pasiunea de pedagog-novator, șef de studii, metodist și om de creație. Grație sîrguinței sale, dragostei de muncă și de oameni, școala medie din Telenești a devenit într-un timp una exemplară nu numai în dimensiunile raionului. În incinta ei se desfășurau numeroase seminare ale pedagogilor din zonă. Petrecîndu-și sistematic practica aici, studenții de la facultățile institutului pedagogic „A.Russo” din Bălți organizau serate, lecții tematice și olimpiade ale celor mai buni elevi. Spiritul său novator și organizatoric se mai manifesta prin diversitatea activităților. În coridoarele școlii era amplasată o galerie de reproduceri ale tablourilor pictorilor clasici, în școală funcționa un post de radio prin care erau difuzate noutăți și tratate problemele interne ale vieții școlare. Tata cunoștea limba idiș literară. Citea cu regularitate „Patria sovietică” în idiș, precum și alte ediții periodice publicate în această limbă. El, mai cunoscînd curent sau perfect franceza, era abonat și citea permanent ziarul comuniștilor francezi „l’Umanite”, familiarizîndu-se cu toate noutățile, care nu erau aceleași ca și cele apărute în oficiosul sovietic „Pravda”. Pentru a cunoaște realitatea sovietică de moment mereu era abonat la multe ediții periodice atît de rang republican cît și de cel unional.

În biroul său de serviciu de la școală ardea lumina din zori și pînă noaptea tîrziu. Muncea cu abnegație întrunind pasiunea de pedagog-novator, șef de studii, metodist și om de creație. Tata manifesta o permanentă colaborare cu periodicele din republică. Scria și publica articole la diverse publicații din Chișinău, acordînd preferință revistei pedagogilor din Moldova „Învățătorul sovietic”. La editurile din Chișinău a publicat cărți de popularizare a științei lingvistice și a contribuit la editarea manualelor de specialitate pentru elevii moldoveni. Manifesta un deosebit interes față de tot ce era legat de profesia de pedagog, se străduia să aducă cît mai multe inovații în predarea eficientă a obiectelor îndrăgite: limba și literatura română.

Dar a spune că era un om cu pasiune doar de pedagog înseamnă a-i limita nepermis orizontul. Tata a fost omul timpului său, omul pe care l-a format societatea basarabeană, cu toate ale ei. Era mereu preocupat de problemele politice, istorice, psihologice, artistice. Asculta pasionat diverse genuri de muzică: clasică, populară, folclorică, cîntece în idiș, muzică contemporană

de jazz, iubea să danseze, dar mai ales să converseze oricînd cu oamenii, îndeosebi cu cei simpli de la țară, ne cărturari, în care descoperea multă înțelepciune populară. Această înțelepciune auzită de la oamenii simpli o comenta, o selecta și-i servea ca un exemplu de viață, de omenie. Pentru a întîlni oameni noi, a cunoaște locuri interesante, prefera să călătorească cînd avea ocazia. Mergea adeseori de la Telenești la Chișinău, la o distanță de 100 de kilometri pentru a asista la premiera unui spectacol, la vernisajul unei galerii de tablouri, la lansarea unei cărți... În paralel îngrijea de grădina din jurul casei noastre cu via, pomii fructiferi, sădiți cu mîinele sale, colecta și creștea ierburi de leac, îi plăcea să facă mămăligă, să bea un pătărel de vin făcut de el și să ne iubească pe noi toți, cum numai un tată adevărat poate să iubească. Urez tuturor copiilor, tuturor nepoților să aibă un asemenea tată, un asemenea bunel.

Mă bucur că am prilejul, după trecerea tatălui la cele veșnice, să aduc la judecata cititorului basarabean aceste povestioare, în care el a depus atîta inimă și atîta suflet în numele binelui pentru generațiile de ieri, de azi și de mîine ale copiilor noștri.”

Coperta cărții „Visul din oglindă” semnată de profesorul meu de română Beniamin Kogan

Cu Maisea și astăzi păstrăm relațiile cele mai cordiale. Aceștia sunt nepoții și copiii lor, iar acei evrei care m-au educat și mi-au dăruit cunoștințe la școală rînd pe rînd au trecut în eternitate. Am păstrat memoria lor cu deosebită venerație și simpatie, dedicîndu-le o carte care și-a aflat ecou departe de meleagurile mele. Cu toate că am scris mai multe cărți de proză, nuvele, povestiri, poezii, dar această cărtuție a ajuns la inimile multora ce

locuiesc peste hotare și mie nu-mi rămîne decît să le fiu recunoscător!

O adevărată plăcere am avut în timpul cînd a început să mă preocupe problema culturii evreilor, cînd în 2004 am publicat prima ediție a cărții „Flori de dor pentru Șalom”. La această carte au lucrat sîrguincios și toți copiii mei, cărorora le-am povestit despre marea tragedie a poporului evreu în timpul celui de al doilea război mondial din 1939-1945. De fapt Holocaustul s-a început mai devreme, cînd Hitler a venit la putere în Germania. Copiii mei îmi ascultau cu sufletul la gură amintirile despre evreii de la Telenești. Am plecat împreună la

monumentul victimelor evreiești de pe stradela Ierusalim. Apoi le-am citit în manuscris conținutul acestei cărțuții. Pînă a fi tipărită, cărțuția a fost parcursă minuțios de Teodor Magder. Aveam unele temeri, folosind *motourile* din portretele dedicate pedagogilor din Telenești și ale evreilor dragi inimii mele. Dar Teodor Magder m-a asigurat că totul este bine. Pe 10 octombrie 2004 am lansat cartea și cei adunați mi-au adus elogii, nu numai mie ci și fiicei Veronica, autoarea desenelor de pe copertă, precum și fiicei Nelly, care de asemenea a fost alături. Ulterior ziarul de la Chișinău „*Evreiskoe mesteciko*” a publicat un articol despre această manifestație culturală. La Centrul de cultură evreiască din Chișinău l-am cunoscut pe poetul Mihail Finchel și pe **Slava Farberg**, un cîntăreț cu un vocal de excepție. Datorită lui am realizat în studiou, împreună cu copiii mei, imnul demnității evreilor „**Am; Isroel, hai!**” Slava, un bărbat cît un munte, avea un umor deosebit, o ținută scenică impecabilă și o voce cuceritoare. Era prezent la fiecă festivitate și înviora sala cu cîntecele lui în idiș, pe care o poseda de la părinți.

La Centrul de cultură evreiască din Chișinău l-am cunoscut pe fostul conducător de colhoz, **Roif Abramovici Șaps**, care era și presedintele Asociației deținuților din Ghetou,. Are o biografie bogată. Imediat după război a făcut armata la flota maritimă în oceanul Pacific, la Vladivostok. Revenit acasă, a lucrat în domeniul agriculturii, fiind mulți ani președinte de colhoz. De multe ori cînd lua cuvîntul neapărat trecea la limba mamei sale, idiș. Soția îl admira din priviri, mîngîindu-l cu dragoste ca să nu simtă povara anilor. La același Centru cultural evreiesc l-am cunoscut și pe arhitectul în construcție, autorul Circului de la Chișinău Mihail Șoihet. Odată ne-am întîlnit la cimitirul evreiesc de la Sculeanca, la dezvelirea monumentului la mormîntul scriitorului Ihil Șraibman și în drum spre casă el mi-a povestit pasionat cum a putut convinge conducerea comunistă de la Moscova ca să aloce finanțe pentru construirea acestui edificiu, specific și original pentru Moldova. Însuși K. Cernenko de la Kremlin, în anii ceia demnitar, care învățase odinioară la Universitatea pedagogică și era prieten cu Leonid Brejnev, liderul comuniștilor sovietici. Și Ivan Bodiul, secretarul comuniștilor moldoveni a fost convins de către Mihail Șoihet că este oportun ca la Chișinău să fie construitul cercul. Bătrînul arhitect vorbea cu multă amărăciune că la începutul secolului XXI, clădirea cercului necesită de urgență o reparație pentru a fi salvată. Mai povestea cu mîndrie cum a putut, în anii noștri, să convingă edilii primăriei Chișinău ca să se construiască pe locul fostei sinagogi de pe strada Diordița, vis a vis de biblioteca „I.Mangher”, Centrul evreiesc. La început o Bancă comercială din Chișinău obținuse dreptul al acel teren unde era preconizat să se construiască un centru administrativ. Dar, după mai multe dezbateri și depășirea obstacolelor biro-

cratice, rațiunea sănătoasă a prevalat și s-a obținut dreptul evreilor din Chișinău să se construiască centrul cultural evreiesc. Domnul M.Șoihet a proiectat acest impozant edificiu, care astăzi este o adevărată mândrie și loc de adunare cu prilejul sărbătorilor, unde se desfășoară diferite activități ale evreilor din Moldova.

La frecvențele adunări de la Chișinău am cunoscut multe personalități notorii printre intelectuali despre care aveți prilejul să citiți în paginile acestei cărți. În una din întâlniri, la dezvelirea plăcii comemorative de pe frontispiciul bibliotecii de carte evreiască „I.Mangher”, în memoria ilustrului scriitor de limbă idiș din Basarabia Ihil Șraibman, am cunoscut-o pe văduva lui, Marina. De atunci ne leagă o prietenie frumoasă. Datorită acestei femei înțelepte, care aduce o enormă contribuție la popularizarea și publicarea multor lucrări ale soțului ei. Marina, după ce a efectuat în anul 2008 o vizită în SUA, a prezentat scriitorului și ziaristului *Mihail Hazin* cartea „Flori de dor pentru Salom”, împreună cu melodiile mele. Ca urmare a acestei vizite câteva publicații americane de limba idiș și rusă au publicat articole elogioase în adresa mea, (vezi *Addenda*) pentru care le sunt recunoscător intelectualilor evrei. Și îmi dau cuvântul atîta timp cît voi trăi pe pămînt mă voi strădui să-mi aduc aportul la dezvoltarea culturală și spirituală a popoarelor noastre, așa cum ne-a unit istoria în decurs de secole.

Biblioteca „Ițic Mangher” – centru cultural al comunității evreiești din Moldova

Centrul cultural al comunității evreiești din Chișinău a început să activeze odată cu fondarea bibliotecii de carte evreiască „*Ițic Mangher*”. Anume aici am început să vin în anii renașterii naționale a evreilor din Chișinău. În încăperile de la parterul clădirii de pe str. Diordiță activitatea a luat amploare. Se organizau întruniri ale scriitorilor cu cititorii, conferințe, seminare. Biblioteca Ana Bațmanov, o doamnă cu o bogată experiență de muncă, referindu-se la activitatea bibliotecii, mi-a relatat:

„În 1991 în viața culturală a Moldovei, în baza bibliotecii pentru copii orășenești, la Chișinău a fost deschisă biblioteca de carte evreiască ce poartă numele eminentului scriitor evreu *Ițic Mangher*, născut la Cernăuți, cu studii profunde la Iași, care cunoștea româna, care a colindat în lung și în lat Basarabia și Ucraina.

După or. Kiev și Birobijan, la Chișinău a fost prima bibliotecă de acest fel în toată fosta URSS. Edificiul bibliotecii este situat într-un loc pitoresc al capitalei, unde fiecare clădire, piatră ne vorbește despre istoria și destinul evreilor

basarabeni. Datorită asistenței din partea Societății de cultură evreiască, a Comitetului American Evreiesc Unit de distribuție *Joint*, precum și a persoanelor particulare și a unor fundații internaționale, în special a *Fundației Meyerhoff (Baltimore, Maryland, USA)*, bibliotecii municipale „B.P. Hașdeu”, în frunte cu directorul ei, neobosita Lidia Culicovschi, centrul comunitar evreiesc în calitate de membru al Asociației bibliotecilor evreiești din CSI a devenit un atelier de elaborare, implementare și propagare a proiectelor programelor, ideilor originale și literaturii metodice pe întreg teritoriul CSI. Doresc să menționez persoanele care au creat o temelie trainică pentru funcționarea bibliotecii noastre. Aceștia sunt: Boris Sandler, Mihail Hazin, V. Sochireanschi, Isidor Pilat, Arcadi Aptecari, A. Brodschi, E. Levit, L. Balțan, M. Lemster, I. Șraibman, T. Magder, S. Șoihet, N. Spivac, A. Grimberg, A. Kogan, R. Zapadinschi, Z. Stolear, Z. Tcaci, Oleg și Igor Milștein, Faina Ahinblit, Galina Finkel și încă mulți alții. Pe lângă acești oameni de cultură, avem prieteni permanenți ai bibliotecii ca: Iulian Kirkin, N. Barabașnicov, Yan Toporovschi, Y. Copanschi, Ana Ghinzburg, Slava Farber ș.a. Scopul principal al bibliotecii este renașterea culturii evreiești din Moldova.

Biblioteca „Ițic Mangher” a acumulat în acești ani cărți în limbile idiș, rusă, sanscrită, română etc. Dispunem de o colecție de literatură informativă, enciclopedică, religioasă a poporului evreu. Prin aceste cărți răspîndim cunoș-

Colectivul intelectual care a pus baza fondării și dezvoltării bibliotecii de carte evreiască „Ițic Mangher”

tințe în domeniu printre populația de etnie evreiască din republică, ținem legături strânse cu bibliotecile similare din alte părți ale republicii și ale lumii. La moment în fondul bibliotecii avem circa 60 000 unități de păstrare, dintre care peste 7000 corespund tematicii evreiești. Fondul de bază al cărții *iudaice* a fost creat datorită organizației *Joint*. Cărțile care se află în bibliotecă constituie și o amintire despre mărinimia lui Jozef Mirgof (*Baltimor, Merilend, SUA*)... Dar oricât ne-am strădui să acumulăm informația necesară bibliotecii, este imposibil fără introducerea noilor tehnologii informaționale. Dea ceea ne-am pus drept scop o a doua sarcină, să creăm un centru cu folosirea efectivă a calculatoarelor. A fost aplicat proiectul „Automatizarea proceselor bibliotecare și crearea centrului de studii computerizate”. Acest centru permite:

- de a introduce cataloage electronice, de a organiza căutarea și trierea și de a înlesni accesul la baza datelor a celor mai avansate biblioteci ale lumii. Colaboratorii bibliotecii au înșușit utilizarea tehnicii electronice pentru a atinge acest scop;
- de a crea clubul computerizat pentru diferite vârste de cititori;
- a formula noi proiecte în această direcție, precum și de a activa procedura de editare autonomă a feluritor broșuri, buclete ș.a. Colaboratorii bibliotecii au trecut la altă formă de activitate în munca lor, mai avansată și mai progresistă.

Desigur, scopul principal al bibliotecii este ca toată informația acumulată să fie transmisă efectiv cititorilor.

Cu concursul bibliotecii s-au *editat* mai multe lucrări ce conțin informațiile necesare. Astfel în 1995 a fost editat ghidul „Evreii în literatura, arta și știința Moldovei”, alcătuit de către șefa secției științifico-bibliografă Sara Șpitalnic. Ulterior el a fost înalt apreciat și botezat ca „enciclopedia evreilor din Moldova”.

În 1996 biblioteca a editat lucrarea „Date remarcabile ale culturii evreiești în anul curent” și un îndrumător „ Chișinăul evreiesc”.

Biblioteca „I.Mangher” demult a încetat să mai fie o bibliotecă clasică. Conform aprecierii reprezentanților Comisiei pentru apărarea drepturilor omului a ONU care ne-a vizitat orașul, biblioteca de carte evreiască reprezintă un *centru cultural George Pompidou* în miniatură. La biblioteca noastră vine

*Însuflețitoarea și șefa bibliotecii „Ițic Mangher”
Ana Bațmanov cu Zinovii Stolear*

mereu și tânăr și bătrîn. În clubul bibliotecii se organizează lecții, înflniri, festivaluri, concerte, întruniri și, desigur, lansări de carte... (Îmi aduc aminte cu respect cum în anul 2004 administrația bibliotecii a organizat prezentarea modestei mele cărți „Flori de dor pentru Șalom”). Biblioteca noastră este o casă a spiritualității, unde dorim ca mic și mare să se simtă confortabil. Aici mai funcționează diferite cercuri de lectură, teatral, de studierea limbii idiș, de confecționarea obiectelor de artizanat, se ascultă muzică *clezmer*, națională, de estradă, de autor. Pe scena mică și comodă din sala festivă s-au produs multe personalități, din țară și din străinătate. Aici am auzit vorba melodioasă a lui Ihil Șraibman, care venea împreună cu soția Marina, citea miniaturi și povestiri rașoveniene, aici i-am ascultat pentru prima oară pe istoricul Isidor Pilat, pe Mihail Hazin, Boris Sandler, Moisei Lemster, Zinovi Stolear, pe artistul cîntectului de autor Iulian Chirchin, pe Sergo Benghelsdorf, Zlata Tcaci, omul de cultură, neobositul lucrător al arhivelor, pentru a scoate adevărurile din anonim, Teodor Magder, P.Rivilis, Ya. Copanschi, Zinovi Stolear, E.Levit, C.Jignea, Slava Farber și mulți alții...

Da, biblioteca “I.Mangher” e adevărată casă a spiritualității nu numai pentru persoanele de etnie evreiască. Colectivul bibliotecii este alcătuit din persoane de diferite etnii, de un înalt profesionalism. De fiecare dată cînd aveam nevoie să verific ceva, veneam la aceste minunate doamne care îmi răspundeau amabil, îmi dădeau sfaturi.

Șefa bibliotecii Ana Bațmanov e o femeie energică, simpatică, binevoitoare, inițiatoarea mai multor programe, unul dintre care este “Biblioteca evreiască – centrul culturii spirituale”. Această programă a fost aprobată în 1993 la Ierusalim și a început să funcționeze cu succes. În cadrul bibliotecii s-a făcut orientarea spre dezvoltarea rețelei de cititori printre copii, cu sala lor de lectură, cu cartoteca cărților alese pentru ei, apoi un studiu de estetică, alt studiu dramatico-muzical și de teatru, o *mediotecă*, un serviciu psihologic... În cadrul bibliotecii se practică susținerea proiectelor personale ale colaboratorilor care doresc să se încadreze în munca dificilă de educare prin cultură și muncă spirituală. Comunitatea evreiască de la Chișinău a reușit, prin harnicii ei colaboratori, să creeze un stat în stat al spiritualității lor. Aici funcționează clubul lui Sara Șpitalnic și în fiecare zi de duminică această intelectuală de marcă povestește despre viața și creația unui sau altui scriitor evreu care s-a pierdut în vîltoarea timpului. Cu plăcere frecventez aceste lecții. Și toți acei care o susțin în sală sunt oameni competenți în cultura și literatura evreiască. Aici persistă frumosul, esteticul și dragostea pentru artă, cultură, iar rafturile bibliotecii sunt doldora de volume din orice domeniu al activității umane. Mă bucur că și cărțile mele modeste își au locul lor pe polițe și zilnic își așteaptă cititorii.

Prin programele generale și particulare, viața bibliotecii e mereu în fierbere, în acțiune. Voi pomeni doar câteva programe ce funcționează în cadrul bibliotecii de carte evreiescă: salonul muzical (coordonator Zinovi Stolear), studioul de creație, clubul muzical poetic “Neșima”, ”Tabăra de creație a copiilor” (coordonator Elena Marcheveci), “Eu și lumea” (coordonator Natalia Potiomchin); “Roș hodeș” (coordonator Olga Spivac). “Idiș-centru” creat și condus până în ultimele clipe ale vieții de către Ihil Șraibman, apoi preluat de către soția lui Marina. O mare atenție acordă biblioteca pensionarilor și oamenilor în vârstă. În această direcție activează programa “Clubul pensionarilor”, “Asociația veteranilor de război” “Centrul cultural pentru oamenii în etate” (coordonator – Faina Ahinblit).

În cadrul bibliotecii de asemenea există pur și simplu prietenii cititorilor, care se prezintă cu regularitate în fața publicului să-și împărtășească planurile de activitate și creație. Aici am avut fericitul prilej s-o ascult pe actrița Neli Kamenev, cântăreții Iulia Chirchinb, Efim Ciornîi,, viorista Esfir Caplun, pictorii Efimia și Igor Lepădatu, conducătorii cercului de dans Lena Gusev și Grigori Lovli, artiștii Galina și Mihail Larin, Alioșa Zolotnic, profesorul cercului de studierea limbii engleze Lena Caț, artista Elizaveta Cravcenco, Paulina Borocin, Neli Iunco.

Biblioteca trece uneori și prin greutăți de ordin financiar, multe cadre minunate din cauza salariului mic părăsesc serviciul, pleacă cu traiul peste hotare, dar nu este uitat nimeni dintre acei care au contribuit la ameliorarea vieții spirituale, prin carte, prin spirit. Biblioteca, administrația este stimată nu numai de cititori, de prieteni dar și de administrația orașului, a bibliotecii “B.P-Hașdeu”, a cărei filială face parte din sistemul de biblioteci din Chișinău și republică.

Biblioteca de carte evreiască „Ițic Mangher” din Chișinău a fost, este și va rămâne epicentrul spiritual și intelectual, vârful piramidei pentru Comunitatea evreiască din Moldova, grație oamenilor de creație care slujesc cărții și o propagă printre cititori.

Evreii și medicina în Moldova

Dezvoltarea medicinei în Basarabia nu poate fi privită în afara intelectualelor evrei. Să nu uităm că medicul personal, aflat tot timpul alături de domnitorul Ștefan cel Mare a fost evreu. În Basarabia de-a lungul secolelor persista medicina populară, oamenii se tratau în condiții casnice. Odată cu dezvoltarea societății a apărut necesitatea creării instituțiilor medicale. Primul spital în Basarabia a apărut încă în timpul dominației otomane. Era unica instituție de acest gen în târgușorul Chișinău. Funcționa din generozitatea organizațiilor

de binefacere, din donațiile persoanelor bogate. La menținerea și existența spitalului statul nu aloca nici un fel de mijloace. Abia în anul 1826 spitalul a fost luat la evidența statului.

În 1870 în Basarabia s-a constituit administrația orașului, unicul spital a trecut în subordinea administrativă a dumei orașenești.

Pentru a administra această instituție au venit membrii societății evreiești A.Ș. Grinberg, A.D.Dînin, Grossman, Abram Blanc ș.a. Primul medic-șef al spitalului a fost V.L.Berenștein, un om erudit, de o vastă cultură. Din 1879 spitalul a fost împărțit în două secții: de bărbați și de femei. Între timp pentru populația de circa 40 000 – 50 000 de evrei din Chișinău a apărut necesitatea ca acest spital să se mărească măcar cu 200 de paturi. Cu venirea la postul de medic-șef al spitalului, A.B.Sluțchi, în 1889, care a muncit mai mult de jumătate de veac la acest post, a început să caute mijloace ca spitalul să se lărgească. Străduințele lui s-au încununat cu succes abia peste circa 10 ani când în 1898 au fost date în folosință încă trei clădiri ale spitalului. În cadrul acestei instituții medicale au trudit medici evrei ca C.A.Ioselzon, B.E.Haselev, A.M.Șabad, R.M. Bluvștein.

Acest spital a adus o substanțială contribuție în perioadele tragice ale pogromurilor evreiești din anii de tristă amintire ai cernosotinților din 1903, 1905, când sute de evrei au fost răniți iar zeci dintre ei uciși. Atunci medic-șef era M.B.Sluțchi. El a organizat tratarea și mobilizarea medicilor pentru a acorda ajutor victimelor pogromurilor.

Se spune că în dimineața zilei de 6 aprilie 1903, la spital era liniște, deși spre seară un huligan a aruncat cu o piatră în ferestre. La 7 aprilie la spital au început să fie aduși mulți răniți, iar bătrînii, copiii și femeile au venit să se ascundă de persoane înrăite și înarmate care distrugneau tot ce le ieșea în cale. Personalul medical s-a pomenit în stare de război. Tensiunea creștea și la rugămintea medicului M.Sluțchi, autoritățile orașenești au trimis o garnizoană de militari să apere spitalul. Cu ajutorul acestor militari, au fost aduse medicamente și tot ce era necesar pentru lecuirea răniților. Cei decedați erau aduși în ograda spitalului, într-o baracă și, conform tradiției evreiești, li se aprindeau lumînări, iar doi bărbați în vîrstă le citeau molitve... În acele zile la Chișinău au fost uciși 49 de oameni. Din ei la spital au fost aduși 37 morți, 4 au decedat acasă, 8 au murit din cauza leziunilor corporale pricinuite de bandele înarmate care au săvîrșit strașnicul pogrom. La spital au primit ajutor circa 495 de oameni, dintre care 400 cu răni ușoare, iar 95 cu răni grave. Datorită acestei instituții medicale unice din Basarabia, au fost tratați 87 bolnavi... Conform statisticii, ulterior s-a stabilit că în zilele de 6-8 aprilie 1903 la Chișinău a avut loc un mare pogrom împotriva populației evreiești locale. În timpul pogro-

mului au fost linșați 50 evrei, sute de evrei au fost grav răniți, 600 prăvălii și 800 case evreiești au fost devastate și distruse. Deci, un mare aport la servirea sănătății oamenilor a fost spitalul evreiesc, care din 1918-1940 lecuia deja nu numai evrei ci și toate naționalitățile conlocuitoare din ținut.

Spitalul a existat pînă la 1940, apoi trecut în administrarea spitalului nr.4 de azi din Chișinău.

După războiul din 1941-1945 spitalul a devenit o bază medicală pentru Institutul de medicină. Aici s-au fondat catedrele de chirurgie, terapie și ORL...

În luna august 1945 în corespundere cu ordinal comitetului unional al Comisariatului de Ocrotire a Sănătății a URSS în baza Institutului nr.2 de medicină din Sankt Petersburg la Chișinău a fost fondat Institutul de Stat de medicină (azi "N.Testemițanu"), care a început să activeze în luna octombrie a aceluiași an. La început institutul avea o singură facultate de medicină generală care întrunea 13 catedre, cu aproximativ 1000 de studenți și 130 de lectori. Este evident că deschiderea acestei instituții medicale în Moldova a dat un imbold la dezvoltarea științei. Un mare merit în această privință îl au medicii de etnie evreiască, care au stat la baza dezvoltării și ocrotirii sănătății populației. În 1945 șefi de catedră erau: profesorul S.A.Blinchin, la catedra de microbiologie, virusologie și imunologie; F.M.Golub – catedra de internare chirurgicală; M.Ia.Ghehtman – catedra de organizare a ocrotirii sănătății; B.M.Curțer – catedra fiziologie patologică; M.V.Moghiliov – catedra de ginecologie și moșit; S.M. Rubașov – catedra de chirurgie generală și facultativă; A.S.Furman – catedra de boli interne... În anii următori șefi de catedre au fost evreii: profesorul S.D.Goligorschi – catedra de urologie; A.V.Brofman – catedra de boli ORL; I.R.Drobinschi – catedra de boli infecțioase; A.Z.Cocerghinschi – catedra de moșit și ginecologie; M.S.Mihlin – catedra de biochimie; Ia.V.Reznic – catedra de igienă generală, B.Z.Perlin – catedra anatomiei omului, E.N.Șleahov – catedra de epidemiologie și imunologie.

În decurs de 60 de ani Institutul de medicină "N.Testemițanu" din Chișinău a pregătit mai mult de 30 000 de tineri specialiști care au stat și stau la straja sănătății populației din Republica Moldova. Medicii în toate timpurile au fost intelectualii de marcă ai societății. Poporul nostru trebuie să le fie recunoscător medicilor evrei, care au lăsat o amintire vie pentru multe generații.

De la fondarea institutului pînă în ultimul moment au mai fost deschise și alte facultăți: de pediatrie, stomatologică, sanitaro-igienică, de farmacologie ș.a.

Pentru merite în organizarea sistemului de medicină și dezvoltarea lui au fost menționați cu diferite medalii și titlul "Medic emerit al științei medicale", docenții, doctorii în științe ai diferitelor catedre ca: A.M.Aptecareva,

A.A.Achselrod, B.I.Bromberg, S.Ia.Bilinchis, I.I. Vilderman, B.Ia.Don-
diș, I.D.Cleitman, P.I.Litvac, M.P.Notchina, Iu.E.Rahalschi, L.B.Șraiber,
E.B.Șnaider ș.a. Asistenții L.M.Aizenberg, D.M.Averbuh, I.G.Bregman,
B.A.Bucumenschi, E.A.Baiburt, A.M.Goldberg, E.I.,Goldinștein, I.O.Lerner,
S.A.Levertov, A.A.Marcovici, S.D.Rehelis, M.I.Halimschi, B.M.Șvarț,
M.L.Șvarțman, S.S.Efros ș.a.

În clinicile și spitalele Chișinăului, ani la rând au muncit medicii evrei ca
chirurgii: Epștein B.A., Buciumenschi, A.G., Procupeț G.B., Logvinschi S.I.,
Varșavschi I.A., Jacobson M.I., Halimschi M.Ș., Crasnopolschi V.A., Mareț-
caia Ia.Ș., Tabac L.I., Fridman E.I., Goldinștein, I.Caufman ș.a.

Ginecologii A.I.Cogan, I.S.Moldovan, M.Șvarț, V.A.Cotovici, V.P. Ai-
zenberg, S.A.Fudim, R.Z.Calnițaia, Berghiner.

Terapeuții: I.Șor, A.M.Goldberg, Iurcovici M.I., Velțer D.I., Sister
F.M.Varticovschi, E.B.Șnaider, E.G.Dascal, Gorniștein, S.M.Levandovschi,
P.I.Sirețchi;

Ftiziatrii: I.D.Erdman, R.S.Hersonschi, B.S.Cononov, A.L. Șinder, C.L.
Șveț, M.M. Solomonovici ș.a.;

Otolaringologii: N.I.Margulis, S.Z.Hait, E.L.Leibman, N.I.Paghis,
M.M.Tenenboim, I.D.Cleitman, Gherșcovici, N.D. Elchis ș.a.;

Oculiștii: P.I.Ložovan, S.I.Maiasis, I.B.Davîdov, F.M. Cegorschi, M.L
Clang, B.I.Șițman,Ș.P. Tabar, A.A.Iachir;

Dermato-venerologii: I.A.Bregman, E.M.Carolițchi,A.A.Crițman,
I.A.Luft, L.I.Moldovan, Ș.C.Fradlis, I.S.Moldovan, I.A.Landa,G.M.Țvic ș.a. ;
Urologii: N.G.Bogomolnîi, M.A.Baltes, A.M. Cațif ș.a.;

Rentgenologii: N.Ia. Milman, M.B.Balaban, L.E.Salita, L.M.Fișpv,
A.L.Volovschi, I.M.Grinberg, A.S.Cațap,L.E.Chișinevschi, E.S.Livșîț,
E.G.Grosman, E.Ș.Mucnic ș.a.;

Neurolopatologii și psihiatrii: I.S.Sirchis, B.M.Berghiner, E.Arjehovschi,
E.Dibner, M.Ia.Coblic, I.I.Cuporițchi, I.A.Orenștein, T.B.Catana,
E.N.Samodumschi, L.A.Șmilovici, Z.S.Sosonchin, R.N.Zemelman ș.a.;

Pediatrii: L.M.Aizenberg, N.Ia. Camazina, L.B. Pevzner, B.I.Șor, R.M.
Cotlear, A.I.Șvarț, N.T.Zelțerman ș.a.;

Stomatologii: E.G.Reingherviurț, F.Berenștein, M.N.Clang, B.A.Grinștein ș.a.;

Mulți dintre medicii evrei s-au aflat la posturi de conducere a sistemului de
ocrotire a sănătății din republică, în localitățile orășenești, raionale și rurale,
instituții și farmacii medicale. Printre ei menționăm în primul rând adjunctul
comisariatului pentru ocrotirea sănătății M.Ia. Ghehtman, șeful direcției
legaloprofilactice a Ministerului de medicină A.M.Goldberg, medicii-șefi ai
spitalului clinic republican L.I.Fridman, B.I.Bromberg, medicii-șefi ai clinicii

orășenești S.S.Efros, L.H.Pinschi, V.I.Șahtihin, G.L.Cravicic ș.a.

Sute de medici evrei în perioada de după război, de-a lungul anilor au lucrat și au slujit oamenilor simpli de la țară.. Circa cincizeci de medici au fost printre aceia care au organizat spitale în centre raionale, orășele și sate. Printre ei se numără medicii-șefi ai clinicilor raionale: M.N.Vainberg (Ungheni), M.B.Benderschi (Călărași),N.D.Erlih (Căușeni), S.V.Zonis (Rîbnița),M.E.Labunschi (Fălești), G.L.Bîstrițchi ((Cahul),I.A.Dimand (Edineț), S.B.Grinberg (Orhei), A.A.Grinberg (Vulcănești), medicul-șef de la dispensarul oncologic din Soroca S.A.Zisman, spitalul de tuberculoză din Vorniceni E.P.Finn, adjuncul mediculuișef din Cimișlia S.A.Nisenzon, M.N.Freidzon (Anenii Noi), Ia.I.Vaisman (Călărași), Ia.A.Zelțer (Rîbnița), adjuncții clinicilor medicale I.G.Mandel (Tighina), E.M.Bischer (Chișinău), R.G.Cleiman (Orhei).

Cu multă recunoștință generațiile mai în vîrstă își amintesc de medicii de la sate care prin eforturile și străduințele lor au salvat mii de oameni. Aceștia sunt chirurgii Iu.P.Cessel (Edineț), P.P.Borovschi și E.C.Tulcinschi (Tighina), R.A.Brat (Strășeni), F-E-Lihtgolț (Orhei), M.Graț (Dondușeni), A.I.Oifman (Rîbnița); ginecologii M.I.Milștein (Cahul), Ș.A.Filchenștein,(Tighina), A.D.Mazur (Soroca),F.B.Cebarovschi (Leova), D.B.Tolțis (Ungheni); laringologul G.M.Caller, infecționistul E.S.Budnițchi (Călărași), terapeutul I.C.Faierștein (Leova), neurologul F.I.Șehter (Rîbnița) și încă o pleiadă întreagă de fiziatri, care au luptat activ împotriva răspîndirii tuberculozei în republică.

Despre fiecare persoană menționată mai sus se poate scrie cîte o carte. Fiecare este o personalitate cu o biografie bogată.

De tot, este stabilit de către regretatul Alexandru Grimberg în cartea “Евреи в духовной жизни Молдовы” în instituțiile medicale din R.M. au activat mai mult de 26 doctori habilitați și 80 doctori în științe medicale de etnie evreiască, care în decursul multor ani au stat la straja sănătății oamenilor, au efectuat cercetări științifice, au aplicat metode noi, progresiste pentru dezvoltarea acestei importante ramuri a științei. Mii de oameni scoși de la nevoi le sunt și azi recunoscători, mii de studenți au învățat științele medicinei și farmaceuticii. Mulți savanți au emigrat, s-au pensionat, mulți au plecat din viață, dar amintirea despre lucrul și aportul lor va rămîne mereu în amintirea basarabenilor.

Desigur, la acest compartiment ar trebui de scris nu o carte, nu două, dar autorul a găsit de cuviință să facă o succintă trecere în revistă, menționîndu-i pe cei mai valoroși medici care au contribuit la salvarea vieților omenești, la continuitatea vieții noilor generații.

Contribuția evreilor la dezvoltarea sistemului de învățământ din Basarabia

Probabil că nu există intelectual în Moldova din generația mai în vîrstă care să nu-și amintească cu drag despre învățătorii, profesorii ce i-a avut la școala primară, medie, la colegii, la instituțiile de învățămînt superior, la celelalte instituții de specialitate. Sunt convins că ceea ce a făcut intelectualitatea evreiască pentru istoria dezvoltării învățămîntului în Basarabia poate fi considerată o adevărată minune. Doar în această margine de pămînt sute de ani s-a venit cu foc și sabie, cu invazii distrugătoare. Însă cînd a sosit momentul istoric, poporul nostru a cunoscut că în afară de lucrul istovitor la pămînt pentru a-ți câștiga existența mai este și farmecul miraculos al științei de carte, care îndeosebi după război a început să se desfășoare în mase. Iar cadre naționale la acea vreme de unde să le iei dacă nu erau.

După exodul din anii 40 ai secolului trecut al românilor basarabeni, cînd o parte de intelectuali a fost supusă represaliilor staliniste, altă parte nimicită sub bombardamentele războiului, iar alta pur și simplu a emigrat peste Prut și pe alte drumuri ale străinătății, în Moldova au rămas copii care trebuiau învățați. Acest gol, fără nici o exagerare, l-au umplut cadrele pedagogice de etnie evreiască. Cine nu-și amintește cu drag de acei profesori din copilăria noastră cu școală românească ce posedau, pe lângă cunoștințe profunde, o limbă română frumoasă, corectă. Și ei au trecut prin multe înjosiri, cînd lumea manifesta pe alocuri și acte de antisemitism, fiind masacrați, jefuiți, tâlhăriți în timpul războiului distrugător de unele canale bășinașe. Au confruntat și antisemitismul cînd li s-au închis școlile, cînd nu erau admiși în unele instituții de învățămînt superior... Ei au trecut peste toate și au muncit zi și noapte pentru ca să ne învețe carte. Și noi, românii basarabeni, trebuie să le fim recunoscători...

Personal am avut profesori evrei la școala primară din Inești, la școala medie internat din Telenești, la școala tehnică profesională din Chișinău. Colegii mei la fel se mîndreau cu profesorii evrei de la școlile pedagogice din Lipcani, Orhei, Chișinău, de la școlile medicale din Cahul, Tighina, de la Universitatea de Stat și Institutul Pedagogic, "I.Creangă", de la cel din Tiraspol, de la Universitatea tehnică... Întrebați pe oricine și vă va relata cu multă căldură despre pedagogii noștri din copilărie, despre care au rămas doar amintirile vii și fotografiile în grup uzate de vreme. Cu deosebită venerație îmi amintesc de M. Ioselevici, Mendel Șapocinic, Buma și David Vaimboim, Ilia Țehman, David Bronștein, Beniamin Kogan de la Telenești. Parcurgînd acest material, amintiți-vă cîți pedagogi, profesori au creat pături întregi de viitori intelectuali. Evreii, fără nici o exagerare, au contribuit enorm la fondarea clasei intelectuale românești (și nu numai) din Basarabia. Ulterior, acești absolvenți au devenit medici,

ingineri, profesori, specialiști în diferite ramuri. Să nu uităm și să nu negăm nicicînd acest lucru!

Rolul important al evreilor în sistemul de învățămînt din Moldova cuprinde un spectru larg:

- activitatea pedagogilor evrei la fondarea sistemului de învățămînt din Moldova, acumularea cunoștințelor în acest domeniu pentru dezvoltarea de mai departe a învățămîntului public din Moldova;
- participarea nemijlocită a specialiștilor evrei la pregătirea cadrelor înalt profesionale la instituțiile de învățămînt superior și Academia de Științe a Moldovei.
- Pregătirea specialiștilor evrei din Moldova.

Dar acest aspect este șters, dacă e să ne amintim despre antisemitismul cras, camuflat, care domnea la comuniști, atunci cînd evreii nu aveau dreptul să învețe în unele facultăți și chiar instituții de învățămînt superior din Moldova.

La aceste trei aspecte se poate adăuga și faptul că specialiștii evrei aveau în marea lor majoritate o pregătire impecabilă, erau adepți (în marea lor majoritate) ai culturii românești, deoarece obținuseră studii în regat. Erau promotori ai limbii literare române. Erau competenți în materia pe care o predau.

Din păcate, în sistemul de învățămînt mediu și superior al Moldovei lipsește o statistică referitor la procentul pedagogilor evrei care au activat în acest domeniu, îndeosebi în primii zece ani după războiul din 1941-1945. Dar în inimile și memoria basarabenilor ei au rămas. Nu vom uita sutele de pedagogi evrei care prin ploaie și frig, prin glodurile satelor noastre, pe unde flămînzi, pe unde nedreptățiți, căci nu toată lumea înțelegea că viitoarea noastră salvare este învățătura, au pus temelia intelectualității autohtone.

Există multe exemple de pedagogi care au trudit la sate. Să menționăm pedagogii cu studii superioare din Strășeni, profesorii de istorie Ș.M.Grîm și F.A.Canțler; de limba rusă A.B.Volcov-Bronfman, învățători de clasele primare T.B.Șmulevici, de matematică G.A.Șilman, pedagog de predarea limbii și literaturii moldovenești E.L.Grimberg, soții E.L. și D.I. Reznice (el preda fizica, ea – limba), E.L. Metleav – profesor de limbi străine, M.I.Feighin, geograf. Acești specialiști de marcă îi ajutau și pe ceilalți colegi de breaslă ca să depășească greutățile metodologiei de predare prin editarea instrucțiunilor, organizarea conferințelor, schimbului de experiență. Cu aceeași dragoste îmi amintesc de pedagogii mei din Telenești și Inești, pomeniți mai sus.

Cu multă căldură oamenii mai în vîrstă din Trușeni, Strășeni își pot aminti de soții Ghelman, învățători ai claselor primare, din Negrești, același raion de profesorul de limba și literatura română P.K.Volodarschi, din Durlești de directorul școlii E.M.Florea.

Dacă e să vorbim despre limba moldovenească, română, să ne amintim de remarcabilul filolog C.G.Vizental. Era un pedagog extraordinar. Îi ajuta pe tineri să-și aleagă viitoarele profesii, fie de muncitor, fie de lucrător în domeniul agriculturii. Pe toți îi învăța să se exprime corect.

Începînd cu anii 60 ai secolului XX în republică s-a format o pleiadă întreagă de pedagogi ai școlilor medii. De titlu de Pedagog emerit al Moldovei s-au învrednicit Mihail Aranciuc, Șleoma Tesler, Berta Platonov, Zeldă Gorlovski, Feiga Cleiman, Samuil Crutinski, Ismail Cușnir, Moisei Reznic, Mihail Cantarji, Iacov Vacsman, Galina Șapiro, inspectorul Ministerului învățămîntului Ida Simanovschi, Aba Golțman ș.a. Un cuvînt aparte îl merită fostul director al școlii pentru orbi din or. Bălți Bela Sudac, precum și Sara Șpitalnic care mulți ani i-a dedicat școlii, față de care personal am o simpatie deosebită. Este cazul să amintim de literații pedagogi din Chișinău Arcadi și Lina Hamudis, în casa cărora în anii 50 ai secolului XIX a locuit Lev Tolstoi, marele scriitor rus, precum și de Leonid Mironcic directorul școlii pentru copii și un minunat pedagog al orașului Chișinău.

Un mare organizator al sistemului de învățămînt din raionul Nisporeni a fost S.Raiburd, despre care și astăzi mulți oameni ai locului își amintesc cu venerație.

O urmă vizibilă în sistemul de învățămînt al republicii a lăsat-o doctorul habilitat în pedagogie Isidor Pilat (l-am cunoscut personal și am scris despre el în prezenta carte). Acest specialist a educat minunați sportivi moldoveni. Împreună cu el la facultatea de cultură fizică și sport a Institutului Pedagogic “ I.Creangă”, (astăzi Institutul de Educație Fizică) mai lucrau entuziaștii pedagogi Larisa Jacobson, A.S.Fileavici ș.a.

La facultatea de filologie a Institutului Pedagogic “I.Creangă” s-a bucurat de mare autoritate savantul, autorul a mai multor lucrări de specialitate, șeful catedrei Greta Ionchis, precum și Rita Cleiman, care și-au dedicat viața studierii operei lui F.M.Dostoievski.

Trebuie să mai menționăm că pedagogii evrei din instituțiile de învățămînt superior nu numai pregăteau cadre autohtone, ci se ocupau cu știința. Un cuvînt greu în știința pedagogică din Moldova l-a avut de spus David Mirschi, metodist în domeniul geografiei. Este autorul primului manual de geografie din Moldova.

Merită să amintim de psihologii Asea Feighina, Polina Ancel Borocin, Aizic Meilihzon, șeful catedrei de matematică al Institutului pedagogic din Bălți; Ușer Rozental – fostul șef de catedră pedagogie de la Institutul Pedagogic din Tiraspol și Etel Natanzon, docentul acestui institut, autorul multor manuale în domeniul psihologiei. În același rînd îl putem pune și pe șeful catedrei pedagogice de la Universitatea pedagogică din Bălți Carl Rabinovschi. O activitate pedagogică consecventă a avut-o Victoria Pasescic, doctor habilitat în pedagogie de la

Universitatea de Arte și Efim Feldman, doctor habilitat, docent la Universitatea Pedagogică din Tiraspol.

Este oportun să amintim personalități notorii de etnie evreiască, ce ne-au îmbogățit spiritualitatea neamului care au predat studenților: Mark Bardin (1919-1987), doctor habilitat, profesor universitar, specialist în chimie, care a predat la Universitatea de Stat din Moldova în anii 1946-1987; Rudolf Enghelgardt (1917-2001), doctor habilitat, profesor universitar, specialist în istorie, la Universitatea de Stat în anii 1947-1983; Șlioma Ghifesman, născut la 1930, doctor habilitat, profesor universitar, specialist în fizica teoretică; Israel Gohberg, născut la 1928 la Tarutino, doctor habilitat, profesor universitar și un matematician cu renume mondial, membru al AȘ RM, care a predat în anii 1966-1973 la Universitatea de Stat din Moldova. În anul 1973 a plecat cu traiul la Tel Aviv, ca în 1974 regimul comunist de la Chișinău să-i retragă titlul de membru corespondent al AȘ RM. După anii 90 ai secolului XX a fost restabilit în toate drepturile; Natan Grimbaum, născut la 1916 în Polonia, doctor habilitat, profesor universitar, specialist în limba latină, care a predat între anii 1948-1965 la Universitatea Pedagogică "Ion Creangă" din Chișinău; Mareș Kahana, (născut în 1901 la Iași, decedat în 1985 la Chișinău) doctor habilitat, profesor universitar, din 1949, endocrinolog, a predat la catedra de fiziologie a plantelor la Universitatea de Stat din Moldova; Sofia Klokișner, născută în 1949 la Chișinău, doctor habilitat, specialist în fizica teoretică, predă din 1971 la Universitatea de Stat din Moldova; Țilea Konunov, născută în 1920 la Odesa, doctor habilitat, profesor universitar, specialitatea chimie. Din 1952 a predat chimia la Universitatea de Stat din Moldova, iar din 1964 la Universitatea Tehnică.; Anatol Mirkind, (născut în 1921 la Kaluga, decedat în 1983 la Chișinău), absolventul Universității de stat "M.V.Lomonosov" din Moscova, doctor habilitat, profesor universitar. Din 1948-1983 a activat la facultatea de istorie la Universitatea de Stat din Moldova; Hanaan Șvarț, doctor habilitat, profesor universitar, la facultatea de drept a Universității de Stat din Moldova în anii 1959-1967; Iosif Vaitraub, născut în 1929 la Bălți, doctor habilitat, profesor universitar. În anii 1946-1990 a predat la facultatea de biologie, catedra fiziologia și biochimia plantelor; Iliia Vul, (născut în 1892 la Jitomir, decedat în 1958 la Chișinău), doctor habilitat, profesor universitar. Din 1937 a predat fiziologia omului la Universitatea de Stat din Moldova; Boris Ștenman, doctor, conferențiar. În anii 60 ai secolului XX a predat filozofia la Universitatea de Stat din Moldova; Lev Cezza, profesor universitar la facultatea de filologie a Universității de Stat din Moldova, care a scris mai multe cărți inspirate de specialitate, etc. Specialiștii evrei totdeauna au aplicat în metodologia lor cele mai avansate metode preluate din experiența bogată a specialiștilor de peste hotare.

De aci putem concluziona că activitatea pedagogică a specialiștilor evrei a

avut un caracter de masă, contribuind esențial la dezvoltarea culturii Moldovei.

Specialiștii evrei și în ziua de azi contribui la dezvoltarea științei pedagogice din Moldova, precum ar fi doctorii habilitați M.Gabinski, R.Udler, S.Benghelsdorf ș.a. În mare parte datorită evreilor în numai câteva zeci de ani Moldova a dat lumii personalități marcante în persoana scriitorilor, pictorilor, artiștilor, medicilor, inginerilor, compozitorilor... Am certitudinea că acest riu al înțelepciunii căruia un imbold substanțial la o anumită epocă istorică i-au dat pedagogii evrei nu se va termina niciodată.

Va veni o zi când la Chișinău sau în altă localitate va fi inaugurat un monument al recunoștinței basarabenilor pedagogilor evrei care au construit arhitectonica intelectualității autohtone. Acolo veșnic va aduce flori generația de azi pentru cei plecați în eternitate, vor aduce flori de recunoștință nepoții și strănepoții noștri.

Contribuția evreilor la dezvoltarea economiei naționale

Din vremurile străvechi se vorbește că evreii au adus o mare contribuție la dezvoltarea relațiilor economice în Basarabia. Cică Ștefan cel Mare a avut succes în luptele sale și datorită comercianților evrei, care îi aduceau armament de peste hotare, înarmându-i oștirile pentru a câștiga numeroasele bătălii. Am căutat vreo statistică a evreilor din epoca modernă pentru a descoperi oameni de afaceri care s-au ocupat și au stat la straja dezvoltării economiei noastre naționale. Gospodărirea din cele mai vechi timpuri a fost una din cele mai grele și responsabile. În decursul anilor, mai des după încheierea războiului, prin raioanele și satele noastre, colhozuri și sovhozuri, în funcție de contabili, economiști, ingineri, agronomi, au fost muți evrei. Apoi, în perioada de după obținerea Independenței, în cele mai responsabile sectoare ale economiei naționale au venit mulți oameni de afaceri talentați de etnie evreiască. Prin ei s-au învățat a face business și conaționali noștri, care de sute de ani au știut doar să lucreze pământul. Economia cere gândire, ingeniozitate și sînge rece. Poporul evreu, cred eu, a fost nevoit să-și apere existența, să supraviețuiască anume prin negoț. Mereu izgonit, persecutat, fără patrie, nu avea dreptul prin multe țări unde s-a stabilit să se ocupe de lucrarea pământului pentru a se hrăni. Și atunci nu i-a rămas decît să facă negoț. Este util să urmărești cum construiește businessul un om de etnie evreiască, cum selectează cadrele și cum lucrează cu oamenii. Deși ar fi o greșeală să afirmăm că evreii nu știu a lucra pământul. Am dat un exemplu și în această carte despre evreii din Vertiujeni, apoi cei de la Briceva care au știut să lucreze pământul. Apoi, în perioada copilăriei mele, l-am cunoscut pe *Mihail Hom-schi*, președintele colhozului de la Telenești, Inești, Mihalașa, Bănești... Bătrînii și-l amintesc și azi cum organiza munca, cum știa a vorbi cu oamenii simpli, cum putea mobiliza lucrările agricole. În Moldova a fost un mare specialist în agricul-

tură în persoana lui *Aba Gohberg*, care conducea o gospodărie din preajma Chișinăului, în baza căreia s-a creat Asociația științifică de producție „Vierul”. Era un adevărat talent. Pe lângă pregătirea științifică (era specialist în domeniul economiei agriculturii, integrației agroindustriale, sintezei dintre știință și producție. Purta titlu de doctor în știință) mai era înzestrat cu înțelepciune țărănească. Știa când și unde că semene, când să strângă roada. Și intuiția nicicând nu-l dădea de sminteală. Așa era și Mihail Homschi, care a condus un colhoz foarte mare (cuprindea 5 sate și un teritoriu echivalent cu un sfert de raion). Acolo a muncit, nu și-a precupețit puterile. Un alt specialist în domeniul agriculturii a fost *Roif Șabs*, care a condus peste 20 de ani un colhoz din raionul Hîncești. Mai întâi avea sub conducerea sa 12 sate, apoi s-a limitat la 6. În munca sa a văzut de toate. A fost în relații bune cu fostul prim secretar al pcm Ivan Bodiul „Ivan Bodiul, spune el, a fost o personalitate! Era democrat, aprecia omul nu după naționalitate sau alte criterii, ci după calitățile și rezultatele lui în muncă.” Roif Șabs s-a învrednicit de toate medaliile existente ale URSS, inclusiv de ordinul „Lenin”. A fost înaintat la titlu de *Erou al muncii socialiste*, dar când lista a ajuns la Kremlin, fostul secretar al PCUS pe probleme ideologice, Mihail Suslov l-a exclus, exprimându-se că „...e destul, și așa sunt prea mulți evrei eroi!”

Roif Șabs își amintește că în anii 50-80 ai secolului trecut în Modlova erau o mulțime de președinți de colhoz, ingineri, agronomi, medici veterinari, mecanizatori evrei. Președinți de colhoz erau vreo 10-12 persoane și făceau față destul de

Șabs Roif

bine obligațiunilor. Sluveau pământului și intereselor țărănilor care munceau din greu, în sudoarea frunții pentru a-și câștiga bucată de pîine. Roif Șabs își amintește de colegul său președintele de colhoz din satul Văsieni de la Ialoveni, *Vaisman*, care a muncit cinstit în domeniul gospodăriei satești. Domnul Roif Șabs, după președinție a fost transferat la Ministerul agriculturii, unde a lucrat pînă la pensie. Și în aparatul de conducere, zice el, erau mulți evrei. Și cred că făceau treabă bună, pentru că Republica Moldova ocupa unul din primele locuri în domeniul realizărilor agricole, iar succesele se datorează și specialiștilor evrei care au muncit cu sîrg și talent.

Apoi vremurile s-au schimbat și odată cu destrămarea URSS Moldova, obținînd independență, a trebuit să-și înceapă dezvoltarea economică aproape de la zero. Nu mă voi adînci în activitățile, modalitățile de realizare a businessului de către oamenii de afaceri. Despre ei se scrie cu fiecare ocazie, aproape zilnic.

Poate din aceste considerente nu am putut realiza nici o întîlnire concretă cu ei, am cules doar informații din presă. Cert este că evreei continuă să aducă un

mare aport în dezvoltarea economiei noastre naționale. Să-i pomenești pe toți este imposibil, voi încerca să-i nominalizez pe cei mai importanți care au constituit și constituie pilonii de azi ai economiei din Republica Moldova.

Yacov Tihman s-a născut la 20 noiembrie 1944 în Ucraina. Cîte ceva din biografia lui aflăm din cartea semnată de el “Motl pețitorul” (*Motl șothen*) editată la Chișinău, despre care am publicat un articol în revista “Literatura și arta”. Yacov Tihman a absolvit Universitatea de Stat din Moldova, facultatea de economie. Din 1964 este maistru de producerea berii la fabrica din Soroca. În anii 1964-1989 lu-

Yacov Tihman

crează la Chișinău. Calitățile de bun specialist s-au evidențiat imediat. La fabrica din Chișinău a parcurs calea de la maistru la director general al Asociației *Moldvinprom*. Între anii 1989-1990 este adjunctul direcției principale a producției alimentare. Din 1990 a plecat cu munca în străinătate, în Israel, unde a desfășurat activitate de business. Apoi devine unul dintre organizatorii unei întreprinderi mixte la Fabrica de bere din Chișinău, iar din 1995 este director general al companiei

ei “«Vitanta Intravest». Diferite sorturi de bere au fost distinse cu premii internaționale. Acest om de afaceri este multiplu laureat al titlului “Businessmanul anului” din Moldova. Prin priceperea lui s-a creat o bază modernă a industriei producerii berii la nivel internațional în țara noastră. Este laureatul prestigiosului titlu “Cel mai cinstit plătitor de impozite”, Om al anului etc. Participă masiv la finanțarea și susținerea financiară a restabilirii mănăstirilor din Republica Moldova, a multiplelor activități de binefacere.

Yacov Tihman afirmă că în cadrul Comunității evreiești este necesar de a depăși micile conflicte, neînțelegeri și cu mijloacele necesare de a contribui la dezvoltarea bazei materiale, de a reconstrui sinagogile, monumentele de cultură care mai pot fi reconstruite. Pe banii oamenilor de afaceri au fost instalate monumente consacrate Victimelor *pogromului din 1903* la Chișinău, placa comemorativă dedicată scriitorului Ihil Șraibman de la biblioteca „I.Mangher”. Cu ajutorul organizației *Joint* s-a finanțat un program pentru copii și alte programe - grădinița de copii a comunității „Habad Liubavici”. Finanțează personal multe persoane neajutate, bătrîne, bolnave, singuratic.

Este o personalitate economică care prin ingeniozitatea și talentul său aduce și a adus o contribuție considerabilă la sporirea prestigiului mărfurilor noastre națio-

nale peste hotare. În afară de aceasta desfășoară o amplă activitate și în procesul de renaștere națională a evreilor din Modova. Este stimat și apreciat ca „Om al epocii de renaștere națională a evreilor”. În Moldova mai este numit și „regele berii”. Într-un singur an compania pe care a condus-o a vărsat în bugetul Republicii Moldova suma de 80 milioane lei. La compania “Vitanta” al cărei director general a fost salariul muncitorilor era de trei ori mai mare decât pe republică. A introdus multiple planuri de business avansate, de ținută mondială.

Ca businessman călătorește mult, pentru a acumula experiență, împreună cu soția Malvina. Adesea pleacă în Israel la familia sa numeroasă. Acolo locuiește, s-a stabilit cu traiul mama, fiica și fiul căsătorit, trei nepoți pe care îi iubește și-i dorește. Yacov Tihman este și scriitor și pictor dăruit. A organizat o expoziție persoanlă de lucrări de pictură. A editat mai multe calendare cu picturile sale. Pe motivele romanului „Motl-peșitorul” a turnat un film artistic de lung metraj. (vezi *addenda*)

Pe lângă atracția față de literatură, pictură și artele frumoase, Yacob Tihman este și un mare iubitor de sport. E maestru al sportului la tenisul de masă.

În afară de toate Yacob este un om cu un regim de viață normal ce nu se deosebește cu nimic de ceilalți semeni. Doar că este unul dintre cei mai talentați businessmen care și-a adus și își va aduce contribuția la ameliorarea economică a statului nostru în devenire. El a demonstrat încă odată talentul înăscut al reprezentanților oamenilor de afaceri de etnie evreiască ce fac, au făcut și vor face mult bine pentru viața noastră cotidiană. Și cel mai important este faptul că în firea lui Yacob Tihman e să trăiască omenește, să aducă folos oamenilor.

O altă personalitate economică din republica noastră este businessmanul **Alexandru Pincevski**. S-a născut la 15 mai 1956 în localitatea Fălești, de specialitate e inginer-constructor. Și-a făcut studiile la Tehnicumul de construcții din Hîncești, construcție industrial stradală (1971-1975). Este președintele Companiei „Elita-5-Altepi” în nenumărate rînduri a fost declarat „Businessmanul anului” (anii 1996-

Alexandru Pincevski

1999). Este căsătorit, are un băiat. Toți cei care îl cunosc afirmă că este o persoană consecventă și abilă, principial, insistent, care și-a dezvoltat businessul indiferent de regimurile politice.

Este sportiv și practică mai multe sporturi. Și în afaceri, ca și în sport, a mers pe mai multe direcții. A pornit, în 1992, cu o rețea largă de stații PECO. Totodată dezvoltă și o rețea de stații de deservire tehnică. De formație inginer-constructor, Alexandru Pincevski și-a construit “imperiu” numit “Elita-5” cu o iscusință demnă de invidiat.

Și-a extins afacerea cu rețele de comerț, mobilă, tu-

rism, import de automobile. După asocierea, în anul 2000, a companiei “Elita-5” cu “Lukoil Moldova” în afacerile cu petrol, Alexandru Pincevschi devine director general adjunct al reprezentanței companiei ruse la Chișinău. Numele lui este legat de Centrul de elită “Niagara Club”, o investiție de 4,5 milioane de dolari. Partenerul lui Alexandru Pincevschi în această afacere “de plăcere” este Iacob Tihman. În același noiembrie 2004 este deschis centrul “Elita-5 Auto” cu o investiție de 2 milioane de dolari, amplasat chiar la ieșirea din capitală spre Aeroportul Internațional Chișinău.

Ultima mare realizare a lui Alexandru Pincevschi a fost Centrul “Baby Hall”, cu investiții de peste 3 milioane de dolari, care se vrea “locul de vis” al copiilor.

“Este un proiect inedit pentru Republica Moldova”, spune redutabilul om de afaceri despre acest proiect.

Există oameni care caută un câștig rapid și ușor, “împușcă” milioane și se retrag. Alexandru Pincevschi a venit în afaceri pe mult timp. Este considerat drept unul dintre oligarhii Moldovei. Pentru că a știut totdeauna să găsească limbaj comun cu puterea, dar și cu oponenții acesteia.

Se consideră că ar avea zeci de milioane în dolari sau poate mult mai mult.

Dar Alexandru Pincevschi este discret atunci când e vorba de averea sa. De fapt, nu e o excepție, rar cine vorbește în Moldova despre bogățiile pe care le are.

Este președintele Congresului Evreiesc din Moldova, Consul onorific al Republicii Kirgizstan în Republica Moldova. În 1997, Compania mixtă “Elita-5”, alături de “Mabanaft”, “Zimbru Exim” și alte companii devine fondatorul Fundației de caritate “Brândușele Speranței”.

Un reprezentant al businessului, dintre evreii din generația mai tânără este și Alexandru Bilinchis.

S-a născut la 28 iunie 1968 la Chișinău. A terminat școala cu profil englez, iar din 1986 a studiat și în 1992 a absolvit Institutul de mine din Sankt-Petersburg.

E căsătorit, crește și educă 3 copii. Este un businessman de succes și unul din liderii Comunității evreiești, unul din cei mai mari investitori în domeniul industriei alimentare din Moldova și se include activ în viața comunității evreiești.

Dacă e să ne referim la biografia lui de întreprinzător, menționăm că a început să se ocupe serios de afaceri din 1995 și în 1999 primăria municipiului Chișinău deja l-a declarat „Antreprenor al anului”. În prezent Alexandru Bilinchis ocupă următoarele funcții: președintele consiliului coordonatorilor SA «Dionysos Mereni» (producerea și realizarea băuturilor alcoolice de înaltă calitate); președintele companiei holding «Development Group» (investiții în agricultură și industria alimentară);

Alexandru Bilinchis

adjunctul Președintelui Consiliului de directori al Societății pe acțiuni SA «Orhei-Vit» (producerea și realizarea produselor de conserve și produselor alimentare pentru copii). De la 1 iunie 2003 a fost confirmat ca Director general al Congresului evreilor din Moldova (CEM). În această funcție a activat în anii 2003-2005. *Din 2006 pînă în prezent este Președintele Congresului evreilor din Moldova.* În toamna anului 2006 a avut loc adunarea solemnă cînd Alexandru Bilinchis a dăruit Centrului cultural evreiesc din Chișinău un Sul din *Tora*, cartea Sfîntă a evreilor, care a fost reconstituit și pregătit pentru păstrare în sinagora veche.

De la începutul activității sale în calitate de antreprenor acordă permanent sprijin material și financiar persoanelor particulare și diferitelor organizații evreiești din toată Moldova.

Crezul vieții lui Alexandru este toleranța. Ceea ce am observat la toți oamenii de afaceri evrei e că sunt patrioți ai acestui pămînt. Într-unul din interviuri A.Bilinkis a declarat: “Cel mai important lucru ce ne unește pe toți locuitorii e că m-am născut la Chișinău, în Moldova, ca și părinții mei , aici sunt înmormîntați bunicii, străbunicii, strămoșii. Evreii trăiesc pe pămîntul Moldovei de cîteva sute de ani și împreună cu oameni de alte naționalități constituie un singur popor moldovenesc.”

Poporul nu este doar un grup de oameni pe care îi unește limba, cultura, istoria , trecutul , dar și un grup de oameni pe care îi unesc drepturile, obligațiunile și relațiile lor frumoase față de țara în care locuiesc. Așa este, e purul adevăr.

Robert Zapadinschie un jurnalist cu un stagiu de muncă de peste 40 de ani, fondatorul celei mai influente publicații din Moldova «Comersant PLUS», redactorșef. Constituie opoziția sănătoasă, fără de care nici o democrație din lume nu poate exista. De la fondarea statului nostru a fost consilier la primul Președinte al Republicii Moldova. Cuvîntul lui totdeauna a tras la cîntar și este cel care a pus bazele ziaristicii noastre comerciale. De la el iau exemplu sute de confrăți care slujesc cuvîntului scris. În afară de aceasta Robert Zapadinschi are afacerile sale, este un om sobru, chibzuit și modest. Dar asta nu înseamnă că nu atinge cele mai arzătoare teme din Republica Moldova, în special problema transnistreană, problema alegerilor, frămîntările parlamentare. Și mie mi se pare că tot ce face acest om al Țării noastre devine valoare și istorie. Oriunde m-am interesat, toți vorbesc despre el ca despre un om de omenie, plin de inițiativă, ingenios. Cu cîtă căldură mi-a povestit domnia sa despre regretatul scriitor Anatol Kogan. Odată mi-a mărturisit cu mult regret: “Dragul meu, privește! Țara, Chișinăul parcă moare! Unde este Chișinăul de altă dată, cînd soseau la noi artiști din toată URSS și care spuneau: dacă aici am avut succes, înseamnă că vom avea succes și la Moscova, Sankt Petersburg, Paris! Era un oraș al intelectualilor, al oamenilor cu gusturi rafinate. Astăzi, din păcate, este cu totul altă situație... și deodată a zis: Cunoști dumnea că în Spania, după ce au plecat în mare parte evreii, pe timpul lui Franco, s-a început războiul civil?..

Mi-a povestit cu lux de amănunte despre viața modestă, plină de vocații și talent a lui Anatoli Kogan! Mi-am dat seama că Robert Zapadinschi cunoaște istoria, literatura, arta, cultura, tot ce se întâmplă în republica noastră. Deși este născut în una din Țările Baltice, locuiește de multă vreme în Moldova, este cetățeanul nostru și are rădăcini adânci de evreu în seva mănoasă a pământului moldav.

Printre evrei la fel se bucură de o mare popularitate și stimă, fiindcă dînsul a stat la bazele renașterii culturii evreiești din Moldova, la deschiderea bibliotecii de carte evreiască „I.Mangher”, la dobîndirea terenului unde a fost în trecut amplasată sinagoga evreiască și construirea Centrului cultural evreiesc din Chișinău de pe str. Diordița...

Cunoaște bine problemele comunității evreiești de la noi și de fiecare dată cînd apare vreo problemă se implică. Ca om de afaceri a fost ales Președinte al Comunității evreiești din Chișinău. Este un patriot al acestui pămînt, deoarece nu are de gînd să plece în străinătate.

Robert Zapadinschi a fost și este în prietenie permanentă cu activiști evrei ca Boris Vol, Arcadi Aptecari, Alexandr Brodschi, Vladimir Bitchin cu care împreună au clădit fundamentul casei culturale și renașterii naționale a evreilor din Moldova. Îndeosebi la începutul începuturilor, cînd societatea era intoxicată de molima

Omul de afaceri Robert Zapadinschi (în centru) Primul din stînga e Mircea Snegur expreședinte R. Moldova

antisemitismului vehiculînd cu tertipur „persoane de naționalitate evreiască” în special cînd grangurii comuniști de la putere tremurau de frică să nu iasă ceva rău din aceasta. Se are în vedere organizarea adunării pentru prima dată a Congresului evreilor din Moldova, la începutul anilor 90 ai secolului XX. Cu toate acestea pașii fermi și hotărîți ai lui Robert Zapadinschi au putut construi ceea ce astăzi este o mîndrie pentru evreii din Moldova. Robert Zapadinschi își amintește de acea zi din aprilie 1989, cînd a fost constituit de către un grup de entuziaști evrei Congresul Unit evreiesc și consideră că atunci, primăvara,

a fost o nouă înviere a culturii și spiritualității evreiești din Moldova. De la acea dată, constată Robert, am simțit că evreii în Moldova nu mai pot fi considerați oameni de categoria a doua, ci egali între toate popoarele conlocuitoare.

După acea perioadă, s-a început crearea organizațiilor culturale de renaștere a spiritualității în toate localitățile din Moldova unde au rămas să locuiească evrei. De atunci ne străduim să renovăm ceea ce se poate renova: cultura, limba, cimitirele,

locurile unde au fost uciși în masă evreii pe timpul holocaustului.

Pe cât există oameni ca Robert Zapadinski, businessul, economia și renașterea culturii evreiești din Moldova vor fi în siguranță.

Leonid VOLNEANSCHI

Președinte al grupului de companii „Elat”

Vîrstă: 57 de ani

Data și locul nașterii: 12 septembrie 1954, mun. Chișinău

Studii: Institutul Politehnic din Chișinău

Stare civilă: căsătorit, patru copii

Merite: medalia „Meritul Civic” (2004)

Antreprenor și mecenat remarcabil în Republica Moldova, președintele holdingului „Elat”, Leonid Volneanski Mai bine de 10 ani se ocupă cu misiuni de mecenat și caritate. El a organizat sute de burse pentru tineretul de creație, sportivi, patronînd concursuri pentru micii interpreți de muzică ușoară „Steaua Elatului”, „ Steluța Elatului”....În anul 2009 Leonid Volneanski a fost decorat cu ordenul Gloria muncii pentru „merite deosebite în dezvoltarea economică a țării. Debutul activității profesionale și l-a început la compania de Stat „Chișinău-Urbanproiect” apoi „Moldsofprof”, după care s-a lansat în afaceri - un atelier de confecționare a accesoriilor pentru industria mobilei, apoi a fondat o firmă de pază; s-a implicat în activitatea editorială, comerț, iar în anul 1999, pe harta orașului a apărut Centrul Comercial Internațional „ELAT”. Pe locul clădirii a fostei uzine „Sciotmaș” a demarat reconstrucția complexului, care a fost efectuată în mai multe etape. Astăzi, „ELAT” reprezintă o clădire modernă cu cinci niveluri, dotată cu tot ce este indispensabil pentru un centru comercial de perspectivă -- cafenele moderne, salon de frumusețe, solariu, cameră pentru copii etc.

„ELAT” nu este doar un centru commercial ci un lanț de farmacii „ELAT-med”, un centru turistic modern „ELAT-turism”, ziarul „ELAT-info”. La Bălți, a fost inaugurat un nou centru auto modern, „ELAT-motors”. Cele enumerate reprezintă o parte dintre domeniile de activitate ale grupului de companii „ELAT” și ale președintelui Leonid Volneanski, care a reușit să obțină performanțe în mai multe domenii de activitate.

Leonid Volneanski este inițiatorul și creatorul Centrului Specializat de Cultură și Sport pentru tineri talentați „ELAT”, președintele de onoare al Federației de Haltere, fondatorul Ligii de lupte „Elat”.

Totul a început de la concursurile de interpretare „Steaua ELAT”-ului. Cîștigătorii acestora au devenit bursieri, iar mai apoi și elevi ai Centrului de

Cultură. Concursurile, concertele, evoluțiile pe multiple scene, de cele mai dese ori cu caracter de binefacere, în țară, dar și peste hotare, încântă spectatoarii deja mai bine de șase ani. În opinia lui Leonid Volneanski, toate activitățile au o singură finalitate – de a ajuta tinerii să-și găsească rostul în viață. Unii dintre aceștia au și reușit s-o facă. Astăzi, pe Natalia Gordienko o cunosc toți. Ea a învins la prestigiosul concurs al cântecului de estradă la Jurmala, „New Wave-2007”, revenind în Moldova nu doar cu un premiu, dar și cu o mare recunoștință pentru Leonid Volneanski și întregul Centru de Cultură „ELAT”, unde a început să cînte și unde a fost apreciată. Irina Vasilkova, Victor Balan, Ilian Gîrneț sînt cîștigătorii unor concursuri internaționale, iar numele acestora peste hotare sînt indispensabile de numele lui Leonid Volneanski. La a doua ediție se află un alt proiect de succes al atelierului de creație „ELAT” - concursul „Duetul anului”, unicul de acest gen în Moldova. În ultimii ani, Moldova a fost vizitată, la invitația personală a lui Leonid Volneanski, de mai multe vedete, muzicieni, interpreți, Villi Tokarev și Larisa Dolina, ansamblul „Pesneari” și Mihail Șufutinski, duetul din Belarus Iadvisa Poplavskaia și Alexandr Tihanovici, cunoscuta cîntăreață din Israel Anna Reznikova și mulți alții. Leonid Volneanski este cunoscut și respectat, anume din aceste considerente vedetele acceptă invitațiile de a veni în Moldova.

Leonid Volneanski are față de sport o atitudine specială. Asta poate pentru că pe timpuri a fost halterofil și cunoaște, din experiența personală, care sînt dificultățile federației naționale de profil, în primul rînd, desigur, cele materiale. În tot acest răstimp, centrul „ELAT” a educat o întreagă pleiadă de sportivi de excepție, care au evoluat la campionatele mondiale și europene, dar și la Jocurile Olimpice. Zeci dintre aceștia au devenit bursierii „ELAT”. Doar grație suportului oferit de Leonid Volneanski, în Moldova a fost organizat, pentru prima oară, un turneu internațional de haltere - un adevărat cadou pentru amatorii de sport de la noi. Invitațiile lansate au fost onorate de sportivi cu renume – multiplii campioni olimpici Vasilii Alexeev și Andrei Cemerkin (Rusia), Kahi Kahiașvili (Grecia), Nicu Vlad (România), Leonid Taranenko (Belarus). De susținerea centrului „ELAT” beneficiază nu doar Federația de haltere - sînt organizate turnee de ping-pong, meciuri de box, gale de mix-fight. Or, odată manifestată grija față de cultură, nici sportul nu poate fi neglijat. Această atitudine a dlui Volneanski, confirmată de aceste acțiuni, nu poate rămîne fără aprecieri: prin decretul președintelui Republicii Moldova pentru merite deosebite în educarea tineretului și susținerea sportului, acestuia i-a fost conferită medalia „Meritul Civic”.

Este tată a patru copii și bunic iubit.

(material luat din internet)

Să nu uităm că președinții noștri de țară mereu au avut și consilieri evrei în domeniul economiei și aceasta vorbește de la sine.

În Moldova de azi activează sute de evrei care contribuie enorm la ameliorarea economiei naționale, printre care Alexandr Copanschi, născut la 1959 la Chișinău. A absolvit Universitatea de Stat din Moldova, de profesie este matematic. A lucrat la Institutul de Matematică al Academiei de Științe al R.Moldova, iar în 1994 a organizat firma „Ravel computers”. Din 1999 este dilerul oficial al „Hewlett-Packard” în Republica Moldova. Treigherman Roza, născută la 30 septembrie 1948 la Chișinău, Boris Țucherblat, Miron Șor etc.

La care sunt convins că se vor alătura cu anii încă mulți talentați economiști, financieri, lucrători bancari, specialiști versați în dezvoltarea relațiilor internaționale economice, alături de moldoveni și de toate celelalte minorități conlocuitoare de la noi, care își iubesc acest pământ pe nume Republica Moldova.

Țara făgăduinței

Țara făgăduinței

Din literatura informativă aflăm succint despre statul Israel, țara dorului, țara visului, țara gloriei, țara durerii poporului evreu. **Statul Israel** (**ישראל** *Medinat Israel* în limba ebraică, دولة إسرائيل *Dawlat Isrā'īl* în limba arabă) este o țară în Orientul Mijlociu, pe coasta estică a Mării Mediterane. Este o democrație parlamentară și se autodefiniște ca un stat evreiesc și democratic, potrivit cu mesajul Proclamației lui la 14 mai 1948. Populația Israelului este predominant evreiască, cu o minoritate arabă consistentă, de confesiune musulmană sunită, iar în mică parte de confesiuni creștine sau druzi. Israelul se învecinează, de la nord la sud, cu Libanul, Siria, Iordania și Egiptul. Israelul are ieșire la Marea Mediterană, la golful Aqaba și la Marea Moartă.

Simbolurile Statului Israel

לְאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל
Medīnat Yisrā'el

كَلِيْمَةُ اَرَسْ اِلْ وَاوَد
Dawlat Isrā'īl

Drapelul și stema statului

Zidul Plângerii din Ierusalim - locul cel mai iubit de evreii din întreaga lume.

Imnul Statului Israel

Hatikva (în limba română *Speranța*) este *imnul național al statului Israel*.

Hatikva a fost scrisă de poetul *Naphtali Herz Imber* în Iași în anul 1878.

Poezia avea nouă strofe și se numea "Tikavatenu".

În 1897, la Primul Congres Sionist, a fost adoptat ca imnul Sionismului. Mai târziu a fost rescris de compozitorul *Paul Ben-Haim*, care s-a bazat pe muzica evreiască din România.

În versiunea sa modernă, imnul are numai prima strofă și corus. Cea mai importantă modificare a fost despre "*speranța ca o națiune liberă să locuiască din nou în Sion*".

După unele surse, imnul a fost compus după modelul cântecului românesc "Carul cu boi". Totuși, cea mai plauzibilă sursă de inspirație rămâne cântecul popular românesc "Cucuruz cu frunza-n sus", cântec cules și pus pe note, pentru prima dată, de marele compozitor român Gulelm Șorban.

♩ = 84

Коль... од ба - ле - вав пе - ни - ма из - фэш е - бу - ди
 4 E7 A7 Dm Dm Gm C7 F
 7 Gm Dm E7 A7 Dm Bb C
 10 C7 F Bb C7 F
 13 C F Gm C7 F Gm Dm
 16 E7 A7 Dm Gm Gm
 18 Gm C7 F Gm Dm E7 A7 Dm

ли - ин - от ам хоф - ши ба - ар - цай - ну, э - рци Ци - он ни -
 ру - ша - ла - им. Ли - ин - от ам хоф - ши
 ба - ар - цай - ну, э - рци Ци - он ни - ру - ша - ла - им.

Textul în ebraică alături de transliterație și traducere în limba română:

המינה בבבל דוע לכ	Kol od balevav, penima -	Atât timp cât în inimă, înăuntru,
הימיה יהודי שפנ	Nefesh yehudi, homia	Un suflet izraelit încă tânjește,
המידק הרזום יתאפל	Ulfatei mizrah, kadima	Și înainte spre Est,
- היפוצ נויצל ייע	A'in letziyon, tzofia.	Un ochi încă veghează spre Sion.
ונתוקת הדבא אל דוע	Od lo avda tikvatenu	Speranța noastră nu a fost încă pierdută,
מיפלא תונש תב וקוטה	Hatikva bat shnot alpa'im	Speranța de două mii de ani,
ונצראב ישפוח מע תויהל	Lihiyot am hofshi, be'artzenu -	Să fie o națiune liberă în țara noastră,
מילשוריו נויצ קרא	Eretz tziyon yerushala'im.	Patria Sionului și a Ierusalimului.

Evreii din Israel cuprind o majoritate de “nativi” -adică născuți în țară, porecliți în limbajul curent „sabra” (în românește - sabri, în ebraică „ṭabarim”, restul fiind imigranți născuți în străinătate și stabiliți, la diferite vârste, în Israel). Majoritatea evreilor din România, circa 400.000, care au rămas în viață după al doilea מְדִינַת יִשְׂרָאֵל *Medīnat Yiśrā'el* دولة إِسْرَائِيل *Dawlat Isrā'īl* război mondial, au emigrat în Israel. În luna august 2005 Israelul, împreună cu Ierusalimul de Est avea o populație de 6.912.700 locuitori, structurată astfel: 76% - evrei, 20% (împreună cu Ierusalimul de Est) - arabi și 4% - alte minorități (druzi - aici, considerați separat de populația arabă - cerchezi, armeni), precum și un număr remarcabil de evrei având “doar” tatăl evreu; de asemenea, nepoți de evrei, parteneri de viață ai unor evrei - de origine rusă, ucraineană, română etc. și care nu sunt recunoscuți ca evrei după legea religioasă, dar care, în marea lor majoritate, sunt laici și se identifică cu evreii israelieni moderni. După criteriile religioase - conform unor statistici - evreii israelieni sunt 12% foarte religioși (ultraortodocși), 10% religioși (ortodocși), 35% “tradiționaliști” ortodocși, iar restul, 43% laici. În rândurile laicilor majoritatea preferă, la nevoie, serviciile religioase ale ritului ortodox pe care îl cunosc din familie, iar o mică minoritate apelează la serviciile spirituale ale riturilor iudaice mai noi, ca de exemplu iudaismul conservativ și reformat. Arabii sunt 91% musulmani suniți și 9% creștini de mai multe rituri. Druzii au un cult provenit din islamul șiiit ale cărui revelații sunt împărțite doar de o elită de inițiați. Cerchezii sunt o mică minoritate musulmană sunită și vorbesc o limbă caucaziană. Armenii, creștini, sunt aici, de asemenea, o minoritate foarte mică.

În 2004 am scris următoarele versuri dedicat gloriosului stat Isreale

Statului Israel

Deși-i acasă la el,
Îl bîntuie veșnic năpasta
Israel, Israel, Israel, Israel –
Ce e cu lumea aceasta?

Țară a Făgăduinței, țară de vis,
Cînd ți s-a dat faimoasa-mpîlnire,
Ai fost trădată la fel de un proscris,
Ca să-ți urmeze și răstignirea.

Fluvii de sînge pe sacrul pămînt,
Ura n-are nici o măsură...

Cei ce vor să te bată în cuie oricînd,
Vor cădea devorați de propria ură.

Pămîntule, sfîntule, parte de Rai,
Cum aș veni să-ți apăr ființa
În numele fiilor pe care îi ai
Logodiți cu binele, tihna, credința!

Deși-i acasă, la el,
Îl bîntuie veșnic năpasta.
Israel, Israel, Israel, Israel,
Totuși, ce-i cu lumea aceasta?!

Astăzi Israelul este un stat cu o economie bine balansată, mereu în ascensiune, care o plasează ca unul din cele mai înalt dezvoltate și moderne state ale lumii contemporane.

Tel Aviv – Israel

Cel mai modern și mai occidental oras din Israel, Tel Aviv este considerat de mulți adevărata capitală, mai ales cât timp capitala istorică și oficială, Ierusalim, este subiectul atâtor controverse și negocieri. Atmosfera din Tel Aviv, un oraș modern, într-o continua dezvoltare, cu clădiri futuriste, toate serviciile necesare, este într-un contrast uluitor cu zonele vechi ale statului israelian, parând un alt oras, o alta lume. Magazine, clădiri de birouri, blocuri și locuințe moderne, parcuri, spații de promenadă, mall-uri, galerii de artă și muzee, toate se găsesc în principalul centru de afaceri al țării. Interesant este că în acest oraș care își va sărbători centenarul abia anul viitor totul pare să se desfășoare cu o viteză mult mai mare decât în restul țării. Multi din cei care vin în Tel Aviv o fac pentru a descoperi un Israel modern, pentru a înțelege miracolul acestui stat, dar și pentru a vizita obiectivele turistice de aici. Este și un loc ideal de pornire pentru cei care vor să meargă și în alte orașe, sate și stațiuni israeliene. Puteti începe vizitarea Tel Avivului cu o vizită în Jaffa, vechea parte arabă, astăzi mult schimbată și modernizată, un loc având o atmosferă aparte, cu multe case vechi, bulevarde, localuri și cafele tradiționale, mici magazine și pietre, câteva obiective culturale.

Muzee la Tel Aviv și în împrejurimi

Muzeul Arheologic “Beit Miriam” : unul dintre cele mai interesante din Israel, are o colecție deosebit de bogată, multe dintre exponate fiind prezentate în expozițiile permanente. Aproape toate piesele au fost descoperite în regiune, fie în Marea Mediterana, fie în sutele de situri arheologice. Din perioada preistorică până la începutul perioadei arabe, până la cea bizantină, vizitatorii vor putea admira monede, artefacte, obiecte de artă, unelte, arme, inscripții, mozaicuri și multe altele.

Muzeul Ben-Gurion : dedicat memoriei lui David Ben Gurion, unul dintre cei mai importanți oameni politici și cel dintâi prim-ministru, oferă vizitatorilor șansa de a afla totul despre viața și activitatea acestuia. În afara bogatei colecții de carte și artă puteți admira și documente, fotografii, obiecte personale.

Casa Bialik : vechea locuință a poetului Chaim Nachman Bialik, care a locuit aici în 1925 - 1934. După moartea sa, clădirea și toate obiectele de aici au fost donate municipalității. Cea mai interesantă este colecția de documente și manuscrise ale poetului.

Muzeul Biblii : astăzi este unul dintre cele mai populare muzee din Israel, atragând în fiecare an mii de vizitatori. Puteti vizita o expoziție permanentă dedicată Biblii în artă - pictură, sculptură și ceramică - dar și cea mai

consistentă parte a muzeului, dedicată universului biblic și tipăriturilor. De la exemplare vechi ale Bibliei la sute de traduceri, de la apocrife și documente la lucrări de cercetare, de la legende și muzica Bibliei la operele literare și filosofice inspirate de aceasta, muzeul din Tel Aviv oferă informații despre tot. Anual, muzeul găzduiește și o expoziție organizată împreună cu Asociația Pictorilor și Sculptorilor din Israel, prezentând lucrări pe teme biblice, precum și o expoziție cu subiecte din Biblie transpuse pe pânză și hârtie de copii. O frumoasă tradiție face ca toți copiii din Tel Aviv, care nu sunt înscriși la școli religioase, să primească aici prima lor Biblie. În fiecare lună cei interesați pot participa la seminarii de studii biblice.

Muzeul Eretz Israel : pentru statul Israel acesta este unul dintre cele mai importante muzee, pentru că în expozițiile sale prezintă totul despre istoria, cultura și specificul țării. De la arheologie și etnografie la cultură și istorie, Muzeul Eretz Israel are cele mai bune și mai valoroase exponate. În numeroasele pavilioane ale instituției, fiecare cu o anumită temă, puteți vedea obiecte preistorice și antice, documente, fotografii, reproduceri, machete, iar în centrul parcului puteți vizita chiar vechiul sit arheologic, la care încă se lucrează. Mai mult, veți găsi un mic bazar cu piese de artizanat - și îi puteți urmări pe meșteri la lucru în atelier – puteți vizita Planetariumul și puteți participa la simpozioane și alte activități culturale.

Muzeul Hagana : Organizația Hagana a jucat un rol crucial în formarea statului Israel, iar acest muzeu îi este în întregime dedicat, de la primele acte și documente la primele echipe de pază, care îi apărau pe coloniști la începutul secolului XX, trecând apoi prin momentele critice ale anilor '30 și lupta împotriva autorităților britanice, până la Războiul de Independență.

Muzeul de Artă Herzliya : fondat în 1965, este dedicat artei contemporane israeliene, găzduind însă periodic și expoziții ale artiștilor străini. Curatorii au ales să prezinte exponatele într-o manieră multimedia, îmbinând pictura și sculptura cu instalațiile video, expozițiile de fotografie și arhitectură.

Muzeul Ilana Goor : aflat în casa memorială Ilana Goor, din Jaffa, partea veche a orașului Tel Aviv, este un muzeu mic, dar interesant, având o colecție de pictură, sculptură, mobilier și o mică galerie de pictură străină.

Muzeul Armatei : vizitat mai ales de israelieni, muzeul dedicat fortelor armate ale statului a început să atragă în ultimul timp și numeroși străini. Istoria Armatei israeliene este prezentată aici în detaliu cu ajutorul fotografiilor, hărților, machetelor, armelor și munițiilor, aici găsim și un tun și alte piese de armament greu. O experiență interesantă pentru orice vizitator.

Muzeul Diasporei : aflat în Beit Hatefusoth este unul dintre cele mai interesante muzee ale țării, pentru că prezintă lunga istorie - peste două milenii și

jumatate - a exilului poporului evreu, răspândit în toata lumea, cu momentele sale bune și rele, cu tradițiile și valorile păstrate indiferent de țară de adopție, cu dramele și speranțele sale. Diorame, prezentări multimedia, filme documentare, instalații, pictură, colecții de obiecte și multe alte piese în expoziția permanentă.

Muzeul de Artă Rusă: Muzeul de Artă Rusă Maria și Michael Zetlin este o instituție mică, născută din pasiunea acestui cuplu de colecționari pentru arta rusa. În colecțiile sale se găsesc aproximativ 80 de picturi, acuarele, desene și decoruri de teatru. Un loc interesant și intim, cu câteva piese deosebite și mult dorite de alți colecționari.

Muzeul Nahum Gutman : un muzeu de artă din Neve Zedek, deschis în mai 1998 și unul dintre cele mai valoroase muzee având la bază o colecție privată. Lucrările au fost donate muzeului de fiul lui Nahum Gutman, Menachem Gutman, fiind una dintre cele mai valoroase donații din istoria Israelului. Guase, lucrări în ulei și acuarelă, câteva mii de ilustrații și desene, iar cele mai bune dintre acestea pot fi admirate în expoziția permanentă.

Muzeul de Artă Petach-Tikva: având expoziții de pictură, sculptură, artă video, arhitectură, instalații, fotografie, dar gazduind periodic și spectacole de teatru și muzică, este unul dintre cele mai moderne instituții culturale din Israel. Foarte apreciat mai ales de tinerii artiști și colecționari, are în total peste 3000 de piese, în principal lucrări ale artiștilor israelieni, începând din prima jumătate a secolului trecut.

Muzeul de Artă din Tel Aviv: specialiștii, artiștii și colecționarii din întreaga lume îl consideră cel mai bun muzeu de artă al țării, mai ales când vine vorba de lucrări ale pictorilor și sculptorilor israelieni. Dar Muzeul de Artă din Tel Aviv are și o colecție impresionantă de lucrări ale marilor maeștri americani și europeni, precum Cezanne, Chagall, Dali, Monet, Henri Moore, Auguste Rodin, Picasso, Klimt și mulți, mulți alții. În afara expozițiilor permanente și temporare, multe dintre ele evenimente-cheie în calendarul lumii artistice mondiale, aici sunt adesea organizate concerte și simpozioane.

Casa Artiștilor din Tel Aviv: fondată în 1948, odată cu Statul Israel, a fost primul loc de întâlnire al artiștilor și prima galerie dedicată creațiilor israeliene. Astăzi Casa Artiștilor prezintă periodic atât lucrările noului val, cât și selecții din creațiile unor artiști deja consacrați. Dar aici nu sunt prezentate doar expoziții de artă, ci și ateliere de litografie, sunt organizate cursuri de pictură și desen, există și un magazin cu toate cele necesare artiștilor.

Muzeul Șalom Alehem : Șalom Rabinovici este poate cel mai popular scriitor clasic evreu, scriindu-și cea mai mare parte a cărților în idiș, cu un umor adesea amar și un stil ușor de recunoscut. Muzeul prezintă atât viața și cărțile lui Șalom Alehem, cât și rolul jucat de acesta în promovarea culturii

idiș. Veți putea admira aici documente, manuscrise, diverse ediții ale cărților sale, fotografii, obiecte personale și multe alte exponate.

Muzeul Rubin : fosta locuință a pictorului israelian Reuven Rubin a fost transformată într-un frumos muzeu, a cărui vizitare începe cu galeria Rubin, unde puteți vedea cele mai importante lucrări, reprezentative pentru diversele faze din cariera pictorului. Tot aici se poate vizita și atelierul unde lucra Rubin, perfect păstrat. Periodic, aici sunt găzduite și expoziții dedicate pictorilor israelieni contemporani cu Rubin.

Și încă ceva istorie

Țara Israel, cunoscută și ca **Țara lui Israel** (conform originalului din ebraică, **Ereț Israel**, ארץ ישראל) este numele ebraic antic al țării locuite de evrei înaintea exilului lor. După exilarea multor evrei din populația Țării Israel, romanii, pe atunci cuceritorii Țării Israel, au schimbat numele acesteia dorind să se piardă semnificația independenței evreiești. Romanii au dat teritoriului Ereț Israel numele de Palestina, în amintirea unui popor antic de origine înrudit probabil cu grecii, filistenii (פלישתים), popor care populase în trecut o bună parte din coasta mediteraneană a Țării Israel, a construit cinci orașe și s-a aflat în conflicte armate cu evreii timp îndelungat. În cele din urmă, filistenii au fost învinși de evrei și au dispărut din istorie ca entitate etnică și lingvistică distinctă. Monarhia evreiască din Țara Israel s-a scindat în două, Regatul Iuda (ebr Yehuda) și Regatul Israel. După răscoala Macabeilor regatul unit evreiesc independent cunoscut ca regat al Iudeei (Yehuda) s-a restabilit vreme de un secol, între 165 î. Ch. până la cucerirea de către romani și instituirea regimului procuratorilor romani și redivizarea țării în anul 6 d. Ch. Numele statului modern Israel reprezintă reluarea numelui antic, care corespunde și cu una din principalele denumiri ale evreilor - Fiii lui Israel (Bney Israel) sau Poporul Israel ('Am Israel)

După expulzarea lor și după caderea Ierusalimului în mâinile românilor în anul 70 e.a., majoritatea evreilor erau răspândiți în lume. Ideea națională evreiască nu a fost totuși niciodată abandonată, așa cum nu a fost nici dorința lor de a se întoarce în patrie.

Poporul evreu de-a lungul veacurilor visat ca să-și dobândească țara istorică, înfloritoare...

De-a lungul secolelor, evreii au rămas totuși în Israel în număr mai mic sau mai mare; contactul neîntrerupt cu evreii din străinătate a îmbogațit viața culturală, spirituală și intelectuală a ambelor comunități.

Sionismul, miscarea politică pentru întoarcerea poporului evreu în țara natală a fost înființat la sfârșitul secolului 19 și își trage numele de la "Zion", numele tradițional al Ierusalimului și al Țării lui Israel.

Harta contemporană a Israelului

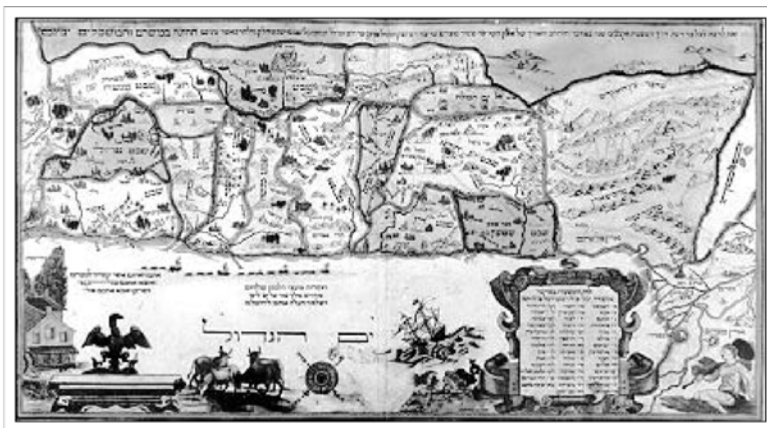
Un mare aport în renașterea spiritualității poporului evreu l-a avut Primul Congres Sionist care a fost convocat de Theodor Herzl ca un parlament simbolic pentru simpatizanții implementării obiectivelor sioniste. Herzl plănuia să organizeze întâlnirea la München, dar datorită opoziției locale evreiești, reuniunea a fost mutată la Basel, în Elveția. Congresul s-a desfășurat în sala de concerte a Cazinoului Municipal din Basel în 29 august 1897.

Există dispute în ceea ce privește numărul de participanți la Primul Congres Sionist: cu toate acestea, numărul lor a fost de aproximativ 200 din 17 țări, dintre care 69 erau delegați ai diferitelor societăți sioniste, iar restul erau invitați individuali.

În asteptare, mai erau zece neevrei, care urmau să se abțină de la votare. 17 femei au participat la Congres, unele ca reprezentante, altele însoțind reprezentanți. Femeile nu aveau însă, drept de vot. Le-au fost acordate însă drepturi depline, începând cu cel de-al doilea congres sionist.

După deschiderea festivă, la care reprezentanții erau așteptați să participe în ținută de gală, frac și cravată albă, Congresul a trecut la afaceri. Principalele obiective pe agenda de lucru erau prezentarea planurilor lui Herzl, instituirea Organizației Mondiale Sioniste, și declarația obiectivelor sioniste - programul Basel.

În versiunea înmănată Congresului în cea de-a doua zi de deliberări (30 august) de un comitet patronat de Max Nordau, se spunea: “Obiectivul sionismului este crearea unei patrii pentru poporul evreu în Eretz Israel protejată de lege.”

Eretz Israel Carte illustrant la Haggada d'Amsterdam (1695).

Pentru a veni în întâmpinarea a jumătate dintre cererile numeroșilor delegați, dintre care cel mai important era Leo Motzkin, care a cerut includerea frazei “de legea internațională”, o formulă de compromis propusa de Herzl, a fost adoptată în cele din urmă:

Obiectivul sionismului este crearea unei patrii pentru poporul evreu în Eretz Israel protejat de lege. Congresul vede ca necesare urmatoarele măsuri pentru atingerea acestui scop:

1. Promovarea prin mijloace potrivite a stabilirii în Eretz Israel a fermierilor, artizanilor și fabricanților evrei.
2. Organizarea și unitatea întregii evreimi cu ajutorul unor instituții abilitate, locale și internaționale, în acord cu legile fiecărei țări în parte.
3. Întărirea și sprijinirea sentimentului național evreiesc, și a conștiinței naționale.
4. Pași pregatitori spre obținerea consimțământului guvernelor, acolo unde este nevoie, pentru a atinge țelurile sioniste.

La acest congres, Herzl a fost ales președintele Organizației Sioniste și Max Nordau unul dintre cei trei vicepreședinți. De atunci, Congresul Sionist s-a reunit în fiecare an (1897-1901), și apoi la fiecare doi ani (1903-1913, 1921-1939).

După cel de-al doilea război mondial, întâlnirile s-au ținut aproximativ din patru în patru ani.

Ca răspuns la oprimarea și persecutia continuă a evreilor din Europa de Est și la deziluzia față de emanciparea din Europa de Vest și inspirați de ideologia sionistă, evreii au emigrat în Palestina către sfârșitul secolului 19. Acesta a fost primul dintre valurile de aliya (literal “urcare”) care urma sa transforme fața țării.

Primul val de aliya (1882-1903)

Primul val de Aliya a urmat pogromurilor din Rusia din 1881-1882, majoritatea olimilor (imigrantilor) venind din Europa de Est; un număr mic au venit și din Yemen. Membrii din Hibbat Zion și Bilu, doua mișcări sioniste timpurii care au fost baza primului val de aliya, și-au definit scopul ca fiind “renașterea politică, națională și spirituală a poporului evreu în Palestina.”

Deși aceștia erau niște idealști fără experiență, majoritatea au ales colonizarea prin agricultură ca mod de viață și au fondat mosavot - sate de fermieri bazate pe principiul proprietatii private. Trei dintre primele astfel de sate au fost Rison Lezion, Ros Pina și Zikhron Ya'akov.

Primii coloniști din acest val au întâmpinat nenumărate dificultăți, inclusiv un climat nefavorabil, boli, impozitele usturatoare față de turci, precum și opoziția arabilor. Au cerut ajutor de la Hibbat Zion, de la care nu au primit decât foarte puțin, și de la Baronul Edmond de Rothschild care a oferit un ajutor mai substanțial. Acesta a luat sub patronajul sau mosavoturile și colonistii, ajutându-i economic, preîntâmpinând astfel prăbușirea acestei întreprinderi. Olimii iemeniti, majoritatea cărora s-au așezat în Ierusalim, au fost primii angajați ca muncitori în construcții, iar mai târziu pe plantațiile de citrice din mosavot.

În total, aproximativ 35.000 de evrei au venit în Palestina în timpul primului val de Aliya. Cam jumătate dintre ei au părăsit țara în interval de câțiva ani de la sosire, 15.000 s-au stabilit în zone rurale, iar restul s-au mutat în orașe.

Al doilea val de aliya (1904-1914)

Al doilea val de Aliya, ca urmare a pogromurilor din Rusia țaristă și a erupției de antisemitism care a urmat, a avut un efect profund asupra dezvoltării așezărilor moderne evreiești din Palestina. Majoritatea membrilor erau tineri inspirați de idealurile socialiste. Multe dintre modelele și componentele coloniilor rurale au luat ființă cu aceasta ocazie, cum ar fi “fermele naționale” unde erau antrenați coloniștii rurali; primul kibut, Degania (1909); Ha-Somer, prima organizație evreiască de autoapărare din Palestina. Regiunea Ahuzat Bayit, care a luat ființă ca o suburbie a Jaffei, s-a dezvoltat în orașul Tel-Aviv, primul oraș modern în întregime evreiesc. Limba ebraică a fost revigorată ca limbă vorbită, și au început să fie publicate ziare de limba ebraică, precum și literatură. S-au înființat partide politice și organizații agricole ale muncitorilor au început să se formeze. Acești pionieri au pus bazele yisuvului care urma să-și îndrepte cursul către un stat independent.

În total, 40.000 de evrei au imigrat în această perioadă, dar dificultățile inerente absorbției și absența unei baze economice stabile a condus la faptul că aproape jumătate din ei au părăsit țara.

Al treilea val de aliya (1919-1923)

Acest val de aliya, o continuare a celui de-al doilea val (care a fost întrerupt de Primul război mondial), a pornit ca urmare a Revoluției din Octombrie din Rusia, a pogromurilor care au urmat acolo și în Polonia și Ungaria, a cuceririi Palestinei de către britanici și a Declarației de la Balfour. Majoritatea membrilor celui de-al treilea val de Aliya erau tineri halutzim (pionieri) din Europa de Est. Deși regimul Mandatul Britanic a impus cote de aliya, yisuvul număra 90.000 de oameni la sfârșitul acestei perioade. Noii imigranți au construit drumuri și orașe și au fost pornite proiecte de asanare a mlaștinilor din Valea Jezreel și Campia Hefer. S-a înființat Federația Generală a Muncii (Histadrut) și s-au stabilit instituții reprezentative ale yisuvului (Adunarea Aleasa și Consiliul National), și în 1920 s-a format Hagana (organizația evreiască clandestină de apărare). Colonizarea agriculturală s-a dezvoltat și s-au înființat primele întreprinderi industriale.

În timpul celui de-al treilea val de Aliya au ajuns în Palestina aproximativ 40.000 de evrei, din care relativ puțini s-au întors în țările lor de origine.

Al patrulea val de aliya (1924-1929)

Al patrulea val de Aliya a fost rezultatul direct al crizei economice și al politicilor antievreiești din Polonia, precum și introducerea unor cote de imigrație fixe de către Statele Unite. Majoritatea imigranților făceau parte din clasa de mijloc și aduceau cu ei sume modeste de capital cu care își întemeiau mici afaceri și ateliere. Tel Avivul se dezvoltă. În ciuda necazurilor economice ale yisuvului, culminând cu criza economică din 1926-1928, al patrulea val de aliya a întărit cu mult orașele, a amplificat dezvoltarea economică și a reintrodus munca evreiască în satele. În total, al patrulea val a adus în Palestina 82.000 de evrei, dintre care au rămas doar 23.000.

Al cincelea val de aliya (1929-1939)

Semnala acestui val de aliya a fost ascensiunea la putere a naziștilor în Germania (1933). Persecuția și situația înrăutățită a evreilor au cauzat o creștere a valului de aliya din Germania, precum și reluarea valului de Aliya din Europa de Est.

Mulți dintre imigranții din Germania erau profesioniști; impactul acestora urma să fie simțit în multe domenii de activitate. Într-o perioadă de patru ani (1933-1936), 174.000 de evrei s-au stabilit în țară. Orașele au înflorit pe măsură ce au apărut noi întreprinderi industriale și s-a terminat construcția portului din Haifa și a rafinăriilor. În țară se înființau așezări pe modelul “fortificații în jurul unui turn”.

În timpul acestei perioade în 1929 și din nou între 1936 și 1939 au avut loc atacuri violente asupra populației evreiești, numite de către britanici “tulburări”.

Guvernul britanic a impus restricții asupra imigrației, care a avut ca rezultat Aliya

Bet - imigrația clandestină.

Până în anul 1940, aproximativ 250.000 de evrei au venit cu al cincelea val de Aliya (dintre care 20.000 au plecat mai târziu), iar populația yisuvului a ajuns la 450.000. din acest moment nu s-au mai “numerotat” valurile de aliya, ceea ce nu înseamnă că procesul de aliya a încetat.

În timpul celui de-al doilea Război Mondial, efortul mișcării de aliya s-a îndreptat către salvarea evreilor din Europa ocupată de naziști. Unii olimi au intrat în țară cu vize emise în cadrul cotei, dar majoritatea au venit ca imigranți ilegali.

Acest val de imigrare, numit Aliya Bet, a pornit pe uscat și pe mare, din Europa și din Orientul Mijlociu, contrar ordinelor Mandatului Governamental.

Pierderea contactului cu țările europene, pericolele călătoriilor maritime pe timp de război și dificultatea de a obține vase pentru transportul imigranților ilegali au limitat mult Aliya Bet. Câteva transporturi de imigranți care au reușit să ajungă în Palestina au fost trimise înapoi de către autoritățile britanice invocând sistemul cotelor. Mulți și-au pierdut viața pe mare sau în infernul nazist din Europa.

Pe uscat, 1350 de evrei sirieni au fost excortați până în Palestina ca urmare a unei operațiuni complicate și curajoase.

Între anii 1944-1948, evreii din Europa de Est au căutat să plece prin orice mijloace. Emisari din yisuv, partizani evrei și mișcările sioniste de tineret au cooperat pentru a înființa Beriha (organizație de salvare), care a ajutat aproape 200.000 de evrei să plece din Europa. Majoritatea s-au stabilit în Palestina.

De la sfârșitul celui de-al Doilea Război Mondial până la înființarea statului Israel (1945-1948), imigrația ilegală a fost metoda principală de imigrație, pentru că britanicii, limitând cota la 18.000 pe an, au eliminat practic orice șansă de imigrație legală. S-au organizat șazeceșise de transporturi pe mare în acești ani, dar numai o parte au reușit să penetreze blocada britanică și să aducă pasagerii la tarm. În 1947, 4500 de imigranți de pe vasul Exodul au fost trimiși înapoi în Europa de mandatul britanic. Britanicii au oprit vasele cu imigranți pe mare și i-au internat pe imigranții capturați în lagare în Cipru; majoritatea acestor persoane nu au ajuns în Israel decât după înființarea statului. Aproximativ 80.000 de imigranți ilegali au ajuns în Palestina în 1945-48.

Numărul de imigranți în timpul întregului Mandat, legali sau ilegali, a fost de aproximativ 480.000, din care aproape 90% proveneau din Europa. Populația din yisuv s-a marit la 650.000 până în momentul în care a fost proclamat statul.

Operațiunile Ezra & Nechemia: Procesul de aliya al evreilor irakieni

Aproape 130.000 de evrei au venit în Israel prin operațiunile Ezra și Nechemia.

Transportul aerian al evreilor irakieni în Israel a durat câteva luni și a început după ce guvernul irakian a dat o lege specială în 1951 prin care le permitea emigrarea. Majoritatea evreilor irakieni erau bogați și autoritățile locale le-au oferit anumite privilegii. Când evreii au aflat de permisiunea care le-a fost dată, au venit cu miile la Bagdad și s-au adunat la centrele de înscriere pentru a emigra în Israel.

După legea irakiană, evreii trebuiau să-și vândă proprietățile și să-și lichideze afacerile înainte să poată să plece. Mulți dintre ei au vândut proprietăți imense pe sume ridicole pentru a-și câștiga dreptul de a emigra.

Perioada de așteptare la Bagdad a fost una tensionată și dificilă. Aproape 50.000 de evrei s-au înregistrat într-o lună și două luni mai târziu erau 90.000 de oameni pe listă. Această mișcare în masă a uimit guvernul irakian, care nu se aștepta la un număr de imigranți mai mare de 8.000 și s-a temut că instituțiile administrative conduse de evrei se vor prăbuși. În același timp, mișcarea sionistă a emis un manifest care le cerea evreilor să se înscrie pentru imigrare. Începeau următoarele cuvinte: “O Sion, fugi, fiică a Babilonului” și se încheia astfel: “Evrei! Israel vă cheamă - veniți din Babilon!”

Primele avioane au zburat spre Israel prin Cipru la mijlocul lui mai 1951. Câteva luni mai târziu, un pod aerian imens a zburat direct de la Bagdad la Lod. Operațiunile Ezra și Nechemia s-au încheiat la sfârșitul lui 1952, lăsând în Irak numai 6000 de evrei.

Majoritatea comunității vechi de 2500 de ani a imigrat în Israel. În mai 1949, când Imamul Yemenului a fost de acord să lase 45.000 din cei 46.000 de evrei din țara sa să plece, avioanele de transport israeliene i-au dus «acasă» prin Operațiunea Covorul fermecat. Evreii iemeniți, majoritatea copii, au fost aduși în Israel cu ajutorul a 380 de transporturi aeriene. Aceasta a fost una dintre cele mai minunate și mai complexe operațiuni de imigrare pe care le-a cunoscut statul Israel. Avioanele britanice și americane au luat evrei din Aden, capitala Yemenului, când au ajuns acolo după călătorii extrem de periculoase.

Operațiunea a fost secretă și a fost făcută publică abia la câteva luni după terminarea acesteia.

În anul 1949 au fost valuri masive de imigrare în Israel. Aproape 250.000 de evrei care au ajuns în anul respectiv au fost cazați în cazarmele militare și au fost mai târziu mutați în ma'abarot [tabere de tranzit]. Statul a fost aproape de colaps sub această povară. Calculele făcute în acel an au arătat ca statul avea nevoie de

aproximativ 3000\$ pentru absorbția fiecărui imigrant, ceea ce însemna ca statul avea nevoie de 700.000\$ pentru întreaga campanie; întregul buget al statului era mai puțin decât atât.

Totuși, în ciuda tuturor acestor lucruri, tânărul stat era mai mult decât dispus să facă tot ce este posibil să primească toți imigranții, crezând că acesta era motivul pentru care a fost înființat de la bun început.

La începutul anilor 80, mulți evrei etiopieni și-au părăsit satele din zonele rurale și să se îndrepte spre sudul Sudanului, de unde sperau să ajungă în Kenia și de acolo în Israel. A doua parte a călătoriei lor a fost din Sudan în Israel cu un vas al marinei israeliene care îi aștepta la Marea Roșie și care i-a adus în Israel.

Comunitatea de evrei etiopieni existența în Israel numără în acest moment 7.000 de oameni; până la sfârșitul lui 1981, alți 14.000 de evrei etiopieni ajunseseră în Israel; această cifră se dublase până la mijlocul lui 1984.

Către anii 1990

La mijlocul lui 1984 a început o operațiune de salvare în masă numită “Mivtza Mose” (Operațiunea Mose): pe parcursul unei perioade de câteva luni 8.000 de evrei au fost aduși cu avionul de la Khartoum (Sudan) în Europa și de acolo în Israel. Veștile acestei salvări au ajuns la urechile presei străine în noiembrie 1985, și au avut ca rezultat faptul că președintele Sudanului Numeiri a întrerupt operațiunea de frica unor reacții ostile din partea statelor arabe. După negocieri ale Statelor Unite, Numeri a permis ca șase avioane americane Hercule să ia evreii etiopieni din Sudan; sosirea lor în Israel a ridicat numărul olimilor la aproximativ 16.000.

Kibutzul, cuvântul ebraic pentru “așezare comunală”, este o comunitate rurală unică; o societate dedicată ajutorului mutual și justiției sociale; un sistem socio-economic bazat pe principiul proprietății comune a proprietății, egalitate și cooperare în producție, consum și educație; îndeplinirea ideii “de la fiecare în conformitate cu posibilitățile sale, pentru fiecare în conformitate cu nevoile sale”; o casă pentru cei care l-au ales.

Primele kibutzim (pluralul de la kibutz) au fost fondate 40 de ani înaintea înființării statului Israel (1948). Fondatorii lor erau tineri pionieri evrei, majoritatea din Europa de Est, care veneau nu numai pentru a cere înapoi pământul țării lor, ci și pentru a crea un nou stil de viață. Calea lor nu era ușoară: un mediu ostil, lipsă de experiență a muncii fizice, lipsă de cunoștințe în domeniul agriculturii, pământul sterp neîntreținut timp de secole, lipsa apei și a fondurilor erau printre dificultățile cu care se confruntau. Trecând peste multe greutăți ei au reușit să creeze comunități înfloritoare, care au jucat un rol dominant în înființarea și construirea statului.

Astăzi 270 de kibutzim, cu un număr de membri care variază de la 40 la peste

1000, sunt împrăștiate pe tot teritoriul țării. Majoritatea dintre ele au între 300 și 400 de membri adulți și o populație de 500 până la 600. Numarul total al celor ce locuiesc în kibutzim ajunge la aproximativ 130.000, aproape 2,5 % din populația țării. Majoritatea kibutzurilor aparțin uneia dintre cele trei mișcări de kibutz, fiecare identificându-se cu o ideologie anume.

Organizarea Kibuțurilor

Majoritatea kibuț-urilor sunt dispuse conform unui plan similar. Zona rezidențială conține casele și grădinile atent

îngrijite ale membrilor, case pentru copii și terenuri de joacă pentru fiecare grupă de vârstă, și facilități comune cum ar fi cantina, sala de conferințe, biblioteca, piscina, terenul de tenis, clinica medicală, spălătoria, alimentara și altele asemenea. Adiacent zonei de locuire se găsesc baraci pentru vitele care dau lapte și cotele moderne pentru păsări și de asemenea una sau mai multe fabrici industriale. Terenurile agricole, livezile și bazinele piscicole se găsesc în jurul perimetrului, la o călătorie scurtă cu tractorul din centru. Pentru a ajunge din loc în loc în cadrul kibuț-ului, oamenii merg pe jos sau pe bicicletă, în timp ce mașinuțe electrice există pentru persoane cu handicap și bă-

trâni.

Kibuț-ul funcționează ca o democrație directă. Adunarea generală a tuturor membrilor lui formulează politica, alege oficialitățile, autorizează bugetul kibuț-ului și aprobă noi membri. Nu servește numai drept corp decizional ci și ca forum în care membrii își pot exprima opiniile și punctele de vedere.

Treburile de zi cu zi sunt rezolvate de comitete alese, care se ocupă de domeniul cum ar fi cazarea, finanțele, planificarea producției, sănătatea și cultura. Președinții unora dintre aceste comitete împreună cu secretarul (care deține poziția de vârf în kibuț) formează guvernarea kibuț-ului. Pozițiile de secretar, trezorier și coordonator al muncii sunt, de regulă, cu normă întreagă, în timp ce alți membri lucrează în comitete în plus față de slujbele lor normale.

Să faci deșertul să înflorească

Pentru fondatori aratul pământului țării lor și transformarea orașenilor în fermieri era o ideologie, nu numai un mod de a-și câștiga pâinea zilnică. Peste ani, fermierii kibutz-urilor au făcut ca pământurile sterpe să înflorească cu lanuri de grâu, livezi, păsări, ferme de lapte și peste și - mai recent - agricultura organică care a devenit suportul economiei lor.

Printr-o combinație de muncă grea și metode de agricultură avansate au ajuns la rezultate remarcabile, fiind responsabili pentru o mare parte din producția de hrană până în ziua de astăzi.

Activitățile de producție din kibutzim sunt organizate în mai multe ramuri autonome.

În timp ce majoritatea se referă încă la agricultura, astăzi toate kibutz-urile s-au extins în diferite tipuri de industrie. Deși fabrica o gamă largă de produse, de la haine până la sisteme de irigație, majoritatea industriei kibutz-urilor este concentrată în trei ramuri principale: metalurgie, mase plastice și procesarea alimentelor. Majoritatea facilităților industriale sunt mici, având mai puțin de o sută de muncitori.

În multe locuri, kibutz-urile și-au adunat resursele, înființând întreprinderi regionale cum ar fi stații de egrenat bumbac și fabrici de împachetare a păsărilor, și oferind o gamă largă de servicii începând cu compilarea datelor informaționale și până la achiziții și marketing mutual. Contribuția kibutz-urilor la producția țării, atât în agricultură (33 la sută din producția agricolă) cât și în industrie (6,3 la sută din produsele fabricate) este mult mai mare decât procentul lor din populația țării (2,5 la sută). Recent, un număr crescut de kibutzim au devenit centre turistice cu facilități de recreație cum ar fi case de oaspeți, piscine, călărie, terenuri de tenis, muzee, ferme de animale exotice și parcuri acvatice atât pentru israelieni cât și pentru vizitatori străini.

Odată cu creșterea populației Israelului și extinderea centrelor urbane, unele kibutzim s-au trezit suburbii ale oraselor. Datorită acestei apropieri multe oferă acum servicii publicului cum ar fi spălătorii comerciale, catering, magazine de desfăcere a produselor fabricilor, îngrijirea copiilor, inclusiv tabere de vară.

Etica muncii

Munca este o valoare în sine, conceptul demnității muncii ridicând cea mai necalificată slujbă, fără nici un statut special, material sau de alt fel, atașat oricarei sarcini.

Membrilor li se repartizează un loc de muncă pentru perioade de timp variate, în timp ce muncile de rutină cum ar fi serviciul la bucătărie sau la sala de mese se rezolvă pe baza de rotație. Fiecare ramură economică este condusă de un administrator ales, care este înlocuit o dată la doi - trei ani. Un coordonator economic este responsabil pentru organizarea muncii diferitelor ramuri și pentru implementarea planurilor de producție și investiții.

Deși pozițiile de conducere sunt din ce în ce mai mult profesionalizate, kibutzurile au adoptat diferite metode de administrare și organizare pentru a-și adapta structura economică nevoilor timpului fără a-și pierde simțul de responsabilitate colectivă și egalitate a muncii.

Femeile sunt participanți egali în cadrul forței de muncă, oferindu-li-se posturi în toate segmentele kibutz-ului. Totuși, față de femeile din kibutz de acum două generații care căutau să arate ce pot făcând “treaba de bărbați”, majoritatea sunt astăzi șovăitoare în a se implica în agricultură și industrie, preferând locuri de muncă în domeniul educației, sănătății și altor servicii. Membrii mai în vârstă primesc îndatoriri pe măsură conform sănătății și vigoriei lor.

Majoritatea membrilor muncesc în cadrul kibutz-ului. Totuși, unii sunt angajați în întreprinderi regionale ale kibutz-ului, câțiva sunt trimiși de către kibutz să îndeplinească funcții educaționale și politice în cadrul mișcării naționale iar alții își urmează propriul talent sau profesia în afara cadrului kibutzului.

Venitul acestor muncitori din afară este predat kibutz-ului.

Lipsa sporadică a personalului în fabrici, la muncile agricole, în serviciul turistic și în alte domenii, necesită angajarea unor muncitori plătiți, deși această practică este contrara principiului kibutz-ului, de a se baza numai pe sine pentru muncă. Multe kibutzim găzduiesc tineri voluntari din Israel și din afara țării, pe perioade de o lună sau mai mult în schimbul muncii lor, rezolvând astfel parțial dilema obținerii de forță de muncă din afară.

Creșterea copiilor

Spre deosebire de vremurile trecute când copiii creșteau în case comune pentru copii, astăzi în majoritatea kibutz-urilor copiii dorm în casa părinților lor până la vârsta liceului. Totuși majoritatea orelor lor de trezie și le petrec împreună cu cei de vârsta lor în facilități adaptate special fiecărui segment de vârstă. În același timp, părinții devin din ce în ce mai implicați în activitățile copiilor lor iar unitatea familială câștigă din ce în ce mai multă importanță în structura comunității kibutz-ului. Astfel, nepoatele unor femei

care acum 75 de ani insistau asupra scutirii de sarcinile domestice sunt acum forța conducătoare în cadrul kibutz-ului în susținerea implicării mai active a părinților în educarea copiilor și a alocării unui timp mai lung acasă cu familia pentru femei.

Copiii cresc cunoscând valoarea și importanța muncii și faptul că fiecare trebuie să-și îndeplinească partea sa. Începând cu grădinița, sistemul educațional subliniază cooperarea în viața de zi cu zi, și, din clasele mici, copiilor li se atribuie îndatoriri și trebuie să ia hotărâri cu privire la grupul lor de vârstă. Copiii au sarcini normale conform vârstei, alții își iau anumite slujbe în kibutz și, la nivelul liceului, își dedică o zi întreagă în fiecare săptămână pentru a lucra într-o ramură a economiei kibutz-ului.

Școlile elementare se găsesc de obicei pe terenul kibutz-ului, în timp ce copiii mai mari urmează cursurile unui liceu de kibutz regional care deserveste mai multe kibutzim din zonă, pentru a avea o gamă mai largă de materii academice și contacte sociale. Pentru toate nivelele de vârstă există posibilități de cazare pentru tineri cu talente sau nevoi speciale.

Aproximativ 40 la sută din copiii care provin din kibutz se întorc pentru a se stabili în kibutz-ul lor după serviciul militar. Majoritatea membrilor de azi din kibutz au crescut acolo și au hotărât să-și construiască o viață acolo.

Îndeplinirea nevoilor individuale

Bazat pe participarea voluntară a membrilor săi, kibutz-ul este o societate comunală care își asumă responsabilitatea pentru nevoile membrilor săi de-a lungul vieții. Este o societate care tinde să permită indivizilor să se dezvolte la potențialul lor maxim în timp ce cere fiecărei persoane responsabilitate și angajare în contribuția sa pentru binele comunității. Pentru unii, sentimentele de siguranță și satisfacție incluse în apartenența la o comunitate mică și închisă sunt printre avantajele vieții în kibutz, în timp ce alții ar putea privi viața comunitară ca fiind restrictivă.

La început societatea kibutz-ului ca întreg a fost mai presus de nucleul familial. În timp, această prioritate a alunecat în timp ce comunitatea se axat din ce în ce mai mult pe familie. Astăzi, în contextul normal al unei societăți cu bunici, mame și tați, matusi și unchi, fii și fice, kibutz-ul oferă încă un nivel de cooperare care oferă un cadru social și siguranța economică personală.

Comparând cu situația din trecut, kibutz-urile oferă astăzi membrilor lor o gamă mult mai largă de opțiuni individuale. Membrii au mai mult libertate de opinie în toate aspectele vieții lor, începând cu alegerea îmbrăcămînții și mobilierului din casă până la unde și cum își vor petrece vacanța. Le sunt oferite mai multe ocazii pentru a face studii înalte și le sunt recunoscute

nevoile speciale ale artiștilor și scriitorilor, acordându-li-se timp pentru a-și urma propriile proiecte. Deși bani adevați nu circula, membrii își acordă un credit predeterminat în fiecare an pentru a cheltui așa cum doresc.

Contribuția către stat

Kibutz-ul nu este numai o forma de așezare și un stil de viață ci și parte integrantă din societatea israeliană. Înainte de înființarea statului Israel și în primii sai ani de existență, kibutz-ul își asuma roluri centrale în colonizare, imigrare, apărare și dezvoltare agricolă. Când aceste funcții au fost transferate către guvern, interacțiunea între kibutz și societate a scăzut ca intensitate, deși aceasta nu a fost niciodată întreruptă. În afara implicării active în viața politică a țării, kibutz-ul a executat și multe alte sarcini de-a lungul vremii.

Un numar mare de kibutzim derulează cursuri de studiu pe o perioada de cinci luni pentru noii imigranți, care combina lecții intensive de limbă ebraică, excursii amănunțite în țară și prelegeri asupra diferitelor aspecte ale vieții în Israel cu muncă în kibutz. Participanții care se hotărăsc să rămână în kibutz pot cere să fie admiși ca membri. Unele kibutz-uri participă la un proiect în cadrul caruia acceptă tineri din familii dezavantajate pentru anii de liceu. Unii dintre acești tineri aleg să continue să trăiască în kibutz și devin membri.

Tradiții

De-a lungul anilor, kibutz-urile au dezvoltat moduri unice de a celebra sărbătorile tradiționale evreiești și sărbătorile naționale, precum și evenimente personale cum ar fi nunțile, dar și mat mitzva și aniversări. Evenimentele legate de anotimp și agricultură, care erau comemorate în vremurile biblice, au fost revitalizate prin cântec, dans și artă.

Activitățile culturale abunda cu filme și spectacole profesionale prezentate frecvent în sălile de spectacol din kibutz-uri, pe lângă televiziunea cu circuit închis, care emite mai multe ore zilnic, oferind programe axate pe interesele și gusturile membrilor. Adunând talentele membrilor kibutz-urilor din întreaga țară, mișcările kibutz-urilor sponsorizează un număr de grupuri profesionale, inclusiv o orchestră simfonică, ansambluri de cameră, trupe de dans modern și folcloric, coruri și o trupă de teatru, care dau reprezentării regulat în Israel și peste hotare.

Muzee, care se specializează pe subiecte cum ar fi arheologia, natura, arta, istoria iudaică și evoluția pământului Israelului, au fost înființate de unele kibutzim, atrăgând mulți membri și vizitatori.

Privind spre viitor

Kibutz-ul este o realizare socială și economică care s-a dezvoltat dintr-o societate de pionierat, a prosperat cu o economie care s-a extins rapid și s-a distins prin contribuția la înființarea și dezvoltarea statului.

Kibutz-ul de astăzi este realizarea a trei generații. Fondatorii, motivați de o convingere puternică și de o ideologie distinctă, au creat o societate cu un mod singular de viață comunală. Copiii lor, născuți în cadrul kibutz-ului, au muncit din greu pentru a-i consolida structurile economice, sociale și administrative. Generația de acum, care a crescut într-o societate stabilă și prosperă, își oferă talentul și energia pentru a întâmpina greutățile vieții moderne în era tehnologiei.

Unii se tem că adaptându-se la circumstanțele schimbătoare, kibutz-ul își abandonează multe dintre principiile originare; alții cred că această abilitate de a se adapta și a face compromisuri este cheia supraviețuirii sale. Orice se află înainte, atâta timp cât kibutz-ul își păstrează natura sa democratică și spiritul de voluntariat, angajament și idealism continuă să-i motiveze membrii, va avea resurse creative și convingătoare, cu care să întâmpine cerințele viitorului.

Dacă e să ne referim la zilele noastre Israel are o economie modernă, diversificată și continuu ascendentă, cu un sector high-tech crescând rapid în pondere și importanță. Guvernul țării deține o parte semnificativă a proprietății din economia țării. Fiind o țară săracă în resurse naturale, Israel depinde aproape total de importurile materiilor prime, așa cum ar fi țigete, cărbune, diamante brute și alimente. Țara primește, de asemenea, un substanțial ajutor economic direct din partea Statelor Unite ale Americii, incluzând aproximativ 1,2 miliarde dolari americani anual, de la începutul anilor 1970, chiar dacă valoarea efectivă directă a scăzut lent de-a lungul anilor, ajungând să fie circa 240 de milioane în 2006. Produsul intern brut al Israelului în 2006 a atins cifra record de 155 de miliarde de dolari americani, fiind de aproximativ 25.000 de dolari per locuitor, comparabil cu cele ale Spaniei și Greciei. Sectoarele majore ale economiei sunt cele de produse obținute prin prelucrarea metalelor, hrană procesată, chimie și echipament de transport. Serviciile sunt foarte bine reprezentate în ponderea economică totală. Industria de prelucrare a diamantelor este unul din sectoarele cele mai puternice ale economiei, Israelul fiind unul din centrele mondiale de primă importanță în tăierea și șlefuirea acestora, dar și a altor pietre prețioase. În ultimele două decenii, țara a devenit un lider în producerea de software și al destinațiilor turistice. În 1998, Tel Aviv a fost numit de săptămânalul Newsweek unul dintre cele mai influente orașe tehnologice ale lumii.

Despre statul Israel care la momentul de față este unul din cel mai puternic stat din lume din toate punctele de vedere(economic, cultural, politic etc) se

poate vorbi la nesfârșit. Nu am avut prilejul nicicând să fiu acolo, pe pământul sfânt. Multe le studies din net (file propuse și Dvs) și mai jos aș dori să dedic un vers orașului sfânt, leagănului a trei religii mondiale, oraș scump și drag întregii răsufări evreiești de pe pământ.

Calendarul Evreiesc

Calendarul Evreiesc socotește de la crearea de către Dumnezeu a primului om, Adam, (corespunzător zilei de 7 Octombrie 3761 î.C.) și e lunisolar = Lunar-Solar, adică pune de acord anotimpurile cu fazele Lunii. (Calendarul Creștin e Solar / corelează anotimpurile cu mișcarea aparentă a Soarelui iar Calendarul Musulman e Selenar / Lunar, adică bazat pe fazele Lunii). În Calendarul Evreiesc, cu toate că determinarea zilelor calendaristice are ca punct de plecare mișcarea Pământului în jurul Soarelui, lunile calendarului sunt calculate după mișcarea Lunii.

O zi a Calendarului Evreiesc începe odată cu apariția stelelor pe cer și se încheie în seara următoare, odată cu apariția stelelor pe cer (perioada dintre apusul Soarelui și apariția stelelor este considerată în dubiu, fiind definită ca zi și noapte deopotrivă). Fiecare lună a Calendarului Evreiesc începe când apare Luna nouă pe cer, la o periodicitate de aproximativ 29 de zile și 12 ore. În ciclul metonian de 19 ani lunisolari = Lunar-Solari, 7 din ei conțin 13 luni (al 3-lea an, al 6-lea an, al 8-lea an, al 11-lea an, al 14-lea an, al 17-lea an și al 19-lea an) iar restul de 12 ani au 12 luni. Calendarul Evreiesc are o întârziere de 1 zi la fiecare 219 ani.

Zilele săptămânii sunt desemnate de numere, doar cea de-a șaptea zi – saba-tul – poartă diverse nume (sabatul începe la apusul zilei de vineri și se încheie la apusul zilei de sâmbătă).

În cadrul Calendarului Evreiesc trebuie menționate 3 particularități:

- Există 2 luni care sunt declarate ca fiind prima lună a anului: luna 1, care este prima lună a anului religios (toamna) și luna 7, care este prima lună a anului civil (primăvara)
- Din motive practice religioase, Anul Nou religios nu cade niciodată în zilele de miercuri, vineri sau duminică
- În anii embolismici (anii care au 13 luni) se introduce înainte de luna 12 (care are 29 zile) o lună suplimentară de 30 zile (materiale selectate din internet)

Cu dorul către orașul biblic am dedicat poezia.

Ierusalim

Boris Druță

Dragostea față de orașul sfânt

Aici măslinii dau în floare
În zori de zi și-n miez de noapți –
Ierusalimu-i sărbătoare,
Cetate mândră pentru toți!

Aici gloria dă în floare,
Nume în veci nemuritor,
Ești *Paradis* la fiecare,
Ierusalim strălucitor!

Ierusalimu-i floarea lumii
Sub *Steaua* lui *David*, fidel,
La *Zidul Plîngerii* se-adună
Zeci de popoare-n *Israel*...

Ierusalim visat de-orcine
Sfințit de cronici vechi și noi,
Toți, mîntuiri, vom fi cu tine
Și-n *judecata de Apoi*...

Aici e maica noastră sfîntă,
Țara poporului evreu,
Aici *Hristos* din cer cuvîntă,
Aici ușor e tot ce-i greu.

Ne cheamă tu și ne vrăjește:
Cu *Domnu-n* gînd – Venim, venim!
Prin ani rebeli ne ocrotește
Ierusalim, Ierusalim!

Oraș – *Simbol* al Omenirii,
Istoria tu ne-ai născut,
Aici – iertării și iubirii
Ai fost de-a pururi *veșnic scut*.

Noi îți venim cu bună pace
Toți cu *Speranță* și cu *Dor*
Și anii-n flori ni s-or preface
Ierusalim nemuritor!

2009

Precum am mai menționat, nu am avut fericitul prilej de a fi vreodată în acest oraș, vestit și iubit de toată lumea. Vestit fiindcă de aici au pornit izvoarele a trei religii. Iubit, fiindcă unde este locul sacru al existenței conștiinței noastre prin cuvîntul lui Dumnezeu, acolo în primul rînd e iubire. Nu există nici un oraș din lume care să fie cunoscut din Sfînta Scriptură, la care cu atîta speranță și pietate să se uite aproape fiecare cetățean al terei. Cred că pentru cititorii cărții mele este un lucru bun ca să știe măcar ceva despre Ierusalim, oraș care aparține întregii omeniri în spirit și în cuget.

Iată ce găsim în literatura informațională despre acest oraș sfînt.

Ierusalim (ebraică modernă: **Ierușalaim** ירושלים sau *Țion* ציון (Sion); ebraică clasică: **Ierușalaim** sau **Ierușalem** ירושלם ; arabă: **al-Quds** لاقُدس sau **Ur Salim al Quds**) este un vechi oraș din regiunea istorică *Palestina* (pentru evrei și creștini „Țara Sfîntă” sau „Țara lui Israel”), în Orientul Mijlociu, considerat oraș sfînt în Iudaism, Creștinism și Islam.

Aproximativ prin anul 1010 î.Hr. David, al doilea rege al evreilor, a cucerit Șalem, pe atunci cetate a unei populații canaanene locale, înrudită cu evreii,

numită ievusiți, și și-a stabilit aici capitala. Orașul, care a devenit cunoscut ca Ierusalaim sau Ieruşalem **-Ierusalim**, a devenit centrul religios, politic, economic și administrativ al regatului evreiesc antic. Regele Solomon, (Shlomó) fiul lui David, a construit în Ierusalim primul Templu evreiesc și un palat regal.

Zidul de vest, sanctuarul religios al evreilor, ultima rămășiță din al doilea Templu evreiesc

În anul 586 î.Hr. Nabucodonosor II, rege al Babilonului, a cucerit capitala evreiască, a distrus Templul, palatul regal și zidurile de apărare. Mulți evrei, între care meseriași și cărturari au fost deportați în Babilon. În anul 519 î.Hr., cu permisiunea regelui persan Cyrus al II-lea cel Mare, care a cucerit Babilonul și întreaga regiune, s-au întors mulți evrei din familiile deportate. Evreii au reconstruit zidurile orașului și au ridicat un al doilea Templu evreiesc. Ierusalimul, având în centrul său Templul, a redevenit centrul religiei și culturii evreiești.

În anul 332 î.Hr. Alexandru cel Mare a cucerit orașul fără luptă și a permis evreilor să-și continue cultul și ritualul religios. În anul 167 î.Hr., când Antiochos IV Epiphanes a încercat să reprime ritualul religios evreiesc și să impună cu forța la Ierusalim politeismul elen, evreii s-au revoltat sub conducerea familiei Hasmoneilor (Haşmonaim) și în luptele care au urmat i-au învins pe greci și și-au recâştigat independența statală. Noul regat al evreilor antici, cunoscut în lumea de atunci ca Iudeea, a avut și el capitala la Ierusalim. După dinastia Hasmoneilor a urmat pentru o mai scurtă perioadă cea a Antipatrizilor. Reprezentantul acesteia, Irod cel Mare (sau Herodes, cunoscut în ebraică ca Hordos) a renovat în mod substantial Templul din Ierusalim, a construit un nou palat regal și multe alte edificii în capitală și pe cuprinsul țării.

În anul 63 î.Hr. Ierusalimul a fost cucerit de Imperiul Roman. Templul evreiesc și simbolurile entității statale evreiești a fost distruse de romani în timpul războiului cu evreii răsculați (Războiul Iudeilor) în anii 68 - 73 d.Hr. După ultima mare răscoală antiromană a evreilor în anii 132-135 d.Hr. Ierusalimul a fost transformat într-o urbe romană numită Aelia Capitolina în cinstea împăratului Adrian (Aelius Hadrianus).

Vreme de aproape un mileniu a încetat de a fi capitală a unui stat până la întemeierea în zonă a regatului cruciat al Ierusalimului în anii 1099 - 1187. După recucerirea lui de către musulmani i s-a luat din nou statutul de capitală vreme de încă aproape un mileniu. La sfârșitul secolului al XIX-lea a devenit capitală a sanjakului otoman al Ierusalimului (Kuds), iar apoi între anii 1917-1948 a fost sediul administrației britanice în Palestina, inclusiv al înalților comisari britanici. În urma războiului araboisraelian din 1948-1949 orașul a fost împărțit în două zone: una de vest, mai nouă în cea mai mare parte, - a rămas sub controlul Israelului, iar cea de est, incluzând orașul vechi, a intrat în componența statului arab al Iordaniei cu capitala la Amman.

În decembrie 1949 Ierusalimul, respectiv partea lui de vest, a fost proclamat de David Ben Gurion capitală a noului stat evreiesc Israel. La 20 iulie 1951, în Moscheea al-Aksa din Ierusalim, a fost asasinat regele Iordaniei, Abdallah I (1921–1951), de către un extremist arab local (arab palestinian).

În iunie 1967, în cursul Războiului de Șase Zile armata israeliană a ocupat partea de est a orașului, inclusiv orașul vechi, realizând reunificarea teritorială a localității. La 30 iulie 1981 Ierusalimul de acum întregit a fost proclamat de Knesset drept capitala Israelului. Însă în ultimele decenii mișcarea națională arabă palestiniană reprezentată de Organizația pentru Eliberarea Palestinei, și după 1994 Autoritatea Palestineană revendică și ea Ierusalimul, cel puțin partea lui de est, drept capitală a statului arab palestinian viitor. Revendicările religioase și politice arabe în Ierusalim sunt susținute, în afară de Liga Arabă, și de Conferințele statelor islamice care au numit un Comitet al Ierusalimului prezidat de regele Marocului.

Conducători musulmani extremiști din regiune, ca de pildă fostul dictator al Irakului, Saddam Hussein, și organizații paramilitare fanatice ca al Qaida au lansat apeluri pentru recucerirea Ierusalimului din mâinile „necredincioșilor” uneori și ca pretext sau lozincă de luptă pentru inițiative militare sau teroriste având obiective diferite sau cu mult mai largi.

În prezent orașul are o populație de 706.400 de locuitori; aglomerarea urbană totalizează aproximativ 1.088.000 de locuitori. Ierusalimul este un oraș eterogen, în care sunt reprezentate grupuri dintr-o vastă diversitate religioasă, națională și socio-economică. Așa-numita “cetate veche” (sau „orașul vechi”) este împărțită după o tradiție seculară în patru zone: „iudaică”, „creștină”, „armeană” (armenii fiind de fapt și ei creștini) și musulmană. Astăzi majoritatea populației în cartierele creștin, armean și musulman din orașul vechi este de fapt arabă musulmană. La fel și populația părții de est a municipiului. În partea de vest a capitalei și în cartierul evreiesc din Orașul Vechi populația este formată din evrei.

Ierusalim-ul este capitala oficială a Israelului și sediul președintelui Israelului, al guvernului și al parlamentului (Knesset) acestui stat. De asemenea aici se află Curtea Supremă a Israelului și Șef Rabinatul țării. Totuși, în prezent practic toate țările, (în trecut au fost un număr de excepții) datorită litigiului încă nerezolvat dintre Israel și națiunile arabe și musulmane asupra statutului orașului, își mențin ambasaderele în alte orașe, ca Tel Aviv, Ramat-Gan, Herțlia (Herzliya), etc.

Cu privire la problema răstignirii lui Hristos

Pentru a aduce lămurire faptului că printre oamenii creștini bîntuie părerea de-a lungul secolelor precum că Isus Hristos a fost răstignit de către evrei, iată ce descoperim în spusele autorului acestui articol:

„Din cele mai diferite surse, verbale și scrise,, îmi parvin informații că printre antisemiștii ruși iar se răspîndește legenda, după care „evreii l-ar fi răstignit pe Hristos”. Inteligența rusă – bunăoară, părinții mei – considerau această erezie rod al ignoranței crase „a celor de la Ohotniy read”, cu alte cuvinte al celor mai înapoiți dintre ruși. Trebuie să recunosc că fiind școlar împărtășeam opinia părinților mei. În clasă eram singurul elev care citea *Noul Testament*, pentru că stătea pe polița tatălui meu alături de Platon, Plotin și alții. Când cei de un leat cu mine spuneau că „ evreii l-au răstignit pe Hristos” nu mă miram, deoarece sărmanii de ei , unde puteau citi *Noul Testament*? În biserica ortodoxă ziua de 19 iunie este ziua lui „ Iuda”, apostolul și fratele Domnului nostru”. Cu alte cuvinte, pînă la 1917 creștinii ortodocși știau că Iuda este un răspîndit nume evreiesc (Yehudah), care semnifică pe „acel ce-l laudă pe Domnul (Yahweh), și, în afară de Iuda Iscariotul a mai fost și omonimul său al sf. Iuda. Dar în vremurile sovietice din toate acestea ne-a rămas numai ideie că „Iuda” înseamnă „trădător” și „rusul nostru” Lenin l-a numit pe evreul Troțki „ Iudușca...”

Opinia falsă, răspîndită mai ales pînă la venirea lui Hitler la putere, că antisemitismul este rodul ignoranței ruse, se întărește în cazul meu prin faptul că aceia dintre colegii mei de clasă care aduceau la școală pîine cu unt și mere pentru dejun și învățau bine nu spuneau niciodată, că „ evreii l-au răstignit pe Hristos”. De astfel, nici cuvîntul „Hristos” sau „răstignire” ei nu-l pronunțau niciodată, foarte rar rosteau cuvîntul „evreu”, iar cuvîntul „jidan” era pentru ei exclus

ca și înjurătură de mamă. Că „jidanii l-au răstignit pe Hristor” susțineau doar repetenții înveterați, nu numai din cauză că nu sesizau diferența dintre Platon și Plotin, dar fiindcă mai și înjurau de mamă și considerau că evreii au scornit că pământul, chipurile, e un glob pe când chiar și cel mai mare prostănac știe că asta e curată minciună.

Mai târziu antisemitismul unor creștini mi-a trezit interesul, pentru motivul că prezenta unul dintre cele mai năstrușnice exemple de incapacitate a conformismului lor. În rîndurile unei părți a creștinilor, antisemitismul bîntuie deja de 16 secole. Ortodoxul-antisemit din Rusia de pînă la 1917 și creștinul-antisemit, occidental pînă la înflorirea antisemitismului „științific” în Germania lui Hitler, manifestau o atitudine dușmănoasă față de evrei pentru că ei nu sunt doar oameni de altă credință, ci anume aceia care l-au răstignit pe Hristos. Acuzație formulată de biserica occidentală, iar apoi și de cea catolică, începînd din secolul al IV-lea, adică din timpurile cînd creștinii din Imperiul roman au încetat să mai fie prizonieri, creștinismul devenind religie dominantă. Soborurile bisericești creștinești occidentale din 1179 și 1215 de la Roma au instituit ghetourile pentru evrei și purtarea de către ei a unui semn distinctiv. Iar în pamfletul său din 1543 „Evreii și minciuna lor” Luther, inițiatorul Reformației protestante, creatorul lutheranismului și traducătorul Bibliei în germană, a propus șapte puncte, începînd cu incendierea sinagogilor (punctul I) și terminînd cu izgonirea din țară a tuturor evreilor supraviețuitori – „ca pe niște cîini turbați” (punctul 7). Atenția asupra înviorătorului pamflet al lui Luther din ediția completă a operelor sale (54 volume) mi-a atras-o prietenul meu new-yorkez Joel Karminskael, autorul unei monografii despre Hristos și cercetător neobosit al problemelor antisemitismului.

Poate oare fi ceva mai absurd decît antisemitismul creștinilor? Să deschidem Noul Testament. Yeshua (în pronunția greacă – Iisus) înseamnă „Să vă ajute Dumnezeu (Yahweh)!” Yeshua este fiul lui Dumnezeu și al fecioarei Maria, „evreică pur sînge” (Mariam). În Israel din aceste motive, dînsul ar fi considerat evreu și, exprimîndu-mă în limbajul serviciului de pașapoarte al miliției sovietice, el este semizeu-semievreu. Dumnezeu însă este Dumnezeul Vechiului Testament evreiesc, preluat apoi de Biblia creștină. Spre posibilă părere de rău a serviciului de pașapoarte al miliției sovietice, tatăl lui Iisus a fost Dumnezeul evreiesc Yahweh, iar numele de „Hristos” este traducerea greacă a cuvîntului evreiesc „Mashiah”, regele, izbăvitorul prezis în Vechiul Testament, asupra căruia fapt, începînd din secolul IV, au insistat înșiși ierarhii creștini. Cu alte cuvinte, la Nazaret, localitate în Iudea, au trăit evrei care credeau că al lor Yeshua este Mashiah din Vechiul Testament. Acești evrei pot fi numiți *mashiahi*, iar în traducerea greacă – „creștini”. Yeshua Mashiah a peregrinat, sau a colindat timp de aproape trei ani Iudea, convertindu-i pe evrei în *mashiahism*, care li se părea și

lui și lor adevărata credință evreiască, ce înfăptuia profeția Vechiului Testament.

În cele din urmă ierarhii evrei au devenit, bineînțeles, vrăjmașii neabătuți ai ereticului, care s-a autodeclarat Mashah al poporului evreu. Oare, cu 1300 de ani mai târziu, ierarhii bisericești europeni vor fi mai indulgenți cu ereticii lor care erau mult mai moderați de firea lor. Și apoi cine altcineva, în afară de romani și de evrei, putea să-l răstignească pe Mashiah, dacă pe parcursul a aproape trei ani, toate predicile sale și supliciuul ce a urmat au avut loc pe pământul evreiesc, care era atunci colonie romană, și toate personajele, inclusiv Maica Domnului, Mashiah, toți mashiahii, Pilat și călăii au fost ori evrei ori romani.

Conform Noului Testament, conducătorul roman al Iudeei, Pilat, n-ar fi dorit, chipurile, moartea lui Hristos – „spălându-se pe mâini”. Cu toate că contemporanii romani ai lui Pilat nu-l prezintă în modul cel mai favorabil, episodul respectiv poate fi socotit plauzibil. Pilat trebuia să țină colonia romană Iudeea în supușenie, să nu se implice în controversele religioase interne și să-i execute pe ereticii ce s-au abătut de la iudaism după opinia ierarhiilor localnici. Cu toate acestea verdictul a fost pronunțat de romanul Pilat și de nimeni altul, pentru ca cel puțin să păstreze bunele relații cu ierarhii autohtoni. Răstignirea constituia un mod de execuție roman, sentința a fost adusă la îndeplinire de soldați romani. De altfel, aceștia au mai adăugat la supliciu din proprie inițiativă și neomenia lor crudă, dar nu cunosc nici un locuitor al Imperiului Roman, al Sfântului Imperiu Roman, din Italia sau din altă țară, care ar fi fost contrariați din cauză că – „soldații noștri” nu numai că l-au răstignit pe Hristos – dar au mai și adăugat la execuția sa atîta cruzime, cîtă le-au permis limitele modestului lor grad de soldați.

Acuzația susținută de-a lungul a 16 secole de creștinii-antisemiți cum că „evreii l-au răstignit pe Hristos (al nostru)” e mai absurdă decît „grecii l-au otrăvit pe Socrate (al nostru), sau „Italienii l-au ars pe rug pe Bruno (al nostru)”, sau „rușii l-au condamnat la moarte, ținîndu-l apoi cinci ani la ocnă, pe Dostoievski (al nostru)”. Creștinul-antisemit iubește Vechiul Testament evreiesc, pe evreii apostoli, pe evreica Maica Domnului, pe Dumnezeuul evreiesc și pe fiul lor Iisus, dar deja de mai bine de 16 secole nu-i înghite pe evrei, de parcă Mashiah și elevii săi ar fi greci, romani, francezi, poloni sau ruși, iar eterodocșii evrei au năvălit nu se știe de unde, ca să mi-l răstignească pe Hristos (al nostru).

Cardinalul John O'Connor, arhiepiscopul catolic al New-Yorkului, afirmă în ziarul „New-York Gardian”, pentru care de asemenea scriu și eu, că din cei 12 apostoli ai lui Hristos 10 au fost executați. Însă odată ce acești zece apostoli evrei se împrăștiaseră în toată lumea, rezultă că autoritățile altor țări nu avuseră față de creștini o atitudine mai bună ca ierarhii iudaismului în Iudeea. Sf.Petru, apostolul de frunte, bunăoară, a fost executat, se vede, la Roma, fiind după toate probabilitățile crucificat. Antisemiții însă nu formulează acuzația că: „Romanii

i-au răstignit pe sf.Petru (al nostru)”. Națiunile ai căror reprezentanți i-au executat pe apostoli și pe creștini în genere într-un mod deosebit de barbar, dându-i bunăoară, pradă fiarelor sălbatice, rămîn în cele din urmă nevinovate, cu toate că în Imperiul roman creștinii au fost prigoniiți în curs de aproape trei secole. În conștiința creștinului-antisemit sunt vinovați numai evreii, tocmai aceia care au dat Occidentului, Bizanțului și Rusiei creștinismul. Vinovați de faptul că , inițial, creștinismul a fost prin excelență o credință evreiască, profesată și răspîndită numai de evrei pe pămînt evreiesc, și acela care a adus această credință evreiască în Europa, fiind apoi și executat pentru aceasta la Roma, fusese de asemenea „evreu pur sînge”: Saul, alias apostolul Pavel.”

(Lew NAVROZOV din cartea „ Antiiudaism sau lumea grotelor”, editura *Ruxanda*, Chișinău, 1999, p.16-19).

Sfânta lumină de la Ierusalim

Lumina Sfânta este un miracol al Ortodoxiei care se întîmplă în fiecare an de Paștele Ortodox la Ierusalim, când în timpul Vecerniei Mari din Sambata Mare, între orele 12.30-14.30, deasupra Sfantului Mormânt se aprinde Sfânta Lumină, un foc care se pogoară din cer, manifestându-se diferit în fiecare an și care în primele minute nu arde.

- ... Lumina Sfântă nu apare decît de Pastele Ortodox și decît la ortodocși. Ori de câte ori non-ortodocșii au încercat să obțină Lumina Sfantă, tentativele lor au eșuat lamentabil?

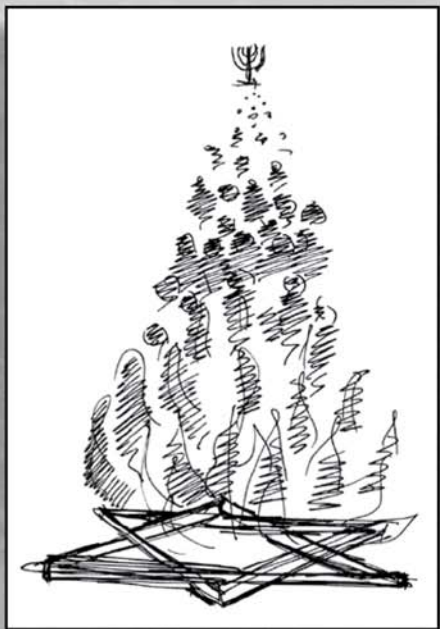
- ... de-a lungul timpului mulți păgâni s-au convertit la Ortodoxie convingși fiind de miracolul Sfintei Lumini?

- ... cu mulți ani în urmă timpul cît Sfânta Lumină nu ardea era mai mare decît astăzi? S-a observat că odată cu trecerea anilor, miracolul ne-arderii durează din ce în ce mai puțin și Sfânta Lumină se pogoară din ce în ce mai târziu.

În zilele noastre a devenit o tradiție frumoasă, ca în ajunul Nașterii Mîntuitorului popoarele lumii să meargă la Ierusalim pentru a aduce făclia de la sfințul mormînt. Cred și sper că om, enirea va intra într-un figaș pacifist pentru milenii înaintea ca această făclie divină să ne încălzească, să ne adune, să ne facă mai buni și să trăim în mila celui de Sus în împăcare și voie bună, precum li se cuvine oamenilor să trăiască de cînd e lumea și pămîntul.

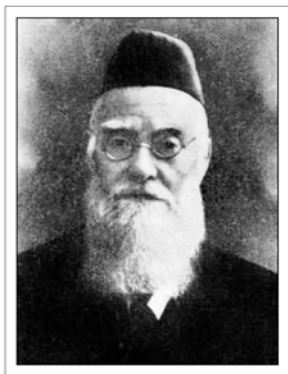

**Portrete de ieri
și de azi ale
intelectualilor evrei**

Portrete

O personalitate istorică, rabinul Ieguda-Leib Țirelson

Iehuda- Leib Țirelson (în viață cunoscut mai mult ca Ide-Leib Țirelson, iar în ivrit și idiș הגאון יהודה לייב צירלסאָנהרר (24 decembrie 1859 — 25 iunie sau 6 iulie 1941, Chișinău) – rabin, om de o cultură vastă, a cele mai mari autorități *halahice* din secolul XX. În decursul a câtorva decenii a fost principalul rabin al Basarabiei . Scria în limbile sanscrită, idiș și arameică, precum și în limbile rusă și română.

Ide-Leib Țirelson s-a născut în orașelul provincial Kozeleț din gubernia Cernigov unde tatăl lui Moişe-Haim Țirelson era rabin. Din fragedă tinerețe a dat dovadă de capacități extraordinare și deja la vârsta de 19 ani a primit funcția de rabin siritual în localitatea Pri-luki, din gubernia Poltava (1879). În 1907 devine rabin de stat. În acești ani scrie multe articole publicistice în ivrit la zierele «haMeliț» (*Apărătorul din Sankt-Petersburg*), «haȚefira» (*Timpul din Varșovia*), «haMaghid» (*Propovăduitorul din Krakov*), revista «haZman» (*Vremea din Vilnius*), colaborează regulat cu ziarul în idiș din Varșovia „Der Id” (Ovreul), a publicat o culegere de versuri și eseuri în ivrit „*Dereh Shula*” (Cale bătătorită, 1902), broșura în limba rusă „Războiul ruso-japonez” (1904) și „Analiza baloanelor de săpun” (1908, ambele la Odesa). Era vestit și avea faimă de orator. A participat la prima conferință sionistă de la Varșovia în august 1898, unde a cuvîntat împotriva activității învățămîntului laic al mișcării sioniste. O vreme a susținut ideea sionismului religios, dar ulterior s-a dezamăgit în mișcarea sionistă ca atare.

Din anul 1908 devine liderul spiritual, rabin de stat al Chișinăului din gubernia Basarabia. În 1910 a fost ales președintele comisiei de rabini din Rusia (*vaad harabonim*) și a ocupat această poziție pînă la 1917, cînd comisia a fost dizolvată. Ca reprezentant împuternicit al conducerii societăților religioase evreiești din Rusia compunea adresări către puterea de stat pe diferite probleme, inclusiv ale populației evreiești din țară. În 1911, a publicat scrisoarea cu iscălitura a 300 de rabini ai Imperiului Rusiei în legătură cu declanșarea procesului Beilis. A fost onorat cu titlul de Cetățean de Onoare al Rusiei și general spiritual.

În 1912 a devenit unul din fondatorii mișcării internaționale ortodoxale „*Agudat Isroel*” (Uniunea Israel), a fost organizatorul congresului de constituire a congresului mișcării din Katovițe (Prusia). La Chișinău a creat secția

„*Agudas Isroel*” (din 1920, secție autonomă), în fruntea căreia s-a aflat pînă la sfîrșitul vieții. Între anii 1923 și 1929 a prezidat la Primul și al Doilea congres al mișcării internaționale (*cnesia ghedola*) de la Viena; a participat la lucrările Congresului al Treilea din 1937; a fost în componența prezidiului comitetului executiv în așa zisul consiliu al Înteleptilor al acestei mișcări. La Congresul din 1923 ca președinte a susținut propunerea rabinului *Meer Șapiro* din *Lublin* despre introducerea sincronică pe un termen de un an a ciclului de citire a Torei în lumea întregă (*daf yomi*), care a fost admis și este valabil pînă în ziua de azi. După Unirea Basarabiei cu Patria mamă - România în 1918 a devenit principalul rabin al Basarabiei (secretarul lui era rabinul *I.Ș. Epelboim*); în anul următor a fondat la Chișinău grădinițe de copii evreiești, un gimnaziu religios (liceu) „*Moghen Dovid*” (Scutul lui David), precum și renumita „Eșiva lui Țirelson”, unde ulterior au studiat diverși activiști religioși din diferite țări (de exemplu viitorul rabin de Rîbnița *Haim-Zanvl Abramovici*; rebe de Buhuș *Ișhoc Fridman*, rebe de Boian *MenaheM Braier* ș.a.). Iehuda-Leib Țirelson se bucura de o imensă popularitate printre diferite cercuri evreiești, inclusiv al diversei mișcări hașidiste, îndeosebi între dinastiile rujene și cernobiliene de orientare habadnoco-copustă.

I.L. Țirelson (primul rînd, în centru) în cercul membrilor Comisiei de rabini din toată Rusia la adunarea de la Sankt.Petersburg (1910). Stau pe scaune (de la stînga la dreapta): Ișhoc Șneerson, Vladimir Teomkin, Yakov Maze, baronul David Ghinzburg, Iehuda-Leib Țirelson, Ișhoc Pik, Lion Sapir, Kalman Frenkel, Șmarie-Leib Mendalie, Haim Yakov-Landa. Stau în picioare (de la dreapta la stînga): G.B.Sliozberg, un necunoscut, Eliezer Bruștein, Haim-Leib Itkin, Ș.Polinovski, M. Mazur, Iosef-Isroel Galperin, un necunoscut, Boreh-MenaheM Marhus, un necunoscut, Moișe-Nohem de Ierusalim, Moișe Medievski, Elizer Harif.

Afiș preelectoral al partidului
Agudas-Isroel în limba idiș
din Chișinău.

Către această perioadă Țirelson vorbea liber limba română și se bucura de mare popularitate printre evreii din Basarabia. La 20 mai 1920 a fost ales senator al României din partea Chișinăului, iar în 1922 unicul reprezentant al evreimii basarabene în parlamentul României. Odată cu creșterea dispozițiilor antisemiste în România, rabinul Țirelson se includea tot mai mult în luptă cu antisemitismul. După câteva cuvântări fără nici un rezultat în Parlament cu referire la manifestările concrete de xenofobie, în 1926 Țirelson a făcut o adresare de program despre pericolul antisemitismului pentru toată populația României. Însă, odată ce parlamentul cu 80 de voturi și 17 contra a votat împotriva publicării cuvântării lui în presa oficială a Parlamentului, Țirelson în mod demonstrativ și benevol și-a retras împlin-

nirea parlamentară.

Deși primul volum al îndrumărilor *halahice* ale lui Țirelson „*Ghedul Iehuda*” (Restricțiile lui Iehuda) a văzut lumina tiparului încă în 1905 (a doua ediție în 1912), lucrările teologice de bază întemeiate pe legislația *halahică* au apărut în ultimile două decenii ale vieții lui. Renumitele „*Aței haLevanon*” au apărut în 1922 la Koloșvare (Klauzenburg) și „*Maathei Lev*” (Bănuielile inimii) – în 1932 la Chișinău.

Culegerea de eseuri în idiș „*Ilf Far Ilf*” (Ajutor pentru ajutor) a fost editată la editura ziarului chișinăuian „*Unzer Zait*” (Timpul nostru) sub redacția lui Z.Rozental în 1926 . Predicile în ivrit „*Heghion Lev*” (Cugetările inimii) au fost editate tot acolo în 1929, eseurile în ivrit „*Hovos Rabonim*” a apărut în culegere aparte în cinstea lui Iacov Rozengheim în Frankfurt pe Main în 1931.; I volum al culegerilor de prelegeri, cugetări *agadice* și *responso* „*Lev Iehuda*” a apărut la Chișinău în 1935 , al II volum a apărut postmortem în 1961 la Ierusalim. Țirelson a fost redactor și autor al culegerilor societății *rabinatului* chișinăuian în idiș „*Loi zoi hadereh*” (*Nu această cale*), în memoria profesorului I.Ya.Degan, Chișinău, 1924) și „*Cheșenev, moișev scheinîm*” (*Chișinău, Azilul de bătrâni*), la 30 de ani de la jubileul azilului de bătrâni din Chișinău *Perelmuter-Kligman*, 1933).

Toate lucrările lui Țirelson au fost editate și reeditate de mai multe ori în Israel și SUA și sunt considerate o parte integrală a legislației galahice contemporane.

În anii 1930 Țirelson acorda o deosebită atenție activității pedagogice în eșiva sa, conducea lucrul altor rabini din Basarabia (Leivi Șternberg, Bențien- Yanchev Șapiro, Iosif Epelboim ș.a.) a fost ales ca membru de onoare al cîrmuirii marii sinagogi din Viena.

După anexarea Basarabiei de către URSS în 1940 rabinul Țirelson a fost persecutat în presa sovietică. Și-a găsit moartea în timpul bombardamentelor aeriene ale Chișinăului în primele zile ale războiului după versiunile răspîndite la 25 iunie sau la 6 iulie 1941. Pe cavoul, scripta rabinului Țirelson de la Cimitirul vechi evreiesc de la Sculeanca din Chișinău au fost îngropate ruloanele *știrbite* ale Torei și ale altor cărți sfinte. La începutul anilor 1950 o parte a cimitirului evreiesc a fost demolată, pentru a se construi o nouă șosea și mormîntul rabinului Țirelson a fost strămutat în alt loc. În 1958 toată partea de jos a cimitirului evreiesc a fost demolată pentru a se construi o piață comercială și un parc de odihnă. Monumentul de pe mormîntul lui Țirelson a fost distrus, vandalizat, iar placa funerară a fost strămutată și îngropată lîngă monumentul victimelor pogromului chișinăuian din 1903.

În numele lui Țirelson sunt numite străzi la Tel Aviv, Petah-Ticva, Bnei-Brac, Ramat-Șaron, Netania, *Chișinău*. În partea păstrată a clădirii fostei „Eșiva lui Țirelson” din Chișinău în anii 1990 a fost deschisă eșiva „*Torat Emet*” (Adevărul Torei). Arhiva lui Țirelson se păstrează la Biblioteca națională și universitară din Ierusalim. Nepotul de pe frate al rabinului este un vestit matematician israelit *Boris Țirelson*.

Strănepoata clasicului literaturii moderne evreiești Mendele Moïher-Sforim

Pe Elena Abramovici deseori o vedeam la manifestațiile culturale din Chișinău, de fiecare dată fiind prezentată ca strănepoata clasicului literaturii evreiești moderne *Mendele Moïher-Sforim*. Această femeie mică de statură, energetică, vioaie în luările de cuvînt vorbea entuziasmată despre cutare sau cutare prilej ce ne aduna în sală. Am făcut cunoștință mai îndeaproape în apartamentul ei de pe bulevardul Renașterii. E o doamnă cu o biografie bogată, Om meriț al culturii din Republica Moldova, rudă cu clasicul literaturii evreiești. Învîtîndu-mă cu amabilitate la un ceai, mi-a povestit crîmpeie

din istoria vieții sale. Provine dintr-o familie cu tradiții intelectuale. S-a născut la Odesa, dar locuiește de multă vreme în Moldova. Este o fire deschisă și sinceră. Mi-a mărturisit că atât pe linie maternă cât și pe cea paternă are o mulțime de rude celebre. Victor Abramovici, fratele tatălui ei, a fost un muzicolog cunoscut atât în URSS cât și departe de hotarele ei. Sora tatălui Ana a fost pianistă la teatrul de operă și balet din Odesa. Verișorul tatălui Odea Abramovici a fost unul dintre primii aviatori ruși care a săvârșit un zbor fără escală, cu pasageri la bord pe traseul tur-retur Moscova-Berlin. Unchiul tatălui Mihail Avbramovici a fost scriitor, poet evreu de limba rusă.

Pe linia mamei, de asemeni are descendenți cu renume. Fratele mamei David Șapirovschi a fost *amiral* în flota maritimă. Alt unchi, pe linia mamei Emil Șapirovschi a fost dramaturg, scriitor. Fratele mai mic Iacov Șapirovschi se numără printre remarcabilii savanți sovietici care au pregătit primul zbor al omului în cosmos. Yuri Gagarin i-a dăruit ca amintire o banderolă, pe care a scris: ” *Dragului Iacov Borisovici de la Yuri Gagarin* ”. Sora mamei Sara a fost soția lui Moisei Gruman – primul redactor al ziarului ”Moldova socialistă” ce apărea în RASS Moldovenească. În anul 1938 a fost supus represaliilor staliniste. Încă o soră a mamei Faina a fost constructoare de corăbii... Însă aici nu se încheie șirul rubedeniilor. Cea mai mare figură a neamului a fost străbunicul de pe mamă, scriitorul *Mendele Moïher-Sforim*, considerat părintele literaturii evreiești moderne. În cultura evreiască, el e ca N.Gogol în Rusia sau Alecsandri în literatură română. *Mendele Moïher-Sforim* a fost dascălul spiritual al lui *Șalom Alehem*. Teoria lingvistică elaborată de străbunicul ei, astăzi stă la temelia formării ivritului modern a limbii literare a statului Israel.

Doamna Elena vorbește cu multă căldură despre trecutul rudelor sale apropiate și îndepărtate. Are un dar înnăscut de povestitor. A văzut lumina zilei în anul 1933 în orașul Odesa, într-o familie de intelectuali (mama Eda, a.n. 1901, tata Alexandr, a.n.1900). Tatăl Alexandr Abramovici a fost un mare specialist în istoria muzicii, idolul studenților odesiți ai anilor 30-40 din secolul trecut. Cunoscător și interpret al pianului, posedă 7 limbi (rusa, engleza, franceza, germana,italiana, latina, spaniola, ulterior româna) a desfășurat o activitate prodigioasă în acest oraș. La acea vreme în orașul de pe malul Mării Negre activau muzicanți, care mai târziu au devenit renumiți în lumea întregă: David Oistrah, Emil Ghilels, Mihail Vaiman, Iakov Zak, Mihail Fih tengolț...

Elena Abramovici nu a apucat să se înscrie în clasa întâi a școlii primare că s-a început războiul. Asemeni miilor de evrei, când fasciștii le călcau pe urme, au fost nevoiți să se evacueze, ajungând tocmai la Irkutsk, lângă lacul Baikal din Siberia. Aici tatăl ei ca un specialist competent în istoria muzicii și interpret la pian, a fost întâmpinat cu brațele deschise. Colabora cu radioul

Elena Abramovici

din regiune. Abia în acest oraș a mers la școală. Își aduce aminte că între sibirieni s-au simțit bine. După terminarea războiului, în 1949, tatăl ei la invitația Comitetului de cultură al republicii, a sosit cu familia la Chișinău, devenind prorectorul Conservatorului de Stat, unde deja activau cunoscuții săi Leonid Gurov și Guz Iuli, care fondaseră în capitala Moldovei Conservatorul de Stat. Leonid Gurov activa în cadrul acestui conservator încă din 1940, când se instaurase puterea sovietică. El poate fi considerat creatorul școlii de componistică din Moldova. Celălalt pedagog, Guz Iuli, cu studii de la Sankt-Petersburg a contribuit substanțial la dezvoltarea acestei instituții prestigioase din Moldova. Pe atunci în cadrul Conservatorului activau mulți muzicanți evrei, dinastii întregi, cum ar fi cea a lui Iosif Lvovici Dailis, care a creat școala de vioară din Moldova. Nu era evreu doar directorul Conservatorului Fiodor Lujanski, un om de o cumsecădenie rară. Sosind cu părinții la Chișinău, Elena Abramovici și-a continuat studiile la școala medie, pe care a absolvit-o în 1952 cu mențiune. Și imediat s-a înscris la instituția unde tatăl era prorector.

– Am intrat la 2 facultăți deodată, mărturisește Elena: “Istoria teoriei muzicii”, conducătorul căreia era L. Gurov, considerat părintele școlii profesionale de compozitori și a muzicologilor. A doua facultate “orchestrală” specializându-se la *arfă*, conducătorul căreia era **Clementina Baklanova**, poloneză de origine, pe care a ademenit-o să vină la Chișinău David Gherșfeld, compozitorul primei opere moldovenești “Grozovan”. C. Baklanova venită să predea de la Moscova era o renumită *arfistă*, din Rusia! Printre eleve le-a avut pe arfistele Olga Erdeli, Valentina Dobrohotov și Vera Dulova, i-a cunoscut personal pe celebrii compozitori ruși Serghei Rahmaninov, Aleksandr Skreabin și Aleksandr Glazunov, pe dirijorul ceh Veaceslav Suk și Reingold Glier, precum și pe mulți alți muzicieni ai timpului.

– În scurt timp am devenit eleva ei favorită. În anii studenției mele în cadrul Conservatorului activau muzicanți, compozitori cum ar fi Șico Aranov (autorul vestitei hore “**Moldoveneasca**”) care scria o bună muzică de jazz. Era conducătorul cercului de specialitate. Avea mulți discipoli, elevi ca Oleg Ne-gruță, unicul compozitor din Republica Moldova care la ora actuală scrie muzică de jazz. Dintre marile personalități ale Conservatorului de-a lungul anilor țin să-i numesc pe Timofei Gurtovoi, artist al poporului din URSS, Alexandru Samoilă, D. Gheorghită, N. Velenciuc, Mihail Caftanat, Dumitru Goia, Aurel

Dănilă, Lobel Solomon, Vasile Zagorschi, V.Poleacov, Zlata Tcaci, Ghita Strahilevici ca mai târziu să vină și Gheorghe Mustea, care cânta doar la fluiet. Datorită unei munci asidue, el a devenit unul dintre dirijorii de frunte ai Republicii Moldova la etapa actuală. Tatăl meu predă “Istoria muzicii”. Veneau să-l asculte studenții de la alte instituții și de la alte facultăți. Când lămurirea vreo arie dintr-o piesă muzicală, fiind un bun cunoscător al limbilor de circulație mondială, le interpreta în original: germană, italiană, franceză, spaniolă, rusă. Deși a decedat deja mai mult de 3 decenii, despre tatăl meu își amintește cu drag Eugeniu Doga, care a început doar în calitate de elev și muzicant la violoncel. Tot prin anii aceia, în urma unui concurs al artiștilor amatori a apărut și Maria Bieșu cu o voce dumnezeiască. Nu avea nici un fel de școală. Era în satul ei, Volontiri, mecanizatoare, tractoristă, dar când a fost audiată de un juriu din care făcea parte și tatăl meu, imediat a fost primită. Tatăl meu i-a predat și a ajutat-o să se perfecționeze, să însușească notele, secretele muzicii. După care Maria Bieșu a fost trimisă la teatrul La Scala din Milano, pentru a deveni vestită în toată lumea.

Vreau să mai spun că tatăl meu m-a prevenit să învăț bine, ca nu cumva cineva să creadă că am pile la instituția unde el era prodecan. Lucram foarte mult asupra mea, mă perfecționam, străduindu-mă să nu pătez numele lui. Încă în anul 3 la facultate, la solicitarea specialiștilor, am început să predau disciplina “Istoria muzicii”. Conservatorul l-am absolvit cu mențiune, de două ori. Prima facultate (teoria muzicii) în 1955, iar instrumentul arfa în 1956. Am fost lector la colegiul de muzică “Ștefan Neaga” timp de patru decenii, pînă am ieșit la pensie.

Elevii ei au fost Ghenadie Ciobanu, actualul Președinte al Uniunii Compozitorilor din Moldova, Boris Dubosarski, Ludmila Trusova, artistă emerită, artiștii Vsevolod Gavrilov, Ion Bass, Nadejda Kozlova, Vladimir Slivinski, Mara Gorenștein, A.Fiodorova, A.Struiev, E Florea, Mircea Oțel, N.Muzîca, V.Tcacenko, Mihail Munteanu și mulți alții. Numele ei în cadrul acestui liceu constituia un simbol al prestigiului și frumuseții umane. În afară de activitatea de lector, a desfășurat o amplă muncă de propagare a artei muzicale. Vorbea la radioul și televiziunea republicană, publica în presa periodică articole, recenzii privind arta în ansamblu. Vocația de ziarist nu a pierdut-o nici azi, avînd în palmares peste 200 de articole despre viața culturală a țării.

– După trecerea la odihna binemeritată, la îndemnul artistei emerite Ana Strezeva, am venit să predau la liceul de muzică “A.Rahmaninov”. Sunt cunoscută cu Veronica Garștea. Am o elevă Valentina Toma-Ștefanco, specialist al operei lui D.Șostacovici, care actualmente locuiește în România și care a publicat în 2008 la editura “Mediamuzica” din Cluj-Napoca cartea “Mean-

drele unei opera "Ledy Macbeth din districtul Mțensk" de D.Șostacovici"... Am avut o familie frumoasă. Am o fiică Yanina Badinter-Cociorva, născută în 1963, care nu a dorit să îmbrățișeze arta, dar a absolvit Institutul de administrare "S.Ordjonichidze" din Moscova, apoi aspirantura și în prezent lucrează la o firmă ce prelucrează proiecte pe care le realizează cu succes în viață. Am doi nepoți: Daniela și Dany Cocerva. Nepoata de curînd a absolvit liceul și a devenit campioana Moldovei la tenis de cîmp. Nepotul e încă mic, dar manifestă un interes deosebit pentru istoria Greciei antice....Ambii nepoți îmi aduc bucurie și fericire. Muncesc în contiunuară, scriu articole, publicîndu-le la diverse redacții. Mă străduiesc să mă aflu mereu în tumultul vieții culturale. Sunt zilnic telefonată de foștii elevi și e plăcut cînd am posibilitatea să-i ajut cu un sfat, să le acord un sprijin...

Această femeie energică, activă și-a dedicat toată viața dezvoltării culturii muzicale din Republica Moldova. A scris și a publicat articole de specialitate. La Conservatorul de Stat pregătește specialiști de înaltă calificare. În afară de multiplele articole de critică în presa periodică, a scris și o monografie despre activitatea fostului ei profesor L. Gurov. Cea mai importantă lucrare însă o consideră cea despre străbunicul ei Mendele Moihher-Sforim...

Doamna Elena mi-a povestit cu lux de amănunte cum a lucrat la editarea manuscrisului mătușii Nadejda, fiica marelui scriitor, care a evocat multe momente necunoscute din viața clasicului, dar nu a reușit să-l publice în timpul vieții. Acest manuscris a zăcut în sertare mai mult de 70 de ani la Ana, fiica mătușii Nadejda. Ana a locuit în ultimii ani la Chișinău, unde a și fost înmormîntată la vechiul cimitir evreiesc. Nici Ana nu a putut publica manuscrisul mamei sale. Și numai atunci cînd manuscrisul a devenit proprietatea doamnei Elena Abramovici s-a dat curs publicării acestui material factologic, important.

– Puterea sovietică, continuă doamna Elena, precum este știut declanșa o vădită politică antisemită, iar numele străbunelului aproape că era trecut sub tăcere. Deaceea, înainte de deces, mătușa Nadejda i-a transmis manuscrisul fiicei Ana, verișoarei mele de a doilea. Anume de la Ana am aflat despre existența manuscrisului în arhiva de familie.

Doamna Elena mi-a dăruit cu amabilitate cartea semnată de ea, apărută în 1999 la editura "Ruxanda" din Chișinău. Cartea a fost tipărită în limba rusă cu sprijinul nemijlocit al Comitetului unit American al binefacerii pentru evrei "Jaint", (cu concursul președintelui D.Kotlear) intitulată „**Naș Mendele**” (*Mendele al nostru*). Este scrisă inspirat și constituie un adevărat document istoric. Pe paginile ei descoperim crîmpeie din traiul cotidian al renumitului străbunic, dezvăluirea unor file necunoscute din viața clasicului literaturii moderne evreiești. A muncit mult la editarea cărții și este mîndră că ei i-a suris

norocul să-l editeze. Scrisă cu talent și vocație, cartea a produs senzație în lumea comunității evreiești a oamenilor de bună credință de pretutindeni. Am citit-o și eu dintr-o răsuflare, înțelegând cât de mare a fost scriitorul Mendele Moïher-Sforim, recunoscut ca părintele literaturii clasice evreiești contemporane. Un cuvânt introductiv a scris patriarhul literaturii idiș din Basarabia Ihlil Șraibman. Cartea cuprinde 224 de foi și este scrisă în 19 capitole. Cititorul se poate familiariza cu biografia în ansamblu a marelui clasic. Din cartea scrisă cu o profundă analiză, plină de comentarii, aflăm că Mendele era mereu înconjurat de celebrități ale vieții culturale evreiești din acele vremuri. Mai descoperim că printre rudele lui Mendele, risipite în toată lumea, au fost persoane de diferite profesii: scriitori, medici, aviatori, muzicieni, juriști, microbiologi, ingineri, economiști, pictori ș.a.

Mendele a avut o biografie zbuciumată. Șolom Iacov Broide, (numele adevărat al lui Mendele) s-a născut la Kopîl, gubernia Minsk din Bielorusia în anul 1836 într-un tipic cătun evreiesc. În casa părintească, precum era obișnuit pe atunci, a învățat să scrie și să citească. În afară de Talmud, unica “hrană spirituală” a copiilor evrei pe vremuri, tatăl băiatului s-a străduit să-i mai dea puțină carte pe deasupra învățându-l gramatica și ivritul. Se spune că la vârsta de 10 ani băiatul deja cunoștea la perfecție Biblia, pe care o considera cartea sa de căpățîi. Dar nevoile au venit pe neașteptate în viața viitorului scriitor. Pe cînd împlinise doar 13 ani i-a murit tata și întreaga familie a căzut în sărăcie și mizerie. De la această vîrstă el a luat toiașul pribegiei în căutarea unei vieți mai bune. Din casa părintească de la Kopîl a plecat la sinagoga din orașul Sluțk, apoi la Kamenetș, Melniki, unde a fost repetitor pentru copiii săraci, a vizitat și alte localități, acumulînd o bogată experiență de viață... După multe peregrinări și peripeții prin nenumărate localități evreiești, unde a văzut mizeria, dar și natura frumoasă, tînărul a început să studieze de sinestătător, citind scrierile lui Maimonid, Abraham Ber Gotlober. A curtreierat mai toată Bielorusia, Lituania, Ucraina, ajungînd pînă în Basarabia. A mai lucrat în calitate de învățător la un seminar evreiesc din Berdicev. Aici în anul 1858 s-a căsătorit cu Pesea Levin, fiica notarului din localitate. Această căsătorie a fost o adevărată fericire pentru Mendele. Soția i-a născut 5 copii: Meer, Hava, Zislea, Zinaida și Nadejda și i-a fost Înger păzitor în decursul întregii vieți. S-a străduit să-i creeze soțului toate condițiile ca el să-și dezvolte talentul înnăscut. Debutul literar al lui Mendele a avut loc în anul 1859 cînd a publicat în ziarul din localitate “Ha-Maghid” – Predicatorul, prima lucrare literară, articolul “Mihtav al dvar ha hannuh (“Însemnări despre învățămînt”) în care cerea ca elevii evrei să nu învețe doar Talmudul, ci și limba, literatura rusă, științele naturale, umaniste, științele aplicabile la profesii... În 1860 în

același ziar apare un articol scris cu talent de către Mendele despre scriitorul evreu E. Zeifel... Odată cu aceste publicații, prin care s-a profilat cea mai reușită lucrare critică în ivrit despre literatura evreiască a primit oferte noi și de aici a pornit pe calea anevoioasă a creației sale literare. Mendele a început să scrie în limba poporului de jos, cum era considerată la acea vreme idișul. A descris cu mult har viața oamenilor simpli care zilnic se zbăteau în mocirla mizeriei. Inventează localități noi, în care chipurile se petrec acțiunile. Dar aceste localități cuprindeau viața în ansamblu a populației evreiești de pe toate întinsurile Imperiului Rus. “Literatura este un scut de apărare în lupta dreaptă pentru o viață echitabilă. Cea mai importantă misiune a scriitorului este ca, în formă artistică, să zugrăvească viața reală, cu toate culorile ei, cu obiceiurile, caracterul, interesul și datinile evreiești ale oamenilor din localitățile lor...” Înainte de a intra în Templul mării literaturi Mendele, dorind ca evreii simpli să cunoască în limba lor științele naturale, s-a ocupat de traducerea “Istoriei științelor sociale” autorul căroră era renumitul profesor german Lentz. Primul succes literar l-a avut în anul 1865 când la Vilno (Lituania) a fost publicată cartea ce purta titlul “Omul mic” în care autorul, scriind în idiș, a dat de înțeles că poporul simplu are un adevărat susținător care comunică cu el în limba înțeleasă de toți. În această carte pentru prima oară este descris un personaj cu numele Mendele Moihersforim, care în traducere din idiș înseamnă “Mendele- vânzător ambulant de cărți”. În enciclopedia evreiască de Brochouz și Efron, (volumul 1, K.Ținberg) citim următoarele: “ Mendele Moihersforim nu este un simplu pseudonim al lui Abramovici, în persoana “vânzătorului ambulant de cărți” este reliefat un tipaj deosebit cu o minte lucidă, dar în același timp al evreului simplu, cu umorul lui plăcut, cu o largă gamă de sentimente și bună dispoziție, care se camuflează în caricatura lui exterioară și o esență neînțeleasă – toate aceste calități reprezintă un tipaj al colectivului evreiesc, în care e greu să determini unde se află individualitatea lui Mendele și unde începe tipul eclectic creat prin sinteză literară”... Cartea despre Mendele Moihersforim cuprinde mai mult perioada petrecută de el cu familia în Odesa, despre care amintește Nadejda Abramovici. Un loc deosebit în creația și viața clasicului l-a jucat prietenia lui cu un alt titan al literaturii idiș și ivrit Șalom Alehem. Pe lângă scrisul său Mendele ocupa la Odesa și funcția de director al școlii Talmud-Tora, în care copiii de evrei săraci învățau carte. La această instituție școlară a lucrat mai bine de 35 de ani. Odesa era o adevărată Meca a culturii evreiești de la răscrucea secolelor XIX – XX. Aici funcționa teatrul evreiesc, biblioteca de carte evreiască, aici s-au format ca personalități scriitorii care scriau în idiș Notă Lurie, Aizic Guberman, Irma Druker. Odesa a dat lumii și scriitorii evrei de limba rusă ca I.Babel, E.Bagrițki, S.Gheht, V.Inber,

I.Ilf, L.Slavin, precum și muzicanți cu renume mondial ca E.Ghilels, Ia.Zax, Ia.Flier, D.Oistrah, M.Vaiman, E.Ghilelis, B.Goldștein... Dar să revenim la prietenia celor doi titani ai literaturii moderne evreiești. Încă nu se cunoșteau personal, când Șalom Alehem l-a botezat pe Mendele Moïher-Sforim “Zeide” (“Bunicul literaturii evreiești); Mendele la rîndul său l-a numit pe Șalom Alehem “Nepotul drag al literaturii evreiești.” În paginile cărții citim cum a avut loc această primă întîlnire istorică la Odesa, unde trăia Mendele cu familia, cu Șalom Alehem (adevăratul nume–Solomon Naumovici Rabinovici), care venise de la Belaia Țerkovi, de lîngă Kiev să se odihnească. Acești doi mari scriitori în decursul întregii vieți s-au îmbogățit și s-au completat unul pe altul. Frecvențele lor întîlniri se petreceau în cea mai sinceră cordialitate și discuții aprinse în jurul fiecărui cuvînt, fraze, probleme ce se iscau referitor la literatura evreiască în devenire. Din cartea scrisă cu talent a Elenei Abramovici, care comentează opera atît a străbunelului ei (Mendele Moïher-Sforim) cît și a lui Șalom Alehem, aflăm cum se bucurau amîndoi de succesele lor literare. Sunt menționate povestirile și romanele scrise de Mendele, fondatorul literaturii evreeiești moderne : “Mîrtoaga”, tradusă în limba rusă de către celebrul scriitor Ivan Bunin, “ Călătoriile lui Benjamin al III-lea”, “Fișca șchiopul”, “Inelul fermecat”, “Șloime reb Haim”, piesele „Taxa”, „Chemarea”... Sunt citate ecourile pline de admirație parvenite din partea lui Șalom Alehem, transmise prin corespondența sa. Descoperim aici și înalta apreciere de către Mendele a creației “nepotului drag” Șalom Alehem: nuvelele “Menahem-Mendl”, “Tevie-lăptarul”, povestirile “Băiatul-Motl”, romanul “Stele rătăcitoare”. Din carte se vede limpede că ambii scriitori au mînuit cu iscusință genul epistolar, în decursul întregii lor vieți.

Cu toate acestea, precum mărturisește Nadejda Abramovici în amintirile sale “...tata aproape niciodată nu era mulțumit de cele scrise”. În carte descoperim că Mendele a luptat mult pentru renașterea națională a evreilor, ca să se deschidă școli, teatre pentru evrei acolo unde ei locuiau compact. A luptat pentru păstrarea limbii idiș, a contribuit mult pentru ca ivritul să obțină o nouă haină gramaticală, astfel ca în prezent să fie recunoscut că anume Mendele Moïher-Sforim a fondat folosirea corectă a limbii ivrit din statul Israel... Mendele a ripostat vehement politicii antisemite, antievreiești ce s-a declanșat la hotarele dintre secolul XIX și XX pe tot întinsul Rusiei, demascînd politica de atunci a țarismului, care, într-un fel, a stimulat pogromurile evreiești din anii 1881-1884, 1903-1906 și 1917-1921... Țarul Nicolai al II-lea, în pofida firii sale blînde, a fost un antisemit înverșunat. În timpul lui a fost admisă ura maniacală față de poporul evreu, citim la pag.83, prin persoana lui Purișkevici și Markov “al doilea”. În “ajutorul” “Uniunii poporului rus” a venit “ Uniunea

unită a dvorenilor”, la congresul căreia a fost înaintată cerința ca evreii să fie complet izgoniți din Rusia. Ziarul *Zemșcina* vorbea într-un limbaj, ce s-a reflectat ulterior în presa germană hitleristă: “ Guvernul trebuie să înțeleagă clar că jidanii sunt periculoși pentru viața întregii omeniri în aceeași măsură ca și lupii, scorpionii, șerpii, paianjenii otrăvitori, nimicirea cărora se remunează prin lege. Jidanii trebuie puși în astfel de condiții ca treptat să dispară.” (Iu.Margolin “Povesti tiseaciletii. Sjatfi ocerk evreiskogo naroda”, Tel-Aviv, 1973).

Mendele Moïher-Sforim

Atît Mendele Moïher-Sforim cît și Șalom Alehem au reflectat în opera lor politica xenofobă, iudofobă a imperiului rus. Tragedia poporului evreu s-a văzut în pogromuri, inclusiv acel din Basarabia, de la 1903. În capitolul VII al cărții urmărim starea sănătății lui Mendele care după pogromul de la Odesa a început să se înrăutățească și mai mult. Opera marelui scriitor era îndrăgită chiar și atunci, cînd după pogromurile odesite Mendele a fost nevoit să se trateze circa doi ani la clinicile din Elveția. În drum spre aceasta țară, cînd a trecut prin Constantinopol, Turcia, la vamă l-a recunoscut un vameș evreu din Spania... Denotă dragoste părintească scrisorile adresate lui Șalom Alehem. Ambii se îmbogățeau reciproc, iar opera lor concreștea așa cum se împlină doar la oamenii de calibrul acestor doi titani ai literaturii clasice evreiești moderne. În ultimele luni de viață, după ce revenise la Odesa din Elveția, Mendele deplîngea dispariția marelui său “drag nepoțel” Șalom Alehem, despre care aflase că a decedat în 1916 în SUA. Îl invoca mereu în chemările sale sufletești. Stătea pe o bancă și le spunea fiicelor: “Mă cheamă nepotul la el.”

La procesiunea înmormîntării a luat parte toată intelectualitatea evreiască și nu numai. Aceste detalii și altele au fost introduse în cartea Elenei Abramovici “ Mendele al nostru”. Oamenii de vază din cultura evreiască au contribuit și contribuie la popularizarea și înveșnicirea scriitorului. Vorbește cu multă durere despre faptul că după moartea lui în 1917, din neglijența edililor orașului Odesa, cimitirul vechi evreiesc a fost demolat și osemintele marelui scriitor trebuit să fie exhumate și strămutate în alt cimitir. Sper că va veni o zi cînd cititorii, spectatorii noștri vor avea prilejul să citească opera acestui mare scriitor, să admire spectacolele lui. Numai prin aceasta o să devenim mai puternici, și mai bine văzuți în lume. Astăzi în multe țări sunt editate cărțile lui Mendele Moïher-Sforim, iar multe străzi, locuri publice, case literare îi poartă numele.

Cartea “ Mendele al nostru”, precum era de așteptat, a avut un mare răsunet. Au fost organizate serate literare cu invitarea Elenei Abramovici la Chișinău, Odesa, Dnepropetrovsk. Autoarea cărții a primit invitație oficială ca să viziteze Israelul, în orașele cărora există străzi ce poartă numele clasicului. Ea a vizitat această țară, vorbind la Uniunea Scriitorilor, la primăria orașelor Tel-Aviv și Ierusalim, la universități și la multiple prezentări de carte.

Elena Abramovici este o intelectuală, care făurește istoria vieții evreiești de la Chișinău și am rămas plăcut impresionat de energia ei, de respectul pe care i-l poartă oamenii dragi ce o înconjoară.

Lazăr Dubinovschi – Filosof de monumente al Basarabiei Mînă magică

Sculptorului Lazăr Dubinovschi

Ne vom pierde cîndva în uitare?
O, Moldova nicicînd n-a uita:
Piatră mută-ai făcut vorbitoare,
Ea vorbește de gloria ta!

Vei rămîne în cronică vremii
Cu petale din piatră cîntînd:
Monumentele tale mărețe
Luminează moldavul pămînt!

Ai muncit, ai creat din iubire,
Moștenire etern-ai lăsat,
Viitorul bogat de-amintire
Steaună mîndră pe cer a-nălțat!

Eminescu e flamura țării
Pe Alee lucind statuar,
El sfidează hotarul uitării –
ÎMPĂRAT e și mereu – PROLETAR!

E LUCEAFĂRUL care renaște –
L-ai chemat, l-ai simțit, l-ai adus,
Mîna ta vrăjitoare cunoaște
Universuri ce-n forme i-ai spus!

Chipuri multe-ai lăsat nemuririi –
Lîngă ele ești nemuritor
Și măiastră ți-i PASĂREA firii
Cu-al tău nume de-a pururi în zbor!

2009

Un loc de frunte în istoria artei basarabene îl ocupă sculptorul Lazăr Dubinovschi, care alături de Bernardazzi, Alexandru Plămădeală și Șciusev, a contribuit la dezvoltarea și amenajarea orașelor și localităților noastre în epoca modernă. S-a născut la 1 mai 1910 în orașul Fălești, Basarabia. După alte surse se zice că s-a născut în satul Albinețul Vechi din raionul Fălești, în familia învățătorului Ițic Dubinovschi. În anul 1917 familia s-a mutat în orașul Bălți, unde Lazăr a început

să învețe la școala secundară. A studiat desenul în cercul școlar de la școala secundară "I.V. Savin". După școala din Bălți, a studiat la Academia de Arte Frumoase din București în atelierul lui *Dimitrie Paciurea*, ulterior sub conducerea lui Oscar Han (1925-1930). În anul 1929 proaspătul absolvent pleacă la Paris, lucrând de probă în atelierul lui Antoine Bourdelle. În anul 1930 revine în orașul Bălți, activînd pînă în anul 1941 ca profesor de desen la școala secundară particulară. În această perioadă frecventează saloanele Societății Basarabene de Arte Frumoase. În anul 1939, la Iași, organizează prima expoziție de tablouri și sculpturi. Încă de atunci manifesta un interes special pentru sculptura portretistică: pictând printre altele portretele profesorilor Al. Philippide și Garabet Ibrăileanu. După ocuparea Basarabiei de către URSS este înrolat în armata sovietică, fiind angajat ca principal artist la casa armatei roșii din Bălți. În timpul celui de al doilea război mondial s-a aflat pe front. Fiind grav rănit, este demobilizat în anul 1943 și evacuat pentru tratament la spitalul militar din Irkutsk, unde lucrează în calitate de sculptor (1943-1944). Acolo creează ciclul compozițional "Moldova în flăcări", expus la Irkutsk. După război, în 1945 revine la Chișinău unde pe parcursul anilor creează o galerie de portrete, monumente și compoziții sculpturale. Până în anul 1951 a fost șef al administrației Comisiei artistice din RSSM. Între anii 1951-1953 a făcut parte din grupul de sculptori care a lucrat la realizarea monumentalei statuii a lui Stalin pentru canalul Volga-Don. După revenirea la Chișinău, începe realizarea statuii ecvestre a lui Grigore Kotovski, amplasată în centru capitalei RSSM în anul 1954. La această statuie a lucrat în colaborare cu alți sculptori și arhitecți (K. Kitaika, I. Perșudcev și A. Poseado), inspirându-se din celebra statuie ecvestră renașcentistă a condotierului Coleoni, realizată de celebrul sculptor Verrochio la Veneția. Sculptorul Lazăr Dubinovschi a fost un exponent al artei sculpturale românești din Basarabia. Începând din anul 1957, a realizat o galerie de portrete sculpturale, reprezentând oameni de cultură din Moldova: Mihai Eminescu, Vasile Alecsandri, Gheorghe Asachi, Costache Negruzzi, Dimitrie Cantemir, Miron Costin, A. Sciușev, Oleg Dain, ale căror busturi urmau să fie amplasate în parcul Aleea Clasicilor, care s-a deschis în anul următor. În perioada 1964-1972 a ocupat funcția de director al Comisiei Experților în Artă din cadrul Ministerului Culturii al RSSM. A realizat un monument al victimelor holocaustului pentru Muzeul comunităților evreiești din România. Între anii 1977-1982 a lucrat la compoziția "Requiem", ultima sa sculptură, dedicată tragediilor holocaustului. Munca sa colosală efectuată în decursul vieții a fost recunoscută și apreciată. A fost ales membru corespondent al Academiei de Arte Plastice din Sankt-Petersburg (1954) și membru de onoare al Uniunii Artiștilor Plastici din România (1961), fiind laureat al

Premiului de Stat al RSSM (1970). A fost decorat cu Ordinul “Drapelul Roșu de Muncă” (1948), Ordinul “V.Lenin” (1960) și Ordinul “Revoluția din Octombrie” (1980). În anul 1963 i s-a conferit titlul de Artist Plastic al Poporului din RSSM.

A fost căsătorit cu Lilia Dubinovschi (1910-1966), după moartea prematură a căreia i-a înălțat unul din cele mai frumoase monumente funerare de la Cimitirul Central de pe strada Armenească din Chișinău. Pe un bloc șlefuit din granit negru a fost aplicat un basorelief în bronz cu imaginea soției sculptorului, realizată în tehnica altoreliefului. Acest monument datează din perioada 1972-1976. Din păcate, această lucrare a fost vandalizată și nimicită de criminali și astăzi vizitînd acest mormînt te cuprinde jalea.

Sculptorul Lazăr Dubinovschi a încetat din viață pe data de 29 noiembrie 1982, în municipiul Chișinău și este înmormîntat în Cimitirul Central din capitala R.Moldova, alături de soția și de părinții săi.

Lui Lazăr Dubinovschi îi aparțin o serie de monumente din Chișinău, Bălți (de la Lenin la tânărul Boris Glavan), Hîncești și din alte orașe ale Republicii Moldova. Astfel în Chișinău, precum am menționat, statuia lui G.Kotovski (1954) se zice că este o adevărată capodoperă mondială și, cum a fost sculptat calul “Eroului”, vin să învețe sculptori din diferite colțuri ale lumii. Urmează monumentul consacrat tineretului revoluționar, intitulat “Eroi comsomoliști” (1959) de pe bulevardul Renașterii, monumentul compozitorului Ștefan Neaga (1964), “Eliberarea” din fața Hotelului Chișinău (1969), Maxim Gorki inaugurat în apropierea Băncii de Stat (1972), apoi strămutat în altă parte. Tot maestrului i-a aparținut monumentul lui K. Marx și F.Engels din fața clădirii fostului comitet central al partidului comunist din Moldova (1976,) , dar distrus de către masele revoltate la începutul mișcării de renaștere națională, în 1991. De asemeni, a sculptat monumentul lui Grigore Kotovski din orașul Kotovsk (Ucraina) și al lui Mihail Frunze din orașul Bișkek, capitala Kârgâzstanului.

Operele lui Dubinovschi sunt păstrate în Muzeul Național de Artă al Republicii Moldova, în Galeria de stat Tretyakovski (portretul academicianului K.I. Skryabin), în Muzeul de stat din Sankt-Petersburg și în alte galerii de artă. În anul 1979 el a donat 13 sculpturi Muzeului de istorie și etnografie din Fălești, care le-a expus la etajul II.

Statuia lui Grigore Kotovski din Chișinău (1954).

Imaginea copacului din scultura inspirată de eroul din folclorul moldovenesc “Strâmbă Lemne” (aflat din anul 1945 la Ambasada Rusiei din Luxemburg) a fost utilizată de către Tsekhanovici și Novak în stema oficială a orașului Bălți din perioada sovietică.

În anii ‘60-’70 creează tripticuri monumentale, printre care se distinge Părinți și copii (Deșteptarea, Răscoala și Tinerețea). Este autorul portretelor lui A.Raikin, R.Kurț,

I.Bogdesco și ale marilor cărturari moldoveni D.Cantemir și M.Costin.

Pe piatra de mormânt a lui Lazăr Dubinovschi a fost amplasat în 1984 un portret de bronz al sculptorului, realizat de către Valeria Rotaru (1945-1986), care a fost distrus la sfârșitul anului 1990 împreună cu piatra tombală. În anul 1991 au fost distruse monumentele Marx și Engels, Maxim Gorki și altorelieful “Iscușința Moldovei” de pe peretele Teatrului Național “Mihai Eminescu” din Chișinău.

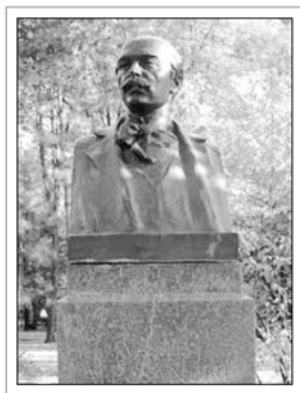
În anul 2005 Guvernul Republicii Moldova a luat hotărârea de a înființa un muzeu memorial în casa unde a locuit Lazăr Dubinovschi în Chișinău de pe bul. Ștefan cel Mare nr. 132, însă deocamdată totul rămîne la nivel de intenții.

Au fost efectuate expoziții personale ale celebrului sculptor basarabean: 1939 - Sculptură, Iași, România; 1970 – Sculptură, Fălești, Moldova și 2000 - “L.Dubinovschi - 90 de ani”, Muzeul Național de Arte Plastice, Chișinău. A avut loc o expoziție personală în străinătate – 1971 - Sculptură, Tașkent, Uzbekistan, apoi expoziții colective în Republica Moldova. Începând cu anul 1944 participă la expoziții colective din Chișinău și diverse localități ale republicii, organizate de Ministerul Culturii și de Uniunea Artiștilor Plastici.

A participat la mai multe expoziții ale artiștilor plastici moldoveni în străinătate, printre care merită a fi menționate: 1947, 1957, 1974 - Moscova, Federația Rusă; 1962 - “Din creația artiștilor plastici din Moldova”, București, Cluj, România; 1968 - “Artiști plastici din Moldova”, Ulan-Bator, Mongolia; 1974 - Varșovia, Polonia; 1975 – “Arta plastică din Moldova”, Tomsk, Rusia; 1976 - “Arta plastică din Moldova”, Plovdiv, Bulgaria; 1977 - Budapesta, Ungaria; 1977 - Erevan, Armenia; 1978 - Leipzig, Germania; 1987 - “Arta moldovenească”, Sofia, Bulgaria.

În decursul prodigioasei sale vieți de sculptor a realizat principalele lu-

crări ca: Strâmbă – Lemne (1945), aluminiu, 40x26x12; Portretul scriitorului Piotr Vershigora (1957), bronz, 42x23x27; portretul poetului Mihai Eminescu; Portretul unui țăran român (1960), bronz, 80x37x31; portretele compozitorilor K.I. Skriabin (1961) și Anton Rubinștein; portretul Lilieii Dubinovschi (1976); portretul pictorițelor Ludmila Tonceva (1977), bronz, 53x29x22 și Ada Zevina; portretul arhitectului G. Solominov (1978), bronz, 45,0x25,0x30,0; portretul plasticianului Ilia Bogdesco (1979), 49x30x30; portretul muzicianului Oleg Daina, metal, 44x37x24; compoziția „Recviem” (1978-1982), aramă, 140x53x65.

*Bustul lui Vasile Alecsandri din
Aleea Clasicilor,
lucrat de L. Dubinovski*

În afară de aceasta Lazăr Dubinovschi a mai realizat următoarele sculpturi monumentale: Mihai Eminescu 1 (1957); Mihai Eminescu 2 (1957); Vasile Alecsandri (1957); Gheorghe Asachi (1957); Eliberarea 1 (1969); Eliberarea 2 (1969); Placa memorială dedicată arhitectului Valentin Mednek (1971); Monumentul funerar al Eroului Uniunii Sovietice Aleksei Belski (1972) (de la cimitirul Central din capitală); Statuia lui Grigore Kotovski din Hîncești (1974); Iachim Grosul (1976).

Amintirea despre marele sculptor pentru mine este una din cele mai frumoase. În septembrie 1978, fiind student la Drept, am asistat la deschiderea festivă a Sălii cu orgă de la Chișinău. În incinta acestui splendid monument arhitectural stau amplasate busturile din ghips ale marilor compozitori ai lumii Beethoven, Mozart, Ceikovski etc., realizate sub egida lui Lazăr Dubinovschi. Maestrul la acea festivitate a asistat și a vorbit. M-a frapat limba română curgătoare și melodiaosă pe care o vorbea acest bărbat cu privirile severe și atente. Țin minte că m-am apropiat de el și la întrebările a mai multor studenți a povestit despre perioada lui de aflare la Paris. A vorbit despre arta lui Rodin, Brîncuși și era convins că la Chișinău, printre noi, tinertetul de creație, neapărat va apare un sculptor de asemenea valoare. Zicea că principalul în creație este lucrul zi de zi și zbuiciumul căutărilor. Acea întâlnire mi s-a întipărit în memorie și prin faptul că, în perioada aceea brejnevistă, când a vorbi românește mai că era un păcat, dînsul vorbea atît de frumos și cumpătat. Ne-a spus că Chișinăul, dacă se va dezvolta în ritmul ce s-a început, poate deveni către sfîrșitul veacului un oraș milionar. Ne-a mai spus că artistul trebuie să creeze așa cum îi dictează talentul, în orice societate, cu orice regim politic. Am înțeles

că vorbea așa, avîndu-și în vedere lucrările ideologizate pe care le-a realizat cu mult talent. Dar a realizat și lucrări pe „teme libere”, care vor încînta noi și noi generații. Păcat că unele lucrări au fost vandalizate și au dispărut, dar am convingerea că ele vor fi restabilite, fiindcă frumosul și tainicul artei nu poate să dispară. Nu i-am cunoscut viața personală, nu cunosc nimic despre moștenitorii și moștenirea sa lăsată prin arhive, dar admirînd lucrările lui realizate în Chișinău și în republică este suficient pentru a conclud că Lazăr Dubinovschi a fost și rămîne unul din cei mai dotați sculptori în istoria Basarabiei.

Pe maestru l-am mai văzut de cîteva ori la Cimitirul Central, pășind îngîndurat. Vizita mormîntul soției, pe care a iubit-o în viață și dincolo de moarte. A fost probabil tot ce a iubit și a avut mai scump pe această lume. Tot ce are scump pentru eternitate. Azi mormîntul lui stă într-o margine de cimitir, iar opera lui vastă e în văzul lumii. Pentru azi și pentru eternul de mîine. Ce m-a întristat cel mai mult în ultima vreme e că la cimitirul Central, stau două pietre enorme de granit vandalizate—a marelui Lazăr Dubinovschi și a feciorului său, de care se pare că numai năptraznicul timp mai are grijă. Și numai memoria noastră este veșnică și vie.

(din internet)

Iosif Kitman

Într-o zi frumoasă de sfîrșit de aprilie m-am trezit cu un telefon de la acest bărbat modest, cu o voce sobră de intelectual. Mi-a spus că îmi mulțumește pentru cartea „Flori de dor pentru Șalom” ce i-am transmis-o mai demult prin sculptorul Ion Zderciuc (autorul monumentului “Vasile Alecsandri”, din scuarul bibliotecii naționale din Chișinău). Această voce încă necunoscută m-a invitat la atelierul său din sectorul Rîșcani. Exact în ziua cînd tî-nărul stat Israel împlinea 61 de ani m-am întîlnit cu el.

Dar pînă atunci, am citit informația dintr-o enciclopedie „Literatura și arta Moldovei” volumul I, pag.296, editată la Chișinău în anul 1985: Iată ce scrie acolo: „*Kitman Iosif Davidovici (n.7.10.1936, Chișinău), sculptor din RSSM. A absolvit In-tul de arte plastice „V.I.Surikov” din Moscova (1960). Practică sculptura de postament și monumentală și plastica mică.Un loc important în creația sa îl ocupă portretul și compozițiile cu mai multe figuri, cuprinzînd o tematică variată (evenimente istorice și subiecte din viața cotidiană). Prin calități plastice deosebite se remarcă busturile:mulgătoarei M. Ceaplic (1963, șamotă); muncitoarei E.Panța (1967, șamotă); actorului E.Ureche (1971, bronz); ale Eroilor Muncii Socialiste V.Odobescu (1971,lemn) și al scri-*

itorului E.Hemingway (1983,lemn). Kitman este cunoscut și ca autor de sculpturi decorative, care vădesc o tratare simbolică („Întîlnirea”, 1965, gips; „Primăvara”, 1965, lemn”; „Născuți de furtună”, 1968, lemn; „Întîi Mai”, 1970, lemn; „Oamenii septenalului”, 1972, gips, ș.a.). Din lucrările consacrate evenimentelor din timpul Marelui Război pentru Apărarea Patriei se evidențiază altorelieful „Eliberarea Chișinăului” (instalat pe zidul clădirii de la intersecția străzilor Pușkin și bulevardul Lenin (astăzi Ștefan cel Mare și Sfînt din Chișinău, 1974) și monumentul gloriei militare din s. Căinari, r-nul Căușeni (1978). Premiul „Boris Glavan” al comsomolului din Moldova (1968).” Deci cu această informație scundă plecam la întîlnirea cu maestrul. Recunosc că pînă la acea oră nu vorbisem vreodată nici cu un sculptor profesionist și mă simțeam oarecum emoționat. Nu ne cunoșteam, nu ne văzusem niciodată, însă cînd l-am zărit de departe într-o tunică **hachi**, cu pletele și mustațile colilii, cu ochii deștepți, mi s-a părut că ne cunoaștem de o viață. În atelierul lui erau așezate cam haotic diferite lucrări sculptate în decursul anilor trecuți. Cîteva lucrări în gips și în lemn stăteau în mijlocul sălii. Mi-am dat seama că se află în proces de șlefuire. Peste tot praf, de parcă nu s-a făcut ordine niciodată. M-a așezat în fața sa într-un fotoliu, iar dînsul luă loc pe divan. Avea privirile sănătoase dar obosite. Mi-a mulțumit pentru cartea primită în dar și pentru CD cu melodii evreiești. L-am rugat să-mi povestească despre arborele său genealogic, curios să aflu de la cine a moștenit acest rar gen de artă, precum este sculptura. A surîs și mi-a răspuns că aceasta vine...de la Dumnezeu. A avut o copilărie zbuciumată. Era copilul războiului. S-a născut în Chișinău în familia lui David Kitman și mama Manea... Curînd după nașterea lui, familia s-a mutat cu traiul la Bălți, unde i-a prins războiul. Ține minte evacuarea spre est, dar numai crîmpeie. Bunicul și bunica au decedat în acel exod catastrofal pentru evreii din Basarabia. De ce? Pentru că de cum au trecut Nistru, s-au convins că sovieticii îi desconsideră pe evreii basaa-beni, punîndu-i la munci grele în spatele frontului. În timp ce familia lor a ajuns în Kazahstan, tata a fost înrolat mai întîi la munci istovitoare, apoi pe front. A parcurs tot războiul, ajungînd în Jugoslavia. S-au întors din nou la Bălți în anul 1944... Micul Iosif a deprins să sculpteze obiecte din lut, ce trezeau admirația celor din jur. Într-o zi, pe cînd absolvise școala primară, a descoperit că în vecinătatea casei lor locuia tatăl sculptorului consacrat Lazari Dubinovschi. Curînd el și tatăl vestitului sculptor s-au urcat în avion („kukuruznik”) și au zburat de la Bălți, aterizînd pe aerodromul din sectorul Rîșcani din Chișinău, pe locul unde actualmente se află atelierul său de creație. Ironia soartei. A susținut cu succes examenele și a devenit student. A avut pedagogi buni, cu școală românească. Printre ei se numărau Lazar Dubinovski, Claudia Cobizeva și alții. Terminînd școala din Chișinău, a absolvit Institutul din Moscova. S-a întors la Chișinău în

anul 1960... împreună cu întregul „desant de cultură” de la Moscova. Maestrul îi avea în vedere pe artiștii teatrului „Lucefărul”, pe regizorul Emil Loteanu, Valeriu Găgiu și alții.

Ca să fii sculptor este nevoie să faci față efortului fizic, să ai ingeniozitate de inginer, în primul rând, continuă maestrul. Firește, în acea perioadă sovietică îndeplina multe comenzi ale partidului. Și, pentru a exista era necesar să le accepți. Bunăoară a executat fără nici un entuziasm basorelieful „*Eliberarea Chișinăului*”, pe care, de altfel, la începutul anilor „90 „răzvrățiții” l-au smuls de la locul lui... l-au comercializat, probabil pe bani grei, deoarece lucrarea cântărea vreo tonă și jumătate de bronz curat. Însă e știut că orice sculptor nu se limitează doar la comenzile ideologice. Fiecare avea pregătite vreo două lucrări pornite din suflet.

În perioada sovietică, se lucra cu mult mai ușor decât acum, spune maestrul. Vreau să menționez că datorită lui Gh. Eremei, responsabil de cultură în guvernul RSSM, au fost construite minunatele ateliere, unde lucrăm și la momentul de față. Pe lângă aceasta Ministerul culturii de atunci organiza frecvent expoziții tematice. Și noi, printre lucrările primite drept comandă, strecuram și lucrări inspirate. Și materialele de lucru erau mai ieftine, iar când executam comenzi, în general le primeam din fondul statului... Ministerul culturii era un generator ce dinamiza creația. L-am avut ca vecin de atelier pe *Lazar Dubinovski, Claudia Cobizeva, Mihail Grecu, Grigorașenco, Igor Vieru, Ilie Bogdescu, Naum Epelbaum, Valentina Rusu-Cobanu, pe Glebus Sainciuc* și alții... Astăzi pare că acea pleiadă a devenit doar istorie... Care a murit, care a emigrat. Eu m-am stabilit cu traiul la Chohn, în Germania. Creez, folosind încăperea garajului feciorului meu. În Germania, ca peste tot, se observă o stagnare a acestui gen de artă. Peste tot vezi numai modele ale cubismului, modernismului. Bucăți de metal, intercalate cu bolohani de piatră, apoi chipuri ba de om, ba de animal, ba de pasăre, ba de șarpe. Desigur, și abstracționismul în artă este uneori binevenit. Eu fac parte din generația care ținea și ține mai mult la elementul clasic...

Maestrul asculta întrebările mele și îmi răspundea după câteva clipe de tăcere:

– Vucetici, Kerbeli, Țereteli sunt sculptori buni, dar nu sunt geniali. Vucetici a realizat sculptura gigant de la Mamaev Kurgan din Stalingrad, luând ca etalon Nica din Rodos, expusă la Luvru în Paris... Kerbel a realizat doar comenzi politice. Prin toate orașele Rusiei mai stau și acum în degradare monumentele lui Lenin create de acest sculptor... Și Lazar Dubinovski a realizat sculpturile lui Marx și Enghels din scuarul fostei clădiri a comitetului central al PCM, la indicațiile lui Ivan Bodiul. Însă maestrul are și lucrări geniale ca Eminescu, statuia ecvestră a lui G.I.Kotovski... Așa este și statuia lui Mihai Eminescu din scuarul

ce se află între sala cu orgă și teatrul „Eminescu” din Chișinău, dar e realizată de către Naum Epelbaum.

Fiind întrebat dacă realizează vreo lucrare cu tematică evreiască, maestrul mi-a mulțumit că-i pun asemenea întrebare:

– Aceasta este durerea mea, a zis el și mi-a arătat o lucrare executată în ghips:

Ea simbolizează pietrele de la temelia munților Sinai, apoi pe aceste pietre stă o carte sfântă cu cele zece porunci.

– De-a înaltul acestei compoziții am fixat o trestie, ce simbolizează toiagul lui Moise, care va trebui executat din bronz. Compoziția deja este gata, am găsit cine s-o execute într-o înălțime de vreo 3-4 metri. M-am gândit unde ar fi bine ca să fie amplasată. Cred că poate fi ridicată sau în ograda Centrului evreiesc din Chișinău, sau la intrarea în parcul „Alunel”, unde a fost vandalizat și demolat cimitirul central evreiesc din capitală. Dar cel mai potrivit ar fi în scuarul din fața clădirii Departamentului naționalităților din Chișinău... Doar această compoziție simbolizează înțelepciunea, dezvoltarea omenirii. Dacă la început am avut înțelegerea și sprijinul Asociației evreilor din Moldova, pe timpul când președintele ei era Iacov Tihman, actualmente nimeni nu dorește să miște un deget ca compoziția să fie realizată. Este un necaz al meu. Aș dori foarte mult ca la Chișinău această compoziție să fie instaurată... Desigur o copie a acestei compoziții, puțin modificată și executată în lemn, o voi duce la Chöln, poate acolo îi voi găsi realizatorul. E adevărat că această copie va fi mai mult o compoziție pentru cameră decât un loc public...Iată necazul meu. Dacă se poate spune că este din domeniul tematicii evreiești, sunt de acord cu dumneata. În rest, realizez ceea ce-mi dictează sufletul... Maestrul mi-a arătat cu deosebită plăcere sculpturile lui Einștein; Hemingway, altor personalități marcante,apoi busturile artistului Grigore Ureche, academicianului Dmitri Saharov și ale altora...

La sfârșit am vorbit și despre cimitire evreiești din Basarabia. Știind soarta lor depolarabilă, maestrul era trist. În atelierul lui am văzut câteva tombole, pietre funerare luate din rămășițele mormintelor distruse de sovietici în preajma fabricii de încălțăminte „Zorile” din Chișinău. Crudă realitate! S-a lăsat parcă o pauză de comemorare... Apoi am trecut la ceva mai vesel. Mi-a povestit despre orașul *Chöln*, despre apele de acolo. Am aflat că denumirea de „Apă de colonie”, sau “Odecolon” vine de atunci, când Napoleon Bonaparte a purtat trupele pe acele teritorii. Împăratului i-a plăcut prețul acelor ape și le exporta în Franța sub denumirea de „ Eau de Cologni”...Și azi germanii fac mare business cu această apă...

M-am despărțit de sculptor într-un târziu al serii de aprilie. În jur stăruia aromă de flori de liliac și aer proaspăt. Ce minunat e când în drumul vieții ai prilejul să întâlnești asemenea artiști, precum e Iosif Kitman.

Îmi pare rău că nu l-am cunoscut...

ידישער שרייבער יחיאל שרייבמאן

La 95 de ani de la naşterea lui Ihil Şraibman, ultimul scriitor de idiş din Basarabia

Omul care poate fi cunoscut de semenii săi şi după moarte trebuie să fi fost în viaţa sa un mare scriitor. Asta mi-am zis zilele acestea întreţinându-mă asupra volumelor „*Anii şi clipele* „ , „*Zile de ani lungi*”, ale lui Ihil Şraibman, dar mai şi recitind povestiri, nuvele, miniaturi literare şi eseuri înmănuşate în alte cărţi ce stau pe rafturile bibliotecii mele şi semnate de ace-

laşi autor. Zic, îmi pare rău că nu l-am cunoscut în viaţă, dar totodată îmi pare bine că mi-a devenit atât de apropiat inimii şi sufletului. Această apropiere a noastră s-a făcut şi ea tot cu anii şi clipele, cum zicea scriitorul când mai trăia şi cum mai zice acum, când se află aciuat în lumea umbrelor. Îmi amintesc că în anii studenţiei, vrăjit într-un fel de farmecul cuvîntului, îl vizitam adesea la domiciliu pe *Alexandru Cosmescu*, care, de altfel, la timpul său întreţinuse relaţii de amicitie începînd de la Mihail Sadoveanu şi şi cu întreaga pleiadă de scriitori basarabeni, îndeosebi cu generaţiile tinere de condeieri ce veneau la el după învăţătură. Nu era întîlnire, în cadrul căreia Marele iluminist A. Cosmescu să fi vorbit despre mai mulţi scriitori notorii de la noi şi din lume şi să nu fi pomenit un cuvînt deosebit despre *Ihil Şraibman*. Cu cîtă plăcere vorbea maestrul A. Cosmescu despre opera acestui scriitor evreu din Basarabia! Viaţa uneori este dură în felul ei şi așa s-a întîmplat că nu l-am cunoscut personal pe acest original scriitor, decît numai i-am citit opera. După ani mulţi, anume după recitirea operei *şraibmaniene*, a trebuit să se întîmple să am ocazia şi prilejul să păşesc pragul casei din strada Teilor din Chişinău, în care a locuit şi creat în ultimii ani ai vieţii sale Ihil Şraibman... Dincolo de pragul apartamentului mi-a aşinut calea soţia sa, *Marina Şraibman*, graţie căreia am descoperit în acea locuinţă anturajul şi atmosfera întru totul corespunzătoare vieţii fostului stăpîn. Apartamentul e modest la prima vedere. Distingem cîteva portrete în executarea irepetabilă a maestrului Mihail Grecu cu care a trăit în vecinătate, mai fiind şi buni prieteni de taclale, apoi alte opere originale de artă plastică aparţinînd maştrilor şi prietenilor Pereţ Marceş, Iaşa Averbuh. În rest, dulapuri cu o mulţime de cărţi în idiş, această limbă mirifică – perlă a poporului evreu clădită şi larg utilizată pe parcursul a sute şi mii de ani, dar care acum, spre regret, dispăre din viaţa culturală a neamului biblic. În casă e linişte şi confortabil şi ai impresia că undeva într-un colţişor, la o măsuţă stă un mare maestru şi însăilează fraze bogate ale unei noi cărţi. Cele ce mi-a

dezvăluit dna Marina sunt lucruri atât de frumoase că abia acum era să înțeleg – cultura noastră autohtonă a pierdut nu numai un mare scriitor, dar și un mare patriot al Basarabiei. Adunînd la cele citite în opera lui, dar și cele aflate de la buna lui soție am înțeles definitiv că Ihil Șraibman a fost un om de o verticalitate rară, de o demnitate nestrămutată. Însă trebuie să recunosc, din păcate, ne mărturisește Marina, că foarte puțini oameni l-au cunoscut pe soțul meu în viață. Deși a scris în exclusivitate în idiș, modul său de gîndire era profund influențat de viața și tradițiile localnicilor. Pînă la cel de-al II-lea război mondial, în Basarabia, dar și în țara întreagă existau localități cu o populație evreiască compactă. Erau școli, teatre, Universități cu predare în această mirifică limbă. Atît că, poate, Ihil n-a acționat niciodată cu mintea moldovanului cea de pe urmă. În schimb îi împărțea credința și crezul. Aflăm, bunăoară că dînsul adesea zicea, chiar repetîndu-se alteori: „Să cunoști pe Cel Preaînalt și să nu te înalți peste fire. Zidire a lui Dumnezeu fiind, să ne te lepezi de Cel ce te-a zidit. Ajutor primind de la Dumnezeu, nu întoarce spatele Dătătorului cel Bun. La înălțime de viață te-ai suit, dar El ți-a dat-o. Ai săvîrșit vreo faptă bună, dar El ți-a ajutat, lucrînd cu tine, împreună”.

Doamna Marina e o femeie înțeleaptă, care datorită lui Ihil Șraibman a învățat idișul, mi-a vorbit cu emoții deosebite despre Ihil Șraibman născut la 12 martie 1913 în satul basarabeian Vadul Rașcov de pe malul Nistrului, satul unde și-a petrecut copilăria. „ De fiecare dată cînd doresc să vorbesc cu Ihil, îi citesc opera și ca și cum mă întîlnesc cu dînsul, cu sufletul lui, care a fost unul cu cel al oamenilor din Vadul Rașcov. Copilăria a influențat atît de mult asupra lui, încît toată creația lui se află și se rotește în jurul axei numite Galactica Vadul Rașcov. Eroii lui doar vorbesc în altă limbă, dar gîndesc și se comportă exact ca **rașcovenii**. Chiar și apostolii biblici, care comunică între ei prin intermediul cuvintelor din Biblie, se adaptează prin graiul oamenilor din Vadul Rașcov. Pentru a înțelege mai bine acest fenomen literar e de ajuns să pătrundem mai profund în conținutul frazelor de felul: „Dacă părinții ar fi tot atît de îndărătnici în „da” cum sunt în „nu”, ei ar putea să miște munții din loc”, scrie I.Șraibman într-o serie de aforisme publicate sub genericul „Așa zicea un bătrîn basarabeian”.

Paradoxal, dar adevărat, **Șraibman în traducere românească înseamnă omul care scrie**. Aflu că înainte vreme, de-a lungul secolelor în zbuciumata lor istorie, evreii erau îndrumați să copie în permanență cărțile sfinte, **Tora**. Acest lucru i-a făcut să se salveze, acumulînd cunoștința, de carte, oamenii deveneau mai rezistenți la intemperiiile vremurilor... Totuși lucrul acesta de a copia cărțile sfinte era încredințat doar unor oameni anumiți, culți, cărturari și inteligenți.

Pînă la război în satul **Vadul Rașcov** funcționau școli cu predare în idiș.

Asta pentru că aici exista un număr foarte mare de evrei, ce respectau întru totul și graiul și tradițiile lor străbune. Este de înțeles și din opera scriitorului că Vadul Rașcov era un sat populat de oameni harnici, sinceri, înțelepți și mai ales buni de glumă. În una din miniaturile sale Ihil glumește spunând că atunci când Domnul trecea pe lângă această localitate a aninat întrîmplător într-un copac un sac cu glume, care a dăinuit acolo pînă în zilele noastre. În sat domnea acea veșnicie a vieții cotidiene din Basarabia care, din păcate, a plecat în istorie și s-a păstrat atît de bine în opera scriitorului Ihil Șraibman. Lecturînd creația lui, aflăm că la Vadul Rașcov pînă la 1940 erau mai multe sinagogi, una dintre care a fost construită după arhitectura și ideile lui Zisea Ciokler, bunelul pe linie maternă al scriitorului. Pe mama lui Ihil o chema Reizl, iar pe tata – Ițik. El a fost primul copil din cei 10 ai părinților săi (au supraviețuit doar 7, patru frați și trei surori). Astăzi printre cei vii sunt două surori...Cunoștințele și educația micul Ihil le-a acumulat sub influența benefică a bunicilor, pentru că părinții lui erau nevoiași, îndeletnicindu-se cu vînzarea apei gazoase și a semințelor de floarea soarelui. „Ihil, continuă să povestească dna Marina, a fost în viața lui un autodidact. Copil al satului Vadul Rașcov, a frecventat întîi trei clase de școală evreiască (*heder*), urmînd apoi școala primară. Cu evreii comunica în idiș, iar cu ceilalți oameni ai locului vorbea în limba română și încă ce română!.. După ce a citit toate cele cărți din biblioteca evreiască a satului, la vîrstza de 10 ani Ihil a început să scrie. La început scria versuri albe, care nu erau decît niște meditații immortalizate pe hîrtie. Își intuia viitorul, atît că nu știa ce va fi – poet sau prozator. De atunci și pînă în ultimile clipe ale vieții, peste 70 de ani (lucru nemaîntîlnit de longevitate literară la noi) a scris doar în idiș. Era să uit un detaliu semnificativ. La o vîrstă fragedă, avînd capacități, mergea prin sate unde știa că sunt evrei și o făcea pe învățătorul, astfel atrăgîndu-i pe cei mai mici decît dînsul la știința de carte. Cînd a atins vîrstza de 16-17 ani a mers la Cernăuți, unde s-a înscris la seminarul cu predare în limba veche evreiască, dar a învățat acolo doar doi ani, fiind exmatriculat pentru ideile sale sîngiste. De ce să nu recunoaștem că toată viața a fost adeptul ideologiei, mai bine zis al teoriei înfăptuirii orînduirii socialist-comuniste, deși nu a acceptat niciodată să fie membru al p.cus. Affîndu-se în Cernăuțul lui Eminescu și Aron Pumnul, pentru

Ihil cu Olga prima soție și fiul Eduard

că simpatiza ideea comunistă, chiar l-au arestat, dar nu l-au condamnat, fiindcă tînărul Ihil... a izbutit să fugă și a mers la Iași ca să facă agitație. Aici însă curînd i-a venit mintea moldovanului cea de pe urmă, se tezește „ din somnul cel de moarte”, se lasă de propagandă și de lipirea unor foi volante, îmbrățișînd definitiv și ireversibil creația literară.

Foarte curînd Ihil Șraibman a plecat și a trăit la București, angajîndu-se ca *sufleor* la teatrul evreiesc. Timpul petrecut în capitala României a fost hotărîtor pentru destinul omului de creație, scriitorul Ihil Șraibman. Întîlnindu-se și conversînd cu mari personalități ale intelectualității evreiești, dar și românești ale timpului, s-a maturizat, a îndrăgît și mai mult cuvîntul ce se cerea scris pe hîrtie. De menționat că debutul lui literar avusese loc în 1936, cînd publicase prima poezie într-o revistă din SUA de limba idiș – „*Semnalul*”. Muncea cu sîrg, acumulînd cunoștințe, acumulînd experiență de viață. Tot la București Ihil Șraibman s-a căsătorit cu Olga, prima lui soție pe care a iubit-o și a cîntat-o în creația sa. Împreună cu Olga a

Ihil cu cea de-a doua soție Marina

conviețuit 35 de ani. Ihil vorbea deschis și sincer, mărturisind că Olga a fost o femeie cultă, inteligentă, cunoștea multe lucruri, l-a învățat multe și pe dînsul. Se poate spune că ea l-a pus pe picioare, l-a disciplinat, pentru că în virtutea tinereții sale, Ihil mai comitea și unele greșeli. Bunăoară în anul 1940, cînd sovieticii au răpit cu tancurile Basarabia, el a dat crezare satrapilor staliniști, care au promis o viață înfloritoare popoarelor Uniunii Sovietice. Măgulit de minciunile comuniștilor, el sosește cu soția la Chișinău, unde o habă de vreme a colaborat cu teatrele evreiești de aici. Își amintea mereu de Sidi Taly, o mare artistă și de regizorul Iacov Șternberg, cunoscuți intelectuali în arealul evreiesc din acele timpuri. Ca și Ihil, aceste două personalități culturale au venit la Chișinău de la București pentru a contribui la ameliorarea culturii evreiești din ținut. La Chișinău se deschisese teatrul evreiesc și totul părea să meargă spre bine. În anul 1940, Ihil Șraibman a fost primit printre primii 10 membri în Uniunii Scriitorilor din Moldova sovietică.

Dar vine anul 1941. Începe cea de-a II-a conflagrație mondială și odată cu ea și cea mai dramatică perioadă din destinul omenirii. În timpul războiului evreii sunt nimiciți, care fuge, care emigrează. Într-un cuvînt, nu s-a mai păs-

trat nimic din acea viață idilică a copilăriei decît numai ruinele unui cimitir evreiesc unde-și dorm somnul de veci străbunii lui Ihil Șraibman la Vadul Rașcov. Scos din para focului, Ihil cu familia este evacuat în Uzbekistan, unde nu mai are posibilități să scrie pentru că este mobilizat la grele munci agricole în colhozurile „*Stalin – 1*”, „*Stalin-2*” și „*Stalin-3*”. Iarăși vorba românească cea cu binele și răul. Cu toate-acestea, în serile de repaos continua cu insistență să caute cuvîntul potrivit la locul potrivit, muncind la prima lui carte... În acele condiții extraordinar de grele în viața lui s-au petrecut două evenimente ... luminoase. În anul 1944 soția Olga naște pe unicul lor fiu pe care l-au numit Eduard. Și a finisat prima carte de nuvele , care la 1946 a văzut lumina tiparului la Moscova intitulată „*Trei veri*”. „ Eu am un neajuns, zicea adeseori în glumă Ihil Șraibman, nu pot să nu citesc gîndurile oamenilor, pentru care pățimesc. Doar nu tuturor le place atunci cînd le spui adevărul în față!” În timp ce el glumea lumea îl stima pentru că vedeau în el un bun povățuitor și un iscusit îndrumător. La dînsul, mărturisește dna Marina, veneau oamenii ca la Rebe, adică ca la cel mai de onoare și mai sigur sfătuitor. Totodată a fost un bărbat elegant, tacticos în relațiile sale atît cu bărbații, cît mai ales, cu femeile... Revenind la firul amintirilor despre soț, aflu de la dna Marina că în anul 1945 Ihil a revenit cu familia în Basarabia și îndată a poposit și la baștina copilăriei Vadul Rașcov.... Și s-a dedicat întru totul scrisului. Au venit ani grei de foamete și lipsuri îngrozitoare. Dezaprobînd, mai mult neglijînd într-un fel starea socială dezastruoasă, Ihil Șraibman s-a retras în ale sale, s-a cufundat în scris. Scria nuvele, schițe, miniaturi, romane. Așa scriind nici nu bănuia ce altă tragedie mare îi bătea la ușă. În anul 1967 a plecat la Domnul soția Olga, pe care, nu știu dacă face să spun, a iubit-o toată viața dedicîndu-i cele mai frumoase file din creația sa. A iubit femeile în adevăratul sens al cuvîntului, căci dna Marina, ce-a de-a doua lui soție, a venit la casa lui în zbor de porumbiță, oferindu-se să-l salveze de singurătate și să-l ajute să mai trăiască și să mai scrie. Trăiește, iubește și scrie. Probabil că tocmai în această perioadă așterne pe hîrtie miniaturile „Tatăl și fiul”, „ Zîmbetul”, „Azima”, „Visuri grele”, romanul despre adolescența sa „Șaptesprezece”, „Mai departe...” și altele, altele. De aici încolo pînă la sfîrșit începe o altă poveste din biografia Patriarhului limbii și literaturii idiș din Basarabia. Adevărate poveste de dragoste cu a doua lui soție, Marina...

Dna Marina ne spune că s-a întîlnit prima dată cu Ihil Șraibman la casa de creație a scriitorilor din Gagra (Abhazia). Au făcut cunoștință în timpul călătoriei pe un vapor. Ea venise în Georgia din Ural, să respire aer sudic și să acumuleze forțe ca să poată continua munca de învățătoare de muzică. Dar n-a fost să fie cum a vrut omul ci cum a dat Domnul. De data aceasta însă

Domnul i-a scos în față un bărbat solid, chipeș, frumos, elegant în maniere și comportament rafinat, așa cum Marina numai putea să viseze în munții Ural. Diferența de vârstă dintre Ihil și ea era de 27 de ani! Dar ea a simțit ca și Ihil că se iubesc, nu pot trăi unul fără altul și trebuie să-și lege destinul. Doamna Marina recunoaște că atunci prietenele o sfătuiau să se mai gândească. După un an și ceva de corespondență intensă simțeau definitiv... Ihil Șraibman a plecat la ea în Ural și i-a cerut mîna. Marina n-a rezistat ispitei și a decis să-i răspundă afirmativ, venind la el la Chișinău. Azi nu regretă pasul făcut, dar îi pare rău că viața-i scurtă.... Trăiește mereu într-un sentiment de nostalgie. „Datorită lui Ihil am devenit alt om decît am fost, zice dna Maria. Viața lui a devenit și viața mea. Cred că și moartea o să ne unească. Am făcut totul ce am putut ca Ihil Șraibman să supraviețuiască pînă peste 90 de ani. El prefera să se îmbrace simplu și elegant. A fost și va fi cît voi trăi pentru mine cea mai mare autoritate. De la el am învățat totul: limba idiș, maniere de comportament, a pătrunde în tainele idișului, a mînuși pana... inclusiv minunata bucătărie evreiască. La început comunicam doar rusește, mai apoi, cu anii, am trecut la idiș. Tot așa vorbim și acum, cînd ne întîlnim în visuri. Ihil avea **hederul** său (o școală de îndrumător înțelept), avea discipolii lui cum ar fi Boris Sandler, Mișa Lemster, Mihail Felizenbaum, Zisea Veisman. La biblioteca evreiască „I.Mangher” din Chișinău peste un deceniu, (de rînd cu bunul său prieten Sergo Benghelsdorf, care conducea și conduce centrul muzicii evreiești) Ihil Șraibman a fost conducătorul și însuflețitorul cercului de studiere „Idiș-Țenter”. Cu toate acestea se chinuia mereu văzînd nihilismul, atitudinea indiferentă, plină de neglijență, îndeosebi a tinerei generații față de dragostea lui eternă, cum se topește, cum odată cu emigrarea masivă peste hotare **idișul dispare din graiul evreilor**... Era marea lui durere și marele lui necaz. Harul scriitoricesc a făcut ca azi cărțile lui să fie cunoscute îndeosebi peste hotarele Republicii Moldova: în Polonia, Germania, Israel, Ungaria, SUA, Australia, Rusia. Numele lui este cunoscut îndeosebi printre scriitorii evrei, pe toate continentele și totdeauna a fost stimat de lumea literară, pentru faptul că și-a scris opera în idiș. Pentru faptul că Ihil a fost un romantic, un visător și un creator al frumosului omenesc incurabil. Trecuse de 90 de ani, dar avea o minte și gîndire lucidă, muncea nespuse de mult asupra frazei, cuvîntului în idiș, era un adevărat Don Qihote, ultimul mohican al literaturii în idiș din Basarabia și pînă în ultima clipă a vieții sale vedea în față satul copilăriei Vadul Rașcov... Ihil Șraibman a decedat la 9 decembrie 2005. Odată cu trecerea în neființă, la cimitirul evreiesc din Chișinău, pe o placă de mormînt stau cioplite în granit cuvintele și dragostea lui nemuritoare: „**În idiș eu nu scriu, în idiș eu sîrut pămîntul, idiș este fericirea vieții mele.**”

„Eu l-am iubit din toată inima, vorbește cu emoție dna Marina, netezind cărțile soțului așezate pe rafturile din apartamentul ei. Și am să-l iubesc pînă la sfîrșit, dacă îi dat ca și acest sentiment luminos să aibă sfîrșit. De dragul acestei iubiri continui să studiez și mai profund idișul. Vorbesc cu Ihil în fiecare

zi prin intermediul operei sale, dar și a bogatei moșteniri epistolare ce mi-a revenit. Răvașele, bilețelele și cărțile lui acum se ridică la valoarea unor scripturi sfinte, care le învață cum să trăiești și să iubești, chiar dacă viața e grea, chiar dacă alteori diferența de vîrstă dintre bărbați și femei nu e cea stabilită de vechile tradiții. Trăind și muncind cu Ihil Șraibman, am ajuns la convingerea că dragostea nu este o invenție a scriitorilor și poeților ci o realitate frumoasă, veșnic vie, adevărată tinerețe fără bătrînețe...”

Avîntată în tumultul amintirilor luminoase, dna Marina Șraibman zîmbește și plînge... de fericire că soarta i-a hărăzit prilejul să întâlnească acest om minunat, extraordinar.

Ne despărțim tot atît de amabil și prietenește cu dna Marina, precum ne-am întîlnit. Trec deja pe lîngă casa de pe strada Teilor din Chișinău unde a trăit ultimii săi ani de viață Ihil Șraibman, marele scriitor evreu din Moldova. Cobor la vale spre forfota din centrul capitalei cu regretul că nu avem la Chișinău o stradă care să poarte numele acestui valoros intelectual al culturii noastre autohtone, și într-un sfîrșit, în priviri îmi mai stăruie tablourile lui Mahail Grecu, altor autori, biblioteca plină de cărți scrise de un singur scriitor, dar traduse în multe limbi de pe glob. Îmi pare bine că pe unii dintre tîlmăcitorii operei cum ar fi M.Hazin, G.Perov, M.Șulman , Eugenia David, M.Bahrah i-am cunoscut în anumită măsură în viață și-mi pare nespus de rău că nu l-am cunoscut și pe Ihil Șraibman.

Doamne, cîte posibilități reale se pot rata în viața asta! Și totuși e bine că scriitorii au o viață mai lungă și pot să fie cunoscuți de semenii lor și atunci cînd sunt în lumea umbrelor.

Îngerul păzitor al lui Ihil

Dedicație Marinei Șraibman

Dragostea n-au inventat-o poeții
Ca mirosul florii cu raza de soare,
Dragostea aparține total dimineții
Cu prospețime să ne-mpresoare.

Dragostea n-au inventat-o poeții,
Ea e prezentă cu roua pe flori

Orișice ramură e vis, tinerețe
Pentru anii de azi și acei viitori.

Dragostea n-au inventat-o poeții,
Ea e prezentă, Ihil e prezent
Păstrează-o, Marina, în numele vieții
Pentru Ihil ești un viu monument!

Am cunoscut-o mai bine în anul 2006, la dezvelirea plăcii comemorative a clasicului literaturii idiș din Basarabia, Ihil Șraibman, de pe frontispiciul bibliotecii de carte evreiască „Ițic Mangher” din Chișinău. A vorbit cu multă dragoste, venerație despre regretatul ei soț *membru al Uniunii Scriitorilor din Moldova, Laureat al premiului “Șnaidman-Fișman” din Suedia, al Premiului federației de scriitori “Gherș Segal” din Israel, al Premiului “Maestru al limbii” Zalman Reizin, al Fondului “Pentru cultura limbii idiș” din New York*. Mai întâi în rusă, apoi în idiș. Inexplicabil, dar m-am gândit că am în față o intelectuală distinsă din sânul evreilor *Cu Maria la mormintul soțului ei și am dorit să o cunosc mai îndeaproape. Nu am îndrăznit să o fac imediat, deoarece pe fața ei mai stătea întipărită o umbră de tristețe și amărăciune. Se împlinea abia un an de la trecerea în eternitate a soțului și o potopeau emoțiile, vorba și lăcrima. Am memorizat o frază*

pe care a spus-o despre Ihil Șraibman, că, deși a decedat la vârsta de peste 90 de ani, totuși, pe lângă talentul lui de scriitor, mai era un mare.... copil! Despre evenimentul cultural în cauză s-a publicat un material în săptămânalul „*Evreiskoie mesteciko*”, în care semnatarul articolului, redactorul-șef Iliia Mariaș a pomenit și numele meu. M-am întîlnit cu această doamnă mică de statură, cu ochi mari, simpatici, tineri de mai multe ori în incinta bibliotecii de carte evreiască „Ițic Mangher”.

Ulterior am aflat că a preluat *inițiativa* cercului de studiere a **idișului** din cadrul bibliotecii, de la regretatul ei soț. Nu-mi amintesc cu ce ocazie, dar într-o zi m-am prezentat, apoi i-am dăruit modesta mea cărțuție „Flori de dor pentru Șalom” și un CD pe care înregistrasem cîntecele mele. Am făcut schimb de telefoane și după cîteva seri mi-a comunicat, cu multă amabilitate, că a citit cartea și a ascultat cîntecele evreiești ce le interpretez împreună cu copiii mei. Blocul în care a locuit Marina cu Ihil se află *vis a vis* de clădirea Curții de Apel Chișinău din strada Teilor. Odată, absolut întîmplător, mergînd spre Curte, m-am întîlnit față-n față cu această doamnă vioaie și plăcută. Ieșise ca să o plimbe pe *Ilda*, o cățelușă pudel, favorita soțului. Ne-am salutat și am venit cu propunerea să ne adresăm conducerii primăriei municipiului Chișinău ca una din străzi să poarte numele scriitorului Ihil Șraibman. Marina m-a ascultat oarecum uimită, s-a gândit un pic, apoi mi-a spus că ar fi minunat. Am promis că voi face un demers la Primărie și voi publica o adresare la acest subiect în

Cu Marina la mormântul soțului ei

„Evreiskoie mesteciko”. Când adresarea mea și a copiilor mei a apărut în săptămânal, Marina mi-a telefonat mulțumindu-mi. De atunci am devenit prieteni, între noi domină sinceritatea și respectul reciproc. Când i-am propus să scriu un articol despre viața și creația lui Ihil Șraibman, s-a bucurat. Într-o seară de toamnă târzie m-a invitat la ea. În casă totul se păstra ca pe timpurile când scriitorul era în viață: curățenie, ordine. Pe pereți afărnau portretele lui. Îndeosebi se evidenția portretul executat de maestrul Mihail Grecu. Marina a improvisat o mică cină, servindu-mă cu fructe în zahăr și o coptură făcută după o rețetă evreiască și m-am simțit bine și comod, ca la mine acasă. Mi-a mărturisit că bucatele preferate ale soțului erau *Yuh*, bulion din carne de găină, *yuhmit fasolies*, bulion din carne de vită cu fasole, *farșmac*, scrumbie tocată, *leikeh*, un fel de coptură dulce și *farpreigte leiber* – ficat prăji, *knışek leh*, pateuri cu împlutură delicioasă și alte *idișe mahulim*. Alcoolul nu-l ignora, dar nici nu-l tolera. Prefera un păhărel de vin roșu de casă, sau puțină vodcă, coniac... Marina s-a dovedit a fi un interesant interlocutor. Vorbea, cunoscând pînă la cele mai mici detalii opera lui Ihil, despre Ihil ca om...

În apartamentul cu două odăi erau dulapuri ticsite cu cărțile scriitorului editate în țară și peste hotare. Pe masa lui de scris stătea un calculator și un clit de hîrtii. Marina mi-a spus cît de mult se străduie să înveșnicească și să valorifice opera lui Ihil. Între timp au mai apărut niște ediții în Germania, în SUA. Scriitorul a locuit în această casă ultimii 16 ani de viață și se părea că e dus pe cîtva timp la prieteni sau la vecini, după care va reveni și va lua locul său obișnuit la masa de scris. Mihail Hazin, un mare prieten al lui Ihil Șraibman, stabilit cu traiul la Boston, SUA, a publicat recent o carte de memorii în care vorbește cu multă căldură despre cea de a doua soție a lui Ihil Șraibman, Marina. În dedicație Mihail Hazin, care a publicat în străinătate mai multe articole de critică literară privind opera lui Ihil Șraibman, pe cartea „*Rodnoi iazic prodlil mne godi...*” (Limba maternă mi-a prelungit viața) i-a scris următoarele cuvinte: „*Ție, minunată femeie, cu o soartă neobișnuită, muzei și îngerului păzitor al lui Ihil...*”

– Pe strada noastră au locuit și locuiesc trei mari evrei, a zis interlocutoarea, zîmbind și numărîndu-i pe degete: *Sergo Benghelsdorf, Veaceslav Farber (cîntărețul) și ...Ihil Șraibman...*

Marina o ținea în brațe pe Ilda, pudelul sur care era și bucuria ei nemărginită. Cu profundă tulburare mi-a povestit despre ultimile zile ale soțului, care în clipa de pe urmă a vorbit despre oamenii din Vadul Rașcov, despre părinții săi, despre Edic, muzicant prosper care locuiește în Florida, SUA. Mi-a mai comunicat că a editat deja o carte a lui Ihil Șraibman în idiș și mai lucrează la cîteva ce vor apărea în perspectivă. Marina intenționează să scrie o carte de

memorii despre viața ei alături de soțul venerat.

– Ihil deseori mă îndemna să scriu o carte despre viața noastră în doi. Mă încuraja și-mi spunea: „Scrie, Marina, o să iasă o carte bună...”

În general, vorbind despre viața lor, Marina mi-a declarat că marea dragoste a soțului a fost satul de baștină, Vadul Rașcov. Deși a reușit să publice și un volum de nuvele și povestiri despre acest sat, zicea: „Mi se pare că tot scriu și scriu, dar încă nimic nu am reușit să scriu despre Vadul lui Rașcov”... Am rugat-o pe Marina să-mi povestească cum s-a cunoscut cu Ihil. M-a privit scrutător și deodată m-a surprins cu o destăinuire

– Să știi, dragul meu, odată pentru totdeauna... Dragostea nu au inventat-o poezii. Dragostea există! Am petrecut alături de Ihil cei mai fericiți ani din viață. Am iubit, am fost mereu îndrăgostită... Puteam și aș putea trăi cu el și pe alte planete. Dacă m-aș căsători vreodată, aș face-o numai cu... Ihil... *Ihil m-a creat* și eu sunt deja pentru totdeauna contaminată de creația acestui om fenomenal!. M-a acceptat întâi de toate ca pe o continuitate a vieții sale cu Olga, prima soție...

Marina s-a cunoscut cu Ihil la o casă de odihnă, la Gagra, în Georgia în anul 1969. Un grup de scriitori moldoveni, printre care se pomenise și turiști veniți din Ural, făceau o plimbare cu vaporul pe mare. Ihil s-a apropiat de ea și, deja peste câteva ore și-a dat seama că sunt născuți unul pentru celălalt.

Marina este descendentă unor cazaci din Ural... Când l-a văzut prima dată, nu știa nimic despre el: nici că e scriitor, nici de ce etnie este... În zilele cît s-au aflat la Gagra relațiile lor deveneau tot mai calde și mai intime. Și au adus vorba ca pe viitor să-și unească destinul. M-a întrebat ce aș zice... Fără să stau o clipă pe gînduri, i-am răspuns că mi-ar plăcea, doar ca soțul... să nu fie evreu de naționalitate.... Atunci am făcut-o boacăna și foarte curînd mi-am cerut scuze. Ihil avea 56 de ani, eu abia împlinisem 29.. Formal eram căsătorită în orașul Kurgan, Ural unde locuiam și lucram învățătoare la o școală de muzică...La Gagra am stat o lună. Când a expirat termenul de odihnă, ne-am despărțit. Ihil a plecat la Chișinău, eu la Kurgan. Au urmat câteva scrisori și vizite reciproce, pînă cînd în sfîrșit în anul 1970 la invitația lui am sosit la Chișinău. Mi-am legat destinul cu el pentru totdeauna. Din primele luni a început să mă învețe idișul, despre care pînă atunci idee nu aveam. Ihil era pasionat de limba sa maternă, în această limbă a creat adevărate perle literare. Curînd am însușit alfabetul ebraic... Odată mi-a spus următoarele: „ Știi de ce mi-i plăcut să te am ca soție? Ai înlocuit-o pe Olga, ești o continuitate a ei, ești soția mea iubită, pentru că... lîngă tine pot să scriu”. Tot la Chișinău am aflat că lui Ihil, cu doi ani în urmă, i-a decedat Olga, prima soție pe care a iubit-o pătimaș. Azi citesc multe rînduri pline de tandrețe, dedicate ei...Casa noastră totdeauna a

fost deschisă pentru prietenii lui Ihil. Era prieten în mod deosebit cu scriitorii care scriau ca și el în idiș, *Iancli Iachir, Motl Sacțier*. Îi avea de prieteni inimoși și pe Ion Constantin Ciobanu, Dumitru Matcovschi, Glebus Sainciuc, pe toți scriitorii moldoveni, pe Rudolf Olșevschi, Grigore Pojanean, pe elevii lui dragi Boris Sandler, (*actualul redactor al revistei americane în limba idiș „Forward”, revistă răspândită între evreii din toată lumea*), Mihail Lemster, Mihail Selizenbaum și Zisea Vețman. O prietenie aparte îl lega de înțeleptul cărturar Alescandru Cosmescu. Ultimul nu vorbea idișul, dar a tradus mult din opera lui Ihil în română. Cosmescu era o personalitate și prindea repede sensul, farmecul limbii idiș. Mergeam în ospeție la scriitorii Samson Șleahu, Daniil Șehter, ... Acum, când Ihil nu mai este, îi recitesc cărțile și mă conving ce talent am avut alături, câte cuvinte frumoase a scris el despre prima lui soție și despre mine. Ihil a avut un destin zbuciumat. L-a descries în romanul „*Șapte ani și șapte luni*.”, tradus cu dăruire și finețe în limba română de către Eugenia David. Romanul oglindește perioada de pînă la cel de al doilea război mondial, perioadă care n-a fost deloc ușoară. Apoi a urmat evacuarea cu prima lui soție, nașterea fiului Eduard pe care l-a educat cu dragoste. Dar patima și durerea lui toată viața a fost idișul. Se întrista observînd că această limbă cu un colorit deosebit se pierde. Dacă la momentul sosirii mele la Chișinău o ascultam frecvent pe străzi, astăzi aproape că nici un evreu nu o mai vorbește. Iată de ce, cînd a început renașterea națională a evreilor din Moldova, Ihil a deschis o secție de studiere a idișului în cadrul bibliotecii de carte evreiască „Ițic Mangher” pe care a condos-o pînă la moarte. Am însușit și eu idișul, scriul acestei limbi minunate și astăzi îi învăț pe evrii care doresc să o cunoască. Predau și *la eșiva* din Chișinău...

După acea înfîlnire Marina m-a invitat la cimitirul evreiesc de pe strada Milano din Chișinău la dezvelirea monumentului de pe mormîntul lui Ihil Șraibman. Era o zi de noiembrie turbure, puțin friguroasă. Am fost acolo împreună cu fiul Sorin. Au luat cuvîntul mulți intelectuali evrei, precum și scriitorii Eugenia David, Andrei Strîmbeanu, Vasile Galaicu... În acea zi de noiembrie, din cer picurau stropi mărunți de ploaie și roind peste granitul negru cu chipul nemuritorului Ihil Șraibman și părea că se prefac în lacrimi. Lacrimi de tristețe și iubire. Marina a contribuit la ridicarea acestui monument, și tot ea a insistat ca pe tombolă să fie incrustate cuvintele „*În idiș eu nu scriu. Idișul eu îl sărut. Idișul este fericirea mea cea mare.*” Aceste cuvînte Ihil Șraibman le-a scris în una din ultimele lui miniaturi, după atingerea vîrstei de 90 de ani, vîrstă care, se poate spune, are dreptul la recapitularea unui destin... După partea festivă am revenit la Centrul cultural evreiesc din Chișinău, unde s-a organizat o masă de pomenire, în sala unde astăzi este amplasat muzeul scriitorului..

Peste câteva zile Marina mi-a telefonat și m-a invitat la serata cu ocazia lansării cărții „*Viața în cultura evreiască*” a lui Sergo Benghelsdorf. Sfînd în sală alături mi-a spus:” Sunt frapată de cultura și înțelepciunea din cărțile acestui popor biblic... Am impresia că mereu sunt vrăjită de acest tezaur al unei mari valori universale... Și această iubire mi-a cultivat-o Ihil”.

Marina ca de obicei era în negru. A ieșit în fața publicului și a vorbit despre poeta evreică, supusă represiilor staliniste, Liuba Vaserman, mama lui Sergo Benghelsdorf, și despre dragostea și grija pe care i-a purtat-o fiul. Se apropia Anul Nou și mi-a telefonat, propunîndu-mi să petrecem revelionul împreună la colaboratorii Ambasadei SUA în Moldova Daria Fane, Reuvein Șlencher și gemenii lor. Atunci nu am avut posibilitatea s-o însoțesc, însă mai apoi am fost în vizită la această frumoasă familie și la fel din inițiativa ei. Marina e un om energic, mereu în mișcare, mereu în căutare. De unde are această femeie atîta ingeniozitate și putere de muncă? Am continuat să trudesk la eseu și după ce l-am terminat am venit la ea acasă să i-l citesc. După unele rectificări de ordin factologic și-a dat consimțămîntul să-l public la săptămînalul “Literatura și arta”. Țin să amintesc că la 12 martie la Centrul unit cultural al evreilor din Chișinău de pe str. Diordița 5 a avut loc comemorarea a 95 de ani de la nașterea scriitorului Ihil Șraibman. Moderatori au fost Mihail Finkel, un poet evreu talentat și Marina Șraibman. Am asistat eu și Veronica, fiica mea. A fost interesant și emoționant. Marina mi-a oferit cuvîntul și mie. Pentru prima oară la acel moment am luat cuvîntul de pe scena Centrului. Am vorbit românește, dar în semn de respect față de publicul venit de peste hotare am încheiat discursul în rusește. Tot atunci am prezentat publicului matrița ziarului „Literatura și Arta”, care a apărut a doua zi, joi, 13 martie 2008. Ulterior articolul a fost plasat pe siteul din internet www.agonia.ro cu titlul „*Îmi pare rău că nu l-am cunoscut. 95 de ani de la nașterea scriitorului Ihil Șraibman*”

Conlucrarea mea cu Marina nu s-a încheiat aici. În vara anului 2008 dînsa a făcut o călătorie în SUA, pe urmele prietenilor lui Ihil Șraibman și îi sunt recunoscătoare că a contribuit mult și la popularizarea numelui meu. În cele mai prestigioase publicații periodice evreiești din SUA (și din lume) Mihail Hazin a menționat străduințele mele la înveșnicirea numelui marelui scriitor, dar și atitudinea mea față de poporul evreu, față de acei care au locuit în Basarabia, dar care au emigrat în Israel, SUA, Australia, Europa, etc.

Marina a revenit din SUA cu impresii noi și cu vești bune... În Germania, apoi la Chișinău au apărut noi ediții ale scriitorului Ihil Șraibman și pe toate le-a patronat ochiul vigilent al Marinei.

La dezvelirea monumentului lui Ihil Sraibman de la Vadul Rașcov

Mai mult de un an fiul lui Ihil Șraibman, Eduard, stabilit cu traiul în Florida, SUA, a muncit ca să instaleze monumentul scriitorului la baștina unde s-a născut. Îmi telefona adesea ca să afle care e situația politică în Moldova, îmi cerea sfatul în anumite probleme. Iar într-o bună zi mi-a trimis o revistă americană, în care a scris cu multă căldură despre prima noastră întâlnire din vara anului 2008 de la Chișinău. (Vedeți imaginea, reproduc un mic fragment din acest articol).

În vara anului 2009 totul s-a pus la punct și iată că actul de cultură a avut loc. În ziua de 18 august un grup de scriitori ne-am deplasat la Vadul Rașcov, baștina lui Ihil Șraibman. Eugenia David, Mihai Cimpoi, Nicolae Rusu, Anatol Ciocanu, Vlad Zbirciog, Arhip Cibotaru, Boris Marian, Lidia Hlib. Era o zi cu mult soare. Satul Vadul Rașcov, unde nu fusesem niciodată, mi s-a părut fantastic de pitoresc și mi-am zis că nici Ihil Șraibman, nici Dumitru Matcovschi nu deveneau scriitori dacă nu se nășteau într-un sat atât de frumos. Aici parcă totul e antic și contemporan... Sătenii ne-au întâlnit cu căldură. În centru, unde cândva locuia o puternică diasporă evreiască, unde fusese casa clasicului literaturii idiș din Basarabia, s-a hotărât a se instala monumentul din marmură albă adusă din localitatea Coelga, Celeabinsk, Rusia. Sculptorul este Vladimir Șuleac, arhitecții Yuri Halupneac și Eduard Maidenberg. Sub basorelieful scriitorului e scris în română „ Scriitorul Ihil Șraibman, 1911-2005”.

Fiul poetului Eduard la inaugurarea monumentul tatălui

Monumentul lui Ihil Șraibman la Vadul-Rașcov

În partea dreaptă stă scris în limba rusă, cu imitare a scrisului ebraic „ Писатель ИХИЛЬ ШРАЙБМАН”.

Iar în partea din dos a basoreliefului aceleași cuvinte în limba idiș.

La adunarea solemnă s-a vorbit cu emoție despre „revenirea scriitorului la baștină, la copilăria sa”. La satul despre care dînsul a scris atîtea pagini inspirate! S-a spus că este semnificativ faptul că în această localitate s-a născut și Dumitru Mat-

covschi, reprezentanți a două culturi, a două literaturi. Cu o deosebită căldură au vorbit despre Ihil Șraibman Eduard, fiul, și Marina, soția lui... Cuvinte de omagiu scriitorului i-au fost aduse de către Mihai Cimpoi, Eugeniei David ș.a. Apoi, la casa de cultură a avut loc o întâlnire a sătenilor cu intelectualitatea evreiască. S-a citit din creația lui Ihil Șraibman în original. Cei adunați în sală au savurat cu plăcere limba idiș și cîntece minunate în aceeași limbă interpretate de talentatul Slava Farber. M-am simțit și eu parcă înaripat. Această localitate îmi amintea despre eroii lui Ihil Șraibm, zugrăviți cu atîta dragoste și profunzime în paginile cărților sale. M-am convins că aici trăiesc oameni frumoși, cu suflet mare și actul de cultură este benefic pentru localitatea pitorească de pe malul Nistrului.

În acea zi am văzut cu ochii inimii copilăria lui Ihil. Am înțeles de ce a iubit el atît de pătimaș această localitate. Astăzi, din păcate, în Vadul Rașcov nu a mai rămas nici un localnic de etnie evreiască, nici măcar o casă. Doar cimitirul ce se întinde pe malul Nistrului. Vizitîndu-l am fost surprins.... Toate tombolele, lespezile de piatră de pe morminte stau înclinate sincronic în direcția Nistrului, de parcă morții privesc spre stele, așteptînd să zboare în eternitate.

La plecare am avut o strîngere de inimă ca și cum l-am lăsat pe Ihil Șraibman singur, într-o mare tristețe, doar cu consătenii lui din cimitire, ca să mai vorbească cu ei în dulcea limbă idiș.

Apoi mi-am adus aminte de eroii ce respiră viață în opera maestrului și care i se află în preajmă și m-am liniștit.

La întoarcere Eduard m-a asigurat că Vadul Rașcov și celălalt sat din Transnistria cu timpul vor deveni o atracție pentru turiștii moldoveni și străini... Să dea Dumnezeu.

Cîteodată am impresia că evreii sunt chemați să construiască viitorul omenirii prin jertfirea lor, prin eterna mîndrie de a se simți evrei, aici, dar și în lumea cealaltă. Poate de asta lespezile de pe mormintele din cimitirul singuratic de la Vadul Rașcov stau înclinate spre stele. Privind deopotrivă azi, împreună cu basorelieful lui Ihil Șraibman de pe monumentul lui în... eternitate.

Eduard Șraibman e un muzicant dăruit. La dezvelirea monumentului părintelui de la Vadul Rașcov a demonstrat că este un orator bun, un om de cultură, demn de părintele său și rămîn la părerea că atîta timp cît el va fi în viață, memoria lui Ihil Șraibman va fi cinstită atît în Basarabia, în satul de baștină al clasicului literaturii idiș cît și în Statele Unite ale Americii.

Semion Șoihet (1931-2010)

În istoria Chișinăului, a multor localități ale Moldovei avem personalități ale poporului evreu care au lăsat o urmă adîncă în artă și cultură. Un cuvînt aparte în domeniul arhitecturii moderne l-a avut de spus Semion Șoihet. S-a

născut la 1 ianuarie 1931 în orașul Dubăsari. Acest arhitect poate fi pus alături de A. Bernardazzi și A. Șciusev. Semion Șoihet a început să lucreze după absolvirea facultății de arhitectură a Institutului Politehnic din capitala Uzbekistanului, or. Tașkent, în 1956. Mai întâi a lucrat la atelierul științific de restaurare (1954-1955) și la filiala “Soiuzghiproiect” (1955-1956) din Tașkent. După absolvirea facultății, în același an 1956, tânărul specialist începe munca rodnică la Chișinău. Mai întâi este arhitect-șef la Institutul de proiectare “Moldghiprostroj”.

Capacitatea lui de muncă, din spusele contemporanilor, era fenomenală. Avea o viziune plină de fantezie și pricepere profesională. În curînd străduințele lui au dat roade. După proiecte elaborate de Semion Șoihet (în colaborare) la Chișinău au fost construite Casa Presei (1967), clădirea Băncii de Stat (1968), colegiul român “Gheorghe Asachi” (1973), Cortul de tenis (1975), clădirea circului (1981, în colaborare cu A. Chiricenco), Palatul de cultură al feroviarilor (1984). Arhitectul s-a remerțat în elaborarea proiectelor, în cadrul unor colective de autori a participat la proiectarea seriilor nr.311 și nr.143 de blocuri locative din panouri, la elaborarea planului general și de planificare detaliată a cartierelor locative din Chișinău. Sub conducerea lui Semion Șoihet în anii 80 ai secolului trecut au fost întocmite planurile generale ale orașelor Tiraspol, Bălți, Rîbnița, Soroca, Cahul, Orhei ș.a. Este autorul numeroaselor proiecte arhitecturale ale diferitelor monumente de pe întreg teritoriul Republicii Moldova.

E autorul multor proiecte de arhitectură originală a multor monumente și memoriale ale victimelor fascismului și ale extremismului amplasate în diverse localități ale Moldovei. La Chișinău este autor al obeliscului monumental în memoria victimelor pogromului din 1903, primul pogrom de răsunset împotriva evreilor al secolului XX. Tragediei poporului evreu Semion Șoihet i-a dedicat proiectul *durerei* monumentului inaugurat pe locul fostului ghetou din Chișinău, precum și autorul Plăcii instalată pe stradela Ierusalim din capitala Moldovei întru comemorarea a 3000 de ani ai orașului sfînt.

Odată cu plecarea lui la odihna binemeritată a continuat să desfășoare o muncă prodigioasă la renașterea conștiinței naționale a evreilor din Republica Moldova. Circa 15 ani a condus Asociația evreilor din Moldova, iar la momentul de față este Președintele de onoare al Congresului comunității evreilor din Moldova. După proiectul său Comunitatea evreiască a construit clădirea Centrului Cultural al Comunității evreiești din Moldova de pe strada Diordița,5. A fost o perioadă și Președintele Asociației evreilor din Moldova. Oriunde s-a

aflat, acest arhitect și-a adus contribuția la înfrumusețarea, amenajarea estetică a orașelor, orașelelor și îndeosebi a capitalei Republicii Moldova. Modest și ingenios, cult și rezervat, Semion Șoihet se poate mândri cu roadele muncii sale, fiindcă ceea ce a realizat va trăi mulți ani înainte.

O istorie aparte pentru talentatul arhitect o constituie cea legată de proiectarea și construirea clădirii ciroului de la Chișinău. Iată

ce a povestit Semion Șoihet privind istoria construirii clădirii complexului ciroului din Chisinau:

“ Problema ciroului din Chișinău ... este o istorie dramatică, dar nu știu dacă această chestiune poate prezenta vreun interes.

În anul 1972 a fost adoptată o hotărâre a Guvernului unional „Despre măsurile de dezvoltare a orașului Chișinău”. Înainte de adoptarea acestui act normativ s-a creat un grup din diferiți specialiști din domeniul arhitecturii urbanistice, printre care și eu, ca arhitect al planului general al Chișinăului. Răspundeam de problemele legate de arhitectură. A fost adoptată o hotărâre ca pe lângă dezvoltarea inginerescă și a structurilor comunale ale orașului este necesar pentru capitala Moldovei să fie incluse și unele obiecte mari de menire social-culturală: proiectarea teatrului de operă și balet a fost încredințată arhitecților din Moscova, hotelul „Cosmos” – celor de la Sankt-Peterburg, a bibliotecii noi – celor de la Tbilisi, iar proiectarea ciroului li s-a încredințat celor de la Chișinău. Eu din copilărie iubeam arta de circ și am insistat ca proiectarea acestui obiect să mi se încredințeze mie.

S-a irosit mult timp pentru a alege locul amplasării pentru construirea ciroului. La început s-a propus terenul unde azi se înalță Palatul lucrătorilor căii ferate, însă când a venit la noi în vizită președintele organizației „Soiuzgostirk”, Moscova a fost categoric împotriva și a insistat ca ciroul din Chișinău să fie construit în fața cinematografului „Patria”, unde conform planului general trebuie să fie începută construirea clădirii teatrului de operă și balet. Această chestiune a ajuns să fie discutată de către primul secretar al partidului comunist din Moldova de atunci Ivan Bodiul. În timp ce președintele „Soiuzgostirk” își apăra temperamental poziția, spunând: „ Voi amplasați ciroul alături de teatrul de operă și balet și veți vedea unde va merge poporul!” la care

Clădirea ciroului din Chișinău, capodoperă arhitecturală realizată de Semion Șoihet

N.Șciolokov (prietenul lui L.Brejnev) care asista la ședință i-as replicat, zicînd: „ Voi puneți cirul alături de o casă de toleranță și, la fel veți vedea unde va merge mai bine poporul!” Pe scurt, oaspetele de la Moscova s-a supărat foc și curînd din partea ministrului culturii de atunci Ekaterina Furțeva a sosit o scrisoare adresată lui Ivan Bodiul , în care se spunea: „Stimate Ivan Ivanovici, sunt îngrijorată de alegerea locului unde va fi amplasat cirul din Chișinău la o margine a gării feroviare...”

În legătură cu aceasta pentru hotărîrea definitivă a acestei probleme de la Moscova a fost invitat B.Mezențev, directorul Institutului de cercetări științifice în domeniul clădirilor obștești” . În ceea ce privește locul amplasării clădirii Teatrului de operă și balet părerea era unanimă. Toți membrii comisiei au căzut de acord să fie construit în fața cinematografului „Patria”.

Pentru a determina locul amplasării clădirii cirului noi am pregătit cîteva variante. După o primire cordială, cu o masă copioasă l-am dus pe B. Mezențev pe colinele de la sectorul Râșcani în regiunea paralelă azi cu bulevardul Renașterii, în partea dreaptă a rîului Bîc , unde el întîmplător a lunecat și a căzut. Atunci demnitarul moscovit a spus în glumă: „, Dacă locul nu m-a ținut pe mine,apoi nici clădirea cirului nu o va ține”. Cu adevărat, din cauza faptului că era necesar de a elibera terenul prin demolarea unui număr de locuințe particulare din acest loc, am refuzat și noi să se construiască pe viitor clădirea cirului. Ne-am mișcat mai departe peste pod și am ajuns în regiunea bisericii Constantin și Ileana. Acest loc a convenit tuturor și am decis unanim ca anume aici să fie construit cirul.

Dar la „Soiuzgostirk” încă multă vreme nu ne puteau ierta „încăpățînarea” noastră de mai ieri. În primul rînd, ni se propunea într-o formă categorică să acceptăm un proiect-tip, care nu odată era respins de multe orașe ale URSS-ului. Un proiect neconvîngător, cu un număr redus de încăperi atît pentru spectatori cît și pentru artiști și animale . În al doilea rînd, eram limitați în alocarea sumei de bani pentru construirea lui. Eu munceam insistent asupra unui proiect inedit, individual al cirului moldovenesc. Și trebuie să recunosc că în această privință eram susținut de către edilii Chișinăului de atunci. În legătură cu situația creată am dobîndit o întrevvedere personală cu ministrul culturii fostei URSS E.Furțeva. Președintele executivului Chișinău I.Damaskin și eu am stat multă vreme în antreul ministrului, așteptînd pînă vor veni adjuncții ministrului, responsabili pentru construcția cirului.Apoi am fost invitați într-un birou sumbru , iar lampa de masă lumina numai fața ministrului ce stătea la o masă enormă. În întîmpinare ne-a ieșit o femeie suplă , înaltă, deja trecută de prima tinerețe, într-o rochie lungă, de culoare cărmizie, cu o coafură de modă veche, care s-a salutat cu noi rezervat. Am avut impresia că stăpîna mi-a strîns mîna ca în clește atunci cînd s-a salutat cu mine.

Cinovnicii de la ministerul unional erau categorici să accepte propunerea noastră de a se construi ciroul. Convorbirea a decurs anevoios și dificil, uneori trecându-se la strigăte. Mie, ca autorul proiectului, mi-a revenit cea mai mare bucată... Ministrul se enervă și m-a boldit cu degetul, strigându-mi: „Iată, alde el ne înduc în eroare!” Eu pe cât era posibil, mă străduiam să argumentez poziția mea și ideea noastră. Dar, deodată ministrul a întrerupt acea cavalcadă și a spus ferm: „Doriți să mă certați cu conducerea de vârf a Moldovei? Chișinăul este capitală și e necesar de a aproba rugămintea chișinăuienilor!

Izbînda noastră nu avea margini cînd ne-am întors acasă.

La institutul „Moldghiprostroï” din Chișinău am format o brigadă de creație din specialiști tineri și capabili și ne-am apucat cu plăcere de lucru. Pe mine m-au numit arhitectul principal al proiectului. Iar pe A.Snipelșchi – inginerul principal. Autorul proiectului mai este și arhitectul A.Chiricenco.

Înainte de a purcede la proiectare, am început să studiez istoria apariției ciroului, să mă familiarizez cu experiența de proiectare a cirurilor din URSS și de peste hotare. Pornind de la aceasta, ne-am străduit ca în noul proiect să includem cele mai avansate tehnologii, pentru ca pe arena viitorului circ să se desfășoare cele mai diverse și sofisticate numere ale genului respectiv al artei. Ne-am gîndit, de asemenea, să creăm cît mai efective și confortabile condiții de lucru ale artiștilor, lucrătorilor personali. Ale animalelor din incinta clădirii. Desigur cel mai important era totuși proiectarea sălii polivalente unde se vor amplasa locurile spectatorilor. Am căutat sa-i dăm proiectului un colorit original, cu elemente naționale moldovenești, pe de o parte să fie o clădire monumentală, iar pe de alta, să pară ușoară cu sinteza de sculptură, ceramică decorativă, desenele murale. La realizarea acestui plan grandios au participat: sculptorii L.Dubinovschi și V.Rotari, E.Ianeț ceramist, pictorul P.Obuh, precum și lucrători în ghips și marmură. Proiectul a fost coordonat cu toate organizațiile responsabile din Chișinău și Moscova. Așa s-a încheiat prima etapă a acestei epopei.

Plină și de mai mare tensiune și dramatism a fost perioada cînd s-a început aplicarea proiectului în natură. Începerea construcției s-a tergiversat din cauza reținerii finanțării, diferitelor probleme de organizare, precum și din pură birocrație. Responsabil pentru construirea ciroului a fost numit Președintele sovietului de miniștri al R.Moldova, N.Poleacov, un om dur, îndeosebi cu subalternii. Inginerul principal de gestionare a organizației „Grajdanstroï” M.Șein, de fiecare dată încerca să simplifice proiectul. Cu „ajutorul” lui am fost chemat la N.Poleacov care mi-a strigat sufocat:” Unde ai văzut dumneata coloane strîmbe (se are în vedere la circ)? Nu sunt arhitect și deja înțeleg că este o aberație la care trebuie să renunțăm” Eu mă străduiam să-i explic că în proiectul meu nu există nici un surplus de arhitectură și aceste elemente sunt ceea ce îi dă proiectului

clădirii un aspect original. În rezultatul insistenței mele, marele demnitar s-a supărat, nu glumă. Mi s-a spus franc: „Vi se spune, dar dumneata nu înțelegi! Vă înlătur de la proiectarea de mai departe și transmite șefului că te concediez!” Am ajuns la stare de *preinfarct*. Directorul institutului „Moldghiprostroï” A.Colotovchin mi-a propus: „Hai, după serviciu să ne întâlnim, pe șantierul de construcție și acolo vom vedea.” Știindu-i slăbiciunea am luat cu mine o sticlă de coniac. Neam așezat pe o plită de beton armat și convorbirea noastră, prin care eu mi-am apărat poziția, a continuat pînă noaptea târziu. La despărțire A.Colotovchin mi-a spus: „Nimeni nu o să te ajute și nu o să te susțină decît numai Semion Cuzmici Grossu (fost primul secretar al PCM)”

Pentru prima oară în viață, ca să-mi apar un proiect, m-am dus să mă plîng. Cînd am explicat scopul vizitei mele, în antreul primului secretar, mi s-a spus că biroul politic al PCM va organiza o ședință plenară anume pe teritoriul unde se construia cercul să se convingă personal cum decurge construcția. Aici s-au adunat mulți demnitari de prim rang al republicii și eu am fost invitat la mijlocul ședinței, chiar pe șantierul în deplină desfășurare. Străduindu-mă să fi convins, am explicat esența poziției mele. Am povestit despre toate problemele și piedicile cu care ne confruntam. Apoi a vorbit M.Șein, care a încercat să mă combată, argumentînd poziția lui, atrăgînd atenția la ceea ce considera dumnealui slab în proiect. În rezultatul dezbaterilor nimeni nu înainta nici o propunere. Toți așteptau decizia primului secretar al PCM RM Semion Grossu. Ce va zice dînsul. Într-un sfîrșit Semion Grosu a tras o concluzie: „Haideți să satisfacem capriciul arhitectului și dacă dumnealui va greși el va răspunde.” După ce au plecat oaspeții, N.Poleacov s-a năpustit asupra lui M.Șein, învinuindu-l că anume acesta l-a implicat în această acțiune! L-a amenințat cu concedierea, dar i-a oferit două zile pentru a face un grafic de urgentare și încheiere a construcției cercului pînă la finele anului.

După aceea totul a mers accelerat și datorită hărniciei constructorilor în Moldova, în locul circurilor ambulante de felul «Șapito» a apărut clădirea cercului staționar cu o capacitate de 2000 de locuri pentru spectatori. Deschiderea cercului de la Chișinău a avut loc în primăvara anului 1982.

Vreau să spun că 20 de ani de exploatare a acestei clădiri originale cu menire specială a demonstrat că construcția arhitecturală a fost concepută corect. Pilonii înclinați de pe fațada clădirii amintesc în concepția mea despre o horă moldovenească, creînd un colorit individual, național. Deasupra intrării centrale atîrnă o compoziție sculpturală în formă de clounadă de circ. În interiorul clădirii finisarea pereților s-a executat în culori deschise. Imaginea mozaistică a diferitelor animale la intrare în hol, pe podea, a fost efectuată după proiectele arhitecților. Desenele în ceramică, pano, sunt efectuate de pictorii moldoveni...

Pentru construcția cercului o serie de autori, proiectanți, pictori, arhitecți, constructori s-au învrednicit de premiul de stat.

Clădirea cercului este o construcție complicată, originală și cu ajutorul utilajului contemporan necesită o exploatare chibzuită, ingenioasă. Dar, din păcate, acest lucru nu s-a făcut cum se cade, drept care complexul cercului la momentul de față înactivează. Ediliile republicii și ai orașului trebuie să fie conștienți că dacă vor tolera această situație deplorabilă, Moldova poate pierde una din cele mai bune clădiri ale cercului din Europa.”

Părerea lui Semion Șoihet este că în ciuda unor gafe, arhitectura localităților și orașelor noastre poartă amprenta originalității. Și la aceasta au contribuit specialiștii evrei. În anul 1991 dintre 295 de membri ai Uniunii Arhitecților a Moldovei, mai mult de 30 erau evrei. Un aport deosebit în dezvoltarea arhitectonicii orașelor din Moldova și-au adus arhitecții evrei: Bitman B.G., Benderski B.N., Bronfman L.B., Vaisbein A.B., Gorștein V.I., Gotghell G.M., Gurevici I.Ș., Guzman E.A., Genrih A.V., Dukarskaia T.M., Daen P.A., Zalțman A.A., Kriț L.M., Kaganov I.M., Kaliujner G.L., Kogan A.A., Kogan L.V., Levental L.V., Moghilevskii L.Z., Markovici A.A., Mudrik I.I., Pembek G.I., Palatnik D.I., Rașcovici E.P., Spirerr P.L., Stalinskaia S.M., Stotland S.A., Teper S.Ș., Șvarțev I.S., Șoihet S.M., Șmurun I.L., Flomin L.N., Fridlin S.D., Eltman I.S. ș.a. Aceste nume sunt bine cunoscute în țara noastră în lumea oamenilor de specialitate.

Dezvoltarea tehnicii de construcție, crearea unei industrii puternice au avut o influență benefică asupra mijloacelor de exprimare pe care le folosesc arhitecții. Succesele în domeniul arhitectonicii și arhitecturii au devenit posibile și prin aceea că umăr la umăr cu toată comunitatea de creație muncea o pleiadă întreagă de ingineri – proiectanți, ca: Averbuh M.Ia., Așkinazi G.Ia., Balbirer A.I., Beider M.A., Berber. M.I., Bikvan A.A., Bratt R.I., Blinder M.S., Braz E.M., Botoșanski M.N., Bronfman M.B., Bronștein M.I., Bubis I.M., Vaisman D.O., Volovski S.L., Vinnik S.I., Goldenberg M.A., Grafova L.I., Gotman F.M., Goldenberg D.Ia., Gorbatii Z.A., Grinșpun R.G., Grinberg I.M., Goțkozik A.G., Zabrodskaa E.M., Daen P.A., Dvoirin G.M., Djighit B.S., Dorfman L.E., Kalihștein E.L., Karasik V.A., Kurolap A.I., Corenfeld I.E., Ladjenski A.P., Lenkovski B.L., Leșinski B.A., Levit D.I., Lupu A.I., Malerman B.M., Merher A.N., Mișuris E.I., Nadețki M.D., Oculist A.I., Raștein M.G., Rivelis A.A., Rubinștein I.B., Sapunar Z.L., Sverdlik A.A., Sineavski G.V., Snipe-lișski A.I., Smorgonski A.A., Spivak L.I., Smoleac V.L., Faiman G.L., Fișer N.S., Șandrovski A.V., Trahman N.G., Șeinman A.I., Șteingard B.S., Etlis M.M., Iuchekson I.A. și alții.

O apreciere similară o merită și specialiștii în domeniul proiectării sisteme-

lor utilajelor ingineresti (aprovizionarea cu apă, canalizare, încălzire, ventilație, aprovizionarea cu curent electric, ascensoare, automatizare) ca: Alchimovici I.S., Barbalat V.G., Bolteanschi S.I., Burștein I.Ia., Ghitman I.A., Ghitgarț I.Ia., Dimant E.I., Gherșengoren E.I., Gronțer B.I., Itchis R.L., Jenicovschi I.B., Cheiser V.B., Cornfeld Z.A., Malamud C.B., Milman P.E., Meerguz A.M., Moldavschi S.A., Moghilevski G.V. Perlov V.M., Penzer L.A., Perelmutter G.G., Roitman S.E., Sandler I.N., Sendic I.H., Stolița C.A., Fișer S.I., Șepter E.Ia., Ștein S.I. și alții.

Merită să amintim specialiștii de înaltă calificare în proiectarea și construirea șoselelor și ale podurilor. În acest domeniu au activat specialiști ca: Averbuh A.E., Bersutschi G.Ș., Volman M.A., Goldenberg M.P., Goldman I.D., Inzlihin A.L., Leibovici B.V., Levin D.I., Nepomnmeașcii G.M., Rovner A.H., Rot S.A., Severiver S.M., Ștern Ia. S., Ștern A.Ia., Stern S.M., Fișer A.S., Faingherț G.I., Frenchel A.A.I. ș.a.

În toate timpurile un rol însemnat în proiectarea arhitecturii localităților l-au jucat economiștii din domeniul construcțiilor. Și în această sferă de activitate de-a lungul anilor s-au manifestat specialiști evrei ca: Aronovici I.Ș., Avigdorovici I.M., Bleh L.M., Brin I.M., Griberștein M.E., Itchis M.V., Ițcoviici A.M., Cheselbrener I.P., Corcenschi E.B., Con E.I., Lovanschi G.L., Mariasis L.I., Mileavski V.A., Miselschi B.M., Moldavschi P.I., Brufman A.V., Nisenboim B.Ț., Nisenboim S.Ț., Sondlerschi E.A., Trahtenberg D.A., Trahtman S.E., Frenchel A.L., Fridman A.I., Țalis Deia., Șor E.Ia., Iurcovetșchi S.B., iar în domeniul investigațiilor pentru construcțiile capitale, cele mai frumoase cuvinte merită specialiștii: Bauh E.I., Birștein R.M., Burda V.A., Rabchin B.L., Rozental B.A., Fraimovici M.V. și alții.

În dezvoltarea industriei în domeniul construcțiilor din republică, când s-au experimentat tehnologii avansate la uzinele de beton armat, pentru confecționarea blocurilor la construirea caselor moderne, un aport însemnat l-au adus inginerii: Grinberg G.B., Goldberg M.S., Ionis V.S., Kenigfest M.S., Crivițchi P.M., Oculist I.M., Rozenberg M.A., Scorodinschi I.I., Suher A.B., Fainberg N.S., Lerner I.I., Stucanov Ia.M. și alții.

Nu este deloc simplu să proiectezi un plan general al vreunei localități, să inventezi unul nou, o planificare a unei case de locuit, fără a avea ingeniozitate, talent și dârzenie. Oricât de mult s-ar critica unele momente din cele realizate, este cazul să amintim că mulți oameni nu au dormit nopțile, și-au irosit sănătatea și energia pentru a face traiul oamenilor mai bun și mai confortabil. Pentru aceasta era nevoie de cadre noi și competente. În această privință și-au adus contribuția doctorii în științe Șilicrut D.I., Bidnii G.R., Șamis E.E., Bortnicov V.G., Nisei-boim O.B., Soibelman S.M., Fainșeli Ia.L., Iu. Tumanean, G. Bosenco, B. Șpac.

Un aport substanțial l-au adus sculptorii monumentaliști, cum ar fi Lazar Dubinovschi, N. Epelbaum, L.Averbah, I.Chitman.

Unii dintre inginerii, arhitecții evrei în anii de după război pînă în anii 90 ai secolului XX au ocupat posturi importante în Direcțiile și Ministerele de resort. Ei au influențat direct la schimbarea politicii arhitecturale și planificarea orașelor și altor localități din Moldova: Șamis E.Ia., Bulat I.M., Tumarichin A.P., Polisar V.B. (ajutorul ministrului construcțiilor în diferiți ani), Mariamis Ia.M. (ajutorul ministrului materialelor de construcție), Bihman N.S. (șeful Direcției de construcții la Kolhozstroi), Levental G.M. (șeful Direcției Gosplanului), Vainberg E.S., Latinschi L.I., Șeinberg O.Ș. (adjuncții șefilor secțiilor de la Gosstroi), Bortnic A.Ia., Schidelschi I.M., Treigherman I.A. (șefii secțiilor din cadrul Ministerului de construcții), Flițian B.Ia. (adjunctul președintelui comitetului executiv Chișinău), Iachirevici B.S., Fihman A.S. (șefii secțiilor din cadrul Ministerului construcțiilor rurale).

Titlul de Arhitect Emerit al R.Moldova l-au primit: Boris Vaisbein (el e și laureat al Premiului de Stat) – autorul proiectelor blocurilor de locuit și clădiri de menire socială în or. Chișinău și alte orașe din Moldova, printre care Casa Presei și tipografia, clădirea Băncii de Stat, Casa de iluminare culturală, spitalul Direcției nr.4, Palatul de cultură al feroviarilor din Moldova; David Platnic – participant la proiectarea și construirea pieței teatrale din Tiraspol, autorul pieței din fața gării feroviare din Chișinău; Semion Fridlin – autorul proiectelor: Casa Guvernului, Palatul Național, blocul de la baza de odihnă din Holercani; Iosif Eltman (Laureat al premiului Guvernului RSSM) – autorul planului general al orașului Căușeni, Leova, Dubăsari. La Chișinău a stadionului „Dinamo”, iar în satul Ciobruciu a casei de cultură pentru 600 de locuri, mai multor ansambluri memoriale.

Actualmente este stabilit cu traiul în Germania și cu fiecă sosire la Chișinău este necăjit de starea deplorabilă în care ne aflăm. E întristat că o clădire originală precum este Circul de Stat nu este reparat, nu funcționează. Or acest edificiu cultural este mîndria arhitectului. Odată ne-am întîlnit la Cimitirul Central evreiesc, la dezvelirea pietrei funerare la mormîntul lui Ihil Șraibman și mi-a mărturisit cum a putut convinge conducerea de vîrf a URSS, că la Chișinău este nevoie de o clădire a Circului pentru 2000 de spectatori. A putut convinge conducerea de vîrf a URSS, în frunte cu C.U.Cernenko, fostul secretar general al PCUS, că anume la Chișinău este nevoie de clădirea circului. Să nu fi dobîndit atunci acest proiect, Semion Șoihet, este convins, Moldova, Chișinăul nu ar fi avut asemenea centru cultural. Clădirea este și un adevărat monument al artei arhitecturale, construit în stilul tradițiilor autohtone. Semion Șoihet totdeauna a ținut în vizorul său elementele arhitecturii naționale basarabene. Munca lui nu va fi dată uitării.

Savantul Isaac Bersuker

În pleiada personalităților de vază ale științei naționale, se include, cu numele său aparte, savantul, fizicianul, doctorul habilitat în științe fizico-matematice, profesor, specialist în domeniul fizicii chimice, membru al Academiei de Științe din R.Moldova. Isaac Bersuker s-a născut la 1928 în Chișinău, în familia unui dulghier, fiind unul dintre cei cinci copii la părinți. Tinerețea lui, ca și al miilor de confrați evrei, a fost grav afectată de războiul din anii 1941-1945, când a trebuit să se salveze, evacuându-se în Azerbaidjan. Familia a revenit la Chișinău în 1945 și tânărul Isaac a mers pe calea studiilor. A absolvit școala medie serală, apoi a învățat la tehnicumul comercial, iar în anul 1947 a intrat la facultate de fizică și matematică a Universității de Stat din Moldova învățând împreună, într-o grupă cu viitorul academician V.A.Kovarschi. După absolvirea universității de Stat din Moldova, a facultatea de fizică și matematică, în anul 1952 a lucrat un an la tehnicumul de Aviație din Voronej (Rusia). În 1953 a fost trimis să predea, în calitate de lector, la Institutul de învățători din Soroca, iar după dizolvarea acestei instituții de învățământ, a trecut să predea la Institutul pedagogic din Bălți “A.Russo”. În aceeași perioadă, în 1956 a mers să învețe la aspirantura de pe lângă Universitatea din Sanct-Petersburg pentru un an, a pregătit acolo și a apărut cu succes teza de candidat (1957) apoi cea de doctor habilitata în științe (1964). Din 1959 Isaac Bersuker a fost angajat în calitate de colaborator științific superior la Institutul de Chimie de pe lângă filiala Academiei de Științe al URSS, unde a ținut prelegeri de fizică teoretică și de structura moleculelor la facultățile de fizică și chimie ale Universității din Moldova. În teza de candidat el a analizat influența polarizării învelișului electronic al atomilor și al moleculelor asupra probabilității tranziției electronice optice sau de valență, numită efect de polarizare (sau efectul Bersuker). Tot în acea perioadă savantul Isaac Bersuker a creat o grupă de chimie cuantică. Se ocupă în special cu chimia cuantică a compușilor complecși (coordinative) În anii 1960-1964 a prezis o serie de efecte în acești compuși, bazate pe un anumit fel de nișcări frânate, efecte care ulterior au fost verificate experimental. În colaborare cu academicianul A.Ablov a publicat monografia “Legătura chimică a compușilor complecși” – prima lucrare în acest domeniu din URSS. Precum

am mai menționat I.Bersuker, în 1964 a devenit deja șeful secției de chimie cuantică (din 1977 - laborator de chimie cuantică), pe care l-a condus pînă în anul 1993. În 1972 devine membru correspondent, iar în 1989 academician al academiei noastre naționale.

Cercetările de bază ale savantului moldovean de etnie evreiască țin de domeniul teoriei efectului și pseudoefectului *Jahn-Teller*, precum și de domeniul teoriei legăturilor coordonative. A propus (1960-1962) efectul scindării de tunel al nivelurilor de energie al sistemelor poliatomice în starea electronică, degenerată (*așa zisul system Jahn-Teller*), care a fost confirmat experimental Savantul are publicate peste 350 de publicații originale în diferite reviste de specialitate din lume și 16 monografii de specialitate editate în URSS, SUA, Germania, Marea Britanie. Savantul nostrum se bucură de o largă popularitate printre specialiștii în fizică și chimie teoretică din întreaga lume științifică. Domnia sa se include printre cei 5% de savanți mondiali, lucrările cărora sunt cel mai mult citate în literatură de specialitate din întreaga lume (informație culeasă de la *Thomson Institute of Scientific Information*).

Isaac Bersuker a pregătit circa 50 de doctori în știință și 8 doctori habilitați, care în prezent muncesc în diferite ramuri de activitate în republica noastră și din diferite țări ale lumii, inclusive România, SUA, Franța, Belgia, Israel, Spania, Turcia, Taiwan, Rusia și Kazahstan. Este autorul unicei descoperiri în Moldova (înregistrat cu nr.202 în 1978). Laureatul Premiului de Stat al Moldovei în domeniul științei și tehnicii (1979), e decorat cu Ordinul de Onoare al Republicii Moldova (2004), medalia de aur și argint al Expoziției URSS, medalia “Ciugaev” a Academiei de Științe a Federației Ruse (2004) și medalia “Ben-Gurion” pentru realizări remarcabile în știință din Israel (2005). Este membru citorva organizații internaționale de știință și membru al colegiilor de redacții ale mai multor reviste prestigioase de specialitate din lume.

Din 1993 trăiește și activează în Statele Unite ale Americii. Este profesor la facultatea de chimie și biochimie, precum și la Institutul de chimie teoretică (*Institute for theoretical Chemistry*) al Universității din Texas, cu sediul în orașul *Austin*. Continuă să țină legături strînse cu Academia de Științe a Moldovei, vine des la Chișinău și continuă colaborarea cu Laboratorul de Chimie Cuantică a Institutului de Chimie.

Pe acest savant de talie mondială l-am cunoscut prin 1989, cînd în țara noastră se dădea o luptă crîncenă pentru decretarea limbii de stat și revenirea la grafia latină. Multă lume la acea vreme era împotriva acestei decretări și eu, ca tînăr jurnalist, i-am expediat savantului o scrisoare, solicitîndu-i opinia în această privință. Spre marea mea surprindere, dumnealui mi-a răspuns cu o scrisoare plină de căldură, în care menționa că dînsul, născut în componenta statu-

lui român, care a învățat la școala primară românească a acceptat și a susținut ca românii basarabeni să aibă limbă de stat și grafie latină. Apoi n-am mai corespondat, însă la realizarea acestei cărți i-am trimis o scrisoare în SUA, la care savantul mi-a răspuns cu aceeași bunăvoință. Reproduc fragmente din mesajul primit la o depărtare de ani cu următorul conținut: "Sunt foarte bucuros să vă contactez din nou, domnule B.Druță și doresc să vă spun că îmi amintesc de scrisoarea D-voastră de vreo 20 de ani în urma...Imi place foarte mult ideea cărții, ce o pregătiți spre editare. Coperta realizată de fiica Veronica este minunată! Voi fi bucuros să vă ajut cu ceea ce pot. Vă atașez copertele a două cărți ale mele, una publicată la Universitatea din Cambridge University Press (UK) și alta care de curând apare la Wiley, New York. Printre alți savanți de origine evreiască, născuți în Basarabia aș putea menționa pe membrul corespondent al AS RM Boris Tsukerblat (acum locuiește și activează în Israel), Viktor Polinger (profesor la Seattle, SUA), Mihail Kaplan (profesor la Bostone, SUA), Sergei Borshch, (fiul renumitului filolog), profesor la Lione, France). Mai pot spune că ar fi bine să menționați savanții cu renume mondial care ei se consideră descendenți din Basarabia de pînă la război, părinții cărora au plecat în Occident, după pogromul de la Chișinău din 1903. Aceștea sunt: Andre Draidning, profesor la Universitatea din Zurich, Elveția și Stanley Kirshner, profesor la Universitatea din Detroit, SUA, actualmente ambii pensionari.

Doresc să amintesc că profesorul Isaac Bersuker l-a cunoscut îndeaproape pe regretatul poet Ion Vatamanu, care s-a dovedit și un chemist de forță. Împreună au lucrat mulți ani în același Institut. Discuțiile lor totdeauna s-au axat pe probleme ce vizau știința, economia, cultura acestui meleag. Ambii savanți aveau diverse teme de discuție, îmbogățindu-se reciproc. Isaac Bersuker este de părerea că Ion Vatamanu a fost o personalitate. Muncind ambii ani în șir în același institut, purtau diferite discuții referitor la ziua de mine a republicii. Bunăoară Ion Vatamanu era împotriva construirii la Chișinău a uzinei de calculatoare. El afirma că moldovenii nu au specialiști în materie și această construcție gigantică se face cu scopul, ca politica sovietică să aducă noi cadre de import, rusofili,. Care vor contribui și mai mult la denaționalizarea plaiului Moldav. În afară de aceasta Ion Vatamanu mai considera că o astfel de uzină va pune Moldova într-o dependență totală de Rusia...Precum este bine cunoscut, stoparea și anularea de a realiza construcția acestei uzine la Chișinău s-a înclinat în partea părerii poetului. Chiar dacă unele concepții, idei ale acestor doi savanți erau diferite, Isaac Bersuker consideră că Ion Vatamanu a fost și va rămîne un mare fiu al intelectualității basarabene.

Colegii de la Academia de Științe discipolii, specialiștii în materie nu-l uită pe Omul, Savantul Isaak Bersuker. Și nu-l vom uita cît există Moldova.

Pictorul Moisei Gamburd

Despre eminentul om de artă, pictorul Moisei Gamburd am aflat mai mult din literatura de specialitate. Mi-a atras atenția un amplu material din cartea „Linia destinului” editată la Tel-Aviv în 2003, unde se vorbește despre fiica lui, Miriam Gamburd, sculptor, desenator, docent al Academiei de arte din Bețalel (Ierusalim) și al Colegiului Beit-Berl (*Midrașa le-omanut*), literat. Miriam s-a născut la Chișinău în anul 1947 și este absolventa facultății de artă monumentalistică a Școlii superioare de artă industrială „V.Muhin” din Sanct- Petersburg. Din anul 1978 e stabilită cu traiul în Israel. Prin intermediul ei ne-am amintit încă odată de renumitul ei tată, care a făcut mult pentru a ne slăvi Basarabia. În enciclopedia „Literatura și arta Moldovei” editată la Chișinău în 1985, la pag.145-146 desprindem că *Moisei Gamburd* s-a născut în ziua de 14 octombrie 1903. Tînărul Moisei a absolvit școala de arte plastice din orașul natal (1923) și Academia de arte plastice din Basel (Elveția) și Belgia (1930). Avînd o pregătire solidă în domeniu, s-a afirmat în anii 30 ai secolului trecut cu pînzele: „Familie” (1933), „Țăranii” (1935), „Maternitate” (1934), „Cosașii” (1935), în care pictorul a reușit să redea trăsăturile tipice ale oamenilor din popor, atmosfera unei vieți aspre, pline de dramatism. După războiul din 1941-1945, realizează un șir de tablouri inspirate din actualitate, mai multe portrete ale contemporanilor. În pînza epică „Blestemul” (1945) a zugrăvit indignarea poporului, ura lui împotriva cotropitorilor fasciști și totodată voința neclintită de a lupta împotriva invadatorilor. De un pronunțat lirism este pătrunsă pînza „Lichidarea analfabetismului” (1946). Este autorul portretelor „Vioristul O.Dain” (1948), „Tutunăreasa D.Kardonskaia” (1949), „Brigadierul I.Boiarschi” (1949), „Brigadiera M.Ciobanu” (1952) ș.a. O seamă de desene schițate după natură, reprezentînd portrete și scene din viața țăranilor, vin să confirme forța talentului său de desenator autentic.”

Împreună cu fiica Miriam

Din cartea „Linia destinului”, menționată mai sus, aflăm că Moisei Gamburd a plecat benevol din viață în anul 1954, la cîteva zile după o expoziție persoanlă. În ajun la Guvernul de atunci al Moldovei era înaintat un demers despre acordarea maestrului Gamburd titlul de Lucrător emerit al artei. Acest titlu pictorul deja nu a mai putut să-l obțină în viață. Plecarea benevolă din viață puterea de atunci a catalogat-o ca o revoltă a pictorului împotriva siste-

mului. S-a interzis de a i se face panihida civilă, iar colegilor să se prezinte la înmormântare. În ultimul drum l-au petrecut doar oamenii cei mai apropiați, care nu puteau fi intimidăți cu nimic. Moisei Gamburd a fost recunoscut drept unul din clasicii al artei moldovenești deja după moarte. Critica confirmă unanim că arta lui Moisei Gamburd îl plasează ca pe unul dintre maestrul neîntrețuți ai desenului, ai gamelor de culori. Spre regret el nu a izbutit să-i transmită ceva din secretele sale fiicei Miriam, care în ziua decesului tatălui împlinise abia 7 anișori. Ea însă consideră că anume tatăl este dascălul ei de ieri și de azi. Ea spune: „Numele lui Moisei Gamburd la ziua de azi este atât de mult cimentat în fundamentul cultural al Moldovei, că a-l exclude de acolo este imposibil, deoarece există riscul să se năruie întreaga clădire”.

În anul 1998 la Chișinău a fost publicată o monografie privind opera lui Moisei Gamburd. În ea sunt incluse biografia maestrului, reproduceri ale pînzelor și desenelor realizate de el în decursul întregii vieți. La editarea acestei lucrări valoroase pentru cultura noastră au contribuit muzeele din Moldova, Belgia și România, secția de artă a Academiei de Științe a Republicii Moldova. Prezentarea lucrării a avut loc la muzeul „Nahum Gutman” („Neve-Teđedek”, Israel), precum și la muzeul național de artă din Moldova. Autorul textului este doctorul în arte Ludmila Toma în colaborare cu doctorul în arte G. Ostrovschi. Designul acestui album a fost realizat de către fiica pictorului Miriam Gamburd.

Moisei Gamburd alcătuiește pleiada oamenilor de cultură evrei, care după război a pus temelie artei noastre autohtone alături de renumiții evrei ai genului Lazăr Dubinovschi, Șneer Kogan ș.a.

Dovid Knut (David Fixman)

(10 septembrie 1900, Basarabia – 15 februarie, Israel)

S-a născut la Orhei într-o familia numeroasă a lui Meer Fixman și Haia Knut. Copilăria și-a petrecut-o la Chișinău, unde părinții lui au trecut să locuiască în 1903. A învățat hederul, precum și o școală evreiască de stat. În anul 1920, când Basarabia era în componența României, familia lor a emigrat la Paris. În Franța viitorul poet la început și-a făcut serviciul muncitor de rînd la o fabrică de zahăr, ca în cele din urmă să deschidă o cafenea proprie în Cartierul Latin, unde lucra și își dobîndea existența întreaga lui familie. Ulterior el a studiat chimia în or. Cann și a lucrat în calitate de inginer.

A început a scrie poezii încă la Chișinău, publicîndu-și primele lucrări la «Бессарабский вестник» în anul 1914. Apoi și-a publicat scrierile în ziarele «Курьер», «Бессарабия», «Свободная мысль» și în revista «Молодая

мысль» (din 1918), pe care el un timp a redactat-o. La începutul anilor 1920 la Paris, sub influența puternică a curentului literar Dada, a organizat o grupă de literați ruși „Palata poezilor”, în componența căruia se aflau Valentin Parnah, Boris Bojnev, Alexandru Ghingher Serghei Șarșun și Boris Poplavschi. Primele experiențe literare ale lui D.M. Fixman (pseudonimul „Dovid Knut” a apărut ceva mai târziu) în emigrație au fost apreciate și adoptate de către Vladislav Hodasevici și în anul 1925 la Paris, a fost publicat primul său volum intitulat «Моих тысячелетий». După acest almanah de poezii inedite, au urmat volume de poezie și proză «Вторая книга стихов» (1928), «Сатир» (1929), «Парижские ночи» (1932), «Насущная любовь» (1938), — toate editate la Paris. Ultima selecție de poezii și note de călătorie din ciclul «Прародина», care reflecta călătoria sa în Palestina (1937) le-a publicat în anul 1939 (o parte din aceste poezii au fost traduse în ivrit de către Avraam Șlenschi). Tot în 1939 a început să redacteze revista franceză «Affirmation».

În 1940 Dovid Knut a fost mobilizat în armată, iar după ocupația Parisului de către naștii germani, împreună cu soția Ariadna (1906—1944) — fiica compozitorului A.N. Skreabin și cei trei copii, pe care îi avea de la căsătoriile precedente s-au evacuat la Tuluza, pe teritoriul liber de ocupație a Franței. La Tuluza Dovid Knut și Ariadna Fixaman au devenit participanți activi ai rezistenței franceze, se ocupau de transmiterea armamentului și munițiilor în zona de nord, ocupată a Franței. În anul 1942 a văzut lumina tiparului volumul lui Dovid Knut despre rezistența armată față de fasciștii naștii «Que faire?». La 26 mai 1943 s-a născut fiul Uiosl (Iosi) de la căsătoria lui comună cu Ariadna. Peste un an, la 22 iunie 1944 în timpul unei misiuni de rezistență, a fost ucisă. Dovid Knut împreună cu fiul a emigrat în Geneva (Elveția) unde s-au aflat pînă la terminarea operațiunilor de luptă. În toamna anului 1944, după ce Franța a fost eliberată de trupele naziste, poetul s-a întors împreună cu copiii la Paris, dar starea de depresie nu i-a permis o vreme să scrie. Așa în 1946 a devenit redactorul revistei «Le Monde Juif» (Lumea evreiască), ulterior denumită «Buletin du Centre de Documentation Juive Contemporaine». În 1947 a editat în propria-i traducere în limba franceză piesa lui Max Tșveig „Teli-Hai”, a publicat o carte despre rezistența evreilor împotriva nașțiilor în Franța «Contributions a l’histoire de la resistance juive en France» și în același an s-a căsătorit cu actrița Virginia Șarovski (în căsătorie Lia Fixman). În 1949 poetul publică un mare volum de versuri alese și la 26 septembrie împreună cu soția și toți copiii a părăsit Franța, stabilindu-se cu traiul în Israel. Peste 6 ani, în 1955 a decedat în rezultatul unei maladii de cancer la creier. Poezia lui Dovid Knut «Кишинёвские похороны»(изначально — «Я помню тусклый кишиневский вечер») a fost inclusă în majoritatea antologiilor de poezie rusă de peste hotare.

Knut se consider totdeauna ca un poet evreu și se referea în creația sa la istoria milenară, plină de glorie și tradiții frumnoase ale poporului evreu. Poezia lui este orientată la căutările, frământările vieții omului pe pământ. Poezia lui este religioasă pe alocuri plină de rugăciuni. Poetul posedă o mentalitate adevărată a vieții și spiritualității. Versurile lui sunt melodioase, el preferă în poezia sa repetări ritmice și anafore, e receptiv la fiecă frază, cuvânt, are tendința de a economisi mijloacele de exprimare cu un subînțeles și conținut bogat, de rare ori este narativ... Dovid Knut este un mare poet pe care l-a produs Basarabia.

Funeralii evrești la Chișinău

Țin minte-n Chișinău o seara tristă
Colina Inzov o înconjuram
Pe-aici cândva cârlionțatul Pușchin,
Vestit petrecăreț multtalentat în toate,
Dar brav poet – își purta ochiii-n flăcări
Și-i se citea pe chipu-i inspirat
Origine-ai streină, africană...

Pe strada Asiată stinsă-n colburi,
Pe lângă-acel sordid Azil de Nașteri,
Duceau pe-o năsălie-un mort evreu
Acoperit cu-n vechi cerșaf de doliu –
Doar oasele-î sub el se profilau:
Oase slăbite mult de om flămând,
De om care-și târâse viața-n chinuri,
Dar înc-atâta de flămând încât
Nici viermii n-ar fi-avut de vre-nfruptare
În cimitirul nostru evreesc...

După bătrânii ce purtau coșciugul
Urma cea gloată de evrei slinoși
Cu ochi încenușiți de sărăcie,
Purtând surtuțe vechi și peticite;
Un aer evreesc – miros de molii,
De usturos, pelinci, de peste mort –
Un aer de Talmud și sinagogă.

Cea mare mahnă îi unea în inimi

Și-astfel mergeau, surzi le erau pașii,
Cuminți, ușori și fără de grăbire,
De parc-așa de zeci de ani mergeau
Și petreceau același mort la groapă;
Și nu-avea-nmormântarea început
Și nici sfârșit... Pași înțelepți
Ai multor sioniști din Chișinău...

Da-n fața lor, după cel negru trist sicriu
Pășea în praful sumbru o femeie –
Nu-i vedeam fața, dar atât de mândru
Și de măreț îi auzeam cum sună glasul
Sub cel tîrșit de pași și zbor
de frunze moarte,
Sub tuse-năbușite-aici forțat –
Curgea cel cântec – turbure, cascadă
De lacrimi și de sfântă mântuire...
Și de credință-n Domnul pe vecie
Și de extaz, de frică, de-mpăcare...

Vai! Cât de minunat era cel glas!

O, nu pentru-acel evreu pe năsălie –
Știu pentru mine glasul-acel cântec:
Despre noi toți, frați buni doar în durere
Și despre bătrânește, despre spaimă
Și despre milă, despre sărăcie
Și despre neputință, ne-ndurare

Și despre ochii multor morți copii...

Evreica pășea mândră – lumânare!
Și-atunci când cei ce trupul mort purtau
Vreo piatră-n drum, de-mpiedica sicriul
Atât făr-de puțință scuturându-l –
Ea țipătul spre el își arunca
Și vocea ei atunci miraculoasă
Șe înălța subit și răsuna metalic...
Solemn atunci , ea implora pe Domnul,
Blesteme de speranțe invocând
Și-amenința cu pumnii pe Acel
De-i nevăzut, sub zarea nebuloasă,
Peste copiacii-n praf și-un mort evreu
Peste sordidu-acei Azil de Nașteri,
Peste pământu-n veci nemiluit...

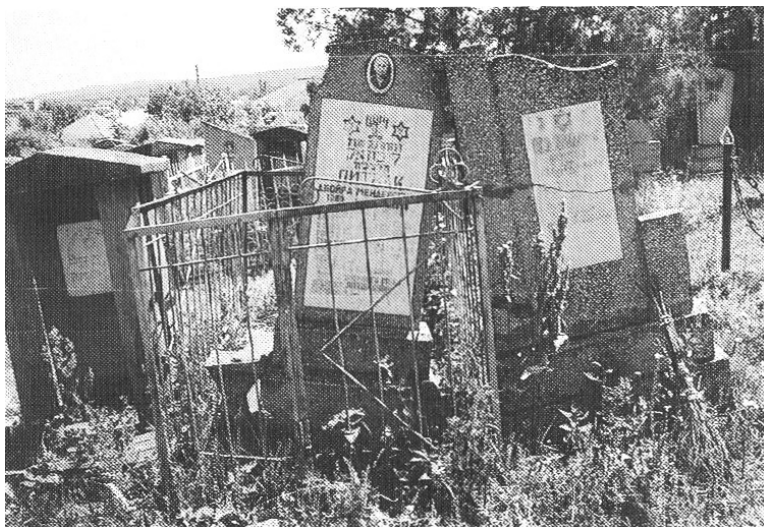
Și dintr-odată s-a cutremurat :
Ea se lovea cu pumnu-n piept, bezmetic,
Și se ruga-ndelung fără de istov,
A Domnului voință lăudând,
Striga sfășietor întru iertare
Pentru supunere, pentru credință...

Și-acum se-ncovoia pân-la pământ
Cu ochii plini de-o aprigă sfârșeală,
Privind la cerul surd și-ndoliat;

Ce-a fost? O seară, - o stea pe cer,
O stradă-n praf... Și-o liceistă Olea...
Modeste funeralii evrești,
Evreica din cea Mare Cartea-a Vieții...

...Dar nu putea-voi drămui-n cuvinte
Cel freamăt de pe strada Asiată
Sub felinare oarbe de la margini
De--oraș... Și răsete la praguri
Și sunete-nfundate de chitară
Și-ncă lătrat de câini mult vagabonzi...
Suburbia Râșcani și Chișinăul
Atât de-ndepărtate-n amintire...
Neperitorul aer rusu-evreesc --
De neuitat-dacă-l respiri odată

Traducere Boris DRUȚĂ

În amintirea lui Liviu Deleanu

Elev fiind, prin anii 1965-1966 am fost la o întâlnire a poetului Liviu Deleanu cu cititorii de la școala medie din Telenești. Poetul era un bărbat chipeș, cu o frezură bogată, în costum sur, cu gulerul cămășii peste cel al vestonului. Vorbea o limbă română selectă, ne povestea despre munca pe care a depus-o la crearea poemului „Tinerete fără moarte”, apoi ne-a citit un fragment din el. A mai citit câteva poezii frumoase despre copii, iar la despărțire ieși în fața elevilor, care îl înconjuraseră din toate părțile și citi dintr-o carte propriul său sonet:

Pribeagule poet, îndrăgostit
De codri și de lacuri, și de stele,
Ca un Călin din basme ne-ai venit
Să ne dezvălui tainele din ele.
Dar ai trăit pământului lipit –
Și scris ți-a fost în nopțile acele
Să arzi ca un luceafăr în zenit
Peste stindardul gloatelor rebele.
Și ca un astru mistuit în zbor
Tu n-ai avut decât un singur dor.
Cînd ai murit în brațe cu furtuna...
Iar noi, urmașii tăi, nu-n țintirim,
Ci sus printre luceferi te găsim
Nemuritor și viu întotdeauna.

După întâlnirea aceea, curînd am aflat că vestitul poet al adolescenței mele a decedat. În acel an 1967, a fost o vară ploioasă... Peste ani, asociindu-mă și eu la breasla scriitorilor, mi-am dat seama că Liviu Deleanu a fost primul poet pe care l-am admirat pe viu în viața mea. M-am străduit să-i studiez opera și l-am descoperit ca o personalitate marcantă în viața literară și culturală a Moldovei. Poetul, dramaturgul și traducătorul Liviu Deleanu (*Numele adevărat Lipa Samuilovici Kligman*), s-a născut la Iași în anul 1911, unde a căpătat primele studii gimnaziale. Apoi a trecut cu traiul la București unde a lucrat în calitate de litograf și corector (stilist) la o tipografie. La numai 15 ani redacta prestigioasele reviste ale timpului „Prospect” și „Vitrina literară”.

Din adolescență era pasionat de literatură, îndeosebi de cea modernistă, prima lui culegere de versuri „Oglinzi fermecate” (1927), avînd o vădită tentă a acestui curent. În cartea de debut se observă umbre de note nostalgice. În următorul volum „Ceasul de veghe”(1937) stihurile sunt mai optimiste, e mai pronunțat crezul în adevăr, în oameni, în viitorul omenirii. În acele vremi poetul avea idei înflăcărâte, mergea în pas cu evenimentele dramatice ale situației internaționale. În anul 1940 a publicat cartea de versuri „Glod alb”, pătrunsă de un respect profund față de victimele războiului civil din Spania. În aceeași perioadă a scris renumita romanță „Sanie cu zurgălăi”, ale căror versuri mulți dintre noi considerau și mai consideră că sunt creație populară. În 1940 poetul se stabilește cu traiul la Chișinău, incluzîndu-se activ în viața literară, alături de Andrei Lupan, Bogdan Istru, Emilian Bucov ș.a. În anii războiului 1941-1945 a locuit la Moscova. În acea perioadă grea poetul se dedică tematicii antifasciste. După război revine la Chișinău și începe să muncească la poemul „Krasnodon”, care vede lumina tiparului în anul 1957 cu denumirea „Tinerete fără moarte”. Generația mea și generații mai vechi au studiat acest poem în programele școlare. Opera parcă ar fi o versificare a renumitului roman al scriitorului rus Aleksandr Fadeev, „Garda tînără”.

Un loc aparte în tezaurul creației poetului a fost piesa „Buzduganul fermecat”, scris după motivele folclorului național moldovenesc. Această piesă a fost montată și s-a jucat cu mare succes ani la rîndul pe scena teatrului dramatic „A.S.Puşchin” (azi „Mihail Eminescu”). Anii 50-60 ai secolului trecut sunt considerați cei mai rodnici ani în creația poetului. Era un om de cultură vastă, împătimit de poezie, înconjurat de prieteni dragi ca Alexandru Cosmescu și Ramil Portnoi. În anul 1976 a apărut scrieri în 2 volume cu cele mai bune poeme scrise în decurs de 30 de ani. Liviu Deleanu a demonstrat în opera sa un talent inedit, aducînd o contribuție considerabilă la dezvoltarea și popularizarea cuvîntului românesc în ținut. Mii și mii de moldoveni i-au învîțat, i-au cîntat versurile pătrunse de dragoste nemărginită față de acest plai, față de oamenii lui. Se spune că era un om matur cu o inimă de copil. Îl asculta pe fiecare copil care îi citea opera și avea întîlniri frecvente cu elevii și pedagogii din satele basarabene. Acest intelectual de etnie evreiască a adus o enormă contribuție la regenerarea literaturii culte din Basarabia, anihilînd într-o oarecare măsură invazia graiului prozaic schimonosit. Liviu Deleanu a intrat în literatura noastră cultă ca un mare maestru al poeziei, cîntăreț al iubirii și dragostei. A scos în evidență capacitățile inepuizabile ale omului (cartea „Demiurg”). Avea o predilecție aparte pentru poezia pentru copii. Nu în zadar soția, Baca

Deleanu, menționa mereu că soțul ei a fost și poet și copil.

În acei ani de tinerețe el făcea mult pentru ca cititorul moldovean să se familiarizeze cu marea literatură rusă. Liviu Deleanu s-a manifestat prin traducerea fabulelor scriitorului rus I.Krîlov, a poveștilor și poeziilor lui Aleksandr Pușkin, poemelor lui N.Nekrasov, poeziilor lui M. Lermontov, A. Tvardovski, K.Simonov, S.Mihalkov, S.Marșak, K.Ciucovski ș.a. Străduințele sale de a cultiva limba literară printre moldoveni i-au reușit. Poetul rămîne și azi actual. Opera lui a fost tradusă în mai multe limbi și reeditată în grafie latină în Republica Moldova.

Liviu Deleanu a decedat la doar 56 de ani și este înmormîntat la Cimitirul Central de pe strada Armenească din Chișinău.

Soția lui Baca Deleanu, scriitoare și traducătoare a fost o figură proeminentă în cultura basarabeană. Născută la 1921 în localitatea Vadul Rașcov, și-a făcut studiile la liceul de fete din Soroca, iar după război a terminat în 1951 facultatea de filologie a Universității de Stat din Moldova. Fire activă, inteligentă, instruită ea și soțul ei, ambii de etnie evreiască au fost din anii juneței împătimiti de literatura română, de limba pe care a posedat-o la perfecție pînă la cele mai mici subtilități. Nu cunoștea bine idișul, în

schimb recitea poezii întregi de Goethe, Schiller în germană, iar poemul “Luceafărul” îl cunoștea pe de rost. Dragostea pentru cuvîntul românesc a însoțit-o totdeauna la locurile unde i-a fost hărăzit să muncească: redactor literar la Televiziunea R.Moldova și la editura Lumina. A publicat în română schițe, recenzii, articole în revistele “Femeia Moldovei”, “Cultura”, “Nistru”, “Moldova”, ziarele “Tinerimea Moldovei”, “Literatura și arta”. A tradus în română *Aventurile lui Cipolino* de Gianni Rodari, *Povești rusești* (după Lev Tolstoi), *Povestiri din Roma* de A.Moravia, *Dragoste tîrzie* de Al.Ostrovski, *Spărgătorul de nuci* de E.Th.Hofman. Marea tragedie a vieții sale a fost decesul subit al soțului Liviu Deleanu (1967), personalitate literară marcantă de la noi, care s-a afirmat în peisajul liricii ca poet al iubirii, al naturii, al intimității în general, preocupat în mod deosebit de menirea artistului și a artei. Penei maestrului, îi aparțin volumele: “Vremuri noi” (1952), “Poezii și poeme” (1954), “Cînturi de ieri și de azi” (1958), “Ieșire din legendă” (1963), “Cartea dorului” (1968) ș.a. Prolific în ale scrisului, era susținut în toate de Baca, ea fiindu-i muză, sursă de inspirație. Rămasă văduvă la vîrsta de 56 de ani, Baca Deleanu a depus

mari eforturi pentru valorificarea și publicarea manuscriselor lui rămase în sertar. Ea însăși semnează lucrări de proză memorialistică “Carte pentru și despre tine” (1983) , “Drumeția noastră” (1992), îngrijește mai multe volume antologice de poezie. *Aventurile lui Cipollino* de Gianni Rodari în traducerea ei a fost inclusă în lista de onoare **IBBY** (2002). Pentru munca prodigiosă și anume pentru inspirata traducere a cărții “Aventurile lui Cipollino” a fost distinsă cu Diploma de onoare “*H.C.Andersen*” în anul 2002.

A obținut ca numele soțului să-l poarte o stradă și un liceu “Liviu Deleanu” din sectorul Buiucani, iar apartamentul nr.32 din blocul 16 de pe bulevardul Renașterii. unde a locuit împreună cu poetul să-l transforme în casa muzeu “Liviu Deleanu” pe frontispiciul clădirii fiind instalată o placă comemorativă din granit negru pe care este scris “**Îmi fac altar din poezie și-n cânturi dragostei mă-nchin**”, iar mai jos este menționat “Aici a trăit și creat vestitul poet Liviu Deleanu.” În ultimii ani de viață Baca Deleanu din proprie inițiativă a deschis larg ușile apartamentului, inaugurând casa muzeu “liviu Deleanu” S-au făcut multe pentru ca muzeul să se îmbogățească, să primească vizitatori. Iată unele impresii ale vizitatorilor Casei muzeu “Liviu Deleanu: “ .. Aici se păstrează, intact, un fragment din istoria noastră literară...” (Victor Prohin, scriitor); Ani întregi am căutat, înfometaji și însetaji de dragoste, Poezia și Frumosul. Și, în sfârșit, am găsit-o aici...” (Un grup de studenți de la Universitatea de Stat din Tiraspol). Responsabil pentru funcționarea acestui muzeu ani în șir a fost directorul Fondului Literar al Uniunii Scriitorilor din R.Moldova prozatorul Nicolae Rusu. Împreună cu Baca Deleanu Nicolae Rusu (care are studii de contabil) au efectuat inventarierea bibliotecii bogate, a manuscriselor rămase în arhiva personală, a hainelor și obiectelor de care se folosea poetul, dar mai ales a mapelor cu scrieri din perioada interbelică în veșmînt latin. Baca Deleanu spunea mereu că va face tot posibilul pentru ca muzeul soțului să existe. Zicea, mi-a povestit scriitorul Nicolae Rusu, că a testat apartamentul Primăriei municipiului Chișinău, ca după trecerea ei în neființă muzeul să funcționeze. Dar, a continuat Nicolae Rusu, în ultimile luni ale vieții s-au petrecut lucruri stranii. La insistența Bacăi Deleanu, lui Nicolae Rusu nu i s-a mai permis să fie responsabil de muzeu. Apoi ea s-a îmbolnăvit și la 5 octombrie 2005 a decedat. Odată cu dispariția ei, muzeul a încetat să mai funcționeze. Nicolae Rusu mi-a arătat Registrul cărților bibliotecii personale, mobilierului, altor rechizite ce țin de activitatea și creația lui Liviu Deleanu, efectuate în perioada cît a fost responsabil. Apoi am citit copia unui Contract de înstrăinare a locuinței, cu condiția întreținerii pe

viață, autentificat notarial la 17 decembrie 2004, prin care Baca Deleanu trece apartamentul nr.32 în care era amplasat muzeul în proprietatea unei persoane fizice. În punctul 4 al acestui contract de înstrăinare noul stăpîn i se trece în proprietate muzeul “Liviu Deleanu”, biblioteca – conform registrelor, mobilierul, manuscrisele, lucrările de artă., inclusiv apartamentul nr. 32 situat în municipiul Chișinău, bd. Renașterii, 16. În punctual 5 al aceleiași tranzacții noul proprietar își asumă următoarele obligațiuni: “... să asigur funcționarea muzeului, să organizez și să controlez activitatea muzeului “Liviu Deleanu”, să păstrez și să acumulez materiale referitoare la viața și activitatea scriitorului Liviu Deleanu și a soției sale Baca Deleanu...”

Consider că atunci cînd a semnat asemenea tranzacție, mi-a spus Nicolae Rusu, ceva se întîmplase cu facultățile mintale ale distinsei doamne. Altfel cum să înțelegem că deja mai bine de 5 ani muzeul nu funcționează, iar lucrurile personale, manuscrisele, mobilierul, biblioteca scriitorului nu se știe unde se află... Tot Nicolae Rusu mi-a spus că Baca Deleanu vroia foarte mult ca opera soțului ei să fie valorificată și publicată în grafie latină, căci majoritatea scrierilor lui au fost editate în Moldova sovietică, în grafie chirilică. În posesia lui Nicolae am văzut renumitul poem al lui Liviu Deleanu “Buzduganul fermecat”, pregătit de el și Baca și editat la “Cartea Moldovei”. Nicolae mi-a mai arătat o scrisoare expediată de el Direcției Generale pentru statistică a mun. Chișinău din 15 martie 2007, cu următorul conținut:” *Prin prezenta vă aducem la cunoștință că Doamna B.Deleanu testase prin testament în 1997 apartamentul Primăriei municipale Chișinău cu scopul de a fi instituit în el o casă-muzeu “Liviu Deleanu”. Prin Decizia nr. 9/79 din 9 aprilie 1998 a Consiliului municipal a fost aprobat Statutul casei-muzeu “ L.Deleanu” prin care Baca Deleanu a fost desemnată în funcție de custode. În octombrie 2005 Baca Deleanu a decedat , descoperindu-se că ulterior la 17 decembrie 2004 ea a anulat testamentul și a înstrăinat casa-muzeu în favoarea unei persoane particulare, directoarea liceului “L.Deleanu” din Chișinău. Astfel din toamna anului 2005, casa – muzeu “L.Deleanu” nu mai există și activitatea muzeală a fost suspendată, toate exponatele fiind transferate în sediul Liceului “L.Deleanu”, responsabilă de ele fiind noul proprietar....*

Ex-angajat al casei muzeu L. Deleanu, N.Rusu”.

Dintr-o pornire patriotică, pentru patrimoniul nostru național al poetului și intelectualului de etnie evreiască Liviu și Baca Deleanu, m-am dus la apartamentul unde au locuit pe bulevardul Renașterii. Am găsit o ușă veche, cu lacăt la ea. Am aflat din spusele vecinilor că muzeul demult nu

mai funcționează, că acolo locuiește o femeie tânără. I-am telefonat noii proprietare a apartamentului și ea m-a informat că la moment Primăria municipiului Chișinău a inițiat un proces de judecată solicitând anularea contractului din 17 decembrie 2004. Pînă cînd nu se va finisa procesul, ea nu va întreprinde nimic nici la redeschiderea muzeului, nici la efectuarea reparației. Iar lucrurile personale ale poetului (*manuscrisele, mobilierul, hainele și alte obiecte muzeale*) stau pe loc neclintite....

Poveste tristă am descoperit pășind pe urmele cuplului Liviu și Baca Deleanu. Ei au făcut mult pentru literatura originală și tradusă. La cimitirul central de pe strada Armenească din mun. Chișinău pe monumental poetului Liviu Deleanu stau gravate versurile:

*Dar dincolo de crudul mine
Cînd voi pleca într-un tîrziu,
De-asupra pulberii-a rămîne
Doar cîntecul – de- pururi viu.*

Liviu Deleanu 8 noiembrie 1911 – 12 mai 1967.

Baca Deleanu avea rezervat un loc sub monument, alături de cel pe care l-a iubit pătimaș, dar pentru a urni din loc piatra funerară s-a cerut efort și finanțe, așa că răposata a fost dată țărînei într-un mormînt alăturat, astăzi complet delăsat.

Neavînd urmași direcți, numeni nu și-a dat osteneala să îndeplinească ultima rugăminte, ultimul testament al regretatei Baca Deleanu. Viața e dură, iar oamenii se dovedesc a fi nerecunoscători. Amară constatare.

Poetul basarabean Iosij Balțan membru al dinastiei talentelor literare

Iosif Balțan s-a născut pe 25 decembrie 1923 la Chișinău într-o familie de oameni împătimiți de literatură.

Fondatorul acestei dinastii a fost Șmil Balțan, un chișinăuian înstărit. Este semnificativ faptul că anume asupra casei lui, de la intersecția străzilor Kiev (azi 31 august) și Armenească, în 1903 s-a tras din arme odată cu declanșarea tragicii pogrom împotriva evreilor. Acest cărturar a murit în ghetoul din Transnistria în timpul celui de-al

Poetul Iosif Balțan cu fiul Leonid, Chișinău, 1974

doilea război mondial. Tatăl viitorului poet, Leib Balțan a fost un activist al mișcării sioniste din Basarabia în anii 1920-30 ai secolului trecut, lexicograf, alcătuitoarea primului dicționar ivrit-idiș-român (în colaborare cu *G. Vurgaft* la editura „Tehnica” din Chișinău, 1937). Unchiul poetului Bențion Balțan, care a murit în ghetoul din Transnistria, cercetător al literaturii antice evreiești. Își scria operele în ivrit. Verișorul poetului, Haim Balțan este lexicograf din Israel, activist pe tărâm obștesc.

Placa comemorativă de pe frontispiciul blocului locativ din Chișinău, unde a locuit poetul

Printre reprezentanții generației sale, Iosif Balțan este cunoscut ca o figură marcantă, poet liric, publicist, traducător, reprezentant al intelectualilor evrei care au contribuit substanțial la dezvoltarea literaturii din Republica Moldova. A participat în cel de al doilea război mondial. După demobilizare, a revenit la Chișinău. Iosif Balțan a absolvit gimnaziul din Chișinău, apoi cursurile de literatură de pe lângă Uniunea Scriitorilor din URSS (1956) și Institutul de literatură „M. Gorki” din Moscova (1958). A lucrat în aparatul Uniunii Scriitorilor din Moldova, a fost redactorul-adjunct al revistei „Nistru” (organ al Uniunii Scriitorilor din Moldova) precum și al săptămânalului „Cultura Moldovei”.

A debutat cu culegerea de versuri «La straja vieții» apărută la Chișinău în anul 1949, după care activitatea-i prodigioasă s-a încununat cu publicarea cărților:

„Poezii” (1952), «Din iureșul anilor» (1959), «Patru sute de privighetori» (1963), „De vorbă cu dragostea” (1965), «Nopti de veghe» (1971), «Cireșar» (1974, reeditată în 1980), precum și eseuri (volumele „Zile și drumuri”, „Reflecții, reportaje, evocări”, 1961; „Sălășluintele frumosului”, 1975 ș.a.). A mai scris eseuri despre *L. Ukrainka, P. Ticina, S. Neris, I. Erenburg, V. Kataev, Ia. Ivașchevici, Iu. Tuvim, V. Nezval, T. Arghezi*, ce se impun prin bogăția informației, laconismul interpretării, gustul artistic elevat. Scriitorul Mihail Gheorghe Cibotaru, care a colaborat împreună cu el și l-a cunoscut îndeaproape mărturisește: „Moldovenii au avut o mare fericire de acest om de cultură.

Ghiza Balțan. *O mamă dulce mamă...*

Iosif Balțan vorbea o limbă română foarte mieroasă. Folosea un limbaj elevat, îl înfrumusețea cu mărgăritare ling-

vistice noi, permanent citea literatură serioasă clasică și contemporană română. Putea să dea mai multe exemple despre un cuvânt, despre cele ce scria. Era un om masiv, cu un cap mare, cu ochii pătrunzători, foarte blajini, bun la suflet. Adevărat poet! Precum se știe în literatura noastră sunt o mulțime de Cibotari, dar el m-a sfătuit să nu-mi iau pseudonim, spunându-mi: „Mihaile dragă, știi câți Smirnovi sunt în literatura rusă? Important e să scrii bine, mai bine decât alții...”

În afară de amintirile frumoase, ce le-a lăcat în inimile noastre acest om cu de o cumsecădenie rară, ănzestrat cu cunoștințe enciclopedice, Iosif Balțan în opera-i s-a manifestat prin lirica sa cetățenească și cea de dragoste, meditativ-filosofică, prin claritatea mesajului artistic, ideii patriotice și internaționaliste. (vezi paj.79 Enciclopedia „Literatura și arta”, 1985).

Iosif Balțan a semnat mai multe traduceri în română. Cititorul basarabean, prin intermediul lui, a făcut cunoștință cu scriitorii ruși ca N.Tihonov, I.Erenburg, N.Aseev, S.Neris, S.Katipuchian, A.Makarenko, cu scriitorii străini ca W.Scott, T.Dreizer, N.Hikmet, R.Kipling, V.Bronevski, Iu. Slovațki, Iu.Tuvim, Ia. Ivașkevici ș.a.

Iosif Balțan a murit la 18 septembrie 1975, fiind înmormântat la Cimitirul Central de pe strada Armenească din Chișinău.

Iosif Balțan a lăsat o vastă moștenire literară, în sertarul lui de creație au rămas multe manuscrise, care au fost editate după moartea lui. În ultimii ani au apărut volume de traduceri semnate de el din poezia poloneză, letonă, rusă „Cer și glie” (1977), almanahul „Lirică” (1980).

Poporul din Basarabia păstrează memoria acestui om de înaltă cultură. Numele lui îl poartă străzile din localități, s-a instalat o placă comemorativă pe casa de pe str. Trandafirilor din Chișinău unde poetul Iosif Balțan, executată de sculptorul Matvei Levinzon.

La cimitirul de pe strada Armenească la căpățiiul poetului se înalță un bust sculptat de Lazăr Dubinovschi.

Ca o continuare a acestei dinastii de literați vine fiul poetului Lev (Leonid) Balțan (născut la 21 ianuarie 1948 în Chișinău). După absolvirea Institutului politehnic din orașul natal a muncit ca inginer, apoi a început să activeze în calitate de ziarist. A debutat cu publicarea foiletoanelor în periodicele din Moldova. În colaborare cu Boris Sandler, a fost redactorul ziarului editat la Chișinău în rusă și idiș (Naș golos). În anul 1993 a plecat cu traiul în Israel. În țara străbunilor, pînă în 2005 a fost redactor-șef la ziarul de publicație rusă din Israel, „Vesti”.

Leonid este autorul volumelor de proză umoristică «Cronica colectivelor de muncă», Chișinău, 1985, «Florile răzbunării» (Chișinău, 1990), ale cărților «Parabole și anecdote evreiești» și «Cartea de bucate», a alcătuit (în colabo-

rare cu Efroim Bauh) volumul de documente ale conferințelor consacrate aniversării a 100 de ani de la Pogromul de la Chișinău din 1903 «*Ecou peste viață*» (editura «Иврус», Tel-Aviv, 2003); a adaptat pentru cititorii de limba rusă dicționarul transliterar realizat de către unchiul său *Haim Balțan* — «Новый русский-иврит словарь для всех» (Dicționar rus-ivrit pentru toți), editura «Иврус», Tel-Aviv, 2000).

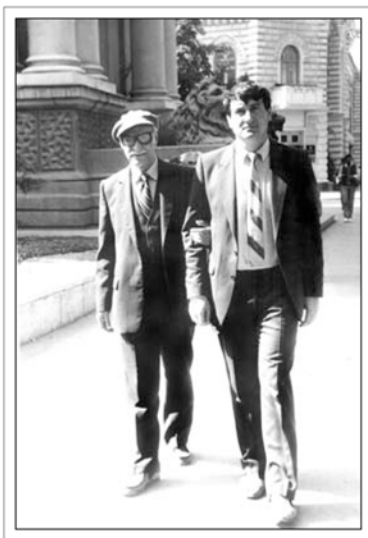
În anul 1993 a fondat și este redactorul șef al editurii particulare „Ivrus” din Israel, care se specializează în editarea dicționarelor, literaturii informaționale, a hărților geografice precum și a ghidurilor de călătorie în limba rusă. A alcătuit câteva cărți editate la tipografia lui «*Scrieri alese*» de Feliks Krivin, 1999; «*Evreii în anecdote și legende istorice* » de Iurie Borev, 1998 și altele). Actualmente Leonid Balțan, care face foarte mult pentru popularizarea operei tatălui său, locuiește la Rihvuot, Israel.

Alexandru Cosmescu

Un loc aparte printre cei care m-au influențat și m-au ajutat, pe diferite planuri – și nu doar pe mine, dar și pe mulți dintre protagoniștii acestei cărți – îl are Maestrul Alexandru Cosmescu. El le oferea altora tot ce putea, inclusiv pe sine – a fost un om de o generozitate rară, cu care îți făcea o plăcere deosebită să comunici și de la care puteai învăța extrem de multe lucruri.

Țin minte și acum prima noastră întâlnire. Era în anii mei de studenție, prin 1980. Deși studiam dreptul, aveam și o pasiune pentru scris – și, într-o zi, mi-am făcut curaj să mă duc la Uniunea Scriitorilor, unde știam că există consultanți literari buni. M-am prezentat, plin de emoții, la secretara care m-a condus până în biroul lui Alexandru Cosmescu.

Primul lucru care m-a impresionat a fost căldura și emotivitatea gesturilor lui, ca și atitudinea care degaja o politețe de modă veche. Mi-a făcut semn să mă așez într-un fotoliu. În cabinet mai erau câteva studenți de la filologie, și discutau aprins despre proza contemporană din Moldova. Maestrul Alexandru Cosmescu le asculta atent, zâmbea, fuma întruna. Stilul lui de discuție era absolut specific – nu încerca

*Cu maestrul Alexandru Cosmescu,
Chișinău, 1987*

să se certe cu ele, sau să pară superior (deși avea cel puțin avantajul vârstei – și alte avantaje, cum mi-am dat seama mai târziu) ci le susținea și le completa. Spunea că în Moldova există și proză foarte bună, care va fi, în curând, cunoscută și dincolo de hotarele URSS. Vorbea pe un ton convingător, plin de pasiune, își alegea cuvintele foarte atent și părea că înțelege argumentul interlocutorului încă înainte de a fi formulat.

Peste o vreme, observând cât de timid eram, m-a invitat, printr-un gest, să particip și eu la discuție. Știind efectul pe care ar fi putut să-l aibă numele meu real – același cu al marelui prozator Ion Druță – m-am prezentat sub pseudonimul de Victor Inereanu – și i-am arătat cele vreo 10 pagini scrise de mână ale uneia dintre primele mele nuvele. Fetele de la filologie erau pe cale să plece – și Cosmescu a hotărât să mă pună într-o lumină bună în fața lor, spunând: „Țineți minte! Acest Victor Inereanu înseamnă proza noastră de mâine...”

Cuvintele acestea m-au speriat, dar m-au și încurajat. Când am rămas în doi, i-am spus că sunt student la Drept – și asta i-a trezit un fel de uimire. Spunea că, de obicei, lumea care scrie învață la litere sau la jurnalism, și mi-a spus că și el studiasse odată, demult, dreptul.

Speram, cu nerăbdarea începătorului, că o să se apuce chiar atunci să citească nuvela pe care o chinuisem atâta. Dar mi-a spus să revin peste câteva zile, și atunci își va împărtăși impresiile și o să-mi facă niște recomandări. Atenția și căldura lui își făcuseră efectul, mă încurajaseră – când am ieșit, credeam că va lăsa toate preocupările și se va apuca să-mi citească proza.

Am revenit peste o săptămână în cabinetul lui de la etajul 3 al Uniunii. De la început, am înțeles că paginile mele îl decepționaseră... Fără să-și asume acel aer de superioritate pe care îl au unii scriitori și fără să mă jignească, mi-a explicat pe un ton cald și argumentat că mai am mult de lucru până voi ajunge să scriu proză bună și să pot publica. Mi se adresa cu apelativul „drăguțule”, mă susținea, îmi zicea să nu mă dau bătut, ci să încerc să lucrez cu atenție și grijă asupra cuvântului scris, și că atunci îmi va reuși să fac ceva bun, ceva care să merite.

Părea că mă cunoaște și mă înțelege de o viață. Rar am întâlnit oameni care știu să susțină așa de bine un tânăr – uneori, persoanele mai în vârstă încearcă să-și impună autoritatea, să spună că ele au mai multă experiență decât tine, dar nu acesta era cazul lui Alexandru Cosmescu. El știa să asculte într-un mod special, și după aceea să-ți spună, pe un ton grijuliu, cum pot avea numai cei mai apropiați oameni, care sunt punctele tale slabe, dar și că direcția generală în care mergi e corectă – că da, într-adevăr, trebuie să se scrie bine, trebuie să se scrie calitativ, numai că pentru asta e nevoie de multă-multă muncă și lecturi.

Alexandru Cosmescu era ca un fel de pod între generația lui – cu toată experiența și cunoștințele ei – și generația tânără, care se perinda prin biroul lui de la Uniune și pe la el pe acasă. Maestrul nu propunea formule exacte, pe care să le repeți la infinit, ci, prin întrebări, prin istorisiri, prin exprimarea entuziasmului, încerca să te învețe, să te ajute să-ți găsești propria formulă, propriile valori, propria cale de urmat. Au fost foarte prețioase pentru mine acele prime momente ale unui dialog care a continuat, după aceea, ani întregi.

Dacă ar fi fost vorba de o critică dură, făcută cu rea-voință, cred că nu aș mai fi scris. Așa am plecat nu descurajat, ci plin de speranța că, într-o zi, voi ajunge să scriu astfel încât să merit aprecierea Maestrului, și m-am apucat cu îndârjire să scriu și să tai și să modific ceea ce tocmai scrisesem. Nu aveam îndrăzneala să-l caut din nou înainte de a fi sigur că ceea ce scriu este bun. Abia în toamna anului 1982, după ce publicasem deja o povestire și închegasem câteva nuvele, mi-am zis să-l sun.

Atunci m-am prezentat cu numele meu adevărat, Boris Druță. Chiar și la telefon am simțit zâmbetul din vocea lui când i-am spus asta. M-a invitat în vizită la el, în apartamentul de mai jos de Poșta Centrală, pe actuala stradă Mitropolitul Varlaam. Era o zi de duminică, toamna târziu. Mai avea încă un vizitator, un alt tânăr prozator – Nicolae Rusu. Eram prea emoționat ca să țin minte în detalii conversația. Îmi amintesc doar senzația generală de căldură sufletească și deschidere pe care mi-a lăsat-o acea întâlnire, precum și enorma bibliotecă de pe peretele din stânga camerei, plină de carte românească. I-am lăsat manuscrisul și ne-am înțeles să ne întâlnim în altă zi.

Când am revenit, Maestrul era puțin bolnav. Stătea la masa de scris, îmbrăcat într-un costum sportiv, fuma țigară după țigară și tușea. Mi-a propus să mă așez într-un fotoliu foarte comod și mi-a oferit o cafea cum nu mai băusem până atunci, făcută după toate regulile artei cafegiilor. După ce am băut cafeaua, mi-a ghicit în zațul rămas – mi-a prezis un viitor plin de împliniri în toate domeniile și-mi vorbea cu același ton plin de grijă, atenție și dragoste.

Deși părea bolnav și tușea des, era dinamic și parcă boala îi afecta doar corpul, nu și starea de spirit. Mi-a spus că în tinerețe se ocupase de hatha-yoga și chiar mi-a demonstrat niște exerciții... Apoi am început să vorbim despre manuscrisul pe care i-l prezentasem. Deși i s-au părut mai bune decât primele încercări de acum doi ani, mi-a spus că bucățile de proză încă nu se apropiaseră de ceea ce aștepta de la mine. Sfaturile pe care mi le dădea erau să citesc cât mai mult și să scriu cât mai mult, să fac astfel încât lectura și scrisul meu să meargă mână în mână. Să scriu lucruri pe care mi-ar plăcea să le citesc, dacă le-aș găsi la alții.

Era de o delicatețe extraordinară, și de o inteligență enormă în relații –

cunoștea foarte bine oamenii, știa cum să îi facă să aibă încredere, cum să-i asculte, cum să le vorbească astfel încât să nu-i supere, cum să-i susțină și cum să le atragă atenția asupra greșelilor făcute, pe un ton atât de dezarmant încât chiar dacă n-ar fi avut dreptate nu i-ai fi putut-o lua în nume de rău. Dar avea dreptate, pentru că ceea ce le spunea tinerilor care veneau să-i ceară sfatul venea din experiența lui de scriitor și traducător, din tonele de cărți pe care le citise, din dialogurile cu mari scriitori despre care vorbea cu entuziasm și venerație.

El mi-a deschis ochii pentru Mihail Sadoveanu, pe care îl cunoscuse personal – fusese în vizită la el, atunci când limba română era persecutată în Basarabia, ca să-i vorbească plin de durere despre situația de aici. Impresionat, Sadoveanu, prieten al unor sus-puse persoane, a stabilit imediat contactul cu conducerea de partid, care a slăbit oarecum standardele atât de dure în anii 50 ai secolului trecut.

El mi-a deschis ochii pentru literatura română în general, arătându-mi cărți din biblioteca sa și vorbind despre fiecare dintre ele cu autoritatea unui critic literar de mare calibru. Dar nu numai pentru literatura română – și pentru cea universală, față de care avea o deschidere aparte: de la Camus la Blok, toți cei care scriseseră ceva de calitate erau cunoscuți și apreciați de el, și știa cum să ți-i prezinte astfel încât, chiar dacă nu erai înainte atras de ei, doreai imediat să-i citești, să-i cauți prin bibliotecă și, atunci când nu-i găseai, îți împrumuta chiar el cărțile.

În acest sens, Alexandru Cosmescu a fost o verigă de legătură între câteva dimensiuni care, altfel, ar fi rămas aproape fără contact. Experiența lui vastă de viață, cunoștințele pe care le avea meritau să fie transmise tinerei generații, care crescuse într-un mediu socialist, lipsit, în mare măsură, de cultură autentică. Dar nu era vorba numai de experiență personală. Maestrul reușea să întrunească în sine și lucrurile citite, și lucrurile trăite, și lucrurile auzite de la alții, într-o mare simfonie, pe care ți-o prezenta, pe părți, de fiecare dată când îl vedeai. Născut în 1922, a crescut în efervescenta intelectuală a perioadei interbelice, și-a făcut studiile de medicină la Cluj, a suportat atrocitățile celui de-al doilea război mondial fiind medic militar în armata română, a scris, a tradus, a comunicat, a trăit cu intensitate maximă tot ceea ce i-a oferit viața – anume o asemenea personalitate, un asemenea model le lipsea tinerilor formați în lagărul socialist, dornici de orice le-ar fi permis să evadeze în imaginație, în acea *altă lume* în care te ducea harul de povestitor al Maestrului.

Ne-am despărțit atunci ca niște vechi prieteni. Mi-a spus să trec pe la el imediat ce voi avea ceva nou, dar mi-am dat seama că eram destul de diferit de tinerii generației anilor '70, cu care lucrase el îndeosebi, că scriam altfel și că nu prea voiam să mă schimb. Totuși, cuvintele lui m-au influențat și au lucrat în mine, de-a lungul anilor. Apreciam enorm prietenia pe care mi-o ofe-

rea, deschiderea lui, acea căldură strict umană pe care le-o împărtășea tuturor, dincolo de discuțiile propriu-zis literare.

Casa lui era mereu plină de oameni care îi căutau prezența și îi sorbeau cunoștințele și experiența. Îi asculta pe toți, le vorbea tuturor despre lucrurile care îi interesau – cultura lui vastă îi permitea să vorbească ore întregi pe orice tematică, și țin minte și acum acele discursuri improvizate. Reacționa vehement la orice nedreptăți ce le făcea pe atunci scriitorilor tineri conducerea Uniunii – și rezonam cu această „apărare a nevinovaților”, fiind și eu avocat. I-a susținut întotdeauna pe cei persecutați de regim, parcă fără să-i pese că a fost persecutat și el și că i s-a interzis să-și publice proza atât de calitativă, și că a trebuit să se refugieze în practica traducerilor...

Reveneam la el acasă, căutam prietenia lui, mă bucuram că mi-o oferă cu generozitatea care îi era caracteristică. Îmi împărtășea diferite momente din trecutul lui – am aflat că mama sa, Melania, era de origine evreică și că făcuse Conservatorul la Viena, unde îl cunoscuse personal pe scriitorul Stefan Zweig. Se căsătorise cu un jurist român – tatăl Maestrului. Îl chema tot Alexandru. Melania Cosmescu murise în perioada interbelică, de o boală incurabilă. Am aflat și că a avut un frate geamăn, Gheorghe, care s-a sinucis atunci când a auzit de la doctor că mama lui nu mai are mult de trăit. Avea mereu, pe peretele din fața mesei de scris, fotografiile amândurora.

Mi-am dat seama de profunda suferință care îl formase pe Alexandru Cosmescu încă din adolescență, și de dorința lui de a stabili contacte autentice cu oamenii, de a-i susține în momentele dificile, în momentele de durere sufletească profundă. Era unul dintre lucrurile la care se pricepea aproape ca un psihoterapeut profesionist.

Comparându-l pe Maestru cu ceilalți protagoniști ai acestei cărți, mi-am dat seama că pentru el faptul de a avea rădăcini ebraice a însemnat cu totul altceva decât a fi evreu. Unii evrei ne-practicanți, de genul psihanalistului S. Freud, au utilizat anumite trăsături specifice lor – umorul, deschiderea, inteligența nativă, spiritul critic – pentru a porni noi perspective și direcții în cultura universală. Evreii s-au adaptat întotdeauna la comunitatea țării ai cărei cetățeni erau – dar și-au păstrat și deschiderea pentru alte culturi, alte naționalități.

Poate în acest sens putem vorbi de „evreitatea” Maestrului Cosmescu, care s-a considerat întotdeauna român, chiar când utilizarea acestui etnonim era pedepsită de regim: a avut mereu capacitatea de a fi și *altceva* decât un simplu cetățean al unei țări, purtător al culturii acesteia. A avut mereu o deschidere spre alte spații, spre alte literaturi. Putea găsi limbaj comun cu oricine de pe teritoriul Uniunii Sovietice, și să-i vorbească despre cultura țării lui de origine la fel de frumos și cu la fel de multă pasiune cum ar fi făcut-o chiar interlo-

cutorul. Cred că dacă ar fi fost permis accesul occidentalilor, ar fi vorbit la fel despre Franța sau Germania. Într-un anumit sens, evreitatea lui Cosmescu a fost cea care i-a permis, fiind român, să nu se limiteze doar la faptul de a fi român și la cultura românească, ci să întrunească într-un întreg armonios și coerent trăsături specifice diferitelor spații.

A avut mulți prieteni fideli evrei, fără să fie un membru al comunității evreiești – pe mulți i-am cunoscut chiar în casa lui. Dar avea și prieteni ruși, fără a fi membru al comunității rusești. Și nu era vorba de cosmopolitismul specific vremurilor sovietice, ci de o deschidere autentică spre alte culturi.

Când veneam în vizită la Maestru, îl găseam lucrând la traducerea lui Gogol, Dostoievski, Tolstoi, Kuprin... Scria mărunț, dar citeț și cu un spațiu mare între rânduri – pe care îl umplea după aceea de corecturi, când își recitea textul tradus cerii. Am văzut foarte rar pe cineva atât de exigent cu sine și cu propriul scris. Apoi, soția lui avea grijă să-i dactilografieze, la mașina de scris, fiecare foaie. Valentina, ultima lui soție, l-a susținut mereu, i-a menținut un climat favorabil pentru creație, era un refugiu pentru el atunci când obosea de prezența celor care veneau și îl storceau de energie.

Îmi amintesc cu câtă bucurie mi-au propus să fiu nănașul lui Săndel, fiul lor. Sigur că am acceptat și eu cu cea mai mare deschidere.

I-am adus în casa maestrului și pe trei prieteni vechi – Tudor Beliței, Andrei Beșliu și Valeriu Grițco. Ne ghicea în palmă, în cafea, în cărți, discuta cu noi, ne asculta și ne consola când aveam probleme.

Venind în vizită la familia Cosmescu, vedeam că Maestrul mânca din ce în ce mai puțin și fuma din ce în ce mai mult. Citea tot ce apărea nou, era abonat la toate revistele literare accesibile pe acele vremuri și era familiarizat în cele mai mici detalii cu viața literară a timpului. A început să-mi arate tot felul de obiecte pe care le strânsese de-a lungul anilor – o Biblie în română, raritate pe atunci în Moldova, sau câteva pânze dăruite de regretatul Mihai Grecu.

Odată mi-a dăruit Dicționarul explicativ al lui C. Macrea – îl păstrez până azi, cu venerație, și parcă se mai simte în el mirosul fumului de țigară pe care îl avea în ziua în care mi l-a dăruit...

Atunci când manuscrisul meu a fost discutat la Uniunea Scriitorilor, Maestrul, deși era bolnav și se mișca foarte greu, a hotărât să fie prezent. Am trecut pe la el pe acasă, ca să mergem împreună. Mergerea greu, trebuia să facem multe pauze, dar plimbarea îi făcea bine. Când am ajuns la monumentul lui Ștefan cel Mare, s-a uitat cu ochii înlăcrimați și mi-a spus că, probabil, îl vede pentru ultima oară...

În cadrul discuției de la Uniune, unde mai erau prezenți Gh. Gheorghiu, I.C. Ciobanu și V. Beșleagă, Al. Cosmescu m-a susținut necondiționat și a

recomandat să se urgenteze publicarea cărții mele. Pe drum înapoi, am insistat să ne fotografiem împreună, în vecinătatea Sălii cu Orgă. Pe reversul uneia dintre fotografii, mi-a lăsat și un autograf: „*Cumătrului meu Boris Druță, care are un nume atât de celebru (de la părinții săi), care de pe acum și-l mai sporește (pentru scrisul său) și pe care simțul și mâna care muncește îl vor face a fi, cât de curând, și mai demn de numele ce poartă. Cu drag și încredere în steaua lui. Alexandru Cozmescu. 8.09.1987*”. Mi-a explicat atunci că regimul l-a obligat să semneze cu „z” în loc de „s” – deși numele lui adevărat era Cosmescu, nu Cozmescu.

În ultimii lui ani, am început să vorbim și despre moarte. Țin minte și acum cât de tare m-au șocat unele lucruri pe care mi le-a spus. Zicea, de exemplu, că citise undeva un lucru care i-a părut adevărat: așa cum un copil stă nouă luni în burta mamei înainte de a se naște, tot așa și cei care și-au trăit viața așa cum și-au dorit simt că vor muri cu nouă luni înainte de a trece dincolo și au timp să se pregătească. L-am întrebat atunci dacă se teme de moarte. Mi-a spus că nu se teme, că nu s-a temut niciodată, ba chiar își așteaptă moartea. Mi-a vorbit, în acest context, și despre povestirea *La Țigănci* de Mircea Eliade. M-a șocat această așteptare a morții, pe care nu am întâlnit-o la nimeni altcineva. Nu mi se părea credibil ca un om care iubește atât de tare viața și oamenii, îi cunoaște și îi înțelege atât de bine, ar putea accepta atât de ușor să se stingă, să înceteze.

Dar mi-am dat seama că atitudinea Maestrului era una specifică anume lui. Tocmai această așteptare continuă a morții i-a dat forța să-și trăiască viața așa cum a trăit-o. Având mereu moartea în față, fără a se teme de ea, și-a construit viața așa cum a dorit, așa cum a simțit și a intuit că e corect – o viață demnă și, în același timp, plină de sensibilitate și deschidere.

A murit în 1989, și regret până acum că nu am fost prezent alături de el în ultimele lui clipe și nici la înmormântare – a trebuit să plec într-o deplasare în afara republicii și am aflat prea târziu. Am încercat să repar această scăpare scriind despre el – am scris două eseuri omagiale, publicate în presa din Moldova și în cele două volume de memorii dedicate Maestrului, pe care le reproduc mai jos.

Deși, după moarte, unii l-au uitat, alții l-au defăimat – niște huligani i-au profanat în 1989 mormântul, unul dintre primele pe care numele era scris cu caractere latine, și poate tot aceiași au furat mai târziu placa memorială de pe frontispiciul casei pe str. Mitropolitul Varlaam – acum, una din străzile Chișinăului îi poartă numele. Maestrul dăinuie în memoria celor care l-au cunoscut și l-au iubit, iar sfaturile lui și modul lui de a fi încă își mai fac simțit efectul asupra noastră și ne ajută să continuăm, imaginându-ne cum ar fi reacționat el și cum ne-ar fi îmbărbătat și consolat.

La casa lui Cosmescu

O îmbrățișare delicată, ca un fel de cult al unei tradiții neobișnuite, cobora pe umerii celor care, fie și pentru prima oară, păseau pragul casei acesteia. Suntem mulți acei ce purtăm și acum neuitatul însemn al frumosului obicei cosmescian. S-ar părea că lumina, căldura și liniștea care a domnit aici zeci de ani, și de care ne-am pătruns pînă în adînc, ne mai îndeamnă să venim la casa Cosmescu, căci ea continuă să rămînă a fi aceeași.

E aceeași bibliotecă ce mai poartă atingerea mîinilor lui. Sînt aceleași lumînările din sfeșnicul de pe masă ce-i au umbra personalității. Sînt aceleași, dar un pic mai triste parcă, fotografiile – cea a mamei Melania și cea a fratelui Gheorghe – rădăcini ale unei vechi familii de intelectuali. Mă cutremur doar atunci, cînd văd alături de aceste fotografii cunoscutul chip cu zîmbet tainic și priviri profunde – chipul lui Alexandru Cosmescu, înrămat în doliu.

De multe ori am fost aici. De multe ori voi veni, căci cîndva, la un mijloc de vară, noi, zece prieteni ai familiei, am legat un jurămînt de credință casei acesteia. Era încă viu Maestrul, stătea la masa lui de scris...

E aceeași și masa care de-a lung de ani a fost leagănul a sute și mii de pagini de manuscrise. I se aduceau de peste tot manuscrisele: de pe la edituri, de pe la redacții, de la Uniunea Scriitorilor. Iar aici, citite și redactate, multe din ele au prins glas și chip, transformîndu-se în povestiri, romane, piese, poezii. Odată, pe rînd lucra la unul din ele, mi-a spus cu timiditate: „Poate vreunul din sufletele acestea, acum zbuciumate, nu va uita să-mi pună, drept mulțumire, o floare la mormînt...”

De cîte strune ale sufletelor acelora s-a atins pana măiastră a lui Cosmescu nu știu. Știu doar că citirea și redactarea lor i-au nedormit anii, i-au fumat sănătatea, i-au zdruncinat liniștea. Știu și de salahoria de traducător a maestrului Cosmescu. A tradus în limba noastră peste 100 cărți. Pe toate însuflețindu-le cu mult drag și cu mare dăruire. Despre multe din ele s-a spus că au „o limbă dureros de frumoasă” ori că sunt „adevărate manuale de limbă literară”. Pentru unele, s-a spus că ar fi trebuit să i se decerneze Premiul de Stat. Iar multe pînă acum mai așteaptă să se găsească „cuvîntul ce exprimă adevărul”, care ar fi să le caracterizeze. Deocamdată doar atîta aș spune despre ele: Cosmescu e o Valoare a noastră. Iar odată ce avem o astfel de bogăție, cît de cetățenește ar fi s-o și adunăm picătură cu picătură la un loc, să n-o risipim cumva.

Un loc aparte își au cărțile de traduceri pe rafturile bibliotecii Cosmescu. Dar mai sunt printre ele și patru cărțulii – mici, îngălbenite de ani – lucrările lui originale. Cu tragica lor soartă... Privind acum la ele, m-a străfulgerat gîndul lui A. Strîmbeanu :” Cosmescu e o pată albă în istoria culturii și literaturii noastre. Și suntem datori...”

Într-adevăr, cât de datori suntem cu toții în fața Omului acest. În fața romanului „Spre liman” – carte de elevată ținută literară și de autentic adevăr istoric, care nu s-a reeditat niciodată, iar ediția din 1954 demult-demult s-a epuizat.

În fața criticii false și minciunoase adusă atunci romanului, care a săgetat aripile și sufletul maestrului, lipsindu-ne de un scriitor original, dar pe care nici azi n-am dezmințit-o, n-am condamnat-o încă.

Și în fața celor două piese, despre care cu diferite ocazii s-au rostit frumos și dramaturgul rus L.Zorin, și regizorul Ion Ungureanu, și mulți alții. Dar teatrele de la noi le mai țin în neființă. De ce n-ar face-o? Căci pot fi și ele alăturate la puținele noastre valori. (Să nu se creadă că e o banală repetare. E o insistență repetarea aceasta, și mă gândesc că am putea cîndva fi trași la răspundere de copiii noștri pentru indiferență și neglijare de valori).

Mă uit cu respect la dicționarele și enciclopediile de pe rafturi – cărțile de căpățîi ale lui Alexandru Cosmescu. Nu există în ele, poate nici un cuvînt, pe care să nu-l fi privit ori rostit încet, ca pe-o rugăciune, maestrul. Dar alături de ele stau aici și o mulțime de cărți cu autografe – declarații de iubire, admirație, de prietenie, de închinare ale scriitorilor noștri mai tineri și mai bătrîni, mai consacrați și mai rămași în umbră. Unii sunt azi autori de abecedare și manuale, alții critici sau cercetători literari, mai alții sefi cu mari posturi ori profesori prin școlile din satele republicii. Cîndva în sufletul lor a fost să încolțească sincere și curate cuvinte de recunoștință pentru Omul ce le-a întins un braț de sprijin. Oare să fi rămas a muri declarațiile aici, în arhiva scriitorului, în unic exemplar? Ce nedreptate s-ar face! Dar mai ales ce nedrept ar fi să procedeze acei care îi adumbresc acum pornirea de cîndva de a spune adevărul despre Omul care a făcut atît de mult nu numai pentru fiecare din ei, ci pentru întreaga Cultură.

L-am văzut ultima oară așezat pe-o piatră: abia-abia tîrîndu-și picioarele bolnave, venise să asculte cum se bucură compatrioții lui la Marea Adunare Națională. M-am apropiat să-i prind la piept o închipuire de tricolar, și bucurîndu-se împreună cu mine pentru limba și grafia recăpătate, mi-a spus: „S-o ocrotiți, că-i încă fragedă și neapărată la noi, s-o cinstiți precum cinstim memoria strămoșilor...”

Am mai scris despre Alexandru Cosmescu. Cu triste prilejuri. Scriu acum cu sufletul mai luminat. Au scris despre El și unii colegi de breaslă. Dar se vede că prea încet și prea cu greu știm noi să repunem adevărurile și valorile autentice în circulație. Ce păcat, ce păcat...

Mai 1990

Eternul romantic de la Naslavcea la Giurgiulești

Pe Anatol Gugel, remarcabil om de cultură și scriitor de limba română din Republica Moldova, l-am cunoscut foarte târziu. În 2005 la celebrarea zilei de naștere a poetului nostru național Grigore Vieru. Stătea oarecum solitar, privind cu ochii săi inteligenții la tot ce se petrecea în jur. M-am apropiat de el, m-am recomandat, ne-am strâns mâna și a zis că mă cunoaște, a auzit despre mine, chiar mi-a citit și câte ceva din lucrări. I-am amintit că l-am cunoscut întrucîtva pe timpurile cînd lucra la revista „Moldova”, iar eu băteam pe la ușile redacțiilor ca să-mi public primele încercări literare. Mi-a zîmbit amical, căzînd de acord că o fi, dar pe atunci la re-

decația revistei „Moldova” veneau foarte mulți tineri și nu și-i mai amintește pe toți. Am convenit în acea seară să ne vedem în curînd pentru că aş dori să stau cu el la un pahar de vorbă. Am convenit, dar nu am fixat o zi concretă. Așa s-a întîmplat că maestrul, la respectabila-i vîrstă, a mai umblat prin spitale, apoi eu am fost ocupat și abia într-o zi de mai 2009 am venit la el acasă în apartamentul de pe Șoseaua Hîncești. Dacă atunci, la serata lui Grigore Vieru mi s-a părut, în încăperea sumbră, un bătrînel zvelt, plin de viață, acum am întîlnit un moșneguț cărunț, cu ochii vii și limpezi, cu o voce sobră, puțin stînsă, care dovedea că a ajuns definitiv la vîrsta înțelepciunii. „*Omul cît trăiește trebuie să învețe a îmbătrîni frumos*”; a zis un înțelept al lumii și la întîlnirea cu Anatol Gugel am avut impresia că anume el este protagonistul acestei spuse înțelepte. Am făcut această deducție din primele clipe, în casa lui domnea ordinea, în vorbă era cumpătat și predispus la dialog. Auzisem și de la colegii de breaslă că este un adevărat intelectual și toate acestea împreună mi-au ușurat sufletul, simțindu-mă în societatea lui liber și descătușat.

Diferența de vîrstă mai mult de 32 de ani parcă nu exista. Maestrul e născut într-un an cu mama mea și pentru o clipă mi-am închipuit că dacă mama nu murea acum 14 ani, avea să arate așa cum arăta maestrul Anatol Gugel, demn de invidiat că a putut străbate timpul și cuceri această vîrstă respectabilă. Mi-a spus de la bun început că își stimează anii chiar dacă este născut pe 6 aprilie 1922, zi tristă pentru poporul evreu de la Chișinău, cunoscută prin cumplitul pogrom din 1903. Tatăl lui a decedat cînd împlinise doar 6 luni. Deși s-a născut la Iași, copilăria și adolescența și le-a petrecut la Chișinău. A învățat 7 clase la liceul „A.Donici”, iar clasa a 8-a a terminat-o la liceul „B.P.Hașdeu” (fuzionat cu „A.Donici”). De mic a încercat să pună mîna pe condei, scriind primele lu-

crări... în proză. A scris primul și ultimul roman „Cavalerul din Toledo”... E un început rar printre poeți, mi-a spus el. Foarte curînd a trecut la poezie, de care nu s-a mai despărțit. Nu-l voi uita niciodată pe profesorul meu de română Bordea, care a întrezărit în pornirile mele har scriitoricesc. În 1940 pe cînd mai eram elev, la revista liceului numită „Licurici” am publicat poeziile „Copiii cu ochii umezi” și „Acceleratul”. La liceul „A. Donici” eram prieten cu Lică (Alexandru) Cosmescu și, în clasa a IV-a scriam amîndoi o revistă (într-un exemplar!), căreia îi ziceam, nu știu de ce, „Pleiada”. Deci, debutul meu literar avusese loc. Trăiam cu versuri și speranțe în viitor, fără a bănuî că degrabă realitatea se va dovedi crudă și nedreaptă, îndeosebi pentru populația evreiască, care în Basarabia acelor vremuri era destul de numeroasă. În iunie 1940 am absolvit liceul și am susținut licența de bacalaureat. Mi-amintesc că în fața examinerilor am recitat poemul „Luceafărul” de Mihai Eminescu. Și tot în iunie, precum știți, au venit sovieticii. Evenimentele se precipitau. Toamna am devenit student. Pe atunci Institutul Pedagogic din Chișinău nu purta numele lui Ion Creangă.

Chiar din primele clipe ale aflării mele pe băncile studentești am încercat prima dezamăgire. Frumoasa limbă română era mutilată, neverosimilă parcă. Nu am apucat bine să mă acomodez cu studenția, că în iunie 1941 s-a declanșat războiul... Am trăit bombardamentele Chișinăului de către trupele germane, apoi evacuarea... Mama mea nu a reușit să se evacueze, în oraș s-au instalat trupele germano-române și ea, sărmana, fiindcă era evreică, a fost exterminată aidoma sutelor și miilor de consîngeni. Iar eu... La început studenții basarabeni fuseseră înrolați în armată, dar foarte curînd autoritățile sovietice s-au dezis de „serviciile” lor – nu le trezeau încredere. „Faceți ce știți”, ni s-a spus și ne-au lăsat în voia soartei, pe drumul greu al bejeniei. Singur, fără a avea o lețcaie, am mers sute, poate mii de kilometri. În drumul meu de pribegie, presărat cu tifos, febră tifoidă, amnezie nici nu credeam că voi supraviețui. Într-un tîrziu am ajuns la Buguruslan, cel din preajma Uralului, unde era evacuat Institutul meu pedagogic. Au fost ani de lipsuri și greutăți colosale. Dar mă aflu în colectiv și nutream undeva în adînc niște speranțe... A-ți rechema amintirile nu este nicidecum mai ușor decît a le trăi în forma lor inițială. Parcă mă privesc într-o oglindă retrovizoare – mă uit îndărăt, în mine însumi.

Cînd în septembrie 1944 m-am întors din Buguruslan, odată cu Institutul Pedagogic, am dat fuga pe strada copilăriei (în fosta mea casă azi e hotelul Dacia). Mama, unde o fi ea? Dar în casa pustie, cum spune un poet „șuiera în aer al morții rece fior.” Vecinii au văzut cum o îmbrînceau doi militari nemți spre comendatura din apropiere. Cert e că acolo (sau în altă parte) au și împușcat-o.

Am scris multe poezii despre mamă. Una dintre ele – „Rugă”, datorită compozitoarei Zlata Tcaci a devenit, în fond, un recviem, un kadiș consacrat celor

2 milioane de mame evreice, exterminate în holocaustul din timpul celui de al doilea război mondial.

Ochii maestrului s-au umezit. Deși timpul nu este vizibil, cel trecut îl poți, totuși, vedea! Se cern din nou amintirile... M-a născut un secol deloc indulgent, spune el. Cu capcane rafinate. A fost sortit să-l port în cârcă – cu mine, în mine, cu tot binele și cu tot răul ce m-a pătruns pînă în măduva oaselor.

Așadar, toată viața sunt legat de scris. De poezie. De publicistică. Am călcat pragul redacției ziarului „Tineretul Moldovei” (mai târziu „Tinerimea Moldovei”) în martie 1945. Redacția se afla într-o căsuță ce s-a păstrat pînă în zilele noastre, situată la intersecția străzilor Pușkin și Sciusev (fosta Leova). Încă mai continua războiul. Lucram împreună cu Constantin Condrea, cu Alexandru Cosmescu. Ziarul apărea în format mic, de două ori pe săptămînă. Zețarii culegeau cu mîna cele scrise deloc caligrafic pe niște foi cu nenumărate ștersături. Nimeni dintre noi nu avea voie să scrie de la persoana întâi, dialogul sau interviul era un gen interzis. Iar culoarea roz în scris era cea preferată și protejată de cei de sus. Se scria îngrozitor de greu. Te durea fiecare cuvînt. Nu erau vremuri care să te cheme la contemplare. Țin minte anul 1946. Bântuia o secetă înspăimîntătoare. În paginile ziarului bântuia aceeași secetă haină. Pe bieții copii îi îndopau la clasele reci cu cele „ 19 mămăligi” de I.D.Ceban, prezente în toate manualele, din care ieșeau aburi ucigători, depășind orice putere de înțelegere.

Și în acel 1946 am fost primit în rândurile Uniunii Scriitorilor de la noi. Trebuie să remarc că pe atunci nu eram decît o mână de scriitori, majoritatea fiind din Tiraspol. Existau și farisei ideologici care căutau mereu nod în papură, învinuindu-ne de aderare la diferite curente burgheze. Se publicau scrisori colective, se căutau dușmani peste tot. De-abia după moartea lui Stalin, în timpul așa numitului „dezgheț” hrușciovist, s-au ivit primele metamorfoze. La Chișinău sunt editați și Eminescu, și Creangă, și Alecsandri. Începură să apară noi publicații. Ziarul nostru apare în format mare. În ediția duminicală sunt publicate multe poezii, schițe, povestiri. Se afirmă tot mai mult cenaclul nostru literar, devenind un fel de mini-uniune a celor împătimiți de scris. În sfîrșit se naște o autentică pleiadă de talente ca Grigore Vieru, Liviu Damian, Victor Teleucă, Emil Loteanu, Vitalie Tulnic, Arhip Cibotaru, Dumitru Matcovschi, Anatol Ciocanu, Mihai Gh. Cibotaru, Mihai I. Cibotaru. Puțin mai înainte Ion Druță. Într-o bună zi se iscă ideea organizării unor „Șezători” ale ziarului, un fel de Talk Saw. Veneau tineri de peste tot, își citeau versurile, organizam discuții tematice, „mese rotunde”, întîlniri cu scriitorii consacrați. Frumosul anotimp al „Șezătorilor” s-a curmat brusc – ziarul a fost suspendat.

Ce a urmat după aceea? A urmat „Moldova socialistă”. Acolo mă confruntam cu nenumărate obstacole, rigori, „aft din partea instructorilor de la CC, cât și a

vechilor bolșevici din redacție, vorba lui Dumitru Matcovschi, care ca niște cerberi așteptau să ne poticnim.”

Și iată-mă, în 1966, la revista „Moldova”. Era o echipă unde prima individualitatea. Însetați de ingeniozitate și demnitate, chiar în acele vremuri de restriște am izbutit să facem o publicație (la care aparțineam cu sufletul) destinată zecilor de mii de cititori care puteau să se bizuie pe o corectitudine exemplară. Fiecare număr ne părea un spectacol de gală. Fără fals. Fără patos retoric. Era o echipă cu forțe de mâna întâi: Mihai Ion Cibotaru, Alexandru Gromov, Alexandru Cosmescu, Vitalie Tulnic, Valentin Mândăcanu, Anastasia Rusu-Haraba, Mitrofan Vatavu. Apoi au venit Mihail Gheorghe Cibotaru, Boris Marian, Alexandru Bantș, Victor Dumbrăveanu. Eram un colectiv de redacție cum rar se întâlnește pe la redacții. Această prietenie s-a păstrat până în prezent. Ne sunăm, ne încurajăm.

Eu, unul, am susținut două decenii la rând rubrica „De la Naslavcea la Giurgiu-lești”, despre care și azi cititorii mai în vîrstă își amintesc. Reportajele le însoțeau multe ilustrații color, fotografiile realizate de Izea Zemșman, profesionist de marcă care te înțelegea dintr-un cuvînt. Uneori se aprindea, însă îi trecea repede. Zicea că nu face din supărare, ci... pentru dreptate. Colindam din sat în sat, de la nord la sud, de la est la vestul Moldovei. Porneam de la toponimic, întrebam cum se numește cutare sau cutare deal, rîuleț, vâlcea. Culegeam de la oameni simpli perle ale înțelepciunii populare, mergeam mult pe jos – tăfăsuiam împreună – eu și glia. Acei ani mi-i păstrez în minte ca pe un retrocadran cu... mireasmă de baștină. Oare mi-am adus tributul cuvenit și la trezirea conștiinței naționale?

Mult prea dur a fost secolul XX, spunea un scriitor, ca să mai putem târî după noi povara amintirilor. O fi chiar așa? Tocmai această povară te face să iei condeiul în mână...

... În iunie 1983 sunt invitat la CC în scopul susținerii și formării unui așa zis Comitet antisionist (Comitetul unional în frunte cu Dragunski, de două ori erou al URSS acționa din plin). Pe atunci în ziare și reviste se țineau lanț articolele cu iz antisemit, semnate, de altfel, și de evrei. Mi se amintește că sunt de etnie evreiască, că voi avea salariu bun, o echipă de oameni competenți în această problemă. Și apoi numele meu trage mult la cântar. Am spus un nu răspicat. N-am cedat. Da, am refuzat. După fapta mea, „răsplata” nu s-a lăsat mult așteptată. În aceeași zi i se telefonează redactorului-șef M.G.Cibotaru, un om de mare cumsecădenie: „Zavtra citob ego duhu ne bilo tam!” („Mîine să nu fie nici pomină de el acolo!”).

După 40 de ani de muncă salahoricească în presă m-am simțit cu adevărat înjosit și mîhnit. Iar celor care îmi strîngeau mîna îmbărbătîndu-mă nici nu le-am spus că mi-au ieșit tocmai atunci primele fire albe la tîmple. Cel mai greu a fost momentul despărțirii de revistă. Iar acum e momentul să dau citire unei poezii:

*„Am trăit viața unei generații —
a fost și ea una de sacrificiu?
Derutată privea lumi prin gratii,
Înfricoșată de sarcasm, de supliciu.*

*Nu era decît foc de artificii,
cu iluzii searbăde, cataclisme.
O chemau de la muchia prăpastiei
cei mînați de patimi, porniți pe pizme.*

*Lungi profanările se reflectau
într-însa ca-ntr-o lentilă convexă.
Cutremurată de tot ce vedea,
își pleca ochii-n jos, perplexă.*

*Ce-i drept, nu o dată numele
îl încrustau pe frontispiciu.
Am trăit viața unei generații,
care-a fost una de sacrificiu.”*

Iată mă uit la raftul cu cărți, cu cărțile și spovedaniile mele, le mângâi cu ochii, dar și cu amintirea, căci fiecare dintre cele 47 de volume își are o istorie proprie și o ursită predestinată numai lui. Da, sunt volume de versuri, eseuri, proză documentară, povestiri. Prima carte apăruse în 1951 *Generația mea*. Iar apoi: *Fereastra cu trei mușcate*, *Povestea gorunului*, *Vînt de april*, *Ostroave verzi*, *Cînd liniștea cuvîntă*, *Sonata lunii*, *Scoica sarmatică*, *Lumini de cleștar*, *Lanterna magică*, *Crug*, *Stîncă lui bunic*, *Post-scriptum* și așa mai departe. Asupra *Caietului cu scrisoare de chihlimbar*, atîrnase sabia lui Damocle. Era în toiul unei campanii antisioniste. Cuiva (acest misterios cineva era întotdeauna anonim) nu i-a „plăcut” cuvîntul *romb*, atribuindu-i cu reavoință un sens pe atunci diabolic – steaua lui David. Or, steaua lui David e chiar pe drapelul Israelului! Prin urmare, dacă scriu „romb” și utilizez prea des cuvîntul „verde” (de ce verde? – o enigmă), înseamnă că sprijin sionismul, deci placheta trebuie să fie încredințată nu cititorului, ci cuțitului.

Mihai Cimpoi care lucra pe atunci la editură și îmi era redactor la carte îmi întinse o mîină de ajutor – rombful fu înlocuit cu triunghi, iar verdele, pur și simplu înalbăstrit. Au fost și asemenea bazaconii!

La 87 de ani împliniți, continuă maestrul, stau adeseori pe gînduri: Oare vârsta are propriul kilometraj? În 1994 am întreprins o călătorie în Israel. M-a impresionat țara făgăduinței, țara strămoșilor mei – am scris un ciclu de versuri „Zidul Plîngerii”. Să vă citesc o poezie?

*De-abia aici îmi dau seama
că Tu căruntele ziduri le aperi.
E durată Cetatea
din cosmică piatră fără vîrstă și umbră.
De aceea e și atît de tare,
încît mă simt și eu
în inima timpului.*

*De-abia acum îți pot cunoaște mai bine
binecuvîntata Ta desăvîrșire.
Pot striga tuturor
din cele patru vînturi
numele Tău.
că numai Tu ești plin de îndurare.
De-abia aici deslușesc adevărul Tău*

*și rănile nemuririi Tale.
De-abia acum îmi dau seama
că tot ce rămîne după viață
e viață.*

*Cel puțin aici , fără să mi Te arăți,
sîntem cu Tine față în față.*

Versurile sunt incluse în ultima mea carte apărută în 2004 *Am fost odată ca niciodată* , o carte de sinteză, înmănunchind versuri scrise în decurs de 6 decenii. Când te așezi la masa de scris, uiți cîți ani ai. Ai senzația că plutești pe muchia de cuțit a cuvîntului. Adevărul e că poezia nu-i nimic altceva decît poezie. Iată scriu și o carte nouă. Am și un titlu, ce-i drept provizoriu: testamentul unui nou-născut. E ceva inedit – poezie și proză, zice poetul, strîngînd la piept manuscrisul ca pe un copil. Chiar în ajun am mai scris o poezie – iat-o:

*Raftul cu cărți, ca un cîmp după luptă,
mă pironeste cu ochii
perplex , în tăcere solemnă.
E ora despărțirii,
a îmbrățișării de adio.*

*Ah, a venit pe neprins de veste,
fără jenă,
fără armistiții.
Dar despărțirea însă nu-i dispariție.
Va avea și ea prelungire.*

Maestrul face o pauză. Zice: Poetul se naște doar odată, moartea și-o vede de multe ori. Punct și... de la capăt.

Îmi spune că a fost la mormîntul tatălui de la cimitirul evreiesc din Iași. Cimitirul este îngrijit și într-o ordine exemplară. Aducînd vorba despre cimitirele evreiești de la noi, din Basarabia, care se află într-o stare deplorabilă, i-am solicitat părerea. A tăcut. Nu știa ce să-mi răspundă. L-am întrebat dacă statul ar trebui să aibă grijă de ele pentru a nu fi vandalizate, călcate de vite pentru ca în viitor, ajungînd la vremi economice mai bune, să încercăm să le renovăm. Doar sunt adevărate muzee ale istoriei noastre. Acolo sunt înmormîntați evrei care au adus o enormă contribuție în dezvoltarea spirituală și economică a Basarabiei, în decurs de secole.

Maestrul m-a privit cu ochii săi senini și limpezi, zicînd: Cred că aveți dreptate. Așa să ne ajute Dumnezeu! Și a mai adăugat la despărțire: Cam vreo jumătate de secol în urmă scriam:

*Anii duși, și ei, au un post-scriptum
Ce-l tîlmăcești aieva prea tîrziu.*

Ei bine, l-am tîlmăcit la masa mea de scris, cea lăuntrică:
Numele tău să nu ți-l pîngărești. Niciodată!

Cît de frumos îmbătrînește Omul!

Referindu-mă la intelectualul de marcă evreu de la noi **Teodor Magder**, în titlu, recunosc, parafrazez o zisă a scriitorului francez Romain Roland, conform căreia omul cît trăiește mai trebuie și să învețe a îmbătrîni frumos. Nu știu dacă Domnia sa a auzit vreodată această memorabilă idee de sorginte franceză, dar ceia ce știu cu siguranță e că Teodor Magder ne poate servi multora dintre noi drept un exemplu bun de om care a parcurs și mai parcurge drumul anevoios și întortocheat al vieții, în primul rînd, frumos. Personal l-am cunoscut îndeaproape relativ nu demult, cînd mi-a redactat cu multă generozitate cartea dedicată poporului evreu „**Flori de dor pentru Șalom**”. Dar... mă tem să mărturisesc că-l știu din fragedă copilărie. Se rînduiau anii de la 60 în sus ai secolului XX. Eu, trecut tărănește de vîrsta de octombrel, mă grăbeam să scap de zgarda roșie și să fiu acceptat în rîndurile comsomolului leninist, pentru că de acum simțeam că mi-s dragi colegile de clasă sau de grupă. Nu mai țin minte. Dar revoluția continua, cum zicea regretatul Emil Loteanu. În casele oamenilor, inclusiv a părinților mei, la Ineasca, a apărut această minune de care astăzi nu ne putem debarasa – televizorul. Nitam-nisam, observ pe ecran trei bărbați într-o nouă emisiune intitulată că de joi pînă joi, că din săptămîină în săptămîină. Iară nu țin minte. Dar văd ca azi că acei trei vorbeau aprins – românește despre două lumi. Că atunci, ca și acum, pe lume erau două lumi bine delimitate – cea a binelui, adică a socialismului, și cea a răului, respectiv a capitalismului. Ziceam, unul din cei trei prezentatori ai emisiunii în cauză, de altfel un om în etate, inteligent, cu ochelari pe ochi, foarte ager și nu știu cum atent pînă la precauțiune se numea – Teodor Magder. După care începe nu să-și expună, ci mai curînd să-și interpreteze gîndurile într-o limbă curată și limpede românească de mai mare dragul. De la el noi, elevii, învățam să vorbim corect și logic în graiul nostru matern.

Azi, cunoscîndu-i modestia, îmi vine nu știu cum incomod să nu zic și eu ca toată lumea că vorbesc limba mamei, dar tot așa nu pot să nu recunosc că limba la care țin atît de mult, în persoana Domnului Teodor Magder, mai are și tată.

Tot ca un fel de povară mi se lasă pe inimă și pe obraz faptul că, uitați-vă, nici pînă astăzi eu nu știu cu precizie are ori a avut acest om o anume profesie. Am în vedere profesia cu ajutorul căreia și-a cîștigat bucata de pîine ca să-și

asigure atingerea vârstei onorabile. Neputînd a îndrăzni să-l întreb atîta lucru, m-am lăsat păgubaș și dau ascultare gurilor rele care spun că dumnealui toată viața a lucrat traducător ori stilist, ori și una și alta ba la radioteleviziune, ba la o editură sau alta, ba la ATEM (Agenția Telegrafică a Moldovei sovietice, cum e Moldpres-ul de azi), ba concomitent în trei, patru locuri. De un lucru m-am convins. Hărnicia lui trezește admirație și profund respect. Materialicește vorbind, nu-i bogat, n-are titluri și grade științifice, dar anume mărunțișurile acestea îl apropie mai mult de Valentin Mândăcanu, care a scris vestitul manual de limbă română „Cuvîntul potrivit la locul potrivit.” și-l îndepărtează categoric de doctorul în nu știu care științe Vasile Stati, autorul dicționarului moldovenesc-românesc de cea mai tristă amintire.

Trecînd prin atîtea revoluții și războaie, supraviețuind ceea ce a fost holocaustul și ceea ce este tranziția, Teodor Magder nu și-a trădat noblețea sufletească și demnitatea umană. Toată viața a studiat limba română, devenind o adevărată enciclopedie în domeniu, învățîndu-ne și pe noi a vorbi corect și frumos. În aceeaștă privință, alături de sute de intelectuali evrei, cu școală românească, a adus o cotribuție enormă la pregătirea intelectualității autohtone, îndeosebi după dezastrul războiului trecut.

Zilele acestea, cînd conducerea de vîrf a Republicii Moldova a fugit decasă ca să nu vadă sărbătorindu-se Limba noastră cea română, Teodor Magder a găsit și timp și curaj ca să declare în mod public într-un interviu la televiziune că este de datoria fiecăruia să contribuie la armonizarea relațiilor interetnice și să vorbim cu toții limba poporului autohton. Cu fiecă zi trecută toată lumea îmbătrînește. Dar, din păcate, încă nu toată lumea știe a îmbătrîni frumos așa cum face acest lucru Omul meu drag, dragul meu prieten de suflet Teodor Magder.

a. 2005

Omagiu pentru Rubin Udler

*...Nimeni nu e patria. Nici măcar timpul copleșit de lupte,
spade, exoduri și de lenta populare a regiunilor
mărginite de răsărit și amurg,
de chipurile care îmbătrînesc î
n oglinzile acoperite cu pînză,
și de răbdătoarele agonii anonime
care durează pînă în zori,
de păienjenişul ploii peste grădinile cenușii.
Prieten, patria este un eveniment veșnic,
precum veșnică este lumea...*

Jorge Luis Borges

Pe acest cărturar, savant nu îl cunosc personal, decît doar că în anul 2009 am purtat corespondență prin intermediul scrisorilor, făcînd schimb de opinii. Desigur că ar fi fost cu mult mai bine dacă aveam posibilitatea de a mă întîlni cu el, de a înscrie multe file ale biografiei lui bogate, dar criza economică generală m-a lipsit de această ocazie și în prezentul articol voi încerca să descriu cele studiate în cărți.

Din biografia lui vom desprinde:

Rubin Udler s-a născut la 27 septembrie 1925 în orașul Brăila, România. Este lingvist moldovean, dialectolog-romanist (fonetist, semasiolog, lexicolog), specialist în geografia lingvistică (lingvistica areală) a limbii moldovenești (române), doctor habilitat, membru corespondent al Academiei de Științe din Republica Moldova (1989).

În Dicționarul enciclopedic moldovenesc, apărut la Chișinău în 1989, la pag. 629 citim: “ Udler Rubin Iac. (n. 1925) lingvist din RSSM, specialist în dialectologie și geografia lingvistică. Doctor în științe filologice (1974) Studii privind structura fonetică a graiurilor romanice de răsărit, repartitia lor dialectală, raporturile dintre limba moldovenească literară și graiurile teritoriale, relațiile interlingvistice moldo-slave („Graiurile moldovenești din reg. Cernăuți. Consonantismul”, 1964; „Atlasul lingvistic moldovenesc”, p.1-2 „Fonetica”, 1968, „Repartitia dialectală a limbii moldovenești. p. 1-2, 1976 ș.a.) Unul dintre autorii manualelor universitare „Dialectologia moldovenească” (1976), „Gramatica istorică a limbii moldovenești”(1964).

Acest om de cultură al Basarabiei are o biografie bogată și un destin aparte. Copilăria și-a petrecut-o pe malul Dunării. Părinții, originari din localitățile Arciz și Akkerman (Cetatea Albă), Iacov Udler și Dina Gleizer s-au stabilit la Brăila. Tatăl lui a fondat acolo firma „ Iancu Basarabeanul” care includea un magazin de pielărie, o tăbăcărie și un atelier de curelărie și peste cîtăva vreme s-a transformat într-o întreprindere profitabilă. Viitorul savant a învățat la liceul „Nicolae Bălcescu” și în anul 1940 a absolvit 5 clase. Din motivul înăsprii, la finele anilor 30, a dispozițiilor antisemite în regat, precum și legilor antievreiești în anul 1940 o mare parte din evrei a revenit în Basarabia după anexarea ei de către URSS. Familia Udler s-a întors la Cetatea Albă. Aici Rubin Udler a continuat învățătura în clasa a noua, dar deja în limba rusă. Cînd s-a declanșat cel de-al doilea război mondial, familia Udler în torentul de evacuați s-a pomenit la Odesa. Cu ajutorul ofițerului român Radu M.Badiu, familia Udler a izbutit să scape de pogromul în masă dezlănțuit de către trupele române de ocupație, însă foarte curînd au fost internați în ghetoul din Odesa-Slobodka. De aici, în februarie 1942 în așa numitul „marș al morții”(în vagoane marfare, apoi pe jos, cînd erau împușcați de către jandarmii români evreii

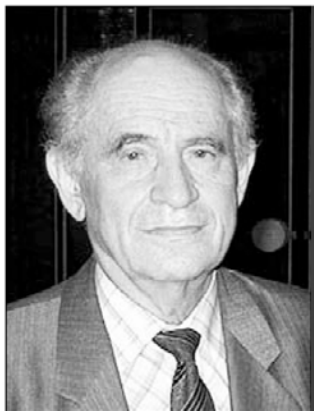
slăbiți și istoviți) au fost duși în ghetouri. Familia Udler a fost repartizată în cătunul Vinogradnîi Sad al Sovietului sătesc Bogdanovka la 7 kilometri sud de ghetoul cu același nume (Ghetoul Bogdanovka), cel mai mare din Transnistria. Pe malul drept al Bugului de Sud familia Udler s-a aflat la munci grele pînă la sfîrșitul anului 1943. Toți membrii familiei lui, cu excepția tatălui, au zăcut de tifos exantematic. În decembrie al aceluiași an au fost strămutați în ghetoul din Grajdánovka, raionul Vradievka, tot din județul Golta. 12 membri ai familiei lor au fost uciși în Transnistria. Rubin Udler împreună cu părinții și sora au supraviețuit pînă la eliberarea lor de către Armata Sovietică în 1944. În același an familia s-a întors în orașul Odesa, unde Rubin s-a înscris voluntar în armată și a fost trimis la școala de artileriști. Dar, probabil, ca element de neîncredere în loc să ajungă pe front, s-a pomenit în așezarea de muncă nr.8 a Sectorului de construcții Mikuni al căii ferate Sevjdorstroi NKVD din Republica autonomă Komi, unde s-a aflat pînă în septembrie 1945. Primind o chemare la învățătură, Rubin Udler a revenit acasă, la Cetatea Albă. În orașul de pe Nistru s-a înscris la cursurile pregătitoare ale Institutului *Învățătoresc* din localitate. În 1946 s-a mutat împreună cu familia la Cernăuți, unde s-a înscris la Universitatea de Stat pe care a absolvit-o în 1951. A lucrat lector, apoi șef-adjunct al catedrei limbi străine a Institutului Pedagogic din Cernăuți. În anul 1956 a fost admis prin concurs în calitate de colaborator științific inferior la Institutul de Istorie, Limbă și Literatură al Filialei moldovenești a Academiei de Științe a URSS. Din acel moment și-a consacrat activitatea științifică dialectologiei, care la finele anului 1973 s-a încheiat cu publicarea operei în 4 volume a „Atlasului lingvistic moldovenesc”, ulterior, cu o serie de articole și monografii pe această temă.

Și-a susținut în 1961 teza de doctor în filologie la Institutul de Lingvistică al Academiei de Științe a URSS din Moscova, apoi teza de doctor habilitat în 1974 la filiala Institutului de Lingvistică al Academiei de Științe a URSS din Leningrad (acum Sankt-Petersburg). Din 1961 pînă în 1992 a condus secțiile de dialectologie și fonetică experimentală, dialectologie și istorie a limbii moldovenești, geografie lingvistică a Institutului de Limbă și Literatură al Academiei de Științe a R.Moldova. Din 1989 pînă în 1992 a fost adjunctul academici-anului secretar al Secției științelor umaniste a Academiei de Științe a Republicii Moldova. A mai fost redactor responsabil al primului volum al Atlasului dialectologic carpatic comun. Atlasul acesta a apărut în șapte volume (volumul 2, Moscova, vol. 3. Varșovia, vol. 4, Lvov, vol. 5, Bratislava, vol. 6, Budapesta, vol. 7, Novi Sad.). Împreună cu remarcabilul dialectolog balcanist sovietic S.B. Bernștein (1910—1997) a editat un volum de articole selecte și materiale. În afară de filologia romanică propriu-zisă, Rubin Udler s-a ocupat de studierea

limbilor în contact moldo-slave și moldo-găgăuze (în colaborare cu savantul B.P.Tucan). Sub conducerea lui Rubin Udler și sub redacția lui au fost alcătuite și publicate lucrările „Dicționar dialectal (cuvinte,sensuri, forme)” în cinci volume, 1985-1986, „Texte dialectale” în șase volume, 1969-1987.

Rubin Udler este autorul a peste 300 de lucrări științifice, membru al Colegiilor internaționale de redacție pentru „ Atlasul dialectologic carpatic comun.”, „Atlas Linguarum Europae” și „Atlasul lingvistic romanic” Savantul este participant la circa 125 de congrese și conferințe internaționale, unionale și republicane. Ruben Udler este Laureat al Premiului Președintelui Academiei de Științe a Moldovei și Laureat al Premiului „B.P.Hașdeu” al Academiei Române.

Din anul 1992 locuiește în orașul Pittsburgh (SUA, statul Pennsylvania), unde a scris și editat în anii 2003-2006 în limbile rusă, engleză și română amintirile sale despre anii de grea cumpănă petrecuți în ghetourile Transnistriei. Această lucrare cu denumirea „*Ani de urgie*” am prezentat-o în „Literatura și arta” în anul 2007, (articolul a fost publicat și în cartea semnată de mine, „Păsări uitate în zbor”,pag.542-546, editura „Stampato da ATENA”, Padova, Italia, 2008). Cartea lui Rubin Udler este un document autentic bazat pe însemnările zilnice, completate și de materiale de arhivă și alte documente ce denotă munca neîntreruptă a savantului în numele adevărului și al științei. După renașterea conștiinței naționale a tuturor cetățenilor din Moldova, am început să descoperim multe adevăruri șocante. Domnul Rubin Udler, ne cheamă la studierea profundă a istoriei noastre. Opiniile domnului Udler, au dreptul la viață și se înscriu în contextul general al istoriei noastre naționale în drumul ei spre descoperirea adevărului.

Yacov Copanschi

După ce am publicat cartea „Flori de dor pentru Șalom”, la lansarea ei la biblioteca de carte evreiască „Ițic Manger” în octombrie 2004 s-a apropiat de mine un bărbat prezentabil, cu ochelari, mi-a strâns prietenește mâna, spunându-mi:

– De-ar fi mai mulți alde dumneata, să aibă această atitudine frumoasă față de poporul evreu!

Era Yacov Copanschi, doctor habilitat în istorie, profesor, conducătorul secției istoriei și culturii evreilor din Moldova al Institutului minorităților naționale al Academiei de Științe... Am convenit atunci ca să ne mai întâlnim pentru

a mai sta la sfat, dar timpul ulterior a zburat pe nesimțite, vertiginos și, din păcate, la 18 iulie 2006 Yacov Copanschi s-a stins din viață.

Lucrînd la această carte, am găsit de cuviință să revin la biografia savantului, care a servit toată viața știința istorică din Basarabia. M-am întîlnit cu soția lui doamna Larisa Copanschi în apartamentul de pe strada Armenească din Chișinău. În cele trei odăi unde a locuit peste 30 de ani familia lor, în armonie și bună înțelegere, mai domină atmosfera de creație a savantului. În dulapuri stau aranjate cărți, manuscrise, sub sticla biroului fotografiile celor dragi. Ai impresia că imediat, din odaia vecină va ieși savantul, se va așeza la masă și va începe să lucreze, cugetînd, meditănd, așa cum a făcut-o decenii la rînd. Doamna Larisa, o femeie liniștită, inteligentă, tristă, îmi vorbește despre soțul ei cu pietate, afirmînd că au trăit în căsnicie aproape cinci decenii, muncind cot la cot pe tărîmul științei. Dumneaei este doctor în chimie și de-a lungul vieții a știut să-i creeze atmosferă, condiții ca soțul să realizeze lucrări valoroase despre istoria plaiului nostru. Este născută la Tiraspol și s-a căsătorit cu Yacov Copanschi în anul 1958. Yacov Copanschi a scris peste 13 monografii capitale, despre „Mișcarea națională a evreilor în perioada 1918-1940”. A 14-ea monografie deja a îngrijit-o ea și fiul, Alexandru (de asemenea doctor în științe matematice) și au scos-o de sub tipar post mortem... Soția savantului mi-a relatat cîteva crîmpeie din biografia soțului.

Yacov Copanschi s-a născut la 22 martie 1930 la Căușeni, fiind unicul copil al lui Mendel Yancheli și Haia Ovșeeva. Părinții lui aveau multe rude. În sînul familiei se vorbea în idiș. Părinții erau muncitori. Clasele primare Yacov le-a făcut la Căușeni în școala românească. Vorbea la perfecție românește. Cînd s-a început războiul familia s-a evacuat în Bașkiria, Rusia. Tatăl însă a fost mobilizat pe front și a ajuns cu războiul tocmai pînă în Japonia. În Bașkiria Yacov Copanschi a continuat învățătura în clasele primare, iar odată cu terminarea războiului, în anul 1945 familia s-a reîntors în Moldova, stabilindu-se cu traiul la Tighina. În anii 1949-1954 viitorul savant a învățat la facultatea de istorie a Universității de Stat din Moldova. După absolvire a muncit la *Glavlit*, apoi după un concurs, din 1956 a trecut la Institutul de istorie al Academiei de Științe a R.Moldova. Colegii lui de breaslă au fost J.Varticean, P.Sovetov, I.Levit, A.Esaulenco, C.Popovici. De-a lungul anilor a publicat cărți „Viața ca o făclie” despre activitatea comitetelor de muncitori și țărani în Basarabia de pînă la 1940, „Luptători neînfricați”, „Lupta oamenilor muncii din Basarabia pentru unirea lor cu patria sovietică (1918-1940), Despre pogromul chișinăuiian din 1903, 1905, „ Trăsăturile evreilor basarabeni în perioada antebelică”, (apărută în sanscrită la Tel Aviv în 1996) ș.a. Era o fire comunicativă. În anul 1977 la Moscova a susținut teza de doctor habilitat. Cercetările științifice s-au axat

în jurul temei din perioada 1918-1940 pînă la eliberarea Basarabiei de către URSS. În decursul vieții a publicat multe articole, broșuri, cărți, vorbea la radio, televiziune, referindu-se la această perioadă din Istoria Republicii Moldova. A ținut cursuri speciale la Universitatea de Stat, apoi la Institutul Pedagogic „I. Creangă”. A publicat peste 200 de articole la tema aceasta. La răscursele anilor 90 ai secolului XX s-a pensionat. Acela perioadă a suportat-o greu. În Moldova începuse valul de renaștere națională și Yacov Copanschi a înțeles că tema lui îi deranja pe mulți. Suferea că munca-i științifică de o viață nu mai trebuie nimănui... A fost o vreme cînd a crezut necondiționat în ideea comunistă, dar regreta că realizările sunt mici în acest domeniu. Pînă s-au mai limpezit apele, a lucrat la vila din apropierea Chișinăului. Apoi a revenit la munca științifică. Din 1992 pînă în 2005 a activat la Institutul relațiilor interetnice, șeful secției de iudaică de pe lângă Academia de Științe. Doamna Larisa mi-a mai destăinuit că au trăit o viață plină, au educat feciorul, s-au bucurat și se bucură de nepotul Andrei, care are și el succese în domeniul științei. Yacov Copanschi s-a inclus activ în procesul de renaștere națională a poporului evreu din Moldova. Își iubea neamul și se mîndrea că este evreu. Era optimist, om de bine, blînd, atent, modest. Dragostea lui era știința, cartea, s-a aflat pînă în ultima clipă a vieții la masa de scris. Reacționa bolnăvicios la ieșirile antisemite. Îndeosebi cînd erau vandalizate mormintele la Tiraspol, Tighina... Avea bune relații științifice cu oameni de știință din Moldova, Moscova, București, Tel-Aviv. În Israel a fost de 2 ori, în 1996 și la invitația lui Froim Bauh, în 2003. Ultima lui lucrare de proporții publicată în viață a fost „Joint în Basarabia”. O amplă trecere în revistă savantul a făcut-o în articolul „Renașterea culturii naționale evreiești ca factor de democratizare a vieții spirituale din Moldova”, publicat în monografia „Evreii în viața spirituală a Moldovei”, Chișinău, editura „Lira”, 1997.

Studierea perioadei 1918-1940, despre lupta ilegalistilor pentru unirea Basarabiei cu URSS, nu poate fi considerată o muncă ingrată. Fiecare cercetare științifică este un patrimoniu al nostru, național. Orice perioadă istorică își are descoperirile sale, argumentele propuse și numai viitorul e în drept să aprecieze ceea ce merită atenție.

Yacov Copanschi a fost un savant onest, un patriot al acestui meleag căruia i-a servit din clipa nașterii pînă la sfîrșitul zilelor.

Împărtășesc doleanța văduvei lui Yacov Copanschi, ca pe clădirea unde a locuit și a creat aproape 40 de ani municipalitatea să instaleze o placă comemorativă. Yacov Copanschi este valoarea noastră, a tuturor.

La despărțire, cînd am ieșit din casa cu multe cărți și o atmosferă științifică, peste oraș a început să cearnă o ploaie caldă de vară. Semn de primenire în toate.

Omul literelor – Marcu Gabinschi

Profesorul Marcu Gabinschi, nepotul Alexei, fiica Ana și soția Larisa

Nu ne-am văzut de vreo zece ani, doar uneori comunicam prin intermediul telefonului. Într-o zi însoțită de primăvară m-a invitat la el acasă. Ceea ce m-a surprins a fost puzderia de cărți care stăteau ticsite pînă la refuz în cabinetul său de lucru. Mi s-au părut nu pur și simplu cărți într-o bibliotecă prăfuită de vreme, ci cărți care... lucrau parcă, împreună cu intelectualul de marcă al lumii savante din Balcani . Zic așa pentru că e specialist în limbile balcanice, îndeosebi în română și albaneză. Stăpînul cărților din acel apartament arăta zvelt, plin de energie,

nici să bănuiești că peste cîteva luni avea să atingă respectabila vîrstă de șaptezeci și șapte de ani. Nici să bănuiești că la vraful de cărți pe care le avea, mai scrie și altele, de specialitate. Atîta doar, mi s-a plîns, că oricît s-ar strădui la corectarea și pregătirea cărților proprii pentru tipar, unde și unde mai scapă cîte o greșală, o literă, o virgulă, chiar și cîte un cuvînt... Ascultîndu-i vorba românească fără urmă de accent, nu mi-aș fi închipuit că pînă la vîrsta de 20 de ani nu a auzit și nu a vorbit româna. Mi-a descris drumurile destinului unui om care a trecut prin evenimentele secolului XX, păstrîndu-le în minte cu luciditate. Este colaborator superior, doctor habilitat la Institutul de Filologie al Academiei de Științe din Republica Moldova. În lucrări de specialitate e cunoscut în Europa, Asia, Rusia, SUA, Australia...

S-a născut în luna septembrie anul 1932, în orașul Odesa, Ucraina, în familia medicilor Bronislava (Breina) Meiliovna (1903-1967) și Alexandru (Ițhac) Gabinschi (1898-1983). Părinții lui erau stabiliți cu traiul la Odesa după terminarea institutului de medicină și își aveau rădăcinile: mama din tîrgul Fundukleevka, regiunea Kirovograd, tata din localitatea Steblev, regiunea Kiev (nu departe de patria lui Taras Șevcenco). Marcu a fost unicul copil în familie. Copilăria și adolescența și le-a petrecut în orașul natal, pe malul Mării Negre. Părinții cîteodată îi povesteau despre bestialele pogromuri din anii războiului civil. Tata și-a făcut serviciul militar în armata roșie, apoi prin 1921 a cunoscut-o pe mama la Odesa unde s-au și căsătorit în 1926. După ce a terminat studiile de medic, tata o vreme

a muncit în calitate de chirurg, după care s-a angajat ca lector de anatomie la Institutul de medicină din Odesa pe care îl terminase ajungând la gradul de docent. Mama muncea la centrul cardiologic sub egida renumitului medic Alecsandr Markovici Sigal. Foamea care a bîntuit întreaga Ucraină în anii 1932-1933 Marcu nu poate s-o țină minte. A aflat despre ea de la oamenii mai în vîrstă că atunci a murit multă lume. La 1 septembrie 1939 s-a înscris în clasa întâi a școlii 122 din Odesa.. A învățat bine și pe urmă, deja fiind evacuat, visa să devină marinar, căpitan de corabie, considerînd că trebuie să învețe printre alte obiecte marine și limba engleză. Dar să ne întoarcem la 1941, cînd s-a declanșat războiul. Își amintește cum în dimineața zilei de 22 iunie 1941 vecina (basarabeancă), Raisa Lvovna întîlnindu-l i-a spus:” S-a început războiul”... După o pauză îndelungată dumnealui continuă: Familia noastră a înțeles imediat că e vorba de o conflagrație sinistră între Stalin și Hitler. Mulți evrei însă își aminteau de anul 1918 și ziceau că nemții și austriecii se purtau bine cu civilitatea: „ Nu se poate ...Nemții sunt o națiune civilizată a lui Schiller, Goethe, Hegel ș.a...” Cu toate acestea tata plecînd pe front la 24 iunie 1941 a insistat să ne evacuem din Odesa pe care nemții au bombardat-o prima oară, peste o lună de la începerea războiului, adică la 22 iulie 1941. În fiecare zi ascultam la radio informații de pe front. Știam că frontul vine tot mai aproape de noi, iar nemții îi extermină pe evrei. Tata a plecat la război, iar eu cu mama și bunica am avut norocul să ne îmbarcăm în vaporul „Abhazia” împreună cu spitalul unde lucra mama și din portul Odesa am plecat la Novorosiisk. Vaporul era încărcat cu lume îndurerată, silită să se evacueze, lăsînd în oraș casele și toată averea agonisită o viață. Din portul Novorosiisk, cu trenul, ne-am evacuat în localitatea Mațesta de lîngă Soci, pe urmă în orașul Gagra unde am stat circa 10 luni. Deoarece trupele fasciste înaintau încontinuu, ne-am evacuat în iulie 1942 din nou la Baku (Azerbaidjan), apoi, cu vaporul, peste Marea Caspică, la Krasnovodsk în Turkmenia. De acolo în eșaloane am ajuns tocmai la Alma Ata (Kazahstan) de unde mama a fost trimisă în calitate de medic într-un spital din localitatea Beriozovka, din regiunea Semipalatinsk, care se mărginește cu regiunea Altai, să îngrijească de ostași răniți pe front. Despre această localitate păstrez amintiri frumoase. O natură pitorească, cu oameni buni, ospitalieri. În acest sat era evacuată și o profesoară din Leningrad, căreia mama îi plătea ca să mă învețe matematica, istoria, geografia, căci acolo nu era decît o școală de patru ani, iar eu trebuia să umblu deja în clasa a cincia.. În clubul acestui sat se rulau și filme, se țineau lecții, aveau loc felurite manifestații. În 1943 tata a fost transferat cu serviciul în spatele frontului și ne-a luat cu el în orașul Semipalatinsk. Mi-a fost greu să mă despart de satul Beriozovka unde mă acomodasem. Orașul nu mi-a plăcut. Oamenii mi s-au părut neprietenoși. Misiunea tatălui meu era să supravegheze din punct de vedere sanitar eșaloanele

militare ce treceau prin gară, spre front, iar pe urmă, cele cu prizonieri de război, ca să nu se răspîndească vreo epidemie. Mi-amintesc cum odată, deja după război, m-am dus cu tata la gară. Am văzut în vagoane prizonieri japonezi și m-a mirat mult că dînșii aveau căciuli cu steluțe roșii cu cinci colțuri în frunte...

Am trăit diferite momente, și tragice și pline de lipsuri. Însă, în 1946 ne-am întors în Odesa eliberată. Am terminat studiile medii la școala nr. 105, în care a învățat și legendarul căpitan, eroul războiului din 1941-1945 Alexandru Marinesko... Lucrul ce m-a mirat plăcut era că orașul nu avea prea multe stricăciuni. Am văzut cum lucrau la restabilirea lui prizonieri nemți, unguri, slovaci, dar n-am văzut nici un ostaș român. De loc n-am văzut clădiri dărîmate nici în Leningrad, unde am plecat la învățătură în 1949. Oamenii care au supraviețuit blocada nu prea doreau să-și amintească de ea și nu povesteau despre grozăviile din acea perioadă nefastă... Se vedea că a vorbi despre asta era greu.

După război, cînd s-a instaurat pacea, m-au pasionat îndeosebi limbile. În anul 1948 știam întrucîtva, în afară de limbile materne rusa și ucraineana, deja spaniola, italiana, engleza și germana. Am încercat să intru în 1948 la Universitatea din Moscova, dar nu am fost admis. Pe atunci deja fusese emisă o directivă secretă privind discriminarea evreilor. Desigur, despre aceasta se știa nu din surse oficiale. Ca să nu pierd un an, primul an de institut l-am făcut la Odesa, la secția de engleză, apoi în anul următor am plecat la Universitatea din Leningrad unde am reușit să mă înscriu la secția de spaniolă, cum am mai vrut de la început. Aici am absolvit secția „filologia romanică”. În perioada învățăturii îmi veni ideea că nu departe de Odesa este o republică unională de limbă romanică, Moldova, și am învățat moldoveneasca. În anul 1953 am primit repartizare la Institutul de istorie, limbă și literatură a Filialei moldovenești a Academiei de Științe din URSS, unde muncesc pînă în ziua de azi, stagiu care constituie 56 de ani. Toată viața am fost preocupat de lingvistică. Din 1972, sunt doctor habilitat. Cu soția mea. Larisa suntem prieteni de o viață. Fiica Ana cu familia și nepoțelul Alioșa locuiesc la Moscova.

Doresc să menționez că, aflîndu-mă în mediul limbii, cum spuneam atunci, moldovenești timp de peste jumătate de secol, am fost totdeauna pasionat de problemele studierii limbilor balcanice (albaneza, româna, macedoneana, greaca ș.a...). În limbile balcanice găsim multe lucruri comune, dar și multe lucruri specifice fiecăreia. O problemă comună este pierderea totală sau parțială a **infinitivului**. Nu-l mai întîlnim în limbi balcanice ca macedoneană, bulgară, neogreacă, aromână, albaneză, toscă. În limba română infinitivul s-a păstrat, dar se folosește mai rar, dacă e să comparăm cu limbile romanice apusene: italiana, franceza, spaniola, portugheza ș.a. Savanții de specialitate analizează minuțios această problemă observată la limbile din arealul balcanic, neputînd

stabili încă de ce se întimplă acest lucru și nu pot găsi o paralelă cît de cît sigură cu celelalte limbi de pe glob. În prezent există trei versiuni ale acestui fenomen. Neverosimil este că fiecare limbă a popoarelor balcanice a evoluat în această sferă independent, această explicație întemeindu-se mai mult pe raționamente „patriotice” ale savanților. Adică, cîte un om de știință în domeniul dat vrea să creadă că limba poporului său se dezvoltă de sine stătător și evoluează în direcția cuvenită... Eu ader la altă părere pe care am expus-o și în ultima mea carte „Infinitul balcanic, o nouă treaptă a discuției”, publicată la Academia de Științe a R.Moldova în 2008. Interesul meu față de această problemă a început de la sosirea mea în Moldova, în 1953, cînd m-am pomenit în mediul glotic moldovenesc. Continuu și astăzi studiile la tema dată. În afară de acele studii reflectate și în gramatica limbii române, am observat folosirea frecventă a „supinului”, cînd acesta are trăsături vădite de infinitiv. Am ajuns la concluzia că dezvoltarea unei noi forme de infinitiv, din „supin”, constituie o dezvoltare obiectivă și legitimă, reieșită din tendința dezvoltării limbilor balcanice. Crearea unui nou infinitiv este același proces secundar de apariție a infinitivului care se petrecuse cîndva ca primar în limba latină de unde a fost moștenit de limbile romanice, dar în Balcani a fost suprimat din cauza deprinderilor glotice ale vorbitorilor limbilor locale de substrat...Este o temă de specialitate, a mărturisit profesorul, cu care savanții se confruntă de ani de zile și încă nu este cunoscut cînd se va pune punctul pe „i”. Mai avem la institut și alte lucrări de plan. De exemplu acum un An Academia de Științe din R.Moldova a publicat lucrarea mea „Dicționar de rizodublete etimologice ale limbii române”.

La întrebarea, care ar fi limba de bază a evreilor, savantul mi-a răspuns cu fermitate:

– Ebraica este limba poporului evreu! Celelalte limbi, inclusiv idișul, sefarda ș.a... trebuie să fie pentru cei care doresc să le cunoască, adică pentru amatori.

În discuția cu Marcu Gabinschi m-am convins că este un savant, o personalitate enciclopedică. E o plăcere să conversezi cu el. Mi-a vorbit cu multă durere și tristețe despre antisemitismul pe care l-a simțit chiar din primele zile cînd a nimerit, fiind copil, în evacuare. Iar la Filiala Academiei unde fusesem repartizat, zice, la prima mea apariție, inspectoarea de cadre Nina Nekrasova mi-a spus cu înverșunare: „Na ciujoie mesto lezeși!” (Te vîri în locul altuia!), de-și fusesem repartizat la cererea conducerii de atunci a viitoarei Academii din Moldova. În acea perioadă (1953) era cunoscut „dosarul medicilor”, instigat de clică lui Stalin împotriva evreilor...

În anul 1989, în colaborare cu alți oameni de știință de la Academie a fost distins cu Premiul de Stat pentru publicarea Dicționarului etimologic al lim-

bii moldovenești. Mi-a arătat diferite publicații de ale sale lingvistice, apărute în SUA, Germania, Rusia, Franța, Austria, Japonia, Portugalia, Spania, Italia, Bulgaria, Macedonia.

Ajungînd la discuția despre patriotism și problema Statului Israel, m-am convins că Marcu Gabinschi e un patriot. Trece prin inima sa drama poporului său. Poate uneori ideile lui nu sunt pe placul tuturor, dar părerea lui merită tot respectul, ideile lui avînd dreptul la viață. Mi-a spus cu multă durere că actuala politică a Israelului, a modului cum face (adică nu face) propagandă, lasă foarte mult de dorit. Posturile de radio care odinioară puteau fi ascultate, la ziua de azi nu mai funcționează pentru străinătate, iar cele ale televiziunii, prin servilismul lor, toarnă apă la moara dușmanilor. Aceștia au ajuns de acum ușor la prima etapă a distrugerii Israelului: la satanizarea lui în lumea întreagă, situație ce s-ar putea schimba radical, dacă s-ar vrea ca aceasta să se facă. Dar nu se face din niște cauze imposibil de înțelese.

– Dacă eu aș fi ministru al propagandei din Israel, aș propune să fie redresată capital activitatea mass media atît în țară cît și peste hotarele ei, ca oamenilor să li se spună adevărul, nu ceva acomodată la gusturile dușmanilor. Să se condamne tot ce este antievreiesc în orice colț al lumii... Dar acum de cele mai multe ori nu se face mai nimic cum ar trebui să o facă posturile de radio și televiziune sau presa scrisă. Doleanțele lui Marcu Gabinschi cu adevărat te îndeamnă să cugeți, să cauți răspuns la anumite nedumeriri. Și aceste idei le împărtășește nu numai el, ci și alți evrei din lume. Zilele trecute la un vînzător de cărți din Chișinău am văzut și am procurat o broșură cu denumirea „Melodii evreiești”: pe paginile acestei ediții modeste sunt ideile expuse de către Marcu Gabinschi. Cartea are o prefață ce elucidează real , obiectiv mi se pare, toate necazurile și durerile poporului evreu, ale țării luată permanent în vizorul terorist. Dacă e să facem o concluzie, în lume deja se desfășoară cel de al treilea război mondial. Iar epicentrul lui, oricît ar fi de trist, se află în Israel. Îmi zic că omenirea nu trebuie să tolereze această stare de lucruri, ci să curme orice pornire antievreiască bazată pe minciuni sfruntate, în primul rînd pe vechea calomnie a sîngelui, în care însă locul lui Dumnezeu ucis l-a ocupat miticul „popor palestinian”.

Cărțile din apartamentul savantului respiră înțelepciune. Și cred că Marcu Gabinschi are tot dreptul să vorbească și să fie auzit, înțeles și pe cît se poate să se încerce a se curma răul ce se răspîndește pe planeta Pămînt. Dacă nu se va face, precum a spus savantul, există tot temeiul ca în viitorul apropiat să ne alegem cu un nou holocaust.

Cel interviuat are dreptul la punctul lui de vedere, pentru a cuceri ceea ce este mai scump pentru poporul evreu: viața și liniștea. Spusele lui contează și merită să fie luate în seamă, pentru ca mîine să nu fie prea tîrziu.

Avigdor Liberman, omul politic

De mic copil aveam ocazia să aud că chipurile Golda Meier, Moșe Daian sau lev Troțki sunt originari din Basarabia. Ulterior am constatat că erau zvonuri neîntemeiate. Însă oamenii, totuși, trăiau cu părerea că Basarabia constituie un sol fertil pentru personalități remarcabile. La urma urmei, de ce nu am avea un

politician de talie mondială?

Urmărind viața politică a statului Israel, demult am început să observ personalitatea *Avigdor Liberman*, și nu bănuiam că este pământeanul nostru. Apoi am citit mai multe articole despre el atât în ziarul „Evreiskoe mesteciko” cât și în cele rusești și românești. Mare mi-a fost admirația când am aflat că este pământean de-al nostru. Azi pot concluziona că este primul politician de asemenea anvergură născut în Basarabia!

Avigdor Liberman s-a născut pe 5 iulie 1958 la Chișinău în familia lui Liova și Ester Liberman. În familie i se mai zice Evet. Copilăria și adolescența viitorul om politic și le-a petrecut la Chișinău. De tinerețea petrecută la Chișinău este legată prima lui dragoste, prietenii de școală și de studenție, primele vise înaripate, că vreodată va ajunge, ca și chișinăuianul Meier Dezingof – primul primar al Tel-Avivului...După ce a absolvit școala nr.41 din capitala Moldovei, s-a înscris la facultatea de hidromeliorație a Institutului Agricol (cum se numea Academia Agrară). Deși, la acei ani Avigdor își imagina viitorul altfel. Nu visa nicidecum să devină om politic. Fiind student la anul III a participat la un concurs al tinerilor dramaturgi din Moldova, învredincindu-se de un permiu pentru piesa sa. De acest vis Avigdor nu s-a despărțit nici pînă în ziua de azi și în clipele libere, dacă se ivesc, continuă să scrie scenariile, gîndind că vreodată le va realiza la Hollywood și, neapărat va deveni laureat al premiului „Oscar”...

În anul 1978, împreună cu părinții Eve s-a repatriat în Israel. Viața, la început, nu a fost din cele mai ușoare. A muncit ca hamal în aeroportul Ben-Gurion, apoi și-a făcut serviciul militar în Armata de Apărare a Israelului, ajungînd pînă la gradul de *rav turai* (echivalent cu sergent inferior din armata noastră). După demobilizare devine student al facultății „Științele sociale și politice” ale Universității din Ierusalim. În timpul studenției a intrat în rîndurile partidului *Licud*.

Cîțiva ani a fost conducătorul secției din Ierusalim a casei spitalicești **Leomit**. În anul 1986 a intrat în componența Consiliului de directori al Companiei economice din Ierusalim, s-a ocupat cu prelucrarea și implementarea proiectului de dezvoltare a statului Israel. În anul 1993 Avigdor Liberman a

Avigdor cu părinții mama Ester și tata Leova, Chișinău 1977

fost numit în funcția de director general al partidului politic **Licud**.

Pămînteanul nostru a contribuit mult ca lagărul lui Beniamin Netaniagu să cîștige alegerile și în 1996 să devină prim ministru (cea mai înaltă funcție în stat). În perioada iunie 1996 pînă în decembrie 1997 Avigdor Liberman a ocupat unul din posturile cheie în statul Israel – director general al *ministerului șefului de stat*.

În urma unei campanii dezlănțuite împotriva lui de către mass media în 1997 și-a dat demisia și s-a ocupat de afaceri, legate de operații comerciale în Europa Occidentală. Firma în care a activat, o vreme oarecare a fost una din cele mai mari din acest domeniu. Dar gîndul la revanșa politică nu-l lăsa în pace și n-ar fi fost Avigdor basarabean, dacă nu-și continua lupta pe eșichierul politic al statului Israel. Aici e cazul că cităm spusele lui John Cleveland Cotton: ” *Nu este de ajuns să fii geniu, o personalitate genială trebuie să corespundă circumstanțelor epocii. Și Alexandru cel Mare nu ar fi deranjat lumina cu persoana sa, dacă s-ar fi născut în perioada unei păci durabile, și Newton, dacă ar fi crescut printre hoți, ar fi descoperit doar un nou fel de șperaclu.* Să ne amintim și spusele lui Avigdor Liberman referitor la viața lui de politician: „*Deocamdată în țara noastră este imposibil să nu te ocupi de politică. Aceasta e realitatea vieții din Israel. Dacă azi tu nu te ocupi de politică, mîine politica se va ocupa de tine. Sper că va veni o vreme cînd acest lucru nu va fi necesar și vom putea trăi liniștit... Orice aș face, totdeauna mă gîndesc la copiii mei, la aceea cum va fi țara noastră cînd ei vor deveni maturi.*”

În ianuarie 1999 Avigdor Liberman a anunțat despre crearea partidului *Casa noastră—Israel* (**Israel beitenu**), în fruntea căruia a mers la alegerile în parlamentul țării Knesset. La alegerile de la 17 mai 1999 partidul lui a obținut

La mormintele străbunilor care își odihnesc somnul de veci la Cimitirul Evreesc de la Orhei, 2009

4 mandate și s-a pomenit în opoziție. Totodată el a făcut un apel către partidul de dreapta **Tabăra națională** să se unească într-un bloc, dar la apelul lui a reacționat doar liderul partidului *Unitatea națională* (**Rehavaam Zeevi**, Gandhi). Blocul nou creat *CNI-Unitatea națională* întrunea în Knesset 7 mandate.

În martie 2001 Avigdor Liberman a fost numit în funcția de ministru al infrastructurii naționale. Lucrând doar un an, în martie 2002 a demisionat în semn de protest împotriva politicii lui Ariel Șaron și la finele anului a ajuns în fruntea blocului de dreapta *Unitatea națională*, compus din *Casa noastră-Israel* și câteva alte partide de dreapta.

La alegerile din 2003 acest bloc a obținut 7 mandate. Avigdor Liberman a fost numit în funcția de ministru al transporturilor.

În septembrie 2004 Avigdor Liberman în fruntea partidului său *Casa noastră Israel* a anunțat că va merge la alegeri pe o listă independentă pentru locuri în Knesset de legislatura a 17-a. La 26 martie 2006 partidul *Casa noastră Israel* în frunte cu el a obținut 11 mandate. În rezultatul înțelegerii de coaliție în 2007 Avigdor Liberman a intrat în guvernul lui Iehuda Olmert și a condus *ministerul planificărilor strategice*. La 10 februarie 2009 partidul lui a obținut în Knesset deja 15 mandate parlamentare.

Precum vedem cariera poliția a pămînteanului nostru este în ascensiune. La momentul de față el deține postul de ministru de externe al statului Israel. Cunoaște și vorbește limbile rusă, engleză, română și desigur limba statului Israel. Locuiește în localitatea Nokidim din pustiul Iudeei.

În viața politică din Israel Avigdor Liberman este numit „al doilea buldozer” după fostul premier Ariel Șaron. E un compliment, o mîndrie printre concetățeni, deoarece Avigdor s-a manifestat ca un politician serios, principial, în care vorbele coincid cu faptele. Pentru el nu există situații fără de ieșire, de fundac. Este capabil să realizeze ceea ce altora nu le este în putere. Dacă în viitorul apropiat Avigdor Liberman va deveni prim ministru, acest lucru nu o să-l uimească pe nimeni. Are și mulți dușmani politici. Lucrînd 24 de ore în șir,

totdeauna menționează că această modalitate de a munci e în singele evreilor basarabeni. Doar din primele zile cînd s-a repatriat în Israel, a început-o de la zero. A muncit ca hamal în aeroport și paznic în clubul de noapte al studenților. Anume aici a cunoscut-o pe Ella, viitoarea soție. Clipele cînd el cu Ella spălau podelele în clubul studentesc, după ce se încheia discoteca, și le amintește ca pe cele mai fericite din viața lui. Israel se spune este țara posibilităților nelimitate. Curînd Ella a devenit soția lui. Azi are o familie frumoasă cu ea. Împreună cresc și educă trei copii: fiica Mihal și fiii Kobi și Amos. Cîndva el era paznicul clădirii ministerului șefului statului, iar peste ani a venit aici deja în calitate de director general! Avigdor Liberman poate fi considerat un exemplu al ideilor sioniste: s-a repatriat din *galut* în Ereț-Israel, cu mîinile proprii și-a construit aici casă, s-a strecurat pe merit în cele mai înalte eșaloane ale puterii politice din stat. Cariera lui politica se zice că nu are analogie. Spre deosebire de mulți politicieni de azi ai Israelului, părinții cărora la timpul lor se aflau la putere și grație cărora acestora li s-au transmis locuri calde în partide și portofolii în guverne. Liberman niciodată nu s-a folosit de protecții, nu și-a schimbat intențiile, fapt pentru care nu era agreat, dar trezea admirație printre oponenți. Pentru unii el este incomod, însă totdeauna se călăuzește de interesele generale și nicidecum de cele personale. Deja se știe: acolo unde apare Liberman, neapărat încep schimbările. Principala trăsătură de caracter a pămînteanului nostru, ce-l deosebește de ceilalți politicieni, este faptul că știe ferm ce vrea și totdeauna merge pînă la capăt spre această realizare politică, riscînd desigur, fără a-i fi frică de eșec. El continuă cu insistență să realizeze legile Constituției țării, creării Judecătoriei constituționale, idei expuse de către deputații din partidul *Casa noastră-Israel*. Este de părerea că în Israel trebuie creat sistemul prezidențial de guvernare. Conform convingerilor sale, în fruntea statului trebuie să stea un președinte ales de întregul popor, care o să creeze un guvern compus din persoane profesioniste, și nicidecum din *cinovnici* de partid, fie și de cel mai înalt rang. În ceea ce privește conflictul palestiniano-israelian, Avigdor Liberman are o poziție fermă. Nu este posibil de a se purta negocieri sub bombardamentele lor, nu poți să ajungi la o înțelegere cu teroriștii. Este convins: cu teroarea trebuie să lupți cu mijloace militare, nimicindu-le infrastructura, lichidînd căpeteniile acestora, precum și pe ceilalți bandiți.

Avigdor Liberman, însă, este convins că în viitorul apropiat țara lui va obține liniștea mult rîvnită și viitorul Israelului este unul din cele mai prospere.

Am avut ocazia în anul 2009 să-l ascult la *Centrul evreiesc din Chișinău*, cînd a făcut o vizită particulară. Este un om lucid, profesionist **politic** pînă în măduva oaselor. Cunoaște ca din carte problemele țării sale, cunoaște problemele Moldovei, s-a înfîlnit în repetate rînduri cu politicienii noștri avînd inten-

ția de a colabora fructuos pe toate tărîmurile. Ne cunoaște obiceiurile, datinile, ne vorbește limba și sunt convins că atîta timp cît Domnia sa se va afla pe eșichierul politic al uneia din cele mai dezvoltate țări ale lumii, Israelul ne va fi partener și prieten, dornic să ne susțină, să ne ajute. Mi se umplea inima de mîndrie că pămîntul nostru a crescut asemenea personalitate și sunt convins, că nu este departe ziua cînd Avigdor Liberman o să devină pe merit prima figura politică a statului Israel, iar într-un viitor mai îndepărtat, poate și secretar general al Organizației Națiunilor Unite. De asemenea oameni are nevoie Isrtaelul, Moldova și lumea întregă.

Pe urmele lui Paul Mihnea

Doamne, cît de neatenți suntem noi, oamenii, cînd marile valori trăiesc alături de noi și, deoarece ne zbu-ciumăm în căutarea unui trai mai bun, uităm a-i lua în seamă, a fi grijului cu acești contemporani, care constituie floarea intelectualității timpului. Abia după ce pleacă în lumea celor drepti ne aplecăm frunțile și începem să conștientizăm valoarea unui poet intelectual pînă în mă-duva oaselor, cel care a fost *Paul Mihnea*. Poet de etnie evreiască, născut prin părțile Bricenilor la 1921, Paul Mihnea (numele adevărat este Pinhus Șilman) a îndrăgit poezia din fragedă copilărie. Se spune că tatăl său Boruh îi citea întruna versuri de *Eminescu*, *Pușkin*, *Lermontov*...

La numai 19 ani, în 1940 adolescentul *Paul Mihnea*, odată cu terminarea gimnaziului, a publicat prima sa plachetă de versuri „*Preludiu*”. Titlul este semnificativ, deoarece, (chiar dacă fusese editată la Cernăuți unde dînsul absolvise liceul), pe firmamentul literaturii basarabene a apărut un poet de marcă. Vremurile vitrege i-au întrerupt elanul poeziei, s-a declanșat războiul și a fost nevoit să ia toiașul pribegiei, ajungînd tocmai la Orenburg. Părinții lui au ajuns în ghetoul din Transnistria, unde au și murit. Viitorul poet a rămas pînă la terminarea războiului să trăiască la Orenburg. Acolo a întîlnit o fată frumoasă, Roza, și s-a căsătorit. Avea doar 20 de ani. Viața grea din străini l-a îmbolnăvit de tuberculoză. Odată cu sfîrșitul războiului, dornic de baștină, a revenit împreună cu soția la Chișinău, unde a și fost primit în rîndurile Uniunii Scriitorilor din Moldova (1945). Vorbea o română perfectă, o sfința prin curățenia rostirii și a frazei. Trecînd peste grozăviile războiului, *Paul Mihnea* continuă să scrie versuri cu tematici din cele mai diverse: pătrunse de umanism, de lumină, de dragoste... A fost poate unicul poet neideologizat din Moldova în acei ani de teroare stalinistă. Se zice că din cauza faptului că nu

a inclus nici o poezie despre Lenin, partidul comunist, multă vreme nu putea să se publice. Alexandru Cosmescu care i-a redactat o carte și a recomandat-o pentru tipar a fost dat afară de la serviciu. I s-a amputat, precum că propagă sionismul, evreii. În anii 50-70 ai secolului trecut în fosta Uniune Sovietică, inclusiv în Moldova, bîntuia neoficial antisemitismul. Iar bietul Paul Mihnea, care nu avea serviciu permanent, știa doar să scrie versuri. Era un poet veritabil, care își cunoștea valoarea. Nervos, uscățiv, acest evreu spirital le dădea mari dureri de cap confrăților literați, considerîndu-se fără a ascunde acest lucru unul dintre cei mai de vază poeți! Ceea ce stîrnea revoltă, proteste și nemulțumiri din partea condeierilor care de asemeni se vroiau mari. Se spune că fiind aproape fără plămîni, avea ceva mistic în el, Nealimentîndu-se cumsecade a trăit o viață lungă, plină de furtuni sufletești. Îl vedeam de multe ori mergînd pe stradă, îngîndurat, de parcă ochii lui, sufletul lui erau veșnic coborîți în noianul poeziei. Părul bogat, dat peste cap îi lumina fruntea, ochii visători și romantici. În 1966 a scos de sub tui par cartea „Orga codrului”, ce constituie un important moment din creația poetului. În poezie meditează asupra sensului existenței umane, asupra dragostei de oameni, de pămîntul pe care își duc viața. Face legătură cu natura, cu problemele, sentimentale, în toată opera sa e în căutarea cultivării sufletului omenesc, scoțînd la iveală esențialul vieții. În „*Galerie cu autoportret*” (1968), „*Hingher și demiurg*” (1973), „*Grădinarul*” (1980), „*Cununa de coroane*” (1992), continuă același frămînt poetic de a găsi frumosul din noi.

Paul Mihnea s-a remarcat și ca traducător. Pe masa generațiilor de ieri, grație muncii sale salariale de tălmăcitor, au apărut în literatura basarabeană creațiile lui R.M.Rilche („*Elegiile lui Dumno, sonete, poezii*, 1977), P.Varlen („*Vrăji*”, 1979 și „*Poezii*”, 1985), N.Nekrasov (poemele „*Femeile ruse*”, 1957; „*Ger-Voevod*”, 1961), apoi M.Lermontov, A.Blok, S.Șcipaciiov și alții. Paul Mihnea a tradus excelent și din literatura antică, *Virgiliu* („*Bucolică*”, 1970), *Ovidiu* („*Elegii din exil*”, 1972) ș.a.

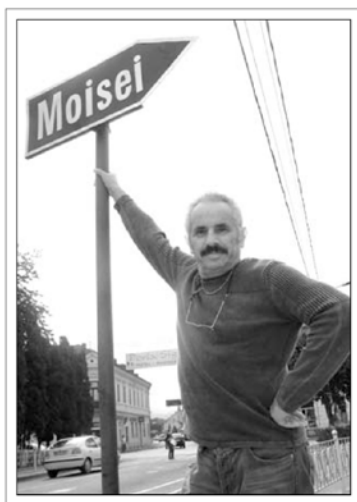
Cînd îl vedeam pășind pe stradă, aveam impresia că este un poet ambulant. Purta mereu haine întunecate și o geantă plină cu cărți. Nu era frumos, în schimb era admirabil cu lumea lui interioară foarte bogată. Era un mare meloman. Melodiile preferate le îngîna mergînd pe stradă. În general straniețea lui era mai mult intelectuală, dorința de a se regăsi pe sine, de a izgoni nostalgia și tristețea. Pe vreme caldă geamurile apartamentului lui de pe bul. Renașterii din Chișinău deseori erau deschise și afară năvălea muzică de **Beethoven**, **Mozart**, **Șostakovici**. În acele clipe, probabil, era obsedat de cuvîntul scris, pe care îl găsea printre note, sunete. În muzică și în cuvînt își găsea refugiu. Avea o fonotecă bogată. Nu era supărat de faptul că critica nu-l lua în serios ori că

opera sa nu era la modă. Ca un adevărat poet se afla mereu în lumea sa, în sine. Realitatea nu glumea cu el. Avea necazurile sale de familie, o fiică era ținută la pat, și el o îngrijea cu toată dragostea. Îi lipseau mijloacele materiale, dar nu se plîngea. Îi plăcea să stea de vorbă cu Ihil Șraibman, care îi era vecin, cu Baca Deleanu, Zlata Tcaci. Cînd întâlnea pe un cunoscut nu se mai sătura de vorbă cu el, recitîndu-i versurile scrise, pe care le știa pe dinafară, cerîndu-i părerea. În căutarea unui cuvînt potrivit se zbugiuma, consulta dicționarele, și dacă era nevoie, îl crea. Paul Mihnea a dus un trai material modest, dar bogat spiritual. Poezia lui este plină de spirit evreiesc. Doar la sfîrșitul vieții, cînd a început renașterea națională a culturii evreiești în Moldova, a publicat o carte, tradusă în limba rusă de către Novella Matveeva. În limba rusă opera lui Paul Mihnea a mai fost tradusă de către David Samoilov, Chiril Covalgi, Rimma Kazakova, de către fiul poetului Boris Mihnea și alții.. A fost distins cu titlul „Maestru al literaturii”. A decedat în anul 1994.

Moisei Lemster, ambasadorul cultural al Basarabiei

Talentatul poet *Moisei Lemster* aduce o mare contribuție imaginii Moldovei de parte de *hotarele* țării în care s-a născut și și-a petrecut o bună parte a vieții. Născut în 1946 în satul Costești din părțile Rîșcanilor, Moisei ulterior a trecut împreună cu părinții să locuiască în orașelul Edineț. Anume copilăria și adolescența petrecută în sînul naturii, în mijlocul oamenilor de diferite naționalități, în anturajul rudelor, părinților, care vorbeau între ei pitorescul grai idiș, l-a făcut pe Moisei să îndrăgească cuvîntul scris. Probabil că nu ar fi devenit poet dacă nu se năștea în mijlocul naturii natale cu peisaje faimoase din jurul Edinețului. Altfel cum se poate explica că în creația sa el cîntă Edinețul său precum cîntă Vadul Rașcov *Ihil Șraibman*.

Dragostea pentru idiș nu l-a părăsit nicio dată. Deși biografia lui nu prevestea diîndată că va fi legat sufletește numai de literatură, fiindcă în 1965 Moisei a absolvit Institutul Pedagogic din *Tiraspol*, ulterior predînd într-o școală fizica și matematica. Pasiunea față de literatură s-a ivit din fașă. Dragostea față de limba maternă a strămoșilor, contactul permanent cu Ihil Șraibman l-au făcut să devină poet evreu care scrie operele în

idiș. Energic, sincer, romantic, plin de umor, el a adus poezia sa la nivel de... pașaport al solului nostru departe de Moldova. Debutul în literatură s-a petrecut în anii 90 ai secolului XX. Poeziile lui sunt ca niște mărgăritare ce cîntă poporul evreu în corelație cu românii din Basarabia, precum și celelalte etnii conlocuitoare. În anul 1991 a absolvit Cursurile literare ale Institutului de literatură „M.Gorki” din Moscova. Cu susținerea nemijlocită a lui Ihil Șraibman, Moisei a publicat versurile sale la Moscova, în revista „Sovetiș Gheimland” (prima publicație, debutul său a avut loc în 1988). Tema principală în creația lui Moisei este planeta, tîrgușorul Edineț, unde și-a petrecut primii ani de viață.

Astăzi acest poet basarabean cu nume biblic e în apogeul creației. Publică în revista „*Di idișe gas*”, precum și în străinătate. A fost colaboratorul secției de istorie și cultură a evreilor din Moldova a Institutului minorităților naționale a Academiei de științe a Republicii Moldova. A fost profesor la Universitatea de Stat din Moldova. Este autorul și a fost crainicul „Na evreiskoi ulițe” la postul de televiziune din Moldova, membrul colegiului de redacție al publicației moscovite „*Di idișe gas*”; semnează cărțile publicate în Israel „*A idișer regn*” (Ploaia evreiască”). A fost președintele Societății culturale evreiești al mun. Chișinău, membru al Uniunii Scriitorilor al R.Moldova, vicepreședintele Comitetului executiv al Comitetului executiv mondial pentru cultura idiș.

În luna martie 2000, împreună cu familia a emigrat în Israel. Astăzi, pentru el Moscova, Ierusalim, Chișinău este itinerarul literar. Orice carte scrisă de Moisei Lemster cîntă plaiul natal al Basarabiei. De aceea el ca colaborator al bibliotecii naționale din Ierusalim face un vast studiu de cercetare a evreilor născuți și împrăștiați prin lumea întreagă, care scriu despre Basarabia. La ei se alătură și Moisei Lemster, a cărui poezie a apărut la judecata cititorilor în Rusia, Moldova, SUA, Israel și a. Poezia lui prezintă un document al timpului de azi, acesta este monumentul cultural care a devenit istorie.

Moisei Lemster e un mare patriot al Basarabiei. În opera lui sunt oglindite crîmpeie din viața noastră, pe care el o spune lumii întregi prin traducerea în limbile de largă circulație. A publicat un amplu material despre scriitorii evrei basarabeni din anii 20-30 ai secolului trecut. M-a impresionat studiul „Moldova în opera scriitorilor evrei, descendenți ai Basarabiei”, publicată în cartea „*Евреи в духовной жизни Молдовы*» apărut la editura „Liga” din Chișinău, 1997.. Din acest semnificativ articol am aflat că evreii din Basarabia fără nici o excepție ne-au dus faima pe toate meridianele globului, pe toate continentele. Cei care doresc să se documenteze vor descoperi personalități literare care s-au născut cîndva în tîrgușoarele și orașele Moldovei.

M-a impresionat ciclul de versuri din almanahul nr.2 din 2000 «Ramura

Ierusalimului”, al scriitorilor-evrei din Moldova, de unde am selectat 3 poezii scrise în limba rusă pe care le propun cititorilor traducere în română:

Cuvîntul cel rostit în tîi

Închis în a maicii matrice –
Ce chin! – fără vin, fără glas!
Dar, iată, – am ieșit, sunt aice,
Nouă luni de-așteptare-au rămas...

Și-acum, hei! În mine vinul – cîntă!
Trezitu-s-a maica și o aud:
„Lehaim!” îi zic, „Șehaim!” îmi cuvîntă,
„Fiul tău, maică-s, tu m-ai născut!”

Doarme maica. La bucătărie
Lumina mă-ndeamnă spre-un bufetel,
O aromă de vin mă îmbie –
Însetat ești acum, băiețel!

„Vai, Moise, dragule – vorbit-ai!
Primul cuvînt tu mi l-ai rostit,
Tu „Lehaim!” în tîi rostit-ai,
„Eu nouă luni mi l-am dorit!”

Strop cu strop simt că-mi mîngîie gîtul,
Sticlea seamănă c-un clarinet,
Genele tatei în mine vorbit-au
Că-i gustos acest sort – „Cabernet”!

„Puteai să-mi cazii la sînu-mi dulce,
Să sorbi din laptele divin...”
Dar genele tatei scurt vorbit-au:
„Laptele-i lapte... Vinu-i vin!”

Sufletul mamei

Stropii de ploaie sunt gălăgioși:
Peste-adormiți ei picură-n furie,
Doar iarba și copiii – bucușoși
Sunt fericiți cei stropi de apă vie!

Ploaia de ieri căzu din cer divin:
Stropii aveau sclipiri diamantine –
Pare că din al cerului senin
Coboară-al maicii suflet către mine!

Drumul meu

Viața ne este doar un vis frumos!
În herghelii buiestre-aleargă anii,
Parcă mai ieri erai un prunc duios
Necunoscînd amicii sau dușmanii.

Parcă mai ieri primul pahar sorbeai
Sfidînd prezentul și negînd trecutul.

Și-acum în frîu ai douăzeci și cinci,
Deschisă-n față ai atîta zare
Și umerii tăi tineri și voinici
Treizeci așteaptă azi cu nerăbdare.

Tu, car al vieții mele, hai – la drum!
Drum plin de hopuri și-ncă de răbdare
De parcă te-aș avea cu împrumut,
Călușii-mi cad adesea din picioare...

Parcă mai ieri fetițele goneai,
Parcă mai ieri a fost cel prim sărutul,

Au cîta cale de trecut mai am?
E mult de mers și mă sufoc sub soare,
Dar în pahar stropi vii de vin mai am
Și-ncă mai am iubirea – sărbătoare!

Patru prezențe remarcabile ale intelectualității evreiești din Basarabia

*Cum tot ce dăruii altuia
Îți va reveni înzecit ție,
Clădește – aici, pe pământ,
Viitoarea ta avuție*

Reghina Sandler

Neostenita Elena Abramovici mi-a povestit cu multă căldură despre patru prezențe feminine în cultura noastră națională de etnie evreiească, plecate din viață, pe care nu am avut prilejul să le cunosc. A nu vorbi despre ele, ar însemna să nu ne respectăm cultura, în special istoria noastră din ultimile decenii. Doamna Elena mi-a arătat mai multe articole de ziar în care vorbește cu drag despre contemporanele și prietenele sale: *Reghina Sandler, Zlata Tcaci, Ghita Strahilevici și Nelly*

(Ninel) Cameneva. În șirul amintirilor ei aceste patru femei capătă contururi bine definite. De aceea am rugat-o să evoce unele momente din viața culturală a anilor în care au activat aceste mari evreice.

Prima este Reghina (Esina) Sandler, născută la Chișinău unde și-a petrecut întreaga sa viață, a fost cântăreață de operă din primele zile ale anului 1956, când la Chișinău s-a deschis teatrul de operă și balet din Republica Moldova. De la bun început interpreta rolurile principale din mai toate operele. Avea o voce cristalină, sonoră...A fost o personalitate proeminentă, stimată și apreciată de către publicul spectator, de critica timpului, fiind sufletul colectivului de creație al teatrului. De părerea ei țineau cont toți cântăreții. Dorea ca rolul încredințat să fie interpretat cu sufletul, cu multă dăruire și pe cât se poate de individual. Avea o erudiție și o fantezie nesecate. Reghina Sandler a fost eleva altei mari artiste, Lidia Babici, venită de la București unde pînă la război fusese primadona teatrului regal românesc de operă. Vocea Reghinei Sandler te fermeca, îți trezea mari emoții. Lucra cu dăruire la fiecă detaliu al rolului ce i se încredința. La acel început de constituire a operei moldovenești de la Chișinău parcă simțea că este datoare să pună un fundament serios al viitoarelor generații de cântăreți de operă. Avea un colorit liric de soprano. A continuat tradițiile celebrei Maria Cebotari. Biografia scenică a cântăreței a fost rodnică și frumoasă. Reghina Sandler a cîntat aproape trei decenii (1956-1980), fiind prima cântăreață de operă care a interpretat rolurile principale în spectacole de

operă ca aria Tatiane din opera „Evgheni Oneghin” de P.Ceaikovski; Marfa din „Mireasa împăratului” de Rimski-Korsacov; Frachita din opera „Carmen” de G.Bizet, Annina din „Traviata” de Djuzepe Verdi. A interpretat rolul Floricăi din prima operă moldovenească „Grozovan” de D.Gherșfeld, precum și rolul principal în opera „Casa Mare” a compozitorului Mark Kopâtman după piesa omonimă a lui Ion Druță. Reghina Sandler poate fi considerată prima cântăreață care a interpretat rolul caprei în prima operă pentru copii din Republica Moldova „Capra cu trei ezi” de compozitoarea Zlata Tcaci după povestea lui Ion Creangă. În decursul activității sale Reghina (Esina) Sandler a cântat împreună cu Maria Bieșu. În viața de toate zilele era modestă, sociabilă, prietenoasă, își împărtășea măiestria cântăreților tineri, îi avea de prieteni pe marii artiști ai teatrului dramatic „A.S.Pușkin”, (azi teatrul „M.Eminescu”) aflați în aceeași incintă: Chiril Știrbu, Constantin Constantinov, Eugeniu Ureche, Fiodor Cazimirov, Gh.Strahilevici, Eudochia Lica. Răspîndea o aură pozitivă.

Cînd a încetat să mai cînte în opere, pensionîndu-se, nu s-a retras din viața culturală. Dimpotrivă, a desfășurat o vastă activitate în cadrul Societății oamenilor de teatru din Moldova. Energică, întreprinzătoare, aflîndu-se mereu în tumultul vieții culturale, căuta noi contacte cu publicul. Organiza serate de muzică de diferite genuri, le lămurea spectatorilor esența și secretul acestei muzici lirice complicate. Desfășura o largă activitate pedagogică de popularizare a muzicii de operă. În amintirea spectatorilor au rămas seratele muzicale organizate și conduse de ea ale artistei emerite Ludmila Erofeeva, serata cîntecului napolitan cu artistul emerit Vasili CistCAEov, serata muzicii de romanță rusă veche cu artista emerită din Moldova Kira Goralci și Fiodor Anikeev. La Casa actorului unde organiza aceste serate, venea toată elita intelectuală: pictori, scriitori, artiști, sculptori, oameni simpli împătimiți de arta frumosului. Era prezent și marele maestru Glebus Sainciuc, multora făcîndu-le renumitele sale măști și portrete. Într-un cuvînt, datorită acestei femei de o energie inepuizabilă viața culturală din capitală se manifesta din plin. Cu puțin înainte de moarte a rugat-o pe Elena Abramovici să adune toate recenziile, afișele, documentele ce confirmă activitatea ei scenică și de pedagog și să le transmită arhivei bibliotecii de carte evreiască „Ițik Mangher” de la Chișinău. Marea artistă a decedat de cancer și rămășițele ei pămîntești se odihnesc la cimitirul central evreiesc. Reghina (Esina) Sandler rămîne o filă luminoasă în istoria culturii din Republica Moldova, servind ca exemplu pentru elevii școlilor de muzică și nu numai. A fost ca o scînteie a viselor și realizărilor, punînd o temelie trainică în viața culturală din Republica Moldova. Numele ei nu va trece neobservat de către generațiile în devenir

Ghita Strahilevici

O altă artistă de origine evreiască din Republica Moldova care a contribuit substanțial la dezvoltarea artei pianistice de la noi a fost Ghita Strahilevici, muzicant înzestrat, pianistă impecabilă, concertmaistru, pedagog. Mai mult de șapte decenii a bucurat cu muzică și artă interpretativă spectatorii. Popularitatea ei câteva decenii în șir a fost mare. Cetățenii Republicii Moldova se trezeau la gimnastica de dimineață la radio, sub acompaniamentul la pian al Ghitei Strahilevici. Oamenii o cunoșteau, îi prețuiau talentul interpretativ inconfundabil.

Despre Ghita Strahilevici pianistă, artistă emerită din Moldova se poate afirma că a fost copilul culturii secolului XX. Născută la Chișinău pe 13 iunie 1915, a studiat pianul la renumita profesoară a timpului Antonina Stadnițki. Prima ei apariție pe scenă s-a produs la vârsta de 8 ani cu un concert de gală în sala eparhială, care se afla în locul unde astăzi se înalță sediul Guvernului Republicii Moldova. Concertul a avut mare succes, în presă s-a scris despre această fetiță-minune care interpreta arii întregi pe de rost la pian. După aceea Ghita Strahilevici la îndemnul specialiștilor a plecat la București, la Academia de muzică și artă dramatică, unde a învățat în clasa de pian la profesoara Florica Muzicescu, fiica renumitului compozitor Gavriil Muzicescu. Vom aminti că Florica Muzicescu a fost profesorul mai multor muzicieni cu renume la acea vreme, printre care s-a numărat și *Dinu Lipati*. Ghita Strahilevici a produs asupra profesoarei o impresie puternică. Tînăra interpretă la pian prindea din zbor orice bucată muzicală, ca la a doua interpretare s-o cunoască pe dinafară. Avea o capacitate incredibilă, ce a uimit-o mereu pe Florica Muzicescu.. Ea se mîndrea cu Ghita. Pedagogul intenționa s-o plaseze pe olimpul muzicii din București. Dar a venit anul 1940 și Ghita Strahilevici se întoarce în Moldova sovietică, la Chișinău. Aici încă nu exista teatru de operă și balet și nici o orchestră simfonică, decît o fanfară celebră sub bagheta compozitorului de atunci A.Cernețki. Acest dirijor i-a propuns ca să încerce a cînta în cadrul orchestrei și ea a acompaniat la pian concertul pentru pian și orchestră de P.I. Ceaicovski. Concertul s-a bucurat de succesul scontat, fiind elogiât de către criticii de atunci. Apoi s-a început războiul. Evacuarea a petrecut-o în cadrul colectivului ansamblului „Doina” (1941-1944), cu care a susținut numeroase concerte pe tot întinsul URSS. După război Ghita Strahilevici s-a încadrat în

munca de renovare a culturii interpretative de la Chișinău. A activat în cadrul Uniunii Compozitorilor, conservatorului, filarmonicii, teatrului de operă și la Comitetul de Stat al Moldovei pentru televiziune și radiodifuziune (1958-1971). Repertoriul pianistei a cuprins creații de compozitori moldoveni, de compozitori clasici ruși și de peste hotare, precum și muzică contemporană aparținând diferitelor școli și curente (multe dintre ele au fost interpretate și înregistrate integral și la radio) A concertat în ansamblu cu artiștii T.Alioșina, B.Raisov, T.Ceban, Gh.Neaga, V.Savițki, D.Șafran, M.Bieșu ș.a. Ghita Strahilevici ținea legătură strânsă cu arta interpretativă românească, vorbea limba română cu o deosebită plăcere, aprecia tot ce era frumos în muzica moldovenilor, precum și a celorlalte popoare conlocuitoare din Republica Moldova. Când tatăl Elenei Abramovici își ținea prelegerile la catedra istoria muzicii, Ghita Strahilevici venea și se așeza cuminte în aulă ca să asculte ...Era oaspete frecvent și concerta la congresele și plenarele Uniunii Compozitorilor din URSS. O apreciau înalt compozitori ca Tihon Hrenikov, Emil Ghilels, care era surprins că în Moldova exista o asemenea neîntrecută interpretă la pian. A cântat în diferite orchestre sub bagheta remarcabililor dirijori O.Dimitriadi, A.Iansons, V. Simonov, E.Cosma. Deseori prima interpreta un compozitor sau altul opera căroră, prin arta interpretativă a Ghitei Strahilevici, își găsea calea spre inimile publicului larg. Avea o tehnică interpretativă inconfundabilă. Întreaga familie a Ghitei era alcătuită din muzicanți profesioniști. Soțul ei Naum Propișcean a fost viorist în orchestra simfonică. Feciorul Boris – pianist, fiica Sofia o extraordinară vioristă. Sofia a concertat prin multe țări ale Europei, actualmente este profesoară la Conservatorul din Nijni Novgorod, Rusia, șefa catedrei de instrumente cu coarde, artistă emerită a Rusiei. A fondat orchestra de tineret „Sofia”. Acum câțiva ani a concertat la Chișinău cu un program dedicat comemorării mamei sale. Ghita Strahilevici era foarte modestă, nu-i plăcea pâlăvrăgeala, se deda întru totul artei interpretative, muncind la perfecționarea ei pînă în ultimile clipe ale vieții. Tocmai la bătrînețe i s-a conferit titlul de „Om emerit”. În ultima zi, cînd și-a închinat fruntea-n țărîna la cimitirul „Sfîntul Lazăr” de pe strada „Doina” din Chișinău (a decedat în 2002) aveam impresia că degetele ei tremură și ating clapele pianului, mărturisirea Elena Abramovici. Odată cu plecarea la cele veșnice a Ghitei Strahilevici, a plecat din arta noastră interpretativă o epocă întregă. Artistul emerit din Republica Moldova Zinovi Stolear, în cuvîntul său de adio, a remarcat: „ Prin mîinile Ghitei Strahilevici a trecut aproape toată viața muzicală din anii 40-70 ai secolului XX: opere, simfonii, sonate, cicluri vocale și instrumentale de cameră...A interpretat muzică clasică, muzică diferită.Ghita Strahilevici nu odată salva dirijorii, compozitorii, care trebuiau într-un timp

restrîns să iasă cu operele gata în fața publicului. A cutreierat în lung și în lat republica semănînd dragoste față de muzică...”Iar altă mare artistă Zlata Tcaci, în acele zile scria despre Ghita Strahilevici un necrolog: „Împreună cu ea pleacă o epocă întreagă a vieții muzicale din Moldova. Măreția acestei artiste este incomensurabilă. Trecerea în neființă a Ghitei Strahilevici este o pierdere irecuperabilă pentru muzica moldovenească, pentru muzica evreiască, pentru întreaga cultură a plaiului nostru.” În alt necrolog, colectivul bibliotecii de carte evreiască „I.Mangher” scria: „Totdeauna vom ține minte zîmbetul ei plin de bunătate și duioșie, privirea ei senină. Vom păstra în amintire cît de ușor cu cîtă măiestrie își purta degetele pe clapele pianului, ca prin muzica ei să trezească admirația tuturor.Întîlnirea cu Ghita Strahilevici totdeauna era o sărbătoare adevărată!...”

Ghita Strahilevici va rămîne pentru noi un etalon al artei interpretative, iar generațiile ce vin vor va avea de învățat și de studiat măiestria acestei remarcabile artiste.

* * *

Nelly Cameneva

Despre teatrul rus „A.P.Cehov” de la Chișinău s-au scris sute de articole, recenzii și în ultimile decenii această instituție teatrală deseori era confundată cu conducătorul ei artistic Nelly (Ninel) Cameneva. Nelly Cameneva, artistă a poporului, nu era evreică pur sînge, însă avea o atitudine respectuoasă față de tot ce era legat de cultura poporului evreu. Absolventa institutului de artă teatrală „I.K.Karpenko-Karîi” din Kiev, Ucraina, din 1953 a început să lucreze la teatrul rus „A.P.Cehov” din Chișinău. A realizat peste 150 de roluri, a creat o serie de chipuri scenice cum ar fi cel al Valei Strogov în „Pagini de viață” de V.Rozov și al Nastencăi în „Întîia primăvară” de G.Nikolaev, al Kolontai în „Bolșevicii” de M.Șatrov, al reginei Elizabeta din „Maria Stuart” de F.Schiller, al Arcadinei din „Pescărușul” de A. Cehov ș.a. Elena Abramovici a cunoscut-o mai întîi pe scenă, apoi, după ce a semnat un șir de articole de critică, recenzii despre mai multe spectacole în care era protagonistă marea artistă, s-au făcut prietene. Era o femeie energetică, cu un tembru specific al vocii, cultă și ingenioasă, o adevărată enciclopedie a dramaturgiei clasice contemporane. Se străduia în munca sa să semene peste tot cîte un grăunte de înțelepciune, să mai adauge ceva suflet și viață frazelor, pasajelor. Excelent organizator, administrator, putea cimenta colectivul în care lucra. Împreună cu omul de

cultură Sergo Benghelsdorf a format un program concentristic, în care declama versurile poetei Liuba Vaserman, victimă a represaliilor staliniste, mama lui Sergoi Benghelsdorf. A cutreierat URSS cu acest program. Era un interlocutor interesant și competent. Pentru ea fiecare zi era un examen și din fiecare clipă dată de Dumnezeu căuta să tragă cât mai multe foloase. Propaga arta teatrală de la noi. Nu exista manifestație culturală evreiască la care ea să nu asiste și să nu spună cuvinte elogioase, subliniind că toată creația ei aparține marii culturi ruse, evreiești, române. Combătea cu vehemență orice manifestare de antisemitism. Pe scurt, era o parsonalitate vulcan. A lucrat pînă în ultima clipă, dăruindu-se în totalitate scenei. A ars ca un meteorit pe firmamentul culturii Moldovei. A murit ca un adevărat artist în timpul cînd juca pe scena teatrului rus „A.P.Cehov”. Este semnificativ că în acea seară, după spectacol, preconiza să celebreze 20 de ani de la trecerea la cele veșnice a ilustrului actor, soțului ei Vitali Levinzon.... Nu a reușit ca razele lor să se împréuneze, una venind de pe pămînt, cealaltă din înaltul cerului unde domină veșnicia. Dumnezeu a vrut ca aceste două inimi să se înțîlnească cît mai curînd pe alte căi astrale. S-a prăbușit în văzul spectatorilor, astfel încheind viața ei făclie în incinta teatrului care a fost totdeauna a doua ei casă, demonstrînd cum poate arde în creația sa un artist. A jucat rolul ce cuprinde întreg destinul omenesc într-o clipă ce se numește între viață și moarte, între moarte și viață. A plecat dintre noi lăsînd în urma sa acel zîmbet uman plin de căldură și recunoștință, pentru cauza căreia i-a dedicat întreaga viață. Sfârșitul Nellei Cameneva a fost demn de un mare actor nu numai pe scenă, ci și în viața noastră plină de succese și riscuri.

* * *

Zlata Tcaci

Cei care au cunoscut-o pe Zlata Tcaci, afirmă în unanimitate că a fost o femeie frumoasă, cu talent de la Dumnezeu. Referindu-mă la această reprezentantă a femeilor evreice, cad de acord că anume ea, unica compozitoare de muzică de operă din Moldova, a trăit o viață bogată, a fost martoră și participantă nemijlocită la renașterea culturală din Moldova de după război. Era un pedagog de excepție, avea o fantezie deosebită și, în afară de profesia de muzicant, mai avea și alte talente. Puțini știu că a fost meșterită în confecționarea brelocurilor și suvenirilor, croșeta și cosea în cruciulițe, pe canava. Zlata Tcaci (numele de domnișoară – Berihman) s-a născut la 16 mai

1929 în satul moldovenesc Lozova de lângă Călărași. La numai 4 ani tatăl ei,

violist, a început s-o învețe muzica. Biografia ei are file pline de tragism. La numai 12 ani, când s-a început războiul, familia ei ca toți evreii din Basarabia a fost supusă unui pericol de moarte. Toată familia s-a evacuat pe meleagurile Rusiei, trupele germane le călcau pe urme. În această învălmășeală a exodului evreiesc mica Zlata într-o gară... s-a pierdut de părinți. Autoritățile sovietice au trimis-o într-un orfelinat. Anume în această perioadă a adolescenței, în cadrul acelei case de copii a început să se manifeste talentul de viitor compozitor. Aici a organizat un cor de copii și pentru acest colectiv amator a compus prima sa lucrare „Marinarii roșii” (Krasnoflotți). Odată cu terminarea războiului în anul 1945 familia s-a reîntregit și a revenit la Chișinău. Avînd o nemărginită dragoste față de muzică, în anul 1952 s-a înscris la Conservatorul de Stat din Chișinău, la teoria muzicii, apoi a studiat în clasa de compoziție a profesorului Leonid Gurov. După terminarea studiilor, activitatea compozitoare a Zlata Tcaci a dăruit culturii muzicale din Moldova un nou și proaspăt suflu. Se străduia, în ciuda intemperiilor să creeze opere optimiste, vesele, pline de entuziasm și de speranță la o viață mai bună. Opera ei muzicală, pe lîngă stilul ei individual, poartă amprenta nesecatului folclor moldovenesc pe care l-a absorbit încă din anii copilăriei petrecute la Lozova. E știut că fiecare compozitor, om de artă are auditoriul său. Pentru Zlata Tcaci cei mai credincioși spectatori și admiratori ai muzicii sale au fost copiii. Pentru prima oară în istoria muzicii moldovenești, a creat opere de valoare pentru copii. Numeroase cîntece, piese instrumentale de diferite genuri îi aparțin acestei neobosite compozitoare. Totodată ea spunea că anume copiii sunt cei mai severi și obiectivi critici. Contactul cu ei a fost pentru ea cea mai frumoasă colaborare. Pe cînd studia la Conservator, lucra prin cumul și la grădinița de copii. A studiat în aproape caracterele copiilor, lumea lor. În anii tinereții a fost pedagog la clasa de componistică la colegiul de muzică „Ștefan Neaga”, iar mai tîrziu a devenit profesoară la Academia de muzică. O prodigioasă colaborare Zlata Tcaci a avut-o cu poetul nostru național Grigore Vieru cu care s-a cunoscut încă în anii 60 ai secolului trecut. La început compunea cîntece pe versurile pentru copii ale lui Grigore Vieru. Întîlniri cu auditoriul copiilor avea și la teatrul de păpuși republican „Prichindel”. A compus o melodie pentru povestea de seară transmisă zeci de ani la televiziunea din Moldova. Era cunoscută, dorită și apreciată de copii, ceea ce îi aducea o neasemuită satisfacție. Mai ales în melodiile ei vesele, săltărețe, glumețe. Zlata Tcaci are peste treizeci de spectacole la teatrul de păpuși! Lucrările ei au început să se remarce prin coloritul național al muzicii, prin forma finisată. Este primul compozitor din Republica Moldova care a scris o operă pentru copii „Capra cu trei iezi” (a doua redacție „Lupul mincinos”) după Ion Creangă. Libreto este semnat de către poetul Grigore Vieru.

Această operă a fost un adevărat eveniment pentru micii spectatori care s-au pomenit dintr-odată în lumea poveștilor, intercalate cu muzică. Nimeni pînă la Zlata Tcaci nu a izbutit să facă așa ceva. Prin opera sa ea aparține tuturor, indiferent de naționalitate. A fost o femeie cu inimă mare și de un umanism deosebit! Martorii acelor timpuri vorbesc cu venerație de clipele cînd compozitoarea a adus în fața micilor spectatori muzica serioasă de operă. Succesul ei a întrecut toate așteptările. Micuții chiar de la primul spectacol al operei „Capra cu trei iezi” au fost cucerii de cele văzute pe scenă, unde lupul, capra și ieduții cîntau, săreau peste lumini de curcubeu și aduceau în inimile spectatorilor emoții, dragoste pentru frumos și triumful binelui asupra răului. Zlata Tcaci se afla în mijlocul acestor manifestații culturale ale copiilor. Atunci cînd ești înțeles de copii, arta are dreptul la viață, îi plăcea compozitoarei să spună. Prin anii 70 ai secolului trecut Zlata Tcaci a devenit cunoscută departe de hotarele republicii. De opera ei s-a interesat compozitorul și muzicologul german Karl Bergaurt care a contribuit ca ciclul vocal „Cîntece din lagărul fascist” să fie înregistrat și transmis în eter la radioul din Berlin. Și opera pentru copii „Capra cu trei iezi”, inclusă în programul Congresului III al Compozitorilor din Moldova, a servit drept prilej ca toți delegații s-o accepte ca o lucrare de valoare, demnă de scenele teatrelor pentru copii din fosta URSS. Niciodată nu regreta că este numită de către criticii de specialitate compozitor al copiilor. Deși are în palmaresul ei piese mature, serioase, totuși tematica muzicii pentru micuți prevalează.

Un șir de piese muzicale compuse de Zlata Tcaci au fost interpretate cu succes la Moscova în Sala Coloanelor ale Casei Sovietelor în timpul desfășurării plenarei Uniunii Compozitorilor din URSS, la concertul de creație al vestitei cîntărețe de la noi Ludmila Mișova, precum și de orchestra simfonică de la Moscova, dirijată de Veronica Dudarev. Anii 70 ai secolului trecut au fost cei mai prolifici în creația Zlatei Tcaci. A scris și a editat Sonata alto „În comemorarea lui Dmitri Șostakovici”, apoi a doua operă „Bobocel cu ale lui”, după prozele lui I.Druță și Gh.Gheorghiu, versuri de G.Vieru; opera într-un act „Tomciș-Kibalciș”; basmul muzical „Floarea cu șapte petale” (după povestirea scriitorului rus V.Kataev). cantate („Poemul Nistrului”, „Orașul, copiii, soarele”, „Plai de cînt, plai de dor”), suite vocal-simfonice („Cîntece din infernul fascist”, „Șapte cîntece pentru copii”), vocal-coregrafice („Ră-sai soare”, „Hora florilor”) și corale („Plaiul soarelui”); muzică orchestrală („Burlesca”, Suita pentru copii, Concertul pentru vioară, coarde și timpani.), muzică instrumentală de cameră (Trio cu pian, Suita „Istorieare amuzante”) pentru clarinet și cvartet de coarde. Suita pentru două pian, Sonata pentru violă și pian, Cvartetul de coarde (romanțe pe versuri de E.Loteanu, A.Busuic;

ciclurile vocale „Monologuri”, „Bună dimineța” (versuri Gr. Vieru), „Din poezii Moldovei”, cîntece, muzică de teatru și de film etc... Pe scena teatrului de operă din Moldova a fost montată opera „Andrieș” după poemul cu același nume de Emilian Bucov. Pentru aceste lucrări și pentru activitatea componistică Zlata Tcaci a devenit Laureatul Premiului de Stat din Moldova.

Cu anii Zlata Tcaci parcă lucra mai mult decît în tinerețe. A creat noi și noi piese orchestrale, referindu-se la tematica cîntecelor tradiționale evreiești, moldovenești, rusești ș.a. Îmbina armonios profesia de compozitor muzical cu metodologia predării. Pentru studenți devenise o autoritate incontestabilă, dăruinduse profesiei de muzician. Printre discipolii ei se numără Vitalie Rotaru, Valeria Barbos, Aleksandr Timofeev, Svetlana Morari, precum și cei plecați prematur din viață Anfisa Fiodorov și Valeriu Loghinov.

Zlata Tcaci, împreună cu Elena Abramovici, Sergo Benghelsdorf și A.Vdovina au creat pe lîngă ziarul „Nezavisimaia Moldova” un club muzical pentru tineret „Octava”. Era împătimită de muzică. Sufletul ei cînta, zbură, rîvnea spre înălțimi astrale. În familie la fel se făcea muzică. Soțul ei Efim Tcaci muzicolog, publicist, pedagog și compozitor scria muzică cu tematică antifascistă. Leova, fiul ei s-a stabilit cu traiul la Moscova și lucrează la Uniunea Compozitorilor din Rusia. Cei care au cunoscut-o spun că odată cu renașterea vieții culturale evreiești în Moldova a acordat o mare atenție folclorului și muzicii poporului din sînul căruia își trage obîrșia. Zlata Tcaci era o bucătăreasă iscusită, știa rețetele multor bucate tradiționale evreiești. Era înzestrată cu simțul umorului. Nu suporta singurătatea, dar a murit în singurătate.

Moartea a survenit cînd nimeni nu se aștepta. A fost activă pînă în ultima clipă, nutrea planuri grandioase pentru azi și pentru mîine. În seara zilei de 30 spre 31 decembrie 2008 a vorbit la telefon cu Elena Abramovici. Zlata Tcaci spunea ca în noul an neapărat o să-și realizeze multe idei neîmplinite. S-a culcat să se odihnească și nu s-a mai trezit. Această minunată fiică și talentată reprezentantă a intelectualității poporului evreu de la noi a creat o adevărată epocă în arta muzicală a Moldovei. Zlata Tcaci nu a plecat, ea continuă să trăiască prin creațiile sale.

Maestrul literaturii evreiești de la Tighina

*„Trebuie aflat tărîmul de unde cei plecați
nu se mai întorc. Către acest Spirit al
începutului mă îndrept, de unde
a izbucnit străvechea mișcare.”*

Bhagavad-gita

Acest motto i se potrivește lui *Efraim (Efrem) Bauh care* este un poet, prozator, traducător pe care l-a dăruit literaturii pământul mănos al Basarabiei. Scrie în limbile rusă și ivrit. Dacă e să ne referim la acest intelectual evreu basarabean, consider că i s-ar potrivi înțeleptele cuvinte ale lui De Saavedra Fajardo: „*Fericirea nu constă în a trăi, ci în a ști să trăiești. Nu trăiește mai mult acel ce trăiește bine, pentru că viața nu se măsoară în durată, ci în felul în care o folosești*”.

Actualul președinte al federației scriitorilor din Israel a văzut lumina zilei la Tighina în ziua de 13 ianuarie 1934 în familia avocatului Isaak Bauh. Copilăria și-a petrecut-o pe malul pitoresc al Nistrului, sub stelele romantice ale toamnelor moldave, în apropierea frontierei dintre România și URSS. Au venit, însă, timpuri grele, tulburi, de evacuare. În anii războiului Efraim împreună cu mama a fost nevoit să se refugieze în regiunea Saratov din Povolgia, Rusia. Chiar din primele luni ale războiului a primit trista veste că tatăl Isaak Solomonovici Bauh a căzut cu moarte de erou în bătălia de la Stalingrad...Cînd trupele sovietice au început să înainteze spre Europa de West, odată cu retragerea trupelor fasciste din Basarabia, în 1944, Efraim a revenit la Tighina împreună cu familia. Mama dorea foarte mult ca fiul să poată citi *cadiful* pentru tatăl care a căzut pe front. Pentru aceasta a angajat un *malamed* (profesor), pe unchiul său care l-a învățat multe rugăciuni în ivrit, limbă care la acea vreme (1946) constituia un pericol pentru familia întreagă. De aceea Efraim păstra acele rugăciuni în suflet, recitind multe stihuri religioase în ivrit. A urmat școala primară, medie din localitate. În anii 1952-1953 a predat limba și literatura rusă la Căușeni, după care s-a mutat cu traiul la Chișinău. În anul 1958, odată cu absolvirea facultății de geologie a Universității de Stat din Moldova, s-a angajat în calitate de inginer la institutul de resurse minerale din Crimeia, precum și în cadrul expedițiilor *spliologice* întreprinse la lacul Baikal din Siberia. În anul 1960 s-a angajat în calitate de ziarist la ziarul „Molodeji Moldavii”, apoi după dizolvarea redacției din 1962 pînă la 1967 a muncit în calitate de geolog. A început să publice în periodicele din Moldova începînd cu anul 1950. A debutat cu o carte de versuri în limba rusă în anul 1963 „Grani”. Grație capacităților și talentul lui inedit, în 1964 este primit în rîndurile Uniunii Scriitorilor din URSS. După prima plachetă munca lui prodigioasă s-a încununat cu cărțile „Nociniie tramvai” (1965), „Crasnii vecer” (1968), poezii pentru copii și adolescenți „Prevașcenia” (1973); cartea pentru copii – „Goroșchi i graf Triufeli” și „Puteșestvie v stranu Gheo” (ambele în 1965).

În anii 1967-1971 este șeful secției de literatură și artă a ziarelor „Molodeji Moldavii” și „Vecernii Kișinev”. În următorii ani (1971-1973) a studiat la Cursurile Superioare din Moscova, după care o vreme a lucrat în administrația Uniunii Scriitorilor din URSS la Moscova. În 1975 -1976 activează la studioul „Moldova-Film” unde după scenariul lui, a fost realizat filmul „ A 30-a primăvară a Biruștei”

Din 1977 Efraim Bauh s-a repatriat în Israel. La acea vreme plecând în țara de origine a străbunilor, el a dat jurământul: niciodată nu se va mai întoarce în Moldova.. Dar a revenit acasă peste 7 ani și a înțeles că locul unde te-î născut și ți-ai petrecut frumoșii ani de copilărie și adolescență devin sfinte în conștiința unui om și azi, își amintește cu dragoste și sfințeție în operele sale despre Moldova. Actualmente locuiește la Bat-Iame. Este un scriitor prolific. Editează cu regularitate o carte după alta: romane, nuvele, povestiri, versuri. E suficient să amintim culegerea de versuri „Ruah” (1978), semilogia „Vi-sul despre viață”, romanul „ Kin și Orman” (1992), „Piatra Moria” (1992), „Scara lui Iacov” (2001) etc. Eseistica scriitorului a fost adunată în culegerea „Acțiune față de istorie” (2007). Majoritatea operelor lui au fost editate în ivrit, uneori traduse chiar de însăși autorul.

Efraim Bauh, descendentul din Basarabia, curînd de la stabilirea cu traiul în Israel, a contribuit și contribuie mult la popularizarea literaturii din țara străbunilor. Cunoașterea limbii ruse și a ivritului l-a făcut să se includă cu de-săvîrșire în procesul literar din Israel.Astfel el a tradus din ivrit în limba rusă poemele lui Avraam Șlionschi, Uri-Țvi Grinberg, ale altor autori, precum ar fi: Șaul Cernihovschi, Haim Guri,, Ben-Țion Tomer, Sandu David, Șlomo Ni-țana, Șlomo Tani, Natan Ionatan, Dan Paghis, Iacov Besser, Ieguda Amihaia. A mai tradus din proza scriitorilor israeliți contemporani: Sameh Ishar,Ițhac-Averbuh-Orpaza, Moșe Șamir, Așer Raih, cercetările lui Haim Lazara-Litai „ Răscoala din ghetoul din Varșovia” (1991) și multe altele.

În ivrit a tradus operele lui E.Evtușenco, Bella Ahmadulina, A.Voznesenski, Evgheni Rein, Boris Pasternak, Ghenadi Aighi, precum și ale altor poeți ruși contemporani.

Poezii proprii în ivrit scrie din 1989 (a debutat în revista „Moznaim”). A editat trei volume cu traducere din limba *aramaică* a lui Zogar (1995), a tradus lucrările *caballa* ale lui Iehuda leiba Așlag. Din idiș în rusă a tradus poeziile lui Uri-Țvi Grinberg.

Împreună cu alt descendent din Basarabia Lev Balțan a alcătuit și a publicat volum de materiale dedicate centenarului de la progromul din Chișinău din 1903 „ Ecoul peste viață” (2003), alt almanah de materiale documentare „Babii Iar” a fost editat în anii 1981,1993. A fost redactorul almanahului „Po-

eții Marelui Tel-Aviv” (Alef,1996).

A fost redactorul revistelor „Sion” (1977-1980) și „Kinor” (1980-1986). Între anii 1981-1982 și din 1985 este Președintele Uniunii scriitorilor de limba rusă din Israel. În anul 1997 Efraim Bauh conduce Federația Uniunii Scriitorilor din Israel. În 2001 devine Președintele secției internaționale literare a PEN-clubului, apoi din 2002 a fost ales președintele comunității persoanelor descendente din Moldova în Israel. Din 2007 este redactor-șef al revistei „Cuvîntul scriitorului”, organul de presă al scriitorilor de limba rusă din Israel.

Efraim Bauh are o viață fericită. A avut întâlniri cu celebrul scriitor chighiz Cinghiz Aitmatov, moldoveanul Ion Druță, ține strînse legături cu poeții ruși A.Voznesenski E.Evtușenko ș.a.. Nu ne uită pe noi, moldovenii de acasă, și ne propagă, ne slăvește în opera lui. Deși, așijderi unui *homo sovieticus* cînd a plecat în Israel din fosta URSS, era în culmile dezamăgirii. Iată ce i-a mărturisit într-un interviu scriitorului nostru Dumitru Crudu:” Cînd am emigrat din Uniunea Sovietică, iar asta se întîmpla în 1977, am jurat că picior de al meu nu va mai călca vreodată în Chișinău. Și am jurat acest lucru fiindcă pur și simplu autoritățile sovietice mă aduseseră pe culmile deznădejdiei. Aproape că îmi veniseră de hac. Dar au trecut paisprezece ani. Fusese *perestroika*, *glasnost*, Uniunea Sovietică s-a destrămat și nu mi-am ținut cuvîntul dat și m-am întors. De atunci am vizitat de 21 de ori spațiul post-sovietic. Firește, totul s-a schimbat. Nici nu se poate compara ceea ce a fost cu ceea ce este. Aceste transformări se reflectă și în romanele mele. Cotitura de la începutul anilor 90, toate primeniurile care s-au produs dar și perioada aceea gri și dificilă din primii ani de independență. Am scris și despre asta. Exact în acei ani am fost în Moscova și Kiev și peste tot era foarte rău, oamenii nu prea aveau ce să mînnce și în societate domnea o cumplită plictiseală. Acum sigur că e cu mult mai bine. Despre toate lucrurile astea eu scriu, firește.

D.C.: Unul dintre motivele literaturii dumneavoastră e căința. Considerați că ar fi important și pentru foștii nomenclaturişti sovietici să-și recunoască greșelile și crimele pe care le-au făcut?

Efraim Bauh: Cred că cel mai important lucru pe care l-ar putea face astăzi cei care au deținut funcții de conducere pe timpul Uniunii Sovietice e să se căiască public. Ucrainenii, de exemplu, care cer să se recunoască faptul că foamea din anii treizeci ai secolului trecut a fost un genocid contra poporului ucrainean, faptul că autoritățile sovietice și-au hărțuit poporul, au împușcat și au deportat oameni nevinovați în Siberia. Toate lucrurile acestea nu pot fi trecute sub tăcere. Cineva trebuie să răspundă pentru toate aceste crime. Oamenii ar trebui să învețe să se căiască. Ar trebui să recunoască ceea ce au făcut rău și să nu cosmetizeze trecutul. Dar asta nu se întîmplă,

din păcate. Ceea ce a fost cîndva rău nu este recunoscut, trecut sub tăcere, coșmarul e minimalizat sau e prezentat ca pozitiv. Dar asta e cel mai important lucru astăzi. E doar o impresie falsă și greșită că toate grozăviile de cîndva pot fi uitate și ascunse sub nisip. Oricum, adevărurile vor ieși la suprafață. De aceea, e cea mai importantă temă astăzi. Inclusiv pentru mine ca scriitor. Să nu dăm vina pe alții, ci să ne-o asumăm. Să nu dăm vina pe alții, așa cum o face Soljenițin, care-i acuză pe evrei. De ce ar fi vinovați evreii? Pentru că au fost omorîți?”

Cred că aceasta este o semnificație a întregii vieți de creație a acestui om realist, dar și romantic. În creația sa el reflectă lumea. El creează, creează. Și încă mulți ani va crea. Adevărat patriarh al literaturii!

Efraim Bauh, acest harnic și înzestrat creator, este membrul Uniunii Scriitorilor din Molova și sperăm că va păstra în inima sa amintirea despre acest meleg, Basarabia. Ba, am convingerea că fraza cu care am început această mică prezentare merită să fie repetată și la încheiere:

Elegiacul poet împătimit de stele

*O lacrimă de dor
ce coboară mereu
în flacăra iubirii pentru tine...*

Rudolf Olșevschi s-a născut la 14 decembrie anul 1938 în or. Gomel, Bielorusia unde părinții lui au fost trimiși cu serviciul din or. Odesa. Apoi, împreună cu familia (Rudolf avea doar un an) s-au reîntors cu traiul la Odesa și, degrabă s-a început războiul. Tatăl a murit pe front, iar el cu mama Zinovia s-au evacuat în spatele frontului. După terminarea războiului s-au întors în Odesa, unde în 1956 Rudolf a absolvit școala medie și s-a mutat cu traiul la Chișinău, unde a petrecut cea mai rodnică parte din viață. Anume de Moldova este legată viața lui literară și de creație. Aici a început să scrie împătimit de natura, de secele sudice, de ospitalitatea și istoria meleagului nostru, care l-au inspirat întreaga viață. A debutat în anul 1962 coautor cu C.Șișcan „Copiii din Mingir.” Trăind pe pămîntul moldav și-a lăsat simțitor amprenta în creația lui și putem afirma că este poetul nostru, al Basarabiei, pe care a cîntat-o cu multă dăruire. A colaborat la ziarul de limba rusă «Молодёжь Молдавии» și revista literară «Кодры». În anii 1960–1970 conducea cenaclul literar «Орбита» de pe lângă ziarul tineretului vorbitor de limba rusă din Chișinău din care au făcut parte mulți dintre scriitorii

și poeții recunoscuți deja: Evgheni Horvat, Naum Kaplan (1947–1978), Boris Roitblat, Victor Pană, Alexandru Fradis, Catea Capovici, Boris Victorov (Druker, 1947–2004), Aleksandra Iunco, Aleksandr Brodschi (Mikka Vulf), Svetlana Moseva și alții. A editat circa douăzeci de cărți de poezie, publicistică, înalt apreciate de critica literară. Când viața a devenit mai dură cu el, a scris și proză. A fost un inspirat traducător, prieten al celor mai de văză poeți moldoveni pe care i-a transpus cu mult har în limba rusă. La Chișinău, Rudolf a scris cele mai însemnate lucrări de proză, poezie, a tradus mult, inclusiv 5 romane de literatură fantastică Despre, Rudolf Olșevschi (Goldenfeld), ca prozator, traducător s-a scris mult. În Dicționarul Enciclopedic Moldovenesc editat în anul 1989, la pag.436 citim următoarea informație: „ Este autorul multor culegeri de poezii avînd ca temă dragostea, pămîntul, faptele contemporanilor, frumusețea omului și a vieții: „ Al treilea pol” (1967), „ Clopote înalte” (1971), „ Trece vara” (1973), „ Timpul strugurilor” (1977), „ E toamnă iar...” (1978), „ Umbra păsării” (1982), „ Toate acestea au fost pe pămînt”, (1985), „ Mă numesc pe mine”, (1986). A scris și cărți pentru copii „ Curcubeul în palme” (1964) ș.a.. Este autorul romanelor «Господи помилуй» (*Doamne, îndură-te*) și «Два солнца Фьюри» (2000), al culegerii de povestiri «Поговорим за Одессу» (Să vorbim despre Odesa, 2001). Contemporan cu Ion Druță, Ihil Șraibman, Grigore Vieru, Vladimir Beșleagă, Vasile Vasilache, Nicolae Dabija, Dumitru Matkovschi, el fierbea, clocoțea în noialul liric al poeziei, al vieții noastre cotifdiene. Vesel, ingenios, fire romantică, Rudolf, mereu era la datorie. Scria acolo unde se nimerea: în troleibuz, în nenumăratele călătorii de-a lungul și latul Moldovei, încîntat de frumusețea naturii, oamenilor, a graiului nostru. Parcă măsura, parcă auzea vorbele marilor scriitori ruși A. Pușkin, Lev Tolstoi, Maksim Gorki,, cîntărețului Fiodor Șaleapin, acești titani ai culturii ruse, care cîndva au pășit pe același străzi din Chișinău ca și el. Aceste trăiri, aceste sentimente încerca să le reflectă în lucrările sale. Nu în zadar criticii literari îl consideră cel mai „elegiac” poet rus contemporan din Moldova. În poezia lui Rudolf Olșevschi predomină două teme cardinale ale existenței noastre: „ omul și timpul”, „ omul și natura”. El pătrunde în trecut, ajungînd pînă la timpurile Romei antice, Bizanțului, a întregii istorii universale, apoi trece cu obiectivul său poetic pînă în depărtările veacurilor viitoare, la înălțimi planetare. Lecturînd lirica poetului ai senzația că el a fost omul ce a călătorit în toate spațiile existenței umane: trecut, prezent, viitor. Memorabile sunt „ Scrisoarea lui Ovidiu către soție”, Scrisoarea lui Ovidiu către prieten” și „Scrisoarea lui Ovidiu către dușman”. Cugetările lui în privința veșnicului uman, a valorilor nemuritoare din noi, iată prin ce captivează opera lui Rudolf, dacă e să îmi exprim modesta mea părere de cititor. Poetul, parcă recapitulînd viața noastră, ne îndeamnă să fim toleranți, cu gînduri frumoase către viitor, e alarmat de faptele rele ce le comite

umanitatea și concluzionează filosofic: „Nu poate exista o fericire în rezultatul unei tragedii” și ne îndeamnă să fim ca și eroii cărților sale – onești, să-i respectăm dintotdeauna principiile umane. Criticul N.Zolotnikov în prefață la cartea lui Rudolf Olșevschi „Toate acestea au fost pe pământ”, menționează: „Lucrarea este îmbibată de bogăția însoțită a plaiului moldav, de doina fluierașului și tînguirea vioarei, a graiului domol și cumpătat al moldoveanului de la sat și de vorba grăbită a orășeanului, din care parcă adie prospețimea apei nistrene și a viței de vie, mirosul teilor înfloritori de pe străzile Chișinăului și al vălurilor de ceață de deasupra rugurilor pescarilor. Ziua de azi cu munca ei încordată, cugetările asupra sorții omului, trecutului și viitorului lui, natura și istoria, proverbele populare, datinele și legendele – iată solul fertil, în profunzimea căruia au pătruns rădăcinile pomului roditor din această carte”. Poetul Rudolf Olșevschi este al nostru, al molovenilor, al rușilor, al ucrainenilor, al evreilor, găgujilor, bulgarilor, al tuturor. El a contribuit substanțial la popularizarea literaturii moldovenești, familiarizînd cititorul vorbitor de limba rusă cu creația lui P.Boțu, P.Zadnipru, V.Teleucă, P.Dudnic, Grigore Vieru ș.a. A tradus din idiș în limba rusă opera lui Ihil Șraibman. După libretul scris de el, compozitorul E.Lazarev a creat opera „Nimicirea draconului” (după povestea lui E.Șvart). Tot după scenariul lui Rudolf Olșevschi la studioul „Moldova film” a fost turnat filmul documentar „În toamnă”... În traducerea lui din idiș au apărut cărțile de versuri ale lui Moîșa Lemster „Ploaia evreiască”(«Еврейский дождь» (1997), cartea de nuvele „Creație și dragoste” (Творения и любовь» (2000) de Ihil Șraibman, romanul istoric de Boris Sandler „Lutul și trupul” (Глина и плоть) despre Pogromul de la Chișinău din anul 1903 (2003). În anul 2000 apare în traducerea lui din idiș cartea «Umbre zburătoare (Летящие тени), ce înserază creațiile a cinci poeți evrei din Basarabia – Elizer Șteinberg, Zeilik Berdicever Iankev Șternberg, Motl Sakțier și Gherțl Rivkin.

Cu Rudolgf mă cunoșteam. Cînd ne întîlnea mă saluta și-mi zî,nea, îmi spu-nea bancuri pe care le colecționa cu duiumul. Nu vroia să părăsească Moldova.A facut doar de dragul fiului său Vadim (născut la 1961 la Chișinău), matematician american în domeniul analizelor funcționale , e profesor la Universitatea din Konnecticut. Din anul 2000 s-a stabilit cu traiul în or. Boston, SUA . A fost un mare familist. Soția sa Adela i-a fpst călăuză credincioasă, scut de apărare, o mare cărturară. Datorită ingeniozității acestei minunate femei, Rudolf a creat multe perle literare.

Poetul a decedat subit la 4 septembrie 2003, pe scenă, la întîlnirea cu cititorii. E înmormîntat la cimitirul din orașul Boston.

În amintirile prietenilor va rămîne ca o figură luminoasă, jovială dotată cu inteligență, har și un acut simț al dreptății.

Sergo Benghelsdorf

La sfat cu maestrul, 2007

Sergo Benghelsdorf născut la 1937 în orașul Birobidjan, Rusia, e o personalitate marcantă în cultura basarabeană, este ziarist, crainic de limba idiș la radioul național din Chișinău, pianist, concertmaistru, activist pe tărîm muzical, profesor la Academia de Muzică, Teatru și Arte plastice „G.Muzicescu”, conducătorul revistei radiofonice „Idiș lebŃ” (Viața evreiască). Maestru Emerit al artei din R.Moldova. De acum cîțiva ani ne leagă o prietenie de creație cu

care mă mîndresc.

S-a născut în familia lui Moisei Benghelsdorf, actor la teatrul evreiesc din Birobidjan și a poetei *Liuba Vasserman*. De mic copil mergea împreună cu tata la repetițiile teatrale , știa pe de rost toate spectacolele și conținutul lor în idiș. La acea vreme în Regiunea Autonomă Evreiască teatrul și spectacolele se jucau în limba idiș.

A învățat la școala de muzică din Habarovsk (1950-1954). În 1960 a absolvit Conservatorul din Chișinău și cursurile din Moscova pentru dirijorii muzicii de operă. A mai obținut studii regizorale la profesorii din Sankt-Petersburg *Roman Tihomirov* și *Isaak Glicman* (un prieten apropiat al marelui D.Șostakovici). Între anii 1961-2001 a predat la școala de muzică (astăzi colegiu) „Ștefan Neaga” din Chișinău.

A colaborat fructuos cu compozitorii Zlata Tcaci și Zeev Bitchin, cu cîntăreții *Boris Raisov* (Kaț), *Irina Mișura*, *Inna Losi* și *Angela Pihut*, cu regretata actriță *Nelli Camenev*, cu poetul Moisei Lemster și scriitorul Ihil Șraibman.

A participat activ la viața muzicală din republică, a lucrat concertmaistru la teatru: la baletul moldovenesc „Zorii” de V.Zagorschi și „ Paloșul frînt” de E. Lazarev, în opera „Carmen” de J.Bizet, precum și la înscenarea proprie a muzicii de cameră „Căsătorie tainică” de D.Cimoroz pe scena teatrului actorului.

Deja mulți ani Sergo Benghelsdorf propagă idișul la radio, scrie articole în presa evreiască din Moldova: „Evreiskoe mestecko”, „Izvoarele vieții” ș.a .

Cu ansamblul său „ Vort un ngn” (Cuvîntul și melodia”) a concertat în diferite țări ale lumii.

Numele lui Sergo Benghelsdorf este legat de cele mai importante evenimente muzicale din republică.

La „*Literatura și arta*” am publicat o recenzie la cartea lui, pe care o reproduc mai jos.

Întrupare a zbuciumului vremii

Motto: Rabinul reb Zalman Leib Abel zice: Adevăratul om ascultă pentru că iubește și iubește pentru că este iubit, prin urmare, Moise vă poruncește să iubiți ascultarea.

Prin cuvintele din titlu am încercat să exprim (nu știu pe cât de reușit) atât ținuta omului pre numele său **Sergo Benghelsdorf** cât și cea a cărții sale intitulate “*Viața în cultura evreiască*”. Nu țin minte să mi se fi întâmplat să mai întâlnesc o astfel de asemănare. Asta, probabil, pentru că capacitatea de a privi și aprecia omul în strînsă legătură cu faptele sale mi-a venit cu oarecare întârziere. Mă mai gîndesc că dacă-n lumea asta toate-s trecătoare, de ce oare mi se pare că omul

acesta nu-i din lumea cea obișnuită ci parcă-i un filosof, coborîtor din sculpturile antice...

Cavalerul vieții culturale evreiești din Republica Moldova Sergo Benghelsdorf ne uimește de mulți ani prin capacitatea sa impresionantă de energie intelectuală. La cei peste 70 de ani este unicul om de cultură din Moldova care a realizat atîtea ca publicist, critic în arta muzicii clasice și de operă, pianist, compozitor, iscusit pedagog, crainic, maestru în arte.... Are într-adevăr o biografie deosebită. A trecut prin aproape tot calvarul comunist declanșat pe parcursul secolului XX asupra popoarelor din fosta URSS și nu numai. Pentru a induce în eroare opinia publică mondială, Stalin și acoliții săi i-a mințit pînă și pe reprezentanții celui mai înțelept popor. Trîmbițînd falsa lozincă cu viitorul luminos, mai profitînd de ocazia că nu exista un stat israelian s-a recurs la minciuna fondării unei enclave statale artificiale la capătul pămîntului, în taigaua siberiană, la Extremul Orient, pe malul rîului Amur, lîngă China cu o numire ademenitoare – **regiunea autonomă evreiască**. Acolo, unde se contopesc și se varsă în Amur rîurile Bira și Bijan, bolșevicii au fondat o localitate nouă – capitala evreiască, numind-o chiar cu numele unit al celor doi afluenți – **Birobijan**. După aceasta s-a pus în mișcare mașina propagandistică, care trîmbița prin toată lumea că evreii pot să vină, să construiască o țară a lor, înfloritoare, unde libertatea și comunismul le vor fi puse la picioare. Momiți de

această minciună încoace au început să vină evrei din Australia, Brazilia, Franța, SUA, Mexic, Africa, Asia... Bunăoară, tatăl eroului nostru, **Moișe Benghelsdorf** a venit la Birobijan din **Buenos Aires** (Argentina), iar mama, **Liuba Vasserman**, care se născuse în localitatea **Slavatici** din Polonia, a venit din Palestina, unde emigrase, participase deja la mișcarea de rezistență și își editase la Ierusalim prima sa carte de poezii în idiș "**Farnahti**"... Este adevărat că părinții lui Sergo Benghelsdorf s-au întâlnit și au făcut cunoștință nu în capătul lumii, ci la Moscova, capitala imperiului sovietic. Tatăl se înscriesese student la teatrul- studiou evreiesc condus de genialul **Solomon Minoels**, unde a studiat arta regizorală și actricească. Iar mama, la început și-a făcut studiile la școala de meseriași din Moscova, ca ulterior, împătimită de literatură, să-și aprofundeze studiile în domeniul ziaristicii. De la Moscova, tinerii intelectuali evrei, căsătorindu-se au trecut cu traiul la Birobijean. În cartea sa Sergo Benghelsdorf immortalizează viața și activitatea părinților, care au stat la baza creării unui stat evreiesc de tip sovietic. Astfel, aflându-se încă la Moscova, Moişe, tatăl lui s-a familiarizat cu arta teatrală la școala genialului artist Solomon Mihoels, care ulterior a devenit victima nelegiuirilor staliniste. Aurotul cărții povestește cum și alți tineri și tinere, entuziasmați de arta teatrală frecventau seară de seară spectacolele teatrelor din Moscova, însușind stăruitor meseria. Aplicînd apoi experiența acumulată în regiunea îndepărtată din inima taigalei, a început să dea roadele sale. Aflăm din carte, bunăoară, că la început în regiunea evreiască s-a statornicit un adevărat rai al poporului. S-au fondat școli, licee, institute de învățămînt superior, stații de radio, ziare, conservatorul, un teatru evreiesc în limba idiș, funcționau biblioteci naționale etc.

Autorul cărții a fost unicul copil în familie. De menționat că numele neobișnuit și necaracteristic evreilor l-a primit de la părinți în memoria revoluționarului bolșevic **Sergo Ordjonikidze**, un mare prieten al lui Stalin. De unde putem concluziona că părinții lui erau niște romantici naivi, căzuți pradă declarațiilor triumfaliste... Sergo Benghelsdorf își amintește cu nostalgie chipul mamei sale **Liuba Vasserman** (*vezi pag. 367-373*), care în copilăria lui scria versuri în idiș și colabora cu entuziasm la ziarul regional de limba idiș. Tot în aceeași limbă mama lui prezenta reportaje în cadrul unor emisiuni radiofonice ale postului de radio regional. Iar tatăl, zile și nopți își exercita talentul animînd activitatea teatrului național evreiesc de la Birobijan. Micul Sergo cunoștea pe din afară toate spectacolele jucate acolo, asista la repetițiile trupei, care urma maniera de joc a lui S. Mihoels, dorea, visa și el să devină actor. Era mereu alături de părinți la spectacolele ce se prezentau cu sala arhiplină. Peste tot la Birobijan suna melodioasa limba idiș – **mama-loșn** (*limba mamei*). O bibliotecă centrală exclusiv de carte evreiască ce purta numele lui "Șalom Alehem" îl atrăgea pe micul Sergo să-și sporească nivelul cunoștințelor, studiind în profunzime cărțile înțelepților evrei în limba originală. În familia

lor, ca de altfel în întreg ținutul se vorbea liber această limbă. Dintr-un început, evreimea din toată lumea era încântată de această insulă socialistă și, înfruntând greutatea enorme, sacrificând orice fel de libertate, ținea să se stabilească cu traiul în acest colț de lume cu ierni geroase și cu scurte veri pline de țințari. Dar entuziasmul, speranța că există posibilitate de a-și crea o autonomie a lor statală și culturală nu-l oprea pe nimeni. Se poate spune că puternica mașină propagandistică stalinistă înregistra succese nemaipomenite... Apoi s-a început războiul. Micul Sergo își amintește marea tragedie care s-a abătut asupra oamenilor. Cum eșaloane plecau pe front, apoi, cum el cu alți copii, la finele războiului, veneau la gară ca să întâlnească ostașii reveniți de la bătălii... Dar tragedia cea mare a familiei lui avea să se petreacă mai apoi... În anii 1944-1949 micul Sergo a urmat școala primară cu predare în idiș. Dar nu apuca să-și ducă studiile începătoare pînă la capăt, că foarte curînd această idilă a poporului evreu s-a și încheiat. În 1949 mama este supusă represiunii politice și arestată de către satrapii staliști **etichetată dușman al poporului** și condamnată fără nici un temei la 7 ani de închisoare. Tata, la rîndul său, înjosit și umilit, a fost silit să o încheie cu profesia de actor și să se angajeze la cele mai grele munci, abia legând tei de curmei ca să supraviețuiască el și feciorul lui. **Opricinicii staliști** curînd la Birobijan au desființat teatrul, școlile au fost închise, ziarele interzise, așa încît într-un răstimp scurt și numărul populației evreiești s-a redus simțitor. Din slăvitul și falnicul ținut atît de mult venerat de politica fariseică stalinistă a rămas doar o amintire tristă. În cartea sa autorul descrie marea dramă prin care a trebuit să treacă mama lui Liuba Vasserman în închisoare, cum ea se chinuia de dorul feciorului, soțului, cum scria poezii într-un caiet, care ca printr-o minune s-a păstrat în arhiva lui Sergo... Autorul ne descrie umiliința și calea lungă, friguroasă ce o parcurgea împreună cu tata pînă la pușcăria din Habarovsk, unde se afla mama, fără a înțelege pentru care păcate ea este lipsită de libertate.... Ulterior, mama a fost eliberată, reabilitată, s-a întors din nou în sînul familiei, dar deja aceea ce a fost frumos și entuziasmant la Birobijan se pierduse în trecutul nebulos. Autorul recunoaște că părinții lui (tata rămînînd să-și ducă somnul de veci în cimitirul orașenesc) au îndrăgit pentru totdeauna acest oraș al tinereții lor. Mama, chiar fiind singură, multă vreme nu a dorit să plece de acolo. Numai la o vîrstă avansată **poeta evreică Liuba Vasserman**, la insistența fiului, a acceptat să vină la Chișinău, unde, din păcate, foarte curînd a decedat. A fost înmormîntată la cimitirul evreiesc central din capitala R.Moldova...

Încheind aceste file pline de tristețe, luminoase rămîn doar amintirile copilăriei despre orașul unde a văzut lumina zilei și a petrecut cei mai frumoși ani în sînul părinților, oraș în care revine cu prima ocazie parcurgînd o cale de la Chișinău de peste 8 000 de kilometri, unde pe o placă comemorativă instalată pe un perete al unei clădiri din Birobijan se amintește lumii că: ”**În această casă a locuit poetesa**

evreică Vasserman Liubovi Șamov 1907-1975.”E un mare noroc al ei, dar și al urmașilor ei că posteritatea n-a dat-o uitării.

Maturizându-se, Sergo, la rîndul său, frecventează școli mari și importante. Stabilindu-se la Chișinău a studiat mai întîi la Conservatorul de Stat, în 1963 absolvind facultatea de pianist. Hărăzit de natură cu aptitudini extraordinare, continuă să-și perfecționeze măiestria în arta interpretativă. În acest scop face studii la profesori mari din cele mai importante centre culturale ale fostei URSS. Autorul cărții vorbește cu multă căldură sufletească despre îndrumătorul său **Isak Glikman**, ilustru pedagog, o enciclopedie vie, fostul mare prieten al lui Dmitri Șostakovici. Prietenia strînsă a lui Sergo cu acest om al culturii ruse și universale i-a implimentat pentru totdeauna în suflet dragostea față de muzica clasică, de operă, dar și dorința arzătoare de a-și expune gîndurile, observațiile critice pe hîrtie, astfel devenind critic de artă. Meritele lui Isak Glikman în formarea profesională a lui Sergo Benghelsdorf sunt descrise cu lux de amănunte într-un capitol întreg al cărții sale. Mărturisește că această personalitate notorie îi aprecia recenziile la justa lor valoare și a întreținut cu el o corepondență activă, păstrînd și acum peste 120 de scrisori în arhiva familiei. Isak Glikman a apreciat mult capacitățile interpretative ale Mariei Bieșu. Așa s-a întîmplat că orașul Sankt-Petersburg, prin învățătorii său notorii a contribuit la formarea mai multor artiști cu renume mondial. Cît îl privește pe Sergo Benghelsdorf personal, acolo a acumulat și a înțeles multe; **a avut fericirea să înregistreze audio vocea vie și nemuritoare a clasicului literaturii evreiești Șalom Alehem, imprimată în anul 1914, în cazul Muzeului etnografic evreiesc** din orașul de pe Neva. Cartea lui Sergo Benghelsdorf nu este una exclusiv autobiografică. Ea înmănușează numeroase articole scrise și publicate în diferite perioade și în diverse ediții de specialitate. Un interes deosebit prezintă reflecțiile sale privind activitatea regizorală și actoricească a maestrului de talie mondială Solomon Mihoels. Interesant este faptul că unele aprecieri ale lui Sergo Benghelsdorf date în special măiestriei demonstrate de Mihoels în interpretarea operei teatrale a marelui Shakespeare coincide cu cele făcute de renumitul regizor englez, specializat în piesele shakesperiene Gordon Kreg. Afîndu-se la Moscova, în anul 1935, acesta, după ce a admirat măiestria scenică a lui Solomon Mihoels a spus că el aduce ceva genial și irepetabil în arta scenică mondială prin jocul mimicii și ale...degetelor... Cititorul va mai găsi în carte pagini impresionante despre Dmitri Șostakovici, care între altele a avut îndrăzneala să scrie lucrări pe tematica evreiască care îl condamnau pe Stalin. De sub pana lui apar chipurile regizorului **Leonid Gorobeț**, compozitorului **Isaak Dunaevski**, cel al marelui Caruzo al Rusiei — **Emil Goroveț** și a lui Veniamin Basner. Memorabile sunt paginile în care vorbește despre ultimul teatru evreiesc de la Chișinău, creat de entuziastul **Ruvîn Levin**... Despre unicul concert de muzică evreiască realizat împreună cu

minunatul **Boris Raisov (Kat)**, subit plecat din viață în anul 1981. Acest concert, creat de S.Benghelsdorf și B. Raisov avea de se înfiripase, că nemiloasa cenzură comunistă, numai după o singura prezentare, l-a și interzis. Mi s-au întipărit în memorie mărturisirile autorului despre fiii și fiicele poporului evreu care și-au luat zborul din Chișinău ca astăzi prin arta interpretativă să fascineze o lume întreagă. Iar în carte este reflectată minuțios arta interpretativă și activitatea culturală nerepetată ale lui **E.Farber, Boris Dubossarski, V. Aptecari, N.Hoș, A.Digore, M.Lożnik, N.Ciornû**... În afară de aceasta autorul povestește cu multă dragoste despre oameni minunați care își aduc marea contribuție în viața culturală evreiască nu numai din Moldova, dar și care activează departe de hotarele noastre: **Boris Sandler**, pămînteanul nostru, redactorul principal al revistei americane de limba idiș "**Forward**", despre Veniamin **Basner, I.Şnaidman, Gh.Vainer** și mulți alții. Putem spune că e unica ediție apărută în Moldova care vorbește despre înfîlnirile emoționante avute cu solista **Metropolitan Opera Irina Mişura-Lehtman**, care de altfel este eleva lui. În carte veți găsi multe schițe și interviuri în care se dezvăluie o întreagă gamă a vieții culturale din republica noastră, în particular dramatismul și renașterea culturală lingvistică și muzicală și nu în ultimul rînd al limbii idiș din Republica Moldova. Fiind un mare patriot al acesteia, autorul ne vorbește cu dragoste despre patriarhul literaturii idiș din Basarabia, regretatul **Ihil Şraibman**, care la fel i-a fost învățător și călăuză pe parcursul mai multor ani. Sergo Benghelsdorf descrie cu lux de amănunte turneele sale efectuate de multe ori cu programe de concert la Birobijan, împreună cu elevii săi Angela Puhut, Inna Losi, cu regretata Nelly Kameneva unde a participat la festivaluri culturale evreiești de acolo. Cu cîtă căldură vorbește dînsul despre creația mamei sale, poetesa Liuba Vasserman, publicînd în carte și niște versuri de ale ei traduse în limba rusă. Din filele cărții aflăm că **Zlata Tkaci**, prima femeie compozitoare din Moldova a scris mai multe piese simfonice din lirica Liubei Vasserman...

Începînd cu anii "80 ai secolului trecut, cînd s-a început renașterea culturii evreiești și pînă în zilele noastre, Sergo Benghelsdorf, cu certitudine, este făclia culturală evreiască de la noi. Și face acest lucru, cu dragoste și scrupulozitate, adunînd și purificînd perlele folclorice, curățenia limbii materne. Este categoric și neînduplecat în raport cu intelectualii evrei care ori că din greșeală, ori cu bună știință ignorează și schimonosesc frumusețea limbii idiș, rusificînd-o. Se pronunță mereu pentru puritatea ei, mai ales după anul 1989, cînd valul mișcării pentru renașterea națională a trezit conștiința tuturor popoarelor din fostul imperiu. Anume în această perioadă el fondează ansamblul "**Vort un ning**" (*Cuvînt și melodie*) cu care cutreieră toate centrele evreiești din fosta URSS, studiază minuțios idișul, participă la numeroase festivaluri, scrie articole privind arta muzicală evreiască. Veghează (pînă nu demult împreună cu Ihil Şraibman) la curățenia idi-

șului, îndemnînd și tineretul să-i urmeze exemplul. Fiecare concert sau ceremonie de sărbătoare o încheie neapărat cu melodia patriotică “*Am,Israel,hai!*”, (*după versurile lui Iosif Kerler*), un imn al demnității evreiești, multă vreme dat uitări. Alt merit al lui Sergo Benghelsdorf e că nu trece cu vederea nici o personalitate care a contribuit sau contribuie la animarea vieții culturale evreiești nu numai din Moldova. Asta, desigur, o spun în tăcere, nu doar pentru a-mi exprima surprinderea cînd am văzut în carte caligrafiat și numele subsemnatului, ci fiindcă de bună seamă adevăratul om ascultă pentru că iubește și iubește pentru că este iubit, cum ar zice nu numai rabinul. Probabil că urmînd prescripțiile acestei ziceri divine, Sergo Benghelsdorf nu-și precupește nici timpul, nici sănătatea. Ne vine greu să enumerăm de cîte ori a fost el la Moscova și Sankt-Petersburg cu prietenul său *Efim Josanu*, celebrul violoncelist, artist emerit din R.Moldova. Dar în carte sunt menționate și călătoriile avute la Berlin, Stokholm, Tel-Aviv, New York, Vilnus, Tașkent, Riga, Cernăuți, Alma-Ata, Birobijan... Ceea ce regretă foarte mult e că în Moldova aproape că nu este cunoscută creația lui, susținînd doar cîteva concerte la Chișinău, Bălți, Tiraspol și Dubăsari. Împărtășește deci același destin amar pe care îl are acum mai toată intelectualitatea noastră de creație. Îl mai salvează doar emisiunea radiofonică “*Idiș Lebn*”, al cărei moderator este de mai bine de 17 ani. Doar prin intermediul acestui program Sergo Benghelsdorf mai propagă atît limba cît și muzica, folclorul, cultura poporului său. În contextul de pe urmă, cartea pe care o dedică părinților ce l-au adus pe lume, pare să fie încărcată de o semnificație și un *simbol duble*. Pe de o parte, varsă lumină nouă peste viețile zbuciumate ale cîtorva generații de oameni harnici și talentați (bunăoară *Ș.Roif, I.Kopanskii, S.Șpitalnic, Z.Stolear etc*) iar pe de altă parte, ca și cum reprezintă o recompensă pentru ce au putut, dar nu li s-a dat să facă acestor generații.

Aș putea adăuga în încheiere, că după ce am parcurs această carte de la prima filă pînă la ultima, l-am văzut și pe autorul ei, adică pe criticul de artă, profesorul de pian, compozitorul și interpretul iscusit al muzicii lui Rimski-Korsakov, A.Rubînștein, al muzicii evreiești în ansamblu *Sergo Benghelsdorf* într-o lumină nouă, în una de publicist și scriitor, care chiar și prin ținuta-i fizică are o ciudată asemănare cu chipul unui filosof coborît de pe sculpturile antice, o întrupare a zbuciumului vremii în care a trăit și deie Domnul să mai trăiască încă mulți, mulți ani înainte *acest Om minunat al timpurilor noastre!*

Muzicianul născut în zodia vărsătorului

Boris Dubossarschi care continuă firul intelectualității moldovenești evreiești vine din zodia vărsătorului. Născut la 3 februarie 1947 la Tighina, de la vîrsta de șase ani a început să studieze vioara. Părinții lui erau împătimiți de muzică. Tatăl avea o voce frumoasă, melodioasă, mama cînta la pian și mandolină.

Capacitățile muzicale ale lui Boris s-au evidențiat chiar din primii ani de viață. Primul lui dascăl a fost Efgraf Fiodorov, care la timpul său a deprins tainele vioarei de la Leopold Auer. În 1961 Boris se înscrie la școala republicană de muzică „Șt. Neaga”, clasa vioară a lui Bacianin L. Concomitent, sub oblăduirea Zlatei Tcaci mai studia compoziția. Absolvind școala de muzică în 1965 s-a înscris la Conservatorul „G.Muzicescu”, studiind vioara la A.Caușanschi și compoziția la V.Zagorschi.

Totodată lucra în orchestra Companiei de Stat radioTV a Moldovei, iar între anii 1965-1967 în orchestra de estradă „Bucuria”, condusă de Șico Aranov. Din 1967 pînă în 1970 activează la teatrul popular evreiesc de pe lângă Centrul de tineret al Chișinăului. A scris muzică la trei spectacole: „Gherșele din Ostropolie”, „Zeamca Copaci”, „Lumină și umbre”. Un rol deosebit în viața sa l-a jucat munca în cvartetul de vioariști al radioului din Moldova. Paralel compunea muzică de diferite genuri: simfonică, de cor, de cameră, de teatru (muzică în diferite spectacole la teatrul „Licurici”). În 1975 a fost primit în rândurile Uniunii Compozitorilor din URSS. Din 1986 Boris Dubossarschi a început să predea la Academia de Muzică din Moldova, clasa componistică, vioara și orchestra de cameră. Elevii lui sunt compozitorii L.Știrbu, V.Beleaev, vioarista L.Gavriliță (Chirilova), concertmaistrul orchestrei de cameră S.Tanas, V.Bufteac și alții. Din 1989 devine conducătorul ansamblului de vioariști „Violonistele Moldovei” al Academiei „G.Muzicescu”. Cu acest ansamblu, prin măiestria interpretativă, a cucerit publicul din Europa și SUA.

Deseori îl admir pe Boris Dubossarschi pe scena Centrului cultural al comunității evreiești din Chișinău, alături de maestrul Sergo Benghelsdorf, violonistul Ion Josanu și alți muzicanți de valoare. Este modest din fire. Seamănă cu un țăran mucalit. În fața acestui îmi scot pălăria și îl poftesc cu mine la masă ca să mai cugetăm, să alegem grîul de neghină, să înțelegem ce avem de făcut și cum să le punem la punct pe cele începute și încă neterminate. Iar de lucru avem pînă peste cap. Viața fără muncă nu este interesantă, precum nu este interesantă o nuntă fără miri și mireasă. Îndeosebi cînd vioara ba rîde, ba plînge, zbuțuindu-se în căutarea adevărului perpetuum al creației și al vieții.

Dintr-un articol semnat de către Elena Abramovici „Măreția talentului” aflăm că o mare pasiune a lui Boris Dubossarschi a fost să scrie ceva pentru orchestră. Astfel a apărut „Concertul pentru vioară și orchestră”, precum și „Suita simfonică”.

O simfonie aparte este „În memoria lui Mihail Eminescu” pentru orchestră, vocal și țambal.. Mai târziu datorită talentului componistic al lui B. Dubossarschi sunt introduse în operele muzicale instrumentele populare: fluietul, naiul care aproape e ca sunetul viorii și al lăutei din taraful popular. În afară de concerte pentru vioară mai compune concerte pentru saxofon, pian, trombon și nai. În total 5 concerte de acest gen. Printre compozițiile de vocal merită atenție două cicluri pe versurile Anei Ahmatova și Aleksandr Pușkin. În ele se observă legătura cu satira tradițională muzicală a lucrărilor lui A. Dargomijski, M.Musorgski, D.Șostakovici.

Boris Dubossarschi se mîndrește că printre discipolii săi este și tînărul violist Iulian Gîrneț, pe care îl consideră un talent unic în felul său.. „Tînărul are o bogată intuiție care îi permite să citească corect creațiile compozitorilor pe care îi interpretează, din diferite epoci istorice și diferite genuri muzicale.”

În prezent la Academia de Arte Boris Dubossarschi pregătește mai mulți specialiști, El consideră că procesul de pregătire a unui interpret de muzică este o muncă titanică, de lungă durată, care începe de pe băncile școlii de muzică, apoi în școala medie, dar cea mai prodigioasă se efectuează în instituția de învățămînt superior. Doar așa se educă un muzicant adevărat.

Această muncă de compozitor, de pedagog și îndrumător Boris Dubossarschi nu o întrerupe nici pentru o clipă. Așa îi este destinul, să muncească, să creeze și să aducă multă bucurie spiritualității noastre. Boris Dubossarschi este în plină energie creatoare. Încă multe opere frumoase avem așteptate de la el, pe care putem cu siguranță să-l plasăm printre intelectualii de marcă ai Moldovei contemporane. Precum glăsuiește zicala veche. „Totul se poate găsi, dacă nu fugim de osteneala de care-i legată căutarea.” Aceste cuvinte pot fi atribuite în totalitate compozitorului, muzicianului, pedagogului care sădește și crește grădini înflorite ale frumosului din noi.

Compozitorul și omul de cultură Șico Aranov

O personalitate care a stat la „straja” culturii noastre naționale a fost **Șico Aranov** (adevăratul nume Aranovici, (23 aprilie 1905 – 28 noiembrie 1969), – Dirijor moldovean de etnie evreiască, compozitor, fondatorul și conducătorul primului colectiv al orchestrei de jazz „Bucuria” din Moldova. *Maestru emerit al artei* (1960) și Artist al poporului din R. Moldova (1953).

Șico Aranov s-a născut în localitatea Tatarbuniar de la sudul Basarabiei în 1905 într-o familie evreiască nevoiașă. În copilărie a învățat a cînta la bas helicon. După ce familia a trecut să locuiască în orașelul Arțiz, a cîntat în

fanfara din localitate. În anii 1913-1919 a învățat la școala reală din Chilia, apoi la Conservatorul din Chișinău „Unirea” la clasa *valtornă* (1923-1927). Și-a făcut serviciul militar în armata română ca după demobilizare în 1930 să intre la învățătură la Academia regală de arte muzicale și dramatice din București, pe care a absolvit-o în anul 1935 clasa cornet și compoziție. În același timp, concomitent a condus orchestrele diferitelor cinematografe din București orchestra (La capitol, Trianon, Regal, City, Corso).

Odată cu ocuparea Basarabiei de către URSS în 1940 Șico Aranov se stabilește la Chișinău. A luat parte în componența orchestrei de estradă sub conducerea clarinetistului Șarl Breitburd, la cinematograful „Orfeum” (se afla la intersecția bulevardului Ștefan cel Mare cu str. Pușkin). Peste o vreme a fost transferat la orchestra de jazz de pe lângă nou creată Filarmonică de Stat, fiind numit conducător artistic.

La începutul războiului, orchestra s-a evacuat în orașul Kokand (Uzbekistan). Până în 1945 orchestra condusă de Șico Aranov a susținut multiple concerte printre ostașii aflați pe front. Programul orchestrei era alcătuit din opere patriotice și din melodii populare moldovenești. Pe lângă orchestră mai exista și o grupă de dans, care în afară de dansuri populare mai juca tangouri argentinieni și *step*.

După război orchestra a fost desființată. În anii 1947-1956 Șico Aranov a fost conducător muzical al ansamblului de stat al dansului popular „Joc”. Sub conducerea lui acest ansamblu a devenit laureatul Festivalului IY mondial pentru tineret și studenți în 1953 care a avut loc la București. În 1964-1966 conduce archestra Comitetului R. Moldova pentru radiodifuziune și televiziune.

Referindu-ne la viața de familie a omului de cultură, în luna iulie 1940, pînă a se întoarce cu traiul la Chișinău, s-a căsătorit la București cu Sidonia Șvarț dintr-o familie bogată de evrei. Primul lor copil, fiul Victor, s-a născut în 1946, fiica Mariana în 1949, dar a decedat tragic pe cînd împlinise abea 10 luni. Feciorul Iulian care s-a născut în 1952 actualmente este traducător și editor de cărți. Printre cărțile traduse de către Iulian Aranov putem menționa opere de texte *sufistice* ale lui Idris Șah „Căutătorul de adevăr” (2005), « *Sufii – cuget și acțiune*”: Texte sufice (2005), *Scorpionul mirositor*

«Djazil-orchestră Șico Aranov»
(în dreapta – Gari Șirman)

(2006) și *Povești ale popoarelor lumii* (2007), „Supraveghetorii” de Artur Deicman ; „Misticismul și psihoterapia” , 2007.

Șico Aranov este întemeietorul muzicii moldovenești de estradă .Este autorul a 8 *suite* și 12 *fantezii* pentru orchestra de estradă , mai mult de 200 de compoziții de jazz ,muzică pentru scene coreografice , a muzicii la filmele „Leana” (1955) și „Motive moldovenești” (1959, în colaborare cu Vasile Zagorschi) la studioul „Moldova-film”, a citorva șlagăre din anii de război (printre care și cîntecul «Я не вернуться не мог...» pe cuvintele lui Constantin Slavina, 1943), al cîntecelor în limba rusă «Аурика», «Ночь в Молдове», «У Днестра», și altor cîntece de estradă în limba moldovenească («Să nu regret», «Nu sînt de vină numai eu», «Am visat că iubesc», «Fetele din Chișinău», «Ochii tăi frumoși» etc.). Cine nu cunoaște melodia „Moldovenească”, care împreună cu ansamblul academic „Joc” a cucerit întreaga lume. Șico Aranov a creat o mulțime de prelucrări jasmene (jazz) ale cîntecelor populare moldovenești, evreiești, rusești.

«Djazul-orchestră Șico Aranov» în esența lui a o întruchipare a unui bingbend tipic, specializat în *swing*. În afară de compozițiile lui Șico Aranov, orchestra interpretează muzica de jazz a lui Lui Armstrong, Glen Miller, Jorj Gherșvin. Anume în orchestra lui au sunat pentru prima oară compozițiile lui Eugeniu Doga , Oleg Negruță. Conducătorul artistic al orchestrei vreme îndelungată a fost Garri Șirman, împreună cu care Șico Aranov a cîntat încă în tinerețe, la București. Fața orchestrei era solistul Rudolf (Ruvina) Caplanski. A cîntat în orchestră și cunoscutul pianist și compozitor moldovean David Fedov (Feidman 1915-1984), cîntărețul Efim Balțan, trombonistul Ivan Dobrunov, cornetistul Moisei Goldman și Nicolae Grecu, saxofonistul Genadi Dobrov,violistul Naum Loznic și alți vestiți muzicanți.

În legătură cu aniversarea a 100 de ani de la naștere filatelia Moldovei a emis un plic și o marcă poștală în amintirea compozitorului.

Șico Aranov este înmormîntat la Cimitirul vechi evreiesc de la Sculeanca, Chișinău.

Înțelept al înțelepților

Mihail Șofman

E bine cunoscută și mult apreciată contribuția adusă de intelectualii evrei la dezvoltarea diferitelor domenii ale economiei, științei și culturii poporului din spațiul geografic ce astăzi se cheamă Republica Moldova. Unele nume ale acestora s-au păstrat și se mai păstrează în memoria oamenilor, altele, din păcate, ori că n-au ajuns pînă la cunoștința marelui public, ori că au fost pe nedrept date uitării. Cînd zicem așa, ne referim la Mihail Șofman, metodist, teoretician, antrenor și mare maestru în domeniul șahului, *Mihail Șofman* probă sportivă

puțin cunoscută, dar și mai puțin propagată la noi pînă la dînsul. Dacă astăzi am ajuns să avem 10 maieștri de clasă internațională, dacă am ajuns să ne mîndrim cu nume cum ar fi Irina Scripcenco, campioană a Europei la șah, Viorel Iordăchescu și Viorel Bologan, maieștri de categorie internațională, să merităm ca la Chișinău să se desfășoare campionatul Europei între femei, apoi în aceste performanțe va trebui să vedem și truda de o viață a omului, a antrenorului, a specialistului despre care Boris Nevidnicii a spus că a fost un înțelept al înțelepților, un fanatic al șahului din Moldova.

Campionul Republicii Moldova la șah Mihail Șofman

Mihail s-a născut în 1922 în familia lui Samoil Șofman în satul Krutoe din raionul Codîma, regiunea Odesa. Începîndu-și studiile pe băncile școlii medii din satul de baștină, pînă la urmă devine absolventul unei școli similare din Odesa, unde între timp părinții săi au trecut cu traiul. După absolvirea școlii devine student la Institutul industrial din acest oraș, iar în anul 1942 se transferă la Institutul de construcția mașinilor din Omsk. Pasiunea obsesivă pentru șah nu-i permite să devină deținător al diplomei de inginer, călăuzindu-i făgașul destinului pe altă albie. Așa s-a întîmplat că venind cu traiul în Moldova după război, în anul 1952 deja devine prima dată campion al republicii la șah. Apoi merge la Moscova, unde se înscrie în calitate de ascultător al cursului de lecții în domeniul șahului la secția de perfecționare a antrenorilor de pe lângă Institutul Unional de Stat pentru cultură fizică și sport pe care, de altfel le absolvește cu eminentă.

Pînă la aceasta, mai exact la începutul anului 1948 poate fi întîlnit pe străzile orașului Chișinău unde inițial este angajat în calitate de antrenor în secția șah a Consiliului republican DSO „Iskra”. De atunci încoace și pînă la sfîrșitul vieții Mihail Șofman rămîne credincios profesiei alese, tot aprinzînd flacăra acestei miraculoase probe sportive în inimile amatorilor, specialiștilor, maeștrilor...

Înțelept al înțelepților, cum ziceam că l-au caracterizat cei care l-au cunoscut îndeaproape, domnia sa mai mult a dat decît a luat de la viață. Numai în felul acesta putem explica faptul că, debutînd în competițiile sportive la vîrsta de 16 ani, campion al Moldovei devine tîrziu – abia în anul 1952. Aceași performanță o repetă apoi în anii 1962 și 1969. În anul 1992 cucerește înfîietatea Unională printre seniori (oamenii cu vîrsta de peste 60 de ani). Așa încît putem spune, fără a da greș, că istoria șahului în Republica Moldova este istoria vieții antrenorului

de vocație Mihail Șofman. Multe din cercetările efectuate de el în teoria șahului au fost incluse în manuale. Ne referim în primul rând la „Cursul debutanților”, apărută în anul 1973 la editura moscovită „Cultură fizică și sport”, apoi și la „Teoria debutanților”, apărută la Tallin în limba estonă, în anul 1962. Un interes real pentru generațiile actuale, dar și pentru cele viitoare de șahiști prezintă variantele lui Mihail Șofman ale apărării indiene vechi, și apărării siciliene, la fel publicate în cărți de specialitate „64x64” ș.a. În apartamentul său modest de pe str. Zelinski din Chișinău, moștenitorii lui Mihail Șofmen, două fiice și doi feciori – păstrează o întreagă bibliotecă de literatură în acest domeniu. Fiica Maria, o femeie cu un chip senin și inteligent, care povestește cu pasiune despre ținuta modestă, mereu meditativă, a tatălui ei, de o hărnicie demnă de invidiat (muncea nopțile în șir, frământându-se cu zbucium în căutarea dezlegării enigmelor șahiste) mi-a arătat mape întregi cu o sumedenie de însemnări și extrase din cărți și reviste de specialitate, în temeiul căreia ar putea fi alcătuit manuale ce ar include o bună parte din enigmaticele acestui joc străvechi, dar foarte popular și în zilele noastre. Marina mi-a arătat multe notițe, însemnări, partide de șah rezolvate pe la competițiile unionale, unde mergea împreună cu discipolii lui. Din cauza birocrăției, neglijenței demnitarilor vremii, Mihail Șofman neavînd loc de trai, un acoperiș deasupra capului, a fost nevoit să plece din Moldova, dar peste cîțiva ani oamenii de specialitate l-au găsit la Moscova și prin demersuri la instanțe au reușit să-l readucă în Moldova și el, în anul 1960 a devenit antrenorul selecționatei Moldovei, membrii căreia au cucerit locuri de frunte la diverse competiții. Mulți dintre discipolii lui Mihail Șofman ulterior au devenit maeștri de clasă internațională, lucru care îi aducea o deosebită satisfacție. În arhiva familiei s-au păstrat multe materiale ale activității șahiste a lui Mihail Șofman, care, dacă s-ar găsi oameni de suflet, s-ar putea de publicat o adevărată istorie enciclopedică de specialitate din Țara noastră.

Și dacă e să ne mai reținem la capitolul meritelor acestui om, trebuie să menționăm că tot lui îi aparține tradiția de organizare a competițiilor de șah în cadrul instituțiilor de învățămînt în diferite organizații și în colectivele de muncă ale mai multor întreprinderi nu numai din capitala republicii noastre. E adevărat că această tradiție, precum și alte metode de propagare pe scară largă a șahului le-a preluat de la marii maeștri Tal, Botvinnik, Smîslov, Polugaievschi, Tigran Petrosean, Spaski, Karpov, și multe alte personalități ale șahului pe care la vremea lui i-a cunoscut personal. Sunt convins că va veni ziua cînd pe frontispiciul clădirii de la intersecția străzilor Lap și Șciusev din Chișinău, unde se află sediul Federației de șah din Moldova va fi instalată o placă comemorativă în amintirea lui Mihail Șofman. Istoria încă are de descoperit roadele acestui talentat și înțelept specialist. Ceea ce am aflat de la fiica lui, convingîndu-mă pe viu despre existența multiplelor materiale în domeniul șahului, lăsate de Mihail Șofman, este un îndemn de a valorifica

și a aduce publicului larg noi și noi enigme... Va veni o zi cînd ideile lui Mihail Șofman vor servi drept carte de căpățîi a miilor de iubitori ai șahului nu numai de la noi din republică...

Om de o vocație deosebită, fondator al Federației de șah din Moldova, modest și înțelept cum a fost în viață, tot așa a rămas Mihail Șofman să dănuie în memoria familiei sale, prietenilor și tuturor aceluia care l-au cunoscut.

“Sonata lunii” din casa maestrului Reuvein Șlencher

Maestrului Reuvein Șlencher

În opera ta de credință
Cu motivul picturii *șiviti*
Tu crezi diamantele Torei
Pentru suflet de-acum și-nainte.

Cu talentul tău frate cu munca
Și căldura pe care-o depui,
Reveni-vei la Zidul Plîngerii.
Să trăiești și-nțelept să compui.

Ai creat galeria de oameni,
Scriitori, evrei împușcați ,
De-ale clicii lui Stalin orgolii
Episoade cu drame de frați!

Fericiții soți la Chișinău

Cîmîtire cu soarta de ierni...
Basarabia noastră durută –
Cu penelul tău fin le așterni
Pe-a memoriei criptă avută.

Doamnei Daria Fane

Ce-și dorește o mamă pe lume,
Cînd destinul i-a dat doi feciori –
Să și-i crească în pace anume
Și să-i știe de mici, visători.

Să-și trăiască în tihnă povestea
Cum o merită Benț și-Alexei
Fericiți pentru toate acestea
Că sunt viță din neam de evrei!

Totdeauna frumoși și de-o seamă
Aibă-și îngerii lor păzitori,
Doi vlăstari lîngă tata și mama –
Benț și Alex, gemeni feciori!

Ocroțiți de nevoi și robie,
De năpastă, durere și chin,
Să trăiască purtați de-omenie
Prin vîltoarea de anii ce vin.

Bucuria de mamă sporește
Ca și-ncrederea-n viitor,
Cînd ea are tot ce-și dorește -
Fericirea venind din feciori!

Să trăiești cu-acest secol în față,
Să te bucuri de muncă, Ruvin,
Proslăvește cetatea eternă
Sensul vieții ți-e Ierusalim!

M-am cunoscut cu această familie de americani în ziua paștelui evreiesc. Împreună cu Marina Șraibman am fost invitați la el, într-o casă somptuoasă, din preajma cinematografului “Gaudemus” din Chișinău, unde stăteau cu chirie. În casa lor, în zilele religioase evreiești, precum și în zilele de sabat, nu funcționa telefonul, în toată încăperea de la etajul doi răsună o plăcută melodie religioasă. Ambii soți, iudei ortodocși, respectau legile Torei. M-au servit la masă

*Maestrul cu feciorii-gemeni Benț și Alex
la Chișinău*

cu *mața* și alte bucate delicioase pe care le pregătise doamna Daria Fane. Înainte de aceasta mi-au arătat un șir de lucrări originale de ale lui Reuvein Șlencher cu motive luate din Tora, mi-au povestit despre strămoșii lor evrei din tată în fiu. Aveau o biografie bogată. Doamna Daria Fane ca diplomat profesionist lucrase în țările din Asia Mijlocie, în Georgia, apoi venise în Moldova, fiind colaboratoarea ambasadei SUA. Soțul ei a venit ceva mai târziu și nu-și ascundea emoțiile spunând că îi place Moldova, cu peisajele, cu oamenii ei harnici, cu femei frumoase! Reuvein ca și Daria erau veseli, sociabili și le plăceau glumele. Daria Fane mi-a arătat un certificat militar al bunicului ei, care s-a născut în Bielorusia încă pînă la primul război mondial, apoi a emigrat în SUA. Vorbea cu o deosebită căldură despre Moldova, despre tradițiile și oamenii ei. Le-am dăruit câteva cărți de ale mele și CD-ul cu cîntecele evreiești. Le-au ascultat cu plăcere și peste o anumită vreme m-au invitat din nou la ei. Am stat împreună cu Marina și am rămas încântați de ospitalitatea lor, de dorul de vorbă și de admirația pentru cei doi copii gemeni, pe care doamna Fane i-a născut la vîrsta respectabilă de circa 50 de ani. Apoi am participat la o expoziție de la Centrul evreiesc din Chișinău cu lucrările impresionante ale lui Reuvein Șlencher, după care am rugat să stau de vorbă cu Reuvein Șlencher, solicitîndu-i un interviu. Maestrul m-a invitat cu plăcere acasă și eu nu m-am lăsat mult așteptat. De data aceasta, Marina Șraibman mi-a dăruit o tichie neagră și cînd am pășit pragul casei mi-am pus-o pe cap, încîntîndu-l pe stăpîn. Aveam emoții. Era o seară friguroasă de februarie, cu lună plină pe cerul zdrențuit de nori.

Daria Fane, care este șefa secției politico-economice a Ambasadei SUA în Moldova, ne-a fost ghid și translator, pentru a afla secretele preocupărilor maestrului. În casa lor domnește buna înțelegere, atmosfera de creație: dulapurile sunt pline cu cărți vechi și noi, iar tablourile originale ale maestrului Reuvein

Șlencher înfrumusețează toți pereții. M-am convins de la primele clipe că stăpînii casei sunt oameni lejeri în discuție, dornici de comunicare. În afară de aceste lucruri frumoase, bogăția lor cea mare sunt feciorașii-gemeni: Alexy și Benty, care nu demult au împlinit 5 anișori.

În ajunul vizitei mele fusesem la Centrul evreiesc din Chișinău la două expoziții de tablouri ale maestrului. Una cu tematică religioasă, cealaltă dedicată temeii holocaustului. Aveam deja o impresie despre lucrările lui și cele văzute în laboratorul de creație, unde ne-a invitat stăpînul casei, m-am convins că este un artist plastic care abordează diverse tematici.

Reuvein Șlenker e o fire veselă și ingenioasă în exprimare... Ne-a povestit cu deosebită plăcere despre istoria familiei sale și am aflat că este cetățean american, născut în or. Los-Angeles, statul California.

– Darul de a picta l-am deprins din copilărie, de la tatăl meu, Iosif (a.n.1917), după care maestrul mi-a arătat un tablou al părintelui său. Tata și-a făcut serviciul militar în forțele aeriene ale SUA, este veteran al celui de-al doilea război mondial. Era un bun aviator după război, dorea să abandoneze cariera militară și să devină medic, dar nu i s-a permis și a fost nevoit împreună cu mama Junes (a.n.1923) să-și continue serviciul în forțele aeriene, în mai multe locuri ale lumii. În legătură cu multiplele deplasări legate de serviciul militar al tatălui am locuit în mai multe părți ale lumii. Bunăoară, mi-am făcut studiile în Washington, Aleasca, Montana. Mulți ani am locuit cu părinții în Germania. Adolescent fiind, am început să studiez arta plastică la profesorul *Alfred Ghirșfeld*, care m-a făcut cunoscut cu stilul de pictură al meșterilor din vechime.... Tot în Germania am studiat la universitate, dar continua să mă pasioneze pictura. În vacanțele de vară făceam navete în Israel, unde studiam în *eșiva* lui *Kiriat Moșkin*, care era o parte a mișcării *Hasdei Gher*. Acolo, obținînd cunoștințe în domeniul tradițiilor și legilor evreiești de pictură, în anul 1979 m-am întors în Patrie, în SUA și am început să activez la Universitatea George Washington (districtul Columbia) în calitate de profesor, unde am lucrat neîntrerupt timp de 28 ani... Tot în anul 1979, în urma revoluției iraniene, sub oblăduirea Aiatolahului Homeiny, majoritatea evreilor au fost izgoniți din această țară. O parte s-au refugiat în SUA, printre care a fost și *Avruum Shamsian*, maestru neîntrecut în desene cu tematică religioasă. Din îndemnul rabinului meu care, spre regret, a decedat, am învățat și însușit maniera de pictură a lui Shamsian, la Kabalaua lui timp de 4 ani, pînă în 1984. Avruum Shamsian desena motivele religioase ale Torei, cartea sfîntă a poporului evreu, în alb-negru. Eu, însă, am decis să folosesc în acest gen de artă plastică culorile.... Inima m-a îndemnat să recurg la un fel de fantezie mistică, divină... Pe lîngă pasiunea de a picta, la acei ani prinse să mă pasioneze filologia și filosofia germană, precum și relațiile internaționale. Cel mai mult, însă,

mă pasiona și mă pasionează lectura cărților vechi și pictura, continuă Reuvein Șlencher. După absolvirea cursurilor de transcriere veche evreiască din *Waad Mișmeret Stam* din Bruklin în anul 1990 am devenit diplomant al transcrierilor picturilor sacrale. Acest gen se explică prin faptul că se coordonează cunoștințele caligrafiei scrisului vechi evreiesc cu decorația artistică și iluminarea ei în așa fel ca să dezvolte o stilizare proprie în maniera manuscriselor sanscrite...

La prima expoziție din decembrie 2008, expusă la Centrul cultural evreiesc din Chișinău, am admirat o parte din aceste lucrări. M-a impresionat îndeosebi lucrarea minorei unice și triplice, care include tehilimul 67 al împăratului David cu prilejul sărbătorii Hanukia. Acest gen de artă este necunoscut în Republica Moldova și poartă numele de „*Șiviti*” un cuvânt luat din fraza divină a Torei “*Eu voi amplasa (șiviti) în veci numele Domnului înaintea mea*”. Fraza respectivă deseori se scrie pe amulete și e folosită în calitate de tematică centrală pentru meditație și aclamațiile meditative ale celor ce se roagă în sinagogă. De la Reuvein Șlencher și soția sa Daria Fane am aflat că transcrierea psalmilor lui David pe fonul minorei, ca gen de artă a textelor sacramentale iudaice, era dezvoltată îndeosebi la sefarzi și la evreii de est. Din păcate, secretul acestui gen de pictură a fost multă vreme dat uitării, pierdut în vălul istoriei. Alexandru Macedon în campaniile sale militare din antichitate a distrus multe manuscrise...ce nu au mai putut fi recuperate. Însă, în zilele noastre un mic grup de artiști plastici din lume mai menține acest miracol sacramental pe linia de plutire. Unul dintre acești maeștri este și Reuvein Șlenker. Maestrul mi-a explicat că miracolul, secretul acestor texte sunt create numai prin intermediul scrierilor direct pe hârtie și nicidecum prin gravură sau aplicarea altor forme de tirajare. E un gen unic, specific, originalitatea căruia constă în aceea că copiatorul (copistul) mai întâi recită fiecare propoziție din Tora cu glas tare și abia după aceea are dreptul să o transcrie pe hârtie. Dacă copistul, maestrul în timpul realizării desenului scapă, strecoară vreo greșală mecanică, nu se permite ca ele să fie corectate... Cerințe stricte se cer și față de cerneala cu care se scriu textele. Cerneala trebuie să fie în mod obligatoriu de culoare neagră, dar în componența ei sunt incluse ingrediente alese (*coșer*), funingine, bilișoare ce cresc pe frumzele de ștejar, smoală de lemn amestecată cu sulfat de cupru. Această gamă cromatică de coloranți naturali prelungește termenul vieții textului sacral. Aplicarea pe pergament se efectuează cu o peniță de bambus sau cu una din pană de curcan. Profesia de copist al textelor sacrale cere o studiere scrupuloasă de transcriere a literelor, cunoașterea sensului lor magic, precum și mînuirea filigrană a aplicării lor caligrafice pe hârtie. Pentru a deveni copist al lucrărilor sacrale, mi-a explicat Reuvein Șlencher, se susțin examene foarte serioase privind teoria și practica scrierii acestor forme de texte.

Reuvein Șlencher este copist diplomant, profesional. El, precum am menționat mai sus, a absolvit cursurile de scriere a textelor evreiești din *Vaad Mișmeret*

Stam din Bruklin și este recunoscut în cerul acestor oameni de artă. Deja a creat o manieră stilistică a manuscriselor ebraice în culori, care nicidecum nu știrbesc canoanele stricte. Pe tablourile acestea, pe fonul minorei unice sau triple sunt aplicați psalmii lui David din Biblie. Trei litere acronimice conțin primele cuvinte ale psalmilor concreți și au o semnificație magică.

Aceste tablouri pe care credincioșii le numesc *șiviti* sunt afirmate pe pereți în sinagogi în fața celor care vin să se roage.... În casa lui Reuvein Șlencher asemenea tablouri executate în diferite culori, de o rară frumusețe, împodobesc pereții...

Ar fi o greșeală să afirmăm că Reuvein Șlencher este un pictor care abordează în exclusivitate tematica religioasă. În creația sa el e divers. Pe pânzele lui poți vedea reflectată viața din trecut a evreilor. Dînsul realizează numeroase tablouri din realitatea de azi a oamenilor, ce te copleșesc, te cuceresc prin originalitatea lor...

Modul lejer al discuției cu acest om de artă, care posedă cunoștințe enciclopedice în diferite domenii, m-a făcut să aflu că este serios preocupat de soarta cimitirelor evreiești din localitățile Republicii Moldova, unde, din păcate, nu mai locuiesc evreii. Ele, precum se știe, zac în paragină, dar aceste locuri sfinte pentru evrei, a explicat Daria Fane, constituie adevărate muzee sub cerul liber. Pe lespezile mormintelor poți citi multe lucruri interesante din vechime. E o tragedie, o durere să privești aceste locuri. Consider că cimitirele evreiești din toate localitățile R.Moldova trebuie să fie trecute la balanța administrației locale și a Societății evreiești din Moldova. Să fie susținute financiar și curățate, amenajate și păstrate ca istorie, ca locuri sfinte...

Această familie credincioasă, în fiecare sîmbătă (șabat) merge, împreună cu cei doi fii gemeni, la sinagoga rabinului *Isroel Livșit* să se roage. După slujbă, în mod tradițional, invită membrii comunității la trapeză, la ei acasă. În casa lor în această zi sună muzică religioasă și clasică, iar la zîbnțuiala copiilor nu auzi ca cineva să îi mustre sau să ridice vocea. În această zi ei nu fac planuri de viitor și se dedică doar credinței.

Familia aceasta se află la Chișinău din anul 2007.

– Alegerea noastră de a activa în Republica Moldova nu este deloc întîmplătoare, a mărturisit Reuvein Șlenker. Am studiat multă literatură istorică a vechii Dacii despre cultura și modul de viață al trăitorilor... Am o deosebită simpatie față de poporul dumneavoastră, față de tradițiile naționale ce s-au păstrat și le vezi la toate manifestațiile culturale din centrul capitalei. Îmi place mult muzica, folclorul dumneavoastră, dansez și eu cu pasiune la manifestări în “Hora”. Un interes deosebit prezintă costumul național, vinul și, mai spun odată, femeile foarte frumoase din Moldova! Basarabia o cunosc încă din copilărie, cînd ple-

cam la bunica și audiam discul cu melodii moldovenești... De pe atunci mi s-a trezit un viu interes pentru a cunoaște poporul care locuiește între Nistru și Prut. Călătoresc mult prin republică și mă conving ce frumusețe de popor, ce natură uimitoare aveți! Descopăr multe lucruri interesante care în viitor își vor găsi reflectare în creația mea. Dar marea mea pasiune sunt cărțile, a continuat maestrul. Regret că la dumneavoastră ca peste tot azi se citește catastrofal de puțin. Deși sunt încă tânăr, am un vis: la bătrânețe visez să locuiesc la Ierusalim, să am biblioteca mea, să o completez permanent cu cărți vechi, inclusiv cu cele românești. Cartea nu va muri niciodată. Îmi place și sunt pasionat de literatura rusă... Curînd am de gînd să o studiez și pe cea română. Cînd l-am întreat ce părere are despre literatura americană, engleză, maestrul, spre uimirea tuturor, i-a numit pe Kipling, Remark, Feuchwanger, Hemingway, ne-a citit pasaje întregi în original... Asta a dovedit încă odată cît de profund pasionat este de literatură, de artă, de tot ce e frumos pentru oamenii în mijlocul căror trăiește.

– Este regretabil faptul, a continuat maestrul, că nu toate limbile lumii sunt de largă circulație. Din această cauză, dacă nu există traduceri bune în engleză, lumea nu cunoaște literatura română. Sunt sigur că în literatura română există scriitori care au fost și sunt demni de a deveni Laureateți ai premiului Nobel. Însă, precum am spus, se face puțină reclamă. Bine ar fi ca Guvernul Republicii Moldova, coordonînd cu Uniunea scriitorilor, cu Biblioteca Congresului SUA, în fiecare an să propună ca să fie tradusă și răspîndită în limba engleză cel puțin o carte din autorii români moldoveni.

L-am întreat pe maestru ce planuri are pe viitor și mi-a răspuns:

– Deja am organizat două vernisaje de tablouri la Centrul cultural evreiesc din Chișinău. Directorul centrului de expoziție din Chișinău “ C.Brâncuși” Tudor Braga a promis că acolo va fi expusă și o lucrare de a mea... Anul acesta voi mai organiza un vernisaj de tablouri ale scriitorilor evrei din arealul fostei Uniuni Sovietice, care au fost împușcați de către regimul comunist în vremea represaliilor staliniste. Am acumulat destule date și tablouri la această temă. Precum am spus, sunt pasionat de literatura rusă: Dostoievski, Tolstoi, Gogol, Turgheniev... Studiez această limbă la un profesor și am deja ceva succese. Cunosc, datorită soției, și multe fraze românești...

În încheiere maestrul Reuvein Șlencher a urat oamenilor de creație din Republica Moldova să reflecte cît mai obiectiv și veridic realitatea, să păstreze cu sfințenie folclorul, datinile, tradițiile în opera lor. Și desigur le-a dorit tuturor multă sănătate și realizarea viselor!

Ospitalitatea acestei familii m-a frapat și mi-a încălzit sufletul. La iesire Reuvein Șlencher mi-a dăruit o pană de curcan ca să mă ajute să scriu opere frumoase. Iar Daria Fane și cei doi gemeni Alexy și Bențy ne-au dorit în engleză,

rusă, română cele mai călduroase urări de sănătate. Ieșind în stradă cu prietena Marina Șraibman, natura devenise parcă și mai fermecătoare cu lună plină și cer senin. Aveam senzația că pe urmele noastre pluteau valuri de bucurie, satisfacție sufletească, muzica mitrifică a lui L. Beethoven din “Sonata lunii”...

Sara Șpitalnik, intelectuală de marcă a culturii evreiești din Basarabia

Cuget viu și elegant

Ca o stea fermecată-a naturii
Dorul nostru de vis împlinești,
Ești un Arc de Triumf al culturii,
Flori duios-- înțelepte ne crești!

De la frunză și pînă la floare,
De e toamnă, de e vară, oricînd,
Vorba ta-i pentru noi sărbătoare –

Precum mierea – nțeleptul cuvînt.
Din oraș pîn- la geana pădurii
Pîn-la lună și stele cerești
Rază gîndului și-a nțelepciunii
Cuget viu tu în inimi trezești.

Vei rămîne-amintirea cea vie
Peste ani cu speranțe de vis –
Tu ne ești Caravella Culturii
Ce de-a pururi pe noi ne-a cuprins!

Să-ți dea Domnul mulți ani de lumină,
Înțeleaptă oricînd să ne fi
Și din dragoste – cartea divină
S-o aduci la bătrîni și copii!

Mai senini vom pași către viață,
Curajos ne-a fi fiecă pas,
Glasul tău ne-a fi dulce povață
Suntem mîndri de tine noi azi!

De fiecare dată cînd ne întîlnim, ne salutăm ca vechi și buni prieteni; de cîte ori merg la casa ei țărănească din mahalaua Buiucanilor, cu mobilă veche și miros de cărți, mă copleșește gîndul că acesta este destinul unui adevărat intelectual, care își duce o viață interesantă, clădită din propria-i plăcere. La vârsta înțelepciunilor, lumea ei este feerică, interesantă datorită cunoștințelor enciclopedice acumulate de ea în decursul întregii vieți. Am rămas totdeauna frapat de harul ei de a munci, talentul de a asculta și a tălmăci cu profunzime, analizînd și făcînd deducții la toate ce se referă în discursurile purtate în fața publicului de la biblioteca de carte evreiască „I.Mangher”, unde am avut fericitul prilej s-o

ascult de nenumărate ori. Vorba ei domoală, chibzuită, parcă presoară diamante peste acele momente desprinse dintr-un caer al înțelepciunilor umane, desprinse din cărțile citite. M-a uimit măiestria ei de a prezenta publicului operele unor autori evrei, parcă uitați, trecuți în anonimatul timpului, dar și al indiferențelor noastre. Cu câtă dragoste vorbește ea despre scriitorii, poeții, pictorii, muzicanții și oamenii simpli care s-au pierdut în viltoarea anilor grei de război, prin lagărele de concentrare, ghetouri, care înainte de a fi masacrați, au reușit să lase după ei file de istorie tragică a poporului evreu, care printr-o minune au ajuns pînă în timpurile noastre. Sara Solomonovna, adunînd fir cu fir din acele scunde informații, ne fac să ne tulburăm, dar și să admirăm caracterul omului, dacă l-am parafraza pe Ernest Hemingway „... Omul poate fi nimicuit doar fizic, dar nu și spiritual”. Cu câtă pasiune am ascultat-o de nenumărate ori acele lecții care le ținea săptămînal în fața publicului de la biblioteca de carte evreiască. În viața mea am avut trei profesori: Beniamin Kogan, la școala medie din Telelonești, pe Alexandru Cosmescu la Academia *Cosmesciană* de la Chișinău, și pe ea, Sara Șpitalnic, care i-am considerat și-i consider piloni ce au contribuit la formarea mea ca scriitor. N-oi uita nicicînd vorba ei domoală, al femeii-savant (deși fără titlu academic) care a putut educa, îndruma, orienta corect pe căile senine și extraordinar de frumoase mai multe colective pe unde a avut prilejul să muncească. O sărbătoare a sufletului, tordeaun este înflînirea cu un om interesant. Iar Sara Șpitalnic, unica fiică a lui Șlioma Meerovici Molceanschi, țaran evreu din satul Dumbrăveni și chișinăuianca Bela Izrailevna Orientliher, a realizat ceea ce poate fi mai frumos în istoria culturală a biblioteconomiei naționale moldovenești. Precum am aflat de la ea, mama Bella a avut cîteva clase ale liceului Scomorovskaia din Chișinău, dar s-a consacrat toată viața familiei și educației. Tata Șlioma a terminat liceul de la Soroca și a fost un om cult. A avut să pătîmească multe Sara Solomonovna, aflîndu-se pe drumurile grele ale războiului, evacuării, foametei. Dar de carte nu a uitat nicicînd Își amintește că în evacuare, fiind tocmai în Asia Mijlocie, a învățat de la bunica ei idișul și este una din persoanele de azi ale Basarabiei care vorbește și scrie în această limbă înțeleaptă a evreilor. Sara Solomonovna a avut și un soț iubit, cu care au trăit o viață frumoasă, interesantă, legată de glia strămoșească a Basarabiei. Cînd veni vremea să plece cu traiul în străinătate, precum au făcut-o majoritatea evreilor, pe la mijlocul anilor 80 al secolului trecut, vorbește Sara Solomonovna, nu mă puteam nicidecum liniști. Aveam deja actele în regulă, împachetasem geamantanele și cînd am mers la mormîntul părinților, ca să-mi iau rămas bun de la ei, atunci, am hotărât cu ferimtare, împreună cu soțul” Nu plecăm nicăieri! Aici ne sunt înmormîntați strămoșii, părinții și nu putem să-i lăsam. Și ne-am dezis de a emigra. Am rămas pentru totdeauna pe pămîntul Basarabiei! Tata, cred eu

că s-ar fi mândrit mult că eu azi muncesc într-o bibliotecă de carte evreiască, unde am izbutit să fac atâtea cercetări și să scriu numeroase monografii de specialitate...!” Și pe bună dreptate. La vârsta ei frumoasă, Sara Solomonovna frapează prin capacitate ei de a lucra. Numele ei deja poate fi scris cu litere de aur în cartea din Panteonul valorificării și cercetărilor istorice ale intelectualilor evrei din trecutul multpătimatei Basarabii. Personalitate de o modestie rară, această femeie muncește laborios, numele multor evrei-scriitori care au trăit și au activat în târgușoarele și orașele Basarabiei unde trăiau cîndva pronunțate diaspore de evrei. Sarei Solomonovna (căci așa îi zic colegii, prietenii) i se potrivește calificativul de intelectual de marcă.

Oriunde a muncit, a semănat semințe de înțelepciune. Generații de discipoli îi sunt recunoscători pentru talentul ei de cercetător și bun cunoscător al literaturii universale, bibliofil experimentat. În Australia, bibliotecarii poartă calificativul de profesori, savanți, cercetători ai valorilor naționale. Acest nume i se potrivește și ei. Posedă vaste cunoștințe deoarece a citit biblioteci întregi de cărți, mii de file din arhive au fost studiate de ochii ei neobosiți și ageri, ca astăzi valorile să le cunoaștem și noi. Deși exagerat de modestă, această femeie e un adevărat tezaur al culturii noastre, care reprezintă o generație specifică a Basarabiei, ținut ce a trecut prin multe cataclisme sociale în secolul trecut. A învins greutățile epocii (s-a născut la 1928 în Chișinău), cunoaște și vorbește fluid româna, rusa, idișul, franceza. Engleza o înțelege, citește cărți, dar nu prea înțelege cînd o vorbesc americianii. E deosebită prin capacitatea ei metodologică de a preda, de a ajunge la sufletele oamenilor prin prelegerile despre scriitori, artiști din trecut. A absolvit secția limbii franceze a facultății de litere a Universității din Cernăuți, apoi cursurile de bibliograf al Universității de stat din Chișinău (1959). Biografia ei se caracterizează prin faptul că a educat generații de intelectuali, avînd în palmaresu-i amintiri tragice și luminoase, precum a fost epoca prin care a trecut. A mai fost și profesoară de limba franceză la școala medie din Florești. Din 1956 pînă la 1990 a condus secția bibliografico-științifică a Institutului de medicină din Chișinău.

Din 1991 este șefa secției bibliografice a bibliotecii evreiești “I. Mangher”. E autorul și alcătuitorul manualelor bibliografice și metodologice. Publică

Evreii Moldovei, una din lucrările fundamentale ale Sarei Șpitalnic

cărți de acest gen din 1962. Astăzi, munca ei neobosită este materializată prin publicarea broșurilor, studiilor despre intelectualii evrei ai Basarabiei, aducând lumină peste filele umbrite de vreme, pe care regimul stalinist nu a permis să se cunoaștem zeci de ani, care se considerau pierdute în vîltoarele vremii... Cînd merg la biblioteca evreiască "I.Mangher", să asist la prelegerile pe marginea operei vreunui scriitor evreu basarabean din trecut, vocea ei moale, domoală și inteligentă mă delectează. Onestitatea, profundele cunoștințe am descoperit-o și în recenta ei monografie "Bessarabskii stili" care constituie un amplu studiu despre scriitorii evrei născuți în ținutul nostru dar care asu plecat în lumea mare și au slăvit în operele lor istoria Basarabiei. Bunăoară am aflat că la Telenesti s-a născut și a activat scriitorul, redactorul ziarului ce apărea în Basarabia interbelică "Unzer zait" Zalman Rozental. Tot în localitatea unde mi-am petrecut copilăria și adolescența a văzut lumina zilei poetul Moişe Pincevski. Acest mare cărturar al timpului a emigrat în Argentina, apoi a activat în Rusia, Ucraina. Anume M.Pincevski a scris libretto la baletul "Barza", care zeci de ani era pusă în scenă la teatrul Bolșoi din Moscova...

Cei care își vor da interesul pot afla din broșura dată că în centrele rationale ale Moldovei, tîrgușoarele deodinioară ale Basarabiei, unde locuiau evreii, s-au născut și au scris opere valoroase zeci de intelectuali care s-au slăvit în lumea mare. Îndemn cititorii, din simplă curiozitate, să afle cîți scriitori a avut în trecut Orheiul. Tighina, Briceniul, Călărașul, Soroca, Ungheniul, Bălțul, Floreștiul, Leova, Cahulul, Hînceștiul, Căușenii, Cetatea Albă... M-am convins că Basarabia totdeauna a avut în trecut mari personalități, despre care am putut afla, datorită Sarei Șpitalnik. Prelegerile, studiile și broșurile ei scilicet de înțelepciune și frumusețe. Așa precum este destinul acestei femei modeste cu un suflet mare și frumos, căreia îi urăm multă sănătate, vigoare și realizarea a cît mai multor file ascunse după pînza vremii din istoria neamului nostru. Mă bucur și sunt convins că Sara Șpitalnic a făcut din viața ei o iubire. O iubire frumoasă, complexă, și dacă e să-l parafrazăm pe Victor Hiugo, cuvintele lui întru totul se referă la această femeie plină de onestitate și înțelepciune: „Dragostea este un mister. Nu îi cunoaștem decît urmele pe care le lasă în noi, ceea ce am numit adevărul iubirii, ceea ce simțim de fapt. Urmandu-i chemarea, unii poezi zic că este lumina care brazdează tenebrele și ne luminează în tăcere, alții afirmă că este un foc care curge de-a lungul vremii și ne aruncă o flamură în trecere, un alt poet a spus că amorul este o adiere care strabate spațiul și ne ridică dezmiertându-ne, alții pretind că este însăși viața care se pravale peste lume și ne inunda din cînd în cînd.

De unde anume vine? De dincolo de tine, de dincolo de mama, de dincolo de ocean, sau dinspre stele, sau poate de la Dumnezeu?

Eu zic sa intampinam acest mister lasandu-ne purtati de el si sa nu ezitam sa ne punem în slujba lui. “

Suntem buni prieteni și doresc în încheiere divulge un secret ce l-am legat cu ea. Mai bine zis, o înțelegere. Vorba e că la 5 februarie 2055 într-o zi de marți, la cel mai elitat restaurant din Chișinău îmi voi celebra centenarul de naștere. Deja am comandat tacîmul și am alcătuit listele invitațiilor care mă vor onora atunci cu prezența. Desigur că printe invitați este și scumpa mea Sara Solomonovna Șpitalnic. Ascultîndu-mi invitația, dînsa nu s-a grăbit să-mi răspundă. A cugetat un pic, a surîs, precum îi este obișnuit să facă, dar în cele din urmă mi-a spus plină de convingere:

- Cu asemenea ocazie! Atunci! Neapărat voi fi datoare să fiu prezentă.

Zinovi Stolear

(*compozitor, muzician și muzicolog*)

La biblioteca evreiască municipală din Chișinău „*I.Mangher*” l-am cunoscut și pe Zinovi Stolear, muzician, cercetător al muzicii moldovenești și evreiești, autor al multor cîntece și aranșator de melodii, participant la Marele război pentru apărarea Patriei, Om emerit al artelor din Republica Moldova. Un bătrînel cu ochi blajini, duios la vorbă. În 2006 am asistat la lansarea unei cărțuții intitulată „*Idișe nigunen*”, ceea ce în română înseamnă „*Motive evreiești*”. Ședea pe un scaun în fața publicului, pe scenă, ne explica farmecul cîntecelor evreiești, ale cuvintelor în idiș, străduindu-se să ne familiarizeze cu acele frumoase melodii, selectate de el în acea cărțuție. Avea în față un magnetofon și, după explicațiile pe care le făcea, lăsa să coboare liniștea în sală și ascultam cîntece vechi evreiești, cîntece care zeci și sute de ani au fost cîntate în satele și orașelele evreiești. Cu concursul acestui sîrguincios om ele reînviu parcă în sufletele celor prezenți în sală: „*Oifn pripecek brent a faerl*” („*Arde în cămin luminița*”), „*Ot azoi neit a șnaider*” (*Croitorul vesel*), „*A idișe mame*” (*Mama evreică*), „*Du zolst nișt gheit mit kain andere meideleh*” (*Nu cuteza să te plimbi cu alte fete*), „*Ver klapt dos azoi șpet banaht*” (*Cine bate-n ușa mea atît de tîrziu*) ș.a.. La finele acelei serate omul de cultură Zinovi Stolear mi-a dăruit cărțuția cu note și textele cîntecelor în limba rusă, lăsîndu-mi ca amintire autograful „Lui Boris Druță cu mult respect. Z.Stolear.”

De multe ori îl vedeam abia pășind, dar venea la biblioteca evreiască și, cînd

mă vedea, de departe ridica o mână salutându-mă ca pe un vechi și bun prieten. Ochii lui mici și vii parcă iradiau melodii, muzică veselă. Știam că este maestru emerit al artei din Moldova. Eram informat că după absolvirea Conservatorului din Odesa (1950), clasa teorie a muzicii, condusă de S.Orfееv; a fost pedagog la Școala de muzică din Lugansk, Ucraina, iar din 1954 s-a stabilit cu traiul în Moldova. Mai întâi a predat disciplinele muzicale teoretice la Școala de muzică „E. Coca” și la Conservatorul de stat, apoi la Institutul de arte „G.Muzicescu” din Chișinău. A mai fost și secretar responsabil, locțiitor al președintelui Comitetului de conducere al Uniunii Compozitorilor din Moldova. Mai făcând niște investigații la biblioteca „I.Mangher”, am aflat că Zinovi Stolear în lucrările sale teoretice tratează probleme legate de dezvoltarea diferitelor genuri muzicale, precum și de creația unor compozitori și interpreți. În presa timpului dînsul a semnat multe articole, note, recenzii. O vreme a mai fost și rector al Universității populare de cultură muzicală care a funcționat pe lîngă Biblioteca de Stat a Republicii. Însă vroiam să mă întîlneasc cu el pentru a afla mai multe decît atestau enciclopediile. După multe negocieri telefonice, într-o zi de aprilie 2009 am trecut pragul casei lui din blocul de pe strada „Ion Creangă” dîn Chișinău. În apartamentul lui domnește o atmosferă de creație. peste tot sunt cărți, iar pe pereți tablouri originale ale unor pictori necunoscuți, probabil prieteni ai maestrului. Știam că Z.Stolear în viața lui lungă a desfășurat o bogată activitate științifică. Geografia locurilor unde a muncit în calitate de profesor este impunătoare: Krasnodar, Odesa, Lugansk, Tiraspol și în cele din urmă Chișinău. Soția lui a fost pianistă... Dar au trecut toate și au rămas doar amintirile... Cu cîteva luni înainte Domnia sa celebrase 85 ani ai vieții sale pline de zbućium.

Așezat comod în fotoliu, a început a-și depăna șirul amintirilor. S-a născut la 21.01.1924 și a petrecut primii ani de viață în localitatea *Krasnîie Oknî*, regiunea Odesa de azi. Baștina copilăriei sale era o localitate evreiască alcătuită din vreo 30 de gospodării, ca multe altele înșiruite prin stepele întinse ale Transnistriei și Ucrainei. Mama lui se numea Berta, iar tata Lazar. Au crescut doi copii la părinți: el și sora Bela... La începutul anilor 30 ai secolului trecut familia s-a stabilit cu traiul la Tiraspol, care pe-atunci era o urbe de frontieră dintre URSS și România, tihnită, curată și foarte comodă. Funcționau școli evreiești, sinagogi. Locuiau exact în centrul Tiraspolului, în vecinătatea școlii ruse și mama lui, deoarece micul Zinovi nu cunoștea această limbă, fiindcă acasă vorbeau doar idiș, a insitat să-l dea la școala rusă pentru a deprinde limba lui Pușkin, limba care îi deschidea perspectiva în școlile mari ale URSS. Deoarece băiatul era ingenios, se instruiseră acasă înainte de a merge la școală, învățătorii de atunci l-au primit deodată în clasa II a școlii primare. Chiar din primele clase, la ei a venit acasă un sărman muzicant, care mînuia vioara, pe nume Pinciuc. Deoarece mama îl hrănea pe gra-

tis, acest Pinciuc s-a hotărât să-l învețe secretele muzicii pe micul Zinovi, care îl consideră primul dascăl... În anul 1935 a trecut pe la ei un pedagog vestit la acea vreme, muzicianul *Gheorghe Isaacovici Gherșfeld* și când a auzit cum mînuiește vioara, în maniera... aceluși Pinciuc, și-a pus mîinile în cap.

– La școală învățam bine, mărturisește maestrul, îmi plăcea foarte mult aritmetica. La absolvire m-am ales cu un singur „4” la limba rusă!. Am plecat să-mi continui studiile la Conservatorul din Odesa, dar am picat la examene și un an (1940-1941) am frecventat școala de muzică din orașul de pe malul Mării Negre. Intenționam să intru totuși la conservator, dar s-a început războiul. Familia noastră s-a evacuat și am ajuns în localitatea *Prohladnoie* din munții Caucaz. Aveam doar 16 ani. Cu toate acestea, la acea vîrstă fragedă în localitatea *Prohladnoie* nu am stat degeaba. Am organizat un ansamblu vocal instrumental, al cărui dirijor eram. Atunci am compus prima mea melodie „*Kartocica*” (Fotografia)... Însă, deoarece curînd am atins majoratul, în august 1942 am fost înrolat în rîndurile armatei sovietice. Primul botez al focului l-am primit în or. *Ordjonikidze* (azi *Vladicavcaz*). Înainte de aceasta învășasem de infanterist și telegrafist. Țin minte că trupele germane erau alături de noi și la 31 octombrie 1942 ne-am pomenit încercuți. Cu eforturi și pierderi enorme, dar și cu mult noroc, am izbutit să ieșim teferi din încercuire. După război, în cercul familiei noastre ziua de 31 octombrie totdeauna se sărbătorea ca a doua mea zi de naștere. Împreună cu regimentul am ajuns cu războiul la *Krasnodar*. În anul 1943 am fost decorat cu medalia „Pentru vitejie în luptă”. Concomitent cu participarea la lupte, mai participam ca muzicant în brigada care dădea concerte în diferite locuri. Atunci am aflat că și printre militarii germani era popular cîntecul „*Katiușa*”... Mi-au spus prizonierii. În anul 1944 regimentul nostru de artilerie nr.9 a fost dislocat la *Certanovo*, localitate de lîngă *Moscova*.... În anul 1945 m-am demobilizat. După multe peripeții, la care nu doresc să mă refer, în sfîrșit am revenit la *Odesa*, unde doream să învăț la Conservator, dar am întîrziat. M-am aflat în acest oraș mai mulți ani, lucrînd și învățînd totodată. În acest oraș în 1949 m-am căsătorit. În anul 1952 în familia mea s-a născut fiica *Irina*. Nu aveam un lucru permanent și îmi venea foarte greu. Dar, măria sa întîmplarea. Într-o bună zi, la plaja din *Odesa* l-am întîlnit pe maestrul *David Gherșfeld*, care m-a sfătuit să reîncep activitatea de pedagog. În anul 1955 am venit la *Chișinău* singur. Aici i-am cunoscut pe *Zlata Tcaci*, *Ghita Strahilevici*, *Șt. Neaga*, *D. Gherșfeld*, *Timofei Gurtovoi*, *Șiko Aranov*... După multe greutăți, mi s-a dat un apartament.. În anul 1958 am fost primit în rîndurile Uniunii Compozitorilor din *Moldova*. Am activat în diferite orchestre, am fost pedagog, profesor în specialitatea muzicologiei. Din 1984 mă aflu la pensie, dar continui să muncesc. Între anii 1984-1993 am fost redactor muzical la Uniunea Compozitorilor, iar prin cumul profesor la școala de muzică „*V. Rahmaninov*”.

Tema mea științifică principală este „Caracteristicile generale ale genurilor de muzică moldovenească și evreiască”. Am descoperit că aceste două popoare au multe tangențe în melodiile populare. Deși noi, evreii, ne-am stabilit în Basarabia cu vreo 500 de ani în urmă, avem piese muzicale care sunt uluitor de asemănătoare. Geniul popular a făcut așa ca să împrumute reciproc melodiile unul de la altul pentru a îmbogăți muzica populară.

Îndeosebi, când muzicanții *klezmeri* interpretau la magnetofonul lui Zinovi Stolear „Moldoveneasca... evreiască”; muzica moldovenească se contopea armonios cu ritmurile muzicii evreiești. Mai ales că la clarinet interpreta maestrul cu renume mondial *Ghior Feidmanla*, iar la vioară *Ițhac Perelman!*... Ochii maestrului Stolear se umpleau de bucurie copilărească, de plăcere, dirija cu mâinile, încântat de acea melodie sprintărie! Mi se părea că plutesc și eu în valurile feerice ale unei lumi curate și neprihănite! Am înțeles că viața lui Zinovi Stolear e frumoasă prin marea dragoste pentru muzică. Nu părea să aibă vârsta respectabilă. Părea copil romantic, copleșit de dragoste și pasiune. Bătrînul muzicolog și astăzi se află în avangarda oamenilor care ne popularizează muzica, folclorul departe de hotarele Moldovei. Din anul 1950 Z.Stolear publică necontenit. În articolele sale cercetează multiple genuri, de interpretare și compoziție în Moldova, legătura între cultura muzicală evreiască și moldavă.

A scris lucrări importante despre muzica simfonică, activitatea de creație a compozitorilor de frunte din Moldova: Ș.Aranov, D.Fedov, A.Sochireanschi, B.Dubossarschi, Z.Tcaci, V.Zagorschi. Cărțile „Doina evreiască”, care a văzut lumina tiparului în limba germană la Viena, „Sub același cer”, „File din muzica evreiască”, „Oamenii și timpul”, lucrări despre M.Glinca, și A.Rubinștein. În palmaresul de creație al lui Z.Stolear avem mai mult de 600 de articole de ziar.

Dar cel mai important este că trudește în continuare și învață încă generațiile tinere să iubească și să valorifice frumosul din noi.

Mihail Finkel – talent inedit

Deseori îl întîlneam la Centrul unit al evreilor din Chișinău de pe str. Diordița și nici să bănuiesc că scrie poezii, că este înzestrat cu talent inedit. Abia cînd am asistat la lansarea ultimei lui cărți “Lunnîi dojdi” (Ploaie selenă) am rămas plăcut surprins de profunzimea și lirismul versurilor. Mihail Finkel este un poet de limbă rusă din Moldova!

S-a născut la Chișinău în anul 1972. A absolvit școala medie cu mențiune, cu studierea profundă a limbii engleze, apoi a învățat la

Facultatea de limbi străine (secția limba și literatura spaniolă), relații economice internaționale la Universitatea “Perspectiva”, după care mai târziu a absolvit masteratul pe management la Academia de Administrație Publică.

Între anii 1995 și 2005 a lucrat la filiala Comitetului american de repartizare unită din Republica Moldova. Din 2005 pînă în prezent este adjunctul directorului Centrului de cultură al Comunității evreiești din Chișinău . Posedă limbile engleză, spaniolă, română, rusă și idiș.

A început să scrie la vîrsta de 11 ani. Pasiunile lui sunt literatura, filosofia, istoria. Are un fiu Fredy care a împlinit 13 ani.

Îmi face impresia că Mihail totdeauna scrie atunci... cînd nu scrie. Viața lui este o creație perpetuă. Așa cum se spune despre orice scriitor, poet. Este mereu concentrat, iar ochii lui te pătrund. Cercetează fenomenele și lampa din laboratorul său de creație arde de dimineață pînă noaptea târziu. Sufletul lui e poezie, metaforă, sentiment. Este împătimit de poezia latinoamericană, apoi de cea a marilor evrei ca Mandelștam, Țvetaieva, Pasternak, filosofia lui Spinoza și încă multe altele din moștenirea care i-a lăsat-o ca hrană spirituală gloriosul și mult pătimitul popor evreu. Aceste perle el le scoate din adîncul sufletului omenesc și le prezintă în cărțile sale. Mihail este încă tînăr, vîrsta minunată a unui om de creație, și mă bucur că el deja a început să dea roade. Versul lui pe alocuri liric, pe alocuri dur, pe alocuri soare, pe alocuri aisberg ne permite să putem observa, ghici, complace gînduri profunde, doar o mică pîrticică aflîndu-se în cuvinte, cea mai mare parte rămînînd în subtext. Este reprezentantul pleiadei de scriitori evrei din Basarabia, poate cel mai talentat din generația tînărară, care a îmbrățișat această îndeletnicire de mare lux, creația literară, azi cînd se vorbește că numai un om cu inimă mare poate deveni poet adevărat.

Modest și sobru, așa îl cunosc. I-am scris recomandare în Uniunea Scriitorilor din Moldova, dar nu-mi este clar de ce conducerea noastră tărăgănează. Acest lucru pe Mihail nu-l deranjează. Nu e în firea lui să bată pragurile. Talentul lui este evident și e întruchipat în cărțile publicate, în foarte multe recenzii care le-a primit din partea criticii.

Aș mai adăuga că printre evreii din Chișinău este foarte popular cîntecul „Un vis în limba idiș”, pe versurile lui Mihail Finchel. Din aceste considerente, cred că este oportun să redau originalul și traducerea în română a acestei piese îndrăgite de toți, îndeosebi de cei din generația mai în vîrstă.

Сон на идиш

*Я слушал речи стариков
и снова видел возвращенье
ребячьих дней, где так легко,
обидев получить прощенье.*

*Ровестники моих дедов,
уже меня осиротивших,
делились словом и бедой
и редкой радостью, но тише...*

*Вот этот получил письмо,
а тот опять заплакал, видишь,
сквозь шелест букв я видел сон,
далекий сон на идиш.*

*Полузабытая пора,
как невесомый дождь апрельский,
смешались память, жизнь, игра
на старых улочках еврейских...*

*Я гладил лица древних стен
с шестиконечными рубцами,
их трещинки -- как с густки вен,
как наша вековая память.*

*Их каменные лепестки,
почти истертыми ветрами,
как букв святыя завитки
в сухой раввинской монограмме.*

*Сегодня мы за тех живем,
кого уж больше не обидишь.
Мой дом сгорел в огне времен,
остался только сон на идиш.*

Acestui verst – cîntec i-am dat o tîlmăcire în romină

Un vis in limba idiș

De la bunel primii povată—
La vatra-mi să mă-ntorc cu dorul
La ani din frageda mea viață
Iertat să fiu cu binișorul.

Cei mulți fiind cu-n leat cu dînsul,
s-au dus și-acuma mi-s orfane
azi lacrima și încă plînsul
sub stelele mediterane.

Un unchi rămas, primi scrisoare
Și-a plîns și buchia și scrisul,
Căci lacrima-i strălucitoare
Îi rotungea în idiș visul!

A fost un timp al neuitării
Ca ploaia de april, zeiască,
Dulci amintiri ale visării
Pe-o-ngustă stradă oveiască.

Priveam la triste și vechi ziduri
În șase colțuri crenelate —
Fisuri de secole în riduri —
Istorie fără de moarte...

Mă-nchin petalelor din piatră
De vînturi crude mistuite —
De un rabin și-aici lăsate
În monogramele-nvechite.

*Trăim azi pentru cei plecați —
O altă-și murmură poveste...
Casa în foc de ani mi-a ars
Dar visu-n limba-mi idiș este!*

E onorabil faptul că tradițiile scriitoricești ale evreilor din Basarabia continuă și am convingerea că despre Mihail Finchel, care ne cunoaște limba o să mai auzim și o să ne bucurăm împreună cu el.

Îl ascultam pe **Mihail Finkel**, tânăr poet evreu din Republica Moldova, citind versuri din placheta intitulată „**Ploaie lină pe lună**”, ce-i poartă semnătura și mă gîndeam: Ce ar fi omul fără cuvînt? Apoi noaptea, acasă, lecturînd această cărțuție, de altfel și de o ținută grafică deosebită, am ajuns la ferma convingere că avem de aface cu un talent veritabil care fără cuvînt n-ar exista pur și simplu. Pare-mise, încă Confucius spunea că fără a cunoaște puterea cuvintelor e imposibil să cunoști oamenii. Or, armonia cuvintelor rostite de om ne demonstrează armonia interioară a acestuia. O spun din capul locului, că „Ploaie lină pe lună” este o carte unui om romantic, împătimit de armonia cuvîntului scris, dar și de spațiul cosmic în care i s-a hărăzit să trăiască. La modul general am putea spune că autorul ne-a pus la dispoziție un volum de armonii ale unui tânăr îndrăgostit de cosmos și de tot și toate ce populează acest spațiu atît de abstract definit. Iată poiene și dumbrăvi năboite de flori, iată ogoare, livezi, podgorii doldora de rod. Iată-i ziuă, vine noaptea, cerul, norii, stelele, cometele, luna, ploaia, marea, codrii... Toate în poezia lui Mihail Finkel sunt vii, au suflet, respiră, gîndesc. Bate vîntul. În poezie toate acestea au un farmec, iar în miniaturile scrise parcă în proză au deja alt farmec. Pur și simplu te uimește, te frapează gingășia portretistică (miniatura „Linda” ca să exemplificăm), atmosfera eroinei din „Agonie de patimi” (pag.42). Și prin toate aceste descrieri sensibile, pătimașe, autorul sugerează adevărul că în raport cu o femeie „relații ideale nu există”. Poate tocmai din aceste considerente unele poezii sunt prea melancolice și gingașe, iar altele admit un ton mai apăsător, ca să nu zicem necruțător, demonstrînd că eroul, în persoana autorului, este un veșnic îndrăgostit. Îmi închipui, citind, ce minunat e să fii mereu amoretat! Adică îndrăgostit: de viață, de oameni, de natură. Mereu îndrăgostit de ceva și totodată de totul ce te înconjoară. El ne îndeamnă și pe noi să fim ca dînsul și optimiști și mereu îndrăgostiți! (vezi miniatura despre Agnesa de la pag.85). Fiind îndrăgostit, autorul are convingerea că omul adeseori este nevoit să se jertfească precum „o muscă în edificarea soartei sale...” De aceea în această confruntare existențială de multe ori nu ne ajunge timp să rezolvăm toate problemele vieții.

Țin să mă refer și la ținuta arhitectonică a cărții, ea fiind compusă din cîteva compartimente intitulate respectiv: *Spațiul anilor*, *Visurile de aievea*, *Căderea stelelor de mai*, incluzînd atît versuri cît și eseuri. Ultimul compartiment intitulat „**Cuvinte străine apropiate**” ni-l arată pe autor și în calitatea sa de traducător. Versurile tălmăcite din operele lui Octavio Paș, Huan Ramon

Himenes și Horher Luis Borhes ne demonstrează că Mihail Finkel are cunoștințe ample și profunde, în special în domeniul literaturii spaniole. Prin aceste lucrări, în care, după mine, ar fi fost bine să includă și ceva traduceri din Pablo Neruda (cu atât mai mult cu cât sunt sigur că le are) și-a extins cartea nu numai în mai mult ca volum, ci și în mai bine ca conținut. Lansarea ei a avut loc nu demult în sala mare a Centrului cultural evreiesc din Chișinău. Cei care au luat cuvîntul în cadrul festivității, au menționat printre altele că Mihail Finkel este un viitor al poeziei noastre, un bun continuator pe pămîntul moldav al talentelor literare cum au fost și mai sunt evreii **Paul Mihnea, Ihil Șraibman, Mihail Hazin, Rudolf Olșevski**, dar și mulți alții.

Deci, tocmai aceasta era să fie cea mai mare surpriză a festivității. În solul nostru și al părinților noștri, ca mai în toate timpurile, și-au găsit și își găsesc seve prielnice pentru viață talente de alte seminții, care, la rîndul lor ne familiarizează și pe noi cu valori crescute în alte soluri. În ordinea aceasta de idei este de neuitat meritul cu adevărat covîrșitor al intelectualității de etnie evreiască, care, în condițiile cînd națiunea meleagurilor noastre era mutilată ba prin „eliberări” și exproprietări, ba prin condamnări și deportări, ea, această intelectualitate a fost unica în stare să o mențină cît de cît pe linia de plutire ca, pînă la urmă, să nu permită celor cu pistoale și tanchete să transforme această populație într-o turmă amorfă, lipsită de culoare, fără limbă, fără istorie și fără demnitate națională. Multe exemple de un asemenea comportament au fost scoase în evidență și apreciate la justa lor valoare, dar și mai multe, din păcate, au fost uitate sau trecute cu vederea. Asta pe de o parte. Pe de altă parte parcurgînd cu lectura „Ploaie lină pe lună” – după cum mi s-a părut că ar suna mai nimerit în traducere românească, de ce așa ascunde? Am vrut să văd ce zace într-un tînăr născut la noi și care, la o adică, ar putea să fie altcumva decît suntem noi și... ai noștri tineri. **(în eseuri e bîntuit de postmodernism)**... În cuvintele selectate se îmbibă frunzele, iarba, șaptele îndrăgostiților, patima, tristețea, vibrația strunelor de chitară în ritmuri latinoamericane, licăresc stelele veșniciei, ale naturii eterne de pe bolta senină a Moldovei. Se simte inspirația autorului, legătura lui de plaiul unde s-a născut, de unde își ia zborul în lumea nemărginită, sublimă a frumosului.

Date fiind toate datele, ba chiar și cartea fiind la dispoziția tuturor curioșilor n-am să cutez a ocupa prea mult spațiu, mai și răpind din timpul prețios al cititorilor, cicălindu-l cu aprecieri și disocieri de tot felul, despre calitățile scrisului autorului. Totuși, voi spune în cîteva fraze că Mihail Finkel, în scrisul său, este mai matur decît în realitate, e mai pur sufletește și mai curat moralicește. Citindu-i versurile, scrise în stil tradițional, dar și eseurile, care alteori ți se par mai poetice decît unele poezii, vezi omul mereu preocupat de căutarea

de sine și, mai ales, de căutarea Cuvîntului, care ar reda frumusețea naturii înconjurătoare, amplitudinea și multitudinea universului create de Dumnezeu.

E mare lucru să înțelegi că trăiești între cer și pământ, să urmărești cum se leagănă culorile dintr-un anotimp în altul, să admiri stelele și luna, să te lași fermecat de un fenomen necunoscut și – de ce nu? – de o fată mai frumoasă și mai tânără decît tine, să iubești semenii mai mult decît te iubești pe tine. E mare lucru să găsești Cuvîntul ce exprimă adevărul, Cuvîntul adevărat...

În calitatea mea de jurist vă pot spune că toată lumea în toate timpurile a căutat acest cuvînt, dar puțini sunt acei (dacă sunt) care l-au găsit. Totuși, e mai bine să cauți un cuvînt, cum face Mihail Finkel, decît să cauți nod în papură cum fac unii care categorisesc anii și vîrstele după placul lor și nenorocesc destine. Dar, las' că nu înzadar înțelepciunea populară spune că tot omul găsește exact ceea ce caută.

Deci, important este că Mihail Finkel caută Cuvîntul și nu altceva.

Iar cartea „ Ploaie lină pe lună” arată că a pășit cu dreptul în căutarea sa. Că tînărul poet evreu are tot meritul să fie membru al Uniunii Scriitorilor din Moldova pentru care, cu plăcere i-am dar recomandare.

Citez doar un catren dintr-o poezie de două strofe și fără titlu, fără rimă. Gafa de pe urmă îmi aparține, pentru că Mihail Finkel, cum ziceam, scrie în stil clasic, cadențat și rimat.

*Sufletul se-nalță cu vîntul
Roiește de-asupra pămîntului trist
Cu frunzele-n praf și lumină
Ca vișorul în vreme de iarnă.*

Cavalerul slovei de la Orhei

Elev fiind, în manualele de limbă și literatură întîlneam versurile lui melodioase și nu credeam că voi avea ocazia să-l cunosc vreodată. Pe la începutul anilor 80 ai secolului trecut, împătimit de cuvîntul scris, uneori deschideam timid ușa săptămînalului „Literatura și arta” prezentînd cîte o nuvelă. După care stăteam cuminte pe coridorul redacției, așteptînd să fiu primit de către redactorul-șef Valeriu Senic care prefera să-mi dea anumite sfaturi după ce îmi citea nuvela. Anume acolo l-am văzut de vreo două ori pe poetul Iurie Barjanschi. Era un bărbat robust, cu o privire inteligentă, îmbrăcat foarte pitoresc. Fie vreme bună sau rea, purta pe cap o căciulă cu clape și o geantă cît zilele ticsită cu cărți și manuscrise.

Zicea că vine de pe „plaiul orheian”. Se saluta, indiferent cine ai fi fost: un scriitor consacrat sau un începător ca alde mine, începea să vorbească despre literatură în general. Vorbea o română frumoasă, cu multe neologisme, presărînd-o cu expresii celebre de-ți era mai mare dragul să-l ascuți. Cînd prezenta vreun ciclu de versuri, se avînta în polemici cu redactorii, precizînd cutare sau cutare cuvînt. Și doar cînd pleca, băieții mai tineri din cadrul redacției pufneau în rîs, amuzați de ținuta lui vestimentară și în special de căciula rusească anapoda, cu o clapă în sus și una în jos și de gentoiul cît o opalcă de la Orhei. Mi s-au întipărint în minte vizitele lui la Alexandru Cosmescu de care îl lega o strînsă prietenie. Erau de o seamă și în discuțiile lor se lăsau auzite amintirile din copilărie și adolescență petrecute la liceu.... Iurie Barjanschi îl asculta cu atenție pe maestrul Alexandru Cosmescu, cîntărea chibzuit fiecare frază și iarăși prindeau să converseze despre literatură, dar mai ales despre operele traduse de ei. Ambii posedau cunoștințe enciclopedice. Erau docti și în marea literatură rusă. De la școală știam că Iurie Barjanschi a tradus în română romanul în versuri „Evgheni Oneghin” de A.S.Pușkin, „Demonul” și „Mîiri” de Iu. Lermontov, „Zări după zări” de A. Tvardovschi, „Faust” de Goethe, „Vilhelm Tell” de F.Schiller, poezii de H.Botev, Ș.Petofi ș.a. Odată dînsul mi-a mărturisit că se simte bine la Orhei și nu este deloc tentat să schimbe „plaiul orheian” pe capitala aglomerată. Avea un mers apăsător și se părea că drumurile ce le face de acasă pînă la Chișinău îl vor ține mulți ani tînăr. Iurie Barjanschi era un evreu de o cultură vastă. Născut la Brașov în 1922, a început să scrie versuri la o vîrstă fragedă, din 1936. A absolvit liceul „B.P.Hașdeu” din Chișinău în 1940. În timpul războiului a cunoscut exodul evacuării evreilor spre fundul Rusiei și după revenirea în Moldova s-a consacrat literaturii noastre basarabene, pe care la acea vreme nu prea o aveam. În anii 40-50 ai secolului trecut a colaborat la diferite redacții din capitala Moldovei, apoi s-a căsătorit cu o fată foarte frumoasă. Nadejda, fiica lui, mi-a destăinuit că temîndu-se să nu-i ademească cineva soția, a preferat să se mute cu traiul la Orhei. Era un evreu creștinat și multe file din biografia sa prefera să le treacă sub tăcere. Doar uneori pomenea despre pogromurile pe care le-a suportat familia lui în anii copilăriei, în rest pentru toți era o temă tabu. Pe poet îl pasiona arta cuvîntului. Molipsit de un patriotism local, a trăit pînă la sfîrșitul vieții într-un tîrg provincial basarabean, cu mulți evrei...Aici, în istoricul tîrg al Basarabiei a activat cu sîng 36 de ani. Publica versuri, schițe, proză, traducea. Avea o bibliotecă impunătoare, precum mi-a declarat fiica, circa 7-8 mii de exemplare de carte românească, rusă, germană. Mereu pleca prin sate și se întîlnea cu țărani, pedagogii, elevii, propagînd cuvîntul frumos. A publicat volu-

mele „Drumul spre fericire” (1948), „Sub cerul înstelat” (1956), „Drum” (1967), „Versuri” (1973), „Soare de mai” (1977), „Zile roșii” (1978) ș.a. Era cunoscut și respectat la Orhei. Cunoștea la perfecție limba rusă. Lumea îl vedea mereu citind, fie în parc pe o bancă, fie mergând pe stradă. Cu fiecare om schimba câteva vorbe. Vizita școlile din localitate, susținând înfîlniri cu cititorii. Avea familie, creștea cinci copii: Nadejda, Mihail, Elena, Vladimir și Natalia... Cînd trebuia să fie scrisă o felicitare, o dedicație, o inscripție pe plăcile funerare, oamenii i se adresau lui și el îi ajuta cu multă plăcere...

În anul 1986 acest neobosit cărturar și maestru al slovei românești din Basarabia s-a stins subit din viață la numai 64 de ani. Stătea la masă, servea un ceai și un ictus cerebral l-a răpus.

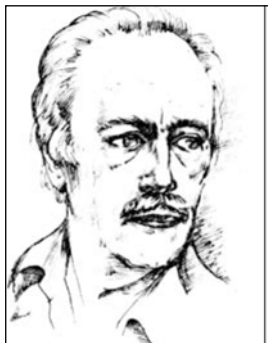
S-au scurs mulți ani și în procesul realizării acestor pagini mi-am amintit de poetul orheian Iurie Barjanschi. Am întreprins o călătorie la fața locului. Orașul în pline relații economice capitaliste, mai păstrează memoria lui. Pe strada Renașterii Naționale, 24, din chiar centrul orașelului atîrnă o placă comemorativă cu următoarea inscripție „Casa în care a locuit și a creat Iurie Barjanschi, poet, traducător, 1950-1986”. Fiica Nadejda mi-a spus că inițial placa era din bronz, dar vandalii au furat-o și au fost nevoiți s-o schimbe cu una din granit negru. În casa în care a muncit poetul 36 de ani astăzi se află un bar... Apoi m-am deplasat la cimitirul creștin din oraș, unde la vreo sută de metri, în stînga de la intrarea pe poartă am găsit mormîntul bine îngrijit, din granit negru pe care sunt cioplite versurile ce-i aparțin:

*Inimă lacomă, plină de dor,
Veșnic setoasă de vis și de viață.
După supremul, grozavul fior
N-ai să dispări ca o pasăre-n ceață.*

*Din tinerețe în vers ai zvcnit
În bucurie și-n clipe de jele
Vreau după ultimul meu asfințit
Vie să fii în poemele mele.*

M-am interesat dacă la Orhei există vreo stradă ce i-ar purta numele și am aflat că după moartea lui consiliul orașenesc a adoptat o decizie în această privință. Decizia este și azi în vigoare, dar autoritățile locale ... probabil că au uitat de ea. Nimeni din administrația locală nu a putut să-mi explice de ce la Orhei nu există o stradă cu numele lui Iurie Barjanschi. Am mai aflat că faimoasa lui bibliotecă a fost nimicită pur și simplu la momentul cînd casa a fost vîndută. Iar în arhiva familiei nu există decît un caiet cu versurile lui nepublicate. Nu am înțeles de unde atîta indiferență și nihilism față de un om care s-a străduit ca slova românească, în vremuri de restriște, să devină hrana noastră spirituală. Unicul lucru ce mă împacă e că istoria plaiului orheian în care a trăit și a făurit poetul de etnie evreiască Iurie Barjanschi știe a-i păstra memoria.

Anatol Kogan – autor de romane istorice

Pe Anatol Kogan l-am cunoscut pe timpurile când muncea în cadrul Primăriei municipale. Era un bărbat cu o frezură albă ca neaua, cu mustați îngrijite și priviri deștepte, pătrunzătoare. Ne-am cunoscut în cadrul redacției „Kișinevschie novosti”. Am înțeles că citește ceea ce public în presa periodică republicană și mi-a mărturisit că-i place cum abordez problema evreilor din Moldova, îndeosebi materialul publicistic „Flori de dor pentru Șalom” apărut în mai multe publicații, inclusiv în cele de limba rusă. Spre rușinea mea, pînă atunci, văzusem pe rafturi cărțile lui, dar nu le citisem.

În general numele acesta îl mai întîlnisem prin materialele enciclopedice, ca acela al pictorului și graficianului Șneer Kogan, cînd admirasem la un vernisaj tablourile executate cu afta finețe în tehnica acvaforte („Căsuțe moldovenești”, „Casă moldovenească”, „Interior”, „Biserica Mazarachi”), apoi lucrări în ulei :”Fiul meu”, „Hamal din Constantinopol”, „Femeie bătrînă”, „Un moșneag”, „Portretul unei țigance”... Știind despre acest pictor care a trăit pînă la 1940, mi s-a creat impresia că Anatol Kogan poate fi feciorul lui:

– Da, dragul meu, zîmbi el. Eu sunt unicul Anatol Kogan și scriu lucrări *în limba rusă* despre perioada medievală a istoriei Moldovei!

Am constatat că avea dreptate, cînd am intrat în posesia volumelor scrise în limba rusă „Podul Înalt” (1975) „Domnița de la Mangup”, (1984) și „Vremea invaziei” (1988) ce evocă istoria Moldovei într-unul din momentele ei cruciale – luptele împotriva turcilor din 1475-1476. A mai scris romanul „Castelul fraților Semarega” (1979). În general am descoperit în scrierile lui foarte multe pagini inspirate, bine închegate în spațiul timpului istoric.

Apoi am continuat să ne întîlnim în stradă, în biroul lui de la primărie. Consideram că este un scriitor parcă ignorat, uitat pe nedrept. Odată la Primărie, unde își îndeplinea funcția în secția de cultură, mi-a dăruit cartea lui, un nou roman „*Puteșestvie v Turan*” („Călătorie în Turan”, cu următoarea dedicație „**Mătru Borisu Druță s uvajeniem i drujeschimi ciuvstvami. A.Kogan**”).

După părerea mea, acest roman constituie un adevărat fenomen în literatura basarabeană. Despre romanul – preîntîmpinare „Călătorie în Turan”, a vorbit inteligent Efrem Bauh, Președintele Federației Uniunii Scriitorilor statului Israel, vicepreședinte al secției centrului internațional al PEN clubului: „Anatol Kogan posedă un auz fin de a prinde frămîntarea maselor, conștiința adormită a acestora dă frîu liber instinctelor setei de sînge, setei de moarte, fenomen pe

care mari personalități ale secolului XX l-au numit necrofilie...Mă uimește capacitatea autorului de a surprinde vibrațiile alarmante ale cuvintelor și a transmite această alarmă mie, cititorului. Cuvântul „Turan” provoacă o neliniște stranie care la sfârșitul romanului este percepută ca un nou arhetip, conținând groaza unei ciudate enigme ce urmărește ca un blestem omenirea – ușurința cu care se lasă antrenată în perturbări globale, ca mai apoi, trezindu-se (din păcate foarte rar), să-i fie rușine de energia primitivă ce a orbit-o. De la roman la roman autorul parcă ar ascuți un bisturiu cu două lame – istoria și fantastică. Fantastica îi conferă istoriei ușurința zborului, ea însăși aterizând parcă în istorie.

Salvarea este în viziunea sănătoasă care instantaneu ca un șoc trezește omenirea din orbire cel puțin pe o clipă. Acest roman este anume o asemenea clipă de trecere.”

Despre același roman și regretatul Emil Loteanu a scris: „ Trăim o epocă ce pare paradoxală, dar în același timp epoca invaziei binefăcătoare a unor oameni care locuiesc pe insule îndepărtate, în țări mici și sărace... Un asemenea om este Anatol Kogan, care a scris un roman-preîntâmpinare. Romantică după formă, noua lucrare a lui Anatol Kogan confirmă un realism dur, ce poate să lase amprente tragice pe soarta omenirii.

„Călătorie în Turan” este o pînză polifonică, o extrapolare virtuală, multicoloră a contemporanietății într-un viitor nu prea îndepărtat, dacă omenirea nu va înțelege pericolul. Romanul se citește ușor și cu plăcere. În el vor găsi multe lucruri interesante și iubitorii de trilere și cei înclinați spre o gândire analitică profundă, precum și oricine este alarmat și îngrijorat de viitorul societății umane.”

Eram curios să aflu de ce un scriitor care abordează tematica noastră istorică, este neglijat. Într-o convoiure l-am întrebat care ar fi explicația...Critica ca și cum nu l-ar observa. M-a privit cu ochii lui inteligenți, m-a tipărit pe umăr și mi-a răspuns:

– Un scriitor adevărat scrie. El e artist, cronicar și indiferent cum privește critica acest lucru, deja devine istorie. Important e ca tratarea evenimentelor să fie cât mai obiectivă, ceea ce nu totdeauna place... Vor avea nevoie de opera lui generațiile viitoare.

Deseori îmi telefona seara târziu și discutăm... Apoi am aflat că a murit.

A plecat dintre noi modest, fără pompă și azi aproape că nu se pomenește despre cărțile lui. Din păcate și cu mare regret, căci atât el cât și tatăl lui am muncit în numele acestui pământ, acestei istorii, acestei culturi.

I-am căutat rudele pentru a clarifica unele lucruri. Am descoperit că nu are pe nimeni, iar actualul stăpîn al apartamentului lui din sectorul Rîșcani mi-a comunicat că un nepot din Rusia l-a vîndut si a plecat.

... Și doar pe rafturile bibliotecilor stau cuminți cărțile lui și servesc cititorii.

Prietenul lui Robert Zapadinski mi-a povestit că Anatol era meșter în confecționarea obiectelor din chihlimbar. Fiind pe malul Balticii, a adus odată acasă chihlimbar și de atunci a început să făurească obiecte de artizanat. Confecționa lucruri frumoase și din sîmburi de cais, de cireș. Casa lui era plină de aceste obiecte.

Mai era și un pictor destul de bun, probabil preluase acest har de la tatăl său... Anatol a creat în literatura noastră opere pe care un moldovean nu s-a încumetat să le scrie. A muncit mult și rodnic. Era un bun prieten a lui A. Galben, rectorul Universității libere internaționale din Moldova, care l-a ajutat mult. Se zice că atunci cînd finisase romanul despre Ștefan cel Mare, deși era o operă artistică, regimul comunist l-a obligat să prezinte editurii adnotarea Academiei de științe! A umblat mult pînă cînd a obținut undă verde și a reușit cu sprijinul lui A. Galben și al Președintelui Uniunii Scriitorilor Mihai Cimpoi. Poate de aceea, ultimul său roman l-a dedicat acestui mărinimos om.

În prezent Anatol parcă e trecut cu vederea. Însă cărțile lui de pe rafturile bibliotecilor sunt solicitate.

Unica lui tragedie e că nu a avut urmași. Astăzi nu mai știe nimeni unde se află colecția și arhiva lui scriitoricească. Să sperăm că a nimerit pe mîini bune. Scriitorii sunt mai curînd oamenii viitorului decît ai trecutului și prezentului. Așa a fost, așa va fi cît va exista lumea.

Mihail Hazin, adeptul bunului simț și al adevărului *Mai vino Mihaile pe acasă*

Clipele trec – iubiri de ieri,
În amintiri plutesc duioase...
Frate Mihai, eu azi te rog
Mai vino, dragule, pe-acasă!

Te-ai dus de ani, chemat de-un vis,
Și-ți plîngi Moldova de departe —
Vai, ea ți-a fost de paradis
Numai în cea nescrisă carte!

Dar ea nicicînd nu te-a trădat,
Nu-ți uită chipul, vorba, pasul,
Aici în doi am respirat –
Frate Mihai, mai treci pe-acasă!

Cu dulce caș, cu-n sfînt pahar
De vin *hurmuz* primi-te-om, frate –
Moldova-i fără de hotar
Cînd vorba e de bunătate!

Mai vino, frate Mihail,
E Basarabia-n răscruce...

O, glasul de-mi auzi, umil,
O-nviorare-ți va aduce?

Mai vino-acasă, frate bun –
A noastră vatră va renaște,
Acest meleag de veci străbun
De fiu și frate te-a cunoaște!

Mihail Hazin e un capitol aparte. E *sătean orășenizat* ca noi toți, cei veniți ca să ne găsim un rost în capitală. E flăcăul din țirgușoarele noastre basarabene, așa cum este Slava Farber, cum a fost Ihil Șraibman. Aproape de pămînt, aproape de folclor, tradițiile naționale, religioase, în anturajul fermecătorului grai idiș... Ne seamănă la port și mersu-i de țăran înțelept. L-am cunoscut la vremea cînd am făcut cunoștință cu Boris Sandler, la întrunirile și șezătorile din perioada începerii valului de renaștere națională a evreilor din anii 90 ai secolului trecut. La început îl vedeam pe la Casa preseii, unde muncea, apoi la biblioteca "I.Mangher". Avea totdeauna o înfățișare de scriitor în activitate. Mereu cu foile pe masă, mereu scriind. Era modest în salahoria sa. Nu rîvnea la ordine și medalii, la titluri. El pur și simplu muncea... Uneori ne citea cîte ceva din ceea ce a scris cu o seară, două în urmă. Odată m-a privit lung, probabil deja mă cunoștea din publicațiile apărute în presa periodică, se vede că citise despre atitudinea mea față de opera genialului poet Aleksandr Pușkin și m-a măsurat din cap pînă în picioare cu luareaminte. Dumnealui scrisese pînă atunci mai multe articole, cărți despre perioada aflării lui Pușkin în Basarabia, despre relațiile lui cu decembrieștii (povestirea documentară "Inzov") și s-a mirat că eu, un pigmeu în ale scrisului, am îndrăznit să atac versurile lui Pușkin referitor la moldoveni. Referitor la această latură a caracterului meu de atunci, cînd nu prea aveam cumpăt și stăpînire, poetul nostru Nicolae Dabija m-a caracterizat astfel: "Boris Druță seamănă cu ostașul care-și poartă mitraliera într-o cutie de vioară". Mihail însă om de o inteligență deosebită, cel care l-a tradus în rusește pe Ion, Druță, la o ședință literară despre mine s-a exprimat aproximativ așa:

– *Boris Druță constituie o artilerie grea! Bate necruțător în toate ce nu-i convine și îl deranjează...*

N-am pătruns duritatea acestei aprecieri, dar mă bucurau articolele lui privind probemele de renaștere națională a evreilor. Mă încînta cu cîtă dragoste, fermitate și convingere aborda această temă.

Mihail cu mult mai în vîrstă decît mine (născut la 23.10.1932 în satul Prăjila, Florești), cunoaște foarte bine viața poporului de jos, posedă româna, idiș, rusa, engleza. De aceea aborda teme vulnerabile mai rezervat, mai cult, dacă

e să comparăm cu atitudinile mele ce băteau pe atunci, țin să recunosc, în extreme. Fiind scriitor de limba rusă din Moldova, se publica mai mult în revista “Kodri”, redactorul-șef al căreia era un intelectual rus de marcă Iuri Grecov, pare-mi-se Mihail era membrul colegiului de redacție. Mihail Hazin avea studii universitare, absolvise în 1955 Universitatea de Stat din Moldova. Era membru al Uniunii Scriitorilor. Deja publicase culegeri de povestiri pentru copii “Pata de cerneală” (1964), “Literalele care cresc” ((1966), schița documentară “ Brazda nemuririi” (1967), cărțile de schițe “Puietii” (1969), “Mărul și o mână de pământ” (1974). În cărțile lui de publicistică am descoperit diferite aspecte ale vieții de țărani, muncitori, conducători de întreprinderi, veterani de muncă și război zugrăvite veridic. Condeiful lui ținea parcă pulsul vremii cu toate problemele și realizările. Mihail avea și un stil al său în literatură. Ca să scrii despre copii, trebuie să ai un talent înnăscut și un spirit de observație fin. Spiritul său de cronicar, analist s-a manifestat și în articolele de critică literară, inserate în volumul “ Truditorii cuvântului” (1968), în care se vorbește despre opera mai multor scriitori printre care și cei traduși de el în limba rusă: I.Druță, I.C. Ciobanu, L.Damian, A Busuioc, Ana Lupan, V.Beșleagă, Gh.Gheorghiu, V. Malev ș.a.

Despre Mihail Hazin academicianul Mihai Cimpoi a spus: „De mai multe decenii în viața noastră literară a adus o notă aparte Mihail Hazin, un om dotat cu inteligență nativă, care și-a ales ca măsură a lucrurilor bunul-simț și adevărul. Modestia sa are ceva feciorelnic în ea, dar și demnitate... Marea calitate a lui Mihail Hazin este de a se dăruii și de a se sacrifica valorilor. Sinceritatea sa este dezarmantă și în calitatea sa de cărturar n-am spune nicidecum că ar putea să pactizeze cu fariseii...”

Pe Mihail la începutul lui august 2009 l-am contactat telefonic, la casa lui din Boston. Mi-a răspuns ca un adevărat moldovean, de parcă se găsea în gîrliciul beciului, pregătindu-se să scoată ravacul din poloboace și să dea vinul la teasc. Aceeași vorbă, același grai moldovenesc, cu expresiile, cu gîndurile, cu imensul dor de casă. E fericit el acolo, e trist, e bogat, e împovărat?.. Cine știe. În orice caz, Moldova pentru el este casa și baștina, iar de ele niciodată nu poate să nu-ți fie dor. Orice-ar spune, se simte că se află printre străini, iar străinătatea nu poate fi dulce.

Toți amicii, cunoscuții își amintesc de Mihail ca despre un om instruit, competent, plin de cumsecădenie și bunătate. E de al nostru, căci numai în Basarabia se pot naște oameni cu viziune atît de specifică și firească față de viață, față de viitor. Ne lipsește foarte mult Mihail, deși probabil el și acolo, în SUA, la Boston este mîna dreaptă a lui Boris Sandler la revista “Forward”... Datorită lui Mihai, la această unică revistă ce apare în limba idiș la New York,

a fost publicat un articol despre opera mea... Lucru pentru care îi sunt deosebit de recunoscător.

Prajila încă nu l-a uitat pe maestru, pașii lui își mai păstrează urmele pe colbul sfânt al satului unde s-a născut.... Și nu îl va uita niciodată și mereu îl va dori acasă. Chiar dacă francezii au o zicală că oamenii mari se nasc în provincie, dar mor la Paris. Mihail sufletește este chemat mereu să vină la Moldova. Oricât de înalt i s-ar părea zborul în SUA, oricât de mari i s-ar părea realizările, ne e de folos nouă, unde s-a născut și și-a luat zborul în lume. De aceea totdeauna îl compătimesc pentru faptul că și-a ales o cale lungă îndepărtându-se de Moldova, dar și mai tare apropiindu-se sufletește de ea. În semn de recunoștință îi zic cu toată dragostea și îndemnarea:

Se scurg minutele, ca vechile iubiri
Cu-acele clipe tainice, frumoase,
Ne-ndeamnă și ne cheamă-n amintiri –
Mai vino, Mihaile, pe acasă!

Nu te-au trădat nici florile de in,
Te așteptăm să fii cu noi la masă,
Te-așteaptă pînea și-un pahar cu vin –
Mai vino, Mihaile, pe acasă!

Te-ai dus, demult, pe aripi în văpăi
Și cînti Moldova ca pe o mireasă,
Tot adunînd chemări la anii tăi –
Mai vino, Mhaile, pe acasă!

Moldova, Basarabă din vechimi,
Și azi își duce soartă nemiloasă,
Tot rechemîndu-și fiii din străini –
Mai vino, Mihaile, pe acasă!

Sobrul Boris Sandler

La începutul anilor 90 ai secolului trecut, cînd re-nașterea națională a evreilor din Moldova abia lua amploare, din cînd în cînd vizitam arareori lăcașul unde astăzi este situată biblioteca „I.Mangher” de pe str. Diordiță. Acolo se organizau deseori serate, întruniri unde venea cîteodată Boris Sandler. Avea o ținută sobră, cu fața lui ovală, simpatică, mustățile de cavalier medieval. Discuta cu Ihil Șraibman, Isidor Pilat, Moisei Lemster, Mihail Hazin, Boris Dubosarschi... Știam că este un scriitor deja consacrat, avea traduceri ale nuvelor sale în rusă, română despre pogromul evreiesc de la Chișinău din anul 1903... Încă în 1991 în revista „Sovetiș Gheomland” a fost publicat un fragment dintr-o zguduitoare povestire documentar-artistică „Leim unleib” („Trupul de argilă”), despre evenimentele tristului pogrom chișinăuian din 1903 cu toate dedesubturiile și consecințele lui. Critica de la acea vreme, dar și în timpul de față consideră că această bucată literară documentară constituie una din cele mai

mari acțiuni sociale, care poartă un puternic nucleu de energie politică.... Citind această operă în rusă, am rămas încântat de curajul și calitatea de evreu a lui Boris Sandler... Vroiam să mă apropii de el, să discut, dar privirile lui severe, sobre mă ținutau locului, considerînd că încă nu m-am copt ca să pot purta o discuție de la egal la egal. De cîteva ori am luat și eu cuvîntul la acele serate, dar nu cred că dumnealui mă ține minte.

Așa s-a întîmplat că anii au trecut și doar amintirea ceea mă face să mă întorc la această personalitate intelectuală din Moldova, de etnie evreiască, care prin munca sa literară a adus și aduce o enormă contribuție la popularizarea cuvîntului scris nu numai în Moldova ci departe peste hotarele ei. Datorită lui, care astăzi este redactor-șef al publicației „Forward”, cea mai vestită publicație în idiș din lume ce apare la New York, evreii de pe toate meridianele globului află despre istoria, problemele evreilor din Moldova de astăzi.

Boris Sandler este al nostru. S-a născut în orașul Bălți în anul 1950. De mic copil a îndrăgit muzica și după absolvirea Institutului de Arte clasa vioară, a activat în componența orchestrei simfonice de Stat a Republicii Moldova. Totodată, îndemnat de bunici, de dragostea pentru cuvînt, din tinerețe a început să scrie în idiș, pe care o vorbea în sînul familiei cu tradiții.

Începînd din anii 80 ai secolului trecut povestirile și nuvelele lui Boris Sandler au prins a fi publicate în revista evreilor din URSS, de limbă idiș „Sovetiș Gheimland.” Munca de literat a fost atît de prodigioasă, încît curînd devine membru al colegiului de redacție al acestei reviste unionale. Povestirile și nuvelele lui în mare parte sunt autobiografice. Vorbește cu plăcere și dragoste despre viața bunicilor, părinților lui. Despre viața antebelică, cu tot coloritul prozaic al evreilor din țirgușoare, plină de haz, proverbe, parabole, ghicitori, caracteristice cercului de evrei din Basarabia și nu numai. Toate aceste perle literare sunt mai apoi selectate de către Boris Sandler și au văzut lumina tiparului la Moscova în almanahul „Trepleh aruf ȕa a nes” („Treptele spre minunăție”). În acest almanah scriitorul adună tot ce amintește despre viața evreilor basarabeni de pînă și în primii ani de după război. Pe aceste pagini poți urmări traiul cotidian al evreilor din Soroca, Chișinău, Bălți care salahoreau în diferite funcții de meșteșugari, medici, pedagogi, pur și simplu despre veteranii demobilizați, întorși de la război, despre „idișe mamă”, precum și despre escroci și alt soi de delincvenți, care întruchipau acea perioadă grea.

În biografia lui Boris Sandler apare necesitatea de a-și adînci cunoștințele literare, meseria de a deveni scriitor și la 1983 urmează Cursurile Superioare de literatură de pe lîngă Institutul Unional de Literatură „M.Gorki” de la Moscova (secția limba și literatura idiș). Prin eforturi personale a contribuit la renașterea acestei literaturi cu bogate tradiții la temelia cărora stă Mendele Moier-Sform, Pereț, Șalom Alehem și Ihil Șraimban. Anume Boris Sandler a adus un aport con-

siderabil la renașterea și îmbogățirea tradițiilor literare ale limbii idiș în Basarabia. Prin energia și spiritul lui inovator este cel care a contribuit la fondarea bibliotecii municipale de carte evreiască „Ițik Mangher”, precum și a emisiunilor televizate „Oif der idișe gas” („Pe strada evreiască”), este unul din primii autori ai publicației paginilor în idiș din Moldova „Vocea noastră”.

În anul 1998 Boris Sandler se repatriază în țara strămoșilor Israel și începe să lucreze la Universitatea evreiască din Ierusalum, mai fiind în fruntea tipografiei „Leivik-farlag” din Tel-Aviv. În aceeași perioadă a redactat unica revistă pentru copii din lume în idiș, „Kidun-keit”.

O nouă cotitură în viața și activitatea lui Boris Sandler a avut loc în 1998 când Asociația americană „Forwerts” îl invită la New York în fruntea redacției prestigiosului jurnal evreiesc (idiș). În calitate de redactor-șef al acestei publicații își amintește mereu de Moldova. Pe paginile ei au fost publicate nuvele, povestiri, miniaturi ale lui Ihil Șraibman, articole de problemă ale lui Sergo Benghelsdorf. Cu legitimă mândrie afirmă că în anul 2008, pe paginile acestei reviste a fost publicat și un material despre opera și creația mea.

Cărțile și mai multe povestiri, nuvele, articole sunt traduse în diferite limbi ale lumii. Opera lui B. Sandler este cunoscută cititorilor din România, Rusia, Israel, Franța, Germania, Anglia, SUA.

Suntem mulțumiți că frunzele neamului nostru, crescut pe pomii rodnici ai Basarabiei astăzi ne reprezintă cu demnitate departe de meleagurile natale și ne fac mai puternici. Avem dreptul și afirmăm că azi Boris Sandler este cunoscut pe tot mapamondul, deoarece ziarul în fruntea căruia se află este răspândit pe toate cele cinci continente. Și se bucură de o popularitate deosebită între descendenții din Moldova, printre toți evreii din lume și nu numai evrei, ci și între toți acei care doresc să cunoască istoria, literatura, cuvântul frumos al idișului. Mă bucur că unul dintre ei este cetățeanul, evreul de origine basarabeană Boris Sandler, un intelectual remarcabil, care pășește prin viață sobru, serios, așa cum îi stă bine unui om ce poartă o responsabilitate deosebită pentru cuvântul idiș, căruia s-a hotărât să-i fie credincios pe viață. Datorită lui, idișul se dezvoltă, se răspândește și continuă să existe, atâta timp cât vor exista evreii, cât va exista pământul dat de Dumnezeu.

Miroslava Metleaeva

Steaua călăuzitoare

Pentru Miroslava Metleaeva

După noaptea, ca de vis,
M-am plimbat pe o câmpie

Cu un dor de necuprins
Ce-mi aparține doar mie.

După noaptea ce-a trecut
Cu sclipiri de diademă,
Dorul meu o fi-nceput –
Ca un strop pe-o crizantemă...

Tu ai fost și vei rămâne
Vis răus de-un rug ferice –
Pân la cer – nemărginire
Cât va dăinui aice?

Tainic înger păzitor,
Vreau să-l știu mereu aproape
Cu-aripi candid de dor
Ca lumina peste ape...

Doar speranța-n zori de zi,
Doar credința ce nu moare –
POEZIA -- Ea ne-a fi
STEUA CĂLĂUZITOARE !

Aceste versuri le-am dedicat poetei, ziaristei, traducătoarei Miroslava Metleaeva care te frapează, te copleșește, te captivează prin felul ei de a fi, de a munci...

Zîmbitoare, harnică, temperată, sinceră și frumoasă... Nu știam că în biografia ei sunt file care pot vorbi despre o adevărată personalitate cu tradiții intelectuale. Am citit mai multe articole despre activitatea ei, semnate de ziaristul Vlad Pohilă, care a prezentat-o ca nimeni altul în totala ei integritate biografică ca poetă și publicistă de expresie rusă, traducătoare din română în rusă. A îndrăgit scrisul din fragedă copilărie și a folosit în activitatea creatoare limbile care le cunoaște: rusa, româna, idișul, engleza... Articolele sale le semnează: *Miroslava Luchiancova* (numele soțului), iar în presa evreiască semnează *Riva Rosner*. S-a născut la Chișinău în zodia fecioarei la 1946, într-o familie de intelectuali (mama-Edith Rohrer, profesoară, cu școală românească; tatăl - Gavriil Metleaev, funcționar public, originar din Siberia). Miroslava a locuit cu familia în reg. Cernăuți, Ucraina, absolvind școala medie de cultură generală în com. Ciudei (Mejdurecie)-Storojineț în 1964. După absolvirea școlii a lucrat bibliotecară (1964-1965) în această localitate, apoi biografia ei a nimerit în mrejele marilor acumulări. Pentru a merge în viitorul de a-și realiza scopul, Miroslava a devenit licențiată cu mențiune a Facultății de filologie a Universității de Stat din Moldova (1970), specialitatea Limba și literatura rusă., apoi a urmat studii postuniversitare: Agenția de Stat Teleradio (cursuri de redactor, 1982); Universitatea Pedagogică de Stat *Ion Greangă* (1991-1993, specialitatea psihologie); masterat în psihologie în cadrul Uniunii Scriitorilor din Moldova (2001-2002). A lucrat ca profesoară de limbă și literatură rusă

(1971-1979), în com. Băcioi de lângă Chișinău; redactor la TeleRadio-Chișinău (1979-1982); specialist principal pentru probleme cu mass-media la Ministerul Agriculturii (1982-1990), unde realizează o serie de filme documentare și reportaje TV cu tematică agricolă... La un moment de cotitură a vieții ei Miroslava se consacră aproape exclusiv jurnalismului: redactor-șef adjunct la *Făclia* (versiunea rusă, 1990-1991) și la *Cetățeanul Moldovei* (ziar al Departamentului relații interetnice al R.Moldova, 1991-1993), coredactor la ziarul evreiesc *Nas golos/ Unzer Kohl* (1992-1994), redactor la *Nezavisimaia Moldova*, comentator politic la *Societatea civilă (Grazdanskij mir)*, redactor-șef fondator al rev. *Zerkalo* (1993-1995). Din 1995 și până în 2001 a fost redactor-șef adjunct la revista pentru copii *A-mic* (versiunea rusă); din 1994 până în prezent este redactor-șef la ziarul evreiesc *Istoki*. Redactor-colaborator extern al revistei *Kitej-Grad*, publicație de cultură a Comunității rușilor lipoveni din România (apare la Iași). Ca poetă, a debutat în anii de școală, în presa raională din Storojineț. În presa de limba rusă din Chișinău a fost tratată timp îndelungat cu rezerve, din cauza pesimismului ce persista, chipurile, în versurile ei. Tocmai de aceea, editorial, debutează relativ târziu, cu placheta de versuri *Ia jivu sredi vas...* (1992), urmată de *Pesni noci* (1994), aceste prime cărți impunând-o favorabil printre poeții de limbă rusă de la noi. Apare o plachetă cu traduceri în română din poezia sa: *Cântece nocturne* (1995), apoi culegerea bilingvă (ruso-română) de publicistică: *Ia jenscina. Kto menâ zas-citit? (Sunt femeie. Cine mă va apăra?)* (1999). O realizare de vârf a poetei este placheta *Ten Galeona* (2002), concepția machetei poligrafice aparținând autoarei. Diferite ca tematică și viziuni, cărțile Miroslavei Metleava vădesc o șlefuire ascendentă a stilisticii poetice, dar și o aprofundare a simțirilor lirico-filozofice. A publicat poezii în mai multe culegeri colective ale poezilor de expresie rusă din R. Moldova: *Venok Eseninu* (1995), *Stihi moi, svideteli jivie* (1997), *Nezabîtîe dorogi* (2000), *28 plus* (2005); este inclusă în antologia *Iubire de metaforă* (2001). Câteva poeme au apărut în versiune engleză, în vol. *Singular Destinies: Contemporary Poets of Bessarabia* (2003). În 2003 la Editura Prut Internațional îi apar patru cărțuții cu „povești adevărate” pentru micuți: *Utenok, Șcenok, Kotenok, Zabavnîe țifri*. M. Metleava s-a impus ca o măiestrită tălmăcitoare în rusă din poezia românească, mai exact din: Leonard Tuchilatu (vol. *Rapsodie*, 2001), Nichita Stănescu, *11 elegii* (2003), ambele cărți apărând, la insistența traducătoarei, în format bilingv, pentru o percepere mai bună a mesajului poetic. A mai transpus în limba rusă basme populare românești, poezii de Ion Pillat, versuri pentru copii de Liviu Deleanu, povestiri pentru copii de diferiți autori români, un fragment din *Viața lui Ștefan cel Mare* de M. Sadoveanu ș.a.

În prezent lucrează la elaborarea și traducerea în rusă a unei ample antologii de poezie română din toate epocile și din toate provinciile, precum și din diaspora românească. Desfășoară o energică activitate pe tărâm social, în diferite ONG-uri pentru apărarea drepturilor omului, în special ale femeilor de la țară, copiilor și adolescenților; pentru ocrotirea patrimoniului cultural, etnografic și natural în satele basarabene. A vizitat (inclusiv participând la diferite conferințe, simpozioane, traininguri, cursuri) mai multe capitale și mari centre culturale din lume: București, Iași, Washington, Ierusalim, Praga, Frankfurt, Istanbul, Budapesta, Moscova, Petersburg, Kiev, Minsk, Alm-Ata ș.a. Mențiuni: Diploma de laureată a Concursului republican televizat de poezie (1997); Premiul Uniunii Scriitorilor din Moldova pentru traducerea în limba rusă a versurilor lui L. Tuchilatu (2001); *Diploma de merit* și Medalia *Nichita Stănescu* (Ploiești, 2003, pentru versiunea rusă a *Elegiilor* lui N. Stănescu). Despre creația și activitatea publică a M. Metleaeva s-au turnat patru videoclipuri documentare la TV Moldova; este prezentă cu o schiță biobibliografică în *Enciclopedia scriitorilor ruși din Europa* (București, 2005). Membru al Uniunii Jurnaliștilor din Moldova (1991); al Uniunii Scriitorilor din Moldova (1995); al Uniunii Scriitorilor din România (2002).

Aceste merite, aceste realizări au inclus-o armonios în procesul popularizării literare (prin traduceri) a creării propriilor lucrări. Talentul ei inedit se va mai bucura nu odată cu lucrările ei traduse în limbile pe care le posedă.

Generalul

Sobru, concentrat, prezentabil, mereu la dato-rie. E unul din puținii redactori care în afară că știe a vorbi, are darul de a asculta. Vorbește totdeauna în cunoștință de cauză. Ori, dacă e nevoie, ascultă cu multă seriozitate, culegînd informația necesară... Cînd trebuie ajută, cînd e necesar intervine. Vorbește de parcă citește din carte. Pare aidoma unui general de armată, mereu în pregătire de a cîștiga lupta. Pentru el fiecă confruntare cu cititorii pare a fi decisivă. Și nu în defavoarea lor, ci dimpotrivă. Iar cititorii sunt diferiți, precum e lumea: veseli, mulțumiți, încîntați, amărîți, indignați, bănuitori, ranchiunoși... Unii chiar doresc să-și asume merite pe care nu le au, alții, dimpotrivă, sunt prea modești, tac atunci cînd li se cere să activeze, să vorbească. Cu toată această armată de cititori, Ilia Mariaș

Ilia Mariaș, redactor-șef al săptămânalului chișinăuian „Evreiskoie mesteciko”

trebuie să țină cont, să învețe de la ei (da,da să învețe! Căci fiecare înțelept acumulează mereu experiență de la semenii lui.). Uneori apare necesitatea ca cineva să fie pus la punct. Poate nu unul ci mai mulți, care se grupează pentru a câștiga o pornire de binefacere, a se face auzit cu orice preț. În asemenea cazuri principial, analizează și dă riposta cuvenită, convingător. Și când te gîndești că cititorii nu sunt niște copii care se duc la școală, deși și despre aceștia se scrie mult, majoritatea fiind oameni în vîrstă, fiecare cu istoria și biografia sa, la care nu poți admite tertipuri... Așa cum i se cere unui adevărat general pe cîmpul de luptă. Să acționeze și nicidecum să fie în calitate de observator. Un general e obligat să aibă concepție proprie, obiectivă, imparțială. Numai așa poți face un ziar de ținută europeană. Doar ajunge la toți toți aceia cărora le este dragă și scumpă Moldova unde s-au născut și pe care o prețuiesc pentru pămîntul mănos, clima blîndă, pentru oamenii, pentru cimitirele rămase aici. Îl văd mereu cu aparatul de fotografiat, culegînd imagini, iar mintea lui deja lucrează la viitorul material editorial, ce urmează să apară pe paginile săptămînalului. De la el nu aștepta laude exagerate sau cuvinte ce întrec măsura laudei. E obiectiv și realist. Și totodată simplu. Nu în zadar se spune că lucrurile geniale sunt cele mai simple. Așa l-am cunoscut pe modestul meu coleg de breaslă care demult salahorește în domeniul ziaristicii, scriind mii de file ce zi de zi sunt predate tiparului. Este o muncă poate din cele mai grele, doar cuvîntul scris poate fi vehiculat, scos din arhive, pus pe masa cîntarului, a judecății. Vorba potrivită: ceea ce-i scris cu penita nu tai cu bărdița!

Am căutat prin arhive informații despre Ilia Mariaș, sperînd că voi descoperi despre el elogii, titluri, merite, dar aproape nimic... E modest și tăcut. E salahor de rînd, deși obligația de redactor-șef e mare. Despre domnia sa am descoperit că e născut la 4 martie 1947 în or. Karși, Republica Uzbekă. Este membrul Uniunii Jurnaliștilor și al Uniunii Cineaștilor din Republica Moldova. A studiat la facultatea de meliorație a Academiei agricole din Chișinău, obținînd profesia de inginer-hidrotehnic. Și-a făcut serviciul militar în flota maritimă de Nord a URSS iar în calitate de jurnalist a activat la revista pentru pedagogi „Pedagoghiceskii jurnal” de la Chișinău.

Cele mai însemnate perioade ale vieții le consideră munca la redacția „Molodeji Moldavii” la rubrica „Clubul amatorilor de film”, precum și analiza altor ziare și reviste ale Moldovei din cadrul publicației „Komsomolskaia pravda” din Moldova.

Din anul 2004 este redactorul-șef al săptămînalului «Еврейское местечко».

Doar atît... Cît de puțin și cît de mult! Ilia e generalul cititorilor diasporei evreiești și nu numai! Răsfoiți ziarul pe care-l face și vă veți convinge. A scrie

despre el nu e ușor. Nu-i place să se etaleze. A-ți asuma misiunea de arbitru a unui contingent atât de divers și competent, cum sunt cititorii evrei, dacă fiecare în parte a avut o biografie de muncă bogată în viața activă, este una din cele mai complicate misiuni.

E omul care cu mijloace mici săvârșește fapte mari. Mi se pare că el se călăuzește după principiul: *Îndrăzneala este începutul acțiunii, dar norocul este arbitrul rezultatului*. Pe paginile ziarului apar materiale interesante, tratându-se cele mai arzătoare teme, printre care tragedia poporului evreu – holocaustul, viața cotidiană a evreilor de diferite vârste, cei care au pătimit în timpul războiului, când s-au aflat în lagărele morții. Se publicau materiale înspăimântătoare despre mormintele comune unde fuseseră masacrați evreii; materiale șocante despre vandalismul cimitirelor, pagini de istorie, dar și de actualitate, certurile ce apăreau între diferite organizații obștești, nonguvernamentale, care nu puteau împărți echitabil mijloacele financiare, mărfurile primite ca ajutoare de la organizațiile de peste hotare. În cazurile de forță majoră tratează problema obiectiv, fără rezerve, fără ocolișuri.

Mă bucur că Ilia a susținut inițiativa mea privind denumirea “Ihil Șraibman” a unei străzi din Chișinău. M-a ajutat să scriu materialul despre cimitirele evreiești în delăsare, de pe întreg teritoriul basarabean.

Îl observ la toate manifestările, înarmat cu aparatul de fotografiat, fixînd tot ce potrivește că ar fi important. Și odată în săptămîină aduce la cunoștința publicului cele mai proaspete evenimente. Fiece material semnat de el atinge strunele unei părți care consideră problema de importanță vitală. Zîmbește doar atunci cînd vorbește despre unele lucruri confuze, unele metamorfoze e la convingerea lui, lipsite de importanță...

Generalul! Doar realitatea este undeva la mijloc și ea trebuie tratată fără extreme.

Cînd mă vede la diferite întruniri, are grijă să menționeze că am asistat și eu. M-a observat cînd cu gemenii Petrică și Elena am participat la amenajarea cimitirului de pe strada Milano,1. Cu cîtă durere mi-a povestit despre cimitirele evreiești din Basarabia!

Ar fi păcat să vorbim despre renașterea culturii evreiești din Moldova fără a menționa înțelepciunea, răbdarea, imparțialitatea omului Ilia Mariaș, care este un adevărat patriot al poporului său! Cunoaște problemele din interior, profund. Se aseamănă cu un general care conduce o armată asigurată, împăcată, disciplinată, cu înțelepciunea căreia realizează performanțele de a cîștiga războaiele pe cîmpia diverselor caractere omenești.

Generalul jurnalisticii noastre reușește și învinge.

Eduard Maidenberg (pictor, grafician de carte)

Cu maestrul Eduard Maidenberg la o ceremonie, 2009

Pe Eduard l-am cunoscut mai întâi prin desenele sale din romanul lui Ihil Șraibman “Șapte ani și șapte luni”, apoi în altă grafică de carte a diferiților autori. Consultând literatura de specialitate, am aflat că este născut la 10 februarie, anul 1960 la Chișinău în zodia vărsătorului ca și mine. A absolvit Liceul de Arte Plastice „Igor Vieru” din Chișinău (1978) și în același an a început colaborarea cu editurile din Chișinău. În

1979, la numai un an de la absolvirea liceului, a debutat la expoziția republicană de grafică desfășurată în incinta Muzeului Național de Arte Plastice. Au urmat și alte expoziții: Bienala a XYII-a a Ilustrației din Bratislava, Bienala Ilustrației Europene în Japonia, Bienala Internațională a Ilustrației „Golden Pen of Belgrade”, ediția a YI-a ș.a.. Despre Eduard Maidenberg se zice că nu este specializat strict în grafică de carte, acest gen i se pare întrucâtva *restrictiv*. Ilustrația de carte este doar o latură a creației sale. El este unicul pictor din Moldova care a ilustrat cărțile lui I.L. Caragiale. Lucrează în diverse genuri, stiluri de grafică și desen. Este autor de ilustrații a peste 100 de cărți, printre care și ale scriitorilor basarabeni G.Vodă, P.Pelin, D.Șehter, I.Șraibman ș.a. precum și ale clasicii universale “O mie și una de nopți”, V. Hugo, L.Tolstoi, W. Shakespeare, R.Kipling, I.Krîlov, J.London. Un loc deosebit în creația lui îl ocupă motivele evreiești. În opinia pictorului Gheorghe Vrabie “Eduard Maidenberg posedă un dar de la Dumnezeu și o viziune personală, practică prin excelență o tehnică de profesionist în cele mai diverse genuri și stiluri.”

În revista *Alef* din Tel-Aviv Aron Aroțchi a menționat că Eduard Maidenberg necesită a fi atribuit la creația națională evreiască, deși ar fi o greșeală să afirmăm că pictura lui se reduce doar la cea națională. El creează prin lucrările sale o lume aparte, a sa., diversă prin structură și compoziție. Desenelor lui le este caracteristică o motivație poetică specifică.

În creația lui predomină două teme importante: cultura mondială și Chișinăul evreiesc de ieri și de azi. Aceste două tendințe s-au îmbinat organic. Chișinăul vechi în creația lui este o lume nereală, fantastică, celestă. Totodată foarte aproape nouă. Prin fibre invizibile el este legat de emoțiile, istoria, trăirile, avânturile și visurile noastre...

Este laureatul concursului “Cel mai bun material despre teatru” (1988), autorul scenografiei și costumelor la spectacolele Teatrului dramatic de stat rus “A.P.Cehov” din Chișinău “Opriți avionul!- eu cobor” după povestirea lui E.Sevell (1997).

Așa l-am cunoscut mai întâi pe Eduard din literatura de specialitate. Am avut ocazia să-l cunosc personal în anul 2009. Modest, visător, prietenos, sociabil. M-am bucurat că are ochi de copil, dar mâinile mari, vînjoase, parcă iată iată se va apuca de daltă ca să cioplească în granit pentru a evidenția frumosul de acolo. Mersul lui îmi amintește ceva miraculos, frumos, de parcă pășește pe urmele lui Brâncuși. Este artistul neamului său, se află în tumultul vieții zbuciumate de ralitate și istorie a evreilor. Creează impresia că mai mult muncește decît vorbește. Degetele lui mereu sunt cu mîna pe penel, aleg culorile, compozițiile. Grafica, desenele lui par niște așchii de scoică oceanică ce se iradiază frumos prin inimile noastre. Chiar dacă este membrul Uniunilor Ziariștilor, Muzicienilor, Pictorilor, laureat al premiilor... pentru el principalul este munca de zi cu zi. Mereu e grăbit. Se grăbește cu siguranță, frumos, în zbucium, în căutare. În frecvențele noastre întîlniri am impresia că ne cunoaștem de demult, gîndim în același fel, deși nu am nici o vocație cît de cît ca să realizez vreo închipuire de desen. Eduard, pare-se, îmi citește gîndurile și mi-a spus că o să-mi illustreze vreo carte, îndeosebi povestirea “Doroteea”... M-a întrebat dacă mi-a plăcut proiectul schițelor sale, după care s-a realizat poarta de la intrarea din cimitirul vechi evreiesc de la Sculeanca. E o adevărată artă, această poartă ornamentată!

Am un respect deosebit față de arta fiecărui popor, al românilor îndeosebi, fiindcă este îmbibat de această cultură în sînul căreia s-a născut și trăiește. Este un pictor, un artist profund național. Citește, analizează, cîntărește. Nu în zadar despre creația lui și-au exprimat opiniile personalități notorii atît din Republica Moldova, cît și din alte țări ale lumii. Arta lui mișcă, frapează. Indiferent unde este expusă. La Chișinău, la Moscova, la Tokyo sau Tel-Aviv. Omul, viața e trecătoare, iar arta este veșnică, zic latinii. Arta lui este laconică, plastică, convingătoare, expresivă! Maestrul Isai Cîrmu a spus despre arta lui, cînd a asistat la o expoziție de grafică a artistului la biblioteca municipală “B.P.Hașdeu”: “Este un pictor nativ al cărții, un desenator subtil, cu intuiție remarcabilă în domeniul ilustrării literaturii artistice, acestea îmbinîndu-se în

mod organic cu o modestie demnă de laudă.” Totalmente împărtășesc această apreciere, deoarece alături de Eduard mă simt liber în discuție, în dezvoltarea planurilor, proiectelor...

Daniel Klugher, scriitor din Israel, a spus: “ Este un maestro, creația căruia necesită a fi atribuită ca o artă pur națională evreiască. Deși tematica lui nu se limitează doar la motivele evreiești. Eduard Maidenberg creează specific lumea sa aparte, irepetabilă și diversă. Lucrările sale se caracterizează printr-o poezie deosebită.

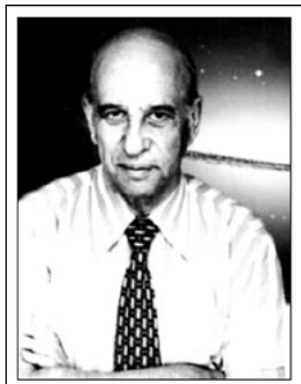
Chișinău, Basarabia – acesta este un plai sudic, impresionant, care a devenit demult un centru cultural al evreilor europeni. Plaiul specific a determinat și creația specifică a maestrului. Două teme s-au intersectat în creația lui: cultura mondială și Chișinăul evreiesc, care s-au stabilizat organic și efectiv”.

Laudele nu-l copleșesc pe Eduard. Între laude și fapte există marea taină a creației unde ești singur în fața eului tău,. Și aici persistă o singură dominantă: munca asiduă ceas cu ceas, clipă cu clipă, zi de zi, an de an.

Eduard crede în munca sa, în căutările sale. Sunt convins că nu se va astîmpera niciodată, fiindcă el este sortit să creeze sublimul din noi.

Eduard Maidenberg este un mare patriot al Basarabiei. Creează, caută, frământă realitatea noastră. Prin aceste realizări el este, aparține culturii evreiești, dar cu siguranță aparține culturii noastre, demonstrând că Basarabia este nescătată în valori și talente. Sunt sigur că despre opera lui se va scrie încă mult, va avea loc nu o singură expoziție, vernisaj. E în floarea vârstei, în apogeul creației și mă bucur pentru el, avem același scop de servi oamenii, de a sluji arta frumosului.

Alexandru Gromov – o ramură înflorită a culturii noastre lingvistice

Așa aș putea spune despre cărturarul Alexandru Gromov, om care întreaga lui viață a servit presei și cuvîntului. Scriitor, fantast, creator al mai multor opere literare. L-am cunoscut pe timpul cînd eu, începător, veneam stingherit la redacția revistei „Moldova”. Aduceam poezii și proză. Le citea și nu-mi spunea din politețe că sunt departe de a fi realizate, mă așeza pe scaunul din fața lui și multă vreme discuta cu mine, analizînd împreună cuvînt cu cuvînt, frază cu frază. Și era atît de convingător, încît ieșeam din biroul lui transpirat și

roșu ca racul, simțindu-mă un agramat, un neputincios în ceea ce intenționez să fac și să devin. Alexandru Gromov vorbea o română impecabilă, cu un colorit sudic, basarabean. Era dur în discuție și prietenos în relații umane. Când venea vorba de cultura cuvîntului pe care îl așterni pe hîrtie, nu te mîngîia pe creștet. Îți dădea de înțeles că aceste fraze, aceste cuvinte scrise rămîn pe hîrtie și odată cu publicarea lor devin istorie, la ele oricînd cititorii și alte generații vor reveni, vor analiza. Pentru aceasta, dădea el de înțeles, trebuie să iei în serios meseria scrisului consultînd dicționare, verificînd fiecăruia cuvîntul, disciplinîndu-te de la bun început. Era cel mai autoritar cărturar din cadrul revistei și eram nespuse de fericit, fiindcă debutul literar a avut loc anume datorită lui și poetului Anatol Ciocanu, în 1980, cu o poezie, apoi cîțiva ani mai tîrziu, cu o nuvelă. Anume sub oblăduirea lui, pe paginile revistei „Moldova” a apărut și un articol de critică privind modestele mele încercări literare.

Cînd mă despărțeam de Alexandru Gromov, totdeauna mă tipărea prieteneste pe umăr. Căuta să-i ajute pe viitorii poeți, prozatori, să conștientizeze cît de serioasă este intenția lor, fiindcă anume ei sunt acei care duc limba corectă în rîndul maselor. Am înțeles lucrurile acestea foarte curînd și acasă, înainte de a trece la el, la redacție, mă gîndeam ce scriu și cum scriu. Pentru mine Alexandru Gromov a fost ca un profesor care predă pianul unui muzicant care mai are mult pînă la perfecțiune, și-mi dădea seama că este o școală minunată. Mai avea frumosul obicei de a citi și ceea ce scriai la alte reviste. De cîte ori publicam ceva, aveam emoții cînd îl întîlneam ocazional. Mă privea cu ochii blînzi, mă întreba cum o mai duc, cum fac față problemelor vieții, iar cînd trecea la analiza „operelor” mele, se încrunta și analiza serios, dîndu-mi sfaturi. Într-o zi, în stradă mi-a spus că planeta „Ineasca” este o găselniță minunată, adică epicentrul operei mele se axează pe satul meu de baștină. Mi-a spus că e un lucru bun, te disciplinează și este un izvor nesecat de inspirație, deoarece copilăria la sat, oamenii de acolo mereu îți servesc drept sursă de inspirație. Uneori mai treceam împreună pe la vreun bar, la un pahar de vorbă și dumnealui mă privea ca pe un elev sîrguincios, care cu adevărat mă pregătească de a fi scriitor. Serveam cîte o dușcă. Îi plăcea băutura, dar și interlocutorii. Mă asculta cu interes, cînd îi povesteam despre cazurile și întîmplările din practica mea de avocat și mă îndemna mereu să le fixeze pe hîrtie, să-mi creez o arhivă, căci subiectele mici uneori cu anii devin povestiri, nuvele, romane. Alexandru Gromov în discuțiile noastre mă supunea încercărilor lingvistice, îmi vorbea despre un cuvînt și povestea cîte derivate are și cît de bine e să știi să-l folosești la locul potrivit.

Erau timpuri complicate și niciodată nu-mi vorbea despre trecutul lui. Acum, după mulți ani doresc să descriu *cîteva* file din biografia acestui om

de cultură care a educat și a îndrumat generații de tineri ce au devenit ziariști, scriitori, poeți, pedagogi sau pur și simplu iubitori ai cuvântului frumos.

S-a născut la 27 aprilie 1925 în orașul Ismail, într-o familie de evrei funcționari. Școala primară a absolvit-o la Brăila, apoi a urmat studiile la liceul „Sf.Andrei” din București, după care învață la „universitățile vieții”: școala de meserii, devenind lăcătuș, strungar. În 1944 este secretar al organizației comsomoliste la o mare uzină metalurgică din Ural, unde se evacuase. Acolo face primele încercări literare.

În Moldova se întoarce în 1947 și activează la ziarul raional din Durlești. Concomitent, își continuă studiile la Institutul Pedagogic „Ion Creangă” din Chișinău, pe care îl absolveste în 1953. În 1956 devine redactor la secția de literatură artistică pentru copii a Editurii Școala Sovietică, apoi la Editura de Stat *Cartea moldovenească*.

Debutul literar are loc în 1957 când semnează prima sa carte – povestirea științifico – fantastică *Taina Luceafărului*, pe care a scris-o în colaborare cu viitorul academician Tadeuș Malinovski. A fost prima lucrare de acest gen de literatură în R.Moldova. În 1959 apare romanul lui *Lăstarii răzbat primăvara*. Colaborează la publicațiile periodice, semnând eseuri și povestiri de anticipație. În continuare a publicat volumele *Povestea celor șapte voinici*, *Era Sputnicului* (1960), cărțile *Și unul pentru toți!*, *O vacanță în cosmos* (1963); *Ștefan de pe linia 22* (1964).

Este angajat în calitate de secretar de redacție și redactor stilizator la revista *Moldova* (de la anul fondării acestei publicații, 1966 și pînă în 1996), colaborează cu scriitorii Anatol Gugel, Mihail I.Cibotaru, Mihail Gh.Cibotaru, Boris Marian, Anatol Ciocanu, Victor Dumbrăveanu, Larisa Turea, Alexandru Bantoș, Constantin Bîrcă, Al.Canțîr, M.Vatavu, Anastasia Rusu, Luminița Țigîrlaș, Vitalie Tulnic, Ion Gheorghîță.

În 1967 apar volumele *Ascensiune, Noi trei și Atotvăzătorul*, apoi cartea de eseuri *Sîmburii adevărului* (1969); volumul *Comoara cu brîu de argint* (1970); volumul *Itinerare* (nuvele, momente, meditații) (1971); volumul de proză *Secolul vitezei* (1976); *Continental enigmelor* (1980); *Alba culoare a înțelepciunii*; *Avanpostul așteptărilor* (1983); *Culorile începutului* (1985).

Este remarcabil faptul că Alexandru Gromov fiind un om de o vastă cultură estetică s-a manifestat ca traducător din franceză, italiană, rusă, propunînd cititorilor versiunile romanelor *Ciocara* (A.Moravia), *Doamna Bovary* (G.Flaubert); *Războiul lumilor* (N.Wells) ș.a.

O dată cu înființarea revistei *Lanterna magică: Bilunar al Uniunii Cineaștilor din Moldova* este ales redactor-șef (1989). În anii 1994-1997 este redactor-șef al publicației periodice *Intelctus: Revista inventatorilor și cercetători-*

lor; Editor AGEPI (Agenția de Stat pentru Protecția Proprietății Industriale a R.Moldova).

În 1995 i se conferă titlul de Maestru al literaturii, în 1996 se învrednicește de medalia *Mihai Eminescu*, iar în 2002 devine laureat al Premiului de excelență al Uniunii Scriitorilor din Moldova. Începînd cu 2004 a susținut rubrica de cultivare a limbii „A sufletului floare” în paginile publicației *Capitala*.

Alexandru Gromov timp de mai mulți ani a colaborat la revista *Limba Română*, susținînd rubrica „Infern terminologic”, în publicația *Panoramic TV; revistă de informație, opinie și divertisment (fondator: Consiliul Coordonator al Audiovizualului)* – susține rubrica de cultivare a limbii „Normă și nuanță”. De asemenea a promovat corectitudinea limbii și terminologia română în cadrul unor rubrici permanente la radio și televiziune.

Spectrul preocupărilor sale este foarte larg, proza literară și documentară, publicistică, dialoguri, interviuri ce denotă o cultură vastă, un spirit de observație acut, o inteligență scilpitoare. E suficient să cităm doar cîteva titluri: Ceea ce poate salva un popor umilit este existența prin cultură; Magnetismul literaturii de anticipație; A prelua petala din floarea culturii noastre; Cine a creat ceva durabil fără să fi disperat mai întîi? Discipolii maestrului îi vor rămîne mereu recunoscători pentru competența lui și pentru generozitatea cu care i-a dăscălit.

Oriunde s-a aflat, Alexandru Gromov, acest intelectual de etnie evreiască, a avut grijă de limba română, de curățenia ei, alături de *Anatol Gugel, Alexandru Cosmescu, Ramil Portnoi, N.Berștein*, precum și zeci de traducători, pedagogi.

Iuri Harmelin, teatrul de azi, teatrul de miine !

Istoria familiei lui s-a început cu o tragedie... Cînd Iuri mi-a povestit-o, am fost cuprins de senzația că uneori nici Dumnezeu nu mai are lacrimi să plîngă toate durerile lumii.

E vorba despre tatăl lui *Abrași* (așa era numit în cercul familiei Arcadi), originar din Varșovia, capitala Poloniei. În anul 1939 cînd fasciștii au năvălit asupra acestei țări, declanșînd cel de-al doilea război mondial, cel mai mult au avut de suferit evreii.

Avea doar 17 ani... În acea zi, tînărul Arcadi era plecat cu prietenii în oraș și, cînd a revenit acasă, fasciștii, cu cîteva ore în urmă dăduseră busna în casă și împușcaseră toată familia: bunicul,

bunica, părinții, fratele și sora... Neașteptînd alte nenorociri, fără a îngropa ceea ce îi era mai drag, a fugit cu prietenii pe căi clandestine, peste frontieră în URSS. Dar, spre surprinderea lui, sovieticii l-au învinuit de răspîndirea panicii și l-au exilat în Siberia... Condițiile din acel lagăr erau groaznice. Peste doi ani, în 1941, cînd s-a început războiul, Abrași s-a prezentat la comisariatul militar cerînd să plece voluntar pe front. I s-a refuzat fiind învinuit că este trădătorul Poloniei! Tînărul s-a angajat ca muncitor la o uzină de construire a avioanelor militare din Ural și acolo, în 1943 a cunoscut-o pe Sara Heiman, evacuată și ea. S-au căsătorit și în 1945 s-au întors cu toții la Chișinău. Aici Arcadi Harmelin și-a găsit liniștea, printre oameni buni, și împreună cu Sara a trăit o viață frumoasă. Dar nu a avut să trăiască mult, părăsind lumea aceasta la o vîrstă ce abia depășea 50 de ani...

Harmelin Iuri, fiul lui Abrași și Sara s-a născut la 23 mai 1954 la Chișinău. Viitorul regizor, conducătorul teatrului "Pe Valea Trandafirilor", Maestru emerit în artă și-a petrecut copilăria în orașul natal. A învățat la școala nr. 50 pe care a absolvit-o în 1971. Era eminent la învățătură, a plecat la o instituție de învățămînt superior din Nordul Caucazului, dar nu a fost admis numai din cauză că... era evreu. Totuși, în 1972 se înscrie la Institutul Pegagogic de Stat din Peatigorsk, pe care l-a terminat în 1977 obținînd specialitatea de profesor de limba germană și engleză. După absolvire a predat în școală engleza, germana, apoi a fost șef de pionier la școala nr. 55 din Chișinău (actualul liceu "B.P.Hasdeu"). Anume la baza acestei școli Iuri Harmelin a creat teatrul tînărului spectator, care ulterior a primit titlu de "popular" devenind cunoscut în toată URSS. Dragostea față de arta teatrală l-a făcut ca în 1981, reușind la un concurs de 500 de pretendenți la un loc, să devină studentul școlii teatrale "B.V.Șciukin" din Moscova, de pe lîngă teatrul Academic A. Vahtangov, facultatea regie. După ce a obținut această profesie la maestri de talie mondială de la Moscova, Harmelin, revine la Chișinău și se încadrează energic, activ, în viața culturală a republicii. A alcătuit manuale pentru arta actoricească și a deschis pentru prima oară o clasă cu înclinații teatrale, la școala nr.55. În acea perioadă a fondat Teatrul-studiou din Chișinău "Pe valea Trandafirilor", devenind conducătorul artistic al acestei instituții. Preda aici măiestria actoricească și vorbirea scenică. În baza primei promoții de elevi, a deschis ulterior cîteva clase cu aptitudini teatrale. În 1995 în baza planurilor de studii, a programelor alcătuite de el, Iuri Harmelin a deschis la Chișinău unicul liceu teatral din Europa, devenind directorul lui. Totodată rămînea și conducătorul artistic al teatrului-studiou "Pe Valea Trandafirilor". În 1999 se învrednicește de titlul superior didactic de pedagog de măiestrie actoricească. În 2000 i s-a conferit titlul de "Maestru în artă" din Republica Moldova. În 2001 a fondat în Moldova o instituție de învățămînt superior "Academia interetnică de cultură a artei teatrale și management (MAC-

TIM). În 2003 obține titlul științific de docent. În același an a fondat Asociația “Învățământ și teatru. Atelier de creație al lui Iu.Harmelin”, al cărui director general este. Actualmente Iuri are un stagiu de 33 de ani de muncă. Din 2005 este decan al facultății teatrale a Universității Slavone din Chișinău.

Are trei copii: Anea, Irina și Roman și patru nepoți: Artiom, Natașa, Șaron și Ghili... Soția Stela este activistă în domeniul culturii.

Iuri Harmelin se află mereu în căutări. Teatrul pe care îl conduce a înregistrat succese, întreprinde numeroase turnee în spațiul exsovietic și peste hotare învrednicindu-se de premii, devenind laureat al diferitelor concursuri. În cei peste 30 de ani de activitate a reușit să monteze peste 150 de piese ale clasiciiilor ruși, naționali și universali. El însuși, în afară de calitatea de regizor joacă roluri în diverse spectacole.

Te uiți în ochii lui și vezi pricepere, înțelepciune, inteligență, care emană, care te magnetizează, fiindcă Iuri face un lucru minunat, istoric. În cei peste 30 de ani a pus în scenă piese, ca: *Revizorul* și *Suflete moarte* de Gogol; *Crimă și pedeapsă* de Dostoievski; *Furtuna* de Ostrovski; *Bal mascat* de Lermontov; *Maestrul și Margarita* de Bulgakov; *Un interviu la Buenos Aires* de H.Borovic; *Padam...padam...* de I.Grișpun; *Mister Twister* de S.Marșak; *Romeo și Julieta*, *Regele Leare* de Shakespeare; *A șein meidl* de B.Leibou; *Cu ușile închise* de J.Sartr ; *Pepi cioraplung* de A.Lindgren...

În afară de teatrul pe care îl conduce Iuri Harmelin a montat spectacolul *Tango* de S.Morojek la teatrul *Lucașfărul*; *Mama-regină* și *Lupta pentru doi iepuri* de V.Starițki la teatrul rus “A.P.Cehov” și altele.

Îmbinarea cu succes a calităților de actor, regizor și cele de pedagog iscusit îl plasează printre cei mai de văz oameni de cultură de la începutul secolului XXI din Republica Moldova.

Foștii discipoli ai lui Iuri Harmelin astăzi muncesc cu succes în multe teatre din Ucraina, Rusia și din alte țări ale lumii.

La momentul de față omul de cultură elevată de la noi are planuri de perspectivă. În primul rând dorește să îmbunătățească baza tehnico materialeă a liceului pe care îl conduce. Clădirea este amplasată în sectorul Botanica, într-o fostă grădiniță de pe bulevardul Cuza Vodă. Dar necesită o reparație capitală, ca să fie adusă la nivelul unei instituții de tip european. Pentru asta desigur este nevoie de mijloace, pe care Guvernul deocamdată nu poate să le dea. În calitate de manager, se străduie să găsească sponsori pentru a ameliora această situație. Are visul de a crea aici o secție a teatrului pentru copii în număr de 240 de locuri. În general Iuri Harmelin prin felul lui de a fi iubește copiii și viitorul lor. Are o atitudine părintească față de ei. Stela, soția, are aceleași tendințe și vise.

Intenționează să finiseze manualul despre măiestria actoricească, fără de care instituțiile de resort nu pot să se dezvolte. Adică se cere crearea unei baze materiale și a unui cadru didactic, înzestrat cu manuale și literatură de specialitate, scrisă pe baza experienței și practicii acumulate. Actualmente va începe să mai scrie un manual privind practica regisirii pentru studenții din Instituțiile de învățământ superior.

Iuri Harmelin continuă munca de creare a site-ului despre Asociația “Învățământ și teatru. Atelier de creație, lui Iu.Harmelin” Adică omul de cultură creează o dinastie teatrală pentru viitorul țării noastre!

Mai visează ca să scrie cartea dedicată aniversării a 25 de ani de la formarea teatrului studio “Pe Valea Trandafirilor” din Chișinău.

Și, desigur, cea mai mare, apropiată și îndepărtată perspectivă este perfecționarea de zi cu zi pentru participarea la concursuri teatrale naționale și internaționale, doar fiindcă fața unui teatru se caracterizează și se apreciază anume prin succesele obținute în activitatea zilnică.

În colectivul pe care îl conduce Iuri Harmelin domină atmosfera de creație, căutare de originalitate, buna înțelegere. E mândru că în colectivul lui actoricesc a venit marea actriță. Eugenia Teodorașcu, artistă a poporului din R.Moldova, care prin harul și experiența ei aduce o mare contribuție la prezentul și viitorul teatrului.

Astăzi putem spune fără rezerve că teatrul condus de regizorul Iuri Harmelin este unul din cele mai bune din Republica Moldova, cu cele mai multe realizări.

Prin anii 70-80 ai secolului trecut intelectualitatea de la Chișinău a creat un teatru evreiesc în incinta clădirii clubului termocentralei, care a jucat cu un enorm succes printre evrei spectacole în idiș de Șalom Alehem. Teatrul a fost fondat și condus de către soții Levin. S-a întâmplat însă nenorocirea că la o vîrstă înfloritoare Levin Ruvim a fost strivit de o mașină în plină stradă în împrejurări misterioase, după care diaspora de evrei a emigrat și faimosul teatru evreiesc de la Chișinău s-a destrămat, rămînînd doar ca o frumoasă amintire. Teatrul evreiesc la Chișinău, precum mi-a spus Iuri Harmelin, nu va mai putea fi restabilit niciodată. Această considerare pesimistă o întemeiază pe faptul că deja nu mai sunt evrei, limba idiș a dispărut. Din aceste considerente, el se străduie ca în repertoriul teatrului să fie incluse piese ale autorilor evrei, să introducă fraze în idiș, dar se vede că lucrurile acestea devin din ce în ce mai străine pentru spectatori. De aceea dorește să facă o adevărată școală teatrală la Chișinău, o școală teatrală întemeiată pe tradițiile naționale și cele europene, îndeosebi ale scenei ruse, ca să devină o trambulină pentru viitor. Să-l ajute Dumnezeu!

O familie de intelectuali basarabeni

Pe Rita Cleiman am cunoscut-o în luările ei de cuvânt la Centrul de cultură evreiesc din Chișinău... Elegant îmbrăcată, vorbea de la tribună competent, abordând felurite teme în cadrul întrunirilor. Scilipitoare, inteligentă, emana feminitate. Intenționam să stau cu ea de vorbă, dar mereu era asaltată de către cei care o ascultau în timpul discursurilor sale. Lăsam întvederea pentru mai târziu, neștiind că ea suferă de o boală incurabilă, ca în 2008, în floarea vârstei, o să se stingă din viață...

Rita Cleiman (25 septembrie 1947 – 27 noiembrie 2008) s-a născut la Chișinău în familia lui Yacov și Țîpa (Țîlea) Cleiman. Tatăl ei a fost un meșter iscusit în repararea ceasornicelor, cunoscut în tot Chișinăul ca *Yanchele-Zeighermaher*; iar mama Țîpa a muncit la fabrica de confecții. Rita a învățat la școala medie nr.17 din Chișinău, pe care a absolvit-o cu medalie de aur, apoi la Universitatea de Stat din Moldova, facultatea filologie, cu diplomă cu mențiuni. După studiile universitare, pasionată de știință, a intrat la doctorantură și în 1983 a susținut teza de doctor „Motivul integrat în creația lui Dostoievski în contextul relațiilor literare” la Institutul de Literatură al Academiei de Științe a Ucrainei, iar în 2000 teza de doctor habilitat pe tema „Constantele artistice ale lui Dostoievski în contextul poeziei istorice” la Sankt-Petersburg, la Institutul literaturii ruse. În decursul mai multor ani a fost șefa catedrei de literatură rusă și univesrsală a Institutului Pedagogic de Stat „Ion Creangă”. A condus secția etnologică evreiască a Institutului cercetărilor interetnice (ulterior Institutul moștenirii culturale) a Academiei de științe a Republicii Moldova. Mulți ani la rând a deținut funcția de Președinte al Asociației organizațiilor evreiești din Chișinău. Este autoarea a câtorva sute de articole științifice. În activitatea profesională a fost un savant multilateral. Se ocupa concomitent de problemele cărților din evul mediu, a etnologiei evreiești, istoriei literaturii ruse și universale, teoria literaturii și culturologiei. L-a scos din uitare pe marele stareț al Moldovei *Paisie Vêlicovschi* (eroul din cartea „Biserica albă” de Ion Druță), precum și pe remarcabilul activist *al veacului de argint* filosoful și cercetătorul literar Mihail Gherșenzon. Toată viața a cercetat profund creația lui F.M.Dostoievski. A fost membru al Societății Internaționale Dostoievski (IDS, International Dostoevsky Society), care întrunește câteva zeci de savanți din întreaga lume ce studiază opera marelui scriitor rus. A fost membru al Asociației Internaționale a

Pedagogilor ce predau limba și literatura rusă, a Sefer – ului (cercetătorii științifici care predau iudaica în instituțiile de învățământ superior) și altele. Precum am menționat mai sus, paralel cu lucrul științific, neobosita savantă a contribuit mult la dezvoltarea renașterii naționale a evreilor din Republica Moldova. A fost o familistă exemplară și o femeie plină de farmec. A avut o familie frumoasă. Ca doctor habilitat, profesor universitar, a ținut prelegeri la seminare, lecții internaționale privind creația lui Dostoievski și alte teme de literatură și limbă rusă, *iudaică* în diferite țări ale lumii unde s-a bucurat de popularitate și succes, ducând faima Republicii Moldova în SUA, Japonia, Elveția, Ungaria, România, Germania, Israel, Rusia ș.a.

S-a bucurat de un respect deosebit printre studenții și colegii de breaslă. Soțul și fiica au devenit cercetători științifici, doctori în științe.

Cleiman Emanuil Ihil, născut la Chișinău în 1947, a fost soțul Ritei Cleiman. Este doctor în științe biologice. A absolvit Universitatea din Nijni Novgorod, Rusia, specialitatea „fizica nucleară”. În cercetările sale științifice aplică cu succes cunoștințele din domeniul fizicii și biologiei. Ani în șir se ocupă de problemele Fitomonitoringului plantelor. Este botanist și selecționar, (autorul monografiei „Experiențele de păstrare a harbulului de masă în mediile biologice”, 1979) și al altor lucrări științifice, autor al mai multor descoperiri științifice, a scris multe articole de specialitate și monografii.

Al treilea membru al familiei este fiica Irina, după soț Șihov. Născută în 1974 la Chișinău, a fost educată în spiritul gândirii analitice. A absolvit școala nr. 2 din Chișinău (actualul liceu „A.S.Pușkin”), apoi facultatea de filologie a Universității de Stat din Moldova. În 2003 a susținut cu succes teza de doctor „Tradițiile carnavalesco-meni-peice în literatura veacului XX”.

Irina Șihov-Cleiman

Actualmente se ocupă de problema studiilor literare, a culturologiei, etnologiei evreiești la Institutul moștenirilor culturale al Academiei de Științe a Republicii Moldova. Predă în diferite instituții de învățământ superior din Chișinău disciplinele legate de istoria și teoria literaturii și culturologiei. Cîteva ani a predat istoria civilizației la Școala superioară

de antropologie.

Este autoarea mai multor articole științifice.

Nu am putut trece cu vederea nici altă persoană care s-a născut la 1 decembrie 1937, la Chișinău.

Îi zice Cleiman Naum Ihil. Este specialist în cinematografie, cel mai mare

Naum Cleiman

cercetător al creației lui Serghei Eizenștein, directorul muzeului filmului din Moscova, Laureat al multor premii internaționale, inclusiv a Ordinului Soare Răsare. Este Artist emerit din Federația Rusă. Directorul *Eizenștein-Centru* din Moscova.

În internet am descoperit informația că acest om de cultură provine din părinți evrei, originari din or. Bolgrad, Basarabia. În anii celui de al doilea război mondial s-a evacuat cu mama și bunica în or. Andijan, Uzbekistan. În anul 1946 familia a revenit la Chișinău, dar clica stalinistă în 1949 i-a deportat pe toți în Siberia. A studiat matematica la Universitatea din Kirghizia, or. Frunze (actualmente capitala Pișpek). În 1961 a absolvit facultatea de cinematografie a Institutului Unional de Stat al cinematografiei (ВГИК), la măestrîi N.A.Lebedev și E.M.Smironov. Imediat după terminarea institutului a început să lucreze în secția de Stat a Gosfilmofondului, în calitate de consultant științific în problemele de restaurarea filmelor realizate de S.Eizenștein „Vechiul și noul” («Старое и новое»), „Linia generală” («Генеральная линия»), «Octombrie», «Cuirasatul „Potiomkin“». A participat la restaurarea filmului distrus al lui S. Eizenștein «Бежин луг» în calitate de regizor (în colaborare cu S.I. Iutkevici).

În 1965 a fost ales secretar științific al Comisiei pe probleme de moștenirea creației lui S.Eizenștein, a participat la organizarea Cabinetului științifico-memorial Casa-muzeu) de pe lângă Uniunea Cineaștilor a URSS și în perioada 1967-1985, apoi din 1992 până acum este păstrătorul acestui tezaur.

Este unul dintre alcătuitoarii și coautorii comentariului la “Operele alese ale lui Eizenștein” în 6 volume (1964-1971).

Este șeful secției muzeistice a Biroului de propagare a artei cinematografice, directorul Muzeului central de filme pe lângă “Киноцентр», din 1992 – Directorul Muzeului central de stat de cinema.

Din 1988 predă la Cursurile superioare ale scenariștilor și regie (cursul istoriei filmului universal). A condus un curs special referitor la creația lui S.M.Eizenștein la Universitatea din New York (1990 și 1991), un seminar cu tema estetica excentrică și creația lui S.Eizenștein (1994 și 1998) la Academia Germană de film și televiziune din Berlin , precum și seminare despre istoria cinematografică la Budapesta, Kalkuta, Los-Angeles, Munhen, Tokyo și Helsinki.

În 1993 este ales membru al Academiei cineaste Europene (EFA), învrednicindu-se de premiul „Felix”. Este decorat cu Ordinul literaturii și artei din Naum Cleiman Franța, (1992) și Medalia „Goethe” (Germania, 1995). Este Cavalerul Ordinului Soare Răsare pentru aportul adus la dezvoltarea relațiilor culturale dintre Rusia și Japonia (2005).

Este Laureatul premiului Asociației criticilor de cinema Internaționali (FIPRESCI,1987), a celei ce poartă numele lui Mell Novikov (San-Francisco, 1994; numele lui Jan Mitri de la Pordenone (Italia, 1994), al Ghildiei de cinefili și criticilor Rusiei și festivalului Belgie Stolb” (1998).

Este membrul juriului la festivalurile internaționale de filme din Venezia, Berlin, Leipzig, Toronto, Paris, Locarno, Sтамbul.

În anii 1993-1997 a fost autorul și moderatorul programelor televizate „Muzeul filmului”) «Capodoperele filmului mut», „Comorile filmului vechi”. Este autorul scenariului și producătorul „Casa maestrului” (1998). *TEFI* a decernat acestui film premiul „Orfeu” ca celei mai inspirate pelicule documentare în 1988....

Cum să nu te mîndrești că pe pămîntul Basarabiei cresc talente cu renume mondial, despre care auzim doar de la alții!

Ian Raiburg - semănător al frumosului din noi

Este cel mai prolific compozitor de muzică ușoară la momentul de față din Republica Moldova. S-a născut în satul basarabean Măcărești din părțile Nisporenilor. Primii ani de copilărie și i-a petrecut în mijlocul naturii rurale. Nu s-a gândit niciodată că va deveni muzicant profesionist. Tatăl său profesor de istorie, nu avea studii muzicale, dar cînta bine la acordeon, și mama, profesoară de limba engleză, îl acompania vocal. Aceste amintiri despre părinți, împreună cu natura pitorească din lunca Prutului i-au dăruit talentul. Pe cînd urma clasa a 5-ea părinții lui au trecut cu traiul la Chișinău. Aptitudinile lui Ian au început a se manifesta devreme și în adolescența sa a absolvit școala de muzică clasa acordeon.. Dar

nici după aceasta nu credea că va ajunge muzicant. Și-a continuat studiile la Kiev, unde a absolvit cu succes Institutul de construcții. În anii de studenție era pasionat și se străduia să însușească la chitară piesele formațiilor celebre din Occident: *The Beatles, Rolling Stones, Tom Jones, Pink Floyd, Queen,*

Doors. Revenit la Chișinău s-a angajat în calitate de inginer la institutul de proiectare, însă foarte curînd a înțeles că vocația lui este muzica. A schimbat cariera de inginer pe cea de chitarist. La început a lucrat în restaurantul “Chișinău”. Aici a fost observat și invitat să lucreze la Filarmonica de Stat din Moldova. A devenit membru al formațiilor vocal instrumentale, populare la acea vreme -- “ Bucuria” și “Fortuna” sub conducerea lui Oleg Mișteiu. Aici a evoluat împreună cu Ștefan Petrache, Ion Suruceanu, Valentin Dînga. Din anul 1982 scrie cîntece de estradă pentru artistul emerit din Moldova Ion Suruceanu, colaborînd intens cu textierii, poeții Grigore Vieru, Dumitru Matcovschi. A mai activate la formațiile “Constelația”, “Real”, alături de mari compozitori de estradă din Moldova. De remarcat că piesele lui «Ce seară minunată», «Cumpărați, cumpărați flori», «Astă seară», «Clar de lună» pe versurile lui Grigore Vieru precum și cele pe versurile lui Dumitru Matcovschi au devenit șlagăre. Melodiile lui au fost interpretate cu succes de către Nadejda Cepraga, Anastasia Lazariuc, Olga Celacu, surorile Rotaru ș.a.. În anul 1990 a colaborat în grupa cîntărețului de estradă rus Filip Kircorov .

Din anul 1989 a cîntat în ansamblul “Noroc” sub conducerea lui Mihai Dolgan . În anul 1991 a emigrat în SUA, la New York, devenind coproprietarul unui restaurant de bucătărie moldovenească “ “Transilvania” (Kvins). Însă dorul de casă, unde se simte cel mai bine, și poate să scrie zeci de cîntece frumoase, pe care le interpretează singur, l-a făcut să revină, la Chișinău. În ultima vreme cîntecele lui sunt interpretate de cîntărețul român Fuego. În prezent orice interpret de muzică ușoară și-ar dori să cînte o melodie compusă de Ian. Dar și interpretarea lui, vocea lui este reușită, inconfundabilă și îndrăgită de publicul moldav. Adevărate perle ale estradei au devenit: «Дарите женщинам цветы», «Гуляй, бригада», «Играй, скрипач».

Călătorind prin străinătate, zbuicîmîndu-se în căutarea unui public mai select, Ian Raiburg a înțeles în cele din urmă că anume Moldova este locul cel mai potrivit al activității lui de compozitor și interpret. Aici se simte al nostru, al tuturor, se simte la el acasă. Ian, precum a mărturisit într-un interviu, poate să compună într-o zi pînă la trei cîntece. Ca mai apoi, luni de-a rîndul să nu poată scrie niciunul. Fiecare melodie scrisă, devenită populară sau mai puțin solicitată, devine o istorie a vieții lui. O planetă a propriei creații. Și numai aici, în Moldova el se poate realiza atît de fructuos. Deaceia a lăsat America cu farmecul și legile ei miraculase și s-a întors acasă.

De curînd la **Palatul Național din Chișinău a avut loc ceremonia de celebrare a 30 de ani de activitate a maestrului . În această perioadă Ian a editat peste 13 albume de cîntece de estradă. A compus peste 300 de cînte-**

ce, multe dintre care, precum am menționat, au devenit șlagăre.

”Viața este ca un râu, care nu curge înapoi, mărturisea undeva artistul. Chiar dacă artificial o să-i schimbi albia, în cele din urmă el va seca. Așa e și soarta omului. Nu poți s-o schimbi. Dacă ți se pare că poți face acest lucru, te înșeli amarnic. Plecând în America, am crezut că sunt capabil să-mi schimb soarta. Timpul însă m-a readus la realitate și am revenit aici, acasa, unde muzica este viața mea. Dacă nu ești precaut, viața de toate zilele se conduce după legile bumerangului. De ceea ce dorești să te desparți fără a avea cu ce umple golul, totul se întoarce înapoi...Nici oamenii nu se schimbă. Pur și simplu în decursul vieții se manifestă diferite calități ale caracterului uman, apar alte capacități. Dar, aceasta pur și simplu este dezvoltarea încontinuu a ceea ce ți-a pus natura, oamenii, plaiul unde te-ai născut. Și toate acestea se numesc experiență de viață.

Fiecare om trebuie să lase o urmă pe pământ. Și eu sunt un om fericit, fiindcă atunci când nu voi mai fi, melodiile mele vor rămîne..

Ian Raibur este sociabil, plin de viață, lejer în comunicare. Acest semănător al frumosului va bucura și generațiile viitoare cu melodiile sale care cu trecerea timpului devin și mai solicitate. Muzica maestrului izvorăște din folclorul nostru basarabean. Evreu fiind, el pătrunde cu deosebită profunzime și căldură în inimile noastre cu melodiile sale, care au devenit deja un patrimoniu național al culturii.

Klezmerul (trubadurul, lăutarul) Basarabiei

Înainte de a-l cunoaște pe Slava Farber, am auzit cândva cîntecul evreilor din localitatea unde s-a născut și și-a petrecut copilăria, satul unde sute de ani au locuit în exclusivitate evrei simpli, agricultori ai Basarabiei care comunicau între ei numai în limba *udiș*...

Înalt ca tînărul păstor David din legendă, care a distrus cu praștia pe monstrul filistinian Goliaf, vesel și omenos, întreprinzător, cu o ținută scenică lejeră, cîntînd în trei limbi consecutiv, dar mai ales în limba părinților lui – idiș, așa îl cunosc pe Slava Farber, adevărat trubadur-clezmer al cîntecului

evreiesc din Basarabia de azi.

Slava Farber seamănă cu acel David al lui Michelangelo coborît de pe sculptura postamentului din marmură...să ne cînte muzică *clezmer*...Ținuta scenică te magnetizează, te vrăjește. Slava este un mare patriot, un mare

sufletist. Cu câtă dragoste, cu câtă emoție l-am auzit cum cânta „Visul în idiș” după versurile lui M.Finkel... Prin intermediul talentului lui de interpret am înțeles și mai bine mirifica limbă idiș pe care au vorbit-o strămoșii lui, pe care a vorbit-o și el la casa părintească. Slava iubește această limbă, a primit-o împreună cu laptele mamei. În vocea lui se simte că parcă mângâie cuvintele limbii pe care evreii basarabeni și cei din toată Europa pînă nu demult o considerau limba lor de bază. Slava parcă reține aceste perle lingvistice pe aripa muzicii și ne familiarizează cu ea, ne-o dăruiește veselă, melancolică, solemnă, înălțătoare... Așa cum e viața...Slava, în cîntecele lui sfințește IDIȘUL...

Așa îl cunosc pe acest bărbat, care s-a născut în localitatea evreiască Vertiujeni de pe malul pitoresc al Nistrului. Aici și-a petrecut copilăria și adolescența, localitate care i-a servit drept prilej să scoată din anonimatul vremii limba strămoșilor,dîndu-i zborul spre înălțimile inimilor oamenilor... Slava Farber, acest nume plin de dor, melancolie, tristețe, veselie, farmec și duioșie al Basarabiei contemporane este al nostru, aparține lumii întregi, pe unde au plecat acum evreii...

Munca interpretului Slava Farber și a intrerpretului moscovit Boris Frenkel s-a încununat cu succes, realizîndu-se două discuri (CD) de muzică populară tradițională evreiască «*Mazltov yidn!*» («Fericire vouă, evreilor!») și «*Kinder yorn*» («Anii de copilărie»), dedicat tradițiilor muzicale din localitățile evreiești. Crescut în anturajul muzicii patriarhale evreiești într-o localitate în care se mai păstrau tradițiile, datinile populare, după ce evreii au fost exterminați în război, după ce s-au risipit confracții prin lume, în persoana lui Slava a rămas semănată seva cîntecului idiș. A rămas ca el să demonstreze lumii întregi că e un folclor, o nestemată populară, adusă de evrei de-a lungul secolelor și implantată în pămîntul Basarabiei, deoarece Slava Farber cântă cîntece care după ritm și temperament se aseamănă mult cu melodiile noastre moldovenești. Slava a început să renască cele pierdute. Se părea că a făcut imposibilul. A cules fir cu fir, picătură cu picătură din melodiile demult uitate și le-a renovat și azi pe scenele din republică, din SUA, Israel sună melodiile lui în limba frumoasă, duioasă și plăcută a strămoșilor.

Slava demonstrează că melodiilor vechi evreiești li se poate da o nouă coloratură modernă, care este tot atît de captivantă și atractivă. În această privință a fost ajutat de către Sergo Benghelsdorf și notă cu notă, frază cu frază, cîntecele au fost realizart așa cum sună pe disc. Aranjamentul muzical îi aparține lui Alexei Nicai, iar interpretarea vie a melodiilor au efectuat-o clarinetistul Alexandru Danilov, trompetistul Valentin Boghean, vioristul Mihail Cercari, saxofonistul Serghei Gleca, vocal – Georgeta Voinovan. Fotograful

Efim Goldșmidt a alcătuit împreună cu pictorul Eduard Maidenberg un *design* al CD-lui original.

Dar pînă a ajunge la performanța zilei de azi, s-au răsfoit multe file din biografia cîntărețului Slava Farber. Talentul lui s-a observat încă de la vîrsta de 4 ani, cînd a început să minuneze părinții, rudele, prietenii cu vocea lui inconfundabilă. Apoi au urmat scenele școlare. Participarea la festivaluri, concursurile interpreților de amatori. Apoi serviciul militar, unde la fel a cîntat pe scenă cîntece patriotice, inclusiv odată un cîntec evreiesc, pentru care a avut probleme... După demobilizarea din armată a muncit în calitate de lăcătuș la uzina chișinăuiană „*Vibropribor*” unde, a participat în cercul artiștilor amatori, cutreierînd pe linie comsomolistă, cu anasamblul vocal instrumental, prin mai toate regiunile vaste ale Uniunii Sovietice... Cînd Moldova a obținut independență și în țara noastră s-a început renașterea națională a moldovenilor, a celorlalte popoare conlocuitoare, Slava Farber s-a inclus cu ardoare în munca de selectarea, cultivarea și realizarea cîntecelor evreiești, care adinooară le cînta poporul lui prin orașele și satele Basarabiei. Dar, cel mai mult desigur, are ca exemplu cîntecele ce le-a auzit de la sătenii lui, de la Vertiujeni aduse din trecutul dramatic ale poporului evreu... Nostalgia după casa părintească părăsită, amintirea părinților (mama Elca și tata Șmil, fratele Iacov), unde s-a maturizat sufletul lui constituie tema principală a cîntecelor. Slava își amintește cu pietate de mama Elca, o fire luminoasă. Era adevărată idiș-mamă, spune Slava, o bucătăreasă iscusită, cosea, împletea, știa a gospodări, A învățat 7 clase românești, absolvindu-le cu mențiune. Toată viața a dedicat-o familiei, copiilor și soțului. A născut doi copii, pe Iacov, mai mare, și pe Slava. Mama avea o voce cristalină. Tata la fel și mai cînta la muzicuță. Aproape toate cîntecele din primul său disc „*Kinder yorn*”, Slava le-a auzit în copilărie de la mama și tata.

Tata lui Slava a fost un bun povestitor. Iată ce a mărturisit Șmil Farber, țaran de la Vertiujeni, despre viața din trecut, corespondentului David Haham, în septembrie 2006: ”M-am născut în 1922 la Vertiujeni, pe atunci o localitate de evrei. Părinții mei singuri își lucrau pămîntul. Aveam două case, înconjurate de o livadă. Majoritatea sătenilor lucrau pămîntul, erau agricultori. Familia era alcătuită din 10 persoane: părinții, bunicii și șapte copii. Toți trebuiau hrăniți, învățați, aranjați la lucru. Trăiam în armonie cu moldovenii, jucam la nunți, cumătrii, ne împărtășeam bucuriile și greutățile cotidiene... Apoi cînd au venit sovieticii în 1940, s-au început dezamăgirile. În cîteva zile sovietici au cumpărat pe nimic toată bogăția evreilor, iar în acea sărăcie el, împreună cu alți băieți evrei de la Vertiujeni, au fost ademeniți, profitînd că în Basarabia domina șomajul, și ei au plecat la lucru în Rusia. Au ajuns tocmai în regiunea

Permi, orașul Kizel, Rusia, unde au lucrat mineri la o mină. Acolo i-a prins războiul. Toți minerii din brigada lui erau evrei, vorbeau idiș. Șmil a aflat că toată familia lui a murit în ghetoul de la Vertiujeni...Aici au fost masacrați peste 20 000 (douăzeci de mii) de evrei! La cimitirul din sat este un obelisc care amintește despre această tragedie...”

Precum am spus, Slava era cel mai vesel copil printre evreii din sat. Elev fiind, cânta pe scena școlii. Dar părinții n-au fost de acord ca el să devină artist. După ce a absolvit școala medie, a făcut serviciul militar, a lucrat la uzină, a evoluat cu cântecele sale pe scenele fostelor republici ale URSS, Slava a înțeles că nu mai poate exista în afara scenei, a cântecului. A visat să scoată o placă cu cântece populare, de muzică clezmer evreiești, în limba frumoasă și melodiasă a părinților... Când s-a împrietenit cu Boris Frenchel, un antreprenor din Moscova, a simțit că visul lui poate deveni realitate. Urmînd sfaturile lui Boris Frenchel, a acceptat să cînte o vreme în restaurantul “Bagration” din Kunțevo, Moscova.

Dar curînd Slava a înțeles că dintr-un cîntăreț de melodii evreiești pe la nunți s-a transformat într-un adevărat artist al poporului evreu care cîntă melodii în limbile idiș, ivrit, precum și în rusă și română. A juns la perfecțiunea cînd un cîntec nu e nevoie doar să-l cînți, dar să-l teatralizezi, să faci din el o adevărată perlă a artei interpretative. Slava mi se pare că a deprins această măiestrie, aducînd-o la perfecțiune scenică.

În aceste timpuri vitrege, cînd limba idiș este pe cale de dispariție, acest bărbat basarabean, o cunoaște, o cîntă... Iar ea, limba idiș, ca o pasăre măiastră, pe cerul înrourat al nepăsării dispore, dispore spre orizonturile vremii... Pentru a înțelege această tristețe, vom apela iarăși la istoria Vertiujenilor, care constituie o istorie a plaiului nostru.

În Enciclopedia lui *Brogauz și Efron*, apărută în ajunul primului război mondial, despre această localitate se scrie: „*Vertiujeni* – o localitate de agricultori din volostea Cosăuți, uezdul Soroca, Gubernia Basarabia. Este fondat în 1838. Conform recensămîntului din 1897 populația de aici număra 1 057 de suflete, dintre care – 1 047 sunt evrei. Aici sunt 70 de case, 3 sinagogi, o baie publică. În 1909 la Vertiujeni de asemenea exista o școală generală evreiască. De aici putem constata că la Vertiujeni evrei erau în număr de: 1047 (în anul 1897), 1 834 (1930), 2 000 (1940)...

Ca să continuăm aceste date istorice, la compartimentul populație, remarcăm că vremile tulburi ulterioare au dus la aceea că în 1991 la Vertiujeni locuiau 6 evrei, apoi în 2001 – 2, în 2002 – 1, iar în 2003... nici un evreu... Localitatea Vertiujeni este un sat fondat de către evreii care au venit în secolul XIX pentru a coloniza Basarabia, pe care țarul rus Nicolai I o răpise în urma

tratatului de la București din 1812, în rezultatul războiului ruso-turc. Denumirea localității, Vertiujeni, după părerea lui Falic Lerner, provine de la numele familie și prenumele unuia din primii coloniști – *Varda Jan*, care într-un cuvânt sună *VardaJan*, iar mai apoi s-a transformat în *Berdujan*, Vertiujeni. Este posibil ca primul colonist să fi fost evreu și să se fi numit *Varda-Burdo-Barda*...

Despre aceste date am aflat din articolul lui David Haham, editat în septembrie 2006 în Israel, ce constituie un fragment din ciclul *Soarta evreilor basarabeni*. Citez extrasul din acest interesant material cognitiv, referitor la localitatea Vertiujeni: Începutul colonizării este aproape necunoscut. Dar conform amintirilor oamenilor din trecut, aflăm că locurile unde s-au stabilit evreii erau virgine, cu păduri dese, multe animale, că era un pericol să treci neprotejat pe acele poteci sălbatice. Aici evreii locuiau ca adevărați țărani ce lucrau pământurile agricole. Vertiujenii se caracteriza prin aceea că era locuit numai de populație evreiască, dacă nu socotim slugile, moldoveni care veneau din satele vecine ca să ajute la treburile casnice ale oamenilor bogați (așa numiții „șabat-goim”) și care se ocupau cu măturatul, spălatul rufelor, cu pregătirea mîncării, cu la îngrijirea grădinilor, livezilor, cailor și celorlalte animale. Acești neevrei cunoșteau idișul, se îmbrăcau ca și evreii, erau familiarizați cu tradițiile și normele de comportare ale evreilor.

Evreii de la Vertiujeni munceau din greu. În localitate existau cîteva plantații de tutun. Cultura răspîdită în Basarabia aducea venituri enorme, dar la cultivarea ei se cerea o muncă istovitoare din zori și pînă în noapte în decursul întregului an, aducînd mari daune sănătății. Ca să aibă un câștig la cultivarea tutunului se încadrau toți membrii familiei evreiești. Nu cunosc, scrie Falic Lerner în cartea sa *A bessaraber ŝteit (Localitatea basarabeană. Modul de viață. Tablouri. Povestiri. Amintiri , apărută în 1958 în Buenos Aires, Argentina)* un cunoscător al acestei localități, în afară de Ereț-Israel, ca evreii să vadă cum fetele lor, în multe localități agricole din Basarabia, să fi fost campioane la săditul răsadului, la prășit, la prelucratal frunzelor de tutun. Iar flăcăii evrei erau meșteri neîntrecuți la creșterea pîinii: la arat, la semănat, la plantația livezilor, viilor și această iubire față de pămînt ei o păstrau în sînge împreună cu laptele mamei. Situația evreilor din Basarabia era exact ca și situația neevreilor. Autorul cărții menționează că relațiile dintre evreii și neevreii din Basarabia erau tolerante și prietenoase. Tristul pogrom de la Chișinău a fost instigat de către *nacealnicii* ruși. Cîțiva moldoveni au participat la el dar, consideră Falic Lerner, nici în un alt loc al Europei nu se putea găsi un exemplu analogic unde viața evreilor se îmbina atît de armonios cu cea al băștinașilor, creînd o atmosferă de toleranță și bunăvoință ca în Basarabia. Autorul vede că evreii de atunci erau adevărați „copii ai naturii rustice”, în

carte se povestește cum se intercala viața lor și a neevreilor în târguială, împrumutul de bani fără a se lăsa recipisă, pe bază de încredere reciprocă, cum moldovenii se sfătuiău cu evreii pe cele mai arzătoare cazuri ale vieții cotidiene, cum se petreceau nunțile evreiești cu participarea moldovenilor și a moldovenilor „clezmeri”. Deoarece în Vertiujeni nu erau „clezmeri” (muzicanți evrei), la nunți erau invitate „capelele” moldovenești din satele învecinate, și acolo sunau melodii tipice moldovenești *volohlăh*, *bulgăreasca*, *parneala* și *doina*... Iar dansurile evreiești se jucau exact ca moldovenescul „joc”.

Apoi autorul descrie că trecerea timpului a distrus această idilă, transformând-o într-o poveste de amărăciune și nostalgie...Și iarăși să revenim la viața evreilor vertiujeneni pînă la cel de-al doilea război mondial, despre care a povestit tatăl lui Slava Șmil Farber: „...am absolvit *hederul* și școala română primară. La Vertiujeni pînă la 1940 erau cinci sinagogi, gimnaziul „Tarbut”, funcționau diferite partide și organizații sioniste. Aici locuiau mai multe categorii de evrei: 30-35% erau meșteșugari: cibotari, croitori, tichinigi, dulgheri, sobari...Localitatea deservea în jur de 20 de sate din raion. Alți 20-25% de evrei se ocupau cu lucrarea pămîntului, cultivarea viței de vie. La Vertiujeni erau multe plantații de vii de soiuri europene *Chasselas* și *Aligote*...

Restul populației de evrei (în jur de 40%) se ocupau cu comerțul.Pînă la război în fiecare săptămînă de două ori (duminică și marți) la Vertiujeni se făceau mari iarmaroace, la care veneau cu marfa lor evreii chiar și de la Zgurița, el se află la vreo 50 km, apoi din Șoldănești,Rezina. Se aduceau produse alimentare, fructe, legume, articole ale meșterilor locali: covoare lucrate de mînă, poloboace,băuturi alcoolice... Toată lumea se împărțea în vînzători și cumpărători. Erau de fapt două piețe: de mărfuri și produse , precum și iarmaroc de vite, unde se putea vinde sau cumpăra o vacă, un cal,o capră, un purcel... În apropiere eram vreo 4-5 restaurante, case unde se putea înnopta. La Vertiujeni funcționau cîteva mori și oloinițe. Cea mai importantă era moara,numită „Unirea”, ai cărei stăpîni erau familiile Plitman și Țucherman. Stăpînii celorlalte mori și oloinițe erau Meir Șoil Suslic și Huna Șihmanter. În localitate erau 2-3 specialiști care produceau apă gazoasă, înghețată, alimentarea sifoanelor. Era un evreu care producea săpun – Benjamin Perkis. Cînd în 1940 a venit puterea sovietică pe acesta l-au numit „Fabricant” și l-au deportat, sărmanul, în Siberia...

În 2003 Falic Lerner a editat o carte de amintiri a Clarei Liubarschi de la Soroca, unul din capitolele cărții numindu-se „Lagărul de la Vertiujeni”. Aici citim următoarele date despre perioada din vara, toamna anului 1941,

cînd se declanșă holocaustul în Basarabia: „În pădure, am stat... zece zile. Apoi au mai venit niște căruțe, în care au fost încărcăți bătrîni, bolnavi și copii. Cei mai mulți mergeau pe jos. Așa am fost aduși în localitatea Vertiujeni, unde în fiecare zi ne urmărea pericolul morții. Zilnic oamenii captivi mureau de foame și boală. În ghetou domnea o jale cumplită. Pe bărbați i-au luat la repararea drumului. Lor le ajutau copiii și fetele. Pe mine și pe surorile mele ne-au luat în cazarmă ca să spălăm rufele, să facem curățenie și să ajutăm la cantină... Ne-am aflat la Vertiujeni pînă la sărbătoarea *Iom Kipur*, în total o lună și jumătate. A fost o perioadă foarte grea cu chinuri, înjosiri și batjocură. Curînd din sat au dus o partidă de oameni spre Rîbnița de unde nu s-au mai întors. Se zvonea că ajungînd la mijlocul rîului i-au înecat pe toți în Nistru. Altă partidă de oameni, pur și simplu i-au împușcat. În una din aceste partide se aflau două surori ale tatălui meu cu tot cu familii...”

Falic Lerner continuă: „Nu demult în internet am mai descoperit mărturisirile unui martor ocular al acelor evenimente. În ziarul de limba rusă „Naș Tehas” din 15 aprilie 2005, nr.131 au fost publicate „Amintirile Sarei Șehter”. Iată ce povestește ea: „În localitatea evreiască Briceva armatele germane au intrat în iunie 1941. Cîțiva săteni au izbutit să se evacueze. Familia noastră a rămas. În total cinci persoane. Părinții mei Șlioma (Solomon) și Ester (Esfir) Mitelman, bunica mea iubită Ita Pistrak, fratele meu Leib (Liova) și eu. În acea perioadă aveam 12 ani. Deoarece bunica era foarte bolnavă, nu am vrut să ne evacuăm ne știind unde plecăm, sănătatea ei putea fi pusă în pericol... S-a început războiul și evreii au fost supuși exterminării. Pe tatăl meu l-au luat la lucrările agricole la Vertiujeni, care era o localitate pur evreiască, nu departe de Soroca. Pe toți locuitorii de-acolo i-au silit să plece și satul era pustiu. Pe noi ne-au luat din Briceva în coloană soldații și ne-au silit să mergem spre Vertiujeni. Apoi ne-au anunțat că coloana va merge mai departe de Vertiujeni. Pe bolnavi i-au selectat și le-au spus să aștepte căruțele. Noi am rămas cu bunica bolnavă în pădure, împreună cu mai mulți. Se zvonea că pe noi ne vor împușca. Am stat acolo cîteva zile flămînzi și însetați. Peste cîteva zile au venit moldovenii cu căruțele și ne-au luat.... Nu neam aflat mult timp la Vertiujeni, fiindcă am fost aranjați în coloană și duși spre Soroca...” Vrem doar să spunem că în ghetoul de la Vertiujeni au fost masacrați peste 2000 de evrei. Azi de aflarea evreilor în această localitate amintește doar cimitirul... În inimile localnicilor a rămas hărnicia, bunătatea evreilor, faptul că cea mai gustoasă pîine din împrejurime o coceau evreii de la Vertiujeni și cîntecele. Vă propunem *Cîntecul evreilor din fîrgul Vertiujeni*, bazat pe motive de folclor...”

Hitup dus bîsală coih,
Hitup dus bisală găzînt,
Es loint zih nișt brăhn dăm
Moih, di iurn –
Zi loifn vi s-vînt.
Ainrasn văltn jn dus loint zih nișt,
Val of ener velt nemîn nit mit zih gur-
nșt mit.

Hitup dus bîsală coih,
Hitup dus bisală găzînt,
Es loint zih nișt brăhn dăm moih,
Di iurn – zi loifn vi avînt.
Kimot di ganță vält bin ih oisgăfurn,
In măcn asah bagăgn ob ih,
Ambișis țu șteibn is ba eden farșiden,
Vîfl einer-ot, a-lumer iugter zih,
Mî loifn, mî iugt vi a-vînt,
Mî șanîvît nișt dus găzint...

Hitup dus bîsală koih,
Hitup dus bisală găzînt,
Es loint zih nișt brăhn dăm moih,
Di iurn – zi loifn vi avînt.

* * *

Grijă s-ai mereu de sănătate,
De puterea ce ți-a mai rămas,

Nu mai ține cont oricînd de toate –
Anii fug și nu mai au popas...

Nu-ți împarte viața-n jumătate,
Nimic nu iei cu tine dacă mori,
Grijă ai mereu de sănătate
De puterea care ți-o măsoari.

Nu mai ține cont mereu de toate,
Anii fug și nu mai au popas...
Colindat-am țări nenumărate,
Oameni mulți în suflet mi-au rămas.

Cu-ambii și speranțe-i fiecare,
Dar i se dă oricui – cam cît i-i dat...
În viața asta graba sens nu are,
Toate-au sorocul lor, predestinat.

De-atît păstrează-ți scumpa sănătate
Și-ncă puterea ce ți-a mai rămas,
În viață nu mai ține cont de toate
Căci anii fug și nu mai au popas...

Traducerea, B. Druță

Și cîntecele lui Slava Farber ies din sînul acestui popor. Nu cunosc alt clez-mer mai bun ca el. Cîntecele lui sunt bine orchestrate, aranjate, melodioase. „Aceste discuri, spune Slava, unul costa cît o masină din cele mai scumpe. Majoritatea lucrului l-am făcut din banii mei și nu-mi pare rău. Fiindcă ele rămîn pentru generațiile viitoare și sunt preferate de către toți evreii fie de aici, de la Odesa, de la Moscova sau din SUA unde am concertat. Sunt cald primite în toate localitățile din Basarabia unde locuiesc evrei. Pentru a propaga cîntecele e nevoie de drumuri, nopți nedormite, și zile obositoare... Din satul nostru mai sunt talente, continuă Slava. Ana Barbu, mama lui Natalia Barbu...”

Slava are mulți prieteni peste hotare și este cunoscut printre cîntăreții de limbă idiș. Cea mai mare cîntăreață de idiș din lume este considerată Adriana Cuper din SUA, Arcadi Gheller locuiește la Zaporojie, Ucraina, dar este originar din Soroca, Sanica Kimilimaher, I.Ciornî... Mă bucură că încă mulți

oameni, inclusiv Avigdor Liberman, basarabeanul, care acum este ministru de externe al Israelului, în avion, călătorind odată cu mine, m-a felicitat spunând că îi plac cîntecele mele în idiș. Slava mi-a arătat cu mîndrie, o invitație, cînd A. Liberman a fost în vizită la Chișinău, la banchet, ca un bun prieten... Eu cred că Slava Farber merită titlul de artist emerit al Modovei...

Datorită lui Slava multe melodii, cuvinte vechi, mustoase ale limbii idiș au fost scoase din anonim și restabilite ca monumente de cultură. Frunzele neamului evreiesc s-au vînturat în toată lumea și aceste cîntece, nostalgice merg din urma lor, căutîndu-le. Am ascultat cu deosebită plăcere discurile, melodiile lui Slava care sunt foarte asemănătoare cu melodiile moldovenești, basarabene, parcă stau aproape, sunt prietene, așa cum au stat aproape sute de ani cu melodiile strămoșilor mei. Pentru asta Slava îmi este aproape de suflet, așa cum este foarte aproape de sătenii intelectuali Ihil Șraibman, Mihail Hazin... Slava vorbește cu tristețe că atunci cînd a prezentat discurile sale la radioul nostru național, a fost refuzat și i s-a spus că nu corespund standardului!

Cîntecele lui Slava Farber seamănă bucurie și voie bună. Viața continuă... Deși în ochii lui Slava este și multă tristețe, are grijile sale, ca noi toți, el rămîne un om vesel, dornic de frumos. Și bravo lui că a fost capabil să renască cu atîta măiestrie minunatele cîntecele în limba idiș.

Pentru munca lui patriotică dedicată minunatului său popor, de a scoate din cronicile bătrîne melodiile în idiș, cîntate cu atîta dragoste și căldură, dedic aceste versuri prietenului meu drag, în semn de admirație și recunoștință.

*Pentru Slava Farber –
un patriot al limbii idiș*

Ești aprig trubadurul
Pe aripile visării
Tu vii în lumea noastră
Cea veche și frumoasă –
A idișului limbă –
Cu melodii de-acasă!
Trezești nemărginirea,
Tu ne cuprinzi cu farmec,
Și dai înțelepciune
Silabei sfinte-a ei
Căci plînge-o națiune
De întristați evrei !

Pe Nistru și în codrii
Iubitei Basarabii
Unde-au trăit evreii --

Tu chemi și-nveșnicești !
Perle de mîndru cîntec
În IDIȘ-ul de-acasă
Ce-a luminat cu lacrimi
Stradele evreiești...

Nemuritoare fie
A ta voce de aur
Și să răsune mîndru
Spre criptele bătrîne
A cîntecului IDIȘ!
Ești clezmer-lăutarul,
Ești sufletul cel magic
A cărui voce dulce
În suflet îți rămîne!

Exemplele de omenie ale lui Mihail Bekker

La prima vedere mi s-a părut că nu ar fi fost nimic nefiresc, cu atât mai mult greșit dacă Mihail Bekker, fruntaș al vieții publice, președintele Comitetului de Coordonare a problemelor invalizilor și participanților la război de pe lângă Asociația organizațiilor și comunităților evreiești din Republica Moldova, și-ar fi intitulat cartea așa cum îi sugerăm noi și nu cum a făcut-o dînsul – „**Exemple de omenie**” în limba română și respectiv în limba rusă „Примеры человечности» (editura „Pontos”, Chișinău, 2004), propunînd-o publicului cititor împăturită grijuliu în una și aceeași copertă. Adică, lecturează în rusă și românească, dar citește

numaidecît, poate devii mai bun și tu, lucrul pe care acum și aici vi-l recomand și eu împreună cu autorul. Și asta pentru că îndată ce m-am cufundat în lectură ceața părerii inițiale puțin cîte puțin a început a se rări, cedînd loc mai mult luminii. Nu luminii de azi, dragii mei, ci luminii de altădată, pe cînd buneii noștri erau copii la părinții lor și nu aveau alte griji decît să culeagă împreună roadele pămîntului și să se folosească de ele exclusiv pentru binele generațiilor ce urmau să vină și să continue într-un ritm tot atît de lin și tot atît de luminat. Dar n-a fost să fie cum ar fi fost bine să fie și a fost cum a fost. Cartea descrie momente de mare tragedie a poporului evreu din timpul celui de-al doilea război mondial, din perioada holocaustului. Autorul descoperă nume de familii parcă scoase din anonim și le dă exemplu istoriei poporului evreu, nume, oameni concreți, care prin jertfirea lor au salvat zeci de oameni din gheara strașnică a morții. Exemple este familia Koblaș din orașul Rîbnița care a salvat-o de la moarte pe Maria Zarețcaia; familia Lazo din satul Năpădeni, jud. Ungheni, care a salvat-o de la împușcare pe Hana Kitroser și pe fiul ei Reuven; eroismul lui Paramon Lozan din Nisporeni, care, murind, a salvat deținuții; familiile Oprea din Tiraspol, Petrașov din Briceni ș.a., care cu riscul vieții au salvat de la moarte sigură mulți evrei. Cartea este documentată, aducîndu-se exemple, trimiteri la dosarele în cauză. Se vede clar că autorul a depus o muncă migăloasă la descoperirea adevărului istoric. Prin această lucrare se confirmă încă odată rana sîngerîndă a gloriosului popor evreu, durerea căruia se simte și azi, ca o schijă în inima planetei Pămînt.

Cartea lui Mihail Bekker este dedicată oamenilor care au trecut prin ocupații de toate felurile și au riscat enorm, de dragul salvării evreilor. Însă, de

ce am vorbi despre cuceritori și eliberatori, știind că într-un fel sau altul toate războaiele au izbucnit și s-au dezlănțuit anume urmărind scopul căpătuirii. Or, după cum se știe, cel de-al doilea război mondial desfășurat la mijlocul sec. XX (prescurtat – secolul tuturor relelor) s-a remarcat și printr-un scop mai mult decât îngrozitor. Pentru prima dată în istoria omenirii fascismul german, Adolf Hitler personal a înaintat în fața temutei sale mașini de război nu anexarea, nu eliberarea, nici măcar nu sclavagizarea, ci pur și simplu nimicirea, lichidarea fizică de pe fața pământului a unei națiuni întregi. Și, mă gândesc că ar fi puttu s-o facă, Doamne ferește, dacă pe lângă brutalitatea, ostilitatea și răutatea ce a existat întotdeauna pe lume nu ar mai fi fost moralitatea, umanismul și bunătatea umană. Aplecat asupra filelor acestei cărți nu știu de ce m-am gândit că încă nu la toate popoarele lumii pomii virtuților de pe urmă, dacă e să ne exprimăm metaforic, au prins rădăcini la fel de riguroase. Mai mult, deocamdată nu toată lumea, din păcate, a acceptat cel puțin o optică comună asupra evenimentelor tragice care s-au desfășurat în perioada dintre 22 iunie 1941 și 9 mai 1945. Cu referire la unul și același eveniment, zișii învinși își cer scuze pentru cele întâmplate, cu voie sau fără de voie și-și caută de treabă, ridicînd în mod civilizat nivelul economic și cultural al țărilor, iar alții, ziși – învingători, amplasează pe postamente de granit, tunuri, tancuri, avioane, fac defilări pompoase și-și demonstrează puterea mușchilor, amenințînd omenirea cu noi catastrofe și uitînd aproape cu desăvîrșire de sănătatea materială și culturală a propriului popor.

Prin cartea sa Mihail Bekker, sugerează în două limbi deodată, că într-o tragedie de proporții mondiale nu există, nu pot exista învinși și învingători. Există răul ce împinge omenirea în prăpastie și există binele care tinde să salveze omenirea de prăpăd. Există lupta dintre rău și bine. Iar dacă vrem ca întotdeauna binele să învingă răul, autorul caută și cu mare greu găsește și ne îndeamnă și pe noi, să nu ne lenevim și să nu obosim atunci cînd e vorba că trebuie să-l găsim și să-l proslăvim pe omul bun, care manifestă curaj în face-rea de bine Nu tancarile, avioanele sau rachetele l-au creat pe om.

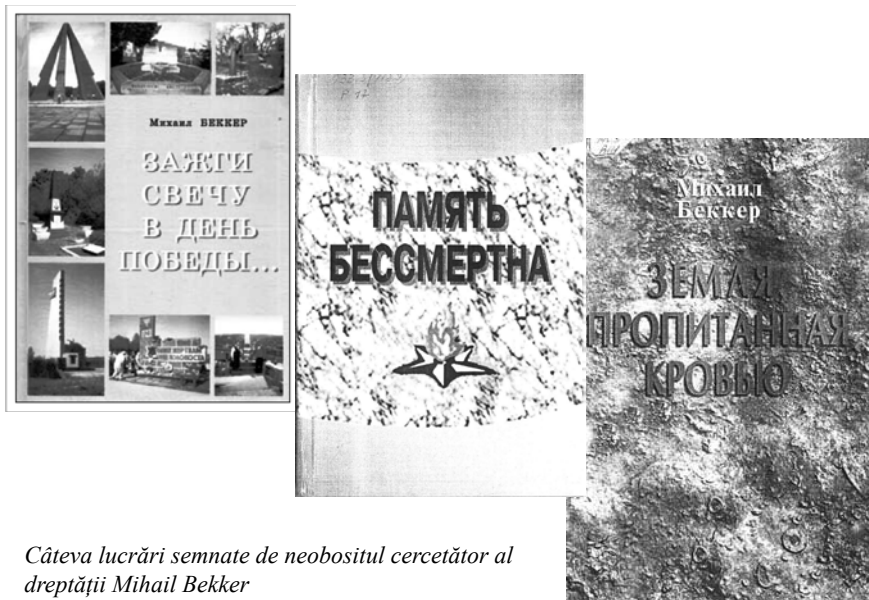
„Plecăciuni adînci și eternă amintire Vouă, Oameni Buni!”

«Низкий поклон и вечная память, Вам Добрые люди!»

Am citat prima frază din cartea bilingvă, semnată de Mihail Bekker, ca să se vadă cît mai clar că la evrei facerea de bine nu e un gest care se uită imediat, ci e un lucru sacru care s-a înrădăcinat adînc, pînă și în obiceiurile și tradițiile acestei națiuni. Și întru a immortaliza bunătatea, calmul echilibrul moral, pentru a inveșnici numele celor mai buni oameni, în 1953, la Ierusalim a fost creat memorialul catastrofei și al eroismului poporului evreu „Yad-Vasheb”, monumentul Jertfelor Holocaustului. Conform legii în baza căreia a fost fondat

acest monument oamenilor vii sau urmașilor lor care, cu prețul vieții proprii au salvat evreii din urgia fascistă, li se înmânează insigne speciale, iar numele lor sunt săpate în „**Zidul de onoare**” de pe **Aleea Dreptății popoarelor lumii de la Muzeul Yad-Vashem din Ierusalim**. De menționat că pînă în prezent au fost distinși cu acest titlu onorific peste 18 mii de oameni, de mai bine de 30 de naționalități. E deosebit de îmbucurător că cifra nominalizată include circa 4000 de foști cetățeni ai fostului Imperiu sovietic – ruși, ucraineni, bioloruși, moldoveni, lituanieni, estonieni... La 60 de ani distanță de la tragicele evenimente, Mihail Bekker, autorul cărții, împreună cu camarazii săi, continuă investigațiile în vederea depistării unor noi oameni pe nedrept necunoscuți, care în timpul ghetourilor și lagărelor de concentrare nu și-au cruțat puterile pentru a salva de la moarte pe mulți dintre acei care păreau că au fost condamnați ireversibil.

În loc de încheiere ținem să vă informăm că metalele, fie ele prelucrate conform celor mai performante tehnologii, totuși sunt mîncate de erozie și rugină, iar piatra, nu numai cea de Ierusalim rămîne intactă și după mii de ani. E încă o confirmare a faptului că binele întotdeauna a învins și va învinge și de acum înainte răul. Lucrul acesta mi se pare că e atît de simplu, încît ar putea să-l însușească nu numai evreii. Ca exemplu putem avea cartea merituosului cercetător al istoriei tragice a poporului evreu , expusă atît de cult de către Mihail Bekker, pe care vă îndemn s-o găsiți și s-o citiți.

Câteva lucrări semnate de neobositul cercetător al dreptății Mihail Bekker

Meșterul faur, scriitorul de limba rusă, evreul Anatol Labunski

Să pornim dintr-o depănare de ani a unei familii, specifică veacului XX în integritatea sa. Constantin Labunski, un căpitan al serviciului de contrainformații al Frontului II Ucrainean, care a parcurs cel de-al doilea război mondial din prima până în ultima zi. Odată cu sfârșirea războiului nu a revenit în URSS, ci a rămas până în vara anului 1949 să-și continue serviciul militar în comenduirea capitalei Austriei, orașul Viena.

Cu timpul i s-a permis să-și cheme din URSS soția Șpilman Anelli cu doi fii Leopold (a.n.1940) și Albert (a.n.1941).

Este îndoielnic faptul că cineva putea s-o invidieze pe această femeie multpătimită. Primii 4 feciori au supraviețuit doar până la un an. Al cincilea a fost intoxicat involuntar de către sluga de casă. Căzînd în groapă la înmormîntarea acestuia (fiind gravidă), Anelli l-a omorît și pe al șaselea. Dar cu aceste momente tragice încercările ei nu s-au terminat. În primele zile de război, în urma operațiilor de exterminare, în localitatea Teterino (care se află la frontiera dintre Bielorusia și Ucarina) fasciștii au împușcat toată familia ei alcătuită din 14 persoane ce se înrudeau pe linie dreaptă.

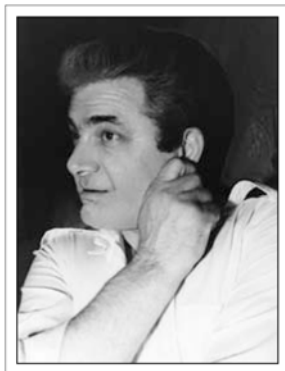
Dînsa a scăpat de acest măcel din întîmplare, aflîndu-se cu soțul în ospete la niște rude în Baku, Azerbajan.

La mijlocul anului 1946 familia s-a întregit și la 26 septembrie 1947, în Viena (Austria) s-a născut al nouălea ei fiu, Anatol, viitorul scriitor, compozitor, meșter faur...

În legătură cu transferul tatălui, în 1949 această familie s-a reîntors în URSS, mai exact în Ucraina. La acel moment Anatol avea 6 ani și foarte curînd familia lor a rămas fără tată. Pe tatăl lor l-a înlocuit feciorul mai mare, Leonid.

Trecînd prin greutăți și ruinele satului ucrainean de după război, prin chinuri și foamete, prin umilînțe zilnice (deoarece pe mama Annelia nimeni n-o numeau altfel decît „jidaucă”), mai fiind în acei ani și invalidă, a reușit să dea celor trei fii studii medii. La acea vreme se considera că a obține 7 clase de școală era un lucru bun, aveai posibilitatea să începi o activitate frumoasă de muncă.

În 1965 cînd Anatol a absolvit 11 clase, Leonea, fratele mai mare, demobilizîndu-se din armată și căsătorindu-se în Moldova, i-a adus cu el din Ucraina la

stația Basarabeasca pe mama și pe cei doi frați. Ca mai toți tinerii din Basarabeasca, Anatol Labunski a început să muncească lăcătuș la depoul de vagoane.

În 1966 Anatol a fost chemat în rândurile armatei sovietice, unde a făcut serviciul militar la flota maritimă de pe Marea Neagră. Aici a mai însușit două specialități, de scafandru și electrician.

Din fragedă copilărie era pasionat de activitatea artistică și această pasiune s-a soldat cu aceea că în anul 1970, după demobilizarea din armată, a devenit student la Institutul de Arte din Chișinău, facultatea regizorală. Obținând această specialitate în viitor s-a cufundat cu multă pasiune în căutări. Mai întâi a primit repartizare la Centrul „Iu.Gagarin” din Chișinău, ca să lucreze cu tineretul creator. Aici a muncit cu tineri începători, maeștri ai artelor în viitor, talentații Valentin Dînga, frații Ion și Petre Teodorovici, Ștefan Petrache, Nina Culicovschi, Valeri Rusu și Gheorghe Urschi, Alla Iunco și Iulian Filip. De asemenea, sub pericolul de a obține termen de pușcărie, Anatol împreună cu asociația literară „Orbita”, ce funcționa pe lângă Centru a editat 10 numere ale revistei *samizdat* „Diletant.”

Ulterior, lucrînd inspector superior al teatrelor la Ministerul Culturii adjunctul Direcției de cultură a Comitetului executiv Chișinău, Anatol organiza toate manifestările culturale în capitală la acea perioadă. Acestea erau festivaluri internaționale de dansuri, festivalul prieteniei sovieto-cubaneze. Un loc deosebit în amintirea lui îl ocupă primirea focului olimpic la Chișinău în vara anului 1980.

Anatol Labunski și-a manifestat capacitățile sale depline cînd a creat expoziția muzeului orașului în clădirea fostului turn de apă al Chișinăului. Un grup de pictori și creatori din Kiev, de fierari au lucrat cît au fost finanțați, iar cînd banii alocați de primărie s-au terminat, totul a fost lăsat baltă și a fugit care și încotro. Finisarea și darea în folosință a muzeului Anatol le-a efectuat cu forțele proprii.

După munca în Direcția de cultură, s-a aflat 4 ani în fruntea Casei unionale de cultură a Teatrului de Stat rus „A.P.Cehov”. Lucrul era interesant, alături de oameni minunați, dar frecvențele turnee, contactul permanent cu șefii capricioși de la conducere, apoi și destrămarea URSS, l-a făcut să abandoneze această funcție. El a plecat din teatru.

Ca să existe, avînd mai multe specialități, a creat o manufactură și s-a apucat de ... reconstruit și amenajat ... bisericile ortodoxe din republică. Era foarte mult de lucru și el, evreu de naționalitate, precum spune într-un interviu, a avut „obrăznicia” să recurgă la această muncă interesantă. Foarte curînd s-a ciocnit și cu atitudinea necinstită a unor slujitori ai cultului cum ar fi cel de la biserica din Hîrbovăț, sat de lângă Tighina, care, după ce a executat iconosta-

sul aurit al bisericii, a refuzat să-i plătească pentru munca depusă cu atîta sîrg. Cu toate acestea Anatol Labunski nu a încetat să muncească, izbutind să mai participe și la două expoziții internaționale din Sankt-Petersburg și Kiev ca meșter faur. Zeci de case ale oamenilor avuți din Chișinău, care au crescut în ultimii ani, se pot mîndri cu lucrări de designe originale, (scări, mobilă gravată din lemn prețios) meșterite de mîna lui îmbogățesc interiorul locatarilor.

Căluțul lucrare a lui Labunski

În decursul mai multor ani Anatol a scris scenarii și a pregătit felurite programe de concert. În perioada sovietică timp îndelungat a colaborat cu compozitorii Valentin Dînga, Mircea Oțel, Iuri Spițîn, Arcadie Luxemburg, contribuind la apariția mai multor cîntece.

Nu a trecut fără urme în creația lui Anatol Labunski subja în flota maritimă. Ea și-a găsit reflectare în cartea sa în limba rusă „Moartea Cleopatrei sau povestiri maritime moldovenești” («Смерть Клеопатры или молдавские морские рассказы»).

Denumirea cărții pare a fi paradoxală, în realitate, precum consideră autorul, nimic ieșit din comun, deoarece în perioada sovietică la cele 4 armate maritime ale fostei URSS (Marea Neagră, Marea Baltică, Oceanul Înghețat de Nord și oceanul Pacific) și-au făcut serviciul militar mii de flăcăi moldoveni, majoritatea dintre ei nu regretă acest lucru și își amintesc cu dragoste de tinerețea lor.

În cei 3 ani de serviciu militar la marină, Anatol a obținut, precum am menționat mai sus, specialități ce i-au prins bine în viață, și-a făcut o mulțime de prieteni și a conștientizat ce este “disciplina maritimă”. Anume de la armată s-a întors cu darul de a povesti pasionat cele întîmplute cu el în viață, “întîmplări maritime”și, ulterior, pasionat a început să le aștearnă pe hîrtie în paginile cărților sale. Anume la marină a devenit bărbat și un povestitor autentic.

Apariția celei de a doua cărți “Ștafeta fără finis” («Эстафета без финиша») este izvorîită dintr-o altă chemare sufletească. Pare banal, consideră scriitorul Anatol Labunski, dar viața pentru om cu adevărat este oferită o singură dată. Omul are dreptul de a o folosi după propria sa dorință: poate chiulangi, poate săvîrși fapte regretabile, prostii fără a-și da

seama că pierde o mulțime de timp. Și numai la o anumită etapă a vieții înțelegi că viața este lungă, dar că trece foarte repede. Această realitate cu anii o vezi mai clar. Pricepi că tu ai o istorie, un arbore genealogic, care vine din străfundurile veacurilor, dar tu cunoști din generațiile trecute doar pînă la a treia spiță. De ce? Anterior marea majoritate a oamenilor erau analfabeți, nu știau să scrie sau pur și simplu aveau alte predilecții și nu au lăsat amprente pentru viitor. El, Anatol Labunski, consideră că faptele lui, în lucrările sale de meșter faur, în cărțile scrise, lasă o amprentă pentru generațiile viitoare. Fiica și nepoțelul poate vor continua ceea ce a început el... Mii și mii de predecesori au plecat și nici nu le cunoaștem numele... De aceea Anatol, pe bună dreptate conchide filosofic în noua lui carte, că viața este o ștafetă fără finis. Adică după noi viața nu se va termina niciodată și fiecare trebuie să lase cît mai multe fapte bune. Lucru pe care de altfel îl împărtășesc totalmente...

Cărțile sale le-a lansat la Biblioteca de carte evreiască „Ițik Mangher” din Chișinău. Am privit mai multe reportaje televizate cu participarea lui Anatol și m-am convins definitiv că este un adevărat filosof, intelectual evreu! M-am convins că în munca sa este ordonat și foarte rațional.

Anatol în cartea sa depune mult suflet și gîndire filosofică. El consideră că atunci cînd fiecare dintre noi va ieși din acest cerc al vieții, trebuie să predea cu demnitate ștafeta copiilor, nepoților... Nu numai deînt profesia, ci următoarele valori ce țin de formula:

- păstrează și îmbogățește tot ce are neamul tău mai bun;
- transmite experiența acumulată urmașilor tăi;
- educă urmașii în spiritul dragostei față de neamul tău vechi;
- fie ca cele mai nobile calități să devină valoare, ca un monument pentru familie.

Anume aceste principii constituie ștafeta pe care suntem datori s-o transmitem celor ce merg mai departe: copiilor, nepoților... Această perpetuă ștafetă nu trebuie să aibă niciodată finis. Ea este infinită. Prin conștientizarea acestei filosofii viața este imensă și interesantă.

Mi s-a creat impresia că Anatol Labunski este un om universal și la cei 62 de ani, în sufletul lui se ascund încă multe talente, care azi-mîine vor ieși la suprafață și vor da roade, în numele ștafetei fără de finis.

Are o mulțime de comenzi, în casa lui masa, scaunele, tabla de șah, mobila, policandrul - toate sunt meșterite de el.

Am ieșit din casa lui cu senzația că am fost la el în trecut și neapărat mă voi întoarce în viitor, alături de toată generația neamului meu. Așa cum este Anatol Labunski: scriitor, compozitor, artist, meșter-faur...

Valeriu Schwarz

Poetul Valeriu Schwarz se naște în orașul Odesa la 5 februarie 1939 și studiază fiziologia și biochimia plantelor la facultatea respectivă a Universității de Stat din Chișinău. Va frecventa Laboratorul de chimie al albuminei, laborator unde va activa în anii 1961-1972, mai apoi 1984-2001. Colaborator al Institutului de genetică a plantelor de pe lângă Academia de Științe a Moldovei unde în 1974 fondează Laboratorul de transmitere genetică informativă. Semnează mai multe lucrări în domeniul biologiei moleculare, biochimiei, biofizicii și geneticii. Doctor în științe biologice. A inventat pentru prima dată în fosta URSS un aparat automat de analiză a aminoacizilor precum și a unui șir de metode de analiză a mecanismelor moleculare a albuminelor precum și alte invenții din domeniul geneticii plantelor, necunoscute până la el în lumea științifică.

În 1980 a absolvit Facultatea de filosofie de pe lângă Institutul de marxism-leninism al CC al PCM. Laureat al Premiului Internațional al unui fond de susținere și propagare a științei din or. Brouxell. În prezent activează în domeniile pe care le-a înșușit de-a lungul întregii vieți: știință, religie, filosofie precum și literatură.

Publică versuri în „Nezavisimaia Moldova”, revistele „Dnestr”, „Kommer-sant plus” ș.a.

Valerii Schwarz este membrul Asociației scriitorilor ruși din Republica Moldova.

Propunem câteva versuri ale autorului tălmăcite în română.

Anii mei

Voi, ani trecuți, deloc nu vă regret
Și nici pe voi care-mi veniți din față,
Pân-când vă rânduiviți încet, încet –
Eu nu mă plâng pentru această viață

Iar când mi-a bate cel din urmă ceas
La căpătâi ve-ți strânge împreună,

Știu, moartea nu va face nici un pas
Și sângele în mine n-o s-apună!

La lumânare scri-voi testament,
Avea-va pondere și legitate –
Un trup comun vom fi pentr-un moment,
Comun, sicriul care ne-a fi frate!

Sunt om bogat

Eu sunt sărac fiindcă sunt poet
Și-s filosof trăind în sărăcie!
Eu nu insist că-s cel mai înțelept –

Modest mă știu și Cel de sus o știe!
Eu nu-L întreb, eu Lui nu-i cer nimic,
Rămân sărac și mulțumit de viață,

Cu hrană pentru minte mă înspic
Ca inima să-mi bată-n dimineață.
Și nu cer icre roșii pentru prânz,
Mergând pe jos – mi-i fericită clipa,
Mă macină soția că-s de râs –
Eu nu-s Socrate, dar nici ea – Xantipa!

Amurgul imi e cina cea de lux
Iar la dejun sorb mândru răsăritul,
Visele mele-s sărbători în flux

Cu muzici care-mi umplu noaptea
vidul...

Când aud muzica – es la balcon –
Ferice-atunci vorbesc cu universul,
Celui de Sus mă-nchin în sfânt
poclon

Și nu-s sărac:
Atunci – bogat mi-i versul!

În memoria străbunilor

Cu raze de-aur voi scrijela gingașe discuri,
Voi tăia din ele monete cu glas cristalin,
Din marmoră din Carrara voi ciopli tuturor obeliscuri –
Celor ce-au fost și-au plecat cu suflet divin!

Și-aud voci de străbuni stinse de mult –
Ei creau, dă râmau și din nou
Răbufneau creator;
Noi, precum ei, așteptam înflorirea-n tumult
Căci, precum al nostru, purpuriu era sângele lor!

Precum cu-aripe călcau cu talpa pământul, -- în zbor,
Îmbătrânind sub povara anilor mulți!
Încurând completa-voi și eu mulțimile lor,
A celor ce-au fost, de neuitat, dispăruți...

Trăit-au în lumea mea
Pentru care, făr-de regret,
Pot urca pe Golgota sub bici de călău...
În viață ei nu și-au durat monument
Ei au trăit cum au putut – bine sau rău...

Cu raze de-azur voi scrijela firave discuri,
Voi tăia din ele monete sunând cristalin,
Din marmoră de Carrara voi ciopli obeliscuri
Tuturor care-au fost și-au plecat cu suflet divin!

De v-aș vedea!

Fotoliu vișiniu, speteaza moale
Și mucul lunii fumegând la geam,
Și-n hămăit de cîini departea-n vale
Spărgând tăcerea nopții de mărgean...

Și lăcrămează cald o lumânare,
Și-n pace-i sufletul înseninat,
Gându-i superb, făr-de-amintiri amare,
Și coala albă-o dibui inspirat.

O-ncerc.Culori și muzici mă îndeamnă,
Joacă silabele pe fila-drept molbert...
Eu celei din mister, Frumoasei Doamne,
Încondeia-i-oi buzele, discret...

Și-n rugu-acestor mreje de cuvinte,
Din firele de vers săltând sonor,
Aud cum vântul freamătă fierbinte
Și-n uvertura lui vibrez de dor!

Nomadă-i uvertura-n vijelie,
Ea n-are început și nici sfârșit...
Fotoliul cu căldură mă îmbie

Și clopoțeei dulce-au amuțit...

Fierbinți sunt lacrimile lumânării
Și taie noaptea urlat grav de cîini...
Și versul meu se-mplină—de-a mirării!
De flacăra mi-s degetele dreptei mîni!

Nu zic: de-ao să se-ntâmpale , se prea
poate,

Din șiru-acest de versuri, nesfârșit,
De-o fi ca Dumnezeu să-mi facă parte –
Cu unul să mă știu îmbogățit!

Un singur fir din mreaja cea ne bună,
Doar o speranță dintr-un mare stol!
Vreau să vă văd! Cândva! Și împreună
Vom răbufni dintr-un lunatic gol...

Fotoliu vișiniu, speteaza moale
Și mucul lunii fumegînd la geam,
Și-un lung lătrat de cîini departe-n vale
Spărgând tăcerea porții de mărgean!

Măcrișul

Fug anii peste mări și crișuri,
Amurgul norii vineții și-i arde...
Creștea.n grădina noastră azi măcrișul? –
Pe-o viață-i întrebarea și pe-o moarte!

Cu-acest măcriș drege-voi un simplu
borș –
O lingură-i destul la fiecare,
Doar una – pentru cei mai fometoși –
Și-i iar viața noastră sărbătoare!

Măcrișu-o fi având aripi pentru zbor,
Mîndru îi este, fraged firicelul –

Visul ne este țarm înfloritor
Și sincer azi ne cântă sufletelul.

Acest festin de gânduri e și-un joc
Pe care Sfântul, Sus, nu-L ocrotește –
Nu ni-i strein! Ne spunem toți – „Noroc!”
Când ea, divina pâine, ne unește!

Vai, Cartea de Bucate-n dimineți
m-ademenește, -- mi spune „poftă bună!”
Iertat să-mi fie gestul îndrăzneț
Al fabulei care, isteț, -- ne-adună!

Crinii negri

Desen Veronica Druță

Crinii negri

Desen Veronica Druță

File tragice din istoria poporului biblic

În decursul istoriei milenare poporul evreu a avut multe momente tragice. Una din „legende” unor răuvoitori față de evrei a fost cea născocită cu privire la faptul că dînșii sunt vinovați în răstignirea lui Iisus Hristos. Prezint cititorilor acest articol, pentru a aduce o lumină asupra adevărului referitor la tema dată.

Pămîntul Basarabiei a avut și file negre în istoria sa, cînd diferite forțe negre, oculte au dezlăntuit foc și pară peste soarta plină de tragism a poporului evreu. Istoria poporului evreu este o istorie plină de file tragice în calea sa milenară sub steaua lui David cu Dumnezeu.... Un eveniment trist de acest fel a avut loc în anul 1903 la Chișinău, care a avut răsunet în toată lumea.

Pogromul de la Chișinău din 1903

Istoria evreilor din Basarabia ar fi incompletă fără a aminti o filă tragică legată de pogromul chișinăuian cunoscut ca unul din cele mai crude avute loc în Imperiul Rus în perioada 6(19)—7 (20) aprilie 1903. Pogromul de la Chișinău a avut o mare rezonanță publică în Rusia și Europa la începutul sec. al XX-lea. În schița «Casa № 13» a cunoscutului scriitor V.Korolenko (dupa fapte reale), Lev Tolstoi a iesit cu o declarație. A scris despre pogrom și A.Soljenițin în cartea «Două sute de ani împreună»

Motivete și începutul pogromului

Cu 2 luni înaintea pogromului în orașul Dubăsari a dispărut, apoi a fost găsit mort adolescentul de paisprezece ani Mihail Rîbacenco și unicul ziar chișinăuian «Bessarabeț», condus de binecunoscutul antisemit P. Crușevan, a scris despre posibilitatea unui omor ritual în acest caz. Despre comportamentul sălbatic al evreilor, care chinuiau bietul copil în ilegalitate, se scria în ziar în fiecare zi. Dar cum a dat ancheta de adevăratul ucigaș (băiatul a fost ucis de un verișor din cauza moștenirii), apărut o circulară a ministerului de interne ce interzicea publicarea oricărui tip de materiale privind cazul lui Rîbacenco, din vina caruia informația fals dată de P. Crușevan nu putea fi public infirmată.

Erau suspiciuni că pogromul a fost pregătit și organizat nemijlocit de către secția de pază, rotmistrul baronul Levendal în scopul învrăjbirii unor paturi ale populației cu altele.

În duminica de 6 (19) aprilie 1903 din mulțimea, ce s-a strîns în piață ziua au zburat primele pietre în casele vecine ale evreilor, s-au distrus magazine și băcăniile evreiești, iar spre seară totul s-a liniștit și noaptea a trecut fără nici un incident. Au fost arestați 60 de oameni. Pe străzi au fost scoase patrulile din garnizoană, dar soldații nu au primit nici o instrucțiune. Guvernatorul chișinăuian fon Raaben și ceilalți oameni sus puși nu au întreprins nimic, astfel au stimulat continuarea pogromului.

Următoarea zi, 7 (20) aprilie la Chișinău s-a desfășurat un pogrom sîngeros, urmat de pojar și omucideri.

Știrea despre începutul calvarului repede a ajuns în suburbii și la Chișinău. Nepăsarea poliției și a conducerii localnice au stimulat răfuiala. Evreii, simțind nepăsarea conducerii, au decis să se apere singuri. Conform dării de seamă a procurorului țarist Goremîkin, care a investigat pogromul, autoapărarea evreilor de a-și păstra proprietatea a dus la declanșarea unei vachanalii sălbactice. Soljenitiîn citează în cartea sa această dare de seamă a procurorului țarist:

În diferite locuri ale orașului, multiplele partide, în componența cărora erau cîte 15-20 de creștini, compuse aproape în exclusivitate din muncitori de rînd, avînd în fruntea coloanei băiețandri, aruncau cu pietre în ferestrele locatarilor pașnici și, strigînd, au început să devasteze tavernele evreiești, casele acestora, distrugînd, vandalizînd averea de acolo. Aceste grupări se completau de către populația ce ieșise la plimbare. – din cartea lui A. Soljenitiîn, „Două sute de ani împreună”.

Către orele 2-3 pogromul a cuprins cea mai mare parte a orașului. Poliția nici nu a încercat să oprească această gloată înrăită.. V. Korolenko în schița sa a descris unele scene ale pogromului, după care a încheiat:

Am avut trista posibilitate de a vedea și a vorbi cu unul din pătimiți. Era

un oarecare Meer Zelman Veisman. Pînă la pogrom el era orb de un ochi. În timpul pogromului unul din „creștini” a considerat că este bine să-i dezbată și al doilea ochi. La întrebarea mea dacă știe cine i-a pricinuit această daună, el a răspuns că nu știe precis cine, dar a fost unul „din băiețandri”, fiul vecinului, care se lăuda că această „ispravă” a făcut-o anume el, cu o greutate de fier, legată cu o ață de o dirja.

Către ora 3 și jumătate guvernatorul Raaben a transmis comendurii șefului garnizoanei generalului Bekman dreptul de a folosi armele. Soldaților li s-au dat cartușe și armata a făcut arestări în masă.

La ora cinci a acestei zile (7 aprilie) a devenit cunoscut că „ordinul” pe care evreii l-au așteptat cu atîta speranță în prima zi (6 aprilie) în sfîrșit a fost primit... Timp de o oră și jumătate în oraș s-a instaurat liniștea. Pentru aceasta nu a fost nevoie nici de vărsări de sînge nici de împușcături. Era necesară doar o acțiune plină de hotărîre chiar din primele clipe, care s-a neglijat cu bună știință, a organelor.

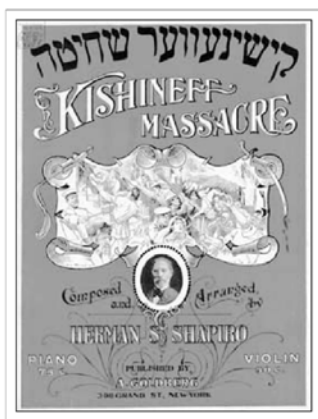
Conform datelor Enciclopediei evreiești în rezultatul pogromului de la Chișinău au fost uciși 49 de oameni, 586 au fost răniți (schilodiți), au fost distruse mai mult de 1 500 de case (mai mult de 2/3 din tot fondul locativ al Chișinăului).

Iată darea de seamă a rezultatelor pogromului prezentată de către procurorul Goremîkin:

«În total au fost depistate 42 de cadavre, dintre care 38 sunt evrei: la toți cei uciși au fost constatate lezinii pricinuite de obiecte contondente: bîte, pietroa-

Monumentul victimelor pogromului de la Chișinău, 1903

Afiș cu imaginea pogromului

ie, lopeți, la unii tăieturi de topor... Morți prin împușcare nu s-au depistat. Răniți de toți sunt 456, dintre care 62 de creștini...Dintre 394 de răniți numai 5 evrei s-au ales cu leziuni corporale deosebit de grave: restul din cele ușoare. Nu s-au depistat schingiuri, cu excepția unui evreu care fiind orb de unul i s-a scos și celălalt ochi... Aproape $\frac{3}{4}$ din persoanele vătămate, cu excepția unor unități, sunt persoane mature. Despre viol au fost prezentate trei cereri, dintre care pe 2 cazuri au fost intentate acte penale... Case devastate au fost în jur de 1350.”

Din cartea lui A. Soljenișin „Două sute de ani împreună”.

Autoritățile au arestat în jur de 800 de persoane vinovate de săvârșirea pogromului. În jur de 300 au fost predați judecării, ședințele cărora au avut loc cu ușile închise. Cîțiva vinovați au fost condamnați la diferite termene de ocnă și închisoare. O parte din *pogromiști* au fost achitați. A fost concediat din funcția sa guvernatorul regiunii *fon Raaben*.

A fost înființat Comitetul pentru acordarea ajutorului victimelor pogromului, către care au venit în jur de un milion de ruble ajutor din toată lumea și din orașele Rusiei. Printre cei care au acordat ajutor s-a numărat și marele cîntăreț Fiodor Șaleapin.

În 1903 Pincus Dașevski răzbunîndu-se pentru pogromul organizat, l-a rănit cu pumnalul pe P.Crușevan. Dașevski a fost arestat, condamnat la 5 ani de închisoare, dar în 1906 a fost amnistiat.

Cu ocazia aniversării a 100 de ani de la acest trist eveniment, revista chișinăuiană *Contrafort* în numărul din februarie 2003 ne prezintă o informație mai concretă:” Se consideră că autorul moral al pogromului de la Chișinău este politicianul de extrema dreaptă Păvălachi A. Crușevan. Acesta era un moldovean rusificat, care de cîțiva ani – prin intermediul ziarului său *Bessarabetz* (“Basarabeanul”) – susținea o întregă campanie pentru expulzarea și exterminarea evreilor din zonă. Crușevan l-a invitat la Chișinău chiar și pe parlamentarul român ultranaționalist A.C. Cuza, profesor la Universitatea din Iași, care a ținut mai multe conferințe incendiare, în care și-a prezentat doctrina antisemită. Amîndoi au proclamat că masacrul va avea loc de sărbătoarea Paștelui, la 6-8 aprilie 1903. Într-adevăr, ziarul lui Crușevan a anunțat chiar înaintea Paștelui că în târgul Dubăsari, pe malul Nistrului, evreii ar fi comis un omor ritual asupra unui băiat creștin. Simptomatic este faptul că nu au reacți-

onat masele din Dubăsari, ci cele din Chișinău și din împrejurimi (incitate în prealabil), care au năvălit înarmate în cartierele evreiești. Îngrijorat de cursul evenimentelor, marele rabin din Chișinău a cerut episcopului creștin să nege în mod public zvonul absurd.

Dar “acest înalt preot – scria un ziarist rus – a declarat public că el însuși crede în povestea că evreii folosesc sânge de creștin în scopuri rituale”. Episcopul a turnat astfel gaz peste focul pogromului. La rîndul lor, soldații nu au intervenit, pe motiv că guvernatorul ar fi “așteptat ordine” de la țarul Nicolae al II-lea și nu le-ar fi primit, iar polițiștii, în loc să ia măsuri de protecție a evreilor, le indicau răzvrătiților casele în care aceștia locuiau. Evreii s-au trezit complet abandonați în fața maselor isterizate. Urmările au fost pe măsură: 50 de morți, sute de grav răniți, 800 de case și 600 de prăvălii distruse și prădate etc.

Este o filă neagră a Basarabiei, de care nu trebuie nimeni să uite. În parcul “Alunel” din Chișinău a fost inaugurat un monument în memoria victimelor pogromului din 1903. Toate victimele pogromului au fost îngropate într-un mormînt comun la cimitirul evreiesc de pe str. Milano,1 din Chișinău.

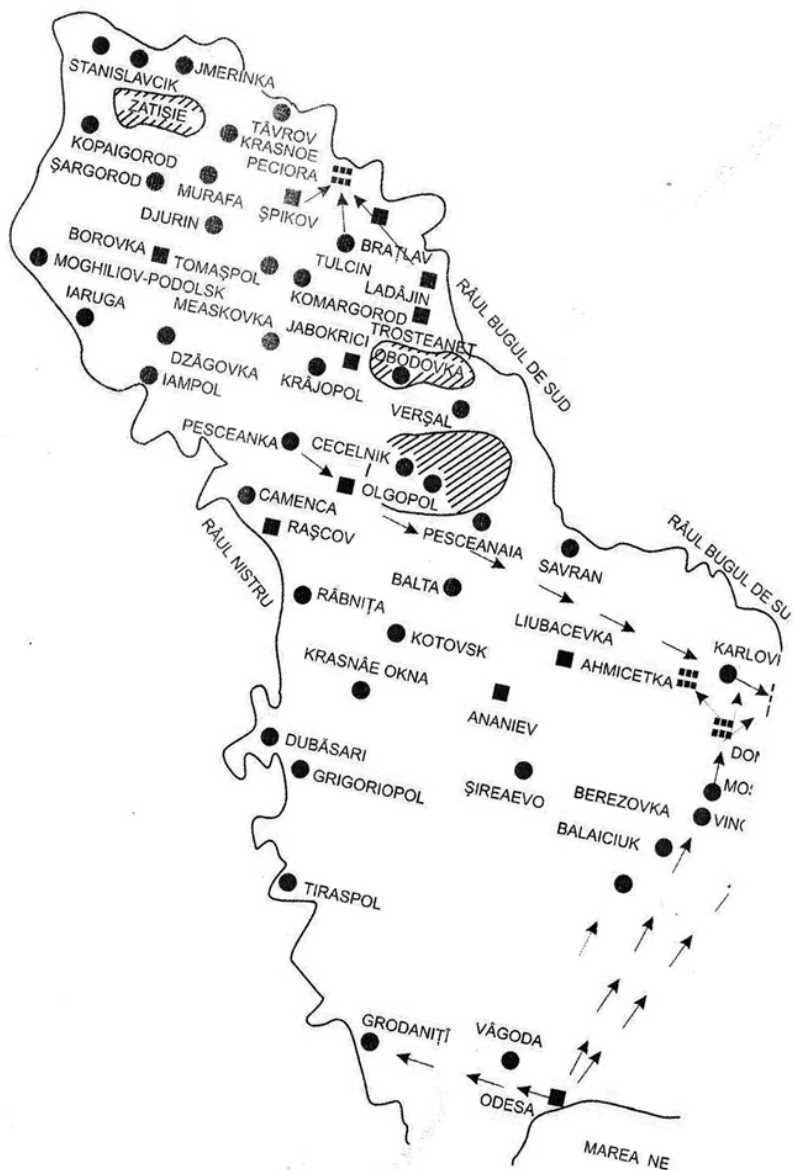
Holocaustul în Basarabia

Din cîte am studiat de-a lungul anilor, m-am convins că cel de-al doilea război mondial (1939-1945) a adus cea mai strașnică tragedie anume pe capul poporului evreu, care a fost supus nimicirii premeditate și în masă.

Fascismul a încercat să supună nimicirii totale această etnie. Conform statisticii, la începutul declanșării războiului în țările Europei occidentale și fostei URSS locuiau circa 17 milioane de evrei. Dintre ei premeditat, pentru rezolvarea definitivă a problemei evreiești au fost nimiciți în lagărele de concentrare (Ausvitz, Buhenvald etc), în sutele de ghetouri presurate în multiple orașe și localități în zonele de ocupație circa 6 milioane de evrei. De asemenea în luptele pe front, fiind înrolați în armata sovietică activă, luptînd contra ciumei fasciste au mai murit încă circa 300 000 de evrei.

Această uriașă mîină a morții s-a abătut evident peste Basarabia, unde au existat zeci de ghetouri, unde s-au exterminat evreii. Azi pămîntul Basarabiei este împînzit de oseminte, gropi știute și neștiute, unde zac în masă evrei nevinovați, uciși numai pentru simplu motiv că aparțineau la o etnie.

Am impresia uneori că și azi pămîntul geme prin acele localități rurale (Briceva, Lipcani, Vertiujeni, Pepeni, Prodănești etc) unde au fost împușcați evreii. Rîuri de lacrimi încă nesecate mai trec prin existența, ființa noastră. Prin regretele noastre, că am fost și suntem oameni și am putut admite așa ceva. Și azi poate nu știm a comemora această istorie tragică la nivelul cuvenit. M-au zguduit documentele de arhivă care mărturisesc cu

Principalele locuri de răspândire a evreilor în interfluviul Nistru-Bug în ajunul celui de-al Doilea Război Mondial; în majoritatea din acestea fasciștii au creat ghetouri și lagăre ale morții

(Preluată dintr-o monografie a istoricului S. Nazaria)

lux de amănunte despre tragedia poporului evreu din Basarabia, unde autorul ei Mihail Bekker în cartea „Aprinde lumînarea în ziua biruinței” descrie cum au fost masacrați evreii în fiecare din localitățile Basarabiei. Indică numărul victimelor și numele acelor ucigași care aplicau această lugubră mașină a morții. Aceste documente zguduitoare s-au dovedit a fi și pentru copiii mei. Reieșind de la acest compartiment, consider că necesită pe viitor să scriu o carte aparte despre marea catastrofă a poporului evreu nu numai în Basarabia ci și în Ucraina, pe unde am fost și o să merg la *Yad Vașem* la Tel-Aviv și la *Muzeul Holocaustului* din Washington. Cred că poporul român din Basarabia, celelalte etnii trebuie să cunoască aceste file tragice din generație în generație, ca să nu se mai permită așa ceva. Fiica mea de numai 16 ani, când a ascultat mărturisirile ghidului de la Babii Yar unde în acea rîpă stearpă erau aduși femeii, bătrîni, copii, mame cu prunci în brațe și erau împușcați fără milă, numai pentru faptul că aparțineau la etnia evreiască nu s-a putut liniști o zi întreagă. Nu-i venea să creadă că un popor atît de cult precum sunt nemții au fost capabili de asemenea monstruozitate. Nu stiam cum să-i explic, convingînd-o mai apoi ca în fața unei crime răspund oameni concreți, politicieni și nu un întreg popor.

Nu cunoaștem numele tuturor criminalilor, vinovați de tragedia poporului evreu, dar trebuie să ne comportăm cu sfințenie față de memoria durerii, pentru tragediile de felul Holocaustului ca să nu se mai repete. Iată de ce sunt de părerea ca această tragedie să fie inclusă în programa școlară.

Sunt convins că pămîntul Basarabiei nu va admite nici aici asemenea atrocitate și aș vrea ca pacea să fie scrisă cu litere de aur pe Zidul plîngerii la Ierusalim, pe frontispiciul muzeului Holocaustului din Wasingthon, iar locurile tragice ale poporului evreu, să fie de învățătură pentru prevenirea războaielor în numele viitorului. Nu trebuie să fim indiferenți față de actele de antisemitism și vandalism care au loc ici colo pe la monumentele comemorării și cimitirele evreiești. Nefiind indiferenți față de pornirile extremistice o putem miza pe un viitor pașnic și tolerant. Cu acest prilej este cazul că dau citire unei reflecții a unui preot protestant, internat și el într-u lagăr al morții, care a spus: *După ce naștii i-au întemnițat pe evrei în lagăre, am tăcut, nefiind evreu. Cînd i-au arestat pe socialdemocrați, n-am protestat, deoarece nu eram social-democrat. Cînd i-au închis pe catolici, am păstrat tăcere, fiindcă nu eram catolic. Cînd am fost arestat eu, n-a mai protestat nimeni.* Cred că această zicere este elocventă pentru cei care sunt indiferenți față de trecutul unei tragedii, care nu reacționează în nici un fel la actele de vandalism... Consider că este o crimă latentă a fiecăruia în parte, cînd se uită cu indiferență.

Tragedia poporului evreu în timpul războiului trecut care l-a suferit pe pământul Basarabiei, Transnistriei, Bucovinei de nord am găsit-o descrisă în cartea lui Efim Tcaci (alcătuitor) cu denumirea „Antiudaism sau lumea grotelor” publicată la editura Ruxanda din Chișinău. Propun cititorilor un fragment din articolul-interviu „Cenușa trecutului palpită în inimile noastre „ (pag 128-141) de unde desprindem răspunsurile profesorului I.Levit la întrebările ziaristei M.G.Luchiancikov. Consider că interviul acordat de către profesorul Izeaslav Levit corespondentului ziarului “Naș Golos” nr.6 din martie 1994 poate aduce date concrete despre evenimentele ce țin de masacrarea evreilor din ținutul nostru:

“M.L.: În Ierusalim la Institutul Național al memoriei Catastrofei și eroismului (Yad Vashem) sunt săpate pe plite de marmură denumirile localităților, unde au avut loc cele mai mari masacre (în masă) ale evreilor europeni. În numărul lor se află și Transnistria – teritoriul, care precum se știe astăzi a fost împânzit de lagăre de concentrare pentru evrei. Nun ne-ați putea relata, cum au apărut aceste lagăre și numărul lor?”

I.L.: În primul rînd, trebuie luat în vedere că oficial, pînă la război n-a existat o formație administrativ-teritorială cu denumirea de Transnistria, nu există o asemenea unitate nici astăzi. Ea a apărut în timpul războiului. La 19 august 1941, după schimbul de scrisori dintre A.Hitler și I.Antonescu, ultimul a decretat înființarea guvernămîntului Transnistriei. În componența acestuia au intrat șase raioane de pe malul sting al Nistrului în RSS Moldovenească, regiunea Odesa, raioanele de vest ale regiunii Nikolaev și raioanele de sud din regiunea Vinnița. Întreg teritoriul Transnistriei (circa 50 mii km2) a fost împărțit în 13 județe și 65 de raioane. Administrația română s-a menținut pînă la 18 martie 1944, cînd a fost semnat procesul verbal privind trecerea acestui teritoriu în administrarea comendurii germane.

Decizia privind organizarea lagărelor de concentrare în Transnistria a fost adoptată la 30 august 1941 și a fost stabilită în articolul 7 al “Înțelegerii asupra siguranței, administrației și exploatarii economice a teritoriilor între Nistru și Bug (Transnistria) și între Bug-Nipru” semnată în aceeași zi de generalii Hauffe și Tătăreanu. În Transnistria urmau să fie deportați toți evreii din Basarabia și Bucovina. În aceeași dată de 30 august, la Tighina, I.Antonescu i-a convocat pe guvernatorii Basarabiei (generalul Voiculescu), al Bucovinei (generalul Colătescu) și al Transnistriei (profesorul Alexianu), instructîndu-i în privința modului cum trebuie promovată operația de deportare a evreilor. Încă înainte de adoptarea acestei hotărîri, conform dispoziției lui I.Antonescu de la 17 iulie 1941, dată în timpul vizitei efectuate în or. Bălți, în Basarabia, deja la sfîrșitul lui iulie – începutul lui august, a început organizarea unor la-

găre temporare pentru evrei, iar la Chișinău s-a înființat un ghetou. Conform datelor jandarmeriei române, în târgul Vertiujeni au fost adunați 23 000 evrei, în s. Suruceni – 20 852, în t. Edineț – 13 000, în s. Bîrnovo – 3000, în s. Rublenița – 5500, în s. Rediu – 1600, în t. Râșcani – 3072, în s. Răuțel -- 3235, în s. Limbeni – 2636, în t. Fălești – 1546, în s. Tarutino – 2270 etc. În ghetoul din Chișinău, precum se indică în “ Darea de seamă a comisiei, formate conform ordinului mareșalului Ion Antonescu, șeful statului, pentru cercetarea dezordinelor din ghetoul Chișinău”, aici se aflau 11525 evrei, dintre care bărbați – 4148, femei – 4476, copii – 2901. În aceeași dare de seamă se spune că în lagărele din Basarabia au fost adunați 75-80 mii evrei. La Cernăuți ghetoul a fost organizat mai târziu – la 11 octombrie 1941.

Deportarea evreilor din lagărele nominalizate, din ghetourile de la Chișinău și Cernăuți în Transnistria a fost efectuată în cea mai mare parte în toamna anului 1941. La acel moment statutul de captivi a fost extins și asupra evreilor din partea locului. Prin ordonanța nr.23 din 11 noiembrie semnată de guvernatorul Alexianu a fost stabilit statutul juridic al evreilor din Transnistria, locul aflării lor permanente, ei neavînd dreptul de a-l părăsi: contravenienții urmau să fie nimiciți.

Transnistria s-a acoperit cu o rețea densă de lagăre de concentrare și ghetouri. Au fost publicate câteva cărți, indicîndu-se locul plasării lor. Pe una din ele sunt arătate 49 de localități, unde au existat cele mai mari lagăre și locuri de execuție în masă a evreilor (vezi ziarul chișinăuian “Naș golos, 1991, nr.11).

În cartea lui D.Litani “Transnistria”, publicată la Tel-Aviv în anul 1981, este reprodusă o hartă, pe care sunt indicate 105 lagăre în Transnistria și 15 lagăre pe malul sting al Bugului, în zona germană de ocupație, unde de asemenea erau nimiciți evreii din Basarabia, Bucovina și Transnistria. Actualmente, pe baza documentelor de arhivă și din alte surse s-a putut reconstitui o hartă mai completă a lagărelor și ghetourilor din Transnistria. Aici sunt indicate 189 de localități, unde erau deținuți evrei din RSS Moldovenească, unele regiuni din Ucraina, orașe și județe din România. Localitățile acestea se aflau în județele: Moghiliov – 67, Balta – 41, Tulcin – 21, Golta – 17, Berezovca – 10, Juguștru (Iampol) – 10, Ociacov – 7, Rîbnița – 6, Ananiev – 4, Tiraspol – 3, Odesa – 2, Dubăsari – 1. În anul 1943 au rămas aproximativ 120 de localități în care se mai aflau evrei. Scăderea numărului lor se datorește acțiunilor de nimicire a deținuților.

M.L.: Cîți evrei din Basarabia, Bucovina și Transnistria, după părerea Dumneavoastră, au fost exterminați în anii dominației fasciste? În literatura de specialitate figurează diferite date.

I.L.: În literatură figurează diferite cifre. De altfel este foarte greu să stabilești numărul lor exact. Autoritățile fasciste nu s-au ocupat de alcătuirea listelor celor deținuți în lagăre și ghetouri, considerînd asta drept un lucru de prisos, evreii fiind calificați ca aparținînd categoriei națiunilor dispărute de pe listă, ei putînd fi uciși la discreția fiecăruia, fără ca cineva să poarte pentru asta vreo răspundere.

După război, ca rezultat al lucrărilor comisiei extraordinare de cercetare a crimelor fasciste pe teritoriul URSS, pe baza mărturiilor populației locale, precum și după deshumările efectuate, s-a putut obține, într-o anumită măsură, o cifră aproximativă privind proporțiile genocidului și metodele de exterminare a oamenilor. Firește, datele nu sunt complete, operațiile în cauză nefiind efectuate în toate raioanele și satele, nu toate mormintele au putut fi descoperite și deshumate. Afară de aceasta mulți evrei fuseseră uciși în drum spre lagăre, departe de locurile lor de trai.

Totuși, comparîndu-se diverse date, inclusiv din arhive, s-a putut determina cu aproximație numărul victimelor genocidului din Basarabia, Bucovina și Transnistria.

Conform recensămîntului populației României din anul 1930 (ultimul efectuat înaintea celui de-al doilea război mondial) în Basarabia, Bucovina de Nord și raionul Herța, adică pe teritoriul care ca rezultat al ultimatumului sovietic de la 26 iunie 1940 a trecut la URSS, trăiau 277 949 evrei. După ultimul doar în iulie 1940, conform datelor oficiale sovietice, în Basarabia și Bucovina de Nord s-au repatriat 149974 de personae. Majoritatea lor erau evrei, care, înspăimîntați de creșterea fascismului în România, sperau să scape în URSS de persecuțiile anti-semite. În felul acesta, luîndu-se în considerație faptul că în anii 30 n-a avut loc o emigrare în masă a evreilor din Basarabia și Bucovina în alte țări, reiese că pe acest teritoriu populația evreiască număra cel puțin 300 000 de oameni.

Evreii prezentau un procent însemnat și al populației Transnistriei. Conform recensămîntului din anul 1926 numai în Odesa trăiau 153194 evrei, iar în întreaga Transnistrie circa 300 000. În ajunul războiului, după cele mai modeste estimări, aici trăiau 350 000 evrei, inclusiv 180 000 la Odesa. De facto, numărul total al populației evreiești din Basarabia, Bucovina de Nord și Transnistria alcătuia cel puțin 650 000 de oameni.

La începutul războiului evreii supuși serviciului militar, născuți în anii 1905-1923, ca și cetățenii de alte naționalități, au fost mobilizați în armata roșie sau înrolați în batalioanele de geniu auxiliare, de fortificații. Cîteva zeci de mii de evrei basarabeni, mai ales din județele centrale și din sud, au reușit să se evacueze spre răsărit, ca și un număr neînsemnat din Bucovina de Nord

și raioanele din lunca Prutului ale RSS Moldovenești, deoarece la 5 iulie oștirile germano-române au reușit să ocupe Cernăuțul, la 8 iulie – Bălțul, la 12 iulie – Soroca. Majoritatea absolută a evreilor din Basarabia și din Bucovina de Nord (cel puțin 200 000) au rămas pe loc.

În Transnistria, după ocuparea ei de către armatele inamice, au rămas 185 000 evrei, majoritatea lor în Odesa. La ședința guvernului român de la 16 decembrie 1941, la întrebarea lui I. Antonescu câți evrei se află în oraș, Alexianu răspunse: “Aproximativ 100 000”. Și asta după exterminarea, conform datelor românești, a 35000 evrei din Odesa în octombrie-noiembrie 1941. Printre cei masacrați se aflau și evrei basarabeni, mai ales din județele din sudul regiunii, care în a doua jumătate a lui iulie au fugit la Odesa. Nimerind însă în blocadă, ei au împărțășit soarta evreilor localnici.

Conform datelor aduse reiese că în Basarabia, Bucovina de Nord și Transnistria în mâinile administrației germano-române se aflau circa 400 000 evrei, care au devenit obiectul unui monstruos genocid. Putem stabili câteva etape de nimicire a evreilor din Basarabia și Bucovina de Nord. Prima exterminare în masă avuse loc în anul 1941, în cursul acțiunilor militare pe teritoriile menționate. Intrînd într-o localitate sau alta, unitățile regulate, grupele operative speciale SS-“einsatzgrupe” și detașamente de jandarmerie românești, cu ajutorul elementelor anti-semite locale arestau și ucideau evrei, fără anchetă și judecată, inclusiv bătrîni, femei, copii, chiar și sugaci. Înainte de asta cei arestați erau ținuți cîteva zile fără hrană și apă în subsoluri sau încăperi strîmte cîte 20-30 de oameni, fiind supuși la torturi și bătăi. Fetele și femeile erau violate. Omorurile se efectuau în cele mai felurite chinuri: unii erau împușcați, alții – legați și aruncați de pe povîrnișuri în Prut sau Nistru, alții arși în cuptoare de var, copiii erau uciși în fața părinților și viceversa. Într-un șir întreg de documente se menționează că trupurile celor împușcați nu se îngropau zile în șir.

Din motivele indicate mai sus nu se poate stabili exact numărul de evrei nimiciți în prima etapă. Există date de arhivă referitoare la unele localități aparte. Iată unele din ele: Cernăuți – circa 2000, s. Ciudei – 450, Noua Suliță – 880, t. Sculeni—311, or. Bălți – 70, Edineț – 613, s. Pepeni – 350, s. Climăuți – 540, t. Telenești – 250, s. Cepeleuți – 189, t. Călărași – 130, t. Camenca – 334, s. Lăpușna – 70, s. Nisporeni – 135 ș. a.m.d.

În felul acesta, chiar din momentul inițial nu se poate vorbi de cazuri izolate de asasinare a evreilor de către soldați și ofițeri nedisciplinați, ci despre nimicirea lor organizată în masă.

Etapă a doua a genocidului ține de perioada aflării evreilor în lagăre și ghetouri temporare pe teritoriul Basarabiei (august-septembrie 1941). Deți-

nuții erau sleiți de foame, forțați să execute cele mai grele lucrări. Privați de cele mai elementare condiții de viață, înghesuiți în încăperi strâmte, lipsiți de orice asistență medicală mureau zilnic cite 20-30 de oameni. În lagărul din Vertiujeni, după datele românești, au murit de foame și boli 1800 de oameni. Din când în când, paznicii lagărului scoteau afară grupuri de evrei și-i ucideau. În pădurea Cosăuți din raionul Soroca într-o groapă imensă s-au descoperit aproape 6000 de cadavre. Sute de evrei din ghetoul din Chișinău selecționați pentru anumite lucrări, după terminarea acestora, fuseseră executați la gara Ghidighici și pe teritoriul crescătoriei de cai din Chișinău. În lagărul mic din satul Tătăraști, județul Ismail, se aflau 451 de deținuți. La 9 august toți au fost uciși din ordinal șefului lagărului, maiorul român Vetu, al locotenentului german SS Freilich. Toate obiectele de preț, luate de la cei împușcați, călăii și le-au însușit.

Etașa următoare în nimicirea evreilor din Basarabia și Bucovina de Nord a constituit-o deportarea în Transnistria (octombrie-noiembrie 1941). Toamna se dovedi a fi friguroasă și ploioasă. Coloanele de captivi s-au întins pe mulți kilometri. Conform instrucțiunii secrete de-a lungul mișcării coloanelor au fost săpate dinainte gropi mari, în care urmau să fie îngropați după împușcare bolnavii, bătrânii, femeile cu copiii rămași în urmă. Ofițerii de jandarmi Roșca și Popovici, care, ca și mulți alții, însărcinați cu “evacuarea” captivilor, au împușcat fiecare în parte pe traseul Edineț- Cosăuți și Edineț-Securenii cite 500-600 de evrei. Roșca scria în raportul său, că în prima groapă a îngropat 50-60 de oameni, iar în celelalte cite 120, mulți fiind încă vii. Chiar și acest jandarm călit recunoaște că “executarea ordinelor date a înregistrat momente așa de dramatice încît cei ce au luat parte vor purta multă vreme impresiile reținute în aceste momente”.

La 18 noiembrie 1941 guvernatorul Voiculescu a raportat că în Basarabia “problema evreiască este soluționată”, cu alte cuvinte, curățată de evrei. Conform datelor administrației române în Transnistria, peste Nistru au fost trecuți 55 867 de evrei. După rapoartele acelorași autorități, în ghetoul din Chișinău se aflau 11,5 mii captivi, iar în lagărele din Basarabia 75-80 mii, deci în total 86-91 mii de oameni. Printr-un elementar calcul aritmetic ajungem la concluzia că în perioada august-noiembrie 1941 au fost exterminați 30-35 mii de evrei basarabeni. Dar cite mii au fost masacrate de fasciști în iulie 1941, în timpul acțiunilor militare din Bucovina și Basarabia? Cred că nu mai puțin de 15-20 mii.

Pînă la sfîrșitul lui noiembrie 1941, din Bucovina de Nord au fost izgoniți în Transnistria 45538 de oameni. Dar aici “problema evreiască” nu fusese încă rezolvată. În ghetoul din Cernăuți se mai aflau mii de evrei. Deportarea

a continuat și în anul 1942. Începuse expulzarea evreilor și din orașul românesc Dorohoi. Conform datelor jandarmeriei, pe data de 28 februarie 1942, numărul total al evreilor “evacuați” din Basarabia și Bucovina a ajuns la 118 500 de oameni. La 14 martie guvernatorul Bucovinei generalul Colătescu a raportat că din provincia aflată sub conducerea sa au fost duși în lagărele din Transnistria 75 mii de cetățeni de naționalitate evreiască. Oficiosul bine informat al reprezentanței germane în România ziarul “ Bukarester Tageblatt” de la 8 august 1942 în articolul “România curățată de evrei” a comunicat că în Transnistria “au fost duși aproximativ 185 000 de evrei”. Pînă la finele anului

Monumentele durerii amplasate în diferite localități ale Basarabiei și Transnistriei în amintirea acelei catastrofe...

1942, numărul celor deportați a atins cifra de 190 mii – 200 mii de oameni.

“Bukarester Tageblatt” anunță că în lagărele de concentrare din Transnistria vor fi expediați 16 mii de evrei, care mai rămăseseră în Bucovina, și că în 1943 – “România va fi complet curățată de evrei.”

Transnistria devenise mormîntul nu numai al zecilor de mii de evrei din Basarabia și Bucovina, dar într-o măsură și mai mare al evreilor-locuitori ai Transnistriei. Armatele hitleriste, grupele SS, detașamentele de poliție, formate din nemții localnici au împușcat în vara și toamna anului 1941 zeci de mii de evrei. La Dubăsari, în intervalul de la 12 pînă la 28 septembrie, SS-iștii, sub comanda plutonierului Keller, cu concursul copărtașilor autohtoni, – “lîngă gropile săpate dinainte, cum, afirmă documentul – ... au împușcat de la 6000 pînă la 8000 cetățeni pașnici sovietici, în numărul lor fiind multe femei, copii, bătrîni.” S-a vorbit deja de exterminarea a zeci de mii de evrei din Odesa. Drept pretext pentru represalii a servit aruncarea în aer a clădirii comendurii românești, pusă la cale de organizația subversivă sovietică locală. Sub dărîmăturile ei și-au găsit moartea un general român și un grup de ofițeri și soldați. N-a existat nici o dovadă în privința implicării evreilor în această acțiune, ea de fapt nefiind nici căutată.

SS-iștii germani, jandarmii și polițiștii ucraineni au împușcat în s.Bogdanovca 48000, s.Domaniovca – 14000, Ahmacetca – 14000, s. Mostovoe – 32600 evrei. În lagărul morții de la Peciora și-au aflat moartea circa 18000 de oameni. A fost nimicită completamente populația evreiască din Rașcov, Șpicov, Ladijin, Liubașevca, Kodima, Ananiev ș.a. În unul din rapoarte, semnat de ministrul adjunct de interne al României, generalul de corp de armată C.Vasilie, se constată că în toamna anului 1943, în lagărele din Transnistria, conform unor date au rămas 78000, conform altora – 50741 evrei. Din numărul celor deportați din Basarabia, Bucovina de Nord și o seamă de județe din România. De facto, pe parcursul a doi ani în lagăre au pierit 120-140 mii de evrei. Din numărul evreilor-locuitori ai Transnistriei au rămas în viață aproximativ 15000 oameni. În felul acesta, în anii terorii fasciste în Transnistria au pierit peste 300000 de evrei. Iar în total, luînd în calcul și pe cei exterminați în vara și toamna anului 1941 pe teritoriul Basarabiei și Bucovinei, numărul evreilor – victime ale genocidului nazist – cuprinde 330 – 350 mii de oameni”

* * *

În luna mai 2009 am efectuat o vizită la Kiev, capitala Ucrainei, unde am vizitat Babii Yar, un alt loc de rană sîngerîndă rămasă pentru veacurile viitoare în memoria poporului evreu. Iată ce însemnări am făcut la acea oră.

Oxana Ghilețika – ghidul nostru
la Babii Yar

Babii Yar

În procesul realizării prezentei cărți am făcut o deplasare, la sfârșitul lunii mai, 2009, în capitala Ucrainei, pentru a mă documenta cum stau acolo lucrurile cu cimitirele evreiești, temă ce mă preocupă. Ajuns la Kiev, am înțeles că cimitirele evreiești din capitala Ucrainei sunt într-o stare mai bună decât cele din Chișinău și alte localități ale Moldovei. Ca să mă familiarizez cu locurile tragediei poporului evreu din Kiev, am apelat la ajutorul unei simpatice doamne ucrainene Oxana Ghilețika.

Dînsa, și-a oferit serviciile cu amabilitate.

După ce am vizitat cimitirul evreiesc de la *Berkoveț*, și am depus câte o floare și o piatră la mormîntul victimilor Holocaustului, Oxana mi-a spus dacă doresc să aflu tragedia poporului evreu din țara ei, trebuie să vizitez memorialul *Babii Yar*, vestit în toată lumea, unde în anul 1941 au fost masacrați în masă evreii. Era o zi cu nori gri pe cer, cu vînt și arareori trecea peste noi cîte o șuviță de ploaie răcoroasă. Copacii falnici din acel loc clătinați de aripile vîntului mai aveau un freamăt ciudat. Oxana, locuitoare în preajma memorialului, mi-a mărturisit că acești copaci par a fi ființe vii căci rumoarea lor, îndeosebi în orele de noapte, seamănă mai mult cu un bocet... Ea mi-a povestit că Babii Yar, pentru prima oară este pomenit la 1401, cînd stăpîna unui han (în ucraineană „baba”) a vîndut lotul de pămînt unei mănăstiri. În secolele XV-XVIII în documente se mai pomenește de denumirea „*Șalăna Baba*” și „*Bisova Baba*”, apoi s-a stabilit denumirea contemporană „*Babii Yar*”. În 1870 în acest loc s-a construit un cimitir civil. Un cimitir militar deja era acolo. În 1891-1894 în apropiere de Babii Yar s-a deschis și un cimitir evreiesc, care a fost închis în timpul represaliilor staliniste din 1937.

În timpul celui de al doilea război mondial trupele germane, care au cucerit Kievul pe 19 septembrie 1941, au folosit Babii Yar ca loc de execuție în masă a populației civile, cu preponderență evreiască. Prima execuție a avut loc pe 27 septembrie 1941, cînd au fost exterminați 752 de pacienți ai spitalului de psihiatrie „I.Pavlov”, aflat în apropiata vecinătate a acestei rîpi cu maluri abrupte. Anume această *rîpă*, *văgăună*, *cotlon (ovrag)* a servit drept loc de împușcare a populației civile de etnie evreiască. La sfârșitul lunii septembrie 1941 comandamentul german de ocupație a ordonat rabinilor cu influență din Kiev să răspîndească următorul anunț :” După procedura

de dezinfectare, toți evreii, împreună cu copiii lor, ca națiune elitară, vor fi trimiși în locuri sigure... Iar pe 29 septembrie 1941 administrația germană de ocupație a ordonat populației de etnie evreiască din oraș să se prezinte la 8 dimineața la intersecția străzilor Melnic-Doktorskaja avînd cu ei acte de identitate, lucruri de preț și lenjerie de corp. Cei care nu vor executa acest ordin vor fi împușcați. Prin oraș au fost răspîndite circa 2 mii de astfel de anunțuri. Totodată a fost pusă pe rol dezinformația precum că acest lucru se face cu scopul de a efectua recensămîntul și strămutarea evreilor. Majoritatea celor adunați la locul stabilit erau femei, copii, bolnavi și bătrîni. Populația tînăra fusese mobilizată și plecase spre răsărit împreună

Lângă locul unde au fost masacrați mii de evrei. Vara, 2009

cu trupele sovietice care erau silite să se retragă. Pentru acești captivi, s-a făcut un ocol, la capătul căruia se afla un punct de trecere, păzit de santinele. Treptat s-a început „strămutarea” populației de acolo... Pe o poartă de trecere se slobozeau cîte 30-40 de oameni. Toți fiind duși în preajma malurilor priporoase ale Babii Yarului. Acolo erau dezbrăcați, li se luau lucrurile de preț, după care *polițaii* mînau cu bîtele oropsiții către rîpa adîncă de 20-25 metri. Pe malurile opuse erau instalate mitraliere. Trupele germane acopereau împușcăturile cu muzică și zgomotul avionului ce patrula deasupra cotlonului enorm... După ce rîpa se umplea de cadavre, ele erau acoperite

cu pământ și măcelul continua. În zilele de 29-30 septembrie 1941 în această rîpă cu maluri abrupte și pustii au căzut împușcați 33 771 de oameni, marea majoritate fiind evrei, locuitori din Kiev. Masacrarea evreilor în acest loc a continuat în zilele de 1,2,8 și 11 octombrie 1941 cînd au fost împușcați aproximativ 17 000 de evrei... Se împușca tot ce avea o cît de mică apartenență la etnia evreiască. Soții ruși își petreceau la moarte soțiile evreice. Soțiile ruse, ucrainene își petreceau la moarte soții evrei...În văzduh răsunau țipete sinistre de femei, bătrîni, copii. Executarea în masă a populației evreiești a continuat pe tot parcursul aflării trupelor germane în Kiev. În această groapă enormă au mai fost masacrate și multe șatre de țigani, pionieri sovietici. Conform diverselor statistici în cotlonul de la Babii Yar au fost îngropați de la 70 000 pînă la 200 000 de oameni pașnici. Evreii, martori oculari, care au scăpat ca prin minune de acel măcel susțineau că au fost împușcați între 70 000 și 120 000 de oameni... Pentru a ascunde această crimă abominabilă, la momentul retragerii din Kiev în luna august-septembrie 1943 trupele germane au purces la chemarea cadavrelor și acoperirea lor cu pământ... Cîțiva ani după terminarea războiului locul masacrării în masă a evreilor din Kiev s-a aflat în paragini. În 1950 *Babii Yar* a fost reconstruit de către administrația sovietică a orașului, refuzînd să recunoască că în acel loc a fost ucisă populația civilă cu preponderență de etnie evreiască. O parte din *Babii Yar* a fost transformată în parc de cultură și odihnă (?!), alta a fost împînzită de garaje, iar o mică parte a fost lăsată pentru inaugurarea unui monument în memoria victimelor nevinovate.

Ulterior administrația sovietică s-a străduit în mod inexplicabil să micșoreze numărul celor uciși fără de vină din *Babii Yar*. În anul 1961 poetul rus Evgheni Evtușenko a publicat renumitul său poem „*Babii Yar*”, care a stat la baza simfoniei a 13 a lui D.Șostakovici. Acest poem începe cu următoarele versuri:

Compoziția centrală a Complexului Memorial Babii Yar

Бабий Яр

Над Бабьим Яром памятников нет.
Крутой обрыв, как грубое надгробье.
Мне страшно.

Мне сегодня столько лет,
как самому еврейскому народу.
Мне кажется сейчас -
я иудей.

Вот я бреду по древнему Египту.
А вот я, на кресте распятый, гибну,
и до сих пор на мне - следы гвоздей.
Мне кажется, что Дрейфус -
это я.

Мещанство -
мой доносчик и судья.

Я за решеткой.
Я попал в кольцо.

Загравленный,
оплеванный,
оболганный.

И дамочки с брюссельскими оборками,
визжа, зонтами тычут мне в лицо.

Мне кажется -
я мальчик в Белостоке.

Кровь льется, растекаясь по полам.
Бесчинствуют вожди трактирной стойки
и пахнут водкой с луком пополам.
Я, сапогом отброшенный, бессилён.
Напрасно я погромщиков молю.
Под гогол:

„Бей жидов, спасай Россию!”-
насилует лабазник мать мою.
О, русский мой народ! -
Я знаю -
ты

По сущности интернационален.
Но часто те, чьи руки нечисты,
твоим чистейшим именем бряцали.

Babiy Yar

(Prima variantă, originală)

Nu-i piatră de mormînt la Baby Yar,
cu-n povîrniş stîncos de-asupra văii,
Îmi pare – port durere și amar
de mii de ani

și eu cu toți evreii.
Și se făcea că sînt și eu
iudeu –
străbat și eu deșerturi egiptene,
pe-un drum pietros m-au răstignit, și eu
sînt urme reci de cuie-ale gheenei.

Și se făcea că însuși Dreyfus sînt
și într-o neagră temniță zac, sfințit
și ponegrit, scuipat și schingiuit,
în hulă și dispreț căzut în cursă.
Prin gratii văd un cer încremenit
și îndealvea calea mea parcursă.
Îmi pare – sînt un puști din Belostok.
Văd sînge-n jur și niște mîini brutale.
Cu rîsete sînt antrenatî în joc
bețivii cu cuțite și pumnale.
O cizmă iață m-a izbit. Măcar,
pe mama cum s-o cruț?
Iar ei, vlăjganii,
în cor:

„Salvați Rusia! Jos jidanii!”
scandeață beți.
Mă zbat, vai, în zadar,
Eu știu, de cînd ivitu-m-am pe lume,
cu totul altfel
e poporul rus.

Doar cel pervers, nemernic, descompus
trage folos din bunul lui renume.
E caraghios că ei, antisemiții,
ce n u cunosc decît ce au distrus
s-au autonumit cu jînd de-ambiții
o Uniune a poporului rus!
Îmi pare – sînt eu Ana Franek, copilă

Я знаю доброту твоей земли.
Как подло,
 что, и жилочкой не дрогнув,
антисемиты пышно нарекли
себя „Союзом русского народа”!
Мне кажется -
 я - это Анна Франк,
прозрачная,
 как веточка в апреле.
И я люблю.
 И мне не надо фраз.
Мне надо,
 чтоб друг в друга мы смотрели.
Как мало можно видеть,
 обнять!
Нельзя нам листьев
 и нельзя нам неба.
Но можно очень много -
 это нежно
друг друга в темной комнате обнять.
Сюда идут?
 Не бойся — это гулы
самой весны -
 она сюда идет.
Иди ко мне.
 Дай мне скорее губы.
Ломают дверь?
 Нет - это ледоход...
Над Бабьим Яром шелест диких трав.
Деревья смотрят грозно,
 по-судейски.
Все молча здесь кричит,
 и, шапку сняв,
я чувствую,
 как медленно седею.
И сам я,
 как сплошной беззвучный
крик,
над тысячами тысяч погребенных.

ca-o ramură mlădie...
 E război.
Iubesc și eu... Întorc o altă filă
și ne privim în taină amîndoi.
E întuneric cu iluzii-ascunse.
Ne-mbrățișăm.
 Afară e prier.
Chiar de puțin – de adierea frunzei
ei ne-au lipsit. Așijderea – de cer.
O, vine cineva!
 Tu nu te teme.
E primăvară
c are-o tot îngîni.
Dă-mi un sărut.
 Te-aștept de-afta vreme.
Dar ușa ta
 e scoasă din țîțîni.
La Babi Yar chiar iarba mai bocește
și arborii par muți judecători.
Chiar liniștea, ea plînge omenește.
Eu simt –
 devin cărunți.
 Mă trec fiori.
Sînt strigăt desperat, țîșnind mereu,
al celor mii de mii, fără de vină
Și fiecare prunc ucis
 Sînt eu,
eu sînt moșneagul
 îmbrîncit în tină.
Nu pot să dau uitării ce-i sub pleoapă
și pace n-am în veacul meu cumplit
o, pînă cînd nu-l voi vedea
 în groapă
pe ultimul în lume – antisemit !

Я -
 каждый здесь расстрелянный старик.
 Я -
 каждый здесь расстрелянный ребенок.
 Ничто во мне
 про это не забудет!
 „Интернационал”
 пусть прогремит,
 когда навеки похоронен будет
 последний на земле антисемит.
 Еврейской крови нет в крови моей.
 Но ненавистен злобой заскорузлой
 я всем антисемитам,
 как еврей,
 и потому -
 я настоящий русский!

Nu curge sînge evreiesc
 În mine,
 dar pentru-antisemiți în lung și-n lat
 eu sînt evreu
 și asta îmi convine,
 deaceea că sînt rus adevărat!

*(traducere în limba română
 de Anatol Gugel)*

În 1966 scriitorul rus Anatol Kuznețov a scris un roman documentar cu același titlu, însă autoritățile sovietice au interzis publicarea lui. Abia după ce scriitorul a emigrat în străinătate lumea a aflat adevărul crud despre această catastrofă umană... În anul 1965 s-a anunțat un concurs pentru înălțarea unui monument în memoria victimelor. În 1966 în partea de sud a gropii a fost instalat un obelisc de granit. Anume pe acest loc tocmai în 1976 a fost inaugurat memorialul... În străinătate complexul memorial a fost supus unei critici vehemente pentru că s-a trecut sub tăcere fap-

La Babi Yar au fost masacrați sute de copii numai pentru faptul că s-au născut evrei...

tul că aici, pe acest loc s-a masacrat populația cu preponderență de etnie evreiască. Azi, la poalele complexului memorial, stau trei plăci: în rusă, ucraineană și ivrit, prin care se menționează că aici au fost împușcați mai mult de 100 000 de cetățeni pașnici și prizonieri militari sovietici în anii 1941-1943 de ocupație germană a Kievului.

Privești și la ziua de azi pare a fi înspăimântătoare. Precum am menționat, copacii din preajmă începură să freacă, șiroaiele ușoare de ploaie curgeau pe fața mea și pe fața Ocsanei Ghilețika. M-au cuprins fiorii.. Și în clipa aceea m-am gândit, condamând prostia omenească, unde poate ajunge uneori neglijența noastră.

Mi-am amintit file de istorie, când în 1933 a venit la putere în Germania clica lui Hitler. Politicienii statelor lumii și-au zis că nu merită să combată politica nazistă, rasială...

Și astăzi ici colo tot mai frecvent apar în diverse state, pe străzile orașelor scînteii ale fascismului. Această ciumă se observă din când în când în Rusia, Germania, Franța, SUA, Indonezia, Iran, în alte țări ale lumii civilizate. Iar unii politicieni, de la înaltele tribune ale ONU nu se sfiesc să țină discursuri cu tentă expansionistă, revanșardă, antisemită, antiumană. Să fi uitat lumea atât de repede despre atrocitățile și tragediile celor două războaie mondiale din secolul XX? Oare s-au șters din memoria politicienilor, a fițătorilor de vrajbe naționale orașele incendiate pe tot întinsul Rusiei, Europei occidentale, bombardamentele de la Pearl Harbor, Hiroshima și Nagasaki din războiul trecut? Cred că acești politicieni, care nu conștientizează la ce poate aduce declanșarea unei noi conflagrații mondiale, care stau cu degetul pe butonul bombelor termonucleare trebuie aduși în excursie la Babii Yar, ca să înțeleagă ce poate însemna intoleranța și promovarea unei politici expansioniste și rasiale. Să se documenteze, să stea de vorbă cu victimele și urmașii victimelor Holocaustului. Sunt convins că acei politicieni și-ar schimba intențiile.

Ploaia de primăvară, care la *Babii Yar* semăna mai degrabă cu un suspin mi-a lăsat impresia că în acest loc-rană a pământului domină totdeauna și va domina jalea, cât o să tră-

Cu gemenii mei Elena (Elly) și Petrică la Baby Yar, 2009

iască oameni cu memoria cumpătată și sănătoasă. Cine dorește să înțeleagă adevărata catastrofă a poporului evreu în timpul Holocaustului din războiul trecut, să vină la *Babii Yar*. Aici îți dai seama că locul este o rețea de durere, dacă luăm în calcul *Oswiecim*, *Buchenwald*, și miile de morminte anonime în care își dorm somnul de veci circa 6 milioane de evrei. Nemaivorbind de celelalte destine omenеști ale altor etnii. Războiul nu are patrie, nu are mamă și nu are milă de nimeni. Nouă nu ne rămîne decît să luăm aminte și să le păstrăm memoria, pentru a nu mai admite ridicarea monumentelor de felul celui de la Babii Yar.

Placă comemorativă care menționează locul de exterminare a evreilor în masă, orașul nistrean Mojilău

În drum spre casă, am poposit în localitatea Moghiliov-Podilschi din fața Otacilor, pe malul Nistrului, de la localnicii cărora am aflat că și aici, ca prin sutele, miile localităților ucrainene a avut loc marele măcel al poporului evreu în timpul războiului trecut. Părea că și astăzi pămîntul geme în acele împrejurimi, iar bătrînul Nistru șerpuește rușinat în fața oamenilor, pentru atrocitățile ce le-au săvîrșit fasciștii în război. Pe frontispiciul unei case de locuit din centrul aglomerat al orașului am depistat doar această placă comemorativă, la care am depus cîțiva trandafiri de comemorare. În zilele de 4-5 septembrie m-am aflat în orașul nistrean Mojilău, din fața Otacilor. Și aici am aflat despre tragedia evreilor din războiul trecut. În Ghetoul de-aici au fost masacrații mii de evrei.

Starea cimitirelor evreiești în Moldova

Deseori plec la Telenești, și în preajma satului meu de baștină, unde mi-am petrecut copilăria, privesc lespezile de piatră înnegrite de vreme, împrăștiate haotic în cimitirul vechi evreiesc unde pasc animalele. De fiecare dată mă cuprinde tristețea, similară cu cea cînd mă aflu în alte localități ale Moldovei, unde văd aceeași stare de lucruri. Această senzație o încerc, cînd pășesc pe un loc unde zac osemintele generațiilor trecute, conștientizînd că aceeași soartă o putem avea și noi cînd ne va veni ceasul de pe urmă. Neglijența, indiferența persistă, de pe timpul cînd în tîrgul Teleneștilor exista diaspora evreiască, după ce s-a mai construit un alt cimitir pe drumul ce duce spre Mîndrești, care, din păcate, azi la fel e năpădit de paragină. În prezent la Telenești nu mai locuiește nici

un evreu. S-a demolat sinagoga, ambele cimitire au devenit o priveliște dezolantă. Evreii de aici (pînă la 1940 locuiau circa 4000) au plecat în diferite colțuri ale lumii și din ce în ce mai rar trec pe la baștină să viziteze mormintele părinților, fraților, surorilor, bunilor, străbunilor...Locuri sfinte legate de istoria, biografia strămoșilor care conviețuiau cu reprezentanții acestei etnii în bună înțelegere, crescînd copii, cîștigîndu-și în sudoarea frunții bucățica de pîine. Problema cimitirelor evreiești este demult o durere și o problemă generală, existentă fără excepție în toate localitățile, tîrgurile, orașele unde au trăit și mai trăiește un număr neînsemnat de evrei de-a lungul și latul Basarabiei. Cîndva pe meleagul mioritic existau sate întregi cu populație evreiască, iar comunitatea aceasta din toate tîrgurile și orașele juca un rol important în viața cotidiană. Astăzi nu există nici un sat cu populație evreiască unde să funcționeze sinagogi, școli cu predare în idiș. Constatăm cu adîncă tristețe că unica amintire despre evreii din Basarabia au rămas...cimitirele! Generația de azi nu știe că odinioară plaiul nostru avea un adevărat tezaur în persoana etniei evreiești, care constituia locomotiva vieții economice și spirituale, cu intelectuali în persoana învățătorilor, medicilor, notarilor, inginerilor, economiștilor... Acea lume a dispărut. O parte e plecată definitiv, cealaltă e rămasă să-și ducă somnul de veci în cimitirele părăsite de la Lipcani pînă la Vulcănești. Iar despre faptul că în Basarabia de pînă la război existau sate întregi cu etnici evrei a rămas doar o vagă amintire în memoria oamenilor vîrstnici sau deja o informație depozitată în arhive...Călătorind prin centrele raionale, pretutindeni poți descoperi ruinele cimitirelor vechi evreiești... Excepții pot fi doar la Chișinău, Bălți, Tiraspol, Tighina, Orhei, dar și aici vezi doar cîte un mormînt-două reparat, îngrijit. Peste tot indiferență din partea localnicilor, administrației și... evreilor rămași în viață. Mi-am pus scopul de a căuta o soluție prin care s-ar putea salva aceste monumente istorice, chiar dacă în presă apar diferite articole polemice, chiar dacă unele cimitire evreiești deja au dispărut și pe acele locuri sacre pășunează vitele, ară tractoarele, se crește pîinea cea de toate zilele... Unele locuri unde au existat cimitirele evreiești pot fi declarate obiecte de studiu al arheologilor...care întîmplător vor descoperi lespezi funerare, cioburi, alte atribute de cult iudaic pe care le vor studia savanții în laboratoare, apoi își vor susține tezele științifice... Orice plai are istoria care trebuie păstrată pentru generațiile viitoare.

Cu vreo zece ani în urmă, deplasîndu-mă cu trenul spre nordul republicii, am descoperit că linia ferată din preajma Bălților trece chiar pe teritoriul cimitirului evreiesc distrus și am însăilat următoarele versuri:

*Curcubee supărate
După ploii torențiale
Peste pietre funerare
Își apleacă-a lor durere.*

*Au plecat pe val de soarte
Neamurile-strănepoții
Să le uite-n delăsare,
Pustiirilor, nesorții –*

*Dealuri plîng în Basarabii,
Vîntul șuier-a pustiu
Peste-un mal de ripă stearpă
Vremea macină-un sicriu...*

*S-a înfricoșat uitarea
Și pe glorii și pe jale... –
Curcubee supărate
Plîng în ploii torențiale.*

Dacă din partea localnicilor, administrației publice locale nu se observă nici o grijă față de salvarea cimitirelor evreiești, apoi printre evrei la fel există doar atitudini verbale. Unii sunt cu trup și suflet pentru redresarea situației prin adunarea mijloacelor proprii și ale celor emigrați, alții spun: avem atîtea probleme nerezolvate, iar cimitirele totuna nu au viitor. Cimitirele evreiești, însă, peste tot reflectă atitudinea oamenilor față de trecut, față de viitor. Eternul rîu al umanității începe la sînul mamei și se încheie într-un loc sacru pe care nu trebuie să-l dea uitării nici generațiile de azi, nici cele de mîine, fiindcă indiferența este egală cu o vandalizare latentă. Cimitirele păstrează o istorie și ele merită o atitudine civilizată, umană față de ceea ce s-a clădit vreme de secole. Această problemă s-a acutizat în anii 70-90 ai secolului trecut, cînd majoritatea covîrșitoare a populației evreiești a luat drumul străinătății.

Omul, în procesul de activitate uită ziua de ieri, evenimentele petrecute cu o săptămîină, cu o lună, cu un an în urmă, dar cînd ai o istorie alături, cînd memoria strămoșilor stă sub picioare, nu ai dreptul s-o neglijezi, s-o uiți și suntem datori s-o păstrăm. Să nu permitem ca peste osemintele strămoșilor evrei să circule mașinile, să se construiască parcuri de cultură și odihnă, terase pentru dans.

Ar fi greșit să afirmăm că în această privință nu se face nimic. La Chișinău, cimitirul vechi de pe strada Milano, l cu concursul direct al organizației de bi-

*Poarta Cimitirului Central Evreiesc
(str. Milano 1, Chișinău)*

nefacere „Dor le Dor”, („*Din generație în generație*”) s-a întreprins un lucru mare întru scoaterea din ruine a mormintelor. În anul 2004 această organizație a editat *Cartea memoriei* cu Lista celor înmormîntați (necropolă), au fost restabilite sectoarele, s-a conturat o hartă cu indicații, s-au reparat gardurile. La intrarea în cimitir s-a construit o poartă ornamentată cu inscripții în idiș. Inițiativa de reconstruire a cimitirului a fost sprijinită prin intermediul ziarului „*Evreiskoe mesteciko*” și al regretatului V.Iacubeț, precum și al actualului redactor-șef Ilie Mariaș. Publicarea acestei *necropole* poate fi numită pe drept cuvînt un inestimabil document istoric. Am aflat că cimitirele evreiești din Basarabia din cele mai vechi timpuri aveau statutul lor. În *Cartea memoriei* este evocată istoria Cimitirului din Chișinău, care actualmente se întinde pe o suprafață de circa 11 hectare, avînd înregistrate 23 430 morminte. Aici s-a păstrat construcția rituală, așa numita *Beit tahara*, unde se săvîrșea ritualul de prohod al defunctului. Precum confirmă specialiștii, dacă această construcție ar fi restaurată, ar servi ca una din minunățiile arhitecturale ale Chișinăului vechi. *Cartea memoriei* are o ținută grafică impecabilă, cu *slide-uri* din natură și desene grafice executate de către cunoscutul pictor chișinăuian Eduard Maidenbergh. În această lucrare este publicată o *Necropolă* a evreilor din Chișinău „(o listă în ordine alfabetică, cu indicația datelor de viață ale celor decedați). Necropola, precum se menționează, păstrează datele istorice chiar și atunci cînd cimitirul dispăre. Am desprins din paginile cărții următoarele fragmente

Locul unde se presupune că zac osemintele rabinului I. Țirelson de la Cimitirul central Evreesc din Chișinău

istorice ale cimitirului: „...La 1773 în Chișinău exista Statutul tovarășiei funeraliilor evreiești ale localității Chișinăului” aprobat cu 114 semnături ale evreilor respectabili de atunci. Au existat mai multe cimitire evreiești atît în stînga, cît și dreapta Bîcului. Astăzi, din păcate, acele locuri nu mai sunt cunoscute. Anul întemeierii celui mai vechi cimitir care actualmente funcționează la Chișinău nu se știe, dar se presupune că a fost fondat în jurul anului 1821, deoarece pe str. Milano, 1 (unde este amplasat cimitirul) s-au descoperit morminte cu inscripții din acest an. Cimitirul cîndva se întindea pe o mare suprafață în sectorul Buiucani al capitalei, dar în anul 1958 la ședința consiliului orașenesc, comuniștii au adoptat o hotărîre ca în legătură cu planul general de recon-

struire a Chișinăului o parte a cimitirului să fie demolată și să fie sădit ... un parc de cultură și odihnă. (actualul parc Alunel). În anul 1961 pe suprafața demolată s-a construit un cort de tenis, și blocuri de locuit pînă la strada Neculce, care se mărginește cu gardul de azi al cimitirului. Pe locul unde e parcul *Alunel*, cortul de tenis, blocurile de locuit odinioară au fost înmormîntați medici, avocați, negustori, industriași, meșteșugari, cetățeni de rînd. Sovietul orășenesc a propus la 1 aprilie 1958 rudelor să exhumeze osemintele apropiailor și să le strămute mai în deal, pe teritoriul de azi al cimitirului. Acele morminte au fost declarate fără stăpîn și demolate, iar *tombolele*, pietrele funerare folosite ca material la reconstruirea gardului cimitirului creștinilor ortodocși de pe strada Ismailului din vecinătatea complexului memorial „Memoria”... Acest cimitir a fost închis în 1978. Autoritățile au alocat sectoare aparte pentru populația evreiască la cimitirul „Sf. Lazăr” pe str. Doina. Abia în 1993 s-au admis înmormîntările la cimitirul de pe str. Milano,1, deși procesiunile de acest fel au loc rar. Am vizitat de mai multe ori acest loc sacru pentru evreii chișinăuieni și am observat că o parte de cimitir este îngrijită, altă parte continuă să rămînă în paragină. Cimitirul vechi din Chișinău este un muzeu istoric sub cerul liber. Aici zac osemintele victimelor pogromurilor din anii 1903, 1905, primele victime ale celui de al doilea război mondial (osemintele a peste 400 evrei împușcați în timpul ocupației fasciste, precum și mulți evrei uciși în ghetou), printre care se numără și rabinul principal al Basarabiei *Iehuda Leib Tîrelson* (în mormîntul lui au fost înhumate cărți de Tora, suluri sfinte). Într-un articol semnat de către Brighita Kovarski „Cimitirul evreiesc de la Chișinău ca o dovadă istorică a evreilor”, publicat în ziarul „Naș golos” („Glasul nostru”) în februarie 2000, citim următoarele: „Nu trebuie să uităm că cimitirele constituie o sursă de multiple descoperiri istorice, arheologice, arhitecturale și a cercetărilor în domeniul filologiei. Cimitirele vechi sunt muzee în aer liber. Un exemplu elocvent ne servește cimitirul vechi din centrul Pragăi (Cehia) care în prezent este deschis ca muzeu.” La cimitirul evreiesc central de pe strada Milano, 1 din Chișinău am aflat că acest loc cuprinde doar un sfert din cimitirul de altădată. Precum am menționat mai sus, comuniștii au demolat o bună parte, construind parcul de odihnă și cultură, dar chiar la intrarea în parc, cu concursul organizațiilor evreiești, s-a inaugurat un monument în memoria victimelor pogromului din 1903. Doar la cîțiva pași pe locul unde zac mii de oseminte ale strămoșilor evrei niște oameni de afaceri au săpat un uriaș fundament pentru a ridica un edificiu... probabil pentru celebrarea nunțiilor și numai după revolta evreilor lucrările au fost stopate. Pînă cînd? ...Oamenii trăiesc prezentul. Nu le pasă de trecut, de viitor. Se joacă trecutul cu viitorul în mocir-la prezentului. Păreră mea este că în acest parc, pe locul unde s-au profanat și

vandalizat mii de morminte, trebuie să fie construit memorialul catastrofei și al eroismului poporului evreu de felul „ *Yad-Vashem*”, monumentul Jertfelor Holocaustului care a avut loc în anii 1940-1945 în Basarabia, cu inscripția tuturor victimelor pe plăci de granit.

În cimitirul de pe str. Milano,1 am descoperit mormintele unor persoane notorii ca scriitorul Ihil Șraibman, compozitorul Șiko Aranov ș.a.

S-a făcut un lucru mare, poate lucrurile s-ar fi îmbunătățit, dacă nu se iscau intrigi, neînțelegeri care au stopat lucrările, fapt regretabil. Dacă s-ar întreprinde și la celelalte cimitire ceva asemănător, situția s-ar schimba.

Unul din administratorii acestei instituții de ritual a fost condamnată la ani grei de închisoare pentru delapidarea mijloacelor alocate de către Asociația evreilor din Moldova. Lucrurile parcă merg, se mișcă din loc de când în fruntea administrației se află domnul Victor Avraam. Am stat de vorbă cu el și am înțeles că e un om de bine , cunoaște problema (e fost lucrător al administrației cimitirului central „Sf.Lazăr” de pe str. Doina). Mi-a vorbit cum vin la el oameni, care actualmente locuiesc în străinătate, cu multe idei, dar nu vor să dea și un ajutor. Am încercat să fac unele însemnări, dar în cele din urmă mi-am dat seama că la cimitir se cuvine să vorbești cu cei vii pentru a salva lăcașurile celor morți. Domnul Victor Avraam a constatat că adeseori vin la el oameni care cu adevărat se neliniștesc de soarta mormintelor, ajută cu bani sau materiale de construcție: ciment, nisip, cărămizi și cu permisiunea rudelor se efectuează reparația. Conform datinilor strămoșești, mormântul e un loc sfânt, privat al rudelor și nimeni nu are dreptul fără permisiunea acestora să întreprindă ceva. Însă sunt cazuri, a continuat administratorul, când vin la cimitir oameni, rude bogate de peste hotare, clarifică starea deplorabilă a mormintelor rudelor, promit că vor ajuta, apoi pleacă și nu dau nici un semn de viață. El rămîne la părerea ca administrarea cimitirelor să fie efectuată de către stat, iar mijloace bănești poate aloca oricine. Gestionarea lucrărilor de îngrijire a mormintelor este efectuată de către un administrator și... doi lucrători ai municipalității. Evident, mare lucru cu asemenea mijloace nu se poate face. Victor Avraam mi-a lămurit de ce este nevoie ca cimitirile să fie administrate de către stat. Au fost cazuri de abuz din partea unor persoane care au obținut adeverințe, precum că aici sunt înmormântate rudele lor, acolo în străinătate au putut dovedi că aceste rude înhumate la Chișinău au fost victime ale holocaustului și astfel au primit indemnizații. Investigațiile efectuate de consulatul de la Kiev au scos la iveală că certificatul a fost obținut de niște escroci și ei s-au ales cu dosare penale. De aceea gestionarea cimitirelor trebuie să fie un monopol al statului...

Dacă la Chișinău starea de lucruri este cît de cît controlată, în republică

situația este departe de a fi normală. În primul rând nu există o statistică concretă privind numărul exact al cimitirelor evreiești din Basarabia. Satele populate de evrei sute de ani au dispărut de pe harta Basarabiei. De exemplu, în satul Briceva unde la 1940 locuiau circa 2500 de evrei, astăzi a

rămas doar amintirea despre ei. Cimitirul de pe o colină are doar câteva lespezi răsturnate. Studiind problema, m-am deplasat în localitățile Leova, Cahul, Basarabeasca, Comrat, Ceadâr-Lunga, Căușeni, Cimișlia, Hîncești, Orhei, Telenești, Edineț, Ocnîța... și peste tot cimitirele evreiești zac în ruine. Pentru aceste locuri sacre nu mai există nici rude, nici administrație locală, nici societate civilă...

O situație aparte prezintă cimitirul evreiesc din Orhei, unde mai locuiesc circa 200 de oameni, reprezentanți ai acestei etnii. Odată cu clădirea sinagogii, monument al istoriei din localitate, se încearcă a se efectua unele reparații, reconstrucții.

Stînd de vorbă cu Izea Mundreanu, administratorul, am aflat că cimitirul evreiesc din Orhei ca suprafață este cel mai mare din arealul Ucraina, Basarabia, România, Bulgaria. Am intrat pe teritoriul cimitirului, nu înainte de a mă spăla pe mâini și a-mi pune pe cap tichiuța, atribut obligatoriu al vizitatorilor, și m-am convins că într-adevăr cimitirul ocupă un teritoriu imens. Doar că o parte din mormintele cele mai vechi se află pe cale de dispariție, pe o parte din cimitir au avut loc alunecări de teren, pe altă suprafață s-a încercat a se construi o spălătorie de mașini, dar deîndată ce lucrările au început, malurile s-au surpat mai să omoare constructorii și totul a fost lăsat baltă. Numai o parte din cimitir este îngrijită și supravegheată de către administrație, de către rude. De menționat că la cimitirul din Orhei sunt înmormîntate rudele și *Huva Volf* (10.06.1888- 21.10.1957) bunica actualului ministru de externe al Israelului, originar din acest oraș, *Avigdor Liberman*, care a vizitat de mai multe ori locașul de veci al străbunilor.

Un luptător înflăcărat al salvării cimitirelor din Moldova este patriotul *Toiva Vaidislaver*, localnic evreu din Orhei, care de mulți ani bate alarma la toate

instanțele. La 28 septembrie 2007 a publicat în ziarul „Plai orheian” articolul „De ce ne este frică, de ce nu scoatem nasurile afară din vizuine?” Desprindem din acest articol următorul fragment prescurtat:” De fiecare dată când tinzi spre perfecționare, trebuie să începi de la tine însuși. Pe mine de multe ori mă frământă o întrebare: de ce moldovenii trebuie să-și bată capul să facă ordine în cimitirul evreiesc?

E paradoxal: în Orhei există două structuri evreiești – societatea și comunitatea, iar cei circa o sută de membri ai acestora au adus până la absurd problema cimitirului, a sinagogii... personal i-am bombardat cu scrisori și demersuri pe președinții țării, miniștri, deputați și alte organe competente să rezolve problema alunecărilor din microraioul *Bucuria*. La 27 aprilie 2007 am publicat un articol în ziarul „Evreiskoe mesteciko”, citit în Moldova, Israel, Germania, SUA și în alte țări unde trăiesc consingeni de-ai noștri, am luat sub răspunderea mea un hectar din cel mai devastat sector al cimitirului. Acolo sunt sute de morminte neîngrijite. De aceea, zi de zi, înarmat cu topor, sapă, hîrleț, greblă, fereștrău și alte unelte, urc pe bicicletă și plec la cimitir pentru a face ordine. Îi îndemn pe toți... să mi se alătore la o clacă. Îndemnul meu a rămas fără nici un răspuns. Pe o suprafața de 9 hectare sunt circa 10.000 de morminte care, în marea lor majoritate stau neîngrijite. Practic, toate lespezile funerare au peste 100 de ani și sunt atât de deteriorate, încît nu mai pot fi restabilite. O parte din morminte sunt vizitate rar, căci rudele celor înmormîntați sunt plecate peste hotarele republicii. Totuși acestea nu arată rău, deoarece celor care au grijă de ele li se plătește. Dar sunt și de acelea îngrijite din simplă compasiune și omenie, fără a se pretinde la vreo plată. În rest e o junglă de buruieni înalte de 3 metri, din care nu se vede nici o placă funerară, nici altceva, ce ar putea însemna că aici își doarme somnul de veci un om. La toate aceste lacune se mai alătură și lipsa iluminării, lipsa localului pentru pază, porțile prăvălite, veceul arhaic fără uși și multe altele care de fapt nu necesită implicarea autorităților. Trebuie acumulați bani de la membrii comunității evreiești. S-ar putea solicita și ajutorul agenților economici, ce activează în oraș. De fapt am făcut deja unele tentative, care pînă acum nu au dat rezultate.”

Toiva Vaidislaver a mai făcut apeluri Guvernelor, Președinților Israelului, Moldovei, solicitînd susținere, ajutor pentru redresarea situației. Inima lui sîngerează cînd vede cum se ruinează cimitirul, sinagoga orașului, se demolează memoria. Fire energetică, hotărîtă e mereu preocupat de această problemă. Măsurile întreprinse de el m-au făcut să-i devin adept, susținător. În ziarul „*Plaiul orheian*” din 5 iunie 2009 Toiva se adresează evreilor din Orhei, raionului, Republicii Moldova, tuturor oamenilor de bună credință cărora le este scump idealul și spiritul evreiesc. Adresarea lui începe cu spusele fostului prim-ministru al

Israelului *Ariel Sharon*: „Cînd în joc e pusă viața evreilor, nu poate fi vorba nici de un compromis...”

Mai apoi Toiva continuă, adresîndu-se evreilor orheieni: „Din diferite motive voi ați plecat din locurile unde v-ați născut și ați crescut ca în oraș să rămîna un loc părăsit – cimitirul, unde sunt înmormîntați bunicile, buneii, mamele, tații, copiii, prietenii și oamenii apropiați. Noi (cei rămași la Orhei) venim ca în tăcerea mormintelor să comemorăm amintirea rudelor și prietenilor, amintindu-ne despre vremile trecute. Astăzi cimitirul se află într-o stare catastrofală. Timpul, apele subterane, „factorul uman” sunt cei vinovați de distrugerea terenului, zeci de morminte stau răsturnate, casa de ritualuri e distrusă, în garduri apar găuri enorme.

Oriunde ne-am afla acum, în timpul de față – Israel, Germania, SUA, în alte state, a sosit momentul responsabilității personale a fiecăruia din noi. Desigur, este convenabil să te ascunzi în spatele „sistemului”, sărăciei țării, dar există și responsabilitatea persoanlă în fața conștiinței la urma urmei, pe care nimeni încă nu a anulat-o. Nu eu am inventat anotimpurile, nu eu am ales oamenii în albi și negri, dar deoarece așa este alcătuită lumea, noi, evreii, trebuie să fim mai moldoveni decît moldovenii, mai evrei decît israelienii, mai nemți decît nemții, mai americani decît americanii...

Nimeni nu trebuie să se rușineze să fie evreu! Nu trebuie să ne ascundem fiecare în găoacea sa. E nevoie să iubim Moldova și poporul nostru! În loc ca evreii să se mîndrească, ei fac de rușine orașul nostru prin atitudinea față de sinagoga în ruine, precum și de cimitir...

Concețateni! Destinul nostru trebuie să păstreze memoria. Fără memorie, nu poate fi viață”.

Ar fi bine ca și în celelalte localități unde se ruinează cimitirile, sinagogile să se găsească asemenea persoane nepotolite precum este Toiva Vaidislaver.

Recunosc, e cea mai dureroasă temă pe care am abordat-o vreodată. Nici creștinii nu se pot lăuda (dacă este reușită această comparație) cu o stare bună a majorității cimitirelor. Dar ei sunt pe loc, mai au grijă din cînd în cînd, înseosebi cînd vin în vizită de la muncile de peste hotare. Mi s-a creat impresia că la creștini comemorarea morților, la Paștele Blajinilor, a devenit cea mai importantă sărbătoare religioasă. În această zi mii de basarabeni sosesc din străinătate și cimitirele se transformă într-un loc de întîlnire cu rudele, foștii colegi, prietenii risipiți prin lume în căutarea unui trai decent. La cimitirele evreiești nu mai vine aproape nimeni, peste ele lăsîndu-se tot mai mult...uitarea.

Această afirmație se bazează pe cele ce se petrec la Telenești. La cimitirul străvechi deja nu mai vine nici un evreu, iar cel „nou”, dinspre Mîndrești, s-a transformat într-o junglă de copaci și buruieni înalte. Dacă e să mă refer la

cimitirul „nou” din Telenești, pot afirma că descendenții rudelor, prin apeluri făcute în ziarul „Teleneștskaia ulița”, au întreprins tentative de a acumula mijloace și au curățat teritoriul de crengi și arbuști, apoi l-au îngrădit cu un gard de sîrmă. Adică „l-au conservat” pentru cîțivai ani.. Nu pot rezista acestei priveliști și de fiecare dată ies de acolo cu o mare amărăciune în suflet. Poate și în celelate centre raionale se face cîte ceva, dar foarte puțin. Mă întreb: ce s-ar putea face pentru ca cimitirele evreiești să fie păstrate? Am vorbit cu diferiți oameni, să-și expună părerile, reieșind din aceea că Republica Moldova este o țară săracă și nu are suficiente posibilități financiare de rezolvare a acestei probleme.

În problema dată și-a expus părerea cunoscutul savant, lingvist, specialist în dialectologie și geografie lingvistică, doctor habilitat în științe filologice, Rubin Udler, stabilit actualmente cu traiul la Pittsburg, SUA. Într-un mesaj, Domnia sa mi-a scris: *„Îmi pare rău că cimitirele evreiești în localitățile unde nu mai sunt evrei se distrug.*

Mă întrebați cine ar trebui să aibă grijă de ele.

În fiecare sat, tîrg sau oraș, după cum știți, evreii au avut case, magazine, întreprinderi, chiar și pămînt. Ele au fost confiscate, „românizate”, jefuite etc.

Toate aceste bunuri într-un fel sau altul azi sunt proprietăți ale populației din localitățile respective.

Cimitirele evreiești ar trebui să fie îngrijite de autoritățile locale, biserici, școli, populația civilă. Cimitirele ar trebui să fie îngrădite măcar cu niște garduri de corlate, ca vitele să nu intre în ele, distrugînd lespezile de piatră, granit sau marmură. Să fie interzise furturile lor de către săteni. Ar trebui să se organizeze „subotnice” pentru curățirea terenurilor din cimitire.

Intellectualii moldoveni, originari din aceste localități ar trebui să se adreseze în presă cu apeluri ca să se păstreze monumentele de cult și de cultură, importante pentru istoria ținutului (cimitirele vechi evreiești și creștine, bisericile și sinagogile etc.)

N. Dabija, D. Motcovschi, M.Cimpoi, dumneata și alții ați putea publica și semna apeluri în ziare republicane și locale, atrăgînd atenția autorităților asupra acestei stări alarmante.

Ar putea fi atrase și organizații evreiești din Moldova.

Dacă ați putea trezi conștiința oamenilor, cu puteri comune multe s-ar putea face.”

Altă părere am aflat-o de la poetul Anatol Gugel, care crede c-ar fi bine ca toate cimitirele existente să fie înconjurate cu un gard, ca să nu se distrugă, adică conservate și lăsate în starea în care se află pînă la ivirea posibilităților reale financiare de a fi restabilite.

O a treia părere e ca să se scrie o Necropolă (asemănătoare celei din *Cartea memoriei* de la Chișinău) cu indicarea celor înmormîntați (pe cît e posibil) iar lespezile funerare, unde cimitirele deja sunt pe cale de dispariție, să se adune într-un cimitir din localitatea unde locuiesc evreii. Acolo să se fixeze un obelisc pe care să se noteze că aici tac rămășițele pămîntești din localitatea unde nu mai există evrei. Pe lîngă primării să se formeze o comisie care să inventarieze mormintele existente, să se stabilească poate că acolo stau îngropate osemintele vreunei persoane care a adus în trecut folos societății.

Deci, după părerea mea, de bine de rău societatea civilă caută căi de salvare, pe cînd aceste căi ar trebui să le caute și Guvernul. Este știut că pentru a efectua aceste lucrări este nevoie de mijloace. Mai este nevoie și de un cadru juridic bine gîndit, pentru ca munca în această direcție să nu devină doar inițiativa unui om, ca la Orhei, ci o obligație și o necesitate pentru fiecare localitate unde se observă asemenea locuri în delăsare. Mi se pare că Guvernul Moldovei face foarte puțin în această direcție. Ne aflăm în perioada de criză, lipsesc finanțe, totuși pentru a păstra memoria neamului ar trebui ca din bugetele locale să se aloce cît de puțin și să se observe că ceva se face. Pentru mine este regretabil că Guvernul Moldovei nu a înălțat la Chișinău un monument în locurile unde au fost exterminați evreii, aidoma celui de la *Babii Yar*. din Kiev. Vizitînd Babii Yar, aveam impresia că plînge iarba, pomii, păsările, mi se părea că acolo plouă cu lacrimile lui Dumnezeu. Așa ceva am simțit la Erevan, la monumentul genocidului, la Volgograd la Mamaev Curgan.

La noi, din păcate, realitatea cu cimitirele evreiești este alta. Peste tot ruine și indiferență. Iar trenul care traversează aproape toată Moldova de la sud la nord, trece pe la Bălți peste cimitirul evreiesc tăiat în două, ca în urma unui bombardament care a împrăstiat peste conștiința noastră pietre albe și negre cu inscripții funerare uitate de lume, șterse de vreme...

Evreii au plecat iar ca amintire au rămas două lucruri eterne: faptele lor bune, pentru care se cere să le fim recunoscători și oricît ar fi de trist – cimitirele lor părăsite. Este adevarat ca există și o pasivitate relativă din partea evreilor inșiși, dar ce pot ei face fără o susținere statală, fără o abordare a acestei probleme la cel mai înalt nivel. Despre starea de lucruri vorbesc fotografiile executate în călătoriile mele prin cimitirele evreiești din țară.

E durut că cimitirele evreiești au ajuns să devină un obiect de studiu al constatărilor și statisticilor de neglijență. Și nu știu dacă Guvernul nostru, diaspora evreiască, descendenții acelor localități moldovenești vor dori vreodată să le conserveze, să le păstreze, să le salveze în numele istoriei și al neamului.

Liuba Vasserman

Vreau să vorbesc despre o femeie neînfricăată, care a învins atrocitățile represaliilor staliniste și a rămas cu fruntea sus. E vorba despre Poeta Liuba Vasserman (ליובע וואסערמאַן), care este mama lui Sergo Benghelsdorf, și și-a lăsat amprentele creației frumoase, pe filele de durere ale poporului ei.

Poeta de limba idiș Liuba Vasserman s-a născut la 5 decembrie 1907, în localitatea poloneză *Slavatice*, gubernia *Sedleŭki* într-o familie de oameni nevoiași. În anii tinereței a lucrat servitoare în casele oamenilor bogați. A scris și a citi s-a învățat singură, iar la vârsta de 15 ani a început să compună versuri. În anul 1925 a emigrat în Palestina, unde a lucrat într-un kibuț, apoi la construirea unei șosele la Tel-Aviv, apoi sanitară într-un spital din Ierusalim. În acea perioadă a aderat la mișcarea de stînga, devenind membră a partidului comunist din

Poeta Liuba Vasserman

Palestina. În anul 1931 la Tel-Aviv a publicat prima plachetă de versuri „*Farnah*” (פּאַרנאַח, *Eri*), iar în 1934 a emigrat în URSS și s-a stabilit cu traiul la Birobijan. Aici s-a încadrat în mediul literar, a publicat poezii, schițe, povestiri în presa regională în revistele *Forpost* și *Birobijan*, ziarul *Birobijeaner Štern* (Steaua Birobijanului). S-a căsătorit cu Moïșe Benghelsdorf, actorul Teatrului evreiesc de Stat din Birobijan, care se mutase cu traiul în URSS din Argentina. În 1937 s-a născut fiul *Sergo* și era o familie fericită. După etapa de înflorire a vieții culturale din regiunea autonomă evreiască, situată în Extremul Orient, cînd la Birobijan funcționau instituții de învățămînt, teatru, biblioteci, se editau ziare, apăreau cărți în limba idiș și aici se stabiliseră cu traiul evrei veniți din toate țările lumii, s-a declanșat cel de-al doilea război mondial. Au urmat represaliile staliniste împotriva intelectualității evreiești. La începutul anului 1949 toate instituțiile evreiești din regiunea autonomă au fost lichidate. Școlile, stațiile de radio, teatrul au fost închise. Fondul bogat de cărți în idiș din biblioteca locală „Șalom Alehem” a fost sustras și nimicit. În luna iulie a aceluiași an pe așa numitul „dosar de la Birobijan № 68” au fost practic arestați toți literații evrei inclusiv redactorul-șef al ziarului „*Birobijeaner štern*” Buzi Miller, scriitorii Isroel Emiot, Gherșl Ravinkov, Nuhem Fridman, traducătorul Ber Sluțki și alții. În cadrul acestui dosar stupid, cu învinuiri false a fost arestată și Liuba Vasserman. După un an de detenție preventivă, la 31 mai 1950

În imagine: literații de la Birobijan, de la stînga la dreapta: Buzi Miller, Maks Riant, Liuba Vasserman, Salvador Borjes, Ițic Bronfman, Gerșl Rabinov.

toți arestații au fost coondațnați pe un termen de 10 ani închisoare, iar Vasserman a fost dusă să-și ispășească pedeapsa în orașul siberian Taișet, unde s-a aflat pînă în 1956, după moartea lui Stalin, cînd i s-a redus din termen prin amnistie. A scris versuri aflîndu-se în GULAG.

După eliberarea din închisoare Liuba

Vasserman a revenit la Birobijan reîntregindu-se cu familia și a muncit în cadrul singurei redacții de ziar evreiesc rămas în URSS „Birobijeaner Ștern”. După decesul soțului a trecut cu traiul la fecior în Chișinău, unde și-a petrecut ultimii ani de viață. În anul 1958 la editura din Habarovsk au văzut lumina tiparului două cărți de poezie ale L.Vasserman în traducere rusă. Liuba Vasserman a decedat la 5 martie 1975 și este înmormîntată la cimitirul evreiesc din Chișinău. În 1980 editura „Raduga” din Moscova a editat un almanah colectiv de poezie al poeților din Birobijan „Pămînt natal” în limba engleză, unde au fost incluse și poeziile semnate de Liuba Vasserman. În limba idiș, în afară de ziarul „Birobijeaner Ștern”, Liuba Vasserman a publicat cu regularitate poezii la revista moscovită „Sovetiș gheimland” (Patria Sovietică) în ziarul din Varșovia (Polonia) „Folkștime” (Vocea poporului). Pe motivele poemului *Slavatică*, compozitoarea Zlata Tcaci a creat o piesă vocală.

Placa comemorativă în memoria poetei din Birobijan.

Mai jos publicăm cîteva versuri ale poetei, traduse în română, pentru prima oară.

Închisă ca-n celulă

Eu știu c-afară-i primăvară-acum
(Vai, timpul între noi acum e rece!)
Un zid cazon-ghețar căzu în drum –
Cum să-l dezgheț cu lacrima-mi să plece?

Am tîmpla albă, de cînd, trist, mai scrii
Orei din zor să-i cer o împăcare,
Slova ta o rază dulce mi-i
În geamul meu, vai! – geam de închisoare!

După-acel geam cu drag mi-ai amintit
De cea de-april mîngîietoare boare,
Dar trist e-al meu sălaş și-i văduvit
Chiar și de cheia ușii de la-ntrare.

Departa-i soțul și copilul meu,
Aripile mi-s gratii oțelite –
Căci n-are drum spre casă zborul meu,
Mi-i numele-n silabe ofilite.

Sunt singură-n celulă, dar veghez,
Și zidul gros îl rod s-a sparge poate!
Au, Doamne, de m-auzi și de mă vezi –
Sunt condamnată – pentru ce păcate?

Fiului meu drag

Mi-i drag în dimineți să-mi vii la sîn,
Copil al meu, tu raza mea de soare
Cînd somnul nu-ți mai e pe trup stăpîn,
Cînd te trezești din dulcea-i scaldătoare...

Suavă-i liniștea de pace-n jur
Și-s fericită cînd te-apropii mie,
Cînd flămînzit, sorbi laptele cel pur
Cu-acea guriță – floare purpurie!

Parcă respiri cu mir la pieptul meu
Și respirarea ta mă luminează,

Ai ochi ce cîntă, gîngurind mereu,
Și viața ta-i de-acum miraculoasă!

Cu primul țipăt m-ai chemat cu dor
Privirea ta flori îmi dă ferice.
În brațe cînd te-am strîns, al meu odor,
O lume-ntreagă mi-a zîmbit aice!

Locul meu cel mort de trai

Casa mea, ești ștearsă de pe fața pămîntului,
Ce singură, Doamne-am rămas,
Înstrăinată-n bătaile vîntului,
De pripas, fără loc de pripas!

Singură, singură-ntreb depărtările:
Unde mi-i calea, pe cine să-ntrebi?
Ruina, cenușa îmi bîntuie zărilor
Și moartă mi-i casa-ntre ierbi...

Stîns ca o apă scăzută mi-e sîngele –
Pereți fisurați, dărîmați...
Maică din groapă – cearcă-le, plînge-le,
Și tu taică-meu, și voi frați!

Dar cine-au fost pînă ieri cu durerile
Cînd moarte cosea și ardea?
Frați ai mei, voi purtat-ați poverile
Cu surioara Ester, draga mea!

Scumpă Ester, unde azi ți-s cosițele,
Ce potop le-a răpît, ce război?
Cine acum să-mi priceapă căințele,
Pe-unde, Ester, rătăcești făr-de noi?

Frate Leibuş, unde-ți sunt azi speranțele? –
Dispărut ești, tu, cel senin,
Și tu, frate Levit, înghițit de distanțele
Timpului crîncen, de chin?

Răspundeți, voi, de departe, voi fraților,
Unde vi-i magicul glas?
Din freamătul frunzelor plopilor, națrilor –
Ce-a mai rămas?

În preajmă răsună cântul cocoșului –
Aș vrea un răspuns, cum aș vrea!
Întrebarea mea are fierbințeala fierului, roșului,
Dar în pripă se stinge și ea!

Toți au muțit, au lacăt pe florile gurilor,
Tac și eu, biciuită de vînt...
Krie nu voi îmbrăca,
Kadișul n-oi murmura în durerea arsurilor –
Mă voi lipi de pămînt !

Lăcrimioara

Era-n sfîrșit de primăvară
Zăpada-ncă pe munți albea...
Un strop de nea, o lăcrimioară
Ai pus duios pe masa mea.
Și parc-a dat paharu-n floare
Cînd, gîngăș, tu l-ai aranjat,
Căci trist, erai, în nerăbdare,
Ori de ceva îngîndurat...
Gîndeai că, uite, vremea trece,
Că-ani după ani se duc grăbiți –
Mi-e tîmplă în zăpadă rece
Cum piscul munților, albiți.
... Uită trecutu-n nostalgie,
De-atîtea ori el ne-a mințit –
De-s rare spicele-n cîmpie,
Pe-atît e-un bob mai împlinit...
Vai, de-a greu, de-a fost durere,
Oricum – eram ferice-n mai...
Amice, sufletu-mi te cere,
O mîngîiere vreau să-mi dai –
Nu pentru cîntecele mele –
Pentru credința ce ți-o port!

Sunt făr-de teamă-n mîngiere,
Eu din tristețe-am să te scot!
Vreau mîngîiată, sărutată –
De ochi perfizi – n-om fi-nvrăjbiți –
La cea din urmă judecată
Iubind – noi fi-vom fericiți!
Nu te mîhni! Fii floare-n soare,
Zîmbește –n bucurii de prunci!
La primăvara viitoare –
Iar lăcrimioare să-mi aduci!

La o aniversare

*Luminoasei memorii a lui
Moisei Benghelsdorf*

Ce mîndru-ai fost – ca un stejar voinic!
În umbra ta – aveam dulce-alinare!
Azi, dragul meu, te-ai dus în neuitare –
Ca neaua-mi este tîmpla, cînd te strig...

Stiu, nimănui nu-i va păsa, oricum,
De vreau-acest de-amar și de durere,
Eu lacrimi las pe urma ta-n tăcere
Și-i noapte grea viața mea de-acum!

Tu, cel mai brav – mi-apari frumos în vis,
Văd ochii tăi, tristețea ta divină,
Cu mine-ai fost și viața mi-a fost plină
Ca sărbătoarea cea de nedescris!

E stins acum în ochii mei cel rug,
Mi-s drumurile, clipele – deșarte,
Fără de tine – ce-o fi mai departe?
Spre-a mă salva – la cine să mă duc?

Din poză mă privești – mai ieri – stăpîn!
Parcă mă rogi: „Nu te robi durerii!”
Fără de tine-i crunt chinul tăcerii,
Încît mi-i groază-n casă să mai mîn...

Comitetul Antifascist Evreiesc

Puțină lume cunoaște că evreii au adus o mare contribuție la zdrobirea fascismului în timpul celui de-al doilea război mondial. De rînd cu cele 6 milioane de victime ale Holocaustului, mii de soldați evrei au căzut pe cîmpurile de luptă, (participarea soldaților evrei în război (1,8% din numărul total). Evreii au adus o mare contribuție materială și sprijin moral obținut din partea comunității internaționale.

Odată cu năvălirea hoardelor fasciste asupra URSS la 22 iunie 1941, omenirea a fost pusă în fața unui pericol de moarte. La 24 august 1941 a fost convocat un miting al „reprezentanților poporului evreu” la care au luat cuvîntul S.Mihoels, I.Erenburg, D.Berghelson, Piotr Kapița (unicul neevreu care ulterior a făcut parte din componența Comitetului antifascist evreiesc) și alții. La acest miting ei au făcut un apel către toți „Frații-evrei din întreaga lume” ca să vină în ajutorul și sprijinul Uniunii Sovietice, supusă pericolului invaziei fasciste. Apelul a avut rezonanță în țările occidentale: În SUA a fost creat Consiliul evreiesc de acordare a ajutoarelor Rusiei în război, în frunte cu Albert Einștein. În Palestina s-a creat de asemenea un Comitet obștesc de acordare a ajutorului URSS în lupta ei împotriva fascismului, ulterior cunoscut ca „ Liga Vi” (engl. *victory* „victorie”). La 7 aprilie 1942 în presa sovietică a fost publicată informația despre crearea Comitetului antifascist evreiesc și chemarea lui „către toți evreii din lume” semnată de 47 de persoane notorii ale timpului. Organizația a fost gândită să influențeze opinia publică internațională și să ajute la organizarea sprijinului politic și material, în special în Occident pentru URSS-ul angrenat în lupta împotriva Germaniei naziste. Iată lista celor mai importanți membri ai “Comitetului antifascist evreiesc”. Conform celor spuse de Aleksandr Soljenițin (*200 de ani împreună*), se pare că era vorba de 70 de membri. Cei mai cunoscuți au fost: Solomon Mihoels (președinte), actor și director al Teatrului evreiesc de stat din Moscova; Solomon Lozovski (secretar), fost adjunct al ministrului afacerilor externe; Șakne Epștein (secretar și redactor-șef al ziarului *Einikeit*); Ițic Feffer, poet; Ilia Erenburg, scriitor și activist pentru apărarea păcii; Solomon Bregman, adjunct al ministrului controlului de stat; Aaron Kaș, general, profesor la Academia Militară “Stalin”; Boris Șimeliovici, chirurg-șef al Armatei Roșii și directorul spitalului Botkin; Iosif Iuzefovici, istoric; Leib Kvitko, poet; Pereț Markiș, poet; David Berghelson, scriitor; David Hoffștein, poet; Benjamin Zuskin, actor; Ilia Vatenberg, redactor-șef; Emilia Teumim, redactor-șef; Leon Talmi, ziarist și traducător; Haike Vatenberg-Ostrowskaia, traducătoare; Lina Ștern, om de știință, medic.

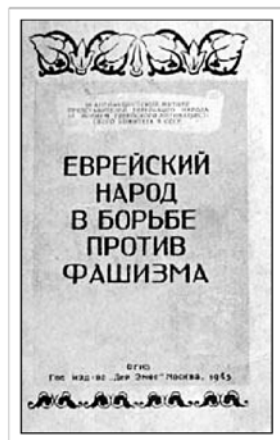

Întâlnire a CAE. Mihoels proclamă sprijinul evreilor sovietici pentru efortul de război

Solomon Mihoels, foarte popularul actor și director al Teatrului evreiesc de stat din Moscova a fost numit președintele CAE. Ziarul organizației evreiești a fost numit cu un cuvânt din limba idiș: Einigkeit (“Unitate”).

CAE difuza materiale de propagandă prosovietică în afara țării, asigurând receptorii de lipsa antisemitismului în Uniunea Sovietică. În 1943 primilor reprezentanți oficiali ai evreimii sovietice, Mihoels și Ițic Fefer, li s-a permis să viziteze țările occidentale într-un turneu de șapte luni în SUA, Canada, Mexic și Marea Britanie. În SUA au fost întâmpinați de Comitetul Național de Primire prezidat de Albert Einstein, avându-i printre membri pe B.Z. Goldberg, ginerele lui Șalom Alehem, ca și de Comitetul *Joint*. Cel mai mare miting prosovietic ținut vreodată în Statele Unite a avut loc pe 8 iulie la Polo Grounds, unde 50.000 de oameni i-au ascultat pe Mihoels, Fefer, Fiorello LaGuardia, Sholem Asch și pe Președintele Congresului Mondial Evreiesc, rabinul Stephen Wise. Printre alții, delegația evreilor sovietici s-a întâlnit cu Chaim Weizmann, Charlie Chaplin, Marc Chagall, Paul Robeson și Lion Feuchtwanger.

În plus au fost strânse fondurile pentru sprijinirea efortului sovietic de război – 16 milioane de dolari colectați în SUA, 15 milioane în Canada și 1 milion în Mexic, 750 de mii în Palestina de sub mandat britanic – au mai fost adunate și alte ajutoare: mașini unelte, echipament medical, me-

Poporul evreiesc în lupta împotriva fascismului, o broșură publicată în 1945 de CAE.

dicamente, ambulante și îmbrăcăminte. Pe 16 iulie 1943, ziarul *Pravda* scria: “Mihoels și Fefer au primit un mesaj din Chicago, conform căruia Conferința specială a Joint-ului a inițiat o campanie de finanțare a 100 de ambulante necesare Armatei Roșii.” Această vizită a reamintit publicului american nevoia ca și armata SUA să intre în războiul european.

Persecuțiile

Dar, odată cu sfârșitul războiului, satrapii staliniști și-au schimbat atitudinea lor față de acest comitet. Anumiți antisemiți au încercat să-i acuze pe evrei de lipsă de patriotism și de sustragerea de la efectuarea serviciului militar.

Către sfârșitul războiului și imediat după război, CAE s-a implicat în strângerea de documente cu privire la Holocaust. Această acțiune a venit împotriva politicii oficiale sovietice de a prezenta crimele de război mai degrabă ca atrocități împotriva tuturor cetățenilor sovietici, fără ca să se recunoască genocidul împotriva evreilor.

Unii dintre membrii comitetului erau suporteri înfocați ai Statului Israel, înființat în 1948, lucru pe care Stalin nu-l agreea deloc. Legăturile internaționale ale evreilor sovietici, în special cu coreligionarii din SUA, odată izbucnit războiul rece, au ajuns până la urmă să-i facă vulnerabili la acuzațiile de trădare.

Contactele cu diferitele organizații evreiești americane au dus la un plan de publicare a Cărții negre, simultan în SUA și în URSS, aducând dovezi cu privire la Holocaust și la participarea evreilor la mișcarea de rezistență. Cartea neagră a fost publicată la New York în 1946, dar ediția rusă nu a mai apărut. Matrițele au fost distruse în 1948, când situația politică a evreilor sovietici s-a deteriorat.

După încheierea războiului contribuția evreilor la război parcă a început să se uite și, sub orice pretext, s-a declanșat o campanie de represalii împotriva intelectualilor evrei: scriitori, artiști, medici, etc.

În ianuarie 1948, Mihoels a fost ucis într-un accident auto foarte suspect, în Minsk. În noiembrie 1948 autoritățile sovietice au lansat o campanie de lichidare a ceea ce mai rămăsese din cultura evreilor. Membrii Comitetului evreiesc antifascist au fost arestați. Au fost acuzați de lipsă de loialitate față de URSS, naționalism burgez, cosmopolitism și de plănuirea proclamării unei republici evreiești în Crimeea, republică care ar fi urmat să se pună în slujba intereselor Statelor Unite ale Americii.

În ianuarie 1949, mass media sovietică a lansat o campanie propagandistică masivă împotriva “cosmopoliților fără țară”, prin care erau vizați, fără nici o posibilitate de confuzie evreii. Markiș a remarcat în acele timpuri că:

“Hitler a dorit să ne distrugă fizic. Stalin vrea să ne distrugă spiritual.” Pe 12 august 1952, cel puțin 13 scriitori importanți evrei au fost executați în ceea ce a fost cunoscut ca “Noaptea poezilor torturați” În lista datelor negre ale poporului evreu este anume 12 august 1952, când printre ei au fost împușcați șase scriitori evrei foarte vestiți: David Berghelson, David Hofștein, Lev Kvitko, Pereț Markiș, Samuel Persov, Ițik Fefer. Un articol interesant la această temă a publicat Sara Șpitalnic în ziarul “Evreiskoe mesteciko” nr.29 din 2008., care menționează că: “ Printre membrii Comitetului anti-fascist evreiesc erau scriitori care au vizitat Basarabia. Viitorul poet Pereț Markiș pînă la 1918 a vizitat Chișinăul, Bălțul, o perioadă a fost repetitor la Căușeni. În 1924 prozatorul, dramaturgul ,activistul obșteșc David Berghelson, care locuia atunci la Berlin, a scris o povestire umoristică “Stanția Cotlet” precum și alte schițe, povestiri despre evreii din Basarabia...” Referindu-se la împușcarea scriitorilor evrei, menționează: ” Răfuiala cu cultura evreiască s-a început la 13 ianuarie 1948 odată cu asasinarea lui Solomon (Șlomo) Mihoels. În același an au fost închise toate teatrele evreiești din URSS, distrusă redacția ziarului “Einikait” și lichidat Comitetul antifascist evreiesc. Începînd cu luna septembrie 1948 și în decursul întregului 1949 au fost arestați majoritatea scriitorilor evrei, mulți actori, activiști obștești... Principala învinuire care li se aducea era “naționalismul burghez”, prim care se subîntelegea sionismul. În perioada de anchetare a decedat publicistul Z.Grinberg, scriitorul Der Nister, criticul I.Nusinov ș.a.” Sara Șpitalnic povestește despre scriitorii supuși represiilor M.Altman,G.Gaisiner-Rivchin, M.Sakțier, Ia.Iachir.Aflăm de aici că scriitorul Boris Sandler, înainte de a se repatria din Chișinău în Israel, a izbutit să studieze “Dosarul nr. 5390” din arhiva KGBului – publicată la Ierusalim în 1992, apoi să publice cu lux de amănunte la ce chinuri au fost supuși oamenii de cultură evrei înainte de acea zi neagră de 12 august 1952...De tot din CAE au fost supuși represiilor staliniste 110 oameni.

La Centrul Cultural al Comunității evreiești din Chișinău în această zi are loc totdeauna comemorarea și omagierea celor care au fost supuși exterminării de către clica stalinistă.

Reabilitarea

La 22 noiembrie 1955 Colegiul militar al Judecătoriei Supreme a Rusiei a casat sentința în privința membrilor Comitetului antifascist evreiesc din lipsa în acțiunile lor a componenței de infrațiune.

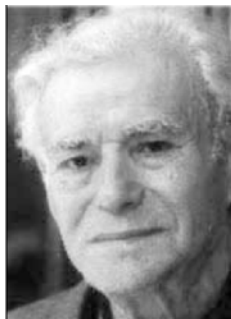
Martirul poporului evreu Iosif Kerler

Iosif Kerler este martirul neamului său. Citind versurile lui, am rămas impresionat de dârzenia și dragostea lui față de poporul său. Iată câteva file din biografia poetului. S-a născut în anul 1918 în localitatea Gaisîn, Podolia, Ucraina și a decedat în 2000 la Ierusalim. A scris în limba idiș.

Între anii 1930-1934 a trăit cu părinții în Crimeia, unde Stalin le-a promis evreilor că le va face o formațiune statală. Ca în cele din urmă să fie persecutați aproape toți cei veniți cu traiul aici. Între anii 1934-1937 Iosif a învățat la școala tehnică evreiască de construcție a mașinilor din Odesa. Din 1935 a publicat poezii în ziarul «Odeser arbeter» («Muncitorul din Odesa»).

Între anii 1934-1941 Kerler a studiat la studioul teatral de pe lângă GOSTul din Odesa, iar după terminarea studiilor a plecat voluntar pe front. În 1944 după a treia rănire serioasă a fost demobilizat. În același an a publicat prima culegere de versuri despre război „Fain main erd” („Pentru pământul natal”). Poetul a colaborat cu Comitetul antifascist evreiesc “Einicait” (“Unitatea”) și almanahul „Heimland” („Patria”), a studiat la facultatea de filologie a Universității din Moscova. În 1947 a trecut cu traiul la Birobijan. Cartea a doua de poezii propusă spre editare nu a avut norocul să o vadă, deoarece în aprilie 1950 a fost arestat de satrapii staliniști, fiind condamnat la 10 ani de închisoare cu regim strict pentru “activitate burgezo-naționalistă”. A fost dus la Vorkuta ca să-și ispășească pedeapsa.

În 1955, poetul a fost reabilitat și s-a întors la Moscova. În 1957 i-a apărut în traducere în limba rusă volumul de versuri („Via tatălui meu”, “Виноградник моего отца”), iar în 1965 („Vreau să fiu bun”, “Хочу быть добрым”). În Cartea „Via”... poetul a inclus la rubrica „Cîntec din ghetou” ciclul despre viața din închisoare. Lipsa presei periodice de la acea vreme în URSS (revista „Sovetiș gheimland” a început să se editeze abia în 1961) l-a făcut pe Iosif Kerler să scrie pentru estradă *scetciuri*, miniaturi, texte pentru compozitorii Z. Companeîț, M. Tabacnikov, V. Șainski și alții, fiind interpretate de către Nehama Livșiț, Ana Guzik, M. Alexsandrovici, M. Epelbaum, Z. Șuliman, răspîndindu-se pe plăcile muzicale în toată URSS. În anii 60 al secolului XX a început lupta cu organele sovietice pentru a emigra în Israel. A publicat poezii în revista americană „Forward”, în revista israelită „Di goldene keit” („Lanțul de aur”), în *Samizdatul* evreiesc. Versurile lui despre începutul *războiului de șapte zile*, în a doua zi după publicare au apărut în presa din Israel. În 1970

Iosif Kerler a dat citire unei scrisori deschise în fața unui grup de ziariști străini guvernului sovietic cerînd să li se ofere evreilor din URSS posibilitatea de a emigra liber în străinătate. În luna martie 1971 Iosif Kerler s-a repatriat cu familia în Israel, unde foarte curînd i-a apărut volumul de versuri „Ghezang țvișn țein” („Cîntece printre dinți”, „Песнь сквозь зубы»), cu o prefață de D. Sadan, care a fost decernat cu premiul I. Mangher). Apoi a văzut lumina tiparului „Zet ir doh...” („Voi doar vedeți” „Вы же видите...», 1972), «Tveltfer oigust 1952” („12 august 1952” — despre împrușcasrea activiștilor de cultură evrei, 1978), „Di erște zimb yor” („Primii șapte ani..”, 1979), „Himlșaft” („Cerul cu stele” „Небосвод», 1986) și altele.

Creația lui Iosif Kerler, conform aprecierii criticilor, este foarte aproape de aspirațiile poporului evreu. Sinceră, sentimentală, cu simțămînte nobile în genul poporului său avînd o puternică încărcătură emoțională. Am simțit acest lucrucînd am lucrat împreună cu copiii mei la realizarea piesei muzicale în studioul pe versurile lui Iosif Kerler „Am, Israel, hai” (Poporul Israelului trăiește!), Versurile acestui martir, care și-a jertfit viața și creația pe altarul dragostei și iubirii față de poporul său, sunt traduse în ivrit, rusă, germană, engleză, spaniolă, ucraineană, olandeză, poloneză etc. În Basarabia am onoarea să-l prezint în traducere printre primii. Din anul 1973 Kerler a început să redacteze anuarul „Ierušolaiman almanah”.

Fiul lui Dov-Ber Kerler la fel a devenit poet cu pseudonimul literar Boris Karlov. Studiînd materialele despre biografia lui, am avut emoții enorme, deoarece poetul Iosif Kerler seamănă la înfățișare cu tatăl meu la bătrînețe și erau aproape de o seamă (tata Victor s-a născut în 1917). *Din amintirile contemporanilor despre Iosif Kerler.* „Limba natală a lui era idișul. În această limbă el a scris opera întreaga sa viață. Vorbea perfect rusa și ivrit. În decursul a șase ani poetul s-a luptat pentru a obține de la autoritățile sovietice dreptul de a se repartia în Israel. În apartamentul lui de pe bulevardul Vernadski din Moscova puteai întîlni *disidenți*, luptători pentru apărarea drepturilor omului din URSS, evrei și neevrei, oameni chinuți de apucăturile jandarmilor puterii sovietice...” Se spune că Iosif Kerler suferea grozav, văzînd cum se „topește” numărul vorbitorilor de limbă idiș din lume. La fel suferea și Ihil Șraibman în Basarabia...

(din internet)

Amicii

O viaț-am fost durerii frate,
În lupte pe mulți frați am îngropat...
Și trupul meu, oricum, avea-va parte
De-acel sicriu așijderi comandat.
M-au însoțit tristețea și amarul,
Și-atîta chin am dus prin ani în piept,
Și-am suferit și frigul și pojarul
Prieteni buni m-au bandajat încet!
Noi ne vegheam sub gloanțe visul, dorul
Și sîngele fierbinte ne-ncălzea
Și ura ne-o știau cotropitorii
Care meleagul sfînt ni-l pîngărea...
Prieteni dragi noi toți visam la pace,
Ea,sora noastr-acasă ne-aștepta,
Iar noi știam: chiar morți ne vom întoarce
Și pragul mamei îl vom săruta!

Tot trupul meu atuncea
Era ca o grenadă,
Eram în aprig zbcium
Și ura-mi exploda,
Dușmanului cu ură-l scuipam
Cînd moartea – pradă,
Dar viu, sunt viu acasă
Întors sub steaua mea...
Și-acum sunt plin de viață
Și toamnei culeg rodul,
Ferice sunt sub soare
Și-s mîndru pe pămînt,

În pădure

Pădurea e-ncă sub zăpadă,
De cîntă ramurile-n vînt,
De-acum și păsări vin să vadă
Meleagul drag, meleagul blînd..
Soarele-i cald în dimineăț
Și aer proaspăt în poeni,
Natura freamătă de viață
Și doru-n versuri ți-l așterni.
Vin graurii să ne colinde,
Senin e ceru-n orizont,
Izvorul dulce se desprinde
Cu glas sonor și cristalin.
Inima mea-i în sărbătoare,
Pădurea mea-e sora mea
Și primul tunet e-n cîntare--
E primăvară, este ea!

* * *

Eu sorb lumina zilei
mi-i pașnic orizontul
și-n inimă-mi se naște
doar al iubirii cînt.
Cădea-va fructul toamnei,
Dar nu precum grenada
Ce exploda în lupte...
Dar roșu fruct va fi...
Ca rodie, ca mărul,
Ca piersica mea dragă –
Sub zările albastre
Doar pacea va rodi...

* * *

Spune cineva:
Se aseamănă cu un vis...
Altul zice:
Acest vis e veșnic...
Un zvîcnet de sînge nou, fierbinte
Sub pielea rece
Iată ce înseamnă iarna.

12 august 1952

Durerea mă umple la tragicul gând
Cum noaptea la moarte erau duși pe rînd
Frații mei tineri – de sînge dragi frați –
Cu ură nebună subit condamnați –
Fără vreo vină au fost pe pămînt –
Duși, dispăruți chiar și fără mormînt:
Hofștein, Berghelson, Marchiș, Kvitko –
Doar nume pe-o listă... i-au dus... încotro?

Se strînge inima mea cînd mă gîndesc
Cum noaptea i-au dus pe ei în taină la moarte
Și unica lumină care a răzbătut în pîncă
Erau cadavrele lor tîrîte pe pămînt...
Nici morminte, nici cripte. Numai lista numelor lor:
Marchiș, Hofștein. Kvitko, Berghelson.

(traducerea în română îmi aparține)

În ultima vreme limba *IDIȘ* este pe cale de dispariție. Cîndva în târgurile din Basarabia, populate masiv de evrei, se vorbea această limbă. În ea legăneau pruncii și boceau morții, se jucau nunțile și se ciocnea un pahar de vin vesel la crîșmele unde patronii erau evrei. Astăzi odată cu plecarea lor, precum și din neglijența multor evrei, limba în care a scris Șalom Alehem, Ihil Șraibman, Albert Einstein, marele gînditor fizician, este pe cale de dispariție. Versurile de mai jos se dedică unui îndurerat în această ordine de idei, *IDIȘUL*, limba lui natală, fiindcă-i vatră de speranță...

În semn de profundă recunoștință și admirație față de lupta martirului pentru păstrarea limbii idiș i-am dedicat următoarea poezie:

Te stringe-n brațe, IDIȘ, o speranță...

dedicație lui I. Kerler

Pleacă generații, pleacă-n veșnicie –
Frunze-diamante-s nobilă plutare...
Limba dulce IDIȘ, tristă, se subție –
De ce-și află locul doar în cimitire?

I-i frumos sicriul, nu-i bătut în cuie,

N-o petrec evreii, ea-i acum tăcută,
Magice silabe parcă-n ceruri suie,
Parcă sub coroane vocea i-i pierdută...

Slove risipite dăltuite-n cripte –
Limba-ntîi în lume – dar din piatră sună,
Lumînări aicea-s santinele-nfapte –
Steaua-n șase colțuri s-o păzească-ntruna...

Perle și expresii mor făr-a se naște,
Doar în epitafuri IDIȘUL rămîne:
Cine, părăsite, le va mai cunoaște,
Cine evreiescul grai rosti-va mîine?

Pleacă generații – către nemurire...
Cui rămîi tu, IDIȘ? De străbuni ești dată
Să ne fii lumină peste omenire,
Dar deliru-acuma te subție toată!

Dar te strînge-n brațe-o vrednică speranță:
E Șalom în pagini vii, nemuritoare,
Ihil, basarabeanu, îți mai toarnă viață –
Străluci-vei, IDIȘ, veșnică sub soare!

Imnul lui Iosif Kerler

De cîte ori mă aflu la vreo întrunire evreilor de la Chișinău, de fiecare dată Sergo Benghelsdorf, care era frecvent moderatorul acestor adunări, la închiderea cortinei, ieșea pe scenă și, acompaniat de toată sala cînta împreună cu artiști mai tineri, un cîntec frumos și solemn, care mi-a plăcut. Ulterior, interesîndu-mă, am aflat că este vorba de cîntecul patriotic „Am Yisroel HaY! ».

Am aflat chiar de la Sergo Benghelsdorf că acest imn al evreilor de pretutindeni a fost compus de către Joseph Kerler. Maestrul mi-a povestit succint că acest autor a fost disident sovietic, e născut la 1918 și a emigrat în 1971 în Israel... Fiind deseori cu copiii mei la asemenea întruniri, le-a plăcut cîntecul și, străduindu-ne, cu ajutorul muzicantului profesionist, prietenul meu Anatol Roșcovan, am realizat acest cîntec solemn în studiou. Am considerat că acest cîntec este potrivit ca să-l public în carte, împreună cu notele și versurile lui Joseph Kerler.

Am Yisroel KhaY!

Resoluto

The musical score is written in G minor (one flat) and 4/4 time. It consists of six staves of music with lyrics underneath. The notes are as follows: Staff 1: G4, A4, Bb4, C5, Bb4, A4, G4. Staff 2: G4, A4, Bb4, C5, Bb4, A4, G4. Staff 3: G4, A4, Bb4, C5, Bb4, A4, G4. Staff 4: G4, A4, Bb4, C5, Bb4, A4, G4. Staff 5: G4, A4, Bb4, C5, Bb4, A4, G4. Staff 6: G4, A4, Bb4, C5, Bb4, A4, G4.

Dm B \flat A7 Dm

Oyf tse-lokhes a-le sonim, Lo-mir frank un fray,

3 C D7 G7

Lo - mir zin-gen mit ka - vo - ne Un-dzer li - dl: khay!

5 Gm Dm

Khay, khay! Le-bn zol di zu-nen-shayn, Khay, khay! Frey-lekh zol bay yi-dzayn!

7 A Dm D7

Oyf tse - lo - khes a - le so - nim, Am yis - ro - el khay!

9 Gm Dm

Khay, khay, Le-bn zol di zu-nen-shayn! Khay, khay! Frey-lekh zol bay yi-dzayn!

11 A B \flat A7 Dm

Oyf tse - lo - khes a - le so - nim Am yis - ro - el khay!

Oyf tselokhes ale sonim
Lomir frank un fray,
Lomir zingen mit kavone:
Undzer lidl "khay!"

אויף צו להכעיס אלע שונאים
לאַמיר פֿראַנק און פֿרײַ,
לאַמיר זינגען מיט כּוונע:
אונדזער לידל „חיי“

Refrain:
Khay, khay!
Lebn zol di zunershayn,
Khay, khay!
Freylekh zol bay yidn zayn!
Oyf tselokhes ale sonim —
Am yisroel khay!

רעפֿריין:
חײַ, חײַ!
לעבן זאָל די זונענשײַן,
חײַ, חײַ!
פֿרײַלעך זאָל בני ייִדן זײַן!
אויף צו להכעיס אלע שונאים -
עם ישראֵל חײַ!

Alts mir veln iberkumen,
Alts iz dokh keday;
Un in erets veln mir kumen,
Kumen say vi say!

אלץ מיר וועלן איבערקומען,
אלץ איז דאָך פֿדאָי;
און אין ארץ וועלן מיר קומען,
קומען סײַ ווי סײַ!

Undzer sheyner vayter shtern
Shaynt undz fun der fray;
Zol di gantse velt derhern,
Vi mir zingen "khay!"

אונדזער שײַנער ווינטער שטערן
שײַנט אונדז פֿון דער פֿרײַ;
זאָל די גאַנצע וועלט דערהערן,
ווי מיר זינגען „חיי“

Versurile lui Iosif Kerler le-am tradus cu dificultate, ajutat de poetul Gheorghede Doni. Dificultatea a constat în aceea că Iosif Kerler le-a scris în limba idiș. Am descoperit unele variante ale versurilor traduse din limba rusă și ulterior am făcut adaptarea noastră la acest imn, care cred că se include în cadrul melodiei. Mai propunem și o traducere (din limba rusă) a conținutului ce ține de originalul versurilor lui Iosf Kerler.

Trăiască poporul evreu!

(adaptare în româna la cîntecul "Am, Isroel, hai!")

Noi, în viață cum ne naștem, liberi vrem să fim,
Îngănăm același cântec: „Liberi să trăim!”
Hai, hai împreună să cântăm,
Hai, hai libertatea să păstrăm
Și, iubindu-ne ca frații,
Să ne bucurăm.

Libertatea-i o comoară ce nu are preț -
Știu evreii care-i prețul sfintei libertăți!
Hai, hai împreună să cântăm,

Hai, hai libertatea să păstrăm
Și, iubindu-ne ca frații,
Să ne bucurăm.

Toți iubim izvorul vieții, soarele pe cer.
Libertatea este totul: scut și juvaier.
Hai, hai împreună să cântăm,
Hai, hai libertatea să păstrăm
Și, iubindu-ne ca frații,
Să ne bucurăm.

Poți spera: va fi mai bine mâine decât ieri,
Libertatea e doar una, alta ce să speri?!
Hai, hai împreună să cântăm,
Hai, hai libertatea să păstrăm
Și, iubindu-ne ca frații,
Să ne bucurăm.

Cum iubim părinți și casă, neamul cum iubim,
Astfel libertatea-n viață pururi s-o păzim;
Hai, hai împreună să cântăm,
Hai, hai libertatea să păstrăm
Și, iubindu-ne ca frații,
Să ne bucurăm.

Poporul Israelului trăiește!

În ciuda celor ce ne urăsc, să fim!
Și, liberi, să cântăm mereu: „Trăim!”
Cu-nsuflețire, cântecul răsune -
Cu drag, din depărtări să ne adune.

Trăim! Trăim!
Trăiască soarele mereu!
Trăim! Trăim!
Trăiască neamul cel evreu!

În ciuda celor ce ne urăsc, firesc
Trăiește neamul, graiul evreiesc!
Oricât de multe-avem a înfrunta,
Noi pe Pământul Sfânt ne-om înturna.

Ne-om înturna oricum, ne-om înturna -
Ni-i călăuză-n drum mereu o stea!
Ea ne îndreaptă, oriunde pășim:
Toți să ne-audă cum cântăm: „Trăim!”

* * *

Copiii mei la monumentul victimelor evreiești de pe stradala Ierusalim, Chișinău

**File de istorie
teleneșteană**

File de istorie teleneșteană

Telenești

Este un târgușor așezat printre dealuri împădurite și coline pitorești din inima Basarabiei. Precum am menționat mai sus, prin anii 30 al secolului XX aici locuiau în jur de 3000 evrei. De când s-au stabilit evreii la Telenești nu mai ține minte nimeni. Dovadă este cimitirul străvechi de la intrarea în orașel când vii dinspre Orhei. Iar alt cimitir mai nou, la fel de mare, e la ieșirea din orașel, în drumul ce duce spre Mîndrești. Din păcate, ambele se află în totală delăsare. Dar aici cîndva clocotea viața acestei frumoase etnii. Oamenii se nășteau, se adoptau la iudaism, își respectau obiceiurile, tradițiile, se vorbea în frumoasa și colorita idiș peste tot. Făcînd unele investigații, am descoperit lucruri interesante despre toponimica acestei localități și nu numai. Dintr-un almanah de studio, descoper că Teleneștii au fost populați din vremea dacilor. Dimitrie Cantemir afirmă că pe locul Teleneștilor ar fi existat o cetate gotică (dovadă a acestei afirmații este faptul că în îmrejurimi s-au găsit rămășițe). Există mai multe versiuni despre toponimia localității. În conformitate cu una dintre ele, la originea Teleneștilor se află satul Inești. Mai târziu a fost construit un orașel. Încă din vremuri antice împreună cu grecii și romanii pe teritoriul Daciei au intrat evreii sefarzi. Dar mai ales în evul mediu, din vremea domnitorului Alexandru cel Bun, mai apoi la începutul sec. XXI în Moldova au migrat evreii din Germania (așkenazi), așezându-se și în vecinătatea imediată a Ineștilor și au format un târg vestit în Basarabia. Mulți numesc Teleneștii o

Teleneșteni de la mijlocul anilor XX

Intelectualii evrei din Telenesti

„localitate evreiască”. Înșiși evreii numesc târgul Telenest (prin analogie cu Tel-Avivul), ceea ce se traduce din ivrit ca : „deal lângă Inești”. Conform unei alte legende, aici a fost un boier, care avea o slugă leneșă. Boierul era enervat pe sluga leneșă și-l probozea: „Ce te lenești,mă?”. Mai târziu această frază s-a transformat în numele târgului. În sfârșit, ultima legendă a Teleneștilor este legată de un boier Telea, care avea moșie pe acest loc la sfârșitul secolului XY, în vremea domniei lui Ștefan cel Mare. Cert este că primul act istoric în care se vorbește clar despre Telenesti, așezat pe malul râului Ciulucul Mic, datează cu anul 1611. Un alt factor care a determinat dezvoltarea localității ca târg a fost hrisovul din 1796 al lui Alexandru Ioan Calamachi, prin care aici se întemeiază un târg cu 6 iarmaroace pe an, cu înlesniri – pentru a strânge străinii. Nu este exclus că tocmai aceste privilegii au contribuit la dezvoltarea orașului ca târg. După reforma religioasă a patriarhului Nikon în Rusia din secolul XYII aici au poposit lipovenii, ruși de rit vechi, care s-au așezat în lunca Ciulucului. Conform unor date la 1817 în satul și târgușorul Telenești locuiau 140 de țărani cu gospodării mici și 283 de case de negustori, în această perioadă orașul se dezvoltă intens ca centru comercial. Datorită amplasării sale avantajoase, la hotarul dintre codri și câmpie, Teleneștiul a cunoscut o dezvoltare vădită. Biserica cu hramul Sf. Prooroc Ilie a fost construită din piatră, în anul 1842, de moșierul Gheorghe Feodosig. Primele școli parohiale în Telenesti și satele din jur apar în a doua jumătate a sec. XIX – începutul sec. XX. Prima bibliotecă particulară a fost deschisă în Telenesti la începutul secolului XX. Tot în sec. XIX, începutul sec. XX orașul devine centru comercial important. Aici funcționau întreprinderi mici meșteșugărești și comerciale, moară cu aburi, școală primară, spital, farmacie, bibliotecă. Astfel, foarte multă vreme

la Telenești au conviețuit în pace trei comunități: românească, evreiască și lipovenească, fiecare cu biserică și școală proprie. Pe drumul vieții, de la Telenești s-au lansat în lumea mare a spiritualității evreii: Simha Ben-Țion (Olter Gutman), scriitor, poet și jurnalist de limbă idiș și ivrit Nahum Gutman - pictor și scriitor pentru copii din Israel, Ariel Coprov - scriitor, Moșe Pincevschi - scriitor și poet, Zolmen Rozental – scriitor, gazetar, folclorist, Lazar-David Rozental, scriitor de limbă idiș, care a locuit la Telenești între anii 1861-1918; Mihail Filippovici (Fișelevici) orientalist, decan (1957-61), prorector (1963-1974), șef al catedrei de istorie a Chinei (1972-1990) a Universității Lomonosov din Moscova... La rîndul lor, românii au avut 3 biserici (inclusiv o catedrală), evreii mai multe sinagogi, iar lipovenii o biserică de rit vechi, care există și în prezent. Una dintre sinagogi a existat chiar și în vremurile sovietice. Catedrala ortodoxă (Sfîntul Ilie) de pe medean a fost distrusă de autoritățile sovietice în anul 1965. Biserica veche ortodoxă a fost demolată în 1914, întrucît în 1904 se construise una nouă (cu hramul Adormirea maicii domnului), care este redeschisă. Am mai aflat că: “În anul 1940-41 și 1949 autoritățile sovietice au masacrat și deportat 117 persoane din Telenești, dintre care mai mult de jumătate au fost comercianții evrei. Dar și fasciștii germani nu au dat dovadă de mai multă înțelepciune, dînd vina pentru toate relele pe evrei. Holocaustul dezlănțuit de fasciști a curmat viața multor evrei nevinovați din Telenești, iar mulți dintre evrei au urmat calea ghetourilor. Calvarul evreilor din Telenești este descris de inesteanul Boris Druță în cartea „Flori de dor pentru Șalom”. 235 de teleneșteni au căzut în lupte în Polonia și Germania mai

Monea Vainboim, redactorul ziarului „Теленештская улица” editat în Israel

Pedagogi din Telenesti, anii 60 al sec. XX

ales în anii 1944-45. Sub sovietici, Teleneștiul a fost unica localitate din Basarabia, cu excepția Chișinăului, în care a activat o sinagogă. În ultimele decenii ale secolului XX, comunitatea s-a destrămat aproape fulgerător: toți evreii au părăsit orașul, lăsând în urmă două cimitire, unul cu circa 1600 de morminte, obiect de studiu pentru istorici, și sinagoga brusc ruinată. Deși emigranții, practic, nu mai revin la baștină, evreii din Telenești s-au unit la Tel-Aviv într-o asociație și editează un ziar în limba rusă „Теленештская улица” (în română „Strada Teleneștilor”). În anii 60-80 la școala Telenești au lucrat o serie de pedagogi iluștri, cum ar fi: Benjamin Kogan (1915-1993), profesor de română, autor de manuale, scriitor, șef de studii la școala din Telenești, Ilie Țehman, Mendel Șapocinic, Miron Strulovici, David Bronștein, Buma Vainboim, Israil Iosilevici. Astăzi, precum am mai spus, în această localitate nu mai locuiește nici un evreu, iar “amintirea vie” despre ei sunt cele două cimitire într-o totală delăsare.

Portrete

Naum Gherșenzon

*Motto: Rabinul Asse zice: Nu e mai mare veselie ca amorul și, prin urmare, Moise vă poruncește să vă îndrăgostiți.**

Mai avusesem eu de furcă în viața mea cu evrei și mai în vîrstă decît acest Naum pe care l-am cunoscut în toamna anului 1970, cînd am venit la școala medie din Telenești să-mi continui studiile. Fiind și pînă atunci în relații bune cu mai mulți copii din familii de evrei, chiar de la 1 septembrie m-am împrietenit cu feciorul mătușii Haia Gherșenzon. Băiatul ei era cu un an mai mare decît mine, îi plăceau peripețiile și unde se aflau cinci de alde noi, el prefera să aibă rolul de lider. Îi plăcea să cînte la chitară, dar mai ales la acordeon, și să joace cărți, să meargă la dansurile ce se organizau pe terasa din parc și să gîdile fetele. Uneori, obișnuiam să umblăm alandala pe ulițele tîrgului, să mai tăifăsuim în magazinul unde vînzător era unchiul său, Aron Mariamis, un omulean cu capul chel, ingenios și atît de zgîrcit, de părea că-și mănîncă de sub dînsul. Se căznea mult Naum pînă obținea ceva parale de la unchiul său, după care mă lua și pe mine cu dînsul la Ceainaia, din centrul tîrgului, unde mîncam două feluri de bucate ca la oraș... În schimb, mama lui era o fire

* *Fiind inspirat de lucrarea lui B.P. Hasdeu pe care am semnat-o în Prefață, am ajuns să constat că lucrurile frumoase despre care se vorbește insistent și în Sfînta Scriptură sînt raportate de către Dumnezeu la toate timpurile istorice, inclusiv la cel pe care îl trăim noi astăzi. De aceea, pentru a îmbunătăți imaginea oamenilor dragi inimii mele, am apelat la motourile de esență sacră interpretate drept porunci ale lui Moise cu învățături actualizate. Mai doresc să afirm că numele mai multor personaje din aceste arabescuri din anumite considerente au fost substituite cu alte nume improprii.*

liniștită, cu ochii ca două oglinjoare din care nu mai dispăreau suferințele ce le-a îndurat în viață. În război a pierdut părinții și doi frați. Întorcându-se din străinătate cu restul familiei, la Telenești, într-o zi din vara anului 1955 s-a aprins moara din vecinătatea casei lor, la stingerea căreia și-a pierdut viața Leiba, soțul ei. Așa că noul meu prieten era mai mult de jelic decât de invidiat și eu moldovean de 15 ani din Inești - Ineasca - toponim pe care prefer a-l utiliza în creațiile mele, care abia fusesem primit în comsomol, părea că mă țin cu amîndouă mîinile de el, ca să nu mor de urît și de dor de casă. Știți cum erau comsomoliștii care n-au dat jurămîntul, dar au găsit un prieten ce îl și mai hrănea din cînd în cînd și îl ducea la fete. Ingenios și eu ca Naum, nu ascultam de sfaturile mamei lui, dar mergeam cu el pe la diferite întruniri și luminițe ce aveau loc la casa de cultură sau la școală. După șapte ani de-acasă și 8 clase de școală ineșteană, sosisem în orașel nu numai ca absolvec școala medie. Că, slavă Domnului, tabla înmulțirii o știam, a scrie și a citi învășasem, rupeam ceva din limba rusă iar evreii ciripeau înde ei în idiș. Eu eram ciotcă numai bună de aruncat în sobă. De aceea m-am mirat nespun cînd am constatat că mama, care își petrecuse copilăria la Telenești printre familiile evreiești, știa să închege fraze cu mătușa Haia Gherșenzon. Că bătrîni trebuiau să fie atenți cu cei tineri, să se poarte respectuos. Mama mea era mai tînără decât mama lui Naum, iar Naum mai mare decât mine cu un an. Dar faptul că și mamele noastre se împrieteniseră și vorbeau între ele cînd moldovenește, cînd evreiește, și chiar rusește a consolidat și mai mult prietenia noastră. La urma urmelor, nu cumva credeți că moldovenilor le-ar strica să aibă ceva evreiește în ei? Mama vorbea cu mama lui Naum, depănînd niște amintiri din războiul trecut, iar eu învățam istoria așa crudă cum a fost ea.

Mătușa Haia spunea, bunăoară, că după război cel mai tragic a fost momentul cînd evreii s-au reîntors după evacuare la Telenești, găsind, în preajma Mihalașei, un nou cimitir evreiesc cu o mulțime de morminte anonime, unde sovieticii exhumaseră cadavrele măcelărite de călăii fasciști în ograda Mochilesei din mijlocul tîrgului în timpul holocaustului... Fiecare dorea să afle unde sînt înmormîntate rudele sale... pierdute fără urmă... La început îmi era interesant să tot ascult crîmpeie din marea tragedie suferită de toate neamurile pămîntului în război, dar mai apoi mi s-a făcut lehamite că lumea asta n-a putut sau n-a vrut să îngrădească vrajba stîrnită de doi neîmpliniți – Hitler și Stalin. Ba mai mult, mă temeam să nu mă scrîntesc eu la minte și să mă fac ca Naum. Mereu zîmbitor cînd mă vedea, deși era în clasa rusă, cînta deja la ionică și vorbea la perfecție românește. Întîi la serate și luminițe, apoi la cumătrii și la nunți, era artist nu alta! Cînta iscusit la saxofon. Instrumentele muzicale l-au făcut nu numai vestit, dar l-au și îmbogățit. Dar credeți că degeaba s-a spus

că banul este ochiul diavolului. Când îl văd iar pe Naum e de acum pricopsit cu o motocicletă Java pe care o mîna, că n-a mai rămas mult pînă o să-și frîngă capul. De am greșit amarnic în presupunerea mea, că tot răul era să-i vină din altă parte. Cum a sosit primăvara lui 71, Naum îmi mărturisește prietenește că e îndrăgostit lulea de una care era, firește, cea mai frumoasă domnișoară din tot tîrgul! Cu motocicleta o plimba mereu pe lîngă fișia de pădurice de peste Ciuluc, din dealul Molnicului, de la care aducea a ghiocei și iarbă crudă...

Azi așa, mîine așa și iată că orășelul e plin de bîrfe din cele gogonate. Fata lui Ion a lui Pintilie a lui Simion, am uitat cum îi zice, a fost violată de un evreu! Atîta a trebuit ca rudele acelei fete l-au și adus pe banca acuzaților, învinuirea în scris – raporturi sexuale cu elemente de violență... Eu aud zvonurile și nu-mi vine a crede, dar el mă întîlnește și-mi spune că nu este nimic adevărat, iar dragoste cu acea fată într-adevăr a făcut, dar cu acordul comun. Nenorocul i-a venit din partea tatălui fetei, un fost condamnat pentru crime de acest gen... L-am sfătuit în cazul dat că unica soluție ar fi să dispară din orășel pînă se vor limpezi lucrurile. Peste cîteva ore după această convorbire, pe Naum al meu și al mamei sale au început a-l căuta colaboratorii organelor de miliție, dar din fericire nu l-au găsit nicăieri. Au răscolit toate podurile, șoproanele, dealurile și văile din împrejurimi, dar fără nici un rezultat. Peste cîteva zile îmi cade în cale duduița însăși, care mi-a spus fără ocolișuri că a scris petiție la poliție la insistența amenințătoare a lui taică-său. În același timp, tatăl blondinei a trimis solie la evrei cerînd o despăgubire bănească, cam cît bugetul unui colhoz întreg. Iar fata mi-a spus că îl iubește pe Naum și dorește să se căsătorească cu dînsul. M-am dus la mătușa Haia, care m-a ascultat cu o tăcere ca de țintirim, vorbindu-mi într-un tîrziu ca de sub pămînt:

– M-a-a-re foc pe capul nostru, măi băiete, mare foc. Când omul nu-i la locul lui, să vezi că și apa arde ca benzina... Fata a vrut plăceri și băietul meu i-a dat. Acum, pe seama durerii mele, părinții ei vor să-i asigur viitorul... Oare nu se tem de blestemul lui Dumnezeu?..

Mult timp n-am avut nici o veste de la Naum. Îmi era dor de dînsul, mai ales cînd o vedeam pe mătușa Haia umblînd mîhnită și arsă de durere. Avea fruntea încrunțată, cu inima ținea tăcerea și părea că nu mai respiră.

Mi s-a părut că a trecut un secol pînă cînd Naum a revenit acasă. Dar lipsa i-a priit lui. Miliția depistase că denunțul tatălui fetei a fost o falsitate. Naum n-a stat la închisoare, nici sub anchetă măcar, dar cazul a produs o durere și scîrbă ucigătoare în inima mamei sale. Mătușa Haia se usca precum o lozie sădită în nisip, deși lucrurile se clarificaseră în favoarea feciorului. Mama venea pe la ea, încerca să o îmbărbăteze, cu sfaturi din cărți sfinte, dar degeaba toată stăruința, pentru că mătușa Haia părea că avea religia ei și nu credea nici

în Biblie, nici în Talmudul poporului israelit. Pentru dînsa feciorul Naum era și Moise și Hristos. Văzîndu-l ieșit curat din belea se bucură, dar continua să se usuce ca salcia ceea. Atîta îi zicea feciorului:

Nici războiul nu te doboară mai crunt decît durerea trăită pentru copilul tău!.. Du-mă la cimitir, la mormîntul tatălui tău. Acolo stătea în genunchi cîteva ore în șir, mîngîia țărîna, ierburile, își acoperea fața cu palmele și lăcrima îndelung. Apoi se scula, lăsînd barizul negru să-i cadă a doliu peste umeri și pornea spre poarta unde o așteptam eu cu Naum. Abia-abia de-o duceau picioarele, ajutate de-o pereche de cîrje.

Cînd zvonurile cu istoria de dragoste a lui Naum s-au stins, fosta eroină deveni cea mai îmbrăcată și asigurată domnișoară din Telenești. Deveni și o mamă tînără care ducea de mînuță prin orașel un băiețel ce semăna leit cu Naum Gherșenzon, muzicantul și motociclistul.

La rîndul său, Naum nu s-a mai căsătorit, dar a avut totdeauna grijă de copilul său și de dînsa, femeia care l-a adus pe lume. A continuat să cînte și să facă bani pentru toate interesele sale. Și-a completat repertoriul cu cîntece contemporane de-i zgîlțîia din mădulare pe tinerii ce se adunau pe terasa de dansuri din parcul Casei de Cultură. Dar nu se lăsa de gîndul de-a pleca de la noi și o îndemna și pe mamă-sa să emigreze. Mătușa, însă, se ținea morțiș de cimitirul din Telenești, că acolo îi era trecutul și viitorul. Mult timp nu a văzut nici un sens în ceea ce îi propunea feciorul.

Vroia să moară pe melegurile unde s-a născut. Naum tot insista, dar continua să cînte pentru tineret pe terasa de dans din centrul orașelului. Vocea lui plăcută, cu nuanțe de măiestrie vădită, cînta la microfon, să răsune parcul și comisariatul militar unde se afla terasa pentru dans. Devenise foarte populară melodia *Tum balalaika*, apoi *Ițic hot șoin hasene geat*, iar la una am reținut cuvintele:

- A kalte naht, a nahăldică
Fințtăr umătum
Șteit a îngălă fartroiert
Un kukt zih arum
Fun răgn șittț im nor a vant,
A coșikl halt ār in hant,
Un zaine oign bătñ edn ștum.

*Kupite, koift jă, koift jă papirosn,
Trukănă fun răgn nit fargosn,
Koifjă bilik bânămonăs,
Koift un hot oif mir rahmonăs,
Ratăvăt fun hungher mih ațind.
Kupite, koifjă, șvăbălăh antikn,
Der mit văt ir a iosml dărkvikn,
Umzist main șraien un main loifn,
Kăiner vil ba mir nit koifn,
Oisghein văl ih muzn vi a hunt...*

Și mai departe învălmășea public-printr-un refren:

* * *

Main tată in mălhomă hot farloirn
zaină hăntt

Main mamă fun di țorăș
Măr oizhaltn nit găkent
lung in kăivăr zi gătribn,
Bin ih oifdăr vălt farlibn
Umgliklăh ălnt vi a ștăin.

* * *

*Ih hob găhat a șvăstrăl,
A kind fun dăr natur
Mit mir țuzamen zih geșlăpt hot zi
a ganțn ior...
Mit ir gevăn iz mir fii gringher
Laihtăr vărn flăgt dărhungher
Văn ih flăg a kuk ton nor oif ir.*

Dar marea majoritate a cîntecelor lui erau despre tinerețe, dragoste, iubire...

Pe lîngă veselia ce o făcea Naum în serile de odihnă în mijlocul tineretului, în zilele obișnuite, cînd îl și vedeam, ducea în atașul motocicletei ba pe o duduită brunetă, ba pe alta pistruiată, ba pe o a treia fericită ca o mireasă... Și pe toate le plimba în viteză, pe la pădurea Budăilor cu miros de toporași și ierburi înmiresmate... Credeți oare că omul care înveselește pe alții se lasă pe sine obișduit? Ba bine că nu. Dar lecția primită de la prima dragoste a însușit-o bine, încît numai mătușa Haia ofta, privind cum Naum nu se însura și zicea:

- E bun băiat! Aur nu alta... Dar ce pot să-i fac, dacă amorul e cea mai mare veselie a omului pe pămînt. După absolvirea școlii în anul 1972 am fost înrolat în armată. Cînd am revenit la vatră și m-am dus la Telenești să-l văd pe Naum, nu l-am mai găsit. Lumea mi-a spus că a plecat cu traiul în Țara Făgăduinței împreună cu mătușa Haia. În schimb, ca o vie amintire, în tîrgul Teleneștilor, odrasla lui a rămas, tot împreună cu mamă-sa.

Esfira Goldman

Motto: *Rabinul reb Zalman Leib Abel zice:
nu e mai mare veselie ca prietenia și, prin urmare,
Moise Vă poruncește să vă împrietenii.*

Fiind elev al clasei a IX-a la școala-internat din Telenești, eram impuși de către direcție să frecventăm cercul coral, în vederea pregătirii pentru festivalul școlar ce se desfășura anual, la finele lunii mai, într-o poiană pitorească din pădurea Budăilor. Repetițiile se începeau îndată după sărbătorile Crăciunului și se încheiau pe la mijlocul lui mai, după ce prezentam concertul final. Era o obligațiune nedorită, dar nu aveam încotro. Vorba ceea, capra nu merge de bună voie la tîrg. Fete și băieți, ne adunam într-o clasă mare, unde unul zis Botezatu se apuca de capul nostru, cerîndu-ne mai întîi să învățăm cuvintele care erau, de obicei, o poezie în limba rusă, despre eroismul manifestat de soldații sovietici în războiul antifascist, iar altul - despre pacea pe care o apără partidul comunist cu toți hulubașii din lume. Tîrgoveții, cum le ziceam copiilor de la

oraș, cunoșteau bine limba rusă, deprindeau ușor textele, iar noi cei veniți de la sate ne chinuiam zile și săptămâni în șir și tot le pronunțam pocit. Dar, lăsați că bine a zis cine a zis: tot răul cu binele lui. Azi învățând cuvintele, mâine melodiile, iată că mă pomenesc punând ochiul pe o fetișcană cu ochii negri ca tăciunele, cu părul scurt, dar creș, cu obrăjorii semănați cu pistrii, ca anume pentru mine. Dar nu asta e principalul. Căzîndu-mi dragă, am observat, nu pot explica cum, că și eu prezint ceva pentru dînsa. Nu aveam destulă experiență de viață pentru a răspunde sentimentelor, dar îmi plăcea să-i admir privirile, ținuta și felul ei de a se comporta nu numai cu mine. Îi zicea Esfira. Nu mi-a fost greu să-i aflui numele, dar de unde ia bani să-și cumpere haine atît de elegante, îmi era rușine s-o întreb. Stăteam ca un bleg și-i admiram ochii, silueta, portul, dusul, venitul și curățenia fermecătoare. Mai pot spune că coafurile ei trezeau admirația nu numai a colegelor-coriste, dar și a domnișoarelor din tîrg. De unde au pornit s-o bîrfească: cică are părinți bogați, vînzători la magazin care fură mărfuri scumpe și-și îmbracă unica fiică. Pe toate acestea, Esfira părea că le aude aieveja, căci începu să devină tot mai tristă și mai retrasă. Cînd încercam să mă apropiu de ea, doar surîdea amărîtă, iar ochii îi cădeau sub pleoape, lăsînd să lunece pe obraji lacrimi de necaz. Nu știu cum s-a întîmplat că tocmai atunci cînd repetițiile se întetiseră copilița noastră încetă să le mai frecventeze.

Așadar, tot secretul întristării colegei mele aveam să-l aflui într-o zi de primăvară, cînd în Moldova înfloriseră merii. Uitasem să vă spun că la vremea ceea eram deja muzicant în orchestra satului Ineasca și majoritatea procesiunilor funerare atît de la Telenești, cît și din satele învecinate nu aveau loc fără participarea noastră.

Să fi fost în Postul Mare cînd eu în componența orchestrei am participat la petrecerea pe ultimul drum a mamei Esfirei. Jalea era de neînchipuit. La procesiune se adunase tot tîrgul. Scăldîndu-se în lacrimi, copila ținea mîinile desfăcute spre tăriile cerului și bocea de frigea de jale inimile tuturor celor adunați.

La sfîrșitul lunii mai, odată cu ultimul clopoțel, am prezentat, în sfîrșit, concertul pe scena din pădurea Budăilor, bineînțeles, fără de Esfira. Îmbrăcată în negru, colega noastră stătea pe o bancă din preajma scenei, cu fața învăluită într-o frumusețe uimitoare, amestecată cu marea ei tristețe. După ce ne-a aplaudat, a plecat tăcută spre oraș, însoțită de cîteva rude.

După decesul mamei sale, Esfira devenise de nerecunoscut. A trecut vara și a venit o toamnă uscată, secetoasă și călduroasă. Esfira prefera singurătatea. Ieșea uneori pe maidanul de mai sus de stadionul școlii și desena. Picta peisaje pe un șevalet mic de scînduri subțiri. Pînzele în guașă mi se păreau nostalgice,

mîhnite și triste ca și sufletul ei. Cînd se întîmpla să mă apropii, nu refuza să stea de vorbă cu mine. Dimpotrivă, îmi spunea convinsă că și peisajele ce figurează în spatele Giocondei lui Leonardo da Vinci au elemente asemănătoare cu majoritatea colinelor din jurul Teleneștilor și ale Ineascăi, cuprinse de liniștea toamnei, și ale Ciulucului...

– Nu poate fi așa, reproșam eu. Ciulucul e o gîrlă rău-mirositoare și nu trebuie să figureze ca pe tabloul Giocondei.

– N-ai dreptate, zicea meditănd. Privind-o atent, din orice parte, Mona Lisa îndreaptă ochii spre tine... Iar apele de pe fragmentele peisajelor sînt conturate, albastre, datorită fanteziei genialului Leonardo. El a fost și un iscusit creator de vopsele. De unde aș putea obține asemenea culori în Teleneștiul nostru provincial? Alegerea culorilor, finisarea lor potrivită pe pînză - iată în ce constă măiestria unui adevărat pictor, dragul meu...

Alteori era abătută și concentrată în așa măsură, încît nu puteai scoate o vorbă din ea. În asemenea zile mă așeza în fața ei, ca și cum să pozez, dar după ore întregi de înțepeneală vedeam că ea nu face chipul meu, ci frunze galbene, desprinse de ramuri, căzătoare, un cer albastru sau hăul unei văi nedeslușite, ce amintea văgăuna unde odihnea mama ei, în cimitirul de pe drumul spre Mîndrești. Într-o zi, în fața mea, puse mîinile palmă în palmă în dreptul pieptului și rosti cuvinte, ce prevestesc rugăciunea prin care omul, adresîndu-se Creatorului, trebuie să-și expună limpede dorințele care le cere pentru purificarea sufletului. Peste an am aflat că molitva dată este cunoscută cu denumirea „ **Tfila lifnei atfila** ” a lui Noam Elimeleh și ea sună astfel: „*Fie în veci voia Ta, Creatorul nostru și al strămoșilor noștri, Tu care auzi vocea celor care cer îndurare și milostivire prin această molitvă a lui Israel, poporul Tău, ca să îndrepti inimile și gîndurile noastre către Tine, care înveți gurile noastre să șoptească rugăciunile. Îndreaptă Doamne auzul Tău spre ascultarea vocii de iertare a robilor Tăi, care se roagă către Tine, cerînd îndurare cu spiritul înfrînt. Iar Tu, Creatorule milostiv în marea milă a Ta și în marea bunătate a Ta, iartă întreg poporul Tău pentru toate cele păcătuite, schimonosite, nesocotite, răscolate cu păcat față de Tine. Doar deschis în cugetul visului și îndeosebi cînd ne trezim în rugăciune în fața Ta să însușim Tora Sfîntă. Iar în ceasul îndeplinirii de către noi a Poruncilor Tale, fie ca gîndurile noastre curate, pure, clare și cu adevărat puternice, rostite din toată inima întru voința Ta binefăcătoare față de noi să deștepte inimile noastre precum și inima, sufletul întregului Israel, care este poporul Tău pentru a se uni cu Tine în sinceră Credință și în iubire de a-ți sluji curat Ție, cu credință, primită înaintea măreției Tronului Tău. Întărește Credința Ta în inimile noastre încontinuu și neîntrerupt Fie Voia Ta unită cu inimile noastre, pironită în ea cu trăinicie pentru a*

nu se clinti și înlătură toate piedicile ce stau între Tine și noi. Milostive Creator și iertător fă cu noi, precum a poruncit înțeleptul: „ Chiar dacă nu suntem demni, totuși Tu o să arăți calea și celui bun și celui păcătos, căci sunt vădite și cunoscute Ție gemetele și durerele sufletelor noastre, că nu suntem singuri în stare a ne apropia pentru a-ți sluji Ție, pentru a ne uni inimile pe deplin sincere față de Tine! Tatăl nostru, Stăpînul Cerului! Trezește-ți marea milostenie și îndurarea Ta față de noi, pentru a alunga și a nimici pornirile rele din adîncul sufletelor noastre, ca să se îndrepte și să se îndepărteze de noi, ca să ne asurzească și să nu ne văduvească Înțelepciunea Ta, să nu încolțească în inimile noastre nici un gînd păcătos -- nici aievea, nici în vis, îndeosebi, cînd ne adresăm în molitva către Tinși însușim Tora Ta. Purifică inimile noastre și sfințește- ne, și stropește-ne cu apă curată, curăță-ne pre noi cu Iubirea și Îndurarea Ta. Îndrumează prin Iubire și prin Zbucium în fața Ta inimile noastre permanent, neîncetînd ca în orice clipă și în fiecare loc, cînd mergem, cînd ne culcăm și cînd ne trezim. Aprinde mereu înlăuntrul nostru sfințenia Ta, ca în fiecare clipă să ne sprijinim pe Tine și pe Măreția Ta, pe Iubirea Ta și pe Frica față de Tine, punînd mîna pe Tora scrisă și verbală, pe cea deschisă și pe cea de taină, pentru ca în Poruncile Tale unindu-le, să ne unim cu Numele Tău puternic și necruțător. Păzește-ne pre noi de a ne adresa unul către altul, ferește-ne de hulă, furie, neîngăduință, tristețe, amărăciune, vrajbă, clevetire și de alte apucături rele, de tot ce poate dăuna lucrarea Ta iubită și curată. Să palpite în noi Duhul Tău, ca să ne unim prin Tine, ca tot mai mult și mai mult să rîvnim către Tine, de la o treaptă la alta și înalță-ne, ca să ne bucurăm de dobîndirea mîndriei străbunilor noștri Avraam, Ițhac și Iacov, adu spre noi exemplele faptelor lor demne din trecut, pentru noi toți și pentru fiecare popor al Tău Israel, pentru unul ca și pentru toți. Și Te vei lumina și Te vei bucura cu noi, să ne acoperi cu roade pe ramurile de sus și rădăcinile de jos. Nu ne aminti de păcatele noastre, îndeosebi prihanele tinereței noastre, ca în înțelepciunea lui David: „ Păcatele tinerețelor mele și faptele mele de atunci nu le aminti”, dar schimbă în merite păcatele și fărădelegile noastre. Fie ca totdeauna să vină către noi gîndurile pocăinței, să ne întoarcem către Tine cu toată inima, să îndreptăm aceea ce ar știrbi în Numele Tău ce este Sfînt și Curat. Salvează-ne de supărarea față de cel apropiat, ca să nu încolțească ura omenească în inimile noastre față de unii și setea de răzbunare față de alții. Dimpotrivă, dă-ne inimilor noastre, ca fiecare dintre noi să se convingă de măreția prietenilor noștri, și nu de neajunsurile lor, ca fiecare să exprime față de prietenul său intenții clare și bune, binecuvîntate de Tine și să nu apară nici o vrajbă între ei. Unește-ne mai puternic cu iubirea față de Tine, ca să fie clar și limpede că toate sunt pătrunse de esența milostiveniei Tale, căci aceas-

ta este esența intențiilor noastre bune. Iar dacă nu vom avea în noi rațiune de a ne călăuzi inimile noastre către Tine, Tu învață-ne, povățuiește-ne și vom pătrunde înțelepciunea Ta lăuntrică, dorința de a face Bine. Despre toate-acestea ne rugăm către Tine, Atoînălțătorule Milostiv. Să fie primită molitva noastră de Tine în Milostivire și Dorință. În toate acestea Fie Voia Ta.”

Esfira multă vreme petrecea timpul în tăcere, lăsînd doar ramurile copacilor să freamăte a nostalgie și durere după cei plecați dintre noi. Conștientizam că este o mare tragedie atunci cînd îți mor părinții. Cel mai mult am înțeles acest lucru cînd mi-am petrecut pe ultimul drum ambii părinți. Dar atunci stăteam lîngă Esfira, căreia i se împraștiau a necaz șuvițele de păr brunet, simțînd că îi este greu pe suflet, și... că e mulțumită oarecum că sunt alături de ea.

... Odată m-a invitat la ea acasă, unde mi-a cîntat la pian. Îi văd și acum degetele lungi și subțiri, împleticindu-se șăgalnic pe clapele pianului, recompunînd „*Sonata lunii*” de L.W.Beethoven. Ascultînd-o, aș fi vrut să zburăm împreună pe undele muzicii, pe lună, unde, se zice, omul e de șase ori mai ușor și unde chiar măriia sa timpul trece de șase ori mai rapid decît pe pămînt. Dar n-a fost să fie. Peste orașel au început să coboare ploile cerului, iar Esfira mă cucerea cu nuvela despre Ghiceardi, apoi cu melodii din creația lui Schubert și Chopin... Melodiile divine se revărsau duioase în odaia curată, cu miros de flori, a casei ei triste. Ochișorii ei scînteietori, melancolici, umbriți încă de durere, mă părăseau cu multiplele sentimente neîmplinite. Vroiam ca Esfira să fie mereu alături, să-mi povestească o baladă despre o dragoste mare, dintre un compozitor surd, romantic și o domnișoară frumoasă petrecută demult, în Germania într-o seară, în preajma unor copaci falnici, deasupra cărora plutea domol luna plină...

După concertul prezentat de Esfira, n-am putut să dorm la căminul școlii și am plecat acasă, la Ineasca. Am simțit cum mă cheamă mama ei care a iubit-o și tare am vrut să nu moară...

La Ineasca se coceau deja vișinele și peste pomii doldora de rod, în liniștea serii, deasupra Lipăgăului, se ridica triumfătoare luna. Dar mai frumoasă decît satelitul pămîntului în imaginația mea era acum Esfira care probabil că și atunci, cînd eu mă culcasem, mai continua să cînte la pian.

După absolvirea școlii, n-a plecat la învățătură mai departe, ci s-a făcut vînzătoare la librăria din centrul Teleneștilor. Lucra împreună cu o mătușă de-a ei și de fiecare dată cînd mă vedea trecîndu-i pragul, mă conducea în lumea cărților rare, avînd rezervat pentru mine un exemplar. Îmi vorbea cu o curiozitate copilărească, spunîndu-mi cît de multe taine conțin cărțile. Eu, la rîndu-mi, i-am dat asigurări că peste ceva timp în biblioteca ei o să apară și cărți semnate cu numele meu. Această noutate o bucura nespun și-mi spunea

că așteaptă cu nerăbdare acea clipă când în librăria din orașelul Telenești va avea loc lansarea primei mele cărți...

Dar, iară, constat cu mult regret că n-a fost să fie. Esfira ne-a părăsit me-leagurile cu primul val de emigranți la începutul anilor 70, fără să-și ia rămas-bun. Aflînd noutatea, am simțit că a murit ceva în mine pentru totdeauna.. Era un lucru obișnuit printre evreii de-atunci, deoarece politica Cremlinului îi lipsea de cetățenie și le îmbrăca haina de... trădător. Iar în asemenea anturaj cui îi ardea de veselie? Numai la moldoveni, la o despărțire oricît ar fi de tristă, se face petrecere, cu muzică, bucate și băutură...

Peste mai mulți ani de înstrăinare Esfira, deja doamnă căsătorită, a revenit la baștină din depărtări și i-a ridicat monument mamei sale la cimitirul evreiesc din Telenești. Mi-a fost dat să aflu de la alții că s-a căsătorit cu un evreu tot din Telenești, plecat departe de casă și devenit marinar parcă înadins pentru a-și uni destinul cu fosta mea colegă de școală.

Isroel Țehman

Motto: *Rabinul lehuda zice:
e o mare veselie jocul de fotbal și,
prin urmare, Moise Vă poruncește
să jucați fotbal.*

Înainte de a vorbi despre prietenul meu Isroel, (căruiua îi ziceam *Sunik, Semion*) doresc să spun cîteva cuvinte despre tatăl lui, figură proeminentă în viața socială și culturală a localității Telenești din anii adolescenței mele.

Tatăl lui Semion era inspector școlar la secția raională de învățămînt. Bărbat solid, cu ochelari, solemn, mereu își pieptăma părul negru și creț, dezvelindu-și fruntea senină și limpede. Deși avea o expresie a feței gravă, la prima vedere, Ilie Țehman adesea se oprea în dreptul vreunui trecător venit în tîrg de la țară și vorbea cu el frumos românește, permițîndu-și să intercaleze vreo întîmplare, vreo glumă. De la Semion am aflat că tatăl lui *Ilie Srulevici* era originar dintr-un sat de lîngă Ungheni. S-a căsătorit la finele anilor 40 ai secolului trecut cu *Sima Șalif* și toată viața conștientă și-a petrecut-o la Telenești, în sistemul învățămîntului alături de asemenea personalități ale localității ca: Benjamin Kogan, Șoma Oihman, Ivan Kanicovschi, David Bronștein. Pîna a sosi la Telenești, după absolvirea Institutului Pedagogic de Stat „Ion Creangă” din Chișinău a lucrat în calitate de director al școlii din satul Sărătenii Vechi.

Semion (născut în 1951) mai avea o soră Sofia. Copilăria și-a petrecut-o într-un sat moldovenesc. Poate de aceea Sunik vorbea cu noi românește, de altfel ca și tatăl său Ilie Țehman. Tot de la Semion am aflat că tatăl lui pregătea prelegerile demnitarilor de la comitetul rațional de partid. În afară de aceasta *Ilia Izrailevici* (cum i se zicea pe atunci) cunoștea la perfecție idiș și deseori citea în cercul prietenilor opera lui Șalom Alehem...Ca să anticip puțin evenimentele, voi spune că tatăl lui Semion s-a stins din viață în anul 1989, la doar 61 ani de viață. Astăzi la cimitirul „Sf.Lazăr” de pe strada Doina din Chișinău își doarme somnul de veci acest minunat om de cultură care a lăsat o urmă vie în viața iluministă a Telenestilor copilăriei și adolescenței mele.

Tatăl lui Isroel Ilia Țehman, fost inspector școlar la Telenesti

Să revenim însă la Semion Țehman (numele căruia părinții i l-au dat în memoria bunicilor pe care el nu i-a apucat în viață: Srula Țehman și Srula Șalfit). Sunic-Srula, după absolvirea școlii medii a încercat să intre la învățătură, dar, probabil a avut probleme la acea vreme, cu pașaportul, în care se indica că este de etnie evreiască. În acel an s-a aranjat laborant în cabinetul defizică și chimie al școlii din Ineasca. La recreațiile mari, dar și după lecții ne întrețineam pe stadion. Fiind mai mare de ani, știa regulile și juca fotbal mai bine ca noi (adesea prefera să stea portar), cunoștea multe din istoria sporturilor. Fire blîndă, mereu bine dispus, muncea în timpul meciurilor noastre pînă la sacrificiu, după care, obosit cum era, ne lua în laborator și ne demonstra mai multe experiențe chimico-fizice. Deschidea un magnetofon cu bobine și ne înregistra pe fiecare, lucru curios și interesant pentru copiii de la mijlocul anilor 60 ai secoului trecut. Prefera tînărul laborant să-și înscrie vocea. Am memorizat că îi plăcea să cînte melodii rusești și românești. Poate de aceea și azi ascultă melodiile și vocea lui Ian Raiburg, Ion Suruceanu, Dan Spătaru.. Pe atunci, în afară de obligațiunile de laborant, cel mai mult îl preocupa fotbalul. De la el am aflat, bunăoară, că acest joc nu-i unul simplu, ordinar, ci își are legile sale interne, filosofia sa.

Sunea se apropia de tablă și ne demonstra teoretic cum trebuie să fie amplasați fotbalistii pe teren, cum se consolidează apărarea și cum se cuvine să fie orientată o liniile de atac. În afară de teorie, ieșind pe gazon, ne demonstra cum să desfășurăm meciul propriu-zis. Ca să poată îndeplini mai multe funcții, o făcea pe portarul, dar îl vedeai, pe neașteptate, în toate colțurile stadionului, așa cum se zice că procedau, la timpul lor, moscovitul *Lev Iașin*, brazilienii *Pele*, *Tostao*, *Garincea*....

Anul 1970. La Mexico se desfășura campionatul mondial la fotbal, la care

participa și selecționata tînărului stat Israel, ca reprezentantă a continentului asiatic. Presa sovietică, ca de obicei, trecea aproape sub tăcere acest fapt. Sunea Țehman, ca și noi, urmărea cu mult interes evoluția fotbaliștilor israelieni, iar după ce Israelul a dobîndit un rezultat de egalitate în chiar primul meci, a zis:

- *Times mit compot! Țucher zis! Vedeți ce se întîmplă? Să știți că Israelul în curînd va fi cea mai puternică echipă de fotbal din Asia...*

Sunea era un mare patriot al tînărului stat Israel. Urmărea tot ce se scria despre viața de acolo și vedea cum sunt ocolite multe din realizările lui. În acei ani mașina propagandistică sovietică trata statul Israel ca pe un monstru, situat în Orientul Mijlociu, iar performanțele economice și sociale înregistrate de miraculoasa țară erau prezentate în mass-media în mod caricatural sau de-a dreptul deșucheat. România lui Nicolae Ceaușescu ținea isonul URSS-ului mai lăudîndu-se că, deși se află în fruntea unui stat socialist, nu a rupt nici relațiile diplomatice cu Tel-Aviv.

Într-o zi de primăvară vine la mine Sunea vesel și mă invită în centrul orașelului Telenești unde poposise o delegație din... Israel. În plină zi, lîngă *prodmagul* (alimentara) din deal s-au oprit cîteva limuzine *Volga* de culoare neagră-catran, escortate de un pluton de milițieni și persoane îmbrăcate în civil: pesemne erau colaboratori ai KGB-ului de la Chișinău. Nici n-am observat cum printre lumea pașnică adunată în mijlocul orașelului a apărut un grup de străini, bărbați și femei, cu fețe zîmbitoare, bonome, prezentîndu-se drept membri ai partidului comunist din Israel. O femeie înaltă, elegantă, cu părul lung, negru ca antracitul, cu fruntea proeminentă și inteligentă ne-a vorbit într-o română impecabilă, comunicîndu-ne că poporul israelian, ca și toate popoarele progresiste din lume, se pronunță pentru pace, împotriva războiului din Orientul Apropiat. În timp ce membrii delegației ne urmăreau cu priviri binevoitoare, femeia a făcut referiri succinte și delicate la trecutul îndepărtat al localității noastre, amintind că la Telenești în războiul trecut au fost masacrați sute de evrei nevinovați, cărora suntem datori să le păstrăm memoria și să nu mai admitem repetarea a ceea ce a fost. Să nu credeți zvonurilor, ne-a mai spus femeia, conform cărora Israelul ar fi în exclusivitate un stat fantomă, agresor... N-am putut nici afirma, nici infirma, că anume acel discurs a servit drept motiv pentru care grupul indivizilor în civil și colaboratorii miliției au cam grăbit-o pe oratoare să se urce într-unul din automobilele negre și să ia calea peste deal de Molnic, în direcția Sîngereiilor.

- De ce se spune că Israelul dorește numai război în loc de pace? l-am întrebat atunci pe Sunic. Amicul m-a privit iscoditor, oarecum nedumirit că nu pricep pînă la capăt sensul politicii sovietice, de a discredita tendința poporului evreiesc de a-și renaște țara istorică și zise:

Tocmai acum am înțeles că tot ce scriu ziarele, ce arată televizorul și ce spun la radio sînt minciuni sfruntate, dragul meu amic. Se dovedește că Israelul este o țară pașnică, lucru ce îi deranjează pe inamicii care nu acceptă însăși idea existenței noastre pe pămînt. Va trece timpul și o să înveți a deosebi adevărul de minciună... Dar despre ce vorbim. Hai mai bine să revenim la sport, că el, sportul, nu implică politica. Și deodată trecea în evidență diferite performanțe sportive. Era dobă de informație pentru că citea presa de specialitate și putea să-ți înșire toate succesele nu numai ale fotbaliștilor, ci și ale atleților, pugiliștilor, giudocanilor, luptătorilor. Dar parcă numai sportul era pasiunea lui Sunic? Dînsul cunoștea în profunzime chimia, fizica, era un bun inventator, deși, cum ziceam, n-a studiat decît școala medie cu profesori excepționali.

Se întîmpla să mergem împreună pe dealurile din împrejurimile Ineascăi sau ale Teleneștilor, ca să instalăm prin copaci antene, pentru a recepționa vreun post de radio din Occident. Nu izbuteam să realizăm mai nimica, fiindcă pe alte dealuri erau instalate alte antene de bruiaj și atunci Sunea prinse a ne învăța meșteșugul fotografierii, bobinării și dezvoltării peliculei... Noi, elevii, ne țineam scai de el, dorind să acumulăm cît mai multe cunoștințe practice din domeniul tehnicii. Astfel, îmbinînd în mod armonios utilul cu frumosul, nici n-am observat cum spre sfîrșitul primăverii formasem deja o echipă de fotbal, antrenată tot de Sunic. În componența ei au fost incluși toți prietenii de școală din Telenești: Ovși Zaidman, Meier Zigheliboim, Haim Trahtenberg, Pereț Brofman, Gherș Glanț, Simon Grindberg, apoi Tolic Fridental, Livic Plosc, Leonea Oihman, Șuric Homski, Ghena Ghess și alții. Pînă a ieși pe teren să jucăm cu alte echipe, Sunic ne cerea insistent să studiem regulile la respectarea cărora veghează arbitrii în timpul jocurilor ce se desfășoară pe stadioanele lumii... Eficiența sfaturilor și povețelor lui Sunea Țehman am simțit-o în vara anului 1972, cînd la München s-au desfășurat jocurile olimpice de vară. Pentru prima dată, în acele zile fierbinți, am înțeles că un meci de fotbal, bunăoară, poate fi comparat cu un destin uman sau cu soarta unei comunități întregi, fiind, adeseori, tot atît de imprevizibile și chiar dramatice... Drept că în curînd maturizarea mea filosofică a mai fost stimulată, zguduită și cutremurată de *actul terorist* comis de un grup de arabi, care au pătruns în satul olimpic, împușcînd mișelește mai mulți membri, oameni absolut nevinovați din delegația sportivă Israeleană. A intrat în doliu o lume întregă. Numai presa sovietică, cum îmi spunea Sunea, n-a vrut să înțeleagă și n-a condamnat actul abominabil cu pricina în măsura umanismului pe care îl afișa numai de ochii lumii.

– Iată la ce poate aduce neglijența și indiferența criminală a politicienilor de la Kremlin...nu se sfia de mine s-o zică. O nenorocire similară ar fi putut să

se întîmple cu oricine, inclusiv cu delegația sportivă din URSS... Oare oficialii noștri nu-și dau seama de asta?!.. Ce mîrșăvenie! Ce negliobie! Cum se poate să trăiești în această țară, care nu are nici suflet, nici inimă, nici verticalitate măcar.

Peste ani aflu cu bucurie că Sunea Țehman, tot jucînd rolul de portar în echipele de fotbal ale Tîrșineștilor din Ineasca, a mai devenit și medic. Eram încă student la drept și, cînd veneam pe-acasă, doream să-l întîlnesc ca să mai punem țara la cale. Îi stătea bine în halat alb, cu bonetă aranjată peste părul des și creț. Îmi vorbea tot mai frecvent că visează la timpul cînd va ajunge în Țara Făgăduinței ca să se scalde în apele Iordanului, Mării Moarte, lacului Kirinet și, desigur, ale Mării Mediteranene. De îndată ce se va stabili în Israel, zicea dînsul, va adera la asociația sportivă Maccabi. Mă mai asigura cu toată certitudinea că selecționata națională a statului Israel, odată și odată, va ajunge finalista campionatului mondial de fotbal! Nu este exclus ca acest lucru să devină realitate îndată după îndeplinirea a ceea ce revine în sarcina formală a UEFA: să accepte trecerea din componența Asiatică și includerea sportivilor din Israel în meciurile preliminare din cadrul țărilor europene.

Au mai urmat cîțiva ani de despărțire. Am aflat apoi de la el că la Telenești a avut loc un eveniment comemorativ. Într-una din zilele anului 1989, în centrul orașelului s-a oprit o limuzină de la comitetul central al partidului din Chișinău. Din ea au coborît doi bărbați solemni, în costume de gală și au întrebat unde se află cimitirul evreiesc. Într-acolo acești doi demnitari străini care vorbeau franceza împreună cu un cameraman și un translator au fost conduși de către socrul lui Semion (deja se căsătorise cu **Ruhl Vexler**) pe nume Ruvîn. Acest demnitar misterios din Franța venise tocmai de la Mihail Gorbaciov, din Moscova și purta numele de familie **Badinter**. Era din Paris și a dorit să afle locul de veci al bunicului său din cimitirul evreiesc din Telenești și să i se închine. Se zice că locul ca atare nu l-au găsit, dar socrul lui Semion, Ruvîn Loçș a citit o moltipă în memoria evreilor răpuși în războiul trecut... Demnitarul francez misterios a plecat din nou spre Chișinău ca peste cîteva seri, televiziunea centrală de la Moscova să-i surprindă pe toți evreii teleneșteni. Acest Badinter se dovede a fi Președintele Curții Constituționale a Franței și fusese invitat la Moscova de către însuși Mihail Gorbaciov pentru împărtăși experiența privind perspectiva de a fonda în URSS o asemenea Curte... Profitînd de această ocazie Badinter a și sosit la Telenești, ca să se închine la mormîntul bunicului său...

Un teleneștean de
bună credință
Ruvîn Loçș

Semion a lucrat mulți ani medic la spitalul din orașel. Nu dorea să părăsască locurile natale, dar realitatea era de altă natură și în cele din urmă ne-a părăsit, stabilindu-se cu traiul în Israel... După ce a plecat Sunea, care își luă numele său adevărat, Israel, trimitea scrisori și fotografii color. Pozele îl arătau tânăr, zvelt, frumos, îmbrăcat în costum sportiv, cu inscripții în grafie latină și ebraică. Peisajele muntoase ale Galileei, din spatele fotografiilor, precum și fețele vesele ale compatrioților din poze întregeau impresia plăcută despre o țară tânără și enigmatică pentru mine. Am început să-l invidiez cât de bine trăiește în țara despre care presa sovietică vorbea numai de rău.

Prin anii „80-90 ai secolului trecut, după absolvirea facultății, lucrând deja în calitate de consilier juridic la o companie din Chișinău, într-o zi mă pomenesc în birou cu o persoană de la securitate. Tam-nisam mi-a confiscat toate fotografiile color primite de la cunoscuții mei plecați în Israel și mi-a spus că n-am voie să propag viața îmbelșugată a Occidentului. Și acesta e un truc propagandistic: chipurile, cei care emigrează în Israel fac tot posibilul ca să se creadă că acolo e raiul pe pământ. În realitate, Israelul este un stat capitalist, unde omul este exploatat de către om și faptul acesta trebuie să-l știe fiecare. Compatrioții noștri care au emigrat încolo nu sînt altceva decît niște trădători de Patrie, chiar dacă și Israelul are partid comunist ca și URSS... Legile noastre nu permit așa ceva.

– Nu-i chiar așa țara lor cum și-o descriu evreii. Repet: e pură propagandă, mi-a mai spus securistul. Deși ești jurist, dumneata nu cunoști fenomenul: majoritatea celor care pleacă încolo se dezamăgesc și apoi cer să li se permită întoarcerea. Nu crede că sunt țări unde oamenii noștri ar fi așteptați de cîini cu colaci în coadă... Cei care pleacă sînt lipsiți de dreptul de a reveni, pentru că Statul sovietic îi lipsește de cetățenie și de celelalte drepturi constituționale!

Kagebistul m-a mai avertizat să nu scap o vorbă nimănui despre întrevăderea noastră și a plecat. Eu, însă, simțeam că îmi zvîcnește inima mai tare, gîndindu-mă: *Dacă sovieticii se tem și de niște fotografii, înseamnă că țara lui Sunea Țehman este cu mult mai interesantă și prosperă decît îmi închipui. Nu în zadar sovieticii se fac luntre și punte ca să ascundă adevărul... Oricît s-a străduit colosul sovietic, avînd la cherem un arsenal de bombe atomice, totuna tăvălugul istoriei l-a strivit. A urmat o vreme de neliniști și zbcucium atît pe pămîntul făgăduinței cît și al Moldovei. Mulți ani nu ne-am mai văzut.*

Dar iată că în vara anului 2007 în apartamentul meu a răsunat un apel telefonic. Era Semion. Venise, după mulți ani, acasă la Telenești, să încerce a repara cimitirul evreiesc de aici. Venise și la mormîntul tatălui de la cimitirul „Sfîntul Lazăr”. Am stat cu el la o cafea și ne-am amintit de îndepărtata noastră adolescență și tinerețe. Mi-a povestit că este deja bunic, fiica lui locuiește

în SUA și e căsătorită așa că i-a adus pe lume un nepot. La despărțire m-a filmat și am avut fericitul prilej de a transmite un mesaj tuturor teleneștenilor situați cu traiul în Țara Făgăduinței. După plecarea lui, deoarece îmi lăsase adresa, i-am trimis un mesaj cu următorul conținut: ” *Dragul meu prieten Semion! În sfârșit dispun de posibilitatea de a-ți scrie direct. De asemenea sper ca scrisoarea mea să te găsească bine sănătos. Îți trimit câteva CD-uri pe care am reușit să înscriu câteva cîntece: „Evreii, dragii mei, evrei”, „Am,Isroel, ha!” și „Adama”.*

Aș fi bucuros dacă ai putea să transmiți cîntecul al cărui autor (muzica și versurile) sunt „ Evreii, dragii mei, evrei” celorlalți stabiliți cu traiul în Israel și SUA. În plus am copiat câteva pagini din cartea „Stilul basarabean”, autorul căreia este minunata doamnă de la noi Sara Șpitalnic. Cartea povestește istoria scriitorilor-evrei descendenți din Teleneștii noștri. I-am făcut o prezentare în paginile săptămînalului „Literatura și arta”. Sper ca această informație să vă fie de folos, dar cel mai important e să ne servească drept un real prilej de a fonda la Telenești în viitor un muzeu al istoriei culturii evreiești.

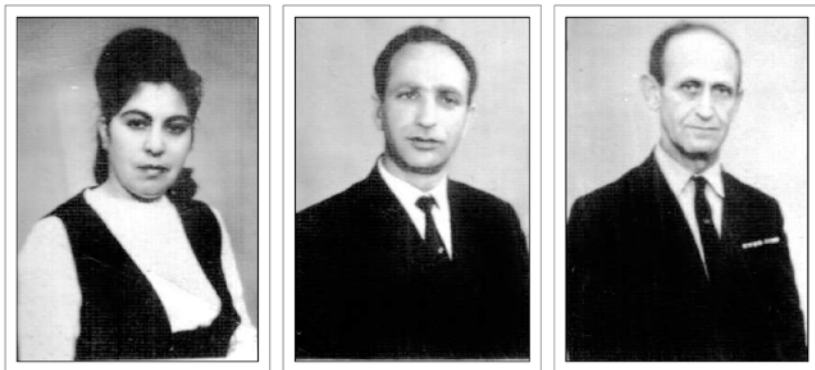
Semion! Mi-a fost deosebit de plăcut să te văd la Chișinău. În scurta noastră întâlnire am avut senzația că pentru o clipă ne-am întors la anii adolescenței, ai tinereții. Te-i schimbat și tu, dar sufletul tău am simțit că tînjește după locurile unde te-ai născut și ai petrecut poate cea mai frumoasă și romantică perioadă a vieții. Pe mine, la fel mă cheamă locurile de unde mi-am luat zborul în lume. Cu fiecare an simt că voi reveni neapărat și îmi voi petrece ultimii ani ai destinului acolo. Pentru mine, ca și pentru tine, Ineștii, Teleneștii este mica și cea mai atrăgătoare patrie. Voi fi fericit dacă prin truda mea modestă voi putea să realizez cîte ceva, contribuind la păstrarea memoriei acelor minunați evrei, care au plecat de la noi și azi la Telenești nu mai este nici unul. Ei, împreună cu tine îmi înfrumusețează amintirile tinereții.

Cu tot respectul, al tău Boris Druță”

Acest mesaj a fost tipărit în Israel, în ziarul „**Teleneștskaia ulița**”, fondat și editat de diaspora evreilor descendenți din tîrgul copilăriei mele. M-am bucurat nespun că oamenii ce au plecat din locurile noastre de baștină vorbesc cu atîta căldură și dragoste despre localitatea Telenești care pe harta lumii nu poate fi însemnată decît doar cu un punctuleț. Cele câteva numere ale ziarului trimise mie cu amabilitate de către Semion și redactorul ei Menahem (Monea) Vainboim le păstrez cu mult drag.

Da, timpurile s-au schimbat. URSS s-a dezumflat ca un balonaș de săpun în vîltoarea istoriei. Fostele republici unionale au devenit țări suverane și independente, în care, puțin cîte puțin, se consolidează regimuri umane și democratice. Urmărind acest proces, mă întăresc în speranța să ajung să-l mai

văd odată pe prietenul copilăriei mele Sunea Țehman. Barem pe un stadion dintr-o țară europeană, în calitate de antrenor sau supporter... în cadrul unui meci de fotbal la care protagoniste la finala Cupei Europei să fie selecționata Israelului și a României, să zicem. Cine va câștiga? Rămîne de văzut. Așa să ne ajute Dumnezeu!

Învățătorii de la școala din Telenești: B.Șister, I.Iosilevici și D.Bronștein

Moisei Penchis

Motto: *Rabinul Asse zice:*

*Cea mai mare veselie este de a munci
și, prin urmare, Moise vă poruncește
să munciți...*

În apropierea morii acoperită cu ardezie, mereu albită de făină, se afla depozitul de var al lui Penchis - un munte de om, ce semăna cu o sculptură de Rodin. Deși trecut de 60 de ani, muncea zilnic ca un cal. Întreprinderea lui era într-o casă veche, acoperită cu stuf, iar în fața ei se așternea ograda înconjurată cu un gard din ștachete, unde se și păstra producția pe care o aducea de undeva din părțile Orheiului. În preajma sărbătorilor se poate spune că varul era însuși stăpînul dughenei. Moldoveni și moldovence din satele învecinate veneau la tîrg, la Telenești, și făceau cozi enorme, înghesuindu-se în jurul cîntarului vechi, de culoare cafenie. Bătrînul Penchis, îmbrăcat într-o manta lungă, cu *ușancă* pe cap în loc de glugă, avea asemănarea unui prizonier din filmele sovietice. De bună seamă, participase la război, avea o medalie ce-i zîngănea la piept, dar se vedea că acest atribut al vestimentației nu-i face mare plăcere. Zdrobea cu un mai bolohanii de var, apoi îi sorta gospodărește după mărime, albeață și greutate așa ca să deie, dar să-i și mai rămînă. Mai scăpa cîte o glu-

mă la adresa femeilor tinere, iar cînd repartiza marfa, mornăia ceva neînțeles, supărat că bolohanii se duc, iar praful de var rămîne... Lumea ca lumea: îl privea și îl bîrfea. Admirîndu-i îmbrăcămîntea, zicea că a fost la bătălie. Ca mai fiecare locuitor al tîrgului, pierduse în războiul trecut doi feciori și o fiică. Pentru cine și pentru ce atîtea jertfe? Cum a vîndut pînă la război var, așa și-l vinde. Se vedea de la distanță că serviciul acesta nu-i aduce mare satisfacție. Varul e o marfă bună și necesară, dar nu prea aduce bani. De jur-împrejur praf înecăcios, murdărie, dar ce-i rămînea să facă decît să descarce camioanele ce aduceau var de la vărărie și să vîndă și să vîndă... Eram copil și mă impresio-
nau privirile lui care mă urmăreau pieziș, în taină mare, încercînd să ghicească ce voi deveni cînd voi crește mare. Mă gîndeam: oare nu carecumva mă vede pe mine vînzător de var? Spre sfîrșitul zilei corpul masiv al vînzătorului devenea alb din cap pînă-n picioare și semăna leit cu acel moș Crăciun care ne dădea bomboane la școală de Anul Nou. Și cum despre moș Crăciun se spuneau fel de fel de legende, că vine, bunăoară, cu sania prin nămeți, tocmai de prin Finlanda, așa și despre Moisei Penchis circulau prin părțile Teleneștilor fel de fel de zvonuri. Astfel, o femeie care se dădea drept vecină de-a lui, spunea oamenilor că l-a auzit de mai multe ori cum dimineața ieșea afară, se dădea la colțul casei și se ruga, spunînd așa: *O, Doamne! Dezrădăcinează, surpă, dărîmă și nimicește pe toți neevreii!*

Altă lume o contrazicea vehement pe pretinsa vecină, spunînd că moș Penkis, înainte de război, a fost ilegalist, luptător înflăcărat pentru instaurarea puterii sovietice în Basarabia. El printre primii a ieșit în 1940, cu steagul, de a întîmpinat sosirea armatei roșii la Telenești. Nu cumva credeți că moldovenii i-au adus pe ruși? Nu, dragii mei, rușii au fost întîmpinați în Basarabia de evrei, ucraineni, țigani, găgăuji, bulgari, și nicidecum de moldoveni... în vara cînd s-a început războiul doar el și cu familia lui au rămas nevătămați. Deși sub 40 de ani, el a fost înrolat în armata sovietică, iar familia i-a fost evacuată în...*til* (în spatele frontului - rus.)! Ceilalți evrei din tîrg au rămas de i-au împușcat dușmanii! O mîină spală pe cealaltă. Iar Moisei Penkis, în calitate de soldat activ, a luptat pe toate fronturile și a fost rănit la Stalingrad după care pînă la sfîrșitul războiului a stat în spital tocmai în orașul Oș din Kirghizia.

Dar răsplata adevărată era să-i vină ceva mai tîrziu, după încheierea războiului, cînd mai nici el nu știe cum s-a întîmplat de n-a fost deportat în Siberia. Dar a fost și amenințat și percheziționat, și interogat, și învinuit de relații de amiciție cu spioni din țări capitaliste. Ca să scape de închisoare, se zice că a scris cîteva scrisori personal lui Iosif Vissarionovici Stalin... Cîțiva ani era plecat pe undeva, iar în acest răstimp toți apropiații: copiii și soția, în nedumerirea rudelor, s-au topit ca fulgii în toiul primăverii, astfel că la cimitirul evre-

iesc s-au stabilit alături trei morminte proaspete... Când a revenit în târg, ca să preia vînzările de var la dugheană, moș Penkis deja nu mai avea pe nimeni... Cît lumea a dîrdîit de ale ei, vecina a tăcut. Dar lumea și-a terminat bîrfele, ea n-a mai putut să tacă, începînd să spună că tatăl lui Moisei Penkis a fost rabin, adică un fel de popă al evreilor. Ea a stat de mai multe ori de vorbă cu dînsul și el i-a explicat ce înseamnă rabin la evrei. Dacă părintele nostru, al moldovenilor, vorbește numai și numai în numele lui Dumnezeu și al fiului său Isus Hristos, apoi rabinul la evrei vorbește numai și numai în numele lui Moisei. Înainte vreme, zicea femeia ca citind din carte, fiecare comunitate evreiască avea unul sau mai mulți rabini, adică dascăli însărcinați să explice legile divine și umane, cuprinse în Biblie. Moș Penkis nu-i ca noi, el cunoaște bine istoria evreilor, pentru că iată ce mi-a mărturisit el. Zice, bunăoară, că precum Moise fusese odată mijlocitorul între Dumnezeu și poporul lui Israel, asemenea rabinii ajunseseră acum a fi mijlocitori între Moise și evreii cei rămași fără țară. Sau, precum Moise avusese odată privilegiul de a atribui lui Dumnezeu propriile sale gînduri și pasiuni, de asemenea rabinii căpătără acum învoielile de a atribui lui Moise tot ce le venea lor la socoteală. Și încă mi-a mai spus moș Penkis: precum evreii cei antici nu puteau cunoaște pe Dumnezeu decît numai prin Moise, de asemenea evreii posteriori nu mai puteau cunoaște pe Moise decît numai prin rabini. În cele din urmă, rabinii au constituit instrumentul care a apărut pe nesimțite trecerea iudaismului de la religia primitivă biblică la o altă religie, mai corespunzătoare cu noua poziție națională și socială a evreilor. Eu, copil, ascultînd toate acestea, le-am memorizat bine și i le-am povestit pe toate mamei. Ea s-a uitat la mine și mai n-a lăcrimat de jalea lui moș Penkis.

– Bietul om! a zis într-un tîrziu. Muncește zi și noapte fără de odihnă, iar lumea n-are ce face și-l vorbește de rău. Eu nu-l pot condamna și vorbi de rău, că tare mult bine mi-a făcut în viață. Îți poți închipui tu de cît var am avut nevoie noi cînd am construit casa asta nouă? Și el ne-a ajutat cît a putut, iar cînd am vrut să-l mulțumesc cu o găină și cîteva desетки de ouă, s-a uitat la mine și mi-a zis:

– Veruță, ia toate înapoi, că n-o duci tu mai bine decît mine. Crezi că găina asta o să mă salveze de nevoi?... Si după o tăcere, zîmbi prietenește: Suntem neamuri... Poate ultima jiță... Iaca eu, aș vrea să merg în Țara mea, dar n-are de-acum cine mă petrece. M-am gîndit: toată familia mea e la țintirimul din Telenești, cum pot eu să-i las singurei... Cine o să le plătească impozitul pe pămînt, că iată, o dată i-am lăsat și nu i-am mai găsit vii...

Tot de la mama aveam să aflu că noi sîntem, într-un fel neamuri cu evreii. Ea mi-a spus că un străbun de-al nostru a furat o domnișoară din târg, încălcînd

cu ea legea evreiască. S-a căsătorit cu străbunica mea, silind-o pe nevastă-sa să se convertească la creștinism. Rudele nu i-au putut-o ierta toată viața, iar evreii din Telenești nu prea au avut-o la inimă...

– A trecut multă vreme, zise mama. Nici nu știm unde-i locul ei la țin-tirim... Evreii își amitesc de ea. Se zice că era tare frumoasă și gospodină. Omenoasă. Era rudă cu bunicii lui jupîn Penchis...

Abia atunci înțelesesem de ce mama ținea atât de mult la moșul de la magazinul cu var, de ce în fiecă simbătă, de cum scotea plăcintele din cuptor, mă trimetea la el, ca să-i duc vârzare cu bostan, pe care bătrînul le prefera atât de mult. Mai mult decît medalia ce-i atîrna ca un gîndac urcat obraznic pe manta...

Peste cîțiva ani, moș Penchis a murit. A căzut subit din picioare, în curtea magazinului său, lîngă o grămăjoară de piatră de var. Alb și el ca varul, s-a prăbușit ca un copac ce n-a mai putut ține pe tulpină rămurișul și frunzișul excesiv. L-au înmormîntat evreii înstăriți, petrecut de multe gospodine ale satelor din împrejurime la cimitirul nou din preajma Mîndreștilor, ca măcar după moarte să se simtă ca pe Pămîntul Făgăduinței. Ca să vedeți. Vestea despre moartea lui moș Penkis a întristat toată lumea din împrejurimi, pentru că odată cu dispariția lui s-a văzut că a dispărut și profesia de vînzător de var. Și chiar că așa a trebuit să se întîmple. Odată cu plecarea

în veșnicie a stăpînului, pereții magazinului, ca păliți de nostalgie, au început să crape tot mai des, încît pînă la urmă, neavînd cine să-i repară, din insuficiență de var s-au dărîmat, iar cu timpul, ploile și vînturile i-au spălat pînă și amintirea... Această dărîmare și uitare a vîrărilor a fost urmată de procesul de emigrare în masă a evreilor spre Israel și alte țări, încît Teleneștii copilăriei mele a devenit curînd un tîrg aproape pustiu, lipsit de adevărata vlagă a vieții active, caracteristică unei urbe de altă dată...

Beniamin Kogan

*Motto: Rabinul Seira zice:
cartea e cea mai mare înțelepciune
și, prin urmare, Moise*

Vă poruncește să învățați carte.

Fără să exagerez cîtuși de puțin, mărturisesc că acest evreu a fost cea mai proeminentă personalitate din anii adolescenței mele! Mi-a predat limba și literatura română pe care el a studiat-o la liceul din Iași în perioada de pînă la război. Un bărbat înalt, spătos, cu o frunte înaltă, cu fața

*Baniamin Kogan (in dreapta)
cu savantul Ion Bogaci*

lunguiață, cu priviri agere, pline de inteligență și înțelepciune. Era mereu la curent cu toate noutățile editoriale din domeniul literaturii. Părea că altceva nici nu-l mai interesa. Când intra în clasă, aducea cu sine o atmosferă de sărbătoare. Până începea lecția propriu-zisă, ne povestea conținutul unei cărți noi pe care a citit-o ca ierialtăieri. Iar lecțiile de limba română, și mai ales cea de literatură, chiar că se transformau în sărbători. Aveai impresia că el cunoștea pe dinafară creațiile lui Eminescu, Creangă,

Alecsandri, Hașdeu, Coșbuc și nu numai. Fiind un învățător din provincie, Beniamin Kogan izbutise să contribuie la alcătuirea manualelor școlare din republică, iar la editura din Chișinău publicase o carte de popularizare a științei lingvistice, populară printre elevii claselor mari cu un titlu semificativ *Distracții, plus - cunoștințe*.

Nu țin minte să fi avut soție, copii sau, cum se zice, familie. L-am știut de învățator. Și încă de șef de studii. Biroul lui se afla la etajul doi, în partea dinspre asfințit a clădirii. Seara mergeam în parcul școlii să-mi pregătesc lecțiile pentru a doua zi. Priveam cu admirație la geamul mare, luminat de la etajul doi, imaginându-mi-l pe Beniamin Kogan citind o carte a cărei titlu și conținut urma să-l aflu a doua zi. Dacă literatura, în general, era pasiunea, apoi poezia și mai ales poezia lui Eminescu era stihia lui Beniamin Kogan. Comentînd astfel de creații ale marelui poet, cum ar fi Doina, pe care ne-o citea în ciuda faptului că nu era prevăzută în program, apoi Luceafărul, *Împărat și proletar*, *Scrisorile*, cobora la istoricul apariției lor, vorbindu-ne, ca și cum în treacăt, că Basarabia a fost *alipită* de la sînul Patriei-mamă în 1812, în rezultatul unui război dus de ruși împotriva turcilor, război la care din partea rușilor au luptat și unități militare românești. Învingînd în acea bătălie, rușii nu s-au sinchisit și au capturat de la Moldova românească această palmă de pămînt numită (tot de ruși) Basarabia.

– Cu toate acestea, continua el prudent, să vă bucurați, căci aveți Țara voastră. Patria, România... Sînt sigur că peste o vreme Basarabia, așa cum este ea cîmpîrșită de ruși, ucraineni, se va reuni cu Patria-mamă...

În afara clasei vorbea cu multă durere în suflet cum țarismul rusesc a făcut mai multe încercări de *eliberare* a românilor basarabeni, introducînd cu forța limba rusă cu alfabetul chirilic în școli și biserici.

Amintindu-mi măiestria pedagogică, nici nu mi-am dat seama cum singur am început să însălez din cuvinte poezii proprii, pe unele din care am avut îndrăzneala să i le citesc. Majoritatea versurilor mele erau despre dragoste, iar una chiar despre statul Israel... Celelalte erau dedicație domnișoarelor evreice, de la școală... îndrăzneala mea s-a dovedit a fi de bun augur, pentru că văzând în mine un viitor împătimit de literatură, am devenit prieten. Țin minte, odată m-a chemat la el acasă să-l ajut... a trage tescovina la teasc. Tocmai atunci am văzut că are casă și familie și mai avea o vie cu poamă de toate soiurile: aligote, crască, zaibăr, cudercă, busuioacă și șasla... în cada din pragul ușii fierbea mustul. În vreme ce roteam șurubul teascului, el continua să comenteze file din creația lui Alecsandri, Eminescu, Slavici, Coșbuc, Labiș... Trăiam cu impresia că mă aflu într-un templu al înțelepciunii. Am descoperit tot atunci că profesorul mai avea în casă o bibliotecă impunătoare.

După ce am terminat de tras la teasc, profesorul s-a așezat pe un scăunel și de acum, ca doi maturi, am băut câte un păhărel de vin, după care mi-a spus cu voce accentuată:

Poezia se scrie cu inima și sufletul, băiete! Dacă vrei să faci poezie mare, care nu numai *din coadă o să sune*, cum zicea Eminescu, trebuie să faci studii aprofundate în domeniul literaturii și să te pătrunzi de problemele cele mai grele cu care se confruntă poporul în mijlocul căruia trăiești și crezi. Problema-cheie a românilor basarabeni este eliberarea națională și revenirea la matca istorică. Până nu se va întâmpla acest lucru, ei nu vor cunoaște viața adevărată și bucuria de a trăi.

Îndată după absolvirea școlii-internat am plecat în lume să fac carte, așa cum m-a îndemnat și profesorul Benjamin Kogan. Revenind acasă după absolvirea Universității de Stat din Chișinău, am căutat, desigur, să-l întâlnesc și să stau de vorbă cu vechiul meu învățător. O seară întreagă am petrecut împreună, plimbându-ne în discuții pe străzile Teleneștiului. Într-un târziu, având mai multe replici ale profesorilor universitari, precum că sînt pămîntean cu Lev Troțki, l-am întrebat:

– Este adevărat că renumitul teoretician revoluționar s-a născut la Telenești?

– Nu-i adevărat, băiete, a notat categoric Benjamin Kogan și mi-a explicat cum a fost comisă această presupunere greșită. Întocmindu-se biografia lui Leon Berștein, alias Troțki, s-a strecurat informația, chipurile, că renumitul teoretician al revoluției socialiste s-a născut în sudul Rusiei, în Basarabia, la Telenești... De acolo a pornit acest zvon și așa a nimerit el în istorie, dar nu numai... Lev Troțki a fost un mare cărturar și apărător al ideilor lui... A fost evreu în rîndurile celor ce au inițiat revoluția din Rusia în 1917, care a adus la

subjugarea nu numai a rușilor, ci și a altor popoare din Europa și Asia. Dar să îți minte de la mine, mi-a spus învățătorul, fapta lor păgânească nu va rămîne nepedepsită, pentru că ei studiind dogmele autoritariste, totalitariste, a neglijat dogma noastră care este Talmudul ca profesiune de credință a poporului israelit. Se prea poate că ei au neglijat Talmudul, pentru că acesta, la prima vedere, pare a fi țesut din contradicții, amestecate cu galimație. Însă aceste contradicții și acele galimații sînt contradicții și galimații numai pentru noi.

– Evreul crede tuturor rabinilor. Deci, pentru el Talmudul nu se contrazice niciodată. Pentru evreu, Talmudul este armonie și adevăr, întocmai ca *Al-Coran* pentru Musulmani sau Evanghelia pentru creștini. Religiiile se bazează pe credință. În lipsa unui singur centru și a unei singure circumferințe, evreii au creat o religie atît de ingenioasă, încît toate punctele sînt centre și circumferințe, fiecare punct primind raze de la toate celelalte puncte și trimițînd raze tuturor celorlalte puncte... Dar evreii revoluționari n-au avut și n-au crezut în nici o religie, de aceea poate mii și mii de evrei au și devenit jertfe ale genocidului fascist și ale holocaustului. Cît îl privește pe Leon Bronștein-Troțki, el personal a devenit jertfă al serviciilor secrete rusești la fondarea cărora a participat. Așa că el, ca păgîn, și-a primit în Mexic pedeapsa binemeritată...

Fiind angajat în calitate de avocat, îl înfîlneam adeseori pe străzile Chișinăului. Venea în ospetie la rude și, cu această ocazie el... făcea navete la vreo premieră de la teatrul dramatic. Deseori îl însoțeam, pasionat să ascult meditațiile lui cum a înțeles cutare sau cutare scenă. Eram profund impresionat de el, care își permitea să facă o călătorie de 100 kilometri, de la Telenești la Chișinău, el un bărbat care depășise vîrsta de 60 de ani, pentru a vizita un spectacol de teatru, o galerie de artă... Cît de pasionat comenta vernisajele de pictură ale lui Mihai Greu, Glebus Sainciuc, Igor Vieru!..

Cînd prinsesem a publica primele încercări literare, mă încuraja:

– Fii insistent, consacră-te lecturilor. O să reușești. Talent ai, dar să nu-l risipești... Cineva îți va interzice să scrii despre cutare sau cutare temă. Autoritatea politică niciodată nu poate fi fratele scriitorului, băiete! Dar tu lucrează, căci ce e val ca valul trece. Scrie cu îndrăzneală tot ce simți cu inima, cu sufletul... Cred în puterile tale, băiete! repeta el. Nu tînji... Oricînd fii determinat: iubește oamenii și nu-i împărți după naționalitate și rasă. Este foarte important pentru un umanist, precum pretinzi să fii ca om de creație. Ca să fii scriitor, pe lîngă pregătirea teoretică, trebuie să ai experiență de viață și multă multă, responsabilitate! Doar ești reprezentantul unui popor!

– Desigur.

– Dacă ești artist al cuvîntului, trebuie să conștientizezi că ai riscul de a trăi toată viața într-o...greutate materială! Sortit la sărăcie! A deveni poet mai

e nevoie să călătorești mult prin lume, să poți lupta mai ușor cu copilul din tine. Deși... niciodată să nu alungi copilăria din viața ta, căci ea menține aripile romanticii, dragostei - calități fără de care nu poate să se realizeze un scriitor adevărat.

Beniamin Moiseevici mereu accentua fraza *scriitor adevărat* și se crea impresia că ghicește neliniștea mea:

– Timpul trece fulgerător. Mîine vei avea 27,37,47, 57 de ani... după tine mereu vin alte generații, mai avansate...

Am încercat odată să aflu atitudinea lui față de regimul politic. Pedagogul m-a privit necăjit și mi-a spus că nu dorește să comenteze instaurarea puterii sovietice la 1940.

– E un necaz al evreilor petrecut la acea vreme, dragul meu... S-au comis greșeli cumplite. În viață se întîmplă multe și de toate. Istoria unui popor are avînt și cădere...

Nu încercam să-l sîcîi. Mă bucura îndemnul lui să fiu prietenul cărților, galeriilor de tablouri, filmelor, spectacolelor de teatru, să înțeleg adevărata artă.

La sfîrșitul anilor 70, împreună cu familia, a emigrat în Israel. Iertată să-mi fie sinceritatea, dar, de la un timp, nu știu cum se face că nu-mi mai este atît de drag drumul spre Telenești. Fără omul acesta pe nume Beniamin Kogan, fostul și nedespărțitul meu Eminescu, Creangă, Alecsandri, neamul meu basarabean, limba, literatura și istoria românilor este greu de acceptat orașelul de la poalele codrilor. Mă doare inima și sufletul, dar trebuie să recunosc sincer, cum este, că urăsc drumurile, fiindcă îmi pare că numai datorită lor există posibilitatea de a te duce și a nu te mai întoarce.

Beniamin Kogan – om universal și om al universului

Caut cuvintele care ar exprima adevărul despre Beniamin a lui Moisei Kogan, pe care l-am cunoscut mai întîi din cărți, apoi și ca învățător la școala-internat din Telenești, unde i-am fost și eu elev. Fiind de etnie evreiască, Beniamin Moiseevici, cum li se spunea profesorilor în copilăria mea, m-a învățat pe mine și pe colegii mei limba moldovenească cea română, dacă e adevărat că ne-a învățat limba mamei, ar fi incorect să nu recunosc, acum și aici, că dînsul ne-a fost mai întîi mamă, o mamă care ne-a spus adevărul în ciuda tuturor minciunilor care, vedeți bine, se mai țin în modă. Avea o ținută de om inteligent, pînă și mersul lui parcă semăna înțelepciune. Vorbea cumpătat, îngăduitor de parcă făcea cuvintele din lucrurile reale și închipuite ce ne înconjurau. Mă impresiona mereu logica lui, care-mi amintea întotdeauna de tata. Deci,

Tânărul profesor Benimin Kogan (în centru) printre învățăceii săi la Școala Medie din Telenești, anii '60 ai secolului XX

cel de-al doilea adevăr pe care l-aș putea spune despre bunul meu învățător e că a fost pentru mine și ca un tată. Dar cine dintre noi nu provine dintr-o mamă și un tată? Și acesta e deja al treilea adevăr despre ceea ce a fost și este pentru mine și colegii mei Benjamin a lui Moisei Kogan. Totuși, continuu să caut cuvintele ce ar exprima adevărul despre acest om, care a fost pentru mine ceva mai mult decât mamă și tată. Dar, stați, că-mi pare că în două rînduri am mințit și numai un singur adevăr am spus. Când am venit la școala medie din Telenești, un june naiv și romantic, părinții mei se speteau pe lanurile kolhoznice, iar Benjamin Kogan ne învăța ce și cum să facem ca să nu devenim și noi sclavi. După orele din program, ne invita la bibliotecă, să ne aprofundăm cunoștințele. Cu școală făcută în România și la Sorbona în tinerețe, știa mai bine decât oricine ce e adevărul și ce e minciuna, unde e binele și unde e răul și ce poate fi mai de folos unui om al viitorului. Mai visez și astăzi uneori. Se face că mă aflu la Cernăuți, în fața dascălului Aron Pumnul și eu, nefiind Mihai Eminescu, nu-l văd pe învățătorul marelui poet, ci pe Benjamin Kogan, dar care are mai multe trăsături asemănătoare cu trăsăturile necunoscute de mine ale aceluia, care în secolul al XIX-lea, zice-se, l-a plăzmuț pe cel mai mare poet al neamului nostru. Dar nu, nu Pumnul, ci Benjamin Kogan ne-a citit prima oară file din povestea „Călin” și strofe din „Luceafărul” lui Eminescu, apoi pagini din „Istoria unui galben” de V.Aleksandri, și-atîtea povești din creația lui I.Creangă. Parcă-l aud citîndu-ne pe dinafară:

*„Pe un deal răsare luna, ca o vatră de jăratnic,
Rumenind străvechii codri și castelul singuratic...”*

Cînd, în clasa a IX.-a, am încheiat cursul de literatură clasică cu opera lui A. Mateevici, el ne-a cerut stăruitor să învățăm pe de rost „Limba noastră...” spunîndu-ne că aceasta este expresia nemuririi limbii poporului român. Și o făcea în anul de învățămînt 1970-1971, cînd imperiul sovietic era un colos, un monstru de temut nu numai pentru fostele republici unionale, ci și pentru o bună jumătate de Europă, dacă nu chiar pentru întreaga omenire.

Țin minte că nu rareori mă apropiam de dînsul, să mă inițieze în anumite secrete ale limbii... și el îmi lămurea accesibil, mai completîndu-și răspunsul cu exemple memorabile.

Pedagog de vocație, nu că noi, elevii, veniți la Telenești de prin toate satele învecinate, l-am fi acceptat de părinte, ci el însuși părea că se consideră ca atare. Vorba e că mai îndeplina la școală și funcția de șef de studii. În acest contest, țin să-mi amintesc un detaliu nu lipsit de semnificație. În perioadele anului, cînd „iarna e aici, iar vara e departe”, vorba poetului, cînd temperaturile scăzute îngheață zilele de le face de două ori mai mici decît nopțile, noi, coplesii, pentru prima oară ruți de la sînul familiilor noastre de-acasă, unde era să ne consumăm energiile debordante? Desigur, la școală. Cînd colo, rămîneam uimiți: școala nu e singură, școala lucrează și noaptea, pentru că în biroul șefului de studii, Benjamin Kogan arde lumina. Îmi imaginam atunci că în lumina ceea pedagogul meu îndrăgit o fi întocmind planurile de lucru ale corpului didactic, o fi ficînd planurile personale lunare și trimestriale, așa cum îi stă bine unui șef de studii și abia peste ani, peste o veșnicie așa putea spune, aveam să descopăr (grație fiicei sale Maisa), că bunul meu dascăl scria atunci o carte.

Da, de bună seamă viața e doldora de minuni și miracole. Iar citind acum manuscrisul, scris de învățătorul meu în copilăria mea, corectez repezitor fraza imediat anterioară și scriu alta scurtă de tot: Viața e o minune! Te îndemn stăruitor, stimat cititor, citește această carte! Să te convingi și tu că viața e-o minune! Că face să trăiești, să muncești și să te dăruiești idealurilor ei! Eu personal am găsit în prezenta carte trei fire invizibile, dar care leagă între ele mai multe generații: pe cea a lui Benjamin Kogan, pe a mea, pe cea a fiicei autorului Maisa, a copiilor acesteia de pe urmă, a copiilor ei și ai mei, a copiilor copiilor noștri și a pămîntului pe care Dumnezeu ni l-a hărăzit pentru viațuire.

Autorul, azi, din păcate, în neființă, prin povestioarele cuprinse în această cărțuție renaște din timpuri atemporale ca să spună timpurilor ce vin că viața-i o minune. Stă la taifas cu mine, cu tine, cu noi. Pune țara la cale și ne povățuiește de acum nu ca un pedagog, ci ca un om ca tot omul ce regretă că, atît cît a trăit, n-a reușit să ne spună că, bunăoară, copacii, iarba., păsările, gîzele, animalele – toate sunt într-o interacțiune perfectă.”Pintenatul și grivei”, „Capul să ți-l folosești cu cap”, „Mărul și urzica”, „Albina și musca”, „Păianjenul și omida”, „Aventurile unui iepure” ca și toate celelalte nuvele, povestiri, sunt lecții de omenie, de bunătate ancestrală. Aceste bucăți literare splendide ar fi ca și cum venite din pildele biblicului Solomon. În nuvela „Capul să ți-l folosești cu cap”, de exemplu, bunicul, văzînd cum nepoțica și-a vîrît mîna într-un ulcior și n-o poate scoate, îi lămurește, făcînd comparație cu un cîine,

care tot așa a pățit-o: și-a băgat capul într-o oală, să se hrănească, „bietul” și când să-l scoată, iată că nu-l poate scoate, pînă când cîneva nu sparge oala, dar spărgîndu-i și capul. Adică, morala proverbului nostru: Nu-ți vîrîl nasul unde nu-ți fierbe oala. Sau să luăm nuvela „Mărul și urzica”, în care naratorul prin exemple concludente din viață îi spune nepoțicăi sale ceea ce le spunem noi nepoților noștri prin proverbul: cum ți-i așterne, așa îi dormi. Adică, dacă vrei să ajungi bine tu, nu face rău altuia. Pentru a-și atinge scopul scontat de cele mai multe ori el folosește măiestrit personificarea, încarnarea, simbolizarea, natura moartă în opera lui e vie.

Toate lucrurile, toate ființele gîndesc și vorbesc. Gîndesc florile, vorbesc animalele, copacii, cetățile... În povestirea „Rostul vieții” ne întîlnim într-un pustiu cu o cetate vie: ” Tristă și cufundată în gînduri stătea cetatea în deșert. Rar putea schimba vre o vorbă cu cineva – fie om, fie animal. În lunga-i viață ea însușise graiul acestora. Ocazia pentru așa ceva se ivea doar atunci, când se opreau aici caravanele de la miazănoapte spre miazăzi. Atunci i se părea că s-ar fi născut a doua oară. Ea făcea totul ce-i stătea în puteri, ca să-l satisfacă pe oricine, care ziua în amezi, când soarele frigea nemilos ori noaptea spre zori, când frigul pișca răutăcios, căuta paza salvatoare a pereților săi uriași și a turlor sale înalte. Ea oferea bună găzduire oamenilor atunci, când șuierau bezmeticele vînturi în stare să-i înfricoșeze pe toți. Numai nu pe dînsa.

În asemenea minute cetății îi plăcea să tragă cu urechea la tăifăsuiala oamenilor, să afle noutăți de pretutindeni, ciudate întîmplări ale unor vremi de mult apuse. Atunci inima îi sălta de bucurie și de mîndrie...” iar, când caravanele, din cauza roadelor mari și devastatoare ale progresului tehnico-științific, au început a o rări cu vizitele lor cetatea se întristează și n-are cu cine schimba o vorbă. Îl ia în răspăr pe vechiul său prieten... Izvorul din preajmă. Din dialogul ce se încheagă între ei Cetatea se arată a fi îngrijorată de ravagiile ce le-a declanșat în ultimul timp înaintarea Deșertului, ce pune în pericol de moarte existența Cetății propriu-zise, dar și a izvorului. Însă Izvorul nu înțelege atîta lucru și-i răspunde Cetății, să nu-și facă griji, pentru că el a stat în slujba Deșertului secole în șir, iar pericolul ce i se năzare Cetății nu-i un pericol adevărat ci doar unul iluzoriu. La care Cetatea reacționează violent și ironizează pe seama indiferenței și miopiei Izvorului. Chiar nu vezi, îi zice Cetatea Izvorului, cum din curgerea ta monotona au și început a se usca copacii și imașul din jur. Izvorul, însă rămîne orb cum orbi sunt mulți dintre noi, care vorbim de arma nucleară, dar nu ne dăm seama de pericolul ce-l prezintă pentru omenire. Altfel zis, tot binele ce pare că omul și-l face când inventează mașinării și tehnică modernă, comportă în sine și o bună parte de rău, uneori păgubos, alteori de-a dreptul periculos. Păcat că omul conștientizează acest lucru de cele mai

multe ori cu multă înfirzire, ori chiar când e tîrziu de tot.

Totalizînd, recapitulînd și sintetizînd viața, activitatea pedagogică și creația literară, fie și în măsura în care mi-a fost dat să i le cunosc, în străduința mea de a căuta și a găsi cuvintele ce ar exprima adevărul, cred că a fost și este o carte talentată și înțeleaptă, cum este aceasta pe care v-o propun s-o citiți. Parcurgînd-o dintr-un capăt în altul, mulți cititori vor ajunge la concluzia la care am ajuns eu – Benjamin Kogan a fost o carte, un om universal și așa va dăinui și de acum încolo – om al universului.

E mult? E puțin? Deie-ne Domnul fiecăruia dintre noi barem cît i-a dat lui. Deie-ne Domnul mai mult ca să putem înțelege pînă la capăt și traduce în viață, fie și parțial, bunătatea și înțelepciunea puse de autorul ei în copertele acestei cărți.

Învățătorului B. Kogan

Rană sîngerîndă — străvechiul

Pămînt al făgăduinței!

De ce popoarele care-ți

pășesc huma

adîncesc rana în ea?

De ce păsările tale

mereu zboară rănite pe cer?

De ce sinucigașii jubilează

Prin acte teroriste în care

mor semenii lor?

De ce moartea pentru ei
e o sărbătoare-n nebunie?

Ce înseamnă pentru ei
dragostea de oameni?

De ce Marea Moartă e dorința
oamenilor de-acolo?

Precum Pitecantropului și
Dinozaurului?

De ce atîtea semne de întrebare
la un început modern de secol?

David Fridental

Motto: *Rabinul lehuda zice:*

nu e mai mare veselie ca

știința matematică și, prin urmare,

Moise vă poruncește să studiați matematica.

Colegii de clasă se cam temeau de David Ghețeleevici pentru că el cerea de la noi să-i dăm cam tot atîta cît ne dădea el nouă. Ne preda matematica și rîdea de se prăpădea când auzea că tot românul se naște poet. Parcă-I văd și acum: un omulean subțirel, cu chelie în fruntea-i proeminentă, pletele-i cărunțite, începeau din dreptul urechilor, iute la mișcări, aspru la vorbă, mereu cu țigara în dinți. La sărbătorile comuniste, pe vestonul lui de culoare sură, înșira medaliile cîștigate pe front. Le anina, fără multă poftă, așa ca să nu zică cineva ceva rău

despre el. În rest era matematician din cap pînă-n picioare și părea că și pîinea pe care o mîncă n-o vedea decît prin cifre și formule. Altfel zis, un om rar pe care îl știam, dar asta nu înseamnă că și matematica a devenit pentru mine vreodată o disciplină preferată a gîndirii analitice. Profesorul înțelegea acest lucru și tocmai de aceea ne dojea iritat:

– Secole de-a rîndul moldovenii s-au aflat în hibernare. Voi sînteți nădejdea părinților voștri. Trebuie să ajungeți băieți și fete cu multă știință de carte, căci numai un specialist cărturar poate fi apreciat: de la Ciulucul vostru bîhlit pînă la Oceanul Pacific... ai noștri la Moscova țin apă în gură, de parcă am trăi pe altă planetă. Ce nerușinare!

Destinul omenesc al învățătorului nostru de matematică a mai fost nenorocit și de căsătoria nereușită. Împreunîndu-se bine sănătoși, peste cîțiva ani au constatat că nu pot avea urmași. Dar asta încă treacă-meargă. Durerea cea mare a venit din altă parte și atunci, cînd soția lui grăsană s-a pomenit oioagă de ambele picioare și n-a mai putut trăi fără îngrijirile speciale ale soțului, toată perspectiva și viitorul lui se opri în tîrgul Teleneștilor. În fiecare dimineață, înainte de a merge la școală, David Fridental scotea soția într-un cărucior la poarta casei, iar uneori după lecții avea grijă s-o plimbe prin oraș. Făcea lucrul acesta nu de mîntuială, ci cu o evlavie deosebită, aproape cum credincioșii îndeplinesc canoanele religioase. În general trebuie de spus că în relațiile familiale evreei manifestă multă fidelitate, arătîndu-se ca împietriți în credințele cele îmbrățișate în urma căderii Ierusalimului.

Odată, în clasă a oprit predarea lecției și ne-a luat în răs păr:

– Pentru voi partidul comunist creează posibilități ca să deveniți specialiști care să uimească lumea, dar voi nu manifestați interes și vă lăsați pe tînjală, căci nu vă place matematica... Nerușinare, dragii mei, continua el, aprinzîndu-și enervat *belomor-ul*. Mi-i silă de voi, puturoșilor! Ar trebui să știți că tinerețea nu se repetă și ceea ce ai pierdut azi, mîine nu se recuperează...

Dacă cineva dădea semne că nu-l înțelege ce vorbește, profesorul deodată obosea, se sprijinea de speteaza scaunului și bolborosea ca pentru sine:

– Nechibzuiților! Cum nu înțelegeți ce miracol prezintă științele exacte: fizica, chimia, aritmetica și matematica superioară...

Știți ce este *Teleportația*, în domeniul căreia Einstein a făcut descoperiri senzaționale? Peste mai mulți ani, omenirea va intra în posesia unor descoperiri epocale, dar ce folos din ele dacă eu n-am să mai fiu pe lume. Da, eu nu voi mai exista! Sînt sortit să zac într-o îngrămădire de obligații.

Apoi, David Ghețeleevici se declanșă ca o furtună, tunînd și fulgerînd în fața clasei noastre:

– Gata! Pîn-aici! Voi muri, prefăcîndu-mă în humă și mai departe treacă

toatele cum au mai trecut odată. Nu-i dreptate pe Pământ, dacă se procedează așa cu oamenii care pot face multe, dar nu li se creează posibilități la timp. De ce n-ași fi eu de vârsta voastră, dar cu capacitățile mele?! Și începea să filosofeze spunându-ne, bunăoară, că faimosul Spinoza, care prefera a deveni ateu, decît să rămînă evreu, zice că evreii fac rău *îngîmfîndu-se de superioritatea lor asupra celorlalți oameni. Precum vedeți, chiar făcîndu-se mare filosof, zicea David Fridental, chiar lepădîndu-se de Talmud, chiar punîndu-se în luptă cu iudaismul, un israelit tot nu poate renunța la ideea cum că neamul evreiesc stă, într-adevăr, mai sus de toate neamurile lumii...*

Deși ologă, soția era sănătoasă tun în toate celelalte și nu-l slăbea din priviri nici pentru o clipă. Era evident că se iubeau. Fiind doi vorbeau în șoaptă, dar se vedea că nu pe teme de filosofie de-a lui Spinoza. Ca matematician fanatic, învățătorul desena formule pe foi de hîrtie sau pe nisipul drumului, făcea circumferințe, cerîndu-i părerea cum s-ar putea găsi o rezolvare logică a unei probleme, ce anterior și-o lansase unul celuilalt. Alteori îi netezea fruntea, mîinile și o plimba prin parcul orășenesc, unde preponderau pomii de vișin tineri, plini de rod. Și totuși... pasiunea cea mare, neîmplinită a lui David Ghețeleevici erau științele exacte. Răsfoia o carte după alta, în care nu găsea decît formule una mai complicată decît alta. Niciodată n-am putut să înțeleg ce satisfacție îți poate aduce plăcerea de a înota în niște ecuații cu multe necunoscute, să construiești piramide matematice din sute de cifre și din mii de formule, apoi să le simplifici, să le anulezi, ca în rezultat să obții... aproximativ așa ceva - 0,0001? Ce o mai fi și aceasta? mă întrebam atunci. Învățătorul încerca necăjit să mă lămurească:

– Cifra are însemnătate primordială, dragul meu. O singură greșelută de calcul și Moscova se ruinează într-o clipită, Se cufundă corăbiile în mări și submarinele în oceane, nu zboară avioanele, nu circulă trenurile, automobilele...

Au trecut ani de atunci, dar vocea lui mai răzbate și azi neînfrică, plină de grijă părintească:

– Învățați, moldoveni, dacă vreți să deveniți liberi!

Printre evreii stabiliți în anii ceia la Telenești erau numeroși intelectuali care-și făcuseră studiile la români. În anii interbelici David Fridental a fost înscris mai întîi la un liceu din Chișinău, apoi la alt liceu de la Iași. Spunea lumea care l-a cunoscut îndeaproape că de peste Prut s-a întors cu o căruță de cărți vechi, de care nu s-a mai despărțit toată viața. Chiar plecînd la război, le-a ascuns într-un beci din fundul grădinii, ca atunci cînd s-a întors acasă, să le dezgroape... Învățătorul avea mereu preocupările sale. Era un împătimit al motoarelor și, în general, al tehnicii cum un altul nu mai putea fi înțilnit în părțile locului. Mereu îl vedeai contrîndu-se pe marginea polemicilor științifice cu alt învățător de matematică – Buma Danilovici Vainboim. Era convins că nu plugul de lemn tras de boi sau

de cai îl va dezrobi pe țăranul moldovean, ci tehnica investită cu forțe noi, de sute de cai putere și chiar tehnologiile de prelucrare a producției agricole, care pe ici pe colo apăreau în țările europene înalt dezvoltate. Ghidat de asemenea gânduri înaripate, ținea cu tot dinadinsul să ni le insuflă și nouă, elevilor veniți la Telenești de prin satele învecinate. După lecții plecam la cămin, el însă rămânea în clasa pustie și pînă seara târziu, cu hainele murdare de cretă, rezolva formule, făcea fel de fel de calcule matematice la tablă. Era mereu nemulțumit de sine și regreta că nu poate pune în aplicare vastul său bagaj științific. În vederea acestui scop ar fi avut nevoie de laboratoare academice, cum știa că sînt la Moscova, la Kiev, la Leningrad.

Chinuit de asemenea gânduri și idei, după nopți de nesomn, n-avea cu cine comunica și ni se destăinuia nouă, elevilor:

– De ce Kurceatov, Keldiș, Landau, Einștein au avut posibilitatea să se dedice plener științei, iar eu am nimerit în fundătura asta? Ce rachete ar zbura în spațiul cosmic după proiectele ce roiesc în capul meu! Nici nu vă închipeți! Spunînd acestea, se dădea către geamul cu sticla crăpată pe diagonală din fundul clasei și scruta cu privirile țăriile cerului. În aceste momente, parcă plutea printre stele și alte civilizații.

Dar repede revenea la realitatea crudă, lăsa mîinile în jos, se despărțea de geamul crăpat și începea să vorbească confuz parcă cu noi, parcă cu sine: - De ce ni se pun atîtea piedici în cale? De ce noi, evreii, trebuie să mergem la studii la mii de kilometri de casă, tocmai în Celeabinsk sau Orenburg, și nu la instituțiile de învățămînt superior de aici, din Moldova. Apoi schimba brusc tema: în iulie 1969 toată omenirea a privit zguduită la televizor cum cetățeanul american Neil Armstrong a coborît pe Lună, iar noi, oamenii sovietici, a trebuit să aflăm despre acest eveniment epocal de la posturile de radio străine?! De ce oare sovieticii preferă să fie orbi și surzi? Cum se poate întîmpla una ca asta? Americanii cară cu sacii roci selenare, iar îmbrăcăminte, încălțăminte, dacă nu ar exista matematica superioară, formulele precise, în baza cărora sînt puse la punct conveierele fabricilor și uzinelor... Totul este foarte necesar. Toate aceste pentru tine încep la Telenești și tu ai putea cu anii tăi, să ajungi la centrele științifice ale Rusiei, Canadei, Germaniei sau Franței... Dacă ai vrea să studiezi matematica așa cum cer eu.

Nu a mai izbutit David Ghețeleevici să iasă în lumea mare a științei, dar nici pe noi să ne scoată la orizonturile vizate. Într-o zi de primăvară, cînd peste ulițele tîrgului spulberau petalele de vișin, ne-am pomenit cu vestea că a murit subit soția lui. L-am văzut apoi pășind rupt de durere în urma cortegiului, *lată, după aceasta, și-a zis naivul de mine, el se va consacra pe deplin problemelor științei.* Dar n-a fost să fie. După plecarea ireversibilă a soției, învățătorul nostru

deveni tăcut, mîhnit, dus pe gînduri, mereu căutînd ceva într-o depărtare nedefinită. Iar cum se lăsa amurgul, mergea să stea de veghe la mormîntul soției, lăsînd la despărțire pietricele albe pe el. Nu mai aducea vorba despre cucerirea lumii științei. Doar arareori îl surprindeam în clasa pustie, rezolvînd ecuații la tabla neagră ca smoala... După doi ani de la trecerea soției în neființă, a căzut și el chiar în curtea școlii secerat de un atac de cord. În acele zile triste nu știu de ce am concluzionat că: *Evreul de-a lungul istoriei deși este poporul lui Dumnezeu, este aproape înfrățit cu... moartea.*

Acum, cînd trec pe la Telenești, văd două monumente cu inscripții în idiș, pe care nu le pot citi și înțelege cum n-am putut altădată citi și înțelege cifra ceea scrisă pe tabla din clasă de David Ghețeleevici - 0,0001. Mă apropii cu înfrigurare și cuprins de emoțiile amintirilor, conștient că sub aceste două lespezi de granit zac două inimi mari. Așez cîteva pietricele albe pe piatra tomboleză și fac o plecăciune de omagiu.

Favel Fagher

Motto: *Rabinul Asse zice: arta cinematografică este cea mai mare veselie și, prin urmare, Moise Vă poruncește să vizionați cît mai multe filme.*

De ploua, de bătea vîntul și era frig, de erau drumurile desfundate de la Telenești la Ineasca venea zilnic cu o motocicletă neagră cu ataș, purtînd cu sine toate mecanismele și peliculele necesare pentru a ne arăta *kino* la clubul din Fundătură. Era un bărbat înalt, cu părul creț, roșcat, cu fața lunguiață și nasul lung, coroiat, ochii mici și sclipitori, purta impermeabil cu poalele lungi, din piele neagră.

Numai obiceiul de a șuiera melodii vesele îl arăta drept un om priceput la o artă anume. Acest lucru îi-l sugerau mîinile lui cu degete subțiri, care, după ce stăteau o oră-două înțepenite pe ghidonul motocicletei, după ce tăbărau aparatul pe scena largă, pustie și rece a clubului, prindeau să trebăluiască asupra artei propriu-zise. Fixa aparatul de proiectare pe o masă veche și, după ce punea în mișcare mecanismul ce scotea un bîzîit strident, ne chema pe noi, copiii, care stăteam cu privirile curioase în ușa de la intrare, și ne spunea:

E un film despre război! Dacă o să fiți cumiști, o să vedeți cum rușii atacă, iar nemții fug de ei de le scapără călcîiele. Și după ce ne număra cu priviri șmechere, ne prevenea: să nu strigați, să nu bateți din palme sau să tropăiți din picioare ca mînjii, c-o să se năruie tavanul în capul vostru. Dacă vine o comisie și vede ceva nereguli, n-o să vă mai arăt niciodată kino, gratis. Ați înțeles?

Noi stăteam nemișcați, mirîndu-ne, nevoie mare, cum soldații sovietici, în-

frunfnd chinuri îngrozitoare, se răzbunau în cele din urmă pe nemți, punându-i pe fugă, părăsind și pozițiile de luptă, mijloacele tehnice, munițiile. Rușii din urma lor, doar cu baionetele se țineau scai, țipînd îndelung:” Ura-a-a!!!”

Ne părea bine, firește, apreciam înalt eroismul *ostașilor noștri* și-i uram pe nemți din toată inima. Favel, însă, promova o altă părere. Unde nu-l auzeam vorbind cu sine:

– Ce de-a minciuni toarnă sovieticii aștia, mămulică dragă!

Desigur, cine dintre noi putea să polemizeze cu Favel Fa-gher, cu atît mai mult cu cît îndată ce derula toate probele cerea să părăsim sala pînă a doua zi, cînd ne promitea la toată droaia de copii să ne demonstreze episodul altui film și mai interesant. Majoritatea dintre noi n-aveam răbdare să așteptăm pînă a doua zi și, seara, ne prezentam în jurul clubului, sperînd că ne vom strecura cumva înăuntru să putem privi filmul în întregime. Cît timp mecanicul de cinema vindea bilete, noi, copiii, făceam rotocoale în jurul casei de cultură, sperînd să întîlnim vreo rudă mai bogată și mai generoasă care să achite costul. Lucrul ce ne dezamăgea cel mai mult era că de la o anumită oră de seară, intra în vigoare legea care interzicea minorilor accesul în club. Legea-i aspră, dar e lege, ne spunea Favel. Rostea acest proverb roman vechi, de se vedea că-i gata să-ncalce legea, pentru că ne iubea și vroia să ne facă un bine. Uneori, pe la mijlocul seansului, văzîndu-ne înghesuiți în cete-cete, ne chema în mare secret, cîte pe unul și ne strecura înăuntru ca pe niște cîrlani la strungă. Dar ne prevenea: dacă vine comisia, el nu poartă nici o răspundere, luăm răspunderea asupra-ne și noi deveneam numai ochi și urechi.

Alteori, ne aduna în jurul său ca să ne povestească multe din cele ce a văzut în pustiul Karakum, în timpul războiului, unde a fost evacuat împreună cu familia. Era mare lucru să aflăm că în țara cămilelor femeile poartă pe cap saci negri să nu li se vadă fața, iar bărbații poartă halate vîrgate, turbane pe scăfirlui, cînd afară soarele arde ca jăratecul. Am rămas de-a dreptul uimiți, aflînd că oamenii din pustia ceea beau lapte de iapă.

– Acolo nu-i ca aici, ne povestea Favel. Acolo sînt măgăruși *răbdurii*, încît fac totul pentru om fără crîcnire, dar n-au două picioare ca acei din părțile noastre, ci patru... în Kazahstan femeile frămîntă aluatul, apoi îl întind pe coapsele goale ale picioarelor, după care aruncă lipiile într-un *tandîr*; cu pereții încinși. Tandîrul, ne lămurea el, e un fel de cuptor, care se încălzește cu lemn de saksaul, pîinea iese foarte gustoasă, și aduce a flori și a femeie tînără, mai zicea el, făcîndu-ne șmecherește din ochi...

Am aflat că, de fapt, ne-a povestit despre viața oamenilor din Asia Mijlocie, cînd ne-a arătat filmul despre aventurierul Hodja Nasredin. Era o comedie foarte îndrăgită de noi. Atît de îndrăgită, încît nu numai la școală, ci și direct pe uliță

imitam cîte un episod din cele văzute la ecran, încercînd a ne şmecheri în aceeaşi modalitate unul pe altul. Mai ales ne plăcea scena cînd Nasredin i-a împrumutat bani unui cunoscut, după care, la despărţire, pe neobservate i-a tăiat buzunarul, lăsîndu-l pe-acela lefter...

Devenisem mari prieteni cu nenea Favel. Îl aşteptam în toată ziua la marginea satului, să vină de la Teleneşti cu noi şi noi filme în ataşul motocicletei. Ne mai trăgea, nu-i vorbă, cîteodată şi cu motocicleta, dar în cazurile acestea trebuia să facem reclamă, cum se zice. Ne urca în ataş şi ne punea să strigăm din toţi bojocii:

– Oameni buni, veniţi la kino! Deseară la club se va arăta un film minune! Despre război!

Drept că şi războiul acela n-a durat o veşnicie. A trebuit, odată şi odată, să se termine exploziile, dar nu şi lacrimile femeilor. Dragostea e dragoste peste tot, dar în sat, de la un timp devenise la modă filmele indiene, ridicate la rang de idilă. Cum se vestea că-i un film indian, sala clubului devenea neîncăpătoare. Se năpusteau la aceste filme mai ales fetele

tinere, nevestele ale căror bărbaţi erau plecaţi la armată şi ieşeau la urmă din club ca după o năpastă. Aveau feţele triste, răvăşite de cele văzute, înlăcrimate şi înfierbîntate pînă la o sută de grade, nu alta.

Era o plăcere nepereche să faci publicitate unor asemenea filme, cu atît mai mult cu cît în acest scop ți se punea la dispoziţie ataşul motocicletei. Şi noi strigam toată ziua cît ne ţinea gura:

– Film *indiiski* Ibovnicii cîntă, dar nu se pupă niciodată, ca în satul nostru! De dragoste, nu de război! Hai la film *indis-ki*!

Mergea bine afacerea lui Favel Fagher pînă toamna cînd dădeau ploile şi se desfundau drumurile. În cazurile acestea îşi lăsa motocicleta la marginea satului şi ducea cele două cutii de tinichea în braţele vînjoase de-a lungul satului, pînă la uşa casei de cultură. Ajuns aici, se odihnea puţin, trăgea o ţigară, apoi descuia lacătul şi instala aparatura. Ştiind că pe o asemenea glodăraie n-o să aibă vreun control, mecanicul încuia uşa pe dinăuntru, permiţîndu-ne să privim pe gratis toate almanahurile cinematografice de popularizare a ştiinţei, jurnalele ce se demonstau în fiecare seară, înainte de a porni derularea filmului propriu-zis. Din aceste jurnale de scurt metraj aflam multe noutăţi din domeniile politicii, ştiinţei, modei şi sportului. Nefiind inventate televizoarele în satul nostru, din aceste almanahuri lumea nu numai auzea, dar şi vedea episoade întregi despre războiul din Vietnam, revoluţia din Cuba, cutremurul de pămînt din Taşkent, selecţionata de fotbal a Braziliei la Londra...

Uneori, simţind că este chinuit şi flămînd, deoarece aparatura cinematografică mai era capricioasă, necesita reparaţie, ca să ne punem mai bine pe lîngă

nenea Favel, îi aduceam de acasă plăcinte cu brânză și cu bostan, colaci, sfinți în formă de cifra „8” și chiar vin roșu. El, la rîndul său, dacă mîncă pe săturate și se mai înveselea, nu numai că ne arăta filme, ci ne și povestea cu pasiune despre frații Lumier, despre Charlie Chaplin, despre cinematografia mută, care a apărut cu mult înainte de aceasta sonorizată.

Trecea timpul și noi, copiii, nu stăteam pe loc. Ne maturizam, cu atît mai mult cu cît între timp drumul din centrul satului a fost pietruit, iar clubul s-a mutat în altă clădire nouă. A suportat schimbări în bine și aparatura de cinema, devenind mai sofisticată și nenea Favel nu trebuia s-aducă personal filmele de la Telenești. Le aducea deja un camion special. Viața mecanicului a devenit mai ușoară și mai comodă. Și dacă totuna clubul a devenit vecinul nostru, am putut eu să refuz posibilitatea de a-l invita pe nenea Favel în casa noastră? Mama, slavă Domnului, era ospitalieră ca mai toți moldovenii și a găsit repede capăt de vorbă cu el. Acesta, la rîndul său, i-a mărturisit mamei că meseria asta de mecanic de cinema nu-i stihia lui, dar a acceptat-o pentru că n-a găsit alt serviciu după peripețiile familiei lor petrecute în evacuare, în pustiurile Kazahstanului. Amintindu-și de grozăviile prin care a avut a trece, îl podideau lacrimile. Mama îl consola și-l îndemna să-și lege viața cu vreo femeie.

– E vremea să te căsătorești, dragul meu, căci ai nevoie și de mîngîiere și de îngrijire femeiască.

– Cum să mă însor și să am copii, răspundea Favel, dacă încă nu mi-am găsit ursita. Iar dacă o întîlnesc, cu ce bani să fac nuntă și să întrețin nevasta?

– Ei ba, îi replica mama. Ian bagă de seamă mai bine. Este Fanea Bravermann, fată bună, cu serviciu la bancă, e tînără, delicată, se îmbracă frumos... Ți-ar sta bine alături de dînsa.

Favel n-a spus nici da, nici ba, dar cu un gest făcut din mînă a dat de înțeles că demult a clarificat relațiile cu acea fată. Iar eu am priceput că în afară de toate, în relațiile dintre doi tineri, neapărat trebuie să existe și... dragostea.

O vreme Favel Fagher mai continuă să vină pe ploi și pe viscol la Ineasca să arate filme oamenilor. Dar deodată a dispărut și din tîrg și din sat. Nimeni nu știa unde o fi plecat. Doar după cîteva luni, la clubul nostru a venit o comisie de comuniști de la raion, pentru ca în fața întregului sat să anunțe că Favel Fagher s-a dovedit a fi un trădător de Patrie!.. Cum de a îndrăznit dînsul să lase raiul sovietic și să emigreze în Israel?!..

Începuse primul val de emigrare a evreilor, apoi au urmat și altele, pînă rîndurile lor s-au rărit aproape cu totul. Țin minte că sătenii noștri erau îngrijorați de acest proces, presupunînd că după el vor veni timpuri grele pentru moldoveni. Lucru care s-a și întîmplat. A venit restructurarea lui Gorbaciov, apoi tranziția la economia de piață, care nu știe nimeni cît o să mai dureze. Vedeți dum-

nevoastră! Marx, care a fost evreu, ne-a învățat cum să trecem de la capitalism la socialism și noi, cu ajutorul lui Lenin cîine-cîinește am încercat s-o facem. Dar au venit vremurile în care suntem nevoiți de a trece deja de la socialism la capitalism. Iar această cale, deocamdată, nu ne-a arătat-o nimeni cum trebuie s-o facem. Poate, dacă nenea Favel nu emigra, ci se căsătorea cu Fanea Bravermann și se stabilea definitiv la Telenești, azi aveam o altă viață...

Sara Țimmerman

Motto: *Rabinul Asse zice:*

*e o mare bucurie ca să păstrați
sărbătorile și, prin urmare, Moise vă poruncește
să vă veseliți în sărbătorile voastre.*

Mama zicea că această femeie e de-o seamă cu ea, dar părea și la vorbă și la port să fie cel puțin de două ori mai mare decît mama. Era lată în șale, cu o față grasă, ochii mari, mereu umezi, nasul lung, acvilin, cu pomeții ieșiți în obraji, drept că vocea îi era vie, cristalină. O aud și azi spunîndu-i mamei: “Dumnezeul lui Moise, spre deosebire de cel al creștinilor, este un Dumnezeu gelos, totdeauna gelos, care de excesul geloziei se teme de rivalitatea divinităților păgîne. Depărtînd pe evrei de celelalte neamuri, acel Dumnezeu luase o măsură preventivă contra contagiunii politeismului. El e singur și voiește a rămîne singur. Astfel, în Biblie preceptul “nu te amesteca cu celelalte neamuri” este subordonat dogmei “nu crede în alt Dumnezeu”. De cîte ori unitatea lui Dumnezeu nu este amenințată Moise se arată bucuros de a fi sociabil. Sînt pasaje în care el admite fraternitatea tuturor oamenilor. Sînt pasaje în care el însuflă evreilor sentimente de ospitalitate în privința străinilor. Sînt pasaje, în fine, în care Biblia se pare a ghici pe Hristos.”

Fiind copil nedezipit de mama, o ascultam și eu și rețineam relativ ușor în bostanul meu cele spuse de mătușa Sara, dar de înțeles aproape că nici azi nu înțeleg ce avea ea în vedere. Aveam pe atunci cam 10 ani de viață.

Mătușa Sara Țimmermann, cum spuneam, părea că are mulți ani, se mișca greu, sprijinindu-se în cîrjă și, cînd ne vedea, ruga să ne dăm mai aproape de ea, fiindcă avea și azul slăbit. Mama venea la dînsa cînd avea o bucurie, dar și atunci cînd avea o scîrbă sau, pur și simplu, n-vea ce face. Casa mătușii era lungă, cu prispele joase și coridor din scîndură roșie, situată în mahalaua ce ducea spre Mihalașa... Nu avea nici soț, nici copii, trăia singură ca pustnicul. Pe pereții casei erau atîrnate covoare vechi, moldovenești, iar pe pervazurile ferestrelor erau multe cărți. Lua una și ne citea. Tot așa, în a doua zi a Paștelui, nu este sinagogă în care să nu răsune următoarea invocație: „Fă, Doamne, și astă

dată, precum făcuși în acea noapte în care, cutreierînd Egiptul, ai păstrat pe evrei și ai secerat pe neevrei.” Mai pe scurt, deosebirea dintre exclusivismul biblic și cel talmudic este o deosebire totală, atît în scopuri, cît și în mijloace. Scopul lui Moise este: „Fă toate, pentru a nu crede într-un alt Dumnezeu”. Scopul rabinilor este: „Fă toate pentru a nu te amesteca cu celelalte neamuri!” Mijlocul lui Moise este: „Pentru a nu crede într-un alt Dumnezeu, e bine să nu te amesteci cu celelalte neamuri”. Mijlocul rabinilor este: „Pentru a nu te amesteca cu celelalte neamuri, e bine să nu crezi într-un alt Dumnezeu.”

Ea ne citea, iar în tindă ardea primusul, încălzind ceva de mîncare. Pe masă totdeauna stătea un coșuleț cu niște copturi rumene, mirositoare, învelite cu un șervețel, care se numeau *humentashi*. Era o adevărată sărbătoare cînd mătușa ridica acel șervețel și mă servea cu bunătățile ei: *ștrude* sau *beigili*, pe care ea le pregătea cu atîta îndemînare, uneori chiar în prezența noastră. Măiestria ei de bucătăreasă, precum îmi zicea mama, a deprins-o de la evreicele bătrîne, care, pînă la război, trezeau mare admirație printre gospodinele din Telenești. Mai mîncam la ea și zeamă de găină, căreia dînsa îi zicea *mondali*, dar mîncarea cea mai preferată a ei era peștele umplut cu carne... înainte de a ne întreba despre toate ale vieții, prefera să ne servească cu aceste bunătăți ale bucătăriei evreiești, după care, îndreptîndu-și mărgelele mari, galbene din jurul gîtului își netezea cărarea din moalele capului, descoperindu-și fața ovală, senină, ce demonstra că odată, în tinerețe, mătușa a fost o domnișoară de o frumusețe rară și pornea să povățuiască... Mama îmi spunea că au învățat împreună într-o clasă, că mătușa scria poezii, iar la sărbători cînta de rupea la armonică... Ridurile de pe fața mătușii Sara se încrucișau și se amestecau într-o dezordine înspăimîntătoare. Avea o răbdare înimitoare de a o asculta pe mama, ca pe o veche și fidelă prietenă dar îi spunea:

– Veruță! Să nu crezi că mie mi-i ușor. Viața nu este o sărbătoare, dacă nu ți-o faci singură. Ea e o mare durere, dacă nu vezi sărbătoarea din ea. Eu, una, de cînd s-a terminat războiul nu mai am liniște în suflet. Mai ales, noaptea, mă dor toate măruntaiele și nici nu pot spune ce mă doare. Am fost la doctorii Vainștoc și la Bleahman, dar mi-au spus că boala mea nu poate fi vindecată și că mai mult decît dorește Dumnezeu n-am să trăiesc. Așa că, împacă-te cu ceea ce ai și veselește-te în sărbătorile tale.

După vreo două-trei ore de taifas, mătușa Sara iar ne servea cu turte dulci, cu dulceață de vișine, după care, pășind anevoie, contrar împotrivirilor mamei, care o ruga să nu se deranjeze, ne petrecea pînă la poartă. În drum discutau întruna cu mama care o admira pentru talentul ei de povățuitoare și bucătăreasă pe mătușa Sara. Spre chindie la poarta casei noastre ne întîmpina tata, care știa c-am fost la mătușa Sara și o lua pe mama peste picior:

– Ai fost să te jelui... Dacă te-am obișnuit o să fiu blestemat de rabin...

– Vorba e că la noi în sat, la Inești (Ineasca), deși nu era sinagogă și nici biserica noastră nu funcționa, lumea credea și mai crede că omul poate fi pedepsit de Dumnezeu dacă cineva îi va cere, prin preot sau prin altă față bisericească. Mama lua vorba tatei drept glumă și-i spunea că merge la mătușa Sara să-și amintească de anii îndepărtați ai copilăriei. Doar ea, mătușa, a trăit atunci într-o mahala cu noi, împreună au luptat cu toate greutățile și au trăit toate bucuriile timpului, iar anii de școală pe care îi petrecuseră împreună au fost cei mai luminoși ani din viața ei.

– În 1941, săraca a scăpat ca prin urechile acului de la moarte.

Reamintindu-și acele groaznice timpuri, mama plîngea ca un copil, povestind cum evreii au fost împușcați ziua în amiaza mare, la Movila din marginea satului. Tata n-a putut fi martorul aceluia dezmăț antiuman, pentru că se afla la concentrare, dar când auzea mărturisirile mamei, se cutremura din spate și zicea:

– Poate că cineva crede că evreii sînt șmecheri, eu însă niciodată n-am văzut ca ei să bage mîna în buzunar străin... Nu am auzit să-l fi mințit pe cineva. De ce oare au fost pedepsiți atît de crunt?

Iar mama continua să povestească cum grupe de soldați înarmați, îi prindeau pe evrei, îi puneau ca cei tineri să-i ducă pe cei bătrîni, neputincioși, în spate pînă la locul execuției, ca să-și sape groapa, apoi îi împușcau mișelește... Și toate se petreceau în ochii trecătorilor. Se spune că țipetele și strigătele disperate ale acestora se auzeau hăt peste dealuri și văi. Dacă cineva dintre cei sortiți la moarte scăpa prin minune de glonte și încerca să iasă din groapă, soldații îl loveau în cap cu paturile armelor și-l vîrau de viu în pămînt... Mătușa Sara a scăpat cu zile datorită unor ineșteni buni la inimă, care au răpit-o din coloana celor condamnați chiar în timpul execuției și au ascuns-o mai întîi într-un pod de casă, silind-o să se ascundă într-un știubei cu pene. Apoi, peste cîteva nopți au dus-o la Nistru unde, cu mai mulți evrei, noaptea s-au urcat într-o barcă să treacă rîul la Butuceni... În barcă era o pereche de tineri cu un copil în brațe. Deodată, acel copil a început să plîngă, speriiind liniștea din jur, punînd în pericol pe toți din barcă. Santinelele mișunau pe ambele maluri... Pentru a evita pieirea tuturor, tinerilor li s-a ordonat de către majoritate ca să înece copilul în apă. Neavînd altă ieșire, au dat drumul pruncului în Nistru, dar după ei s-au înecat și ambii părinți... în urma acelei grozăvii, mătușa Sara spunea că a descoperit a doua zi, cum numai la 27 de ani, însurise complet. Ajunsă la celălalt mal, tot ascunzîndu-se prin hățîșuri și coclauri, s-a salvat singură, ca după o vreme anevoioasă să se pomenească evacuată tocmai în preajma munților Pamir... în Tadjikistan. A trecut cursurile timp de trei luni, apoi pînă la sfîrșitul războiului a lucrat tractoristă...

– Mare frică și durere a mai tras sărmana femeie, zicea mama. Cînd s-a întors

din evacuare, nici nu am putut s-o recunosc, atît de schimbată și îmbătrînită era. De răul fricii ce a tras-o nu numai că a îmbătrînit, dar s-a și îmbolnăvit. Ar fi putut chiar să moară. Dar mare este puterea lui Dumnezeu, că i-a dat zile și iată că mai este printre noi.

După ce ascultam aceste mărturisiri, îmi dădeam seama că mătușa e de anii mamei. Dar cît de mult se deosebeau! Mama avea părul lung, cu foarte puține fire cărunte, păstra umbrele luminate ale tinereții, în ochi îi juca sclipirea și voioșia, dar mătușa Sara era deja adîncită în bătrînețe și nimeni nu putea spune că împlinise doar 40 de ani...

Dar nu numai mama o vizita pe mătușa Sara. În pragul casei lungi, cu ferestre și geamuri în șirag, cu deregi, veneau și alte femei din Ineasca și chiar neveste tinere care manifestau interes pentru bucătăria evreiască. Cînd mătușa pregătea zeamă de găină cu tăieței de casă, toată mahalaua se umplea de miros plăcut. Ea nu pierdea o oră în zadar. Dacă nu făcea mîncare, apoi stătea pe scaunul din prag, cu ochelari grei pe ochi și împletea colțuni, pulovere pe care le vindea și-i asigura existența, că nu lucra în colhoz și nu primea pensie. Trăia din ceea ce împletea, dar și darurile pe care i le aduceau evreicele din mahala, prietenele ei și ale mamei: Fanea Berștein, Bușa Brahman, Mira Glanț, Tuba Fincheli, Molea Ghelfand, precum și celelalte cu numele de Perla, Ida, Țilea, Emma, Hana și toate cu durerile, necazurile aparte, fiindcă erau cam de aceeași vîrstă. Aceste nume mă încîntau, erau neobișnuite pentru limba satului meu, dar rămîneam impresionat că sînt poetice, pline de miracol și de romantism. În clipa întîlnirilor, acele femei, dornice să se consoleze una pe alta, totuna căzînd pradă amintirilor, boceau ca la mort. Mama plîngea de rînd cu ele și după ce se împărțea din toată durerea, înțelegeam că la un necaz acele femei nu sînt singure... Mătușa Sara avea întotdeauna ceva bunîșor, ascuns în sertar pentru mine și, chiar dacă îmi era nespus de greu uneori să stau în prezența acelor bocitoare, așteptam plin de curiozitate ce bomboane voi primi de la mătușa Sara Țimmermann.

Deseori, precum am spus, o găseam pe mătușa Sara citind cărți groase, cu un scris mărunț. Uneori, despărțindu-se greu de lecturi, îi povestea mamei conținutul acelor cărți, încît mă captiva cu lumea romanului *Donul liniștit* sau al *Anei Karenina*...

Rămîn, însă, la părerea că bunătatea acelei femei o simțeam mai ales cînd mama avea vreo durere sufletească ori chiar se îmbolnăvea și era internată la spitalul care din vecinătatea casei mătușii Sara. Atunci mătușa, sprijinindu-se în cîrje, venea în curtea spitalului și-i ținea mamei de urît zile întregi, vorbindu-i de cîte în stele și-n lună.

De n-ar fi fost să moară ambele, sînt sigur că și pînă azi nu s-ar mai fi săturat de vorbit. Mătușa, ca un mare prieten cu mine, cînd mă vedea, desfăcea brațele

și mă primea în îmbrățișările ei, sărutându-mă.

– Nu știu cum se întâmplă, îmi zicea mama adeseori. Cît de mare ar fi necazul, durerea ce o am, dar e de ajuns să stau cu ea la o vorbă și parcă mi se ia ceva cu mîna de pe inimă. Mi se face mai ușor și vreau să trăiesc cît mai mult; mă fac mai blajină, mai liniștită, mai iertătoare...

Mă bucuram, firește, de prietenia mamei cu mătușa Sara și prietenele acesteia. Copilăria mea obținea un îndemn deosebit spre un viitor luminos și mi se părea că florile, ierburile din ponoarele ce despărteau Ineasca de Telenești erau mai frumoase și mai plăcute. Mă întorceam cu mama de fiecare dată acasă veselă, înaripați că mîine vom avea o dorință mai mare pentru a ne întoarce la casa mătușii Sara ca la o sărbătoare adevărată...

Ghita Morghenștein

Motto: Rabinul Asse zice: Cea mai mare veselie este de a căsca gura și, prin urmare, Moise Vă poruncește să umblați cu gura căscată.

Se poate spune că soțul lui Ghita Morghenștein muri nu în război, ci în drum, în timp ce se refugiau, împreună spre Uzbekistan. Revenită vădană la Telenești, s-a stabilit cu traiul într-o casă de la marginea târgului, printre gospodăriile scunde ale lipovenilor bărboși din preajma fermei de porci. De bine ce și-a ales locul de trai, a început să și trăiască respectiv. De îndată ce războiul s-a terminat, ea a început să umble dintr-o mîna în alta a bărbaților holtei. N-a făcut cu nici unul din ei căsnicie, alegîndu-se doar cu o droaie de copii în ograda neîngrijită, năpădită de buruieni și gunoaie. Casa era lungă, ca un sărai, avea pereții vopsiți cu chinovar, coșcoviți pe alocuri, iar acoperișul de stof părea că iată-iată o să zboare. În acea ogradă plină de copii nu vedeai decît o bistarcă lungă, de care stătea veșnic legată de căpăstru o globă șargă, slabă-slabă, de puteai ușor să-i numeri coastele. Acea căruță era specialitatea de bază a Ghitei. Umbla cu ea prin sate de aduna terfe și ademenea prin frumusețea ei bărbați neînsurați. Terfele le dădea la punctele speciale de achiziționare, iar pe bărbați îi ținea lîngă dînsa pînă se pomenea gravidă.

– Unde merge mia, meargă și suta, avea dînsa o vorbă, preluată din bătrîni și o folosea în scopul justificării comportării sale e de-a dreptul amorale. Cine și ce are cu mine, dacă eu m-am pricopsit cu odrasle și de la moldoveni și de la evrei, și de la lipoveni... Bărbații, sînt mulți, dar eu sînt numai una! și adăuga mai mult serios decît în glumă: - Nu sînt curvă. Eu mă am de bine numai cu un bărbat, apoi încerc cu altul. Cu mai mulți deodată? Niciodat. Sînt bună la inimă, mai glumea dînsa. Iar copiii trebuie hrăniți, îmbrăcați... și ai să lucrez împreună cu ei

ca să-i fac oameni. Că nu sînt lenoasă și o mizerabilă ca alde Jahăt...

Majoritatea evreilor o condamnău, măcar și pentru aceea că Tora nu permite nașterea copiilor de la alte neamuri, dar Ghita părea că nu se conduce nici de legea iudaică nici de cea comunistă.

– Mai astîmpără-te, îi zicea uneori mama. Vezi și tu cît de grele timpuri trăim...

– Așa zic și eu, murmura Ghita, ștergîndu-și lacrimile. Dar ce pot face dacă îmi plac bărbații... în șase-șapte ani a avut tot atîția bărbați, de la care s-a ales cu șase copii, între care așa și n-am înțeles cîte fete și cîți băieți. Unul era smolit, altul bălan, al treilea roșcovan. O adevărată familie internaționalistă! Niciunul nu semăna cu altul. Numai fata cea mare, parcă arăduia ceva cu Ghita cea din tinerețe. Purta, ca și mamă-sa, păr lung, împletit în două cosițe și cu timpul deveni cea mai grijulie și muncitoare din familie. Logodnicii Ghitei veneau și plecau, dar fiica ținea pe umerii ei toată gospodăria. Lumea presupunea că este din sămînța pusă de lemnarul Ițic de la atelierul de deservire socială din preajma pieței colhoznice. Dar a fost numită cu numele mamei sale... Ghita junioară, sprijinită de loitra căruței, mergea, împreună cu ceilalți frățiori și surioare, din sat în sat să adune multe haine ieșite din uz, pentru a le preda la punctul de achiziționare al asociației raionale de consum... Seara cînd cele două Ghite reveneau dinspre Ineasca, la Telenești, coșul căruței era plin de terfe și de căraușii veseli și bine dispuși. Sătenii le dădeau de pomană plăcinte, fructe, jucărele și multe alte nimicuri, care, firește, le aducea doar bucurie copiilor. Cînd magazionerului Ioină Mariamis nu-i plătea convenabil pentru terfe, mai că în strada centrală a tîrgului se stîrnea un tărăboi de se trezeau din amorțeală pînă și băieții de la postul de miliție ce se afla în vecinătatea casei ei. Zarva nu se potolea pînă cînd Ghita nu-și dobîndea ceea ce, după părerea ei, trebuia să-i aparțină. Toată lumea din orașel, de la mic la mare nu îndrăznea s-o contrazică, nici chiar Pesea Locș - slăvită prin frumusețea, dar și prin firea turbulentă în tot tîrgul. Toți știau că nu trebuie să-ți pui mintea cu Ghita Morghenștein, iar dacă potriveai afacerea cu ea și copiii ei, trebuia să respecti o anumită etichetă, să fii ca lacrima de curat. Îmi venea să cred că proverbul românesc: nu-i pădure fără uscături își are echivalent și la poporul israelit.

Iată-i sîmbăta, slavă Domnului: încheie săptămîna bine dispuși la baia comunală din centru, după care, în șiraguri, iară de la mic la mare, evreii se plimbă dintr-un capăt al străzii în altul. Ghita iese la promenadă cu gloata ei de puradei zglobii și gălăgioși.

– Parcă n-ar avea de ce să se bucure, ziceau unii strîngînd din umeri a nedumerire, dar cătați, cu toate problemele ce-i frămîntă sînt cei mai veseli din oraș. Și dacă totuși a pornit-o pe calea internaționalismului proletar creat de

Marx, Engels, Lenin, dar și de Stalin, apoi internaționalism să fie! Veselia lor se preschimba adeseori ca în Rusia, din beție, în sfadăliie de proporții, încât ți se părea că în acea ogradă nu se face altceva decât Cecenia, Transnistria, Abhazia de azi... în realitate se petrecea, pur și simplu, o clarificare de situație. În centrul tuturor gălăgiilor stătea Ghita, cu o jordine în mână și-l strunea pe fiecare din copiii ei aparte, ca să lucreze, să învețe carte și să nu umble după cai verzi cum umblă mama lor. Copiii, la rîndul lor, stăteau ca muzicanții cei ascultători care urmăresc și însușesc notele de pe pupitre în fața dirijorului.

Dacă venea vorba să pornească prin sate după terfe, Ghita își îmbrăca plozii într-o vestimentație destul de bizară. Îi vedeai fetele în pantalonași albi de producție chinezească și cușme de cîrlan, iar băieții invers, în fuste mini, îmbrobo-diți cu casinci colorate de producție columbiană. Așa împopoțați, copiii Ghitei stăteau sus pe mormanul de terfe, bucuroși că aduc și ei multe daruri oamenilor din sate. Acum zic, alaiul că mergea prin sate în zilele de duminică, iar duminică – cine nu știe cum e la moldoveni - majoritatea gospodinelor aveau coapte văr-zare, colaci și pîine proaspătă să dea de pomană la drumeți. În felul acesta Ghita nu trăia nici sărac, dar nici bogat. Atîta că tare vroia ca odraslele ei să nu ajungă să trăiască ca dînsa, dar să devină oameni cu carte multă și să se facă deputați și conducători de țară. Ea nu se umilea și nu accepta daruri de la evreei înstăriți din Telenești, care, din cauza amoralității ei, o ocoleau și o desconsiderau pe ne-drept. Biografia ce o trăia deja, întortocheată, obișnuia să o comenteze printr-o frază: Plăcerile au nevoie de victime...

– Peste ani vom rămîne în memoria copiilor noștri ca niște umbre întunecate, filosofa în mintea ei mama familiei internaționale. Îi plăcea să vadă cum copiii ei învață carte, dar se gîndea de unde să ieie un bărbat. Se privea în oglindă, clă-tinîndu-și fundurile necucerite încă de bătrînețe, zicînd: Sînt încă tînără! Doresc plăcerile pămîntului, mama lor de bărbați neputincioși! Ce păcat e că pe tare mulți i-a mîncat războiul!

Eu cu mama mea și cu tata îi dădeam dreptate. Anii trec și-mi pare rău că veșnicia e înainte, nu înapoi. Am făcut armată, apoi am învățat și cînd, după multă vreme, am revenit la Telenești, casa Ghitei Morghenștein nu mai era. În locul ogrăzii mari s-a construit Casa de ceremonii solemne, unde sătenii noștri marcau căsătoriile, nașterile și celelalte sărbători. Locul acela era un fel de loc de lucru al Polinei Marcovna Rubinștein care, în funcția ei de șefă a Oficiului de înregistrare a actelor civile, oficia căsătoriile. De serviciile ei am avut și eu necesitate la prima căsătorie... Iar Ghita cu gloata ei a plecat, probabil, statul i-o fi dat apartament, indemnizații.

Teleneștii parcă deveniseră mai săraci, mai pustii, își pierduse coloritul cu-venit să-l aibă un tîrg la anii ceia... Se ștergea din lumea noastră casa, ogradă

mare și acea căruță-șaraban trasă de o gloabă șargă și slabă cu o coamă bogată, fluturînd în vînt... Amintirea despre Ghita și copiii ei rămăsese în conștiința mea ca simbolul unui talmeș-balmeș, parcă arareori punîndu-i întrebarea: Unde ești, Ghita Morghenștein, unde sunt copiii tăi? ...

Ni-i dorde voi.

Și după o pauză îndelungată aud cum răsună ca un ecou o voce veselă venită din îndepărtata copilărie. E vocea năstrușnică a Ghitei, care te îndeamnă la trai plin de plăceri:

– Hai la viață din bucăți,

Dai la unul și vor toți...

Ițic și Golda Pekermann

Motto: *Rabinul lehuda zice:*

*cea mai mare veselie este iubirea și,
prin urmare, Moise Vă poruncește
să vă iubiți ca hulubașii.*

Casa lor mică se afla în preajma dughenei lui Kijner, cu o poartă înaltă din scînduri, străjuită de doi zarzări bătrîni, corojiți. Fiind deja, cum se zice, la odihnă binemeritată, Golda și Ițic Pekermann puteau mereu fi văzuți plimbîndu-se la braț ca doi îndrăgostiți sau ca doi hulubași, dacă vreți, îmbrăcăței, curăței, mai erau înnobilați de un păr alb-alb ca neaua. Doar ochelarii cu lentilele groase le trădau vîrsta. Pe amurgite, ieșeau la plimbare pe strada din centrul orașelului și vorbeau, rîdeau înde ei ca doi amorezați, care se întîlnesc după o despărțire îndelungată. Le stătea bine, zău. Ea era îmbrăcată într-o rochie largă, cu poalele lungi, iar dînsul purta pălărie albă, veston negru și pantaloni verzui. Pe piept i se legănau o anumită sumă de medalii - distincții de luptă.

La anii cînd eram adolescent, la Telenești, în serile de sărbătoare, pe ulițele din centrul tîrgului, de la mic la mare, ieșea la promenadă mai toată diaspora evreiască. În șiraguri de femei și bărbați, se plimbau, vorbind între ei în idiș, porneau din partea de jos a orașelului, de la *prodmag-ul* din vale pînă ajungeau pe drumul ce ducea spre pădurea Budăilor din deal și înapoi. Domnișoarele priveau oacheșe, mirosind cîte o floare spre flăcăi, iar flăcăii, la rîndul lor, se delectau urmărindu-le eleganța. Cei mai în vîrstă, de asemenea, prinși la braț, se plimbau avînd preocupările și temele lor de discuție. Îmi plăcea acea defilare de omenie a oamenilor, rumoarea plină de înțelegere și respect dintre cei tineri și cei vîrstnici. Ițic și Golda Pekermann se deosebeau parcă dintre toți, căci se părea că au fost născuți de o mamă și nu mai sfîrșeau să vorbească liniștiți și veseli între ei.

Tot așa ca doi îndrăgostiți de cînd lumea, nedespărțiți au rămas, după ce, ca

din senin s-au reangajat în câmpul muncii. Spre uimirea tuturor, au luat în primire o căruță cu un coș plat ce semăna la făcătură cu un mini-cuirasat, purtător de avioane, dacă ați văzut vreodată așa ceva. Deși erau pensionari, era vădit că se plictisiseră să tot stea fără o îndeletnicire acasă și au hotărît să muncească. Misiunea lor era să repartizeze marfa de la depozit către magazinele alimentare.

La acea ciudată căruță, în care stăteau cocoțați soțul și soția lui, era înhămată o iapă lungă în trup, slăbănoagă, dar pe asfaltul șoselei nici nu era nevoie de o mai mare putere de tracțiune. Îi cunoșteam și mă cunoșteau încă de pe când mai trăia bunelul Nică, cu care se avem de buni prieteni și cu care veneam după cumpărături la magazinele din Telenești. Întîlnindu-i după cîțiva ani, acei doi căruțași îmi ziceau de acum mie nu Boris ori altcumva, ci exact cum îl numeau pe bunelul meu, căpitane Ion.

Făceau acest lucru, probabil, în scopul de a-și aminti de tinerețe. De cum m-au văzut în preajma lor, au și început vorba despre comportamentul tinerețului de azi... Moș Ițic pune mîna pe unul din șoldurile mătușii Golda și unde începe să-mi turuie:

– Că destrăbălat mai este tineretul de azi. Merg cu toții *la kino* și se întorc acasă după miezul nopții... Ș-apoi cine știe ce fac ei sub garduri prin întuneric... Se culcă în doi, dar de-acum se scoală... fiind trei! Sau chiar cu gemeni!... Rău tineret avem și deci rău viitor ne așteaptă. Iaca eu, cu Aurașul meu n-am fost așa... Am stat logodiți 3 ani de zile, dar să mă ferească Dumnezeu de m-am atins de dînsa ca să-i fac ceva...

– Iaca ieri, interveni mătușa, căpitane Ion, a fost ziua mea de naștere și n-ai să mă crezi, Ițic mi-a adus flori de busuioc și m-a sărutat pe obraz de 66 de ori. Apoi, pînă dimineață mai întîi el a plîns că nu putea, iar eu plîngeam că vroiam, ca pînă la urmă să ne iubim ca doi iepurași și, bogdaproste lui Dumnezeu, că am avut gust...

Eu, la rîndu-mi, tînăr fiind, n-am cutezat să le contrazic părerile despre tineretul de atunci, despre viitorul nostru. Azi, analizînd lucrurile, le dau dreptate și-mi pare foarte rău că nu mai există om la Telenești care să cunoască și să recunoască partea căpitanului Ion, care mai trăiește în mine. Atunci îi admiram pe acei doi bătrîni, gata să asalteze zărilor viitorului, ca și *Don Quijote* cu Sancho Pansa morile de vînt, cum stăteau cocoțați pe loitrele căruței, la iapa slabă, cu dinții mari, îngălbeniți și ochii triști:

– Nu prea dați mîncare la cal de-i atît de slab? m-am interesat eu.

– Căpitane Ion, îmi reproșa moș Ițic, făcînd-o pe miratul: Nici nu știi cît bostan a mîncat calul nostru alaltăieri...

– Dar mata cum te simți cu sănătatea? mă întrebă deodată mătușa Golda.

– Mă cam doare un picior, am încercat să le spun, fiindcă în ajun jucasem

fotbal cu Sunea Țehman și îl stîlcisem. De, căutam și eu o consolare cît de mică.

– Pe noi ne dor amîndouă, sări birjarul cu vorba...

– Cum de v-ați hotărît ca să mai continuați munca? La acești ani? am încercat eu să-i întreb.

– Noi lucrăm de cînd eram în mama, mi-a răspuns iarăși birjarul, clipindu-mi din ochi a bunătate și pocni din biciușcă, îndemnînd gloaba să meargă.

Munca lor a durat o vară. Aveam impresia că teleneștenii se mîndreau cu acei doi bătrîni fericiți, nedespărțiți.

– Știu a trăi frumos. Trăiesc și vor muri din dragoste, auzeam aprecierea maturilor.

Azi, arareori cînd se întîmplă să mai trec prin Telenești, mi se pare că de la cotitura străzii se va ivi acea căruță lungă ca un miniaerodrom, în care stau bătrîneii Ițic și Golda, fericiți și plini de viață... Ea zice:

– Ițic a plîns jumătate de noapte că nu putea... zice ea.

– Golda a plîns că vroia... zice el. Amîndoi zic:

– Și bogdaproste lui Dumnezeu că am avut gust!..

Fira Zislis

Motto: *Rabinul Asse zice: Cea mai mare veselie este bunătatea sufletească și, prin urmare, Moise Vă poruncește să fiți oameni buni la suflet.*

În timpul sărbătorilor de iarnă, după ce umblam cu colinda, „Plugușorul” și semănatul, noi, copiii din Ineasca, adunam ceva bani și nu mai era altă fericire decît să mergem la Telenești să cumpărăm bomboane, iar unii din colegii mei și... țigări. Odată văzîndu-ne la oraș, nu puteam să ne lipsim și de plăcerea de a servi cîte o înghețată, deși iarna nu-i tocmai cel mai potrivit timp pentru așa delicatețe. Dar, de fapt, dificultatea cea mare era alta. Pe timp de iarnă friguroasă, ca să faci rost de o înghețată, trebuia să parcurgi o cale lungă pînă la chioșcul din preajma casei lipovanului-cizmar Grișa Bitco, vînzătoarea căruia era Fira Zislis, o femeie suplă, cu părul negru ca tăciunele, dar cu fața roșie și cu multe mărgele albe, sidefi în jurul gîtului. Era cea mai iubită vînzătoare pentru noi, copiii, din toate satele învecinate. Chiar așa îi ziceam – persoană de importanță locală! Și dînsa se arăta bucuroasă cînd ne vedea bulucindu-ne înăuntru magazinului. Ne cerea să închidem repezător ușa ca aerul rece să rămînă să înghețe afară, nu în magazinul ei. Ne măsura cu priviri galeșe, ca pe niște oameni aproape maturi, dacă de la cineva din noi mai duhnea a fum de țigară. Apoi ne invita să-i ajutăm la dereticat prin magazin, la aranjarea lăzilor cu sticle goale și numai după aceea ne servea cu înghețată, scoțînd-o dintr-un vas alb, de aluminiu, rezervat doar pentru

noi, copiii din Ineasca. Tînără, frumoasă, avea brațe gingașe, dar foarte darnice și se uita la noi cu atîta blîndețe și bunătate... Dugheana ei, cum obișnuiau să boteze oamenii magazinul, se afla nu departe de stadion... în lunile de vară, cînd acolo se desfășurau sărbătorile, festivalurile, după orele de lucru, Fira închidea magazinul și ieșea la plimbare în compania unui flăcău, care, printre altele o plimba cu bicicleta. Flăcăul o așeza grijuliu pe rama de dinainte a bicicletei, chiar între picioarele sale lungi și puternice, pedalfînd încontinuu. Femeile se uitau chiorîș la dînșii, zicînd că mare fericire a pălit-o pe Fira, vînzătoarea. Se vedea cale de-o poștă că li-i drag unul de altul. Dar a venit ordin și flăcăul, în toamnă, a fost mobilizat la armată. Selectat de medici pentru marină, el urma să părăsească Teleneștii pe o perioadă de trei ani. Și a plecat, lăsînd-o pe Fira cu inima frîntă. Dintru început primea scrisori și se mîngîia cu ele. După un anumit timp acestea au început s-o rărească cu venitul și Fira plîngea, deși înțelegea că marinarii pleacă luni întregi în largul oceanului și nu au posibilitatea să scrie. Acum singura mîngîiere era fotografia marinarului pe care a fixat-o mai sus de tejghea, ca pe o icoană.

Cînd ne aduna în jurul ei și ne servea cu biscuiți, dulciuri și înghețată, era semn că a primit mesaj bun de la marinar. Tot de bucurie mare, într-o zi ne-a luat pe mai mulți copii și ne-am dus în ponoarele din preajma Teleneștilor. Aici nu mai era vînzătoare, ci pedagog în toată legea. Și-am cîntat și recitat poezii ca la școală. Am mai adunat mănunchiuri de negară și am mers cu tot alaiul la Movilă, cum era numit de oameni un gorgan din marginea Ineștilor. La drept vorbind, pentru noi, locul acela mai nu însemna nimic. Pentru Fira însă el s-a dovedit a fi sfînt, pentru că, după ce ne-a îndemnat să facem o pauză de tăcere, ne-a mai rugat să depunem buchețelele de negară pe iarba deasă a gorganului. Am îndeplinit întocmai dorința învățătoarei noastre, dar ea n-a arătat semne de bucurie. Dimpotrivă, a lăcrimat și timp îndelungat a măsurat zările cu ochii punctați de mare tristețe...

I-am înțeles sentimentele, după ce ne-a povestit că în timpul războiului trecut pe acel loc au fost împușcați și îngropați de vii sute de evrei din tîrgul Teleneștilor. După război, rudele revenite la baștină au deshumat osemintele victimelor și le-au strămutat într-un mormînt comun la noul cimitir evreiesc din marginea Mîndreștilor. Era și mai trist, că în locul unde s-a petrecut masacrul și noi depusem buchețele de negară, în vecinătate, pe malul Ciulucului, autoritățile comuniste au dispus să fie gunoiștea tîrgului. Ciulucul își mîna apele lenoase, triste, puturoase în tăcere. Iar Fira Zislis plîngea repovestind spusele martorilor oculari, cu cîtă cruzime au fost împușcați și dați uitării bunica, bunicul, mătușa și cei patru verișori, care n-au izbutit să fugă la timp din Telenești. Tot de la Fira Zislis am aflat că îndată după război s-au găsit oameni de bun-simț care au in-

statat pe acel loc mai multe plăci funerare din piatră de Cosăuți, dar comuniștii le-au ridicat de-acolo și le-au folosit în mod păgînesc la pietruirea pieței din preajma stației de autobuze... Ascultînd-o, îmi ziceam atunci în sine: *Cît va fi să viețuiesc pe acest pămînt, am să mă zbat pentru păstrarea memoriei moșilor; strămoșilor care și-au dat viața pe-aceste meleaguri de două ori: odată de fasciști și încă odată de comuniști.* O să am stima și respectul eu și viitorii mei copii față de poporul evreu.

Dar, ca să vedeți, tragedia Firei Zislis avea să aibă continuarea sa... Marina-rul s-a întors la vatră într-un sfirșit de primăvară. A revenit, cum mi-a povestit mama, înainte de termen, fiindcă medicii l-au găsit contaminat de radiație. N-a mai fost s-o plimbe pe Fira pe rama bicicletei. Stătea întins, lat în spate, cu privirile pierdute în țăriile cerului, într-un cărucior cu roțile nichelate, lucitoare. Fira își lăsase părul lung, răsfirat să cadă domol peste umerii simpatici. Ziua lucra la magazin, iar seara ieșea cu ursitul la plimbare, împingînd căruciorul din urmă. Mereu vorbea cu el, îl întreba dacă are nevoie de îngrijire suplimentară... în zilele de odihnă venea cu el pînă în marginea Teleneștilor, la Movilă. Dacă ne întîlnea pe noi, copiii din Ineasca, devenea veselă, vorbăreață și ne permitea să-l plimbăm și noi pe flăcăul invalid.

Oamenii care înțelegeau ce s-a întîmplat cu tînărul care a slujit pe submarinul atomic din Murmansk, vorbeau despre necazul Firei Zislis cu mare durere în suflet. Cum era și firesc, medicii îi vedeau sfirșitul fără ochelari. Dar nu suflau o vorbă în acest sens, că așa le cerea jurămîntul lui Hipocrat. Tînărul, la rîndul său, îi jurase dragoste și fidelitate veșnică fetei cu numele frumos, melodios, Fira Zislis.

Golda Gorodețki

Motto: *Rabinul lehuda zice:
Cea mai mare veselie este să fii om
cinstit și, prin urmare, Moise vă
poruncește să fiți oameni cinstiți.*

– Dragele mele femei! Ascultați-mă atent, căci ceea ce o să vă spun este absolut adevărat! zicea întruna economista colhozului, o femeie josuță, cu ochii mici, jucăuși, de parcă era mama mea. După o zi grea de muncă, obosită, venea uneori pe la noi să se plîngă:

– Muncesc ca o neună, dar nu pot lega tei de curmei de săracă ce sînt și nu pot face nimic ca să le aduc cîștig oamenilor simpli de la țară. Tovarășii nacealnici fac tot posibilul ca cei de lucrează în sudoarea frunții la pămînt să nu primească aproape nimica. O duc bine numai hoții.

Aceasta era Golda Gorodețki, economista colhozului nostru. Dar mai exista o Goldă Gorodețki, cea din legendele oamenilor. Una din legende spunea că ea a fost pe timpuri supusă arestului, cercetărilor pentru abuz de serviciu și delapidări în proporții deosebit de mari. Cei dornici de vorbărie, înclinați spre birfe, afirmau cu certitudine că Golda,... fiind în cîrdășie cu spionii din America și Anglia, a fost prinsă în flagrant lîngă o scîrtă de paie din dealul Molnicului, transmițînd unui străin documente secrete, de mare importanță pentru statul sovietic. Nimeni nu putea să explice natura acelor acte transmise de ea și alți spioni care veneau cu elicopterul la poalele codrilor Budăilor... Nu știam dacă aceste zvonuri corespund realității, dar cert era că de la o habă de vreme Golda Gorodețki tot mai des lipsea de la serviciu... în preajma sărbătorilor de iarnă, cînd țaranii de la Inești, ca și cei din toată Basarabia comunistă, ajungeau să primească plata pentru un an întreg de muncă, erau în așteptarea nerăbdătoare a economistei. Dar cine putea să meargă la banca din centrul raional, cine era să socoată și să calculeze, să facă listele colhoznicilor, dacă nu era să fie Golda Gorodețki. Era femeia care intra în rolul de casierită.. Sosea la bancă cu mult înainte de răsăritul soarelui, prezenta la un ghișeu documentele, conform cărora erau eliberate sumele respective de bani. Cînd se întorcea în sat, era numaidecît însoțită de doi milițieni, care asigurau paza și ordinea publică. Trecută prin foc și pară, una mai falsă decît cealaltă, ea nu s-a lăsat bătută, intimidată. Dimpotrivă, s-a călit în lupta pentru binele oamenilor și nu putea să sufere ca aceștia să fie înșelați. Golda avea un caracter dur și întruna se lua la harță cu reprezentanții puterii sovietice, reproșîndu-le categoric:

– Nu se poate proceda în halul acesta... Dacă oamenii n-au cunoștință de carte, dacă nu se revoltă, asta nu înseamnă că cineva are dreptul să-și bată joc de munca lor, să nu le plătească colea niște copeici mizerabile... Moldovenii, din sudoarea lor hrănesc o jumătate de Rusie, dar nu înțeleg de ce li se plătește atît de puțin? Unde s-a mai văzut ca un litru de lapte să coste mai puțin decît o sticlă de jumătate de litru de apă minerală?!

Ea cunoștea fiecare om din sat, știa cît de mult lucrează fiecare, iar acum vedea cît i se plătește. O scotea din țîțîni mai ales faptul că mai toată lumea se mulțumea cu puținul pe care-l primea. Scăpată de lacătele ruginite ale pușcării spre care a fost dusă de cîteva ori, spre surprinderea tuturor, Golda Gorodețki își păstrase firea întregă și îi compătinea profund pe cei obidiți:

– Doamne... Ce mult îmi pare rău de bieții oameni ai muncii! Adevărați sclavi, nu alta. Muncesc un an întreg și o vară, dar primesc cît nu le ajunge de mîncare, nu și de îmbrăcăminte, încălțăminte.

Că adevărurile expuse public de Golda erau curate s-a dovedit foarte cînd.

A trebuit numai să se îmbolnăvească, să părăsească colhozul în căutarea sănătății pe la diferite case de odihnă și sanatorii din Crimeea, Călărași, Malovata și din alte părți că oamenii au și simțit lipsa ei. De acum nu mai primeau plata pentru un an de muncă pînă la Anul Nou, ci hăt după sfirșitul lui ianuarie-începutul lui februarie ori chiar în preajma noului ciclu agricol.

Din păcate, boala se dovedi a fi incurabila și într-o zi satul a fost cuprins de groază. La vîrsta de doar 40 de ani Golda Gorodețki, răpusă de cancer, s-a stins din viață. A rămas s-o continue o fiică de vîrstă școlară. Deci, pînă a ajunge s-o înlocuiască pe mama trebuiau să treacă încă ani și ani. Odată cu fetița a rămas orfană toată lumea din Ineasca.

Mendel Moiseevici Șapocinic

Motto: *Rabinul lehuda zice:
Nu e mai mare veselie decît
să aspiți mereu la cerul senin și, prin urmare,
Moise vă poruncește să țintiți
mereu spre stele.*

Mendel Sapocinic și soția lui Fanya în tinerețe

de ani era oarecum împovărat de gîndul că vin bătrînețile, dar dădea de înțeles că vîrsta și anii nu-l vor cuceri cu una cu două. Se mîndrea că în fiecare dimineață face gimnastică în ritmurile muzicii interpretate la pian de Ghita Strahilevici, care se transmitea cu regularitate la radioul republican. Cu obrajii rumeni, intra în clasă cavalereste, cu catalogul și rigla subsuoară, și nu începea lecția pînă nu ne spunea cîteva bancuri despre marii savanți ai lumii. Totodată

ne ținea la distanță, ne cerea respect și ne lămurea legile fizicii cu un entuziasm deosebit, accentuând că savantul cutare sau cutare este de naționalitate evreiască. Ne spunea despre arhitecții de la Chișinău David Palatnic, Semion Șoihet, despre scriitorul Boris Pasternak, fizicianul Boris Ghinzburg, scriitorul din Moldova Ihil Șraibman, sculptorul Lazăr Dubinovski... Ținea să sublinieze meritele evreilor în lumea științei și era de-a mirării că nu se sfia să spună că și el este evreu. Adeseori ne povestea despre masacrul ce l-au făcut dușmanii în al doilea război mondial populației evreiești din Basarabia, cum el a fost ținut în ghetoul din Odesa și cum a scăpat de-acolo, amintindu-și de un cetățean pe nume Udler, care actualmente este savant în SUA... Îl văd ca acum: făcea o pauză, parcă rușinat de cele întâmplate, și trecea deodată la tainele științei fizicii care ne-o predea... îi plăcea îndeosebi să facă referire la Albert Einstein și la teoria relativității. Despre Einstein, Mendel Moiseevici ne-a spus și un banc pe care l-am memorizat:

– Când a părăsit Germania hitleristă în favoarea Americii, pe străzile New York-ului îl întâlnește un prieten și, văzându-l îmbrăcat într-un pardesiu vechi, ponosit îl întreabă: „De ce umbli atât de neîngrijit?”, la care acesta a răspuns: „Păi, nu-i nici un bai. Aici, în America, nu mă cunoaște nimeni, așa că nu-ți face probleme.” Peste câțiva ani, devenit deja celebru, tot acel prieten îl întâlnește din nou pe savant pe străzile New York-ului. Albert Einstein nu-și schimbase vestimentația: era în același palton vechi, chiar cîrpit pe-alocuri. „De ce umbli, dragă, în halul ăsta? Doar nu te consideri un om sărac?” se cruci amicul. Albert Einstein însă i-a răspuns destul de liniștit: „Nu te căzni, prietene. De-acuma toată lumea mă cunoaște și nici nu ia în seamă îmbrăcămintea mea...”

Învățătorul graseia puțin și ne amuza cumplit când ajunsese să ne predea tema din fizică intitulată „Legea burghiului”. Ne-a lămurit simplu și competent tema, de parcă totul era clar, dar s-a găsit colegul nostru, Gheorghe Scurtu, fiul pădurarului Profir de la Ciulucani, care nu se putea dezmetici. Recunosc că nu a înțeles și nu-și poate imagina cum, după această lege, circulă curentul electric prin fire. Atîta i-a trebuit lui Mendel Moiseevici. S-a apropiat de banca acestuia, l-a țintit cu privirile sale vesele și, după ce-i turnă pe cap o sumă de cuvinte ironice, îi mai cîntă pe deasupra o strofă din folclorul moldovenesc:

Foaie verde busuioc

Tot pe loc, pe loc, pe loc!..

Apoi îl luă pe coleg de mînuță și-l scoase în fața clasei, ticsindu-l, ce-i drept fără brutalitate, lîngă tabla cafenie unde iarăși începu să-i lămurească „Legea burghiului”. Colegul nostru avea o expresie a feței de parcă începu să plouă deasupra lui. Văzându-l pierdut, învățătorul se înmuie și el la inimă,

hotărînd să-și schimbe maniera de predare. Hazliu din fire, îl întrebă pe elev:

– Măi Ghiță, ai dat vreodată... cep la poloboc?

– E-he, de câte ori, se laudă colegul.

– Foarte bine, se înveseli și învățătorul, continuînd chestionarea, sfînd cu creta în mînă. Închipue-ți că dai cepul unui poloboc. Mai întîi iei sfredelușul în mînă, începi să sucești în fundul polobocului. Sucești, sucești și cum tu sucești în partea dreaptă, după acele ceasornicului, în întîmpinare ce vine?

– Vinișorul, răspuse vesel Gheorghe.

– Te grăbești, Ghiță! îi făcu observație învățătorul. Mai întîi iese în întîmpinarea ta rumegușul, apoi vinul ghirghiului!.. Și cînd se potoli rumoarea clasei, el îi dădu învățăminte lui Gheorghe: Să știi că anume după acest principiu are loc mișcarea curentului electric în cablu...

Lețiile lui erau vesele și mult așteptate. Cum spuneam, Mendel Moiseevici ne mai preda și astronomia. Doamne, cu cîtă dragoste ne povestea despre stele, despre constelațiile Lira, Aldebaran, Casiopeia, Centurion, Taurul, Calea Lactee... Ne spunea că știința este partea cea mai interesantă a fericirii. Iarna organiza lecții serale, adunîndu-ne în mijlocul orașelului și ne arăta cu multă cunoștință de cauză și entuziasm locul aflării acelor corpuri cerești pe care trebuia să le cunoaștem conform programei școlare. În acele seri deveneam copiii planetelor, ai lumii miraculoase a universului și nu ne venea a crede că sîntem atît de minusculi în proporție cu universul...

– Țintiți spre stele, băieți, ne sfătua învățătorul, știința se face cu fapte, după cum se face o casă cu pietre, dar numai o acumulare de fapte nu este știință, după cum o grămadă de pietre nu este o casă.

În afară de faptul că era un pedagog bun, Mendel Moiseevici adeseori era inclus în juriul festivalurilor raionale de creație artistică printre elevi. Cînd colectivele de amatori cîntau sau dansau pe scena cluburilor stătea plin de sine și urmărea cu atenție măiestria artistică a elevilor. Întrucît eram și eu un fel de artist amator și cîntam pe scenă cîntece populare moldovenești, Mendel Moiseevici mă respecta, sfătuiindu-mă să cînt mai departe, că Slavă Domnului, am auz muzical și vocea mea e aproape ca cea a lui Robertino Loreti.. N-am urmat sfatul pedagogului meu, deși muzica totdeauna a fost alături de mine și mă mai însoțește și azi, ajungînd la aceea ca să mă dedic aventurii de a o compune și de a o interpreta.

Povestea relațiilor noastre avea să se canalizeze pe un cu totul alt fâgaș. Am susținut bine examenele la obiectele lui, apoi m-am dus unde m-a dus destinul. Au trecut mulți ani, devenisem deja avocat la Chișinău, cînd într-o bună zi, în pragul biroului meu îl văd pe un moșneguț scund, bondoc, cu pălărie albă și ochelari cu lentilele groase, sprijinit într-o cîrjă. Mi-a fost nespuns de plăcut

să-l revăd, dar m-am și întristat profund, văzându-l că el nu-și amintea deloc cine sunt... Era bolnav, răsufla greu, pentru că chinurile vieții și vârsta înaintată îi prevesteau un final fatal. Mă privi pieziș și-mi vorbi supărat:

– Mă interesează, de ce mi se plătește o pensie atât de mizerabilă, după ce am muncit în calitate de pedagog peste 40 de ani? Mi-a plăcut să muncesc. Am fiică aici, la Chișinău, nepoți, dar primesc cât un om care n-a făcut nimic în viață... în timpul războiului m-am aflat prizonier în ghetou, am trăit ani de înjosiri și umilințe, apoi am lucrat mai bine de 40 de ani în școală. Câte generații de elevi au trecut prin mâna mea și-acum... Acum sînt nevoit să plec, să mor departe de locurile unde m-am născut... Și am să plec numai de dragul copiilor... Ce să facă niște oameni bătrîni ca mine în țara asta? Am consultat silitor legislația de care avea nevoie bunul meu profesor și n-am avut cum să-l bucur. Într-adevăr, nici o lege nu prevedea pensie mai mare decît cea pe care dînsul o primea. Ceea ce n-am putut să nu fac a fost să-l ajut să coboare scările de la etajul unde se afla biroul consultației juridice, apoi să-l conduc la troleibuz ținîndu-l de subsuori, am înțeles că nu numai vârsta îl macină, ci și subalimentația. Am încercat să-l ajut cu niște bani, dar el mi-a reproșat categoric.

– O fac deosebit de sincer, i-am spus eu. Nu lua nimic în semn de rău, Mendel Moiseevici.

– Nu doresc nimănuui să se simtă umilit ca mine. Statul trebuie să aibă grijă, dar la noi stat nu există nici pentru cei tineri, nici pentru cei bătrîni. Doar hoții și minciñoșii se simt în apele lor. În timp ce Mendel Moiseevici îmi vorbea cufundat în gînduri grele, eu priveam împrăștiat împrejurimile și, din păcate, nu mi-am dat seama că tocmai în momentul acela s-a produs în sufletul meu ritualul despărțirii mele și de copilărie și de tinerețe, de Telenești și de satul de baștină. Cînd troleibuzul plecă, am văzut în zare un stol de păsări care n-au urcat în sus, spre stele, ci s-au cuibărit gălăgioase în coroana stufoasă a arborelui din preajmă. Nu erau cocori și nici porumbei. Era un cîrd de cioroi ce croncăneau asurzitor.

Întoarcere în timp

Sunt convins că sute și mii de intelectuali basarabeni de vârsta mea poartă o deosebită simpatie nostalgică dacă vorba să ne amintim de pedagogii evrei pe care i-am avut la școală, la liceu, la institut sau universitate. Intelectualii-pedagogi din adolescența generației mele au lăsat urme adînci în memoria noastră, păstrîndu-ne frumoase și demne amintiri.

Recapitulînd anii copilăriei, ne amintim cu drag oamenii care ne-au propulsat devenirea, contribuind la formarea noastră fizică și morală. Meditînd în profunzime, ajung la concluzia că unii dintre oamenii cunoscuți în copilărie au

În cercul familiei Șapocinic, SUA 2008

constituit adevărate lecții de omenie, pe care mintea nu le poate da uitării, iar conștiința le rămîne mereu recunoscătoare. De la unul dintre aceștea și anume de la Mendel Șapocinic să învăț că doar o viață trăită pentru alții este o viață care merită să fie trăită. Mendel cu Fanya, soția lui, parcă și astăzi vin spre mine din anii copilăriei de la școala primară din satul natal și cea medie din Telenești. Dar cât e de plăcut când afli că nici ei nu te-au dat uitării. Chiar dacă astăzi se află departe de mine, tocmai în SUA, îi simt mereu alături. Din când în când dînșii îmi telefonează și când le aud vocile pline de dulceața amintirilor mă cuprinde dorul și speranța că va veni poate o zi miraculoasă, când viața ne va dărui șansa să ne revedem. Amintirea despre ei este vie. Văd și azi ca aieva familia de evrei cu numele de Șapocinic în frunte cu Mendel Moiseevici, Fanya Semionovna, fiica Raisea și fiul lor Music, născut (chiar în satul nostru) la Inești. Totul este viu în amintire, totul este un vis îndepărtat. Iar zilele astea a fost să trăiesc o surpriză de-a dreptul încântătoare. Citînd în liniște e-mailul din internet, la un moment dat era să fiu iarăși fascinat de miracolul reîntîlnirii cu copilăria. De necrezut, dar adevărat. Din îndepărtata Americă mi-a scris Raisea, fiica lui Mendel și Fanya Șapocinic, cei care, în copilărie m-au inițiat în diferite discipline școlare, începînd cu legile fizice și terminînd cu necuprin-

surile cosmice. Dar, haideți mai bine să vă citesc câteva rânduri din scrisoarea adresată mie de Raisea Șapocinic: „Te salut. Boris! Am s-o încep cu a te informa scurt că tatăl meu s-a născut în anul 1922 în Orhei, într-o familie ce număra zece copii, cinci dintre care, din păcate, au decedat prematur. La îndemnul părinților săi, tata a început să învețe particular, dar mai apoi s-a înscris la un gimnaziu românesc din Orhei pe care l-a absolvit în 1940. Dacă tu n-ai ști că m-am născut după 1950, aici aş putea pune punct, pentru că îmi vine greu a scrie despre ceea ce a urmat. Tata, absolvind gimnaziul ar fi putut să mai facă carte și chiar carieră bună, dar destinul i-a adus pe cap cel de-al doilea răboi mondial, pe fronturile căruia a plecat voluntar. În războiul din anii 1941-1945 a fost rănit de 10 ori, suportînd cam tot atîtea intervenții chirurgicale. Întors schilod, continuă calea anevoioasă a vieții sprijinindu-se în cîrje. În anul 1945 o întâlnește pe mama mea, pe atunci o fată zveltă, originară din Podoimița din părțile Camencii (Transnistria), care-i acceptă propunerea de căsătorie. Tineri amîndoi fiind, au hotărît să-și continue studiile pînă soarta i-a întîlnit cu Elena Glușco, pedagog cu renume în acele vremi în Moldova. La propunerea acesteia tînăra familie se angajează la școala din satul Ciocîlteni, Orhei. După trei ani tatălui meu i se propune funcția de director al școlii Ghirișeni, Telenești, de unde mai apoi a fost transferat la școala din Inești, iar apoi la cea din Telenești... Țin să te informez că pe atunci codrii Moldovei mișunau de oameni ce nu se împăcau cu noua orînduire comunistă. Deci, chiar și în timp de pace pe tatăl meu îl urmărea același pericol, ce l-a urmărit în timpul războiului...”

De aici încolo amintirile mă leagă direct. Mărturisesc că Mendel Moiseevici și Fanya Semionovna, locuind în satul nostru au fost oameni de o cumsecădenie rară. Mendel Moiseevici prefera să stea la popas și taifas cu tata, să-și povestească unul altuia despre războiul prin care ambii au trecut și din care s-au întors schilodiți. Stăteau ore întregi la gura beciului rînduind cîte un pîhărel de vin cînd roșu cînd alb și, copil fiind, îmi plăcea să-i ascult, să învăț de la ei școala vieții. N-am să uit niciodată că Fania Semionovna era o gospodină și o bucătăreasă iscusită. Știa a pregăti bucate delicioase și, mai ales, ne plăceau copturile ei. Cînd noi, copiii, ieșeam în drum ea ne chema și ne servea ca o mamă... Avea vorbă povățuitoare și blajină, în stare să-ți insuflă încrederea că viața este mai ușoară și mai frumoasă decît în realitate. În asemenea zile mi se părea și salcîmul bătrîn din preajma casei noastre mai verde, și troscolul din bățătură – mai înalt, și apa din fîntînă – mai rece ca de obicei. Cînd Mendel Moiseevici dădea cu ochii de mine îi spunea tatei că am voce frumoasă și tare bine cînt. Am să devin un mare artist, zicea dînsul. Știa el ce spune, pentru că l-am văzut mereu printre membrii juriului ce urmau să stabilească capacitățile artistice ale elevilor. Pe mine mă cunoștea ca solist de pe scena școlii...

Ce mai zboară anii! Făcîndu-mă și mai mărișor am mers la școala medie din Telenești, unde Mendel Moiseevici mi-a predat nu cîntecul, ci mi-a fost, cum am mai spus, învățător de fizică și astronomie. Îmi mai amintesc și acum lecțiile lui, nu-i pot uita scrisul frumos și îngrijit așternut pe tablă. De cele mai deseori știa să îmbine cu ingeniozitate materialul teoretic cu o glumă, cu o anecdotă încărcată de tîlc. Apoi, cîtă fantezie și pasiune punea dînsul în lecțiile despre imensitatea constelațiilor, despre nemărginirea universului și multitudinea planetelor ce ne urmăresc din cer. Imaginația mea de copil zbura în ritmul vocii sale pe alte planete, îmi închipuiam că și acolo este viață și că și acolo oamenii au grijă unul de altul. Alteori visam să ajung și eu ca pedagogul meu, un bun cunoscător al universului și al legilor conform cărora acestea evoluează și ființează de o veșnicie. Dar n-a fost să fie nimic din toate visele mele, pentru că foarte curînd era să aflu cît de necunoscute sunt căile trasate de cu totul altcineva. Azi tot mai des aud vorba mamei de demult: “ Creșți în harul și în cunoașterea Domnului și a Mîntuitorului nostru Iisus Hristos.”

Timpul s-a depănat vertiginos și pe mine m-a luat în brațe lumea mare. Nici nu bănuiam că timpul poate merge și îndărăt. Această stranie senzație mi-a provocat-o răvașul electronic primit de la fiica lui Mendel și Fanya, Raisea, care la încheiere mă informează “ Cu un an înainte de a pleca la pensie, tatăl s-a întors din nou director la școala din Inești, lucrînd acolo încă vreo 5 ani. Pe urmă ne-am transferat cu traiul la Chișinău, stabilindu-ne într-un bloc din strada Igor Vieru, situat la numai un cartier depărtare de strada Petru Zadnipro, unde locuiai și tu. Dar n-a fost să ne întîlnim niciodată. E posibil oare să ne fi văzut și să nu ne fi recunoscut?”

Îmi pun și eu de multe ori aceeași întrebare, dar nu găsesc nici un răspuns. Mă gîndesc adeseori că trebuie să iubim lumea cu care trăim. Așa gîndind le-am telegrafiat Raisei Șapocinic și lui Music: „Vă mulțumesc și mă bucur nespun că vă trăiesc părinții și că sunteți aproape de ei. Mă bucur că nu ați uitat clipele de viață trăite la Inești și Telenești, că nu ați uitat nici pe mine. Ieri afară a fost toamnă tîrzie, iar acum deja e toi de iarnă. Ne aflăm în preajma unui Nou An care sper c-o să ne aducă pe umerii istoriei vieții multe clipe de bucurie. Dar cel mai mult sper că oamenii dragi inimii mele vor fi sănătoși, mereu în așteptare să comunicăm cît mai multe noutăți bune. Sunt optimist că în această viață vom avea ocazia să ne revedem la Moldova. În aceste zile frumoase ale începutului de iarnă, îi felicit pe oamenii mei dragi **Mendel și Fanya Șapocinic, pe copiii lor Raisea și Music**, pe toți nepoții lor și le urey la mulți ani.

Ce trist că-n lumea asta nu doar anotimpurile sunt trecătoare...”

Motl Homschi pe front

Mihail (Motl) Homschi

Motto: *Rabinul lehuda zice:
Cea mai mare veselie este
de a lucra în colhoz și, prin urmare,
Moise vă poruncește să lucrați în colhoz.*

Se numea cum l-a numit mamă-sa, Motl Homschi, dar avea o asemănare impresionantă cu chipul lui Vasile Alecsandri și oficialii sovietici, fiindcă era om de partid, îl botezaseră Mihail Homschi. Spre deosebire de marele poet, nu scria poezie, dar mulți ani în șir a îndeplinit funcția de președinte al colhozului din Ineasca care o perioadă anumită a purtat numele revoluționarului bulgar *Gheorghe Dimitrov*. Mihail Isaacovici, cum îl numeau sătenii mei, era de o înțelepciune rară și cunoștea bine problemele agricole pentru că făcuse școală de agronomie. Acest legendar președinte de colhoz din părțile locului s-a născut în anul 1923 la Telenești în familia părinților Ițhac și Zleika. Era o familie simplă, modestă cum erau cu sutele la vremea aceea în țîrg și cu greu își câștigau existența, avînd parte de odihnă numai la sărbători. De mic copil a știut să muncească, să aibă responsabilitate pentru ziua de mîine. Din familie s-a deprins a munci cu dăruire, de a face cît mai multe lucruri frumoase în viață. Ca toți copiii de evrei de la acea vreme a început cu frecventarea hederului, unde a cunoscut prima oară literele sanscrite, precum și file din istoria legendară și tragică a poporului evreu.

Copilăria a trecut repede, ca un vis. Frecventase școala primară din Telenești, avea mulți prieteni. Apoio, Motl, în cputarea unei bucăți de pîine mai ușoare „a plecat în lume”. Școala medie începută la români Motl a terminat-o în timpul sovieticilor și la 18 ani, deja a devenit martorul celui de-al doilea război mondial declanșat de către doi tirani ai secolului XX. Prețul acestui măcel mondial a fost plătit deplin de către toate popoarele, inclusiv de cel evreu. Evacuare, foame, măcel, moarte, dorința de a supraviețui...Motl Homschi a participat la Marele război pentru apărarea Patriei, învrednicindu-se de ordine și medalii: „Steaua Roșie”, „Victoria asupra Germaniei”, „ Pentru eliberarea Budapestei”, „ Pentru apărarea Caucazului” ș.a. După terminarea războiului s-a întors la viața pașnică. Era același om de omenie, harnic și modest. Îmbrăca rar sacoul cu medaliile aduse de pe front, dar cu o deosebită mîndrie, deoarece a obținut mențiunile pe merit.

Revenind la Telenești în acei ani grei de după război, Mihail Isaacovici a găsit cea mai mare fercire a vieții lui. S-a căsătorit cu Asea Rubinștein. A avut

*Moti Homschi.
Președinte de colhoz*

viața întreagă alături o mare dragoste, frumoasă, demnă de invidiat. Curînd în familia lor s-au născut doi copii: Izea și Șuric, dolofani, isteți, ingeni-oși, pe care curînd îi știa fiecare teleneștean.

Biografia de muncă a lui Mihail Isaacovici s-a început ca instructor la comitetul de partid, în domeniul agriculturii, apoi a fost numit ajutorul renumitului președinte de colhoz Boris Glușco (Erou al Muncii Socialiste) din satul Cocîlteni, raionul Orhei. Talentul organizatoric, perseverența, dragostea de muncă l-au evedențiat totdeauna pe acest om de o cumsecădenie deosebită. Puterea sovietică, văzînd în talentul lui ceva înnăscut pentru muncă, l-a trimis la școala superioară de partid din Chișinău, dar a susținut cu brio examenele la

Moscova. După terminarea școlii, o perioadă a muncit în organele de partid din orașelul Sîngerei, iar din anul 1964 a fost numit președintele colhozului „Gh.Dmitrov” care cuprindea cinci sate: Telenești, Inești, Mihalașa, Băneștii Vechi, Băneștii Noi, pe o suprafață de moșie enormă. A mai avut colhozul nostru președinți și pînă la dînsul. El însă a știut mai bine decît alții să se comporte și să discute cu țărani simpli. Știa valoarea muncii la pămînt, îndeosebi prețuia truda mecanizatorilor și femeilor, iar cînd îl vedea pe om că face răgaz pentru odihnă, nu-l probozea, ci oprea mașina, cobora din ea, saluta toată lumea și zicea:

– E foarte bine că vă odihniți, oameni buni. Trebuie să vă întăriți, s-adunați puteri că sănătatea fiecărui om este cea mai mare bogăție a țării.

Dacă președinții de pînă la dînsul nu făceau un pas fără comanda de mai sus, acesta știa cînd și cum să are lanurile, cum să însămînțeze, cînd să înceapă secerișul. Nu spunea unde și-a făcut studiile, ci demonstra prin exemplul propriu că știe a pune la punct orice mecanism din tehnica ce era păstrată la brigada de tractoare și dădea sfaturi prețioase lucrătorilor de la fermele de pește Ciuluc. Tot în perioada în care a lucrat ca președinte la noi s-a înviorat considerabil procesul cultural din sat, colectivele de artiști amatori ocu-pînd locuri de frunte la festivalurile ce se desfășurau la nivel raional, dar și republican. De menționat că în corul colhozului participau toți specialiștii cîrmuirii, inclusiv Mihail Isaacovici. Colectivul coral din satul nostru era cunoscut și apreciat în toate localitățile învecinate. La fel orchestra colhozului fondată și finanțată la indicațiile lui. Pe scurt, toate se desfășurau din îndemnul și sub supravegherea lui Mihail Isaacovici. Zi și noapte putea fi văzut în cîmp, la fermele de anima-

le, la club. Spre deosebire de majoritatea evreilor care practicau comerțul în centrul raional, mi se părea că dînsul era unicul țăran din toată evreimea. Mai mult, cînd venea vorba despre consîngenii lui, zicea pe un ton ironic:

– Eu sîntăran, nu ...hoț-mag... Anume din cauza felului de a ironiza, mi s-a creat impresia că Mihail Isaacovici nu era agreat de evreii din Telenești.

Acestora nu le plăcea că un om de-al lor s-a făcut președinte de colhoz și, pe lîngă toate, participa de rînd cu toată lumea la cumătrii, la nunți, ba chiar și la procesiunile de în-mormîntare a țăranilor. Dar a spune că participa e foarte puțin.

El le acorda țăranilor nu numai sprijin moral, ci și material, punîndu-le la dispoziție bani, produse alimentare, mijloace de transport. Mare tristețe se abătuse, însă, peste satul nostru, cînd Mihail Isaacovici s-a îmbolnăvit și a fost internat în spital. A stat acolo vreo jumătate de an, revenind acasă tocmai în ajunul marcării aniversării de 18 ani de la fondarea colhozului. Zică cine ce ar zice, a fost organizată o sărbătoare memorabilă. După partea festivă, țăranilor veterani și tinerilor frunțași în producție le-au fost înmîinate cadouri prețioase și premii bănești, puse în plicuri speciale confecționate la un combinat poligrafic din Chișinău. Cu adevărat memorabilă a devenit masa bogată, ce a fost întinsă în sala mare a clubului nostru. Noi, copiii de atunci, am avut ocazia să auzim pentru prima dată cum un evreu interpretează cîntece de ale părinților noștri:

Colo-n vale, la fîntînă,

Două fete spală lînă...

Sau:

Vino, bade, pe la noi,

Lasă turmele de oi

Și ne cîntă din cimpoi...

Și încă acompaniate fiind de orchestra colhozului. În intenția nobilă de îmbunătățire a situației materiale a tuturor colhoznicilor, președintele a desfășurat o campanie de luptă cu delapidatorii avutului obștesc. În acest scop l-a angajat și pe milițianul de sector Harea. Hoții mărunți erau aduși cu gențile și traistele pline cu porumb sau cu fructe direct la cîrmuire. Mihail Isaacovici îi închidea pe infractori în biroul său și, timp îndelungat le făcea morală, certîndu-i și cerîndu-le să se debaraseze de apucăturile lor și dacă au nevoie de ceva, să vină la cîrmuire și să ceară ce le trebuie omenește, nu ca barbarii. Apoi avea grijă să-l ogoiască pe milițian, care protocola toate cazurile și era gata să meargă la judecătoria din Telenești pentru a le administra pedepse țăranilor...

– Lăsați-i în pace, vă rog, zicea președintele, l-am pedepsit eu și are să-i pedepsească Dumnezeu pentru faptele lor. Nu știu dacă dumneavoastră ați putut observa, îi lămurea el milițianului că hainele rabinilor noștri sînt mai totdeauna pătate. Veți crede, desigur, cum că această necurățenie este rezultatul neglijenței personale. Ei bine... Talmudul nostru lămurește că hainele rabinilor sînt pătate pentru că le pătează diavolul din ură față de religia iudaică. Crezi că diavolul nu lucrează și pentru enoriașii de credință ortodoxă. Încă, cum lucrează, Doamne iartă-ne pe toți.

Și asta vorbea un președinte de colhoz cu carnetul de membru al partidului comunist în buzunar. Tocmai după aceasta milițianul înțelegea de ce președintele le dădea voie țăranilor prinși cu furtul... să meargă fiecare la casa lui, cu cele luate de pe deal. Totuși, nu știu cum se întîmpla că oamenii se sfiau de Mihail Homski. Sesizînd acest fenomen eu, copil, m-am gîndit ca mama mea că-i mai bine să trăiești cinstit, decît să furi și să-ți obișnuiești și copiii să fure pentru a trăi. Pe lîngă faptul că era om de partid, obligat să fie ateu, mama îmi spunea (afla de la prietenele ei evreice) că Motl, care era de o seamă cu ea, respecta toate tradițiile sărbătorilor religioase și la Pesah servea mața ca toți evreii. Colhozul avea o orchestră impunătoare la acele vremi și, atunci cînd deceda vreun evreu, nu știu de ce, se obișnuia ca să fie înmormîntat cu muzică. Fiind muzicant în orchestra colhozului deseori mergeam la astfel de procesiuni funerare. Cîntam „Hutalul” pînă la poarta cimitirului evreiesc, dar înăuntru, lîngă mormînt, mortul era scos din sicriu, învelit cu o pînză neagră și, alături de Mihail Isaacovici, toată lumea asculta în tăcere și jale cadișul rostit de rabin...

Vreau să spun că oamenii de la Inești mai mult îl ascultau pe Mihail Isaacovici. Ascultau sfaturile lui, le și executau conform legii. Dar nu cîștigau cît le trebuia să întrețină familia și iar porneau noaptea prin livezi, vii și poșoaie, vai de spinarea lor. Vasile Chiponcă a murit în mijlocul ogrăzii după ce a aruncat din spate doi saci plini cu popușoi aducîndu-i de la o depărtare de kilometri spre casă. Ce jale la Ineasca. Pare că am spus că lucrul cel mai urît care îl irita la infinit pe președinte erau persoanele care încercau să-l amăgească. Iubea oamenii cinstiți, gospodari și harnici. Mulți dintre ei erau incluși chiar în consiliul cîrmuirii colhozului numai de dragul înțelepciunii lor înnăscute. Mihail Homski a fost unicul președinte din părțile noastre care a transformat cîrmuirea într-un fel de parlament democratic, în cadrul căreia se discutau aprins și deschis toate problemele satului și ale oamenilor și se adoptau decizii care corespundeau lozincii de atunci: fiecare după posibilități și fiecăruia după necesități. Adunase în conducerea cîrmuirii specialiști de elită, oameni cu școală veche de agronomi și zootehnicieni, care pricepeau

în agricultură, cu ajutorul cărora obținea roade bogate în gospodăria noastră, situînd-o în fruntea tuturor celor din raion... Îl admiram pe bunul nostru președinte care manifesta o atitudine grijulie față de toată lumea cinstită. Și ura intolerantă față de lumea rea. Că viața știți cum e... Trebuie să ascuți păsurile, să alini necazurile oamenilor. Of, lume, of, Mihail Homski, că garantat că nu mai ești pe lume.

S-a apucat odată să arate cum se plivește tutunul, dar el n-a fumat odată în viață. Alege cu degetele buruiianul din plantele ce urmau să fie sădite în teren deschis, smulge din rădăcină și o plantă ce urma să devină țigară. Femeia care-l asista a văzut greșeala, dar președintele nu s-a ascuns de ea. I-a spus curat:

– Apoi, oameni fără de păcate nu sînt pe lumea asta, draga mea...

Mihail Isaacovici era evreul care continua, probabil, tradiția strămoșilor săi. Precum mărturiseau bătrînii, și în trecut pe moșiile satului nostru au activat specialiști evrei în agricultură. La Ineasca era un masiv acoperit cu vii elitare ce purtau numele *la Grișman*. Se spune că pînă la război a fost un boier viticultor și via lui s-a ținut vie pînă prin anii 90 ai secolului trecut, uimind lumea prin roadele bogate ce le aducea. Statul comunist a fost, de fapt, un sac fără de fund, care vrînd să facă totul, n-a făcut nimic. Prin folosirea excesivă a chimicelor, pesticidelor, îngrășămintelor, prin extinderea complexelor pentru creșterea porcinelor și vitelor mari cornute, prin specializarea unor zone întregi pentru cultivarea unor anumite culturi și neglijarea altora, partidul comunist a adus prejudicii enorme agriculturii noastre și poporului acestui pămînt. Mihail Isaacovici s-a opus energic planului de intensificare și extindere artificială și abuzivă în domeniul producției agricole. El a știut că de la pămînt, ca și de la omul acestuia, nu poți cere mai mult decît dă Dumnezeu. Dar n-a fost înțeles de nimeni, și acum, iată, suferim cu toții. Mihail Homski a părăsit colhozul cu mult înainte de a face acest lucru și alții. El a văzut că această formă de organizare a producției agricole n-are nici o perspectivă. Cînd oare au să înțeleagă acest lucru și acei care astăzi ne guvernează? Or, în fine, să punem altfel întrebarea: cînd vom deschide ochii ca să vedem ce este bun și să facem binele, nu răul. Președintele însă muncea cu bunăvoință, înțelepciune și curaj. Pentru asta îl am în amintire. Spre sfîrșitul președinției, în cîrmuirea colhozului, alături de Mihail Isaacovici a mai venit un specialist evreu de elită, inginerul cu numele de familie Caplan, care a gestionat construirea unui complex industrial de creșterea porcinelor în dealul Teleneștilor. Acel Caplan uimea lumea prin capacitatea sa de muncă. Nimeni nu știa cînd dormea. Mereu era printre muncitori, citind proiectele, dînd indicații. Fără concursul lui nu se mișca nimic... Cînd complexul a fost dat în exploatare, televiziunea moscovită, ziarul *Pravda* au comentat despre farmecul acelei

enorme crescătorii, unde porcii erau hrăniți după o tehnologie avansată, iar din baliga lor se fabrică nutrețuri combinate, care li se dă ca mâncare. Toată supravegherea de creșterea orcinelor în interiorul fermei se făcea prin intermediul televizorului. Lumea zicea că lui Caplan, precum și președintelui, o să le confere titlul de Erou al Muncii Socialiste. Dar acest lucru nu s-a întâmplat și cineva din săteni s-a exprimat că nu poate să se îndeplinească astfel de conferire fiindcă Caplan, Mihail Isaacovici sînt... evrei, iar Kremlinul are o atitudine specifică față de ei... Într-o zi de primăvară inginerul Caplan s-a prezentat la lucru, a glumit cu muncitorii, a inspectat țirlele porcinelor, cu mâinile la spate, șuierînd, precum îi era feleșagul și, dintr-odată a căzut secerat la pămînt. Cînd s-au apropiat oamenii de el, inginerul era mort, după un atac de cord... Moartea prietenului i-a produs mari suferințe lui Mihail Isaacovici. După înmormîntare, curînd a plecat și el la Kiev, să fie supus unei intervenții chirurgicale la creier... Mihail Isaacovici a revenit acasă, dar n-a mai exercitat funcția de președinte al colhozului. Era slab, palid, de parcă se întorsese din focul unui război distrugător. Cu toate acestea nu pierdea legătura cu oamenii din Ineasca. Arareori, sprijinit în cîrjă, venea pe la cîrmuirea colhozului și-i povestea lui tata cum a decurs acea operație chirurgicală, cum el a scăpat cu viață după o perioadă de muncă pe lanurile colhozului. După o vreme Mihail Homski a plecat de la Telenești la Chișinău. A muncit la Televiziune, apoi în anul 1992 s-a repartiat în țata strămoșilor unde a decedat în 2006.

Amintirea despre el e păstrată în fotografiile din arhiva personală unde stă alături de tatăl meu, fost ani în șir brigadier în colhoz.

David Mendeleevici Vainboim

Motto: *Rabinul Mozes Rozen zice:
cea mai mare veselie este de a cunoaște
muzica și, prin urmare, Moise vă poruncește
să vă faceți cu toții muzicanți.*

A fost primul suflet din viața mea, care m-a familiarizat cu tainele miraculoase ale muzicii. Era un bărbat slăbuț - pe cap avea un păr bogat și era un vioarist de excepție, angajat în calitate de dirijor la Casa pionierilor din Telenești. Mi-amintesc cum, într-o iarnă de la Ineasca, am pornit puhoi de copii spre acea Casă de pionieri să învățăm muzică. Dirijorul cu părul bogat ne-a testat mai întîi pe fiecare la auzul muzical, propunîndu-ne în parte să repetăm pe cît se poate de exact bocăneala ce o făcea el cu bagheta peste pupitru. După acest joc straniu, bucuria mea n-a avut margini, aflînd din gura învățătorului că posed aptitudini muzicale, totodată, înscriindu-mă să studiez în clasa de acordeoniști.

În aceeași zi, în fața tuturor celor aprobați pentru cursurile de muzică, dirijorul a ținut o prelegere, pentru prima dată, auzind de la el numele lui Beethoven, Schubert, Giacomo Puccini... Ne-a spus atunci și țin minte pînă azi, bunăoară, că W. Shakespeare credea că omul care nu are muzică într-însul și nu-i mișcat de armonia sunetelor blinde e capabil de trădare, perfidii și stricăciuni, iar H. Heine, chipurile, a spus că muzica este, poate, ultimul cuvînt al artei, așa cum moartea este ultimul cuvînt al vieții. Tot din vorbele lui am înțeles că toată lumea este o muzică: sunetul ploii, căderea frunzelor, tunetul, trăsnetul, chiar și.. .huruitul motoarelor de avioane și camioane. Totul în natură este muzică! Muzica a fost înalt apreciată de un evreu cu numele cunoscut în toată lumea, R. Wagner, care recunoștea că nu poate cuprinde spiritul muzicii altfel decît în iubire. Și tot lui R. Wagner îi aparține și o altă remarcă: Muzica nu poate înceta niciodată să fie cea mai înaltă și cea mai eliberatoare dintre arte. Această informație ne-a copleșit pe toți și am început a-l vedea pe învățătorul nostru de muzică cu alți ochi. Semăna leit cu un mare compozitor, care pășea prin centrul tîrgului gînditor, meditativ. Cînd ne întîlnea, ne răspundea cu salutări prietenește și întotdeauna am observat în ochii lui dragoste de noi și de muzica pe care ne-o predă. Ziceam că era un viorist virtuos, uitînd a vă spune că el cînta la orice instrument: acordeon, fluiet, țambal, nai, cimpoi, pian, flaut...Prefera ca pereții din coridorul Casei pionierilor să fie împodobiți cu portretele celor mai mari compozitori, dar și cu reproduceri ale unor tablouri realizate de pictorii *peredvjnici* ca: Levitan, Vasnețov, Șișkin... Surikov, Kramskoi, Vincent van Gogh, Marc Șagal. Admira îmbinarea dintre culorile tablourilor și muzica de toate genurile, dar, mai ales, cea clasică. Începea să ne demonstreze valoarea acestui gen de muzică, clasică, care prin satele noastre, mai ales atunci, era interpretată ca un gen ce nu poate fi compatibil cu melodiile populare preferate. Ne lămurea că acest lucru se înfîmplă pentru că fiecare faptă este individuală și se cuvenea a fi înțeleasă în legătură cu împrejurările speciale ale celui care o făptuiește. Ne demonstra cum sună pasajul unei opere muzicale în contextul evenimentului istoric, reflectat în conținutul epocii care a fost scrisă de compozitor. De asemenea, aceeași muzică răsună diferit în gura fiecărui dintre acei care o pronunță, mai zicea el. Nu toți oamenii pot fi Ciceroni și Platoni, Virgili sau Homer, dar toți pot fi oameni buni, iubitori de muzică clasică...

– Prețuiți muzica și culorile, ne îndemna. Și veți deveni oameni buni, de mare folos părinților voștri și țării voastre. Deveniți apreciatori ai frumosului...

Clădirea în care era amplasată Casa pionierilor se afla la o periferie a orașului. Pentru a ajunge acolo, trebuia să treci numaidecît pe lîngă gunoiștea fumegîndă a urbei și, după ce vedeam toată mizeria acelei întreprinderi de salubritate, învățătorul de muzică ne înălța pe toți în lumea frumosului, divinului. De la el auzisem prima oară noțiunile genurilor de dans ca suita, menuetul, gavota, contradansul, polca, mazurca, poloneza, cracoveacul, valsul, iar compozitorii ce au scris muzică

de aceste genuri sînt: Strauss, Bizet, Heide. Pedagogul ne demonstra că există genuri vocale ca forma de lid, imnul, balada, vocaliza, recitalul, aria, arieta, arizo, cavatina de gluc El m-a învățat cum să scriu notele pe portativ și cum, de este posibil, să scrii o piesă muzicală. Poate de la el am făcut-o pe îndrăznețul să demonstrez în această carte că pot scrie și piese muzicale. Frumosul artei adevărate, ne spunea el, nu poate fi înțeles dacă nu cunoști urțul adevărat.

Curînd din puhoiul de copii ineșteni, care am venit să studiem muzica, am rămas vreo cîțiva, între care eram și eu. În zilele de iarnă mergeam deja și la el acasă să ascultăm lecțiile de muzică, să demonstrăm capacitățile noastre și să ne dedăm discuțiilor privind biografia compozitorilor din secolul XIX, astfel convingîndu-ne unul pe altul că un om de geniu poate să ajungă compozitor, pictor genial numai dacă are parte de o biografie bogată... Muzica și culorile. Ne-a vorbit și de Ciurlionis. Pronunțam anevoios acest nume. Uneori el ne aduna în jurul său și ne citea cîte un vers plăcut din creația lui Byron, Schiller, Heine, Garsia Lorca, Pablo Neruda, Omar Haiam, Șalom Aleheim...nume ce le-am aflat hăt tîrziu, peste ani, cînd m-am pomenit elev la școala medie, la profesorul Benjamin Kogan. Într-o dimineață intră în clasă și unde începe să vorbească în latina veche. *Non idem est si duo dicunt idem*, precizînd că această frază revine ca refren într-una din poeziile postume ale lui Eminescu, din care ne-a rugat să scriem prima strofă:

*Noi amîndoi avem același dascăl,
Școlari sîntem aceleași părereri.
Unitul gînd oricine recunoască-l.
Ce știu de azi, eu am știut de ieri
De-aceleași lucruri plîngem noi și rîdem...
Non idem est si duo dicunt idem.*

Ne plăcea cum pronunță cuvintele cu o intonație specifică. Nu m-am interesat niciodată unde și ce fel de studii a făcut acest minunat om, dar era o adevărată personalitate enciclopedică, ce ne îndemna să nu încetăm toată viața noastră să ne familiarizăm cu frumosul, sublimul și cu toate cele plăcute din viața unui om deștept... Adeseori îl înfilneam pe David Mendeleevici plimbîndu-se în preajma stadionului în compania prietenilor săi: doi cîini koker spaniei roșcați, dar cu urechile și boturile albe. Mai avea și un motănaș siamez pe care-l ținea pe spate, ca pe un papagal, mereu mîngîindu-i blana...

Trebuie să adaug aici, cu regret, că David Mendeleevici s-a numărat printre primii evrei din Telenești care au emigrat. Peste cîțiva ani, sora mi-a arătat o fotografie color primită de la o prietenă de a ei din Așdod. Pe un covor, cu multe fructe exotice în jurul său, cu părul bogat l-am putut cunoaște pe David Mendeleevici. Portretul vroia să ne sugereze cît de îmbelșugată este viața în Israel. Dar eu am

văzut în ochii bunului meu învățător tristețea și nostalgia lui după târgul Teleneștilor, după noi, foștii lui învățăcei, după toată viața lui care s-a consumat aici, între românii basarabeni.

Privindu-l în fotografie, îi auzeam vorba și-i memorizam cuvintele, parte din care acum țin să vi le reproduc drept dovadă că nu l-am uitat. Presupun că și el le-a învățat de la alții, dar cert rămîne că eu le-am auzit de la dînsul și acum țin să vi le transmit dumneavoastră. El mi-a spus că nu există animal în lume expus la atîtea ofense ca omul. Nu ne trebuie o balenă, un elefant și un crocodil, nici alte animale, dintre care unul singur este în stare să nimicească un mare număr de oameni. Păduchii sînt îndestulători pentru a desființa dictatura lui Sylla, inima și viața unui mare și victorios împărat, prin prînzul unui mic vierme. Și continua, după aceasta: maiestatea sa, viermele, este prințul mîncărilor gustoase. Îngrășăm toate celelalte creaturi pentru a ne îngrișa, iar noi ne îngrișăm pentru viermi. Regele obez și cerșetorul înfometat nu slujește decît pentru a schimba felurile: două mîncări, dar o singură masă. Asta-i totul.

Jurnal de adolescență

Revin la niște poezii scrise cu vreo 35 de ani în urmă, pe vremea cînd eram un adolescent romantic la școala internat din Telenești. Aveam mulți cunoscuți, prieteni evrei, simțisem primul fior al dragostei... Îmi plăceau domnișoarele evreice care se plimbau seara pe străzile centrale ale târgului, una mai frumoasă decît alta, îmbrăcate la modă, mai altfel decît fetele din satul nostru, dar... urmam sfaturile lui Eminescu, că eram sfios și lipsit de inițiativă cavalească... *Iubind în taină am păstrat tăcere...* Eram încîntat și profund emoționat la lecțiile de literatură română ale profesorului Beniamin Kogan. Cu cîtă pasiune vorbea despre lirica de dragoste a lui Eminescu! Cît de mult mi-au ajutat discuțiile cu el în timpul plimbărilor solitare petrecute pe strada ce urca spre pădurea Budăilor din vecinătatea casei lui. Îmi vorbea cu înflăcărare despre poporul evreu, despre aportul lui în dezvoltarea omenirii. Îl vedeam mereu la poarta casei, pe o bancă, citind revista *Sovetș Heimland*. Văzîndu-mă lăsa revista și mă întreba cu vocea lui ușoară și domoală ce mai fac, ce gînduri mă frămîntă. Într-o zi am îndrăznit să-i arăt poeziile mele stîngace însăilate pe foi de caiet. M-a rugat să aștept o zi ca să le citească. Peste cîteva zile m-a chemat la el și m-a lăudat pentru curaj și pentru că am îmbrățișat arta cuvîntului cu atîta pasiune. Însă, a zis, versurile deocamdată nu sunt publicabile. M-a sfătuit să nu mă grăbesc, să citesc cît mai mult, iar poeziile să le las „să se răcească”, după care va trebui să mai lucrez la ele. Nu voi uita nicicînd îndemnul lui... Citind uneori versurile mele de începător, zîmbea blajin și îmi amintea mereu că versurile trebuiesc scrise... cu inima! În special versurile de dragoste! La acea vreme absorbeam orcie sfat, orice întorsătură de frază rostită de el. Iar după lecțiile lui, sau după

ce ne plimbam în noapte pe strada pustie, reveneam la cămin și în taină scriam, scriam versuri! Urmăream fetele evreice din clasele paralele și, fără a ști exact cum le cheamă, îmi dădeau frîu liber imaginației și le dedicam versuri. Fără ca ele să știe vreodată că un biet băiat, sfios și fricos, temîndu-mă parcă chiar și de o frunză în cădere, ce se mișca pe jos nu-și putea lua îndrăzneala să le spună... A fost nevoie să treacă o sumedenie de ani! Aceste gînduri, pe care le-am reconstituit după mai mult de trei decenii, exprimă o stare de spirit a unui june la 17 ani. Stîngăciile mele sunt dedicate colegelor de școală, că doar și ele umblau la lecții, ca și mine, în aceeași clădire din dealul orașelului. Acele fiice de evrei, azi risipite prin toată lumea, încît nu sînt sigur dacă multe din ele se mai află în viață și pe care meridiane le-a purtat destinul... Eram alături de oamenii care mi-au oferit multe exemple de cumsecădeniue și omenie. Deși imperfecte, versurile de mai jos sunt scrise... din suflet; exprimînd patimi adolescente, fulminante în viața omului, patimi pe care viața, din păcate, nu le mai repetă. Mă bucur că le-am păstrat în arhiva mea personală, le-am reconstituit după ațiștea ani și am ajuns cu ele la judecata cititorului.

Simfonie copilărească

Trezești imensitatea
Cu vise-nrouate
În zorii dimineții
La culmile de vînt!
Iubirea se-nfiripă
În clipa scump-a vieții
Și peste-adolescență
Răsare-un soare blînd!
Prin ramuri de pădure
Aleargă căprioare
Spre lacul Veseliei
Te face să zîmbești!
Un tremurat de strune

Pe-o tainică vioară
Cu flori multicolore
E-o Zînă din povești.
Răsai din întuneric
Pe valuri de scînteie
Renaște iar trecutul
Cu-al gloriei erou
Căci tot ce se-ntîlnește
În clipa primîverii
Acordul simfoniei
Și mîine va fi nou!

1972

Ochilor tăi...

De ce-s atît de jalnici în privire
De ce –s atît de ageri, chinuiți
De ce ei tac și nu-mi șoptesc... iubire
De ce sunt pentru mine... fericiți?

Viața e o strună de chitară
Pe portativul morții neînfricate
Cînd porumbelii vin s-o ciugulească
Ea ba se luminează, ba se întunecă
Veselind natura.
Cu legile ei curative.

Cîntecul munților

Peste vîrfuri cărunțite
Un ecou s-a dezgolit
Și de-acuma veacuri multe
Tot îl plimbă-n labirint:
Prin prăpăstii, stînci abrupte,
Peste jocurile firii –
Zboară el sever, fără odihnă
Visînd ora împlinirii.

Dar cum vremea se prelinge
Lin de tot, dinspre trecut,
I s-au frînt ale lui strune
Și-n abis s-a prefăcut.
Iar pe piscurile albe
Mîine curge peste ieri
Măreția asta sfîntă
Îmi aduce-n gînd dureri...

Satele noastre

Se-nșiră pe văi, prin codri, dealuri, cîmpii
De parcă cineva le-ar fi supărat
Și nu vor să trăiască la oraș
Ineasca, hai așteaptă-mă.
Curînd voi sosi acasă și
Neapărat te voi lua cu mine
Să-ți arăt orașul și marea...

Încă un portret, încă o fila de istorie teleneșteană

La Chișinău am avut prilejul să-l cunosc pe prietenul copilăriei și adolescenței lui Benjamin Kogan, Șoma Șerman, pe care l-am vizitat în apartamentul său din cartierul Rîșcani.

Șoma Șerman

Acest bărbat, cu o minte ageră și lucidă la cei 93 de ani ai săi s-a recomandat el însuși după ce a citit modesta mea cărțuție „Flori de dor pentru Șalom”. Mi-a telefonat spunîndu-mi că a fost prietenul de tinerețe al ilustrului meu pedagog din Telenești, Benjamin Kogan. Peste o vreme ne-am înțeles să ne întîlnim ca dînsul să-și depene amintirile. L-am vizitat într-un mijloc feeric de aprilie, cînd în jurul casei lui înfloreau caișii, vișinii și cireșii, răspîndind miros îmbătător de flori și zumzet de albine. De la el am aflat biografia unui intelectual evreu care cuprinde aproape întreg secolul XX petrecut în Basarabia. M-a fascinat prin darul său de povestitor, purtîndu-mă imaginar printr-un noian de amintiri cu o mulțime de date remarcabile de la Teleneștii secolului trecut – baștina unde s-a născut în familia lui Mordhai-Ele și Ruhl Șerman, la 1916. Din spusele lui am aflat că pe vremea cînd Basarabia era românească, tîrgușorul dintre Orhei și Băl-

ți, era o localitate aglomerată de circa 3000 de reprezentanți ai etniei evreiești. Erau mai multe sinagogi, care se repartizau pe profesii: lemnarilor, dughenarilor, meșteșugarilor etc. Dar era una, cea mai mare, principală, în partea de jos a târgului, la care cânta și un cor de copii, unde, spunea el, veneau autoritățile locale, din curiozitate, să asculte acele voci fermecătoare și divine. El și-a petrecut copilăria pe strada principală, unde locuiau evreii mai înstăriți și respectabili. Părinții lui aveau un magazin de pielărie, situat în centrul Teleneștilor. Populația evreiască mai nevoiașă avea mahalaua sa, **Pleşnea**, unde familiile locuiau parcă într-o casă comună, fiecare familie despărțită doar printr-un perete. Ca orice copilărie, și copilăria lui Șoma a fost frumoasă. Copiii mergeau la cireșe, iarna se dădeau cu săniuțele pe drumul înclinat ce cobora în vale dinspre Budăi. În târgușor, oamenii se respectau unii în alții, etniile se împăcau bine, nu existau discordii. Umăr la umăr cu evreii conlocuiau moldovenii, lipovenii, rușii, ucrainenii. Oamenii aveau încredere unii pe alții. Ca prieten de copilărie l-a avut pe Benjamin Kogan, care era cu un an mai mare decât el, adică născut în 1915. În Telenești unele familii profesau din tată în fiu un anumit gen de activitate: Tule Vainștok, cu fiii lui, precum și familia Dorfman erau medici, aveau policlinici particulare și farmacii, iar familia Strulovici, din tată în fiu erau avocați etc. Pe o stradă îngustă a orașelului locuiau meșteșugarii ce profesau dulgheritul. O parte din tineretul evreu, părinții căroră erau mai căpătuiți, plecau la învățătură, iar majoritatea covârșitoare rămânea în localitate continuând să exerseze profesiile de la străbuni... În târgul de atunci nu erau școli cu predare în limba evreiască, în schimb toată populația acestei etnii vorbea numai idiș și româna. În localitate funcționa o mare bibliotecă publică de carte evreiască. Acolo puteai să-l citești pe T.Dreizer, Șalom Alehem, I.Erenburg etc. Pe atunci nu exista statul Israel, și tinerii se interesau foarte mult despre viața din Palestina. De acolo prin organizația „Gordoni” **haluținii** veneau din Palestina să se informeze cum se lucrează

Ruinele Catedralei Moldovenești din preajma școlii din Telenești (monument de arhitectură din se. XVIII) distrusă de regimul comunist în anii '60 ai secolului XX (nu s-a păstrat)

pământul. O parte din evreii de la Telenești au plecat cu traiul pe Pământul Făgăduinței, alții se pregăteau să plece. O parte din tinerii evrei citea clandestin literatură marxistă, împărțășind ideea comunistă, și se arăta entuziasmată să se mute cu traiul în URSS. Dar, tot printre populația evreiască, se auzeau zvonuri, că acei evrei care au izbutit să treacă clandestin înot Nistru și să se pomenească pe teritoriul URSS de atunci, erau bănuși ca spioni și duși la munci grele, istovitoare în adâncul imperiului.... Tata, continuă bătrînul Șoma, mergea des la Chișinău și lași cu *balagurul* după marfă, ca să existăm. Pielea din magazinul nostru era procurată de populație pentru a-și face încălțăminte. În localitate era școală primară, cu predare în limba română și cei care doreau să-și continue studiile mergeau în târgurile mari pentru a obține bacalaureatul. Eu am urmat mai întâi hesedul, apoi clasele primare, după care părinții m-au dat la liceul „Vasile Lupu” din Orhei, unde am învățat pînă la 1938. În vacanțe veneam acasă și foarte des ne plimbam prin orașel cu Benjamin Kogan și Vsevolod Anghel (originar de la Inești), cu care discutam diferite probleme ale timpului ce-i frămîntau atunci pe tineri. Precum am spus, la acele vremi, nu existau nici un fel de divergențe pe motive naționale. Toți trei, în uniforme de liceeni ne plimbam serile discutînd aprins despre ideea comunistă, dorind ca mai curînd să fie și în Basarabia instaurată puterea sovietică. Știam că odată cu venirea lui Hitler la putere în Germania, peste Europa se lăsau norii grei ai fascismului, se dorea ca națiunea evreiască să dispară de pe fața pământului. Eram conștienți că numai țara sovietelor poate opune rezistență serioasă acestei ciume a secolului XX. La liceul din Orhei pentru prima oară în viață am simțit pe pielea mea adierea ideologiei fasciste.

Profesorul nostru de germană a organizat un cor de studenți ce-i împărțășeau ideile și cîntau nestingheriți „*Imnul celor 200*”, ce propovăduia antisemitismul.

Către anul 1938 la liceu deja începuse a se polariza, nu fără concursul instigatorilor, studențimea în evrei și neevrei. Doresc să spun cu toate acestea că școala română se considera una din cele mai avansate ale Europei. Acolo am căpătat cunoștințe profunde și la susținerea examenelor, în toamna anului 1938 am absolvit liceul „Vasile Lupu” din Orhei, eliberîndu-mi-se de către Ministerul Educațiunii naționale din România Diplomă de bacalaureat.

În anul următor am fost înrolat în armata română, și am făcut-o în regimentul „*Șapte vînători*” de la Chișinău. Pe 28 iunie 1940 au venit sovieticii eliberatori și noi, populația evreiască ne-am bucurat foarte mult de instaurarea acestei puteri, așteptînd un trai vesel și îmbelșugat în frăția popoarelor URSS. Mi-amintesc cum basarabenii din armata română am fost obligați să predăm armele și toate munițiile noilor autorități, lăsîndu-ne uniforma militară. Sovieticii le-au prins cîte o panglică roșie la piept și am ieșit la un miting grandios

din centrul Chișinăului, unde a ținut o cuvîntare mareșalul sovietic Gh. Timoșenko anunțînd populația că în sfîrșit am devenit liberi. Sub această impresie, m-am grăbit să revin acasă, la Telenești. Mai întîi am călătorit cu trenul pînă la Călărași, apoi cu căruța, peste vii și livezi, ne-am pornit în toiul verii spre baștină. În acest scurt drum am fost surprinși de multiplele căruțe escortate de soldați sovietici, care duceau mulți țărani spre gară. Precum am aflat, acei arestați din căruțe erau așa numiții *chiaburi*, supuși deportărilor în Siberia.

Printre arestați au fost mulți evrei înstăriți din Telenești. Realitatea crudă adusă de sovietici aveam s-o aflăm foarte curînd. Întîi de toate la Telenești, în primele luni de instaurare a puterii sovietelor, au fost expropriati evreii bogați, prăvăliile le-au fost închise, iar ei duși în Siberia. S-a interzis să se vîndă pîine în prăvăliile particulare și pentru prima oară populația evreiască din tîrg a văzut ce înseamnă să stai la coadă. Noua putere i-a convins pe evreii care aveau magazinele pline cu bunătăți că o rublă rusească este echivalentă cu 40 de lei românești. Au cumpărat pe nimic marfa cea mai bună și ne-au sărăcit în cîteva zile... Cu toate acestea noi, tinerii, printre care cel mai activ era Benjamin Kogan, am putut obține de la noile autorități permisiunea să deschidem la Telenești o școală națională a evreilor. A fost o bucurie de nedescris în cercul nostru de intelectuali. Cadre pentru predarea în idiș erau. Benjamin Kogan a devenit director, iar pe mine, Șaia Oihman și încă mulți alți tineri cu studii obținute în școala românească ne-au angajat ca profesori. Izbînda era mare, dar realitatea ne dădea de sminteală. Elevii deseori ne puneau întrebări: de ce se spune că puterea sovietică e mai bună decît autoritățile române, dacă evreii au început să trăiască mai greu? Noi, entuziasmați încă, le spuneam să nu-și facă griji, pentru că viitorul luminos e pe aproape... La începutul lunii iulie a anului 1940 peste Telenești a mai coborît încă un val de represalii din partea sovieticilor, ca mulți evrei, proprietari de dughene, să fie arestați și deportați. Iar pe 22 iunie 1941 s-a început marea tragedie – războiul. Vestea cutremurătoare am aflat-o prin radioul public, unica sursă de informație la Telenești. Populația evreiască a înțeles că trebuie să se evacueze. Însă printre autoritățile locale se vede că erau provocatori care ne convingeau că nu trebuie să plecăm, fiindcă nemții curînd vor fi zdrobiți și întorși din drumul lor păgîn. Am mai zăbovit 2 săptămîni în orașelul învăluit de mister. Comandamentul militar aproape tot s-a evacuat.

Eram 5 copii la părinți: două fete și trei băieți. La 6 iulie 1941 din surse oficiale am aflat că la Prut s-a rupt rezistența sovietică și dușmanul iată-iată va năvăli în oraș. Am încărcat în mare grabă ce am apucat și am luat calea evacuării. Tot în acele ore ale zilei, autoritățile sovietice au incendiat tîrgul, mai ales casele compacte ale evreilor, ca să nu-i rămînă nimic dușmanului invadator. Familia noastră și încă mulți evrei am pornit spre răsărit, spre Nistru. Stăruia

o totală dezorientare, provocatorii ne ieșeau în cale, căutînd să ne convingă să nu ne retragem.

În drum spre Nistru se formase un torent de populație cu preponderență evreiască. Mulți au dat crezare dezinformațiilor și au rămas în Telenești, fiind masacrați de către noile autorități româno-germane. Acest lucru s-a petrecut la numai doar o săptămînă de la plecarea noastră din orașel... Ochii bătrînului Șoma s-au învăluit de lăcruimi și vocea i-a fost sugrumată de emoții, ca și cum ar fi căzut într-o adîncă tăcere de reculegere. Și mi-am amintit atunci de spusele părinților mei, care nu mai sunt în viață, cum ziua în amiaza mare sute de evrei au fost masacrați în preajma satului nostru, care e la o azvîrlitură de băț de Telenești. În această privință m-am documentat, cînd am citit acte de arhivă publicate în cartea publicistului Mihail Bekker, editată în limba rusă la Chișinău în 2002 «*Зажги свечу в день Победы*» („*Aprindeți lumînările în ziua Victoriei*”) În aceste zguduitoare pagini ce publică documente istorice despre nimicirea populației evreiești din Basarabia, la paginile 435-436 citim despre nimicirea evreilor din raionul Telenești (fondul1026, registrul nr.2, Dosarul 25 al Arhivei R.Moldova).

Extras din acest *Act tradus în română*:

„... În perioada 14-15 iulie 1941 din spusele trăitorilor acestor locuri, ale martorilor oculari, cercetați în dosarul participanților la masacrarea evreilor, care au fost înmormîntați la marginea localității Telenești în partea stîngă a drumului ce duce spre satul Inești, în rezultatul exhumării a fost stabilit: Femei și copii împușcați sunt îngropați în două morminte de 6 metri lungime și 4 metri lățime fiecare. La numărarea cadavrelor s-a stabilit: în două morminte zac 250 de femei și copii împușcați. Cercetînd cadavrele s-a constatat că împușcăturile s-au produs din arme de foc, în majoritate în regiunea capului. În unul din morminte a fost descoperit un schelet stînd în picioare, cu gura căscată, după toate probabilitățile împușcatul a fost îngropat de viu.

Dat fiind faptul că trupurile s-au descompus, este imposibil cu desăvîrșire a stabili persoanele concrete. Măcelul s-a efectuat la ordinul șefului de secție plutonierul *Mincu Filip* și al șefului de post plutonierul *Neagu Alexandru*, pe care comisia îi consideră responsabili de săvîrșirea acestei crime.

Președintele Comisiei: Bahtozan

Membrii comisiei: Semionova, Vasilev

Voneștok”

La pagina următoare găsim următorul documet incontestabil care demonstrează că în raionul Telenești la acea perioadă au fost nimiciți **584 de cetățeni** nevinovați.

А К Т

22 марта 1945 года.

М. Теленешты.

Мы, ниже подписавшиеся комиссия Теленештского района МССР, по установлению расследования владений румыно-немецких захватчиков и их сообщников, в составе:

1. Председатель комиссии - Бахтозан Сапа
2. Члены от профсоюзных организаций, профсоюзных работников, политпросветучреждений:
Семенова, Клавдия Сергеевна.
3. Священник Теленештской церкви - Васильев Исаак Иванович
4. Врач Теленештской больницы - Бонешток.

составили акт о нижеследующем:

В период 14 и 15-го июля 1941 года по рассказам местных жителей, очевидцев, а также свидетелей, допрошенных по делу участников расстрелов еврейского населения, которые похоронены на окраине м. Теленешты по левой стороне дороги по направлению села Ианты:

Вскрытием могилы установлено:

Расстрелянные женщины и дети похоронены в двух могилах размером 6 метров длины и 4 метра ширины каждая. По подсчетам группы установлено: в двух могилах 250 человек расстреляны женщины и дети. При осмотре трупов установлено, что расстрел происходил из нарезного оружия в большинстве составе в область головы. В могиле найден стоячий скелет, у которого остался открытым рот: по всей вероятности расстрелянный был похоронен живым.

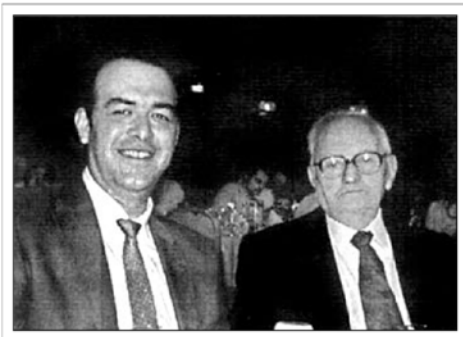
Ввиду того, что трупы разложились, установить личность расстрелянных совершенно не представляется возможным.

Расстрел осуществлялся по приказу шеф секция Плутанера Минку Филипа и шеф де поста Плутанера Нягу Александра, поэтому комиссия считает ответственными за совершенные преступления вышеуказанных лиц.

Председатель Комиссии: Бахтозан.
Члены -"- : Семенова
 : Васильев
 : Бонешток.

В е р н о :

După o pauză bătrînul Șoma a continuat: „ Pomenindu-ne în cealaltă parte de Nistru, am mers zile întregi prin stepele Transnistriei și ale Ucrainei. Lucrăm unde se nimerea numai ca să facem rost de o bucată de pîine. Familia noastră s-a reîntregit în orașul Sumî. Acolo ne-am îmbarcat pe o platformă a căii ferate și mii de evrei au continuat exodul lor spre răsărit. La începutul lunii octombrie am ajuns în orașul Stalingrad, iar de-acolo mai departe tocmai la Astrahan, ca mai apoi să fim îmbarcați în vapoare și duși peste Marea Caspică, în Turkmenia, în orașul Fort- Șevcenko. Peste tot foame, mizerie, ne mînceau păduchii. Mulți nu rezistau și mureau. Mîncam ce se nimerea, mai mult bostan. Ajungînd în localitatea turcmenă, am găsit o sărăcie lucie. Frații și surorile, precum și ceilalți membri ai familiei mînceau doar zeamă din cap de pește. Sora s-a îmbolnăvit de tifos, iar tata la numai două luni de la sosire la această depărtare a decedat. L-am înmormîntat unde s-a nimerit încît nu mai știu locul înhumării lui. Această tragedie umană, căzută pe capul evreilor, a durat toți anii de război. Deoarece eram apt de muncă, am fost mobilizat de către autoritățile sovietice și trimis mai întîi în Alma-Ata (Kazahstan), apoi la începutul anului 1942, adus în orașul Rjev, unde ca dulgher reconstruiam poduri distruse. Lîngă Moscova, de unde nemții fuseseră izgoniți, am lucrat mai mult timp la întărirea fortificațiilor de apărare. Linia frontului se afla la 30 kilometri de trupele germane. Trăiam în barăci, și deseori nimeream sub bombardamentele aviației fasciste care făcea navete frecvente. Dar, slavă Dumnului, am supraviețuit. Apoi guvernul sovietic a emis o directivă prin care s-a declarat că basarabienii sunt elemente de neîncredere și am fost transferat în adîncul Siberiei, în localități cu deportați care nu aveau dreptul nici să trimită scrisori, nici să plece de acolo. Toți anii războiului am dus-o în munci grele, istovitoare la construirea podurilor. Am fost ajutat într-o oarecare măsură, de către pămînteanul meu, Beniamin Kogan, care era deja șef de studii la școala din Telenești. El a făcut o interpelare, solicitîndu-mă ca profesor al cadrelor naționale. Astfel am obținut dreptul să mă demobilizez și să revin în Moldova. La început am locuit o vreme la Bălți, apoi am trecut cu familia la Cernăuți. Cînd veneam la Chișinău, aveam ocazia să mă întîlnesc cu *Vsevolod Anghel*, activist pe tărîm cultural, libretist, traducător și pedagog sovietic moldovan. Vreau să spun că Seva (așa îi spuneam noi) a studiat în tinerețe la Universitatea din Iași. În 1944, îndată după eliberarea Moldovei, a devenit actor și secretar literar la teatrul „A.S.Pușkin”. După absolvirea cursurilor de regie de pe lîngă Institutul de Stat de artă teatrală „A.V. Lunacearski” din Moscova (1949) a ocupat postul de redactor-șef, apoi de șef al Direcției artelor a Ministerului Culturii. A predat istoria teatrului universal și a fost șef de catedră la Institutul „Gavriil Muzicescu”, iar mai apoi, concomitent director al teatrului moldove-

**Șoma Șerman împreună cu nepotul Anatol
Vainștein, Chișinău, 2009**

de matematică și viața mi-a dictat alte legi. Am fost nevoit să fac cursuri de contabil și de atunci toată viața, pînă în anul 1976, am muncit în calitate de contabil la felurite întreprinderi mari. Mama mea a emigrat în Israel, surorile și frații , la fel. Unde s-au și stins din viață. Eu din anul 1956 locuiesc în Chișinău. Sunt singuratic, dar mă ajută Asociația evreiască. Am un nepot Anatol Marcovici Vainștein, care s-a stabilit cu traiul în Ungaria, la Budapesta, se ocupă cu businessul și prosperă. În 2009 m-am întîlnit cu el la Chișinău de Paștele evreilor. Atunci ne-am fotografiat împreună. Mă mîndresc cu el...

Bătrînul este ingenios și ager la această vîrstă respectabilă. În ciuda tuturor suferințelor învinge tot mai mult performanțele timpului și a ajuns să devină o legendă vie, cu multe evenimente, martorul ocular al căror a fost.

* * *

În amintirea serilor teleneștene
Spulber mîhnirea și nostalgia
Aprind lumînarea - se naște poezia
Cu aripile albe ale Zînelor codrene.

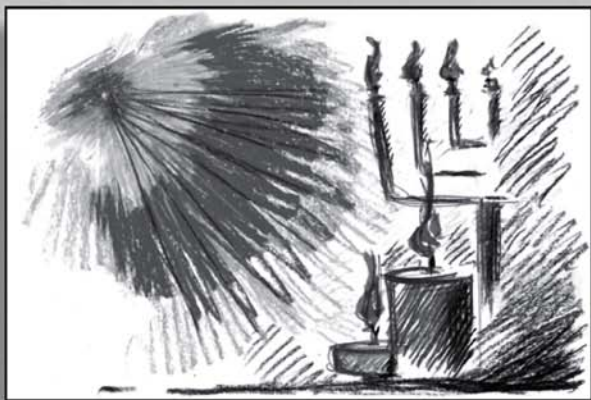
A cîta oară privesc cerul cu stele
Și caut să văd un chip printre ele,
O fată venind pe-o cărare în mîini
cu floricele

Petrec aceleași clipe de vis cu școlăria
În nopțile senine cu melodii italiene
Cu fluturi mari,mirosul de poiene,
Cu dimineți de aur
blagoslovindu-mi glia.

Am vrut să văd colegii mei
Dar anii ca și valul ne-a despărțit
de cele
Ce astăzi mă mențin, în orice zi...
Cu Ei!

1972

Poesis

Teatru

A fost măcel...

Războiul a curmat tăcerea
Și-al Basarabiei destin,
Ne-angenuncheat cu umiliința,
Ne-a sfărîmat cumplit credința,
Căci ne-au supus mai mulți mișei –
Iertare, fraților evrei!
Pe tot întinsul gliei noastre
Azi dăinuie doar cimitire
Cu osemintele-n neștire...
Război a fost în omenire
Cu gloanțe în nemiluire
Peste copiii, bătrîni, femei –
Doar pentru că erați evrei!

Sălbăticiei fără-de cruțare
La Briceva și Vertiujeni,
Mai dăinuie urme-n uitare
La Prodănești și la Pepeni
Cu dealuri sterpe, vii și văi
Și plînge-o tristă amintire –
Iertare, fraților evrei!

Nu v-am fost scut de apărare
Atunci cînd plaiu-n foc ardea...
Fascismul pe cel mic și mare
Fără de milă – nimicea
Să adunăm azi flori de tei –
Să fie pace azi sub soare –
Iertare, fraților evrei!

* * *

Plîngeau și stele în zori
Cînd tragedia nemiloasă
A poposit la noi acasă
Să sfarme glastrele cu flori.

Durerea, suferința toată
Cum aș putea să ți-o alin?

Rafale de-automat pe-o coastă
De deal și-n hăul din ponoare
Au răstignit pe Ursa Mare
Cu sînge, pasărea Măiastră!

Popor evreu, slăvit ți-i neamul,
De laudă-i și de blestem...
Cînd înverzește pomul, ramul,
Pe Moise-ntru chemare-l chem.

Popor evreu, ce tristă soartă
Istoria-ți ticsea-n destin!

Ca mîntuindu-te, să-ți știi
Lucirea, locul și menirea
Și din sălbaticie stilii
S-ajungi la țarm cu nemurirea.

O noapte de noiembrie
Adună tristețea
Ce se cuvine s-o aibă
Un an calendaristic.
O noapte de noiembrie
Cu văluri de ceață și pîclă,
Cu ploi mărunte ascunde licărul stelelor
Într-un milenium.

Știu... (variantă)

Voi pleca într-o noapte-nstelată
Sau în iureșul unei furtuni
Ca nicicînd, nicăieri, niciodată
Să nu știu de e marți sau e luni.
Voi pleca pe frunziș de pădure
Lîngă lacul din vale, la schit
La poiană în rouă,cu mure
Sub o boltă de cer nesfîrșit...

* * *

Se zbate frunza de pe ram
Și vîntul aprig o ciupește
Ca și în an și mai în an
Ea cade de se-nveșnicește

Deja o toamnă-i pe sfîrșit
Noiembrie se mai reține
Un frig i-ascuns în infinit,
Tot prevestind că iarna vine...

Cum toată viața-n picături
Mocnește în monotonie;
Ba în pasiv, ba-n aventuri
Ne zăbovește, ne mîngîie.

Voi pleca într-o noapte-nstelată
Sau în iureșul unei furtuni
Poate toamna va fi vinovată
Poate iarna, sau vara-n păduri....

Nu cățați fericirea-n mistere
Ziua da-azi este ceea ce ești
Trece timpul și timpul ne cere
Doar cu legile lui să trăiești.

Avem cuvinte noi de spus
Cînd toamna-ntîrzie pe ram
Se-așază viața nesupus
Pe-al vieții noastre amalgam.

* * *

Cîndva pînă la nașterea
Stelei mele
Am fost pasăre
Pe planeta Pămînt.
Spre care planetă voi ajunge,
Globule
În procesul morții mele?

Viața...

A fost un gînd ca într-un vis
De necuprins
În valurile vieții
Și cît n-aș fi de optimist în tinerețe
Toți vom pleca la casa cea
De-a potoli destinul...
Eu voi lăsa planeta Stea
Ca să-nflorească crinul.
Am tot chemat
Moartea la sfat,

Dar ea mă acoloeste...
Furtuna clipei s-a-ndesat
Și nu mă mai dorește...
Adorm din nou
Lîngă cavou
Visez ca înainte
Iar frămîntarea-i un cadou
Cînd plec la cele sfinte.

Pentru Sara Şehtman

* * *

Fulguşor de păpădie—
Sara, dulce copilă,
Surîdeai a mîngîiere
Lîng-un măr din grădiniţă.

Te chemam cu-a mele vise
Să străbat această lume
Nu trăind lîngă culise,
Ci-n al vieţii toi anume...

Doar există, doar există
Marea zilelor chemare
Parte fii din ea. Insistă,
Viaţa-i clipă trecătoare.

* * *

În umbrele cocorilor
La terminarea zborului
Se-nfruntă viaţa mea!
Pe-o rază-n cer ce tremură
Şi plină de romantică
Se stinge umbra mea...

Pentru Beila Vainştoc

Tu eşti pasăre măiastră
În fantasticul tău zbor...
Porţi eterna primăvară
De prier şi mărtişor...

* * *

De vei cădea,
Să te prefaci
În huma strămoşeasc-o floare
Să te admir
Cu-acelaşi dor
Şi-n viaţa noastră următoare.

Cît trăim cu zarea-albastră,
Cît ne stăpîneşte dorul,
Tot atît iubirea noastră
Îşi va înteţi fiorul.
Şi vom fi prin el ca două
Lacrimi pururea nestinse
Nici de vremea-n care plouă,
Nici de viscoliri ne-nvinse,
Necurmate, neatinse –
Lacrimi pururea nestinse.

Piesă intimă

O femeie în alb
Cînta păpădia
Destrămată-ntr-o vară
De necaz şi-amintiri

O femeie în alb
Surîdea împăcată
De peisaj şi de soartă
Într-un vis de lumini

Pentru Rişa Goifman

Eşti dimineaţa
În care roua
Rămîne intactă
Pe firul de iarbă,
Pe frunza şi stebila de busuioc,
Eşti cea văzută
Numai în vis.
Dar foarte arare
Încît mi se pare
Că ramul cînd înfloreşte
Pe tine în faţă te are.

Dedicație Rahilei Mazler

Ești o stea ce zbori în taină,
Ești un foc ce arde-ncet.
Mă apropii cu sfinală
Și-ndoială să te vad.

Ești căldura mea... de rouă
Ești culoarea ce-o prefer
În această viață plină
De neliniști și mister.

Pentru Fira Malis

Între cerul meu de dor
Și a ta iubire
Este un ocrotitor
Tainic, în simțire.

Dac-ar fi să fie ca
Dorul să ne-adune,
Floarea ta aș legăna
Sub văpaia lunii.

Eu am fost și-am apărut
Talisman al vieții
Și te chem cu-al meu sărut—
Rază-a tinereții.

Pentru Alexandra Nemirovskaja

E noapte, dar te-aștept să vii
Cu lumânare-aprinsă
Și inima plâpînd-acum
De frică e cuprinsă.

Mi-e teamă că am să te pierd,
S-a stinge lumânarea...
Și n-ai să vii, ai să mă faci
Să chinui... depărtarea.

Profesorului Benjamin Kogan

Casa lui azi mi se pare
Că-i o lună ce răsare...
În grădină și în vie
Mi-am lăsat copilăria;
O găsesc în vie-oricînd
Fără-astîmpăr, alergînd;
S-o cuprind din nou aș vrea,
Ce dispăre-n lumea sa,
Cu tot cu peripeții
Se retrace-n alți copii.

Pentru I. Plosc

A plecat copilăria
Și-a rămas pe-o etajeră,
Ca un bibelou păpușa
Singurică în tăcere.

Și nu e cale întoarsă,
Drumul vieții te tot duce
Din copilă la mireasă,
Ca femeie să porți cruce...

Iar în vis copilăria
Mă alină, mă recheamă
La păpușa ta cea tristă

Ce-o-nvățați să zică „mama”.
Ai atins maturitatea
Floarea toată-i primăvară
Acel zîmbet de păpușă
Este-un vis de domnișoară.

* * *

Trecutul în prezentul viitor
Ne leagănă în plasa vieții mici
Suntem cu toții aștri călători
Spre infinit cu gîndurile mici

A. Loçş

* * *

Îmi place cum vorbeşti, iar glasul
Mereu adie-n mintea mea;
Îmi plac pistruii tăi şi pasul,
Şi palma ce mă mîngîia....

Zbor de stele printre nori
Pentru anii trecători
Noi cedăm, noi amintim,
Noi trădăm şi iar iubim.

Şi-o voce-ntruna mă îndeamnă
Să fiu al tău la nesfîrşit,
Să ne iubim frumos şi dulce,
Cum nicăieri nu s-a iubit.

Stol de vînturi în destin
Eu dispar şi iar revin...
Să cer dor de omenie
De noroc , de nebulie.

Fiind o seară doar cu tine,
Te-m înţeles, nu mi-a fost greu.
Te vreau şi mîine şi poimîine,
Te vreau alături mereu!

Pleacă totul, tot revine
De la rău apoi la bine...
Iar cînd zbuciumul se trece
Zborul tău e mort şi rece.

Stare cu lună

Alei Druţă

Şi vor curge veşnic norii
Toamne-n şir s-or perinda
Ne vor mai surprinde zorii
Răsăriţi din geana ta.

Ai plecat lăsînd străine
Văi şi dealuri şi izvor,
Şi de-afîta dor de tine
Stele-apun în drumul lor

Blondă luna cînd se-arată
Din albastrele stihii
Cu privirea-nrourată
Te îndeamnă să revii

Să-mi alini singurătatea
Şi tristeţea ce m-a prins
Pe o lacrimă de soartă
Dintr-un dor de necuprins.

Crizanteme

În seara ta de crizanteme
Se-adună viile-amintiri
Trăind nocturnele poeme
Şi clipe-a ultimei Iubiri...

La nunta ta, o diademă
Scâlda-va chipul tău fugar
Petalele de crizantemă
Te-or ninge-ntr-un îndemn de... "*Amar!*"

Trăieşte azi o fericire
Şi-n focul patimei abil
Va merita a ta iubire
Şi-un soţ al primului copil...

Şi îl doresc ca de la mine
Să-l ai, să-l joci triumfător
În casa plină de lumină
Unde-o sa plîngi al nostru Dor!

Te-am regasit... o mică filă
În cartea vieţii cu poeme
Tu ştergi tristeţea mea, copilă
La nunta ta...de crizanteme.

Curg zilele...

Curg zilele — picuri de nor —
Grăbite mereu undeva
În păsări uitate în zbor
Se află acum viața mea

Toamne cu brume târzii
Își mută clipele-n cer.
Te rog nu pleca, mai rămîi--
E totul ce pot să-ți mai cer.

Căci mâine fi-vom uitați
Mai mult decît astăzi și ieri
Cu fulgii parașutați
Pe locul numit nicăieri..

* * *

Amintirea
Despre rochia ta în mai
Înseamnă dorul
La toate timpurile...posibile.

Copilărie

Candelabre-ncețoșate
Îmi privesc copilăria
Drumurile-ntortocheate
Iar coboară, prin ponoară
La Ineasca dulce-amară;
Cu gutuie la ferestre
Cu tot raiul ca o zestre
Ce domnește-afară-n toamnă,
Unde cîntul mă îndeamnă,
Unde m-a-nvățat izvorul
Cît de limpede e dorul
Unde-mi stă copilăria--
Tot acolo-i veșnicia

Stele de ianuarie

Stelele cădeau pe ramuri
străluceau cu raze noi
De iubirea celor doi
Noaptea s-a ascuns în geamuri.

* * *

Tristețea mea
A luat chipul unei flori,
De-a cărei teamă
Noaptea se sting
Înainte de-a se naște.

Părinților mei

Loviți de vreme și de soartă
Și tot umblînd prin lumea mare,
Arar vedem cum pe la poartă
Vin bunii noștri din uitare.

Stau necăjiți de cale multă
Cumînți și blînzi în așteptare
Și numai drumul că ascultă
Tăcerea lor răscolitoare.

Ce-au fost? Și meșteri. Și-n viori
Le stăruie biografia,
Dar mai întîi semănători
Stropind cu lacrima cîmpia.

Cînd mi-amintesc de ruda lor,
De glia transformată-n pîine,
Le-aș da, să nu le fiu dator
Și viața care-mi mai rămîne.

* * *

Tu ești simpatică, frumoasă
În negrul ochilor... Din cer
Plutești ca visul de mireasă
Într-un miracol de-adevăr

În negru te cobori din stele
Fior de taine , plutitoare
Și mă privești cu ignoranță...
Știind cât ești de-atrăgătoare

În taina negrelor speranțe
Mereu te-ascunzi ca un fior
Nu crezi sincerității mele
Că te iubesc și te ador!

Îți par caraghios de fire
(Tu nu mă crezi, nu mă dorești)
Deși un val de amintire
Te-arăți o toamnă din povești...

Privirea ta indiferentă
Mă cucerește iar și iar
Mă chemi din nou copil, acasă
Pe-aripa dorului sprintar...

Privirea ta mă nimicește
Și nopți și zilele, mereu!
Doar sunt un visător de stele
O tain-a îngerului tău.

Iar tu zîmbești ca o scînteie
Și pleci în drumul tău tihnit...
Te rog să știi, dulce femeie
Că sunt un biet îndrăgostit.

Ca lacrima...

Azi ești ca lacrima de dulce
În ciuda vremilor uitate
De m-ai respins prin răzbunare
Tu speră că ai avut dreptate.

Iar părul tău frumos, cu farmec
Se conturează-n ceas de-a fi...
Minutele-n cadran iar picur
Cînd interzici de a-l iubi!..

Îngroapă anul care trece!
Declară-l un eșec scontat!
Distruge-o amintire...(tristă?)
Condamnă-mă c-am existat!

Și speră: mîine-a fi mai bine
În calea marilor iubiri
Vei întîlni amorul dulce
Împresurat de trandafiri!

Suntem toți trecători pe lume
Chiar dacă timpu-i vinovat?..
M-ai izgonit tăios din vise...
Să mă condamni c-am existat!

Vor trece anii pe cîmpia
De tinerețe și de flori...
Voi rechema mereu stihia
A ochilor fermecători!

Precum etern mă trec din viață...
Eșecul iernilor mă duce
La floarea alb-a amintirii
Ascunsă-n lacrima ta dulce.

Balada în roz

Erai atât de frumoasă
Erai atât de aproape
Erai atât de a mea
Încît din înalt se desprinsese o stea
Și te admira
Cum te mîngîia
Toată viața mea.
În amiaza mare
Luna c-apărea

În mîini cu o floare, floare cerească
Floare domnească
Să te ocrotească
De relele toate
Cîte ți-au fost date...
Erai atât de frumoasă
Și-atît de mireasă
Și-atît de aproape
Și-atît de acasă...

Războiul

Turbare umană
Într-un amnezic timp
Cînd cîrțițele
Fac trafic de lumină
Și canibalii pretind

Că-s vegetarieni.
Pămîntule,
încă nu te-ai întors
Din zborul cosmic?

Noi plecăm...

Noi plecăm ca să ne-ntoarcem,
Voi vă-ntoarceți să plecați...
Și-n aceeași clipă-odată
Roata vremii o mișcați.

Noi plecăm, iar voi rămîneți,
Voi rămîneți să plecați,
Ajutați de timp oriunde
Roata vremii s-o mișcați.

Am plecat... Voi veți întoarce
Plaiul ca să admirați...

Iar cu toții împreună
Roata vremii o mișcați.

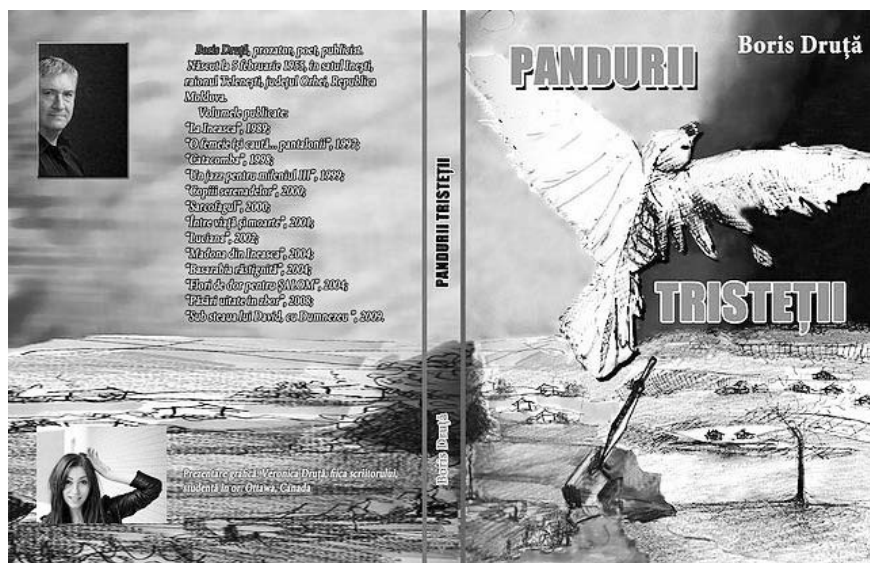
Noi plecăm să fim alături
Morți sau vii, surori și frați,
Dar mereu toți împreună
Roata vremii o mișcați.

Un spectator
Ochii lui cîntă
Gura-i privește,
Cu urechea mînîncă,
Iar păru-i gîndește.

Noua mea carte

Publicată la 2010 cartea *Pandurii tristeții*” a inclus multe versuri ale poetilor evrei. Cartea include mai multe poeme triste. Chintesența ei am exrijmat-o în mica prefață de la începutul cărții: “Atarea de Spirit, Tristețea, pe care o are omul în decursul întregului destin, merită uneori să fie aprobată, menționată și chiar... cîntată. Fără tristețe nu există veselie și prilej pentru a lupta cu sine însuși . Vă propun această carte nu ca să vă întristați, ci ,l dimpotrivă – veselindu-vă să contemplați tristețea care este o parte a existenței noastre cotidiene!

Iar mai departe a urmat prefața de cunoscutul Poet Ciocanu și versurile mele traduse”

Coperta cărții *Pandurii tristeții*, 2010

Traduceri din poezi de limba idiș din Moldova

A te atașa cu sinceritate față de o etnie cu care ai locuit sau mai locuiești umăr la umăr, etnie care adeseori îți împarte din durerile și bucuriile ei, tu – răspunzându-i așijderea, este un lucru frumos și demn de stima tuturor, dacă nu a întregii societăți – măcar a unei părți care știe să prețuiască un atașament. Colegul nostru Boris Druță s-a apropiat cu dragoste sinceră față de reprezentanții poporului evreu din R. Moldova (a se vedea substanțialul volum *Sub Steaua lui David*, cu Dumnezeu, a i se consulta și ultimul volum de poezie și proză, intitulat *Pandurii tristeții*, din care desprindem mai multe versuri cu dedicație

poporului evreu – martirul nelegiuirilor fasciste din cel de al Doilea Război Mondial. În una din poeziile autorului nostru, MĂRTURISIRE DE DRAGOSTE PENTRU IERUSALIM, desprindem versurile: „Aici măslinii dau în floare/ În zori de zi și-n miez de noapți –/ Ierusalimu-i sărbătoare,/ Cetate mândră pentru toți/ Ierusalimu-i floarea lumii/ Sub Steaua lui David, fidel,/ La Zidul Plângerii se-adună/ Zeci de popoare-n Israel// Aici e maica noastră sfântă,/ Țara poporului evreu,/ Aici Hristos din cer cuvântă,/ Aici ușor e tot ce-i greu”... Pe mulți din poeții traduși pentru întâi de Boris Druță i-am cunoscut la Chișinău, mulți au emigrat: Mihail Hazin, Efraim Bauh, Moisei Lemster, Mihail Finchel, Liuba Vasserman, Iosif Kerler, Motl Sacțier, Alisa Iacubeț și alții... Parte din ei ne-au cunoscut limba, ne-au tradus din română în rusește... Boris Druță tălmăcește, transpune textul permițându-și libertăți sincere pentru care nu poate fi învinuit. Italienii au fraza „traditore-tradutore”, adică un joc de silabe paralele care vin să însemne „traducător-trădător”. Să fim serioși: orice traducător (care se respectă!) nu poate fi trădător. Un traducător unește mari tărâmurii, oameni, religii, țări cu hotarele lor, unește literaturile lumii. Pușkin i-a numit pe traducători „cai de poștă”, adică aceștia făcând legătura dintr-o distanță cu alta... Traducerea de poezie este o traducere specifică, binecunoscut travaliu precum munca lui Sisif. Un mare poet turc, Nazîm Hikmet, mărturisea undeva precum că traducerea de poezie e aidoma țesutului unui covor: originalul e partea din față, partea dorsală pe care abia de se poate distinge uzorul cu mii de țărățuri și culori mai stinse – o fi traducerea... Depinde. Marii traducători ruși – Jukovski, Gnedici, Lozinski, Balmont, Briusov, Șenghelaia, cei mai de dincoace – Pasternak, Ahmatova, Antokolski, Marșak, Vs. Rojdestvenski, Zabolotki, Levik, Vaxhamer, Kozlovski, B. Ahmadulina, Grebniov, Tâneanova, Andrei Sergheev, Pavel Grușko etc., au tradus din marea poezie a lumii cu mult har și dăruire. Așijderea au muncit în traducerea literară Nicolai Costenco, Igor Crețu, Pavel Starostin, Aureliu Busuioc, Alexandru Cosmescu, Vladimir Belistov, M.I. Ciubotaru, Petru Cărare, Paul Mihnea etc. Dar se pot întâmpla și lucruri deosebite: marele și neobositul nostru Coșbuc traduce Odiseea, ocolind hexametria lui Homer, în ... strofe de câte opt rânduri, apropiind-o mai mult de cititor. George Lesnea l-a eminescianizat superb pe Esenin. Blaga a tradus cu fidelitate din germană Faust-ul lui Goethe, mai aproape de textul operei, Doinaș l-a făcut mai liric... Încercările lui Boris Druță se cer salutate și încurajate: el aduce în lumina limbii române din Basarabia nume de poeți mai puțin cunoscute cititorului nostru de poezie. Și aceasta nu e chiar atât de puțin.

Anatol CIOCANU

Ițhak Kațenelson

1885-1944

Iată-le vagoanele, iarăși...

1.

Cumplită frică m-a încarcerat,
o frică uriașă
care mă țintuiește-n loc:
Iată-le, aici, vagoanele —
Au revenit cu ușile larg deschise!
Parcă ieri au plecat încărcate,
Uite-le au venit din nou,
Așteptând să fie iarăși burdușite
pe peronul Umșlag,
Din nou flămânde, desfăcându-și sinistrelle
uși!

2.

Cer să înghită — încă și încă —
mai sunt goale și încă flămânde
burduhanele lor,
așteptând nerăbdătoare
cohorta evreilor!
De totul ce-au înghițit pân-acum
— nu se ține cont:
Sunt înfometate și hrăpărețe,
vagoanele habar nu au de moarte
și de dezastru,
se cer umplute —
încă și încă!

3.

Și încă! Acum stau la pândă și așteaptă --
Aidoma tâlharilor lângă hotar,
Ca la masa acoperită cu bucate ale ghiftuitului,
Așteptând lacom să le dea,
Și să le mai dea...
Potop de lume. Tineri și copii
împăcați cu destinul,
Bătrâni cu brațele ca vițele de vie
Pentr-un vin strămoșesc...

4.

“Dați-ne, mai dați-ne încă evrei!” –
țipă vagoanele înghețate –
Dați-ne nouă, mai împingeți, se va face loc
Înăuntrul stomacului sumbru,
întunect....
Nemișcate vagoanele pe peron
În cruntă hidoasă-așteptare,
Vagoane parcă nevinovate
în nesfârșit eșalon.

5.

Atunci erau ticsite până la refuz
Cu cei morți lipiți de cei vii,
lume moartă și vie în ele,
morți lângă vii,
vii lângă morți,
Sprijinindu-se unii pe alții
ca să nu le cadă
Sufletele vii și moarte!
Cine-ar mai fi constatat
cine e viu și cine e mort
Sub țipetele disperate ale tuturorora?

6.

Un evreu mort, ca unul viu
își clatină capul
în tic-tac-ul vagonului.
Apoi își dă duhul. Copilul de-alături
atinge ușor cu mânuța
pe mama lui moartă:
“– Mamă, mamă, vreau apă, mi-i sete!”
Se cutremură copilul în plâns:
„ – Mă înăbuș, mamă, nu am cu ce respira!”

7.

Un alt copil îl sgâlțâie
pe tatăl său mort,
dar tata parc-ar fi înghețat,
din loc nu se mai mișcă.
Copilul nimic nu-nțelege:
„—Hai, tată, să coborâm!”

8.

Undeva, în aceste vagoane înspăimântătoare,
unde băntuie moartea,
Ceva, ceva pare-a se fi-ntâmplat,
dar ce-anume?
Cui i-o fi zâmbit soarta?
Evreii zâmbesc zeflemitor, toți se agită,
ghicesc:
– Cineva a sărit. Auziți?
Auziți o rafală?!

9.

Se-ncurajează, se bucură evreii!
Se-aude înc-o împușcătură!
Vai, sfinții, scumpii mei evrei –
fărămitură de giuvaier, amară --
De ce vă bucurați?
Ucraineanul a tras
de pe acoperișul vagonului...
Ei și? Principalul că cineva s-a salvat!
A sărit din vagon și acum e liber,
gata-mpușcat!

10.

Și ce dacă glonte e în inimă lui?
Ei, și ?
Aici fiecare se roagă unui singur glonte –
acesta nu-alege!
Pe nimeni nu ademeneste ! Mai bine e să mori!
În libertate, în stepă,
Decât...? Cine citește acolo
«Vidui” cu glas tare
în acest urdiniș al morții?
Repetăți fiecare după el:
Doamne, ne-ntărește!

11.

Până la refuz au fost burdușite vagoanele –
doar s-au întors deșarte --
Unde i-au lăsat pe ceilalți evrei,
ce li s-o fi-ntâmplat?
Hei, vagoanelor, ați înghițit

zeci și sute de mii !
Și iarăși stați goale, sosite aici pe peron!
Pe unde-ați umblat vagoanelor?
Mărturișiți-mi acum taina sinistră!
E-un fleac să mărturisești, nu-i așa?
Dar vagoanele-s mute,
mute de tot!

12.

Stația terminus nu e departe, -- o știu bine --
vagoanele,
Ieri încărcate până la refuz,
va târât locomotiva...
Acum -- unde din nou vă grăbiți,
Care diavol vă mână din urmă?
Îmbătrâniți ca și mine, mai repede,
ca să puteți fiți duse
la fierul cel vechi...

13.

Privesc către voi și-mi spun:
– Cât mai puteți rezista în zumzetul
vostru pe șenilele morții?
Sunteți construite numai din lemn și din fier –
Dar defilați atât de grabnice-ncolo
și-ncoace...
În inima pământului odihneai
tu, fierule,
Iar tu, copacule, creștea falnic
și te avântai
Tot mai sus, către Dumnezeu!

14.

Iar acum? Vagoane, bouvagoane --
prin voi a venit năpasta,
Ați devenit martorii cei muți,
Ați încarcerat un popor întreg
Numa-n corsetele morții,
Spuneți-mi voi cei indiferenți
față de tragediile lumii,
Spuneți-mi: unde-ați dus poporul evreu?
E-adevărat că l-ați cărat numai spre cea
mai sigură moarte?

15.

Să nu suferiți, vagoane, că sunteți
încarcate până la refuz
Alergați încolo și înoace,
roțile bat ritmul monoton:
Tic-tac, tic-tac, te duc-te-aduc, tic-tac, tic-tac...
Rostogolindu-vă din această lume
a infernului,
Vorbiți-mi ce-ați văzut acolo-n infernul
fascist?
Doar măcar ceva, ceva să-mi vorbiți ce-ați văzut...
Ca să pot vărsa o lacrimă
cât Pământul de mare...
26.10.1943

E prea târziu

1.

Doamne, dar eu știam și chiar oricine știa
oricare din evrei
de la mic până la mare --
Știam unde să nu plecăm,
Știam ce va fi cu noi,
doar ne întâlneam
cu lingușitoarele mine,
Strivind teribile raționamente,
Frica și groaza camuflând.

2.

Încă înainte de-a ne închide cei călăi
în cuștile ghetourilor,
Încă de până la Helmno, până la Beljiț,
până la Ponar,
înainte de-aceste locuri ale groazei
Știam că vom păți, ce vom suferi
În acele clipe după declanșarea războiului
Când îi întâlneai pe cei cunoscuți,
salutându-i prietenește,
Și-atât de întristați ne strângeam mâinile!

3.

Priviri coborâte-n pământ
buze sumețite-n tristețe,

Priveam la ziua de mâine
care-o vedeam în flăcări,
dar când ne strângeam mâinile
Și numai degetele la strângerea de mâini
degetele speriate țipau:
“Tekel, tekel!” – cuvinte de foc
pe zidul invizibil din spate...

4.

Vai, dar nu numai noi!
Chiar zidurile oricărei case,
cărămizile mute
Știa de noi! O, dacă noi am fi putut rosti
măcar un cuvânt !
Simțeam că suntem duși la moarte
că ne-așteaptă bezna
Și cu tristețe priveam la pietrele
în mâinile noastre
speriate.

5.

Noi toți știam, știa chiar și păsările-n cer,
știa și peștii din ape,
Știa și toți care nu erau evrei
în jurul nostru –
Nu, lor nu li se părea un sacrilegiu,
Ei nu se întrebau „Pentru ce?”,
Știa că noi suntem sortiți
marelui masacu mondial,
Dar nimeni nu ne jelea!

6.

Se dezlănțuise războiul,
Aceasta ne semnase deja
condamnarea la moarte,
Bandeles fasciste tăiau și spânzurau
în Polonia...
Evreii își părăseau casele proprii
din orice localitate –
toți, de la pruncul din leagăn
până la bătrânii cu pletele albe...

7.

Fugeau! Dar încotro? Mai bine
Nu-ntrebați pe nimeni de-aceasta,
mai bine nimeni să nu știe, să nu fi văzut...
de groază fugea poporul,
Fugea poporul !.. Nu-ntreba și nu da sfaturi
Nimănui –
Rămâi în casa ta, la căldurică,
Sau să fugi încotro te duc ochii...

8.

Da, să rămâi acasă! Dar peste evrei
S-au năpustit bandiții fasciști,
bestialii, fără muștrări
de conștiință...
Stoluri de negre Messerschmitt-uri
Semănau moarte peste toți evreii
refugiați întru scăpare...

9.

Nimănui să nu dai sfaturi —
nici la vecini, nici celor buni cunoscuți,
nici celor care te privesc
cu vădită compătimire
precum robii își comandă stăpânii
Rugându-se întru îndurarea acestora –
De-ai fi chiar însuși Dumnezeu:
Orice sfat de-al tău poate duce cu gândul
la un mare pericol –
Dă din mână a lehamete...

10.

Drumurile, șoselele, liniile de cale ferată...
Fără desage pe umere, fără orice fel de bagaje
se târau prin noroi și pericole,
Fugeau sub nemiluirea fricii, în istorvire,
însăpăimântați de neputință,
Fără de nici o speranță...
Unde-ar fi cu puțință
s-apară un simplu liman al salvării?
11.

E târziu! E foarte târziu!

Doar un singur gând domină:
De-a ajunge la vreo frontieră!
de a fugi de grozăvii !
Dar ai întârziat ! Și ce mai ai de făcut
cu picioarele amorțite
cu brațele neputincioase --
Toate căile sunt închise,
Toate podurile arse!

12.

Se striga-n reproductor în poloneză,
fasciștii strigau:
„– Înaintăm zi și noapte,
Nu faceți panică, nu vă fie teamă de noi
voi, cei pașnici cetățeni ai țării –
să nu vă fie frică!
Doar evreii să se cutremure,
să ne știe de frică!”

13.

Și a sunat cea groaznică zi de joi
când au ieșit buluc evreii
împânzind toate drumurile Poloniei,
pierzându-se-n ceață
O, Dumnezeule, Atotputernice,
Dă-ne puterea de-a ne sinucide
Pe-acest pământ plin de vrăjmășie!

14.

Din Bendin au fugit la Censtopov,
din Caliș – până la Lodz,
Fugeau evreii de pe tot teritoriul Poloniei
Părăseau Varșovia și Cracovia
și numai panica-i mâna
spre dezastru,
Unde-i așteptau ambuscadele ucigătoare !

15.

Dragii mei evrei care mai locuiți aici –
de unde un asemenea curaj?
«Bundiștii», regilioșii, hasizii,
Toți sioniștii din lume s-au deșteptat
ca la o surdă comandă:

Toți cer Salvarea! S-au deschis rănilile
pe care le-au ascuns de ani de zile.
Acum doresc să ajungă sub cerul Palestinei
Să se salveze! Dar, deja, deja e târziu,
Deja e foarte târziu!

7-12.11.1943

Motl Sațier
1907-1987

Odă strămoșilor

Moda acum e-a fi de viță veche –
Oricine-ar vrea să știe –
Cât de-adânc
E-nfiptă rădăcina – lui pereche,
Cine-s strămoșii lui
De-o veșnicie;
Dar nu noblețea asta mă îmbie –
Eu oda asta , cum o scriu – o plâng...

Gloria celor care-au fost odată,
Străbuni ce-au parte de anonimat,
La margine de țară-au fost odată,
Căci neamul meu străvechi s-a perindat
Și lumii – nume mari nu i-a prea dat –
Nici învățați,
Nici comandanți de-armată.

... În foliante triste de-amintiri
Trecutul curge-n palide tipare –
Printre evreii muncitori – martiri
Numele unui străbunel mi-apare:
În sinagogă, maistru, nu oricare,
Înscris pe fila unei vechi psaltiri...

Strămoșii, de ni-i pomeneam cumva –
O-aud pe maică-mea șoptind fierbinte:
“De morții noștri nu mă întreba,

Ei pragul nostru nu-l vor mai călca,
Așa voit-a Domnul,
Ține minte!”

Parcă blestem a fost la ceas târziu
Pe un pământ lipsit de siguranță,
Mama-și trecea sufletul ei cel viu
Peste un spațiu mort,
Fără de speranță.
Și de pe conștiință ne zmulgea
Golul unei respirații de gheață...

Ne era de maica interzis
Să gândim la morți...
Iar eu, în taină,
Căutam lespezi evreiești uitate, prin morminte.
Fără vreun permis,
Ștergeam praful, deslușeam cuvinte,
Șoapte strămoșești vibrând fierbinte –
Viața în necaz – ce negru paradis!

Dar erau și clipe de lumină:
Un străbunel a fost poet, actor
Și-n piese învia, divină,
Viața unui obidit popor,
Scena cu proroci fără de vină
Ce-nfierau păcatul tuturor.

Piese din viața satului... Eroii
Erau și Lot, Purim
Și Iov în suferință...
Cuvântul în poemul meu de-apoi
De-aicea prins-a flacăra, credință...
Eu din izvorul strămoșesc azi sorb
Cea apă sfântă, ce pe-o biruință
A bravilor strămoși de pân' la noi!

Unde sunteți?

Mi-amintesc de-o altă primăvară:
Zumzetul mașinii de cusut
Ticăind din zori și până-n seară
La vecini, în neuitat trecut...

Beznă. Lampa-și torcea flacăra puțină
Inimi se zbăteau, sau un motor?
Miros de unsoare de mașină
Avea-n haine tata-muncitor.

Unde sunteți azi,
Voi, croitori din sate,
Frați cu sărăcia permanent,
În cămăși de zile nespălate,
Unde-i urma voastră în prezent?

Veac cumplit v-a măsluit destinul,
Razele va stins din lumânări
Și va-ntins prin pușcărie chinul
Și va spânzurat prin patru zări...

Croitori evrei, mereu dragi mie,
Caut urma voastră-n cimitir,
Nume sfinte-ntrate-n veșnicie –
Aș putea în versuri să le-nșir!
Era vorba voastră inspirată,
Chiar și-n tristețe fericiți erați –
Bevșovar, Elștat – de altădată,
TORA pe de rost voi o știați!

Da-n suflet mai mocnea câte-o răscoală
Ce-nflorată-n inimi se năștea...
Tata vă zmulgea din oboseală
Când “Jurământul Bunda” vă citea.

I-a ajuns poet vestit feciorul!
Eu vă am de dragi în amintiri,

La Paris sau Viena v-am dus dorul
Și lumina palidei priviri.

Deseori doar ceru-aveam drept casă –
Alți aveau palate-mpărătești,
Soarta mea a fost puțin miloasă,
La Paris trăind, sau București...

... M-am întors la baștina mea dragă
Unde mai mocnește-n vatră-un foc,
Unde-n jur chipuri de ieri se lasă –
Sunt croitorii mei făr-de noroc!

Ei sorb cumiști din versurile mele,
Respiră greu, oftează către zori –
Umbre umezite, singurele,
Veșnic ne-alinații croitori...

... Mi-amintesc de-o altă primăvară,
Zumzetul mașinii de cusut,
Ticăind din zori și până seară
La vecini,
În neuitat trecut...

Mihail Hazin
n.1932

Remușcare

Mă iartă, al meu înger bun, mă iartă,
Regretul ca o boală-mi arde-n piept,
Eu – prea-ndrăzneț, nepăsător și mână spartă
Am fost... Eu ți-am făcut griji și o regret!

Sorbind din cană vinul care-aprinde,
Adeseori, în anii cei fierbinți,
Streine perne-mi primeau capul fără minte,
Mese streine mă primeau cumiști...

Credeam că-nțelepciunea mi-e prezisă,
Multcurajos, nebun, -- riscam mereu,
Grijile mamei, chinul ei și visul
Adesea le nega, zălud, azartul meu.

Să nu mă judeci rău, tu, îngere de pază,
Că m-am burzului adesea când
Cel învățat tăcea. Și cuvioasă
Purtarea îi era, doar blăstăma în gând...

De groază ani au fost, când Răul, multul
Se prefăcea că-i Bun, iar eu credeam – e-he-i !
Pe muchii de cuțit pășeam eu, netemutul –
Tu, îngere, m-ai scos din gropi de lei !

Înaripat prieten, tu geniu sfânt sub soare,
Banale zile-n amintire-mi vin,
Tu cu-ngerească, fragedă răbdare,
Viața mea ai ocrotit divin!
Mă iartă tu, candid amic de pază –
Tu-n toate-ai fost un înger răbdător...
Rivalul tău – cel înger rău-oftează
Că lângă tine, lui – nu-i sunt dator!

Tot ce pe noi ne-a apărat...

Și vine-un ceas, de vremi chemat,
Ce inima rănește, doare:
Tot ce pe noi ne-a apărat
Acum – ne cere apărare.

Maica mereu trebăluia,
Oricând – le dovedea pe toate:
La cel mai mare strung muncea –
Credeam că-i numai sănătate!

Cum să mă plâng? Ar fi păcat!
Maicele-s tari, pân' la o-adică...
Simțeam un nod în gât privind

Cum mama lemnele despică!

Făr' de iubire – pe-un granit
Nemila timpului îl cerne...
Secole grele au cernit
Piatra Cetății Sorocene !

Mut, timpul a mușcat din zid !
Dar a rămas, veghind, Cetatea!
Și doar o placă de metal
Îi apără eternitatea.

Și Nistrul, râul meu cel drag,
Și-n deal – pădurea milenară...
„Mă apără!” – plânge-un izvor la prag,
„Mă apără!” – se roagă-o căprioară...

Lavanda

Lavanda încinge orașul –
Zid fraged și ocrotitor...
O ramură verde, subțire,
Mi-aduse-un amic – s-o ador!

... Izvoru-și sorbea cristalinel
De unde lavanda mi-a rupt –
Aroma-i era ca seninul
Magic la zori, de-nceput.

Ce dulce fior mă cuprinse !
De parcă grădini de mărgean
Treceam pe sub florile ninse
Și-a raiului aer sorbeam!

Aromă cuceritoare –
De viață, de cântec, de dor...
Sub simple petale de floare
Rob eram mirului lor!

Și se-mbiiiau într-o horă

Salcâmul și-un tei aurit,
Pelinul, scorușul – coloră –
Aroma sorbeam nesfârșit!

Și tot ce e viu și e zbuțiu,
Și suflet, și freamăt, mereu,
Zvâcnea în aceste petale,
Senin dând destinului meu.

Căci mi-amintise lavanda
De pictorul drag Levitan
Și de oricând luminata
Rază-a iubirii din geam...

Efrem Bauh
n.1934

Totul e frânt, distrus, e ars sublimul...

Totul e frânt, distrus, e ars sublimul –
Unde-s ruine – nu-i nici un hotar ...
Ne-mbrățișează-n nopți Ierusalimul,
Doar stelele sub negrul văl – dispar...

Iar noi, indiferenți, ca-ntr-o orbire,
Negăm sub pași pământul strămoșesc;
– Nu-i Atlantida! Ea e-o amintire
Mulți nici nu cred c-a fost pe globul pământesc...

Iar noi, indiferenți, umplem din zori duhanul
Pe-unde ȘEOL* așteaptă – iad temut...
Ard suferințele în subterană –
Mulți doar pe-o clipă – aicea au trecut !

Și-un teasc alături – scapără stropi roșii –
De vin, de sânge stropi în patru zări,
Un mort păun atinge chiparoșii –
E orb la veghea multor disperări !

** Șeol – tartar, infern, iad*

Un vânt în iureș care ne-nvrăjbește –
Cenușă spulberă pe mutul cimitir !
Moartea respiră-aici, ea vrăciuieste
Ori veșnicia-și toarnă tristu-i mir?

Și la răsrică beznei și-a luminii
Sorbim din vinul morții, incolor,
Și-n acest vin orașu-și strânge crinii –
Planete se scufundă, continente – mor...

Lăcașe sfărâmate-n așchii, mutilate
Răsar acum din strămoșescul lut,
Se-nalță din ruine, – ndurerate
În pustietatea de-nceput...

Iar noi, indiferenți, de la răscruce
Trăim ușor, ne bucurăm un pic...
Cenușă noastră bezna o va duce
Spre-o veșnicie goală, de nimic...

Îmi iartă, Doamne, sufletul în geamăt...

(Psalmul I, Soției)

Îmi iartă, Doamne, sufletul în geamăt
De Necredință, de teama de-ami ieși din minți,
De tremurul livid de neputinți,
De saltu-n golul beznelor în freamăt.

Un biet sărman își blestemă destinul
Făr' de noroc, dar nu-i el vinovat –
Așa e dat – unul mai mult cu plinul,
Firesc – puțin rămâne celuilalt...

Au cum minunea naște dintr-un geamăt
Al sufletului – înfiorat în cânt...
Și-un monstru e-o minune zămislită –
Pe Tine-n mine când te-aud psalmând.

Au cum fără de-a ști păcătuirea,
Să fii în mazăga neagră aruncat
Doar fiindcă ți-ai impus dorit iubirea
Credința de-a-ncerca-o încă-o dat'?

Ceasu-a venit ! Cuvântul e-n tipare,
De-abia respiră-un suflet în negrul hău...
Doar a lui Iov cea singură lucrare
Ascunde, Doamne, Adevărul Tău?

Tu nu uita-ușa s-o lași deschisă

(Psalmul 2)

Tu nu uita – ușa s-o lași deschisă,
Când ai să simți că părăsești pământul –
O lespede ți-or lustrui proscrisă
Prietenii, ți-or pregăti comândul.

Cu fragede veni-vor violete,
Spre-acolo,-n golul negru te-or petrece,
Vei medita aici pe îndelete
Cum viața printre degete se trece.

Și te va-mpunge ca un ac regretul
Că nu le-ai reușit pe toate... În uitare
Vei fi lăsat, te-or părăsi cu-ncetul,
Te-or pomeni puțini, din întâmplare.

Dar vei avea Speranța... Ea țâșni-va
Ca ploaia peste ramuri, cu putere,
Stea căzătoare peste taina vieții, *viva!*
Sfânt Licăr, cea Lumină De-nviere.

Un fir cu bucurii și cu dureri

(psalmul 3)

Un fir ce-i cu dureri și bucurii
Spre-a fi-mpreună – strâns ne leagă,
Cu-aceste rime ce le știi –
Eu te iubesc o viață-ntreagă.

Deși-s cuvinte ce se-nșir
Nu sună-a gol ca-n nebunie,
Esența lor e-al vieții gir:
Căci eu sunt viu și tu – ești vie!

E lung, e scurt al vieții drum?
Treizeci fac anii împreună
Ori veacuri trei or fi de-acum
Ce fericirea ne-o adună.

În doi, la bine și la greu,
De Cel de Sus viața ni-i dată
Și-o respirăm cu Dumnezeu
Spre-a nu se stinge niciodată.

Căci Viața-i goană-n nesfârșit,
Aer și pâine ni se-mparte,
Ea-i fir de soartă migălit
Spre-a fi de moarte mai departe.

Sfatul strămoșilor l-avem
De rază sfântă-n dimineată –
Noi doi – silabe-ntr-un poem
Cu nume: Dragoste și Viață!

Deprindere

Natura e cu noi, de noi i-e dor:
Păsări în pomi își cată clavecinul,
Dar tremură când cel hain topor
Doboară falnicul stejar ori pinul.

Și unde nemurirea domina
Se naște-un gol în cer, o groapă mare,
Pasărea-n gol nu poate-a se-nălța,
Lăcașul cerulu-n ruini – dispere.

Și un pustiu – milenii ne-ar dura –
Un spațiu de cer sfânt va fi în moarte,
Cum brațul gol, ce-o mână vie-avea,
Pe-acel calic în suflet crunt îl doare.

Eu frate sunt cu firul de nisip –
El e-nceputul pietrei din cetate;
Forță divină – amăgitoare-n chip,
Ai văduvit natura de dreptate !

Cu mâna pe trăgaci – în noi țintim,
În cucul vrăjitor, în frunza verde,
Destinul nostru nu ni-l mai păzim
Ci ni-l ochim cu pușca ce ne pierde!

Stropul căldurii și-al iubirii strop
Pe verticala vieții milenară
Sub stele se subție-acum pe glob,
Cosmice vânturi mușcă de-l omoară.

Parcă-i în pragul iernilor cu frig,
Sufletu-n beznă trece, nu răspunde,
Cu glas din moși-strămoși eu strig:
-- Cu arbori și cu păsări suntem rude!

Totul e-un unic cerc: ghețuri, lumină, lan –
Același fraged fir ni le cuprinde ...
Nivelul apei într-un ocean
De lacrima unui copil depinde!

Acest meleag

În casa asta respirat-am dulce
Și prin sat ferice am trecut,
Peste râu cu bacul puteam duce
Visul meu din anii de-nceput.

Orice colțișor din casă drag mi-i,
Laptele din cana cea de lemn...
Parcă-am mai trăit odată viața-mi
Și-astăzi într-o alta mă însemn.

În veșmântul toamnei și în stele
Caut rugul care-a fost cândva –
Cocori purtat-au visurile mele
Spre cerul luminos ce mă chema.

Oboseala-n trup mi-e milenară,
Frate sunt atâtor vietăți
Ca-ntr-o apă dulce și amară
Azi îmi scald tăcutele tristeți.

E-nveșmântat ca un păun amurgul...
Eu m-am născut aice fericit,
Tot aicea încheia-mi-oi crugul
Pe acest meleag ce m-a iubit....

Numele

Și din sămânță spicu-a răsărit
Și-un grăurel coboară pe-arătură...
Tu, mută, te-ai trezit, Maică-Natură,
Punându-i nume noului venit.

Din primul cerc, din primul vieții crug
Râvnea spre-abis fragila temelie
Făr-de cuvânt și grai ce-aveau să fie
Nume de flori și păsări – din belșug!

Culori și forme-aveau să poarte sens –
Avea să vină-albina-n zbor de miere,
Nume de pomi, de arbori în putere
Aveau să prindă nume-n univers!

Lumina de-nceput, cea născătoarea, pură,
Multicolore nume-avea să dea
Și ierbii, și-unui ram ce-nmugurea
Strigându-și numele: „Suntem, Natură!”

„Eu norul sunt!” – o umbră-așa grăia,
Se anunțau mișcări, deschise spații,
Se oglindeau în ape constelații,
C-un nume propriu lebăda plutea!

Flăcări ascunse-acum comunicau,
Îngemănite-n rug – acum nășteau căldură !
O stea-n zenit, o floare-n bătătură...
Și toate-n horă – numele-mi rosteau!

Miroslava Metleaeva
n.1946

Rugă

Parc-am visat:vorbeam cu Dumnezeu,
purtam trăistuță-așa, ca o sărmană,
din Cartea vieții migăleam mereu –
se risipeau așchii de zile din traista năzdrăvană...

Pentru orice bilanț premeditat
pentru orice pas, ce-i negândit de mine –

rău mi-a părut... Cuvântul, surmenat,
se face rob când adevărul vine.

Rece fior inima-mi încătușa,
și mintea-mi încerca tăiuș de gheață
– De ce ? pe Cel de Sus duh slab îl întreba,
– Știai de toate când ți-am dat viață!

... Mă lasă, uită-mă, dar nu mă pedepși:
Îmi voi hălădui cum pot destinul,
Ceasul pedepsei nu mi-l potrivești –
Eu sorții mele – îndura-i-oi chinul!

Au nu cumva m-ai părăsit...

Au nu cumva m-ai părăsit,
Suflete-al meu? Fără' de puteri mi-i trupul.
O lume-a faptei – rugul hămesit
Cu-nalte pulberi de scânteii – e obosit,
Ce-mi mai rămâne ca să-mi umplu stupul?

Ce-mi mai rămâne? S-ard podurile-n urma mea,
în roabele-mi dorinți să torn curajul,
pruncul să-l cresc, să-l fac brăduț să stea,
să-ntorc timpul-napoi... în frâu să-l țin pe dragul, pătimașul
pe care să-l ating nici n-aș putea?

Taci, suflute! Te-ai dus... Dar dacă-s toată-n lacrimi
Aici ești, suflute! Și ești salvarea mea!

În zare țarmuri licăresc

În zare țarmuri licăresc...
Cum să le-ajungi, să sfășii orizontul?
Din cele cărți – e-un vis imaginar
Cu albi zuluși cheamă departe Pontul,
Pe valu-i tinerețea mea
În larg mi-o port fugar!

Și în dorința de-a mă spovedi
Tăcerea doar acoperă răspunsul...
Al zorilor torent mă va orbi
Cu tăișul de aur către zi –
Eu cu năframa semn i-oî face
Pâna-a cădea amurgul...

Degete fripte am,
după-acel stins chibrit –
știi – nu va re-nvia
Mătasa flăcărilor purpurie !
Lampada strânge-n cerc, îmbrățișează
Precum umbra galerei –
Cu cercuri lungi marine
Buzele și-aura frunții mele...

Stropi de cristal tavanu-au înflorit...

Stropi de cristal tavanu-au înflorit,
de după draperii țâșnit-au struguri de lumină clară
pe pânze-n rame pete de-aur s-au ivit,
vara fixând aici – să nu mai moară.

Aripile vântului s-au desfăcut,
gonind cel stol de vrăbii gălăgioase...
către speteaza unui divan nedesfăcut
fragile mâinile-mi sfios se lasă.

Ceas al tăcerii – fi binecuvântat
cu auriul pulberii de stele...
Și șovăielnici pași aud cum bat
la pragul amurgit al așteptării mele...

În preajma pieții lui Ilie

Și aeru-i beat în preajma pieții
Ce pare-o crâșmă mare-n târg...
Țigănci îți prezic drumul vieții
Te trag de mânecă cu sârg:

-- Hai, pune-n palmă-un ban, boiere,
Butucul de l-am desfăcut –
De-averi, ți-oi spune, de-o muiere
Ce ți-a cădea la așternut...

... Țiganca Zara – ea pe toate
Ți le înșiră pe de rost:
Ce-o să se-ntâmpale, ce te roade
Din câte-or fi, din câte-au fost...

Mândrul boier cu bachenbardă
Zarei răspunsu-i-a voios:
-- Pot să-ți ghicesc și eu, pirandă,
De vrei să mă ascuți frumos...

Vesel era, cu chip ferice
Și-i puse-n palmă-un galben mic,
Dar nu dori să-și afle-aice
Destinul, nu vroia nimic...

Știa de soarta-i toată țara...
Prin piață ca un furnicar
Pășea semeț, uitând de Zara,
De ochii ei cu-atâta har,

Care-l vedeau trecând prin spulber,
Apoi căzut însângerat...

Zara văzu omătul roșu
Și chipul lui însingurat.

... Zara oftă: -- Așa să fie,
Au chiar așa îi este scris?
Pușkin pășea de-a lungul pieții
Sorbind din vinul cel de vis...

Cu-orbite goale plânge sinagoga...

Cu-orbite goale plânge sinagoga
Grădina-i otrăvită colo, după zid –
Eden ar fi, dar fără Domnu-al cărui
Fiu fosta-n mântuire răstignit.

Un băiețaș evreu, stricat de școală,
Nu crede-acuma-n Tatăl cel Ceresc,
Rostește—„amin!” în inima lui goală
„Golgota-i loc de spânzurat, firesc!”

Credința peste trupu-i forță n-are...
Ne doare rătăcirea în feciori,
Durerea-n inimi e sfâșietoare
Și n-o mai lecuiești, chiar de-ai să mori...

Verdele răului a-mplut lăcașul –
De tunetul din cer scăpare n-ai...
Vin Paștele, dar nu e sărbătoare,
Ci-s râu de lacrimi ploile de mai.

Cuvântu-aici înseamnă doar Durere –
E unul singur, tristul, nerostit ...
Plânge Iehova fără de putere –
Raiu-i pierdut și Fiul – răstignit...

Revenire-n capitală

De-i mică, scurtă despărțirea –
E mare, mare dorul meu:
Aici îmi e toată iubirea
Sub tei, aici, la Chișinău.

De răsuna-vor ploii pascale
Voi reveni mereu aici,
Orașul mi-a ieși în cale,
Vom fi din nou cei buni amici.

Cu inima eu scriu poemul,
Îmi cânti în sânge,drag oraș,
Când tânără îți sorb polenul
Și-ndrăgostită iar mă lași.

Alte orașe-mi ies în cale,
Alți arbori cearcă ochii mei:
Sunt fiica ta: aici mă-mbracă
Lumina florilor de tei !

Lumina care o știu

Știu ce-i lumina:ea oricând
Copilăria mi-o inundă,
Vin oameni mii către-a ei undă
Cu amintirea-n ea sperând.

Știu și-al tristeții singur prag:
Mi-e dorul cea mai grea povară
Când numai vine către seară
Cel care mi-e atât de drag...

Și teama știu – ea-n brațe reci
Mă strânge-adesea, mă-nfioară:

Și-o despărțire mă omoară,
O, dragule, când știu că pleci!

Dar vin în taină mari călduri
Și fuge frigul, pleacă norii...
Și ochii mei sunt iertătorii
Când se-nfierbântă două guri...

Cuvinte șoptite

Știu, n-am putut să-aprind în cânt
Cele cuvinte doar șoptite:
Tristețea eu le-o simt plângând
Căci ele mor neauzite.

Și-i fără' de rost puterea lor
Rugul li-i mort, chiar de se-nalță –
Le-arunc spre-azul tuturor
Poate vor prinde-un strop de viață!

În siguranță

Eu versu-mi scriu
În albe nopți...
Atunci pe-o lume
Sunt stăpână
Și-atunci
Eu îi invoc pe toți
Ce cu speranța ies la porți
Și mângâie sub aste bolți
Planeta mea,
De mult bătrână.

Dorm cei din casă
Împăcați
Și-atunci eu sunt

În siguranță
Și mă robesc unui senin
Ce mă va umple-n dimineață!

Măsura mării

Sunt obosită de grijile făr' de sfârșit,
Adorm, în târziu, și obosită-n vise,
Dorul din sânge mi-e aerul cel multdorit
Tăcut e acum și nu-mi mai răspunde,
pleoapele lui par închise.

Mă risipesc din zori până-n seară,
spre-amurg,
Noaptea acoperă zbuciumul
genelor mele
Iubite, te-apropie-n vise,
vreau să te-ajung,
Te-așteaptă, te-așteaptă mereu
Tinere , brațele mele...

Eu sunt corabie-n vânt
cu două catarge spre cer
Știu: e-atât de tainic în zare necunoscutul...
Bolți albastre cânta-vor,
Noi doi vom visa la pământ
Doar marea, doar marea măsură-ne-va
cât de fierbinte-i sărutul...

Eminescu, traducându-l...

În limba lui acumă mă topesc –
Și valul ei prin univers mă poartă,
Și-o teamă simt atunci când îndrăznesc
Să-i inversez silaba minunată.

Și de-mi înving floru-nrobitor

În magica furtună de vocale
De flăcări sunt cuprinsă, ca de-un dor,
Făr' de sfârșit ce-mi luminează-n cale!

Alisa Iacubet
n.1980

Feministă

Divină, îndoiala ta –
Ce cruntă-i și fermecătoare,
Singurătatea surd mă doare,
E-o artă-a ști a aștepta.

... De unde-acest ciudatul dar
De-a nu-ți fi dragă libertatea
Și-n valuri să te-arunci spre partea
Când sorbi jignirea drept nectar?

Forță de demon te-a-ngrelat,
Dar ca un înger ți-e totuna,
Primul te-ai vrut întotdeauna,
Tainic te-am binecuvântat.

Și-n acest haos luminos,
Ca-n spațiu făr' de gravitate,
Sunt gîngășă-n singurătate
Când mi te simt arzând la os...

Îngerul meu

Iubirii mele se dedică

Nici nu te văd, înger al meu,
Însă, oricum, sunt tot aici:
iubesc, salvez, urăsc mereu...

Îngere, au parcă te-am uitat –
Prea multe fișe-i dat să treci –
filme, bistrouri, biblioteci...

Înger al meu, nu mă mai ai,
Dar dacă un destin ferice
ne-a binecuvânta spre rai –
păși-vom pe-al minunii plai:
spre nimbul sfântului Sinai!

XXX

La sânul meu cald mi te vreau,
ceva din tine-am să iau:
gura ta arsă-am s-o rup,
splendoarea soarelui pe trup.

Deprinsă, te-oi ști drept cămin,
spre umerii tari am să-ți vin:
geamăt lua-ți-oi și glas
și ce-n suflet ți-a mai rămas.

Mai grabnic îți voi citi
chipu-ți ce mă va robi,
riduri, gropițe-n obraji,
al inimii arc de curaj.

Pân' la lacrimi te-ador de-acu,
Știu, n-am fost singură, nu,
nici noapte n-a fost, nici zi
nici să m-aștepți c-oi veni.

Ampretele pașilor mei,
urma cerceilor grei
voi arunca-n legământ
spre brațele dulce curgând.

Ți-oi lua scrisul, stilul rotund,
lumina din ochi pân' la fund,
Răcoarea din umede nopți,
șoaptele-ascunse de toți.

Geamătul și teama-ți știu,
Al mâinilor zbucium zglobiu...
Și-ți voi atinge fiecă pas –
Și-apoi – am să mi te las...

Elegie de iarnă

I

pe faur, vezi, ți l-am sorbit
de la-nceput mi-a rupt din sete
tristețea vine să ne-mbete
născând tristeți la nesfârșit

tandra atingere a ta
o spaimă mută mai ascunde
metamorfoza zilei surde
se-nghesuie-n tăcerea mea

dar cel capitol de sfârșit
neliniștea n-o să-mi explice
cald făr' de grai în prag, aice,
cea albă iarn-o fi-nflorit

II

ne-om despărți în grabă muți
uitînd mărturisiri amare
te las pe valuri de uitare
te las teroarea să le-auzi

vom suporta din nou în doi
zăpada și singurătatea
febrilă fugă-a fi din partea

de vis ferice mai apoi

dar reflecta-se-va-n pustiu
cea nepăsare ce-a fi mâine
pe fila albă va rămâne
fugara literă ce-o scriu

Kurosava*

Iarna. Japonia. Fugi Yama.
Grădina cu pietre în aer rărit.
Mai sigur – martie. Nori grei ca morții.
Tăcerea veșniciei. Zăpezi.

Și-o iarnă ce se-nfuge ca un cuțit în inimă
lovind mortal, din nicăieri.
E-un început de martie când s-ar părea
că nimeni n-o să moară niciodată.

Kurosawa, prima lui iubire,
Grădină japoneză din zăpezi.
Degete-n tremur... Tomuri, istorie...
Și-o inimă, sub gheață, de copil.

Cine-ar fi știut: grădina-n iarnă, Tokyo –
Și-acest copil
în ponosit palton...
Secol douăzeci. Ecou al veșniciei.
Început de timp. Zăpezi, zăpezi...

* *Akiro Kurosawa*, mare regizor japonez

Primăvară

ce visuri de-azur la un sfânt început de tristețe
te-ncearcă-n târziul amurg
când mutele ziduri
își leagănă piatra ce-adoarme,
biserici și case ascund somnolente
o mahnă prin geamuri
și numai toiagul cupolei uite-i de veghe la zori

sunt trează
sub brume abia risipită
și-nfiorată te-aștept de parcă nu e-n ceasul firesc
în prospețimea de taină-a oglinzilor
țâșnite din licărul răcoros al nopții –
parcă-aș muri dar din nou vrăjesc cimitirul –
cu palide degete zmulgând capilarele timpului

felii de pargamente-nspumate-mi învălură mâinile
mă tem să n-alunec –
mut amăgitor mi-e veșmântul –
din nou primăvara cu flacăra-i limpede vine
cu-alinul, dar și cu marea tristețe
și ochii
și-o-nseninare a feminității.

TEATRU

SUPERMARKET – CREMATORIU

(Piesă în două acte și șase tablouri)

PERSONAJELE:

Ion Raropu, șomer, fost ziarist, care-și încearcă mereu norocul în afaceri

Vasile Daraban, președinte al unei companii din lumea subterană, deputat în parlament

Aglaia, soția lui Vasile Daraban

Isaia, juristul companiei

Filimon Ciulucanu, un reprezentant al lumii interlope

Adelaida, o tânără care suferă de obezitate

Albert, businessman, fiul președintelui țării

În diferite scene apar businessmeni (unul cu mustață, ministru din Transnistria, înalt și tuciuriu, altul fără de mustață, gras și chel), femei frumoase, modiste și dansatoare de un strip-tease vulgar; muzicanți, bodyguardzi, mușterii chefliei, cerșetori, muncitori de diferite vârste, angajați la finisarea cafenelei.

ACTUL I

Tabloul 1

O scenă cu două niveluri. La primul nivel, aplecați asupra mesei de operație, câțiva medici cu fețe concentrate sunt preocupați de o operație importantă. O liniște profundă, spartă arareori de zăngănitul bisturiului, căzut peste un obiect de feroc.

La nivelul doi — un birou larg, cu masă grea, luxoasă, înconjurată de scaune cu spește înalte, aidoma unor tronuri împărătești. Pe perețele din față atârnă un ceasornic cu cifre aurite. Pe o măsuță cu roțile — sticle cu diferite vinuri, care servesc drept probe. Pe ceilalți pereți se văd câteva reproduceri din S. Dali, iar lângă ușa de la intrare, pe perete, este afișat jurământul lui Hipocrate.

Vasile Daraban poartă convorbiri telefonice, rînduind celularele. Curînd își face apariția Albert, într-un costum alb, cu pantofi negri, bine lustruiți, urmat de o delegație de businessmani, toți îmbrăcați sobru, în negru. O habă de vreme discută agitați. Albert desfăce niște documente tehnice, pe care le admiră cu toții. Apoi, delegația părăsește biroul, după care își face apariția Isaia, cu o mină tristă, rătăcită.

Vasile (după ce mai isprăvește convorbirile telefonice, privindu-l sufocat): Ce, este? Iar nu se potrivește ceva? De ce ar trebui să te dădăcesc ca pe un copil? Tu trebuie să fii nașul tuturor tranzacțiilor noastre. Acuma avem o afacere cu oameni din Australia.

Isaia: Dom'le șef, afacerea cu businessmanii australieni nu prea cadrează cu legislația în vigoare. Cîtă bătaie de cap și ce cheltuieli enorme am suportat anul trecut, cînd nu m-ați ascultat. Am în vedere traficul de nou-născuți peste hotare.

Vasile: Îndreptări naive! Anul trecut nu eram parlamentar, nu-l aveam de prieten pe Albert! Lucrurile mari se hotărăsc la nivel înalt! Ești băiat bun... Nu știi de ce preferi

să rămii singur în găoacea ta. Fii prezent la înfîlnirile pe care le am cu oamenii de afaceri. Știi doar, la ultimele sindrofii a participat însuși feciorul președintelui țării! Chiar odinioară ne-a prezentat un proiect mișto, finanțat de Banca Mondială printr-un credit solid... Și, în general, azi e o zi bună. Adineaori am primit o ofertă de la un miliardar din Sydney. Ne cere să-i trimitem un rinichi, pentru a i-l transplanta nurorii sale. Îți închipui ce bănet? Să fim serioși...

Isaia: Și totuși, e o încălcare de lege...

Vasile: Poate vrei să spui că nu avem lege? Păi, la ședința următoare a legislativului o facem! Avem echipa noastră care ne va susține! Tu muncește! Fii solemn!

Isaia: Oricum, afacerea contravine convențiilor internaționale!

Vasile: (descumpănit): De nu cheltuiam afită cu tine, demult angajam pe altcineva. Nu-i mare jurist acela care știe să respecte legea, ci acela care reușește s-o evite. (Îi face șmecher din deget, după care apasă pe un buton, adresându-i-se secretarei.” Să intre Filimon!”) Anul trecut, când a trebuit să-ți cumpăr vilă și mașină, ai demonstrat cu genialitate cum să evităm pedeapsa penală și dosarul a fost clasat... Îți sunt recunoscător!.. (În birou apare Filimon Ciulucanu, care îl salută doar pe Vasile.)

Isaia: Ce ar trebui să mă obligi și anul acesta?

Vasile: Dorința de a merge cu noi într-o nouă afacere, mult mai bănoasă. Dar de-acum va trebui să-ți demonstrezi talentul pentru totdeauna. Să chibzuiești asupra unui contract privind un transplant peste ocean, pe continentul verde.

Filimon: Las' pe mine, patronule! Doctorii noștri de-acuma au reușit să conserve rinichiul, iar chestia juridică e pe seama lui (arată către Isaia). Firma noastră are soluții pentru orice situație!

Vasile: Juristul meu nu e prea hotărît să muncească așa cum trebuie.

Filimon: Mănăstirea ma... Las' pe mine, șefu'. Principalul este să-l conving să facă copii. Doar sunt paza și securitatea firmei! (Îl ia la braț pe Isaia și, neașteptând alte indicații, ies amîndoi afară, exact în timpul când în birou dă năvală Ion Raropu)

Vasile (privindu-l ca pe un străin): Iar ai venit cu vreo idee fantastică? N-am timp pentru tine. Spune repede ce vrei!

Ion Raropu: Repede o fac numai motanii.

Vasile: Ieri ți-am dat bani cu-mprumut. Azi ce-mi mai ceri?

Ion (incurcat puțin): Cu banii luați ieri am comandat, în Ickeria, piei de cal, ca să facem încălțăminte pentru armata națională.

Vasile: Ce-ai făcut, nechibzuitule! Ai dat pe vînt banii tăi, care sunt, de fapt, ai mei. Doar cecenii poartă război cu rușii, iar războiul trece totul la pierderi. Să fim serioși!

Ion: Sunt oameni curajoși cecenii. Moldovenii trebuie să-i ajute. Ei, cîndva o să ne răsplătească înzecit... Am venit la tine cu altă chestiune urgentă, despre care știe și Aglaia, și-i de acord... E o idee fantastică! În Japonia ideile sunt foarte costisitoare!

Vasile: Nu am ochii tăiați cu rogozul și nici tu nu ești din Port-Artur! Ia zi mai bine cînd o să-ți astîmperi aiurelile tale? Ori crezi că dacă ești consăteanul meu, prieten de copilărie, am să cheltuiesc banii după capul tău prost?

Ion: Vreau și eu să decolez din mizerie, frate. Am opt copii și vreo șase femei. Toți cer de mâncare, iar eu trebuie să-i hrănesc. Să le asigur viitorul.

Vasile: Mai concret!?

Ion: Știu, bani deja n-o să-mi mai dai, deși sunt dator tuturor. Mi se pare, uneori, că și copacii de pe stradă stau cu mâinile întinse către mine, cerându-mi datoriile. (Se așază mai comod pe scaun.) Am gajat apartamentul să obțin împrumut bancar, dar pentru a-mi realiza visul am nevoie de încă un apartament. Să-l gajez contra altui împrumut. Știind că tu și soția ta aveți câte un apartament...

Vasile: Nu cumva-mi ceri să vînd unul din ele?

Ion: N-ai priceput! În istoria civilizațiilor și în biografiile bărbaților lumii, în momente cruciale, salvarea a fost totdeauna... femeia! Deși femeile, cu comorile de sub fustă, sunt într-un război veșnic cu bărbații...

Vasile (iritat): Lasă, omule, demagogia și spune-mi odată ce dorești, că n-am vreme de pierdut! Dacă nu, chem bodyguardii și-o să te dea afară!

Ion: Dă-mi voie să-mi înregistrez căsătoria cu soția dumitale.

Vasile (mereu întrerupt de telefoanele celulare pe care le rînduiește agitat, încă nu a conștientizat propunerea): N-am înțeles!? Cum adică? Soția mea fidelă, gospodină și frumoasă...

Ion: Nu vorbi despre frumusețea femeilor. Soția ta e simpatică. Iar femeile frumoase totdeauna-s curve!

Vasile (contrariat de-a binelea): Consătene! Vrei cu tot dinadinsul să-ți dau la bot?!

Ion: Nu te supăra. Ideea care mi-a venit acum câteva săptămîni poate depăși toate pronosticurile. Eu divorțez de a mea, tu de a ta și ambii devenim flăcăi. Apoi, chiar a doua zi eu mă însor cu soția ta...

Vasile (amuzat peste măsură): Iar eu mă însor cu femeia ta?

Ion: În nici un caz, amice!

Vasile: De ce ?

Ion: Ehe-he-e, cine nu știe ce curvar ești! O să vrei să faci cu ea liuluițu' în pat!

Vasile: Păi, așa se vor schimba situațiile.

Ion: Divorțurile și însurătorile noastre vor fi numai pe hîrtie. Fiecare va dormi cu cine are de dormit la casa lui! Eu mă-nsor cu Aglaia pentru a mă folosi de apartamentul ei, pe care-l voi gaja, obținînd un împrumut de la bancă.

Vasile: Și mai apoi?

Ion: Banii împrumutați tocmai o să-mi ajungă ca să construiesc un supermarket și o benzinărie la viaductul de la Orhei. (Nerăbdător): Cum nu înțelegi dumneata, fire de businessman ce ești!?

Vasile: Da de ce să nu-ți realizezi ideea asta cu una din amantele dumitale?

Ion: Amantele mele au îmbătrînit și sunt sărace. Dacă, în tinerețe, fetele devin amante ale directorilor de fabrici de mezeluri, de cum le trece vîrsta, le poți aprecia numai la kilogram... Rar dintre ele care rămîn pricopsite la vîrsta mea... Aglaia dumitale are bună avere! (Împăciuitor.) Soția dumitale știe despre afacerea mea și nu-i împotriva...

să-mi devină... soție. (Visător.) Magazinul și benzinăria vor fi amplasate pe cea mai aglomerată arteră a țării. Pe-acolo vor trece mii, milioane de oameni, capabili să facă negoț!... De cum îmi realizez visul, îndată îți restitui femeia.

Vasile (aruncă necăjit celularul pe masă și umflă nările sufocat): Mda! O situație ce miroase a hoit și dați-mi voie să vărs! Te pomenești că ideile tale mâine-poimine te vor face președinte al țării!

Ion: Și de ce mă rog crezi că nu s-ar putea întâmpla și așa ceva? Azi fiecare, nebun sau teafăr, se dorește voievod! Bărbășii, mai ales cei care devin impotenți, își acoperă goliciunea cu o hlamidă politică! Solicită puterea adică! Cu puterea politică se cucerește toate celelalte. Chiar și adevărul istoric! Ca să facem o abatere de la temă. La Moscova, cu ajutorul Tiraspolului, s-au descoperit niște cioburi de oale, cu inscripții de pe timpurile cneazului Oleg. Savanții, chipurile, în secolul trecut, le-au găsit îngropate pe malul... Nistrului! Astăzi separatiștii vorbesc neconținut, referindu-se la această falsificare savantă, că Transnistria este pământ strămoșesc al Rusiei!

Vasile: Iar o dai cu politica! Te-ai deprins să sucești mințile oamenilor. Nu degeaba ai fost cel mai capabil din clasă. Astăzi sunt alte vremuri. Să fim corecți!

Ion: Da, vremurile nu sunt din cele mai ilustre. Dacă am ajuns pînă și copii să facem... dintr-un rămășag, ce să mai zic?

Vasile (vrînd să scape de această discuție neroadă): Oricum, hai s-o încheiem cu palavrele. N-am bani!

Ion (visător): Dac-aș avea împrumutul acela! Cu bani ești frumos, deștept, văzut! Unii încearcă să cucerească cu bani cerul, pămîntul. Numai nemurirea nu o pot cuceri! Oricît s-ar îmbîrzoii bogații să cucerească nemurirea, pînă la urmă îi cucerește... moartea! Iaca, au trecut două mii de ani, dar n-am auzit să fi înviat cineva ca Hristos.

Vasile: Învierea lui Hristos o fi și ea o poveste?!

Ion: Așa a fost și așa va fi... Religia este pentru cei bătrîni, iar eu sunt în floarea vieții și, ca fiice om normal, am nevoie de bani! Nu vreau să îmbătrînesc sărac. Am văzut bătrînețea tatălui meu... Nu mă tem atît de moarte, cît de bătrînețe!

Vasile (necăjit că se grăbește): Cu tine n-o termini degrabă nici pre viață, nici pre moarte! (În birou intră Aglaia, fardată, care privește, trufaș, cu luare-aminte mai înfii spre soț, apoi către Ion.) I-auzi, dragă, ce s-a apucat consăteanul ista al nostru de capul meu? Ia, cărați-vă de-aici!

Aglaia (către Ion): Și cum se va chema supermarketul nostru?

Ion (grăbit): "Aici doar Patria nu se vinde!"

Aglaia: Ghebos!

Ion (ridicîndu-se de pe scaun, iradiind de bucurie, privește în ochii înflăcărați ai femeii și se adresează cu precauție către Vasile): Care va să zică, îi dai voie să se căsătorească cu mine? Dînsa știe problema mea și... e de-acord?

Vasile (către Aglaia): Ce nu-ți ajunge de te potrivești aventurierului ista? Avem un cazinou cu mai multe niveluri, îl finisăm deja... Degrabă vom adopta legea potrivită în Parlament... Ori vrei să aduni miliarde? Îngăduiește! Să fim serioși!

Aglaiia: Ideea lui nu este deloc aventură. Lasă-l în pace, că știe ce face!
(După o mică ezitare, Vasile dă a lehamite din mâini și reîncepe, enervat, hora celularelor.)

Tabloul 2

O cafenea cu mai multe niveluri, aidoma turnului Babel. La primul nivel, cu mese acoperite în galben, tineri discută. La intrare — calici și cerșetori. La demisol e o saună. Se aud țipete vesede de fetișcane, instigate de bărbații tunși, rași peste cheliile pline de cicatrice. Printre împușcăturile asurzitoare de șampanie răsună voci de extaz intim. “Muhamed! Așot! Revaz! Mai încet!”

La nivelul doi cîntă muzica, pe terasa dansează perechi. Prin unghere stau glastre cu flori mari, artificiale, de diferite culori. Pe scenă fetișcane prezintă moda și improvizează elemente erotice, înainte de a coborî în demisol, la saună, însoțite de bărbați de diferite vârste. Deasupra terasei, meșterii finisează acoperișul. Lumea mereu suie și coboară scările în formă de spirală, care unesc nivelurile între ele. Peste unul sînt înarmați cu celulare.

Din cînd în cînd, pe terasa de la primul nivel, apar alte fetișcane semigoale, care dansează strip-tease voluptuoase, provocînd ovații. Treptat, printre tineri, apar tot mai mulți cerșetori.

La nivelul întîi stau la o masă Aglaiia și Isaia.

Aglaiia (cătore Isaia): Veselește-mă, apostole Isaia! Un jurist cu pondere, precum ești, trebuie să știe a-și distra amanta. Mai ales dacă-i soția patronului său!

Isaia: Mai atent cu declarații de-acest fel! Dacă află soțul tău, n-o să mă cruțe! Mai ieri m-a dat pe mîna cuțitarului cela de Filimon și iar am încălcat legea. Compania, în loc să exporteze producția agricolă, precum își are menirea, în realitate, face capital enorm cu exportul de organe umane pentru transplant...

Aglaiia: Știu totul! Soțul e o mangafa! Deunăzi, fără nici un fel de scrupule, m-a împrumutat pentru o vreme amicului său de copilărie. Acuma sunt femeie recăsătorită cu un coate-rupte, care crede că mafia o să-i dea voie să-și realizeze ideea... Iar tu... Hai, nu fi botos! Îndreaptă-ți ochelarii și privește. Tot ce e în jur îmi aparține! Dar vreau mai mult de la viață, fiindcă merit. Cu soțul meu exist, dar eu vreau să trăiesc! Îmi plac banii, ca la toată lumea, dar n-aș prefera să fiu absorbită de ei. Soțul meu a devenit un adevărat criminal!

Isaia: Ca mai întreaga noastră societate!

Aglaiia: Lasă tînguilele! Dacă realizăm cu Ion Raropu ideea, o să zburăm pe Planeta fericirii!

Isaia (revenindu-și din mrejele tristeții): Amîndoi?

Aglaiia: De ce nu? N-ai dorit cîndva să te căsătorești cu mine? Crezi că nu merităm o căsnicie fericită? Fie și furată!

Isaia: N-am vrut atunci să fac păcate... Poate de aceea și azi mă complac în burlăcie... Erai pe-atunci fiica unui mare funcționar de partid, obișnuită să trăiești fără lipsuri materiale. Nu aveam cum să te asigur îndeajuns, fără de bani, scuză-mă! Să nu regreti.

Soțul tău e medic, savant, parlamentar, businessman!

Aglaia: Ptiu! Totdeauna am fost cu Vasile doar două subiecte separate ale dreptului civil! Un medic ratat. Dar are ceva talent, dacă a reușit să angajeze în compania lui specialiști de un înalt profesionalism!

Isaia: Totuși, familia este un lucru sfânt. De la Dumnezeu... Dar ce se întâmplă? Astăzi noi vrem moralitate, după ce am permis ca femeile noastre să umple Europa cu prostituate... Vinovați suntem numai noi, bărbații. Istoria și femeile n-au să ne-o ierte...

Aglaia: Iubitul meu bărbat! Am studiat destulă psihologie ca să pot face deducții. Morbul societății noastre este că familiile, din cauza factorului material, pe jumătate sunt sănătoase, pe jumătate bolnave. Linie mediană nu există. Primele s-au molipsit de un atavism cronic pe viață, celelalte suferă de mizerie acută... Și nimeni, deocamdată, nu a găsit remediul combaterii acestor maladii...

Isaia: Mi-a ghicit nu demult o vrăjitoare că din toate nevoile o să mă salveze o femeie! Mizez pe forța unei doamne, ce va veni să mă răpească din mizeria timpului, ca să mă ducă pe un fâgaș unde m-aș lipsi de obligațiuni neclare... Eu cred în viitor!

Aglaia: Ce naivitate! Femeia azi este depersonalizată, iubite! Zece lei este taxa unei ședințe de plăceri trupești. Oare nu vezi ce se întâmplă în jur? E o chestie stranie. Musulmanii, care practică haremul, nicicând nu admit depersonalizarea femeilor lor, precum o fac creștinii. Și nu-i vorba numai de o discriminare a femeilor, are loc degradarea societății în ansamblu!

(O melodie cu ritm domol îi aduce pe amîndoi pe terasa de dans. De la nivelul doi, pe scări, coboară fete, dezbrăcîndu-se din mers, urmate de tineri ce chicotesc. Printre cei rămași la nivelul doi, la masă, stă Filimon Ciulucanu cu Adelaida. Băiatul e tuns chilug, cu cicatrice pe tîmplă. Pe pieptu-i dezgolit și păros, spînzură un lăntîșor de aur, ca și brățara de la mîna tatuată. La șold poartă pistol.)

Filimon (nemulțumit): Mănăstirea mă-sii... Ai venit pe capul meu la o vreme nepotrivită. Azi aș fi vrut să mă dedau și eu nițel desfrîului, și taman tu! (După o pauză) Ar fi bine să mai ții regim alimentar... Ia uite în jur ce duduie, ce timp frumos! De-ai mai ști și ce sume se joacă astăzi!

Adelaida (încîntată, cu fața înșeninată de bucuria înfîlnirii): Da, seara e feerică, dragule! Am lăsat Ineasca și lucrul la grădiniță, numai să te văd măcar o clipă, iubitul!...

Filimon: Nu-mi zi atîta "iubitule", mama mănăstirilor, astăzi toată lumea iubește doar banii! (Își ridică picioarele pe masă, scoate demonstrativ pistolul, fluturîndu-l cu dibăcie pe mîini.) Fără bani viața pare un bărbat înalt, chipeș, lat în spate, dar... impotent. Ți-ar plăcea să fii iubita unui impotent? Eu nu iubesc și n-am iubit niciodată pe nimeni! În societatea noastră există familii, relații, dar nu prea văd dragoste... Majoritatea trăiesc cu pasiunile, ca și mine.

Adelaida: O pasiune frumoasă e o virtute, dragule!

Filimon: Mi-ar plăcea să fiu mereu cu ochii pe oamenii de afaceri. Aceștia sunt ingenioși, știu cum să acapareze o parte din venitul social, iar eu, prin furt, tîlhărie, șantaj, le iau bani pentru a-i împărți corect între cei neavuți. Adică între cei care au fost furați.

(El face un truc, de parcă ar fi avut un rival în față, de la care a parat o lovitură.) Cei de la poliție, procuratură au făcut studii de mormînjală, încît azi sunt preacurviți, ignoranți, cu o aroganță evidentă față de oamenii simpli de la țară. Astăzi obidiții noștri țărani nu mai au de unde aștepta salvarea, decît numai de la unul alde mine. (Sufflă sufocat în țeava pistolului.)

Adelaida: În zadar zici că nu există dragoste. Știu, o iubești pe soția patronului tău, Aglaia, și mi-i milă de tine, dragule, căci... ea nu te place.

Filimon: Dînsa nu mă plăce (o imită) pentru trecutul meu. Bunelul meu i-a ghîuit pe comuniști la Ciulucani, iar eu i-am urmat cauza. Am vrut să fac revoluție, dar m-au pus la zdup. Într-o vreme, pe cînd devenisem medic și eu, era să mă fac activist de-al comuniștilor! În viață lucrurile, adeseori, se întorc neașteptat cu fundul în sus, fire-ar al dracului de viață...

Adelaida (visătoare): Eu, chiar neiubită, m-aș simți fericită să devin soția ta! Trebuie numai să practic sportul, să mă fac nițel mai suplă... Nu-mi închipui să mă cunun cu altul! Ții minte, cînd te-au judecat prima oară în sat, la club? Eram o școlăriță, m-ai ademenit... de după gratii, cu privirile tale superbe. Apoi scrisorile celea fantastice pe care mi le scriai din pușcărie! Cîte promisiuni, doamne!... Îmi plăcea și-mi place și-acum să mă joc acasă... cu păpușile. Știu că ai să rîzi de mine, dar poți să rîzi, nu-mi pasă. Am un ursuleț, pe care l-am poreclit "Filimon". Îi place și lui să se joace cu revolverul și să rotească banii la "Cazinou".

Filimon: Ptiu, numai păpușă n-am mai fost! Ia ascultă aici, la badea, fetico. Vrei să te duc la cununie, așa-i? Eu însă nu doresc. Și nici moralul nu-mi permite. Oare nu înțelegi că eu trec prin viața asta ca un turist... cu pantalonii descheiați? Ce fel de nuntă să faci cu mine? Am înțeles că în Occident tinerii mai întîi fac sex, casă, nasc copii, îi cresc, apoi înregistrează căsătoria.

Adelaida: Dar ai promis cîndva... Ori astăzi ai alte vise?

Filimon: E numai unul. Major! Aș vrea să întrunesc, la o masă de joc, toți afaceriștii, actualii și foștii miniștri toți bogătașii din țărișoara asta și să le cîștig banii, mama lor de golani. Ca mai apoi să plec la țară, să adun acolo toți țăranii Moldovei și să le restituie ceea ce le aparține. Mai ales aș ajuta femeile. Pe cele tinere, la fel...

Adelaida: Care, în marea lor majoritate, devin mame singure și niciodată mirese cununate... De-ai ști cît de mult aș vrea să fiu mireasă, să joc la nunta mea într-o rochie albă, largă, cu vornice și druște. Ai visat vreodată să ai o mireasă alături, în iureșul unei hore ca aceasta?

(Pe terasa de la nivelul întîi tocmai s-a declanșat o horă amețitoare, care nu se poate lește pînă la finele tabloului.)

Filimon: Da, de asemenea marafeturi noi, moldovenii, suntem meșteri, mănăstirea cui ne are! De dimineață putem uita de mîncare, numai să cîntăm și să jucăm la nesfîrșit hora. Dansurile noastre sunt amețitoare și lungi cît Ciulucul. Poți nebuni de-afta învîrtitură! (Iar scoate revolverul și suflă în țeavă.) A nu pierde seara în zadar, vreau să-ți propun un cîștig, drăguț!

Adelaida: Să fac business, ca mai întâi, precum ai zis că se face în țări străine, să adun avere?

Filimon: Există altă posibilitate de a deveni bogată... (După o pauză enigmatică) Actele au fost perfectate deja pe numele tău, de Isaia, juristul nostru. S-au autentificat notarial. Trebuie să-ți dai acordul, pentru a fericii un om bogat din Australia.

Adelaida: Dac-aș ști că n-o să mor, făc totul pentru tine! Ție doar nu-ți trebuie o moarte de om în plus?

Filimon: Nu fi proastă, mor numai lașii! Noi, după afacerea asta, am avea de toate, mai ales dolari! Oamenii pot să se îmbogățească prin diferite metode. (Priveste mișcat în jur.) Cum să-ți permiți toate plăcerile vieții dacă nu agonisind bani? Acuma, mănăstirea mă-sii, sunt lefter, și sper, cu ajutorul tău, care-mi ești demult o prietenă fidelă... Ee-eh, mama ei de viață...

(Scena de la primul nivel, unde, după multe tropăieli, Aglaia și Isaia revin la masă.)

Isaia: Ce păcat că aici nu putem admira azurul cerului de seară. Jos au loc orgii, sus se muncește, iar noi, în linia de mijloc, ne frământăm mințile cum să ne asigurăm viitorul. Le-aș schimba pe toate dintr-o singură lovitură...

Aglaia: Mizează, omule, pe propriile-ți puteri. Cu mintea ta, să fi fost un evreu, demult erai cunoscut în Europa. Ce folos că ești jurist talentat, scrii cărți, realizezi muzică! Duci viața unei gize! Îți convine să trăiești după standard depășit. Fără abateri de la normele morale, închis în găoacea ta, în perfecțiunea unui melc. Ești deștept, cu studii superioare!...

Isaia: Astăzi toată lumea are studii superioare, dar grijă unul de altul mai puțin... Să fi rămas gospodar în sat și să nu fi venit la oraș... Orașul devine cu fiecă zi tot mai insuportabil pentru mine. Nu pot fi liniștit când văd că țara e bogată iar oamenii trăiesc sărac... Știi de ce călătoresc prea mult miniștrii noștri peste hotare?... (Amărît răspunde). Ca să se învețe cum se îmbogățesc acolo hoții și țilharii... Nu pot la oraș mai mult. Vreau acasă, la satul unde m-am născut... Să mă-ntorc acolo, la mormintele mamei și tatei.

Aglaia: Gata! Termină cu spovedaniile. Fii bărbat! Vrei să-ți plîng de milă? Trăim azi ca să ne fie bine, iar mâine o să aibă cine ne duce la cimitir. Loc pentru tristețe găsesc și acasă! Doresc să mă simt comod alături de tine.

Isaia (mirat): De ce, mă rog, ai intrat în afacere cu idealistul acela de Ion Raropu? Ești avidă după bani, ei înseamnă pentru tine totul. De fapt, nu am nevoie de argumente, știu că ai să mă copleșești cu o sumedenie de palavre, îndreptățindu-te...

Aglaia: Pălăvrăgeala e prima profesie a românului! (Se întinde și cască a plăcere.) Da, sunt obsedată de realizarea ideii lui Ion. Pasiunea de moment face ca sufletul meu să nu fie nici acasă, nici pe drum... Dar să știi, ești unicul om lângă care simt adevărata plăcere de a trăi. Atât doar că cu tine nu-i interesant să faci business.

Isaia: Mda! Realizează ceea ce te preocupă. Pînă una-alta, grăbește-te!

Tabloul 3

O poiană la margine de codru. În zare, printre ramuri, se conturează orașul Orhei. Jos, pe iarbă, un așternut cu băuturi și bucate, la care stau Ion și Aglaia, scăldați în lumina soarelui de vară. Alături staționează un autoturism luxos, cu ușile deschise.

Ion Raropu (parcă vorbind cu sine însuși): Am 40 de ani împliniți și cîntăresc peste 100 de kilograme... Abia acum am înțeles ce înseamnă o viață frumoasă. Ce-ar fi să trăiesc așa o sută-două de ani, ca cioara, dacă nu m-ar pizmui dușmanii, vizibili și invizibili, dacă nu mi-ar pune piedici oriunde și oricând. Un businessman adevărat croiește sute de planuri, dar îi izbutesc puține. Și visul meu e gata să devină realitate. Mizez pe succes. Alături te am pe tine, dulce femeie! (Către Aglaia, plin de admirație.) Cu tine poți să cucerești imperii! Ce ingenios și cât de energetic ai dirijat pînă acuma construcția de la răscruce! Curînd o dăm în exploatare și vom deveni avuți. Invidioșilor o să le crape bășica udului!

Aglaia (sommoroasă): Mai tacă-ți fleanca... Avem încă nevoie de cîteva sume rotunde pînă să finisăm toatele. Și cînd mă gîndesc că trebuie să mă milogesc iar, să plîng cu mîna întinsă în fața lui Vasilică al meu...

Ion: Nu va trebui! Las' pe mine. Sfătuiește-mă doar cum să-l conving. După atîtea săptămîni de chinuri zbuciumate, pentru asta am ieșit la iarbă verde, să ne mai relaxăm, să mai facem regulă în gînduri, în planuri, să ne mai odihnim, la urma urmei...

Aglaia: Spune vreo idee, știi bine a le ticlui. Ești deștept!

Ion: E adevărat, sunt deștept! Mai bine eram prost. Deși vorba ceea: prost să fii, noroc să ai... Dar, cum zice prietenul meu: dacă nu mai sunt și eu prost, dar iute că norocul nu mai dă buzna peste mine...

Aglaia: Se vede că nu ești chiar prost cu totul.

Ion: Toate belelele vin de la faptul că-s sărac. Sărac și prost. Ori cum o dai, tot acolo iese. Anume din cauza sărăciei m-a părăsit soția, prima femeie din viața mea. Apoi a doua, a treia... Nu s-au repezit să lege căsnicie cu mine nici cele care mi-au plodit baiștrucii... Măcar fâ-te homo... Cu părere de rău, stimată doamnă, în țara asta proștii sunt la modă. Numai ei au noroc – fac business, politică și bani. Numai ei trăiesc suficient de bine. Și de ce? Fiindcă-s toți de-o baie. Sau, cum s-ar spune în filosofia ta, au aceeași mentalitate. Se susțin reciproc în posturi și la furat. Alte probleme – de morală, de patrimoniu – nu-și fac. De aceea trăiesc și (cu ironie) b o-g a t, î m p ă-r ă-t e ș-t e. Bogăția fără margini și luxul fals – asta este Patria lor.

Aglaia: Da știi că într-adevăr ai ceva grăunțe în dimirliia ceea a dumitale? Altminteri nu ai vedea așa de clar realitatea noastră. Ascultă, de ce nu emigrezi în Occident? Doar pomenești mereu de el. Acolo intelectul se prețuiește altfel și s-ar putea să-ți fie bine.

Ion: Imposibil! Deja m-am pomenit în capcană! Eu nu-mi aparțin mie, ci copiilor... (După o pauză de tăcere, visător.) Aș emigra, dar vezi că unde-i bine, nu-i de mine, dar unde-i rău – hop și eu. Aș pleca în Germania, Franța, America, dar mi-au luat-o alții înainte. Care cu jumătate de secol, care cu un secol și jumătate... Și mie ce-mi rămîne – Grecia, Turcia? La cules măslina sau la tencuit veceuri? Cu bună știință, în Occident, aș

realiza multe din ideile mele! Dar cînd simt ce atitudine au unii străini față de noi și ce investiții fac, îmi trece pofta și de Occident. Uite, turcii care-au venit să ne reconstruiască drumurile! Toamnă asfalt, care se spală după prima ploaie. Dar și mai mult se spală comisiunile. Sume fabuloase în buzunare naționale, dar și internaționale. Aici toți sunt de un neam – cel din economiile subterane. Vai de țărișoara noastră! Cîți escroci, nătărăi de talie mondială trec pe la treuca noastră națională, străjuită de politicieni mediocri!. Toți vin mai mult să spele niște bani decît să investească. . .

Aglaiia (a lehamite): Deștept-deștept, dar începi să mă plictisești! Hai să vorbim mai bine despre copiii tăi.

Ion: Ba hai să-i facem pe ai noștri, “legitimi”, precum spune un cunoscut de-al meu. Doar suntem soț și soție!

Aglaiia: Ce îndrugi, mă?

Ion: De bună seamă, nu ți-ar strica și ție un copil. Doar nu ți-a rodit pîntecul niciodată încă. . .

Aglaiia: Ascultîndu-te, mîna singură adună degetele într-o ciucă. Nu-mi închipui să mă culc cu tine. Nu te iubesc nici măcar un piculeț.

Ion: Se iubește numai Patria, stimată doamnă! Celelalte “iobiri” sunt relații. Sexuale, conjugale etc.

Aglaiia: Patria? Tu mai vorbești de Patrie? Care Patrie — jumătate aici, și jumătate dincolo? Simți tu oare Patria sub picioare?

Ion (patetic): Patria nu o simți sub picioare, ci la inimă. Dacă o ai în inimă și mai are și cine o moșteni, atunci ea nu moare, nu se pierde în istorie, oricîte hoarde ar năvăli, oricît ar croi-o străinii pe placul lor. Cîndva, copiii mei vor realiza visuri și mai frumoase decît noi. . . Azi toată lumea mă condamnă pentru că am plodit mulți copii, dar, cîndva, aceiași oameni vor privi altfel lucrurile. Copiii pe care îi am tot Patrie se cheamă. . .

Aglaiia (dînd a lehamite din mînă): Încetează! Nu mi-au plăcut niciodată asemenea discuții. Politica nu hotărăște nimica. Pondere pot avea doar faptele realizate. . .

Ion: Politica, dragă, hotărăște totul. Suntem de-o seamă și cunoști: cine e la cîrmă, acela dirijează. . .

Aglaiia: Să plecăm chiar acuma la Vasile. Mi-am amintit că are o întrunire de afaceri, la care va asista și Albert. . . (Grăbită, își ridică haina, își ia geanta și se îndreaptă spre limuzină, grăbindu-l și pe Ion.)

Ion: Chiar dacă nu mă întreci în înțelepciune, totuna ești o adevărată femeie de afaceri. Ce simț, domnule, vulpe adevărată! Încă un credit, un supermarket, o benzinărie la cel mai minunat loc! Și inima ta toată! Nu trece nici un an-doi și ne vom cuceri nișa printre oameni; vom deveni bogați. Ne vom extinde afacerile în Europa, chiar în America. Un pic de noroc și vom deschide o rețea întregă de supermarket, de McDonald’s-uri, de. . .

Aglaiia (întrerupîndu-l): Vorbă lungă sărăcia omului! Mai ales cînd e deșartă. . . Trebuie să ne grăbim!

Ion (un pic dezamăgit): Să sperăm că ne vom odihni în curînd mai mult. Și mai cu folos. . .

(Aglăia pornește motorul. Ion se repede spre mașină, apoi se întoarce și ticsțește un sandviș în gură, face cu privirile un ocol mesei bogate, dorind parcă să o pună pe toată, grămadă, în gură, dar pînă la urmă dă din mîină a pagubă și o ia fuga spre mașina care claxonează mereu.)

ACTUL II

Tabloul 4

(Biroul lui Vasile Daraban, plin cu oameni de afaceri. Cîțiva bărbați, în halate albe, își primesc solda chiar din mîna patronului. Filimon Ciulucanu, zîmbind tuturora, flutură din degete, face gestul că totul va fi și mai bine. Cînd bărbații în halate albe ies, pe ușă apare Albert, într-un pardesiu lung, cu o pălărie cu borurile albe. Îl cuprinde pe Vasile, felițîndu-l și mulțumindu-i pentru contribuția lui la aprobarea unei legi în Parlament. ”În sfîrșit, radiază el, transplantul de organe se admite! În sfîrșit!” Și, aplecîndu-se către urechea lui: “Chiar mîine să treci pe la “Victoria Bank”, să-ți ridici onorariul. Uite-așa-mi placi!” Văzîndu-l pe Filimon, îl îmbrățișează și pe acesta: ”Businessul cu organele umane este deja legiferat! În sfîrșit! Acum trebuie să ne orientăm spre alte afaceri profitabile.” M-am gîndit... Cu acest business o să se ocupe fratele și cu Filimon... Va fi mai sigur...”

Anume în acest moment în birou intră Aglaia cu Ion Raropu. În același timp, la primul nivel, de deasupra scenei, cîțiva medici o aduc pe Adelaida la masa de operație. O silesc să se dezbrace. Fata le îndeplinește porunca, pune mîinile în semn de rugăciune și, îndreptîndu-și privirile spre cer, se roagă: ”Doamne, Dumnezeuule, întărește-mă să-l ajut pe omul iubit. Ajută-mă, Doamne Iisuse Hristoase!” Medicii o culcă pe masa de operație și, curînd, încep operația.

(În biroul lui Vasile Daraban e mare agitație, mai ales că Aglaia a izbutit să-i soptească scopul vizitei lor.)

Vasile: Domnule Albert, onorată asistență, permiteți-mi să vă comunic! (Arată către cei doi, Ion și Aglaia) Această femeie și săteanul meu s-au orientat la vremea cuvenită și azi e pe sfîrșite realizarea ideii lor fenomenale. La răscrucea drumurilor, pe viaductul de la Orhei, pe magistrala principală a republicii, supunîndu-se unui risc nemaipomenit, în aceste condiții de criză totală, au construit un supermarket și o benzinărie. (Cei prezenți aprobă cu aplauze frenetice, lingușitoare.) Vă mai comunic că acești doi domni sunt... soț și soție! Deci, e un business de familie (Din nou aplauze.) Să fim solemn!

Aglaia (puțin oțărîită către el): Dar mai laconic și cu mai puțină pompă nu se poate?

Vasile: Desigur, desigur! (Către cei prezenți, cu aceeași emfază.) Onorată asistență! De fapt, mai e nițel de tot, niște fleacuri, pînă să tăiem panglica. Și ca să nu pățim ca țiganul care s-a înecat la mal, mai e nevoie de un credit suplimentar. Mic de tot, cît o picătură în mare... Vorba e că acești doi oameni de afaceri mai au de finisat obiectivele respective și, precum vă este bine cunoscut, adeseori chel-

tuielile depășesc oferta. Ei roagă să le acordeți un împrumut... Mic de tot, cât o picătură în mare.

Albert (trezit din frenezia victoriei legislative și ciulind urechile): Din câte știu, Banca Mondială încă nu a aprobat definitiv creditul pentru reconstrucția magistralei pe acel sector...

Ion (calm): Ești puțin dezinformată, stimabile. Acolo demult lucrează buldozerele și altă tehnică grea, nivelînd pămîntul...

Aglaiia: S-au instalat demult și semnele rutiere...

Albert (după o pauză cu subînțelesuri): Știu că în pădurea de la Strășeni, pe unde mai trece o arteră, se construiește și acolo un supermarket și o benzinărie.

Ion (zîmbind a izbîndă): Fiecare cu businessul lui!

Albert: Să fie așa cum ziceți!

Businessmanul cu mustață (foarte atent, ca și celălalt, la dialogul dintre cei doi): Eu pot să împrumut s u m a m a r e , f r u m o s ă , dar trebuie asigurat creditul. Trebuie contract de gaj...

Ion: Dacă se poate... Deja nu mai avem ce gaja... Dar vă asigur...

Aglaiia (autoritar): Afacerea noastră, precum au calculat economiștii, va aduce profit chiar din prima lună de activitate.

Businessmanul fără de mustață (nesigur pe situație): Sunt gata să vă împrumut o sută de lei.

Businessmanul cu mustață: Eu, la fel, una sută de leu!

Albert: Deocamdată, nu sunt gata să vă ajut cu nimic. Afacerile mele se află într-o situație financiară precară.

Aglaiia (cu ironie): Sunt sume derizorii. E catastrofal de puțin.

Vasile (luînd apărarea celor prezenți, către Ion și Aglaiia): Nu pot oamenii acum să vă ajute. Asta-i situația!

(Deodată, de la primul nivel, se aude strigătul prelung de durere al Adelaidei, încît se lasă o tăcere mormîntală. Primul care sparge tăcerea, după o pauză cam îndelungată, este Filimon.)

Filimon (ca pentru sine): Acuma, dacă va fi nevoie, bani se vor găsi...

Aglaiia (neîmpăcată, încearcă să-l convingă pe Vasile): De ce nu vrei să fii garantul creditelor, de care mai avem nevoie? Doar știi că afacerea noastră e pe sfîrșite și, iată-iată, ne va aduce profit, și vom rambursa împrumutul?

Vasile (zîmbește pe sub mustață): Soțul tău să-și bată capul. Să fim corecți!

Aglaiia: Adică e o răzbunare din partea dumitale?

Vasile: Cred că ar fi timpul să recunoști că și așa am făcut destule pentru tine pînă acum. În rest și mai departe — sunt chestiunile tale personale. (Pe un ton dur.) Astăzi am o întrunire serioasă cu oamenii pe care-i vezi și nu am cînd să mă tîrguiesc cu voi. Să nu-mi faci scene, nu e în interesul tău. La urma urmei, nu mai suntem soț și soție, nu am fost cu adevărat niciodată, nici rudă nu-mi mai ești, așa că descurcă-te singură cum știi. (Către Filimon.) Condu-i, te rog, afară.

Filimon (luându-i cam neglijent la braț): Mergem! (Aglaiia cearcă să se rețină, Filimon însă o îmbrînțește ușurel, silind-o să iasă): Poate reușesc eu să vă acord un împrumut cu dobândă.

Aglaiia (un timp mîndră, dar pînă la urmă ieșindu-și din fire, reușește să-i strige lui Vasile deja din ușă): Ești o dihanie, ligioană impotentă! Vreau s-o știe toată lumea! Ești doar umbra lui Albert.

Tabloul 5

(O terasă improvizată pe un teren viran ce seamănă mai degrabă a șantier, în zarea căruia se vede orașul Orhei. Nu departe – două limuzine luxoase, ale lui Ion și Aglaiiei. Pe planul doi se conturează supermarketul și benzinăria. Cei doi se servesc cu șampanie și alune.)

Ion: Bravo lui Filimon! A crezut în afacerea noastră! Ce băiat! Ce om! Ne-a dat un patrimoniu întreg, peste trei-patru zile finisăm construcțiile.

Aglaiia: Niciodată nu am crezut în mărinimia lui. Să nu fie ceva murdar la mijloc. Nu ai văzut cum ne-a expulzat din biroul neghiobului celuia de ex-soț, ca pe doi prizonieri?

Ion: Alungă gîndurile netrebnice. Zilele acestea mă simt fericit!

Aglaiia (apatic): Ia spune, ce e fericirea pentru tine, Ioane?

Ion: Cînd, de dimineață, măcar un gînd frumos îmi străbate scăfîrlia și gîndul acesta frumos îl pot spune altora...

Aglaiia: Straniu totuși... Pînă mai ieri, îmi doream un singur lucru: să punem cît mai curînd afacerea pe roate. Să achităm datoriile, să retrocedăm ex-soțului apartamentul gajat, iar pe Isaia să-l fac juristul companiei mele. Să nu mai depindă nici o clipă de burduhănosul cela de ex-soț... Acum însă simt că toate acestea-s efemere. Nu mi-i destul pentru a fi fericită. Plus că mai am și o presimțire rea, o neliniște îmi dă tîrcoale. (se alintă) Mă poți consola?

Ion: Angajăm bodyguarzi... Locurile pe aici, știe toată lumea, sunt pline de miracole, se pun limuzinele singure în mișcare, chiar și-atunci cînd sînt cu frîna trasă. De-a stînga viaductului vom construi o pistă pentru elicoptere, cu parcări moderne. Dacă va fi nevoie, vom comanda și o barcarolă luxoasă, cu care vom duce turiștii la Trebujeni, pe Răut...

Aglaiia: Ești un idealist incurabil, ca totdeauna!

Ion: Iar tu o materialistă prea ortodoxă. Ne cunoaștem de-afta vreme, facem afaceri bune împreună, dar tot la mogîldeața ceea de Isaia ți-i gîndul. Ce-ai găsit bun la el, zău, nu pricep? Nu cred să fie prea ingenios în dragoste, de vreme ce nu-i prea curajos în afaceri.

Aglaiia (gînditoare): Are el un ceva pe care nu-l ai tu...

Ion (cu gînd să o seducă): De unde știi că nu am acel ceva mai ceva ca al lui Isaia? Ai gustat vreodată de zici așa? Uite ce afacere bună am pus la cale! Să știi că și în dragoste nu-s mai puțin ingenios. Zău, nu ar fi mare păcat să încercăm...

Aglaiia (cu dezgust): Stai frumos acolo unde stai. Nu permit oricui să intre în sufletul meu, mai ales încălțat cu cizme. Nu este bine cînd faci gară din intimitate... Mi-i bine

cu tine în vîltoarea afacerilor, și doar afit. Fii bun și te bucură că ai izbutit, măcar și prin această metodă, să fericеști o femeie. Dar să știi că pentru mine asta e prea puțin...

Ion: Mă consolează sinceritatea ta, dar nu mă face fericit. Fie cum spui!

(Mulțumiți, o habă, beau amîndoi șampanie, fiecare cu gîndurile sale. Melodia unui tango celebru se revarsă din boxele uneia din cele două limuzine, și cei doi se prind în dans, păstrînd la început o distanță pudică, treptat însă lipindu-se tot mai aproape și mai strîns unul de altul. Pe neașteptate, în dreptul lor se oprește mașina lui Filimon. În aceeași clipă, din ea coboară un grup de hlandani vînjoși, care-i înconjoară din toate părțile. Filimon pare sufocat, nările lui se umflă, aidoma unui drogat. Aglaia cearcă să-i zîmbească, dar el face un gest plin de nemulțumire și revoltă.)

Filimon: Hulubași ai păcii din codrii seculari ai Orheiului! . Mănăstirea și arhangelii mamei voastre de golani! De ce nu m-ați preîntîmpinat, animalelor, cînd v-am dat banii, că afacerea voastră este ratată? Bleaghi!

Ion: În nici un caz! Ieri am vorbit cu inginerii turci, care de mîine încep să toarne asfalt pe magistrală. E nevoie doar de o săptămînă și pe lîngă supermarketul și benzinăria noastră vor circula mii de autoturisme...

Filimon (îi arată brutal ciuca): Boule! Ați întîrziat. Deja s-a decis totul! Președintele țării a emis o dispoziție prin care Banca Mondială oferă un credit lui Albert și companiei sale...

Aglaia (strîmbîndu-l): Ce are creditul de la Banca Mondială cu construcția drumului și afacerea noastră?

(Între timp, vlăjganii au înconjurat limuzinele celor doi și stau de-a gata să pornească motoarele la semnalul lui Filimon.)

Ion: Nu te neliniști, băiete. Împrumutul cu dobîndă ți-l rambursăm după cum ne-am înțeles.

Aglaia (sesizînd mișcarea vlăjganilor): Iar dacă gîndești că autoturismele noastre trebuie să le dai oamenilor tăi, înseamnă că ai fost pus la cale numai de Vasilică al meu.

Filimon: A fost al dumitale. S-a căsătorit chiar ieri, cu o mironosiță de 18 ani.

Aglaia: Cu-afit mai bine. Fiecare-și făurește fericirea cum și cu cine poate. Sărmana duduie, habar n-are ce o așteaptă.

Filimon: Bă naivilor, bă! Ia ascultați aici, la badea, chilia și sfeștania mamei voastre de afacere. Bă proștilor, bă, lînă-n cap și minte-n cur! Prin dispoziția Președintelui țării s-a decis ca magistrala principală a Republicii Moldova să treacă, datorită creditului obținut, nu pe la Orhei, ci pe la Strășeni. Adică va ocoli Orheiul la o distanță de peste 50 de kilometri. Tocmai pe lîngă pragul benzinăriei și supermarketului pe care Albert, feciorașul președintelui, l-a construit nu demult, într-o noapte!

Ion (șocat): Hai, nu mă înnebuni. Care dispoziție, ce fel de Strășeni? (Către Aglaia): E adevărat?

Filimon: Eu vorbesc sau vaca rage! (Pune mîinile pe solduri, îi privește cu răutate.) Bleaghi! Iată cum facem! Mașinile voastre sunt confiscate. Le luăm cu noi. Ca să-mi acopăr cheltuielile, supermarketul și benzinăria voastră trec, de asemenea, în posesia

mea, ca materiale de construcție. Aflarea lor în acest loc este inutilă... Și încă ceva... Pentru că m-ați indus în eroare, o să-mi plătiți mie și ciracilor mei un tribut. Zece mii de dolari! Nici o vorbă de prisos!

Ion: Frate, de unde să iau eu atîta bănet? Cînd am pierdut și casa și masa de la cei opt copii ai mei?

Filimon: Simplu de tot! Chiar eu te ajut. Una din odraslele tale va dona un rinichi... Este de unde, dacă zici c-ai plodit tocmai opt. (Rîzînd sarcastic): Văd că ești un bărbat de prăsilă, ce te costă să mai faci vreo nouă? Și în genere, poți face un business minunat dacă trăiești bine cu badea. De la unul un rinichi, de la altul un ochi, de la al treilea un strămeleag – ha-ha-ha! —, că o fi tot de prăsilă, ca și al tăfîne-su... Mîine-poimîine s-ar putea să ne trebuiască poate chiar și odorăși, mici de tot, de o zi-două. Și te faci cel mai bogat om din lume! Ai prins ideea? Iar tu (se adresează Aglaiei)... o să te achiți cu patrimoniul rămas de la fostul soț, pe care, slavă domnului, nu ai izbutit să-l departajezi.

Ion: Aiureli! Aiureli! Cum, copiii mei... ei sunt Patria mea! Voi îmi schilodiți Patria!

Filimon: Care Patrie, bă, mănăstirea și sfeștania mumei tale... Acolo ți-i Patria, sub prohab? Las-o dom'le, oi fi eu prost, dar nu de tot!

Ion (aiurit de-a binelea, urlă): De ce-e? Doar am muncit cinstiț, am fost sincer? De ce ar trebui ca cineva să se îmbogățească numai pentru că este fiul președintelui ?

Filimon: Asta-i, bă-ă, e-co-no-mi-e de pia-ță-ă! Acolo unde sunt oameni bogați, trebuie să fie și cît mai mulți robi!

Ion (strigă disperat): Nu, domnilor, nu vă grăbiți! Poate e o dezinformare la mijloc! Ne-am riscat viața, cu bani împrumutați, am construit un edificu modern. Priviți-l în zare cîte de frumos e! Nu se poate! Nu se poate! Clădirea e un monument istoric, la urma urmei. Nici vorbă nu poate fi să o demolăm, chiar dacă magistrala nu va trece pe acolo...

Filimon (considerînd spectacolul încheiat și făcînd semn ciracilor să pornească moatoarele, gata să plece): Basta! Am zis! Petrecere plăcută în continuare, hulubașilor!

Aglaia (încercînd să-l rețină și umilindu-se): Te rog, ia-mă pînă la șosea. Nu vreau să rămîn în cîrca smintitului ista (arată către Ion.)

Filimon: Cum, îl lași așa, de unul singur? Nu vezi că l-a apucat damblaua? E păcat, cucoano! Ș-apoi parcă vă giugiuleați odinioară?

Aglaia (umilindu-se și mai mult): Te rog, nu mă chinui. Mi-e silă...

Filimon: Și nu te temi cu-atîția armăsari în limuzină? Vezi bine, drumul trece prin Codrii Orheiului, pe la poteca lui Kotovski...

Aglaia (cu voce stinsă): Mi-e totuna...

Ion (pierdut cu totul): Pentru Dumnezeu, nu se poate! Nu-i adevărat! Domnilor, nu-i adevărat! (Alergînd cînd spre Aglaia, cînd spre Filimon, care urcă într-o limuzină): Nu-i a-de-vă-ra-a-a-at! Nu cred... Doamne-e-e...

Filimon: Poți să crezi, poți să nu crezi, de-acuma e tîrziu. Pe locul unde ți-ai înălțat supermarketul se preconizează să se deschidă un nou cimitir al orheienilor... Așa a decis ieri în ședință primăria locală. Adevărat, au fost unele proteste, dar a învins prostimea... Un cimitir de însemnătate locală! (Pornește motorul, apoi mai aruncă o frază): Deocam-

dată postul de director al cimitirului este vacant. Încă o idee, stimabile!

(Aglaiia urcă cu Filimon. Limuzinele pornesc, lăsându-l pe Ion cu brațele întinse, care mai vrea să protesteze ceva, dar e târziu.)

Ion: Ce tâmpenie! Cîtă muncă, cîte zbateri, cîți nervi, umilinte! Ca pînă la urmă... Cimitir de însemnătate locală! În această margine de Europă noi toți suntem de însemnătate locală! De ce trebuie să se îmbogățească cineva numai pentru că-i fiul cuiva? Nu-i adevărat! Nu se-e-e po-o-a-a-ate-e-e-e... La sigur, cine ne are de oameni? De subiecți ai dreptului universal? Există o singură echitate socială, și ea se numește moartea... (După o pauză mai îndelungată.) Ei, bine, calmează-te, Ioane! Dacă mai poți gîndi, inventează ceva, vreo idee salvatoare! În numele copiilor, pe care mișeii pot să mi-i pedepsească... Director, a? (isteric): Ha-ha-ha! (Chibzuind, frămîntat.) Dar de ce, mă rog, să se demoleze supermarketul numai că acolo o să se facă un cimitir? Director... știi că-i o idee și asta?! Viața noastră de azi e ca un iad, și multă lume încă are de pățimit. Oare n-ar fi mai bine ca din acel splendid edificiu de pe teritoriul cimitirului să se facă... un crematoriu? Iată idea! (Grăbit, caută ceva, dar negăsind, dispare grăbit în direcția Orheiului.)

Tabloul 6

(Aceași scenă ca în actul 1, tabloul 2. Printre tinerii care se odihnesc sunt și Albert, împreună cu Vasile, Aglaila, Filimon. De o parte stă Isaia. Văzînd-o pe Adelaida, se cutremură. Cu excepția lui Isaia, toți sunt tunși chilug, beau și se veselesc. Ciconesc pocale cu șampanie și strigă entuziasmeți: "Victorie! Victorie!". Albert, împreună cu Filimon, cu cîte-o duduiță, dispar și se face o pauză la toate nivelurile. Numai Adelaida, care în zdrențe cerșește parcă grăbită, parcă aiurită, își face semnul crucii, tot vociferînd pronunțat: "Doamne, ajută-mă Doamne..." "Ajutați-mă, oameni buni!..." Apoi privește cu ochii în van și întrebă absentă: "Te-au făcut fericit banii mei, Filimoane?" Un rinichi costă mult, Filimoane!

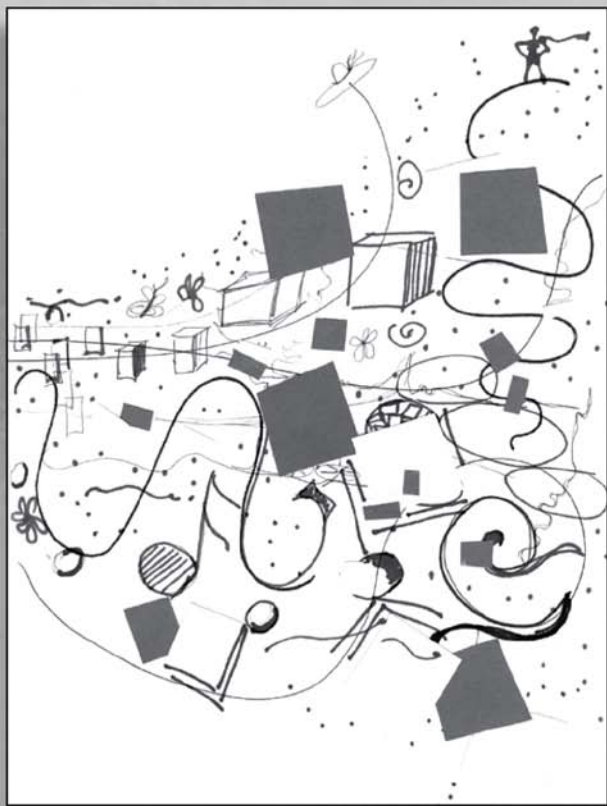
(Nu zăbavă, apare Ion, grav tulburat. Trece printre lume, părănd să caute pe cineva. Vede publicul, se repede să le ceară ceva, dar se oprește brusc, de cum îi recunoaște.)

Ion: Aceleași mutre cunoscute, ce nu prezintă nici un interes. Toți sunt doar niște animale ce consumă băutură și mîncare. Nu mai am nici o idee... Neavînd bani, nu poți fi preocupat de idei... Oricît de înțelept ai fi, viața uneori te face să dormi și... în copac. Copacul are ramuri trainice... Și asta e o realitate! Doar să ne păzim să nu cădem jos prea de sus. Oare ce se mai poate întîmpla mîine?

(Se aprind din nou luminile și pe terasa din mijloc reîncepe defilarea fetelor frumoase. Apoi încep să defileze toți. Pe ecranul mare al televizorului de pe perete, președintele țării, zîmbăreț, își întărește ochelarii la rădăcina nasului și vorbește răstit, convingător: "Să ne depășim mentalitatea!... Să combatem cu vehemență corupția, protecționismul, hoțiile și bețiile..." După culise se aud diferite voci: de aprobare și de indignare... Ni-mănuși nu-i pasă de scîrțitul ușii de la veceu, care, deschizîndu-se, descoperă corpul lui Isaia, spînzurat de o țevă.)

Cade cortina.

Proza

Proza

DOROTEEA

A nu iubi nu-i nimic – a nu putea iubi e grozav.
M. Eminescu

Peste Basarabia s-au năpustit vîntoaicele și cîțiva ani la rînd deasupra plaiului nostru se învălmășesc nori mari și grei care se tot duc se duc în toate direcțiile lumii, destrămîndu-se undeva în zare. La aeroport se rupe anevoie de pe pistă un liner, pe Nistru circulă corăbii, iar drumurile sunt aglomerate de mașini și autobuze cu oameni ce părăsesc țara. Toată lumea este dornică de plecare și fiecare în parte e mulțumit că a obținut posibilitatea să emigreze spre alte meleaguri în căutarea unei vieți mai bune. Și doar natura lăsată de Dumnezeu, ogoarele nelucrate, cimitirele și satele aproape pustii, rămîn tăcute în veșnică așteptare, nădăjduind că timpurile odată și odată vor reveni la normalitate...Și în toate aceste învălmășeli de plecare a basarabenilor, în exodul lor rămîne o mică speranță că dintre cei care pleacă cîndva cineva se va întoarce înapoi.

Primii care au bătut alarma și au luat toiagul pribegiei au fost evreii. Satele în care locuiau reprezentanții acestei etnii, apoi țirgușoarele au fost părăsite. Unde și unde mai poți întîlni cîte un bătrîn sau o bătrînă care, neavînd pe nimeni în străinătate, ne amintesc, în această vreme a vîntoaițelor, că în Basarabia pînă nu demult și-au dus traiul o mulțime de evrei, iar acum doar din cînd în cînd mai întîlnești cîte un rătăcit în mizeria timpului. Nori negri continuă să plutească spre cele patru părți ale lumii, absorbînd în umbra lor cîteva crîmpeie de cîntec de adio al oamenilor care pleacă, pleacă... Iar cei rămași se împotmolesc în legile vieții de fiecare zi, caracteristice oricărui colț al pămîntului...

Abia trecut de cincizeci de ani, Naum Vainștein, scriitor și avocat, descoperise cu stupeoare că cel mai aprig foc, cea mai mistuitoare pară a sufletului-omnesc poate surveni cînd pierzi irecuperabil o iubire întăziasă. „E nostim, e ridicol să te îndrăgostești la așa vîrstă de o puștoaică care are cam o jumătate din anii tăi, se osîndea el. Acuma, dacă am pierdut-o, cui să-i spun durerea, cine să mă asculte, cine să mă consoleze? Decît numai să te condamne fățiș – uite, ghiuj bătrîn, ce lux și-a permis! Dar nu ți-ai dat seama că e împotriva firii umane, a tuturor normelor morale și creștine?!”

Cînd se aventurase în acel roman, prietenii lui-auri prezis de la bun început un final dramatic, plin de frămîntări și suferințe. Așa-i dădură de înțeles cînd romanul lui Naum cu puștoaica abia începuse, tot așa îl avertizau cînd era în plină desfășurare, cînd îl întîlneau la braț cu ea pe străzile orașului, la concert și spectacole sau în compania sămașilor săi pe la sindrofii. Cineva chiar îl

Desen de Veronica Druță

avertizase că în oraș există o gașcă de madmoazele care se lipesc pe lângă bărbați mai în vârstă, numai să fie înțoliți. O fac pe îndrăgostitele, având confortul unei locuințe, a unei stări materiale la care să tot visezi. În realitate însă duc o viață dublă, având prieteni și de vârsta lor și bucurându-se de toate plăcerile. Unele chiar se aventurează să legalizeze un mariaj, ca să obțină o moștenire sau să le cheltuiască tot comăndul, ca până la urmă să-i lase lefteri, să-i părească și să-i arunce ca pe niște cârpe ciuruite de prea multe spălături. Lui Naum însă povestea de dragoste începută la câțiva ani după divorțul de ultima soție, nu-i trezea nici un dubiu. Citise destule cărți, romane, nuvele în care erau descrise coliziuni similare – bărbat de vârstă înaintată, copleșit de dragostea unei femei tinere și fermecătoare. Dar cu cât hăul patimilor îl absorbea mai rău, cu atât o ceață întunecoasă îi învăluia cugetul și așa se făcu că Naum Vainștein se trezi cuprins într-un concubinaj de aproximativ patru ani, ce îl făcea să creadă că au format un cuplu trainic și diferența de vârstă nu contează. Cu atât mai mult că dudua îi declara întruna că se topește de dragul lui. Anii cât au locuit sub același acoperiș s-au scurs parcă într-o hipnoză, purtându-l pe valuri, iar el nu realiza nimic rațional. Toate cele întâmplare, văzute și nevăzute, începu să le înțeleagă abia când se produse ruptura și se pomeni într-o crâncenă singurătate.

Rudele ca și toți evreii din târgușor au emigrat. Ar fi plecat și el, dacă în oraș nu ar fi avut serviciu bine plătit, o duzină de copii de la diferite femei, care aveau nevoie de el. Dar ceea ce era mai important – mormintele părinților din cimitir. Evreii plecaseră, iar cimitirul rămase în voia sorții. Administrația orașului adoptase cu ușurință o decizie prin care partea veche a cimitirului a fost demolată și pe locul eliberat de mormintele cu lespezi străvechi fusese încropit un parc de cultură și odihnă pentru orașeni. Partea demolată ajunsese aproape de tot de mormintele părinților săi și, numai datorită faptului că el, scriitorul și avocatul Naum Vainștein, s-a postat în fața buldozerelor, stopă vandalizarea cimitirului evreiesc. De atunci el luptă cu puterea locală ca între noul parc și restul cimitirului să fie construit un zid. A deschis ușile diferitelor instanțe, a bătut clopotele peste tot, în interior și în exterior, până când edilii orașului au promis că problema se va rezolva. Dar al câțalea an îl tot linișteau, că azi-mâine se vor găsi mijloace și vor construi zidul. A apelat și la alți cunoscuți împrăștiați în lume, rudele cărora erau înmormântate în acest vechi cimitir, dar s-a ales numai cu promisiuni, lucrurile rămânând cum au fost. Era conștient că dacă pleacă și el cu traiul în străinătate, întreg cimitirul va fi demolat fără ezitare.

Fusese unicul copil la părinți. Adevărat, mai avusese doi frați gemeni, dar când fasciștii au năvălit în oraș, au găsit că sunt periculoși pentru cel de-al III-lea Reich. Abia împliniseră 6 ani, când au fost scoși la marginea orașului, alături de alți copii, femei, bătrâni evrei și împușcați cu mitralierele. Părinții niciodată nu și-au putut ierta că i-au lăsat acasă la niște rude, ei plecând pentru o lună la Baku, Azerbaidjan, unde i-a și prins războiul. Naum s-a născut de-acum la vreo zece ani de la marea tragedie și părinții l-au îngrijit ca pe ochii

din cap. Îl crescuseră, îl educaseră, îi creaseră toate posibilitățile să obțină studii și când au decedat, unul după altul, într-o singură vară, parcă i-au magnetizat sufletul – Naum mereu merge la mormintele lor când are vreun necaz sau, pur și simplu, îi este greu pe suflet. A ridicat două monumente frumoase la căpătâiul ambilor părinți, iar între ei lăsă o distanță, cât să mai încapă încă un mormânt evreiesc, spunând prietenilor și apropiaților că e locul unde copiii vor trebui să-l înmormânteze și pe el, când îi va suna ceasul.

În oraș rămăseseră evrei cât să-i numeri pe degete. Dacă mai înainte locuitorii se uitau cu suspiciune la evreii care părăseau țara, acum îi tratează cu bănuială pe cei ce se rețin și nu emigrează. Cuminte, credul, ospitalier, Naum nu fuma, nu bea, însă avea, precum se exprimase și mama lui „boala muierilor”. Ajunse să aibă zece copii cu opt femei – Mirabela, Șlioma, Raheli (Rahela), Malca, Avraam, gemenii Aizic și Ester, apoi Dorin, Freida și Golda. Și toți, femeile și copiii, locuiau în această urbe. Și toți aveau nevoie de susținerea lui materială. Iar el avea grijă, deși nici una din mame nu era evreică, să-i educe în stilul tradițiilor evreiești. Mergea cu fiecare în parte la sinagogă, le povestea despre trecutul îndepărtat și apropiat al poporului evreu, îi purta pe la muzee, depuneau împreună flori la monumentul victimelor războiului și ale pogromurilor din stradela Ierusalim și din parcul „Alunel”. Și firește, pe toți îi ducea la cimitirul evreiesc să facă ordine la mormintele în paragină, să aprindă câte o lumânare, să depună pietricele la mormântul bunicilor... Chiar dacă fiii și fiicele lui erau născuți de diferite femei, locuind în diferite case, marele lui merit era că izbutise să-i consolideze deopotrivă pe toți în jurul său, să-i ajute și toți îl recunoșteau de tată... Avea grijă și necazuri cât pururea, o ducea greu, ca mai toți într-o țară săracă și să nu fi fost mormintele părinților și copiii, demult ar fi emigrat în Israel sau în altă parte a lumii, unde viața e mai ușoară și mai bună.

Până să fi apărut puștoaica în viața lui, fusese căsătorit doar de două ori. Un bun familist nu a reușit să ajungă, dar tată la copii era. Avea prieteni, admiratori ai scrisului său, ajungând un bun și căutat avocat. Se considera bărbat puternic și nu bănuise vreodată ca după cincizeci de ani se va îndrăgosti lulea de o puștoaică, iar când ea îl va părăsi, va trăi un adevărat calvar. Acum, când prezicerile prietenilor se împliniseră și o filă ordinară (ordinară oare?!) din biografia lui se consumase, se pomeni în casa-i pustie neputincios și părăsit pentru totdeauna. Lipsa și tăcerea fetei pe care o iubise îl aruncă într-o depresie cumplită. Singura consolare erau copiii care veneau să-l mai îmbărbăteze. Cele șase fiice și patru feciori deveniseră întrucâtva părtașii suferinței lui și acest lucru îl menținea pe linia de plutire. Rana pricinuită de puștoaică parcă îl schimbuse, îl făcuse să privească altfel viața și oamenii. Acum mai mult îngândurat decât vesel ca altădată, se căznea să înțeleagă cum a putut ea să-l învârtă în jurul degetului mic mai bine de trei ani? Își jucase excelent rolul de îndrăgostită, dezmierdându-l cu dulcegării gen „îngerășule”, „iepușule”, „puișorule”, „motănele”, în realitate fiind doar o profitoare cinică și crudă. Și cum de a înțeles acest lucru abia după

ce a ajutat-o să plece în America, oficial, cu contract de muncă, să se angajeze recepționeră la un hotel din Arlington, lângă Washington..

Din clipa când ea a pășit pe scara avionului, realiză că în sufletul lui se petrece ceva înspăimântător. Sărutul ei fugar pe obraz îl asemui cu cel al lui Iuda. Nu s-a întors nici pentru o fracțiune de secundă ca să-i fluture măcar din mână. A dispărut cum dispăre un meteorit în noapte! Cuprins de fiori de gheață, Naum își dădu seama că iubirea lor a murit. O iubire unilaterală, spoită cu fantezii imaginare. Când avionul se avântă spre țăriile cerului, avu presimțirea că chipul drăgălaș al fetei se prefăcu imediat într-un demon. De necaz i se făcu rău. Câteva săptămâni la rând, nopțile se prăbușea în hău, trezindu-se lac de sudoare. Îl chinuia insomnia, gândurile îl purtau mereu spre ea.

Era toamnă, mirosea a gutuie coapte, iar el suferea tot mai mult. Capul îi trosnea de gânduri incendiare, ba rușinându-l că a îndrăznit, om în etate, să se înfrupte dintr-o grădină interzisă vârstei sale, ba muștrându-l că s-a lăsat călcat în picioare atât de crunt de o puștoaică provincială, de unui copil de vârsta lui. Dar nu mai putea schimba nimic. Domnișoara îl trata cu tăcere. Pierduse ireversibil ceea ce-i fusese scump și drag în ultimii trei ani.

Uneori își zicea că frământările lui sunt exagerate, că fata va înțelege curând că în Moldova i-a rămas bărbatul iubit, cu plusurile și minusurile lui, că... Își zicea, știind că cea pe care a iubit-o e o fire ingenioasă, deșteaptă, îi știe emoțiile, trăirile și numaidecât va reveni la el, iar suspiciunile se vor spulbera ca fulgii de păpădie la prima adiere a vântului de primăvară. Vroia să creadă că nu a profitat de el, că nu l-a folosit doar ca să-și atingă scopul. Însă casa lui avea prea multe urme ce-l disperau. Peste tot simțea pașii ei, ecoul vorbelor ei... S-a convins că a iubit-o cu adevărat, că o mai iubește și nicidecum nu se poate împăca cu gândul că tot ce a fost între ei în ultimii ani s-a năruit, a dispărut fără urme...

De data aceasta însă intuiția îl induse în eroare. Seri de-a rândul se așeza în fața calculatorului, sperând că internetul îi va aduce un mesaj, o vorbă, un semn măcar de la Arlington, dar în zadar... Fata, de cum a încetat să-i scrie, nu și-a mai amintit de el. Firul relației lor se rupse și tot ce-a fost frumos și dulce se prăbușise undeva în adâncurile reci și întunecate ale Atlanticului necuprins.

„Floare-albastră, floare-albastră,
Totul este trist pe lume...”

Înebunea. Nu ca Eminescu, dar, în felul lui, tot atât de dramatic și crâncen.

Peste Basarabia s-au năpustit vântoaicele și câțiva ani la rând deasupra acestui plai se învâlmășesc nori mari și grei, ce se tot călătoresc în toate părțile lumii, destrămându-se undeva în zare. De pe aeroportul capitalei se desprinde anevoie un liner modern, pe Nistru plutesc corăbioare, iar arterele principale sunt aglomerate de mașini și autobuze

cu pasageri ce părăsesc țara. Toată lumea este avidă de plecare și fiecare în parte e mulțumit de posibilitatea de a emigra către alte meleaguri, în căutarea unei vieți mai bune. Și doar pământul lăsat de Dumnezeu – ogoare nelucrate și cimitire aproape pustii – rămân îngândurate într-o eternă așteptare, nădăjduind că, odată și odată, vremurile vor reveni la normalitate... În toată această învălmășeală migratoare a basarabenilor abia de licărește o searbădă speranță că cineva dintre cei care pleacă se va mai întoarce cândva înapoi.

Primii care au luat toiagul pribegiei au fost evreii. La început au părăsit localitățile în care se mai așezaseră câte un reprezentant-doi, apoi și cele în care se concentraseră în ultimele decenii. Fostele dughene, cizmării sau ateliere de croitorie au rămas parcă pustii și străine – treptat le-au luat locul saloanele moderne de modă și magazinele de haine de lux. Unde și unde mai poți întâlni câte-un bătrân sau o bătrână care, dacă nu au pe nimeni în străinătate, stârcesc ca o veche amintire în aceste vremi tulburi, că în Basarabia până nu demult și-au dus traiul sute de mii de evrei. Acum doar când și când mai întâlnești câte un rătăcit în negura vremurilor. Nori negri se tot îndreaptă în toate cele patru părți ale lumii, înghițind în umbra lor crâmpie din cântecul de adio al celor care pleacă, pleacă... Iar cei rămași se împotmolesc tot mai greu în necazurile vieții lor de zi cu zi, proprii oricărui colț al pământului...

* * *

1

Apariția domnișoarei o asemui mai mult cu intruziunea unui bolid ceresc în viața lui singuratică și plină de rutină, pe care o ducea în apartamentul său cu trei camere din sectorul nou al orașului, apartament unde avea și un birou. Divorțase demult de ultima soție. Mai toate locuiau în oraș, dar îl vizitau numai copiii, ba și aceia mai mult după ajutoare materiale, așa că viața lui continua să fie retrasă, lipsită de bucurii adevărate.

În casa-birou toate miroseau a bărbat – singur își spăla rufe, se deprinsese să facă demâncare, iar gospodinele din vecini chiar veneau adesea la el să învețe a conserva vișine în suc, pentru colțunași, și dulceață din gutui. Părăsit când trecu de 50 de ani, mereu se simțea în propria- i casă înfășurat parcă în plapuma unei dezamăgiri. Când începeau sărbătorile, cu nopțile lor lungi de iarnă, o tăcere de mormânt cotropea toate odăile, întreruptă doar de un lătrat sinistru al maidanezilor cuibăriți prin labirinturile cartierului... În acea liniște de plumb, singurii lui tovarăși erau tristețea și nedumerirea – nopți la rând analiza unul și același tablou: ultima lui consoartă îi închise ușa în nas, îi răspunsese cu brutalitate și răutate, deși el îi făcuse acelei ființe atâtea favoruri și numai bine, la început ca s-o ajute, apoi să o facă fericită. În schimb el se alesese cu două palme usturătoare, un zâmbet sarcastic și... o ciucă cât o

pampușcă sub nas, lăsându-l înjosit, murdărit și scuipat în suflet. Apoi viața nu ar fi viață, dacă omul nu și-ar răsfoi din vreme-n vreme anii, străduindu-se să le dea limpezire întâmplărilor mai sumbre. Ca tot omul, Naum avea nevoie de comunicare – în casa lui părea că se stinge lumina, iar soarele nu-i mai găsește geamurile. Și-ar fi dorit să pâlpaie măcar o lumânare, să renască, să reînvie acea căldură de ființă femeiască.

Încercase mai multe tentative să înnoade o nouă relație cu altă femeie, ce ar fi înlocuit-o pe cea plecată, dar se pomeni că deja nu este un lucru tot așa de ușor ca în anii când era mai tânăr. Constată cu stupeoare că mai toate dintre cele acostate îi răspundeau cu refuz la propunerile de prietenie din cauza diferenței de vârstă. Se deprinsese să aibă relații cu femei mai tinere, însă anii se așezară pe umerii lui pe neobservate, așa că, firește, se trezi că nu orice doamnă sau domniță până în 30 de ani s-ar fi hotărât la o astfel de relație. Adevărat, femeile erau ademenite, chiar frapate de inteligența lui, de felul său aparte de a conversa, dar până la urmă i-o spuneau franc: e cam trecut pentru ele.

Dacă ar fi măcar cu vreo zece ani mai... Poate de-aceea toate relele și necazurile se țineau scai în ultima vreme de el. Unicul lui refugiu erau mormintele părinților săi de la cimitirul evreiesc central, unde venea adesea să le îngrijească, să mediteze, cerând parcă sfaturi de la mama și tata. În rest, în fiecare dimineață, trezindu-se, lua micul dejun, își aranja ținuta, bea cafeaua, rostea o rugăciune pentru el, învățată de la mama și, dacă pleca în oraș, neapărat punea mâna pe *mezuză*¹¹, rugându-se în gând să-l îndrume și să-l ajute Cel de Sus.

Își dorea să întâlnească o femeie care i-ar deveni soție.

Într-o oarecare măsură simțea un fel de frică. La vârsta lui, se temea să rămână singur în casă. Dar de unde e acea pe care ar putea s-o iubească și ea să-l iubească, și să-și dorească să trăiască cu el sub același acoperiș în armonie și dragoste? Frământările îl cuprindeau și mai abitir, îndeosebi când se întâlnea cu soțiile prietenilor, majoritatea dintre ele îi creau impresia că sunt anume acele dintre care el și le jinduieste.

Singurătatea îl chinuia mai ales când se întorcea acasă. Punea iar și iar mâna pe *mezuză* și vedea că nimeni nu-l așteaptă, iar cei patru pereți vâjâie a pustiu.

Avea presentimentul că o va întâlni doar atunci când nu o va mai căuta, cum adesea se întâmplă în viață.

De la o vreme se decisese să aibă o ocupație permanentă ca să-și aline singurătatea. Scria întruna, dădea telefoane pe la amici și cunoscuți, străduindu-se să facă abstracție de pustiu din casă, unde adesea venea doar să doarmă. Și când prietenul său Vladimir Șeremet îi propuse să conducă asociația obștească a părinților de la Liceul „Spiru Haret”, unde era elevă și o fiică a lui, Malca, acceptă imediat. Și dintr-odată se pomeni foarte ocupat – a

1 *Mezuză* – semn religios, simbol al pazei și liniștii căminului evreiesc.

făcut ordine în actele de constituire, apoi a înțeles că are nevoie de o secretară, care să se afle permanent în oficiu, să răspundă la telefoane, în lipsa lui. Deși în țară procentul șomerilor era în creștere, i-a fost dificil să găsească o persoană de încredere. A fost nevoit să apeleze la cunoștințele sale, pe la grefierele de la Curtea Supremă de Justiție, pe la judecătorii, poate îi propun o candidatură potrivită.

În cele din urmă, părea ca minunea să se fi întâmplat! Într-un început de ianuarie, firește, absolut întâmplător... Într-una din zile, o grefieră de la Curte sună și-l informă că pare să-i fi găsit candidatura de care avea nevoie. Naum se bucură și plecă la locul unde trebuia să-l fi așteptat. În ajun sărbătorise revelionul și spera că primele zile ale noului an îi vor aduce ceea ce caută.

S-au întâlnit în holul larg și luminos al Curții. Proaspătă absolventă a Facultății de Drept a Universității de Stat din Moldova, domnișoara stătea în fața lui mai mult cu ochii în jos, răspunzând cu sfială la întrebări. Naum nu avea de gând să-i facă vreo anchetă, dar află totuși că toamna trecută absolvise Facultatea de Drept și până mai ieri a stat acasă la părinți. Că vrea să lucreze la oraș, pentru că în sat moare de plictiseală. Că ar accepta funcția de secretară, chiar dacă are studii superioare...

Era îmbrăcată într-o blăniță neagră, scurtă, cu părul negru cărlionțat, pieptănat peste cap, cu ochi mari și buze cărnoase, cu obrăjori rumeni. I se păru o păpușă vie. Nu corespundea vârstei din buletin. În timp ce verifica actele, fata continua să stea timidă în fața lui. Mai cuprinse o dată cu privirile statura mică și i se făcu milă de ea. Deși mai avea niște candidaturi, se opri la domnișoara cu chip de înger.

– Ioana, răspunse ea fiind întrebată cum o cheamă. Ioana din Brâzna, raionul Cahul.

Au stat o clipă în holul Curții Supreme, apoi Naum găsi că e cazul să meargă la biroul său pustiu să mai vorbească acolo cu ea. Avea o mulțime de acte asupra sa și, pornind amândoi pe jos spre liceu, hotărî să-și procure o geantă. Celei vechi în ajun i se rupsesse toarta. Cum tocmai treceau pe lângă papetărie, intra, ademenit de o servietă neagră din vitrina magazinului. De fapt, de mult căuta așa ceva.

Afară era ger. Fulguia. Vântul împrăștia pe străzi șerpoaice de zăpadă.

– N-ai cumva să-mi împrumuți niște bani? o întrebă așa, dintr-odată, cam nehotărât, ca să nu mai meargă dus și întors până la safeul de la liceu.

– Am, răspunse fata îmbujorată și scoase din buzunarul cojocelului o bancnotă de două sute, exact cât costa servieta-diplomat.

Naum încercă să ghicească dacă rujele de pe față sunt de sfială sau gerul i-a făcut machiajul.

– Acum e altă treabă! făcu bărbatul când așeză toate documentele în servieta și porniră mai departe spre liceu.

Până la liceu mai merseră câteva minute. „Ciudat, se gândi domnișoara, unui necunoscut, pe care îl văd de cinci minute, i-am împrumutat toate rezervele mele... Dar dacă e un afacerist?”

În priviri i se strecură o zdreanță de neliniște. Bărbatul pășea repede pe pârtia înghețată a trotuarului și scârțâitul ascuțit al încălțămintei o străpungea cu fiori de gheață prin cojocelul cam ponosit. Din gura lui se desprindeau ușor rotocoale de aburi, ce se topeau chiar în fața ei, parcă luând-o în zeflemea. Se opri brusc în fața unui bancomat, încât fata se propti cu nasu-i înghețat în paltonul lui de stofă bună. Domnul avocat zâmbi și o privi îndelung, parcă voind să o iscodească ce gânduri o frământă. Îi culesse jăratiful din priviri, o prinse de cot, în semnul unui fel de scuze că, uite, mai să o răstoarne în sulul de zăpadă. O clipă îi străpunseră pe amândoi un fior necunoscut și dulce. După care Naum se apropie de bancomat, schimbă câțiva dolari și Ioana, primindu-și bruma de biștari împrumutați, răsufli ușurată.

– Îi aveam de o eventuală gazdă pentru început, se dezvinovăți parcă domnișoara, înțelegând că are în față un bărbat de treabă și că în zadar gândise rău despre el.

În biroul mic, dar comod, cu o masă și patru scaune, un ghișeu ce da în afară, Naum îi explică ce ar avea de făcut o viitoare secretară. Avea nevoie de o persoană de încredere la Asociația părinților, care să stea de la oră până la oră – părinții vin la ghișeu să achite taxa școlară. Domnișoara primi cu entuziasm instrucțiunile și acceptă fără a sta pe gânduri funcția de secretară, cu suplinirea celeia de referent personal al lui Naum.

– Astfel îți vei păstra și stagiul de specialist în drept, concretiză el, ca fata să se bucure mai mult de funcția de referent. Apoi, făcându-i șiret din ochi, adăugă: E o mică încălcare, dar inscripția nu va figura în ordinul de numire în funcție, ci numai în carnetul de muncă, pe care nu ești obligată să-l arăți altcuiva, decât numai mie deocamdată...

Ioana se bucură când Naum îi înmână carnetul de muncă și-i strânse mâna încă rece de frigul de afară. Ea privi uimită prima inscripție din carnetul său de muncă și fața-i se umplu de o bucurie copilărească atunci când citi înscrisul „consilier juridic”. Bărbatul îi prinse din nou privirile de jăratiful și chipul ei de înger îi păru acum și mai fermecător. „Vom fi doar noi doi în birou” se gândi el și o vagă satisfacție i se strecură în toate mădularele.

2.

Așa începu cariera de muncă a domnișoarei. Lui Naum îi plăcu noua subalternă chiar din primele zile. Înțelesese că e o fire sârguincioasă, deșteaptă, capabilă, făcea tot ce îi ordona. Doar că nu știa nimic despre dânsa. Decât că e necăsătorită, după cum arăta fișa de post, și că are 22 de ani. Fire romantică, în curând își dădu seama că viața lui parcă intră în sărbători – începu să-i

placă tot mai mult fata, dar... se temea de ea. Căuta să nu se lase pradă ispitelor, conștientizând că poate fi o nouă aventură a creierului. Dar nici în ziua aceea, nici noaptea, nici a doua zi chipul domnișoarei nu-i ieșea din cap. Dimineața, reîntâlnind-o, ceva parcă îi răvăși întreaga ființă. Părea că adie de la ea a flori de câmpie văratcă, a prospețime și dragoste de frumos. Când vorbea, vocea îi aluneca într-o tonalitate de catifea. Când privirile lor se întâlneau, Naum simțea o descumpănire. Asemenea simțăminte cunoscuse demult, când colega sa de clasă Luciana îi trezise fiorul primei iubiri. El, care în fiecare zi o trăgea pe față de coșite, deodată prinse a se sfii când o întâlnea, iar privirile lui se scufundau în ochii ei mari, frumoși, atunci când începură a face schimb de bilețele.

Această poveste ar fi trebuit deja să o uite, dar iată că din clipa când a văzut-o pe domnișoara secretară, emoțiile din adolescență îi reînviară. Se neliniști, însă, știind că o eventuală idilă, deja cu o subalternă, ar putea să-i aducă mari neplăceri. Se întreba în sinea lui: „Și dacă are un prieten cu care se întâlnește și au intenții serioase? Cum va reacționa iubitul ei atunci când are să afle că el, ghiuj bătrân, care putea să-i fie tată, îi face curte?” Dar gândurile tot către ea i se furișau.

Trecu cam o lună de când erau colegi de birou și Naum părea să le găsească pe toate în armonie, decât că nu erau împreună după orele de muncă. Cu cât trecea timpul, cu atât mai puternice îi erau sentimentele față de puștoaica ordonată și ascultătoare. Și-ar fi dorit să fie călăuza ei toate 24 de ore. Avea o plăcere aparte când o vedea diminețile la serviciu cu același chip de față îngrijită, gata să îndeplinească orice indicații ale șefului! Naum avea chestiunile lui la serviciul de bază – avocatura îi răpea uneori ziua întreagă. Dar când stătea prea mult cu clienții, domnișoara îl suna neapărat și îi raporta lucruri banale, ca un soldat ce face de planton: toate sunt bine și... de ce nu vine la oficiu? De la o vreme, cât stăteau amândoi la birou, asupra documentelor, Naum simți că și fata are o atracție oarecare față de el – îl fura din ochii cu jărat în priviri, îl dăruia tot mai des cu zâmbete dulci. Când intra în birou, slobozind aburi de ger de afară, îi făcea un ceai și-l îmbia să se așeze, să se mai relaxeze. Cât sorbea ceaiul, ea îi povestea cele întâmplate la asociație în absența lui. Erau niște mărunțișuri, dar ea i le povestea entuziasmată, impresionată parcă de orice fleac. În acele clipe ar fi adus discuția pe un fâgaș mai intim, însă nu știa cum să ia vorba cu domnișoara fermecătoare. Tot nu îndrăznea s-o descoase – cine-i sunt prietenii, ce face după orele de serviciu. Aflase doar că locuiește când la un cămin, când la o verișoară a ei, al cărei soț era plecat la muncă în străinătate și ea mai dădăcește doi copilași. Asupra laturilor intime Ioana încă nu avu nici un prilej să se destăinuiască.

De fapt, îi era frică. Dacă se pasionează prea mult și ea îl refuză delicat? Va trăi clipe de dezamăgire. Nu o dată în viață, când îl refuzau fetele de care se îndrăgostea, suferea. Acum se simțea ca un adolescent. Dar căuta să evite

momentele ce i-ar fi pricinuit răni sentimentale. Cu toate acestea, chipul fetei persista în imaginația și în casa lui rece, pustie.

Ocazia veni degrabă – un vechi prieten, doctorul Paladi, îl invită într-o bună zi la el în ospetie după lucru. În ultimul timp lui Naum nu-i prea plăcea să meargă la sindrofii la început ezită și vru să-și refuze amicul, dar își luă o rezervă, zicându-i că se mai gândește, și îl sună. De fapt, se prinse că se gândea la domnișoară.

– M-a invitat la el în ospetie, acasă, un prieten, medic-anesteziolog, zise parcă într-o doară către Ioana. Nu mi-s prea la inimă sindrofiile, dar dacă ai merge și tu... Mi-i și oarecum să-l refuz...

– Aș fi curioasă să cunosc societatea unor medici, răspuse fata după câteva clipe de ezitare. De fapt, părinții au insistat să fac dreptul, mie îmi plăcea mai mult medicina. Și-apoi la medicină și concursul era altul, mult mai strâns...

– Să știi că o să-i facem o mare plăcere, răspuse Naum ușurat. Și se gândi în sinea lui: „Las' că-i bine, domnișoară...”

Și-au fixat întâlnire după serviciu, în fața monumentului lui Maxim Gorki – un loc preferat al evreilor din oraș, de unde veni să-i ia cu mașina chiar prietenul său, medicul-anesteziolog. Erau ultimele zile de iarnă și gerul muindu-se, zăpada se topea aproape peste tot, iar țurțurii de sub streșinile caselor se prefăceau ziua în mici cascade, serile se lăsau însă rece, noaptea venea devreme cu un cer înalt și înstelat, aducând cu ea peste oraș un geruleț ce scotea aburi din gurile oamenilor. Fata purta un mantou negru, cu glugă și se părea că o pătrunse frigul. Când urcă în mașină, îi dărdăia bărbia și Naum, fără a-i spune ceva, apucă mâna ei mică în palma sa cât o covată, i-o sărută, apoi începu să-i încălzească mâinile cu suflarea sa caldă.

Fata îl răsplăti cu un zâmbet dulce.

...A fost o seară plină de discuții aprinse, în epicentrul cărora era Naum, cu argumentele lui despre prezentul și viitorul societății din Basarabia. Ioana asista pentru prima dată la asemenea încrucișări de opinii, cu adversari de calibru. Duelările i se păreau interesante și descoperirea multe lucruri noi, de care habar nu avea. Amfitrioana Angela, soția medicului, o primi foarte cald, dar o tot măsură cu privirea și nu-i venea să creadă că amicul lor se aventurează, a câta oară, într-o nouă idilă, de data aceasta cu o adevărată copilă.

– Este secretara mea! zise într-un târziu Naum. Dar și consilier juridic. A absolvit dreptul, se grăbi să sublinieze prin asta statutul ei de persoană cu studii superioare.

Familia Paladi îi tot îndemna să mai guste din bucate, să bea șampanie. Naum era copleșit de prezența fetei alături de el. Gândurile și privirile lui, uneori languroase, se învârteau în jurul ei și era nerăbdător să iasă în stradă, numai cu ea. Îi simțea privirile, îi simțea răsufierea, părea că-i aude bătăile inimii. Era o taină, un miracol, o senzație de așteptări frumoase.

Întîlnirea din casa anesteziologului Paladi sfârși târziu de tot și stăpânul casei se oferi să-i ducă cu limuzina până la căminul Ioanei din partea de sus a orașului. Stelele pe cer se înmulțiseră. Gerulețul le pișca obrajii. Înainte de a urca în mașină, Naum iarăși îi luă mânuța și o întrebă:

– Ți-a plăcut vizita?

Era o întrebare banală și fata îi răspunse cu un zâmbet aprobator, fără a mai scoate vreo vorbă. La cămin ieși să o conducă până peste pragul întunecos. În ajun cineva spărsese becul de deasupra ușii de la intrare și căminul semăna mai mult cu un penitenciar. Sosise momentul cel mai important pe care Naum îl așteptase întreaga seară. Trebuia să se despartă. Fata îi păru mai veselă, mai vioaie. Ochii îi scânteiau, măsurându-l în întuneric din cap până în picioare. Naum se simți intimidat.

– Mulțumesc, m-am simțit foarte bine, spuse fata, considerând că trebuie deja să se despartă.

Naum o apropie ușurel la piept și-i spuse oarecum stângaci:

– Dacă nu ai încă nici un prieten, te rog... să nu-l cauți!

Un simț interior îi spunea că trebuie să fie foarte precaut la despărțire, în acel întuneric slab al nopții cu puțină zăpadă. Îi strânse gingaș mâna și, înainte de a-i spune „Noapte bună!”, i-o sărută mai îndelung.

Ioana nu se grăbi să-și retragă mâna. Lui Naum îi năvăli sângele în cap. Pentru un moment se gândi să o strângă la piept, dar se reținu. Se întoarse brusc și ieși glonț afară, unde prietenul său încă îl aștepta. Nici măcar nu oprise motorul...

– Atât de repede? îl întrebă amicul cu subînțelesuri. Naum, confuz peste măsură, dădu din mână a pagubă, parcă alungând întrebarea. Șoferul apăsă pe accelerator și demară. Șuieratul ascuțit al cauciucurilor spintecă tăcerea nopții și-i spulberă toate simțirile nebuloase. La despărțire amicul se consideră în drept să-i mai dea un sfat:

– Am observat că ești amorezat de puștoaică. Fii atent ce faci! E un copil. Poți avea neplăceri cu părinții ei. Te pot considera... pedofil!

...În noaptea ceea Naum se căzni mult să adoarmă, dar somnul trebui să aștepte până gândurile i se mai împrăștiară, iar chipul fetei se topi într-o mare de ceață. Chibzuia mereu vorbele pe care avea să i le spună când se vor întâlni a doua zi la serviciu și simțea că va fi cel mai mare eveniment al anului. Dacă, printr-un miracol, va accepta prietenia lui? Nu știa de are prieten, dar chiar dacă îl are, se gândea, va depune toate eforturile să accepte prietenia lui, să fie mai mult amândoi, poate pentru totdeauna.

O revăzu în vis, alergând printr-un lan de secară încă verde și el străduindu-se să-i prindă călcâiele goale și ude; îi lunecau din mână, Naum cădea și până apuca să se ridice, fata se îndepărta din nou, chemându-l cu un râs zglobiu de clopoțel. Când se trezi, primul lucru pe care-l făcu a fost să alunge gândul că între ei se poate însăila o idilă de vis, cum numai în filme

poate fi. Se gândi cu o frică neînțeleasă că poate dânsa are un prieten și că e tânăr, iar el e deja cu funigiei pe la tâmple și...

Se ridică iute din așternut, își făcu un duș rece, îmbucă ceva la repezeală și ieși grăbit, lăsând patul neașternut și ceașca de cafea nespălată.

La serviciu fata îl întâmpină cu același zâmbet obișnuit de fiecare zi, de parcă nimic nu se întâmplase aseară. Atâta doar că-i aminti, aducându-i cafeaua, că peste trei zile e ziua lui de naștere:

– Sărbătorim degrabă, șefu'? întrebă dânsa cu zâmbetu-i dulce de la o vreme încoace, arătând spre calendarul ce atârna în spatele lui.

– Nu-mi place să-mi sărbătoresc ziua de naștere. Anii îmi amintesc tot mai des că îmbătrânesc.

Și încercă să-i prindă reacția. Ioana nu comentă spusele lui. Se grăbi să plece. În stradă chipul fetei continua să-i stăruie în față. Și totuși pășea la braț cu șovăielile: nu credea că relația lor ar avea vreo șansă în viitor.

Prea mare e diferența de vârstă. „Ea e un copil, eu sunt coșcogea bărbat cu zece copii în cărcă”

* * *

*În acea zi, după serviciu, trecu pe la mormintele părinților săi din preajma Beit Tahara, zidire ruinată, unde cândva evreii își plângeau defuncții înainte de a-i da pământului. Puse acolo niște pietricele și șopti o rugăciune pentru odihna lor. Mătură, făcu ordine în jur, apoi se întoarse acasă, unde nu-l aștepta nimeni. Dornic să-și împărtășească emoțiile, sună, ca totdeauna, la unica familie de evrei din mahala, Hona și soțul ei Ițik Mazik. Hona se plânse de dureri de șale, iar Ițik nu se lăsă prea mult înduplecat – se gândi să mai afle de la domnul avocat ce mai e nou prin țară și prin sferele de sus. Așa că peste un sfert de ceas în prag apăru pururi același bărbat cu hainele mai largi decât trupul pirpiriu al stăpânului, în **cațaveica-i**² ponosită. De sub bata pantalonilor i se șteau **țâtot**³, pe cap purta **ștraml**⁴, iar cu o batistă mare, pe care o scotea mereu din buzunarul de la piept, își tot ștergea fruntea și grumajii transpirați. Cu arcușul și vioara subsuoară, de care nu se despărțea decât în sinagogă, păreau a fi atributele unui lăutar bătrîn din „Șatra” lui Emil Loteanu. După ce ascultă povestea cu noua pasiune a lui Naum, acesta tăcu un minut, apoi ridică arcușul, ca un semn de exclamare, gest că vrea să-l povățuiască.*

– Eu, în viața mea, am iubit-o numai pe femeia mea, Hona. Iară tu, prietene, păzea! Iarăși te-ai prins de o fustă tânără! Află de la mine, poate pentru prima oară, că de la altcineva nu vei afla în orașul nostru demodat.

Cea mai gingașă ființă ce poate sta alături de bărbat este femeia! Cea

2 Cațaveică – îmbrăcămintă tradițională rusă, ucraineană, română, evreiască.

3 Țâtot – cozi artificiale purtate de bărbați religioși

4 Ștraml – un fel de căciulă purtată de evreii ortodocși.

mai periculoasă fiară care se poate afla lângă bărbat la fel e femeia! Îndeosebi dacă mai este și pupăză... Niciodată să nu crezi femeile! De când e lumea, ea l-a dus în ispită pe bărbat. Ești amoretat? Foarte bine... și Ițik Mazik săltă arcușul pe strunele viorii, însăilând o melodie săltăreață. Dar păzește-te în fiecare clipă, că la vârsta noastră femeile caută să ne folosească, să aibă profit. Și-apoi, vorba ceea: cine se căsătorește din dragoste prea mare, acela are nopți splendide și zile de coșmar...

Ițik îi mai cântă câteva melodii duioase, apoi de jale, bău câteva păhărele de vin roșu, pe care Naum totdeauna îl avea în casă, mușcă crâncen cu dinții săi mari din hrincile de pâine și șoldul de cocoș, condimentând rumegăturile cu câțiva căței de usturoi. Și plecă mulțumit spre casă, la Hona lui...

3.

Data nașterii sale se nimeri în acel an într-o zi de odihnă. Deja era la jubileul de 50 de ani, și Naum decise să-l sărbătorească acasă – deși în ultima vreme într-adevăr îi dis plăceau sindrofiile de prin restaurante, cu prietenii și rudele, care nu scăpau ocazia să-l descoase despre numeroasele-i soții și odrasle.

Sergiu Fusu, pictor talentat, îi dăruie o reproducere după Vincent van Gogh, iar fratele lui, Dumitru Fusu, un pulover împletit de soție. Veniră neapărat Ițik Mazik cu vioara și cu soția sa, Hona, care nu obișnuia să participe la discuții, decât numai să probeze atentă toate bucatele de pe masă. Apoi Rodica, contabilă de la asociație, și mama Goldei, mezina lui Naum, împreună cu Ioana de la Brânza. Când sosi și bunul lui prieten, stilistul Pavel Nică, apoi familia Paladi, nelipsită la asemenea ocazii, Naum a înțeles că societatea este pregătită de petrecere. Oaspeții s-au veselit până aproape de miezul nopții. Vioara lui Ițik satisfăcea toate dorințele și în casă prinseră a se rânduie dorul cu veselia, doinele cu romanțele. Naum nu bea alcool, era mereu cu ochii pe domnișoară, care părea absentă, dar se vedea că ar fi dorit să discute ceva cu el. În toiul sindrofiei, când oaspeții se încinseră în discuții, o invită să-i arate biblioteca, pe care începuse a o încropi încă de pe timpurile când era student la drept. Numeroasele titluri rânduie pe rafturile din dormitor au frapat-o. Naum îi povestea pasionat despre averea lui ca despre un șirag de nestemate. Îi arătă Tora, o carte veche, și de care se mândrea că este un obiect de anticariat și care a primit-o ca moștenire la *barmițva*⁵ de la bunicul său din partea mamei, Moșe, fost rabin la sinagoga din Telenești și a murit cu mulți ani în urmă. Această carte sfântă pentru fiecare evreu a văzut multe în viața ei. Bunicul lui a păstrat-o cu sfințenie, îndeosebi pe drumurile morții în ghetoul din Transnistria, apoi în perioada represaliilor staliniste... Fata văzu pe pereți tablouri cu scris ebraic și află de la Naum că tatăl său a fost evreu cu carte ca și mama lui... Tora a fost pen-

5 *Barmițva* – ritual la evrei prin care un băiat ajuns la 13 ani este declarat că a atins majoratul, capabil să îndeplinească toate ritualurile poruncilor religioase.

tru el prima carte de care a avut parte când s-a trezit copil la părinți. Era mândru că în colecția lui există un obiect rămas ca moștenire de la bunic. Pe pereții din cabinetul de lucru atârna o reproducere după Modigliani și niște trandafiri brodați în cruciuliță de mama lui Naum pe când era domnișoară de numai 17 ani.

Fata îl asculta ca pe un ghid de muzeu și Naum simți că-l cuprind fiorii. Nu știa cum să treacă la o discuție mai intimă. În salon oaspeții discutau în continuare un subiect aprins.

– Ți place? și îi cuprinse cu mâinile sale mari umerii scunzi.

– E drăguță biblioteca, aprobă fata. Și, după o pauză nu prea lungă, surâse: Dar se simte că lipsește o mână de gospodină.

O fierbințelă ca cea din seara de odinioară îi învăliu din nou toată fința. Profitând de clipa de intimitate, Naum o strânse la piept și o sărută ușor pe buze. Simți că fata nu s-a opus și a doua oară buzele lor se încheștară lacom într-un sărut dulce și îndelung. Revenit ca după o amețeală, o întrebă în șoaptă:

– Ai vrea să fii cu mine... ă-ă-ă ... să locuiești la mine?

– Niciodată nu am avut un bărbat cu o diferență de vârstă atât de mare, se fâstâci fata.

Răspunsul fetei îi păru neașteptat de liniștit și absolut sincer.

– Gândește-te. Ai putea înviora această casă pustie.

Cuvintele-i se rostogoliră gătuite și un nod buclucaș îi stăruia în gât. Domnișoara surâse doar și-i făcu semn spre salon, de unde răzbăteau hohote și discuții pe tonuri destul de ridicate.

Ieșiră din bibliotecă pe rând, să nu dea nimănui nimic de bănuir.

Cât sindrofia era în toi, prinzând câte un moment prielnic, s-au mai strecurat o dată în bibliotecă. S-au sărutat îndelung și Naum chiar o culcă în fierbințele sentimentelor pe patul de lângă raftul plin cu cărți. Și dacă fata nu s-ar fi împotrivit ușor, amenințând cu degetu-i arătător spre ușa salonului, garantat că o și avea. Dar lucrurile n-au mers mai departe.

Când dezbaterile începură să lunece spre o hărmălaie nemaicontrolată de spirite ameteite, fata îi mărturisii că și-ar dori să plece, englezește, la cămin. Naum oftă și chemă un taxi.

4.

Avocatul Naum Vainștein era născut în aceeași lună cu marele poet Grigore Vieru, decât doar cu o săptămână mai devreme. Asistându-l într-un proces și mai descoperind că sunt din aceeași zodie, el deveni curând unul dintre prietenii apropiați ai Bardului. La drept vorbind, îi unea nu numai succesul aceluși proces, ci și cunoașterea literaturii române în parte, pe care Naum manifesta deschis, și a culturii universale în ansamblu. Naum provenea dintr-o familie de vechi evrei basarabeni Vainștein, ultimii ei descendenți naturalizându-se în perioada sovietică aproape cu desăvârșire. Cât despre Naum, dacă nu ar fi fost cunoscut prin protestele sale vehemente contra demolării cimitirului evreiesc, puțini ar fi crezut că este din neamul lui David. Apoi, Grigore Vieru își pierdu tatăl în ultimul

război, iar familia Vainștein tot atunci cunoscuseră ororile holocaustului. Așa că îi legau și memoria celor trecuți prematur din viață, clipele de tăcere în memoriam. Și tot Grigore Vieru îi fu redactorul primei lui nuvele, mai schimbându-i prima literă din nume, așa, pentru mai multă prestanță, credea el.

La concertul de gală din sala palatului „Ginta Latină”, consacrat jubileului de 70 de ani al Bardului, Naum a avut o invitație specială. A chemat-o și pe Ioana să-l însoțească, dar ea îl refuză, motivând că are alte treburi. Nu se așteptase să-l refuze după sărutările din bibliotecă. Cum palatul „Ginta Latină” se afla de la Asociație peste Parcul Central, după serviciu, înainte de a ajunge la festivitate, zăbovi în acel amurg pe o bancă de pe Aleea Clasicilor, în fața lui Eminescu. Încă din anii studenției prefera să vină la bustul marelui poet; avea impresia că gândea mai bine, îl vizita mai des inspirația, mai întâlnea câte un prieten ca să mai schimbe o vorbă-două despre artă și literatură.

Era o seară liniștită de februarie. Dintr-odată o zări pe Ioana venind din partea de jos a parcului, la braț cu un flăcău înalt, în palton negru. Cotiră pe o cărăruie lăturalnică și, până să ajungă la havuz, se opriră unul în fața altuia. Erau aproape de tot, dar probabil nu s-au gândit că-i vede o cunoștință incognito pe diagonală.

Statura ei micuță contrasta, după părerea lui Naum, cu vlăjganul înalt și bine clădit – a trebuit să se ridice în degete atunci când s-au sărutat. Apoi și-au urmat calea spre havuz, veseli, de parcă toată lumea era a lor și nimeni nu-i vedea.

Un junghi ascuțit îi tăie toracele în dreptul inimii și Naum, chiar în clipa aceea, își zise că trebuie să dispară din viața fetei. Pur și simplu să demisioneze și să plece, deoarece știa, avusese experiență în trecut – atunci când dragostea e unilaterală, ai de pătimit mult. În plus, plănuise să publice în vara aceasta o carte de proză. În sfârșit, nu mai era june, ca să concureze cu tinerețea ei. Și deodată se întreabă în sinea lui: „Și de ce vlăjgan? E un tânăr ca toți tinerii. Chiar bine făcut...” Și i se făcu oarecum rușine că a îndrăznit să-l numească așa, că acum câteva ore mai credea că poate exista dragoste între o puștoaică și el, un ghiuj de vârsta părinților ei.” Nu e societatea cea despre care ai crezut, bătrâne, că e de... ptiu, de nasul tău. Nici măcar o idilă nu e, plămădită cu iscusință de către cel mai genial scriitor. E realitatea asta provincială din Basarabia și trebuie să stai cu ambele picioare pe pământ, bătrâne...” Ca numai peste două clipe să se întrebe: „Dar ce are Basarabia cu pururi amoroșul Naum Vainștein? Ghiuj bătrân!”

A doua zi merse dis-de-dimineață la directorul liceului – orele începeau la opt și un sfert, iar directorul nu avea în acea zi ore, însă, ca întotdeauna, era prezent „în arie”, vorba lui – și-și anunță demisia. Directorul făcu o mină mirată și, până să-l întrebe ce l-a apucat, Naum i-o luă înainte – motivă că l-au năvălit acum treburi mult mai importante la serviciul lui de bază și este nevoit să demisioneze. Iar ca să fie împăcat, chiar l-a adus peste două ore pe prietenul său

Gheorghe Andrieș, fost administrator al unei bănci comerciale, care să-i ia locul.

Pe la chindie privirile lor se ciocniră: pline de nedumerire, ale domnișoarei de la birou, și reci, pătrunzătoare, cu o perdea de reproșuri, ale bărbatului. O salută rece și îi întinse catalogul să înregistreze cererea lui de eliberare din funcție.

– Adică... plecați de la noi, din asociație? întrebă descumpănită, privindu-l pieziș, parcă intuind că ceva nu e în regulă.

– Sunt avocat, domniță, îi răspunse el acru. Mă bucur că am făcut ordine în activitatea asociației. Mai departe lucrurile vor decurge de la sine și eu nu mai am timp de pierdut pe aici. Ai să conlucrezi de minune cu noul tău director, pe care mâine îl vei cunoaște, mai aruncă Naum la despărțire.

Acum, când toate lucrurile și evenimentele erau vizibile, lui nu-i rămânea decât să le analizeze, să tragă propriile concluzii. Cu fiecare zi care se scurgea timpul ar fi trebuit să-l îndepărteze de cele întâmplare, dar și de fata cu privirile de jărat, de ziua despărțirii și el, timpul, trebuia să-i fie ca un medicament, ca o alifie peste trăirile, de ce să nu recunoască, dureroase. Însă descoperirea totodată și lucruri senzaționale, pe care i le aduceau schimbările în vremurile din urmă și care se reflectau, ca într-o oglindă aburită, ce se limpezea treptat, în procesele pe care le asista. Cotidianul oamenilor din jur era tot mai des periclitat de niște surprize din cele mai diverse și neașteptate.

Descoperise că în viața de toate zilele sunt specimene care și-au făcut o „meserie” din a face rău. Precum Dumnezeu aduce binele pe pământ, cineva, ispitit de diavol, creează probleme oamenilor. Aflase că se înmulțiseră vrăjile prin urbe – unele persoane fac vrăji asupra altora. Ți se pune ceva în mâncare și vraja te ia ca pe un mieluț de două-trei zile. Ba se zvonise că femeile care vor să-și țină un bărbat alături, să-l diriguiască așa cum vor ele, pun în mâncarea sau în băutura lui scursuri de ciclu menstrual. După ce bărbatul înghite această zeamă muierească, cade, în pofida voinței sale, în plasa intereselor doamnei sau domnișoarei... „De unde o fi apărând toate aceste apucături și mârșăvii?”, se întreba Naum acum. Și cum ultima lui pasiune îi răscolea orice ungheraș de conștiință, găsi că trebuie să iasă din joc. Și cât mai curând, ca să fie, vorba ceea, mai departe de vreo belea. „Asemenea trufandale sunt periculoase, dacă reușesc cu tot dinadinsul să-ți înghită sentimentele, nu-l lăsau gândurile despre despărțirea de Ioana. Până la urmă, te face gol-pistol nu numai de avere, dar și îți lasă un pustiu nemărginit în suflet. La vârsta mea, e dificil să suport asemenea rupturi de sentimente.”

Astfel Naum Vainștein încerca să se convingă că făcuse bine că și-a înaintat demisia și a abandonat serviciul de la asociație. „Are viața ei de femeie tânără și de ce trebuie să mă bag acolo unde nu e pășunea mea.” Încerca să-și alunge gândurile de la tânăra domnișoară, dar ele dădeau buzna ca tătarii. Revenind iarăși și iarăși la ele, căuta să ghicească dacă a greșit sau a fost consecvent, dacă e sincer cu sine însuși sau se înșală și de această dată. Cum o pățise și cu alte femei, cu care s-a aflat în concubinaj o habă de vreme și a

avut chiar copii, dar nu și-a mai întemeiat o „casă de piatră”. Și iar se înfrunta în cugetul său: „Doar ai ieșit din birou, ai obținut demisia, a venit deja altă persoană să te înlocuiască, ce mai vrei acum? Adio, moment de pasiune!” Alunga aceste gânduri din oră în oră și nici nu bănuia că relațiile lui cu Ioana de la Brânza, din acele zile, abia aveau să se declanșeze.

Trei zile își căută de ale lui. Mergea la procese, exercitându-și funcția de apărător; avea în acele zile câteva dosare dificile. Îi venea greu să se concentreze – gândurile la domnișoara cu chip de înger se precipitau mereu în algoritmul apărării, ca o sare într-o reacție chimică dintre un acid și o bază. Se străduia să se convingă măcar acum că în afară de câștiguri viața îți aduce și pierderi și trebuie să te deprinzi cu ele. Mai ales că avea experiența atâtor pierderi în peste 25 de ani de practică juridică. „Nu tot ce zboară se mănâncă”, spune o vorbă înțeleaptă din bătrâni. Și tu, slavă Domnului, acum ești la poarta acestei categorii sociale, numită delicat de jurnaliști „vârsta a treia”. Ce mai atâtea gânduri – fata se va deprinde degrabă cu noul ei șef și va uita de tine.

Nu credea că se înșela și de data aceasta. Fata era departe de a fi un înger. Chibzuiuse ea din primele zile de cunoștință în mai multe feluri, iar din seara ceea când se sărutaseră tot ce chibzuiua începuse să prindă un contur de plan bine gândit. Și când Naum dispăru îndărătul ușii, ea simțise că se clatină planeta ei albastră. Bărbatul era în etate, e drept, dar Ioana nu-l găsea bătrân cu totul. Chiar era plăcut să stai alături de el – totdeauna îmbrăcat în costum, la cravată, iar pe obrajii lui rumeni mai jucau umbrele unei tinereti de foc. „Și atunci de ce aș rata o șansă?” se întreba fata chiar în după-amiaza plecării avocatului. Cu atât mai mult cu cât era singură – noul șef se prezentase la director în acea zi, dar promisese să vină să ia cunoștință de viitoarea sa funcție peste trei-patru zile.

În ziua a treia însă nu venise încă.

5.

A treia zi, seara, la ora când se apropia de apartamentul lui pustiu, admirând fulgii ultimei luni de iarnă pogorând frumos din ceruri, copii strigând pe întrecute la săniuș, luminile strălucitoare ale felinarelor din geamurile blocurilor învecinate, deodată, celularul îl anunța printr-un semnal că are un mesaj. În toate aceste zile nu avu nici unul, chiar dacă erau în plină desfășurare câteva procese, iar unii clienți preferau să se consulte sau să-i dea probe suplimentare mai degrabă prin mesaje decât direct la telefon. Deschise aproape mecanic și tot în aceeași clipă, încă înainte de a porcede să citească mesajul, gândul îl duse iar la Ioana. Și citi: „*De ce pleci? Nu te duce. Dacă pleci, pierd orice sprijin în acest oraș și nu mai are nici un rost să rămân... Am nevoie de tine, îngerașule*”.

„Ciudată coincidență”, se gândi el cu amărăciune. Se îndreptă brusc spre

scara blocului, descurie ușa aproape frenetic, o izbi după ce intră, aruncă servieta pe taburetul din hol, se îndreptă spre bibliotecă și se trânti furios pe divan. Gândurile și sentimentele îl angajaseră într-o luptă crâncenă și la numai un sfert de ceas avea impresia că au început să-i clocotească creierii. Se ridică tot atât de brusc și ieși glonț afară. Ninoșoarea lină și aerul rece păreau să-i facă bine – noianul de gânduri și sentimente se mai potoli. Peste un alt sfert de ceas plimbarea îl calmă și Naum reveni acasă cu gândurile domolite. Dar toate păreau să aștearnă covoare împărătești spre chipul fetei din Brânza cu privirile sale de jăratice.

Toată noaptea nu închise un ochi, iar dimineața – cine a zis că noaptea e sftetic bun? – nu mai fu în stare să reziste ispitei chemărilor interioare. Intră în cabinetul directorului de la Liceul „Spiru Haret” tot atât de hotărât ca acum trei zile. Descoperi cererea sa de demisie pe masă, încă nesemnată. De față cu directorul îl sună pe camaradul de la bancă și-l rugă să mai îngăduie cu funcția propusă. Apoi rupse cererea și-l lăsă pe director tablou. Iar când să iasă pe ușă, îi aruncă, făcându-i din ochi:

– Las’ că-i bine. Toate-s bune și totul va fi bine.

La prânz își invită secretara la pizzeria din vecinătate. Până să le aducă pizza, își frământa fiecare tăcerea lui, neîndrăznind să înceapă primul. Schimbaseră doar câteva cuvinte asupra meniului. Când pizza fu gata, și se puseră pe mâncat, Naum apucă taurul de coarne:

– Dacă ai fi a mea, te-aș învăța să șofezi, am procura o mașină chiar... Pot să te fac chiar notar!

Și după o pauză scurtă:

– Dar așa, tu nu vrei să fii a mea!

Fata ascultă liniștită și părea să fie concentrată mai degrabă asupra pizzei decât la spusele bărbatului. Sorbi din bere, rezemă cuțitul și furculița de marginea farfuriei și reluă firul dialogului abia început:

– Și dacă sunt de acord?

Îl fixă cu o privire galeșă și asta îl debusolă pe Naum. Nu se aștepta la o asemenea întorsătură. Era hotărât să o convingă mai pe îndelete, dar să-i și pună niște condiții. Reteză energic cu cuțitul din felia de pizza, înfipse parcă înciudat în ea și o rezezi în gură. Începu să mestece, până să-și adune replica. Dar tot fata fu cea care o reluă prima:

– Băiatul cu care m-ai văzut se căsătorește cu altă fată...

„De unde știe că i-am văzut? se miră Naum. Că doar nu m-au observat... Isteață, puștoaica!” Spulberă toate replicile pregătite din timp și atacă frontal, cu un evident tremur în glas:

– Hai în această seară la mine.

– Măine, căzu de acord domnișoara. După serviciu vin la tine, îngerașule.

Ultimul cuvânt era din mesajul de aseară. În gura fetei răsună neobișnuit de gingaș...

Terminară prânzul în tăcere și până la sfârșitul zilei schimbară doar

niște replici de serviciu, dar mai des ca altădată.

A doua zi fata îi fixă pe reverul hainei un mărțișor și îl sărută pe obraz. „Care va să zică, iată de ce mâine”, pricepu Naum. Toată ziua s-au prefăcut că sunt concentrați fiecare asupra treburilor sale – fata prin hârțoagele de la oficiu, Naum irosind câteva ore în proces, în rest dând telefoane și făcând aranjamente neînsemnate. Amândoi însă păreau să fie stăpâniți de un singur gând...

Fire visătoare, în biografia lui de burlac seara de 1 martie se dovedi a fi o seară cu cer senin, înstelată, dar geroasă – înseamnă o filă luminoasă și fericită. Ba chiar o seară de-a dreptul fantastică. Fata își știa „meseria” în așternut – l-a sedus ca pe un june prea puțin experimentat. Au făcut dragoste fără prea mult preludiv și menajamente, chiar fata l-a tăbărcit, însetată, în pat...

S-au iubit până în zori. Dar a fost și noaptea sincerităților reciproce – domnișoara se destăinuie că de fapt avuse prima sa relație sexuală pe la 16 ani și de atunci a făcut dragoste cu mai mulți bărbați. Așa că era femeie în toată legea. Apucase chiar să-și facă și câteva chiuretaje. Avusese relații intime chiar și cu băieți mai mici decât ea, dar cel mai mult își amintește de serile petrecute la cămin cu flăcăul originar din Căinari, care era cu doi ani mai mare decât ea. După absolvire a plecat să lucreze la procuratură în provincie. A tânjit mult după el și numai Andrei, unul din actualii ei prieteni, un băiat înalt de aproape doi metri, îi mai amintește uneori de „dragostea” amicului din Căinari.

Ioana se dovedi a fi foarte indiscretă – îi mărturisii că la o zi de naștere a unei colege se întrecuseră cu băutura, ajungând aproape de orgie – toate fetele din camera de la cămin, înnebunite de șampanie, au făcut sex în grup, prietenii cu prietenile și chiar cunoscuții cu pur și simplu cunoscutele, necunoscuții cu necunoscutele, o noapte întreagă în cămin. Dar asta a fost demult, în anul doi, și ea a fost în stare să se abțină de la un asemenea desfrâu. În ultima vreme l-a avut pe Toma, pe care chiar părea să-l iubească. Adevărul e că a fost o perioadă când Toma fu pasionat de altă domnișoară, dar foarte curând și-au reluat întâlnirile. Prietenia lor dură până a mers în ospetie la părinții lui – nu a trecut însă testul mamei sale. Iar Toma ținea la părinți și acum se pregătește să se căsătorească cu alta. „Nu e o fire stabilă și nu poți avea încredere în el, oftă fata. Îmi pare rău de noua lui victimă, dar asta e treaba ei deja.” Și, cuprinzându-l pe Naum, îi declară cu un ușor răsfaț:

– Acum, când sunt alături de tine, știu că nu mai am nevoie de nimeni.

A doua seară, după ce inimile lor s-au topit în același foc al dragostei și s-au unit într-un singur cămin, Naum i-a cerut permisiunea să-i dea un nume ce i se părea lui la vremea ceea că i se potrivește mai bine:

– Ce mai înseamnă și asta? Părinții mei mi-au zis Ioana...

– Doroteea, în greaca veche, înseamnă trimisă de la Dumnezeu!

Și dintr-odată apartamentul se umplu de un hohot de râs, pe care domnișoara și-l potoli cu greu. Apoi încheie cu un surâs enigmatic: *Prikolino!*⁶

6.

Din acea seară Ioana a rămas la Naum și nu mai plecă la cămin sau la verișoară. Dimineața Naum îi înmână cheia, zicându-i că de azi înainte casa lui va avea doi stăpâni. Începu să o trateze cu mai multă atenție și gingășie ca pe o ființă dulce și dragă.

Naum avea o „cronică a vieții” sale, un fel de jurnal intim în care își nota doar cele mai fericite și mai sacre momente din viața lui. Începu să-i încredințeze și ei „cronică”, pentru a face notițe, a-și scrie impresiile despre dragostea lor. Și fata, când avea chef, în anumite perioade, își așternea în „cronică” gândurile ei. Erau niște descrieri mustind de fidelitate și credință pentru Naum.

Mai târziu cunoscuseră modul de a crea al lui Naum Vainștein – lucra mereu la cuvânt, însăilând ba o povestire, ba un vers. Dar cea mai neașteptată descoperire fusese faptul că Naum avea idei de muzică – știa nu numai să cânte la chitară, ci să și scrie muzică. Într-un timp se apucă să orchestreze, cu prietenul său Anatol Roșcovanu, un cântec după altul și să-l înregistreze în studio. Aflase că în copilărie a cântat în fanfara școlii, apoi, în armată, în cea militară. Înregistrase chiar câteva piese în sanscrită și în idiș. La înregistrarea cântecului „Am, Isroel, hai!”, care era un fel de imn al demnității evreiești, Naum o luă în studio și pe Doroteea și făcu o prezentare a acestei glorioase melodii, pentru toți evreii din lume, în limba engleză. Ioana-Doroteea avea o dragoste față de această limbă încă din școală și din liceu, apoi la facultate și-o perfecționă și o poseda binișor, firește, la nivel de oraș. Naum își trase un CD de rezervă cu acea înscrisoare a vocii romantice și cristaline a Doroteei și acest lucru avea să-l prețuiască la justa lui valoare mult mai târziu.

7.

Demult în casa lui nu mai fusese atâta lumină, căldură, gingășie, dar mai ales o curățenie de vis. Dintr-odată Naum se pomeni fericit. Uită de gheața singurătatii lunilor trecute, de visele sale romantice la o femeie ideală, potrivită vârstei lui. Începu să creadă că diferența uriașă, censul de vârstă la aceste timpuri noi nu mai aveau nici o importanță. Ieșea cu Doroteea la plimbare pe bulevard și constată că ea nu se sfia deloc de trecători, pășind cu el alături. Ba dimpotrivă, îl prindea de braț și pășea parcă mândră că are un asemenea însoțitor. Uneori mergeau pe stadion să facă sport – de când se stabilise la Naum, Doroteea avea frică să nu se îngrașe. Chiar se decisese să facă *aerobică* la clubul din vecinătate, dar nu a mers decât de vreo două ori. Mai târziu și-a dorit să meargă la sala de forță și a și făcut-o.

Degrabă, după un scurt timp de concubinaj, începu a bănuși că fata uneori e lipsită de voință, nu prea perseverență când este vorba să obțină vreo performanță prin efort intelectual, iar dacă chiar realiza ceva, trebuia să o forțeze, să o mâne din urmă.

Plictiseala și rutina încă întârziu. Veni vara și Naum o cuceri cu abilități culinare neobișnuite pentru bărbați – îi plăcea să facă compoturi din vișine, să marineze castraveți la borcan. În toamnă îi dovedi că știe să facă chiar dulceață. Preferata lui era cea de gutui. La balcon în fiecare an avea doi saci de zahăr (unul pentru el, și altul pentru odrasle, îi explică Naum) și căpăcirea borcanelor devenise chiar o slăbiciune pentru el. Borcanele le depozita într-un dulap, deasupra ușii de la intrare. Doroteea nu avea atracție nici pentru compoturi, nici pentru dulceața de gutui, nici măcar pentru castraveții marinați, dar fu o descoperire pentru ea. Mai ales comparându-l pe domnul avocat cu tatăl ei, căruia deloc nu-i plăcea să gospodărească nici măcar pe domeniile bărbătești. La ei acasă mai toate le gestiona mama. Până și cele ce erau ale bărbatului tot ea trebuia să i le pună în nas și să-l ia din urmă. Ce să mai zici, ea este inima întregii gospodării, i se destăinuia fata lui Naum în timpul conservărilor. Și mai era în casa lor un obicei: mâncarea de azi să nu fie lăsată pe a doua zi, nimeni nu se mai atingea de ea. Aceste lucruri se vede că o învățase și pe Doroteea – știa a bucătări cu rost și a găti bucate gustoase. Naum se minuna uneori cum această ființă plăpândă și suavă izbutea mereu să-l încante cu *gustoșenii de Brânza*.

Dar Naum se tot căznea să-i descopere și predilecțiile din afara bucătăriei. Într-o sâmbătă a mers cu el la cimitirul evreiesc. Vainștein avea o slăbiciune – să citească și să mediteze asupra celor scrise sau asupra chipurilor de pe pietrele funerare. Chiar și când vizita localități noi, își făcuse obiceiul să viziteze întâi și-ntâi ...cimitirele. Au rățâcit împreună vreo două ore încheiate, ținându-se de mână, printre mormintele din cimitirul ce trebuia să fie demolat. Fetei însă nu i-a produs cine știe ce impresii. Poate chiar nici o impresie. Nici cimitirul, nici lupta lui pentru a-l păstra. Când se întorceau acasă, își exprimă dorința să treacă pe la un bar – primăvara întârzia și frigul mai era stăpân pe alei. Ea se zgribulea și se lipea de Naum – mersese la cimitir îmbrăcată cam subțire. Apoi tăcerea mormintelor îi mai adăugă răceală în toate fibrele corpului. Naum o servi cu un păhăruț de coniac scump și insistă să-l dea peste cap dintr-odată. Atunci pentru prima oară o văzuse amețită de-a binelea. „E firavă la băutura porumbița”, se gândi el. Era tăcută și o toropea somnul. Ajungând acasă, i-a zis că dorește să se culce.

– Cu mine, iepurașule, nu faci mare treabă la beție, căscă ea lung și nefiresc. Mulți dintre băieții care m-au avut au crezut că băutura mă face mai cu temperament, dar s-au înșelat...

Și adormi buștean fără măcar să se dezbrace.

Lui Naum aceste vorbe în căzură cu plumb în suflet. Și-ar fi dorit ca fata măcar să nu-i spună despre escapadele ei amoroase din trecut. Tot atunci descoperi că sforăie în timpul somnului de se cutremură pereții. Mai târziu avea să constate că sforăitul e pe măsura consumației – cu cât mai multă

și mai tare era băutura, cu atât sforăitul era mai periculos pentru geamuri. În același timp, chipul ei de copil și sforăitul de om matur îl amuză și el o sărută dulce pe obrăjori. Sforăitul se curmă, Doroteea zâmbi fără a deschide ochii, ca un adevărat îngerăș, iar peste câteva clipe „tromboanele” își reluară partitura. Ciudat lucru că aceste aspecte – sforăitul, femeile amețite, dar mai ales bete lulea – în general îi displăceau, simți că este tot mai pasionat de ea.

Citise multe romane de dragoste ai căror eroi erau îndrăgostiți sau cupluri având o mare diferență de vârstă. Și el se pomenise acum, în felul său, erou de roman, când asculta domnișoara explicându-i că nu simte nici o diferență între el și tinerii de seama ei.

Era sinceră cu el. Dar încă de atunci când îi povestise despre viața ei intimă, despre avorturi, conveniseră că ea nu poartă vreo vină în fața lui sau că i-ar impune anumite obligații. Asta a fost în trecut, iar acum ei sunt în doi și cu timpul trebuie să devină un tot întreg. Adică un fel de căsătorie civilă, în care dragostea și credința să se bazeze pe onestitate, pe fidelitate și respect reciproc în toate. Naum acceptase fără rezerve – parcă era într-o plutire de vis. La o astfel de surpriză, la un asemenea dar de la Cel de Sus nici că se așteptase vreodată. Se credea un bărbat fericit.

Fata cu adevărat dădea semne că îl iubește. Într-o zi, când veni vorba, îi declară că s-a deprins cu el și că diferența de vârstă nu o deranjează absolut deloc. Îl numea numai cu vorbe blânde, din *ieपुरaș*, *iubițel*, *motănel*, *puișor* părea să nu-l mai scoată. Ce și-ar mai fi dorit un bărbat ca bietul Naum, după ce se „căpătuiuse” cu o domnișoară chiar mai mică decât propria lui fiică, cea mai mare, după două divorțuri și mai multe concubinaje nereușite? Senzația că este iubit de o domnișoară atât de micuță și ca vârstă, și ca statură, că stau amândoi alături să împartă binele și răul îl bucura omenește. Era ca într-un vis. Un singur lucru nu-i pica bine: zilele îi păreau lungi și aștepta cu nerăbdare să vină seara, procesele, mai lungi și ele ca o noapte de iarnă, îl enervau la culme și păreau să nu se mai sfârșească, să vină pentru el cât mai repede ora când va merge spre casă, unde să o găsească pe Doroteea, inventând noi bucate. În pofida vârstei și a părerilor că tinerele de astăzi nu știu a curăța barem un cartof ca lumea, ea se dovedise o bucătăreasă iscusită. Făcea niște mâncăruri delicioase, laudându-se întruna că deprinderea e de la mama ei, de la Brânza.

Nu se lăsa nici el mai prejos – o învăța să gătească și mâncăruri evreiești: *Yuh*, *yuh mit fasolies*, *farșmac*, *leikeh*, *farpreiglte leiber*, *knișel leh* și alte *idișe mahulim*.⁷

În tot acel ocean de fericire, cu care valurile vieții se năpustiseră peste căminul lui, interveni ca un vânt rece doar fiica Mirabela, care îi declară

7 Mâncăruri evreiești: *Yuh* – bulion din carne de găină; *yuh mit fasolies* – bulion din carne de vită cu fasole; *farșmac* – scrumbie tocată; *leikeh* – prăjitură delicioasă; *farpreiglte leiber* – ficat de găină prăjit; *knișek leh* – pateuri de formă rotundă, cu umplutură de legume.

supărată că nu e nimic serios în această relație, e chiar un fapt rușinos. Părintele ei concubinează deschis cu o copilă cu peste treizeci de ani mai mică decât el. „Oare nu ți-e clar, mă faci de răs în tot orașull?“, îi reproșă, supărată foc.

A fost primul reproș din partea copiilor săi. Mirabela era fata lui cea mai mare din prima căsătorie. Avea deja familia ei, se împăca bine cu soțul și era în drept să-și permită să-l probezească. Asemenea replici auzi și de la alte persoane apropiate, dar nu le luă în serios. Era absorbit de patima dragostei și trecea cu ușurință peste toate prejudecățile acestei lumi ce se credea corectă, dar de fapt era plină de imoralități mai mari sau mai mici. Nu-l mai interesa trecutul fetei, se resemnă chiar cu faptul că fuma, uneori țigară după țigară. Era convins că fata, cu toate micile ei cusururi, îl iubește și ține la el cu adevărat. Altfel de ce l-ar numi cu cuvinte atât de gingașe și dulci, de care nici una dintre soțiile sau concubinele sale nu i-a spus niciodată până la ea: îngerăș, puișor, iubițel, motănel? Era gata să se ia la harță cu fostele soții, cu copiii lui, cu toată lumea, apărându-și casa și noua lui dragoste.

Din primele zile de cum veni la el, Naum și-a pus în gând să-și aplice tot talentul pentru a face din Doroteea o soție adevărată și fericită. Întâi a insistat să se înscrie la cursurile de șofer, apoi să studieze serios calculatorul și un șir de programe pentru el. Doroteea urma cu stricteteț îndemnurile lui, Naum acoperind satisfăcut cheltuielile, chiar și cele pentru micile ei plăceri și dorințe. Avea să treacă multă vreme până să-și dea seama de pasiunea ei aprigă pentru șofat – îndărătul succeselor pe care le repurta, de nespusa bucurie și mândrie cu care îi flutură într-o zi permisul de conducere, îndărătul faptului că mai de fiecare dată venea cu autoturismul-școală până la pragul casei, iar instructorul, un bărbat smead la față, cu mustățile pe oală, îi strângea de fiecare dată mâna și o saluta respectuos cu dreapta la închipuitu-i cozoroc, se ascundea de fapt o relație nu numai de șofaj. Dar despre acestea și despre multe altele domnul avocat avea să-și dea seama sau să afle mult mai târziu. Deocamdată el era fericit și venera noua lui dragoste.

* * *

Ițik Mazik, aflând despre concubinajul prietenului său, veni într-o seară la el cu vioara și-i cântă câteva melodii clezmere de nuntă.

– Mă bucur că ai asemenea jupâneasă, își lăudă el confratele. E micuță și durdulie... Ai noroc că nu vei cheltui multă stofă pe haine. Eu trebuie să cânt la zece sindrofii și petreceri ca să adun peșcheș să-i cumpăr Honei mele adevărate huse... pentru tancuri!

Și se apucă să-i cânte Doroteei, la vioară și vocal, un cântec de-al avocatului:

*– Împletește-mi cosițele, mamă,
Și mă lasă în lume să plec,*

*Nu-ți ascunde privirea-n năframă,
Căci și eu tot de plâns mă înec.
Ai crescut, mamă dragă, o fată
Și-ai umplut lumea-ntreagă cu ea,
De ce-ți tremură mâinile-n pleată,
Poate ea se va-ntoarce cândva?
Se va-ntoarce și-i fi bucuroasă
De copila pe care-ai crescut,
Rămâi, maică, rămâi sănătoasă,
Căci eu plec, mi se pare, pe mult...
În compania acestui evreu pirpiriu, Ițik Mazik, Naum și
Doroteea au avut o seară plină de voie bună și de farmec enigmatic.*

* * *

8.

De când cei doi își făcuseră din apartamentul lui Vainștein un „cuibușor de puf și nebunii”, în casa lor aproape că nu venea nimeni în ospeție. Amicii lui, cei mai mulți, demult erau deja bunici și aveau cu totul alte griji, alții se ramoliseră rău, unii chiar s-au trecut în lumea celor drepți. Dar mulți pur și simplu se sfiau să-i calce pragul. Nici Doroteea părea să nu-și fi prea făcut prieteni dinrte colegii de facultate. Ce-i drept, într-o zi îi veni în vizită o colegă de studii, Marta Cicaru, o domnișoară înaltă, cu fața mare și smolită, din satul vecin Pogoreni. În compania celor două fete tinerele, Naum întâi își demonstrează iscusința culinară. Tradițional, făcu o mămliguță cu jumări, smântână și brânză de oi, dar și o tocăniță din carne de găină și legume, preferința evreilor, le servi cu câte un păhăruț de vin. Iar după ce au ospătat, le prezentă fetelor biblioteca și le cântă la chitară. Apoi le invită în birou și le făcu să asculte la calculator și alte cântece, compoziții proprii, pe care le realizase în decurs de câțiva ani în studioul lui Anatol Roșcovanu. Le plăcu îndeosebi „Cântecul țiganului” și cel intitulat „Golda”. Naum avea mulți copii și fiecăruia dintre ei îi dedicase câte un cântec. Se înțelese cu Doroteea din priviri să producă o impresie bună, așa încât scriitorul și avocatul Naum Vainștein intră în rol – le invită pe rând la dans. Îi plăceau valsurile și tangourile, iar fetele, deprinse cu noile curente ale muzicii ușoare, se amuzau când le rotea în dans, în ritmul melodiilor în stil clasic. Marta se considera cea mai apropiată prietenă a ei de facultate, mai fiind și din același raion, și era în bune relații cu Toma. Doroteea intuia că Marta îi va spune despre toate cele văzute în casa lui Naum și se străduia să-i producă impresii cât mai plăcute și mai tari. După seria de tangouri și valsuri, Naum lăsă fetele singure pe câteva minute. Când reveni, Marta, scufundată în fotoliul de sub tablourile de Van Gogh și Sezanne, lăcrima: „Cât ești de fericită, draga mea! Nici măcar nu-ți închipui cât ești de fericită!”

Pe Naum îl flată scena și decise să le dea gata cu încă „un număr” – telefonă unui amic militar, care sosi în nici un sfert de ceas și, tuspătru, merseră, într-un jeep luxos, la saună. Abia atunci Doroteea și Marta au aflat ce înseamnă cu

adevărat o saună. Naum le făcu amândurora întâi un masaj uscat, apoi le frecă spatele, picioarele, mâinile, pieptul cu făină de porumb, ca după ce le-a spălat să le ungă peste tot cu miere de albine și abia după aceea să le permită să treacă în saună, apoi în piscină...

A fost o seară superbă și fantastică. La despărțire, ochii mari ai Martei scânteiau de invidie pentru Doroteea că și-a găsit un bărbat atât de atent, cu apartament și relații extraordinare, la care ea, domnișoară fără sprijin la oraș, putea numai să viseze.

La numai câteva zile Doroteea primi un telefon neașteptat.

– Te felicit, *podruga*! Bravo! Trăiești cu un babalâc de peste 50 de ani, într-un apartament cu toate dependențele. Ai bibliotecă, pinotecă. Bravo, folosește-l, cum știe să o facă Ioana de la Brânza... Ba să am pardon, deja Do-ro-te-ea!

Era Toma. Fusese atât de surprinsă, încât abia izbuti să îngaime:

– Mai bine ai avea grijă de tine.

„Să fie oare trebușoara Martei? se gândi cu ciudă și șuieră printre dinți: Ce trădătoare!”

A doua zi se întâlni cu Toma în plină stradă. Aflase că s-a angajat la Comisariatul de Poliție Centru și că așteaptă să fie înaintat în grad. Era pe punctul să-l felicite, firește, dacă el nu i-ar fi luat-o înainte:

– Dacă până mai ieri aveam o stimă oarecare față de tine, acum nimic nu ne mai poate apropia. Decât poate o eventuală partidă de sex. Aici tu ești pe cal bălan! Era prea veninos tonul ca să nu o rănească.

Seara i s-a plâns lui Naum că Marta o trădase atât de mișelește.

– De-ai fi văzut câtă ură și câtă zeflema erau în ochii și vorbele lui, i se tânguie Doroteea. De unde apar la oameni toate acestea?

Și Doroteea aruncă mucul de țigară în trunchiul nucului din fața balconului, de parcă ar fi vrut să facă țândări, fie din chiștoc, fie din trunchi. Își aprinse imediat altă țigară și spuse cu hotărâre în glas:

– Marta nu-mi mai este prietenă. E o trădătoare! Cum de nu mi-am dat seama, doar o știu de la facultate și din camera de cămin. Era și a rămas o pârătoare, o consumistă și o fire lipsită de principii!

Și, ca să se mai răzbune parcă, fata i se destăinuie că știe multe despre Marta, dar nu a umblat cu toba printre prieteni – la facultate, ca să ia note pe unde mai mari, pe unde chiar și de trecere, accepta așternutul cu mai mulți profesori...

Naum își trecu mâna sa lată prin pletele ei moi, liniștind-o părintește:

– De azi înainte să te gândești serios pe cine inviți în oșpeție. Casa noastră trebuie să fie un tot întreg, o cetate. Dacă dorești ca această fortăreață să devină trainică, va trebui să renunți la prietenia cu invidioșii...

Era o seară de septembrie. Din copac cădea din vreme-n vreme câte o nucă, lovindu-se de asfaltul tare și spărgându-se sau rostogolindu-se în răzorul de la intrare, de unde ploile le împrăștiau prin toată curtea. Erau nuci cu coaja slabă și

cele ce cădeau noaptea, spre dimineață, când mașinile din fața blocului virau spre oficiile stăpânilor, pe asfaltul plumburiu rămăneau pete de miez și coajă strivite.

Altădată lui Naum îi plăcea această muzică, chiar compusese și o melodie, „Căderea nucilor”. Acum însă îi veni în gând o cu totul altă paralelă: așa e și în viață – pe unii îi ia apa, pe alții îi face piftie roata destinului, iar câți oare ajung pe masa istoriei ca ingrediente de bucate?

Când surprinse că mâna Doroteei se îndreaptă spre cea de a treia țigară, i-o prinse ușor, i-o aduse pe după grumaz și strânse fata la piept. Ea se lipi de trupul bărbatului și așa, îmbrățișați, se retraseră în bibliotecă. La geamul mare de aici se legăneau ușor scorușele coapte – se înroșiseră de-a binelea și păreau să verse o nuanță de purpuriu și peste pereți, cărțile de pe rafturi, tablourile de pe peretele dimpotriva geamului. De când erau împreună, transformaseră biblioteca în dormitor, iar dormitorul lui Naum rămase, chipurile, odaia găzdașei avocatului. E drept, nu era decât o legendă ieftină, care valora exact cât o ceapă degerată, pentru că deocamdată nu trebuia să dea explicații nimănui, decât poate Mirabelei, care de fapt se împăcase cu gândul că tatăl ei se prăbuși într-o nouă aventură amoroasă. În schimb divanul de aici le era martorul primelor săruturi și al primei nopți de dragoste focoasă, dar și al celorlalte ceasuri lungi de amor. Și acum Naum prinse a-i netezi pletele dese și aromitoare, a-i spune iar cuvinte liniștitoare. „Vom ști de azi înainte cui să permitem să cunoască taina căminului nostru, cămin a două persoane îndrăgostite, care trebuie să rămână o cetate, îi șoptea bărbatul, lunecându-și brațele peste umerii, talia și șoldurile ei. O cetate medievală, trainic zidită, bine întărită, atâta timp cât ea ferește de răuvoitori, taina dragostei. Dar din momentul când în casă aduci prea mulți cunoscuți, prieteni, pereții cetății încep să se năruie...”

Femeia se lăsă mângăiată, încolăcindu-se tot mai pătimaș de mădularele bărbatului și degrabă șoaptele s-au stins, luând locul unor „a-a-ah-h-h” și „u-u-ii-ii-ih”, cunoscute tuturor amozilor din lume la ceasul cel de taină intimă.

9.

Din acea zi, Doroteea i-a declarat lui Naum că-i este credincioasă doar lui și că-l poate numi soț. A jurat că rupe definitiv relațiile cu Marta, excluzând-o din lista de prieteni. Asfințitul acela de septembrie, sclipirile roșietice ale scorușelor și plăcerile trupului se cuibăriseră în cugetul domnului avocat, lăsându-l să plutească, a câta oară, pe spuma valurilor unei furtuni năvalnice, fără a bănuși că cu cât se apropie de mal, cu atât mai mare e primejdia de a se sfărâma de o stâncă sau de pietroaiele de pe litoral. Puține care ajung într-un golf liniștit și se ostoiesc în plăcere, ele, valurile. Toma și invidia lui, inclusiv un chiuretaj de la el, aluziile la eventuale ocazii de relații sexuale, alți bărbați până la el în viața Doroteei și chiar destăinuirile fetei că nu cu toți foștii ei parteneri s-a simțit bine în pat se refugiaseră undeva, într-un colț mai întunecat al creierului, adunând praf și pânze de păianjen. Chiar și destăinuirea, nu prea plăcută pentru Naum, de mai

deunezi că cel mai bine a făcut sex cu colegul său de facultate de la Căinari și că numai cu el atinsese apogeul fericirii se rostogoli tot în acel colțișor întunecat. „Dar cu mine cum te simți?” a întrebat-o el atunci, oarecum contrariat. „Dragul meu, fii liniștit, îl acoperi cu mângâieri fata. În pat tu mă satisfaci cum nu se poate mai bine... Și să nu crezi că stau lângă tine, în gazdă, să zicem, numai pentru că nu am altă soluție. Îmi plac și sunt îndrăgostită de tine!”

Domnul avocat înghițea cu lăcomie numai destăinuirile de bine. Îl făceau să se cutremure de emoții și să se simtă fericit alături de Doroteea, cu care se hotări să fie „un tot întreg, un monolit nedespărțit” și gata să împartă aceeași soartă în viitor. Cu atât mai mult ultima destăinuire, pe care i-o făcuse în acel amurg încins cu roșu de scoruș, când Naum Vainștein se gândi că fata cu jărat în priviri și în simțiri e gata se renunțe la toți prietenii ei doar ca să fie alături de el pentru totdeauna.

A doua zi au mers la piața din Calea Basarabiei, de unde Doroteea s-a întors cu un papagal în colivie. Îi plăceau păsările exotice. Demult visa să le aibă în casă și acum Naum îi satisfăcu acest moft. Era veselă și bine dispusă. Seara, la ușa lor mieună o pisică sură care dorea să intre în casă. Doroteea îi deschise ușa și ea intră în antreu, căută adăpost gudurându-se, dar Naum, până la urmă, o dădu afară.

– E în căutarea stăpânului, putem avea neplăceri, zise el. Apoi recunosc:

Din copilărie nu-mi place să țin feline în casă...Nu pot să explic de ce, dar nu-mi place. Și-apoi o pisică îți poate păpa papagalul.

Și Doroteea se conformă.

În acele seri un alt val de sincerități îi deschise lui Naum noi pagini din biografia fetei. Află că părinții Doroteei nu sunt adevărați. Adică cei biologici au abandonat-o încă de copil sugaci, iar actualii au înfiat-o, au crescut-o, au dat-o pe la școli și i-au oferit căldura ce i-ar fi lipsit dacă ajungea la o casă de copii orfani. Pentru tot ce-au făcut, desigur, le este recunoscătoare și îi prețuiește ca pe ochii din cap...

– Doar soarta mea putea fi cu totul alta, își încheie ea mărturisirea. Să-mi fi petrecut copilăria la vreun orfelinat sau vreun azil cazon, îți închipui ce caracter aș fi avut acum, ce destin! Ți închipui?!
– Nu-mi închipui, răspuse Naum. Dar ceea ce pot să presupun eu e că tu nu semeni a fi româncă. Ești poate de etnie slavă sau chiar de etnie evreiască...

– Nu știu și nici nu mă interesează, răspuse Doroteea cu o voce indiferentă.

– Nu-mi închipui cum aș trăi fără să știu de unde mi se trag rădăcinile.

– Îngerășule, te rog...Să nu vorbim despre asta. Eu am părinți și țin la ei ca la cele mai scumpe ființe din lume...Am fost abandonată din fașă și ei m-au crescut...

Naum mai încercă de câteva ori să-i spună că este gata, în virtutea profesiei de avocat, să răscolească arhivele și să-i identifice părinții adevărați,

dar ea de fiecare dată se opunea și spunea că-i este dureros să atingă această temă, la anii ei nu mai avea nici o importanță.

– Am acum niște părinți de aur. Lucrează la calea ferată, muncesc în sudoarea frunții la câteva cote de pământ și fac totul pentru binele meu. Mama e o gospodină minunată. Deși e la a doua căsătorie cu tata... Cu el avem probleme – e cam nervos, îi cam lipsește o doagă, mai stă la balamuc uneori, dar, în fine. E un tată bun pentru mine...

Și Naum se lăsa păgubaș. Și chiar dacă multă vreme încă nu putea înțelege de ce nu dorește să-și afle adevărații părinți, o lăsa în pace.

Destăinuirile se înșirau ca măgelele pe ață. Naum află că Doroteea mai are o prietenă de cămin pe care apucă să o perie ca și pe Marta: că a trăit în concubinaj vreo doi ani cu un bătrânel, căci nu avea unde sta în gazdă. Bătrânelul însă s-a dovedit a fi un zgârâie-brânză și ea, în cele din urmă, i-a dat papucii. De vreo câteva luni s-a stabilit în garsoniera unui muzicant din dealul Petricaniilor. Acesta o asigură cu apartament și cu ceva bani de cheltuielă. Dacă Naum are să-i permită, are să o invite în ospetie.

– Vezi să nu ai și cu ea problemele pe care le-ai avut cu Marta, păru să sfârșească Naum discuția. Fata însă se îndârji, trăgând lacom din țigară.

– Tașca Lungu e o altă fire, cu totul alta. Știe a ține secretul și e o fată pe care te poți bizui...

– Dar de ce a fost concubina unui bărbat mai în vârstă? o ispiti Naum.

– Oare chiar nu înțelegi? se miră Doroteea. Bărbații de acest gen nu sunt niște coate-goale. Pot da unei domnișoare, puștoaice alde mine, nu numai un acoperiș deasupra capului, dar și un sfat, o protecție normală, un sprijin material.

– Și dânsa ce îi dă în loc? Începu să se amuze Naum de îndârjirea fetei.

– Tașca? Cum nu înțelegi, ea tot se jertfește. Îi dă ceea ce are mai scump o domnișoară – iubirea!

– Și atunci tu? Tu nu te afli în aceeași situație, alături de mine?

– Nu-u-u! prinse iar a se alinta Doroteea, țuguindu-și buzele. La noi e cu totul altă situație, îngerășule. Eu te iubesc! Sentimentele mele pentru tine sunt sincere și curate.

– Atunci de ce crezi că Tașca nu avea aceleași sentimente față de bătrânelul pe care l-a părăsit? Începu să o sâcăie domnul Vainștein.

– E cu totul altă situație. Crede-mă, ea-mi destăinue mai tot ce suferă. Poate că ai observat-o, ne întâlnim uneori și discutăm la terasa din fața liceului. E sinceră cu mine...

Puseră punct discuției. Lui Naum nu-i prea ardea în acel moment să mai afle ceva și despre alți prieteni. Nu-i plăcea să vânture lenjeria altora. Îndrăgostit până peste urechi de domnișoara cu priviri și simțuri de jărat, discuțiile despre viața juvenilă păreau să-l facă și pe el mai tânăr. Unde mai pui că și Doroteea era în primele luni activă în pat și Naum se simțea în al nouălea

cer de fericire. Serile se grăbea acasă, unde o aștepta bărbatul care o dezmiarda cu cele mai frumoase cuvinte, declarând că îi este soție și o altă femeie alături nu-și imaginează. Îl numea cu cele mai frumoase cuvinte când era deasupra și când era cuprinsă de învăluirile orgasmului. Atunci îi șoptea jurăminte că un alt bărbat nu-și poate închipui.

Și Naum simțea cu fiecare zi că se atașează tot mai mult de fată. Încetă să mai fie blând și deschis în vorbă cu fostele amante, care nu înțelegeau ce se petrece cu el. Nu mai observa pe nimeni în jur și ele se mirau cum de a devenit atât de fidel unei singure persoane, ceea ce în anii trecuți nu se pomenea.

Ceva totuși îl deranja – în clipele de proastă dispoziție o brumă de neliniște îi învăluia cugetul, ființa în cele mai tainice ungherașe intime. Începu să se întrebe tot mai des de ce Doroteea se temea ca despre relațiile lor nu cumva să afle părinții ei sau cineva de la Brînza. Îl asigură că va veni o vreme când are să le divulge acest secret și că se va strădui să-i convingă, îndeosebi pe maică-sa că și prin astfel de relații se poate întemeia o familie... Mai ales că mama sa Dina nu a avut în viața ei copii și în ultima vreme părinții mereu o cicălesc să se căsătorească și să le aducă un nepoțel. Ce mult le-ar plăcea să țină în brațe și să legene un bebeluș, sunt gata chiar să-l și întrețină. Aceste neliniști se îndesiră când Doroteea îi spuse că e gravidă, dar a fost categoric împotriva să păstreze sarcina.

– De ce? Doar tu ai misiunea de la Domnul să devii mamă. Iar eu am să vă asigur cu apartament, cu toate cele necesare ca odrasla noastră și tu, alături de ea, să nu duceți lipsă de nimic, îi reproșa Naum.

Dar fata se împotriva tot mai abitir și îi declară că la anii ei nu dorește încă să audă de copil, să întemeieze o familie. Vrea să mai aștepte un an-doi până când se va convinge că este pregătită să îngrijească gospodăria alături de Naum, să nască un copil. Și l-a mai rugat să n-o oblige să ridice receptorul de la telefonul fix din apartament. Nu vrea ca cineva să știe că locuiește la el... Deocamdată are nevoie de această conspirație și de protecție.

Oarecum în ciuda înduplecărilor sale, insistențele fetei deveneau pe zi ce trece tot mai îndârjite și mai argumentate, încât într-un sfârșit fu nevoit să ducă ființa cea cu chip de înger la un medic bun, pentru a o scăpa de povara sacră.

Apelă, firește, la amicul său, Ion Paladi, anesteziologul de la Salvare, și Doroteea își reveni iarăși în dușii ei buni, ca la începuturi. Tot el i-a recomandat Doroteei și un șir de contraceptive sigure, care protejează femeile de sarcini nedorite.

Curând avea să cadă și prima surpriză neplăcută din viața lor – o persoană incognito avea să strecoare vestea despre concubinajul lor până la urechile părinților, la Brânza. Mai bine zis, în viața lui Naum. Pentru că tot ce avea să urmeze într-un an și ceva a fost să-i aducă cele mai mari necazuri anume lui.

10.

Altminteri, părinții fetei erau oameni cu studii superioare, intelectuali de la țară, dar din cauza reformelor și greutăților ce se abătuseră peste viața de la țară, cu timpul, deveniseră țărani. Aveau ei, ce-i drept, serviciul lor la stat, la calea ferată – aprovizionau trenurile cu apă potabilă, însă arendau și câteva cote de teren agricol, pe care creșteau cartofi și alte produse agricole pentru a le vinde în piață. Tatăl Doroteei era un bărbat înalt, uscățiv, bolnăvicios. Mamă-sa era cu câțiva ani mai în vârstă decât el și anume ea dirija autoritar toată gospodăria prin severitatea și chibzuința ei rațională. Avea o față brăzdată de griji și nevoi și se părea că nu știe a zâmbi. Avusese o căsnicie cu un bărbat bun, dar acela o părăsi degrabă, fiindcă nu-i stima trufia. Se recăsătorise cu actualul soț, căci tocmai munceau împreună, la aceeași întreprindere, și își duceau povara și grijile gospodăriei într-o casă cazonă, cu pereții de cărămidă roșie, situată chiar pe malul Prutului. Dina, așa o chema pe mama Doroteei, îl acostase pe Mihail la un dans. Nu au avut copii, și după ce Dina a înțeles de la doctori că nici nu va avea vreodată, au înfiat-o pe Doroteea. Se zicea că părinții ei erau niște răsuri din Sculeni, dar mama Dina se angajă să facă din copilă om, să le fie de ajutor și mângâiere la bătrânețe. S-au străduit să-i dea o educație bună.

Fata creștea cuminte și silitoare. Era o fire tăcută, ascultătoare. Părinții erau severi cu ea, dar o iubeau de parcă ar fi fost a lor cu adevărat și fata simțea acest lucru. Și părinții deveniseră pentru ea o autoritate incontestabilă, cărora le-a purtat totdeauna cinstea.

După ce se căsătorii cu Dina, Mihail căută să-și domine soția, dar pe cel de al doilea soț ea izbuti să-l facă ascultător, să-l pună sub călcâi. Când încercă de câteva ori să-și arate năravul, știu cum să-i facă probleme de sănătate. La vreo doi ani după căsătorie se alesese cu o boală psihică și ea avea să-l șantajeze cu acest handicap toată viața. Uneori îl apuca damblaua, dar Dina avea grijă să nu treacă vestea despre această boală dincolo de micul lor canton. Odată chiar a sărit pe fereastră, în fața trenului ... Gurile rele din mahala presupuneau că Dina se ocupă cu vrăjile.

Într-una din zile mama Dina primi un telefon de la o persoană necunoscută din oraș, care îi comunică printre altele că fiica lor... nici mai mult, nici mai puțin, împarte așternutul cu un bărbat de seama lor. Glasul de la celălalt capăt al firului avu grijă să-i spună nu numai adresa și numărul apartamentului, dar și telefonul, ba să mai și descrie cu lux de amănunte cuibușorul unde stă acuma, în gazdă chipurile, hulubița lor.

La început mama Dina a fost în stare de șoc. Își sună imediat fata. Când îi ceru explicații cum de își permite să trăiască cu un bărbat trecut de 50 de ani, fiica simți că-i tremură picioarele. Toți anii studenției mai mințise părinții, încât aceștia nu cunoșteau adevărul despre aventurile ei amoroase, despre chiuretajele suportate, însă de data aceasta simțea că nu avea dreptul să mintă.

A liniștit-o pe mamă cum a putut, promițându-i că sâmbătă va veni acasă și îi va explica totul.

Când își mai veni în fire, mama Dina puse la cale o vecină să sune la oraș, să verifice dacă apartamentul cu pricina aparține avocatului Naum Vainștein. Când pricepu că toate se adevăresc, mai încercă, cu aceeași vecină, o stratagemă: o îndemnă pe aceasta să-i facă domnului avocat o probozeală așa, de zile negre. Ș-apoi las' pe două femei bune de gură: vecina prinse a-l rușina că ce fel de avocat este el dacă-și pune mîntea cu un copil, care, din câte știe ea, e chiar mai mică de ani decât fiică-sa Mirabela sau Elvira, cum o mai fi chemând-o acolo, că la noi la țară nu prea sunt așa nume delicate. Dar vezi că faptele părinților lor nu sunt deloc delicate. Numai un bărbat nesocotit și lipsit de înțelepciune părintească poate suci mințile unei sărmane copile și s-o nechibzuiască! Fapta lui va fi numaidecât răzbunată!

Tonul de acuzare creștea tot mai vehement și Naum se prăbuși pe scaun, căci „pledoaria” avea să mai dureze. Începu să-i fie greață de probozeala de la celălalt receptor, dar un al șaptelea simț îi șoptea să asculte până la capăt, să vadă ce știe măcuța asta despre relația lor. Cu cât mai multe probe, cu atât mai ușor am putea identifica făptașul, mai chibzui Vainștein. Iar când vocea începu să strige la el de ce tace, de ce nu răspunde, că ce poate spune un ghiuj cu zece femei sau câte-o fi ele acolo și cu două „desetce de copchii”, n-are ce spune, ‘nțeles... Naum puse receptorul în furcă. Auzul său mai prindea ecoul acelei voci supărate, care mai plutea în aer și, reverberând, năvăli la bucătărie, acolo unde el cu Doroteea cinau și dejunau, apoi în bibliotecă, templul tainelor sacre ale celor doi, căută ceva pe sub acoperământul divanului... Lui Naum i se păru că mișcă cu adevărat un colț al cuverturii și chiar tablourile prinseră a se clătina ușor a dojană.

Doroteea era încă la serviciu și, când intră în casă, îl găsi palid la față, cu vocea-i sugrumată de noduri.

– Ce s-a întâmplat, ce-i cu tine, *iubițelule?* se neliniști ea.

Naum îi povesti confuz despre dușul rece din receptor și-i dădu de înțeles că veștile proaste sunt de la Brânza. Poate chiar de la părinții ei sau cineva dintre rude.

Doroteea ascultă încruntându-se, apoi se resemnă și murmură mâhnită:

– Da, de la Brânza. E vecina noastră, o femeie foarte rea de gură...

– Și acum ce facem? scânci parcă bărbatul încă teribil de afectat de cele întâmplate. N-am zis eu că trebuia mai demult să mergem la părinții tăi?

Doroteea nu comentă nimic mai mult. Dar nici Naum nu se întrebă cum de fata a depistat atât de lesne cine a sunat și a zis că se va lămuri ea ce-i cu această probozeală, că va curma orice amestec în viața ei personală. A doua zi, că era tocmai sâmbătă, Doroteea plecă în vizită la părinți și se întoarse duminică seara cu o geantă plină cu bucate gustoase, pregătite de mama ei. Acasă le spusese părinților că într-adevăr stă în gazdă într-un apartament ce-i

aparține avocatului Vainștein, doar că avocatul locuiește la soția sa. Că într-un fel Doroteea ca și cum îi străjuiește locuința, ca să vadă ochii lumii că este suflare în ea, că nu e pustie. Și că mai vine, din când în când, să doarmă acolo și Rahela, fiica stăpânului. Ca să vezi, se leagă bine versiunea, se gândi Naum, dar cu toate acestea o probози ușor:

– De ce i-ai minți? Mai bine să le fi spus adevărul..

– În nici un caz, *îngerășule*, reproșă dânsa. I-am zis mamei, așa, ca o adiere: „Ei și chiar dacă m-aș căsători cu un bărbat cu mult mai în vârstă ca mine, se sfârșește lumea?” Habar n-ai ce rău am supărat-o.

– Nu ți-au zis să pleci de la gazda asta? deveni curios domnul avocat.

– Nu. Pentru că i-am spus din start că are toate condițiile, e confortabil și mi-e convenabil. Doar că a fost împotriva să mă mărit eventual cu un bărbat prea în vârstă.

În tot ce-i povesti, Doroteea avea dreptate. Doar că Naum încă nu prinse firul pe care începu să-l toarcă domnișoara: e un bărbat cu pondere, în acest apartament destul de confortabil ea poate rămâne liniștit multă vreme, iar domnul avocat poate cu timpul să o ajute în multe pe fundalul mizeriei actuale în care s-a pomenit populația din acest colț de lume. Ei și ce dacă Naum era de-o vârstă cu tatăl ei vitreg – fata simțea cu câtă atenție, bunătate și îngăduință face totul pentru ea. În schimbul unor clipe de iubire. Chiar dacă părea o fire mai retrasă decât tinerele contemporane, mult prea desfrânate, în viziunea avocatului, o ființă firavă și neajutorată în urbea asta ne bună, mintea ageră a fetei îl studie minuțios pe Vainștein din primele zile de concubinaj, depistându-i foarte ușor marea lui slăbiciune față de domnișoare. Așa era, pare-se, concepută firea lui fiziologică – cu înaintarea în vârstă nu suferea să facă dragoste decât cu o domnișoară tânără alde ea. Când se întorcea acasă obosit de monotonia și mizeria proceselor, era de-ajuns ca Doroteea să se apropie de el cu o vorbă dulce, să-l netezească, ca pe un copil, pe cap, să-i spună „*Îngerășule*, uită de mizeria lumii, vin la lelea să te iubescă!” și el uita de toate. Îl lua de mână ca pe un copil cuminte și-l ducea în așternut, așa ca Naum să uite de toate. Și poate chiar să-i și ierte vreo călcătură strâmbă, mai știi.

Naum avusese multe femei în viață, cel puțin două familii, considera el, și copii. Copiii nu locuiau cu el, dar erau toți în relații bune între ei și cu tatăl lor. Avea grijă de ei într-o măsură ce nu era caracteristică bărbaților ce-și părăseau soțiile sau amantele cu copii – se îngrijea de latura lor materială și-i apropia. Cu toate acestea, Doroteea știa să țese relațiile lor în așa fel, încât partea leului din atenția avocatului să și-o revendice anume ea. Dincolo de atracția lui pentru ea, îl cuceri de la început cu o sinceritate ce șterse cu de la sine diferența de vârstă din cale-afară de mare, discuta și nu scăpa să-și etaleze orice apucături ca de la egal la egal, cum se cuvine între soț și soție. Ea începu să-l numească tot mai des *soțul meu cel blând*, iar diminutivele *îngerăș*, *iepurăș*, *puișor* răsunau în gura ei atât de sincer, că, ascultându-le, erai silit să crezi că între ei se înfiripaseră niște

relații frumoase și curate, ce se clădesc doar pe o dragoste sinceră și reciprocă. Ba și ea se deprinsese cu îmbrățișările lui pe unde gingașe, pe unde mai joviale, cu repezeli din cele ce imitau metode de sex în picioare. Se amuza cu frazele nostime ale domnului avocat de tipul „nu vorbi din pântec”, adică nu vorbi aiurea, ci ceea ce trebuie, savurându-le uneori gustul de ingrediente de vocabular.

– Cum vom conviețui mai departe? îi spulberă meditațiile scânceala bărbatului.

Și în vreme ce el mai zăcea în așteptarea unei explicații mai ample, Doroteea îl cuprinse, îl fixă cu ochii ei mari, îi zâmbi și-i ciripi:

– Mi-a fost dor de tine, *iepurășule!* Vino la mine!

Și în aceeași clipă – a câta oară! – îl luă de mână, ca pe un copil și îl conduse de la calculator spre divanul din bibliotecă...

Îndemnul domnișoarei îl excită și inima lui se îmblânzi, uitând de toate insinuările din acea dimineață la telefon. După 50 de ani se schimbaseră totuși, și era capabil să facă sex numai după o bună stimulare a Doroteei. Ea recunoștea că nu s-a mai simțit atât de bine nici cu un partener. Se știa dorită și el făcea totul pentru ca ea să plutească în norii plăcerilor... Îl înnebuneau vorbele seducătoare ale Doroteei care îl îndemna mereu „*Îngerașule, iubește-mă! Iubește-mă!*” În acea seară, după ce s-au iubit până la istovire, multă vreme îi netezi părul lung, înspicat pe alocuri, șoptindu-i la ureche cu voce domoală „*Soțiorul meu scump și iubițel! Te-ai simțit bine, iepurășule?*”

– Rămâi în imperiul îmbrățișărilor mele, desfăcu el brațele și-i cuprinse corpul miniatural.

– Fii liniștit, *motănașule!* Țin foarte mult la tine.

– Bine, îngână el visător și împăcat. Ai un corp atât de micuț și de gingaș. Tocmai bun pentru iubire.

– Voi fi totdeauna așa, *îngerașule*. Nu te lăsa copleșit de tristețe.

– Convorbirea la telefon de bună seamă m-a afectat.

– Te cred, dar nu te agita. Țin foarte mult la tine. Oare asta e puțin?

11.

Lunile primelor iubiri sau perioada de miere, cum s-ar spune, au trecut demultșor, dar natura relației lor nu lăsa loc de schimbări și plictiseală, cum i se întâmplase cu alți bărbați chiar tineri. Naum o iubea. O iubea privind-o cum pășeste, cum se îmbracă, cum se privește în oglindă, cum se scaldă în baie, când îl ruga să-i spele spinarea cu buretele și țipa veselă cu voce de copil: „Ce bine e...”

Dimineața Doroteea se trezea prima la „soneria” celularului. Un sfert de ceas își făcea toaleta, se dădea neapărat de parfumul lui bărbătesc și, după ce își bea cafeaua, așternea patul. Când era gata să plece, Naum o strângea la piept de brațele- i împreunate, ca să-i pârâie oscioarele, parcă alungându-i oboseala din trup, și o săruta dulce pe obraz. Ieșea pe balcon s-o urmărească – micuță și sprintenă, se grăbea cu pași mărunți spre stație. Și fata simțea acestea

toate – cum îi soarbe lacom mersul pașilor, unduirile corpului, când trebăluia prin casă, conturul de lebădă când făcea duș în baie, privirile ei visătoare când medita. Se bucurau și înlăturau orice îngrijorare împreună. Când o vedea tristă și într-o ușoară depresie, bărbatul se străduia să o readucă din lumea umbrelor în brațele sale, să-i asculte păsul, s-o înțeleagă. Doroteea își amintea adesea despre anii de școală, cei de studenție și pe fața ei se citea nostalgia anilor de zbor copilăresc.

Singura lui nemulțumire, chiar din primele zile, era că fuma, uneori chiar prea mult. Serile fumul de la balcon pătrundea în casă prin bucătărie și în tot apartamentul stăruia un miros neplăcut ce știrbea din grația acestei ființe suave. El, care nu a fumat niciodată, încerca să o convingă să renunțe la această obișnuință rea. Dar ea nu se putea lăsa de țigară. Și doar la insistența lui, încetă să fumeze acasă. Seara însă, când revenea de la serviciu, aducea cu ea un iz greu și neplăcut. Cum intra pe ușă, se grăbea în baie *să se spele pe colți*, cum se exprima.

Când veni toamna și septembrie bătu cu primele ploii de frunze arămii, sufletul i se umplu iar de o melancolie neînțeleasă – i se destăinuia că este prima dată în viața ei când nu mai merge la nici un fel de ore, iar colegii ei de școală, de facultate, odată cu începerea carierei de muncă, parcă au uitat-o. I se plânse atunci că tot mai des o stăpânește o senzație ciudată că nu este iubită de nimeni și că toți au uitat de ea.

Ascultând-o, Naum se simțea oarecum vinovat. Intuia că domnișoara tânjește după tineri de vârsta ei, după cercul ei de prieteni, comparând viața Doroteei cu aceea a fiicei sale, Rahela, care avea gașca sa, cu care mergea adesea în turism, iar în weekend la campingul de la Vadul lui Vodă. Pe când Doroteea sâmbăta și duminica era nevoită să-i țină de urât domnului avocat. E drept, cu avocatul era oarecum interesant – el îi povestea cazuri și cazuri din viața lui profesională, despre orașele și țările pe care le vizitase și încă multe altele. Avea un dar aparte de a explica lucrurile. Și totuși, fata tânjea – o surprinse tristă și tânguitoare, când află cu certitudine că Toma, fostul ei prieten de facultate, cu care se iubise trei ani și mai bine, se căsătorește. Vainștein se gândi atunci că chinuiește o pasăre în colivie. Adică îi îngrădește viața, înălțimea zborului și, ca un tată adevărat, atâta timp cât o va ține alături de el, face un păcat. El e dator, neapărat, chiar dacă o iubește și o adoră, să facă tot posibilul ca să-i redea albia tinereții pe care merită să o trăiască. Înțelegea că, poate, fata e în stare să se jertfească pentru el, dar numai dacă îl iubește cu nemărginire, dacă nu poate să trăiască altfel...

Anume odată cu acel început de septembrie prinseră a se întâmpla niște lucruri stranii. De cum începu anul școlar, amândoi se pomeniră că le sună foarte des persoane anonime. Dacă pe domnișoară o sunau și vocile din receptor rămăneau mute, apoi pe Naum îl sunau voci și de băieți, și de fete, care îl luau la plefturit, ponegrindu-l și batjocorindu-l cum le venea mai bine pe limbă.

Îi insinuai răpirea și ținerea în colivie a frumoasei păsăruici, căreia menit îi este să zboare în înălțimile pline de farmec ale anilor ei, nu să ciripească peste bătrânețile unui ghiuj hodorogit ca el, ciripi-i-ar prohodul fanfara militară. Telefoanele, în special cele de la bărbați, începeau cu alegorii și metafore aparent spirituale și sfârșeau cu înjurături sau cuvinte indecente de tot felul. Naum nu se putea împăca cu gândul că ar păcătui, după cum i se insinua, că doar fata nu stă cu de-a sila alături de el. Într-un timp prinse a bănuși că telefoanele și insinuările sunt puse la cale poate chiar de ea, dar Doroteea venea și ea tristă de la serviciu, plângându-i-se că și ea a fost în acea zi atacată de apeluri telefonice anonime venite de la persoane ce n-au dorit să se prezinte, dar nici nu i-au spus vreun cuvânt... „Sau poate e Toma?”, începură să se întrebe tot mai des amândoi.

Alteori, după aceste apeluri anonime, se întâmpla ca între ei doi, serile, să se aștearnă tăceri îndelungate.

* * *

Ițik veni dis-de-dimineată. Era bine dispus și îi zise la început un marș vesel la vioară, apoi un cântec de inimă albastră.

– Ce s-a mai întâmplat, prietene? De ce ești atât de vesel?

– Eu sunt vesel de când eram în burta mamei.

– Ai vreun motiv? mai repetă Naum întrebarea, căscând somnoros.

– Toată noaptea n-am dormit. Ieri am fost la înmormântarea unui creștin. L-am petrecut pe Tănase Adașan de la căsăpie pe ultimul drum. A fost o înmormântare veselă. A lăsat cu limbă de moarte să fie îngropat cu muzică. Eu am veselit lumea, de-mi sfârâie și azi buricele degetelor.

– Totuși, măcar acum ar trebui să-l deplângi în tăcere pe măcelar. Știu că te ajută la nevoie. Îți dădea mereu câte o halcă de carne când treceai pe la căsăpia lui.

– Sigur că-mi dădea, făcu împăcat Ițik Mazik... Acum mă bucur pentru tine...

– De ce, mă rog?

– Femeia lui mi-a dat de pomană două cămăși de-a lui Tănase. Noi-nouțe. Venind acasă, i le-am arătat Honei și amândoi am fost în același gând: „Are să-i vină numai bine lui Naum, bunul nostru prieten, a zis Hona. El e un zdrahon unu la unu cu măcelarul!” Și, iată, ți le-am adus... Sunt ale tale...

„Cămăși de la mort? Ce-ar trebui să însemne asta? se întrebă Naum după ce Ițik ieși pe ușă cu fundul înainte și cântând la vioară. Nu e o aluzie cumva?”

Și din nou îi dădu târcoale gândul că poate chinuiește o pasăre în colivie...

* * *

12.

După lungi și chinuitoare ore de meditație, Naum Vainștein se decise să „elibereze” fata care îi era atât de dragă, dar față de care, simțea tot mai mult, nu are nici dreptul moral și, poate, nici Dumnezeu nu-l binecuvântează să o țină lângă el. Să o lase să zboare în înălțimile pline de farmec ale anilor ei, cum îi reproșau vocile anonime din ultima vreme, și să ciripească alături de alte ciocârlii și pițigoi de vârsta și pe potriva ei. Chibzui că uneori, de bună seamă, poate provoca situații și lucruri cu totul neplăcute, dacă nu chiar și frânge destine anume, oricât ar părea de ciudat, prin ademenirea unui suflet. Experiența propriei vieți îi întărea pe zi ce trece acest raționament. Și se prinse că e în căutarea unui prilej mai potrivit pentru a face acest lucru.

Ajunsesse la o vârstă când în fiecare toamnă, de câțiva ani, mergea la sanatoriul „Codru”, în inima codrilor din părțile Călărașilor. Când veni termenul, merse și în această toamnă la tratament, lăsând-o singură pe Doroteea în apartament și convenind că în sâmbăta ce vine va trage și ea o fugă la sanatoriu, măcar în zilele de odihnă. Voia să dea astfel „lovitura de grație”!

Doroteea îl ascultă. I-au plăcut aceste locuri pitorești, pe care nu le mai văzuse niciodată. Pentru Naum nu a fost o problemă să se înțeleagă cu doctorii să urmeze și dînsa câteva proceduri. I-au plăcut și mănăstirea cu călugării sihaștri, pădurea, izvoarele, frumusețea autumnală care parcă acoperise cu o plapumă paradiziacă multicoloră toată Moldova în acele zile. Pășeau amândoi prinși de mâini, apoi, pe aleile frumos îngrijite, pe potecile străjuite de arțarii și stejarii seculari ea îl apuca de braț. Au hoinărit pe colinele din preajmă cu livezi și podgorii, au cules flori și și-au împletit coronițe, scufundându-se parcă în anii copilăriei. De la localnici au cumpărat struguri și faguri de miere, pere aurii, savurând plăcerea unei toamne la țară. Pacienții, majoritatea în vârstă, îi petreceau cu priviri curioase, întrebându-se, cum e firea omului, dacă domnul avocat se plimbă cu fiica lui de, mă rog, cum e acum la modă... Doroteea părea ca niciodată de frumoasă și elegantă. Pantalonii negri și o bluziță roz, părul cărlionțat când și-l prindea în două-trei agrafe, îi deschideau fața smeadă, nițel copilăroasă.

Duminica, înspre seară, la una din terase cânta muzica și ei au mers la dans împreună cu toată lumea. Într-un târziu, când se întunecă, s-au retras pe o potecă învelită cu o plapumă de frunziș moale al pădurii de toamnă. Era momentul cel mai potrivit, gândi Naum, să-i comunice, după ce analizase încă o dată toate, decizia sa cea mare.

Era o noapte senină, înstelată, luna avea să apară pe cer abia pe la miezul nopții. Pășeau în tăcere, ascultând fericți șoaptele frunzelor. Naum o luă în brațe, o sărută și... ca un popă adevărat intră, apoi ieși pe poarta mănăstirii. Nu era nimeni și nu avea cum să le vadă cineva apucăturile indecente. Au râs amândoi de-această aventură. Naum îi spuse că a bravat ca dânsa să-și amintească locul

unde a petrecut cu el zile la sanatoriu. Apoi au mers sub un stejar „Monument al naturii” un arbore de peste 300 de ani, și s-au așezat pe o bancă din fața lui.

– Dulcea mea copilă, începu el. Măine te întorci la oraș și vei merge să vorbești cu Toma. Îi spui așa: dacă mai ține la tine, trebuie să se întoarcă. Și dacă va cădea de acord, reluăți relațiile frumoase pe care le-ați avut. În perspectivă, dacă el ține la tine, vă veți căsători... Nu, nu încerca să mă contrazici, ați avut o dragoste adevărată... Iubirile pierdute se pot recupera. Nu mă voi supăra, deși fără tine are să-mi fie greu... Vei lăsa cheia lui Ițik Mazik. Îmi scrii un bilețel și pleci, liberă, în largul tinereții tale. Te rog, convinge-l pe Toma că el este anume bărbatul ce te merită și viitorul e de partea voastră. Ai înțeles? Să știi, dacă veți fi împreună, eu am să mă simt nevinovat. Altminteri, trăind cu tine, am impresia că te văd mereu tristă, că săvârșesc o crimă latentă. E ceva anormal, probabil...

Fata mai încercă o dată să-i întrerupă monologul, dar Naum îi puse degetul arătător pe buze. În poiana nu prea mare noaptea cotropea, rază cu rază, puținele zbateri de lumină. Luna, singura care străjuia această bătălie dintre noapte și zi, părea să-i dojenească – pentru un adulter sau pentru că-și alungă atât de crunt iubirea? se întreba în sinea lui bărbatul. În întunericul rece ce puse stăpânire tot mai autoritar peste pădurea seculară și cei doi trecători sub un cer înstelat, Vainștein mai degrabă întui decât prinse aceleași străluciri de jăratec în ochii căprui ai fetei. Dar i se păru că descoperi, la lumina slabă a lunii, în priviri și un soi de disperare, amestecată cu o mirare neașteptată.

Tăcerea dură mai puțin decât un sărut de început. În clipa următoare Naum reluă:

– Iar dacă nu-l convingi pe Toma, totuna va trebui să te decizi – pleci la cămin sau la altă gazdă. Și pornești în căutare. Ești domnișoară simpatică, deșteaptă și ai dreptul să-ți găsești norocul, sortitul pe care îl meriți cu adevărat. Însă dacă...

Naum făcu o pauză, parcă ezitând să spună și ultima condiție. O prinse de umeri, scuipea firul de mohor pe care-l mestecase tot acest timp între dinți și o fixă cu o privire oarecum tristă, dar hotărâtă:

– Dacă însă decizi altfel... Adică să rămâi, apoi ia aminte! Va trebui să fii numai a mea. Să nu faci gară de tren din sufletul tău. Nimănu-i să nu-i permiți să-ți păsească pragul sufletului cu încălțăminte murdară. Ai să-mi devii soție, cu toate obligațiile și drepturile ce decurg de aici. Va trebui să fii cu mine, să nu mă înșeli cu alții. Altfel mă pui pe frigare... Vei fi numai a mea, atâta timp cât vei dormi și locui cu mine sub același acoperiș. De ai nevoie de un răgaz, dispui de el până mă întorc de la sanatoriu. Și hai să ne înțelegem: de dragul tău am dărâmat toate podurile spre alte femei. Și tu va trebui să faci la fel! E clar?! Dacă mă înșeli, nu te voi ierta. Mă voi răzbuna pe tine și peste zeci de ani... Sunt foarte rău când oamenii mă jignesc!

Ultimele cuvinte trădau un oarecare reproș, o notă de acuzare. Ascultându-l, Doroteea deveni deodată serioasă. Părea că încearcă să potrivească,

în această seară de toamnă din Pădurea Domnească, ce misiune dificilă îi revine la întoarcere – să decidă viitorul ei de mai departe. Vocea lui suna dur. Încă nimeni nu o pusese în situația de a decide: cu Toma, cu tinerețea și alt bărbat pe care rebuie să-l găsească sau... numai cu Naum! „Să fi aflat ceva domnul avocat?” se întrebă ea, devenind prudentă. Niciodată, de când își trăia tinerețea liber, cu băieții pe care îi avuse, nimeni nu-i pusese nici un fel de condiții, nu fusese într-o asemenea situație. Acum trebuia să decidă definitiv: revine la Toma sau rămâne numai cu Naum...

– Voi face-așa cum spui, îngerașule, aprobă ea murmurând. Merg la oraș și mă clarific definitiv cu Toma...

„Vasăzică, e totuși Toma la mijloc”, concluzionează Vainștein.

...A doua zi, în zori, Naum o petrecu la oraș cu o mașină de ocazie. Un cer plumburiu atârna deasupra codrilor pitorești, încețoșându-i gândurile și presimțirile. Poate că s-a grăbit, se gândi, urmărind cum dispare limuzina după colnicul ce o înghiți împreună cu ființa iubită. Poate că ar fi trebuit să lase să se limpezească toate de la sine? Acum privi decizia sa cu ochii adevăratului Naum Vainștein – nu acel care-și face probleme de conștiință, ci acel care, dacă se îndrăgostește de o femeie, o cucerește fără scrupule. „De când ai devenit moralist, bătrâne?” se lua de piept cu gândurile ce nu-l mai slăbeau nici după ce crezu că tăiasse nodul gordian al relațiilor dintre el și Doroteea. Și se război așa câteva zile la rând, până primi un SMS de la oraș. Mesajul îi ostoi crâncenele bătlăii dintre inimă și conștiință: „*Motănel, îngerașule! M-am decis definitiv! Rămân a ta! Vom locui sub același acoperiș împreună ca doi hulubași! Te pupăcesc și te aștept să te întorci cât mai degrabă în colivia fericirii noastre!*”

Ultimele zile i-au părut un secol. În ziua plecării, nu mai așteptă prânzul și pachetul cu rația rece de drum. Îndată după dejun nu mai așteptă nici măcar cursa de dimineață a autobuzului – avea să-i pară o veșnicie călătoria prin autogările prăfuite din satele pe care le colinda până la oraș. Prinse și el o mașină de ocazie și tot drumul dădu semne de nerăbdare, că poate se pricepe șoferul să apese mai adânc pe accelerator.

Acasă găsi ordine ideală în apartament. Se vede că Doroteea muncise ca o furnică, așteptându-l. Atmosfera căminului lor parcă îmbrăcase aceleași straie albe, ca la început. Și în acea seară s-au considerat parcă logodiți, au devenit un tot întreg. S-au iubit, jurându-și fierbinte fidelitate și credință, că vor rămâne împreună orice s-a întâmpla cu ei în viitor, în ciuda bărfelor și a scornirilor cu care lumea i-ar împoșca. Iar la primăvară Doroteea va merge la părinți să le spună totul...

La două săptămâni, de ziua orașului, Doroteea îi ceru o oră liberă – trebuia să se întâlnească în oraș cu Tașca Lungu, cu care se înțelesese să-i împrumute niște bani. Surprinse umbre de neliniște în privirile ei, dar nu a vrut să o descoase, gândind că ar fi mai bine să o facă atunci când se vor întâlni. Au convenit să se întâlnească în Piața Marii Adunări Naționale –

se înțeleseseră anterior să petreacă seara audiind un concert și admirând focurile de artificii. Doroteea nu era la ora și locul convenit. În clocotul infernal al mulțimii și fumul înecăcios al frigăruilor Naum aștepta de la ea barem un bip. Încercă el să o sune, dar telefonია mobilă îl anunța că celularul e deconectat. Amintindu-și idila de nu demult, Naum începu să se neliniștească, potrivit că se întâmplă ceva ciudat cu iubirea lui. Era o după-amiază caldă de octombrie, cu mult soare până în geana serii, dar Doroteea nu se afla nicăieri. Derutat, se gândi să plece spre casă – începu să-l irite veselia fără margini din jur, această lume ce cânta și dansa ca apucată, ca de zilele raiului, în grupuri mai mari, mai mici.

Dar tocmai atunci Doroteea îl găsi prin mulțimea bezmetică. Aducea a fum și alcool de la ea. Fața ei mai trăda urmele unor plăceri otrăvite. Își motivă întârzierea cu niște scuze cam încâlcite – se întâlnise cu mai mulți colegi de facultate și i-a fost oarecum să-i părăsească prea subit. Și cum scuzele păreau să nu aibă efectul dorit, îl îmbrățișă cu brațele-i gingașe în plină mulțime, se săltă în vârful degetelor să-l sărute pe buze, fără să se sinchisească de lumea din jur:

– Cum s-a chinuit așteptându-mă, motănașul meu cel scump! Las' că mergem acușica acasă, la cuibușorul nostru de puf și nebunii, și totul va fi o-key... Apoi izbucni deodată bucuroasă: Măine mama îmi trimite de-acasă geanta cu bucate...

Au mai rătăcit printre mulțimea smintită de veselie, poate vreo oră sau mai bine. Pe Doroteea o suna cineva mereu la celular – după cum răspundea, insul părea să fie pe undeva aproape și nu se lăsă despărțit de dânsa. Ea se tot ferea de Naum, scurta dialogul și încerca să potolească pe cât era posibil insistența celui ce-i dorea vorba, iar când închidea telefonul, îl învăluia pe Naum cu un zâmbet larg, ce trebuia să-i spulbere negura de pe față și din priviri. Când simți că zâmbetul se sfarmă ca de o stâncă rece de granit, deconectă definitiv mobilul, îl apucă de braț și începu să-l scoată din benchetuiala soră de cruce cu sfârșitul lumii.

Seara fu și mai apăsătoare. Cum ajunseră acasă, Doroteea se răsturnă în pat și adormi buștean. Imediat începu să sforăie și Naum renunță la gândul de a o trezi. Pentru prima dată se pomeni că nu-i mai arde a dragoste – era sigur, oricât ar zgâlțâi-o, nu ar fi trezit-o, puteai să tai lemne pe ea.

Se trezi abia a doua zi la o oră avansată, cât pe ce să întârzie la serviciu.

13.

Cu toate micile neplăceri și neînsemnatele incidente, până în iarnă viața lor a fost din cea mai dulce. Mergeau la câte o premieră, nu scăpau nici unul din concertele cu vedetele preferate, vernisajele unor pictori consacrați, tot mai frecvente de la o vreme. Au fost chiar și în vizită la atelierul lui Glebus Sainciuc, bun prieten cu Naum, când își sărbătorii jubileul de 90 de ani. Maestrul îi schiță

un portret în creion și Doroteea părea să fi intrat în posesia unui tablou din epoca Renașterii. Într-o duminică au călătorit, împreună cu amicul Dumitru Fusu și feciorul acestuia la volan, până la Ineasca. S-au dus să-i arate Doroteei locurile unde și-a petrecut copilăria. Și unde Naum avea un camarad de armată, de care îl lega o prietenie, cum s-ar zice, de arme și de la care Naum cumpăra ani la rând brânză de oi. S-au fotografiat în cerdacul casei lui, o casă veche, țărănească, ce mai păstra încă farmecul acelor cămine de la țară, care-i legănase și alintase copilăria.

Apoi au făcut o vizită la cimitirul evreiesc din Telenești, care e la o aruncătură de băț de Ineasca, și au îngrijit mormintele bunicilor lui Naum. În Telenești deja nu mai era nici un evreu, cimitirul vechi se afla într-un hal fără de hal și numai două morminte, ale bunicilor, erau îngrijite, datorită nepotului. Revenind la Ineasca, au mesit la Ionel a lui Agache Țîrsînă, prietenul de copilărie al lui Naum.

Soția camaradului măsură fata din cap până în picioare, îl chemă deoparte pe Naum și-l întrebă:

– Ai început a trăi cu copiii?

El zise că Doroteea e prietena feciorului lui Dumitru Fusu.

– Nu minți, Naume. Se observă după ochii tăi și ai ei. Te cunosc prea bine, zise femeia. Ia seama să n-o încurci rău de tot...

– Eu?

– Da, mătăluță! E pomușoară bună, se vede după ochi. Asta tace și face! Să nu zici că nu te-am prevenit...

Ultimele luni ale anului au trecut parcă într-o curată idilă. Se deprinseseră deja unul alături de altul. Se puneau la cale până și în cele mai mărunte treburi. Când ieșeau în societate, Naum se îmbrăca la costum, își lega cravată. Doroteei îi procurase un costum negru, cămașă albă și era atât de drăguță, încât ar fi fost în stare să o țină mereu în buzunarul de lângă inimă. Serile îi povestea despre viața lui din trecut, despre situațiile din practica de avocat, despre perioada când comuniștii îi îngrădeau în drepturi pe evrei, nu-i primeau la studii în instituțiile de prestigiu. Așa se făcu că el, care s-a născut în Moldova, a fost nevoit să studieze dreptul tocmai la Celeabinsk. Fata îl asculta tăcută, până adormea pe neobservate cu capul pe brațele lui. Dimineața se trezea mai devreme decât el. Așternea patul, se farda, se stropea cu parfumul bărbătesc luat din colecția lui Naum și, înainte de a pleca la serviciu, îi zâmbea, țuguind buzele, îl săruta. Suspiciunile că mai poate avea pe cineva îl părăsiseră. Doroteea părea atașată de el – îl suna și-i declara că îl iubește, îl întreba dacă a luat prânzul, ce ar vrea să-i gătească lui la cină – să-i facă plăcinte sau colțunași cu brânză, bucatele lui preferate. Povestea cu mult haz întâmplări de la asociație, situații nostime cu părinții. Degrabă amuțiră și telefoanele anonime. Doroteea se amuza pe seama a trei femei ce locuiau în același bloc și care, fie vreme bună sau rea, ploaie sau ninsoare, la o oră fixă se instalau pe banca din

fața blocului și stăteau cu privirile pe trecători, borsocându-i. Ea le poreclise, zicându-le „agenți ai SIS-ului”!

Bani nu aveau mulți, dar cum apăreau, Naum croia procentul pentru odrasle, iar cu restul mergeau prin magazine după cumpărături. Naum insistă să-i schimbe fetei garderoba. Îi schimbă Doroteei garderoba pe placul lui și procură cercei și un inel incrustat. O dată a mers chiar în secția de lenjerie de corp și a sfătuit-o ce chiloți ar vrea ca ea să poarte. Vânzătoarea, cam de vârsta lui, se amuza, măsurându-i cu privirile și mirându-se că, uite, ce grijă are tata de fiică!

Curând începu să se deprindă și cu copiii lui Naum. Prima care se împrietenii fu chiar Rahela, fiica ce venea cel mai des la ei. Aveau cam aceeași vârstă și aproape că deveniseră prietene. Seara mergeau tustrei la vreo pizzerie din vecinătate și atunci veselia trona peste toți trei. Tot de Rahela sfătuită, Doroteea își procură pe credit un aparat de telefon sofisticat. Celularul era înzestrat cu multiple servicii auxiliare – puteai asculta muzică, fotografia, filma și depozita o mulțime de numere de telefon în memorie.

Întâmplător, Naum depistă odată în cartoteca ei telefonică mai multe nume de băieți. Anume de băieți necunoscuți, ceea ce-i tulbură iar liniștea și-i trezi valuri de gelozie. Dar nu îndrăzni să o întrebe cine sunt și cu cine poartă ea convorbiri în afara orelor de serviciu. În asemenea cazuri, Doroteea reacționa vehement și supărată, apostrofându-l:

– De ce ești atât de chițibușar?! Parcă e frumos să te uiți în lucrurile ce mă vizează numai pe mine?!

– Mai avem încă secrete unul față de altul? îi reproșă Naum.

– Cred că am dreptul la o anumită doză de intimitate, dragul meu, nu? Fiecare își are micile lui secrete, e normal. Hai, adună-ți curajul și spune! Fii liniștit. Ceea ce voi socoti eu că trebuie, primul care are să afle vei fi tu!

Naum însă nu se lăsă învins ușor. Hotărî să o ia din alt „flanc”. Începu să o convingă insistent, iar uneori chiar să-i interzică Doroteei să fumeze. Și ea, de la o vreme, își permitea acest lucru doar în locuri ferite de el. În schimb, câteodată, serile, își cerea permisiune de la Naum să mai stea, după serviciu, în oraș, în compania Tașei Lungu și a prietenului acesteia, la „Anotimpuri”, o terasă din centrul urbei, destul de populară printre tineri. De câteva ori încercă să-i interzică, dar Doroteea se răsti la el:

– Nu sunt pensionară! Ce-o să stau numai în casă?! Mi-i dor de colegi, de vorbă...Iar tu, dacă vrei să mă limitezi, spune-mi să plec. Nici o problemă! O să-mi caut altă gazdă...

În asemenea situații vorbele ei îl puneau în gardă. Simțea că o iubește, nu dorea să-l părăsească și acceptă să fie mai loial, mai blând cu ea. Într-adevăr, la cei peste douăzeci de ani avea tot dreptul să se relaxeze după serviciu în compania semenilor. I-a propus să vină și el la o bere, dar fata nu rămase încântată.

– Poate mă integrez și eu în compania voastră. Ar suna cumva fals vocea

mea într-un eventual cvartet? Încercă el să o ia cu terminologia muzicantului.

– Mai încolo, propuse Doroteea. Încetul cu încetul se face oțetul! Cunoști zicala?

– Pare-se că da, se lăsa păgubaș Naum și o aștepta acasă.

În ajunul sărbătorilor de Crăciun întâlnirile cu Tașca Lungu după orele de serviciu se cam îndesiră. Prietenul acesteia, un bărbat obez, cu coadă la ceafă, avea o formație vocal-instrumentală. Era invitat adesea la vreo prezentare sau deschidere de magazine de către businessmeni. Doroteea mergea cu ei și întârzia mai mult în oraș, preferând să participe la acele sindrofii. Când se întorcea acasă, era bine dispusă, dar duhnea a fum de țigară de la ea. Se spăla pe dinți și încropea ceva de-ale gurii, apoi avea grijă să-l *sexuiască*. Tradițional, nu prefera să discute cu el altceva sau să citească vreo carte din biblioteca lui bogată. Îi întorcea *tuhisul*⁹ și adormea, sforăind până dimineața... Acest ritm de viață devenea obișnuit.

De la Brânza primea o dată la două săptămâni o geantă cu produse alimentare și frigiderul lor era totdeauna plin cu de toate. În serile când venea mai devreme acasă, făcea curățenie, spăla rufe și se porăia la bucătărie, uimindu-l de fiecare dată cu măiestria ei culinară.

Timpu se scurgea pe neobservate, în casa lui Naum se simțea tot mai vădit mâna de femeie. Prietenii și oaspeții se bucurau de el că mai întinerise parcă.

Doroteea avea grijă să-i spele și să-i calce cămășile, să-i perieze costumul și să-l pună să se bărbiească atunci când trebuia să plece la proces. Serile se plimbau pe bulevard sau intrau la pizzeria din vecinătate să bea un suc, fata preferând o sticlă de *gin-tonic*. Au mers împreună la Teatrul *Satiricus*, la spectacolul *O scrisoare pierdută* de I.L. Caragiale, care le-a plăcut foarte mult, în special jocul actorului Mihail Curagău. Prinseră chiar să-l imite cu fraze întregi din diferite scene, îndeosebi expresia „*Aveți puțuntică răbdare!*”, amuzându-se uneori până la hohote de râs.

Iarna se lăsa parcă pe neașteptate cu vreme blândă și zăpadă din belșug. Copacii din fața blocului îmbrăcară veșminte albe. Ultimele zile ale anului erau duioase, pline de așteptări. În ajunul Crăciunului primiră de la Brânza o geantă cu mâncăruri gătite de mama Doroteei, cu borcane de miere și carne înăbușită, un cocoș și multe copturi. Și Doroteea zăbovea cu plăcere la bucătărie, preparând fel de fel de bucate. Îi plăcea să fredoneze, abia auzit și înțeles numai de ea, câte-o melodie.

Primul lor revelion l-au petrecut împreună. Doroteea renunță să meargă acasă la Brânza, să-l petreacă cu părinții sau cu colegi din sat. A preferat să-l serbeze la oraș. În salon au împodobit un brăduț cu jucării și ghirlandă. Masa de sărbătoare îi aștepta cu bucate delicioase, tort, lumânări și șampanie. Naum se îngrijora ca nu cumva fetei să-i fie urât cu el, dar Doroteea era veselă, primea întruna felicitări, mesaje de la prieteni și devenea din ce în ce mai

fermecătoare. Când orologiul bătu ora douăsprezece, s-au sărutat și au stins lumina, aprinzând două lumânări de pe masă. La calculator de fiecare dată când începea să cânte *Chris Rea „And you my live”*, dansau îmbrățișați ca doi tineri îndrăgostiți. De mult nu mai trăise asemenea clipe. Naum se mai convinsese o dată că acest gingaș suflețel de față i l-a trimis însuși Dumnezeu. Ce ingenios fusese când s-a gândit s-o numească Doroteea!

Petrecură o noapte lungă, plină de fericire. Fata îi transmitea energie pozitivă, încredere în prezent și în ziua de mâine. Și el își zicea că va face totul ca s-o păstreze, s-o crească așa cum i-ar sta bine unei soții adevărate. Toată viața se jucase de-a familia și nu izbutise să aibă alături o soție așa cum și-ar fi dorit. Acum o avea și un îndemn intern îi sugera să se dedice în viitor familiei, să o educe și să o atașeze pe Doroteea la modul și gusturile lui de viață, căci simțea că are în față trimisa lui Dumnezeu, care dorește același lucru. Gândurile păreau că se îngemănează în acele clipe în tăcerea lor, în ritmul dansului. Era o tăcere intimă, ce îi făcea să creadă că îi așteaptă un an plin de evenimente frumoase, impresionante pe care amândoi sunt capabili să le făurească. Au dansat până s-au stins lumânările în candelabre și nu se lăsau despărțiți. Diadema de luminițe multicolore de pe brăduț se îmbina armonios cu muzica și vocea lui Chris Rea, creând o atmosferă de vis și feerie romantică. Abia în zori s-au scufundat în cearșafurile albe și au dormit îmbrățișați toată ziua. În seara zilei de întâi ianuarie au plecat la pomul de Crăciun din centrul orașului, unde s-au fotografiat, iar fata a preferat să meargă călare pe un cal roib, pus la dispoziția publicului.

Având câteva zile de concediu, îndată după seara de revelion Doroteea plecă acasă, să-și mai vadă părinții, să-i ureze. Naum le pregăti părinților ei câte un mic cadou – un coniac scump și o cutie de bomboane de ciocolată – și le transmise urări de sănătate. Îi mărturisii fetei că ar vrea să meargă și el la Brânza. Doroteea însă rosti, zâmbind:

– *Ai puținică răbdare, iepurașule! Am spus că va sosi momentul potrivit și te voi lua la Brânza. Nu mă forța.*

Cât fata s-a aflat la țară, Naum a dus-o tot într-o așteptare. Când veneau la el copiii, le dădea darurile pregătite și nu mai întindea discuțiile cu ei, ca altădată.

Și copiii, observându-l dus de gânduri, încercau să-l înțeleagă. Tot în acele zile a trecut pe la el Mirabela. I-a spus că nu-i mai poartă pică, dacă îi place Doroteea și crede că o va putea ține lângă el, dacă-i este bine cu ea, fie! Binecuvântarea fiicei mai mari îl făcu fericit.

Vacanța de iarnă în Moldova durează cam vreo două săptămâni, lumea ajunge să se sature de mâncăruri și chiulangeală, și doar guvernul e mulțumit că cetățenii se distrează și mai uită de probleme. Naum profită de această vacanță și merse, cu fiecare copil care venea la el să-l ureze și să primească daruri, la mormintele bunicilor săi. Pentru fiecare din ei avea tichiuța pe care le-o pune pe

cap când intrau pe teritoriul cimitirului. Venea și de unul singur la mormintele părinților să curețe zăpada și să mai stea la sfat cu ei. Ambii părinți parcă îl îndemnau să trăiască cât mai bine și mai frumos, să se bucure că Dumnezeu i-a adus în casă o femeie plăcută și dragă. Iar el trebuie să se țină de ea, să nu se uite la gura lumii.

Fiecare om își are soarta și viața lui... Să nu uite de-aceasta!

Pe la Bobotează guleaiurile s-au încheiat și Doroteea s-a întors la oraș, la Naum Vainștein, puțin indispusă. Tatăl ei avea probleme de sănătate. Uneori avea accese ciudate. Boala lui o țineau în mare taină și-l tratau în condiții de casă.

Simptomele bolii de data aceasta se manifestaseră violent și tata, după o criză de nervi, sări la bătaie la mama. Când părea că s-a liniștit, pe neprins de veste a sărit pe fereastră cu tot cu geam... Slavă Domnului, s-a mai calmat. Dar va trebui ca Naum s-o ajute să cumpere niște medicamente. Nimeni nu trebuie să știe despre boala lui, altfel administrația ar fi obligată să-l concedieze necondiționat. Mai era amărâtă și pentru că mama Dina a cicălit-o, descosând-o dacă are de gând să se mărite și să-i bucure cu un nepoțel.

În schimb îi mărturisii că e gata să muncească mai mult și cu un salariu mai acătării, căci acesta e prea mic. Unde mai pui că și actualul serviciu e cam plictisitor.

– Ai altă soluție? întrebă Naum. Așteaptă puțin, să îmi îplinești anul de lucru la asociație, apoi o să-ți găsească un serviciu de jurist cu un salariu mai bun.

– Așa le-am spus și eu, îngerașule, dar mama Dina e o femeie insistentă. Părinții mei nu înțeleg că la oraș nu este atât de ușor să găsești o slujbă cu un salariu bun. Mama m-a sfătuit să mă gândesc serios la plecarea la muncă peste hotare, în SUA... Elvira, fiica vecinilor noștri, e plecată într-acolo și trimite acasă bani buni...

– *Ai puțuntică răbdare!* o întoarse Naum în gluma lor obișnuită.

– *De avem sau nu dreptate, cine să ne judece!* aduse replica Doroteea.

– *Eminescu și Veronica.*

Pe aceste unde Naum îi ceru din nou mâna – îi propuse căsătorie, să nască un copil, să cimenteze o familie. Doroteea îl domoli cu același argument: e prea devreme, încă nu e pregătită. Când va sosi momentul și va simți necesitatea, neapărat o să-i spună. Deocamdată le este rău așa?

– Deloc rău, fu de acord și de astă dată domnul avocat.

14.

În seara când orașul celebra Ziua Îndrăgostiților, sărbătoare venită peste noapte de la catolici în inima Moldovei, Doroteea se decisă să-i demonstreze lui Naum că devine disciplinată, credincioasă lui și numai lui. Nu s-a dus în compania Tașei, a lui Vitalie și Constantin. Veni devreme acasă, se așeză într-un jilț și începu să plângă aproape în hohote:

– Nimeni nu mă mai iubește, nu-mi poartă nimeni de grijă. Toți prietenii mei se veselesc în piață, dar pe mine nu mă mai trage nimic încolo.

Ca să-i ridice cumva moralul, Naum scoase din dulap camera lui de luat vederi – a fost singura dată când o filmă pe Doroteea înlăcrimată și improvizează un miniinterviu. În cele din urmă, jalea se spulberă. Mai ales că veni în ospetie și prietenul său Pavel Nică, un bun jurnalist și un scriitor scăpătat. Au aprins lumânările în candelabru – Nică era și un povestitor iscusit și-i amuză pe amândoi cu peripeții din viața lui, cu mărturisiri dramatice de pe timpul participării la lichidarea consecințelor catastrofei nucleare de la Cernobâl. Avea o vorbă blândă și domoală, plină de bunătate, dar din cauza bronșitei cronice se sufoca des, ceea ce îl făcea și mai hazliu. În realitate suporta dureri acute, dar le ascundea după perdeaua umorului, povestind despre călătoria lui în Italia, la Milano, unde-și lansase, împreună cu soția, cartea „Catastrofa”, despre cum l-au întâmpinat italienii, ca pe un scriitor celebru... Astfel seara se transformă în una destul de interesantă, și când veni vremea să se culce, rămași singuri, Doroteea îi mărturisi lui Naum:

– Tu ești mai mult decât un soț pentru mine. O să-ți fiu credincioasă și n-o să te înșel cu nimeni niciodată, *puiule*.

Cuvintele ei din acea seară de februarie răsunară atât de dulce și gingaș, atât de sincer și plăcut auzului. Apoi fata îl anunță în maniera ei copilărească:

– Măine am să-i telefonez mamei să-mi trimită o geantă cu merinde gustoase de-acasă, căci frigiderul nostru iarăși este gol... Iar până una alta, hai să ne iubim, iepurașule!...

Din acea zi Doroteea deveni în ochii lui Naum parcă mai cuminte, mai retrasă și mai ascultătoare, dar și mai plină de taine. De cele mai multe ori tăcea, nu se avânta în discuții. Semăna cu un pugilist care a făcut un meci greu din care a ieșit învingător, chiar dacă a primit câteva lovituri dureroase de la adversar. Nu mai obișnuia să răspundă la telefonul fix din apartamentul lui Naum, oricât de mult insista el ca ea să ridice receptorul în lipsa lui. „Doar ești la tine acasă!” îi reproșa el. Din acel februarie și chiar următoarele luni, primele două de primăvară, se făcea mereu absentă când venea vreun prieten sau vreo rudă la Naum. Dacă o ispitesc ce se întâmplă, îi spunea că dorește să-i aparțină numai lui, să fie o familie trainică, la fel ca o cetate, mereu amintindu-i spusele că în clipa când familia permite mai multor persoane să intre ca oaspeți sau prieteni ai casei, pereții cetății încep să se năruie. Ea însă nu dorea ca cetatea lor să se dărâme.

Doroteea într-adevăr era asediată de niște trăiri aparte, neîncercate încă până atunci. De când cunoscuse bărbați, era pentru prima oară când simți chemarea să întemeze o familie, s-o consolideze, iar în apartamentul lor să miroase a bucate gustoase, făcute de ea, să zburde copii... Începuse să mediteze în modul cel mai serios la propunerea lui Naum, făcută în repetate

rânduri, să-și oficializeze relațiile printr-o căsătorie. Părea chiar să regrete că atunci când rămăsese însărcinată de la el, îi ceruse cu insistență să o ajute să scape de sarcină. Părea să regrete că atunci când bărbatul i-a propus să-i facă rost de apartament în oraș cu această ocazie, chiar dacă nu va dori să fie cu el împreună, nu a acceptat. Adică totuna copilul să fie asigurat de el în viitor, cum a procedat și cu celelalte odrasle ale sale.

Simțea că Vainștein o place mult. O amuzau, dar o și flatau în același timp declarațiile lui, în fiecare dimineață și în fiecare seară, cât e de îndrăgostit de ea, și că se simte atașat tot mai mult și mai mult de ea, îndeosebi când petrec timpul în doi... Naum își asuma chiar obligația să meargă la Brînza și să-i convingă pe părinții ei să accepte căsnicia lor. Doar el o iubește și are să o ajute, să o sprijine în toate câte va dori ea să se afirme, că doar are influență și pondere ca avocat. Unde mai pui că toată lumea îl cunoaște și ca un scriitor bun...

Sosi primăvara și toate păreau să reintre pe un fâgaș parcă firesc. Naum primi în dar de la niște cunoștințe doi miei, băuturi felurite și alte merinde. Mieii îi puse la congelator – pentru ziua ei de naștere, care era în mai. „Las’ pe mine, va fi o petrecere de pomină, cu cârlani și mulți prieteni”, glumi el. Și Doroteei îi veni gustul să-și celebreze ziua de naștere într-o atmosferă neobișnuită. Vainștein se gândi să-i facă și un cadou neobișnuit către acea dată – l-a convins pe un prieten să o primească pe viitoarea lui soție la un alt loc de muncă unde condițiile erau mai bune. Doroteea avea să îndeplinească funcția de jurist, adică să lucreze conform profesiei – dar și salariul era aproape dublu față de cel de la asociație.

Iar acest lucru părea să fie chiar mai esențial pentru ea. Au trecut amândoi pe la viitorul ei patron ca să se înțeleagă să-și preia funcția imediat ce își va sărbători ziua de naștere și petrece concediul – primul ei concediu de odihnă. Iar ea va merge în ajunul zilei sale de naștere acasă la părinți, să le spună și lor vestea și să le afle părerea referitor la... Știe ea la ce!

Bucuria părea să nu o încapă.

15.

Surpriza avea să vină însă atunci când Naum se aștepta mai puțin. Era de fapt conștient că acești ochi cu priviri de jăratec ascund ceva mai mult decât patima ei pentru un bărbat de vârsta lui. Dar se îmbătase cu acele seri de dragoste aprinsă și cu acea perioadă de beatitudine din ultimul an. Și când fata îi ceru să-i caute un alt serviciu, Naum nu se grăbi, gândind că-i va trece degrabă și că e tot mai bine să fie mai multă vreme împreună. Doroteea însă începu să se plictisească tot mai mult și să-i ceară tot mai des să zăbovească serile în compania prietenilor Tașcăi sau să meargă în oraș să se întâlnească cu foști colegi de facultate. La început Naum nu vedea nimic rău în aceste ieșiri cu prietenii sau colegii și prinse a-și face obiceiul din a găti el cina. Foarte repede deveni un bucătar aproape pe potriva ei, și când intra pe ușă, bărbatul o întâmpina cu bucatele de-a gata. Doroteea se arăta foarte mulțumită. Cina,

își spăla „colții”, cum numea ea în glumă dantura sa albă și perfect sănătoasă încă, dar afumată de țigară, obligându-l și pe Naum să facă aceeași procedură. După care îl lua de mână ca pe un copil și îl conducea în dormitor, zicându-i:

– *Hai să ne iubim, îngerașule!*

– Mă iubești?

– Te iubăsc, mă...

Erau clipe dintre cele mai fericite. Clipe de paradis! În sinea lui, Vainștein se bucura că la acei ani a întâlnit o hulubiță tânără ce îl copleșea cu atâtea mângâieri și plăceri trupești. Pentru altul acest ritual poate că demult s-ar fi transformat într-o rutină, Naum însă părea că trăiește o poveste. Își punea în exercițiu toate străduințele ca fata să se simtă comod alături de el, să nu se plictisească, să descopere cât mai multe taine ale vieții.

Singurul lucru ce-l neliniștea întrucâtva era valul de miros de țigară care-l înțepea când fata se întorcea serile de la întâlnirile cu prietenii sau colegii. Încercând să o mai „fure” din cercul lor, continua să meargă cu ea pe la pictori, scriitori, pe la artiștii ce-i avea de prieteni, seri în care Doroteea se întorcea doldora de impresii.

De Sfântul Valentin ninsese, peste tot se formaseră nămeți cu crestele teșite de viforniță. Încea să înveșnicească pe peliculă o iarnă de poveste, cu oameni veseli pe străzi și în magazine. Doroteea veni și a doua zi de după Ziua Îndrăgostiților mai devreme și mai tristă ca de obicei. Stăruia să afle ce s-a întâmplat, dar ea tăcea. Și numai într-un târziu, când încercă iar să o filmeze, se mai liniști și răspunse la câteva întrebări în fața camerei. Parcă în glumă, parcă în serios i se plânse că simte cum trece timpul, tinerețea, iar dansa se chinuiește într-un birou la asociație, cu un salariu mizerabil, fără nici un viitor. Seara târziu păru să-și recapete calmul în așternut și îi explică bărbatului că a fost dominată de niște emoții juvenile, dar că e fericită alături de el. De fiecare dată când asculta aceste mărturisiri, Naum simțea că i se toarnă balsam pe suflet și era gata să se facă luntre și punte numai ca ea să fie o soție fericită.

De 1 martie, Naum a decis să-i încropească o sărbătoare. Era prima zi de primăvară și se împlinea un an de când erau împreună. Se hotărî pentru o saună și, ca să le fie mai vesel, o invită și pe fiica Rahela cu prietena ei Caterina, nepotul Srul, student la Universitatea Tehnică, care tocmai sosise în ospetie.

Se nimeri o seară mohorâtă și oarecum neliniștită. În curtea blocului o haită de maidanezi stârniseră o hărmălaie infernală. Mahalaua de sus deținea probabil întâietatea pe oraș la numărul de potâi fără stăpân, înmulțindu-se an de an parcă în ciuda tuturor crizelor și greutăților pe care la înfruntau „prieteni” lor bipezi. Pe banca din fața blocului, SIS-ul făcea de gardă întâmpinând și petrecând pe oricine din femeile ce coborau în curte sau păseau pe trotuar, parcă ținând, ca la catastif, evidența atât a maidanezilor, cât și a celor care intrau și ieșeau. Lui Naum nu-i plăcea această „troică” – o avea de pează rea, care se nimerea neapărat să-i croncănească de dimineață

în zilele când nu-i mergea bine. Acum, când plecau la saună, „SIS-ul”, fără ca cineva să le tragă de limbă, îi petrecu cu o urare de cioară neagră:

– Odihnă plăcută, draguților!

Odihna la saună fu într-adevăr foarte veselă și zgomotoasă. Au băut câte o bere tare, au mâncat tartine cu murături și când au revenit în doi acasă, aburii le-au mai tocit din tensiunile de la serviciu din ultimele săptămâni. Fericit și mulțumit, Naum mereu amintea că azi, 1 martie, nu este o zi oarecare, ci se împlinește un an de când s-au scufundat unul în brațele altuia. Au mai dat cep la o sticlă de șampanie și buna dispoziție se întronă peste amândoi. Se vedea cât colo că Doroteea are chef de a tăifăsu. Naum aduse vorba despre prietenia lor, făcând parcă o recapitulare a celor trăite într-un an, și-i mărturisii că nu mai simte nici o diferență de vârstă între ei, că e convins că și fata e de aceeași părere. Iar când oamenii trăiesc împreună timp îndelungat, încep să semene unul cu altul.

– Dacă stau strâmb și gândesc drept, vorbi ca pentru sine, mulțumit, într-un târziu Vainștein, de când ne cunoaștem am fost fideli unul altuia. Eu, înainte, cum vedeam trecând pe-alături vreo fată frumoasă, nu o slăbeam din ochi. Acum nu-mi mai pasă de nici una, am ochi numai pentru tine, spuse bărbatul și se îndreptă spre sertarul biroului să scoată mărtișoarele și să i le prindă la piept.

I-a fost fatală mărturisirea, avea să-și amintească peste multă vreme. Poate dacă nu aducea atunci vorba de fidelitate, altfel s-ar fi depănat firul relației lor.

Doroteea îi cântări cuvintele cu o tăcere cam îndelungată, care-l tulbură pe Vainștein. Privirile ei cam încețoșate de aburii șampaniei încercau parcă să prindă firul unui ghem încălcit cătuia nu-i găseau capătul.

– Și eu te-am iubit numai pe tine până nu demult, rosti deodată fata și tot atunci zâmbetul senin îi dispăru de pe față. Dar nu știu cum s-a întâmplat, că am ajuns să te înșel... Nici eu nu înțeleg cum s-a întâmplat că te-am înșelat...

Cuvintele fetei se năpustiră asupra lui ca niște săgeți otrăvite. Se cutremură. O revoltă surdă îi năboi conștiința, dar pe dată se strădui din răspuțeri să nu explodeze în acel târziu de seară, să nu o ia la palme. Acum desluși clar zeflemeaua din urările „SIS-ului” și își aminti de un zvon, precum că era mereu așteptată în fața colegiului de bărbați cu limuzine, apoi pleca în direcții necunoscute. Nu dădu aceluia zvon prea mare importanță, mai credea, naivul de el, că Doroteea, după ce obținuse permisul de conducere, pleca să mai acumuleze experiență în șofat cu prieteni sau colegi ce aveau mașină. Apoi avu impresia că poate a visat cele auzite. Totuși, izbuti să se adune și să spună calm:

– Nu mi-ai spus nimic nou. Știu... Frică mi-i numai să nu mă molipsești de vreo boală venerică.

Și se miră cum de reuși să fie atât de stăpânit. Sertarul rămase închis.

– Nu avea nici o frică. Cu bărbați străini întotdeauna am făcut sex protejat.

Avea o voce obosită și parcă străină. Lui Naum i se păru chiar că răspândește o adiere de răceală și asta îl neliniști și mai mult. „Oare totul s-a terminat?” se gândi el deodată. Și iar își chemă stăpânirea de sine:

– Și cine sunt acei fericiți?

– Nu *sunt*, ci a fost unul singur. Toma... Dar, crede-mă, nici eu nu pot înțelege de ce am făcut dragoste cu el, când tu mă satisfaci pe deplin, minți fata.

– Nu-i chiar așa. Eu am informații că tu faci dragoste și cu alții în afară de Toma.

– Nu-i adevărat, *iepurășule!* Chiar pot să-ți spun când m-am culcat cu el ultima oară...

Lui Naum îi repugnă diminutivul. De-atâtea ori îl savurase, îi mângâiasse orgoliul bărbătesc în clipele de patimi și beatitudine, dar iată acum îi sună fals și respingător în gura Doroteei. „Care Dorotee, dragă? E o simplă Ioană dintr-un Brânza oarecare!” se muștră pe el însuși. Și îndată îi veni gustul să o prindă la colț:

– Dar prima oară, de când ne cunoaștem și trăim împreună, cu cine ai fost?

– Numai cu Toma... De ziua orașului, ții minte, când m-ai așteptat în Piața Marii Adunări Naționale. Atunci am fost cu el la vila părinților lui, pe șoseaua Balcani...

– De ce ai mințit că ai fost cu colegii de universitate?

– Nu știi.... murmură vinovată fata, cu semne de panică pe față, asemeni unui copil care adineatori a stricat o vază scumpă. Nu-mi pot explica de ce te-am înșelat...

Era vreme târzie. Naum mai scotoci o sticlă cu vin și-și turnă în pahar. Când să-i toarne și ei, Doroteea își retrase paharul. Bărbatul nu insistă. Dădu paharul pe gât și la puțin timp își mai umplu unul. Și-ar fi dorit să se îmbete, dar simțea doar că mintea îi obosise cumplit. Noutatea îl șocă și-i anihilă aptitudinea de a gândi clar, de a analiza, de a găsi o soluție.

Doroteea se ridică de la masă și se îndreptă spre bibliotecă. Se opri în pragul ușii și-l mai măsură o dată cu priviri vinovate, apoi rosti cu voce stinsă:

– *Îngerașule*, scuză-mă! Să știi că te iubesc, țin la tine, nu fi trist! Iartă-mă, mai mult nu se va întâmpla...

Mai zăbovi câteva clipe în cadrul ușii și Naum avu impresia că îl privește „Necunoscuta” lui Kramskoi. Când femeia părăsi cadrul ușii și dispăru în bibliotecă, își umplu al treilea pahar, dar tot în zadar – somnul nu-l prindea. Rămase singur, cu sticla aproape goală, poate încă o oră, poate două. În tot acest răstimp se deconectase de la lumea reală și plutea pe undeva între cerul înstelat și amintirile-i cenușii. Nu desluși nimic din noapte, decât un sunet

strident de frâne și un lătrat furios de maidanezi undeva dincolo de curtea blocului. Mult după miezul nopții se strecură și el, resemnat, în bibliotecă. Se gândi la început că poate se duce să se culce în salon, dar ceva inexplicabil îl împinse spre așternutul lor de un an de zile. „Bună aniversare”, își zise și se lăsă, îmbrăcat cum era, pe divan, cu spatele la cea pe care, de un an de zile, o strângea aproape în fiecare noapte la piept. Nici așa somnul nu venea. Gândurile i se zbăteau ca într-o cușcă, dintr-un perete în altul, fulgerând și ostoindu-se, căutând cum să o pedepsească, sau cum să o îndreptățească. „Pe de altă parte, cugeta el, fata a fost sinceră, a avut curajul să-mi spună anume ea adevărul și nu a lăsat să aflu acest lucru de la cineva străin. Și-apoi și eu, în viața mea, am avut mai multe femei, mi-am înșelat soțiile... De ce să o pedepsesc atât de aprig, când a recunoscut sincer... Poate că într-adevăr nu va mai recurge la preacurvie”, cugetă Naum, amintindu-și de fraza ei din cadrul ușii. Și tot atunci simți că niște brațe, cândva dulci, îl cuprind pe de la spate și-l roagă parcă să se apropie, să le apropie:

– *Îngerașule*, scuză-mă! Te iubesc! Țin la tine... Iartă-mă, mai mult nu se va repeta...

16.

Toată noaptea, până să vină Naum lângă ea, mintea Doroteei încerca să limpezească apele pe care le tulburase chiar ea, așa, tam-nisam, cu mărturia ei fatală. Pe de o parte, se căznea de ce ar fi trebuit să-i spună anume ea despre infidelitate și să nu lase lucrurile să meargă pe același făgaș, până când avea să afle el singur? Încă bine că nu i-a spus adevărul gol-goluț, așa cum era. Pe de altă parte, se întreba dacă credea chiar ea în jurământul pe care i l-a făcut în seara asta și dacă va rezista mai departe ispitelor.

Era conștientă că, în ciuda mărturisirii sincere, îl mințise. Atunci de ce-i jurase fidelitate? Nu trecură nici trei luni de la relația lor, când descoperi că e mereu cu ochii în căutarea unui prinț, care ar veni pe neașteptate, așa cum așteaptă orice fată la vârsta ei – tânăr, frumos, deștept, cult, atent – să o ia cu el într-o lume de basm, să o iubească pătimaș. Ca inima ei în flăcări să simtă o vigoare, un temperament tânăr, mușchi vânjoși care să-i frământă sânii cruzi încă, o piele tânără de bărbat, miros de sudoare tânără... Pe când ea e nevoită să se mulțumească cu un bărbat în etate, care are copii mai în vârstă decât ea, prieteni de o vârstă cu el, un anturaj ce făcea parte din altă lume. Începu să balanseze între gândul că îl iubește și acela că îl stimează pentru tot ce face pentru ea. Treptat balanța prinse a înclina mai mult spre stimă. Totuși tinerețea, vrei, nu vrei, se făcea tot mai simțită. Oricât de mult se străduia să nu-l ofenseze, când mergea la serviciu, Doroteea se prindea că întoarce privirile, în transportul public, pe stradă, spre băieți de seama ei și numai când ajungea acasă, își dădea seama că are obligația de a-și păstra sentimentele pentru această căsnicie-concubinaj, că trebuie să fie fidelă bărbatului ei sub al cărui acoperiș are norocul să locuiască. „Norocul sau nenorocul?” – se întâmpla să

se întrebe. Ca să-și răspundă direct că nu avea de ales. Și se obliga să alunge neastâmpărul simțămintelor, să-și încece clocotul fierbinte al sângelui tânăr, să se schimbe și să fie întocmai așa cum îi ceruse Naum. Să vină la timp acasă și să-i dea ascultare.

Realitatea îi zdruncina însă orice hotărâre și îi punea piedici la tot pasul. Lumea tânără o ademenea și o ducea involuntar pe aripi nevăzute spre largul ei. Profitând de loialitatea lui Naum, îndesi întâlnirile cu Tașca și Vitalie, concubinul ei, ca să-și mai tempereze cumva neastâmpărul tineresc. Încearca uneori să se liniștească la gândul că și Tașca trăia cu un bărbat mai în vârstă, dar numai cu zece ani, pe când Naum o întrecea tocmai cu 27 de ani! Cu fiecare zi se convingea că nu se poate asemui unei eroine din romanele de moravuri, care ar fi fost chemată să salveze o navă naufragiată, precum i se părea că este acest Naum Vainștein.

În toiul acestor frământări se pomeni cu Toma în pragul biroului, într-o zi când Naum era în proces. Se forma ca ofițer de urmărire penală în sectorul Buiucani și o rugă să-i multiplie niște acte la calculator. Și-a dat degrabă seama că-i doar un pretext, când mai reveni de câteva ori, exact când domnul avocat avea procese. Anume atunci nu rezistă ispitei fostei lor relații și acceptă invitația la vila părinților lui de pe șoseaua Balcani, la o partidă de dragoste. „Doamne, oare am devenit un pui de curvă?” se frământa necăjită Doroteea după primul act de infidelitate față de avocat. Dar mai urma ră câteva, însoțite de aceleași frământări: „Dacă ar ști despre toate peripețiile mele îngerășul, zău aș lua-o la căpătână”.

Apoi Toma dispăru pe o vreme – avea să prindă un stagiu în străinătate. Îi duse câteva săptămâni dorul, dar tot mai tare începu să o poarte și pe ea gândurile la alte meleaguri. Între timp îl cunoscuse pe Costic Ainstadt, un bun specialist în automobile, care transporta aparatura ansamblului vocal-instrumental și toți componenții orchestrei la locurile unde trupa lui Vitalie avea concerte sau prezentări și unde foarte des se pomeneau și Tașca cu Doroteea. Din vorbă-n vorbă Costic află că-i place limba engleză, arta culinară și iubea la nebunie șofatul. Costic nu trecuse nici de treizeci, era bogat, căci locuise un timp în Germania. Prietenii lui știau că cu doi-trei ani în urmă trăise o tragedie – cineva din lumea interlopă le omorâseră pe mamă-sa și pe tânăra lui soție.... Nimeni nu știa natura acestei crime, iar Costic, de când se întorsese din Germania, prefera să nu-și amintească de acest subiect. Cu Doroteea încerca să-și mai completeze cunoștințele sale sumare de engleză, căci, prinse ea firul, tânărul avea și el gânduri de ducă și fata de la o vreme pusese ochii pe el. Se gândi în sinea ei că poate Costic îi deschide niște perspective de a merge cu el în străinătate, de ce nu? De când îl cunoscuse, multe prinseră a roi în capul Doroteei și de fiecare dată când se vedeau, îi făcea ochi dulci. Tânărul prinse și el a-i zâmbi hoștește și cum află că-i place șofatul, îi dete de înțeles că nu ar fi împotriva să-i

ofere șansa de a-și mai împropăta deprinderile. Așa se făcu că se treziră în doi, într-o limuzină de lux, într-un boschet din pădurea Petricanilor... După câteva sindrofii de-ale Tașcăi și Vitalie, se treziră în flăcările unei aventuri neașteptate. Întâlnirile lor păreau să fie mai totdeauna ocazionale – băiatul îi telefona să o întrebe ceva în engleză și ca printre altele îi spunea că e disponibil pentru ora cutare să mai probeze volanul. „Școala” era mai scurtă decât opririle într-o poiană sau un loc mai ferit de ochii lumii. Se iubeau pe covorul înflorat din poieniță sau direct în salonul mașinii. Aceste întâlniri clandestine erau și comode – tânărul le pricepuse imediat rostul: se întâmplau cel mai des după-amiază, pe Doroteea o aducea cu mașina până în preajma blocului și nu se arăta în curte. „Mașina e gândul omului”, își ziceau la despărțire și se sărutau a bun-rămas.

Și Doroteea își făcu calculul ei, așa încât Naum să nu poată avea bănuieli: se încadra în timpul cât ea trebuia să vină de la serviciu în transportul public, să mai intre în vreo alimentară după ceva de-ale gurii. Când petrecerile cu Costic nu se încadrau în ritmul obișnuit, găsea un motiv și-l informa pe Naum la telefon „unde se află”. Dar mai totdeauna venea acasă la timp, îi făcea demâncare. Serile ieșeau la plimbare, la vreo terasă sau pizzerie ori pur și simplu la o promenadă pe bulevardul Mircea cel Bătrân, frumos amenajat în ultima vreme de primăria municipală. Mergeau la braț, stârnind curiozitatea multor trecători, și chiar dacă îi zâmbea seducător lui Naum, gândurile îi zburau mai des la Costic, care era incomparabil mai viril și seducător și care o cucerise prin vigoare tânără și ...buzunarul lui mereu plin. De un lucru totuși se temea – după escapadele cu Costic, făcea dragoste cu Naum în silă și fără nici o plăcere. O făcea din datorie, imitând uneori chiar nebunia orgasmului. Țipa, răsfirându-și părul de la ceafă spre creștet atunci când era deasupra, mima altă „agonie” a plăcerii. Și trăia mereu cu teama ca nu cumva lupul bătrân de Vainștein să descopere că simulează toate mișcărilor, că totul nu-i decât un fals și o minciună.

Acum, de câteva ceasuri scuturând aceste amintiri, nu înceta să se întrebe: de ce i-a trebuit, așa, dintr-odată, fără nici un motiv, această mărturisire? Pentru că îl iubește în continuare, ca la început, pe Naum? Nu era sigură de asta. Atunci de ce? Are vreo perspectivă mai bună dacă îl părăsește? Încă nu o vedea. Ori poate sângele tânăr își cere revanșa pentru acest târg cu un bărbat de două ori mai în vârstă ca ea? Dar poate că nu e târg totuși?

Gândurile îi zburau ca un roi de viespi, înfierbântându-i creierii și alungându- i somnul. Era pentru prima dată când, amețită de băutură, nu adormi buștean. Nici chiar sauna nu-i aduse acea moleșeală plăcută pe care le-o promisese Naum. „La ce mi-a trebuit anume acum această mărturisire? Doamne, oare am devenit un pui de curvă?” Aceleași gânduri porneau deja în cel de-al doilea tur, când simți că Vainștein se prăbuși, îmbrăcat, alături...

17.

Și totuși, Naum Vainștein părea să fi intrat în zodia surprizelor. La puțin timp de la mărturisirea Doroteei și jurământul de a nu-l mai înșela, aveau să survină alte întâmplări scandaloase. Venit la sesiunea de primăvară pe două săptămâni, nepotul său Srul rămase perplex, văzând cu ce față tinerică conviețuiește unicul său moș. Încă din seara cu sauna de pomină, mai prin childuri, mai peste băț, se ceru în gazdă. Tânăr și cam despuiat în maniere, fire ingenioasă și cu mare trecere la fete, Srul se oferă într-o dimineață să o repeadă fulger cu limuzina până la serviciu. E drept că trebui să facă un ocol pe sub pădurea Râșcanilor, să ia un CD de la garajul unui prieten. În cele trei-patru minute, cât tânărul sporovăi în garajul prietenului, fata coborî din mașină – aerul de pădure, trilul de păsări, prospețimea dimineții o învăluiră ca un parfum de elită. Ridică brațele și își undui trupul spre cerul albastru, parcă dorind să urce către vârfulurile arborilor, legănându-se în bătaia ușoară a vântului, către trilurile păsărilor, către soare. O plăcere enigmatică i se răspândi prin toate fibrele ființei și, când să lase mâinile în jos, se trezi cuprinsă de două brațe puternice – tânărul o strânse dibaci la piept și îi sorbi buzele într-un sărut fierbinte și îndelungat. Doroteea nu se împotrivi pe dată – se lăsă pradă sărutului pătimaș și încleștării de fier. Abia când brațele începură să lunece ușor spre coapse, se desprinse domol și anevoie, înainte ca fierbințeala patimilor să-i amețească cu totul cugetul – trebuia să ajungă la serviciu la timp și să nu dea nimic de bănuț domnului avocat.

Până la prânz întreaga ei ființă se scaldă în amețeala aceluia sărut matinal. Nu rezistă ispitei și prinse a-i scrie un răvaș pe net, dând frâu liber simțirilor ce o năboiau. În buimăceala trăirilor tulburi, trimise răvașul pe adresa lui Vainștein. Naum mai descoperise întâmplător răvașe de-ale Doroteei sau ale prietenilor ei, dar le trata ca pe niște înaripări juvenile ieftine ale unor inimi ce rătăcesc printre poftte de moment și sentimente efemere. Îi plăcea să vadă cum se veselesc tinerii și multe dintre naivitățile lor îl amuzau. Când însă descoperi răvașul rătăcit, o chemă în birou și-i ceru socoteală. Fata se pierdu pentru câteva clipe – adevărul era gol-goluț în fața celor doi, dar degrabă se reculese și se prefăcu că citește atent până la capăt. Lui Naum îi sări clanța – încă nu se ștersese bine istoria cu cafenea „Anotimpuri”, că începea alta. Îi aminti și de cele două prezervative, pe care le descoperise tot întâmplător acum câteva zile – căzură din geantă când căuta cheile. De chiuretajele despre care chiar ea îi povestise, de Toma și alții. Vainștein relua invectivele una după alta și începuse a striga că nu mai poate tolera atâta destrăbălare din partea unei copile cu chip de înger, dar de fapt un adevărat monstru al pofttelor sexuale. Și-i puse din nou ultimatum: ori respectă fidelitate și disciplină de familie, ori pleacă chiar acum de la el și se dedă desfrăurilor impardonabile cu cine vrea și cât îi pofttește inima și carnea!

Doroteea simți că treaba se îngroașă și când se mai ostoi, începu să-l asigure că nu e decât o glumă de întâi aprilie și singurul lucru care e adevărat este că a greșit într-adevăr adresa. Încolo, martor îi este Dumnezeu că nu iubește pe

nimeni decât numai pe el, pe Naum Vainștein, *îngerășul, hulubașul, motănelul, puiul, iubițelul...* După multe-multe jurăminte și înduplecări, clipe de tăcere îndelungată, remușcări și reculegeri, Vainștein se mai stinse din gelozie și se decise în sinea lui să o ierte, să-i mai dea o șansă... Văzându-l potolit și încă ușor bosumflat, fata mai prinse nițel la curaj și, ca semn de împăcare, îi dete de înțeles că nu poate suporta „lecțiile lui de morală”, care-s tot mai frecvente și că dacă insistă tare, ea poate pleca până la urmă, nici o problemă...

Până în seară spiritele se ogoiră de tot și după o cină „împăciuitoare” (Doroteea încropi în grabă o supă din găină cu fasole, una din bucatele lui preferate), merseră la plimbare, să guste din aroma liliacului proaspăt înflorit, după care se retraseră în bibliotecă. Așternutul fericirii lor îi primi ca și cum nimic nu se întâmplase peste zi – Doroteea îl iubi aprig, cum știa ea să o facă atunci când era bine dispusă. Înainte de somn îi ceru totuși lui Naum permisiunea pentru o țigară. De data aceasta bărbatul nu i se puse împotriva și ea ieși singură pe balcon și fumă îndelung și cu nesaț. Moleșit, Naum adormi repede, însă pe la miezul nopții îl treziră zvârcolele ei – simți că fata nu doarme. Fixase cu ochii absenți și larg deschiși plafonul, iar mâinile și picioarele îi tremurau, parcă zbătându-se în convulsii.

– Ce-i cu tine? se sperie bărbatul. Să chem ambulanța?

– Nu! strigă speriată. Vreau acasă, la mama... Vreau acasă, nu contenea să scâncească, deja ca un copil.

Neștiind ce să facă și neînțelegând la început ce se întâmplă, Vainștein o cuprinse cu căldură, apropiind-o la piept. Trupul ei era tot acoperit cu o sudoare rece. Curând Doroteea se ogoi și își lipi de pieptul lui fața scăldată în lacrimi. Mai tremura încă toată și Naum se gândi că poate are dereglări psihice, când deodată toate îi deveniră clare – fata nu fumase o țigară simplă, ci una cu iarbă de canabis.

– Nu-mi vine să cred că folosești droguri, îi spuse el deodată contrariat și aprinse lumina. Ochii fetei se făcură mari, iar pupilele îi erau tulburi. Orologiul numără cu tic-tacul lui minute bune în care ea se liniști. Doar privirile îi mai erau încețoșate și îl fixară de parcă l-ar fi ispitit de unde o mai știe și pe asta. Într-un târziu tot ea răspunse aproape calmă:

– Tașca cu Vitalis folosesc sistematic otravă de aceasta. Iar eu am încercat numai la ciubucul de la „Anotimpuri”. Eu nu vreau să mă otrăvesc cu iarbă...

Și iar începu să plângă cu sughituri:

– Nu vreau să mor... Să nu mai strigi așa la mine cum ai strigat azi... Am vrut să uit și am tras o țigară din alea care fumează Tașca și Vitalis. Dacă ai să mă cruți, să știi că va veni o zi când am să las cu totul fumatul.

Șocat de noile mărturisiri, când se liniști de-a binelea, Naum îi propuse să-i facă o sesiune de masaj uscat. Învățase la niște cursuri speciale această procedură încă pe timpul când se pregătea împreună cu ultima sa soție să emigreze în Canada.

Masajul îi plăcu Doroteei și curând adormi buștean, sforăind cum îi era obiceiul. Era hăt după miezul nopții și Vainștein nu putea să adoarmă. Gândurile, unul mai deocheat decât altul, dădeau buzna care mai de care. „Ea are viața ei. De ce să o încurc? Las’ să se ducă. Am s-o alung, totuși... Dar mi-i dragă și nu pot”, își recunoștea sieși. Avea o presimțire ciudată: că vede totul cu ce se ocupă Doroteea în viața ei liberă, extraconjugală, dar nu se putea decide să ia hotărârea cardinală – să o alunge de la el, să plece în voia ei, acolo unde-i place și îi e locul. “O să-mi fie greu fără de ea, repeta el întruna, căci nu am alta în loc. Dar trebuie... trebuie să-i dau fetei libertate, cea pe care o merită vârsta ei... Nu de alta, dar vor afla părinții ei, care au atâta copil, și vor năvăli într-o bună zi peste noi cu învinuiri de tot soiul – cum așa, el, coșcoega bărbătoi, de-o seamă cu tatăl ei, să o țină ferecată în casa lui aidoma unei sclave a sexului...”

* * *

A doua seară trecu pe la el Ițik Mazik. Doroteea încă nu venise de la serviciu. Într-o mână avea nedespărțita-i vioară, în alta – un șirag de potcoave pentru cai, iar subsuoară arcușul. Era proaspăt bărbierit, în costumul vechi, boțit, cu aceeași căciulă, a cărei clapă stângă se ridica în sus, iar cealaltă spânzura peste urechea vântată de frig.

– M-am decis să fac business cu potcoave! Chiar dacă strămoșii mei până la mine au fost numai lăutari! La oraș căruțe nu-s, dar la sate apar tot mai multe. Iar căruțele, precum știi și tu de la lecțiile de istorie, sunt trase de cai înhămați. Iar dacă sunt cai, e nevoie de potcoave!

Ițik zâmbi șiret, dar ochii îi trădau o mâhnire adâncă. Mai degrabă o lehamite necuprinsă. Naum râse în hohote, dar prietenul său nu se sinchisi deloc.

– Am deschis prăvălie, închiriem o cameră lângă biserica din strada Ciuflea. Acum vioara mă ajută și mai mult. Cânt la ușa dughenei, unde Hona stă la tejghea și vinde potcoave. Viața mea parcă a devenit mai îmbelșugată, mai veselă. Ideea de a comercializa potcoave mi-a sugerat-o neprețuita mea soție! Uneori femeia, prin gândirea ei, poate să urnească stelele cerului din loc, concluzionă Ițik Mazik.

Naum nu mai râse în hohote, ci schiță doar un zâmbet acru și-i dădu de înțeles prietenului său că nu-i în toane bune. Ițik trecu arcușul sub cealaltă subsuoară, schimbă vioara și șiragul de potcoave, zângănind surd din ele, și se retrase tăcut și încovoiat.

Naum rămase singur cu gânduri sumbre să o aștepte pe Doroteea...

* * *

18.

– Nici nu vreau să aud! i-o reteză mama, când Ioana-Doroteea îi făcu aluzie că s-ar putea căsători cu un bărbat ca de vârsta tatălui său. E cumva domnul avocat? Mi-am dat eu seama, copilă hăi, că tu trăiești cu el, dar numai eu știu cât de mult sufăr. Știi, ai vrea să trăiești în capitală, casa părintească nu te atrage... Acolo n-ai nici un sprijin de la nimeni și domnul avocat, precum am înțeles, te ține, vorba vine, în gazdă, te asigură material, ți-a găsit de lucru. Ei bine, fata mea, dar viitorul tău nu e cu el împreună, cum nu înțelegi? Fii ascultătoare, draga mamei, peste cel mult zece ani el va fi deja pensionar, iar tu ești încă o copilă...

– Parcă-l iubesc, mamă, murmură Doroteea, nefiind sigură că a spus un adevăr, dar și mai mult că maică-sa poate să o creadă.

– Ce fel de dragoste poate fi între un copil ca tine și un moșneag!? se indigna mama Dina. Ți-a sucit mințile și tare aș mai vrea eu să-l trag cumva la răspundere, dar, după câte înțeleg, altă soluție nu ai. Toma s-a căsătorit, iar altul mai tânăr, de seama ta, încă nu ți-l aduce Domnul! Mai îngăduie și tu oleacă, abia împlinești 23 de ani, le vei dovedi pe toate.

– Mai bine te-ai gândi serios ca să-ți găsești un lucru peste hotare, se amestecă în vorbă tata Mihail, făcând-o să înțeleagă că și el știe că dânsa concubinează cu domnul avocat.

– Îmi pusesem eu de gând, cu Venea Nastasiu, vecina noastră, să ți-l dezbat, interveni mama. Chiar l-am sunat pe domnul acasă și eram pusă rău să-i spun tot ce cred despre el, dar am făcut bine că m-am stăpânit până la urmă. Am simțit că e un om ce-ți dorește numai binele. Iar binele e păcat să-l amesteci cu răul.

– Parcă spuneți că doriți să aveți un nepotel?

– Numai nu de la el. Un pui de jidan încă n-ai mai adus pe lume! După naștere, când te vei schimba la trup, o să te lase pe drumuri! Orice-ai zice, ochii tăi tânjesc după băieți tineri.

– Îmi place de el, mamă. E bine la dânsul în apartament. E liniștit, atent cu mine...

– Și atunci ce-ți mai trebuie? se aplecă mama Dina spre urechea ficei. Trăiește cu el, mai departe, dar nu-ți pune tinerețea în jugul căsniciei și nu te apuca cumva să-i naști un copil, parcă o blagoslovi mama când tata Mihail ieși să mai scruteze calea ferată. Că doar are vreo zece, nu unul! La ce ai să-I mai trebuiești și tu cu un copil? Ș-apoi poate că acum numai îți pare că îl iubești, eu am fost ca tine, știu bine cum se întâmplă.

Doroteea o privi lung, căznindu-se parcă să și-o închipuie tânără și subțire, ca dânsa. De când o știe, era o femeie robustă, smolită și încercată de multe greutăți în viață. Crescuse, împreună cu celelalte surori și unicul frate, fără tată. Fusese o dată căsătorită nereușit și se recăsătorise cu un bărbat mai tânăr decât ea, însă mare dragoste față de el nu a simțit. Pur și simplu,

valurile vieții au purtat-o prin șanțurile anilor. Demult s-ar fi despărțit de acest bărbat înalt, uscățiv și hărțăgos din fire, însă după ce au înfiat-o pe Doroteea, dragostea lor s-a adunat în jurul acestei ființe firave și, parcă pe neobservate, au dus-o împreună aproape treizeci de ani. Au înjghebat amândoi o gospodărie, au lucrat zi de zi împreună și deprinderea i-a unit pentru totdeauna, chiar dacă mare dragoste între ei n-a mai fost. Acum se stinse cu totul și doar deprinderea și existența copilului lor, fie și adoptiv, îi menținea împreună ca familie.

Când reveni la oraș, Naum o întâmpină ca de obicei la stația de troleibuz de lângă Universitate. Numai că de data aceasta o întâmpină cu un buchet de trandafiri sângerii. Îi înflori un zâmbet galeș în obraji, dar ochii îi rămaseră totuși oarecum triști. Revenea în capitală cu sufletul năruit, de parcă ceva se schimbase brusc. Nu avea cu ce să-l bucure pe bărbatul ce-i aduse flori și o mângâie cu sărutări fierbinți în plină stradă. Văzu relațiile dintre ei cu alți ochi, reflectându-se într-o cu totul altă realitate. Deodată se înfricoșă, simțind că speranțele ei n-au fost decât niște iluzii ce s-au spulberat undeva în drum, odată cu ecoul răgușit al sirenei locomotivei. Perspectivele parcă se întunecaseră – nu-i prevesteau nimic bun, decât instabilitate și nedeterminare, iar pereții cetății lor nu-i mai păreau de granit. Oricât se străduia Naum să o descoase, să afle ce a vorbit cu părinții acasă, Doroteea se limită ca de obicei la niște mărturisiri vagi, din care el desprinsese că mama Dina deocamdată o sfătuieste să nu se grăbească cu măritișul. E tânără, are când...

– Hai, tu nu te supăra, încercă să-l liniștească pe Naum, văzându-l cum se schimbă la față. Lucruri de asemenea anvergură se fac migălos. Mai întâi clădești fundamentul, apoi casa, nu-i așa? Acum le-am spus părinților că tu ai trecut deja să locuiești în apartament. Că eu dorm cu fică-ta Rahela pe un pat, iar tu în cămară...

Data viitoare, când voi merge la Brânza, am să le spun că Rahela a plecat la mamă-sa și că locuim deja amândoi sub același acoperiș. Și tot așa, până când părinții mei vor înțelege că toate-s bine clădite și că lipsește numai acordul lor ca noi să devenim o familie... Oare gândesc greșit?

– Gândești ca un om matur, căzu într-un sfârșit de acord Naum.

În acea seară, deși au petrecut împreună discutând mai întâi pe o terasă din vecinătate, apoi în casă, Doroteea se trezi că se gândește tot mai mult la ziua ei de naștere și la... Costic Ainstadt.

19.

Ziua de naștere a Doroteei aproape coincidea, la diferența de doar câteva zile, cu cea a lui Rahela. Și chiar în ajunul evenimentului Doroteea îi spuse lui Naum că cele două tabere, a ei și a fiicei sale, au decis să le sărbătorească laolaltă, la Vadul lui Vodă. În arealul de odihnă, pe malul râului, există toate condițiile pentru a face frigărui, mese și pot comanda căsuțe, dacă va fi nevoie să rămână peste noapte. Naum încuviință și se arătă și el dispus să meargă la

această sindrofie, dar cea care s-a opus categoric se dovedi a fi chiar Doroteea.

– Cum așa? îi reproșă ea pretențios. Acolo vom fi toți tineri, iar tu cu cine ai să comunici? Ai să te simți singuratic și jenat. Las' că sărbătorim cu tine aparte, în familie. Nu-i mai bine așa?

Bărbatul socoti că fata are dreptate și nu dădu nici un semn de supărare. Toată seara din ajun și dimineața el pregăti cei doi mieii pentru frigărui, adusese de la clienții lui vin și alte merinde. Pe la amiază Doroteea, cu prietena sa Tașca și nepotul Srul, însoțiți de o gașcă de tineri, au venit de au luat cele necesare pentru agapă. Era o zi cu cerul tulbure, însă compania tinerilor plecă binedispusă.

La Vadul lui Vodă au ajuns în două echipe: cea a lui Rahela și cea a Doroteei. În compania Doroteei era și Costic. Au adunat merindele, mesele și s-au pus pe gătit bucate. Când s-au dumerit că le mai lipsește ceva pentru a termina bucatele toate, Costic plecă cu Rahela și Doroteea la magazinul din localitate să mai procure merinde și băutură. Spre uimirea sărbătoritelor, toate cele procurate au fost achitate de Costic.

Când au revenit pe terasa din preajma căsuțelor, toată lumea îi aștepta cu pocalele pline. Urările și toasturile se topiră în fumul și dulceața frigăruilor, iar șampania, vinul și rachiuul au dat startul veseliei, glumelor și anecdotelor. Euforia ajunsese la maximum când fumătorii mai inveterați trecură de la țigări de firmă la trabucuri cu canabis. Doroteea rânduie și ea câteva fumuri din trabucul prietenei sale. Buna dispoziție săltă și mai mult. Muzica făcu să amuțească orice vietate din jur și degrabă cele două tabere se fărâmițară în grupuri mai mici și amestecate, ca să se audă barem unii pe alții.

Profitând de un moment prielnic, Doroteea și Costic s-au retras undeva în deșisururile parcului și păduricii din preajmă. Au lipsit aproape o oră, iar când au revenit împreună, puțini au fost cei care i-au surprins lipsind – toată lumea se înfierbântase de-a binelea.

– Poftim la masă, îndrăgostiților, le strigă totuși careva dintr-un grup mai din margine.

Până să se așeze din nou la masă, Doroteea trase în fugă o țigară. Costic își scăpără și el un tutun, din care trăgea lacom și oarecum abătut. Era una cu canabis, firește. Vitalis se apropie de el și glumi cu voce tare, dar puțini au fost cei ce au înțeles spusele lui:

– *Post coitus, animalis tristi!*¹⁰

– Nu v-a tras răceala, hulubașilor? Își luă prietena la mișto Tașca.

Doroteea se așeză în tăcere la masă, iar Costic rămase pe terasă să-și termine de fumat țigara.

Veselia a continuat până seara târziu. Se mânca, se bea, se dansa și fiecare era preocupat de-ale sale. Costic a dansat mai toată seara cu Doroteea și a băut mult, încât spre sfârșit abia se mai ținea pe picioare.

Fata, mai reținută, îl muștra să nu mai ia băutura tare, însă el nu-i dădea ascultare. Către miezul nopții începu să bureze și toată lumea căzu de acord că e numai bine să se cuibărească prin căsuțe, care și cum nimeri: câteva perechi împreună, iar ceilalți, fetele și băieții, pe unde separat, pe unde laolaltă. Începu să tune și să scapere crâncen, ploaia se înteeți și mai tare, cu răpăituri sonore în geamurile și peretii de scândură, încât și cei îndrăgostiți se văzură nevoiți să se retragă în căsuțe. În căsuța Rahelei dădu buzna Caterina, prietena ei, și se năpusti să-i povestească, puțin speriată, ce văzuse afară:

– Vai, draga mea, ce-am văzut! În mașină la Costic, știi, două picioare se sprijină în parbriz, iar el deasupra se opintește de clatină mașina... Vai, așa ceva văd pentru prima oară! Da' Doroteea unde-i?

Rahela se reținu cu greu să nu iasă afară să-i prindă în flagrant.

20.

– Du-te de la mine unde știi! i-a strigat din urmă, după ce-i scoase toate bulendrele în coridor și, luând-o de o aripă, o îmbrânci afară. Avea fața desfigurată, ochii înroșiți, fulgerând vâpăi. Un tic nervos îi brăzda, din secundă în secundă, obrazul stâng. Doroteea nu-l văzuse niciodată atât de enervat – acum își ieșise din pepeni rău de tot. Aproape se rostogoli pe scări – a fost un brânci puternic – și se împiedică în pragul ieșirii din bloc. Apucă să țipe, speriată că Naum o s-o snopească în bătaii cu pumnălăii săi. Dar cum se văzu slobodă din înțeleștările lui, fugi în amurgul serii și rătăci o bucată de oră prin oraș fără noimă, fără să se gândească la buclucurile pe care i le aruncase bărbatul din urmă.

Peripețiile ei de la Vadul lui Vodă ajunseră la urechile lui Naum Vainștein la nici două zile. La început se gândi că Rahela îi făcuse bucată, dar degrabă își dădu seama că în compania lor din acea noapte erau prea mulți necunoscuți, fapt de care Doroteea nu prea ținuse cont. „Nu, Rahela nu are acest obicei, de câte ori am călcat pe bec și Rahela era la curent, nu am avut de suferit”, încerca să ghicească Doroteea cine o fi aranjat-o. Tocmai acum, când nu mai erau decât doar câteva zile până să meargă la noul serviciu. Și ea încercă să depene, rând pe rând, replică cu replică, cearta din această seară.

De cum intră pe ușă, domnul avocat o așeză pe scaun, în fața lui, și o luă la interogat despre toate cele auzite și de fapt, fu nevoită să constate, despre toate cele ce s-au întâmplat în noaptea de pomină.

– E adevărat sau nu? se răsti el furios, după ce îi puse pe tapet câteva din peripețiile ei cu Costic.

Fata încercă să câștige ceva timp, să înțeleagă cât de departe a mers cea cu denunțul. Privirile lui erau atât de crâncene, încât băigui, încercând să fie cât mai calmă:

– Nu mai sunt toate adevărate. Costic se dădea mereu la mine, dar era atât de beat că nici nu i se scula... Nu putea să facă nimic... N-a fost nimic între noi.

Și până să-și dea seama cât de aiurea i-a fost răspunsul, Vainștein îi scoase fulger cele două valijoare cu bulendre pe palier, o înșfăcă într-o încheștare de urs de „o aripă” și-i făcu vânt afară.

„Du-te de la mine unde știi!”, îi răsună încă multă vreme în conștiință verdictul crud. „Cine m-o fi aranjat?” se întreba ea întruna și de fiecare dată își dădea seama că a fost prea discretă, chiar despuiată în acea noapte la Vadul lui Vodă. Avea tot dreptul să o alunge.

Când se întunecă de-a binelea se gândi să-l caute pe Costic. Nu-l găsi – în ajun plecase cu totul în Germania, de unde nu avea să se mai întoarcă, și Doroteea a înțeles că nu mai poate avea nici o speranță la acel bărbat, cu mult mai tânăr decât Naum, mai bănos și mai descurcăreț în viață. Acum conștientizase că și l-a dorit foarte mult ca prieten și ca un real salvator, dar, cum se vede, și el a profitat de ea. „Jigodie”, strecură ea cu ură printre dinți.

– Cine eu? Îmi pare rău, dragă Ioană!

Tresări la numele parcă uitat demult. În fața ei se postă o namilă de vreo doi metri și, până să se dumirească cine e, namila o apucă de umeri și o întrebă cu o voce caldă și plină de bucurie:

– Ce faci, fată dragă, ce s-a întâmplat, pe cine înjuri?

– U-u-f-f! se lipi de pieptul flăcăului, după ce-l recunosc pe Matei Bour, colegul ei de facultate. Parcă însuși Dumnezeu mi te-a scos în cale.

Și Doroteea îi înșiră la repezeală o fabulă cu alungatul din gazdă în plină noapte. Matei avea o prietenă cu care locuiau într-un apartament cu două camere în zona Otovasca. Îi propuse să rămână deocamdată peste noapte le ei – îi oferiră o odaie cu un pat. După confortul cu care se obișnuise la Naum, toată noaptea nu a închis un ochi. Se gândea mereu, ca o drogată, la ce a făcut și de ce a dat cu piciorul în atâta bine de s-a ales acum numai cu acest pat ruginit, ce scârțâia la cea mai mică mișcare, sub povara unor saltele zdrențuroase.

A doua zi merse la Tașca, la Petricani. Era tristă și îngândurată. Ascultându-i spovedania, prietena ei prinse să o certe:

– Și tu ești bună! Ai lângă tine un bărbat care te asigură, îți oferă toate condițiile, iar tu te ții de lizioane! Doar știai că nu ai nici o perspectivă cu nemțoiul acela. El niciodată nu te-a luat în serios... *Te-a kidănit!*¹¹ Oare n-ai putut să fii mai atentă în seara aceea?! Puteai face lucrul acesta și a doua zi, că nu crăpa răbdăul!

– Am făcut-o de oaie! murmură Doroteea vinovată. Am fost o proastă! Da acum e târziu!

– Naum nu te-a sunat? o întrebă ea mai moale, trăgând simandicos din țigară.

– Dă-mi și mie, să mă calmez puțin, ceru Doroteea. Și după ce trase lacom, mai rătăci o vreme cu privirile în neștire, până le îndreptă iarăși asupra prietenei sale: Ce mă fac acum?

Taşca strânse evaziv din umeri, după care zâmbi şiret:

– Are să te sune, ai să vezi...

– Şi eu ce să fac?

– Să te împaci din nou, ce alta să faci?

– Crezi că are să mă ierte?

– Dacă vei fi cuminte, zâmbi Taşca cu aceeaşi şiretenie şi-i întinse chiştocul.

Doroteea trase şi ea la rândul ei din ţigară ce se mai putea.

Pe la amiază, după ce se lungise pe iarbă şi trase un pui de somn, Doroteea simţi că i se învârte capul când se trezi. Se gândi iar că săptămâna viitoare trebuia să se angajeze la noul serviciu şi lipsa lui Naum, care o propusese şefului de la firma „Xerox”, era foarte inoportună. Calmă şi tăcută din firea ei în cazuri dificile, se decise, ca totdeauna, să aştepte. Înnoptă iar în Otovasca şi seara, până hăt spre miezul nopţii, fu nevoită să asculte „simfonia” patului din odaia vecină, unde se drăgosteau cei doi.

Dimineaţa când se trezi, simţi că iar îi vuieşte capul. Era zi de odihnă şi a stat toată ziua în casă, ca un ostatic – Bour şi prietena pleaseră în oraş de dimineaţă. A vrut să meargă undeva şi dânsa – la vreo cafenea sau terasă, dar ceva o reţinea. În cele din urmă se decise să-i telefoneze lui Naum. Se interesă chipurile de soarta buclucurilor ei.

– Dacă doreşti, poţi veni să ţi le iei. Am avut totuşi grijă să le adăpostesc în apartament, nu le-am lăsat pe scară.

Avea glasul calm, dar încă bosumflat şi fata prinse niţel curaj.

– De ce eşti atât de crud cu mine? întrebă deodată, scâncind în receptor.

– Fiindcă mă înşeli prea crud, îi răspunse Naum, calm. Într-o asemenea situaţie nici un bărbat din lume nu te va ierta... Şi, puteai s-o faci cu cap, parcă repetă bărbatul cuvintele Taşcăi. Dacă chiar ţi-a plăcut afaceristul acela, apoi trebuia să nu afli eu.

– Crezi chiar toate prostiile, zise Doroteea şi se grăbi să închidă telefonul. Ciudat, dar piuitul din receptor parcă îi mai domoli inima domnului avocat. Pentru prima oară simţi acut lipsa fetei şi îşi dădu seama că, involuntar, începe să o ierte. Uită cu desăvârşire că numai cu câteva ore în urmă inima îi clocotea de obidă şi necaz. „Mămuliţă dragă, se căina el, fata asta nu-i decât o târfă ordinară! Curvă adevărată! Iar eu trăiesc cu o *prosmandrovcă* în casă! Doamne, Doamne! Şi când stai şi te gândeşti că sunt îndrăgostit de ea până peste urechi, ca un prost de mahala sau din fundul târgului! Fiul oii, ce sunt eu!”

Cândva mai trecuse printr-o stare asemănătoare, cu ultima lui soţie, când aceasta, încă neavând copil de la el, s-a decis să-l părăsească. Atunci Naum se pomeni însingurat şi merse să hoinărească prin păduricea din mahalaua de sus, dar se pomeni că se roagă lui Dumnezeu cu voce tare: „Doamne, fă așa ca să trec peste toate și păstrează-mi-o, adu-mi-o înapoi! Ad-o, Doamne, înapoi!” se ruga el întruna. Iana, însă, așa o chema pe ultima lui soție, îl părăsise din

motive de gelozie – o înșelase cu o judecătoare de la Curtea de Apel. Altminteri, Iana i-a fost o nevastă fidelă până în măduva oaselor, dar, la insistența lui, și-a cerut iertare și în cele din urmă a revenit acasă. Au mai trăit împreună patru ani. Ea a născut un copil și, numai când s-au săturat unul de altul, Naum i-a dăruit un apartament în centrul orașului și se despărți de ea.

Acum își aminti de acele zile când el o chema, în numele Domnului, rătăcind prin pădure, și iată că situația se repetă. „E legea bumerangului, își zise în sinea lui. Cândva eu am trădat și, uite, acum am ajuns să fiu și eu trădat! De ce oare se întâmplă astfel în viață și cum ar trebui să fie?” Și tot el își răspunde: „Indulgența, toleranța, iertarea...” Și deodată îl încolți gândul că nu are ce pierde, totuna e singur. Trebuie să o cheme pe Doroteea îndărăt și să o ierte! Oricum, altă femeie în casă nu are și de tristețe și singurătate poate să câpieze!

Și hotărî să-i telefoneze:

– De ce totuși îți permiți să mă ofensezi? luă Naum taurul de coarne. Chiar nu te gândești că toate bârfele acestea – fie și bârfe! – mă dor? Și eu sunt om, în carne și oase! Mă doare, pricepi?

Doroteea simți că bărbatul dorește o consolare și înclină spre iertare, dar mai zăbovi să-i satisfacă îndată orgoliul. Îl avea și ea pe al ei.

– Și eu ce pot să-ți fac, dacă tu crezi toate bârfele și prostiile lor. A fost o situație atunci, la Vadul lui Vodă. Nu am avut loc în căsuță și am dormit în mașina lui Constantin. Dar asta nu înseamnă că am și făcut dragoste... Ți-am mai spus-o...

– Când vii *acasă* după bulendre? apăsă Naum special pe cuvântul acasă.

– Azi nu am să vin, răspunde ea capricios. Poate mâine dimineață.

– Hai, vino azi, încep să insist Naum. Fie, te cred și de data asta ...

– Totuși am să vin mâine, răspunde Doroteea, neînțelegând nici ea la ce bun această amânare.

Seara, fiindu-i oarecum să mai rămână în apartamentul lui Bour, merse să doarmă la fiica lui Naum, la Rahela. Iar dimineața se întâlniră la stația de troleibuz. Naum avea ochii obosiți – toată noaptea nu dormise, simțind că are nevoie de fată și dacă are să o lase să umble brambura, ea cu adevărat poate ademeni un alt flăcău și atunci are să aibă remușcări și mai grele. În acea noapte simțise că este îndrăgostit nu glumă și nu o mai poate părăsi. Doroteea îi ghici ușor starea și, pe neașteptate, îl cuprinse și-i sărută oboseala de pe ochi. Inima bărbatului se înmuie și curând se topi cu totul. A scos din buzunar cheia și i-a întins-o:

– Eu plec la serviciu, iar tu du-te acasă și fii gata – mâine mergem la noul tău post, să te prezint șefului. Te așteaptă.

Doroteea se prefăcu încă puțin supărată, dar luă cheia și se întoarse acasă. Se apucă să deretice, apoi să facă o mâncare gustoasă, cum știa ea. Seara s-au scaldat amândoi din abundență, mai întâi în cada din baie, apoi în cea a dragostei...

21.

Vara intră în drepturile sale, cu arșiță și străzi semipustii. Naum și Doroteea nu plecară la odihnă, ci doar duminicile și le petreceau pe malul Nistrului, într-o stațiune de la Vadul lui Vodă. Își procuraseră un aparat de fotografiat și Doroteea prefera să-l imortalizeze în diferite ipostaze. Se fotografiau în stradă, în parc, în casă. Serile făcea adesea notițe în «cronica» lui, pentru istorie, precum se exprima el...

Noul serviciu îi era pe plac. Spre deosebire de munca la asociație, aici își perfecționa cunoștințele de specialitate, se forma ca jurist. Împreună cu „Bunelul” (așa îl numeau cu respect pe Tudor Votan, șeful lor, toți colaboratorii, căci era într-adevăr un bărbat în etate, dar încă uimitor de energetic) asista la procese judiciare, formulau cereri, demersuri, apeluri, recursuri către instanțe și deodată se simți pasionată de jurisprudență. În zilele când nu aveau procese, se amuza pe seama domnului Bălegaru, un prieten de-al șefului, care avea un mers caraghios de tot, uita mereu să se spele pe dinți, purta sacou chiar și pe cele mai mari călduri, încât să-i asude și sufletul, iar zâmbetul lui sinistru aducea mai mult a boală decât a sănătate. O saluta respectuos pe Doroteea, care-și avea biroul chiar la intrare, săltându-și pălăria, iar subsuoară ținea întotdeauna o cutie de șah:

– *Bună ziua*, fârnâia el, de parcă vedea în fața lui o comoară.

– Buna, domnule Bălegaru, îi răspundea amabil Doroteea. Cum vă mai merg treburile la companie?

– De-a dura, răspundea el cu același zâmbet. Am venit să-l bat pe șef la șah.

Așa trecură vreo două luni. Doroteea era mulțumită de noul serviciu – era nu departe de cercul din oraș, mult mai aproape de casă, condiții mai bune decât la Asociația „Spiru Haret”, salariu de două ori mai mare.

În cuibușorul lor din mahalaua de sus, zilele prinseră din nou a se scurge tot în dragoste și pace. Peste viața lor se abătură totuși cîțiva nouri atunci, când în ospeție la rudele Doroteei veni verișorul ei Sebastian din Oriol.

Rudă pe linia mamei, Sebastian era un flăcău chipeș, moldovean de origine, dar cum părinții i se stabiliseră demult în Rusia, nu cunoștea limba română. A stat o săptămână la țară, vizitând rudele, apoi, după ce se plictisi, sosi în ospeție la Doroteea să cunoască orașul. Nu se văzuseră din copilărie. Sebastian muncea la calea ferată din regiunea Tula, venise în concediu cu bănișori și cu dorința de a petrece. Cei doi se străduiau să nu-i dea de bănuț verișorului în privința relațiilor lor intime. Acum Naum dormea în salon, ea în dormitor, iar Sebastian în bibliotecă.

La îndemnul lui Naum, Doroteea ceru de la “Bunel” un concediu de o săptămână, pentru a-și distra cât de cât verișorul. L-a plimbat prin oraș, hoinărind prin parcuri și pe la cafenele, avându-i ca însoțitori și pe Tașca Lungu și concubinul ei. Apoi, pentru câteva zile, plecară în doi la baza turistică

a lucrătorilor feroviari de la Vadul lui Vodă. Întrucât tatăl ei obținuse de la Cahul un bilet pentru o căsuță și mai fiind acolo o odaie liberă, Doroteea îl chemă și pe Naum să-i urmeze. El însă refuză, fiind sigur că Doroteea se poate descurca singură cu ruda ei. Trebuia să-și editeze un nou roman și aranjamentele cu editura și tipografia îl țineau în oraș. Povestea de nu demult cu Vadul lui Vodă se retrase din memoria lui activă undeva într-un colț mai îndepărtat al conștiinței.

Au revenit din vilegiatură bronzăți, plini de impresii – s-au scăldat, s-au plimbat cu vaporul, au călărit și au dansat pe săturate la discotecă. Sebastian avea bani berechet și Doroteea nu-l slăbea din ochi. Tânărul avea un comportament de craidon, practic nu-i lipsea din mână berea scumpă, comanda la domiciliu pizză, șampanie și țigări. Cât Naum se afla în procese, cei doi rămâneau singuri acasă, iar când revenea îi găsea cu masa pusă, cu multe mucuri de țigară în scrumieră și o sticlă de „Amareto” aproape goală – băutura preferată a Doroteei. Pe Sebastian îl găsea mai totdeauna cu chipul scăldat în plăceri, tolănit pe pat sau în fotoliu, cu sticla de bere la gură, aidoma unui sugaci, urmărind la televizor meciurile campionatului mondial de fotbal. Doroteea părea să trăiască și ea o sărbătoare a sufletului – era amabilă cu Naum, păstrând de ochii vărului său distanța și secretul relațiilor cu stăpânul casei. Acum, când ieșeau la plimbare pe bulevard, își ducea verișorul de braț.

Concediul luă sfârșit și Sebastian făcu o petrecere cu Naum, Rahela și Doroteea, la ei acasă, cu bucate alese și băuturi scumpe. A doua zi dimineața Sebastian își schimbă planurile. Renunță la serviciile căii ferate, unde avea înlesniri, și se decise să plece spre Tula cu avionul, astfel mai croindu-și o zi pentru sejurul său în Moldova. În amurg, comandă un taxi și plecă însoțit de verișoară la aeroport.

Doroteea își reluă serviciul și în următoarea săptămână, după plecarea rudei sale, părea bănuitor de bine dispusă – zile în șir zăbovea asupra celularului, citind SMS-urile vărului ei dintr-o haltă de la Oriol, îi scria bănuitor de des, până când Naum, într-o seară, o întrebă:

– Ce-ți tot scrie atât de des ruda asta din Oriol? Să nu-i scape cumva din atenție trenurile pe care le supraveghează, s-ar putea ca într-o zi să deraieze vreunul.

– Ei, ba, nu-și dădu seama Doroteea. Ce fel de rudă îmi este el? Eu doar sunt înfiată de părinții mei. E rudă cu maică-mea, pe când eu, ca rubedenie, pe linie de sânge, nu am nici în clin, nici în mânăcă...

Această replică fu pentru Naum ca un duș rece – prinse iar a bănuii că în acea vilegiatură de la Vadul lui Vodă nu lipsiră aventurile. Căzu îndelung pe gânduri și câteva zile le tot „dădea la strungă” dintr-un ocol în altul. Doroteea îi citi degrabă tristețea de pe față și-i intui lesne gândurile. Făcu degrabă așa ca mesajele „vărului ei din Rusia” să nu mai vină la ea deloc, iar lui Naum avea să-i replice într-un târziu de seară:

- Te rog, nu te gânde la nebunii, îngerașule! Doar Sebastian îmi este totuși rudă...

Derutat complet, Naum își zise că e bolnav de gelozie. „Prea exagerez. Poate că are dreptate Doroteea când se supără pe mine.” Și se decise să scape de bănuiele și să nu o mai spioneze. Dar nu-i era deloc ușor. Chiar dacă Doroteea se străduia să vină mai devreme acasă și să facă totul ca el să nu intre la nici o bănuială că ar putea să-l înșele. Și dacă uită degrabă de SMS-urile rusului, acum începu să fie suspicios la fiecare caz de întârziere. Iar fata nu scăpa să-i spulbere orice urmă de bănuiele, atunci când se întâmpla să întârzie prea mult la serviciu:

- Liniștește-te, nu te agita, iubitelule. Mi s-a început ciclul, și chiar dacă aș fi vrut să fac prostii, totuna nu aș face-o din motive igienice, îl liniștea întruna în asemenea seri.

Și Vainștein se mai domoli cu suspiciunile pentru un timp.

* * *

Ițik Mazik cumpără un ceas la intrarea în magazinul de potcoave.

Doar că în loc de cuc, la orele fixe, ceasornicul slobozea un nechezat cabalin, atrăgând astfel atenția trecătorilor. În vreme ce Hona, cu perucă și bariz pe cap, stătea în așteptare la tejghea, el prindea a mâinii agitat arcușul și a cânta în ușa dughenei:

- Nu mor caii când vor câinii...

Naum trecu pe la magazinul lor cu gând că poate mai tăifăsuiește cu singurii lui prieteni evrei din această urbe și poate îi mai trece din necazurile de acasă. Hona nu era femeie proastă și i-ar fi limpezit câte ceva din comportamentul Doroteei, dar văzând și ultima sminteală a lor, îi pieri orice poftă de mărturisire. Le lăudă din politețe „invenția” și se porni să rătăcească pe ulițele orașului (de câteva zile nu avea nici un proces, iar la Asociație nu prea avea ce căuta), petrecut de scâncetul viorii lui Ițik:

- Nu mor caii când vor câinii...

* * *

22.

Imperturbabil, cu o toamnă romantică în față, anul își depăna firul lui spre o iarnă friguroasă. Frigurile se lăseseră cu o veste tristă pentru Naum – decedase fostul lui profesor de matematică de la școala medie, Alexe Andoni. Plecă la înmormântare, luă cuvântul la procesiunea funerară și pentru prima oară în viața lui, cu un asemenea prilej, i-a dedicat dascălului și o poezie, care i-a fost scrisă mai târziu ca epitaf pe mormânt:

Din înălțimile astrale

Căderea stelei în rotire

Dă strălucire urmei tale,

Rămasă-aici ca o iubire.
Zidită-n propria-ți lucrare,
Ce dăinui-va ani de-a rândul,
Cât lângă noi în fremătare
Vor fi și codrii, și pământul.
Și-n tot ce-i zbor și e cetate
Noi punem dragoste fierbinte.
Și-al inimilor clopot bate,
De tine aducând aminte...

După acest eveniment trist Naum se simțea parcă mai resemnat. Mergea tot mai des la mormintele bunicii săi de la Telenești, din cimitirul ruinat, și la cele ale părinților. Aprindea câte o lumânare și punea alte pietricele pe lespede cu inscripții în idiș. Stătea pe bancă îngândurat, cercetând partea mai mare, rămasă după demolare a cimitirului evreiesc, cu morminte străvechi și vechi, care se împrăștiahaotic pe colină. Aici erau înmormântați și părinții lui. Pe o porțiune de teren, cu vreo duzină de ani în urmă, avuseseră loc alunecări de teren și multe morminte fuseseră dezgropate. Ici-colo, la lumina zilei, stărceau fragmente de schelete omenești. Cealaltă parte a cimitirului îmbătrânea cu fiecă an. Urmașii celor îngropați aici erau acum risipiți prin diferite colțuri ale lumii și uitaseră de locurile sfinte ale străbunilor lor. Pietre funerare, cu inscripții șterse, zăceau pretutindeni, de parcă nimeriseră sub un bombardament. Doar câteva erau îngrijite. Se gândea că poate e singurul care, după ce făcea curățenie la locul de veci al părinților săi, trecea și pe la mormintele cunoscute și făcea puțină ordine. Lucrul acesta îl liniștea de fiecare dată, îi purifica sufletul, mai ales când era frământat de îndoieli și decepții.

Se adresă de câteva ori la Primărie să obțină autorizație pentru construcția unui zid ce ar despărți cimitirul de parcul din preajmă. Tot mai des la urechile lui aungeau zvonuri că unii businessmani din capitală fac demers după demers pentru a obține demolarea întregului cimitir, ca să construiască aici un local pentru jocuri de noroc. La Primărie i se promise că în primăvara viitoare problema se va rezolva, doar dacă se vor găsi mijloace financiare. Naum nu dormea nopțile, căutând întruna o soluție – luă legătura prin internet cu rudele de peste hotare ale răposaților ca să intervină cu ajutoare materiale, ce ar face posibilă construirea zidului. Parcă-parcă se întrevedea o rază de speranță, dar mereu întârzia...

În acest oraș provincial mai avea și o droaie de copii de la mai multe femei, dintre care mai nici una nu lucra. Tot ce câștiga cheltuia pe întreținerea acelei armate de mame și copii. Poate dacă nu avea și aceste griji, demult ar fi construit din banii lui acel zid. Și poate că, după aceasta, ar fi emigrat și el ori în Chicago, la verișoarele tatălui, ori în Israel, la fratele mamei sale. Poate că acolo, pe pământul făgăduinței, nu va mai avea atâtea bătăi de cap. Poate...

Acolo, la sigur, nu ar fi întâlnit-o pe Doroteea...

Către sărbătorile de iarnă din acel an în casa lor parcă se împuținară neînțelegerile.

Serviciul lui Naum îi aducea onorarii bune și împreună cu Doroteea au decis să renoveze anturajul și mobilierul din apartament. Au procurat un calculator nou, un birou de serviciu, două fotolii roșii și o canapea cu pânză vișinie în dormitor, aragaz, aspirator, covoare, mașină de spălat, iar pe pereți două reproduceri după Dali și Picasso. Din suma pe care o mai aveau la economii au procurat tehnică multiplicativă, un radiotelefon și frigider. Doroteea devenea gospodină în toată legea. Mânuia cu dibăcie aspiratorul și făcea dezinfecții cu detergenți în baie, se deprinsese să lucreze la calculator și la cealaltă tehnică.

Noaptea de revelion au sărbătorit-o iarăși în doi și viața lui Naum deveni din nou poveste. Au ciocnit câte o cupă de șampanie cu ocazia sosirii Anului Nou la ruși, apoi la români. De fiecare dată când orologiul bătea trecerea anului vechi și venirea celui nou, se sărutau, felicitându-se și dorindu-și ca anul ce vine să le aducă fericire și cât mai mulți bani. În acea noapte Naum aduse din nou vorba de căsnicie, argumentând că nu mai poate aștepta – e la vârsta critică, când trebuie să decidă traiul său pe viitor și să legitimizeze relațiile lor. Doroteea îl ascultă și-i răspunse:

– *Îngerașule!* Deocamdată eu nu sunt gata nici de familie, nici nu mă închipui mămică... Și, dacă o să-ți nasc un copil, să știi că, în primul rând, am să mă deformeze și n-am să-ți mai plac. Iar în al doilea rând, o să devin foarte capricioasă, o să revendic maximum de susținere materială... O să fiu mai rea decât toate soțiile pe care le-ai avut. Îți trebuie una ca asta, *puiule?*

– Aș vrea să avem o fetiță și să o numesc exact ca pe tine, nu se molcomea Naum. Să-i prinzi două fundițe, să o îmbraci într-o rochiță scurțuță, încât să i se vadă chiloțeeii. Când o vei duce la părinții tăi, la Brânza, dâșii să fie nebuni de fericire!

– Nu-u-u! Nu vreau nici familie, nici copii, rămânea tot atât de categorică Doroteea. Oare nu-ți e bine așa cu mine, motănel?

– Mi-i bine, ofta Vainștein, chibzuind că tot mai bine ar fi dacă în casa lor ar suna un glăscior ca un clopoțel, dacă ar avea un copil comun. Atunci și el ar fi convins că Doroteea e a lui pentru totdeauna. Aduse vorba chiar de cununie, de o nuntă modestă ...

– Eu niciodată nu voi avea copii, zise ea într-un sfârșit, parcă dusă pe gânduri. Nu vreau să-i am...

Pe după miezul nopții, deși începu să ningă ușor, norii se destrămară, lăsând luna să apară și să dispară printre ramurile înălbite ale copacilor din fața geamului. Către dimineață, dinspre centrul orașului se mai vedeau focuri de artificii. Vainștein ieși la bucătărie și sorbi câteva înghițituri de apă rece din frigider.

Întorcându-se, se poticni parcă din senin și căzu cu zgomot la podea. Doroteea se înspăimântă la început, crezând că e ceva cu inima bărbatului, dar Naum, ridicându- se, zâmbi nedumerit:

– E un semn bun.

– Cine știe, răspunse gânditor Doroteea.

23.

Chiar din primele zile ale anului, Doroteea începu să-l cicălească pe Naum să-i caute o posibilitate de a pleca peste hotare. Părinții îi tot spun că multe fete din sat lucrează în America, trimit bani acasă și se simt fericite. Chiar i-au zis că în zadar pierde vremea la o firmuliță ca jurist, cu un salariu de râsul curcilor.

Pretențiile mai izvorau de fapt dintr-o nemulțumire față de noul serviciu – avea mult mai multe obligații decât la Asociația „Spiru Haret”, iar remunerarea, deși era cu mult mai mare, totuși nu-i satisfăceau poftelile din ce în ce mai sporite. Făcea adesea referință la colegii ei de studii, care se laudau cu salarii mai acătării. Dorea și ea să aibă o siguranță în viitor.

– Ș-apoi părinții s-au săturat să mă tot aprovizioneze cu genți pline cu mâncare. Oare nu vezi tu că mai toată Moldova pleacă în străinătate pentru un trai mai bun? Aș lucra zi și noapte, dac-aș ști că mi se plătește ca lumea. Mama mi-a pus ultimatum: ori plec la muncă peste hotare, ori mă întorc acasă. Vor să mă mărite, să-mi facă gospodărie, să le aduc nepoți... Ajută-mă, *iepurășule!* Doar știi că poți face multe pentru mine, te rog, prinse a scânci în altă seară.

– Dacă pleci în străinătate, eu ce mă fac? o întrebă deodată Naum, parcă dându-i de înțeles că o poate ajuta, dar nu se grăbește să o facă.

Doroteea umblă tăcută o vreme prin casă, apoi se apropie de el, îl sărută, îi netezi pletele rebele, i se urcă în brațe și zise:

– M-am gândit la noi! Fii cu ochii pe mine...

– Sunt.

– Doar de multe ori mă îndemni să ne căsătorim, să avem copii... Acum, dacă mă ajuți să plec în America, pentru o perioadă, știi ce se va întâmpla?

– Nici n-o să-ți amintești de mine. Mă vei uita a doua zi.

– Vorbești din pânțece, *motănel!* Despărțirea noastră va fi un examen. Dacă e să întemeiem o familie, despărțirea are să ne pună la încercare: putem trăi unul fără celălalt sau...

– Logic! aprecie Naum. Dar va trebui să mai îngădui ceva timp.

Vainștein își aminti că prima sa soție are o firmă ce trimite la studii și la muncă peste hotare. Îi telefonă și a doua seară îi aduse o veste bună Doroteei – există posibilitatea să obțină un contract de muncă în SUA. Dar acest lucru va dura până prin mai.

– Te aranjează?

– Am de ales? îl sărută cu foc fata.

– Desigur că nu.

– Până când vom ști ce contracte au primit din SUA, îmi dai voie să merg la niște cursuri avansate de engleză? Nu mi-ar strica să mi-o mai perfecționez...

– Tot din mai vei merge și la cursuri, așa prevede contractul, preciză Naum. Poate am să merg și eu să o învăț. Doar e o limbă care-mi va trebui și mie. Dacă nu azi, mâine...

– Pușorul meu. Nu-i neapărat să mergi și tu. Dacă am să o știu eu bine, am să te învăț și pe tine.

Iarna a fost cu zăpadă multă și evenimente puține. Când ninsorile conteneau, Naum făcea părție până la mormântul părinților săi. Primăvara, când se topiră zăpezile, curăță noroiul scurs din deal în vale. În martie sădi mai la deal de morminte un stejar, vopsi gardul și reînnoi cu bronz inscripția de pe monument. Doroteea îl ajuta. Muncea umăr la umăr cu el în orele libere, iar sâmbăta și duminica le petreceau împreună la concerte, spectacole, în piața centrală a orașului... Peste tot, Doroteea îl ducea la braț și le zâmbea amabil tuturor cunoscuților lui Naum, vădit fericită. Se deprinsese cu ea și nu-și închipuia că poate trăi de unul singur.

– Mă iubești, *momotele*?

– *Te iubăsc*, mă! era dialogul cel mai des, parafrazând de fapt un cântec ce suna frecvent în acele zile la postul de radio București.

În casa lor, cu mobilă nouă, fotolii roșii în salonul din care Doroteea făcuse acum birou pentru Naum și unde veneau clienți cu diferite probleme, pentru consultații juridice contra plată, era foarte comod. Ca și în bibliotecă și în dormitor.

Aprilie năvăli peste oraș cu soare mult, dar zile friguroase. Reci erau mai ales dimineațele. Din viața lui Naum părea că dispăruseră orice suspiciuni sau urme de gelozie. Salariul Doroteei le prindea bine la cheltuieli mărunte. După câteva negocieri dintre Naum și „Bunel”, Doroteei i se majoră salariul. Fata mai plecă de câteva ori acasă și Naum nu uită să le trimită cadouri părinților.

Era și o recunoștință, fiindcă din acele mâncăruri gustoase se înfruptau uneori și copiii lui, când veneau după bani. Începu să-i pară că nu a trăit niciodată atât de fericit.

Era de fapt hipnotizat. Părea să nu observe când Doroteea venea sau se ducea la serviciu. Chiar dacă venea târziu, nu-i mai cerea socoteală, convins că fata s-a cumițit și nu mai poate repeta aceleași greșeli. Într-o seară pică în ospeție Pavel Nică cu o problemă de spațiu locativ. Lui Naum îi plăcea să discute cu el pe marginea procesului literar din Moldova, mai băură și câte un păhăruț-două. Doroteea se retrase de astă dată la balcon să fumeze, după care fugi în lavoar să se spele pe dinți. Apoi se scufundă în convorbiri telefonice îndelungate, mai departe de bărbați, să nu fie auzită. Nu acceptă să guste cu ei băutură, oricât a insistat Naum.

Pe la sfârșitul lui aprilie Naum câștigă un proces de răsunset și se pricopsi cu bani mulți. Găsi de cuviință să-i facă totuși Doroteei o surpriză de ziua ei de naștere. „Fie, își zise, cedând în fața amorului propriu. Chiar dacă-i o destrăbălată, să fiu eu indulgent. Poate îmi va prețui vreodată binele. Poate...” Se gândi să plece împreună în străinătate. Cu atât mai mult cu cât de doi ani nu fuseseră nicăieri la odihnă, decât la sanatoriul „Codru”.

Alesese Turcia, pentru că aici în luna mai biletele sunt mai ieftine. Ca surpriza să fie deplină – într-o după-amiază veni să o ia direct de la serviciu, fluturând cele două bilete de odihnă în fața ei.

– Scumpa mea copilă, să știi că ziua ta de naștere vom sărbători-o, ca niciodată, la mare. În Turcia, la Kemer, pe malul Mediteranei.

Demult nu-l văzuse pe Vainștein atât de mândru și senin la față. Și Naum citi pe fața „copilei” o bucurie, o fericire imensă.

În ajunul plecării au mers la magazinul Soiuz și-i procură două rochii pe placul ei. Apoi ea plecă să se coafeze, devenind mai tânără, mai simpatică, mai proaspătă.

Au trebuit să călătorească mai întâi cu autobuzul pînă la Odesa. La vama din Palanca, după ce au trecut toate controalele, erau bine dispuși. Pe malul Nistrului văzură o cireadă de vaci. Printre ele se plimba un munte de taur, care tot sărea când pe una, când pe alta, dându-i de furcă văcarului. Pus pe glume, Naum îi atrase Doroteei atenția la pastora la bovinelor și rosti, spionând-o cu privirea:

– Oare ce le zic seara ceilalți tauri care stau acum acasă, când juncile lor se întorc de la păscut?

Ea se prefăcu că nu auzi. Era încântată de această călătorie, aștepta. Niciodată nu plecase peste hotarele Moldovei și niciodată nu zburase cu avionul. Și toate acestea i le dăruia acum bărbatul de alături în preajma zilei ei de naștere.

24.

La aeroport, de unde trebuiau să zboare spre Turcia, ajunseră pe la amiază. Naum își aminti că în copilărie părinții îl luaseră într-o călătorie la Odesa. Văzu pentru prima oară marea, vapoarele, pescărușii. I se întipări în memorie orașul frumos, năpădit de verdeață și vițe de iederă ce acopereau balcoanele caselor pînă la cele mai înalte etaje. Părinții, profesori, aveau vara concediu la mare. Au vizitat atunci multe rude, care vorbeau între ele în idiș. Își aminti cum s-a împrietenit cu o verișoară, o fată mai mare decât el, pe nume Larisa Dolina... Au hoinărit amândoi pe străzile orașului, mîncînd multă înghețată, au fost în excursie la catacombe, în port, s-au fotografiat lângă monumentul lui Richelieu. Într-o seară au fost cu rudele la un concert la Teatrul de operă și balet. Era o reprezentație cu marinari și dansurile lor focoase, cu cântece patriotice. În drum spre casă rudele și părinții își aminteau în șoaptă de anii grei de război, de evacuarea în Altai, de revenirea în orașul distrus de bombardamentele nemților. Acasă au pomenit

ceva despre ghetoul din Transnistria, i-au deplâns pe cei masacrați, care nu au avut norocul să ajungă să se bucure de viața pașnică. Pe atunci nu prea înțelegea rostul acelor amintiri ale părinților. Când mai cresc, tot de la părinți avea să afle că la Odesa au activat scriitorii Mendele Moihher-Sforim, Șalom Alehem, Ilia Ilf, Valentin Kataev. Citind cărțile multora dintre ei, avea să-și închipuie orașul, străzile, locurile descrise, trăind alături de eroii din paginile lor. Acum, revenit la Odesa după foarte mulți ani, încerca să-și închipuie că pe străzi se mai plimbă copilăria lui frumoasă, dar fără părinți, cu un trecut anevoios, cu un prezent plin de remușcări și un viitor confuz.

Era o zi însorită, copacii înverziseră, peste tot aglomerație de oameni, străzi neingrijite. Era un cu totul alt oraș. Și oamenii erau alții. Nu mai auzea pe străzi coloritul limbii idiș, pe care o vorbeau odinioară bătrâneii, plimbându-și consoartele pe bulevardul Deribasovski. Mai încercă să-l regăsească o dată când avionul lua altitudine peste Marea Neagră, dar degrabă dispăru și dedesubtul lui văzu la început albastrul-cenușiu al apei, apoi o plapumă imensă de nori albi..

În Antalya au ajuns spre amiază, pe o vreme călduroasă, cu cer senin și mult soare. Călătoreau pentru prima oară în zona subtropicală. Chiar în perimetrul aerogării îi frapară palmierii bătrâni și portocalii cu fructe aurii. Peste tot curățenie, confort și atmosferă de desfătare. Clădirile moderne îi întâmpinau cu drapele roșii cu semilună, însemnul statului, cu acoperișuri împânzite de cisterne argintii, pe care le identificară ca baterii solare. Doroteea abia catadicsea să fotografieze toate cele ce o uimeau – ba un arbore tropical, ba o mascotă, ba un grup de femei în straie orientale. S-au fotografiat în doi pe fundalul munților din depărtare, când s-au oprit la un magazin neobișnuit de bogat de lângă o benzinărie.

Un autocar confortabil i-a dus pe un traseu splendid, asistați de un ghid, până la stațiunea balneară „Bel Tur” de la poalele munților din localitatea Kemer. În drum au traversat două tuneluri, ghidul le-a arătat o insulă ce se înălța în mare în formă de broască țestoasă, informându-i că acea așchie stâncoasă este de fapt un dar oferit de părinți unei domnișoare. Tot el i-a distrat cu diferite jocuri până la destinație.

Când s-au cazat într-un hotel de trei stele, odată cu cheile de la camera cu două paturi, au primit și câte-o curelușă verde, fixată la mână ca o brățară, cu denumirea stațiunii, pe care era dator să o poarte fiecăruia. S-au grăbit să coboare în curtea cu arbori exotici, cu două piscine, înconjurată de paturi pliante, unde au luat și dejunul. Apoi s-au dus pe litoralul cu nisip fierbinte de peste drum. Era un sfârșit de mai comod, cu turiști puțini, cei mai mulți vin în lunile de vară, li s-a explicat. În față se întindea infinitul mediteranean, în spate munții înalți de culoarea plumbului. Între aceste două peisaje ale naturii turcești din golful Antalya se afla stațiunea lor, înconjurată de magazine cu tot soiul de marfă, cu multe suvenire și bijuterii.

Încă nu le venea a crede că s-au pomenit într-o atmosferă de basm. Erau numai ei doi și se sorbeau din ochi de parcă se întâlniseră pentru prima dată. Naum știa să înoate bine, învățase din copilărie. O prindea pe Doroteea în brațele lui mari și o învăța tehnica înotului. Erau veseli și gălăgioși. După ce s-au scăldat în mare și s-au bronzat nițel, s-au întors în stațiune, unde aveau la dispoziție o saună și o baie turcească. Și toate aceste minunății erau pe gratis, ca și băuturile răcoritoare și alcoolice de la barul din curte. Chelnerii, la papion și cu bonete albe pe cap, erau numai atenție și amabilitate cu cei care se odihneau. Îi surprinseseră mult această posibilitate de a te odihni comod și cu farmec. Cum aveau bani destui, când mergeau sau se întorceau de la plajă, vizitau magazinele, locurile publice din vecinătatea altor stațiuni balneare, admirau păstrăvii din acvariile enorme. Vânzătorii ambulanți de portocale și bijuterii își făceau reclamă la marfă cu voce tare, într-o rusă stâlcită. Doroteea era fericită.

– Niciodată nu am crezut că în ziua când voi împlini 25 de ani am să mă bucur de o asemenea surpriză. *Îngerașule*, ești cel mai scump bărbat din lume! Ești și îndrumător, pedagog, înger păzitor.

Îl îmbrățișă și-l sărută dulce. Bărbatul se arătă măgulit de vorbele ei, dar în priviri îi mai scânteiau păreri de rău. Zise:

– Crezi că este de ajuns pentru a ne simți fericiți aici?

Întrebarea nu era lipsită de temeii. Doroteea urma un tratament la organele genitale și Naum îi purta acum pică acelui unguent alb, care-i îngrădea accesul la toate cele de ce ar avea nevoie un bărbat aflat la o odihnă de vis în compania unei tinere fermecătoare.

– *Motânașule*, nu-ți face inimă rea, îi ghici ea părerile de rău. De cum mă fac bine, voi fi a ta zi și noapte...

Bărbatul însă se căznea cu multe semne de întrebare. Naum găsi că nu e numaidcât să afle cum se pomeni la Kemer atât de bolnavă și aștepta ca Doroteea să-i explice. „Oare cât are să mai dureze nedeterminarea, neînțelegerea între noi? Oare cât am să tolerez această ființă gingașă, cu un corp frumos și mlădios, trăind în minciună și nesinceritate?”

Nu găsea nici răspuns, nici limpezirea situației. Rămase doar cu resemnarea, căci gândurile sale nu le putea nimeni auzi, simțămintele nu le putea nimeni simți.

25.

Doroteea era încântată, veselă, scria mereu mesaje în caietul de notițe, pe care Naum îl purta cu el peste tot. Îl fotografia întruna pe Naum, apoi îl ruga să-i facă ei poze. Uneori ruga câte-o persoană să-i fotografieze împreună. Și-ar fi dorit să meargă și la apele termale de la Pamukale, aflate la vreo sută de kilometri de Kemer, dar s-au gândit că n-are să-i țină chimurul. În schimb au

făcut o excursie cu vaporul din port până la cascada *Antalya* și înapoi. Pentru Doroteea a fost o călătorie de vis. Ziua era însorită, marea liniștită. Nava ieși în larg și pluti pe lângă malurile stâncoase, de culoare brună, cu configurații antice, brăzdând valurile până a ajuns în dreptul cascadei. Priveliștea părea extraordinară – turiștii se grăbeau să immortalizeze această clipă minunată, fotografiindu-se pe fundalul apei căzătoare. Naum o fotografie pe Doroteea cu brațele desfăcute în semn de nemărginită satisfacție. Ora de excursie trecu pe neprins de veste și peste o vreme nava porni îndărăt spre port. Naum continua să admire de la proră frumusețea mării și țărmurile abrupte. „Pe aici, cândva, în antichitate, au trecut oștirile lui Alexandru Macedon, se gândi el. Apoi făcu o deducție banală: natura e veșnică și în frumusețe, și în furie. Numai oamenii sunt trecători. Câte generații au admirat această frumusețe, ce vine din vremuri străvechi și care va mai fi admirată încă multe milenii la rând!”

Deodată își dădu seama că o pierduse undeva pe Doroteea. Porni în căutarea ei. O zări stând la o masă de la bufet, cu niște fete și băieți, fumând și discutând aprins. Vorbeau în engleză și dânsul nu îndrăzni să-i deranjeze. Reveni pe chei și mai veselă, și mai entuziasmată. Prinse a citi inscripțiile în turcă de pe frontispiciile clădirilor. În port s-au fotografiat la statuia ecvestră a lui Atatürk din preajma cheiului. S-au întors la stațiunea „Bel Tur” mulțumiți, impresionați și odihniți. Fata insistă să-și facă la un meșter ambulant un tatuaj în formă de fluture pe umăr, la modă printre tineri.

Și iar o masă doldora de bunătăți, odihnă, plajă, scăldat. După câteva zile fata începu parcă să se plictisească – se retrăgea tot mai des prin WC sau în locuri ferite să fumeze sau să-și exerseze engleza cu tinerii turci, veniți aici din Germania să se odihnească.

De ziua ei au petrecut la plaja pe șezlonguri și umbrele albastre, apoi pe o terasă unde se gusta și se bea totul pe gratis. Seara câțiva turci au încercat s-o acosteze, iar unul dintre ei, arătând către Naum, întrebă nestingherit:

– Cine este el – tată, bunic?

Altcineva dori să o ia la dans, dar Doroteea refuză, stârnind chiar un soi de zarvă între ei, de parcă Naum nici nu se afla alături. Când simți că gluma se îngroașă, Vainștein, ca jurist și scriitor, avu inspirația să se adreseze poliției de moravuri, situată la fiecare intrare în stațiunile balneare ale Kemerului, și să protesteze vehement că niște persoane suspecte îi acostează soția! Poliția interveni imediat împreună cu patronajul hotelier, așa încât după aceea nu au mai avut nici o problemă.

Doroteea era fericită. Mediterana i se păru domoală, dulce și merita toată admirația. Pe oglinda albastră a valurilor navigau vapoare, iar în zare se deslușea clar insula ceea singuratică, în formă de broască țestoasă și plină de mister.

– Ai vrea să locuim, singuri-singurei, pe insula ceea din zare, îngerășule? Îl netezi pe cap și Naum se simți și el urcând în al nouălea cer. Chipul fetei iradia

de-o plăcere imensă și această imensitate de pe chipul ei îi provocă un șir de gânduri albastre și plăcute. „Iată unde poate găsi adevărata fericire pentru un suflet de copilă, precum e Doroteea”, își zise el plin de mândrie că mai este capabil să aprindă focul dragostei într-o inimă tinerică. Acum era convins că fata uită acele aventuri copilărești și că nu va mai reveni la ele. Și că-i reuși întrutotul transferul în Imperiul îmbrățișărilor sale cuceritoare. Doroteea, acest sufletel trimis de la Dumnezeu peste viața lui mohorâtă de un an și ceva, sălășluia acum în aria destinului său. Dulcile sărutări și îmbrățișările pătimase, hăul amețitor în care se prăbușeau nopțile aici, sub stele sudice și în simfonia talazurilor mediteranene, păreau să-i fi adus pentru vecie în încheștările unui destin fericit și lipsit de orice nouaș. „Ce poate fi mai frumos pentru un bărbat de vârsta mea, care a izbutit să cucerească o domnișoară mai tânără decât mine cu 27 de ani și care își sacrifică anii tineri, acceptându-te anume pe tine!”

Cu asemenea gânduri Naum savura acele clipe de fericire, își făcea în nopțile prelungi notițe în «cronica» sa, iar a doua zi o plimba din nou pe Doroteea până târziu de tot pe litoralul nocturn însoțit de muzica talazurilor neastâmpărate, și de o lună plină pe bolta cerului sudic. Era convins că fata nu va uita niciodată aceste clipe de mister și surpriza pe care i-o făcuse cu ocazia împlinirii vârstei de 25 de ani.

În chiar seara zilei sale de naștere au mers la o saună turcească. Naum îi făcu întâi un masaj, după care o săpuni și o spală ca pe un copil, cu buretele, cu făină de porumb și miere de albine. După ce se uscară îndelung, s-au îmbrăcat și au mers pe una din terasele de pe țărm, unde au petrecut o „seară albastră” până pe după miezul nopții. Îi servea un chelner tânăr, cu mustăcioară, în frac și cămașă albă cu papion. Naum bău multă bere și îi permise Doroteei, ca de ziua ei, să fumeze ceva mai multe țigări. Se amețise nițel și la un moment dat îi veni să anunțe publicului motivul sărbătorilor. Mai mulți bărbați se grăbiră să o felicite pe Doroteea de ziua ei și chiar să o invite la dans. Puțin aburită și radiind de satisfacție, Doroteea, într-o pauză, arată spre chelnerul cu mustăcioară și i se destăinuie lui Naum:

– Uite, *îngerășule*, mie așa tip de bărbați îmi plac!

– Mergi și-l acostează chiar acum, îi scăpă lui Naum o zeflemea și îi păru imediat rău de cele spuse.

– Nu, *hulubașule!* O să înțeleagă că îl vreau. Dar în această seară nu-ți pot aparține decât ție. Alt bărbat nu-mi trebuie...

Cele două săptămâni petrecute pe malul Mediteranei s-au scurs neașteptat de repede și când sosi ziua plecării, nu le veni a crede. Înainte de a merge la aeroport, administrația stațiunii le-a organizat o excursie la expoziția de blănuri și giuvaiere. Naum se oferă să-i cumpere un lănișor de aur, dar Doroteea refuză.

Preferă să mai stea o bucată de oră în curtea instituției și, cum era zi de odihnă, o zi senină și frumoasă de sfârșit de mai, asculta fermecată vocea

misterioasă a preotului musulman care chema lumea la slujba divină din acea amiază.

...Urcați în avion, Doroteea își culcă căpșorul pe umărul lui Naum și zise visătoare:

– Au fost cele mai frumoase clipe din viața mea. Îmi voi aminti cu drag de ele. Îndeosebi mă bucur că am o sumedenie de fotografii, care nu-mi vor permite să uit aceste zile niciodată.

Îl sărută dulce pe Naum, adăugând:

– Mulțumesc, *motănel!* Nu am crezut vreodată că voi avea un asemenea prilej de a petrece împreună. Și să știi, orice s-ar întâmpla între noi pe viitor, tu ești cel mai iubit și mai drag bărbat din viața mea!

A aterizat pe o vreme înnorată și lumea parcă deveni altfel. Doroteea se pomeni căzută din rai și acum trebuia să se deprindă cu același curs monoton al vieții din această urbe înăbușitoare. Amintirea Antalyei rămase într-un fel încrustată pe corpul ei ca de ciocolată, pe umărul tatuat și în multiplele bijuterii pe care le procurase și le purta la gât, pe brațe, asemuind-o cu o veritabilă turcoaică.

* * *

Pe İtik Mazik îl găsi trist. Cum îl zări pe Naum, sprijini arcușul pe strune și-i zise un cântec vechi evreiesc.

Vinde Sara răsărită,

Că la vară se mărită...

– Ai priceput ce am pățit, frăține? îl întreabă după ce sfârși cântecul.

Din mila Honei mele am pierdut cu potcoavele o avere! Chiar și la ceasornic am schimbat nechezatul de iapă după armăsar pe un cântec duios de cuc și l-am vândut ca să mă achit cu debitorii. Am devenit lefteri și iată-mă acum cântăreț ambulant la poarta pieței. Iar Hona înflorește – se laudă tuturoră că știe ce înseamnă business-woman!

Abia acum Naum observă barizul cunoscut rătăcind haotic printre mulțimea de capete din piață. Un fior rece îi străpunse creierul și scăpă în surdină: „Doamne ferește...” Îi aruncă în grabă lui İtik o salutare și porni grăbit spre stație...

* * *

26.

După revenirea de la odihnă, Doroteea găsi în așternutul lor agrafe și păr lung de femeie. Era nedumerită cine ar fi putut să se tolănească acolo. Deveni prudentă și mereu îi telefona lui Naum, să-i spună unde se află, ce face, că îl iubește, îl pupăcește și să nu fie trist, că deseară va veni acasă să-i gătească ceva gustos și vor face dragoste... Nu dorea să apropie pe nimeni

dintre fostele ei prietene, inclusiv pe Tașca Lungu, cu care se întâlnea acum din ce în ce mai rar. În schimb pe Naum în vara aceea începu să-l îndesească cu vizitele unul dintre clienții săi, devenit amic, Alexei Bonghiu, împreună cu amanta lui, Viorica, o farmacistă înaltă, avînd părul negru și fața pistruiată. Soția lui Alexei era plecată la muncă în Italia, iar soțul farmacistei în Grecia. Farmacista le amintea bărbaților că știința a descoperit viagra, care le continuă viața sexuală. Pe Doroteea o informă care sunt contraceptivele eficiente, ce nu te îngrașă. Stăteau adesea toți patru la masă, glumeau, făceau planuri de viitor, iar când plecau în urma lor rămăneau înțelegerea și voia bună. Această pereche li se păru un exemplu grăitor – o domnișoară tânără alături de un bărbat în vârstă emană un farmec aparte. Alexei Bunghiu era vesel și părea că înflorește în compania Vioricăi. Amicul avea slăbiciunea de a-l lăuda mereu pe Naum că e un avocat deștept. Se împotmolise în niște procese judiciare, la care participa Naum, și îi vizitau mai în fiecare săptămână. Odată le-a adus în dar lui Naum și Doroteei un motan de rasă, mare și alb. Doroteea se bucură tare, dar pisoiul nu se acomodă la noii stăpâni – se ascunse printre cărțile de pe rafturile bibliotecii, de unde nu ieși vreo săptămână. Ca să evite pierirea felinei ce nu reacționa nici la mîncare, nici la băutură, îl rugă pe Alexei să-și ia darul înapoi.

Într-un târziu, când luară vorba despre ceea ce descoperise Doroteea în așternut, Naum recunoscu că la plecarea lor în Turcia îi lăsase cheia lui Alexei să supravegheze apartamentul. Desigur că acesta o fi adus-o aici pe Viorica... Au rîs cu toții când au aflat de suspiciunile Doroteei, iar cei doi guzgănei le-au mărturisit că le-a fost bine și plăcut cât Doroteea și Naum au călătorit în țara celor patru mări! Și Doroteea găti o masă copioasă cu ocazia revenirii din Turcia și petrecură pînă aproape de miezul nopții.

A doua zi pleca la Brînză, să vadă și părinții ce bronz și ce tatuaj adusese ea din Turcia.

– Aș avea plăcere să mergem și la anul să ne odihnim acolo.

– S-ajungem sănătoși, o cuprinse la piept bărbatul. Și o iscodi imediat: Și ce ai să le spui părinților, cu cine te-ai odihnit la turci?

– Cu soții Bunghiu. Doar am atâtea fotografii împreună cu ei.

– Mai bine spune-le adevărul. Că suntem soț și soție! Cât se mai poate să tot ascundem adevărul... De-ai ști cât de mult aș vrea să merg și eu cu tine la părinții tăi! Să îi cunosc, să stăm la taifas, să îi bucurăm cu vestea că degrabă ne vom apleca capetele sub coroana cununiei și că se vor bucura de vreun nepoțel...

– No-o-o! se îndârji Doroteea. Eu nu vreau nici căsătorită, nici copil. Vreau la muncă în America, să fac bani mulți.

– Încearcă măcar...

– Toate la vremea lor, iepurașule! se grăbi să pună punct acestei discuții mai puțin plăcute. Părinții mei nu sunt pregătiți să afle acest adevăr... Ș-apoi e bine așa cum trăim acum, fără ca președintele Moldovei să fie la curent cu

cine ești înregistrat, mai glumi ea. Ai în acest oraș atâtea femei neajutorate, cu odraslele tale, că abia-abia reușești să faci față. Doar te văd în fiecare zi cum umbli îngrijorat și stresat că nu le poți satisface la toți poftele... Îți mai trebuie o belea în plus pe cap?

– Îmi pare rău că nu încerci să le spui, o ținea bărbatul morțiș pe-a lui.

– Nu-ți pară. Dacă aș deveni soția ta, dacă aș avea copil, m-aș face rea cu totul, reluă Doroteea argumentul din repetate rânduri. Sunt o fire posesivă, *hulubașule*. Voi cere să-mi acorzi atenție numai mie. Iar ție asta îți trebuie? Zi mulțumesc că nu...

– M-am atașat prea tare de tine.

– Mai vorbim când mă-ntorc. Am să vin încărcată ca o albină, să mă întîmpini la gară.

– Nu trebuie s-aduci nimic, avem de toate, zise Naum mâhnit.

– Mama nu mă lasă să mă întorc fără torbe cu mâncare, știi prea bine.

– Bine, bine, murmură bărbatul. Să te întorci cât mai degrabă, are să-mi fie dor de tine.

27.

Revenită de la Brînza, Doroteea deveni și mai mofturoasă, și mai pretențioasă. Îi amintea mereu că părinții iar au presat-o să se decidă odată și odată: ori rămâne să trăiască la oraș, în mizerie și lipsuri, cu un salariu și determinare iluzorie, ori se hotărăște să plece la muncă peste hotare. Îl tot sâcăia pe Naum să se intereseze, prin cunoștințele pe care le are, cum ar putea grăbi chestia cu un contract de muncă mai convenabil și mai asigurat. Dacă n-are să o ajute el, cine altul are să o facă? Și iar pomenea de prietenele și cunoștințele ei, care plecaseră pe un cap în SUA sau în Marea Britanie să îngrijească acolo de copiii bogătașilor și care s-au aranjat bine, primesc salarii bunicele și au un alt viitor.

– Și cu mine cum rămâne? o întrebă într-o zi Naum. Doar mie fără de tine are să-mi fie foarte greu, știi bine...

– Dacă soarta ne va hărăzi să fim împreună, fii sigur, așa are să se întîmple. Chiar de voi pleca, voi fi mereu cu gândul la tine, la revenirea în acest cuibușor, unde am depus atâta suflet. Vom repara cele nereparate și, venind din America cu bani, vom rezolva mai multe decât îți închipui tu....

– Noi și acum putem rezolva câte ceva, se opunea Naum. Mai avem bani în cont și dacă dorești, putem să mai procurăm din cele ce nu ne ajung. Iar în decembrie să facem o călătorie în Egipt, la piramide..

– Tocmai voiam să-ți spun, prinse Doroteea în clește propunerea bărbatului. La etajul doi, deasupra firmei noastre, închiriază un spațiu compania „Matrix”. Vinde calculatoare și tehnică de multiplicare, sunt multe piese cu care se poate renova biroul nostru.

Naum se lăsă convins și s-au decis să schimbe calculatorul pe unul mai performant. Chiar peste o zi Doroteea apără în biroul lui cu un oarecare

Felix, specialist în calculatoare de la “Matrix”, un tânăr din sudul Moldovei, ce vorbea cu accent regăţean. Băiatul trebuia să instaleze tehnica și programele. Lui Vainştein tocmai îi veniseră în vizită copiii și el o lăsă pe Doroteea să supravegheze lucrul maistrului. Felix nu era căsătorit, dar sta în gazdă într-un bloc din aceeași mahala, cu o tânără cu care avea de gând să se căsătorească. Locuiau chiar nu departe de biroul domnului avocat. Avea un BMW cam vechi, dar bine îngrijit, încât părea o mașină de lux și cunoștea tehnica și tehnologiile informaționale la perfecție. Însă ceea ce nu-i plăcu lui Naum fură câteva gesturi și replici prea familiare, de cum au pășit cei doi pragul. Acum la urechile lui ajunseră câteva chicoteli de-ale Doroteei, care-l puseră în gardă și-i treziră niște bănuieli mai vechi. Îi veni dintr-odată în memorie o glumă de-a *Bunelului* despre tânăra lui soție și flăcăii de la calculatoare, căreia atunci nu-i dădu nici o atenție. Acum tocmai prinse fraza prin care fata îi explica tânărului că de fapt ea stă aici în gazdă la unchiul ei. „De fapt nu-i este deloc datoare cu o asemenea explicație”, își zise supărat în sinea lui.

Schimbarea calculatorului și apariția tânărului de la „Matrix” în casa lor în acel sfârșit de vară îi suflară în jăratecul geloziei. Nici nu-și dădu seama când se puse pe urmărit. Într-o zi, întorcându-se de la serviciu, trecu pe la alimentar de vizavi și, când achită cumpărătura, îi surprinse prin vitraliul mare pe amândoi stând la taifas chiar în pragul blocului. Când îl văzu pe Naum ieșind din magazin, Doroteea se fâstâci și-i făcu semn pe-ascuns lui Felix să plece, șoptindu-i că persoana care se apropie de prag nu este altcineva decât ... gelosul avocat. Naum se prefăcu că nu observase scena și nu-i reproșă nimic, dar observă că Doroteea se refugiază tot mai des la balcon să fumeze și-i prinsă în convorbiri interminabile cu cineva. Asemeni unui vulpoi bătrân, trăgea cu urechea, poate prinde câteva rupturi de fraze compromițătoare. Nu avea nici o îndoială – fata intrase din nou în zodia ei incurabilă și domnul avocat aștepta doar să adune temeiuri incontestabile pentru a-i da papucii. Adică pentru a o ruga frumos să plece de la el.

Îl „ajută” mânia sa întâmplarea. Într-una din zile, Naum fu oprit în stradă de una din fostele lui favorite în tinerețe – o doamnă cu o coadă lungă, pe care mereu ba o împletea, ba o despletea. Îl întrebă pe șleau:

- Știi cu cine își irosește sentimentele prospătura ta?
- E vreo problemă?
- În clădirea unde se află firma “Xerox” lucrează și ful meu. E specialist în calculatoare.
- Și dacă? întrebă el, grăbit să se despartă de doamna vădit tulburată.
- Castraveciorul dumitale îi aține calea.
- Cui?
- Se plimbă amândoi în fiecare seară cu mașina...
- Ei și? își exprimă nemulțumirea Naum.
- N-am să-i permit! se revoltă dintr-odată femeia, lăsându-și coada

lungă în pace, despletită, când văzu că Naum se îndepărtează. Băiatul meu are logodnică. Doroteea n-are ce să se bage!

Strigătul femeii în plină stradă îl înnebuni. Se puse și mai aprig de pândă. De obicei, Doroteea pleca mai dimineață la serviciu decât el și chiar a doua zi după întâlnirea buclucașă din stradă prinse firul cum Doroteea, înainte de a ieși din casă, avu un apel telefonic, pe care îl trată doar cu un răspuns laconic „Da, acolo”. Îl sărută pe frunte și o zbughi afară, grăbită la serviciu. Copacii din jurul blocului abia înmuguriseră și Naum o urmări să urce în cursa ce trecea pe lângă circ. Deodată, însă, de după blocul din vecinătate stopă BMW-ul negru cu geamuri fumurii și Doroteea se strecură cu o îndemănare uluitoare înăuntru.

Îi și telefonă imediat.

– Adică, domnia ta are șofer personal?

– M-am întâlnit ocazional cu un coleg de serviciu, îi răspunse ea, ca și cum nimic nu s-ar fi întâmplat. Și întrerupse convorbirea.

Ziua întregă nu-și putu găsi astâmpăr. „Aceeși poveste, își zise, gândindu-se cu dispreț la ea. E bolnavă. Poate că vrea să fie altfel, dar nu poate. Nimeni nu o poate salva...Iar eu? Oare cât să-i mai fiu înger păzitor? Tată, îndrumător, pedagog?”

Seara Doroteea veni acasă mai devreme ca de obicei, luându-l cu mângâierile, căutând discuție.

– Ai să-mi spui ceva? o întrebă el uitându-i-se drept în ochi.

– Te rog, îngerașule, nu crede nimic rău despre mine. Nu te înșel... M-am întâlnit cu un băiat care lucrează la “Matrix” și m-a luat cu mașina la serviciu. Nici asta nu am voie s-o fac?

– Procedează cum îți dictează conștiința, dacă o ai, îi spuse Naum. De mine nu depinde nimic. Iată, mama acestui „prieten” are pretenții că îi strici viitorul. Să n-o pățești! Știi că prietena lui e gravidă?

– Îngerașule, n-are nici o prietenă! S-a legat de el o bolnavă psihic și-l șantajează, sărmanul... Poate de aceea acum a închiriat garsonieră și nu trăiește cu părinții... Bine, mai mult nu voi urca niciodată în mașina lui. Voi circula prin oraș în înghesuiala din transportul public...

Mai vru să o întrebe de unde știe aceste detalii, dar vocea ei părea că-i zgîrie creierii și se duse să se culce. Doroteea se spală, se parfumă și veni cu pielea ei catifelată să-și trezească bărbatul în pat.

28.

Domnul avocat epuizase toate rezervele de încredere. Ar fi fost în stare să o ierte de nenumărate ori – simțea că o iubește la nebunie pe această fetișcană cu ochi căprui. Însă intuiția și zvonurile ce veneau tot mai multe din toate părțile începuseră să-i roadă, cu un cariu, orgoliul de bărbat. Până și fiica Mirabela îl preveni odată, ca printre altele:

- Am văzut-o în oraș pe mândruța cu care conviețuiești... Să vezi cât de mlădios a învățat să urce în mașină! Îi place la volan sau cel puțin pe bancheta din față. Fii atent, *batea*¹² să nu-ți crească degrabă coarne de cerb cu Doroteea ta...

„Ce să fac? se frământa Naum jignit și înjosit. Nu am caracter. Alt bărbat, în locul meu, demult i-ar fi dat un șut în fund și ar fi scăpat”. Era, însă, ceva peste puterile lui să se despartă de ea.

Paharul se umplu la doar câteva zile - într-o după-amiază, așteptând verdele de la semafor, trecu fulger pe lângă el BMW-ul negru. Culmea! - alături de Felix, chiar pe bancheta din față, fandosită, fuma malițios femeia lui iubită, Doroteea! Mașina gonia spre bariera Sculeni, direcție ce nu-i inspira gândul unei sarcini de serviciu.

Sângele îi năboi spre tâmpile, iar cugetul prinse a dumica gânduri din cele mai încurcate și mai nehotărâte. „Oare ce să mai fac? Poate să-mi gălesc o altă femeie?” Era conștient că devine tot mai ridicol nu numai în fața Doroteei, dar și a cunoscuților săi, a multor clienți care îl recunoșteau pe stradă și care, avea impresia, îl ironizau când îl salutau cu un zâmbet slugarnic. Părea că fiecare își râde în mustață și se bucură pe din spate că o fetișcană, pe cât de mișto, pe atât de porno îi pune coarne.

Într-una din acele zile, când noaptea trecută și dimineața Doroteea îi jură credință, se puse din nou la pândă, nici el neștiind de ce. Se dosi printre lumea din stația de autobuz, de unde se vedea ca-n palmă scara cu apartamentul lui Felix și rămase acolo ceasuri bune. Și poate că așteptarea lungă avea să-i adoarmă vigilența, dar sună celularul și Doroteea îl anunță că termină lucrul și vine curând acasă. Încă nu închise bine mobilul când descoperi BMW-ul compromițător stopînd în fața scării. „Da, e cum am presupus”, își zise Vainștein, când din mașină coborî Doroteea și amândoi, șoferul și pasagera, fură înghițiți de umbrele scării...

Sângele prinse a-i clocoti să-i spargă timpanele și inima. Se ridică să meargă acasă, dar se răzgândi și rămase în așteptare pe bancă, mușcându-și unghiile și frământând gânduri din cele mai bizare. „Ce să fac? Să o alung? Dar o iubesc! O iubesc, bate-m-ar cerul!”, se acuza și se căina el în același timp. Domnului avocat nu-i plăceau buclucurile în casă. Certurile îi dis plăceau și îl scoteau din starea de normalitate pe săptămâni, ba uneori și pe luni întregi. Nu putea spune că precedentele sale soții au fost și ele *curve*, poate nici chiar femei de moravuri ușoare, dar mai toate i s-au nimerit fie cu caractere turbulente, fie cu cerințe materiale exagerate, ceea ce și stârnea certuri și situații de scandal. Acum nu voia să repete trecutul. O iubea pe Doroteea, dar și situația penibilă în care se pomenise din nou îl împingea să întreprindă ceva.

Cam la o jumătate de oră, cât trebuia să vină de la serviciu, Doroteea reapăru din umbrele scării. Era singură, în rochia ei scurtă cafenie, bine

dispusă. Se uită la ceas și păru să o ia în sens opus direcției către blocul lor. „Așa, vrea să înconjure, ca să intre în bloc din cealaltă parte, ca și cum ar veni de la stație” ghici Naum intențiile femeii. Dar în clipa următoare o luă de-a dreptul prin curte spre casă.

Încă nu știa ce-i va spune, dar se repezi să-i taie calea.

– De unde vii, dragă!? o apucă brusc de braț și singur se miră de câtă mânie desluși în propriul glas. Te-am văzut cu cine ai intrat în bloc. E totuși Felix și întâlnirile voastre nu-s deloc întâmplătoare. Ce înseamnă asta, Doroteea?

Fata îl privi perplexă – nu se așteptase să fie surprinsă în flagrant și, buimăcită, murmură ce-i veni pe limbă, fără să se gândească la rostul vorbelor:

– Felix m-a adus de la serviciu până acasă, mai degrabă...

– Și ai tras nițeluș prin așternutul lui, îi continuă firul răspunsului Naum, mâniat la culme nu atât de răspunsul impertinent al fetei, cât de situația penibilă în care se pomeni.

– Mai mult n-am să fac, zise dânsa cu o voce stinsă și vinovată.

Răspunsul îi păru cât se poate de banal. Simți un dezgust, o repulsie pe care nu și-o putea stăpâni.

– Mergi acasă, îți iei catrafusele și să nu te mai văd la mine în casă!

Răcni. Porunca sună categoric, cuvintele i se înșiruiră sacadat și cu o răutate nefirească în voce. De data aceasta Doroteea îl privi ca niciodată cu ochii speriați. Chestiunea cu plecarea ei în SUA era destul de confuză, iar acum părea că se poate năruți definitiv. Un mare semn de întrebare stârnea însăși funcționarea aceluia sistem de contracte. Să plece la o altă gazdă însemna să achite o chirie grasă, ceea ce ar lipsi-o practic de mijloacele necesare pentru plecare. Însă chipul hotărât și negru al bărbatului nu-i lăsa nici o speranță, de data aceasta nu avea cum să o ierte. Și Doroteea începu a se ruga și a plânge copilărește, ca să atragă mai degrabă atenția și celor trei agenți ai SIS-ului (ca de obicei, ele tăifăsuiau în curte, pe banca din fața blocului):

– Iartă-mă, te rog. Căci nu am unde să mă duc! Iartă-mă, *îngerășule*...

– La Felix! urlă cu adevăratele bărbatul și banca de sub cele trei păru să trosnească.

Pentru prima dată SIS-ul încremeni și nu suflă o vorbă. Una din ele își făcu la repezeală cruce și până ca ce doi să intre în scară, făcură și ele picioare.

Ca să-și mai stingă din rușine și revoltă, bărbatul îmbrânci femeia la intrarea din bloc, iar nu zăbavă pe întreaga scară tună zgomotul unei uși trântite puternic.

În casă femeia se trânti pe canapea și începu să plângă în hohote.

– La ce bun să te iert și de câte ori! nu-și putea stăvili furia Vainștein. Când ție îți plac alți bărbați, îți place să te freci cu Costic, Sebas, Felix... Cu orice armăsar îți cade-n cale! Las' să te ia el în gazdă sau să-ți ofere un apartament undeva în oraș... De ce-aș fi eu dator să asigur o femeie depravată ca tine, care nu are altceva în minte decât vagabondajul sexual. Nu, nici vorbă! Iată chiar

acum îți arunc toate bulendrele pe geam, ca să nu-mi mai pășești pragul, și du-te să nu te văd mai mult între pereții casei mele. *Curvotină* altoită ce ești!

Cuvintele o biciuiau cu un șuier usturător. Nu-i păsa dacă le aud sau nu femeile de pe bancă, teama că va rămâne în stradă, cu plecarea peste hotare în derivă puse stăpânire pe toată ființa și cugetul ei. Se puse pe bocit în batistă și mai tare, ca la mort, împleticind picioarele în urma bărbatului. Vainștein porni să măsoare cu pași mari și grei odăile toate, de parcă era într-un acces de nebunie. Nu-i auzea plânsul, necazul îi sugruma gâtlejul, gata să-l sfășie definitiv: „Cu ce am păcătuit, Doamne, ca să tolerez în casa mea atâta murdărie din partea acestui chip de înger, dar cu suflet păgân de diavol? Am 53 de ani, trebuie să-mi aranjez și eu restul sorocului... Ar fi cazul să-mi aduc o femeie ca lumea în casă, dar nu pot... Sunt îndrăgostit de ea și dacă pleacă, îmi va fi, sufletește, foarte greu și rău... Și de ce anume eu, Doamne, trebuie să sufăr neapărat *curva* asta lângă mine?!”

Știa că și de data aceasta o va ierta. De la o vreme se prinse la gândul că, poate, fata asta îl hipnotizează cu mâncărurile sale gustoase, aduse de-acasă, de la Brânza, și trebuie pur și simplu să-i ierte toate nebuniile. „U-u-ufff! Plânsul ei mă omoară!... Cât voi mai suferi stricata asta lângă mine?!” Gândurile îl năpădeau ca hoardele și Naum se simți ca un copil neajutorat. Se gândi să o pedepsească amarnic, doar ca ea ...să rămână.

Într-un târziu, bocetele fetei se stinseră treptat. Vainștein se abătu spre dormitor și descoperi că Doroteea adormise. Și deodată prinse a pași în vârful degetelor... să nu o trezească.

Nu mai trăise asemenea rușine, dar nici atâta răbdare nu știa că poate avea. Toată noaptea se căzni să adoarmă, dar somnul fugea de la el ca lăcustele de ploaie. Aproape de zori îi păru să fi găsit soluția de a se descotorosi de ea. „America! sări din așternut drept în picioare. Da, America! Asta e soluția! Am s-o ajut să-și perfecteze cât mai degrabă actele pentru ambasadă și ducă-se în... voia ei! Numai așa am să scap de ea. Și ea de mine...”

Ultima frântură de gând îl întristă, dar nu mai era în stare să gândească. Se răsturnă pe canapea și adormi somn lung și greu.

* * *

– *Îți face vrăji, frăține, negreșit îți face vrăji, își dădu cu părerea Ițik Mazik și lăsă vioara cu arcușul pe lavița așternută cu o veretcă cam roasă.*

Naum nu avea cu cine să împartă necazurile sale. Dintre toți prietenii singurul care l-ar înțelege cu adevărat este Ițik. La el și veni să-și răcorească păsul.

– *Te hrănește cu mâncăruri gustoase, dar acolo-s vrăji făcute de ea și de maică-sa. Negreșit. Gândește-te, frăține. Tu o ții la tine în tot confortul, nu achită nici chiria, nici serviciile comunale. Ai ajutat-o cu serviciul și ea... te folosește. Ia seama,*

până la urmă are să te nimicească. Are să te usuce ca pe o iască. Știi ce-i trebuie ei acum? E-he-he-i! Un armăsăraș tânăr cu potcoave, ca să se sprijine bine și la împins să nu piardă nici un milimetru! Când s-a urca pe el, să aibă orgasme și să țipe, de să stârnească toți maidanezii din cartier. Iar tu, cine ești?! Și Ițik făcu o pauză, își frământă pe un moment menzuza, apoi reluă: Ia, cole, un bășinos bătrân, care o exciți din când în când, dar nu-i aduci plăcerea cea așteptată... Ascultă la mine, fii atent, gagica are să te falimenteze, cum m-a falimentat pe mine Hona când a stârnit aventura cu potcoave și caiele! Ție ea îți trebuie pentru un masaj erotic, iar ea te folosește ca pe un măgar! Numai că n-are să te ducă în Ierusalim. Negreșit...

29.

Cât de mult ar fi vrut să nu ia în serios vorbele lui Ițik! Îl știa de palavragiu și ciucure de sfânta naivitate de când s-au cunoscut. Dar bănuiala că fata posedă o putere magică asupra lui creștea pe zi ce trece și se întărea în cugetul lui. Era destul să-i spună câteva vorbe dulci, să-l mângâie și el se tembeliza cumplit.

După ultima ceartă se închise și mai mult în sine. Doroteea părea să-și fi luat iar o pauză în aventuri și se tot străduia să nu-i dea nici un prilej de bănuială de infidelitate. Îi telefona, îi comunica unde se află... „Povești mai vechi, conia?”, își zicea Vainștein de fiecare dată când punea receptorul în furcă sau închidea celularul. Adevărul era că nu mai simțea nici o plăcere cu ea în așternut. Era conștient că face dragoste cu el pur și simplu din datorie. Doar că nu recunoștea. Ba chiar o făcea pe îndrăgostita – îl săruta, îi zâmbea și-i spunea același rebegit „Doamne, cât de mult te iubesc!”

Naum mai insistă o dată la compania gestionată de fosta lui soție, de astă dată i se adresă personal. Bela era o femeie experimentată, călătorise de nenumărate ori în SUA și putea să-i găsească mai grabnic un contract de muncă.

– Cuconița ta pricepe engleza?

– La perfecție. Știe calculatorul...Te rog, ajută-mă! se rugă el cu voce disperată.

– Dacă e nevoie... E foarte complicat, dar mă voi strădui să te ajut. Măine să vină la mine.

– Dacă se poate, caută-i un loc în Washington.

– De când te știu, ai fost un nemernic, Naum, nu se abținu nici ea să-i mai pună sare pe rană. În loc să faci bine copiilor tăi, bunăoară, fiica *Malca* dorește să învețe la Ottawa, în Canada, are nevoie de susținere morală, nu i-ar strica și niște bani, tu îți ieși din pepeni pentru interesul unei... *cocote!*

Doroteea o găsi chiar simpatică pe prima lui soție. Avea ochi inteligenți și îi păru o femeie serioasă. „De ce nu s-au împăcat?” se gândi la un moment, dar degrabă își alungă orice gând lăturalnic – a venit să susțină o verificare a cunoștințelor de engleză și trebuia să se concentreze.

– Ai șanse să pleci, dar va trebui să obții viză la ambasadă. Și trebuie să fii conștientă că îți asumi un risc, fiindcă ofițerii de-acolo uneori resping fără nici o explicație cererea de plecare. Voi încerca să te angajez pe un contract de muncă la un hotel din Arlington, lângă Washington, în calitate de recepționeră. Pe un an. Dacă te vei prezenta bine, vei avea posibilitate să-ți prelungești contractul de muncă până la trei ani!

Asta însemna că Doroteea trebuia să mintă ambasada americană, prin acte false, că este angajat hotelier și pleacă în SUA la muncă mai curînd pentru a acumula experiență și să-și perfecționeze limba engleză.

Acasă veni fericită. Până la finele anului rămăseseră săptămâni numărate și se puse pe adunat actele necesare. Reluă în continuare cursurile de engleză, căci, după cum i s-a spus, în caz de reușită, plecarea se preconiza pentru anul viitor pe la începutul verii. Și cei de-acasă, deși făceau reparație capitală și intraseră în datorii, i-au făgăduit să o ajute. Mama Dina și tata Mihail erau acum încântați de perspectiva fiicei.

– Vom mai împrumuta de la neamuri, de la cunoștințe și vom aduna suma necesară. Da tu ține-te de domnul avocat, să te ajute și el, nu-ți face de cap. De Sfinții Arhangheli invită-l la hram....

Doroteea pricepu că maică-sa știe demult că trăiește cu Naum. Probabil, mai știe și despre alte aventuri amoroase ale ei.

30.

În ajunul plecării în satul Doroteei avu mai multe emoții neplăcute. Mama lui Avraam, căsătorită acum cu un italian, s-a stabilit la Torino. Avraam împlinise 17 ani, absolvise 9 clase gimnaziale și pleca și el în Italia. La despărțire băiatul îi spuse că va reveni acasă doar dacă va veni și mama. Acolo se înscriesese deja la un colegiu. Despărțirea a fost grea și pe fața lui Naum se citea o tristețe tulbure și neînțeleasă. Era primul lui copil care pleca în străinătate...

În ziua hramului, de Sfinții Arhangheli Mihail și Gavriil, plecă la Brînza împreună cu fiica Rahela. Din primul schimb de priviri lui Naum nu-i prea plăcu mama Doroteei. Nu a observat să zâmbescă măcar o singură dată la masa plină cu bucate și musafiri de toate rangurile. Simțea cum îl măsoară toată oastea gazdei din tălpi până-n creștet. Naum încerca să se simtă comod, să fie glumeț și chiar era pornit pe confidențe. Pricepându-i intențiile, Doroteea făcu pe supărata și-i dădu de înțeles că ar putea să-i strice reputația în fața rudelor. De fapt, ar fi vrut să fie cumva mai familiar,

dar simțea că ochii mesenilor din Brânza parcă trădau adevărul despre el și Ioana lor și îl condamnau. Zâmbea galant cu doamnele și diplomatic cu bărbații, spunea glume și anecdote, dar simțea că râsul celor din preajmă e forțat, iar fiecare replică e presărată cu piper. Ca să scape de aceste presimțiri, într-o pauză se duse cu câțiva meseni mai întâi la stația de epurare a apei, unde munceau părinții fetei. Ca să mai topească din gheața răcelii dintre el și rudele fetei, s-a fotografiat cu lucrătorii de-acolo, iar mama fetei i-a făcut o excursie prin stație, explicându-i în ce constă lucrul lor, dar și plângându-se de utilajul deja învechit și de pericolul că poate fi concediată din funcția în care a muncit o viață cu toată familia – a atins vârsta pensionării și nu știe dacă administrația îi va prelungi contractul de muncă. Naum își dădu cu părerea și încercă să se apropie cu câteva sfaturi privind legislația muncii și practica angajatorilor și cu această ocazie își mai limpezi părerea – cu toată sobrietatea ei, doamna Dina părea o femeie modestă, la locul său, muncitoare și conștiincioasă, cunoștea la perfecție principiile de funcționare a utilajului. Până la urmă s-au mai fotografiat și în poarta casei părintești, cu toți oaspeții veniți să petreacă de hram.

Naum mai descoperi că Doroteea șofează cu îndemânări nebanuite – i-a adus de la autogara din Vulcănești până la Brânza cu mașina părinților, un „Jiguli” de marcă veche, dar încă destul de bine păstrat. Acum pricepu mai multe decât presupunea când o suspecta de infidelitate: „Știe a mânuși bine volanul, ce mai vorbă! Plimbându-se cu atâtea mașini străine prin oraș, nu a pierdut vremea în zadar cu Costic, Felix și cine mai e acolo. Încaltea, a și avut cu ce plăti...” Când peste Brânza se lăsa amurgul, Doroteea îi conduse până la stația auto, de unde urmau să se întoarcă în aceeași seară la oraș.

– Cum ți-au părut părinții Doroteei? dori să afle Naum de la fiică.

– Oameni simpli și de treabă, răspunse Rahela. Mamă-sa mi s-a părut cam posacă și prea des te măsură cu privirile ei încruntate. Și-apoi nici nu era sinceră cu tine.

31.

Nici nu observă când sosi luna decembrie. „E al treilea an de când suntem împreună”, se gândi Naum și se miră de această nouă măsurătoare, cu un nou punct de reper, cu un nou sistem de referință. Acum toată viața lui o împărțea în două perioade – cea cu Doroteea și alta, parcă mai puțin însemnată, cu celelalte femei. Cea cu Doroteea părea să tragă mai mult la cântarul vieții, chiar dacă cu celelalte avea zece copii, iar cu ea nici unul. Chiar dacă... Alungă gândurile urâte, care îi provocau numai indispoziție și necazuri. Poate nu mai e mult, își zise, deși de mai multe ori se gândise cu groază și presimțiri sumbre la ziua despărțirii lor.

Doroteea însă se afla mereu în vâlvora pregătirilor pentru plecarea în SUA. Își păstră locul de muncă la firma „Xerox”, deși obținuse de la *Bunel* un regim de muncă mai lejer. Deveni mai sobră, mai concentrată, mai atentă,

parcă se și mai maturizase. În ultima vreme lui Naum i se păru chiar că devenise alta – mai atrăgătoare, mai fermecătoare, dar și mai gospodină. Întorcându-se de la serviciu, mătura, spăla, pregătea demâncare, apoi stătea ore în șir la calculator, studiind engleza, dialogând cu prietenele sale aflate deja la muncă în străinătate. În astfel de seri ar fi vrut să oprească timpul în loc, să o admire așa o veșnicie. Dar timpul a fost întotdeauna neîndurător, iar cu dânsul îndeosebi. Decembrie se apropia de sfârșit, veneau sărbătorile de iarnă...

Cel de al treilea revelion consecutiv îl petreceau împreună – în doi, în apartamentul lui încăpător, cu trei camere, cu șampanie, lumânări și bucate delicioase, pregătite de o gospodină fermecătoare. Și în acest revelion ea îl sărută când acele ceasornicului bătură sosirea Anului Nou, iar când patimile se potoliră, îi zise cu voce domoală:

– *Îngerașule!* Ce bine e că te am alături... Anul acesta, cu ajutorul lui Dumnezeu, poate voi pleca la muncă peste hotare. Am să-ți trimit mesaje, cadouri americane, iar după ce voi câștiga bani destui mă voi întoarce la tine. Vom face din apartamentul nostru o jucărie...

Sorbi din paharul cu șampanie și continuă visătoare:

– În anul care vine am să-ți mai fac o surpriză, care de fapt ți se datorează mai mult ție. Jos fumatul! Chiar din prima zi. Și întrucât fosta ta soție m-a asigurat că plecarea mea va fi posibilă pe la sfârșitul verii, nu mai târziu de toamna asta, vreau să-ți fac o invitație.

– O invitație? Mie? o privi uimit Naum.

– Te iubesc atât de tare, *motănașule*, ciripi ea cu vocea stăpânită de emoții. Vreau ca în luna mai să plecăm din nou la odihnă în Turcia. Părinții mi-au depus de pe-acum bani la cec pentru plecarea în SUA...

Naum nu se bucură prea tare. Se așteptase la o cu totul altă invitație. Își închipuise pentru o frântură de secundă că pășesc alături, ea în rochie de mireasă, el în costum alb și papion negru, spre palatul fericirii, unde-i întâmpină nuntașii, apoi trec la braț prin tunelul de flori... Scutură fărâma de închipuire și zise totuși pe un ton împăciuitor:

– Dacă va fi un an bun. Și dacă, eventual, nu aduci nici un prejudiciu financiar plecării tale...

Și iar au dansat o bucată de noapte, amândoi, acoperiți de vocea plăcută a lui Chris Rea.

– Ce minunat e cu tine!

– Vrei să fim împreună totdeauna?

– Crezi că am de ales? zâmbi Doroteea strânsă mai aproape la piept.

...Avea impresia că cineva totuși îi urmărește din negura nopții. Un ochi rece, de plumb, bacovian. Și cu un zâmbet vrăjmaș de zeflemitor: „Chiar așa, care va să zică? Las-o, dom'le, mai moale... Că vezi bine...”

Naum închise ochii, scutură din cap, și vedenia dispăru...

32.

Acum era sigur – va pleca în toamnă, cu contract de muncă. Va lucra ca recepționieră la un hotel din Arlington, lângă Washington. Chiar din primele zile ale anului era ocupată ca niciodată. Ziua muncea la firma „Xerox”, în timpul liber învăța din manuale și de trei ori pe săptămână frecventa cursurile de perfecționare a limbii engleze. În serile lungi de iarnă se așeza la calculator, corespondând cu diferite persoane și dorind să afle cât mai multe despre țara de peste ocean. Adună toate actele necesare pe care trebuia să le prezinte la Ambasada SUA, ca să o accepte la interviul pentru acordarea vizei. O ajută Naum, desigur, obținându-i o referință de la administrația unui hotel din oraș, unde, chipurile, muncea. Tot el fu acela care o obligă să fie mai insistentă cu perfectarea actelor – să o contacteze pe fosta lui soție și să concretizeze unele detalii cu referire la contractul de muncă, care trebuia, și el, prezentat la Ambasadă.

Plecările în America în acea perioadă ajunseră pe muchie de cuțit. Guvernarea comunistă intenționa să blocheze activitatea firmelor ce se ocupau de plasarea cetățenilor moldoveni în câmpul muncii peste hotare, monopolizând această afacere bănoasă într-o firmă gestionată de clientela lor. Și chiar președintele țării îi avertiză sever pe toți responsabilii din guvern să pună, tacit, stavile la hotare – nici un greier să nu treacă! Bela îi telefonă chiar ea lui Naum, sfātuindu-l ca atunci când Doroteea va susține interviul, să nu-i divulge ofițerului cine anume a pregătit-o de plecarea în SUA. Oricum, pregătirile Doroteei decurgeau până una-alta în ritm normal, dar cu fiecare zi Naum cădea tot mai des în depresie, conștient că Doroteea îl va părăsi definitiv.

– Stai liniștit, îngrașule, încă nu se știe nimic concret – voi pleca sau nu, îl consola ea.

În ziua lui de naștere Doroteea pregăti, ca de obicei, o masă de sărbătoare. Seara veniră oaspeți mulți: Pavel Nică, Alexei Bunghiu, Anatol Roșcovanu, Sergiu și Dumitru Fusu... S-au veselit și au lăudat-o pe Doroteea că e o gospodină excelentă. Și copiii lui o acceptaseră și o stimau – nu conteneau să o laude când îi servea cu bucate gustoase. Și numai Naum se simțea prost – nu mai era acel de acum trei ani. Însă la vreo două zile i se făcu rău de tot și fu nevoit să meargă la Nicolae Cucoș, medic la spitalul orașenesc, dar și un vechi prieten încă din copilărie. Investigațiile l-au îngrijorat serios pe domnul doctor:

– Băiete, problemele tale sunt grave! Ești bolnav de hepatita B și trebuie să o tratezi neapărat. Pe deasupra, ce-i cu „pozitivele”? îi flutură el hârtiuța cu rezultatele analizelor de sânge. La vârsta asta de unde te-ai mai pricopsit și cu „busuioc” veneric? Cu cine trăiești acum? Ea s-a controlat vreodată? Ori ai „cules” prin mahala această bogăție?

Naum rămase perplex și, din trist ce era, acum părea să i se fi înecat și ultima corabie. Nu avu încotro, trebui să se interneze în staționar. Nicolae Cucoș era un specialist recunoscut în tot orașul. Cât a durat tratamentul, nu-l slăbeau telefoanele doamnei cu coadă lungă cu plângerile ei asupra celor doi. Doroteea

rămase acum singură în apartament și nu încăpea nici o îndoială că-și făcea de cap nestingherit.

– Nu pot să-i fac nimic, dragă! se răsti într-un sfârșit Naum la pârâtoare. Dacă-ți vine bine, prinde-o și chelfăneaz-o!

Se plictisi să mai facă scene de gelozie, așa că hotărî să o lase de capul ei. Ba chiar îi veni un gând năstrușnic – ca scriitor, ar fi bine să studieze psihologia unei curve veritabile. Poate de aceea a și insistat ca Doroteea să nu-i facă nici o vizită.

– Nu pierde timpul, perfecționează-ți engleza, îi hotărî la telefon. „Și șofatul” voi să mai adauge, dar se abținu. Nu avea nici un rost.

Revenit acasă, Doroteea îl întâmpină cu o veste bună:

– Iubițelule, deja am comandat biletele de odihnă la Kemer pentru luna mai. Am să folosesc o parte din concediul ce mi se cuvine, apoi, după ce ne întoarcem din Turcia, cealaltă poate o voi petrece acasă, la părinți. Plecarea mea este preconizată pentru toamnă, așa că până atunci mai este. Și încă o noutate: la vară are să vină în ospeteț verișoara mea din Tula, pentru o săptămână. Dacă nu ești împotriva, va sta la noi.

– Nici o problemă, răspuse Naum cu indiferență. Și tot atunci găsi oportun să o anunțe: În timpul tratamentului medicii m-au avertizat că hepatita se transmite și prin contacte sexuale. Și mi-au mai depistat niște maladii... Ciupercuțe, hlamide. Trebuie să te tratezi și tu...

Doroteea primi această informație vădit liniștită.

– Chiar mâine am să o sun pe Viorica să-mi procure medicamentele necesare de la farmacia ei.

Naum părea acum absent la toate: la ordinea exemplară în care găsi apartamentul, la reacția ei absolut liniștită, când îi pomeni de bolile cu pricina. De când trăiau împreună, nu avusese cu nimeni raporturi extraconjugale și era sigur că anume ea l-a „împodobit” cu aceste boli venerice. Da, această ființă gingașă de lângă el, cu ochișorii jucăuși și zâmbet fals. Și ca să-i spulbere parcă gândurile negre, Doroteea reluă vorba despre concediu:

– Să le facem toate pe rând. Mai întâi plecăm la odihnă în Turcia, apoi ne vom trata și bolile. Știi că mai am și boala mea de toate zilele.

Avea probleme cu intestinalele – nu avea scaun câte o săptămână, dar să consulte un medic se intimidă. Chiar și lui îi spuse despre acest necaz peste un an de când s-au cunoscut.

– Cât am stat în spital, am consultat și un proctolog referitor la dereglările tale.

– Ce-a spus?

– Să urmezi un tratament. Altfel pot apărea urmări grave. Până la cancer.

– Da? murmură ea pusă ușor pe gânduri. Peste câteva săptămâni trebuie să urmăm neapărat tratamentele. Dar mai întâi ne odihnim la mare! Situația rabdă – o săptămână în plus sau în minus nu schimbă nimic.

Se lăsaseră zile cu călduri și arșiță, iar odată cu ele păru să se instaleze treptat și o înstrăinare inexplicabilă între ei, tolerată tacit de amândoi. În sinea sa Naum începuse să o urască pe fata de care se îndrăgostise lulea, dar care îi provocase până la urmă atâtea necezuri cu infidelitatea ei. Nu se mai cutremurau la apropiere ca altădată, gingășia fetei, trupul ei tânăr și seducător părea că se brutalizase. Nu-i mai procurau plăcere discuțiile cu ea pe nici o temă, se ruga să vină cât mai curând toamna, când avea să plece. Poate că atunci se va simți altfel, mai liber și mai limpezit. Acum se lăsă dus de voința fetei – ea procură biletele, alergă prin magazine, aranjând pregătirile pentru mare. Nici măcar nu se mai interesa de ce vine seara târziu, chiar și în zilele când avea engleza. Pe sufletul lui puseră stăpânire descumpănirea și o imensă surzenie. Slujba, de câteva luni, nu-i aducea venit ca să facă față nevoilor copiilor și mamelor acestora din oraș. Deveni chiar pesimist, iar tristețea nu-l mai părăsea. În așternut se manifesta fără nici o plăcere –își închipuia mereu cum Doroteea face dragoste cu altul. Devenise parcă și mai neputincios. Când pășiră pragul aerogării cu bagajele burdușite, avu chiar o dorință stranie și lugubră. Ca în timpul zborului avionul să se prăbușească în mare. Prea multe greșeli făcuse până acum, prea multe. Și față de fostele soții, și față de copii, și mai ales față de propria-i demnitate de bărbat. Se considera un neghiob, un tontălău slab de fire, dacă tolerează cu atâta indiferență infidelitatea dezgustătoare a unei puștoaice, dacă s-a prins în lațul unor sentimente juvenile și a ajuns să o iubească orbește, ca un drogat. Conștientiza că nici un bărbat din lume nu ar fi procedat ca el, că de mult și-ar fi rânduit viața altfel. Nu mai era tânăr, dar nici atât de bătrân, mai avea posibilitate să-și aranjeze viitorul, să-și aducă în casă o femeie potrivită vârstei sale, și nu o puștoaică desfrânată, care îl hrănește zilnic cu diminutive și mângăieli false.

Toate aceste gânduri Doroteea nu i le putea citi și era singurul lucru care îl împăca întrucâtva cu sine însuși. De fapt, ce fel de împăcare putea fi? Nu mai dorea nimic, decât să facă un bine acestei ființe, ca în viitor, poate, să-i fie cel puțin recunoscătoare. Și-apoi a comis în viața de până la ea atâtea greșeli! A fost și brutal, și crud cu femeile care i-au născut copii, neiertător și josnic cu prima, dar mai ales cu cea de-a doua soție. Acum simțea că soarta se răfuiește cu el și îi cere să-și plătească polițele destinului. Și trebuia să rabde. Acum mergea la odihnă, într-o țară a paradisiului, avea nevoie de această relaxare, după ce se tratase de hepatită. Dar oricum, se simțea ca niciodată de prost, era total indispus. Și numai pe Doroteea părea să nu o afecteze prea tare mina lui mohorâtă. Se culca mereu pe brațele lui, netezindu-i primele ninsori de pe tâmpile:

– Fii mai vesel, *motănașule*. Sunt alături de tine, se alinta ea până adormea.

Când urcă în avion, descoperi că uitase în taxiul care îi aduseră la aeroport aparatul de fotografiat și ochelarii de citit. Asta îl amări și mai tare – era sigur că nu va putea nici scrie, nici citi la mare. De data aceasta călătoria la Kemer i se păru lipsită de farmec, și nicidecum nu se putea compara cu

cea din vara anului trecut. Și intuiția nu-l trădă – primul disconfort l-au avut deja la cazare – deși achitaseră o sumă frumoșică pentru un hotel de trei stele, administrația îi cază la început într-unul de două stele. Abia după câteva nopți, la insistența lui Naum, au fost mutați într-un hotel de patru stele, după cum era indicat în biletele procurate.

În acel an nu au făcut nici o poză, nu au scris nici o pagină. Culcat pe un pat pliant pe malul mării, Naum urmărea aproape absent cum Doroteea se bălăcea în apă – într-un costum de baie albastru, nu mai era acea domnișoară proaspătă și fină, cum fusese anul trecut, când se plimbau pe aceeași plajă. Se străduia să ascundă niște dureri acute în spate, căpătate chiar în ziua când aveau să vină aici, la Kemer – prietenul Dumitru Fusu îi aduse un sac cu zahăr pentru compoturile și dulcețurile de vară și Naum și-a permis să-l ducă de la parter la etaj, în apartament, de unul singur.

Trecură câteva zile și situația parcă reveni la normal. Doroteea a intrat într-o zi în vorbă cu un tânăr turc care vorbea engleza. Au tăifăsuțit o vreme, apoi i s-a destăinuit:

– Pezevenchiul... A întrebat dacă sunt liberă. Când i-am spus că ești soțul meu, m-a privit uimit: „Nu ești cu el, gândurile tale sunt în altă parte...”

– Și n-are dreptate?

– Ei, aș! se alintă ca de obicei Doroteea. Sunt numai a ta, *iubițelule!*

După câteva zile de zbucium, Mediterana se liniști. Lumea se tot întreba: să fie vreun semn bun? Pe litoralul stațiunii balneare năvăliră parcă de undeva, din înălțimile munților, o puzderie de vilegiaturiști vorbind graiuri diferite și înțoliți peștiș. În vecinătatea Doroteei și a lui Naum își făcuse loc o altă pereche, care, probabil, conversa bulgărește. Discutau și se contraziceau mereu într-o problemă ce ține de arta fotografiei. Ambii dotați cu aparate performante, nu mai încetau să immortalizeze peisajele din jur, selectau fețe de oameni ieșiți pe plajă, analizând apoi pozele deja pe monitor. Ecusoanele de la gât îi trădau că sunt reporteri ai prestigiosului ziar american *Forwards*. Fata era josuță de statură, cu părul negru ca tăciunile, ochii mari, pătrunzători. Costumul de baie vișiniu amintea de imaginea unei nimfe din Grecia antică. Ceva la fel de miraculos țineau să sugereze și pașii cu care măsura ritmic nisipul de pe plajă. Bărbatul, dimpotrivă, era înalt, suplu, cu mustăți și barbă căruntă ca de țap, cu un smoc de păr prins la ceafă. Lăsa impresia că este un preot de pe muntele Athos și că a nimerit pe plajă, cu aparatul de fotografiat la gât, ocazional. Discuțiile dintre cei doi, aci domoale, aci repezite, îi amintea lui Naum Vainștein niște cuvinte bulgărești, învățate în adolescență, când avusese ocazia să călătorească timp de o lună la Plovdiv, Sofia, Burgas și Varna. Dar nu cuvintele propriu-zise, ci mai curând tonalitatea rostirii lor și felul de a gesticula l-au făcut să înțeleagă că între corespondenții americani de origine bulgară se iscase o ceartă.

Soarele se ridica nemilos spre zenit, iar întinderea plajei de la Kemer forfotea. Aerul îmbăcsit cu miros de citrice turcești, cântecele ce izvorau ca

apa din megafoanele instalate în hoteluri creau o atmosferă de adevărată sărbătoare pentru cei din jur. Și numai Naum avea impresia că-l asediase un vacarm aproape insuportabil, obositor. Toată lumea se scălda și se bronză, tolănită pe paturile pliante și îndeletnicindu-se fiecare cu ce prefera – jucau șah și dame, citeau cărți și ziare, rezolvau rebusuri și integrale, admirau muzica sau pur și simplu urmăreau prin binoclu corăbiile ce veneau sau plecau din chei, cascada din depărtare, zborul pescărușilor, acum unicele ființe autohtone ale golfului *Antalya*. Lumea ca lumea, păsările ca păsările și numai corespondenții americani de origine bulgară făceau excepție. Părea să fie în exercițiul funcțiunii și tot ce se întâmpla aici într-o clipă, într-o oră, într-o zi trebuia reflectat în timp și în spațiu. Altfel zis, continuau să adune materiale pentru publicația ce le-a încredințat această misiune nobilă.

Urmărindu-le munca și cearta, Naum se legase oarecum de această pereche, singurul subiect ce părea să-l mai intereseze acum pe tot întinsul mediteranean, mai degrabă ca scriitor decât ca simplu turist, care a evadat din tumultul civilizației moderne și vrea să-și scuture stresurile, oboseala de peste an în apele și în peisajul subtropical. Doroteea trecuse undeva pe planul doi, nici el neputându-și explica de ce nu-l mai interesează, nu-l captivează, ca anul trecut, prezența sau lipsa ei. Ea se bălăcea în mare sau în piscină, se întreținea cu tineri turci în engleză, bea tonic ori mînca o înghețată la umbra unei terase și, periodic, nu uita să vină lângă el, să-l cuprindă sau să-l sărute și să-i spună aceeași frază banală „Ce bine e, motănel, că suntem alături. *Te ubăsc, mă!*”

33.

În penultima zi de aflare la Kemer, tabloul nu părea să sufere mari schimbări. Atât că Naum, scufundându-se în valuri, se lovi de o piatră și simți imediat o durere acută în coloana vertebrală. Deranjat de aceste dureri, se gândi că va avea din nou probleme cu hernia de disc, pe care medicii nu o dată i-au propus să o opereze. Din cauza bolii, de câte ori se mai scălda în restul zilei, se întindea copilărește pe burtă, intrând în apele mării ca o reptilă. Înotând așa, parcă-l mai lăsaus durerile. Prefera să o ia razna, depărtându-se de mal, unde era mai puțină lume și astfel putea să admire munții pitorești din preajma stațiunii, dar și cerul albastru-siniliu.

Rămase oarecum surprins când observă că și cei doi fotoreporteri preferau să înoate la o distanță mai mare de litoral. Acum, când îi revăzu și pe ei în largul mării, își aminti de unde i se întipăriseră în minte câteva fraze în bulgară: atunci, în 1977, se aflase o lună întreagă în compania Dimei Mațanova, o domnișoară drăguță din satul Dorkovo, situat pe malul lacului Batak de lângă Pazardjik, în țara trandafirilor, Bulgaria. După aproape treizeci de ani, de când nu o mai văzuse, păstra vie în memorie vocea ei zglobie și cuvintele rusești pe care le rostea cu un evident accent străin. Îi veni așa, dintr-odată, o asemănare

a atmosferei de acum trei decenii, actualizând în simțiri comportamentul celor doi americani de origine bulgară. Poate că anume acest resentiment îl făcu să iasă la mal, lăsându-i pe cei doi fotoreporteri în obișnuita lor discuție înfocată.

Scăpat de îmbrățișările mării, părea că și durerile din coloana vertebrală îl mai slăbesc, așa încât simți nevoia să se întindă pe o canapea de piele albastră. Razele soarelui băteau deja pieziș, parcă intenționând să ascundă tot mai mult vărfurile de basm medieval ale Kemerului. Oamenii locului spuneau că pe aceste cărări, cândva, ținuseră calea spre Palestina cavalerii cruciadelor. Acum însă Naum zări cum din apă își făcu apariția „preotul” bulgar, care adineaori înota cu colega sa de la ziarul american. Era singur și părea oarecum tulburat. Își adună agitat și în grabă toate aparatele și bulendrele într-un sac de campanie, își aprinse un trabuc cubanez și, trăgând nervos din el, se întinse pe o canapea de alături. Era ora când de obicei oamenii părăsesc marea, grăbindu-se la cină, după care se adună la distracțiile de seară ce aveau loc cu regularitate în curtea stațiunii balneare *Larisa M*, lângă piscina cu apă dulce și cristalină în care se oglindea puzderia de becuri multicolore, jucăușe.

Noaptea trecu fără mari dureri, căci își întinse corpul pe perne moi. Dimineața se stârni un vânt puternic, valurile mării vuiiau supărate, învolburându-se în talazuri rebele. Din vreme-n vreme tuna și fulgera ca în cele din urmă peste tot litoralul să se dezlănțuie răpăitul unei ploii torențiale.

Ploaia nu ținu mult. Peste numai un sfert de ceas norii grei se topiră undeva în depărtările golfului Antalya, înspre Cipru. Ziua se așeza cu aerul ei proaspăt, mirosind a fructe exotice, ca toate celelalte de până acum, îndeosebi a portocale turcești. Cu atât mai neașteptat fu tabloul lugubru pe care aveau să-l vadă pe plajă oamenii veniți încoace îndată după ploaie – salvamarii scoteau din iureșul valurilor trupul unei domnișoare, având pe corp urme de vădită violență. Fața îi era toată în vânătași hașurate, iar gâțele-i lungi îi înfășurau gâtul subțire, parcă anume să-i curme respirația. Era colega „preotului” din tandemul fotoreporterilor de la ziarul american. Ceea ce-l miră și mai mult pe Naum e că nu descoperi nici urmă din tinerețea fermecătoare a bulgăroaicei pe care mai ieri o admira. Nici urmă din agitația celor doi fotoreporteri, care, câteva zile la rând, se grăbeau să immortalizeze clipele și orele de odihnă ale unei întregi plaje turcești.

Medicii-legiști au constatat moartea ei violentă, după care au acoperit-o cu un cearșaf alb, astfel marcându-i plecarea ireversibilă. Dar unde-i tânărul care a însoțit-o până la tragedie? Acum Naum își dădu seama de ce era tulburat ieri, când ieșise din mare. În doar câteva clipe se zvoni peste tot litoralul că a fost dat în urmărire internațională și că în toiul nopții izbutise să părăsească stațiunea, lăsând portul Antalya și făcându-se dispărut cu un avion în direcția Mesopotamiei.

În aceeași zi Vainștein, răpus de dureri, părăsi și el Turcia. Alinturile și mângâierile Doroteei acum îl iritau ușor, gândurile zburându-i bezmetice

când spre chipul domnișoarei de acum treizeci de ani, Dima Mațanova, când spre trupul tinerei sugrumate în apele Mediteranei. Încearca să alunge aceste imagini, gândindu-se că va trebui totuși să se interneze de urgență în spital și să-și opereze hernia.

Reveniră acasă văduviți de elanul și entuziasmul din vara trecută. Nici bronzul de pe corpul Doroteei nu era cel de anul trecut. „Banală odihnă”, își zise Naum, tot luptându-se să scape de cele două imagini ce nu-l părăseau deja de-o zi și ceva. Se gândi să se interneze imediat la spitalul de urgență, dar la Crocmaz murise bunica Doroteei după tată și ea plecă cu părintele la înmormântare. S-a întors peste trei zile cu impresii apăsătoare. Tatăl ei, deși mai avea frați și surori, a acoperit aproape toate cheltuielile de înmormântare. La Crocmaz a fost șocată și de faptul cât de mult se bea... Curând însă a aflat că acele femei băutoare erau venite din satele vecine, căci la Crocmaz nu se obișnuia ca femeile să fie atât de strâns înfrățite cu paharul. „Degradare completă, îndeosebi între femei”, mărturisea ea cu amărăciune. La întoarcere tatii i se făcu rău, avu o ușoară dereglare psihică – nu dormise câteva nopți în șir. A fost nevoită să conducă ea mașina, iar din oraș a telefonat unei rude, care l-a dus pe tata la Brânza.

Dimineața următoare Doroteea se trezi mai devreme, se spală, bău un ceai, privind MuzTV, programul ei preferat în ultimul timp, de la care mai deprindea mai mult graiul american al limbii engleze, apoi culegea câteva mesaje SMS și pleca la serviciu. Naum plecă singur la spital.

Investigațiile nu au durat prea mult. Profesorul Ghidirim, doctorul Cucos și alți doi chirurghi pe care Naum nu-i cunoștea au fost unanimi – trebuia să accepte operația de hernie de disc.

– Dacă renunți la intervenția chirurgicală, există pericolul să dereglezi mai grav aparatul locomotor, îi spuse verdictul profesorul.

34.

În taină, Doroteea se bucură că domnul avocat avea să fie țintuit pentru mai mult timp la pat. Era un prilej pentru a se simți în sfârșit liberă. Până atunci se întâlnea cu Felix ca pe furate – după serviciu, când la el acasă, când în pădure. Acum avea prilejul să o facă chiar în apartamentul domnului avocat, cât el se va afla în sala de reanimare, apoi la recuperare. Doar să se ferească de SIS. Deși, de la o vreme, prea puțin contau pentru ea cele trei bătrânele care stăteau de gardă pe banca din fața scării. Făceau sex peste tot, inclusiv în mașină, pe bancheta din spate, când se nimerea.

Felix nu avea cine știe ce sentimente față de vecina sa din cartierul de sus. Îi plăcea mai mult să se laude câte unui amic:

– E dată dracului gagică! Pesemne că i-a fost totdeauna drag călăritul. Ca să vezi, la început îmi părea atât de modestă, dar acum în fiecare zi îmi pipăie pantalonii! Bravo gagioala! Tace și face!

Când simți parcă o răceală din partea lui Felix, nu se rușină nici de brațele unor amici de-ai lui. Curând mai toți colegii de la „Matrix” prinseră a se întrece cu laude și glume pipărate la adresa talentului gagicii de la „Xerox”.

Cât a stat în spital, se străduia să nu se gândească la Doroteea. Dar nu a fost să fie. Gândurile rele și amărăciunea din inimă îi pricinuiau dureri și mai mari, până a fost dus în sala de operație. Mai departe nu ține minte nimic. Aflase de la profesorul Ghidirim că operația a durat mai bine de două ore, cu anestezie totală, că atunci când a fost readus în salon, îl așteptau aproape toți copiii și câteva dintre mamele lor. Când își reveni, simți că se învârte totul în jurul lui și ceru apă – gura îi era uscată. Stătea în salon cu încă trei bolnavi netransportabili. Stăruia un miros greu, iar pe lângă toate incomoditățile din salon de afară năvălea arșița de iunie.

Doroteea veni abia peste trei zile după ce a fost operat. Avea privirile îngrijorate, îi aduse apă și ceva demâncare.

I-a spus că a sosit de la Tula verișoara ei Parascovia și curând va veni pe câteva zile să vadă orașul.

– Las’ să vină, se învoi Naum, simțind durere în tot corpul.

L-a vizitat din nou la alte câteva zile, tocmai când se nimeri să vină feciorașul lui Dorin cu mama sa. Se îngrășase puțin. „N-o fi gravidă Doroteea?.. De la Felix?..”, îl fulgeră o bănuială, dar imediat își zise: „N-are acum nevoie de prunci, ia cu regularitate contraceptive... E în libertate deplină...” Înghițind câteva noduri, se uita țintă la Doroteea. Ea roși. Lui Naum acum nu-i păsa dacă are probleme mari sau mai mici, pe el îl apăseau cu totul alte necazuri. Când își revenise după anestezie, descoperise că nu se putea urina. Anestezia îi provocase complicații la vezica urinară și medicii i-au aplicat un cateter. Asistentele medicale îi făceau injecțiile cam neglijent și el scrâșnea din dinți de durere.

A stat nemișcat pe spate peste zece zile. Doroteea nu a mai venit să-l vadă. Nici el nu a insistat. Avea o mică bucurie – în Elveția se desfășura campionatul european de fotbal, iar el era un mare microbist. Cineva din rudele pacienților din salon adusese un televizor mic și priveau cu toții meciuri până pe după miezul nopții. Când se stingeau luminile, pentru Naum începeau coșmarurile. La capul lui era un pacient care-și zdrăngănea întruna picioarele, lovindu-l în creștet. Avea impresia că aici, la spitalul de urgență, se află pe câmpul de luptă într-un război perpetuu. Câțiva pacienți din saloanele vecine decedaseră și medicii i-au scos în coridor, ca pe o mobilă veche, lăsându-i „să se răcească”. Până atunci Naum crezuse că moartea unui om este o tragedie, un dezastru care îi înspăimântă neapărat pe cei din jur. Acum vedea indiferența lucrătorilor medicali, a celor care alergau încolo și încoace pe lângă cadavre, fără să se înfioreze. Și Naum înțelese că în viață cel mai mult contează dragostea și moartea e sfârșitul ei. Cu fiecă zi se întărea în convingerea că a nimerit într-o capcană – prea tare se îndrăgostise de Doroteea. Simțea peste tot lipsa ei. Dar ce se va face când ea va pleca? Oricât

ar părea de paradoxal, gândurile îi erau numai la ea. Și totuși trebuie să o ajute să plece. Conștientiza că ar fi o ironie să creadă că fata l-a iubit vreodată. Nu, a avut nevoie doar de serviciile lui. Și totodată se mira cum poate să-l măgulească cu vorbe dulci, să se culce cu el în același așternut, iar gândurile ei... O, de-ar fi putut să-i citească gândurile și trăirile!

– Încornortatule! Scumpa ta Dorotee e în așternut chiar în apartamentul tău cu altul... Se plânge că pentru tinerețea ei ești... *slab de sculă*, îi întrerupse meditațiile o voce anonimă la celular. Suna probabil de la un telefon din stradă.

35.

Către sfârșitul săptămânii i s-a scos cateterul. Rana mai sângera, dar i s-a permis de-acum să se miște. Cum se va ridica, cum va face primii pași, cum se va trata în condiții de casă? – toate aceste gânduri îl frământaseră cât a zăcut la pat. Avea frică de ziua când va trebui să se ridice.

Fiica sa Mirabela fu aceea care îl ajută să se ridice, să facă primii pași. Tot ea îi procură de la farmacie un corset, pe care era obligat să și-l pună când va fi să se ridice și să se plimbe prin casă, sprijinit numaidecât în cârjă. Îl săgetau dureri mai în tot corpul, dar cel mai mult în spate și la căile urinare.

Acasă fu transportat într-o zi de vineri. Doroteea plecă chiar a doua zi la Brâzna să o aducă pe verișoara sa. Culcat pe canapea, rămase de unul singur, cu tavanul alb și tăcerea din casă. Doar câte-un lătrat de maidanezi și mașina gunoierilor mai spârgea liniștea din cartierul de sus. La o jumătate de oră sună celularul. Era glasul Doroteei:

– Nu fi trist, duminică mă-ntorc. O să-ți aduc bucate gustoase. Mama a hotărât să-ți trimită o perină, o plapumă și două perne, să-ți fie mai comod în așternut! Nu te da bătut! Doar ești bărbat în toată legea! Te pupăcesc, *iepurășule*...

A doua zi îl vizită Mirabela. Veni să-l ajute să se miște prin casă. Deși depășise frica primilor pași, mai avea nevoie de sprijin. Mai exact, de o supraveghere, în eventualitatea că își va pierde echilibrul. Se temea să nu cadă întâmplător, iar o cădere i-ar fi fost catastrofală. Din dormitor trecu în salon, apoi dori să-și vadă și biblioteca. Cât lipsise, observă că apartamentul ajunsese într-o ușoară dezordine și confortul de odinioară părea să se fi retras undeva în amintiri. Se vedea că Doroteea nu se omorâse să-l țină în ordine. „Cuiușor de nebunii”, zise în sinea lui și se surprinse cu o bună doză de zeflemea.

Trebuia să stea mai mult culcat, iar când se ridica sau se așeza pe pat, trebuia să respecte niște procedee speciale, indicate de medic. Sâmbătă și duminică în oraș a plouat, încetinind abia când Doroteea se întoarse de la Brâzna, împreună cu verișoara ei Parascovia, o fetișcană cu talie de viespe. Aduse, precum a promis, mâncăruri delicioase, o plapumă frumoasă, o perină și două perne meșterite de mama ei, cadou special pentru domnul avocat, spre a-și odihni coastele mai comod. Așternu apoi pe pat lenjerie proaspătă, mai

deretică în fugă cele lăsate la întâmplare în ajun, cuibușorul lor reveni la ordinea de cîndva și Naum se convinse o dată în plus că ea, cu anii, s-a făcut gospodină în toată legea. Parascoviei îi spuse aceeași legendă – că stă în gazdă la domnul avocat și scriitor, care a ajutat-o și o mai ajută mult. Seara Doroteea se culca în bibliotecă, împreună cu verișoara sa. Domnișoara din Rusia abia împlinise 19 ani și nu-i trăsnea prin minte că Doroteea, la 26 de ani ai săi e capabilă să ducă o viață conjugală cu Naum.

Parascovia avea un somn adânc și nu simți când, pe la miezul nopții, Doroteea se strecură în așternutul lui Naum. Era prima oară după câteva săptămâni când au făcut dragoste. Naum era fericit că i s-au restabilit funcțiile bărbătești, chiar dacă mai simțea dureri teribile în spate.

Cu Parascovia se împrieteni din primele clipe. Absolvise colegiul de medicină și acum trecuse în anul doi la facultate, așa că ținea de minune locul unei asistente medicale. Naum stătea zile întregi în casă, respectând indicațiile medicilor, și doar arareori ieșea afară să se plimbe în jurul blocului. Parascovia îl însoțea. După câteva zile extinseră aria plimbărilor – ajunseră pe alea bulevardului larg și străjuit de două rânduri de tei târzi, care tocmai își scuturau floarea, dar parfumul lor fin și fermecător mai stăruia, acoperind însă cu greu mirosul de gaze de eșapament. Lui Naum îi plăcea să servească domnișoara cu înghețată și să-i povestească despre tinerețea lui, despre vremurile când călătorea în adâncurile Rusiei, la învățătură sau acumulând experiență de viață, fie ca ostaș în armată, fie ca avocat, fie ca ziarist... Rusia dintotdeauna a fost pentru Naum o țară miraculoasă, cu o diversitate de popoare și obiceiuri. I-au plăcut oamenii simpli din cătunele rusești, îi găsea acolo pe eroii lui Turgheniev, Tolstoi, Cehov, Șukșin, Abramov, era fermecat de frumusețea lirică a naturii, descrisă inconfundabil de Esenin. Dacă nu s-ar fi născut într-o familie de evrei basarabeni și nu ar fi citit de mic operele lui Salom Alehem, poate că ar fi ales Rusia ca loc de trai. Acolo te simți liber, aripile ți se desfac în toată măreția lor, ca să asaltezi imensitatea cerului și a pământului. Parascovia îl asculta precum îl ascultase cîndva domnișoara Giulietta Ghicciardi pe un genial muzicant, pe o bancă din Germania, ca în cele din urmă să-i dăruiască clipa de inspirație și omenirea să se aleagă cu „Sonata lunii”. Era o ființă duioasă, firavă, sinceră, neprihănită, cu boiul și sâniile încă nealterați de rutina și neantul experienței erotice și Naum se simțea foarte bine în compania ei.

Peste o săptămână și ceva Parascovia plecă și Naum descoperi că în casă, dar și în sufletul lui se înscăună din nou rutina. Mai ales când rămânea singur acasă, Doroteea grăbindu-se în fiecare dimineață la firma „Xerox”. Se instaură din nou același curs al vieții, cu zile și nopți când mai bune, când mai puțin bune. Era deja luna lui cuptor, cu arșiță și călduri insuportabile la bloc. Într-una din acele zile Doroteea se trezi fără celularul procurat în rate pe când muncea la asociație – i-a fost furat în troleibuz. De atunci Naum nu mai putea

s-o contacteze telefonic decât dacă îl suna dânsa, comunicându-i unde se află și ce are de gând să facă. Abia peste câteva săptămâni se pricopsi cu un mobil, împrumutat de la vecinii de la „Matrix”. Era un aparat vechi, cu defecte vădite, căci i se răspundea mereu că abonatul nu se află în aria de acoperire. Într-o seară, când el îi făcu observație, Doroteei îi sări țandăra:

– Ce sunt eu vinovată că așa este telefonía asta idioată din Moldova!

De fapt era și ea supărată – în celularul care i s-a furat, pe lângă faptul că era unul performant, avuse stocată foarte multă informație prețioasă. Acum simțea lipsa lui și pretențiile domnului avocat o iritau.

– Bine, calmează-te! Te așteaptă interviul la ambasadă.

Și Naum îi întinse invitația, în care era anunțată că peste două săptămâni trebuia să se prezinte la Ambasada SUA pentru interviu. Doroteea sări peste el și începu să-l sărute, bucuroasă peste măsură. O potoli, odată cu durerile din spate, care încă nu-i trecuseră cu totul. De fapt, era mulțumit și nu prea. Mulțumit că, în sfârșit degrabă poate se va sfârși acest calvar, care devenea tot mai insuportabil.

Telefoanele cu voci anonime, care o părau pe Doroteea în privința a noi și noi bărbați în compania cărora era surprinsă în oraș îl găsiră și acasă. Aveau o periodicitate aproape fixă, ca un abonament poștal la o publicație periodică. El nu mai reacționa în nici un fel. „Fie ce-o fi! Știu că nu mai nutrește nici un sentiment sincer față de mine. Trebuie să scap și eu de obsesia pentru ea...”

Cu aceste gânduri adormea și se trezea. Era într-o convalescență nu numai fizică, ci și sufletească.

* * *

– Am decis să emigrez în America.

Aproape că nu-i recunosc vocea. Ițik Mazik părea abătut din cale afară. Bâiguie ceva a scuze, că-l vizitează abia la câteva săptămâni după operație, dar Naum îi spulberă remușcărilor, încercând să pară vesel. De fapt, era sincer bucuros de vizita unuia dintre cei mai fideli amici. Îl neliniștea însă starea Honei – purta acum perucă pe capul acoperit cu aceeași broboadă, mereu ștergându-și fruntea, bărbia, gâtul de sudoare. Ițik o ținea de mână și se străduia să nu o scape de sub supraveghere pentru nici o clipă.

– Plec! Hona mea nu mai poate suporta aici nici clima, nici sărăcia. **Șoin gheendict!**¹³ Businessul nostru s-a dus de râpă! Mergi cu noi în țara raiului pe pământ, onorate Naum?

Naum nu se grăbi să-i răspundă. Privi în ochii tulburii ai Honei și un fior rece îi străpunse spatele. Simți iar câteva săgeți în locul operat. „Unde vă porniți, sărmanii de voi, în starea asta?” voi să le zică, dar se reținu.

– Dacă aş putea să iau mormintele părinţilor cu mine, aş merge, zise într-un târziu.

– Ce te-ai legat de morminte? izbucni Iţik. Vom veni la locul de veci al părinţilor în fiecare an! Angajăm o persoană care să păzească, să îngrijească mormintele! Hai cu noi la Miami! Acuma toţi pleacă. Nu aştepta aici zile mai bune.

– Nu plec nicăieri, răspunse de astă dată hotărât.

– Minghener cop!¹⁴ făcu Iţik nemulţumit de îndărătnicia oarbă a prietenului. Fă cum doreşti, dar noi plecăm!

– Să vă ajute Cel de Sus!

– Totuna plecăm! Aici, în pustietatea asta basarabeană, nu mai are nimeni ce face...

Şi zicând acestea, Iţik îşi turnă un pahar cu tărie dintr-un şcalic¹⁵ pe care-l aduse, probabil să marcheze despărţirea. Bănuia că Naum n-are să accepte plecarea şi nici să o încuviinţeze pe a lor. Dădu stopca¹⁶ peste cap, aduse vioara sub bărbie şi trecu cu arcuşul peste strune. O frântură de melodie tristă se desprinsese din inima viorii, apoi amuţi cu un scârţâit fals, de parcă glasul viorii se întrerupsese la o jumătate de notă. În clipa următoare Iţik Mazik dispăru în întunericul uşii, ducând-o pe Hona lui de mână.

Era mai bine de un ceas de când înnoptase...

* * *

36.

Deşi i se părea că timpul se scurge încet, parcă făcându-i în ciudă, pentru Naum luna august căzu pe neaşteptate. Malca, fiica lui de la prima soţie, absolvise cu succes Liceul „Spiru Haret” şi acum pleca la învăţătură în Canada, la Colegiul Algonquin din Ottawa. Avu emoţii până când primi de la fiică vestea că a ajuns cu bine la destinaţie. Se mândrea că uneia dintre odraslele lui i-a reuşit plecarea la studii peste ocean, dar în acelaşi timp o tângă neînţeleasă îl copleşea tot mai des. „Toată lumea pleacă... Cu ce o supără acest meleag de o rară frumuseţe şi blajinătate? Ce nu-i ajunge? De ce nu şi-ar făuri aici, pe loc, bunăstarea şi fericirea? Pe acest pământ, în care, dacă scapi o sămânţă şi cerul o lacrimă peste ea, creşte un pai cu bobul plin? Un neamţ la o adică, pentru a culege roade mănoase, trebuie să care cernoziom peste argila lor, să toarne fertilizanţi cu găleata, pe când aici în Moldova...”

Îeşi să se plimbe pe bulevard singur. Se întremase deja binişor şi putea să umble fără baston. Totuşi, îl luă pentru orice eventualitate. Măsurând mai mult trotuarul decât sprijinindu-se în el, trecu pe lângă căsuţele din foi de carton în care se aciuseră două boschetare şi un boschetar. Şi le improvizară de puţină vreme

14 *Nebun de cap* (idiş).

15 *Şcalic* – vas din sticlă de 250 ml.

16 *Stopcă* – păhăruţ mic de 50 ml.

în curtea blocului lor, chiar în spatele băncii unde „prezidau” cu regularitate cele trei „pălării de damă de la SIS”. În văzul lor și al altor locatari, schimbă cu ei mai multe vorbe, îi întrebă de sănătate și viața lor de câine, le lăsă ceva parale și primi de la ei câteva cărți de valoare aduse de la gunoiștea orașului. Pe bulevard găsi murdărie și iarbă călcată peste tot – cu jumătate de lună înainte de începutul anului școlar, în oraș se organizau iarmaroace, și la spartul lor, până a doua zi dimineață, orașul era împânzit cu resturi de hârtie, pungii de celofan, etichete și alte gunoaie de tot felul. O bătrânică întârziase cu două coșuri largi din lozie, din cele în care femeile de la țară obișnuiesc să pună pomenile când pleacă la biserică sau cele de sfințit în noaptea de Paști. Bătrânica își trecu câte o mână prin torțile coșurilor și era gata să plece, când prinse privirile domnului elegant asupra lor.

– Vă plac, nu-i așa, domnule? Sunt ultimele, poate le cumpărați?

În privirile ei Naum citi o rugămintă incomensurabilă. I se făcu oarecum milă.

– Cât fac împreună? întrebă el, mai mult mecanic. Nu conta cât ar fi costat, pentru el acum conta acea privire rugătoare și chipul bătrânicăi de la țară, pentru care cele două-trei sute de lei făceau mai mult decât un onorariu de avocat. Le cumpără și se întoarse dintr-odată spre casă.

Doroteea fu încântată de această achiziție ciudată și îl rugă să i le dea ca să le ducă la Brânză. „Mama o să se bucure mult!” fu argumentul ei final.

– Să le spuie părinților de unde te-ai pricopsit cu ele, se amuză Naum.

– Pe ei cel mai mult îi interesează plecarea mea, zâmbi fata.

Naum era convins că Doroteea va reuși la interviul de la Ambasada SUA, prevăzut pentru luna octombrie. Prin firma primei sale soții primise de la administrația hotelului *Cristal* din Arlington contractul de muncă și nu-i rămânea decât să aștepte ziua plecării. Era început de an școlar, cu aglomerație de tineri la ambasade, care doreau să emigreze pentru un loc permanent de trai sau pentru studii în străinătate. Se formau cozi enorme la ambasade, în special la cea a SUA și a României. Lumea pleca, pleca, pleca. Și nu lume de rând, ci viitorul acestui meleag. Mai toate cunoștințele lui Naum, trecute de 50 de ani, se laudau că au rămas fără copiii care au emigrat în străinătate și cât de bine o duc acolo. Satele deveneau din ce în ce mai pustii. Printre oamenii de rând tot mai des se vehicula părerea că aceasta este unica modalitate de a te salva, de a-ți reface viața.

Tot în aceste zile plecă în SUA, în statul Florida, la Miami, Ițik Mazik, împreună cu Hona lui. Naum îi petrecuse la aeroport, împreună cu Doroteea. La despărțire, Ițik îl sărută mai întâi pe Naum, apoi pământul, și ambii, el și Hona, cu lacrimi în ochi, se grăbită să urce scara avionului... Despărțirea o emoționă adânc pe Doroteea. La început Naum luă starea ei ca pe o nouă mostră de fariseism, dar mai târziu avea să se convingă că fata trecea prin trăiri sincere.

La solicitarea conducerii de la hotelul *Cristal*, Doroteea a telefonat de câteva ori, a vorbit cu administratorul, care a rugat-o să-i trimită prin internet câteva poze. În SUA, la hotelul din coastele capitalei, era nevoie ca personalul să fie tânăr,

elegant și frumos. Naum îi făcu mai multe poze, în diferite ipostaze, pe care urma să le trimită prin poșta electronică. Curând primi două recenzii încurajatoare. Era fericită, trăia cu gândul la viitor și pentru ea părea să nu mai existe trecutul și prezentul. Se concentra și alegea cele mai calme, cele mai reținute fraze în timpul convorbirilor telefonice cu administrația hotelului, unde știa că va ajunge în octombrie.

Când vorbea cu Washingtonul, îl ruga pe Naum să o lase singură în salon, deși știa că nu înțelege engleza.

37.

Doroteea fredona mereu un cântec, ce semăna mai mult cu un imn. O auzea pentru prima dată cântând. Administrația hotelului o acceptase ca pe un potențial candidat și-i furnizase informația cum trebuie să procedeze în viitor, dacă ambasada îi va accepta plecarea la Washington. Era informată că, odată cu sosirea la destinație, va fi cazată pentru o perioadă de două săptămâni la hotel, până își va găsi o gazdă în sectorul particular al capitalei americane. Mai află că va lucra împreună cu o turcoaică, ce urma să sosească din Turcia.

Naum analiza cum se pregătește Doroteea să ajungă la destinație. Nu fuma, nu dorea să fie sunată la telefon și rupsesse orice legătură cu toate prietenele sale, inclusiv cu Tașca Lungu.

– *Îngerășule*, aș avea nevoie de banii cu care am cumpărat biletele pentru Kemer, îi spuse ea în ajunul interviului.

– Nici o problemă, răspunse Naum mai mult mecanic. Nu încercă nici să protesteze, nici să o întrebe de ce i-a făcut acea surpriză, dacă nu era convinsă că are destui bani. Împrumută de la amicul său Tudor Șoltoianu opt mii de lei și-i dădu fetei. Pentru Naum anul se dovedi a fi destul de anevoios din punct de vedere material. Stătuse de două ori în spital, avea grijă să le dea copiilor bani pentru vacanță și începutul noului an școlar. Doroteea însă, când îl vedea amărât, încerca să-i alunge tristețea:

– Nu te descuraja, *motănel*, ne descurcăm noi cumva...

În dimineața zilei în care se pregătea să plece la ambasadă, Naum o binecuvântă. Pe la orele mesei Doroteea îl telefonă în culmea fericirii:

– Am trecut cu brio interviul, mâine primesc viza și la 1 octombrie zbor spre Washington!

Avu senzația că vocea fericită a Doroteei dezlănțui în sufletul lui un cutremur dezastruos. Pământul prinse a-i luneca de sub picioare. „S-a terminat” își zise în sinea lui și un tremur rece îi cuprinse toată ființa.

Doroteea veni acasă seara târziu. Nu o întrebă unde a fost, cu ce s-a ocupat. Privea tăcut într-un punct imaginar din tavan.

– Nu te mâhni, *iepurășule*, sunt alături de tine, îi netezea ea părul.

Vocea, mângâierile ei păreau artificiale, false.

Seara îi spuse cât de fericiți sunt părinții ei că pleacă să câștige bani.

Își făcu un plan pentru zilele ce vor preceda plecarea. Trebuie să treacă pe la firma „Xerox”, să informeze administrația că demisionează definitiv și să i se dea socoteala, să comande un bilet de avion la o agenție, apoi să plece pe o săptămână la Brânza. După care va reveni pe 11 octombrie să-și facă bagajele. O vedea acum ca pe o persoană absolut matură, era evident că nu mai are nevoie de sprijinul, de sfaturile lui.

– Hai mai bine să vorbim despre viitorul nostru, propuse deodată Naum, știind din capul locului că nu va obține nici o promisiune concretă de la ea.

– Te-ascult, *iubițelule*, și Doroteea se așeză pe canapea, îl îmbrățișă și se lipi cu gingășie de umărul lui.

– Pleci... începu Naum. Pentru totdeauna....

– *Îngerășule*, știi cât de mult țin la tine...

– Te rog să mă ascuți, o întrerupse bărbatul. Vreau să-ți dau niște sfaturi, dacă ai nevoie de ele.

– Desigur, *motănel*, sunt numai ochi și urechi.

Naum oftă adânc, parcă voind să-și adune tot curajul, apoi începu:

– Când vei ajunge acolo, să nu faci dragoste cu primul bărbat întâlnit în cale. Să îngădui nițel, până se vor da cărțile pe față.

– Îmi pare rău că mă consideri ușuratică, *îngerășule*.

– Vorbesc serios, Doroteea, nu-ți sunt dușman. În caz că vei întâlni un alt bărbat, mă poți părăsi, dar s-o faci pe artista.

– Adică?

– Știi că sunt o fire emotivă. La început, în prima jumătate de an, să-mi scrii cât mai multe mesaje... ca să mă pot obișnui fără tine. Dacă vei tăcea, am să înnebunesc... Știi bine că te iubesc...

– Știu, *iubițelule*, știu, încuviință ea mângâietor, țuguind buzele ei carnoase și sărutându-l.

– Dacă îmi vei scrie, voi continua să te simt aproape. Jură că-mi vei scrie.

– Bine, jur.

– Nu insist ca după un an sau cât vei sta acolo, în SUA, să revii la mine. Dacă vei întâlni bărbatul potrivit, căsătorește-te. Dar să știi că ușa casei mele totdeauna va fi deschisă pentru tine.

– Desigur, *iepurășule*, căzu de acord fata. Doar că viața ta e monotună și tristă. Ai puțini prieteni.

– Prieten mi-ai fost tu și mi-a fost suficient. Femeie mi-ai fost tu și la fel mi-a fost suficient...

– Bine, bine. Hai să ne *iubim*, apoi să dormim. Măine mă așteaptă multe treburi. Și mai trebuie să plec la Brânza.

– Noapte bună! Să nu uiți să mai scrii ceva în „cronica” mea. Când voi citi, am să te simt alături.

– Vise plăcute, *motănel*! Încă nu am plecat nicăieri.

Doroteea adormi și se adânci în obișnuitul ei sforăit. Naum rămase

rezemat într-un cot și savura chipul ei dormind. De câteva ori o sărută pe frunte, pe ochi, pe obrăjori, pe bărbie, pe gât. Ea simțea căldura sărutului și, rămânând cu ochii închiși, surâdea ca un prunc. Plecarea fetei, conștientiza el, îi va schimba radical viața. Îl va arunca în mrejele cotidianului anost.

Ca de obicei, în zori Naum adormea pentru câteva ore. Doroteea, și de această dată, se trezi devreme, își adună toate lucrurile, actele pe care trebuia să le lase acasă, la țară. Pregătirile ei semănau cu o evacuare totală – se goliră umerașele, sertarele, dulapurile. Adunase multe buclucuri și pentru a merge la gara de nord trebuia să cheme un taxi. Dar acest lucru putea să-l facă și mai îndeseară. Acum trebuia să meargă la serviciu, să-l anunțe pe „Bunel” că îl părăsește și să-și primească simbria. Îngădui o habă, apoi se așeză la masa de scris din biroul lui Naum, făcu notițe în „cronica” lui personală și îi lăsă un bilețel:

Dragul meu iepuraș!

Îți doresc un weekend fericit. Să nu fii trist și vei vedea că totul se va aranja.

Eu îți sunt alături, oricum!

Te pupăcesc, Doroteea.

P.S. Să fii cuminte, mă întorc degrabă!

Când reveni din oraș, Doroteea era palidă, indispusă. Se vedea că avusese un conflict, despre care Naum nu prea avea chef să o întrebe. Va dori, îi va spune. Ea se retrase în odaia din bibliotecă și vorbi îndelung și agitat cu cineva. Mai întâi românește, apoi rusește și englezește. Când se apropie ora de plecare la Brânza și comandă taxiul, Doroteea păru să observe în cele din urmă și prezența lui Naum. Îi povesti, indignată, cum a petrecut-o „Bunelul”. Știa, câinele de el, că dânsa pleacă și are bilet pentru America! Când i-a cerut salariul, a scos banii din buzunar și i-a aruncat supărat pe masă. Amintindu-și de acel gest ofensator, izbucni în plâns. Lui Naum i se făcu milă de ea, o apropiie la piept, liniștind-o.

– Unde plec eu și ce mă voi face fără tine, iubițelul meu?! aproape că strigă printre lacrimi Doroteea. Ce-am să mă fac fără tine?

Ultimele cuvinte i s-au părut sincere, durute și Naum mai să izbucnească și el în plâns. Îi fulgeră prin minte: „Totuși, mă iubește. Iar când mă va pierde, are să mă iubească și mai tare. Are să-mi simtă lipsa...”

Înainte de a ieși pe ușă, Doroteea îi lăsă unele din lucrurile ei pentru Rahela.

– Să mă aștepti că am să vin, zise ea la despărțire, printre sughituri. Mă vei ajuta să-mi cumpăr atunci o geantă de călătorie... Doar am de făcut cale lungă.

Naum rămase singur în casă. Simțea un gol imens în suflet.

După plecarea ei, l-a sunat tatăl Doroteei, ca să-i mulțumească în numele familiei pentru ce a făcut ca fiica lor să poată pleca cu contract de muncă în America. Părinții nu știau că Doroteea are să mai fie o săptămână la Brânza, câteva zile la oraș, după care va veni clipa despărțirii definitive.

38.

La Brânza părinții ei erau în plină reparație, care părea că luase un caracter cronic și nu se mai sfârșea. Doroteea se arătă ca niciodată harnică – a cărat nisip cu mașina de lângă Gârloi, un loc din capătul satului, din Zăvoi a adus apă în bidoane. Împreună cu tata au făcut mortar și au finisat pereții din cămară, unde dânsa dormea de fiecare dată când venea acasă. În această odaie fusese un incendiu și acum, după reparație, încăperea devenea mai spațioasă și mai luminoasă. Își dădea seama că degrabă nu va veni în sat ca să-i mai poată ajuta. Câteva zile a muncit din greu, apropiind întrucâtva sfârșitul reparației. În zilele rămase s-a plimbat cu mașina tatei pe la toate prietenele și prietenii din sat. L-a vizitat pe colegul său Vasile, cu care avuse o aventură de dragoste înainte de a se întâlni cu Naum. Și-au amintit de vremurile de odinioară și au băut câte o bere. Era mândră că pleacă în America. Vorbea cu încântare despre civilizația de acolo și spunea că va face tot posibilul să rămână cât mai mult în SUA ca să facă bani mulți. Își va procura o mașină luxoasă, apartament la oraș. Vasile avea calculator și ea îl rugă să-i ajute pe părinți să poată corespunda când se va afla deja în cealaltă emisferă. Nu vroia să depindă de nimeni, inclusiv de serviciile lui Naum. Apoi, cu prilejul plecării, organiză în ultima seară o petrecere pe malul Prutului cu foștii ei colegi de liceu și alți prieteni din copilărie.

– Cum de ai reușit să obții un contract de muncă în America? se mirau toți și ea răspundea autoritar:

– Fiecare dintre voi poate pleca dacă știe bine limba engleză și își găsește un sponsor!

Petrecură până după miezul nopții. Când s-a întors acasă, mama Dina o aștepta la porțiță.

– Ți-a sunat avocatul, o anunță ea un pic supărată. A vrut să vorbească ceva cu tine.

– Și ce i-ai spus?

– Că ești plecată cu un coleg de școală și te vei întoarce mai târziu...

Doroteea avea să doarmă încă două nopți la oraș, la Naum și, știindu-l gelos, imediat încercă să ia legătură cu el. Însă la celălalt capăt telefonul era deconectat. Începu să se neliniștească, dar nu avu ce face și se culcă. „Degrabă, degrabă îi voi da papucii, gândi ea. Au rămas ore numărate. Răbdare și... fără tutun, domnișoară!” Știind că până la urmă el va debloca celularul, Doroteea îi trimise un mesaj: „Fii liniștit, puișorul meu drag. Măine revin în brațele tale să te pupăcesc și *te voi iubi*. Nu fi trist, *îngerășule!*”

Înainte de culcare avu o convorbire cu mama.

– Pleci, draga mamei. Pe cât timp? și începu să plângă.

– Nu știi când am să revin. Dacă totul va fi bine, am să-mi prelungesc viza de ședere și voi face tot posibilul să mă stabilesc pentru totdeauna în SUA.

– Vom muri de dorul tău.

– Am să vă scriu și am să vă trimit bani, începu să smiorcăie și fiica.

– Cum o să te desparți de domnul avocat? ochii ei o țintră de astă dată fix și Doroteea pricepu că mama de mult știe despre concubinajul lor.

– Am să-i dau papucii, răspunse calm fata. Are copii de care trebuie să se îngrijească. Și-apoi e și la vârsta când e dator de-acum să chibzuiască ce poziție va ocupa în sicriu...

Și fiica își dădu seama că ultima frază fu prea crudă – părinții ei erau cam de aceeași vârstă. Hotări să întoarcă altfel discuția:

– Mamă, pe mine nu mă mai interesează trecutul, nici prezentul. Gândurile mele sunt spre viitor. Toată viața am visat s-ajung în America, să vorbesc engleza. Acolo ți se schimbă principiile de viață, mentalitatea, deoarece ai bani în buzunar. Și te rog să nu-mi mai amintești niciodată de perioada petrecută în gazdă la acest jidov...

– Dacă are să țină morțiș să revii la el? nu se lăsa mama.

– Păi n-am băut gaz, răspunse ea iritată. Hai să încheiem discuția...

– Te-a ajutat foarte mult. Trebuie să-i fii recunoscătoare.

– Boșorogul! E mai mic decât tata cu doi ani. N-am să-l păstrez nici ca prieten.

– Nu-i bine să uiți oamenii care te-au ajutat, nu-i bine, fata mea.

Se lăsă o pauză lungă. Mama și fiica nu se puteau desparți nicidecum.

Doroteea fu cea care curmă tăcerea:

– După întâmplarea ceea din adolescență, nu pot suferi bărbații...

Își aminti acea întâmplare dramatică din biografia ei, când Vladimir Veleșco, un tip din Giurgiuilești, a violat-o cu brutalitate. Abia împlinise 16 ani. Erau la o competiție sportivă la Giurgiuilești și în una din pauze o acostă un student de la educația fizică, tot el și antrenorul echipei-gazdă. Fetei, isteată și bine dezvoltată în pofida staturii sale cam mici, îi plăcu să flirteze cu tânărul profesor aflat în practică. Nici nu-și dădu seama cum se pomeniră în sala de sport, unde se întâmplară toate. Se temu să spună antrenorului lor – îi era rușine să nu afle colegii. Și acasă îi spuse mamei prea târziu, când studentul de la educația fizică era plecat deja la muncă în străinătate. Curând și pentru ea relațiile sexuale aveau să devină o obișnuință plăcută. Doar că de atunci nu mai credea nici unui bărbat și nici că între un bărbat și o femeie poate exista o dragoste adevărată. „Toți sunt făcuți de-o mamă, numai cu poftă sexuale, avea să conchidă ea mai târziu. Iar dacă ei vor plăceri, apoi ce e prohibit în faptele mele? Că am învățat să trag foloase din asta, să-i folosesc în interesul meu?”

Știa că nici tatăl Mihail nu este corect cu mama Dina. Au fost cazuri când și-a ieșit din țâțâni și a bătut-o nemotivat, a alungat-o noaptea de la casă. Nu avea temeuri să iubească bărbații. Nu-i credea și îi ura pe merit. Chiar și la Universitate, spre uimirea tuturor colegilor, și-a ales teza de masterat „*Violul și acțiunile perverse din această categorie de infracțiuni penale*”. Analiză legislația ce condamnă în fond bărbații. A susținut teza cu brio, cu dârzenie și ură în voce.

- Să te desparți frumos de domnul avocat, o trezi din amintiri mama sa.
- O astfel de îndrumare am auzit chiar de la el.
- Dar de la Toma ți-ai luat rămas-bun?
- E un depravat. M-a întâlnit cu vreo lună în urmă pe Bulevardul Renașterii.

Când a aflat că plec în America, știi ce mi-a spus? Că așa face bine să-i restitui toate cheltuielile pe care le-a avut cât am fost prieteni. Ți închipui ce fariseu?!

- Chiar așa ți-a spus?
- Întocmai.
- Ce soartă ai tu, draga mamei. Oriunde te-ai afla, toți se despart de tine anapoda, se tângui mama Dina.
- Așa mi-i norocul, ce pot face, mamă? În America voi întâlni, mă gândesc, bărbați de treabă, educați, cu stimă față de femei. Acolo femeile sunt ocrotite prin lege... Nu m-oi pierde, o liniști fiica.
- Am să mă rog la Dumnezeu să-ți ajute! Hai, dormi că mâine trebuie să prinzi autobuzul în zori...

La despărțire de casa din cărămidă roșie, cu ogradă largă și poartă albastră, locul unde și-a petrecut anii frumoși ai copilăriei, a plâns ca niciodată, îmbrățișându-și părinții de parcă îi părăsea pentru totdeauna. Mama Dina, deși suporta rău drumul călătorind în mașină, făgădui să vină peste trei zile împreună cu tata la oraș, să o petreacă la avion.

39.

Toamna ajunse în zenitul ei. Naum prefera acest anotimp încă din anii adolescenței, când se îndrăgosti pentru prima oară de o colegă de clasă cu părul blond și zâmbet ștrengăresc. Fiorul acela l-a simțit față de colegă și în ultimele luni de școală, și când a sosit ora despărțirii. Credea că fata are să-i scrie, are să-l caute, are să-l dorească. La serata de absolvire, când veselia din curtea școlii era în toi și el dansa cu ea, veni deodată tatăl ei și o luă acasă. A doua zi dimineată plecară în alt oraș și Naum rămase cu inima zdrobită. N-a mai văzut-o după aceea aproape patru ani. Cât a fost la școala profesională, la armată, apoi student la universitate, i-a scris nenumărate scrisori, rugând-o să-i răspundă măcar la una. Fata lui dragă l-a dat uitării. Nu i-a răspuns la nici una. Când a întâlnit-o, era deja căsătorită.

A doua oară se îndrăgosti de o colegă de la istorie, dar nici de data aceasta nu a fost o dragoste reciprocă. A treia la fel... Apoi se căsători, fără a-și cunoaște prea bine consoarta, până în seara nunții se știa doar de o lună. Viața conjugală, aproape treisprezece ani, a fost mai mult o gâlceavă continuă, fără iubire. Chiar dacă soția i-a născut doi copii. După divorț a mai încercat să facă un cuplu, dar, aceeași poveste. Dezamăgit că nu-i merge în dragoste, a început să fure iubiri străine. S-a dedat mai mulți ani unui cumplit vagabondaj sexual. Femeile veneau și plecau. Unele se îndrăgosteau, de altele se îndrăgostea el, dar cu nici una nu a cimentat

o familie. Unele i-au născut bastarzi, astfel că, ajuns la cincizeci de ani, palmaresul lui număra o duzină de copii extraconjugali. Ce-i drept, a avut dintotdeauna curajul să-i recunoască pe toți și în oraș i se duse vestea că are zece copii de la opt femei.

Anii treceau și el se căina că nu are o femeie care să-l iubească pățimaș, precum ar fi iubit-o și el. Când o întâlnește pe Ioana din Brînza, își făcu iluzii că la vârsta lui încă mai e capabil să se îndrăgostească de o puștoaică. În cei aproape patru ani de concubinaj croise nenumărate planuri – să întemeieze o familie încheată prin lege și blagoslovită de Cel de Sus, să-i nască un copil... Acum vedea că toate iluziile lui s-au spulberat ca o ceață într-o zi cu soare. Fata pleacă de la el pentru totdeauna...

Ciudat dar de fiecare dată lega relații mai de durată numai cu fete tinere, chiar domnișoare. De s-ar fi atașat de vreo femeie de-o vârstă apropiată de a sa, poate că avea să-i fie altfel soarta. Dar acestea fie că aveau deja un plod sau doi, fie că îl părăseau pentru că e evreu, fie că el nu le suporta caracterul de cum îl afla mai îndeaproape. Sau poate așa i-a fost scris de sus?

...Începu să aibă coșmaruri. Nu-și închipuia cum o va scoate la capăt cu

Doroteea. Când ajunse în convalescență, a înțeles că salvarea lui este calmul și... credința în Cel de Sus. De cum se simți în stare, merse la Telenești să revadă mormintele bunicilor, străbunicilor. Se speti puțin până curăță cărarea de crengi și cosi iarba înaltă, făcând parte până la pietrele funerare cu inscripții abia deslușite. Fotografii ale celor înhumați demult fuseseră vandalizate. Era singurul care venea la aceste morminte, ceva mai într-o coastă a cimitirului, și de fiecare dată inima i se umplea de amărăciune.

Mai des mergea la cimitirul evreiesc din orașul natal. Se așeza pe banca de lângă mormintele părinților și le cerea sfaturi, căutând dezlegarea necazurilor sale. Sâmbăta mergea uneori la sinagoga în curs de restabilire. În oraș rămăseseră puțini evrei, însă majoritatea fiind cu mult mai în vârstă decât el. La sinagogă veneau să se roage doar câțiva bătrâni în cărje, cu fețele pline de boli și suferințe. În orele cât se ruga cu Tora în față, memoria îi perinda copilăria, tinerețea, alături de părinți. Au fost unicele ființe care l-au înțeles, l-au susținut și l-au iubit. Prieteni de suflet n-a prea avut. De Itik Mazik îl lega vioara și faptul că locuiau în apropiere, când trăia cu prima sa soție. De fapt, Bela nu o avea la inimă pe Hona. Poate de-aceia nici nu-și prea făcuse alți prieteni. De-aceia nici nu a dorit să emigreze. Fără prieteni nu are nici un rost să hoinărești prin lume în căutarea fericirii. În plus, copiii lui erau încă mici și simțea că trebuie să le fie alături, să-i călăuzească. Poate cândva, unele dintre odraslele lui îi vor deveni prieteni apropiați, dar deocamdată trebuia să aibă grijă el de ei. Toți banii câștigați se duceau ca apa în nisipul fierbinte, adeseori din această cauză scăpa sărăcia adevărată în casă. Se întâmpla ca săptămâni întregi să trăiască fără un ban în buzunar. Care femeie și-ar fi legat destinul de un astfel de bărbat?

Și când Doroteea acceptă să împartă așternutul cu el, se crezu fericit. Mai credea într-o dragoste adevărată chiar și atunci când înțelesese că toate cuvintele dulci și mângâietoare ale Doroteei nu-s decât declarații. Și a trebuit să treacă ani ca să se convingă de acest adevăr crud. Acum nu mai credea și era târziu să regrete. Se afla în așteptarea unui eveniment crucial și nu se încumeta să prevadă consecințele în momentul când va conștientiza că ea l-a părăsit definitiv. În fiecare dimineață când ieșea sau intra în casă, punea mâna pe mezuză de coșer, șoptind *Șoimer dalesei Igudim!*¹⁷, ce însemna ocrotitorul ușii de la intrarea în casa evreiască. În aceste zile află că se găsiseră câteva organizații nonguvernamentale, finanțate din străinătate, care acceptaseră să repare sinagoga, și mormintele în delăsare totală. Se bucură întrucâtva, dar tristețea nu-l părăsea când vedea că ultimii evrei emigrau și nu era departe ziua când nu va rămâne nici o amintire despre ei în această urbe, decât poate lespezile împrăștiate printre buruieni și crengi uscate căzute peste ele. Abia acum, după atâtea zbcium și atâtea interpelări, într-o bună zi veniseră la el câțiva oameni de afaceri moldoveni, unii cândva clienți pe care-i apăraseră în procese de judecată, și se oferiră să finanțeze repararea mormintelor și construcția gardului ce ar despărți cimitirul de parcul de cultură și odihnă al orașenilor. Aceste noutăți au picat la timpul potrivit, abătându-l întrucâtva de la gândurile sale sumbre despre clipa când fata lui iubită va pleca în străinătate.

Până atunci se gândea la ea dimineața, ziua, seara, noaptea...

Pentru a se mai abate de la gândurile grele, venea la cimitir, punea mâna pe lopată și ajuta meșterii care începuseră să construiască gardul. A muncit dezinteresat, crezând că-și va găsi astfel un refugiu și liniștea sufletească. Dar când descoperi într-o zi că meșterii folosesc lespezile de morminte părăsite la repararea gardului, se îngrozi. Bani ajungeau doar pentru construirea gardului. Mormintele vandalizate trebuiau să aștepte încă multă vreme în voia sorții – reparația sinagogii decurgea încet, cele două-trei ONG-uri se aflau încă în negocieri cu donatorii.

La toate acestea în ultimele zile se mai adăugă un necaz: descoperi că papagalul pe care îl cumpăraseră pentru Doroteea, zburase din colivia pe care o uitase deschisă. Canarul profitase probabil de faptul că ferestruica de la odaie era deschisă și dispăruse fără urmă. Acum tăcerea îi vuia și mai tare în urechi.

Trată dispariția păsării exotice ca un semn rău. Ce necazuri oare-l mai așteaptă? Considera că trebuie să se țină dârz. Are copii și atâtea obligații în acest oraș, cine altul în afară de el putea să le rezolve. „Trebuie să fiu cât mai atent și corect cu oamenii”, își zicea el tot mai des.

În ajun împrumută bani ca să-i organizeze Doroteei o masă în cinstea plecării.

40.

Până sosi Doroteea de la Brâzna, făcu toate cumpărăturile. Adună tot ce-i trebuia pentru masă, iar din banii rămași procură un lăntșor de aur, cu

un gherdan ce simboliza zodia taurului. De cum intră pe ușă, se apropie de Doroteea și-i prinse podoaba la gât. Plăcut surprinsă, fericită, se privi câteva clipe în oglindă – era un dar inimaginabil, de care nu avusese parte vreodată – după care încercă să-l mustre:

– De ce ți-ai permis așa scumpete? Știu că nu ai acum bani pentru asemenea cadouri.

Doroteea mai avea multe de făcut. Trebuia să se frizeze și să-și procure o geantă de călătorie. Fata vru să plece de una singură în oraș, dar când văzu că Naum insistă, cedă. „Are ea și alte planuri, dar măcar aceste două zile voi face să fie numai ale mele, își zise în sinea lui. De poimâine va proceda cum dorește, va aparține cui o vrea...”

Mai întâi au mers la frizeria de lângă cafeneaua „La plăcinte”, unde ea se întâlnea câteodată cu prietenele sale. În sala de așteptare, pe două măsuțe, erau împrăștiate reviste americane.

– Începe a te deprinde cu atmosfera din Washington, zise Naum.

Avea fața gravă, ochii absenți și i se părea că plutește într-un vis neclar și obositor. Doroteea însă părea veselă, radia de bucurie și glumea, îi povestea cât de amabili și de ospitalieri, a citit ea, sunt americanii. Același lucru l-a aflat corespondând prin internet cu toate prietenele sale care lucrează deja în SUA. Avea o voce oficială, ca de diplomat. Ceva se schimbase radical în comportamentul ei. Și Naum încercă să o mai iscodească:

– De ce nu aștepți s-ajungi la destinație? Poate acolo sunt alte tipuri de tunsori, conform ovalului feței...

– Femeile au trei tipuri de siluete, zise ea, fără a se uita la el, frunzărind paginile cu poze de modele din revistele de pe măsuțe. Cele înalte, cu picioarele lungi și subțiri, se numesc *banane*; altele mici de statură și rotunjoare, așa ca mine, se numesc *prāsade*...

– Iar cel de-al treilea tip..?

– Celor care se îngrașă, devenind egale atât ca statură cât și ca lățime, li se spune *măr!* Adică, cu cât cobori mai jos, silueta privită devine bombată în talie, fese și gambe...

După frizerie merseră la magazinul *Soiuz*, de unde Naum prefera să-i cumpere întotdeauna costum, rochii. Tot aici au ales o geantă mare, de culoare gri, și alta mai mică, de culoare roșie. Doroteea fredona o melodie, pronunțând cuvinte engleze, nici să-i piese de Naum, care pășea alături îngândurat, cu fața mâhnită.

Acasă împachetară hainele, verificară actele, iar în amurg sosiră aproape toți prietenii lui Naum, să-și ia rămas-bun de la Doroteea. Au stat la masă, s-au fotografiat, iar când pe cer se ridică luna și stelele împânziră bolta, au mers în piața centrală, unde se desfășura Sărbătoarea Vinului. Naum făcu mai multe poze cu femeia iubită, în compania căreia se afla ultimele ore, după atâta trai în comun. Se vedea cât colo că gândurile Doroteei sunt departe, deși glumea vesel

și dezinvolt. Unica legătură dintre ea și Naum acum era că îl ținea la braț, tot repetând fraza ei banală: „Nu fi trist, *iepurășule*. Sunt alături de tine”.

Într-un târziu se despărțiră de prieteni și se întoarseră în doi acasă. Ea mai verifică o dată buclucurile adunate în cele două valize, apoi scoase din poșetă o mulțime de mărunțișuri: scrisorele, bilețele cu numere de telefoane, sticlucțe mici în care fusese parfum bărbătesc, periute și... câteva prezervative ca să le arunce în căldarea cu gunoi.

– Ai să-mi scrii cum ajungi?

– Da, da, murmură ea, ținând buzele și sărutându-l pe obraz. Nu fi trist, *ingerașule*! Chiar dacă plec, las inima și cugetul lângă tine.

– Scrie ceva în „cronica” mea, o rugă el. Pentru ultima oară...

– Fac orice dorești, căzu de acord Doroteea.

– Ne culcăm?

– Am să te iubesc în noaptea asta ca niciodată, îl asigură ea zâmbitoare, ca o mireasă fericită.

A fost o noapte zbuciumată. Locatarii de sub ei, niște lăieși, s-au certat și au urlat până în zori. Oricât a fost stimulat și îndemnat, nu reuși să fie la înălțimea așteptărilor Doroteei. Apoi fata adormi buștean, sforăind strident. Naum ieși în salon, în biroul de lucru și scrisese o scrisoare de adio pentru ființa iubită, care în ore numărâte avea să plece pentru totdeauna...

A trezit-o pe la orele patru dimineța. Răsună un apel telefonic și tata Mihail îi anunță că deja îi așteaptă la aerogară, împreună cu mama. Naum comandă taxiul, iar Doroteea își făcu toaleta. Când se auzi claxonul în prag, ieșiră cu valizele încărcate. O vreme păstrară tăcerea. Ea se culcase pe brațele lui, iar Naum nu știa cum să înceapă discuția... Prin geamul mașinii de afară pătrundea un vântuleț răcoros de octombrie. Călătoreau pentru ultima oară împreună. Simți că Doroteea i se culcușește și mai călduț în brațe, de parcă nu voia să se dezlipească de pe genunchii lui niciodată. Când apărură în depărtare luminile colorate ale aerogării, îi strecură scrisoarea ticluită noaptea, împăturită în opt, în gentuța neagră de pe umăr.

– Să mă contactezi pe internet de cum ajungi la destinație.

Doroteea dădu aprobator din cap și, îndreptându-se din șale, se întinse somnoroasă, fredonând ceva sub nas...

– E melodia preferată a patronului hotelului, explică ea. Am aflat-o la calculator...

În sala mare a aerogării se adunase lume multă. O jumătate plecau în străinătate, iar cealaltă jumătate îi petreceau. Tabloul acestui exod îl întristă pe Naum. Dar și mai tare i se întuneca sufletul când vedea cât de fericiți sunt cei care în sfârșit au obținut posibilitatea de a părăsi țara. Ceva mai într-o parte, un grup de preoți aștepta sosirea unei delegații monahale din Grecia, de pe muntele Athos, care urma să aducă moaștele unor sfinți canonizați și o icoană sfântă pentru credincioșii din Basarabia.

Pe o bancă dintr-un colț al sălii, obosiți și chinuiți, așteptau părinții Doroteei.

– A venit și băiatul de la procuratura din Căușeni să te petreacă? o întrebă mama Dina pe fată. Fiica se prefăcu a nu auzi.

– Domnul avocat Naum Vainștein îndată ne va face niște poze, pentru istorie.

S-au fotografiat cu toții în grup, apoi Doroteea cu fiecare în parte. Înregistrarea la avion se amână pentru o oră. Plictisiți de așteptare, după ce s-au informat despre toate eventualele schimbări, Naum și Doroteea au pornit să se plimbe prin sala modernă a aerogării. Curând sosi o ceată de preoți de pe Muntele Athos, cu cutii mici în care se păstrau sfintele moaște și o icoană sfântă, încrustată cu pietre scumpe. Le țineau în mâini, afișându-le publicului adunat. Delegația a fost întâmpinată cu pompă de un grup de preoți basarabeni, în frunte cu parohul bisericii Sfânta Teodora de la Sihla. Tot atunci preoțimea, ca la comandă, umplu sala forfotind de lume cu evlavioase cântece bisericești.

După ce procesiunea se îndreptă spre oraș într-un convoi de limuzine, Naum se mai fotografie o dată alături de Doroteea. Reluară plimbarea prin aerogară. Mai departe de părinți, Naum aștepta să-i spună un cuvânt de adio pentru despărțirea ce se apropia. Ea însă părea că nici de gând nu are să scoată o vorbă. Fața îi radia de fericire și doar când ajungea în dreptul părinților, care-i măsurau cu priviri absente, îi încuraja cu un zâmbet. Se simți de prisos în cercul acestei familii, era trist și descumpănit.

Când se anunță imbarcarea, au dat bagajele și Doroteea s-a apropiat mai întâi de părinți, îmbrățișându-i fără a scăpa o lacrimă. Pe neașteptate, Naum simți cum cineva îi ia fața în palmele mici și moi și îl sărută în fugă pe ambii obraji. Și tot atunci, dezmeticind-se, o văzu pe Doroteea îndepărtându-se și dispărând dincolo de barierele aparatelor de control ale vameșilor, fără a se întoarce să-i mai spună ceva. Totul se petrecu instantaneu, încât el, buimac, rămase înțepenit și mut, sfâșiat de o durere crudă și nedreaptă. În clipa următoare se întrebă, nebun și zăpăcit: „Care dragoste, omule, dacă nici a se despărți omeneste nu a fost în stare?” Privirile lui căutau, frenetic, o imagine de sprijin – nu-i venea să creadă că domnișoara suavă, cu chip de înger și ochii de jărat, simbol al iubirii vieții lui, într-o clipă deveni iarăși... *Ioana de la Brânza*, dispărută într-un spațiu aproape inexistent cugetului său, între Curtea de Apel până în ziua când o cunoscuse, și o pasăre de fier care avea să o ducă fără întoarcere peste ocean, la hotel necunoscut și străin...

Aiurit, se lăsă pe o bancă goală. Nici el nu știu de ce își aminti un caz examinat în instanță. Îl apăra pe un bărbat învinuit de omorîrea amantei sale... Doi ani cât a durat procesul Naum a crezut că bărbatul nu are nici o vină. Instanța în cele din urmă l-a achitat și l-a eliberat de sub arest. A

fost nevoie de o singură zi să stea de vorbă cu el în libertate, ca să-și dea seama că nimeni altul decât el comisese omuciderea... Acum, în momentul despărțirii de Doroteea, avea aceeași senzație de nerozie.

41.

Acasă s-a întors împreună cu părinții fetei. Avea senzația că vin de la cimitir, unde au petrecut mortul pe ultimul drum.

– Ce față bună am crescut! încercă să alunge tăcerea din mașină mama Dina. N-a ieșit niciodată din cuvântul nostru. Îmi pare bine că s-a găsit această posibilitate de a pleca în SUA. Știți cum e, anii trec, iar ea trebuie să-și facă un rost în viață. Păcat că n-a venit s-o petreacă și băiatul ei de la procuratura din Căușeni. Ca părinți, îți mulțumim din suflet, domnule avocat. Nu vom uita niciodată ce-ai făcut pentru fata noastră. Ne vom aminti totdeauna de dumneata numai de bine. Dumnezeu să te ocrotească și să te aibă în paza lui, pe dumneata și pe copiii care ți i-a dat... Suntem oameni cu obraz. La sărbători îți vom trimite bucate pregătite de noi... Mihail, de câte ori va veni cu mașina la oraș, are să-ți aducă câte-un sac cu cartofi, miere de albine, ceva din fructul de vacă. Noi alt om mai bun aici în oraș n-avem... Dumnezeu să-ți dea sănătate și bucurie în familie...

– Nu am nici un merit în treaba asta, răspunse Naum îngândurat. Contează că fata a vrut să plece și a izbutit.

– Dacă nu te superi, vom ține deodată legătura cu fiica noastră prin dumitale, intră în vorbă și tata Mihail, până acum tăcut și atent la drum.

– Așa cred și eu, murmură sec Naum, când mașina ajunsese în pragul blocului.

– Ți-om suna numaidecât, se grăbiră, aproape într-un glas, să-l asigure părinții Doroteei.

Urcă încet scările și intră în casă ca într-o cetate veche, cu zidurile măcinate de trecerea anilor. Simți dintr-odată un aer rece și pustiu. Se lungi pe canapeaua pe care a dormit atâtea nopți cu Doroteea. Își acoperi fața cu mâinile și culese între degetele-i mari două lacrimi calde și mășcate...

...A doua zi o petrecu într-o totală descumpănire, cuprins de senzația unui ins fără valoare, a unei ființe ce nu trebuie nimănui.

42.

Avionul decolă greoi și începu să urce, scârțâind din toate încheieturile, spre țările cerului. Se înălța încet, ținând pasagerii într-o încordare neplăcută și o ușoară frică. Gândurile la părinți, la copii, la cei pe care-i lăsaseră acum câteva clipe la sol, unul pentru câteva zile sau săptămâni, altul pentru ani buni sau chiar pentru totdeauna, se cuibăriseră undeva în ungherele creierului, cât această pasăre de fier trecu prin golurile de aer, străbătând norii grei și cenușii.

Abia când avionul ajunsese la înălțimea sa de zbor și motoarele se mai domoliră, unii pasageri începură să urmărească plapuma imensă de sub aripi, alții să-și potrivească pernele sub cap, sau stăteau în așteptarea bucatelor pe care aveau să le servească degrabă stewardesele.

Doroteea până acum suportase ușor zborurile cu avionul. De această dată însă se simți și ea prost până avionul ajunsese la culoarul său de zbor. Avu dureri în urechi și o ușoară senzație de greață. Când păru că se mai liniști, căută un șervețel în geantă, să-și culeagă broboanele de sudoare. Dădu de un bilețel, împăturit în opt, de o manieră cunoscută. Asemenea bilețele găsea fie de ziua ei, fie de revelion sau întâi martie. I le strecura Naum, cu o surpriză plăcută sau cuvinte dulci de dragoste. Despături bilețelul și un val de repulsie se suprapuse peste senzațiile neplăcute de adineaori. „Doamne, bogdaproste că m-ai izbăvit de el după trei ani de chinuri! Am fost ostatică în plasele bătrâneții, o sclavă sexuală pentru o brută mangosită. Mulțumesc, Doamne, că m-ai salvat! E primul bărbat nesățios. Lasă-l să creadă că l-am iubit! Bogdaproste că am scăpat de el”.

Era de la Naum. Se sili să o citească, dar mai degrabă pentru a avea un motiv în plus să-l boscorodească decât din curiozitate. O ruga să-i telefoneze, să nu uite de clipele frumoase petrecute împreună. Dacă va avea vreodată ocazia, să-l viziteze, iar dacă el nu va mai fi în viață, să vină cu un buchețel la mormântul lui din cimitirul evreiesc. Îi mai scria că a avut cu ea cea mai frumoasă idilă de dragoste din viața lui. „Debilisme de boșorog bătrân! se revoltă ea din nou. Cum de și-a închipuit că o să-i citească tâmpenia asta kilometrică!? Nostalgiei jidovești! Basta, fii fericită, Doroteea! Ba nu, sunt Ioana, cum m-au botezat mama și tata. Adio, sclavie! Noapte bună, domnule *avocăcat*...”

Se cuibări mai comod și încercă să adoarmă, parcă voind să uite mai ușor trecutul. Dar somnul nu se lipea de ea. Privi o vreme prin hubloul imensitatea cerului albastru, a nămeților de o albeață sinilie, dar cât poți privi același tablou monoton. Cuprinse cu privirea chipurile din jur și descoperi în toate fețe tinere, radioase, sprijinite confortabil în fotoliile moi. Toate fericite că zboară în America, își închipui ea. Și sufletul îi fu potopit deodată de bucuria realizării visului vieții sale. Exclamă aproape cu voce tare: „Bună ziua, tinerețe!”

Foaia ce zăcea pe măsuta din față, desfăcută, scrisul cunoscut păru să-i adumbrească bucuria. O boți și o înfundă în buzunărașul pentru reviste. Dar se răzgândi imediat „o scoase de la fundul lui, se ridică din fotoliu și merse spre WC. Închise ușa, rupse scrisoarea lui în bucățele mici și le aruncă la coș. Cu acest gest consideră că a încheiat-o cu Naum Vainștein, lângă care până mai ieri jucase rolul de îndrăgostită, de soție, găzdașă, de gospodină. „Ce coșmar am trăit, Doamne!”

Pe scaunul de-alături, lângă hubloul, își avea locul un tânăr chipeș și ea hotărî să intre în vorbă cu el... în engleză. Acela acceptă dialogul, dar în dulcele grai românesc...

* * *

Seara i-a telefonat Ițik Mazik de la Miami.

– Aici e raiul pe pământ, frăține, striga el în receptor. Basm oriental, nu alta!

– Cum îți merge negoțul cu potcoave? întrebă Naum cu voce stinsă.

– Țămis¹⁸! Nu glumi, frăține! Eu și cu Hona lucrăm la plajă. Desfacem, apoi strângem umbrelele sub care se dau la umbră cei ce vin să se odihnească. Și ne ajunge de un trai fericit... Lasă totul și vino aici, la adevărata civilizație. Lasă cimitirul, mormintele... Ne vom întoarce o dată pe an să le citim celor adormiți Cadișul¹⁹!

* * *

43.

Părinții, dar mai ales Naum, toți erau în așteptarea primelor vești din America. Doroteea, de cum ajunse la hotel, descoperi cu stupeoare că a uitat contractul de muncă pe care-l semnase la Ambasadă când a obținut viza. Îi telefonă imediat lui Naum, mai întâi spunându-i că acum în America e ora 3 dimineața. Apoi îl rugă să le comunice părinților să-i trimită prin poșta rapidă contractul, uitat printre actele rămase acasă. A mai spus că este foarte derutată – în cazul că nu prezintă contractul de muncă timp de o lună, americanii îi pun ștampilă în pașaport și o deportează înapoi în Moldova.

– Ajută-mă, îngerașule!

Naum telefonă la Brânza și deja a doua zi i-au expediat contractul pe care îl aruncase neglijent într-un sertar. Până a primi contractul prin poștă, Doroteea îl mai contactă o dată la telefon, dar Naum era plecat. Se angajase să țină un ciclu de prelegeri la Universitatea Umanistică. A răspuns Ester, mezina lui, care trecuse să locuiască pentru un timp la el. Doroteea le-a transmis tuturor salutări și acesta a fost cel din urmă apel telefonic după plecarea ei.

În zilele următoare țineau legătura doar prin mesaje electronice. Continua să-l dezmierde cu îngeraș, iepuraș, iubițelul meu... Până să se stabilească în gazdă, să se deprindă cu atmosfera de acolo chiar și mesajele pentru părinții i le expedia lui Naum, după care el le citea la telefon. Doroteea povestea că la Washington timpul e rece, dar orașenii umblă cu mânecile scurte și în cizme. Nu-i plăcea mâncarea de la cantină. Celelalte erau superbe – a primit un costum albastru închis, puțin cam larg pe ea, o bluziță albă cu gulerul răsfrânt și o eșafă colorată pe care era obligată s-o poarte la gât, ca și ceilalți angajați ai hotelului. Colegii săi de lucru, spunea ea, sunt veseli, se salută binevoitor. Din Moldova e numai ea și îi este deja dor de casă și ...de el. Le mai scria că e recepționeră la hotelul gestionat de un manager turc, cu ea lucrează mulți negri, turci și persoane din diferite țări. A vizitat Wasingtonul, Pentagonul,

18 Țămis – bucate făcute din carne, fasole sau morcov. La figurat: foarte bine!

19 Cadișul – molitvă religioasă în comemorarea celui decedat. Se citește la mormânt, în prezența a cel puțin 10 oameni, care stau cu fața îndreptată spre Ierusalim.

Casa Albă, Capitoliul, câteva muzee și a luat masa la restaurante chinezești. Se plângea că la Washington toate sunt scumpe și va trebui să muncească din greu ca să-i ajungă pentru cele necesare. Deocamdată administrația hotelului a pus-o să răspundă la mesajele clienților, astfel își perfecționa și limba vorbită.

Corespondau prin intermediul *slide*-ului „Colegii”, un program sofisticat, unde fiecare respondent putea să afișeze câte fotografii dorea, cu prietenii, părinții. Se bucură când descoperi că Doroteea plasase la rubrica „Prietenii” câteva fotografii și cu el – la poalele munților din Kemer și încă vreo două cu hramul de la Brânza, alături de părinți și prietenii familiei. În acele seri de sfârșit de octombrie telefona des și mama Dina – la Brânza nu exista nici internet, nici poștă electronică și toate noutățile de la fică trebuia să le afle prin el. Într-o zi se trezi cu tata Mihail sunând la ușă – veni la oraș și-i lăasă o geantă cu alimente, în semn de recunoștință.

În a doua săptămână după despărțirea de Doroteea, în urma unei boli incurabile, a decedat Anatol Roșcovanu. Aflând această știre tristă, Doroteea îl rugă să aprindă o lumânare la căpătâiul talentatului muzician și din partea ei... Tot în acele zile Pavel Nică i se mărturisi că medicii i-au descoperit o maladie canceroasă, urmare a participării la lichidarea consecințelor catastrofei nucleare de la Cernobâl.

În prima zi a lui noiembrie, mama Dina îi spuse la telefon că la Brânza începuse să funcționeze internetul și nu au să-l mai deranjeze. Tot de atunci Doroteea deveni deodată mai rezervată în mesaje. Îi răspundea rece, de fiecare dată aproape cu aceleași fraze. Motivă că administrația hotelului se uită chiorăș la ea dacă își permite să abuzeze de internet. În plus, trebuie să lucreze întruna, la Washington totul e scump și are nevoie de bani.

Câteva zile nu-i scrise deloc. „În SUA e acum ziuă” se gândea Naum, chinuindu-se să adoarmă, dar de fapt așteptând următorul mesaj de la Doroteea. Din când în când maidanezii porneau un lătrat răsunător în tot cartierul, dându-i senzația că ceva rău se strecoară în viața lui, că un gol imens pune stăpânire pe realitatea din jur. Abia pe la sfârșitul săptămânii mai primi un mesaj prin care fata repeta că administrația hotelului nu-i permite să scrie mult și pe viitor va lua legătura cu el tot mai rar.

Se scuseră trei săptămâni. Doroteea nu-i mai scria deloc. Nici o veste de la ea. Într-o seară descoperi că Doroteea aruncase din căsuța prietenilor apropiați pozele cu el. Descoperirea îl șocă atât de tare, încât crezu că are să-și iasă din minți. Îi scrise doar două cuvinte: „De ce?” După mai multe zile catadicsi să-i răspundă: „Ah, da. Am locuit la tine trei ani”. Și restabili fotografiile în căsuța de la rubrica „Colegii”.

Fiica sa Ester îl surprinse că nu doarme nopțile, că stă ore întregi în fața calculatorului, mereu în așteptarea unui mesaj de la Doroteea.

– De ce face ea așa ceva? întrebă somnoroasă fiica sa. E oribil, tăticule. Părea atât de cuminte!

Înnebunea. Umbla încolo și încoace prin casă, la ceasuri târzii. Nu pricepea ce se întâmplă și de ce. O sună a doua zi pe prietena Tașca Lungu și o întrebă dacă Doroteea le telefonează, le scrie, nu s-o fi întâmplat ceva cu ea. Tașca confirmă că le scrie cu regularitate și că e mândră că, în sfârșit, și-a atins scopul, că în America totul e încântător și nou și că îi place acolo și va face tot posibilul să nu se mai întoarcă. „Cum așa? se întreba el, simțind cum își pierde judecata limpede. Tuturor le scrie, și numai mie nu? Doar mă numea tot timp *îngerăș, motănel, iubitelul meu!* Ce se întâmplă, Doamne Tu, Cel de Sus?”

Îi telefonă și mamei Dina, dar și-a dat îndată seama că a fost o nechibzuință. Mama Dina, care până mai ieri fusese ca pâinea caldă cu el, acum îi răspunse rece:

- Fata mea nu e obligată să-ți telefoneze, domnule!
- Nu... nu-i obligată, murmură el și închise telefonul.

Acum chiar că-și ieșea din minți. Căută o sticlă cu ceva băutură tare – ar fi tras o dușcă-două și și-ar fi înecat amarul. Dar renunță. De când suportase operația la coloana vertebrală nu pusese picătură de tărie în gură.

În sfârșit! A doua zi după convorbirea cu mama Dina primi un mesaj de la Doroteea. Era laconic și supărat: „*Ți-am spus că am să te contactez foarte rar. Administrația nu ne permite să ne folosim prea des de internet. Crede ce vrei, dar îți spun adevărul. La ce ți-a trebuit să-i telefonezi mamei? Te-ai compromis total în ochii mei. La urma urmei, cine ești tu? Omul la care am locuit trei ani în gazdă...*”

Credea că se prăbușește cerul peste el. Nu apucă bine să-și revină, că îl sună o voce anonimă la celular.

– Cine ți-a permis, mă *bășinosule*, să ții ferecată în casa ta, ca pe o roabă sexuală, o fată de două ori mai tânără ca tine? Și-acum, când e plecată, de ce n-o lași în pace? Nu ți-i frică de copiii tăi, nemernicule?

Era o voce de bărbat. Suna printr-un sistem codificat, căci numărul nu se înregistră. Două zile la rând vocile anonime părea că au să-l termine cu totul. Sunau bărbați, femei... Voci agresive, vorbe urâte, indecente. În cea de-a treia seară poșta electronică îi aduse o mapă audio. Era de la o adresă necunoscută și Naum intui că e ceva compromițător asupra Doroteei. Evită câteva minute să o deschidă, dar până la urmă accesă un click... Dintr-odată în bibliotecă se rostogoli o voce veselă, atât de dragă acestor pereți și savurată atâtea seri și nopți la rând... Vorbea Doroteea la celular, chemându-l pe cineva să vină în fața circuitului, căci ea va ieși curând de la serviciu. Apoi se auzi un șuierat strident de frâne de mașină și iarăși voci. Doroteea discuta cu o voce tânără, care, episodic, îi dădea instrucțiuni privind șofatul. Ea îi povestea noutățile de la serviciu, cât de mult a suferit că nu răspunde la telefon. Curând mașina se opri și se auzi cum cei doi urcă scările, intră undeva, probabil într-un apartament, căci se auzi clinchetul unei încheietori automate. Apoi ... scârțâitul canapelei și strigăte de plăcere ale

femeii, ale bărbatului... Urmă o pauză nu prea lungă, apoi gălgâitul apei în baie. Peste alte câteva minute, vocea Doroteei i se plângea bărbatului că e fată tânără, dar e supravegheată de unchiul ei, care e sever și nu-i dă voie să întârzie pe drum de la serviciu mai mult de o oră. După pauzele scurte se înțelegea că fumează. Îl numea cu cele mai urâte cuvinte... Altă secvență audio, același scenariu, aceleași cuvinte la adresa unchiului tartor, decât că era vorba de o altă voce de bărbat, de un alt fundal, de astă dată trădând că sunt în pădure, căci desluși, printre cuvinte indecente ciripit de păsărele. Urmară apoi a treia, a patra secvență... Naum constată că de fiecare dată inițiativa întâlnirilor cu bărbății aparținea Doroteei...

Se ridică de la calculator și porni să măsoare cabinetul de la un perete la altul. Pășea mecanic, în neștiință, pașii purtându-l prin salon, în dormitor, în bucătărie... Simți o durere acută în ceafă, apoi în tâmpile. O bătaie ritmică începu să-i răsună în creier tot mai puternic și mai puternic. Erau bătăile propriiei inimi. „O asemenea „surpriză”, gândea el cu înfrigurare, poate veni numai de la niște servicii speciale, înzestrate cu aparatură sofisticată...” Îi veni ideea să facă o copie a mapei electronice și să o expedieze Doroteei. Dar de cum apăsă „Copy”, calculatorul îi afișă o fereastră cu cerculeț roșu și semnul refuzului. „E cu parolă” se gândi și încercă alte metode. La un moment dat mapa dispăru cu totul. Zadarnice i-au fost căutările – foarte curând realizează că sunt implicate forțe oculte! „Sau poate e agentura SIS-ului? făcu el o presupunere aiurită. Să fi fost Doroteea agentul lor? Ce potlogărie! Dar la ce bun s-ar interesa SIS-ul de persoana lui? Doar nu prezintă vreo valoare pentru serviciile secrete nici ca scriitor, nici ca avocat, nici ca tată cu mulți copii. Atunci care-i sensul, care-i scopul spionării?! Se apropiiau alegerile parlamentare și poate serviciile secrete ale statului o fac special pentru ca el să nu adere la vreo forță politică. Aberații! Niciodată nu s-a implicat în activitatea vreunui partid...”

Se perindau zilele, nopțile. Naum nu voia să creadă că toate ce i se întâmplă în ultimele zile au vreo explicație din partea fetei. Dar convingerea că Doroteea știe despre aceste provocări punea tot mai hotărât stăpânire pe el. La sigur, încerca să-l distrugă moral, să scape de un trecut incomod.

Adună toate fotografiile cu Doroteea și răsfoia de zeci de ori clipele pe care le immortalizase, amintindu-și momentele petrecute împreună. Apoi deschidea „cronica”, netezind minute la rând scrisul ei mărunț. Un dor neașteptat, un dor nebun îi cuprinse din nou ființa, crescând și copleșindu-l până la durere fizică în tâmpile, în creier. Dar fata tăcea pe toate canalele. Părea că-l obligă să o uite, să nu-și amintească de ea niciodată. Se gândi să-i scrie despre „atacurile” de pe internet, dar ce rost ar avea să o facă fără probe? Decât să înrăutățească și mai mult relațiile cu ea. Era o provocare și mai mult nimic! Și tot în acele zile se trezi că nu mai poate accesa căsuța Doroteei la domeniul „Colegii” – pusese cum se vede o parolă. Își zise că trebuie să rabde, să se calmeze, timpul le va dezlega pe toate. Aștepta să afle dezlegarea acestor mistere, apoi să tragă concluziile corespunzătoare.

Ar mai fi tolerat o săptămână-două, dacă într-o seară una din acele voci anonime nu i-ar fi telefonat să-i spună parola Doroteei de la „Colegii”. Nerăbdător, se grăbi să intre în fișierele din poșta Doroteei. Găsi toată corespondența ei de zi cu zi, purtată cu toți prietenii, cunoștințele, în afară de el. Era fericită, le scria tuturor că a ajuns la Washington, că aici e civilizație, viață adevărată, că numai aici există un trai decent pentru un om normal. Coresponda cu foștii prieteni, cu amanții, cu rudele din Rusia. Încântarea și admirația ei nu aveau margini. Le scria că aici oamenii îi zâmbesc, sunt binevoitori și-i doresc numai binele... Acum înțelege că fata îl mințea cu nerușinare când motiva că nu-i poate scrie deoarece administrația hotelului...

Toamna se sfârșea, iar Naum nu-și putea afla liniștea. În ultima zi de noiembrie se duse la mormântul părinților săi și stătu la căpătuial lor până se lăsă întunericul.

44.

Chiar din primele zile de aflare la Washington Doroteea avu senzația că a nimerit în lumea fantasticului și miracolelor. Hotelul unde lucra era de un lux nemaipomenit. Cele cunoscute pe litoralul din Kemer avea impresia că pot fi considerate niște cocioabe. Realitatea capitalei americane o înnebunise prin frumusețea și arhitectura ei. Era dornică să afle și să vadă cât mai multe.

Exact la o săptămână se mută într-o gazdă, dintr-un cartier liniștit, comod și plăcut, unde locuia împreună cu o turcoaică modestă, dar cam morocănoasă la prima vedere. Din cel dintâi salariu, pe care aici îl primea săptămânal, își revizui garderoba, își schimbă lookul – începuse a se farda ca un top- model și se prezenta la serviciu făcând grații, atrăgând din primele clipe atenția tuturor bărbaților tineri, inclusiv a proprietarului de hotel. I se părea că a devenit steaua de vineri, accentua numele său luat de-acasă, iar americanii, neobișnuiți cu un asemenea nume, îi ziseră *Jonathana*.

Printre bărbații cu care făcu cunoștință la o zi de la sosire era un tânăr pe nume Dany, jumătate turc, jumătate român, din câte avea să afle mai târziu și care făcea parte din personalul de deservire al cantinei. Foarte degrabă se împrietenii însă cu Hassan, un turc de o vârstă cu ea, despre care aflase că mai e și nepotul proprietarului hotelului, și Dany nu se mai bucura decât de obișnuitul *Hello!* sau *Hay!*” și zâmbetul de serviciu când se vedea la cantină. Hassan se oferi să o plimbe, după orele de lucru, prin metropola americană cu mașina sa luxoasă. Tânărul era venit mai demult la Washington și mereu îi corecta greșelile comise în engleză. Ea îi zâmbea senin și larg și-l lua la braț când se plimbau pe străzile largi și pline de mașini de lux. Nu trecu nici o lună și jumătate că deja învăță repede ce înseamnă sex în stilul turcilor pe continentul descoperit de Cristofor Columb! Proaspătul ei prieten Hassan o uimi prin virilitate, astfel că ajunse să uite pentru o săptămână chiar de corespondența cu părinții.

Între timp și patronul hotelului, unchiul lui Hassan, un bărbat bine, între două vârste, se interesă de tânăra *Union of Soviet lady*.²⁰ O invită în biroul său spațios, dorind să afle cum s-a aranjat domnișoara venită dintr-o țară îndepărtată și aproape necunoscută. Patronul îi dădu îndrumări prețioase – la postul ei de la recepție trebuie să fie liberă, elegantă, sexy, independentă și descătușată, cu zâmbetul pe buze chiar și cu clienții care părăsesc hotelul sau refuză serviciile lui. Astfel îi vor avea în permanență. Ioana de la Brânza asculta toate indicațiile patronului zâmbind seducător, deloc jenată, ceea ce-l făcu să-i amintească că o domnișoară ca ea trebuie să fie ascultătoare și să înțeleagă o dată pentru totdeauna că banii și sexul guvernează universul! Nu trecu mult timp și patronul se oferă și el să-i facă vreo două excursii prin oraș, apoi o invită la patinoarul de lângă Pentagon. Într-una din seri îi arată că hotelul lui are tot timpul camere libere și cu ajutorul unor domnișoare elegante, selectate de pe toate meridianele globului, izbutește să prospere chiar și în această perioadă de criză economică mondială. Și dacă *lady Jonathana* se va prezenta la nivelul cerințelor administrației, patronul îi va prelungi termenul de ședere cu contract de muncă la Washington sau chiar îi va perfecta, pe viitor, actele de stabilire în SUA. Ș-apoi las' pe *lady Jonathana*: n-ar fi fost ea Ioana de la Brânza dacă în scurt timp nu l-ar fi cunoscut în așternut și pe acest respectabil domn, stăpânul tuturor camerelor libere și confortabile din luxosul hotel situat în inima celui mai puternic stat din lume. „Uite-așa se cucerește America!” își zise ea după prima seară petrecută cu patronul. Se simțea fericită că a găsit potecutele de trecere spre persoanele cheie din acea unitate hotelieră din vecinătatea Pentagonului și a Casei Albe. Prea puțin conta faptul că pentru Hassan și patronul hotelului performanța ei nu constituia decât o statistică ordinară – aproape fiecare domnișoară ce se angaja la hotel trecea prin așternuturile nepotului și ale unchiului său turc! La o întâlnire confidențială a turcilor din administrația hotelului pe care aceștia o numeau de ochii angajaților „O cafea la ibric”, toți căzură de acord în privința Ioanei de la Brânza:

– *This is a classic whore disguised in the style of prostitutes coming here from the former Soviet Union.*²¹

Conta că i s-a împlinit visul și că degrabă va deveni bogată.

Curând patronul o lăsa în pace. Între timp, veniseră domnișoare noi și se angajaseră la hotel. Și doar Hassan mai avea grijă să o plimbe prin locurile istorice ale Washingtonului, cunoscute în toată lumea: Capitoliul, Galeria de Arte, Cimitirul Arlington, pe la cafelele chinezești, europene ce împânzeau împrejurimile.

Hassan nu avea complexe că se culcase și cu unchiul său – o poseda unde se nimerea, inclusiv în salonul mașinii. Ioana uitase de tot ce lăsase acasă,

20 *Soviet Union lady* – aici: domnița din Uniunea Sovietică (engl.)

21 *Este o curvă clasică sub acoperire, în stilul tuturor prostituatelor venite aici din fosta Uniune Sovietică* (engl.)

doar când stătea la locul de muncă mai trimitea câte un mesaj cunoștințelor, părinților. Pe Naum îl aruncă din memorie, apoi și din poșta electronică cum ai șterge cu buretele o urmă de cretă pe o tablă neagră. Uită ușor chipul *îngerășului*, apartamentul, biblioteca cu tablourile lui Sezanne și Modigliani, nucul din fața balconului, vorbele de dragoste ale domnului avocat, faptele lui... În fața ei era acum Washingtonul, hotelul *Cristal*, un patron căruia îi câștigase predispunerea, Hassan, colaboratorii amabili, zâmbăreți. Dar cel mai mult o bucurau sumele ce se adunau cu fiecare săptămână de lucru în contul ei bancar. Dolari americani, care deveneau din ce în ce mai mulți. Potrivit condițiilor contractului și socotelilor ei, curând își dădu seama că zilnic acumula realmente un salariu lunar pe care-l avea la Asociația *Spiru Haret*.

Și încă un lucru foarte important pentru o tânără domnișoară: serviciul ei era unul vesel și atractiv. Patronul obliga colaboratorii, la începutul orelor de muncă, să intoneze imnul pe care Doroteea îl învățase încă acasă, de pe internet. În rest, ziua de lucru puteai zice ce era tot un cântec. Dorul de casă o apuca doar când își amintea de părinți.

45.

Când se externă de la Spitalul de Neurologie, părea că se mai liniștise, deși o stare de apatie și ușoară depresie îl mai stăpânea. Câteva săptămâni de nesomn și suferință neomenească îl aduseră iar pe mâna medicilor. Tensiune arterială, depresie, surmenare psihică și încă multe altele de-ale medicinei – i se constatase un buchet întreg de boli, care i-a fi servit drept motiv de a fi internat. Spera acum să se refacă – va urma sfatul medicului curant și va încerca să uite, să șteargă din memorie cei trei ani, a căror pierdere l-a și adus într-o stare aproape de alienare. Medicii au confirmat unanim că îmbolnăvirea lui ține de atitudinea nihilistă a Doroteei față de el. Refuzul ei de a rămîne la niște elementare relații de comunicare...

Acasă însă găsi din nou apartamentul pustiu și rece. Amintirile începură iarăși să-l asedieze. Ester încerca să-l liniștească, fiind alarmată de starea sănătății lui. Cel mai mult se temea să nu revină la nopțile sale de coșmar dinaintea internării.

– Ne-am înțeles doar să-mi scrie, să mă deprind treptat cu lipsa ei. Dar ea tace deja de-o lună și ceva! Ce rău i-am făcut că să-și bată joc de mine în halul asta? se întreba el mai mult pe sine decât se dezvinovăța în fața fiicei sale că iar nu-și poate stăpîni emoțiile.

– Tată, Doroteea nu te-a iubit când era cu tine, acum, cu atât mai mult, încerca ea să-l liniștească. Uit-o... Naum își privi fiica – se făcuse deja fată mare, poate că a cunoscut și ea deja fiorul dragostei. La sigur, se gândi în sinea lui, fetele se maturizaseră mai repede decât băieții, deși le făcuse cu mult mai devreme *batmitva*²². Și îi răspunse descumpănit:

22 *Bat-mițva* – sărbătoare cu ocazia îmlinirii fetelor a vârstei de 12 ani și o zi, conform ritualului religios evreiesc, sunt obligate să respecte toate poruncile terei, prescrise femeilor.

– Dac-aș putea, draga tatei. Dar gândurile singure mă poartă spre ea și nu am nici o putere asupra lor.

Și iar veni ră noapți de nesomn și zbucium sufletesc. O avea mereu în față pe fata pe care o iubise și o mai iubea. Nu pe cea pe care o petrecuse acum două luni în America, nici pe cea care-l dezmiardase trei ani și mai bine cu diminutive false, ci pe cea care-l urma cu pași mărunți, pe un ger cumplit, de la Curtea de Apel spre Liceul *Spiru Haret*, pe cea care îi dăruise primul sărut aici, în bibliotecă, în fotoliul de sub tabloul lui Sezanne, pe cea care îl potopise cu îmbrățișări și sărutări fierbinți în prima lor noapte de iubire, pe cea care... Pe cine oare, Doamne? Simți că iar își pierde echilibrul psihic și făcu o sforțare să alunge vedeniile ce prinseră a se învărti ca în roata Dracului în închipuirile lui. Ca să scape mai repede de ele, trecu în camera fiicei. O găsi aplecată asupra temelor – se încheia primul semestru al ultimului ei an școlar și Ester avea grijă să-și mai repare notele la câte vreo materie. O netezi pe cap, o sărută pe frunte și-i încuviință silința cu obișnuitul lui „Lasă, fata tatii, totul va fi bine!”

Căzuse iar într-o depresie adâncă. În două săptămâni slăbi cu șaptesprezece kilograme! Noaptea, ziua îi transpira tot corpul. Vedenia iubitei de altădată deveni o obsesie. Se apropiau sărbătorile de iarnă, se apropia seara de revelion. Naum se simțea singur, părăsit. O talancă știrbă părea că sună mereu a deșert în sufletul lui. Și de fapt nu o talancă adevărată, ci o simplă tinichea ruginită.

În seara de revelion hotărî să-i mai scrie, precum îi scrisese în fiecare din zilele de până la internare la Dispensarul Neurologic. Nu i-a răspuns, nu i-a telefonat, nu i-a urat tradiționalul **La Mulți Ani**... Nici părinții ei de la Brânza nu l-au sunat, nu i-au urat sărbători fericite, deși se juraseră că n-au să-l uite niciodată.

Era în pragul unei stări de agonie. Nu-și putea controla acțiunile. Pentru a se mai calma, încercă să-și răsfoiască amintirile – scoase din sertar „cronica” vieții și o deschise de la 1 martie 200... Se gândi că o recapitulare a celor mai importante evenimente de atunci i-ar ameliora atmosfera de necaz și amărăciune. Ester plecase cu gașca să petreacă revelionul la liceu. Rămăsese singur. Doar cu masa pe care era un tort, o șampanie și două lumânări aprinse. După trei revelioane fericite, sărbătorea de unul singur sosirea noului an. Doroteea era departe, în America, și el, cu gândurile la ea, prinse a răsfoi „cronica”, răscolind amintirile anilor trecuți.

„Îi mulțumesc lui Dumnezeu că are grijă de mine și am întâlnit un om minunat ca tine! Cu adevărat este extraordinar și am să-l respect și am să-l iubesc! Sunt multe lucruri de spus, poate cândva am să ți le spun pe toate, dar vreau să știi că ești cel mai drag suflet din câte există pe pământ.

E noapte. Te sărut. 28.10.200..”

... „Vreau multe! Un lucru bun, un salariu bun, vreau să fii lângă mine, să mă ajuți, să mă susții. Am nevoie de susținerea și iubirea ta. Te pup dulce, dulce! 15 noiembrie 200...”

Dar iată și o notă a lui, de la 1 martie 200... „Seara, după ce am revenit de la saună, Doroteea a recunoscut că m-a înșelat cu alți bărbați...Cu Toma, deși nu sunt sigur că-i chiar așa... Am întrebat-o dacă nu se teme să mă molipsească de vreo boală și ea a recunoscut că face sex protejat...”

În același an, la 2 aprilie, Doroteea: „Iubitule! Sau soțiorul meu! Știi că greșesc foarte mult prin faptele mele nehibzuite, dar acum la 2.04.200., ora 14 și 30 de minute îți spun cu mâna pe inimă că nu te înșel și mă simt fericită cu tine.

Sper că și tu ești un pic fericit cu mine. Totul va fi bine și voi pune și eu mai multe pietre la zidirea cetății noastre!

Te pup și te iubesc!”

Dar iată și însemnările din 28 mai 200., după ce își sărbători ziua de naștere la Vadul lui Vodă. „Katerina, prietena lui Rahela, mi-a făcut niște destăinuiri oribile! S-a aflat în gașca fiicei mele la sindrofia de la Vadul lui Vodă. Doroteea... a înnoptat în mașina lui Costic. A surprins-o dezbrăcată, cu picioarele sprijinindu-se în parbriz și un bărbat deasupra ei... Când am întrebat-o de ce m-a înșelat, a negat totul destul de confuz. Zicea că bărbatul era în stare avansată de ebrietate și nu i-a putut face nimic. Dar că era în mașina lui Costic, dezbrăcată?!...”

O senzație de dezgust îi învălui toracele. Lăasă „cronica” și se apropie de calculator, mai verificând o dată dacă Doroteea nu i-a expediat vreun mesaj. Nici un cuvânt... Nici de consolare, nici de felicitare...

Atunci o alungase de-acasă... O chemă înapoi în a treia zi... Era oare convins că va aprecia gestul lui pe care nu l-ar fi făcut nici un bărbat care se respectă? A căzut pradă jurămintelor ei?

„Știi! E foarte complicat și dificil, dar sunt sigură că totul va fi bine. Vreau să te liniștești, să fii împăcat sufletește. Sunt cu tine alături, te iubesc și te susțin în toate!”

Cât de mult ar avea nevoie acum de aceste cuvinte! Fie și mincinoase, fie doar un singur rând!

„Te stimez, te respect, oricât ar părea de banal, te iubesc! Vreau să te ajut, dar nu știu cum, pot doar să te susțin și să sperăm împreună că totul va fi bine.

Să ne ajute Dumnezeu.”

3 decembrie 200... „Azi vorbim de păcate! Da, am multe, dar nu e cazul să mă judeci. Cel puțin, sunt corectă față de tine, chiar dacă ai multe suspiciuni. Nu mă presa, te rog! În rest, cred că totul va fi bine. Peste mai puțin de o lună vom serba trecerea a încă unui an și vom petrece bine! Cu speranță că anul ce vine va fi și mai bun,

A ta Doroteea.”

„Ce-a fost la 3 decembrie 200...?” se încordă el să-și amintească. Și întoarse fila, dar următoarea notă era deja făcută după aproape jumătate de an, la prima odihnă a lor în Turcia, la Kemer: „Ești bărbatul vieții mele și niciodată nu am avut tendința de a fi cu tine pentru bani, avere sau altceva. Mersi mult

*pentru cea mai plăcută surpriză pe care o am la 25 de ani. Sunt la mare cu tine!
21 mai 200., Turcia, Kemer, Doroteea”.*

31 decembrie 200... Masa de revelion: „Măine va fi o altă zi, posibil mai bună sau mai rea, vom vedea. Important e să știi că ai susținerea mea în tot ce vei face! La mulți ani, puiule!

Cu dragoste, a ta Doroteea, ora 18 și 35 minute”.

Încetul cu încetul Doroteea devenea parcă o părticică din viața lui. Copiii săi au prins a se apropia de ea și a o stima. La finele anului începuse a insista să plece la muncă în SUA. Naum a considerat că orice s-ar întâmpla, totuna vor fi împreună. Și o rugă pe Bela, prima lui soție, să o ajute...

Mai întoarce o filă. „*Zi de duminică. Tristețea mă copleșește. Nu știu ce se întâmplă, dar mă îndepărtez tot mai mult de tine, nu te mai simt alături. Scuze dacă ți-am greșit cu ceva. E destul de târziu, nu știu dacă vei înțelege ce am vrut să-ți zic... Am să dispar din viața ta și nu vei mai auzi de mine. Vreau să vezi în mine o personalitate. Cineva, care e gata mereu să te ajute și să te susțină. Întotdeauna am încercat să nu-ți cer mai mult decât ai fost în stare să-mi dai. Și nu vreau absolut nimic de la tine, decât să simt că sunt iubită și că îți faci griji să mă aștepți. Scuză-mă pentru prea multă sinceritate, știu doar că nu voi avea curajul să-ți spun asta în față. Vreau doar un lucru, să mă ierți pentru tot.*

24 mai 200.”

La acea dată reveniseră recent din cea de-a doua călătorie făcută la Kemer. Textul pare să fi fost scris înainte de operația la coloana vertebrală sau poate când se afla în spital...

Ce-a urmat? Ah, da, aventura cu Felix și alt conflict, alte jurăminte... Și din nou iertare... Socoti că e tânără și... De fapt, de ce s-ar minți? O iubea totuși, deși nu mai credea că ea îl iubește ca la început. Că nu va cădea iar în păcat... Ce crudă este viața câteodată, se gândi el. De multe ori îți calci pe inimă și mergi mai departe prin viață batjocorit și înjosit. Oare de asta tot dragostea e de vină? O iubea, adevărat, dar oare dragostea pentru ea îl orbea, îl făcea să o ierte, să-și nesocotească demnitatea și orgoliul de bărbat? Cum a ajuns să nu-i mai pese de aventurile ei și să o țină în casă, să împartă așternutul cu ea? Dar de ce oare Doroteea nu pleca de la el? se întrebă el deodată și-i păru că făcu o descoperire. Cum nu s-a întrebat atunci când îi punea coarne? Și își aminti că în ultima jumătate de an, în pofida tuturor zvonurilor, nu-i mai cerea nici o socoteală.

...Ultima filă, ultima notă. Era a Doroteei.

„*Salut, îngerașule! Aș vrea să nu fii trist și să te pot bucura cu ceva. Ești cel mai frumos cadou pe care putea să mi-l ofere soarta și să știi că au fost niște ani frumoși trăiți alături de tine. Mi-ai fost și tată, și învățător, și soț în același timp. Și asta n-are să poată să mi-o ia nimeni... Îngerașule! Tu ai fost (!) totul pentru mine și mă bucur că Dumnezeu mi-a dat să am un asemenea înger păzitor alături. Crezi sau nu, dar îmi va fi greu fără tine. Mă bucur că plec. Lume*

nouă, orizonturi noi, însă mi-e și trist pentru că știu că un bărbat ca tine nu voi mai avea niciodată. Dar nu cred că distanța trebuie să ne despartă, să rupă orice legătură dintre noi. Mereu vei rămâne acela care mă ceartă, mă laudă, mă compătimește, și asta deocamdată nu o poate schimba nimeni. Persiști în sufletul meu și vei persista mereu, chiar dacă ne vor despărți mii de kilometri. Și nu fi trist, fiindcă voi fi mereu alături în amintiri și nu numai. Să ai grijă de tine, iar eu o să mă rog lui Dumnezeu să ai parte numai de bucurii și fericire.

Te pupăcesc dulce!

P.S. Scuze că nu ți-am scris mult, dar e sincer și cu toată dragostea!

12.10.200..."

Termină de răsfoit „cronica”. Mai departe nu era nici o notă. După plecarea ei nu a mai scris nici el nici un rând. După acel sărut din aerogară, ultimul, pur și simplu, nu a mai fost în stare. Să fi fost sărutul ...lui Iuda?

...Privi îngândurat cum sfârâie cele două lumânări, care nu mai semănau să fie totuna. Doroteea era departe, în altă lume și nu mai dorea să audă de numele lui. Iar chipul ei îi cotropise sufletul, cugetul, inima, creierul. Toate celelalte din realitatea din jur nu mai aveau loc. Devenise dominantă psihicului său și medicii îl diagnosticaseră cu o maladie paranoică...

Și totuși purta în amintire o filă frumoasă și de neuitat a vieții, fiindcă a iubit-o. Pe planeta dragostei nu există vârstă, ani, depărtări, opreliști.

46.

Ieși pe balcon să mai ia o gură de aer proaspăt. Seara începu să ningă lin, acoperind asfaltul plin de noroi – decembrie fusese o lună cu vreme urâtă, moină și țâșpoacă. Ramurile copacilor se înveleau cu un tul alb. Printre cartiere se mai auzeau cete întârziate de urători, la toate geamurile ardeau lumini. Câte un maidanez rătăcit lătra, de dragul lătratului, la lună... Un avion se auzea înălțându-se greoi deasupra orașului. Probabil se îndrepta spre Moscova sau Washington, spre cine știe care alte colțuri îndepărtate ale lumii. „Pleacă lumea, se gândi cu amărăciune Naum. Avem o țară frumoasă și oamenii pleacă, își părăsesc meleagurile natale ca să afle un alt trai, mai decent sau mai frumos, pe alte țărâmurii. Cei mai mulți n-au să mai revină. Se lipsesc benevol de vatra pe care le-a hărăzit-o Dumnezeu... Ce va lăsa acest exod generațiilor viitoare? Nu-l vor fura alte popoare, invadând acest colț de rai, după cei toți băștinașii vor apuca calea strănătății? Cum s-a întâmplat și cu poporul evreu acum un mileniu... Acum neamul său s-a împrăștiat prin toată lumea, iar pe vetrele străvechi hălăduiesc seminții străine. Exoduri peste mări și pustii, prigoniri, exterminări și holocausturi – iată de ce au avut parte strămoșii lui de-a lungul secolelor, după ce pe meleagurile lor, tot niște străini l-au răstignit pe cruce pe Fiul Celui de Sus. Și acum pleacă de pe unde le-a fost bine și unde au găsit limbaj comun cu băștinașii – câți au rămas în Basarabia? Și, ca să vezi, cei mai mulți pleacă nu spre celălalt țărm al Mediteranei, ci pe cealaltă emisferă – în Canada, în

America. În cel mai rău caz, în Germania, acolo de unde a început exterminarea lor în epoca modernă. De ce se întâmplă oare așa? Nu cumva pentru că pământul făgăduinței nu ar fi fost al lor? Decât în legende, în suflet, în buchea Torei? Acolo au prins rădăcini alte seminții, care nici nu doresc să știe acum că e pământul strămoșilor evrei. Huiduieli, acte de terorism e tot ce-a moștenit generația de azi și de mâine de la strămoșii neamului lor. Cât de ușor, ah! cât de ușor își pot pierde țara! Și cât de greu, o cât de greu și-o recapătă un popor nedemn de ea. Peste veacuri, basarabeni nu-și vor revendica, pe la înaltele curți, vatra, pierdută acum atât de ușor?”

Dar el, Naum Vainștein, cine este el? Avocat sau scriitor? Evreu sau român basarabean naturalizat? Care e rostul vieții lui? Ce a luat bun de la viață și ce a dat în loc lumii acesteia rătăcite?

Peste un sfert de ceas omenirea va măsura timpul cu altă cifră. Pleacă un an vechi și sosește altul nou. Pentru el, nu ca scriitor, ci ca om, anii trăiți cu Doroteea însemnau enorm de mult. Poate chiar o viață de om, adevărată. Pentru ea nimic n-au însemnat. Marele lui regret este convingerea că ea, Ioana de la Brâzna, niciodată nu va înțelege, nu va conștientiza care a fost vina ei în relațiile cu dânsul. . .

Se întoarce în casă. Degerase. Spre marea lui dezamăgire, una din lumânările de pe masă abia se stinsese. Fumega. Cealaltă continua să ardă. Va păși curând în noul an, dintr-un decembrie trist va trece într-un ianuarie frumos, cu multă zăpadă. Mai verifică o dată poșta, dar. . . aceeași tăcere dușmană. Poate într-un târziu, își va aduce aminte totuși de *îngerăș* și îi va scrie o felicitare, urându-i sincer „La mulți ani și multă fericire în anul bouului, domnule avocat!”

Bătu orologiul miezul nopții la ruși. Mai era o oră până să înceapă o nouă filă de calendar. Nu deschise șampania, nu avea pentru cine. „Poetul și șampania, ce titlu minunat de nuvelă, zâmbi el sarcastic. Și deodată cuvintele prinseră a se înșirui, ușor și unduios, direct în căsuța poștei electronice:

Te-ai dus, te-ai dus din anii mei,
Ca cea mai dulce din femei.
Te-ai dus spre iad sau paradis,
„La revedere!” nu mi-ai zis.

Ți-e rău, ți-e bine, nu mai știi,
Nu te întrebi de-s mort, de-s viu,
Luat-ai tot de la-nceput,
Al nostru-ai sfărâmat trecut.

Prin ani de mână amândoi,
Prin viscole-am trecut și ploii...
Ai devenit un ghem de nervi,
Nu mă mai vezi, nu mă observi.

Va trece viața ca un vânt
Precum trec toate pe pământ,
De nimeni însă niciodată
Nu vei fi-așa zeificată.

Când împreună noi am fost,
Doar acel timp avuse-un rost,
Erai atunci, sub crengi de tei,
Cea mai iubită din femei.

Și undeva, într-un târziu,
Vei căuta ca-ntr-un pustiu
Acea tăcere-nfiorată
Ce ne cuprinse altădată.

Cine în vis dă cu piciorul
Ca pasărea-i ce-și uită zborul,
Dispare-n unde de uitări:
Ca-n valurile unei mări.

Făcu click pe adresa cunoscută, și când pendulul virtual desenă un cerc rotund și negru, iar cadranul dispăru, semn că mesajul a plecat către destinatar, Naum auzi din nou bătăile orologiului. Sosise Anul Nou, 200... În cartierele orașului luminau focuri de artificii și răsunau petarde. Speriați, maidanezii schelălăiau înfricoșați și se doseau pe după blocuri.

47.

...Nici a doua zi, nici peste o săptămână, nici peste o lună Doroteea nu a mai dat nici un semn de răspuns. Nu o mai interesa persoana lui, nu o atingea durerea lui. Amintirile despre domnul avocat demult le fărâmițase bucățele și le aruncase ...la coș. Avea în față o realitate nouă, oameni noi, perspective și principii de viață noi. „Trecutul romantic, moralitatea excesivă este un teritoriu agreat de naivi și proști, lipsiți de voința de a trăi viața din plin”, își zicea atunci când vreo zdreanță de amintire îi făcea din degetul arătător.

După aventura cu Hassan și patronul hotelului, la jumătate de an de la sosirea ei la Arlington, Ioana de la Brânza se lipi din nou de Dany. Nu se atașă prea tare și-l avea ca simplu concubin, până la o nouă aventură. Bărbatul avea familie în România, dar îi spuse că se află în proces de divorț. Locuiau într-un apartament închiriat la o margine de oraș. În fiecare dimineață și seară se deplasau la serviciu cu mașinile. Ioana se pricopsise cu un Rower scund și simpatic, al cărui salon îl umplu cu multe păpuși de diferite culori. La început Dany i se păru un bărbat atent, dar curând descoperi că e un zgârciob – o

ferecase în aceleași canoane ca și Toma cândva. Fiecare își avea bugetul lui, principiu devenit obișnuință la perechile din Occident, deși, să recunoaștem, foarte incomod. De sărbători nu i-a făcut nici un cadou, până și la ziua ei de naștere îi dăruia doar un buchet de gladiole. În scurt timp se plictisise cu el și degrabă înțelese că și într-o lume modernă, prosperă există oamenii fără calități. O lume care îți schimbă viziunea, principiile, dar care duce totuși un trai calculat. Calculate mișcările, gesturile, zâmbetul. Și banii, firește. Poate chiar în primul rând banii.

Inconștient, căuta un alt bărbat. Bogat, pe care l-ar fi putut acapara, asigurându-și astfel viitorul. La locul ei de muncă era ca un manechin într-o vitrină scumpă în fața cumpărătorilor cotidiani. Sobrietate, atenție, vigilență, zâmbete și putea să-și atingă ușor scopul. Deocamdată va pluti în corabia pe care i-o oferă momentul. E tânără, are nevoie de bărbat, de dragoste.

Rar de tot amintirile îi lunecau spre Naum. Descoperi că e un om cu viziuni patriarhale, inacceptabile pentru principiile ei de viață, neinteresant. Cu atât mai mult cu cât nu l-a iubit niciodată. Dacă în Moldova era mai greu să trăiești alături de un om pe care nu-l iubești, aici poți trăi și cu un cimpanzeu, numai să fie bogat. Mai descoperi că în jurul ei, deși toți zâmbeau și aveau un comportament amabil, persistau invidia crasă, ura, trufia, fățarnicia... Răbdătoare, se închistă, fiind mereu cu gândul cum să găsească o variantă oportună de a ieși din această încercuire a unui singur bărbat, care cu fiecare zi îi tot dădea de înțeles că ea trebuie să se împace cu gândul că este posesiunea lui. Deprinderile de acasă, camuflerate pe o vreme, nu-i dădeau astâmpăr. Pe lângă recepția din hotelul *Cristal* bărbații curgeau gârlă. Completând formularele, vedea că la Washington vin în vizită din toate colțurile țării ingineri, militari, businessmeni, artiști, turiști de diferite confesiuni religioase. Toți îi zâmbeau și toți se dădeau la ea, sugerându-i că nu ar fi împotriva să o cunoască mai îndeaproape. Se nimereau bărbați pe gustul ei, dar ea potrivea că mai bun dintre toți părea a fi Dany, care era mai precaut. Bland la vorbă, atent, avansase în scurtă vreme de la cantină la șef de recepție și părea că e amoretzat de Doroteea. Nu o slăbea din ochi nici pentru un ceas, iar ea continua să-l trateze cu... tăcerea... Încă de pe când era studentă, locuind la cămin, învățase să tacă și să facă ce îi dorea sufletul. Își aminti de mai mulți colegi pe care *i-a avut și au avut-o*, apoi de Toma, de flăcăii din Brânza *ce-i avea* când mergea în vizită la părinți, de Naum, Costic, Felix și de încă mulți alții. Nu-i convenea s-o numească cineva *curvă* sau *whore*, precum le zic americanii rusoaicelor și celorlalte prostituate venite din fosta Uniune, dar nici nu era deprinsă să fie constantă, să fie așa cum vrea un bărbat.

Odată se încurcă cu un marinar din Los Angeles și, profitând de ocazia că Dany era plecat la Pittsburg într-o deplasare de serviciu, se culcă cu flăcăul într-o cameră de hotel. Peste câteva zile, când marinarul plecă și-i lăsă ca plată câteva sute de dolari, se simți pustiită și părăsită. Promisiunile că va căuta orice posibilitate de a reveni la Arlington cât mai curând, când își va petrece familia la odihnă în Florida, nu o măguleau. Se bucură când se revăzu cu Dany, el

însă o chemă chiar a doua zi în biroul lui de serviciu și o pofti să privească în monitor. Ioana se văzu filmată cu marinarul din Los Angeles... Comisese o imprudență, uitase că toate camerele de hotel sunt dotate cu aparatură video.

Ruptura fu iminentă. Însă tinerețea nu o lăsă de izbeliște – își găsi curând refugiu în brațele unui turc, care avea deja vreo cinci ani de ședere în SUA. Era o fire colerică și când avea vreo neplăcere la serviciu, obișnuia să intre în WC-ul de la subsol și vreo jumătate de oră să se certe în gura mare, turcește, cu pereții. Kemal, așa se numea, nu ascundea că are acasă, la Izmir, încă două soții, cărora le trimitea sistematic bani să educe cei patru copii. Era inginer și avea un salariu impunător. Nu era zgârcit ca Dany, îi procură bijuterii turcești scumpe. Ea își dădea seama că giuvaierele pot fi și contrafăcute, dar îi făcea plăcere să le pună când pe ale lui Kemal, când pe cele dăruite de Naum. Se împăcau bine pe malul *Potomak river*. Locuiau la hotel, într-o cameră luxoasă, pe care o achita bărbatul. Când sosi timpul ca Kemal să plece în concediu, îi ceru să-l însoțească în Turcia cu o singură condiție: să se convertească la islam și să-și pună hainele tradiționale ale femeilor din seminția lui. Ioana respinse propunerea turcului.

În luna octombrie se împlinea un an de la aflarea ei la Arlington și, fiindcă își îndeplinea disciplinat obligațiile, învățase la perfecție engleza, patronul hotelului *Cristal* îi prelungi contractul de muncă. Ioana de la Brânza decise să nu mai conviețuiască cu nimeni, ci să-și caute de treabă. Adunase deja în cont o sumă frumoșică. Nu mai voia să se întoarcă la baștină și peste un an și ceva din dorul de casă nu mai rămăsese decât o amintire subțire și vagă. Dorea doar să-și vadă părinții. Nu avea nici un chef să se gândească la trecut, care nu însemna nimic pentru ea. Aici, în SUA, oricât de multe dezamăgiri sentimentale o năvăleau, totuna avea un viitor sigur. Hotărî să se ocupe de afaceri la modul cel mai serios. Urmă cursuri de manager și foarte curând patronul îi încredință să gestioneze grupul de recepționere, compus din domnișoare ce veneau din diferite țări ale lumii. Câștigurile ei deveneau substanțiale. Putea să-și procure un apartament la oraș ca să-și aducă părinții. Nu mai dorea să aibă alături pe nimeni, dacă persoana nu-i aducea profit. Nu avea sentimente, nu avea alte scopuri decât cariera, întocmai cum o au persoanele obsedate de bussiness din Occident, unde toate sunt privite prin prisma banului. Viața adevărată este interesul material, își formulă ea cu timpul principiul ei propriu de viață. Pentru ea nu exista trecut. O interesa doar viitorul. Despre Naum nu-și mai amintea. El nu avea loc nici măcar în visele ei de noapte. Era decisă să nu-și întemeieze o familie, să nu aibă copii. Nu a iubit niciodată copiii. A iubit bărbații. Concubinajele din trecut i se păreau niște iluzii irosite, crâmpie accidentale ale biografiei sale. Nu avea nici prieteni, decât colegi de serviciu. Se bucura că se află în societatea americană, unde-ți sunt garantate toate drepturile, unde poți trăi cum îți place și unde viața este o luptă perpetuă pentru supraviețuire. Și supraviețuiește doar acela care nu cade pradă sentimentelor profunde și curate, slăbiciunilor mărunte...

48.

Toamnele în Moldova se lasă cu mult soare, cu multe fructe și cu vin nou. Naum se ducea la cimitirul evreiesc, la mormintele părinților săi împreună cu o parte din copiii lui care încă nu plecaseră în străinătate. Datele de naștere și cele de deces ale părinților aproape coincideau. Conform datinilor și legilor Torei, în aceste zile se vine la morminte pentru a aprinde niște lumânări. Le cerea sfatul în tăcere, le comemora amintirea și-i deprindea și pe copii să poarte cinstea strămoșilor, se întorceau cu toții cu fața spre Ierusalim și citeau din Tora. În oraș, sinagoga se mai reconstruia și el îl chema pe rabinul Mendele Iacov-Șneer să citească Cadișul... Odată cu barmvița, Naum dăruie relicva sfântă a familiei lui, Tora veche de la bunicul său Moshe, fiului Aizik, băiatul din gemeni, care era o fire ingenioasă, își dădea străduința să afle toate tradițiile poporului evreu, frecventând de sărbători sinagoga. Deprinsese ca de Iom Kipur²³ să scoată sunete sacre la *șafar*²⁴. Naum, care se străduia ca urmașii lui să nu uite nicidecum că sunt evrei și să învețe a citi Tora, se bucura de interesul vădit al fiului său, ce părea să preia ștafeta neamului și să o ducă mai departe. Deja având un susținător, încerca să le cultive același sentiment și celorlalți copii. În apartamentul lui făcu loc pentru harta Israelului și nu scăpa nici o ocazie să le spună cât de frumoasă este această țară atât de mică cu o istorie atât de zbuciumată. Copiii învățaseră a citi Tora în ivrit, respectau sărbătorile de Pesah și Hanuchia²⁵ În casele mamelor mai toți aveau în ușorul ușii *mezuze coșer*²⁶. Venerau *Kubbud ov vo-em*²⁷, respectul copiilor față de părinți. Cu trecerea timpului se bucura că a reușit să-i consolideze în jurul său.

În zilele de sărbători religioase ale creștinilor obișnuia să meargă la prietenii lui, nea Ion și tanti Maria Roibu de la Grătiești. De fiecare dată lua cu el pe cineva dintre copii, fie gemenii Aizik și Ester, fie Dorin sau Golda și Freida. Treceau de obicei și pe la sectorul evreiesc din cimitirul „Sfântul Lazăr” să se închine celora plecați din viață, care în decursul anilor i-au fost buni prieteni. Naum era un om sociabil, avea cunoștințe, prieteni printre români, ruși, ucraineni, găgăuzi, cu care se întâlnea mereu, se sfătuia. Dar cea mai mare bucurie îi erau copiii, pe care îi apropia și cu care se mângâia acum, când starea sănătății lui era cam proastă. Îl deranjau ficatul, inima, dar cel mai des îl chinuiau depresiile. Medicii îl sfătuiau să se debaraseze de Ioana de la Brâzna, dominanta psihicului său, să arunce din casă tot ce-i provoca amintiri despre ea. Naum însă nu se grăbea să o facă. Într-un timp porni să scrie o nuvelă, poate cea mai bună nuvelă de dragoste scrisă de el vreodată. După primele zeci de pagini ajunse iar la dispensarul neurologic. Revenit acasă, găsi

23 *Iom Kipur* - sărbătoare religioasă; se mai numește sărbătoarea celor a zecea zi a anului nou.

24 *Șafar* - corn de capră sau berbec cu care se emit sunete la sărbătoare.

25 Paștele și sărbătoare religioasă când se aprind 8 lumânări.

26 Nezuze purificate în stil coșer.

27 Ritual al copiilor evrei de stimă neasemuită față de părinți.

un teanc de fotografii cu femeia viselor și coșmarurilor sale, adunate de Ester, pe care fiica lui insistă să le arunce sau să le dea foc. Le mai frunzări câteva zile, ca să descopere cu nedumerire că a trăit în casă cu un om absolut străin, pe care nu l-a cunoscut deloc. Și nici mare lucru despre trecutul ei nu știa. Își aminti atunci de presupunerea făcută de soția anesteziologului Paladi, precum că Doroteea și mama ei i-au făcut farmece, ca fata să-l folosească. Acum era înclinat să creadă că vecina avusese dreptate. Fata nu i-a fost nici soție, nici concubină, ci mai degrabă o ființă vicleană, cinică, a dormit cu el într-un așternut, contaminându-l de disperare și depresie. Îi nimicise nu numai dragostea, ci și încrederea în viață.

Aruncă fotografiile adunate ca pe niște lucruri străine. În aceeași zi Naum duse „cronica” în care avea notele Doroteei la Arhiva de Stat în calitate de manuscris scriitoricesc. Își lăasă doar începutul de nuvelă ascuns la fundul ultimului sertar al mesei de scris.

– Complicat lucru e viața omului, îl consolă Pavel Nică, pe care Naum îl vizită în acele zile la patul de suferințe. Oamenii sunt ca niște figuri pe o tablă de șah. Oricât de iscusit ai juca, una și aceeași ecuație nu-ți asigură succesul de fiecare dată.

– Trebuie să recunosc, căzu de acord Naum cu bunul său prieten. Poate că unul din cele mai mari neajunsuri ale mele este că mereu mă grăbesc să trăiesc.

...Timpul prinse a-i netezi rănilile, a-i netezi suferințele și treptat-treptat durerea sufletească se mai ostoi. Rămaseră în urmă sărbătorile de iarnă, precum și cel de-al cincizeci și cincilea februarie al lui Naum. În curtea blocului iată-iață se va instaura primăvara. Iarna care-și trăia ultimele zile zgudui Basarabia cu un accident rutier stupid în care a murit poetul național Grigore Vieru. La doar două săptămâni, răpus de cancer, trecu în lumea celor drepți și prietenul lui cel mai bun Pavel Nică... Răvășit de aceste două pierderi și de vechile-i chinuri sufletești, Naum mai urmă un tratament. De astă dată reveni acasă parcă mai împăcat cu sine și cu viața, mai liniștit.

Se scurse un an – sau poate mai bine? – când într-o seară licări în poșta-i electronică o adresă pe care atât de mult o căuta mai înainte și de patru-cinci ori pe zi. Un fior aproape uitat îi săgetă ființa și se grăbi să facă click pe adresa cunoscută. Citi o frază scurtă de tot, dar care emana un parfum din cele mai fin mirositoare.

Nu ți-am scris demult, poate prea demult ca să nu te întreb dacă îți pot solicita un ajutor. De fapt e mai degrabă un gest. Și dacă nu mai ții mânia pe mine...

Aceeași,

Droteea.

Nu-i venea să creadă. Mai citi o dată adresa, închise, apoi deschise iar poșta...

Era adevărat. Doroteea îi expediase mesajul...

Nu judeca ce face. Scrise dintr-o răsuflare câteva cuvinte, care veneau de

unde, din niște amintiri înmormântate acum câteva luni. Degetul arătător pășă mecanic pe adresa de la care așteptă atâta vreme măcar un semn...

Trecuse deja de miezul nopții, dar adresa cunoscută întârzie să apară. Cu presimțiri din cele mai confuze adormi îmbrăcat și toată noaptea avu un somn tulbure. Când se trezi dimineață, afară era deja ziuă. Primul lucru care-i veni în gând, să facă iar click pe net. Era! Venise mesajul!

Mulțumesc enorm. Mă crezi sau nu, am început sa plâng când am citit mesajul tău. Niciodată nu am crezut ca îmi vei oferi ajutor după toate cele întâmplate între noi. Nu credeam să-mi răspunzi atât de repede și chiar cu greu m-am decis să apelez la ajutorul tău, dar acum tu ești unica mea speranță.

Ții minte, m-ai ajutat cu scrisoarea de recomandare de la hotel (am anexat-o). Cred ca ai originalul, daca l-ai păstrat... Acuma am nevoie de o scrisoare similară, care ar confirma ca am lucrat acolo. Eu am să-ți trimit scrisoarea gata scrisă, daca poți, sa o semnezi. Daca poți, desigur. Voi fi recunoscătoare.

Scuză-mă pentru toate.... bune si rele.

Mulțumesc.

De data aceasta nu reciti mesajul. Se ridică de la calculator, se plimbă ca un sfert de ceas prin toate odăile, căutând cu nările parcă un parfum dispărut. Nu-l găsi. Trecu în revistă visele din noaptea aceasta, căznindu-se să le găsească o talmăcire, o justificare a gestului său mecanic. Din clipă în clipă hotărârea de a-i scrie tot ce crede el despre ea, acum, după un an de tăcere și după chinurile pe care le-a suportat, se întărea tot mai mult. Se așeză hotărât în fața calculatorului și se ridică abia după ce termină ultima frază. După care fu sigur că nu mai are ce-i scrie. Se gândi să o mai recitească o dată, dar refuză în același moment. O expedie și merse să-și facă un duș.

Nu trecu nici jumătate de oră că îi veni un nou mesaj.

Ca întotdeauna, ai dreptate. Te înțeleg de ce crezi așa despre mine. Dar hai să zicem că am procedat amândoi urât. Ce s-a întâmplat, s-a întâmplat, nu ai cum întoarce toate și le șterge, ca urmele de cretă pe tablă. Ce zici să începem o relație pe o pagina nouă? Doar putem rămâne prieteni, nu?

Ioana din Brânza

Schimbarea numelui îl înfurie. Îi răspunse scut și sec:

Am să încerc să obțin scrisoarea de care ai nevoie...

Și expedie mesajul fără să îl semneze...

I-au fost de ajuns două trei zile ca să decidă hotărât să o uite. În seara celei de-a treia îi scrisese ultimul mesaj.

Ioana,

Fiindcă am fost totdeauna cinstit cu tine, îți spun cum este. Am mers la prietenul meu Sergiu Busuioc, fiindcă el m-a ajutat data trecută. Știind câte am avut a suferi din cauza ta, cu toată stima față de mine, a refuzat să mă ajute. Deși, a spus el, ar putea ușor să facă o asemenea scrisoare. A fost categoric, când i-am spus că de fapt pe tine te ajută.

Am mers atunci eu singur la patronul hotelului, cunoscându-l pentru întâia dată. M-a primit amabil, dar a spus ca nu poate face nimic, fiindcă s-au descoperit mai multe cazuri de corupție, că a făcut ceva similar și pentru alte persoane, care au emigrat în Canada. Acum este cercetat, are probleme grave.

M-a rugat chiar să nu facem careva trimeri la el, fiindcă de la ambasada SUA pot veni ofițerii de cercetare penală sa verifice chiar ei în registre dacă persoana a fost angajata hotelului. M-a sfătuit că ar fi bine nici să nu divulgăm cuiva că ți-a făcut asemenea serviciu, fiindcă e periculos nu numai pentru el...

Asta-i situația cu scrisoarea.

În ceea ce privește propunerea să rămânem prieteni... Dororteea, m-ai lovit prea dureros prin comportamentul tău de până a pleca și după ce ai plecat. Rana va sângera încă multa vreme. Nu poți ști cât de dureros ai lovit în mine. Și nici nu doresc să știi vreodată. De ce ai procedat așa cum ai procedat numai tu poți ști...

Dar nu mai cred că am nevoie de explicații. Rămân deocamdată la dorința ca să nu te întâlnesc în această viață niciodată. Este singurul lucru pe care ți-l cer la moment. Am putea să rămânem la nivel de comunicare, poate, dar nu știu, zău...

Al tău fost stăpân al gazdei...

...Zilele însoțite erau tot mai frecvente, primăvara intra în drepturile sale. Înmugurise salcia, ici-colo își desfăceau primele flori caișii. Timpul parcă îl pregătea pentru un nou ciclu al vieții. „Toate-s trecătoare pe pământ, își spuse Naum.

Trebuie s-o șterg din memorie. Va fi greu, dar trebuie. Pentru mine Doroteea a murit. Pentru lume ...să trăiască veșnic!”

* * *

După doi ani de aflare în America, s-a întors acasă Ițik Mazik. Cu tot cu nevastă, pentru totdeauna. Veni la Naum, îmbrăcat ca un prinț, însoțit de Hona, la fel îmbrăcată elegant. Nu o mai ținea de mână, nici Hona părea să nu mai aibă ochii tulburi, privirile rătăcite.

– De ce nu te-ai stabilit acolo definitiv, frățâne? se miră Naum.

– La Miami, nu mi-am aflat locul. Acolo, pe **Miami beach** mișună atâția tineri... Și tinere... Mă uitam la ele și mă prăpădeam. Numai cu ochii mă uitam, ca în cele din urmă să fiu învinuit de patronul plajei că prin comportamentul meu comit... hărțuieli sexuale. Cum îți place, ha? Dar Hona mea mi-i martor – să mă ferească Cel de Sus! Eu știu doar a cânta la vioară și atâta tot. Iar acolo, în America nu sunt moldoveni să facă cumetrii, nunți, să înmormânteze morții cu muzică! Acolo eu sunt nimic, iar aici sânt Ițik Mazik!

– La Miami și eu am suferit de pe urma unor hărțuieli sexuale. Bărbații mă mâncau din ochi, se amestecă Hona în vorbă, potrivit și peruca.

Ițik o trase de mână, semn să tacă. Hona smiorcăi un pic, dar nu mai scoase o vorbă.

– Și unde ți-i vioara?

– A trebuit să o vând, să scap de proces. Vreau să-ți spun că am vândut- o mai pe nimic...

– Păcat, oftă Naum sincer. Să-ți cumperi alta Ițik, că aici în Moldova viorile răsună frumos.

– Mie-mi spui? Eu sunt scripcar din tată-n fiu, parcă nu știi? Aici în Moldova și omenia-i omenie, și scripca-i scripcă adevărată. Acolo, amice, nu-i omenia noastră! Nici cimitirele nu-s ca la noi... Tu ce-ai mai reușit cu zidul acela?

– Reușit, măi Ițik. Am reușit...

După ce a tras o dușcă din coniacul preferat „Călărăși”, făcu o mișcare, ca și cum ar fi dus vioara sub bărbie, dar dădu a lehamite din mână. Ca să încheie mai apoi:

– De mai stăteam o vară la Miami, o pierdeam pe Hona, aurașul meu! Hărțuielei sexuale ca în America nu am văzut de când mă știu pe lume!

Ș-apoi eu, chiar dacă mă uitam la cele tinere, cu voia Honei, eram doar cu... văzutul! Că, vorba ceea, nu mă mai slujește râma...

* * *

49.

Ioana de la Brânza se afla în SUA deja al zecelea an. Se îmbogățise, își cumpărase un hotel la Detroit. Se împlinise la corp, ochii i se scâldau în grăsime – devenise tipul de femeie *măr*. Sosise în vizită la părinți, care de ceva vreme zăceau la pat. Avea mult de lucru la Detroit – era sezonul estival și venise în Moldova pentru o perioadă scurtă. În mahala nu mai era nimeni de seama ei – care plecase la învățătură, care la muncă în străinătate. Cei de o vârstă cu părinții ei decedaseră în cea mai mare parte. Era primăvară, înfloreau salcâmi și în poarta casei părintești, unde ardea singurul bec din tot satul, plutea un miros sălbatic de îmbietor.

Că Doroteea sosise în vizită la părinți Naum află de la copiii lui. Nu dorea să o vadă.

Când copiii îl anunțară, un tic abia perceptibil îi săgetă obrazul stâng din bărbie până sub streășina tâmplei, peste care se instauraseră de mult vifornitele. Ieși afară, se retrase în dosul stației de unde o urmărise cu mulți ani în urmă, să nu-l vadă copiii cum îi saltă umerii. Un deceniu întreg vântoaicele i-au spulberat nămeți în plete, primăverile îi troieneau amintirile cu petale de cireș și de măr, cu flori de tei, iar verile îi mai topeau din tristețile ce răscoleau o iubire pe cât de fulgătoare, pe atât de falsă, ce nu-i mai lăsa loc pentru nici o femeie în suflet.

Nici mai tânără, nici măcar de-o vârstă cu el. Și doar toamnele, cu nesăbuita lor paletă de culori, îi mângâiau nostalgiile și-l îmbiau la masa de scris. Scrisese în acești zece ani două romane, mai multe nuvele scurte, văzură lumina tiparului, în condiții grele pentru editorii de carte, vreo cinci cărți. Și doar o singură nuvelă, începută într-un târziu de toamnă, zăcea smerită în ultimul sertar de la masa lui de scris, așteptându-și continuarea sau sfârșitul. În octombrie al fiecărui an autorul ei, cel mai bun scriitor printre avocați și cel mai bun avocat printre scriitorii, scoate din sertar cele vreo cincizeci-șaizeci de pagini scrise, șterge praful de pe ele, încearcă a mai rotunji câteva fraze, dar numai atât. Când se apleacă mai adânc asupra imășului alb, un arcuș invizibil trece peste cea dintâi strună a sufletului, scoate un sunet dulce și amar, iar când notele prind a suna fals și a-i scrijela simțurile, le ascunde iar la fundul sertarului până în următorul brumărel. Când o va termina, nici el nu știe. Și oare o va termina vreodată?

Aizik, Ester, Dorin, Golda și Freida au fost cei care, fără a-i spune tatălui lor, plecară într-o zi cu mașina în satul de pe malul Prutului. Voiau să o vadă, să înțeleagă de ce tatăl lor, când aude de numele ei, tresare și le interzice să-și amintească de ea. Poate vor avea noroc să stea de vorbă cu ea, să descuie vreun lacăt din tainele de pe care nu dorește să tragă vâlul părintele lor. Luaseră cu ei chiar și un dictofon, o cameră de filmat și sperau să-i facă o surpriză nu numai tatălui lor, dar și celei femei pe care el a iubit-o pătimaș, din câte știu ei de la frații și surorile lor mai mari.

Era o seară întunecoasă, cu cerul împânzit de nori. La poarta de culoare albastră a casei din cărămidă roșie au văzut o limuzină neagră, luxoasă. La chemarea lor ieși o femeie mică de statură, dolofană, cu fața cam lătăreață. Pe mâini și la gât purta podoabe scumpe, masive, ce împrăștiau luciri de raze de lumina becului de pe stâlpul din poartă. La cea mai mică mișcare a stăpânei, razele jucau în toate părțile, ca ale unui girofar. Părul ei lung cădea dezordonat peste umeri și costumul de un albastru-siniliu. Îi privi cu mirare și un fel de teamă, de parcă veniseră la ea să o aresteze sau să o tâlhărească. Se vedea cât colo că nu se bucură de apariția celor cinci în poartă. Domnișoarele însă o priveau cu zâmbetul pe buze, îndemnând-o parcă să priceapă de unde vin și ai cui copii sunt.

În față ieși Aizik, cel mai mare dintre ei și care era leit tatăl său în tinerețe. Din spusele și suferințele tatălui său dînsul știa toate amănuntele dragostei lor și băiatul dorea să clarifice meritele acestei femei trecute și ea prin ani, care l-a făcut pe tatăl lui să sufere atât de pătimaș la o vârstă înaintată. Spre deosebire de ceilalți veniți, el se apropie cu totul de ea și o aținti cu privirile parcă dorind să-i pătrundă în esența sufletului, fără să o hipnotizeze. Oricât de mult s-a străduit, nu a putut desluși nimic important, nimic deosebit. Femeia avea o față scăldată în grăsime, dar absentă și rece. Voia s-o întrebe multe, dar nu se încumeta, fiind sigur că nu este capabilă de a porni pe un fâgaș al dialogului, al reculegerilor și lăsa să domine tăcerea între ei. În aceeași clipă femeia grăsană tresări – pricepu,

precum se vede, cine sunt tinerii care o vizitează. Își trecu mâinile prin păr, apoi le lăsa încrucișate pe piept.

– Bună seara, copii, zise ea cu voce tremurătoare.

– Sunteți Doroteea?

– Tanti Ioana?

Nu răspunse la nici un nume. Privi spre casa cu pereții de cărămidă roșie, apoi îi mai măsură o dată pe oaspeții nepoftiți, duse mâna la gură și tuși sec, ca să-și dreagă glasul.

– Am venit acasă, zise ea în loc de răspuns, spulberând acea pauză confuză. Părinții mei sunt pe moarte și...

Le dădu de înțeles printr-un semn că se grăbește să intre în casă, de unde se auzi un vaiet de om bolnav.

– Să plecăm? întrebă Aizik. Și cum răspunsul întârzia, îi mai adresă o întrebare: Ți mai amintești uneori de tata?

Femeia din poartă interpretează întrebarea ca pe o avertizare, ca pe o insultă. Îi păru că acești tineri obraznici veniseră să-i ceară socoteală pentru un trecut îndepărtat, față de care nu purta nici o vină. Clătină din cap a dojană și-i măsură din nou cu o privire deja încrunțată.

Aizik întinse brațele, își grămădi surorile și fratele, gata parcă să-i apere de orice pericol, și-i sili să urce în mașină. Nu mai avea nici un rost să mai stea la această casă cu pereți din cărămidă roșie, cu o femeie descumpănită în poarta vopsită în albastru.” Da, gândi atunci Aizik. Probabil că în viață i-a fost mai ușor să fie târfă decât să găsească împreună cu tata o cale de dialog, al simplei și omenești comunicări după ce s-au despărțit pentru totdeauna.... Da, se vede că a fost o curvă șireată, având scopuri viclene... Deși eu nu am dreptul s-o condamnm. Așa a dorit să procedeze ea. Cum i-a dictat inima, și sunt sigur că niciodată nu va conștientiza ce năpastă i-a adus tatălui meu. Niciodată! Ea n-a fost capabilă să înțeleagă bărbatul care a iubit-o cu adevărat, fiindcă n-a avut nevoie de asemenea iubire. Ea n-a fost și nici nu va fi capabilă nicidecum să iubească. Ea barem nu dorește să-și amintească de niște vremuri plăcute petrecute cu un bărbat care o stima și o iubea. Nu are nevoie. Pentru dânsa era un timp care trebuie uitat... Nu în zadar i-a scris odată tatei: „ Dacă ți-i greu a-ți aminti de anii petrecuți împreună cu mine, șterge-i din memorie! Uită-i! O să-ți fie mai ușor...” Acestea au fost ultimele ei vorbe scrise cândva tatălui său și împreună cu ele Aizik a înțeles de ce tatăl lui a simțit atunci că această ființă cu numele de „ În tacu zace dracu” i-a nimicit nu numai dragostea, cu o proverbială brutalitate, ci i-a știrbit și încrederea în oameni...”

Cu aceste gânduri, privind la figura ei bondoacă, clădită parcă din lut ca un monument, Aizik urcă în mașină. „Ce socoteală îi poți cere unui mort?” le zise el celora din mașină și îi aruncă o ultimă căutătură femeii cu mâna sprijinită de gard. În ochii ei parcă se aprinseră câteva scântei de aduceri-aminte. Dar era

târziu. Închise portiera cu un pocnet rece și sec. Când porni motorul, Aizik și ceilalți auziră din urmă un reproș căruia nu-i înțeleseseră sensul și rostul:

– Domnilor! În viață nu trebuie să te conduci de trecut. Omul procedează corect doar gândindu-se la viitor!

Pe șleaul Brînzei se făcuse întuneric. Căinii satului urlau a sărăcie și pustiu. La o poartă albastră rămăsese o femeie semănând cu o frunză ce continua să hăulească prin văzduh, în căutarea zbenquielii. Părea că i-a reușit.

* * *

Este greșit să se creadă că toți oamenii, indiferent de culoarea ochilor și a părului, sunt aceiași, trăiesc aceleași sentimente. Viața are și metamorfozele ei. Unii trăiesc ca niște materialişti, fără a lăsa vreo urmă după ei, însă cum rămâne cu afirmația care spune că dragostea nu este o invenție a poezilor? Că ea nu recunoaște hotare, diferențe de vârstă?

Este o afirmație care nu poate generaliza lucrurile. Sunt cazuri unice, rar întâlnite. Poate rar de tot, pe care oamenii le immortalizează imediat în balade frumoase, pentru încântarea generațiilor care vin. În cazul dat, însă, nu a fost vorba de o baladă, ci de o tragedie.

* * *

50.

Naum a supraviețuit dramei. Natura totuși nu suportă golul.

Deodată în fața ochilor lui apărură ca aievea un tablou de demult, când a trecut pe la cimitirul evreiesc din Telenești, unde se odihneau bunicii lui. Cimitirul era total părăsit, lespezile strămutate – se vedea că de foarte multă vreme nu călcase picior de evreu pe acolo. Dar o minune îl surprinse totuși – din câteva morminte se ridicaseră trei pruni rămuroși. Era luna iulie și fructele dădeau în pârg. De culoare chihlimbarie, de departe aminteau trei candelabre uriașe cu lumânările aprinse.

Peste Basarabia vântoaicele continuau să bată. „Până când, Doamne?”, se întrebă Naum Vainștein și își făcu cruce, creștinește.

Etlia Becker

*Învățătorilor din satul meu natal
și celora din Telenești
«Căci Dumnezeu nu este nedrept,
ca să uite lucrul vostru și dragostea
pe care ați arătat-o pentru numele Lui, voi,
care ați slujit și slujiți sfinților.»
(Epistola către Evrei a Sfântului
Apostol Pavel. Cap. 6, versetul 10)*

După acea zi de duminică, când deasupra târgului avu loc lupta aeriană, iar sub dealul Molnicului căzură două avioane sovietice incendiate de un «Messerschmidt», drumul ce ducea spre Nistru se umplu cu trăsurile evreilor puși pe picior de evacuare. Căii încordați în grebănare opinteau la coviltirele pline cu bulendre, cu plozi și femei pornite pe bocete. Fețele triste și speriate ale oamenilor nimeriți la necaz priveau îndurerate îndărăt spre locul unde au trăit o viață și acum părăseau toate, numai să se salveze. Târgul îi petrecea cu pălălaia incendiilor lăsate de trupele sovietice care se retrăgeau și ele în mare învâlmășeală. Câte-o căruță aproape goală trecea în goană pe lângă convoiul de coviltire, pe lângă oamenii ce mergeau anevoie pe jos, parcă amenințată de urmărire. O parte din refugiați rămâneau în urmă, dar după ce se îmbrățișau a despărțire, o apucau parcă haotic în urma convoiului, fără a ști încotro se îndreaptă, grăbindu-se să părăsească locurile natale. Ierburile înalte dintre pietrele cimitirului vechi din marginea târgului tremurau a tristețe în unduirea ușoară a vântului.

Bătrânul Nică avea mulți prieteni printre evrei și ieșise în marginea Inescăi, satul care-i la o aruncătură de băț pe unde trecea drumul refugiaților, să-i petreacă. O senzație tulbure și neînțeleasă îi stăpînea cugetul, dar se împacă cu gândul că evreii au fost totdeauna informați și, dacă bat în retragere, există un temei serios. Din acea populație evreiască, care vara trecută, în iunie 1940, îi întâmpina cu extaz pe sovietici la podul Ciulucului, nu rămăsese nici urmă. Comandamentul sovietic părăsi și el în grabă târgul, fugind de trupele germane, care le călcau pe urme. Sprijinit în toiag, bătrînul urmărea acest calvar, răscolind fel de fel de bănuieli.

– Rămâi cu bine, căpitane Ion! îl trezi din gânduri vocea tristă a lui Mendel Șleizer, morarul târgului.

– Da de ce plecați, jupîne Mendel? Rămîneți, fără voi moare viața dușenelor, încercă bătrînul să-l iscodească. Cum v-ați împăcat cu puterea care

pleacă, așa o să vă împăcați și cu cea care vine...

– Dac-ar fi așa, căpitane Ion, îngînă trist și rece Mendel, aducând cu brațul spre sine pe cei trei copii – două fete mari și un flăcăuandru roșcat. Căruța lui trasă de un singur misir negru, cu un par în loc de o roată, era plină doar de tristețe și bocetele Fainei, jupîneasa lui slabă, cu ochii adînciți în orbite și părul despletit ca de mort.

– Trebuia să urci în căruța lui Leiba Locș, era aproape goală, se miră bătrînul, cercînd să mai descarce atmosfera apăsătoare.

– Domnu' Ion, oftă Mendel căutînd zarea cu privirile tulburi. Dă-ne voie s-avem și noi... potlogarii noștri!

Bătrînul Nică cerceta torentul de lume, poate-și mai descoperă prieteni, care într-o singură zi deveniseră parcă alții și, oricît încerca, nu găsea cuvinte de consolare.

– Nu cumva te-a prins grija de ei? tună pizmătarnic Colea Hăițașu, un bărbat balcâz, cu un singur ochi. Celălalt îl pierduse într-o încăierare, cînd fu prins la o muiere din Bănești. Jidanii totdeauna ne-au jăcmănit, ne-au sărăcit... Iaca le-a venit și lor ceasul răsplății...

Bătrînul îl privi lung – să-și pună sau nu mintea cu el. Până la urmă, îi făcu semn să se facă mai aproape:

– S-o știi de la mine, măi chiorule: o țară este cu atît mai bogată cu cît poate să-și apere evreii!... Evreul niciodată n-a vîrât nimănuî mîna în buzunar!

Colea prinse privirile înțepătoare ale bătrînului. Avea barbă albă, țepoasă, făcuse două războaie și trecea ca gospodar la Ineasca.

Înspre noapte torentul de refugiați se mai rări. Dar a doua zi se află că la Malul Galben, Colea Hăițașu cu încă doi complici au jefuit cîteva căruțe, lăsând oamenii nenorociți în pielea goală în mijlocul drumului. Iar cînd în Tîrgul Teleneștilor intrară trupele germano-române, șuvoiul de refugiați se curmă, lăsând într-o frică teribilă evreii ce nu izbutiseră să se evacueze...

* * *

Pe la mijlocul lui iulie se treceau cireșele. Vara veni tîrziu în acel an și cît priveai deasupra tîrgului, roșeața lor se legăna în adierea vîntului, semănînd cu niște pistrui sîngerii pe crengile arborilor. De cum se schimbase puterea, peste căsuțele și dughenele sărăcicioase ale tîrgului se prăbușiră puhoai de ploi. Noua orînduire a pornit întîi cu pogromul asupra evreilor: copii, bătrâni, femei, bărbați fură adunați cu forța în ograda Mochilesei, locul unde se făcea tîrg de vite. În răgazul dintre ploi soarele dogoritor stîrnea nori de aburi pe care-i slobozea în văzduh pămîntul reavăn. Mirosul de balebă mai aduna încă tăuni, bîzoi, bondari. Captivii, grupați în mici

familii pe veretcele răzmuiate de ploaie, își așteptau din zi în zi destinul. Fuseseră arestați într-o singură noapte și acuma stăteau sub cerul liber ziua și noaptea, șfichiuiți de ploaie, sleiți de arșiță, sub supravegherea santinelelor de după gardul de scînduri late, înnegrite de vreme și sprijinite pe-alocuri de corlate cioturoase.

Țăranii satelor din apropiere, obișnuieți să vină la târg după cumpărături, găsiră dughenele închise. Șoapte înfrigate îi făceau pe unii să zăbovească lângă ograda Mochilesei, privind spre acel enorm ocol cu înfrigurare. Mănat de aceleași șușoteli, bătrânul Nică trecu și el pe la fostul iarmaroc. Printre lumea oropsită recunosc pe Moșcu Becker, cizmarul, la care, cât timp i-au fost copiii mici, a cusut încălțăminte numai la dînsul. Moșcu n-avea față pe el. Căuta speriat în jur, negăsind să spună cuiva o vorbă. Alături de el, pe veretcă, Sara netezea în neștire părul unei fetițe de vreo 13 ani și legăna un cărucior din care se ițea un copilaș încă sugaci. Văzându-l, Moșcu îi făcu bătrînului semn cu privirile să se apropie, cît să-i scape două vorbe:

– Căpitane Ion... Pe noi au să ne omoare... Suntem ovrei... Te rog, pentru Dumnezeu! Copiii n-au nici o vină. Scapă-i de moarte, dacă poți...

Bătrânul, la auzul acestora, se cutremură. Privi la cireșul din fundul ogrăzii, unde, între două crăci groase, își făcu culcuș și punct de supraveghere o santinelă ce cânta mereu la muzicuță melodii bavareze. Când se sătura să sufle în acel fluier străin, culegea câte-o cireașă sîngerie, aruncînd-o leneș în gură. Apoi scuipa sîmburii peste capetele năpăstuiților, stricîndu-se de rîs. Mai recunosc pe Beniamin Locș, rabinul, ce fusese arestat chiar în timpul rugăciunii, în sinagogă. Purta obișnuita-i tichiuță pe creștet, alb ca neaua și trist, citea întruna Tora. Văzându-l și el pe bătrânul Nică de la Ineasca, îi aruncă aceeași rugă:

– Salvează copiii, căpitane Ion. Vorbește mata cu autoritățile... Dumnezeuul tău o să te răsplătească în vecii vecilor...

Năucit, nici nu observă când se apropie de el un locotenent tuciuriu, cu priviri încruntate. Iar peste încă o clipă se trezi între baionete, arestat. Locotenentul părea să nu știe șapte.

– Pentru că încalci ordinea, se cuvine să te împușcăm pe loc. Știi de-ase-menea lege?

– Războiul e război, dar omenia-i omenie, se îndîrji bătrînul să înduplece soldații. Eu mi-am trăit traiul, nu mai am ce pierde. Am făcut și eu cătanie la Fălcu...

– E stare de război, tătaie, zise ofițerul puțin mai domol, ștergîndu-și sudoarea de pe frunte. Noi îndeplinim ordinul marelui...

Fu condus la șeful de post, un oltean cu o față rotundă și trufașă. Acesta

îl măsură cu privirile-i pătrunzătoare, îi făcu morală, apoi, mai stăvilindu-și orgoliul, îl amenință:

– Nu glumi cu țara, moșule. Caută-ți de nevoi, dacă nu dorești să pați ca cei din ocolul de bovine. Prizonierii de-acolo nu sînt decît niște vite, pe care le înghite abatorul războiului – bătrîni, copii, femei, fără importanță.

Dar nu scăpă numai cu atît. Bătrînul fu escortat pînă la Ineasca, unde i se mai făcu și o percheziție. Pe drum, însă, mai prinse la îndrăzneală și încercă să intre în vorbă cu locotenentul, mai marele pe cele două santinele.

– Oare n-aveți deloc suflet, măi băieți? Cu ce a păcătuit neamul nostru ca să ne batem joc de oameni nevinovați?

– E stare de război, tătaie, îi mai aminti o dată ofițerul. Așa-i politica, așa-i ordinul... Multe nu le aprob nici eu, dar ordinul nu se discută, ci se execută!

Și tăcu aproape tot drumul, absent la boscorodeala moșneagului.

– Da copiii ce vină au? Că-s suflete neprihănite încă, nu se lăsa bătut moș Nică.

După ce sfîrși cu percheziția, negăsind nimic compromițător, ofițerul îl trase deodată deoparte, ferindu-se de privirile megieșilor ce urmăreau înspăimîntați printre corlatele gardului procedura, și-i zise cu tristețe în voce:

– Acasă mi-au rămas muica beteagă, nevastă delicată în țoale frumoase și trei copilași... Sunt la datorie, tătaie! Ce pot face mai mult?... Mîine, pe la amiază, va avea loc executarea. Iar de la cel ocol pînă la marginea țîrgului, unde vor fi împușcați, e un drum și un podeț...

* * *

Noaptea fu iar ploaie și furtună. De dimineață însă ziua se arătă cu soare dogoritor. Pe drumul lunecos încă apăruseră o puzderie de culbeci. Bătrînul Nică nu închisese un ochi. De cum se opri ploaia, ieși încă pe întuneric, pe cărări numai de el știute. Acuma stătea tupilat după un cătiniș înalt, urmărind cum dinspre țîrg vine, înșirată, coloana de oameni schilodiți și sleiți de puteri. O parte din bătrîni, care nu mai puteau pași, erau aruncați într-un car cu loitrele înșîngerate, tras de doi plăvani mari. Cei care abia puteau mișca picioarele, sprijiniți de alții mai în putere, își continuau drumul ghionțiți din urmă de santinele. Glodul vîscos descălța cîte-un picior, dar nimeni nu se mai întorcea să-și încalțe din nou gheata. Cămășile prizonierilor erau fără de nasturi, hainele numai zdrențe. Dusă spre locul execuției, mulțimea nu mai plîngea, nu se revolta. Fețele oamenilor exprimau absență și crispare. Soldații cu armele în cumpănă urmăreau prudenți fiecă mișcare a deținuților. Două motociclete cu ataș întrecură anevoios coloana, stropind cu glod convoiul lugubru. La văzul ofițerului neamț și al mitralierelor montate pe ataș cineva dintre femei începu

să bocească evreiește, răspîndind jalea peste toate dealurile ondulate cu văluri albe de negară zvîntată. Bătrînul Beniamin, cu poalele halatului negru și lung plin de noroi, citea întruna rugăciunile din Tora, arareori ridicînd mîinile către ceruri, cerînd îndurare și iertare.

Alături de rabin pășea familia lui Moșcu. Cizmarul își sprijinea soția cu ochii scăldați în lacrimi, descumpănit, neputincios. Calmă parcă, cu două gîte îngrijit împletite, împingînd cu ușurință landoul, pășea Etlia, fiica lor. Pe fața copilitei părea să nu fie nici zdreanță de primejdie. Frățiorul Baruc era liniștit în cărucior, încercînd să muște dintr-o cireasă pe care cineva i-o rupsese din copacul lagărului. Încheia coloana locotenentul oltean, care purta acum armă cu baionetă lucitoare. Auzind bocetele stridente ale femeilor cuprinse de panică, ofițerul își făcu pe furiș semnul crucii...

Când coloana ajunsese lângă podețul ce lega două maluri ale unei rîpe nu prea adînci, la numai o sută de pași de apa Ciulucului, șeful coloanei strigă santinelelor din frunte și din părți să se oprească. Cîțiva soldați aleseră vreo zece bărbați mai în putere și-I conduseră pînă în preajma podmolului abrupt al rîului. O mulțime de lipitori negre ca smoala se străduiau zadarnic să iasă pe muchia înverzită a malului. Celor scoși din coloană li se dădură hîrlețe, lopeți și ordin să sape o groapă pătrată. Rămasă în drum, coloana primi alt ordin: să se așeze pe pămîntul încă ud. Toți urmăreau cu înfrigurare cele zece hîrlețe și lopeți.

...Groapa fu gata pe la chindie. Ofițerul ordonă execuția. Prizonierii aduși de la mic la mare pe muchia gropii, înrămată cu un val de țărînă neagră, începură să strige disperați, să ceară zadarnic cruțare. Soldații aliniați în două rînduri – cei din față în genunchi, cei din spate în picioare – au dus armele la ochi. «Foc!» răsună scurt comanda și oamenii, ciuruți de gloanțe, cădeau de-a valma în hăul gropii, cu fluturări de mîini disperate.

«Mare-i prostia ta, omule! Doamne, cum îngădui așa ceva?, îi căina bătrînul Nică, tupilat, cu răsufierea tăiată, sub podețul din preajmă, urmărind masacrul evreilor. Oare ce-i trebuie omului ca să trăiască împăcat că pămîntul e dat de la Dumnezeu pentru viața oamenilor? Și de ce omul trage în oameni, nimicindu-i, fără să aibă frică de Dumnezeu?...»

Mulți din cei condamnați fuseseră doar răniți. Căzuți în groapă, se apucau disperați cu mîinile tremurînde de muchia gropii, ca de o speranță la viață. Executorii se repezeau să-i lovească necruțător cu paturile armelor, iar cînd oamenii cădeau îndărăt, mai descărcau cîte un foc de armă... La o azvîrlitură de băț, în susul apei, ofițerul neamț își ștergea calm lentilele ochelarilor cu o batistă parfumată, albă ca neaua. Alături, cele două mitraliere de pe atașele motocicletelor erau de-a gata pentru orice eventualitate.

Pe la asfințit groapa fu acoperită cu țărână. Pînă se lăsă amurgul, dedesubtul pămîntului reavăn se auzeau gemetele oamenilor, iar gorganul de țărână părea că răsufală...

Nimeni din cei care au urmărit pe ascuns tabloul bestial al execuției din acea zi n-a observat ca printre cei executați să fi fost Etlia Becker și frățiorul Baruc. Dar cui să-i pese – cu două-trei suflete mai mult sau mai puțin la o coloană de oameni...

* * *

Bătrânul Nică așteptă în cătinișul de sub podeț pînă căzu întunericul. Avu grijă ca cei doi copii să nu vadă execuția, altminteri i-ar fi descoperit. Sub streășina nopții, tupilați printre ciritei și tufe de cătină, au trecut dealul Ponoarelor, pînă au ajuns pe vale, în Fundătură la Ineasca, pe sub pădure, în Lunca ierburilor dese și mustoase printre care erau mulți spini. Aici, într-o casă veche, trăia Arefta, o bătrînă fără bărbat și cu două capre la gospodărie de cînd o ține lumea minte. Copiii erau obosiți și flămânzi. Etlia privea mereu în aceeași direcție și părea absentă la toate. Simțea doar în mînuțele-i tremurînde cartea sfîntă a Torei, pe care o luase în ultima clipă din brațele unchiului Benjamin... Micuțul, văzîndu-se într-o casă de oameni, acum scotea scîncete înfundate, buzele îi erau crăpate de foame și de sete. De cum ajunsese în pragul casei, bătrînul strigă surorii să pregătească de lăutoare.

– I-ai scăpat de moarte, bade?! se miră Arefta cu ochi mai degrabă scînteietori a izbîndă decît alarmați. Ea încrucișă mîinile la piept și, după ce-și făcu larg semnul crucii, mulțumi icoanelor din colț: «Dumnezeu e mare și le vede pe toate!».

– N-a fost nimeni pe-aici? o mai iscodi bătrînul.

– Ziua s-a plimbat prin luncă Colea Hăitașu, cu roibul său. Îl încearcă la călărie. E primar acum, avizuha, ce mai!...

– Ai în vedere, soro! O privi bătrînul pîndiș. Răspunzi cu capul de sărmanii iștia... De te-ntreabă cineva, spune că-s niște nepoți de la Sculuceni. Și să nu-ți treacă prin cap să te lauzi!..

Bătrînul lăsă copiii pe seama Areftei și plecă la casa lui, în altă margine de sat, să afle din vorbele oamenilor ce se mai aude de masacrul evreilor, dar mai ales dacă nu i-a zăpsit cineva. Mulțumea în sinea lui ofițerului... «De-acum nimeni nu-i mai omoară, își zise el liniștit. Am avut o casă de copii, le-am purtat tuturora de grijă, acuma-s cu toții mari, la gospodăriile lor. Nu mi-a mai rămas mult să trăiesc, dar dă-mi, Doamne, zile să scap sufletele năpăstuite!...»

În vara ceea Etlia venise în prima vacanță la părinți. Era liceană la Liceul «Regina Maria» din Chișinău, ageră, silitoare și veselă. Visa să devină profesoară de limba română. Recita cele mai bune poezii și era îndrăgostită de flori, pădure și stele. Fața ei pistruiețică și ochișorii ca murele imprimau chipului o paloare vie și optimistă. I se părea că viața asta este numai frumoasă și cu oameni buni.

Asculta de mama, de povețile tatălui, mergea la sinagogă ca toate neamurile, să asculte cu evlavie predicile unchiului Beniamin, cel mai respectabil rabin din localitate. Anume de la el deprinsese să citească Tora. Acum îi citea adeseori și mătușii Arefta rînduri din cartea sfîntă. Bătrîna fusese cîndva o femeie frumoasă, delicată la ale ei, dar anii o slușiseră, n-avea mai nici un dinte în gură și toată viața n-avu decît grija caprelor. Copilița, după vreo săptămînă, își reveni din stres și-i povestea mereu cîte ceva din tainele frumoase învățate din carte sau la liceu. Pe fața bătrînei înfloreau în acele clipe scînteii de bucurie și o rază de fericire. Părea că se schimbase ceva în sufletul ei. Dintr-un cufăr de vreme veche ea scoase o ie cam mărișoară și o îmbracă pe fată. Băiețelului, care abia ajungea la un anișor, îi cusu niște scutece din pînză de prosoape, ce și le pregătise pentru moarte și toată viața avusese grijă să nu scape moliile în ele. Nu uita nici pentru o clipă că fratele Nică o prevenise atît de aspru că răspunde cu viața ei de copii.

O vreme îi ținu ascunși într-un șopron. Le făcuse o saltea de fîn, îi hrănea cu lapte, le fierbea cartofi, mămăligă. După tragedia trăită, copiii își reveniseră. Îi lua cu dînsa prin pădure să pască caprele, să le păzească să nu-i mezdrească pomii din grădină. Casa ei era despărțită de restul satului printr-o rîpă mare, acoperită cu stufării și brusturi. Mai în fiecare seară, trecea pe la ei moș Nică și le aducea și el cîte ceva de mîncare. În sat nu auzi nici un zvon. Doar Colea Hăitașu, întîlnindu-l de vreo două ori în lunca de sub geana pădurii, mereu călare pe calul său roib, îi aminti să fie puțin mai precaut cu el, căci e primarul satului și are drepturi mari!

– Mi-s dragi copiii iștia ca ochii din cap, zicea bătrîna Arefta. Ian cată cît de frumușei și drăguți sînt! De ce, Doamne, i-ai adus pe lume să vadă atîta nenorocire!?...

Micuțul Baruc avea un păr auriu, o privire vie, iscoditoare. Mereu căuta joacă și aventuri. Prinse a merge; surioara Etlia îl ducea îndemnîndu-l de mînuță, pe cărăruie, îl săruta cu dragoste după fiecare mică ispravă. Fata era ascultătoare, răbdătoare la capriciile frățiorului, pricepută la trebi. Bătrîna o învăța să tîvească, să coase la canava, să mulgă caprele... Etlia le făcea pe toate cu o deosebită ascultare.

Odată se întîlni în Luncă cu niște femei din sat și nu mai ostenea să-și laude nepoții de la Sculuceni. Războiul plecase undeva departe-departede și lumea cam punea la îndoială vorbele bătrînei Arefa că rudele de la Sculuceni au lăsat copiii în grija ei. Dar bătrîna era cam răutăcioasă la mînie și nimeni nu încerca să se pună în poară cu ea. Iar copiii într-atît îi schimbară viața, încât Arefa uită de poruncile aspre ale fratelui Nică.

* * *

După masacrul evreilor din Telenești, viața de-acolo parcă murise. Bătrînul Nică mergea totuși la tîrg, mai mult să afle știri de pe front și dacă nu cumva îl paște vreo primejdie. La cîteva luni află cu mare spaimă și sinceră durere că locotenentul care-l ajutase să salveze copiii a fost descoperit și executat. Cineva îl pîrîse și fu împușcat pentru trădare de Patrie și simpatie față de dușman.

Războiul intrase în al doilea an și, după înfrîngerile de lîngă Moscova și de la cotul Donului, nemții se făcură mai răi și chiar dacă întîlneai rar vreun ofițer neamț prin Telenești, acest lucru se simțea după dispoziția și comportamentul aliaților. Se încrîncenară și cozile de topor. Colea Hăițașu deveni mai agitat. Venea uneori pe la poarta bătrînului, îl sfredelea cu singurul ochi întreg, aruncîndu-i:

– Să nu crezi, boșorogule, că nu pricep unele lucruri... Sînt destul de hîtru și priceput... Ai noroc că-mi ești rudă...

Moș Nică nu zicea nimica, ci numai veni la soră-sa și o preveni să-și țină limba în ocol.

– Va trebui să-i ferim o vreme de ochii lumii.

– Oare n-ar fi mai potrivit, frate,... să-i botezăm? Să-i dăm la legea creștinească și-atunci vor cheri orice bănuieli.

– E o treabă, căzu de-acord bătrînul.

...În dimineața acelei duminici în preajma bisericii veniră bătrîna Arefa cu cei doi nepoți. Îl luă pe Baruc, îl dădu părintelui Gheorghe, care făcu rînduielile și-l trecu prin altar. Dar toată atenția căzu pe surioara lui. Etlia era ca o lacrimă de frumusețe. Zveltă, cu numai cîteva picături de pistrui pe fața ei de codană fragedă, cu priviri fine, cultivate la liceul din Chișinău, încîntă lumea în numai o jumătate de oră, cît dură botezul. Femeile priveau cu admirație și invidie comoara de care se bucurase, nitam-nisam, mătușa Arefa.

– Deie-ți în gînd că ea are așa neamuri! Și cît de delicată e nepoata, dragă! Ce nume frumos poartă!

– Da ce ie i-a cusut! Nici n-am bănuit că ai nepoată așa de chipeșă la Sculuceni.

– E pricepută și gospodină! răspundea bătrîna la laudele femeilor. Îi seamănă bunicii!

De la botez însă bătrîna veni acasă cu frica în spinare. La ieșirea din ograda bisericii dădură nas în nas cu Hăițașu, cocoțat în șa, urmărindu-i cu aceeași ochi, de astă dată de după lentilele unei perechi de ochelari bulbucați, ce-i făceau privirea și mai fioroasă.

– Ai mințit preotul, băboiule! se răsti la ea balcîzul. Zice lumea că-s nepoții matala, da-s prea roșcați. Seamănă a jidănași... La Sculuceni nu prea ai rude...

– Oare nu ți-i destul că ți-ai bătut joc de ei în noaptea ceea din an-vară? Încercă bătrîna să-i ia apele, mai mult îmbărbătîndu-se pe sine. Dacă n-o să te-astîmperi singur, te-a astîmpăra Dumnezeu! Ce te tot zvîrcolești, parc-ai avea viermi în fund...

Nu ți-i totuna cum își poartă oamenii necazurile pe-aceste vremuri de pîrjol?

– Oamenii vorbesc, urechile mele aud, se mai ostoi Colea. Jidanii în orice vreme au tulburat apele peste tot. De-atîta oamenii se răzbună pe ei.

«Care oameni? Niște rîsuri alde tine», vru să-l înfrunte Arefta, dar socoti la timp să nu-și pună mintea cu nebunul satului. Și dădu numai din mîna a pagubă.

– Oricum... În caz de ceva, pădurea ți-i aproape, mai zise cu subînțelesuri în cele din urmă primarul. Să nu zici că-s rău de tot. Dacă ar fi altul, demult înfunda pădurea cu voi, cu tot cu nepoți. Și dădu pînteni calului...

Tot drumul de la biserică pînă la casa de lîngă pădure își strîngea la piept copiii, parcă voind să-i ocrotească pentru fiecare clipă de o eventuală primejdie ce-i poate paște.

– Nu-ți fie frică mare, îi zise pe neașteptate într-o zi Etlia. La moarte e mai bine să nu te gîndești... Moartea vine atunci cînd omul nu mai există. Pe cît trăim trebuie să credem și în frumusețea vieții, într-un viitor mai bun... În vara ceea de pînă la război, la liceu nostru a fost în vizită Ionel Teodoreanu, cel care a scris «La Medeleni»... E de prin părțile noastre și scrie foarte interesant.

Apoi fata tăcu îndelung, parcă călătorind prin alte lumi decît cea din preajma pădurii...

Peste toamnă se așternu o iarnă cu omături mari și geruri aspre și toate parcă se mai liniștiră. Lunca se scufundă sub o plapumă albă. Bătrînul Nică le aduse faină, brînză de oi și mulți cartofi. Venea pe la ei tot mai rar, să nu facă urme, să nu dea de bănuț. Abia cînd se desprimăvăară, bătrîna Arefta începu iar să iasă cu odraslele prin pădure, mergea cu ei pînă în mahala. Etlia știa multe, îi povestea bătrînei cîte și mai cîte aflate de ea la liceu. Și satul începu

să deie mai des pe la Arefa. Veneau femeii la Etlia ca să le citească ba o scrisoare sosită de pe front, ba să le ajute să scrie câteva cuvinte celor aflați în depărtări... Când Lunca înflorea, Etliei îi plăcea să se piardă cu frățiorul ei prin ierburile înalte din poiană, să-i împletească coronite, așezându-i-le pe frunte. Dacă venea la ei bătrînul Nică, aducîndu-le jucării meșterite din lemn, era cea mai mare sărbătoare în inima micuțului Baruc. Bătrînul observa că Etlia se făcu domnișoară bine, treptat treptat de pe chipu-i se ștergeau parcă amprentele durerii trăite odinioară. Și ofta adînc...

Mașina celui mai groaznic război răzleți și prizoni pe bieții evrei cum o putură face doar barbarii biblici. Ticsiți în lagăre și crematorii, la acel mijloc de secol le rămăsese doar speranța că va apărea un nou Moise care să-i călăuzească iar prin labirinturile destinului de popor sfînt, prin pustiul umanității spre un alt tărîm al făgăduinței. Pînă atunci însă, într-o dăbravă a unui sat românesc, la streășina unei căsuțe vechi, țărănești o copilă, Etlia Becker, și frățiorul ei își depăneau povestea vieții, scurtă de tot încă, neștiind ce le va aduce ziua de mîine și anul care avea să vină.

* * *

Noua putere încercă să arate că se stabilise definitiv și pentru totdeauna, deși veștile despre înfrîngerea aliaților la cotul Donului nu mai era o taină. Colea Hăițașu apărea tot mai des călare pe cal în dăbrava Luncii, încercînd să o descoase pe Arefa. Acum devenise și mai obraznic. Nu-i mai era rușine să apară în plină lume în hainele jecmănite din căruțele evreilor, în cizmele din piele de box, lăcuite ale lui Mendel Șleizer.

– Știi tu, băboiule, că locotenentul a fost executat de Curtea Marțială? I s-a făcut milă de jidani! Ancheta a descoperit că la groapă n-au ajuns toți evreii... Vorbea zeflemitor, cu mîinile în șolduri, sufocîndu-se parcă. Pricep eu că ascunzi doi pui de jidovi... Ca să n-ai neplăceri, du-i unde te-ajunge mîntea și capul... Dacă nu dorești să te jupoai de piele pînă la buci...N-am să mă uit că mi-ai fost moașă...

Înaltă, cu fața mare și brațele mereu desfăcute, gata parcă să-l înșface de beregată în fiecă clipă, mătușa înțelese că ultimele cuvinte sînt și povață, și prevenire...

Încă în ajun fratele Nică presimți pericolul care-i păștea și-i spuse ca să fie mai prudentă.

– Să-mi iau tîlpășița de-aici, zici? îl luă Arefa în stilul bătrînului Nică, după ce privirile-i piezișe zăriră după poartă căștile a doi jandarmi. Copiii nu-s la mine, i-am dus acasă... Du-te de-i caută...

...În poiana din desîșul pădurii, lîngă un lac mai puțin cunoscut de ineșteni,

bătrînul Nică săpase un bordei. Pe laița de lemn mătușa Arefta așternuse veteci groase, adusese perne și un iorgan. Pe copii îi aduse aici în ajun cu un car tras de un bou și o vacă.

Seara, după ce mătușa închidea animalele, pornea grăbită pe potecile șerpuitoare, printre copaci și venea să doarmă la nepoței. Uneori mergea să-i supravegheze și bătrînul Nică. Într-o dimineață în căsuța mătușii au dat năvală soldații, cotrobăind peste tot. Colea Hăitașu strunea pe fiecare ostaș, poate vor găsi ceva suspect. Dezamăgiți, soldații au bătut în retragere, trăgînd cîteva împușcături spre codru. Pădurea le răspunse doar cu ecoul cîtorva mlădițe doborîte.

– Păzea! urlă primarul la despărțire. A venit vremea cînd nici eu nu-mi mai aparțin. Așa-i politica!..

* * *

În aceeași zi, pe la chindii, căsuța de sub geana pădurii fu înconjurată de un pluton de soldați în uniformă verde. Doi bătrîni – o băbușă înaltă, aproape fără nici un dinte în gură, și un moșneag cu barbă albă, țepoasă – după un scurt interogatoriu au fost scoși la marginea Luncii și împușcați. Carul războiului întoarse oiștea din nou spre apus și se apropia tot mai mult de lunca Ciulucului.

...Înspre amurg, Etlia Becker cu fratele ei Baruc de mîină și ceva bulendre într-un cărucior hîrbuit ieșiră la marginea pădurii. După ce fetișcana se încredință că nimeni nu-i poate observa prin pînza întunericului, cei doi luară poteca pădurii în întîmpinarea stelelor și a lunii care aveau să apară. Tot mai departe în urmă rămînea o Luncă cu flori gălbii, tomnatic.

Odată cu plecarea lor din Luncă și a celor doi bătrîni, pămîntul pentru încă multă vreme deveni parcă mai rece, mai trist și mai sărac.

În aer plutea un iz de ploaie tomnatică și mirosea a praf de pușcă.

נְעִימָה אֶרֶב הַטָּהֵר

(plăcut sau păcătos)

Motto: „Și am găsit că mai amară decît moartea este femeia a cărei inimă este o cursă și un laț și ale cărei mîini sînt niște lanțuri; cel plăcut lui Dumnezeu scapă de ea, dar cel păcătos este prins de ea”. (Eclesiastul, 7:26)

Stau și nu-mi vine să cred că de acum sînt bătrîn: dacă mai trăiesc un an, fac cincizeci la număr, iar dacă mai trăiesc cît am trăit?.. Ce plăcut trecut și

ce păcătoasă perspectivă! Cine oare a spus că viața e unica școală în care se învață a muri?

Cândva, dar parcă mai ieri, mă gîndeam doar la haine și la notele de la școală, că pîinea și untul le agonisneau părinții pentru mine. Acum, vede Domnul, pictor, dar orfan cu penelul și culorile, cerc să desăvîrșesc opera Atoatecreatorului, dar, de fapt, agonisesc unt și pîine pentru copiii mei. Zice-se: asta-i creație. Întreb: o creez ori mă creează? De ce, bunăoară, acum hainele mă interesează mai puțin? Doar nu umblu gol ca primitivii. În schimb sănătatea, aceasta se împușinează văzînd cu ochii. Ia să desenez o femeie goală. Tînără sau mai în vîrstă? Dar ce contează, dacă eu sunt un tînăr bătrîn. Și trăiesc un prezent mai mult păcătos decît plăcut. Geaba se spune că în față ni-i viitorul. În față ni-i prezentul, iar viitorul ni-i în spate. Zic și eu, poate aiuresc! Cu sănătatea nu te joci.

Sclipuiesc prilej din timpul meu de lucru și trec, în căutarea sănătății, de pe malul drept pe cel stîng al Nistrului. E toamnă pitorească, chiar feierică, la casa de odihnă din Malovata. E plăcut să stai lungit în pat ori să te plimbi pe poteci și să admiri gama de culori, oglindindu-se splendid și romantic în apa Nistrului, îndeosebi, în orele de-amurg. Privește, omule, și te minunează cum natura măreață, mustind de cumișenie și împăcare eternă petrece anotimpurile unul după altul, anii, secolele. Natura pare că se împacă chiar și cu hoardele rusești și ucrainene stabilite în Transnistria încă de prin 1990, și-și fac mendrele cum le vine lor la socoteală. Bieții oameni din partea locului se revoltă, pentru că niște venetici îi împiedică să-și strîngă roada crescută pe ogoarele lor moștenite de la moși-strămoși. Și cînd te gîndești că umilînța românilor transnistreni se face cu aprobarea Kievului și Moscovei, mai că-ți vine să-ți iei lumea în cap. Acum și copiilor le-au luat dreptul la învățătură în limba maternă. Cât cinism, cât fariseism la „frațiiăștea mai mari”, care până mai ieri trîmbeau despre prietenia de nezdruncinat între popoare, mai numindu-se bastion al păcii mondiale! Și eu, acum, ca toți basarabeni de vîrsta mea, mai continuăm să trăim cu senzația că suntem lipsiți de Patrie. Nu o simțim sub picioarele noastre. O avem, dar de-o veșnicie e în stare de ocupație...Le vede oare pe toate bunul Dumnezeu? Ba bine că le vede și măcar cu asta ne mîngîiem, sperînd într-un viitor mai bun.

Ca răsplată pentru grija ce ne-o poartă va trebui să fac un tablou din niște boieli noi și să născocesc niște figuri geometrice pe un fundal cu portrete de oameni, care să trezească românilor noștri nu cinism, nu fariseism, Doamne ferește, ci, hai să-i zicem, solidaritate ori, dacă vreți, dragoste de neam. Ceva asemănător a Mare Adunare Națională, abilitată cu împuterniciri absolute. Deciziile ei să fie prevalate doar de cele ale lui Dumnezeu. Ia democrație ar fi!

I-aș vedea eu atunci pe cazaci. Cum i-am văzut mai demult în Ucraina...

La Malovata, întins pe pat de sanatoriu, văd că îmbătrînesc mai încet și prind a înțelege că viața omului nu-i decît un drum parcurs de acesta de la Dumnezeu la... Dumnezeu. Ideea vine din firea mea, altădată nepotolită, pururi îndrăgostită, iar acum gînditoare, ceva mai cumpănită. Aceleași gînduri mi le subliniază curgerea domoală a Nistrului, biserica singuratică cu două turla de pe celălalt mal al Holercanilor. Cîndva acest locaș sînt se afla în mijlocul satului. Dar cînd comuniștilor le-a venit să dureze hidrocentrala de la Dubăsari, sătenii au fost strămutați de pe vatra lor în deal și numai biserica a rămas, litrosită, chiar pe malul rîului.

Acum și eu sînt singuratic ca și dînsa. E adevărat că în zilele de sărbători religioase i se luminează geamurile, iar cărărușa ce șerpuește dinspre sat se umple cu cete de oameni. Bat clopotele, parcă în ritmul bătăilor inimii mele, iar spațiul din jur e stăpînit de păsări albe, semn că Dumnezeu n-a părăsit-o. Mă rog de El, s-o ocrotească, fiindcă numai cît va fi ea se va ști că oamenii din părțile locului au nu numai viitor, ci și un trecut. Trecutul e și el o avuție a noastră. Iar biserica e în măsură egală, atît trecut, cît și viitor. Ca și viața omului, că nu pornește de la unul și nu sfirșește cu cineva. Ia comoară, Doamne...

După ce trec procedurile și lumea ia cina, iată că femeile venite la tratament ies pe terasa din fața casei de odihnă și cîntă. Demult n-am mai auzit femei să îngîne cîntece bătrînești de-o vîrstă cu mine. Dar vine degrabă orchestra și cîntecele lor sunt înlocuite cu valsuri și tangouri de metal galben-auriu. Ce cuvînt – fanfară! Zic în gînd: „Hai, fa, la joc!” Așa se zicea pe timpuri la noi acasă. Dansează toți: și tinerii și bătrînii. Mai bine zis, dansează moșnegii, fiindcă majoritatea celor veniți încoace sînt oameni trecuți de 50... Recunosc, eram între ei cum sunt excepțiile între legi. Și trebuie să mai recunosc că nu eram unica excepție. Printre picioarele celor trecuți de vîrsta a doua puteai vedea perechi de glezne tinere, care, dacă nu făceau bine, apoi nici de prisos nu erau. Uneori o excepție face mai mult decît o lege, mai ales dacă aceasta este adoptată de un parlament ales din greșeală. Trăisem o vreme într-o rupere ordinară de familie, pomenindu-mă holtei bătrîn...Jurasem, la acea oră, că nu mai leg căsnicie cu nimeni. Nu doream, în acele clipe solitare să mă aventurez în vreo poveste de amor, chiar și de scurtă durată. Anii m-au convins că nu am talent și cap de familie. Sînt un terchea-berchea, altfel spus. Dar, din păcate, am ochi de văzut și urechi de auzit și o inimă... Cum aș putea picta preaplinul ori, să zicem, preagolul vieții, cînd auzi că se cîntă cum tu cîndva ai cîntat și cînd vezi că se dansează cum cîndva ai dansat și tu. Sunt un orfan total: nici tu părinți, nici tu cîntec, nici tu dans. Numai dragoste de toate. Nici tu familie, închegată ca la toată lumea. Constat că nici imaginație n-am. Da-s pictor. As-

ta-i comedia mea tragică. Mulțumesc, Doamne, de puținul ce mi l-ai dat numai mie. Mititelul de mine! Plăcut sau păcătos. Comedie amestecată cu tragedie. La nu țin minte câte zile de odihnă, se zvonește, că la stațiunea noastră a venit să se trateze un grup de cetățeni din Israel. Erau, se spunea, foști concetățeni de-ai noștri, care emigraseră cândva în Țara Făgăduinței. De îndată imaginația mea pîrdalnică mă aruncă în tîrgul unde-mi petrecusem copilăria, adolescența și unde mi-a fost dragă o puicuță din evrei, da-i-ar Domnul sănătate și cuget să mai vină odată în cîmpul vederii mele. De cum aud vocile femeilor, trag fuga pe terasă, că totuna n-am ce face. Zăbovesc multă vreme, sprijinit de un scoruș cu tulpina corogită. A venit și fanfara, s-a anunțat valsul damelor și, deodată, spre surprinderea invidioșilor, de mine se apropie o domniță cu părul negru ca antracitul, într-un costum la fel de negru ce contrasta nebunește cu un guleraș alb și cu un accent plăcut în voce, că m-a amețit pe loc. Lasă, Doamne, te rog, să-și facă cazacii de cap în Transnistria, că eu mă prăpădesc acum în negru, în alb, în ciripit de păsări și în voce de domnișoară, venită din țările calde. Așa gîndindună, vorbii cu totul altceva:

– Nu e cumva momentul potrivit să-mi spuneiți numele, îi zic, mai făcînd-o pe ștregarul. Pentru că, să vedeți sau să auziți, prin apropiere simțeam fosăitul unei puzderii de flăcăi, unul dintre care ar fi putut, în orice moment, să fie mai tânăr și mai frumos decât mine.

Domnița nu se fistfeci. Dimpotrivă, mă măsură autoritar cu cele două bucați de antracit strălucitori și mă îmbătă din nou cu vocea-i cristalină:

– Talia îmi zice. Îți place ori ba? Mama m-a numit așa, dar putea să mă numească și altfel. De-o pildă, mi-ar fi putut zice Ronit sau Peerli, Nehama sau Dorit, Geula sau Elișeva, și chiar Ahuva mi-ar fi putut zice... Din vecii vecilor evreii au avut grijă să-și numească femeile cu cele mai frumoase nume, mă convingea zâmbind zvăpăiata, de parcă ar fi fost dintr-un an cu mine. De parcă ar fi fost botezată cu mine într-o apă.

Văzînd-o cum vă spun că am văzut-o i-am spus și eu numele meu cel de la părinți. Fanfara-i zicea „La Nistru la mărgioară”, un cântec străvechi și lung, spre bucuria noastră. Și pentru că eu nu-i puteam fi frate, iar ea mie nu-mi putea fi soră, i-am simțit brațele gingașe pe grumazi. Clipele ce au urmat tremurau ca frunzele de pe ramurile copacilor mîngîiați de răcoarea toamnei. O ciudată senzație mă făcea să simt că domnișoara nu dorea să se despartă de mine. Dar cum aș fi putut să n-o las din îmbrățișare, cînd de jur-împrejur, afară de frunze, mai tremurau privirile curioase ale femeilor de vîrsta mea și cea ale flăcăilor de vîrsta ei...

A trecut el căine-căinește secolul acesta de „La Nistru la mărgioară” și până la urmă revenii la locul meu, unde l-am găsit pe Valentin, amicul de

odaie. Văzîndu-mă rătăcit și bîlbîit nu întîrzie să-mi spună că domnișoara mă urmărește mereu cu privirile... Dau să verific șoaptele amicului și, cînd o găsesc pe Talia, mai-mai să cad jos de uimire – o văd aevă pe Bruria Goldman, colega mea de clasă, dragostea mea dintîi. O poveste veche, dar, uite, că abia începe... în parcul central din Telenești, unde cîntă orchestra lui Naum Kijner... Plăcut cîntă. Cîntece populare moldovenești cu „Frumoase-s nunțile-n kolhoz”, „Struguraș de pe colină”, „La kolhoz pe dealul mare”, „Bun îi vinul ghiurghiului”...

Memoria prinde a răsfoi anii de școală. Pictorul de azi e de-abia elev și, la o recreație, și-a permis, ținînd minte, să-i dea un zdupac în spate, fiindcă intrase în școală cu pîslele pline de zăpadă... Fata a început să plîngă, mă pîrî la cancelarie, așteptînd nerăbdătoare să fiu pedepsit. Dar șeful de studii, Benjamin Moiseevici Kogan îmi luă apărarea, spunîndu-i Bruriei:

– E un băiat silitor și pictor talentat!. Te-a lovit din neglijență, fiindcă el e de serviciu pe școală... Vezi ce panglică roșie poartă la braț?!

Bietul învățător nu știa cît face culoarea roșie în dragoste. Eu, pictor, știam. Și poate că anume în numele acelei panglici roșii Bruria m-a iertat. Mai apoi, cînd mă întîlnea pe coridoare se rușina de mine, dar niciodată n-a ezitat să mă țină aproape de dînsa. Într-o seară, chiar m-a chemat la ea acasă și mi-a cîntat la pian „Sonata Luni”. Apoi m-a prezentat mamei sale, Șira, bibliotecara orașelului. Aveam s-o îndesec după aceea pe la bibliotecă, fapt ce mi-a cultivat dragostea de cartea artistică. Eu, fiu de țăran, care nu prea aveam cultură elevată, vroiam să-mi însușesc niște maniere din familia Goldman. Las’ că mă fac învățător și o să vedeți voi cine-s eu! Mult timp avea să-mi pară rău că am obijduit-o pe buna mea evreică. Și acum nu făceam decît să-mi răscumpăr vina... Compuneam poezii, pe care le dedicam nu numai Bruriei, ci tuturor evreicelor din clasa ei, doar ca să fiu iertat și apreciat altfel, nu ca un bătăuș... Poate e prea tare spus, dar n-am ce ascunde: lîngă Bruria și în familia ei, anii de școală au trecut ca o epocă ilustră. Mărturisesc cu mîna pe inimă: cît am fost elev, nu mi-a permis o dată s-o sărut. Nu mi-a permis să-i sărut buzele nici în seara din ajunul plecării la armată. Dar nu m-a lăsat pradă disperării – mi-a spus că are să mă aștepte... Poetul și pictorul meu, mi-a mai îngînat la despărțire Bruria, încît armata a fost pentru mine un iad mai lung decît iadul vieții întregi.

La revenire din străinătate, într-adevăr, am găsit-o cum am lăsat-o. Afîta că se făcuse și mai atrăgătoare. Doamne, ce frumoșe de față era Bruria! Am dansat pe terasa din preajma Pieței colhoznice, cînd încă nu reușisem să-mi schimb haina de aviator militar sovietic. Toată adunarea dansatoare își rupea capul după mine. Se cruceau, probabil, cum de un aviator sovietic le vorbește limba lor, dar

dansează ca și noi. Pe urmă ne-am plimbat seri la rînd pe străduțele pline de flori ce-și șopteau vorbe dulci înde ele în locul nostru și păreau amețite ele, nu noi de lumina lămpilor de neon, dar și de simfonia broaștelor din Ciulucul din preajmă. Hât tîrziu Bruria mi-a demonstrat că este o povestitoare care te poate captiva. Povestea file din istoria milenară a poporului evreu, care ca și noi, basarabeni, parcă are țară, parcă nu. Moise, Solomon, David, Hristos, zicea dânsa, sunt eroi din istoria noastră, dar nu sunt sigură că am să ajung să calc pe cărările bătătorite de dînșii. Cum n-au ajuns acei care au fost masacrați în ultimul război stalinistohitlerist... Și despre sărbătoarea sabbatului mi-a vorbit. În istorisirile ei auzeam ecoul înfundat al scoicilor unei mări îndepărtate și melodiile miraculoase ale unei țări frumoase, dar despre care propaganda sovietică vorbea numai de rău. Ea, Bruria, m-a făcut să-l îndrăgesc pe Șalom Alehem, Mark Chagal, Modigliani, Spinoza, Charles Chaplin... M-a făcut să înțeleg altcumva unduirea plină de tristețe a negarei ce mai crește și azi peste ponoare, în sînul cărora și-au găsit odihna de veci străbunii ei împușcați în războiul trecut. La sigur, Bruria, știa mai multe decît mine, dacă lăcrima privind la ponoare, la negară... Încă de pe atunci mi-am pus în gînd să fac un tablou cu un clopoțel de domniță ca dânsa și un clopot mare de adolescent ca mine. Ideea mi-a venit dinspre rochia ei roșie, cu poalele largi și, de la invidia cu care ne urmăreau tinerii de seama noastră. Îmi vine în minte chipul lui Ihil Gherșfeld, care mușca din doi știuleți de păpușoi fierți deodată, văzîndu-ne împreună.. Am rămas așa nedespărțiți mult timp, am fi putut face legămînt de inimă albastră, dacă nu chiar familie și copii... Dar de ce, Doamne, niciodată în viață nu se întîmplă așa cum aștepti? Chiar într-o zi, când mă pregăteam de o nouă întîlnire aflu că Bruria a plecat în Israel. A fost vestea asta pentru mine ca un trăsnet în zi cu soare. În anii ceea evreei plecau în țara lor fără să anunțe pe cineva, parcă pe ascunselea, pe neprins de veste, fiindcă sovieticii n-aveau ochi să-i vadă și le înmînau actele necesare cu ură și dispreț. Bieții oameni, pentru a evita dezaprobarea din ochii prietenilor și cunoscuților, o făceau așa, să nu-i incomodeze. Dar pentru mine, ca și pentru Bruria, probabil, a fost un stres adevărat și acele lacrimi ale ei din ultima seară mi s-au întipărit în memorie pentru toată viața...

Și numai timpul a trecut nemilos de repede. Cu vremea a dispărut casa ei, în pragul căreia cîndva ardea o lampă cu neon, luminînd coroanele zarzărilor și vișinilor. De vechime s-a prăbușit sinagoga, căci n-a mai avut cine s-o salveze, întrucît toți evreei au plecat din orașel, de parcă nici n-au mai fost. Doar două cimitire – unul vechi-străvechi, aproape nivelat cu terenul adiacent al fabricii de cărămidă și altul mai nou și mai îngrijit, din preajma Mihalașei – mai păstrează într-o măsură oarecare amintirea bogatei diaspore evreiești din târgul de odinioară.

...Orchestra a început din nou să-i zică un vals. Logic, acum era rîndul meu să mă apropiu de Talia și s-o invit la un dans de răspuns, dar nu știu cum se făcea că cineva nevăzut, ascuns chiar în ființa mea, îmi șoptea cuvinte inteligente, nu numai rostite, dar și scrise de înțeleptul împărat al evreilor din toate timpurile, Solomon. Toate își au vremea lor și fiecare lucru își are timpul lui sub cer. Nașterea își are timpul ei și moartea timpul ei. Uciderea își are timpul ei și vindecarea timpul ei. Plînsul își are timpul lui, și rîsul timpul lui. Aruncarea cu pietre își are timpul ei, și depărtarea de îmbrățișări timpul ei. Iubirea își are timpul ei, și ura timpul ei!

Navigînd pe unda acestor gînduri solomonice, continuam s-o fur cu privirile pe Talia și-mi părea că o văd întruchipată pe Bruria. Intuind și ea probabil gîndurile strămoșului ei, nu rezistă ispitei omenești și se rupse ca o flacără de foc din locul unde se afla, porni să plutească și ea pe undele valsului lin ca să mă mai arunce o dată în valurile lui. Plăcută și, totodată, păcătoasă situație de viață trăiam. Ia să-mi încerc norocul, zic ca poetul și-i rostesc la ureche celei ce mi s-a prezentat drept Talia:

– Bruria, tu ești?

– Ba nu, de unde-ați scos-o? Eu sunt, cum v-am spus, Talia, fiica Bruriei.

N-am găsit cuvinte ca să umplu tăcerea ce se așternu între noi. În schimb ea, Talia, deveni mai volubilă decît aș fi putut să-mi închipui. În chiar timpul aceluia vals era să aflu că, după plecarea din orașel, un timp Bruria Goldman a fost și ea soldat în armata națională a Israelului, unde s-a și căsătorit cu un ofițer, căruia i-a născut consecutiv trei fete. De trei ori a suferit de hepatită, după care a apucat-o ficatul. S-a tratat la Eliat, Qiryat Shemana, Tiberias, Ashqelon, apoi la Marea Moartă, între timp căsătorindu-și și punîndu-și la casa lor primele două fiice. Talia îmi povestea pătimaș, totodată, strîngîndu-mă și încălzindu-mă la sîinii ei fierbinți și vîrtoși. Ascultînd-o simții că aburesc. Simții nu știu cum că întineresc, că înțelepciunile lui Solomon nu mai sînt înțelepciuni și că Malovata nu mai e Malovata, ci Țara Făgăduinței, unde dragostea mea de azi era să se îngemăneze cu dragostea de ieri. Nu-mi doream nimic, decît să se termine odată și odată acest vals fermecător, să scap odată și odată de dragostele acestea blestamate. Lumea știe că n-am talent și minte să conduc o familie. Am tot ars timp de cincizeci de ani, m-am ales cu o droaie de copii și acum, iată, dansez cu una dintre fiicele mele și mă gîndesc că aș putea să am copii și cu ea. Doamne, iartă-mă! Ce fac eu acum? Doar Solomon a zis că toate își au vremea lor. Nu cumva eu nu adun pietrele, ci le arunc și mai departe pe cele azvîrlite o dată? Oare n-am suferit de ajuns din cauza firii mele afemeiate de mă simt tentat să o iau de la început? În loc să mă gîn-

desc la moarte, eu mă înfierbînt de privirile și sîinii unei copile ce ar putea să-mi fie fiică. Cine sînt eu în fața ta, Doamne? Un sfânt sau un păgân?

Cînd tocmai începui să conversez cu Dumnezeu, mi-am dat seama că dorm, că nu mai dansez cu Talia. Timpul valsului trecuse demult și venise timpul somnului, care acum trecuse și el. Adică trecuseră toate, prefăcîndu-se într-un coșmar. Nici tu trecut, nici tu viitor. Acum vedeam din balcon apa limpede, parcă necurgătoare a Nistrului, mai vedeam cum luna își așternea podul ei de lumină de pe malul stîng pe cel drept al rîului, iar stelele parcă se certau cu frămîntările mele pe oglinda apei. Mă gîndeam: De ce, Doamne, oamenii fac atâtea, dacă Tu le-ai făcut pe toate pînă la ei? Eram la balcon și țintuiam cu privirile depărtările sublime, care porneau de la Malovata, treceau peste apa liniștită și se așterneau, făcînd cale bătută prin ceața zorilor, încolo spre Basarabia românească. După un somn fugar, m-am trezit într-o zi nouă. Am urmat procedurile, mi s-au administrat cîteva injecții, apoi am luat masa și, cum obișnuiam, pornii să hoinăresc prin împrejurimi, poate astfel ajung să cred că tot ce s-a întîmplat a fost doar un vis. A fost și a trecut, slavă ție Doamne! Mă las, așadar, în îmbrățișările toamnei, cînd totul este rod și fruct împlinit pe parcursul unui ciclu agricol. Am coborît pînă la apele Nistrului, unde vița-de-vie cu strugurii copti-răscopti se desfăta în apa tremurătoare, iar eu cercam să arunc pietricele peste oglinda ușor învălurată a rîului – poate gust vin din roada nouă. Dar nu mi-a fost dat să simt gustul vinului. Izbutisem doar să aranjez șevaletul, să revin la culorile pînzei, impresionat de răcoarea zorilor, de păsările tinere și bătrâne, care se ridicau nestingherite în înaltul cerului prin vâlul subțire de ceață pogorât peste apele line, cînd deodată aud în spate vocea de aseară:

– Șalom! Să știi că ți-ar sta bine paznic la vie.

– Chiar crezi că aș putea-o scăpa de invazia cazacilor? nu găsii altceva mai deștept să-i răspund. Dar nici ea nu se lăsă:

– Desigur, cu ajutorul meu, cred, vei isprăvi atîta treabă. După care cu antracii ei, măsură cele pictate de mine în zilele anterioare. Arată cu-n deget fin spre catargul bărcii singuratice din mijlocul râului, abia conturat cu pensula și-mi zise: Vreau să mă hîrjonesc cu tine acolo, la mijlocul Nistrului.

Am uitat să vă spun. Venise Talia pe urmele mele în adidași și într-un costum sportiv, tot negru cu guleraș alb, curat ca al mamei sale cînd era școlăriță. Părul și-l prinse oarecum năstrușnic în două găte îngrijite, ce i se coborau mai jos de talie, iar în capătul lor împletise fundițe, tot așa ca în copilăria ei maică-sa. Pe creștet purta o bonetă de un galben pronunțat. Cât i-am admirat vestimentația, mi-a venit în gînd s-o întreb:

– Vrei să ne plimbăm cu barca?

– E visul meu de-o viață, zâmbi sincer domnița mea și adună în grabă un braț de cimbrisor ce creștea ca peria în preajmă. Privi copilărește spre înaltul fără de sfârșit al cerului și mă întrebă pe neașteptate: Oare atunci când cade o stea, întradevăr moare un om?

– Moare, neapărat, moare, dar nu peste mult timp reînvie ca să-și împlinească destinul ratat în viața dinții, o fac eu pe Solomonul evreilor. Talia n-a răspuns nimic. A prins mâna mea în mâna ei și așa, ținându-ne de mână am mers pînă la cheiul improvizat, unde în jurul bărcilor roia deja o gașcă de flăcăi, care, evident, încercau stingheri să-mi sufle gagică. Talia, însă, luă la fel de grăbit vîslele în mîinile ei și, așteptînd să achit taxa, urcă în barcă și ia-tă-ne la mijlocul rîului. Nu găseam capăt de vorbă și nu făceam decît să ascultăm plescăitul apei împinse în urmă cît noi înaintam înainte. Abia într-un târziu, domnișoara începu să cânte într-o limbă dulce și plăcută:

– Adama... Ani cașuva le koleh...

O ascultam și nu știu de ce amețeam. Nu-mi venea nimic în minte decît tot un citat din Eclesiastul biblic: „Dulce este lumina și este o plăcere pentru ochi să privească soarele.” Deodată, însă, Talia mă întrerupse cu o întrebare copilărească:

– Cum apreciezi terorismul contemporan?

– Ca pe o revoluție dezlănțuită de revoluționarii permanenți, i-am răspuns mai mult mecanic decît logic.

– Buni revoluționari, vorbi ea de data asta neobișnuit de gînditoare. Țara mea e mereu cuprinsă de război, dar poporul nostru nu va ceda niciodată. Dar stai, de unde am pornit noi revoluția, dacă încă n-am vorbit de dragoste. Hai să ne drăgostim, căci numai ea este permanentă. Mama mea nu te-a uitat și cu toate că a trăit cu altcineva, totdeauna a fost și este și astăzi cu tine în suflet...

– La ce te referi, Talia? am întrebat-o.

– La ce s-au referit toate femeile de pînă la mine și la ce se vor referi și cele de după mine, vorbi deja oarecum alintat domnișoara. Iar eu m-am pomenit din nou citându-l pe Solomon: „Nevinovăția oamenilor drepti îi scapă, dar cei răi sînt prinși în pofta lor.” Oare a cîta oară, m-am întrebat în gînd, cine sînt eu: un om plăcut sau un păcătos? Scap eu odată de lațul ce mi se întinde ori mă las prins de el? Iar Talia continua să mă ispitească. S-a lipit de umărul meu și începu să-mi zumzăie ca o viespe la ureche că vrea să petreacă o noapte întrea-gă pe malul Nistrului. În țara noastră e peste măsură de cald, îmi spunea, și eu vreau să mă satur, în sfîrșit, de mirosul ierburilor și florilor de-aici, cuprinse de răcoare, pe care mama și bunica și buneii le-au savurat toată viața lor. Tot de la dînșii am învățat și limba română. Deosebit de frumos o vorbea bunicul Aron, fost profesor... Iar mama-mi spunea că ești altfel decît mi te prezinți mie...

– Cum adică, altfel? o întreb după o pauză.

– M-am lipit de tine, crezînd că ai să faci ceva să mă încălzești, că, uite-i seară și aerul s-a răcit... De cîte ori ai încălzit-o pe mama?

Aș fi vrut chiar să-i răspund, dar nu-mi puteam aminti dacă am cuprins-o vreodată pe Bruria. Era mîndră, retrasă, cu un simț al distanței foarte dezvoltat.

Ca mai toate elevele din anii mei de școală. Talia nu știe ce gîndesc, dar mi se uită stăruitor și șăgalnic în ochi și-mi așteaptă răspunsul. Îi răspund, în sfîrșit, dar tot printr-o-ntrebare:

– Cîte clase ai, fetița mea?

Ea râde. Rîde în hohote și-și lipește fără rușinare buzele ei de buzele mele. După ce mă ameți și mă tot ameți cu sărutul ei pătimaș și dulce, vorbi, hlizindu-se:

– Oare contează cîte clase am? Pot să am și o mie. Nu există pe lume școli care să te învețe a cere ce vreau eu de la tine. Pur și simplu, nu s-a născut deșteptul care să te învețe așa ceva...

Vorbea, îndemnându-mă la păcat, nebuna. M-a dat gata fetișcana. Și a făcut-o intenționat, lăsîndu-mă fără replică. Țin minte cum se dezlipi de la pieptul meu, se cotili spre capătul din față al bărcii și începu să cînte o melodie pe niște versuri pe care, sînt sigur, nici Nistrul, nici populația de pe cele două maluri ale lui nu le-au auzit vreodată:

Adama

Ani cașuva le cole-h

Adama

Tamid u lean șe ele-h

Adama

Hașvili bo esa hu șvile-h

Im-a-Adama-a-a

Adama

Reglaim ehahot ieheifot

Adama

Panaih hamot ve ofot

Adama

Inaim humot vi țufot

Ima Adama

* * *

Adama

Notenet Pirieli le hulam

Adama

Tova u tmima le olam

Adama

Lamdi ma et bnei a haadam

Ima Adama.

Apoi, pînă hăt în amurg, mi-a explicat că Talia, numele ei, în română ar însemna roua lui Dumnezeu, care se aseamănă cu Patria ei și a mea. O Patrie redobîndită după mii de ani de străinătate, o Patrie chinuită, hărțuită de războaie și fel de fel de alte intemperii, în care unicul lucru ce nu poate fi zdruncinat este dragostea, ca simbol al continuității vieții pe pămînt. A recupera Patria e ca și cum ai crea-o

din nou...Aici o ascultam, iar dincolo mi-am zis în sinea mea: „Nu! Nu trebuie să admit infiltrarea aceste copilite în viața mea. Și nici eu nu trebuie să mă infiltrtez în viața ei. Doar Basarabia mea...ca și Israelul... Domnișoara, însă, era oarecum mai emoționată decât mine. Trecu repede de la romantism la patetism, mi se așeză pe genunchi și-mi înconjură gâtul cu brațele ei incendiare:

– Crezi că degeaba am parcurs calea din țara mea până în țara ta? În toți anii aceștea mama n-a încetat nici pentru o clipă să se gândească la tine. Cu ajutorul prietenilor zi de zi, află unde ești, cum trăiești, ce faci, ce necazuri înfrunți în viață... Am înțeles-o și mi-am pus scop să te gălesc acum. Și nu am greșit. Adică, mama nu a greșit. Ești un bărbat al vieții ei neîmplinite, în dragoste. Îmi placi și mie... Vreau să fac ce n-a reușit mama, vreau să împlinesc visul tinereței ei...

În ochii fetei deodată apărură lacrimi și am lăsat-o, după o pauză plină de emoții, să continue:

– Doar te-a iubit. Te iubește și acum... Ea se topește, are cancer... Nu știu cum celelalte surori ale mele, dar eu una nu mă las și nu plec de aici până nu obțin ceea ce n-a putut obține mama.

După mai multă chibzuială i-am vorbit ca un om bătrîn ce sînt:

– Grea sarcină ți-ai asumat, draga mea. Dar te sfătuie tatăl: nu te pripri, că ai să încalci nu legea, ci datina. Încălcând o lege, poți nimeri pe un anumit termen într-o pușcărie sau alta cu un regim sau altul; încălcând datina, fie și în numele unui scop nobil, nu faci altceva decât să deschizi cu minutele tale ușa iadului în fața ta și a întreg neamului tău. Teme-te de Dumnezeu, fiica-me!

Ea tăcu și mă privi îndelung, după care începu să îngîne din nou fragmente din cântecul de adineaori:

– Ima Adama-a-a...

Eu, la rîndu-mi, am pus în funcție vîslele, îndemnînd astfel barca înspre mal.

– Am să vin deseară în odaia ta, zise fata, cînd ne îndreptam spre clădirea pansionatului. Am să-ți arăt ce rochie mi-a cusut mama. Eu seamăn leit cu ea. Nu-i adevărat?

– Am îneles din chiar prima clipă lucrul acesta, i-am replicat, după care neam despărțit, dîndu-i de înțeles că o s-o aștept deseară în odaia mea.

Dar, de fapt, n-aveam să apuc noaptea la Malovata. În cursul aceleiași zile mi-am luat rămas bun de la Valentin și m-am pornit spre Chișinău. Cam pe la ora cînd Talia trebuia să-mi intre în odaia de sanatoriu eu eram în drum spre casă. Îmi încheiasem tratamentul înainte de termen.

Lăcrimam involuntar în uruitul monoton al mașinii. Cel de la volan încerca să găsească capăt de vorbă, dar nu-i ieșea nimic pentru că eu, cum spuneam, lăcrimam și mă gîndeam la ale mele. Mă gîndeam, bunăoară, că toată viața omului nu-i decît o chemare, dar, credeți-mă, nu o chemare înainte cum ne-am obișnuit să

credem, nu în viitor, ci-i o chemare înapoi, spre origini, unde, printr-un miracol, te mai poate duce numai sfinții și Dumnezeu. Ce va fi mai departe, unul Dumnezeu știe...

Talia mă chema, răscolea, trezea din somnul dulce visul adolescentului din mine și mă îndemna să sorb în continuare fericirea și bucuria vieții. Mi se părea că-mi șoptește la spate: „Nu fi fricos, fii îndrăzneț. Care este rostul omului pe pământ?” Și tot dînsa răspundea: „De a simți că trăiește și, în această simțire să fie bucuros că e alături de dragoste, de oameni, de natură... Doar natura este dată pentru om și, nicidecum omul pentru natură”. Încă multă vreme simțeam chemarea ei, care parcă-mi ramolea sufletul, îmi zdrobia cugetul, pomenindu-mă într-o capcană a păcatului, de parcă intrasem într-un război adevărat și era prea târziu, ca să ies teafăr din el...

Cântecul domnișoarei se ținea de mine, venea din urmă, îmi sună în urechi, și mă gândeam cum aş putea transpune povestioara asta într-un tablou pictural. Va fi plăcut sau va fi la fel de banal tabloul meu? Plăcut sau păcătos?

Madona din Ineasca

Lumea de azi e încă cea de ieri, chiar dacă azi se zice că-i alt secol după numărarea obișnuită a anilor. Nici nu observăm ce grea povară e pe umerii noștri această înrădăcinată obișnuință de a număra zilele de ieri, zilele de azi, zilele de totdeauna... Oprește-te clipă! Oprește-te și desființează durata! Născocoște o altă măsură, în care dacă nu timpul și dacă nu necazurile, măcar păcatele să ne fie mai ușoare! Pentru că vede bunul Dumnezeu, cele mai multe dintre ele noi, oamenii, le săvîrșim din dragoste, cea mai confuză și cea mai irezistibilă ispită umană.

De dragul ei, al dragostei, am fost zilele-acestea la baștina copilăriei mele, de-am aflat de-o ploaie năpraznică, ce s-a abătut asupra Ineascăi. M-am dus de-a dreptul la cimitir să văd dacă nu cumva au fost deteriorate sălașele de veci ale părinților. Apoi mi-am îndreptat pașii spre casa propriu-zisă a copilăriei mele și a vieții părinților. Credeam că voi găsi oprită clipa în mulțimea de imagini fotografice fixate gospodărește de mîinile surorii mele pe pereții cei cu icoane din casa cea mare. Dar nu! Clipa nu s-a oprit. Ceea ce a putut să facă timpul e că el a început a le depăna pe toate dintr-un capăt. De unde și ideea mea năstrușnică: lumea de azi e încă cea de ieri, chiar dacă azi se zice că-i alt secol după numărarea obișnuită a anilor.

Aici am văzut că n-am încotro și trebuie în cele din urmă să nu mă mai opun ordinii stabilite de providență și să-mi mărturisesc păcatul, deși aş putea să nu mi-l asum, el aparținînd în întregime tatălui meu. Dar vorba ceea: surcica nu sare departe de trunchi. E necesar, probabil, să specificăm că această vorbă înțeleaptă din bătrîni nu înseamnă neapărat că feciorul e bucațică ruptă din părinți, dar mai

curînd că noi, oamenii pămîntului, vrînd-nevrînd semănăm unul cu altul, dacă nu prin trăsăturile fizice, atunci cel puțin prin apucături, fiindcă cu toții ne tragem dintr-un păcat pus la originea noastră.

E o imagine cu adevărat covârșitoare fotografia cu chipurile părinților mei immortalizați în clipa cînd erau tineri însurăței. Doar eu cu sora și fratele meu cunoșteam că această fotografie a fost realizată în anul 1940. Mă uit la chipurile lor de-atunci și văd întruchipată naivitatea basarabenilor dintotdeauna, privirile lor visează o viață frumoasă. Nici în vis nu le-a fost dat să vadă coșmarurile unei realități ce urma să vină la o lună, la o săptămînă după căsătorie. După care s-a dat cep butoiului cu rele: războiul, evacuarea, înrolarea lui tata în armata română, căderea lui în prizonierat la Râmnicul Sărat și drumul lung de trei ani în lagărul rusesc. Viața reală, însă, i-a dat curaj și bărbăție să evadeze din prizonierat și să revină într-un tîrziu acasă, unde mama pierduse deja speranța să-l mai revadă.

Era iarna lui 1947 și rușii au hotărît să nu mai împuște lumea, să nu mai omoare basarabeni cu arma și cu bâta. Hai să le măture podurile, sîsîieicile și hambarele. Hai să-i învețe a trăi flămînzi ca sovieticii ori cum țiganul și-a învățat calul ca să se mîntuie de dînsul. Nevoind să devină chiar calul cuiva, viitorul meu tată și-a luat lumea în cap și, împreună cu alte mii de basarabeni și... basarabence, a plecat să muncească undeva, departe, în Polonia. În schimbul sclaviei, tata primea cartofi și borhotă în cantități suficiente ca să-și asigure existența. Apoi, după luni de așteptare de către mama, s-a întors tata acasă. S-a întors cu totul și s-a stabilit cu lucrul în colhozul din sat, dar mama... tot în așteptare se pomeni. Și abia după ce părea că toate s-au așezat și cicatrizat nițel, abia după toate acestea așteptările mamei au devenit de-a dreptul insuportabile. Nu putea să iasă din casă, că din toate părțile simțea că este ironizată și arătată cu degetul. Vorba e că Ineasca a descoperit un secret ce l-a cutremurat până-n temelii. Înșiși copiii, jucându-se în colbul drumului, au început a se şușoti. Stai, stai că nu-i lucru curat. Tragedia asta e plină de humor. D-apoi nu ți-am spus, fată hăi, că ești o proastă!?

Satul nu ținea minte precis, unde a fost Arefta Hrinuță tot timpul cît Victor Druță a lipsit din sat, umblînd hoinar, chipurile, după o hrincă de pîine tocmai prin Polonia!

Ș-apoi stai că tocmai de aceea Arefta n-a fost deportată, dar a fost scutită de postavcă și n-a fost chinuită cu zaiomurile. Și încă, stai că Arefta n-a dat nimic în colhoz, dar repede s-a făcut șefă la găinăria de lîngă ferma de vite de peste gîrla Ciulucului, unde aista, cum îi zice lui, e șef și el, bată-l-ar norocul să-l bată! Dar, stai puțin să trag oleacă de aer, căci toată vara ceea la Ineasca au fost ploii curate și lanurile de grîu, de popușoi, de răsărită, au contribuit la înfripirea romanului de dragoste al tatălui meu cu Arefta Hrinuță. Zice-se că la timpul ei, Arefta a fost o domnișoară frumoasă, a avut fața îmbujorată semănată cu pistrui și un păr blond-

lucitor. Trupușorul îi era încreionat într-un zigzag ca de trestie, încât atunci când îți ieșea în cale te vrăja și privirile îți se pierdeau în zări ascunse după alte zări. Dar asta nu-i totul, pentru că se mai zice că Arefța a avut și mâini dibace. Covoarele țesute de dînsa, broderiile și iele cusute de ea o fi înfrumusețînd azi casa nu numai din Ineasca, Telenești, ci și din Israel, din America și din alte țări în care au fost nevoiți să se ducă evreii în urma dezstrului dezlănțuit de sovietici în Basarabia după 1940.

Vremile vitrege au lipsit-o pe Arefța de un bărbat al ei și tata pentru dînsa n-a fost bărbatul ei, dar a fost totuși bărbat. Toate bîrfele și vorbele pline de răutate și ironie ale rudelor noastre o priveau alene pe Arefța, dar nimeni nu zicea că-i frumoasă și că frumusețea nu se mîncă cu lingura. Tăcută, timidă se ferea să intre în discuție pe teme subțirele cum este dragostea. Nici mama, la rîndul ei, deși le știa pe toate, nu le flutura și nu le vîntura, nu dorea să se confrunte cu Arefța, lăsînd ca lucrurile să curgă cum curg ele. E adevărat, firește, că o durea inima, o frigea sufletul, dar legea creștinească e sfîntă și nu i-a dat nimănui să meargă a doua oară la biserică și să-i spună preotului să-i ia cununia înapoi și să bată clopotele, pentru că ea divorțează și se dezice de ceea de ce i-a trimis Dumnezeu pe lume. Arefța, credincioasă și ea, accepta puținul ce i se oferă, știind că împărăția cerească e zidită pentru cei săraci. Nu i-a cerut lui tata să-și părăsească familia, dar s-a lăsat huiduită de gura satului, iubindu-l atît cît a iubit-o el pe dînsa.

O vară întregă a crescut și a ghilit în și cînepă, apoi o toamnă și o iarnă a tors și a țesut, iar în primăvară, nopțile, la lumina lunii, lîngă geam, a cusut în cruciulițe o cămașă de mai mare dragul și i-a dăruit-o lui tata. Era o cămașă cusută în stil național moldovenesc, cu înflorituri, gherghefuri pe la guler și mînci, nu o ghimnastiorcă de budionovist sovietic rus. Tata, delicat ca mine, a adus cadoul acasă, dar nu l-a îmbrăcat niciodată în public. I-a dat cămașa Arefței mamei să facă cu ea ce i-a trăsni prin cap. Mama n-a mototolit-o, n-a azvârlit-o, ceea ce-ar fi însemnat că-și blestemă copilașul pe care simțea că i s-a zămislit lîngă inimă. A ascuns-o în zestrea ce o avea de la părinți pe sofa din casa cea mare. A ascuns-o cu mare grijă, pentru că satul i-a adus demult vestea că și Arefța Hrințuță așteaptă copil. Vestea aceasta a scos-o din țîțni. A mers la Arefța acasă, că trăia la o azvîrlitură de băț de noi și s-a certat cu ea de moarte. Tata, aflînd despre toate cele întîmplate, n-a scos un cuvînt, dar s-a jurat în sine și s-a blestemat, după care a părăsit-o pe Arefța pentru toată viața. Tîrziu a părăsit-o, pentru că nu mult după mama a născut și Arefța o fetiță, ruptă bucățică cu soră-mea Ana. Când am venit eu pe lume, rudele îmi povesteau că educatoarele de la grădiniță, le așezau pe amîndouă copilițe la aceeași masă ca să trezească admirația tuturor care le vedeau cît de mult se aseamănă între ele. Dar, bine-a zis cine-a zis, că din furat nu te faci niciodată bogat. Într-o zi, cînd tata împreună cu bunelul Nică acopereau saraiul de la poarta noastră, un moș de a

Areftei a venit la noi și unde nu vorbește cu tata așa ca să audă și mama:

– Apoi, bade Victor, a murit fetița Areftei. Dacă poți, ajută, că n-avem cu ce o îngropa...

Tata, dur, încrâncenat, parcă-l văd, se făcu pământiu la față și nu putu, nu ca să facă un bine până la capăt, ci nici un cuvânt nu putu să rostească omenește. În schimb pe mama nu a răbdato-inima – a intrat în cămară, a scos de-acolo o torbă cu făină, alta cu cartofi, ceapă, varză, bulgur pentru sarmale și i-a dat moșului Areftei, care le primi pe toate cu vorbe de „bodaproste”, plecînd să înmormînteze cu praznic nepoțica...

...Areftea nu s-a mai căsătorit niciodată...Dar nici dragoste de împrumut n-a mai făcut cu nimeni. Drept mărturie suntem noi doi, fratele Ion și eu, care ne-am născut după sora noastră și suntem ai mamei Vera. Deși, trebuie să vă mai mărturisesc un detaliu important. Istoria tristă din Ineasca nu s-a oprit aici... Lumea zicea că eu, ca mezin, seamăn leit cu tata. În ciuda tuturor bârfelor, eu nu l-am auzit vreodată pe tata să fi vorbit deschis sau pe furiș, de bine sau de rău, despre vecina noastră Areftea. Puțin cîte puțin creșteam și observam că Areftea Hrinuțuă cînd trecea pe lîngă noi se uita lung la casa noastră și mai că nu-și făcea semnul crucii... Mie, cînd mă întîlnea, îmi spunea cuvinte frumoase, mă lăuda, mă netezea pe creștet. Era una cînd mă vedea singur și cu totul alta cînd se întîmpla să mă vadă mergînd alături de mama. În cazurile acestea Areftea era nu știu cum prea timidă, rușinată pleca capul în pămînt și ca o condamnată nu încerca să crînească un cuvînt la adresa mea sau a mamei. Iar mama la rîndul ei, ca și cum nu o observa, mă grăbea, ținîndu-mă de mînuță și mă îndemna să merg mai repede. O dată, țin minte, am dat cu ochii de cămașa ceea, despre care v-am vorbit și am întreat-o pe mama de unde a cumpărat-o. Mama mi-a răspuns ofînd înădușit:

– Aista-i cadou de la ibovnica lui tat-tu, crezând, probabil, că eu am înțeles ceva. De înțeles am înțeles cîte ceva, dar mult mai încoace, cînd am început a construi... comunismul și eu. Eram elev prin clasa a șaptea, răsărisem pionier în poiana veselă din curtea școlii și, într-o bună zi, m-am apucat și am îmbrăcat cămașa cea frumoasă, cu flori la guler și la manșete, fără să-mi cer voie de la mama. Am îmbrăcat-o, simțîndu-i mirosul de scrobeală și naftalină. Îmi era cam largă în umeri, dar îmi stătea bine, de vreme ce a trezit admirația colegilor de clasă și a învățătorilor care se dezobișnuiseră să vadă pe cineva îmbrăcat în costum național moldovenesc, fără cravată roșie la gît. Vestimentația mea neobișnuită nu lăsa pe nimeni indiferent și cînd a fost să trec pe la poarta mătușii Areftea Hrinuțuă, ea a înțepenit cu ochii pe mine, de parcă descoperise o minune săvîrșită prima oară pe lume:

– Că tare mai sameni tu cu tat-tu, în tinerețele lui, mi-a zis ea, apoi m-a oprit printr-un gest straniu al mîinii, ca să mă admire de mai aproape și să mă mînce

din ochi, nu alta: De unde ai tu așa cămașă frumoasă, măi Boris?, mi s-a părut că m-a întrebat de dragul întrebatului.

– Nu știi și nici mama nu știe, da tata-i plecat la lucru, i-am răspuns și eu pe potrivă.

După care pionier desovietizat, un fel de naționalist, cum se mai zicea pe atunci, am venit acasă bucuros și vesel nevoie mare și i-am turuit mamei, tot sărind de pe un picior pe altul, toată povestioara întâmplată la școală, dar și cea avută în drum cu mătușa Arefa Hrinuță... S-o fi văzut pe biata mamă cum m-a privit, toată o îngândurare, care pare că o însoțește și astăzi acolo unde se află ea, în împărăția cerească a lui Dumnezeu...După încă vreo doi ani de școală, am mai încercat s-o îmbrac, dar după mai multe spălături se făcuse mică și nu m-a mai încăput. În timp ce cămașa cu pricina s-a îngustat și, cum ziceam, nu m-a mai încăput, drumurile vieții s-au lărgit și lungit în așa măsură, încât ca să le pot parcurge a fost nevoie să schimb de câteva ori moda de îmbrăcăminte, nemaiputând-o uita, mai ales pe cea militară în care dacă nu mi-am dat duhul, înseamnă că părinții m-au făcut nu numai sănătos, dar și cu oleacă de noroc.

Puțin câte puțin, povestea dragostei lui tata s-a destrămat în negura timpului, apărând în gura satului alte povești de dragoste, mai hazlii decât a părinților mei, poate și mai triste. Veneam acasă, nu zic, cum vin și acum. Cum aveam să nu vin dacă eram tânăr și dacă drumurile largi și spațiile întinse ale străinătății nu-ți oferă nu o casă părintească, ci un fir de iarbă, un troscot, o porțiță din scânduri vechi rezemată de tulpina unui salcâm corogit, un gard din nuiele care să facă semn că te dorește și te așteaptă. Veneam și pînă să trec pragul casei noastre, în cale îmi ieșea mătușa Arefa, de acum îmbătrînită și uscată ca un pom de zăzăr. Mă oprea la poarta ei și-mi vorbea atât de duios și îndelung despre mai toate problemele noi și vechi ale vieții sale și ale sătenilor. Îmi spunea că-s exact copia lui tata cel din tinerețe și mă măsura și mă cântărea cu ochi mângâietori, de parcă aș fi fost chiar un copil al ei, nu al mamei mele.

Mama, îmbătrănită și ea, în tot timpul ăsta vedea, auzea și aștepta, aștepta să termin odată sporovăiala cu mătușa Arefa. Eu, scăpat, veneam acasă într-un suflet și o găseam pe mama în prag, bucurîndu-se că mă vede, dar și nebucurîndu-se:

– Dragul mamei, ai venit! mă cuprindea ea pe prag, după care mă elibera din îmbrățișare și-mi comanda de la distanță: Mergi în casă, te-așteaptă tat-tu! Și pleca undeva de unde se întorcea cu o întârziere de nu țin minte cîte minute c-o poală de nuci și numaidecât cu un ulcioraș de vin.

Tata, om sociabil și vesel de felul lui, nu a dorit niciodată să se vorbească în casa noastră despre Arefa Hrinuță. Nici de bine nici de rău. Nu numai cînd veneam acasă, de la studenție și mă întâlnea împreună cu mama, dar și mai târziu, când am început a-l vizita cu cîte o soție și nepoței și mama nu mai era în viață, tata

ocolea cu îndârjire a se aduce vorba de partea feminină a acestei lumi.

Oare de ce mint? Tata a interzis a i se vorbi de femei cam pe când a împlinit șaptezeci de ani și a ținut tema asta în mare secret până pe la vârsta de aproape optzeci. Iar când i-a împlinit pe toți optzeci, mi-a spus:

– Gata. Sunt bătrân, dragul meu... Nu mai pot de picioare și tare aș vrea să vină baba ceea să mă ieie la dânsa acasă...

Eu, încă tânăr și prost, n-am priceput iluzia și m-am grăbit să-i alung disperarea, spunându-i:

– Tată, ce-ar fi dacă te-ai însoți cu mătușa Arefța, să-ți mai treacă de urât. Vorbele mele iar l-au făcut pe tata să se oțărăscă nemulțumit:

– Bălăcăești niște măiacuri și tu! făcu el drept răspuns la vorba mea necugetată. Numai la nebunii te gîndești... Tu mai bine iartă-mă, copilul meu, că mi-e rușine de ceea ce mi s-a întîmplat. Numai moartea mă poate dezlega de păcat și împreună cu mamă-ta. Nu vezi cum mă așteaptă ea la dînsa...

Într-un început senin de septembrie tata a decedat. Mai bine zis, s-a înșurat încă odată cu mama. Zilele, dar mai ales nopțile verii care ținea să plece și toamnei care ținea să vină erau feerice. Cu luna plină deasupra Lipăgăului, cu miros de fructe, flori și ierburi. ...Întins pe sofca din casa cea mare l-am găsit pe tata mai tânăr și mai frumos decît fusese în viață. Femei bătrîne, neveste și copilițe tinere trebăluiau prin ogradă, rînduind toate pentru înmormîntare. Eu, însă, făceam obiceiul creștinesc înrădăcinat la noi. Nu-i dădeam o clipă mortului să rămînă singur, pentru că groparii, vezi bine, îi găteau o altă casă. Zi și noapte eu, mezinul, stăteam și recapitulam în minte cele mai importante crîmpeie din viața mea, petrecute împreună cu tata. Lumina pală a lumînărilor din sfeșnic și a celor înfipite în făina din mai multe farfurii puse la capul mortului făcea legămînt cu întunericul veșnic în care urma să-l petrecem.

Veni și ultima noapte de priveghi. Către miezul ei, am închis geamurile, ușa de la intrare, ca și cum aș fi vrut să nu-l deranjeze pe tata fluturii mari, colorați și fîntării obraznici de-afară. Toate gândurile îmi erau la ceea că am ocazia de a fi alături de tata ceasuri numărate, în casa unde eram numai eu și el. Mă străduiam să nu adorm. Mă alina mirosul de bucate ce se pregăteau pentru pomenire în saraul de la poartă și aerul proaspăt ce năvălea de-afară, rămânându-mi ca amintire de la tata. Luna plină și curată triumfa ca o regină deasupra Lipăgăului. În ciuda destinului său zbuciumat, mă bucuram într-un fel că are la înmormîntare parte de o vreme frumoasă și senină. Trecuse de miezul nopții. geamurile casei asudaseră, lumînările continuau să ardă, parcă jucând pe covoarele mamei de pe pereți începutul altei vieți. Când oboseala prinse a-mi cărpi ochii, când până la ceremonia înmormîntării mai rămăseseră ore numărate, iată că aud cadența de pași. O fi venit părintele să-i cânte prohodul, mi-am zis, dar în acea toropeală,

cînd mă luptam cu somnul ce năvălea peste mine cu de-a sila, mi-am dat seama că așa ceva nu poate să se întîmple, la ceasul după miezul nopții... Nici n-am apucat să mă scol, să îmi îndrept șalele de pe scaun, că deodată m-am pomenit surprins și uimit, când în prag a apărut nu preotul, nu dascălul, nu altcineva, ci ea... mătușa Arefta, sprijinită într-o cărjă, purtând trei lumânări lungi și subțiri în cealaltă mână. S-a uitat la mine, la tata, la icoanele din colțul odăii, la covoarele și rumbele de pe pereți și a oftat din adînc de părea că o să se răstoarne pămîntul. Merse încetîșor către corpul neînsuflit al tatii, aprinse o lumînare, fixînd-o tremurător în sfeșnic, pe celelalte două le-a înfipt în făină, după care se așeză anevoios în genunchi la căpătâiul mortului și netezi cu mâinile îmbătrînite chipul celui cu care împărțise cîndva un petec de dragoste, părul lui alb ca neaua, ochii închiși, buzele uscate, bărbia aspră... În cele câteva clipe cît mătușa Arefta șoptea cu buzele-i tremurătoare o rugăciune la capul tatei, de-afară dădu năvală o boare de aer proaspăt îmbibat cu mireasma pîlcului de flori de matiolă pe care mama le sădise mulți ani în urmă în pragul casei noastre. În adierea aceasta, Arefta, parcă vrăjită, îngenuncheată lîngă mort, nu se mai sătura să-l privească. Lumînările ei sfîrșiau și lăcrimau boabe fierbinți de ceară în sfeșnic și în făină. Afară se auzea cum freamătă copacii în lumina poleitoare a lunii care trona sublim deasupra Lipăgăului. Buzele ei continuau să tremure, rostind nu știu ce cuvinte de laudă sau de ocară sau compunea o rugăciune.

Scena mi se păru învăluită de misterul veșniciei, căci pentru o clipă făcliile lumînărilor deveniseră liniștite, domoale, parcă în așteptarea unui deznodămînt. Eu nu mai eram stăpînul acelei situații. Încremenisem rezemat de ușor, mîngăiat de perdelele albe, înfoiate de vîntulețul ce sufla de-afară. Tocmai aici aflîndu-mă mi-a fost dat, în sfîrșit, să deslușesc cuvintele pe care le rostea mătușa Arefta:

– Victore, Victore, iartă-mă că numai tu mi-ai fost drag pe lumea asta... Odihnește-te în pace. Păcatul nostru a fost dragostea și Dumnezeu în marea lui milostivire, ni-l va ierta... Așteaptă-mă, Victore, că nu mi-a mai rămas mult nici mie să rătăcesc printre cei vii. Acolo, în ceruri, om fi cu toții împăcați și fericiți...

Cuvintele ei m-au zguduit. Îl văd pe tata mereu viu, fie că-i pe front, fie că-i prizonier în lagărul de concentrare la ruși, fie că-i șef de fermă în colhoz... Dar e viu și este așa cum a fost și timpurile în care a trăit...

Mătușa Arefta se ridică greu din genunchi, își îndreptă cît putu spatele, mai zăbovi cu o privire plină de demnitate alături de tata, tot slobozind gemete de durere. Mai urmări odată covorul „Colacii” țesut de mama, fotografiile noastre de familie de pe pereți. Se pomenise în casa asta, după o viață de emoții și zbucium, mereu întrebându-se cu gîndul cum o fi înăuntru; și dorea într-o clipă de durere să vadă tot ce se petrecuse într-un destin al omului iubit, alături de care a fost mereu cu gîndul și sufletul. Avea în picioare niște caloși negri, lăcuți, abia de se zăreau

sub poalele fustei largi, în pătrățele. Hainele pe ea erau curate, părul alb ca neaua, pieptănat stătea îngrijit sub marama neagră.

Am turnat vin din ulciorul de lut și i-am întins paharul, bălbâind confuz un „de sufletul tatei”. A băut vinul, în două cu lacrimile ce-i șiroiau pe obrajii brăzdați de riduri, se iertă iar cu tata. Larcrimile argintii scânteiau la luminile lumînărilor. Înainte de a se hotărî să plece, mai învălui o dată cu privirile încăperea, se opri iarăși la chipul tatei, puse paharul gol pe masă. Apoi feri cu mâna perdeaua de la prag și se cufundă în negura nopții, ducând cu ea un geamăt ce voia să spună că înțelege că mult nu i-a mai rămas să zăbovească în această lume.

Am ieșit în pragul casei, în deregii căruia fâlăiau poalele steagurilor aduse de la biserică, și m-am oprit, urmărind-o. Mătușa dispărea în noaptea luminată ca niciodată de frumos de regina Lipăgăului. Pleca spre un sfârșit de lume, de viață și aici se încheia, pentru mine și pentru dînsa, o istorie a satului nostru, o taină frumoasă și dură a unei iubirii neîmplinite.

Cînd m-am întors la sicriul lui tata lumînările din sfeșnic păreau agitate. Făcliile lor se zvîrcoleau disperate, aplecîndu-se spre întunericul în care dispăruse odineaori mătușa Arefța.

A doua zi nu a venit la înmormîntare. Sora, împărțind pomenile, dăruie o cămașă, cu flori la guler și la mâneci, celui mai mic nepot, care, spune satul, seamănă leit cu bunelul Victor.

Abatorul *(I se dedică lui Vasile A. Țapoc)*

*A fost o scânteie
Din rugul durerii
Ce-a vrut să lumine
Oglinda tăcerii...*

Vara a fost secetoasă și el n-a izbutit să adune nutreț. A stat mult la îndoială, dar, cum veni toamna, luă vaca de funie și porni la iarmaroc cu ea.

Era o zi cu soare. Drumul care urma să-l facă șerpuia printr-o vale, trecea prin mijlocul lanurilor de tutun, ce se întindeau până hăt sub costișa împădurită.

Valea cândva fusese pășune, apoi arată și în locul aromei de ierburi se simțea un miros greoi, amar, încât chiar buruiianul înalt, care creștea pe margine, oamenii se fereau să-l cosească.

Joiana călca încet înaintea stăpînului, copitele uscate sunau ușurel pe pietrișul drumului, lăsând în urmă punctulețe argintii, iar de asupra coarnelor uscate se zbânțuia un fluture.

– Hai, Joiană, hai! îngâna din când în când Tudose Roman, strângând subsuoară capătul funiei de călți, cu împletitura grosolană.

Uneori dobitocul se oprea, îl măsura cu niște ochi mari și senini, apoi, fluturând din cap, ca să sperie fluturile, începea să pască iarba mustoasă, ascunsă, unde și unde, printre tufele de tutun de la marginea drumului.

– Ce-i, Joiană? o întreba Tudose, ca și cum n-ar fi avut ce face altceva, mătăhăind mâneca goală a vestonului. Iaca vreme ce-am mai ajuns... Oamenii, de când sunt, au grijile lor, Joiană... Cu ale voastre împreună...

Soarele se ridica peste vale, răind ceața ușurică și subțire. Fluturașul se abătea o habă printre rândurile florilor prăfuite de tutun, apoi, așezându-se pe un corn al Joienei, zvâcnea obosit cu aripile.

– Nu-s vrednic, se jeluia Tudose dobitocului. Să fi avut sănătate, putere...

Vântul hăulea dinspre codri, aducând printre tufele cu frunzele uscate de tutun mirosna toamnei și un țuit răzleț de pasăre care-i trezea lumea din adâncul amintirilor. Ca tot omul avusese și el parte de o viață, de un destin. O caldă înfiorare îi învăluia ființa într-o ușoară maramă de tristețe, dar și de mângâiere pentru ziua ce o trăia și pentru cea care o trăise.

Înțelept a fost cel care a zis că omul trăiește o viață pentru că o poate trăi în fiecare zi. Trăise și el o zi dintr-acestea. Încurcată. Ghinionistă. Dă. Nimerise pe drumul acela, încleștând dinții și râzând de nenorocul său, căci cine s-ar simți bucuros, ajungând să-și piardă brațul și să-și primejduiască viața prin șovăieli și tărăgăneli? Nimeni. El, însă, a pățit-o.

Nu purta pică vieții, deși necazurile ei l-au pus la încercare chiar de mic, când rămăsese orfan. Vremea a fost când mai crudă, când mai îndurătoare – mă rog, ca vremea... A avut parte de multe și a trecut prin multe. Amărăciunea i-a tot dat târcoale, s-a ținut scai de dânsul.

Obosise să-și tot caute dreptate. La drept vorbind, demult pierduse orientarea și încrederea că ea, dreptatea izbăvitoare, are o cale, fie și anevoioasă, ce duce spre niște porți, la care bătînd nu veți fi bătuți, ci ai putea obține un permis în Împărăția Adevărului. Îl îngrozea gândul că a îmbătrânit și singura bucurie ce mai dănuia în sufletul lui era că trăiește, adică are grija dobitocului, pe care azi... trebuie să-l vîndă. Ori poate se înșală? Tudose Roman chibzui un răstimp, urmărind zborul fluturului, ascultă a mirare tusea sufocantă ce o pâlise de la o vreme pe Joiana și își făcu socotelile lui. Leaca de parale ce le va căpăta azi la iarmaroc n-o să-i strice. O să-și poarte în voie de grijile bătrâneței. Dar poate că n-a îmbătrânit? Ce fel de moșneag este el? Ia, a slăbit cole oleacă de puteri – ei și dacă? Bătrânii arată cu totul altfel. Au neveste, copii, nepoți, pensie, pe când dânsul n-are nimica. A trăit o viață de om singuratic și n-a fost vrednic să-și adune de un comând cât de cât. Vina o poartă chiar el și nu-și poate ierta. Cu toate acestea...

Amintirile îl împresoară din nou. Un amar la locul unei bucurii, bucuria se schimbă cu o îngrijorare, ca niște adevărate valuri ale unei mări în zbucium, care

tot dau năvală peste dânsul și nu-l cruță. Acum, când s-a hotărât să vândă vaca (unica lui bogăție), acum cearcă să te descurci, să te îndreptățești, să te dumirești dacă asta ți-e drumul hărăzit de soartă.

Ține bine minte flăcările vrăjmașe, împleticite cu nori uriași de fum de asupra dughenelor ovreești ale târgului de peste dealul satului. Pe șoseaua de la margine goneau căruțe încărcate cu bulendre, iar oamenii, sprijinind buclucurile agonisite să nu cadă din loitrare, căutau împăimântați spre cer, unde prinseră a roi avioane, deschizând foc fulgerător din mitraliere. Caii se smunciră în largul câmpiei, răsturnând căruțele, risipind alandala încărcăturile. Salvându-se de gloanțe, oamenii fugeau prin hățișuri, prin hindichiuri, de unde, peste câteva clipe, exploziile și ți-petele sinistre răzbucneau amestecate cu sânge. Mâini neputincioase, ridicate spre cer, cadavre înțepenite. Atacurile se produceau pe neprins de veste și destul de des, încât sătenii nici nu izbuteau să vină răniților în ajutor.

Trupele înaintau tot mai adânc. Armatele lăsară satul în mare învălmășeală. Retrăgându-se, soldații, cu torțe în mână, aprindeau grânele, fânașurile din coclauri; vântul stingher potolea focul, acoperind valea râului din preajmă cu fum. La crama lui Trifan s-au desfundat stoienele și vinul curgea pe râpa satului, colorând în roșu malurile hleioase. Un soldat grămădisise, la nimereală, vitele, și, fără zăbavă, le-a “cosit” cu arma, apoi a turnat ceva negru și puturos în două fântâni din apropiere, și, urmărindu-l cum urcă la volanul mașinii, oamenii auziră o asurzitoare bubuitură care aruncă în aer podețul ce lega așezarea cu șoseaua dinspre orașel.

Îngroziți, cu privirile pline de spaimă, ținuite spre cerul unde stăruia mugetul avioanelor, oamenii, pe furiș, cercau să dăvăsească ceva rezerve de pâine pentru zile negre. Soldații, încrâncenați și mândri de sine, executau ordinea mai marilor. Pe urmă, hăt, avea Tudose să afle că ceea ce văzuse el se chema “tactica pământurilor pârjolate”.

A doua zi, spre seară, începu să plouă. Canonadele se mai potoliseră, dar se tulburase vremea. Iar când drumul satului se desfundase de-a binelea, începu să curgă un torent de ostași în mantale lungi și capele țuguiate. Ici-colo se zărea câte o țevă de tun, tras de cai. Apărea și câte un faeton. După toate semnele, în el se afla vreun “major”, deoarece grosul coloanei se oprea și prezenta onorul. Când “majorul” se îndepărta, soldații reveneau la ale lor. Cineva îngîna câte un cântec de dor, altcineva, căruia i se desfășurase molitiera prin glod, înjura de mama focului.

Spre seară au făcut popas. Capele țuguiate, pline de trufie, mișunau prin coșterete, poietele, șoproane, gâbjind, mai ales, găinile, pe care, înainte de a le pune cu capul pe trunchi, le căutau numaidecât de ouă. Un caporal smolit, slăbănog, netezindu-și murgul șarg pe frunte, i se destăinuia în azul tuturor:

– Șoimulețule! Pășim din victorie-n victorie! Degrabă ajungem la Moscova, la Stalini!

Murgul întindea gâtul lung după frunzele din salcâmul ce creștea în hățișul gardului și atunci călărașul, nemulțumit, întrebă de-o nevăstuică ce zăbovea pe prispa casei:

– Țațo, mai e pân-la Moscova?

Nevasta nu-i răspunse, ci numai se oțărî la el. Caporalul zâmbi larg și o iscodi înadins:

– Bolșevico, lapte speriat cu bățul ai?

Femeia a strâns nedumerită din umeri.

– Aha, pentru bolșevici ai avut, iar pentru soldații Patriei-mume n-ai?! Glumi el, văzând cum roșește biata femeie până în vârful urechilor.

Tudose trăia atunci la bunel. Era toiul secerișului și, de îndată cum încetini ploaia, ieșiră în câmp. Legară, cu bunelul împreună, snopii și cercau să-i scârțuiască, când de coliba de pe țarina lor se apropiară câțiva călăreți ce escortau o brișcă trasă de doi cai negri, plini de spume. Ordonanța, un militar cu favoriți roșcați și ochi de zmeu, sări iute de pe scara trăsorii, deschise portița – să iasă șeful – și porni să aștearnă drumul, pe unde acesta trebuia să pășească, cu frunze mari de brusturi, ca ofițerul să nu-și întineze ciubotele lustruite. Ofițerul, un tânăr cu nas coroiat și puternic la rădăcină, privi cu nepăsare la glugile de snopi, apoi descheindu-și nasturii de la haină, îl lovi ușurel pe Tudose cu vârful codiriștei în burtă:

– Mă, cotânganule, ești gata să slujești Patriei-mume ori trăiești cu neneacul, cu gândul s-o ștergi în Rusia?

Băiatul se sfii să răspundă și în locul lui vorbi bunelul, om cu ce-i în gușă și-n căpușă.

– Noi, domnule ofițer, nu ne-am sfădit cu nimeni și tot cu nimeni n-avem nimica de-mpărțit. Trăim cum dă Domnul, cu ce ne dăruie pământul.

– Patria-mumă, bravii ei ostași au nevoie de pâine, continuă ofițerul, ostoindu-și ordonanța printr-un gest scurt. Și responsabil pentru faptul cum vor fi hrăniți feciorii Patriei sunt eu, locotenentul Stângă. Și cei care vor să mă ajute.

Și a lucrat împreună cu bunelul în câmp. Aveau doi juncani, un plug, seceri și îmblăcie. Își făcuseră un bordei și nu prea dădeau prin sat. Când terminau de strâns roada, ca la comandă apărea brișca, urmată de o căruță trainică. Ofițerul, în propria persoană număra sacii cu grâu, dădea ordin să fie încărcăți în trăsuri. Zece saci ordona să fie puși într-o parte, pentru familia bunelului și pentru “plugarii” armatei, apoi declara trufaș:

– E pâinea șoimilor ce din victorie-n victorie luptă ca leii tocmai la cotul Donului!

– Am tocat toți bolșevicii! clămpănea ordonanța din dosul umerilor locotenentului.

Iarna, ca să le fie zilele pline și cugetul împăcat se aciuau la mănăstirea din

apropiere. Ascultau cu evlavie rugăciunile părintelui Vasile, un preot costeliv, cu cearcăne sub ochi și obrajii brăzdați de urmele unei boli grele, dar care știa să strecoare în vocea-i predicătoare și câte-o zdreanță de adevăr:

– Iartă, Doamne, păcatele celor care mor de frig și gloanțe în câmpiile geroase ale Rusiei...

* * *

– Hai, Joiană, hai! o îndemnă Tudose.

Vaca, smulgându-se din păscut fără tragere de inimă, porni la drum. Fluturile își reluă și el zborul, săgetând aerul de deasupra capului vitei, de parcă acesta ar fi fost vârful unei făclii.

Tineretea lui, sireaca... Undeva, în depărtarea înăbușită a dealurilor, răsuna canonada, adunându-se într-un vuiet prelung, de parcă ar fi plâns pământul. Apoi să făcea liniște. Locotenentul superior Stângă se fălea cu cele câteva ordine de la piept și nici nu-i păsa de canonadă. Dinspre Malul Galben, sub o plapomă greoaie de pâclă, porni să curgă torent de armate, ce băteau în retragere. Un soldat, răzmuizat de ploaie, înotând cu cizmele prin țărâiala drumului, slobozi o voce plângăreată și monotonă:

“Vine trenul “Principesa”

Cu răniți de la Odesa,

Vine trenu-accelerat

Cu răniți din Stalingrad”

Un călăreț, cu gulerul mantalei ridicat, lipindu-și mâna bandajată la piept, îndemna înfuriat gloaba roșcată ce tot dădea îndărăt, sperându-se de stropii flioșcăielii:

– Noa, boală, la Regat,

C-am luptat de ne-am ...! Noa!

Coloane fără capăt, cu soldați flămânzi, nedormiți și nespălați, înaintau anevoie prin sat, să ajungă la pădure. Căi se opinteau, trăgând căruțele pline cu răniți și cu muniții.

– Ce cătea de vreme! răbufnea câte-o voce supărată.

Alături de drumul pe care se mișcau armatele, la o distanță respectabilă, prin mocirlă, cu aripile slobozite, păseau aliniat într-un rând de invidiat, niște ciori. Tudose urmărea păsările celea negre, înotând prin glod. Păi da, cât ar părea de anapoda, visase și el să zboare în înalturi, să se deprindă măcar pentru o clipă de pământ, să se înfrățească cu înălțimea. Visase la niște aripi mari, desfăcute puternic. Cu ele ar fi asaltat cerul. Răscolit de visuri, a doua zi, meșteri zmee, lansându-

le spre țăriile albastre și urmărindu-le zborul până la orizont.

Acum, când ostașii băteau în retragere, nici păsările nu puteau să zboare. Îl cuprinsese neliniștea. Îl încerca o presimțire grea. Două lacrimi mari, grele și sărate îi podidiră ochii. Căpitanul Stângă, posomorât, cu cizmele pline de noroi, cu siguranța în mișcări și în voce, îl trezi din înnegurarea tristeței:

– Patria-mumă are toată speranța în tine și cere să-ți faci datoria.

Tudose Roman se pomeni înconjurat de soldați cu baionete, se chiti și el în haină militarească și, luându-și rămas-bun de la bunel, a purces spre pădure. Acolo, în doar câteva ore, avea să înțeleagă cum să țintească în inamicul care le paște urma.

În pădure au stat câteva zile. Nimeni nu îndrăznise să vină în sat. Ochii celor înrolați, setoși de tabloul unei bătălii vitejești, uitaseră parcă drumul satului. Priveau doar la bravii șoimi ce din victorie-n victorie luptară, la armele strălucitoare și la soarele ce-și urca roata pe bolta coborâtă deasupra pădurii și care apropia clipa plecării la bătălie.

Se îngălbeneau frunzele. Ostașii mai puteau rămâne puțin timp în pădure.

Unii își căutau o gazdă potrivită în sat.

– Domnilor, se frâsua un gradat mai tinerel, s-o luăm la trap, că ne ajunge Ivan din urmă. Dacă nu-i dăm zor, păpăm mardeală, fraților...

– Ține-ți moaca, individule, că-ți scot inima din piept și ți-o pap eu, striga la el căpitanul Stângă. Lângă Orhei trupele de sacrificiu vor ține piept, apoi când îi vom lua pe ruși în proțap, să vedeți cum își vor pierde bolșevicii potcoavele...

Vorbele căpitanului fură înăbușite de vuietul asurzitor al avioanelor apărute în zare. Pădurea i-a ocrotit de primejdie. Înrolați în coloane, cum erau, și-au continuat drumul.

Odată cu revărsatul zorilor, Tudose, băieții de seama lui și soldații cu experiență și botez în lupte au ajuns în lunca largă a Prutului.

* * *

– Hai, Joiană, hai, mititico, bâigui el, când vaca se opri locului, cutremurându-se la zgomotul avionului cu reacție, care trecu sus, de asupra lor. Fluturile, înspăimântat și el, o luă la nimereală spre rândurile de tutun, ca multă vreme să nu se mai arate.

De vreo zece ani deasupra câmpiilor mănoase din preajma satului, ce se pomenise cu un aeroport militar, se antrenau zilnic piloții... Tudose Roman locuia la marginea satului, și, de fiecare dată, când avioanele își luau zborul, i se cutremura casa. De cum venea ora prânzului, nu mai am un picuț de tihnă. Oamenii din sat se plânseră instanțelor superioare, dar toate au rămas ca mai înainte. “N-aveți decât să vă obișnuți...”, fusese răspunsul oficial, iar într-o bună zi, un colonel, supărat, le-a trântit-o pe șleau:

– Dacă nu vă convine, luați-vă castrafusele și plecați unde-i liniște!

– Hai, Joiană... căci dobitocul nu vroia să meargă mai departe.

Tudose îi netezi spinarea roșcată, scoase din buzunar țesala și o scărpină între coarne, la picioarele noduroase, pline de bătători pe la genunchi. Animalul slobozi în colțul gurii o șuviță lucitoare de salivă, mirosi iarba înaltă, dar nu se atinse de ea, căci o năpădi din nou setea. Flutură necăjită din cap și, când stăpânul o îndemnă, păși supusă alături de dânsul.

* * *

Aranjați în linie dreaptă, militarii, sub supravegherea căpitanului Stângă, s-au apucat să sape tranșee. Țărâna neagră se înșiruia printre sălciile bătrâne, aidoma unei lipitori puse pe rană. Era forfot mare. Tunarii își instalau tunurile și chesoanele pe poziții, baionetele prinse la arme scliceau prin stuful înalt și foșnitor, care camufla în parte tranșeele adânci. Numai caili fuseseră lăsați în voie să pască pe malul râului, cu hamurile scoase de pe ei și fără căpestre.

Căpitanul Stângă stătea în fața tranșeelor ca la paradă: în eghileți, cocardă nouă, cizme lustruite, nasturi argintii. Și-i umbla gura ca o morișcă, tot instruindu-și răcanii proaspăt mobilizați:

– Mă, pui de lele, să ochiți în țintă!.. Dușmanul va apărea, probabil, dinspre viile de pe costișă.

* * *

– Hai, Joiană, hai!..

Răcolit de povara amintirilor, Tudose Roman se văzu ajuns în piscul dealului. Aici lanul de tutun se termina. În văgăună se zărea orașelul ca în palmă. Cercetă cu privirea zariștea după care se deslușeau ruinile fostei mănăstiri.

Cu câteva primăveri în urmă se ponorăse dealurile. Stihia a smuls din rădăcini copaci, a făcut mari stricăciuni, încât oamenii s-au văzut nevoiți să părăsească locurile. Acum era ponoară, iar drumul ce ducea spre lunca Ciulucului, unde se ridicaseră case noi, devenise pârloagă. Cândva în copilărie, împreună cu bunelul, se ducea acolo în fiecare duminică... Un fior rece îi săgetă inima.

* * *

Stând îngropați în tranșee pînă la gît, Tudose avea strania presimțire că oamenii se joacă de-a mijatca. Ortacii săi își mai îngăduiau să glumească. Numai don'căpitan Stângă nu-și găsea locul, tunând și fulgerând:

– Mă pui de lele, mă! Dacă veți lupta ca leii, vă voi avansa în grade...

– Curaj găină că te tai! își permise un glas din tranșee în timp ce din dosul costișei apăru primul tanc inamic.

Apoi totul se învălmăși ca într-un coșmar. Mai întâi pe cer fulgerară câteva

rachete, după care, pe deasupra capetelor șuieră un proiectil și, nu zăbavă, pe malul Prutului izbucni o explozie asurzitoare. Un val de pământ, negru ca tăciunele și umed, astupă tranșeele. Căpitanul Stângă, cum stătea pe poziție, desfăcu de odată brațele neputincioase în părți. Schijele îi sfârtecară burta, iar intestinele îi zburară până la șiragul de sârmă ghimpată din fața lui. Urlând de durere, cerea cu voce stăpânită, totuși, ca cineva dintre soldați să tragă în el. Nimeni, însă, nu-l mai lua în seamă. Căii, nimerind în bătaia obuzelor, nechezau sălbatic, dând năvală în apa tulbure, pe care începuse să plutească pete roșietice. Doar capetele animalelor mai stârceau cu îndârjire la suprafața apei. Apoi, cu mișcări lenevoase, începeau și ele să se cufunde, lăsând pe oglinda apei bulbuci albicioși. În fața lui Tudose Roman nu se vedea nici în cer, nici în pământ. Simți că pierde arma din mână și că o durere năprasnică îl fulgeră ca o săgeată în brațul drept și lângă tâmplă.

* * *

– Hai, Joiană, hai!..

* * *

Când își reveni, văzu soldați în haine murdare, un gard înalt din bârne, în jurul căruia se plimbau santinele, ducând dulăi de frâu. Toată lumea zăcea pe pământul jilav și, dacă cineva încerca să se scoale, mai marele pe santinele ațintea spre ei arma, strigând:

- Lejati, rumânschie mordî!..(La pământ, mutre române! rus.).
- Suntem basarabeni, încercă cineva să-l dumirească.
- Odin ciort... (E tot un drac... , rus.).

O zi și o noapte, cât a stat nedezlipit de pământul reavăn, îi înțepeniseră picioarele, iar brațul rănit i se umflase butuc. Prizonierii căpătaseră învoire să aprindă foc în mijlocul ogrăzii. Li se dădu și un sac de știuleți de păpușoi în lapte, pe care i-au copt, potolindu-și cât de cât foamea... Câteva zile au mai stat străjuți, în ocolul de vite din mahalaua de jos a Undreștilor. Puteau vedea cum printre scândurile gardului, soldații inamici cearcă să strecoare, drept momeală, câte o sticlă cu votcă. Chefurluiți, alții chiar beți de-a binelea, aveau chef și de omoruri. Cete de soldați, îmbrățișați câte trei-patru grămadă, cântau zgomotos cuplete sinistre, aduse cu ei din fundul Rusiei și purtate din loc în loc, ca pe-o molimă ce năzuia să lase urme. În ograda din vecinătate, ostașii jertfiră câteva oi, cercând să le pârpălesc cum se pârpălesc porcii cu niște paie, smulse din streășina casei. Pe prispa casei, o nevastă tinerică, cu un copil în brațe și cu altul de mână, plângea și mereu cerca să scape de pierzanie găinile cotcodăcinde și un călcâi de pâine, învelit într-o basma albă. Un soldat tinerel, roșcat și cu mustața pe oală trăgea rafale continue peste acoperișul casei, hlizindu-se satisfăcut. Tudose auzea strigătele copiilor și ale femeii, mai apoi văzu cum ieși victorios roșcovanul din tindă și fugi vesel în beci, de unde îl scoase, îmbrâncindu-l, pe traducător:

– Şanti... spune-le dobitoacelor de dincolo că trebuie să-şi țină limba după dinți de ce-au văzut acuma, iar să și-o scoată de acolo pentru a povesti cum armata salvatorilor v-a eliberat pe toți, pe voi toți, de români...

– N-am avut nevoie de nici o eliberare, plângea năpăstuită femeia.

– Închide-ți pliscul, târfo!

“Ce grea este soarta omului lipsit de apărare, gândi atunci Tudose Roman. Poți face cu el orice dorești. Te poți purta cum te-ai purta cu o vită. Vrei, o hrănești, vrei, o tai. Nimeni nu-ți cere socoteală”.

Târziu, înspre noapte, un soldat intră în ogradă cu un godac în spinare. Îl trânti jos și, cu un pumnal, potrivit cam cât i s-ar cuveni, tăie din spinarea godacului o hașchină de slănină. Porcul, însângerat, covițâia, alergând printre oameni, iar santinelele se stricau de râs:

– Lovite, jrite!(Prindeți-l, crăpați-l, rus.)

Cineva izbuti să prindă porcul de un picior.

În seara aceea s-a mâncat carne din belșug. Carnea se dădea pentru laude și pentru încuviințare. Unul dintre consătenii lui Tudose Roman îi declarase chiar:

– România este mama noastră, iar rusul este tatăl nostru!

* * *

Ajungând pe costișa, de unde mai apoi începea târgul, Joiana îl smuci, repezindu-se spre o postată de trifoi din preajma unei fântâni.

– Nu te grăbi. Azi ai vreme să te saturei.

* * *

Ograda, în care mânaseră vreo câteva nopți senine de toamnă, fusese cândva ocol pentru vite. Țânțarii foiau puzderie. Pe ulucul răsturnat se urcă, într-o dimineață, un omulean josuț, în pantaloni de porosină și în veston militar, și cuvântă:

– Şanti, rumunii pân-amu au fost dușmani, basarabeni – tot, iar de la o bucată de vreme treaba s-a cârligat pe dos: rumunii s-au dat de partea noastră. Și traducătorul zăbovi o clipă, apoi cu aceeași voce pițigăiată continuă: Basarabeni să faci un pas înainte!..

Odată cu majoritatea se alinie și Tudose. Prin fața lor trecu un lipovan scund, cu un nas mare, pe vârful căruia stăteau cocoțați niște ochelari cu lentile groase. Examină prin ele pe fiecare în parte, apoi prinse a-i scoate câte pe unul mai în față. Numai Tudose rămase în urma tuturor. Cei din față erau tineri, neatinși de vreo schijă sau de vreun glonte. Spre mirarea lui, aleșii au fost echipați în haine militare inamice.

– Voina prodoljaetsea! (Războiul continuă,rus.) rosti avântat lipovanul, după care traducătorul le vorbi pe un ton foarte patetic: – Rodina nujdaetsea v solatah-

hrabrețov! Vi, vopreki vsemu, prizâvaetesi v readah slavnoi krasnoi armii, zașciș-ciat eio cesti! (Patria are nevoie de ostași curajoși. Voi, în ciuda tuturor, sunteți înrolați în rândurile glorioasei armate roșii, ca să apărați onoarea ei, rus.)

După câteva zile de instrucțiuni (Tudose le urmărea prin crăpătura gardului), ortacii cu hainele înlocuite s-au încolonat și, însuflețiți de un cântăreț zelos, aflat în fruntea coloanei, au dispărut după muchia dealului, dincolo de Prut.

* * *

Pe cerul de deasupra orașelului lunecară cu vuiet năprasnic două avioane argintii, cutremurând văzduhul. Pe aerodromul din zare ba aterizau, ba își luau zborul zeci de alte mașini zburătoare. Joiana ridică capul, privi în jur cu ochi mari, senini, apoi se gheboși pe picioarele din urmă și un pâraiaș galben, înspumat porni sfios spre picioarele stăpânului. Țărâna înfierbântată de arșița zilei înghiți pe loc pâraiașul.

Curând se auziră lopăind câteva “plăcinte”, animalul flutură a ușurare din cap, după care, mai făcând câțiva pași, se tolăni pe iarba mustoasă din preajma unei case cu pereții vopsiți cu chinovar. Peste o habă – nici să-i pese de grijile stăpânului – prinse a rumega în voie, arareori tușind înăbușit și clipind din pleoapele ochilor mari, la colțul cărora se prelinseră vreo două boabe de lacrimi cât mazărea.

Știa Tudose că ochii sunt oglinda sufletului. Iar acum, privind la ochii dobitocului, dădea dreptate celui ce iscase vorba asta, căci, socotea el, mai frumoși ochi ca ai Joienei cine ar putea avea? Ținea mult la vitișoara lui, ținea ca la ochii din cap.

Apoi începu să se mire că oamenii, în goana lor după bogăție, au strâmtorat pășunile, cultivând suprafețe întinse de tutun. Bietul animal se vedea și se simțea strâmtorat din toate părțile. Dacă ar fi putut, dobitocul s-ar fi împotrivit, neapărat s-ar fi împotrivit. Dar parcă depinde de dânsul... Și sufletul Joienei este mare, chibzuia mai departe Tudose, căci privirile ei parcă-i destăinuie necazurile, gândurile, simțirile...

– Dar ce-a fost mai departe, Tudose Roman? se pomeni că se întrebă pe sine. Mai departe? A fost o minciună...

* * *

Într-o noapte de septembrie, santinelele i-au însoțit de-a lungul Prutului, până au ajuns la gara Undrești, ticsită de prizonieri. Pe linie moartă stăteau câteva eșaloane cu vagoanele găurite de gloanțe, luminate de niște proiectoare puternice.

Escortați de privirile obosite ale santinetelor și de lătrat de câine, au fost îmbarcați în vagoane și, după ce au zăngănit zăvoarele, s-au așezat care cum putea pe podeaua de scândură, așternută cu paie. Prin crăpături răzbea de afară un vântuleț de toamnă timpurie.

Spre zorii zilei următoare, înainte ca eșaloanele să se urnească din loc, pornind într-o direcție necunoscută, de afară se auzi o voce răstită, care îi prevenea pe cei din vagoane ca în drumul ce urmau să-l facă nu carecumva să-i dea cuiva prin minte să dezerteze.

– Țara e în stare de război, așa că nu ne jucăm...

Trenul porni. Nimeni nu știa încotro se duce și nici ce va fi mai departe. Nici nu vorbeau despre asta. Numai roțile trenului își îngânau ritmic melodia lor monotonă: “Te duc, te duc!..”

Trecu o zi, trecu o noapte. De afară nu mai adia mirozna toamnei, în schimb tot mai vârtos își făcea loc frigul. Ușile vagoanelor se acopereau spre dimineață cu o plapumă de promoroacă. Foamea începu să chinuie oamenii, iar drumul părea să nu mai aibă capăt, lunecând parcă într-o noapte lungă, rece și plină de taine. Nimănui nu-i păsa dacă e noapte ori e ziuă, unde este miazănoapte și unde e miazăzi, unde sunt celelalte părți ale lumii. Din când în când deschideau oblonășul din podeaua vagonului, oblon ce servea drept latrină, ca să-și facă nevoile, zărind tot mai multă și mai multă zăpadă peste traversele căii ferate. Gerul se întetea, urletul locomotivei anunța întinderea fără sfârșit a drumului. Nici tu vorbă, nici tu mâncare, nici tu somn. Se încălzeau, lipindu-se unii de alții. De la o vreme Tudose simți că vecinul de alături înțepenise cu un zâmbet abia întrezărit în colțul gurii. Duse mâna la ochii afundați în orbite, la fruntea ortacului și simți că era rece. Se sculă, cum putu, în picioare, pași peste ceilalți, se apropie de peretele vagonului și prinse a bate în scândura acoperită de promoroacă.

– Deschideți, a murit un om! E mo-o-rt!!! dădu să strige cu voce lipsită de vlagă.

Strigătul a fost reluat de ceilalți, dar trenul continua să gonească întărâtat, neascultător, urmându-și necruțator calea spre o lume necunoscută și geroasă.

Abia peste șase zile locomotiva șuieră a oprire. S-a deschis ușa vagonului și în prag apăru o santinelă în cojocică mițoasă, cu un surâs iscoditor pe față. Zise:

– Nu kak, budete eșcio voievati protiv nas?

La acea haltă au descărcat vreo zece cadavre, fiind lăsate claie în preajma vagonului. Captivilor rămași în viață li s-a dat de mâncare, ceva uncrop, apoi iar au scrâșnit zăvoarele și trenul și-a văzut de drum.

Toată viața Tudose s-a temut de-o moarte ticăloasă. Îl înspăimânta și atunci gândul că, murind, va fi aruncat jos ca un buștean, la una din halte și îngropat ca nimeni să nu știe de el. Avea strania dorință să roage pe Dumnezeu, că dacă va muri, trupul să-i fie dus acasă. Acolo, în satul lui, în colțul cela de pământ și de țară. Gândul i se întorcea tot mai mult la casa părintească, la zilele însorite de la baștină. Oamenii de alături mureau pe un cap. Nimeni nu mai striga de spaimă, nu bătea cu pumnii în pereți, nici la foame nu se mai gândea nimeni – toți se deprinse-

seră cu morții. Pe cei rămași în viață îi chinuia frigul. Când cineva își dădea duhul, se repezeau la cadavru să-l dezbrace. Odată, stând zgribulit la locul său, Tudose simți cum o mână îi pipăie vestonul, apoi îi atinge fruntea.

– Îs viu, îngână el parcă îndatorat. Mai trăiesc încă...

Zilele și nopțile își știau doar ele socoteala. Trenul se opri într-o fundătură. Prin ușa largă a vagonului se năpustiră nămeții. Nimeni nu-i grăbea să coboare. Oamenii ieșeau singuri, ajutându-i pe cei ce nu puteau merge. Pe Tudose Roman l-au coborât, sprijinindu-l de subțiori.

Afară spulbera. Lângă calea ferată ardea un butoi cu motorină, răspândind un miros înecăcios și topind fulgii jucăuși. Fiind descărcat, eșalonul părăsi imediat locul, și oamenii, împreună cu santinelele încotoșmonate, rămaseră în mijlocul câmpiei, sub cerul liber. Unica inscripție: “Kilometrul 20” nu le spunea nimic. Când se mai limpezi vremea, zăriră pe muchia unui delușor un colț de pădure, iar în lungul văii – niște stuhării înalte, galbene ca ceara.

– Veți trăi aici! cuvântă unul din însoțitori, încotoșmănat ca o babă. Le spuse că el este căpitanul Budeaghin. Și pentru început îi preveni: Cum vă veți așterne, așa veți dormi!

Fiecare a primit care câte o secure, care târpane. O parte s-au dus în pădure, alta – spre stufării. Până în amurg au ridicat niște adăposturi-șoproane, au aprins focul. Un sâmbure de speranță, totuși, exista. Morții se împutinau. Pe Tudose nu-l puneau la lucru – avea sarcina să îngroape cadavrele, să le ducă la depărtarea de trei kilometri de tabără. Îi ducea puși într-o sanie cu oplene, săpa zăpada, și, împreună cu încă două-trei ajutoare, zgârâiau pământul cu târnăcopul, acopereau groapa cu nămeți, fără a lăsa vreun semn, fără a pune vreo cruce la căpătâi.

Peste o săptămână au ridicat un adevărat sătuc, înjgebat din bărne. La câteva zile apărui din nou căpitanul Budeaghin, însoțit de niște femei cu brațe vânjoase, îmbrăcate în pufăici negre. Femeile îi examinară pe cei aranjați în coloane, apoi, trecând printre rânduri, le pipăiră mușchii. Fiecăruia în parte. Ajungând în dreptul lui Tudose, una dintre ele îl înșfăcă bărbătește și-l zgâltâi puternic. El se oțărî de durere, iar căpitanul îi spuse că e rănit, că are în umăr câteva schije. Femeia luă parcă aminte la cele spuse de Budeaghin, dar dădu a lehamite din mână, zicând:

– N-ai dreptul la reabilitare. Bărbații noștri au pierit răpuși de gloanțele voastre.

Totuși, sorții i s-a făcut milă de el. Ceilalți confrăți de suferință au fost duși într-o carieră, la scos nisip pentru o fabrică de sticlă, iar el s-a văzut lăsat la vechea “îndeletnicire”, să-și înmormânteze tovarășii în câmpia îngetată.

Sosi primăvara. Se topeau zăpezile și la suprafață au prins a se dezveli cadavrele. Apărui primejdia unei epidemii și au fost de urgență evacuați în altă parte, într-un oraș provincial de pe Volga. Din cele vreo zece mii câți fuseseră la început,

rămăseseră doar câteva sute – moartea își făcuse mendrele în voie, mai ales cât ținuse iarna.

Tudose Roman trăia cu nădejdea că mult nu mai are până a se reîntoarce acasă, la plug. Într-acolo îi zburau zi și noapte gândurile. Zburau acasă și toate suferințele i se topeau în acea nădejde.

* * *

De undeva dintre rândurile de tutun, rămase în urmă, răsări fluturele zglobiu, așezându-se din nou pe coarnele Joienei. Vaca, la porunca stăpânului, se sculă, flutură ușurel din cap, miroși troscolul pătulit și deodată înțepeni cuminte, când Tudose, scoțând țesala din buzunarul vestonului, începu să-i curețe și să-i netezească părul.

– Hai, Joiană, hai!..

Porniră cătinel la drum, tot mai departe. Tot mai departe se torceau ca dintr-un caier gândurile și firul vieții lui Tudose. “La mijloc totdeauna este adevărul, își zise. Oricât de înalt ar zbura el, oricât de adânc s-ar ascunde, adevărul totdeauna coboară din înalțuri sau iese la suprafață și merge mai departe cu noi, pe pământ”.

– Hai, Joiană, hai!..

* * *

Lucrau la fabrica de sticlă. Lui Tudose Roman i se obrintise mâna, se făcuse butuc și nu mai putea munci cu ea. Fu învinuit de sabotaj și eschivare de la muncă. O lună întreagă un anchetator cu fața pistruiată l-a tot discusut: cine-i sunt părinții, ce grad a purtat în armata activă. El mărturisea purul adevăr, iar anchetatorul, fixându-l cu privirea încruntată, lua spusele lui drept minciună. Văzând atâta încăpăținare, Tudose era gata să născocească orice fel de mărturii, numai să scape de povara întrebărilor chinuitoare, numai să-și poată alina cumva durerea din braț. Anchetatorul, de fiecare dată termina cu una și aceeași frază:

– Trăiești în altă țară, omule, și trebuie să te supui puterii.

– Dar cine-i puterea asta? îndrăzni să întrebe Tudose.

– Statul.

– Cine este statul?

– Noi, poporul.

– Și dacă nu sunt de-acord cu puterea statului? Eu mă gândesc că...

– E puțin ce gândești tu... S-au gândit pân-acum alții pentru tine. Ție ți-a rămas ce-i mai ușor – să te supui molcom puterii.

Până la urmă a fost dus la spital. Începu să-i putrezească brațul infectat. Pe masa de operații i s-a dat să bea un pahar plin ochi cu spirt. Băutura nimeri în stomac ca pe o vatră de jărat. Pe la rădăcina ochilor au prins a se prelinge lacrimi mășcate, gura începu să-i clămpănească, bolmojind aiureli. Un doctor cu bisturiu

în buzunarul de la piept și alți doi oameni în halate albe îl legară de pat, acoperindu-i fața nebărbierită cu o pânză murdară. Nu trecu mult și Tudose Roman simți cum în braț, ceva mai sus de cot, hârcâie niște dinți de oțel.

Din spital ieși cu o mâncă în buzunar. N-a mai fost pus la îngropat morții. Fu numit numărător de vagonete cu nisip. Tot mai des se prindea la gândul că mai bine ar fi murit în eșalon sau ar fi înghețat iarna, când își îngropa tovarășii. Numai gândul la casă era în stare să-l mai ogoiască.

Când se văzu, peste o săptămână, acasă, avu presimțirea că s-a trezit dintr-un coșmar.

– Bine că ai venit, dar mai bine nu veneai, îi zise o mătușă, văzându-l în pragul ușii, gheboșit cu o torbă de rufe în spate. Bătrâna ședea la gura sobei și cu o mână tremurândă ducea polonicul spre ceaunul cu o ciorbă chioară, din care sorbea îndelung, închizând ochii umflați.

– Iartă-mă că n-am cu ce te primi...

Era anul patruzeci și șase, la fiecare cerdac fâlfâiau barizuri negre. Nu ajungeau gropari. Iar dacă se învoia cineva să sape groapa, o făcea doar pentru o lipie din făină de păpușoi. Lumea mânca ghindă, rumeguș de lemn, iar de la centru tot soseau și soseau căruțe. Oamenii erau chemați la sovietul sătesc să dea postavcă la stat. Sub malul din coasta dealului răsăreau noi și noi cruci. La intrarea în sat, lozinci scrise cu litere de-o șchioapă proslăveau viața îmbelșugată ce dăduse peste țărâtime. Frunzele cădeau de pe ram fiindcă trebuiau să cadă, dar căzând nu se mai mișcau din loc.

În doi ani de pârjol – '46 și '47 – în sat au pierit mai mulți creștini decât în tot timpul războiului. Tudose Roman avu norocul să rămână viu. Înspre vara lui '47 foamea cedă încetul cu încetul; în inimile oamenilor se înfiripa dragostea de viață. S-au apucat cu tragere de inimă să muncească. Cine și cum putea.

Cu glasul Tudose Roman îndemna boii, cu o singură mână stăpânea plugul de coarne. Peste o iarnă oamenii prinseră a-și reveni. În sat s-au făcut câteva nunți. Îndrăgise și Tudose o văduvă, iute la treabă și bună gospodină. Trăiau în deplină înțelegere și viața le era dragă. Dar apăru, ca din pământ invidia cuiva:

– Uite-l măi, e ciunt, dar a prins la cheag! Îmbogățește văzând cu ochii. Are apucături de cheabur, culac!

Apoi... într-o noapte de vară s-a pomenit că îi bate cineva la ușă... Convoiul i-a dus până la gara Luceferi și, fără să li se explice nimic, i-au silit să urce în vagon. Vagoanele semănau cu cele în care călătorise ca prizonier. Acum călătorea în postură de dușman de clasă! Ce-o mai fi și asta? Drumul, de astă dată, a fost mult mai lung. Și avea să îndure acum pentru doi – fusese ridicată și soția-sa, biata femeie.

Fură duși tocmai în fundul Siberiei. Pentru cinci ani. Pe toate le-au luat de la capăt. Cei deportați au izbutit să înfiripe câte o mică gospodărie, să-și agonisească

ceva dobitoace, să dea pâine statului.

Când primiseră învoire să se întoarcă acasă, pe capul lui Tudose Roman se abătu altă nenorocie. I-a murit soția. S-a întors singur. Vremile se schimbă. Țăranul era chemat să țină ceva pământ, să crească vite.

Și Tudose își cumpără o vacușoară. Era om în toată puterea, hârtoapele și po-dișurile din preajma satului încă nu erau arate. Coasa, când avea nevoie de nutreț, o putea ține și cu o singură mână, stăpânindu-i coada subțioară.

Sufletul îl îmbia să se bucure de viață, puterile, însă, îl părăseau, nu-l mai țineau ca înainte. Uneori încerca insistent, pentru sine, să caute... vinovatul. Po-trivea că de vină este adevărul, adevărul care nu-i permitea să se scuze pe sine însuși. Zbuciumul din el se înverșuna mai tare atunci, când se lovea nas în nas cu prezentul. Pârloagele, hârtoapele și pajiștile începură să se împuțineze – toate fură arate. Într-o primăvară, peste tot s-a semănat porumb. Porumb și iară porumb! La păscut, vaca putea fi scoasă doar de funie și numai pe margine de drum. Cu o țără de lapte, un ban agonisit, Tudose lega tei de curmei. La mai mult nu râvnea.

Mai rău stătea cu teatralizările pompoase, cu “festivalurile” în viața de toate zilele pe care nu era deprins să le suporte. Leații lui? Cei care fuseseră atunci, în ograda din satul de pe malul Prutului, mulți muriseră, dar și mai mulți se întoarseră din război acoperiți de slavă! La sărbători erau poftiți pe scenă, copiii le înmânau buchete mari de flori, rugându-i să le povestească despre faptele vitejești. Iar dânsul? Dacă nu luptase pe front cu rușii, nu era nici veteran. Adevărul vieții lui era altul. Sămașii lui, veteranii, urcau în marșul escortei, în camionul colhozului și plecau la pădure, unde erau așteptați la sărbătoare. El, lua vaca de funie și pornea, gârbovit, spre pășune, trecând rușinat parcă pe lângă porțile gospodarilor cu steluțe roșii prinse la colțul casei...

* * *

– Hai, Joiană, hai că trece ziua...

La marginea orașelului strada principală era închisă. Un semn pe o tablă arăta o altă direcție. Merseră cât merseră pe un drum mai îngust, iar la o răscruce un milițian îi îndreptă pe o hudită ce ducea spre iarmaroc. Pe lângă gardurile înalte, învechite creștea cătină, creșteau copaci neîngrijiți, pe tulpina cărora se îndeseau buruienile. În mai multe locuri apa de ploaie lânzezea în băltoace. Fluturașul dispăruse pe undeva. “Ia ființă și asta, se gândi Tudose. Trăiește doar câteva zile, dar ajunge să poată zbura”. De odată vuietul asurzitor al unui avion îi săgetă gândul. Își zise: “Numai că omul, iaca nu poate face o mașină care să zboare ca fluturele, fără gălăgie, fără zgomot...” Vaca îl smuci ușurel, trăgându-l spre o tufă de iarbă crescută lângă gard.

– Hai, Joiană, hai, mititico!..

* * *

...S-a dus și dânsul să ceară pensie. Nu mai avea încotro. Când hârtoapele fuseseră semănate cu păpușoi, avea, cel puțin, unde paște vaca: de ici un ciocleț, de dincolo un ciocălău. Dar cu timpul pământul a fost sădit cu tutun.

Pensie nu i-au dat. I s-a spus că n-are zile-muncă trebuitoare pentru așa ceva, ș-apoi... Ș-apoi, trecutul. Nu uita cine-ai fost... Mai cauți privilegiu? A vrut să-și caute dreptate, dar cineva din centru i-a spus așa, tovrărășește:

– Ia seama să n-o încurci mai rău.

Tudose scuiță cu necaz în pământ și se lăsă păgubaș – mai avea puteri să stăpânească coasa și, în timpul unei veri, pe îndelete, de unde oleacă, de unde mai mult, a sclipuit câteva căpițe de fân. Vreo două veri a păscut-o de funie pe margini de drum, iar când toate islazurile au fost și ele arate și sădite cu tutun, a înțeles că – gata, nu mai are cu ce întreține vita. Și, împletind o funie aspră din câlți, se hotărî s-o ducă la iarmaroc pe Joiana.

– Hai, Joiană, hai!..

* * *

Soarele se oprise parcă în dreptul amezii. Ograda mare, încinsă cu corlate, era plină. Oameni și vorbă înfundată. Legă vaca într-un colț, unde se mai aflau și alte dobitoace de vânzare, și se puse pe așteptat cumpărători. Câteva cotarle lenoase se șteau printre lume. Vite nu se cumpărau. Aproape deloc. Anul fusese cam secetos, gospodarii, în lipsa nutrețului, căutau în fel și chip să se izbăvească de griji pe vreme de iarnă...

Joiana, rumegând și clipind din ochi, își întorcea câte odată capul spre oamenii care treceau pe alături, pipăindu-i vâna laptelui. Dar de cumpărat nu cumpăra nimeni. Și ar fi fost cum ar fi fost, dacă cineva, chiar la intrarea în iarmaroc, nu ar fi afișat în văzul tuturor a placardă categorică și banală: “P.C.U.S. DĂ CARNE!”

Într-o clipită peste tot prinseră a mișuna vorbe, șușoteli “miliția”, “procuratură”, “securitatea”... L-or fi găsit sau nu pe răufăcător, Domnul știe, dar fapta era de față. În magazinele de carne fluiera vântul, iar oamenii nu se prea grăbeau să-și dea vitele la tăiat, fiindcă statul plătea ieftin. Spre chindie, la poarta iarmarocului a fost afișată înștiințarea oficială, în care lumea citi: “Toate vitele – la abator!” Oamenii prinseră să se împrăștie. Când se răriră cu totul, porni și Tudose Roman spre casă, dar doi milițieni îi tăiară calea chiar lângă poarta iarmarocului.

– Credem că ai înțeles unde trebuie să duci vita, îi vorbi unul. Politica partidului!

A chibzuit o habă, n-a zis nimic, apoi porni pe drumul ce ducea spre abator. I s-a mai spus că acolo plătesc parale bune și... Să vezi c-o să rămâi mulțumit! Stră-

bătu mahalaua veche a orașelului, ridicându-se spre fosta mănăstire:

– Hai, mititico, hai!..

Joiana se arătă neascultătoare. Ceva nu-i convenea, căci nu vroia să păsească mai departe. Un roi de găze și bondari bâzâiau de asupra ei, soarele înfierbânta de sus, ea flutura supărată din cap. Tudose o liniști cu vorba, apoi scoase țesala din buzunarul vestonului și prinse a o netezi.

– Hai, mititico, hai, frumușico!..

Îșiră din hudiță și o apucară pe un drumeag mărginit cu niște plopi înalți și uscați, pe scheletele cărora stăteau la taifas ciorile:

– Car-r-r! Car-r-r!

În sfârșit, ajunseră la abator. Mai trebuia să-l găsească pe șef. Îl află într-o fostă chiliuță, întins pe o canapea, sforăind zgomotos. Rotofei, cu ochi șmecheroși, gras, cu picioarele scurte, găfăia din cauza zăpușelei, dar mai mult îl da de smin-teală greutatea trupului.

– E cam puțuntică văcușoara dumitale, zise el, căscând alene după somn, și îi puse mâna pistruiată pe umăr. Ai adăpat-o azi ? Tudose Roman strânse din umeri.

– Ești un om de condiție, îi dădea înainte șeful abatorului. Primim la tăiat numai vaci grase, dar fiindcă dumneata ești om cumsecade, vreau să te ajut. Că oameni suntem, nu-i așa? Până deseară mai este oleacă. Du-te în șopronul acela, din altar, hrănește-o, adap-o – las-o să bea cât i-i sete... Pe urmă vedem noi ce facem.

Trecu, ducând-o de funie pe Joiana prin curtea mare a fostei mănăstiri. Ziduri prăvălite, biserica-n ruine. În copilărie fusese aici cu bunelul Nică. Curățenie, toate așezate la locul lor... Au intrat și în biserică, taman când se făcea slujba. Lume multă, dar nimeni nu ridica glasul. Acum... Acum totul era părăsit, sălbăticit. În locul sfântului locaș s-a făcut abator de căsăpît vitele. Ce vremuri, ce oameni anapoda a născut pământul la ora asta!

Lăsară în urmă cireșul târș din fața trapezei și ajunseră la șopron. Pe jos stăteau uluce împrăștiate cu silos, droburi mari de sare. Joiana se avântă înfometată la mâncare. După ce se sătură, adunând de pe jos toată mâncarea și lingând droburile de sare, merse cu stăpânul până la fântâna din preajmă la adăpat pe săturate.

– Așa mai zic și eu. Acuma vii de-acasă, omule! îl întâmpină șeful, care cântări mulțumit animalul. Mie îmi plac oamenii pricepuți și de condiție. Așa că ești de adălmaș, că, fără adălmaș...

Tudose, neînțelegând încotro bate șeful, luă chitanța, îi mulțumi, gata să se îndrepte spre gereta casei, pentru a primi banii. Atunci grăsanul ținu numaidecât să-i amintească, clătînându-se de răs și zgâlțâindu-se ca un poloboc:

– Treaba odată făcută, nu-i păcat, zic, să te odihnești, iar pentru odihnă e nevoie de mâncare, parale, băutură și muieri.

La ghereta casei un contabil ce tot scotea din buzunarul vestonului un cea-

sornic nichelat, privind la oră, numără din seif niște bancnote noi-nouțe. I le puse apoi, în mână, încât palma bătătorită a lui Tudose abia de le putea cuprinde și-i spuse:

– Șeful a zis să treceți pe la dânsul.

Când ieși, Joiana nu mai era unde o lăsase. Cineva aninase funia cu împletitura grosă de ramura unui copăcel, lăsînd-o să se clatine în vânt.

– Sarea de drob, se chifnea în sânul cămășii șeful asudat, pofindu-l pe Tudose să se așeze. Văd că ești om cumsecade, de treabă.

Îi socoti și el paralele, spunându-i cât ar fi primit de fapt, dacă nu hrănea și nu adăpa vaca. Ieșea că a câștigat la cântar și întrucât Tudose nu prinsese tâlcul vorbelor ce le auzea, șeful numără câteva bancnote și cu mâna sa grosă le vârî îndesat în buzunar. Restul banilor i-i întoarse.

– Mai plimbă-te colea prin curte, apoi vino la mine în cabinet, și șeful îi întoarse spatele.

Băgând din obișnuință banii subsuoară, își făcu semnul crucii în pragul fostei chilii, unde acum era “cabinetul” șefului, apoi se așeză pe o bancă din două scânduri. Și auzi atunci un muget înfundat și se cutremură. Un fior rece îl străpunse. Ceva-ceva nu-i venea la socoteală. Avea în buzunar câteva grăunțe rătăcite și pe loc i se făcu dor de Joiana, care dispăruse din curte, fără ca el să-și ia rămas-bun de la dânsa.

Intră pe o ușă înaltă, murdară, într-o încăpere mare, betonată pe jos. Pereții înalți, cu urmele chipurilor roase, erau împroșcați până hăt sus cu sânge, acoperit cu pojghițe de mucegai. Pe tavanul unde fusese cândva catapeteasma, atârnav scripete, purtate pe șenile unsuroase. În lumina geamurilor arcuite trei casapi cu pestelci negre dinainte, împroșcați și ei cu sânge din cap până-n picioare, mânuiau îndemânatic niște cuțițe mari, jupuind fiecare în parte câte-o vacă spânzurată de tavan. Prin ungherele fostei săli de rugăciuni stăteau claie capete, piei, picioare, măruntaie aburinde. Pe jos – șiroaie vâscoase se rostogoleau învolburate spre gura largă a unui șanț de scurgere. Măcelarii fumau întruna și încăperea era îmbăcșită cu fum.

– Nu-i vreme de pierdut, băieți, făcu unul dintre ei, ascuțind dibaci cuțitul pe roata polizorului. Au mai rămas patru capete.

– Parcă erau trei? făcu a mirare altul.

– Păi a mai venit un pâclișit cu vaca...

Au sărat pieile proaspăt jupuite, le-au aruncat la nimereală în alt colț de sală, apoi cu furtunurile au spălat podeaua, strămutând murdăria spre gaura șanțului. Un casap apucă cu mâini vânjoase un baros de fier, iar altul se apropie de ușa unei foste chilii, ce mai păstra la intrare o jumătate de chip al unui sfânt rămas pe tenciuiala peretelui. Deschise larg ușa – de acolo fășni un buhai cât un munte. Vita,

apropiindu-se de colțul sălii, unde stăteau mormanele de capete însângerate, picioare și măruntaie, holbă ochii, pufnind zgometos. Între timp doi măcelari zdaveni îi prinseră picioarele în lanțuri înținate în niște cuie groase de metal, îngropate în podeaua betonată, și buhaiul se pomeni căzut ca într-o capcană. Cel cu barosul în mână se apropie atunci dintr-o parte, îi netezi crupa mare cu dosul mâinii și, pe neprins de veste, îl lovi între coarnele ciunte cu barosul. Bourul tresări, icni înfundat, apoi sări în sus ca o minge, încât lanțurile de la picioare se întinseră strună, scânteind în locul unde erau prinse de podea. Mai urmă o lovitură – în același loc și cu atâta putere, încât măcelarul icni singur, umflându-i-se venele la gât, iar vitei – zburându-i cât colo un corn. Până la urmă, animalul îngenunche, întinse gâtul vânjos, iar din cap tâșni un șuvoi de sânge. La colțul gurii apăru limba vinetie și mușcată, sângărând și ea. Urmă apoi a treia lovitură și picioarele de dinainte ale buhaiului se îndoiră, trăgând lanțurile sub dânsul. Măcelarul veni chiar deasupra capului și lovi iară ca într-un bostan pus pe trunchi. Buhaiul slobozi neputincios copitele din urmă, prăvălindu-se la picioarele măcelarului cu barosul în mâini. Văzând că nu mai suflă, alt casap se apropie cu băgare de seamă, chiti beregata bouului și înfipse cu toată puterea o baionetă în ea. Un izvor gâlgâind roșu-aprins, năvalnic, fierbinte, porni se bolborosească, închegându-se de îndată ce ajungea la gura mare a canalizației.

Al treilea măcelar, care ascuțise până atunci cuțitele, apăsă butonașul din perete și spre picioarele din urmă ale dobitocului prăvălit coborâră două cângi, prinse de scripete, ridicându-l, numai peste câteva clipe, spre bolta largă a tavanului în toată mărimea și greutatea lui de taur. Ochii mari ai animalului rămăseseră deschiiși și, spânzurat cum era cu capul în jos, sângele continua să i se scurgă din rană, oprindu-se pe o clipă la colțul pleoapelor stufoase, de parcă ar fi plâns cu lacrimi de sânge...

– Ce te zgâiești așa, fârtate? făcu un măcelar spre Tudose, care parcă împietrise lângă perete. Ce, n-ai văzut cum se taie? Vita e pentru mâncarea omului. Ea nu poate să se apere aici. Facem din ea ce dorim: șuncă, mezeluri...

Tudose nu răspunse, dar nici măcelarii nu-l mai băgară în seamă. El se furișă spre chilia unde stătea Joiana. Vaca, cum își zări stăpânul, întinse gâtul lung spre geamul arcuit, cu sticle murdare și pline de păienjeniș, adulmecând gratiile negre, ruginite. Afară, dincolo de sticla geamului, la lumina zilei, zbura un fluturaș neli-niștit în zborul lui. Joiana se apropie și începu să miroase hainele lui Tudose Roman. El încercă s-o țesăle, dar dobitocul se feri, fluturând din cap. Miroși grăunțele din palma lui, fărâni prin nările dilatate, dar nu se atinse de ele. Și iar se apropie de geam, întinse gâtul, lăsând pete de aburi pe suprafața sticlei apărută de gratii. Scoase un muget înfundat pe care îl auziseră doar ei doi.

– Ce-i, Joiană? întrebă Tudose buimac. Am prăpădit frânghia și, iaca, n-am

cum te scoate de-aici... Am pierdut legătura.

Urmă o tăcere apăsătoare, după care Joiana mai scoase un muget. Avea privirile înspăimântate, iar pe la colțul ochilor i se prelingeau câteva lacrimi fierbinți și tulburi. Continua să miroase vestonul, pălăria, mâna ciuntă cu mâneca prinsă în buzunar și banii pe care stăpânul îi strângea subțioară.

– Ei, tovarășe! îi strigă un măcelar. Te caută șeful.

Tudose își scoase mâneca din buzunarul vestonului și, deodată o cuprinse pe Joiana de gât. Își lipi fruntea uscățivă, brăzdată de încrețituri asudate de botul ei aspru, lucios și șopti abia auzit:

– Iartă-mă. Mă rog de mă iartă.

– Te-ai țicnit, omule?! rânji un casap în ușa larg deschisă. Ieși și du-te, că te caută șeful. Vaca nu-i a ta. Ne lămurim noi cu ea.

În curte se simți deodată vinovat și slab. Privea încruntat în jur și nu se putea dezmetici unde se află și încotro s-o apuce.

– Încoace, încoace! îl striga cu un zâmbet larg pe față șeful abatorului. Cât să te aștept, intră, hai.

În cabinet răsună muzica. Un magnetofon japonez, cât o cutie de țigări de mare, unit cu două amplificatoare puternice veselea lumea. Pe masă se afla șuncă proaspătă, aromitoare, carne fiartă într-un lighean înflorat, sticle cu băutură. La masă așteptau trei bărbați și o duduiță, care chifnea mereu:

– Guleai, Vasea! rosti fata fericită, aproape tolănită în capul mesei, într-un jilț de catifea roșie, ros pe la colțuri.

– Fă-ne plăcerea și ia loc... cu noi, îl pofți șeful pe Tudose Roman, care stătea derutat și descumpănit în pragul ușii. Hai să fim sănătoși și să mai creștem vite... Mai rar vaci ca cea adusă de dumneata!.. Bem coniac!

– Ba să avem iertare, sări cu vorba un bărbat îngrijit la strai și la frezură. I se zice, de fapt, altcumva.

– La noi i se mai spune spirt dres cu ceai, interveni celălalt în scurteică de piele neagră, cu fermuarul descheiat să i se vadă cravata albastră.

– Cum i-ați zice, dar este bun! exclamă fata solemn și iar întinse pocalul să-i fie umplut.

– Să ne toarne stăpânul mesei, și șeful arătă cu ochii spre Tudose Roman, care stătea împietrit pe scaun, neatingându-se de nimic.

– N-am fost și nici nu vreau să fiu paharnic, răspunse Tudose. Să-și toarne fiecare, după chef...

Nimeni nu scoase un cuvânt, însă pocalele au fost duse la gură și golite în tăcere.

– Se vede că ești veteran de război, – a spart tăcerea omul în scurtă neagră. Ai luptat pe front? Unde?

– Lăsați omul în pace, zise cel cu frezura îngrijită. Ador oamenii modești care nu se bat cu pumnul în piept și nu strigă în gura mare că uite, eu, eu am luptat pe front!

– Modest și de condiție! ridică a atenție un deget în sus șeful, izbutind să acopere cu poalele o coapsă descoperită a fetei din jilț.

– Primești o pensie bunicică?

– Baba-ți trăiește? Masaj seara îți face?..

Tudose tăcea întărâtat, cu suflul și gândul la Joiana.

– Bea coniac, bea! îl îndemna bărbatul în scurtă. Dacă ești vătădit, te însurăm.

Noi pe multe le putem face. Avem la serviciul nostru o Joiană, fată stătută, mare și tare... Deputată! O să te giugiulească până la adânci bătrâneți. Să vedeți ce bine o să vă prindă banii de pe vacă.

Meserii se întărâtaseră la băut. Dădeau de dușcă paharele și rupeau cu dinții puternici carnea. Tudose stătea nemișcat pe scaun, urmărind chipurile sfinților, răzbătând pe ici-colo prin negrețea pereților.

– Închină, omule, paharul! îl probozi șeful abatorului, cu mâna scurtă și grasă, netezind coapsa dezgolită a duduii din jilț. Ai pus adălmăș, noi cinstim, iar dumneata te uiți în pod și taci.

– Șeful știe ce spune, rosti împleticit cel cu frezură linsă.

Nerăbdătoare, fata sări din jilț, schiță un zâmbet cu subînțeleș, veni în spatele lui Tudose, îl cuprinse cu mâinile, susurându-i la ureche:

– Bea, puiule, coniac. Co-ni-iac!

În jur răsunară hohote, căci fata îl sărutase, lăsându-i pe obraz o urmă grasă de ruj conabiu.

– Eu beau numai spirt! zise deodată Tudose Roman, ștergându-și pata roșie de pe obraz.

Șeful abatorului așteptă ca fata să se astâmpere la locul ei, în jilț, apoi cu un zâmbet chefliu, sughitând, scoase cheile din buzunarul adânc al pantalonilor în carouri, deschise mândru seiful și, dând niște hârtoage la o parte, scoase de acolo un borcan.

– Spirt curat! preciză el. La dispoziția dumitale!

– Ura-a-a! izbucniră fericiți meserii cu ochii sticliți și obrații aprinși.

Șeful îi turnă într-un pahar mare băutura din borcan, iar celorlalți coniac. Se făcu liniște. Tudose Roman stătea la îndoială. A vrut să refuze iar, să se scoale și să plece, dar deodată îl împunsese ceva la inimă, oprindu-l. Își aminti de clipa îndepărtată a tinereței, când, după ce băuse un pahar cu spirt, rămăsese fără de o mână. Luă neîndemânatic paharul plin și, închizând ochii mici, dintr-o răsufare dădu băutura peste cap. Pe obraji i se prelinsesă câteva lacrimi. Totul înțepeni, capul începu să-i vuiască. Gheboșit cum stătea la colțul mesei, simți că-și revine.

“Am s-o iau pe Joiana înapoi acasă, îi veni un gând. De bine, de rău mă mai poartă picioarele și cumva oi scoate-o din iarnă... Am s-o iau...”

Mesenii, laudându-l unul mai tare decât altul pentru felul cum a băut spiritul, dintr-o răsufare, se întreceau acum la golit paharele.

– Ei, ce zici? Îl întrebă mai marele pe abator.

– Dă-mi vaca înapoi și n-ați banii! rosti aproape limpezit Tudose Roman, răscolit de o durere ascuțită în stomac. Toată ziua nu pusese natură în gură.

Se așternu tăcere. În chilie bâzâiau muștele. Muște grase, obraznice. La un moment dat, mesenii prinseră, care mai de care, să râdă până la lacrimi de hotărârea lui Tudose.

– Du-te și ți-o ia! zise șeful, hlizindu-se cel mai tare și ținându-se de burtă. Poftim, îți dau voie s-o iei!

– La casapi du-te să ți-o deie...

– Unde mi-i funia? întrebă Tudose.

– Iat-o, îi întinse fata o funie nouă-nouă, pe care o scoase dintr-un sac de alături.

Clătinându-se, Tudose băgă frânghia subțioară și, încordându-se, îi încercă trăinicia cu o mână. Își așază pălăria pe cap și se întoarse spre ușă să iasă. Șeful, ajuns cu scaunul și mai aproape de fotoliu, îi spuse:

– Suntem chit, așa-i?

Tudose încuviință din cap. Ieși afară. În urma lui auzi clănțanitul lăcății. Bătut ca de vânt, abia ținându-l picioarele, ajunsese la ușa înaltă și lipoasă a abatorului. O deschise vreaște și, neluându-i în seamă pe măcelari, pași peste mormanele de măruntaie, capete, picioare însângerate, prăvălindu-se cu tot trupul în ușa chiliei, unde o lăsase pe Joiana.

Încăperea era pustie. Holbă ochii într-o parte și în alta, dar Joiana nu se vedea. Măcelarii, cu țigările în dinți, oțărâți de iuteala fumului ce le dădea în ochi, urmăreau zvârcoleala lui Tudose, care venise de acum în mijlocul sălii. Se opri și, ridicându-și privirile, înmărmuri. Cineva îl lovise în moalele capului parcă. “Joiana...” O recunosc. Stătea cu picioarele din urmă aninată în scripetele murdare, iar un măcelar, încordându-și mușchii, se muncea să scoată pielea de pe ea.

* * *

În amurg, când aerodromul din valea râului se pregătea de culcare, Tudose Roman se întorcea acasă. Pășea anevoie, ștergându-și cu dosul mâinii fruntea asudată.

De după creasta împădurită se ivi luna mare și senină de început de toamnă, vărsând lumină peste panglica șerpuitoare a drumului, care se ridica dinspre târg și cobora, de partea cealaltă, în sat. Un vântuleț blând, cu miros de nuci cojite și

de poamă busuioacă, amestecat cu iz de tutun, îi aținea calea. În depărtarea zării, pe dealul Lipăgăului, cu o clipă în urmă asfințise soarele și cerul în locul acela mai păstra roșeața astrului de ziuă. Ce minunat e că natura totdeauna alină durerea și împăcarea destinului, chiar și atunci când el își găsește asfințitul...

Omul înainta câțiva pași, după care se oprea, se întorcea, trăgând lung cu privirea spre siluetele îndepărtate ale fostei mănăstiri. Fără să vrea i se rupse îndemnul duios și amar:

– Hai, Joiana, hai, mititica!..

În vârful dealului, de unde se vedea satul, baștina lui dragă, se opri. Se așeză jos să-și mai tragă sufletul.

Se sfârșea încă o zi. O zi grea – din cale afară de grea! – din viața lui. O crimă să fi făcut, că nu s-ar fi simțit astfel. O vânduse pe Joiana. Pentru el asta însemna o mare nenorocire, o faptă nechibzuită, o crimă, la urma urmelor. Una făcută de dragul banilor. Multe de toate au avut de învins oamenii până s-au văzut izbăviți, dacă le-a fost scumpă viața. Dar scăpând de una, dădeau peste alta. Pesemne, așa i-i dat omului și toate prin cele care trece tot viață se numește...

Banul, încă o boală. Parcă agonisirea lui neînfrântă nu-i tot o năpastă pe capul oamenilor? În goana după bani omul adesea pierde omenia, sinceritatea. Căpătuiala cu orice preț în zilele noastre e o boală – boala avutului și fălitului, de care omul se va izbăvi, ca și de alte metehne de până acum, numai la judecata lui Dumnezeu. Și cum stătea așa, lăsat în voia gândurilor, i se năzări ceva. Tresări. În văzduh plutea fluturașul în zborul lui săltăreț, tot mai aproape și mai aproape. Tudose Roman scoase banii din buzunar. Vântul îi învălvoie smocul de păr irupt de sub borurile mici ale pălăriei, iar când deschise ochii, în jurul lui zbura fluturașul. Privirea lui scruta ființa mică care nu-și căuta odihnă în clipa amurgului. Desfăcu palma și vântul isteț prinse a desprinde – una câte una – bancnotele, mânându-le în văzduhul văii. Un vuiet înfundat îi cuprinse ființa.

Deschise ochii. În largul câmpiei se cotileau, suflați de vânt, banii, iar în jurul palmei goale fâlfăia, în zvâcnit domol de aripi, neogoitul fluture. Trecându-și palma peste buzele crăpate de arsură, Tudose Roman își adună țara de puteri care îl mai țineau, se ridică și porni cătinel să coboare dealul.

* * *

În vale satul își aprindea luminile...

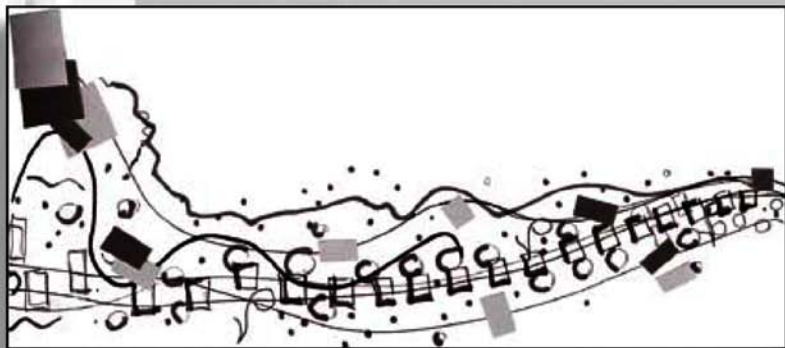
**Nepoțelei Cornelia- Adelina
(la vârsta de 8 anișori)**

Pentru toți copiii lumii
Coloane infinitului să cânte,
Să ne cinstim, cât vom trăi, străbunii,
Doar pace fie pe meleaguri sfinte!

Să moară moartea cea cu gloanțe,
Să fie codrul plin de floare
Și-un tînăr soare-n dimineață
S-aducă dulci raze de viață
Pentru copii – la fiecare!

Tu, nepoțica Adelina
Cu ochi ca roua cristalină
S-ai parte numai de lumină
De bucurii s-ai viața plină!

Piese muzicale

Piese muzicale

În 2006 am compus și înregistrat pe versurile proprii un cântec dedicat evreilor plecați cu traiul pe alte meleaguri:

Evrei, voi frați plecați de-acasă...

Евреи, милые, евреи

Trăiam de-o viață împreună
În orașelul nostru drag,
Cântam la nunți pe-aceeași strună
Și toate ne erau pe plac
Sosea – mireasă primăvara
Și ne-mbăta cu-aroma ei
Cînd da în floare liliacul
Cînd ne chema un ram de tei.
Dar trist ne-a fost s-avem destinul:
În gară-un tren ne-a-ndepărtat
Pămîntul Sfînt al Făgăduinții
Departe-n zare v-a chemat.
Evrei, voi frați ai mei de-acasă,
Mi-i dor de voi neîncetat!

Мы жили все одной семьею
В уютном нашем городке
Играли свадьбы, песни пели
И в жизнь пускались налегке
Нам не забыть весенних ливней
Садов цветенья ясный день
Когда светились мы от счастья
А на дворе цвела сирень.
Но вдруг судьба нас разлучила
И Вас умчали поезда
В неведомые нам пространства
В Обетованные края
Евреи, милые, евреи!
Как не хватает Вас, друзья

Refren:

Vor trece anii,
Nori grei vor trece,
De voi plecați
Mi-i dor mereu
Nu-i despărțire,
E doar iubire
Iubirea cîntă-n pieptul meu!

Прунев:

Пусть гаснут свечи
И годы мчатся
Душой мы вместе
Навсегда
И все невзгоды
Судьбы пороги
Нас не разлучат никогда

Un ceas sunat-a despărțirea,
De voi – departe-i al meu plai
Și se topește amintirea
Și n-aud IDIȘ, mîndru grai.
Nu-i veselie de-altă dată,
Nu-i Chișinăul furnicar
Căci urma voastră-i spulberată
Atît de-amar! Atît de-amar!
Azi vreau doar UNA -- Bucuria
Stăpînă-n case s-o aveți
Vă cînte-n inimi veșnicia
Acestei minunate VIEȚII!
Și, hăt, departe să răsunе
„Șalom! Șalom!” prin dimineți!

В моем краю теперь далеко
От Вас и Вашей теплоты
Воспоминаний дымка тает
Средь каждодневной суеты
Не слышен больше сочный идиш
И нет веселости былой
И балаганный шум Привоза
Подался в след шальной волной
Так хочется, чтоб только радость
Хозяйкой Ваш входила дом
Чтоб мир царил, чтоб пело сердце
И чуть грустило о былом
Пусть нить времен не оборвется
И единит нас всех „Шалом! „

Refren:

Прунев:

Евреи, милые, евреи

♩ = 110

Versuri și muzică: Boris Druță

Музыкальный фрагмент в нотной записи. Ключевая подпись: три плоских знака (бемоль, бемоль, бемоль). Такт: 4/4. Темп: ♩ = 110. Музыкальная запись состоит из девяти строк, каждая со своим номером (5, 9, 11, 13, 15, 17, 19, 21, 23). Под каждой строкой — русские слова, соответствующие нотам.

Ла - ла, ла - ла - - - - -

Мы жи - ли все о - дной се - мьё - ю

В ую - тном на - шем го - род - ке

И - гра - ли сва - дьбы, пе - сни пе - ли

И в жизнь пус - ка - лись на - лег - ке

Нам не за - бьть ве - се - нним ли - вней

Са - дов цве - те - нья я - сный день

Ког - да све - ти - лись мы от сча - стья

А на дво - ре цве - ла си - рень

Valsul Danielei

Versuri, muzică: Boris Druță

5 Rând pe rând A - nii trec
ca - n - tr - un vals fer - me - că - tor

9 Lu - mi - nând Via - ța ta

13 Cu un zâm - bet de a - mor

17 Da - ni - ela, Fii - ca mea

21 Azi ești ma - re și - al tău dor

25 te în - deam - nă - n vals me - reu

29 Floa - rea pri - mă - ve - ri - lor

33

Dul - cea ta co - pi - lă - ri - e —

37

— tot plu - teș - te ca un nor

41

Pe căm - pia a - do - les - cen - ței

45

Floa - rea pri - mă - ve - ri - lor

49

Hai, dan - sca - ză Da - ni - c - la

53

val - sul ab - sol - ven - ți - lor

57

Să tot ai me - reu în fa - ță

61

Floa - rea pri - mă - ve - ri - lor.

Rînd pe rînd anii trec
Ca-ntr-un vals fermecător,
Luminînd viața ta
Cu un zîmbet de amor,
Daniela, fiica mea,
Azi ești mare și-al tău dor
Te îndeamnă-n vals, mereu
Floare-a primăverilor!

*Dulcea ta copilărie
Mai plutește ca un nor
Pe cîmpia-adolescenței,
Floarea primăverilor.
Hai, dansează, Daniela,
Valsul absolvenților
Și să ai mereu în cale
Floarea primăverilor!*

Să nu uiți de colegi
De la școală și liceu
Iar de scumpii profesori
Tu să-ți amintești mereu
Hai, plutește, ochi cumiști
Într-un dans fermecător
Cu prințese și cu prinți
Valsul absolvenților

Cu miracol și vis
Copilăria a plecat
Și în viață peste tot
Floarea albă te-a urma...
Iar acum să dansezi
Acest vals fermecător
Doar tu ești copila mea

Între viață și moarte

Versuri, muzică: Boris Druță

În - tre via - ță și moar - te _____

5
Mai ex - is - tă un vis _____

9
Cu Lu - cea - fă - ru - n noat - - te

13
Și cu gea - mul des - chis _____

17
În - tre via - ță și moar - te _____

21
Ne tot dăm îm - pă - cat _____

25
Nu ui - tați fra - te so - ră _____

29
— De pă - rin - ții din sat _____

33

— Via - ța me - reu mi-i pe val ———

37

— Mul - te pă - ca - te eu am ———

41

— Când Le a - dus în - tr-un

45

vis de plă - ceri Și du - reri

49

Suf - le - tul meu e în zbor ———

53

— Zi - le - le în - să mă dor

57

Când de pă - rinți pen - tru-o

61

vre - me-am ui - tat. ———

Între viață și moarte
Mai există un vis,
Cu Luceafăru-n noapte
Și cu geamul deschis,
Între viață și moarte
Ne tot dăm în păcat.
Nu uitați frate, soră,
De părinții din sat.

Viața mereu mi-i pe val,
Multe păcate eu am.
Cînd le adun într-un vis
De plăceri și dureri
Sufletul meu e în zbor,
Zilele însă mă dor
Cînd de părinți
Pentru-o vreme-am uitat

Între viață și moarte
E-acel sat printre ploii
Unde mama și tata
Vă așteaptă pe voi
Să vă cereți iertare
Cu o floare de dor
Să veniți cîte-odată
La mormintele lor.

***Peste amurgul din sat
Luna pe cer sa-ntristat
Căci ne așteaptă părinții
La ei să venim
Pentru-a le face dreptate
În astă viață și moarte
Cînd de părinți
Pentru-o vreme-am uitat.***

Viața mereu mi-i pe val,
Multe păcate eu am,
Cînd de părinți
Pentru o vreme-am uitat..

Cântecul Veronicăi

Versuri, muzică: Boris Druță

La fe - reas-tra no - uă ca - sei ta -

4
le Tran - da - fi - rul pa - re-n gân - du -

7
rat Din cea tris - ta sea -
Și-ai ră - mas fru - moa -

10
- - ră de sep - tem - - - bre
- - să Ve - ro - ni - - - ca

13
1
Când eu de la ti - ne am ple - cat

16
2
Pre - cum în - tr-un vis

La fereastra nouă a casei tale
Trandafirul pare-ngîndurat,
Din cea tristă seară de septembrie
Cînd eu de la tine am plecat
Și-ai rămas frumoasă Veronică,
Precum într-un vis neterminat

Mai străluce-o stea în amintire
Razele-i mă strigă din străini
Am să vin la tine, Veronico
Visul și tristețea să-ți alin

Vremile sunt triste-n astă viață
Colindat-am lumea-n lung și-n lat
Și-am venit cu zorii, dimineața
Strîns din depărtări la geam să-ți bat
Căci pe unde-am fost mînat de soartă
Dor ca cel de tine n-am aflat

Elegie

Versuri, muzică: Boris Druță

Să te duci în zori de zi - uă__

5

__ Dar să vii_____ la as - fin -

10

țit Și te rog, să nu te

14

spe - rii De mă vei gă - si mu -

18

rind Să-mi as - culți a me - le

22

vor - be_____ Să-mi stro - pești_____

26

— cu lac - ri - me Chi - pul

30

meu scul - ptat în o - sul Chi - nu -

34

it de pa - ti - me Ai

39

fost o scân - te - ie _____ Din

43

ru - gul du - re - rii _____ Ce-a

47

vrut să lu - mi - ne _____ O - glin - da tă -

51

ce - - - rii. _____

Să te duci în zori de ziuă
Dar să vii la asfințit
Și te rog să nu te sperii
De mă vei găsi murind

Să-mi ascuți a mele vorbe
Și să-mi speli cu lacrime
Chipul meu distrus în viață
Chinuit de patime

*Ai fost o scînteie
Din rugul durerii
Ce-a vrut să lumine
Oglinda tăcerii.*

Sub un nuc rotat și mândru
Dorul meu să mi-l aduci
Și sub cetina-i pe ramuri
Înverzite să mă culci

Frunza cea care doinește
Să mi-o pui drept căpătâi
Lângă dorul de Ineasca
Cu iubirea ta dintâi

*Ai fost o scînteie
Din rugul durerii
Ce-a vrut să lumine
Oglinda tăcerii.*

Iar când Steaua mea *romanță*
De pe ceruri va cădea
Să aprinzi acele vreascuri
Și-n cenușă m-oi făcea

Să privești cum vântul duce
Pe-a lui valuri chipul meu
Și o floare-n loc de cruce
Să lași pentru Dumnezeu!

*Ai fost o scînteie
Din rugul durerii
Ce-a vrut să lumine
Oglinda tăcerii.*

Dragostea de prima dată
Ca și viața s-a topit
Ai zâmbit, în zori plecata-ai
Ca să vii la asfințit

Ah, oricât ar fi de aprig
Visul pe acest pământ
Cu a patimi durere
Mori frumos trăind iubind.

*Ai fost o scînteie
Din rugul durerii
Ce-a vrut să lumine
Oglinda tăcerii.*

Transnistreanca

*Tatianeî Cărăbuș, copiilor noștri,
Ileanuța și Petrică*

Versuri, muzică: Boris Druță

The image shows a musical score for the song 'Transnistreanca'. It consists of six staves of music in a single system, each with a corresponding line of lyrics in Romanian. The music is written in a treble clef with a common time signature (C). The lyrics are: 'Ră - ul s-a um - plut cu lac - ri - me de ja - le___ Va-luri spa - lă___ ma-lu - ri - le___ dulci de dor. Do-rul ca - re___ trist din deal vi - ne la va - le,___ Plânge-o pa - să - re ră - ni - tă___ în plin zbor Doar iu - bi - rea___ mea se chea - mă___ Tran-snis - trean - ca___ Flori, pe - ta - le___ ning în - cet în___ pă - rul'.

Ră - ul s-a um - plut cu lac - ri - me de

3
ja - le___ Va-luri spa - lă___ ma-lu - ri - le___ dulci de

5
dor. Do-rul ca - re___ trist din deal vi - ne la

7
va - le,___ Plânge-o pa - să - re ră - ni - tă___ în plin

9
zbor Doar iu - bi - rea___ mea se chea - mă___ Tran-snis -

11
trean - ca___ Flori, pe - ta - le___ ning în - cet în___ pă - rul

13

Musical notation for line 13, featuring a treble clef, a 7/8 time signature, and a melody of eighth and quarter notes.

ei Ea e ca și mi - ne so - ră cu Cod -

15

Musical notation for line 15, featuring a treble clef and a melody of eighth and quarter notes with some chromaticism.

rean - ca, Și me - reu îmi stri - g - a dra - gos - tei vă -

17

Musical notation for line 17, featuring a treble clef, a repeat sign, and a melody of quarter and eighth notes.

păi Ea din flori s - a în - năl - țat

20

Musical notation for line 20, featuring a treble clef and a melody of quarter and eighth notes.

Tran - snis - trea - nca pes - te val Vi - su - ri - le

23

Musical notation for line 23, featuring a treble clef and a melody of quarter and eighth notes, ending with a double bar line and repeat dots.

mi - a sal - vat Cer al - bas - tru i - de - al

Rîul s-a umplut cu lacrimi de jale,
Valuri spală malurile dulci de dor,
Dorul care trist din deal vine la vale,
Plînge-o pasăre rănită în plin zbor.
Doar iubirea mea se cheamă Transnistreanca,
Flori, petale ning încet în părul ei.
Ea e ca și mine, soră cu Codreanca,
Și mereu ne strigă-a dragostei văpăi.

Ea din flori s-a înălțat,
Transnistreanca, peste val,
Visurile mi-a salvat,
Cer albastru, ideal!

Amintirea întristată iar apare
La Roghi, Doibani, Podoima, Mălăiești,
Lumea asta toată-i semn de întrebare,
Dar ce-mi pasă, dacă tu alături ești
Și-ale mele brațe ocrotesc copila,
Dulci speranțe de iubire și amor
Chiar și-atunci când toți străinii cu de-a sila
Ne rup aripile desfăcute-n zbor.

Nistrule, mă cheamă valurile tale
Din petale poduri albe-am să zidesc,
Să coboare Transnistreanca-aici, în vale,
Eu să-i spun, a cîta oară, c-o iubesc.
Vino, de rămîi cu mine-aici alături,
Să ne plouă-a păsărilor triluri iar,
Frunzele culege-vor pe-aripi de valuri
Amintirea risipită de hotar.

1992

Nicoleta

Versuri, muzică: Boris Druță

$\text{♩} = 103$

Te-ai nă - scut în sea - ra ta cu ste - le
Tu stu - den - tă de la me - di - ci - nă

3

Zâm - be - tul de dor m-a fer - me - cat
Eu ju - rist cu - min - te-n a - nul trei

5

Și în lu - na gîn - du - ri - lor me - le
Ă - dmi - ram a - le - i - le în floa - re

7

Nu - me Ni - co - le - ta ți l-am dat.

9

Îm - bă - tat me - reu de o - chii tăii

11

Refren

Mai gă - sesc în vi - se iar
Mă fot ca tă o - chii tăi

12

Al tău Zîm - bet de șren - gar O - o -
Prin - tre flo - ri - le de lei

14

o - o, Ni - co - le - ta. O - o, Ni - co - le - ta.

Te-ai născut în seara ta cu stele
Zîmbetul de dor m-a fermecat
Și în lumea gîndurilor mele
Nume Nicoleta ți l-am dat
Tu studentă de la medicină
Eu jurist cuminte-n anul trei
Admiram aleile în floare
Îmbătat mereu de ochii tăi

Refren:

*Mai găsesc în vise iar
Al tău zîmbet de ștregar
O-o-o-o, Nicoleta!
Mă tot cată ochii tăi
Printre florile de tei
O-o-o-o, Nicoleta!*

Au zburat atîta ani, iar stele,
Noaptele mereu te regăsesc
La Malina tinereței mele
Chipul tău cuminte și lumesc
Am ajuns nepoți s-avem pe lume
De o viață nu ne-am întîlnit
Însă viu rămîne al tău nume
De adolescență împlinit...

Refren:

*Mai găsesc în vise iar
Al tău zîmbet de ștregar
O-o-o-o, Nicoleta!
Mă tot cată ochii tăi
Printre florile de tei
O-o-o-o, Nicoleta!*

Nelly

Muzică Boris Druță

♩ = 140

La al pri - mă - ve - rii dor

3 Te-ai nă - scut a - ici Sa te scal - de - n

6 vi - i - tor Ploi de rîn - du - nici.

9 Lu - na mai e pa - ra - dis Dat de Du - mne -

12 zeu E - ste-un soa - re, e - ste-un vis

15 *rit.* **Refren a tempo**
În de - sti - nul tău. Să ne ve - se - lim
A - nii de co - pil

19 În a - cea - stă zi Fe - ri - ciți să fim
S-au că - lă - to - rit Opt - spre - ze - ce ani

23 Soa - re lly mult a - va fi
Ne - lly a - mpli - nit

La al primăverii dor
Te-ai născut aici
Să te scalde-n viitor
Ploi de rîndunici
Luna mai e paradis
Dat de Dumnezeu
Este-un soare, este-un vis
În destinul tău!

Refren:

*Să ne veselim
În această zi--
Fericii să fim
Soare mult va fi
Anii de copil
S-au călătorit
18 ani
Nelly a-implinit!*

Visul tău cel minunat
Ai să-l împlinești
Ești copilă de-Împărat
Fata din povești
Fii tu pasăre în zor
De la Dumnezeu
Cel mai dulce viitor
E destinul tău!

Refren:

Addendă

Addendă

O floare de dor pentru poporul evreu

La 10 octombrie 2004 în incinta Bibliotecii cărții evreiești „I.Mangher” din Chișinău a avut loc prezentarea și lansarea cărții scriitorului Boris Druță „**Flori de dor pentru Șalom**”, apărută recent la Editura „Pontos” din capitală. Cartea a trezit un viu interes în rândul cititorilor. Ea include proză, arabescuri, publicistică, poezii și, pentru prima oară, autorul prezintă în fața publicului și piesele sale muzicale. La această prezentare au participat Tudor Magder, Sara Șpitalnic, Marcela Mardare, Tudor Țopa ș.a., care au vorbit cu multă căldură și simpatie despre faptul că Boris Druță scrie cu stimă și respect despre diaspora de ieri a evreilor, care au adus o enormă contribuție la ameliorarea vieții publice și intelectualității basarabene, îndeosebi în primele decenii de după războiul din 1941-1945. Scriitorul aduce un omagiu personalităților evreiești din Telenești, unde și-a petrecut copilăria și adolescența, avându-l pe Beniamin Kogan ca unul dintre cei mai remarcabili dascăli

de română. În arabescurile sale autorul reflectă viața diasporei evreiești de la mijlocul anilor '60, începutul anilor '70 din Telenești. O face cu pricepere, multă dragoste și simpatie deosebită, ca semn de recunoștință pentru acest minunat popor. La ședința festivă a fost prezentă Veronica Druță, fiica autorului de 15 ani, care a realizat cu mult talent coperta cărții. Cartea este o premieră la această tematică, realizată de un scriitor român din Republica Moldova. Acest lucru l-au confirmat cei care au participat la prezentare. Precum mărturisește însuși autorul în prefață: „E cartea care demult trebuia să fie publicată și consider că este doar un început de bun augur, fiindcă sute și mii de intelectuali de la noi gândesc ca și mine: poporul evreu a lăsat pentru totdeauna în solul chinuitei noastre Basarabii semințe de omenie și înțelepciune sfântă”. În încheiere, cunoscuta poetă din Republica Moldova Alexandra Iunco a prezentat publicului varianta în limba rusă a poeziei semnată de Boris Druță, care stă în capul cărții „Flori de dor pentru Șalom”. Vă propunem aceste versuri, care se prezintă ca o floare de dor pentru biblicul popor evreu.

O perlă a cîntecului evreiesc din Basarabia

(în semn de omagiu și recunoștință)

Întîmplător am ascultat un CD intitulat „*JEWISH MELODIES OF BESSARABIA*” (cîntecul evreiesc din Basarabia), realizat cu concursul Joint din Chișinău și deodată m-am pomenit imaginar într-o lume îndepărtată a străzilor țirgușoarelor din îndepărtata mea copilărie, cînd diaspora evreiască de la noi le cînta. Aceste melodii ca niște perle aduc în conștiința mea acel farmec, acel miracol ce domnea cîndva printre diaspora evreiască și de la Telenești, unde mi-am petrecut copilăria.

M-a impresionat profesionalismul și măiestria de selecție a cîntecelor, poleite, presurate, parcă, cu ecou de romantică, printre frunzele toamnei, printre fulgii iernii, printre florile primăverii și lumina verii copilăriei mele. Cît farmec și cît suflet conțin aceste melodii săltărețe, vesele, melancolice, triste, ca întreaga noastră viață.

Ele Fantezie on Jewish de Oleg Negrutca, Edineț... Welcom to Caprești, care ne demonstrează că în trecut în Moldova în țirguri domnea o viață pestriță și plăcută. Melodiile mi-amintesc de-acele căsuțe mici, cu geamurile luminoase, ale evreilor, încăperile dughenelor, vorba evreilor în idiș, apoi sfaturile lor, îndemnu-rile lor spre omenie și înțelepciune, dorul lor față de patrie, tînguirile și amintirile despre catastrofa trăită de poporul evreu în vremea holocostului. CD în cauză constituie o filă mică din marea istorie a diasporei poporului evreu ce a trăit prin orășelele și orașele noastre, dar despre care acum au rămas doar amintiri nostalgice. Acest buchet muzical m-a îndemnat să cred că va veni un timp, cînd oamenii de cultură de la noi vor contribui și mai mult la studierea și cultivarea folclorului evreu, care, cred eu, nu poate să dispară fără urmă. De rînd cu acest disc vreau să mai cred că Guvernul Republicii Moldova va găsi mijloace ca să contribuie la publicarea multor cărți, pe care deja le-au scris și le-au publicat în Istrael evreii descendenți din Basarabia. Cei care s-au născut și și-au trăit toată viața aici, printre noi. Îmi este cunoscut faptul că în Israel s-a publicat și o enciclopedie a evreilor născuți la Telenești, la Orhei, Edineț... În acele file este descrisă istoria noastră în idiș și ivrit. Noi, din păcate, nu cunoaștem conținutul acelor cărți. Ele neapărat necesită să fie traduse în română și aduse acasă. Așa cum sunt aduse printre noi aceste melodii fermecătoare de pe CD. În încheiere doresc să mai menționez că la realizarea acestui disc și-a dat concursul renumita compozitoare, muzicologul de la noi, omul de cultură Zlata Tcaci, care și-a adus o enormă contribuție la dezvoltarea artei în Republica Moldova.

Căldura și nostalgia, dorul și tristețea, chinuitele drumuri de peregrinare, durerea și veselia. Așa cum este un popor în valul istoriei sale: al infinitului, al dăruirii de sine. Nouă nu ne rămîne decît să ne exprimăm admirația și mulțumirea față de cei care fac parte din istoria noastră comună.

„Literatura și arta”, 25 noiembrie 2004

Boris Druță: Avem ce să învățăm de la evrei»

În anul 2008 revista americană de limba idiș "Forward" și de limba rusă "Контакт" a publicat o recenzie despre cartea mea "Flori de dor pentru Șalom" conținutul căreia vi-l propunem mai jos.

Boris Druță s-a născut într-o familie de țărani din satul moldovenesc Inești, nu departe de localitatea evreiască Telenești. Fiind avocat, conform studiilor, a devenit și un scriitor cunoscut. Scrie proză, poezie, publicistică, precum și piese muzicale.

Un loc aparte în creația lui îl ocupă interesul profund și prietenesc față de evrei. Istoria evreilor, catastrofa și evreii din lagărele din Transnistria din timpul războiului; destinul evreilor care odinioară au populat târgurile Basarabiei, precum și lupta statului Israel cu teroriștii palestinieni, toate aceste teme și-au găsit reflectarea cordială în creația dumnealui.

Noua lui carte „Flori de dor pentru Șalom” publicată recent la Chișinău include povestirea „Etlia Becker”, dedicată învățătorilor evrei, poezii din lirica timpurie, publicistică, texte și note pe cîntece compuse de el, amintiri despre prietenii evrei cu care a învățat la școală.

În prefață la carte autorul mărturisește că de fiecare dată cînd trece pe stradala

Ierusalim din Chișinău, unde este inaugurat monumentul victimelor poporului evreu în război, parcă îi aude aievea pe părinții săi, care îi povesteau despre împușcarea evreilor nu departe de târgul Telenești. Boris Druță își aduce deseori copiii lui în acest loc sacru. El susține ideea ca istoria Holo-

caustului, tragedia evreilor să fie inclusă în programa școlară.

Boris Druță este încîntat de forța spirituală a evreilor. Evreii basarabeni, care au scăpat de exterminare, au revenit acasă care din ghetou, care din evacuare, însă îndată după ce și-au revenit au început depor-

tările și represaliile staliniste și colectivizarea forțată. O parte din intelectualitate a fost arestată și trimisă în Siberia. S-a creat un vacuum, când diferite ramuri ale economiei naționale, școlile au rămas fără cadre didactice. În acel moment greu pentru basarabeni în ajutor le-au venit evreii: profesori, medici, specialiști în diferite ramuri, care aveau studii, au sosit în satele și orașele Basarabiei ca să amelioreze viața spirituală a poporului băștinaș, precum și a celorlalte etnii conlocuitoare pe acest plai.

Cu durere în suflet descrie autorul cărții vremurile când funcționarii sovietici făceau totul pentru deznaționalizarea prin asimilare și rusificare a moldovenilor, inclusiv a evreilor. Totuși în acele timpuri de răstriațe intelectualitatea evreiască din ținut își depunea talentul și energia la pregătirea cadrelor naționale, la studierea limbii și literaturii materne.

Scriitorul regretă profund că în prezent satele și orașelele în care au trăit evreii sunt năpădite de paragină, se distrug cimitirele și sinagogile și alte monumente legate de istoria aflării evreilor pe acest meleag. El duce dorul acelor vremi când populația locală, citind cartea va medita asupra acestor probleme. Descriind anii săi de copilărie, când se juca și era prieten cu băieții și fetele de evrei consideră că nu va exagera susținând că pămîntenii lui ar trebui să învețe de la evrei multe lucruri: să țină la familie, să-și iubească copiii, bătrînii, să-și păstreze tradițiile, obiceiurile. De la poporul evreu cu o istorie de peste 4 mii de ani ai ce învăța., fără a mai vorbi de devotamentul și iubirea față de Ereț-Israel, țara strămoșilor lui.

Boris Druță participă activ la viața comunității evreiești, se străduie să rezolve în instanțele superioare chestiuni legate de activitatea evreilor. În această sferă, firește, îl ajută studiile lui juridice și temperamentul scriitoricesc. Nouă nu ne rămîne decît să-i urăm succese în munca lui de creație.

*Mihail Hazin, special pentru revista „ Forward” SUA
4-11 iulie 2008 „*

O mare bătălie am avut-o cu primăria municipală. Precum am menționat, încă în 2007 am înaintat un demers, solicitînd ca unei străzi să i se dea numele lui Ihil Șraibman. În această pornire am avut susținerea mai multor publicații, iar ziarul „Kișinevskie novosti” a publicat scersoarea mea:

„Pe 12 martie 2008 se împlinesc 95 de ani de la nașterea remarcabilului scriitor de limbă idiș Ihil Șraibman (1913-2005). La Chișinău, pe frontispiciul bibliotecii de carte evreiască „ Ițic Mangher” este amplasată o placă comemorativă dedicată scriitorului. În schimb în orașul nostru lipsește o stradă ce i-ar purta numele. Cu ocazia acestui eveniment, consider că ar fi necesar și de dorit ca primăria mun. Chișinău să atribuie străzii Teilor (fosta Plovdiv) din sectorul Botanica unde a locuit ultimii 16 anii maestrul denumirea Ihil Șraibman.

Personalitate neordinară, maestru al nuvelei, miniaturilor, el a cîntat cu multă dragoste și dăruite satul copilăriei sale Vadul Rașcov, semănînd în ini-

mile oamenilor bunătate, înțelepciune și calități ce nu ne sunt străine. În creația sa se simte imensitatea sufletului omenesc. Cu multă veridicitate descrie autorul măreția și tragedia poporului evreu. Pe paginile cărților sale găsim adevărata istorie a Moldovei în cele mai dramatice momente ale secolului XX. Scriitor de limbă idiș, el este reprezentantul acelei pătri de intelectuali prin a cărei muncă și-a îmbogățit și și-a înmulțit tradiția melodioasă și bogată a limbii, pe care o foloseau evreii din Moldova. În idiș au vorbit strămoșii și părinții lui. Pentru păstrarea frumuseței acestei limbi scriitorul a muncit cu jertfire de sine pînă în ultimile clipe ale vieții. A fost unul din pușinii (iar în Basarabia, din păcate, ultimul) scriitor care a creat anume în această limbă a poporului evreu. Idiș pentru Ihil Șraibman a fost totul: Religia, Istoria, Cultura, Tradiția. Cu părere de rău, idișul astăzi se află în pragul dispariției și tot mai puțină lume o vorbește. Să nu uităm însă că un adevărat monument al acestei limbi l-a ridicat Ihil Șraibman prin operele sale.

Ihil Șraibman a fost membru al Uniunii scriitorilor din URSS și Republica Moldova, laureat al multor premii naționale și internaționale. Creația lui este cunoscută departe peste hotarele țării noastre, în Rusia, Ucraina, Polonia, SUA, Israel, Ungaria, România și altele. Lui Ihil Șraibman i s-a conferit titlul onorific de „Maestru al artei din Republica Moldova”. El a trăit o viață lungă și rodnică, a iubit Moldova, a iubit Chișinăul.

Generația de azi și de mîine se cuvine să cinstească memoria acestei personalități marcante. Ca reprezentant al poporului moldovenesc consider că suntem obligați să ne purtăm cu o stimă deosebită față de această valoare intelectuală. El aparține literaturii evreiești din Basarabia, el aparține patrimoniului nostru cultural, el aparține tuturor reprezentanților popoarelor care lucuiesc în Moldova. Sper ca prin ziarul Dvs să fie posibil, ca la împlinirea a 95 de ani de la nașterea remarcabilului scriitor, o stradă din Chișinău să poarte numele lui Ihil Șraibman.”

Am avut susținere în pornirile mele și de la ziarul „Evreiskoie mesteciko”, care în numărul din 5 septembrie 2008 a publicat inițiativa mea. Am primit de la Primăria mun. Chișinău următorul răspuns: „Primăria municipiului Chișinău a examinat demersul Dvs, prin care solicitați atribuirea numelui scriitorului Ihil Șraibman unei străzi din Chișinău și vă înformează:

Serviciile abilitate ale Primăriei propun ca noua denumire „str. Ihil Șraibman” să i se atribuie străzii noi nr.5 de la str. Sergiu Coipan pînă la str. S.Timoșenko, din cartierul locativ, care se află în stadiu de proiectare și construcție din str. Petricani – șos. Balcani, sectorul Râșcani.

În cazul în care Dvs susțineți această propunere, rugăm să ne informați, pentru ca Comisia municipală pentru reglementarea toponimiei să poată prezenta Consiliului municipal Chișinău spre aprobare proiectul de decizie respectiv.

Primar General Dorin Chirtoacă.”

Într-o zi Marina a vizitat această stradă, în stadiu de construire și i-a plăcut. Mi-a spus că e un loc pitoresc și e convinsă că acolo la Petricani i-ar fi plăcut și lui Ihlil... Peste câteva zile am anunțat Primăria că familia este de acord ca această chestiune să fie discutată de către Consiliul municipal...

La 22 martie 2009 împreună cu Marina am fost moderatori la lansarea cărții” Șapte ani și șapte luni” apărută de curînd în limba română la editura de Stat „Cartea Moldovei”, în traducerea inspirată a scriitoarei Eugeniei David. În aprilie 2009 am asistat la îngrijirea mormîntului de la cimitirul evreiesc. De cîte ori o întîlnesc pe Marina de aîtea ori o admir pe această femeie, care pe bună dreptate poate fi pusă în rînd cu Sofia Andreevna, soția marelui scriitor rus Lev Tolstoi, cu Mery, soția lui Hemingway, cu Natalia, soția lui Aleksandr Soljenițin... Aceste femei prin munca și străduința lor, prin iubirea lor au contribuit la ocrotirea geniiilor. Ce fericită soartă au avut aceste femei! Ce fericită soartă are Marina Șraibman!

Ihlil Șraibman un Don Gohote al idișului din Basarabia

In memoriam. La 5 ani de la

trecerea marelui scriitor evreu de idiș din Basarabia

La 9 decembrie se împlinesc 5 ani de la trecerea în neființă a celui care a fost Ihlil Șraibman, clasicul literaturii evreiești, ultimul scriitor de limbă idiș din Basarabia. Această personalitate marcantă scriitoricească s-a născut la 12 martie 1913 în comuna Vadul Rașcov, județul Soroca, într-o familie a lui Reizel și Ithac Șraibman, evrei, cu tradiții cărturărești. Țin să remarc din capul locului că numele **Șraibman**, în traducere din idiș, înseamnă omul care scrie. Buchiile ebraice și frumoasa limbă idiș, a deprins de la evreii rașcovenieni, de la părinți și buneii, care de rînd cu limba natală, vorbeau la perfecție româna. Măiestria de a scrie și a învăța carte Ihlil a început să învețe la heder (școală primară la evrei) din Vadul Rașcov. Copilăria ca și adolescența și-a petrecut-o în satul natal ce are o așezare pitorească pe malul Nistrului, localitate unde cu vreo cîteva sute de ani în urmă se localizase o diasporă evreiască, cu tradiții și obiceiurile naționale. Capabil fiind, cu un talent înnăscut, Ihlil Șraibman cu bruma de carte adunată la vîrsta visurilor, umbla prin satele din jur, să le dea lecții la copiii de evrei. Totodată culegea folclor, aduna în palmaresul cunoștințelor sale tot ce este mai frumos și curat în tradițiile evreilor: basme, snoave, povești, parabole, în frumoasa și bogata limbă idiș. În casa părinților, buneilor, la biblioteca evreiască din sat citea operele lui Mendele Moihor-Sforim (clasicul literaturii evreiești) Șalom Aleihem. Fiind în sat a început să facă primele încercări literare. După absolvirea *hederului* a mers la școala normală din Cernăuți, pe care o absolveste în anul 1931. La acea vreme devine entuziasmat și copleșit de idealul comunismului și începe a-și desfășura activitatea ilegalistă, pentru care a fost arestat

o scurtă vreme, după care reușind să iasă din diferite situații dificile pleacă la București, activînd în calitate de suflor la teatrul național evreiesc, avînd întreveneri cu felurite personalități ale timpului. Începînd cu perioada bucureșteană, Ihlil Șraibman se pasionează pentru toată viața de literatură, scriind numai în idiș. Își face debutul într-o revistă literară din SUA (1936). După 28 iunie 1940, a întîmpinat cu înflăcărare venirea armatei sovietice în Basarabia și el, ca și sute de intelectuali evrei revine la Chișinău unde la începutul anului 1941, devine unul dintre primii 10 Membri al Uniunii Scriitorilor din Moldova. Cînd s-a început războiul Ihlil Șraibman împreună cu familia, fost nevoit să se evacueze în Asia Mijlocie, unde a muncit în gospodăria sătească, dar și continua să scrie, astfel ca acele vremi de răstriaște, ulterior să fie reflectate în romanele, povestirile, nuvelele, miniaturile sale. Ihlil Șraibman a creat în decursul întregii vieți adevărate perle literare, în dulcea și frumoasa limbă *idiș*. Maestrul a colaborat permanent la revistele „*Oir der yiddishner gas*”, „*Nistru*”, „*Codri*”, „*Basarabia*”. Este fondatorul Centrului cultural „Yiddish” și președinte al acestuia (1992-2005), la Biblioteca „Ițic Mangher” din Chișinău.

Opera confratelui nostru oglindește viața evreilor din Basarabia, care în primele jumătate a secolului trecut era destul de numeroasă și un colorit cultural aparte ce se încadra minunat în canavaua culturală a basarabenilor. Ihlil Șraibman a cultivat cu pasiune și dăruire genurile de miniatură, eseuri. Opera sa a apărut la Chișinău traduse în limbile română și rusă. De asemenea opera marcantă a scriitorului evreu Ihlil Șraibman este cunoscută cititorilor din Israel, Moscova, care a apărut în limbile în idiș și ivrit. În decursul îndelungatei sale vieți a scris în idiș culegeri: „*Drai Zumer*” (1946), „*Ulița noastră*” (1955), „*Povestiri*” (1957), „*Feciori*” (în rusă, 1960), „*Într-o zi de vară*” (1962), „*Toate zilele săptămânii*” (în rusă 1963), „*Merele Paradisului*” (1965), „*Ani și clipe*” (1970).

Romanele autobiografice: „*Adolescenții*” (1977), „*Continuare*” (1981), „*Zile de ani lungi*” (1983), toate traduse în română de Alexandru Cosmescu și editate la Chișinău.

A tradus în limba idiș o serie de lucrări ale scriitorilor basarabeni din epoca sovietică: I.C.Ciobanu, I.Druță, V.Malev ș.a. În 2000 apare volumul „*Creații și iubire*”, în limbile idiș și rusă. Este autor al unui șir de schițe documentare consacrate muncii contemporanilor săi. Și-a publicat lucrările în revistele: „*Sovetish Heymland*” (1961-1991) la Moscova, „*Yiddishe heftn*” din Franța, „*Forois*”, „*Literarische bleter*”, „*Nae folks-time*” (1936-1940) din Polonia. În ultima perioadă a vieții sale își publică lucrările în revistele „*Forverts*” și „*Auf chwes*” din New York.

Deține titlul de „*Mastru al literaturii din Republica Moldova*” (1993). Este distins cu medalia „*Meritul Civic*” (1996), Premiul „*Ruji Fischman - Schneid-*

mann” (1997, Suedia), Premiul „Hersh Segal” (1998, Israel), Premiul „Z. Raizin” (NewYork, 1999).

Multe din lucrările Maestrului atît în timpul vieții cît și în zilele noastre s-au mai tradus în limbile: armeană, azeră, uzbekă, ciuvașă, rusă, ucraineană, poloneză, germană, engleză română ș.a. Ținem să amintim unele ediții. În 1991 a apărut o selecție din proza sa, în limba engleză, în culegerea „Translation”. În 2002 la New York apare caseta audio „The voice of the Yiddish Writer”. Proza lui Ihil Șraibman s-a bucurat și se bucură de popularitate printre cititorii, (îndeosebi vorbitori de idiș), mai continuînd și azi să fie lansată în periodicele din Basarabia, Polonia, România, Franța, SUA, Suedia, Germania ș.a. Exelent povestitor și stilist Ihil Șraibman a folosit idiomul idiș și a valorificat tradițiile, datinele, folclorul etnic al evreilor basarabeni cu acel colorit și psihologie locală de meseriași și agricultori ce se proslăveau evreii nu numai din localităților unde locuiau compact: Briceva, Vertiujeni, Căprești, Telenești etc. Ihil Șraibman o trăit o viață lungă, interesantă.

La 9 decembrie 2005 s-a stins din viață, fiind înmormîntat la cimitirul evreiesc central din Chișinău de pe str. Milano nu departe de părinții lui. Pe piatra funerară de mormînt sunt cioplite cuvintele dintr-o miniatură a lui scrisă în etate de 92 de ani: “ În idiș eu nu scriu. Idiș eu îl sărut.”

De fiecare dată cînd vin în acest loc sacru din cimitirul evreiesc din Chișinău trăiesc cu senzația că Ihil Șraibman poate servi ca un exemplu al tuturor scriitorilor din lume, cu cît drag și pietate a iubit și a scris în limba străbunilor lui, veșmântul operelor sale, pe care în decursul întregii vieții a păzit-o, a ocrotit-o și a avut grijă de ea ca de un copil. După ce i-am citit opera, ca cel mai mare maestru al literaturii evreiești din Basarabia, am ajuns la ferma concluzie că el trebuie să fie cultivat, studiat și cultivat în programele școlare, ca un exemplu de frumusețe, toleranță și armonie interetnică, pe Omul care a scris în limba lui, dar care a stimat și a iubit româna, în mijlocul basarabenilor.

O cunosc de mai mulți ani pe buna și credincioasa lui consoartă, astăzi văduva marelui scriitor Maria Șraibman, care este de etnie rusă, născută în Rusia, dar care a deprins de la soțul ei tot ce este evreiesc: culinăria, tradițiile, scrisul și limba idiș. Maria Șraibman este un fenomen. Dînsa, rusoaică fiindcă a învățat idișul , a citi în ebraică opera Maestrului), astăzi predă copiilor evrei această limbă, pe cale de dispariție în Basarabia, deoarece în ziua de azi la Chișinău idișul (cîndva vorbit de mii de evrei) îl vorbesc cîteva zeci de oameni în vîrstă înaintată. De citit, din spusele Marinei Șraibman, astăzi sunt în stare numai 3 evrei: Sara Șpitalnic și Sergo Benghelsdorf. Tristă realitate!

Cu știa scriitorului am stat de vorbă în apartamentul de pe strada Teilor, unde

scriitorul a trăit ultimii ani de viață- Cele două odă îi poartă suflarea, amintirea. Dulapuri pline cu cărți și reviste în idiș. Pe pereți stau afirmate niște lucrări de pictorul Mihai Grecu, care i-a fost prieten.

– Ihil Șraibman, mărturisește Marina, a fost un mare patriot al Basarabiei. El nu și-a închipuit niciodată ca să părăsească mica lui Patrie, Basarabia! Mama lui înainte de moarte cerea “Dați-mi un pahar de apă de la Nistru”...

Deși a primit de peste tot propuneri tentante, de a emigra, precum au făcut-o majoritatea intelectualilor evrei. El a rămas fidel gliei, a rămas fidel Idișului. Limba idiș pentru el a fost fericirea cea mai mare. În ea a vorbit străbunii... Se complăcea în gândurile sale, în expresiile lui, în manierele dialectale ale idișului. Și... Pentru el cea mai mare durere a fost... Idișul. Ihil era foarte amărît de soarta Idișului. Spre finele vieții vedea cum limba lui dragă e pe cale de dispariție în Basarabia. S-a pomenit că nu are cititorii acestei limbi! Vă închipuiți ce dramă de scriitor a avut el să trăiască... Vă închipuiți, limba în care a scris clasicul literaturii evrești Mendele Moïher-Sforim, Șalom Aleihem, Albert Einștein, Lon Feihtvangher, toată Europa, inclusiv diaspora evreiască din Basarabia, a început să dispară în fața lui... NU în zadar pe mormîntul lui am scris cuvintele ce le-ați menționat mai sus. A avut perioade grele ale stalinismului, cînd era prigonit, marginalizat. Dar el nu a părăsit Basarabia.

– Cine i-a fost prietenii de viață? m-am interesat.

– Ihil a prietenit cu Pereț Marchiș, David Berghelson ș.a., poeți pe care Stalin i-a împușcat la începutul anilor 50 al secolului trecut. A avut o mulțime de prieteni printre intelectualii scriitori de idiș din toată lumea... Pe Ihil, scriitorii evrei îl stimau deosebit, deoarece scria în idiș... Marii lui prieteni au fost personalități notorii ai intelectualilor timpului ca: Alexandru Cosmescu, Ramil Portnoi, Samson Șleahu, Andrei Strâmbeanu, Dm. Matkovschi, Mihail Hazin, Gleb Sainciuc, V.Russu-Ciobanu, Mihai Grecu, Grogore Vieru. Constantin Șișcanu... La trei luni înainte de moarte Ihil a participat împreună cu prietenul Grigore Vieru la o întîlnire cu liceinii de la liceul “Rambam” din Chișinău. Ihil a fost active, pînă în ultima clipă a vieții, necătfînd că trecuse deja de 90 de ani... Era peste tot! Ochii Marinei au început să se scalde în lacrimi. L-am iubit cu toate fibrele sufletului pe acest om de o mare cultură. Sunt rusoaică, născută în inima Uralului și înainte de a-l întîlni nici nu știam despre existența idișului. Dar, datorită nemărginitei dragoste față de soț, am învățat limba, am deprins să scriu în ebraică și străzi ca totdeauna îi redactez lucrările pregătindu-le de tipar.. Mai și predau idișul și deprind evreei tineri să scrie în ceea ce nu cunosc. ...

La ce lucra Maestrul, după ce depășise 90 ani de viață?

--- Viața lui a fost scrisul. A stat aplecat la masa de scris pînă în ultima clipă.. Scria mai mult miniaturi și portrete literare ale clasicilor (Moïher Sforim, S.Aleihem) și contemporanilor...Jubea pînă la lacrimi acest pămînt, cu satul lui a

trăit toată viața. A scris o carte aparte “Povestiri rașcoviene.” Transmiteți cititorilor, că Basarabia a fost esența existenței lui..

Împreună cu Marina Șraibman am răsfoit cartea apărută în română la Chișinău în traducerea excelentă a Eugeniei David, de unde am depistat trei miniaturi, scrise de Ihil, când împlinise deja 92 ani de viață. Vă propunem aceste 2 miniaturi ale lui Ihil Șraibman.

Omul

Lumea a făurit o minunată creatură, cea mai minunată printre alte sute de creaturi. Una singură. Cea mai inteligentă. Cea mai pură. Cea mai cumsecade. Nu există pe lume o creatură mai perfectă. Și a încoronat-o cu numele cel mai emoționant, cel mai deosebit și sincer nume – omul.

Omul este unul, unicul. Își poartă veșnic cel mai delicat nume al său.

Iar când ceva nu face așa cum se cade, pășește, Doamne ferește, pe un drum strâmb, lumea imediat îl numește altfel – neom. Când strâmbătatea lui devine și mai mare, omului i se mai adaugă multe alte nume: mincinos, lăudăros, tâlhar, etc. Pentru drumurile sale cele mai groaznice e numit ucigaș, bandit. Ia ascultă, ia vezi câte nume mai are cel mai delicat om! Îți închipui ce se întâmplă pe lume? Nu. Nu sunt totuși un mare cunoscător.

Femeia

Când exprimă adevărul -- atunci când îl sărută sau atunci când îl mușcă
Și atunci, atunci.

Nopti

- Astfel de nopti, astfel de discuții nocturne nu mai are nimeni.
- Nu zi. Și alți scriitori au așa soții.
- NU. Numai tu ești așa.
- Pentru tine.
- Vai, de ce am deja nouăzeci de ani? De-aș avea măcar șaptezeci.
- Nu-i adevărat. Tu scrii ca unul de cincizeci de ani.
- Aur fiecare cuvânt.
- Și ultimele la fel?
- Nu trebuie să mulgi atîta. Iată de ce cîteodată capra împunge do-
nița și o răstoarnă.
- Nu-i nimic. Mai rămîne.

La despărțire de văduva scriitorului am simțit că noi, îi mai suntem datori marelui romantic al idișului din Basarabia. În vara anului 2009 am fost cu o delegație împreună cu Mihai Cimpoi, Anatol Ciocanu, Arhip Ciubotaru, la Vadul Rașcov, unde cu concursul fiului scriitorului Eduard, stability acum în SUA, cu Marina și alți intelectuali evrei, la dezvelirea monumentului din central satului Vadul Rașcov. În acea zi de vară, am simțit să scriitorul a revenit acasă, la străbunii lui, la dulcea limbă idiș. Doar că în această localitate basarabeană nu mai locuiește nici un evreu. Doar lespezile de la mormintele cimitirului evreiesc părăsit, împărăginit, uitat de

lume, s-au înclinat toate simetri, de parcă urmăresc cocorii trecutului care vor veni din viitor al dulcelui grai, care l-a educat și lansat în lume pe Ihil Șraibman. Și la Chișinău există o placă comemorativă pe frontispiciul bibliotecii de carte evreiască "I. Mangher". Dar mi se pare totuși puțin, pentru înveșnicirea memoriei marelui gînditor evreu de la noi din Basarabia, ultimul scriitor de limbă idîș.

De cîteva ori am făcut demersuri către primăria municipiului Chișinău, ca în memoria lui Ihil Șraibman să se confere denumirea unei străzi. Poate și celei unde astăzi locuiește Marina, cu toată amintirea vie despre scriitor... Acum cînd au trecut 5 ani de la trecerea în neființă a lui Ihil Șraibman, socot că este oportun să se ea o decizie de a denumi o stradă în Chișinău în numele marelui nostru patriot, Ihil Șraibman. Și pare că administrația municipal este noptimistă în această privință, cu atît mai mult că prin scrisoarea din 5 septembrie 2008 Primăria mun. Chișinău a expediat în adresa mea următorul răspuns: „Primăria municipiului Chișinău a examinat demersul Dvs, prin care solicitați atribuirea numelui scriitorului Ihil Șraibman unei străzi din Chișinău și vă informează:

Serviciile abilitate ale Primăriei propun ca noua denumire „str.Ihil Șraibman” să i se atribuie străzii noi nr.5 de la str. Sergiu Coipan pînă la str. S.Timoșenko, din cartierul locativ, care se află în stadiu de proiectare și construcție din str. Petricani – șos. Balcani, sectorul Râșcani.

În cazul în care Dvs susțineți această propunere, rugăm să ne informați, pentru ca Comisia municipală pentru reglementarea toponimiei să poată prezenta Consiliului municipal Chișinău spre aprobare proiectul de decizie respectiv.

Primar General Dorin Chirtoacă.”

Să sperăm că această inițiativă nu se va lăsa mult de așteptat.

Literatura și arta , 9 decembrie 2010

Vocea care m-a fascinat

Pe domnișoara Iulia Foca am cunoscut-o prin intermediul unor prieteni de la Centrul cultural evreiesc din Chișinău care mi-au recomandat-o că are o voce frumoasă. Ne-am întîlnit în stradă, într-un mijloc friguros de februarie. Venise împreună cu tatăl ei la invitația mea pentru a conveni ca în viitorul apropiat să înregistrăm un cîntec în studioul regretatului meu prieten Anatol Roșcovan.În ajun, primisem de la prietenii mei din Israel un CD cu cîntece evreiești și am fost impresionat de o melodie cu denumirea „Adama”, oferindu-mi-se ocazia pentru prima oară în viață să admir limba sanscrită. E

Iulia Foca

un cântec interpretat de regretata *Ofra Haza*, recunoscută de toată lumea ca cea mai talentată cântăreață a statului Israel din ultimii ani. N-am știut, dar m-am convins că ivritul este o limbă melodică și plăcută. Fiind împătimit de muzica de estradă încă din anii adolescenței, după ce am fost copleșit de frumusețea acestei melodii, mai având și traducerea, din care am aflat că „Adama” în ivrit înseamnă patrie, plai natal, roadele pe care le aduce acest multpătimit pământ al Fădgăduinței pentru poporul evreu, am hotărât să învăț cântecul pe de rost și să-l interpretez în duet cu *Iulia*, fiica Galinei și a lui Victor Foca, atunci liceeană de la Liceul tehnologic „*Gerfli*” din Chișinău. Domnișoara Iulia Foca s-a dovedit o fire veselă, cu un tembru catifelat. Vocea ei cristalină îți creează imaginea unei câmpii înflorite după o ploaie multdorită de primăvară. Această gingășie și frumusețe de domnișoară, cu vocea ei divină, m-a fascinat, m-a transpus într-o lume de miracol, de vis, mi-a servit drept îndemn de a realiza ceva înălțător. Lucrând cu Iulia la înregistrarea melodiei „Adama”, m-am pomenit și eu din nou adolescent, încântat de o voce inconfundabilă. Îmi pare bine că azi în palmaresul meu dispun de această melodie, pe care deja postul de radio „*Antena C*” a oferit-o cu generozitate ascultătorilor ca să se convingă de spusele mele.

Vor trece anii și acest suflet gingaș cu numele Iulia Foca va atinge culmile multor și impresionante realizări. Iulia este pregătită de o viața serioasă. Îi place să-l citească pe Dostoievski, Cehov, să asculte muzica lui Rozenbaum, în cadrul liceului, împreună cu încă trei colegi, cântă în ansamblul „*Sahar*”. Sunt convins că dacă va avea și ceva noroc, perseverență, soarta neapărat o va plasa pe locul unde a răsărit și strălucște steaua talentului ei...

La biblioteca de carte evreiască din Chișinău „I. Mangher”, unde am ocazia să vin câteodată, am descoperit în fonoteca audio mai multe CD-uri cu voci interesante. Și totodată m-a cuprins regretul că aceste înregistrări minunate, nestemate ale plaiului nostru sunt cunoscute numai în cercul restrâns al comunității evreiești. M-am gândit că ar fi bine ca melodiile evreiești cu aceste voci divine să constituie în realitate o valoare a noastră, a tuturor. Păcat că societatea evreiască realizează multe valori interpretative, dar din neglijența noastră ele aproape nu ne sunt cunoscute.

În viitorul apropiat, când vom auzi numele Iuliei Foca, o să ținem pumnii strânși pentru ea. Vă rog, stimați cititori, să memorizați acest nume, care în virtutea unor împrejurări favorabile o să ne ofere prilejul de a ne duce faima țării noastre departe pe alte meridiane ale globului, demonstrând lumii că în Moldova are loc nașterea unor frumuseți ale cântecului evreiesc.

Apoi Iulia a plecat la învățătură în Israel și nu mai știu nimic despre succesele ei muzicale. Arareori îi văd în internet fotografiile și înțeleg că se maturizează. Cred că anii îi vor aduce multe realizări pe tărîmurile pe care le rîvneste, ea devenind ceea ce visează. Pe această minunăție fînță cu voce duioasă nu o voi uita niciodată și îi doresc să atingă acele culmi de vise și dorințe pe care le-a visat în copilărie. Mulțumesc lui Dumnezeu că am reușit să înscriu împreună cu ea pentru istoria familiei mele un cântec atât de frumos și romantic în limba sanscrită, „Adama”.

Balada tristelor iubiri de la Zincov

Cunoscutul om de afaceri Iacov Tihman în anul 2005 a editat la Chișinău un roman despre istoria evreilor din regiunea Vinița (locul lui de baștină). Vă propunem prezentarea acestei cărți.

Mă simt și acum zguduit de filmul „Sotvorenie liubvi” (**Mirajul iubirii**) al lui **Iacob Tihman** vizionat în premieră. Sincer vorbind, n-am cunoscut nimic anterior despre acest autor, decît că e un om de afaceri prosper. Citind încă din vara anului 2005 paginile ziarului „Evreiskoe mesteciko” am aflat că este pasionat de literatură, pictură, e președintele Asociației evreilor din Moldova.

Aici și acum voi vorbi despre romanul lui intitulat „**Motl-Șothen**” și apărut în 2005 la Editura chișinăuiană „**VIT-STUDIO**”. Pînă și coperta este a autorului, reflectînd tabloul „Convorbirea lui Moisei cu Dumnezeu”. Ce-i drept, ilustrațiile din carte aparțin cunoscutului grafician de un talent veritabil din Republica Moldova, **Eduard Maidenberg**.

Mărturisesc din capul locului că, lecturînd cartea, am văzut o lume miraculoasă, anterior necunoscută a evreilor din satul Zincov și multe alte episoade care lipsesc în spațiul filmului, deși, cum spune în prefața sa Rita Kleiman, doctor habilitat în filologie (șeful secției iudaice a AȘ a R. Moldova, profesor la catedra literatură universală a Universității de Stat din Moldova), pelicula a inclus partea cea mai emoționantă a cărții... Citind cartea, te cufunzi în atmosfera trecutului îndepărtat al satului Zincov pierdut parcă în stepele ucrainene din Podolia, în care clocotea viața, pașnică, frumoasă și interesantă, aproape de idilă pămîntească.

La Zincov, pînă la marile tulburări provocate de stalinism și hitlerism, aici trăiau în armonie ucraineni, polonezi, un număr impunător de evrei: peste 5000 (cinci mii) de oameni. Dintre tradițiile înrădăcinate este evidențiat pețitul. Ni se mai întipărește în minte nunțile, ajutorul reciproc, ritualurile de înmormîinare, căsătoriile, cumetriile, de a citi cu pietate **Tora**, într-o atmosferă de pace. Aflăm cum oamenii munceau, ce bucate făceau, cum evreii prăznuiau sărbătorile, cum mergeau la baie în ajunul **sabatului**, apoi la sinagogi să se roage Celui de Sus **întru ocrotirea poporului lui Israel**. Într-o lume relativă, plină de aproximații, de pînă la marile tulburări sociale, autorul spune că pe lîngă ruinele cetății turcești satul mai avea o biserică catolică, una creștin ortodoxă și o sinagogă...Prin dialogurile eroilor afli că localitatea Zincov reprezenta un simbol al Ierusalimului, oraș sfînt

ce a dat naștere religiilor mondiale... Zincov mai e o lume, o planetă aparte și prin faptul că avea un bazar, sinagogi, o parte de jos a evreilor săraci și o parte de sus a celor avuți. Pînă la război baștina autorului era un fel de Țară a Făgăduinței, Israelul de azi...

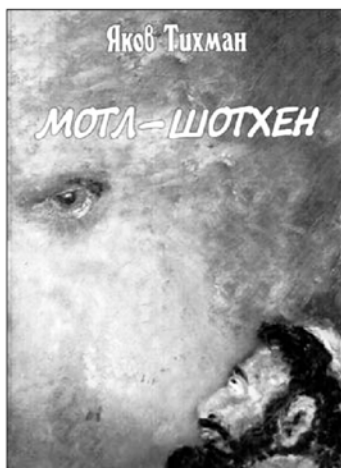
Structura romanului are mai multe substatere. Autorul ne predis pune la o lectură serioasă. Din varietatea de personaje îl distingem pe Motl-șothen (în traducere română șothen ar înseamna pețitor) din Vedoșny ce are 3 biografii, întruchipate într-un om, care (pe cele 270 de pagini) traversează diferite colizii ale vieții. Tinerețea lui Motl e plină de peripeții haioase, cînd de fapt își jertfește destinul în numele căutării și găsirii soartei altor semeni. Pentru a îndeplini rolul de pețitor e nevoie de multă răbdare, pricepere și seriozitate, pentru că dînsul întîlnește, îndeplinește și unește nu numai tineri și tinere, ci și femei rămase vădane, bărbați rămași fără soții, tinere neîntrebate, apoi tineri din părinți bogați cu tinere din părinți săraci, și încă atîtea altele, ceea ce poate fi adecvat și potrivit perechilor. De menționat că specialitatea lui Motl descindea dintr-o tradiție a evreilor patriarhali, ca părinții să-și bată capul pentru a căsători odraslele cînd le venea timpul s-o facă. Și Motl, respectat, solicitat de toată împrejurimea, făcea față acestei misiuni dificile, de mare importanță socială. La un moment dat autorul face o mențiune deosebită, afirmînd (conform Bibliei) că Dumnezeu timp de șase zile a creat lumea. Se întrebă ce-a făcut după cea de-a șaptea? Și tot autorul, prin gura personajului afirmă că din a șaptea zi și pînă acum Dumnezeu profesează dificila misiune de **pețitor**, de a găsi perechea potrivită unul altuia (pag.21), de modelarea și perfecționarea omului, pămîntului, naturii, de a-i căsători pe cei necăsătoriți, de a-i uni în perechi potrivite... Astfel contribuind la asigurarea propășirii generațiilor de azi, chiar și de mîine ale națiunii evreiești, care s-a condus mereu de tendința de conservare a etnosului ei în general.

Lecturînd romanul, ai impresia că eroul central, Motl-șothen parcă plutește între personajele Biblice, el singur fiind parcă coborît de pe pînzele fiului risipitor de Rembrandt și din opera lui Șalom Alehem... Motl are talent și pricepere să poată stărositi nu numai în satul său. El umblă dintr-un sat cu populație evreiască în altul, ca să facă acest nobil lucru într-un volum cît mai calitativ și iată că numele lui este rostit cu recunoștință de **Dvoira, fiica lui Batea și Srulea Șamis din satul Șmorgheniț, de Șlomo, fiul lui Rivka și Naum Traht**, oameni respectabili, bogați din Zincov. Cu toate că Dvoira (**fată nu chiar ruptă din soare**, cu doi ani mai mare decît Șlomo, unicul lor fiu „care nu era chiar cu toate ale sale acasă” pe care părinții vroiau să-l căsătorească, căci asta îl va ajuta. Dar cum s-o facă? Și iată că ceea ce nu pot ei, poate Motl. Așa reușește să convingă părinții copiilor ca să-i împeuneze, obținînd și un comînd de la această afacere. În ajunul nunții tinerilor iar se pomenește cu o surpriză imprevizibilă. Vorba e că un păstor de vite a sedus-o pe Dvoira și ea rămîne însărcinată. În iureșul acestei drame, cînd tînă-

rul Șlomo era îndrăgostit lulea, iar părinții fetei gata să joace la nuntă, Motl găsește o soluție ingenioasă. Face totul ca taina să rămână taină. El convinge părinții fetei să se facă nunta, sfătuindu-i să declare că în asemenea situație... în natură femeile, la o adică, nasc copii și la șapte luni de sarcină. Nunta tinerilor s-a desfășurat în cele mai bune maniere evreiești ale timpului. Ai senzația că această idilă (fie cu anumite taine) te predispune de a vedea clar balada iubirii lui Romeo și Julieta. La Zincov s-au adus **clezmerii** (muzicanții) din Proscurovo, s-au servit bucate tradiționale evreiești. Apoi evenimentele decurg vertiginos, în ciuda timpului... Dvoira a născut un fiu, pe Emanuil (Monea) și încă un copil, Molca. Părea că viața își va continua frumusețea la infinit. Degrabă, însă, după aceasta s-a declanșat **catastrofa**. Satrapii staliniști au deportat în Siberia părinții Dvoirei, apoi a bîntuit foamea... Când Șlomo cu Dvoira au învins aceste greutateți, s-a declanșat războiul lui Hitler cu Stalin. Șlomo cu Motl și încă sute și mii de tineri au fost înrolați în armata roșie și trimiși la război. Foarte curînd a venit înștiințarea că Șlomo a murit cu moarte de erou pe cîmpul de luptă... În vreme ce linia frontului se îndepărta spre Rusia, populația pașnică rămasă fără apărare a nimerit în ghearele fasciste. Autorul cu lux de amănunte descrie atrocitățile holocaustului. La Zincov au dat busna hitleriștii, care au masacrat fără milă toată populația evreiască. În vîltoarea acestei nenorociri s-au întîmplat lucruri înspăimîntătoare. Sute de oameni, erau arși de vii sau mînați ca pe vite în labirinturile catacombelor din împrejurimile satului Zincov, pentru a-i lăsa să moară în captivitate... Doar printr-o minune, Dvoira Traht s-a salvat, pînă a trecut valul represiilor. Autorul descrie paginile holocaustului din Zincov și alte sate din împrejurimi, de parcă ar face un apel la omenire să nu uite catastrofa care se manifestă tot mai mult în ziua de azi și se numește Terorism... Autorul mai reflectă în paginile romanului cum în acele vremi infernale s-au găsit peste noapte mulți vînzători din sat ce-i trădau pe evrei, dar au fost și oameni cu suflet mare care au salvat-o pe Dvoira cu tot cu copii. Soția lui Motl, însă, a fost ucisă, împreună cu cei trei copii... Doar, spre finele romanului aflăm că fiica mezină, Mirocica (Maria) totuși, a supraviețuit, fiind salvată de către o simplă țarancă, ucraineană.

Marea tragedie, autorul, din fericire, a trăit-o mai mult din cele auzite de la bunele și părinți, deoarece Iacob Tihman s-a născut exact la sfîrșitul războiului, în 1945. Totuși, vreau să cred că, în mare măsură, romanul este autobiografic.

Multe din episoadele holocaustului, descrise cu atîta profunzime de către savantul **Ruvim Udler** în cartea sa, sunt reflectate și de Iacob Tihman. Oare nu este

convingător faptul cînd autorul (pag.57) afirmă „, Pînă la război în Zincov locuiau cinci mii de evrei. După închierea războiului au rămas doar treizeci de familii...”

Vedem, pe fundalul acestei panorame o tragedie perpetuă, enormă, cînd după sfîrșitul războiului o seamă de evrei s-au întors la cuiburile lor, dar n-au mai găsit pe cei dragi, decît case ruinate, ambare în scrum, unde au fost închiși și arși oameni de vii. Iar o bună parte din cei rămași în viață nici măcar nu cunoșteau locul înmormîntării celor apropiați. Acest folege, cu fapte, evenimente din timpul holocaustului sunt reînviute, apoi de-a lungul întregii narațiuni. La vatră se întoarce și Motl, rănit, schilodit, află cu mare durere cum au fost arși de vii soția Raheli și trei copilași. El părăsește satul său de baștină și vine la Zincov, unde o întîlnește pe Dvoira rămasă vădană cu cei doi copii. Obținînd și acceptul copiilor ei, Motl își unește soarta cu Dvoira, cea pe care dînsul a pețit-o în tinerețea sa. Așa a vrut destinul probabil ca în curînd rod al acestei căsătorii întîrziate să devină doi gemeni: Șlomo și Iosală.

Iat-așa, pe un ton aproape optimist, se încheie partea I a romanului.

În cea de-a doua carte eroul central, Motl, după o perioadă de peste 30 de ani, revine în vizită la Vedoșiny, satul lui de baștină. Dar prea puține s-au schimbat în această localitate. Vie a rămas doar durerea, amintirea despre ghetou și holocaust... S-a reîntîlnit și cu Frosiea, o bătrînă neputincioasă, cea care în 1942 le-a jefuit paltonul din casă, zicîndu-i lui Raheli:” Vi-l iau, fiindcă pe voi totuna o să vă omoare nemții și n-are să vă trebuiască...” Acuma dînsa e oarbă și vorbește doar plîngînd și sughițînd. Crede că urmează vreo pedeapsă? Ba bine că nu. Frosiea nu este dată pe mîna legii. Autorul zice:”Fie ca Domnul s-o ierte...” Adică, numai Domnul e în stare să pedepsească trădătorii și toate cozile de topor.

Constafînd faptul trist, autorul ne readuce în atmosfera din Zincov-ul din jumătatea a doua a veacului trecut. Perioadă în care împreună cu populația majoritară a evreilor a trăit deja și el tragice vremi.

Pinza narativă e bătută cu pete negre, scoțînd în vileag trecutul tragic – oameni și destine schilodite, amintiri triste, dar și cu altele mai noi. Se povestește episodul cum micuțul Pinkus Zeilîh a fost împușcat în ochii mamei, pentru ca mama înnebunită de durere să însurească pe loc, în văzul tuturor... Aflăm cum Musea Zeilîh, considerînd că soțul a murit pe front, se căsătorește cu Haim, dar deodată află că omul ei e viu și acesta s-a întors acasă... Dînsa se decide totuși să rămînă cu Haim. Aceste mari tulburări sociale ale destinului uman ne demonstrează că războiul nu numai nimicește soarta omului, dar și încurcă multe legi ale vieții normale, drumurile vieții de mai apoi...Și acest lucru se înțelege foarte bine din cele citite... Totuși, figurile centrale ale noii cărți reconstituie cuplul: Motl, care a cerut-o pe Dvoira în căsătorie, o iubea și se simțea fericit printre copiii ei și ai lui... Totodată se renova satul, se nășteau primii copii de după război. În familia fostului cavalerist Volodea Tihman se naște fiul Iacob (să înțelegem că este vorba de autorul romanului).

Vedem, în continuare, cum se restabilea Zincovul, cum își vindeca rănille, deși vremile continuau să fie vitrige. Pe lângă cele alte nevoi, în împrejurimi încep să mișune detașamente de gherilă, (banderoviști, discipolii lui Stepan Bandera), veniți din pădurile volinene, care pe lângă revolta lor împotriva autorităților nu prea făceau deosebirea dintre demnitari și oamenii pașnici... Mulți dintre **banderoviști** își demonstau fățiș atitudinea lor antisemită, fapt ce stârnea frică și panică printre oameni...Dar...hop! și iarna lui 1949-1950. Iar oamenii încep să se pîrască unul pe altul. Fostul cavalerist, veteranul de război, membru al partidului comunist Volodea Tihman din Zincov este turnat la autorități, că și-a botezat în stil evreesc copilul! A fost învinuit că a „încălcat grosolan” statutul comuniștilor și din aceste considerente s-a ales cu excluderea din rîndurile partidului. O ușurare pe sufletul oamenilor a adus moartea satrapului Stalin. Volodea Tihman primește de la N. Hrușciiov o scrisoare prin care este anunțat că e reabilitat, restabilit în partid, dar deja acest lucru nu-l mai liniștea pe omul cu demnitate și caracter. El era preocupat de ale sale pămîntești: cei trei feciori zbîntuiți, care-i aduceau multe griji, dar pe care îi vedea culți, cărturari și înțelepți...

Și iarăși se revine la traiul pașnic al lui Motl care avea în grija lui soția și 4 copii. Arareori el mai practica peșitul, nevoia familială îl copleșește de-a binelea. Vorba ceea: copii mari – griji mari! Monea, fiul Dvoirei de la primul bărbat e luat la armată, dar gîndurile lui erau orientate spre știință de carte. Monea, căruia i se zice oficial Emanuil, se demobilizează, revine acasă și se decide să devină medic. Dar, pînă a merge la învățătură, parcurge o practică la spital: participă la primirea unei nașteri într-un sat îndepărtat. Se convinge definitiv că medicina este vocația lui. El merge la Institutul de medicină din Vinița. Tocmai aici tînarul vede că trăiește într-adevăr alte timpuri.. Monea se ciocnește prima dată de „**problema evreiască**”. Tacit, hoștește, comuniștii nu doreau ca evreii să obțină studii, îndeosebi cele superioare. Este problema care se observa foarte bine în anii postbelici, pînă la căderea comunismului și destrămarea URSS-ului. Numai avînd ajutorul unui om de suflet, profesorul **Budilovschi Ivan Petrovici**, Andrei Babenco, rectorul institutului au izbutit într-un sfîrșit să pună la respect comisia de examinare. Monea (Emanuil) Traht devine student la medicină... Autorul ne demonstrează încă odată în romanul său că pe lângă cozi de topor, faliți, în toate timpurile au fost și oameni buni! Dar dacă pentru Emanuil (Monea) totul s-a terminat cu bine, apoi pentru sora lui Molka lucrurile au fost altele și biata copilă nu a izbutit să-și continue studiile cum dorea.. Anume din motivul că era de altă naționalitate. „**Problema evreiască**”, din timpul socialismului dezvoltat după necazurile războiului a rănit adînc inima lui Motl. De la această întîmplare, dînsul s-a decis că viitorul evreilor va fi complicat în țara sovietelor. După mari frămîntări sufletești el se decide să părăsească această țară. El hotărăște definitiv să ajungă „acolo unde se vor aduna toți evreii”(pag.129). Dar înainte de a pleca în „țara lui de Dor”, Țara Făgăduinței, Motl parcă este chemat de rănille trecutului, de la care trebuie să-și ia

rămas-bun. El pleacă și găsește locul unde au murit cei trei copii și soția lui Raheli. În această privință el este ajutat de profesorul Budilovschi Ivan Petrovici, cel care pînă la război a avut o dragoste mare, pe **Ela Perelman**. El, ucrainean și ea evreică se iubeau și nu puteau unul fără de altul, dar masacrul războiului i-a nimic dragostea. Ela a murit, fiind arsă de vie într-un ambar de rînd cu alte sute de oameni nevinovați, numai din motivul că erau evrei. Budilovski a rămas pentru toată viața fidel acestei iubiri și a făcut foarte multe pentru Motl, care pînă la urmă s-au legat ca frați de cruce.

În liniile centrale de subiect ale romanului se conturează pregnant destinele Dvoirei, a lui Motl, Ivan Budilovski și frumoasa poveste de dragoste a studenților Maria și Emanuil... O dragoste sinceră și multrîvnită, ea parcă o suplimentează pe cea a Dvoirei cu Motl, și pe cea neîmplinită a lui Ivan Petrovici Budilovschi cu Ela. Însă, în cele din urmă apare o colizie imprevizibilă pentru Motl Șothen. Dacă el, Motl viața întreagă a contribuit la pețit, i-a căstorit pe tineri după intuiția sa, apoi Monea și Maria trec peste regulile tradițiilor, încurcă ițele și regula jocului. Deși între fiul lui adoptiv Monea și studenta Maria e o dragoste cu flori, cu stele, cu romantică, cu un viitor în medicină, Motl nu se poate împăca că viitoarea noră este ucraineană... În mijlocul acestei balade, autorul descrie cu mult profesionalism tematica medicală. Autorul manifestă cunoștință de cauză în domeniul cardiologiei, care se datorează (precum citim la începutul cărții) consultantului **A. Bătrînac**, specialist în domeniul cardiovascular...

Deoarece viața mereu merge înainte, autorul aflîndu-se la perioada cînd omul sovietic a zburat în cosmos, cînd Motl se decide să emigreze, sunt descrise evenimentele ale epocii în strictă cronologie, lucru ce dinamizează narațiunea. La dezvoltarea caracterelor participă mai multe personaje ale romanului. Se observă dinamica, evoluția sufletului eroilor, parcurgînd calitativ peste mentalitatea sovietică, cu retrospectiva tragediilor trecute. Realitatea este obișnuită a se privi altfel. Cînd copiii s-au făcut mari și Motl a simțit că perspectiva lor este pereclitată de regimul sovietic, a devenit clar că trebuie să plece în Ereț-Israel. Acest gînd îl are nu numai el, dar majoritatea evreilor ce au suferit grozăviile războiului, ce observă cum sovieticii pereclitează viitorul... Bătrîniile motivau decizia de a pleca din URSS „Plecăm de dragul viitorului copiilor...” În acest context, autorul face o remarcă plină de meditație: „Cîte Patrii are omul? Oare Planeta Pămînt la fel nu e Patria ta?” Întru sublinierea acestui gînd autorul face referire la presa sovietică ce declanșase campania de ponegrire a evreilor, de învinuire că chipurile au trădat ... țara ... Urmărim farsa „ adunării comsomoliste” cînd s-a pus în discuție faptul că părinții lui Monea Traht au plecat în Israel. Și aici descoperim că în ciuda acelor timpuri , s-au găsit oameni (în persoana decanului), care au trecut formal peste această temă și studentul Monea nu a avut de suferit.

Și din nou revine autorul la leagănul copilăriei sale... Balada tristă a iubirilor de la Zincov... În ajunul emigrării, Motl, parcă își ia rămas-bun de la o lume pentru

a pleca spre alta fără a se mai întoarce înapoi. Cu deosebirea că nu urmează să fie înmormîntat în pămîntul din care s-a născut, ci în unul la care ține să ajungă și să-l cunoască, dacă va ajunge să-l cunoască. O perspectivă pe cît de ademenitoare, pe atît de copleșitoare. Nu-i nimic aici de invidiat. Dar altă cale nu există. E lucru impetuos să se despartă de acest sat, care pînă la exodul evreilor i-a fost patrie, iar după ce localitatea devenise o amintire de pietre funerare ale vechiului cimitir, el a înțeles că nu se desparte de țară, de patrie, ci de regimul politic și antiuman față de poporul său. El se despărțea cu multă tînguire de leagănul copilăriei, adolescenței, maturității; de o aromă de cîrnaț slăvit odată, de berea renumită, de dulcele grai idiș, de la care acum, în ultima clipă înainte de a pleca auzea doar un slab ecou al istoriei! Nu era deloc ușor să te desparți de oamenii cu care ai împărtășit greutățile, care te-au ajutat în trecut. Să te desparți de omenie... Dar nevoia, povara soartei îl impunea s-o facă... Din cauza **antisemitismului sălbatic**. Însă, între timp, autorul revine la copilăria lui Iacob Tihman petrecută la Lvov. Cînd Iu. Gagarin a zburat în cosmos... Viața mergea înainte, iar faptele, evenimentele ce se petrec nu sunt împlătoare. Nici chiar ieșirea omului în cosmos. Era un semn bun, dar nu pentru toată lumea.

Chiar dacă plecarea lui Motl devine inevitabilă, Dvoira, deocamdată, rămâne la Zincov. Întru a-și potoli întrucînta emoțiile, Motl încearcă să și le reverse în două scrisori, una (pag. 166) adresată către zincoveni, și alta (pag. 168) către Ivan Petrovici Budilovskii. Plecarea, ca toate plecările ce se făceau în anii '60-'80 ai secolului trecut din URSS nu a fost una simplă. Motl merge mai întîi în Polonia, la Cracovia, o vreme scurtă locuiește la **pani Țilea Șehter**. Această femeie la vîrsta respectabilă de 90 de ani îi dezvoltă trecutul ei îngrozitor petrecut în lagăre de concentrare și în ghetoul dar care spunea că nu dorește să emigreze în Istael deoarece rudele ei conviețuiesc cu ea, alături. Adică toți apropiații au fost masacrați de fasciști și mormintele lor sunt alături de ea...și dînsa vorbește mereu cu ei și cu toată lumea despre tragedia evreilor din Polonia în războiul trecut. Ceea ce demonstrează că focul holocaustului s-a declanșat în anii ceia peste toată Europa și întreaga lume...

În sfîrșit, Motl reușește să-și perfecteze actele și se pomenește ajuns pe Pămîntul Făgăduinței... L-a surprins deodată relieful, clima, dar Dacă Moisei a mers 40 de ani îndelungați anume pe acest pămînt, înseamnă că el este cel de care am nevoie. L-au ajutat să se acomodeze mai lesne oamenii locului, veniți mai ieri ca și el. L-a ajutat și Dvoira, care curînd a venit la dînsul. De aceea Motl a putut să revină și la specialitatea sa de **pețitor**. Aflîndu-se deja în Israel, Motl contribuie la căsătoria fiicei sale Molca (care încă nu sosise pe pămîntul Făgăduinței) cu un june Efraim ce se afla în Israel de mai multă vreme. Era primul caz cînd Motl pețea prin corespondență.

Apoi urmează descrierea a două nunți. Nunta Mariei Suhorab cu Emanuil Traht la Vinița. În aceeași seară, tînărul Efraim o cere în căsătorie pe Molca.

Spre final, evenimentele decurg vertiginos, ca și întreaga noastră viață. Maria naște o fetiță, iar Molca un băiețel. Gemenii Șlomo și Iosală (copiii lui Motl și ai Dvoirei), sunt înrolați în armata israeliană, devenind ofițeri-tanchiști. Vera, mama Mariei, moare, lăsînd după ea o zguduitoare scrisoare, în care se destăinuie cum a salvat-o pe Maria din scrumul sarailui, unde nemții cu **șuțmanii** i-au închis și i-au ars de viu pe evreii pașnici. După moarte Vera lasă istoriei informația că Maria (deja soția lui Monea Traht) nu este fata ei, ci e o copilă de evreică adoptată. Anume pe acest copil plătînd l-a salvat-o în acel groaznic an 1941... Cel mai uluitor pentru cititor este faptul că la finalul romanului Motl Șothen descoperă că această Marie este fiica lui Mirocica, pe care o considera demult ucisă de către fasciști. O istorie demnă de reținut mai este și căsătoria lui Iacob Tihman cu Malvina, originară din Moldova...

Romanul concentrează ca într-o picătură durerea, marea tragedie a poporului evreu, ecourile căruia mai răsună și azi. Și vor răsună totdeauna în inimile celor pătimiți, plecați în neființă. Să ne închinăm în fața celor morți și în fața celor care cu riscul vieții au salvat evreii de la moarte sigură. „ Cine a luat viața unui om, a răpit o lume întregă. Cine a salvat o viață de om, el a salavat o lume!” Sunt cuvinte din Talmud (pag.250).

În final te încearcă impresia că romanul Mirajul dragostei a fost redactat de către regretatul Ihil Șraibman, care a dezvăluit în creația sa tragedia evreilor din Moldova . Scriitorul Iacob Tihman a descris o continuitate a consîngenilor săi basarabeni.

Cartea și filmul constituie un tot întreg. . Aceste două realizări plăsmuiesc o **sagă a poporului evreu pierdut în așchiile exodului.**

Citind romanul aș vrea să cred că ne așteaptă o mie de ani de viață pașnică, fără de războaie...L-am simțit pe Iacob Tihman un adevărat prieten. Îi doresc multi ani fericiți. Să știe că ceea ce face e în binele istoriei poporului său, al pămîntului pe care l-a chemat să-i slujească. Îl felicit și-i strîng prietenește mîna. Un asemenea om nu poate să nu-ți fie prieten.Anii l-au făcut frumos la chip și la fapte. Dar realitatea mereu ne urmărește: ce minunat că suntem tineri și cît e de regretabil că, cu trecerea fiecărei zile, îmbătrînim.

Ce trist că toate-s trecătoare pe pămînt.

Comuniune de spirit

Eugenia David

*Om emerit al Culturii
din Republica Moldova*

Idea energicului și neobositului scriitor Boris Druță de a insera în paginile unei cărți crîmpeie din viața evreilor acestui meleag este salutară și demnă de toată lauda.

E știut că moldovenii sunt un popor cuminte, tolerant, binevoitor și ospitalier. Ei au trăit dintotdeauna în pace și înțelegere cu reprezentanții altor etnii, în mod special cu evreii. Această prietenie, colaborare, îmbogățire reciprocă este urmărită cu atenție și fin spirit de observație de către autorul cărții aducînd în prim plan personalități ale acestei etnii care au contribuit la prosperarea Moldovei. Evreii s-au comportat mereu cu băștinașii respectuos, cunoscîndu-le graiul, obiceiurile, cultura. Și aici îmi permit o mică digresiune. Așa s-a întîmplat că satul în care m-am născut, Fîntînița, se afla la doar doi kilometri de tîrgul evreiesc Briceva, unde în copilărie veneam

adesea cu părinții la iarmaroc, la moara care făcea cea mai bună făină în toată împrejurimea, la oloinița de la marginea târgului.

Începutul celui de al doilea război mondial s-a soldat cu exterminarea în masă de către fascismul sălbatic a evreilor. Târgul Briceva unde plecam cu părinții să-mi cumpere hăinuțe, pantofiori, pânglicuțe și altele minunății a fost depopulat și devastat, rămânând întregi doar câteva zeci de case. După terminarea războiului puțini târgoveți s-au întors, majoritatea pierzându-se în pîrjolul războiului. A urmat seceta care cosea cu nemiluita oamenii și familia mea s-a văzut nevoită să vîndă casa din sat și să se mute cu traiul în ceea ce mai rămăsese din târgul mîndru de altădată „cîști-gînd” un sac de porumb știuleți ca să nu moară de foame. E adevărat că acea casă în care ne-am mutat aparținuse morarului și era arătoasă, cu șapte odăi, cu podea și obloane, cu un balcon de piatră și unul de lemn. Și astfel târgul care la început ne dezola ne-a devenit familial așa dărîmat, zăcînd în ruine și paragină. Cu adevărat natura este un foarte bun lecuitor, ea ne oblojește rănile, ne dă putere.

Alea de plopi ce se afla nu departe de casa noastră, iarba verde mătăsoasă și florile de cîmp gingașe îmi insuflau încrederea în viitorul ce mă așteaptă, mă duceau cu gîndul la prințul pe care îl voi întîlni. Vise adolescentine! Puțin mai sus de moară, pe o colină se vedea cimitirul, după care era un iaz cu apă destul de turbure dar care ne îmbină la scăldat. Cei cîțiva vecini evrei întorși la casele lor se împăcau bine cu noi ,vorbeau în graiul lor idiș și peste vreo câteva luni o rupeam cu toții în această limbă. Decît că foarte curînd ei au plecat mai întîi în centrul raional, apoi la Cernăuți și Bălți și am prins să le ducem lipsa, mai ales cimitirul rămas al nimănui. Astăzi cimitirul are doar câteva morminte cu lespezile răsturnate. Priveliștea e dezolantă timpul este ireversibil, uitarea și înstrăinarea sunt evidente și dureroase.

Cînd vine vorba de evrei, totdeauna îmi aduc aminte de regretata mea mamă care în ultimele zile de viață, zăcînd pe patul de suferință, învoca numele celei mai bune prietene ,Fira, împreună cu care a împărțit bucuriile și necazurile vieții de după război. Nu știam noua adresă a Firei și mama a coborît în mormînt fără să-și ia ultimul adio de la ea . Dar cît ne-a ajutat jupîn Froim în timpul foametei. Ținea o brutărie în casa noastră și în fiecare zi ne dădea cîte un sfert de pîine, salvîndu-ne de la moartea sigură. Mi-l amintesc pe cumnatul lui Țalic, nu bărbat frumos, roșcat, plin de umor, și de soția lui Hona, buni la suflet și săritori la nevoie. Mai tîrziu, urmîndu-mi studiile la institut, l-am avut profesori de latină pe Natan Grinbaum și de literatură străină pe Lev Caț iar pe cînd lucram în cadrul redacției literatură artistică, l-am avut coleg pe Naum Bernștein, un bun traducător, un mare cărturar și cunoscător al limbii române.De la fiecare din ei m-am ales cu sfaturi și învățăminte, pe toți i-am respectat și îi port în suflet.

Autorul cărții a adunat materiale despre multe personalități de origine evreiască, pentru că aproape nu au existat domenii în care ei să nu fi activat, fie agricultură, industrie, învățămînt, știință, artă, cultură, literatură. Unii s-au stins deja din viață, alții au plecat în patria lor istorică Israel, alții în alte țări în căutarea unui trai mai decent, Moldova fiind mereu zguduită de tot soiul de calamități sociale, aflîndu-se ca totdeauna,

vorba cronicarului, în calea tuturor rălelor. Instabilitatea politică, lupta pentru putere, gestionarea nerațională a puținelor resurse de care dispunem îi face pe oameni să caute singuri ieșire din situație.

Cu adîncă mîhnire constată autorul că astăzi în Moldova au rămas puțini evrei și doar cimitirele părăsite ne amintesc de prezența lor masivă de odinioară pe acest meleag. El pune problema luării sub ocrotire a acestor cimitire de către stat și societatea civilă.

Un rol deosebit l-au jucat evreii după anul 1940 cînd majoritatea intelectualilor basarabeni s-au refugiat peste Prut și în toate domeniile se simțea o acută necesitate de cadre. Școlile medii și superioare cu predare în limba moldovenească (română) au fost salvate și de evreii cu școală românească, ei atrăgînd copiii în aceste instituții, dîndu-le cunoștințe solide. Boris Druță își amintește cu multă căldură de profesorii săi din Telenești, aducîndu-le un pios omagiu.

Cititorul cointeresat va găsi în volumul cu titlul sugestiv „Sub steaua lui David, cu Dumnezeu” nume de savanți, compozitori, literați, profesori, businessani, cînăreți etc, care au dus faima țării noastre peste hotarele ei ..

Nu trece cu vederea autorul nici chinurile acestui popor ales de Dumnezeu, face mai multe călătorii împreună cu copiii lui, de exemplu la Babii Yar (Kiev, Ucraina), de unde s-a întors cu impresii zguduitoare. Într-o convorbire cu Boris Druță, simpatizantul activ al evreilor, am aflat că visul lui este să viziteze Yad Vashem din Tel-Aviv și Muzeul Holocaustului din Washington. Totul însă se reduce la lipsa de finanțe. Am certitudinea că apariția acestui prețios volum în care el urmărește cu atențe destinul evreilor din ținutul nostru îi va facilita plecarea, se vor găsi oameni cu dare de mîină care îl vor ajuta să-și realizeze visul.

Culegerea este variată ca gen, incluzînd pe lîngă publicistică, nuvele, poezii și cîntece. Scrise pe parcursul anilor, poeziile reflectă trăiri nedisimulate.

Autorul nu se pretinde poet rafinat, împătimit de metafore sclipitoare și insolite, de rime perfecte. Totuși poezia lui ajunge la cititor prin sinceritate, ca de depildă: Ca o ploaie în fereastră/ Iar îmi bate amintirea./ S-a călătorit iubirea/ Și-i pustie viața noastră. Sau: Nîngea Ineasca cu petale./ Copacii emanau regrete./ Desprins din gîndurile tale./ Nîngea florarul cu petale/ Pe țărnul viselor secrete./ Sentimente juvenile, peisaje ale satului natal, evocări ale celor dragi, iubiri neîmpărțășite sunt doar cîteva subiecte ce-l tulbură pe versificator, aceste emoții trasițiindu-ni-se și nouă.

Compartmentul proză cuprinde nuvele și povestirea de proporții „Doroteea” inspirate de anumite întîmplări, evenimente reale, transformîndu-se în bucăți literare cu mesaje bine definite. Se impune povestirea „Doroteea” ce vizează a parte din tineretul zilelor noastre. Protagonistii, evreul Naum trecut de prima tinerețe și tînăra absolventă a facultății juridice Ioana, se întîlnesc grație unui concurs de împrejurări și trei ani de zile își duc traiul împreună. Cu zi ce trece Naum se îndrăgostește tot mai mult de ea, uitînd să i-a în calcul povața înțelepților (și cum s-o iei cînd dragostea se zice că e orarbă?) să nu te însori cu o femeie tînără. Consecințele sunt dramatice pentru erou,

deoarece Ioana –Doroteea știe foarte bine ce vrea, tace și face, îl joacă pe degete, înșelându-l la fiecare pas. Mă rog, trupul tânăr cere alt trup tânăr, iar pe bietul Naun „îl sexuieste” (cuvîntul îi aparține) ca să se leagă cu apartament și alte avantaje, fără nici o muștrare de cuget, aducîndu-l în pragul disperării. Pragmatică, egoistă, lipsită de scrupule, ea se conduce fără pic de jenă de preceptul machiavelic scopul scuză mijloacele. Trăirile autentice, dragostea adevărată le consideră mofturi depășite, morala, puritatea sufletului nu-i sunt cunoscute. Narațiunea nu poartă un caracter moralizator, cititorul se angajează singuri în a trage concluzii. Autorul zugrăvește plastic și cu fină ironie „știneala” eroului inteligent, avizat în avocatură, însă înzestrat în exces de sensibilitate, visător, credul și naiv uneori pînă la prostie. Tangențial în povestire este atinsă problemă exodului în masă, a înstrăinării de baștină, de tradiții. Viața însă trece și la un moment dat ființa umană se pomenește văduvită de tot ce are mai sfînt – casa părintească, plaiul natal. Belșugul material, goana după înavuțire mărită acest sacrificiu?...

Parcă în antiteză cu povestirea „Doroteea” în nuvela „Madona din Ineasca” întîmplarea face ca un bărbat însurat și o fată nemăritată să se îndrăgostească. Fiind însă creștini cu frica lui Dumnezeu și mai avînd convingerea că nu-ți poți clădi fericirea pe nefericirea altuia, curmă brusc reacția, nu-și îngăduie ca sentimentele să le întunece rațiunea. Această istorie de dragoste rămîne pentru amîndoi un vis frumos.

Nuvela „Abatorul” aduce în prim plan dragostea țaranului pentru viețuitoarele de lîngă el care îl slujesc cu credință și pe care nu are dreptul să le trădeze. În general proza lui Boris Druță are nerv, e actuală, ridică probleme acute de viață, de morală, de comportament. În afară de povestiri și nuvele scrie și proză de proporții, fiind autorul mai multor romane ce se bucură de atenția cititorilor. În ultima vreme scriitorul s-a manifestat, destul de reușit, și în scrierea textelor și muzicii la anumite cîntece. Spectrul preocupărilor lui Boris Druță are un diapazon larg, ceea ce denotă că el se află mereu în căutare. Prezentul volum, credem, va constitui o nouă etapă, ascendentă în creația fructuosului publicist, poet, prozator.

Celor mulți plecați de-acasă

Într-un declin al sorții
Se află azi Moldova
Când fiicele, feciorii
Ne părăsesc cu toții.

Pe alte dulci meleaguri
Cu străzi mai luminate
Și-aruncă moldovenii
Speranțele lor toate.

Încet, încet se uită
Istorie și soartă
Și doina cea străbună
Și nukul de la poartă.

Se uită ciocârlia,
Se uită cimitirul
Ne părăsim moșia
Și-n lacrimi – trandafirul...

Acolo-n altă țară
Care tribut ne cere
Se nasc copii de-ai noștri
Dar tot dintr-o durere.

Ne amăgesc străinii
Pentru un colț de pită
Iar țara-ne Moldova
Rămâne părăsită.

Rămâne chinuită,
Rămâne nepăzită –
Străinii vin cu droaia –
Din nou e cotropită!

Fecioarele, feciorii
Tot pleacă-n stoluri, pleacă –
Așa li-i gândul, visul,
Să nu se mai întoarcă.

Dori-vă-veți odată
Acasă de-a vă-ntoarce,
Dar nu veți găsi maica,
Nici satul, să vă-mpace...

Și-atuncea o să plângeți
Și-o să chemați trecutul,
Dar totu-a fi-n ruină
Și mort va fi sărutul...

Veți apuca iar drumul
Lung, al înstrăinării...
Dar veți găsi salvarea
Pe căile uitării?

Cuprins

PREFAȚĂ	7
O carte despre un popor de la care avem multe de învățat	11

EVREII

Evreii	16
Originea poporului evreu	17
Hazarii	18
Istoria antică	19
Regatul Unit	19
Iehuda și Israel	20
Întoarcerea evreilor din exil	20
Regatul Hasmoneilor	20
Primul război evreo-roman	21
Al doilea război evreo-roman	21
Diaspora evreilor	22
Limbile evreilor în diaspora	22
Cultura evreiască în diaspora	23
Monumentul lui Shalem Alehem la Kiev	23
„Războiul limbilor”	24
Cine este evreu?	24
Samariteni	25
Israeliții noi - Novus Israel - (Creștinii)	25
Samariteni într-o fotografie din anul 1900	25
Karaiți	26
Evreii din Etiopia	27
„Negrii evrei” (sectă americană)	27
Convertiții	28
Legea israeliană	28
Evreii în raport cu religia iudaică - Rituri	29
Sinagoga mare din Bagdad	29
Antisemitism	32
Evreii și comunismul, evreii și mișcările de protest și revoluționare	33
Sionismul	33
Sionismul modern	35
Primul congres sionist	36
Congresul sionist de la Focșani	37
Sioniști neevrei	38
Antisionismul	38
„Cărțile albe” britanice	39
Antisioniștii evrei	43
Din istoria evreilor din Moldova	46
Evreii în viața mea	50
Biblioteca „Ițic Mangher” – centru cultural	

al comunității evreiești din Moldova	74
Evreii și medicina în Moldova	78
Contribuția evreilor la dezvoltarea sistemului de învățământ din Basarabia	83
Contribuția evreilor la dezvoltarea economiei naționale	87

ȚARA FĂGĂDUINȚEI

Simbolurile Statului Israel	98
Imnul Statului Israel	99
Statului Israel	100
Tel Aviv – Israel	101
Muzee la Tel Aviv și în împrejurimi	101
Și încă ceva istorie	104
Primul val de aliya (1882-1903)	107
Al doilea val de aliya (1904-1914)	107
Al treilea val de aliya (1919-1923)	108
Al patrulea val de aliya (1924-1929)	108
Al cincelea val de aliya (1929-1939)	108
Operațiunile Ezra & Nechemia: Procesul de aliya al evreilor irakieni	110
Organizarea Kibuțurilor	112
Să faci deșertul să înflorească	113
Etica muncii	114
Creșterea copiilor	114
Îndeplinirea nevoilor individuale	115
Contribuția către stat	116
Tradiții	116
Privind spre viitor	117
Calendarul Evreiesc	118
Ierusalim	119
Sfânta lumină de la Ierusalim	125

PORTRETE

O personalitate istorică, rabinul Ieguda-Leib Țirelson	128
Strănepoata clasicului literaturii moderne evreiești Mendele Moïher-Sforim	131
Lazăr Dubinovski – Filosof de monumente al Basarabiei	140
Mînă magică	140
Iosif Kitman	145
Îmi pare rău că nu l-am cunoscut...	149
Îngerul păzitor al lui Ihil	155
La dezvelirea monumentului lui Ihil Sraibman de la Vadul Rașcov	161
Semion Șoihet (1931-2010)	162
Savantul Isaac Bersuker	171
Pictorul Moisei Gamburd	174
Dovid Knut (David Fixman)	175
Funeralii evreiești la Chișinău	177
În amintirea lui Liviu Deleanu	179

Poetul basarabean Iosij Bațan membru al dinastiei talentelor literare	184
Alexandru Cosmescu	187
La casa lui Cosmescu	194
Eternul romantic de la Naslavcea la Giurgiulești	196
Cît de frumos îmbătrînește Omul!	202
Omagiu pentru Rubin Udler	203
...Nimeni nu e patria. Nici măcar timpul copleșit de lupte,	203
Yacov Copanschi	206
Omul literelor – Marcu Gabinschi	209
Avigdor Liberman, omul politic	214
Pe urmele lui Paul Mihnea	218
Moisei Lemster, ambasadorul cultural al Basarabiei	220
Cuvîntul cel rostit înfii	222
Sufletul mamei	222
Drumul meu	222
Patru prezențe remarcabile ale intelectualității evreiești din Basarabia	223
Maestrul literaturii evreiești de la Tighina	231
Elegiacul poet împătimit de stele	235
Sergo Benghelsdorf	238
Întrupare a zburciunii vremii	239
Muzicianul născut în zodia vărsătorului	244
Compozitorul și omul de cultură Șico Aranov	246
Înțelept al înțelepților	248
“Sonata lunii” din casa maestrului Reuvein Șlencher	251
Sara Șpitalnik, intelectuală de marcă a culturii evreiești din Basarabia	257
Cuget viu și elegant	257
Zinovi Stolear	261
Mihail Finkel – talent inedit	264
Сон на идиш	266
Un vis în limba idiș	266
Cavalerul slovei de la Orhei	269
Anatol Kogan – autor de romane istorice	272
Mihail Hazin, adeptul bunului simț și al adevărului	274
Sobrul Boris Sandler	277
Miroslava Metleaeva	279
Steaua călăuzitoare	279
Generalul	282
Eduard Maidenberg	285
Alexandru Gromov – o ramură	287
înflorită a culturii noastre lingvistice	287
Iuri Harmelin, teatrul de azi, teatrul de miine!	290
O familie de intelectuali basarabeni	294
Ian Raiburg - semănător al frumosului din noi	297
Klezmerul (trubadurul, lăutarul) Basarabiei	299

Exemplele de omenie ale lui Mihail Bekker	308
Meșterul faur, scriitorul de limba rusă, evreul Anatol Labunski	311
Valeriu Schwarz	315
Anii mei	315
Sunt om bogat	315
În memoria străbunilor	316
De v-aș vedea!	317
Măcrișul	317

CRINII NEGRI

File tragice din istoria poporului biblic	320
Pogromul de la Chișinău din 1903	320
Motivete și începutul pogromului	321
Holocaustul în Basasabia	324
Babii Yar	334
Бабий Яр	337
Babiy Yar	337
Starea cimitirelor evreiești în Moldova	341
Poeta Liuba Vasserman	352
Închisă ca-n celulă	354
Fiului meu drag	354
Locul meu cel mort de trai	355
Lăcrimioara	356
La o aniversare	357
Comitetul Antifascist Evreiesc	358
Persecuțiile	360
Reabilitarea	361
Martirul poporului evreu Iosif Kerler	362
Amicii	364
În pădure	364
12 august 1952	365
Te stringe-n brațe, IDIȘ, o speranță...	365
Imnul lui Iosif Kerler	366
Trăiască poporul evreu!	368
Poporul Israelului trăiește!	369

FILE DE ISTORIE TELENESTEANĂ

Telenești	372
Portrete	375
Naum Gherșenzon	375
Esfira Goldman	379
Isroel Țehman	384
Tatăl lui Isroel Ilia Țehman, fost inspector școlar la Telenesti	385
Moisei Penchis	391
Beniamin Kogan	394

Beniamin Kogan – om universal și om al universului	398
David Fridental	402
Favel Fagher	406
Sara Țimmerman	410
Ghita Morghenștein	414
Ițic și Golda Pekermann	417
Fira Zislis	419
Golda Gorodețki	421
Mendel Moiseevici Șapocinic	423
Întoarcere în timp	426
Mihail (Motl) Homschi	430
David Mendeleevici Vainboim	435
Jurnal de adolescență	438
Simfonie copilărească	439
Ochilor tăi...	439
Cîntecul munților	440
Satele noastre	440
Încă un portret, încă o fila de istorie teleneșteană	440
Șoma Șerman	440

POESIS

A fost măcel...	450
Știu...	451
Viața...	451
Piesă intimă	452
Stare cu lună	454
Curg zilele...	455
* * *	455
Copilărie	455
Stele de ianuarie	455
Părinților mei	455
Ca lacrima...	456
Balada în roz	457
Războiul	457
Noi plecăm...	457
Noua mea carte	458
Traduceri din poeți de limba idiș din Moldova	458
Ițhak Kațenelson	460
E prea târziu	464
Motl Sacțier	468
Odă strămoșilor	468
Unde sunteți?	470
Mihail Hazin	471
Remușcare	471

Tot ce pe noi ne-a apărat...	472
Lavanda	473
Efrem Bauh	474
Totul e frânt, distrus, e ars sublimul...	474
Îmi iartă, Doamne, sufletul în geamăt...	475
Tu nu uita-ușa s-o lași deschisă	476
Un fir cu bucurii și cu dureri	477
Rudolf Olșevski	478
Deprindere	478
Acest meleag	479
Numele	479
Miroslava Metleeva	480
Rugă	480
Au nu cumva m-ai părăsit...	481
În zare țărături licăresc	481
Stropi de cristal tavanu-au înflorit...	482
Alexandra Iunco	483
În preajma pieții lui Ilie	483
Cu-orbite goale plânge sinagoga...	484
Liuba Felșer	485
Revenire-n capitală	485
Lumina care o știu	485
Cuvinte șoptite	486
În siguranță	486
Măsura mării	487
Eminescu, traducându-l...	487
Alisa Iacubeț	488
Feministă	488
Îngerul meu	488
XXX	489
Elegie de iarnă	490
Kurosava	491
Primăvară	492

TEATRU

SUPERMARKET – CREMATORIU	493
A C T U L I	493
Tabloul 1	493
Tabloul 2	497
Tabloul 3	501
A C T U L II	503
Tabloul 4	503
Tabloul 5	505
Tabloul 6	508

PROZĂ

DOROTEEA	511
Etlia Becker	647
Madona din Ineasca נעימה או הטאה (plăcut sau păcătos)	657
Abatorul	668
Nepoțelei Cornelia- Adelina	675
	698

PIESE MUZICALE

Evrei, voi frați plecați de-acasă...	700
Евреи, милые, евреи	700
Valsul Danielei	702
Între viață și moarte	705
Cântecul Veronicăi	709
Elegie	710
Transnistreanca	713
Nicoleta	716
Nelly	718

ADDENDĂ

O floare de dor pentru poporul evreu	721
O perlă a cintecului evreiesc din Basarabia	722
Boris Druță: Avem ce să învățăm de la evrei»	723
Ihil Șraibman un Don Gohote al idișului din Basarabia	726
Vocea care m-a fascinat	731
Balada triselor iubiri de la Zincov	733
Comuniune de spirit	741
Celor mulți plecați de-acasă	745